24324

PROSVJETA

ČASOPIS ZA POUKU I ZABAVU.

TEČAJ XXI.

UREDIO

EMILIJ LASZOWSKI.

NA SVOJ TROŠAK IZDAO

DR. RUDOLF HORVAT.

1913.

ZAGREB.
TISAK KR. ZEM. TISKARE.
1913.

SADRŽAJ.

Pjesme.

Anić M. Perišin: Vječnost 510, San 668, Uskočki soneti 712.

Arnold dr. Gjuro: Poslije slavlja 1, Što se viješ orle 1, Uz jedan odar 2, Molitva ratnika 241, Pismo s bojišta 241, Konjanička poputnica 242, Krajem ječi truba 242, U mom zavičaju 321, Boj se bije 321, [illegible]nac trči 321, Poslije bitke 322, [illegible]01, Nešto zebem 401, Krvav [illegible] Nikad nije bilo 402, [illegible]e pjesmu [illegible]481, Ve[illegible]ge i sä[illegible]bilo 546, [illegible]ama 801.

[illegible] I ja sam [illegible]jedu 724,

[illegible]omene 768.
[illegible]ad se zameću

[illegible] 47, Ratna trublja [illegible]20.

[illegible]. U kišljivoj noći 175. Vje[illegible]. 340.

[illegible]c Ružica: Vapaj 516.

[illegible]vić Fran: Daljina 62, Soneti 262, 325.

[illegible]majner Fr. I.: I opet snijeg praminja 123.

Guslar uskočki: Čeko sam te 540, Moj pupoljče 548, Kud ti bludi sjetna miso? 745.

Häusler K.: Susret s mladošću 702, Predrag i Nenad 860.

Hranilović Jovan: Vjernom čuvaru 53, Uspomeni pobratima Matije Hubera 314. Pobratimu dru. Gjuri Arnoldu 809.

Hrvat. N.: Pustite me 578, Pastirče 650, U nebo plavo 686, Kud će zlato? 775, Bez cilja 860.

Ivanišević M.: Rudolfu Franjinu Magjeru 570.

Javorović M.: Dragine suze 278, „Da“ 424.

Jelovac K.: Kad uspomene more 781.

Katunar A. J.: Pozdrav Hrvatima u Americi 410, Molitva istarskoga Hrvata 540, Mladomisniku Pavlu K 798, Svetoj noći 816.

Kukuljević Sakcinski B.: U tom znaku je pobjeda 839.

Kumičić M.: Moja oaza 344.

Kurjaković Sane: Majka sa sinovima na diobi 35, Ugljenar 87, Lubanja 168, Kroz selo u noći 344, Sanje 422, U proljeće 495, Moj vinograd 578, Zvono ljubavi 626, Na groblju 725, Sanak majke 737, Zaspali su 814, Pod spomenikom 814, Konac 814, Na vrhuncu života 814.

Leppee S.: Himna „Mladosti“ 214.

M. P.: Čedomorka 412.

Magjer R. F.: Proljetni prvi dan 314, Mignon 524, Epigrami 605, U zimnu večer 832.

Majerović Janko: Iznad zvijezda utrnutih 32, Vrani 127, Šuti dolak 150, U mom vrtu 465, Imam miris jedan 519, Varka 666, U iščekivanju 820.

Maldini barun R.: Ne mogu dalje! 222.

Marunović Ivan: Oči 208, Zbogom 649, Još su željni 745.

Milaković J.: U pepelničnoj noći 109, Ivanu pl. Zajcu 161, U tvom oku 278.

Mlinar cetinski: Proljetarka 540.

Nazor Vladimir: Varaždinu 26, Požega 112, Travnik 172, U Krapini 249, Zemun 333, Zrinj 405, Gospić 599, Petrovaradin 620, Senj 708, Kraljevica 740, Novigrad 826.

Nikolić M.: Tiho zazvonila struna 222, O daj . . . 408, Neodoljiv čar je . . . 485, Ide san već 598, Ginem 609.

Petrović A: Legenda o ponornici Itarare 673.

P. J.: Mignon (Parodija Götheove pjesme) 75.

Podravski Milivoj: Smrt grofa Petra Zrinskoga i kneza Frana K. Frankopana 375.

Sabić M.: Mrtvome bratu 58.

Selim: Starkelji 153.

Šikić S.: Aleksandru velikomu 541, Noćno vjenčanje 603.

Širola S.: Braća 234, Moderna 397, Kritičari 541, Trnje i kupinje 733.

Špoljar Zv.: Improvizacija 605.

Toni B.: Pod prozorom 558, Sijene 782.

Trontl S.: Pjesma o školjki 663, Nevrat ladja 725.

Pripovijesti.

Izvorne.

Auer Draga: Još samo jednom 87, Iznenađenje 8.

Bačić Dragan: U hrvatskome selu 669.

Belavić o. Placido: Badnjak neženje 818.

Brozičević Petar: Kolera ga udavila 108, To su bili hajduci 408.

Čiča Joso: Svoja kućica — svoja slobodica 40, Pripovijest o šaranu 144, Krštenje u Remetama 215, Ženino iznenadjenje o mom imendanu 333, Milo za drago 473, I žena se dade katkad nasamariti 495.

Guslar uskočki: Fragmenti iz dnevnika nesretnoga mladića 769.
Ilijić Vjera: Jedna ljubav 524.
Ivanišević M.: Jovina puška 714.
Jović B.: Raspuštenica 666, Zaručnica Vuka 708, Iz života 810.
Kešuc A.: Bez zaštite 322, Ljerkin božić 482, Elvira i Dinko 686.
Kramberger Ernest: Bekrija 3, Zubar na selu 172, Grof s mjeseca 609, Pametni sluga 738, Pod oknom 833.
Krušević B.: Juratuš 604.
Leber Pavao: Učitelj Lovrić 450.
Meikus Dragan: Akcesist 33, Gdje je taj grad 276, Probisvijet 402, Otilija i Branko 664, Jedan dan na sudu 815.
Rukavina I.: Kupa 831.
Širola S.: Kobna noć 558.
Tomić Stjepan E. pl.: Djed Matija 546.

Prevedene.

Aharonocean Avetis: Komad kruha. Prevela M. Kumičić 599.
Bourget P.: Kandidat. Prevela M. Kumičić 113.
Coppee Fr.: Tiha ljubav. Preveo S. Kranjčević 37.
Godin M. A.: Mastika. Preveo Dr. A. Bišćan 265.
Havlik J.: U bratovim svatovima. Preveo Selim Rakošev 746.
Jesenski Dr. J.: Večera. Preveo K. Simković 510.
Kupčokova M.: Strujom života. Prevela A. Šišulova. 328.
Pospišil J.: Napast. Pohrvatio Simković-Adamov 433.
Sinkiewicz H.: Pastirska pjesma. Preveo M. Ivanišević 486.
Stackiewicz R.: Stari knez. Preveo Selim Rakošev 822.
Wilde O.: Mladi kralj. Preveo F. Galović 628.

Drame.

Devide Rudolf: Osvećena pljuska 726.
Korzenovski J.: Stara mjesto mlade. Preveo S. Rakošev 382.
Širola Stjepan: Muktaš 151.
Štolba Josip: Bratić. Preveo Selim Rakošev 63.
Viková-Kunjeticka B.: Staretinarica. Preveo Selim Rakošev.

Pouka.

Gruber dr. Nilan: Sudac detektiv 801.
Gundrum dr. Fran: Kanimo se opojna pića 110.
Horvat dr. Rudolf: Crtice iz hrvatske povijesti 29, Zagrebački djaci i biskupov kuhač 123, Arpadovci u Hrvatskoj 178, Hrvatska za Anžuvinaca 278, Kralj Sigismund 346, Kamenita vrata 424, Sibinjanin Janko 529, Matija Korvin 579, Herceg Ivan Korvin 650, Hrvatska početkom 16. vijeka 782, Ferdinand i Zapolja 839.
Hranilović Jovan: Književno pismo 162.
Kučera dr. Oto: Planet Jupiter 48, Fizikalne prilike na Jupiteru 242.
Langhoffer dr. August: Prijateljevanje mrava s drugim kukcima 26, Iz carstva prirode 414.
Laszowski Emil: Šezdesetgodišnjica Dragutina Hirca 340.
Magjer R. F.: Iz najnovije hrv. omladinske književnosti 465.
Marunović Ivan: Dr. Petar Karlić: Kraljski Dalmatin 405.
Ogrizović dr. Milan: Sane Kurjaković 378, U prilog procvatu hrv. drame 517.
Peroš Marko: Bilansa našega umijeća 81, Naš narodni ukras 426, Naše crkve 620, Zagrebački jesenski zbor 776.
Petravić Ante: Pjesme Milana Pavelića 643.
Sremčević G.: Galovićevo: „Začarano ogledalo“ 410.
Strohal R.: Hrv. glagolski književnik pop Ivan Vranić, Bakranin 520, O životu i naobrazbi naših popova glagolaša 703 i str. 741.
Vuksan dr. Stjepan: Špilje u Lokvama 58.

Sitni članci.

† Adam Mandrović 54. Tri književna jubileja 127. Ostanci Baltičkih Slavena 175. Iz Istre 212. Statistika hrvatskih zemalja 549. Hranilović J.: Naš razred 676. Zemaljski muzej u Sarajevu 828.

Slike.

Umjetnine

Rubens: Sv. tri kralja, str. 17. Jesam li lijepa? 19. Kršćani u areni 49. Boljarska svadba 51. Duet 57. Baka priča 134. Medulićev „Pietà“ 216. Isusa snimaju s križa 219. Ivan Tišov: Sveta obitelj 273. Na bunaru 337. Ivan Rendić: Kraljević Vladislav 351. Frangeš Robert: Medicina 497. U Mlecima 504. Tri ljepotice 505. Lijepa bolesnica 561. Medović: Voće 563. Izgubljeni sin 565. Ipak mi ne ćete uteći 569. Spasio ga 571. Ivan Rendić: San 625. U daleki svijet 634. Angjeo čuvar 635. Voliš li me? 637. Prva žrtva mode 639. Na ljuljanci 689. Na talijanskom trgu 697. Milosrdni Samaritanac 701. Ruža u cvijeću 760. Male plesačice 761. Velika tajna 765. Dvije golubice 817. Glazba 821. Provala Nikole Zrinskoga iz Sigeta 827.

Portreti

Dr. Gjuro Arnold 753. Ljudevit Vukotinović 129. Antun Nemčić 138. Ernest Kramberger 142. Dragutin Hirc 340. Maja Strozzi 428. Mercedes Valenti 429. Marko Vušković 430. i 828. Tadeusz Lowczynski 507. Tošo Lesić 509. Zvonimir Strmac 511. Rudolfo Franjin Magjer 571. Micika Žličarova 575. Ernesto Cammarota 767. Stanislav Jastrzebski 827. Grof Ilija Zrinski 832.

IV

Gradovi, sela, zgrade i prirodne ljepote u hrvatskim zemljama.

Vodopad „Kravice“ rijeke Trebižat u Hercegovini, str. 25. Zimska koprena uz rijeku Neretvu kod Mostara 29. Grad Nevesinje u Hercegovini 52. Grad Počitelj u Hercegovini 55. Martina dvorana u Lokvarskoj špilji 59. Čarobna zavjesa u velikoj dvorani špilje „Lipa“ 61. Izvor rijeke Bune u Hercegovini 132. Drvena crkvica u Erdovcu 133. Vukovar 1608. godine 136. Tuškanac u zimi 137. Perivoj u Velikoj Gorici 140. Središte Velike Gorice 143. Turopoljski grad 144. Grad Kastav 209. Opatija s Volovskom. 209. Ika 211. Lovran 211. Omišalj na otoku Krku 213. Baška na otoku Krku 213. Veliki Lošinj 215. Rijeka 279. Sušak 279. Trsat 281. Bakar 281. Kraljevica 283. Crikvenica 283. Kupalište u Selcima 285. Novi 285. Senj 285. Vodopad Krke 285. Spljet 341. Jelsa na Hvaru 343. Metković 343. Dubrovnik 345. Želenika u Boci Kotorskoj 345. Kaštelnovi 347. Manastir Savina u Boci Kotorskoj 347. Tivat s Lovčenom 349. Kotor 349. Kotor 349. Adamovićev trg na Rijeci 417. Trst 419. Gradež 419. Prvostolna crkva u Zagrebu 421. Pogled na gornji grad Zagreb 423. Kamenita vrata 425. Hrvatsko kazalište 427. Miramar kod Trsta 493. Rijeka: luka s palačom „Adrije“ 499. Opatija: Sjeverno šetalište 501. Opatija dio perivoja 501. Lovran 503. Divin u Istri 503. Spljet 567. Pogled na čitav Dubrovnik 573. Otočić „San Marino“ u hrv. Primorju 573. Rijeka: ulica Torre 627. Rijeka: obala Szaparijeva 629. Rijeka: luka 631. Sušak: Štrosmajerova ulica 633. Zagreb: perivoj na trgu Franje Josipa 691., Zagreb: trg dra. Ante Starčevića 695. Zagreb: Jurišićeva ulica 699. Makarska 759. Rab 755. Krapina 759. Osijek: Županijska ulica 822 Bosanska Dubica 323. Draškovićev grad u Bisagu. Iz Hrvatskoga Primorja 831.

Naši ljudi.

Idila 21. Narodna nošnja oko Mostara 23. Trenkovi panduri u Maksimiru 31. Povratak 135. Pastiče 139. Narod pred župnom crkvom u Velikoj Gorici. 61. Na sajam 220. „Bogumilski fijaker“ 221. Bosanske pralje 222. Oranje u Hercegovini 274. U varoš 275. Proštenje u Trojstvu kod Bjelovara. Narodna nošnja u Lici 703. Narodna nošnja na Kordunu 757. Narodna nošnja u zagrebačkoj okolici 824.

Razne slike.

„Sakije,“ sprava za natapanje u Bosni 276. Iskopine u Solinu kod Spljeta 567. Dobra lovina 693. Uz vlastelinski dvorac 704. Posveta zastave riječke županije na grobničkom polju 25. svibnja 1862., str. 819. Ruskinja 819. Zapad sunca u Crikvenic 831.

PROSVJETA

SVEZAK 1. ZAGREB, SIJEČANJ 1913. GOD. XXI.

PJESME GJURE ARNOLDA.

(ZAGREB.)

POSLIE SLAVLJA.

Prikazano Dru. FRANJI pl. MARKOVIĆU o njegovoj šezdeset-godi-

17. XII. 1905.

I razišli se . . . S mnogo dužnih hvala
Podragali te topla poput ćuha —
A sviet se dalje kreće oko kruha
Ko da ni nema drugih ideala.

Al kad bi uvrh mermer-piedestala
I lik ti digli baš od zlata suha —
I taj bi bio samo slava gluha
Na ukras pustih domovinskih tala!

I zato ti se istek poslie slavlja
Na poklon evo moja vila javlja
Bez laske zbora i bez kite cvieća —

I stojeć skromna u duboku muku
Cjeliva samo blaženu ti ruku,
Što sazda djela slava sviju veća!

ŠTO SE VIJEŠ, ORLE . . .

Romanca.

Što se viješ, orle, baš nad mojom glavom
I srce mi puniš crne slutnje stravom?
Ja ne želim borbe — meni mira treba
I gniezdašce ispod zavičajna neba . . .
Poslušaj me časak, pa ćeš vidjet skoro,
Dobrim da bi meni drugom biti moro.
Sedam sam se ljeta tudjinom potuco:
Ne bih li toliko barem blaga skuco,

Da si sazdam domak čedan, tih i ubav,
U njem smjestim prvu i jedinu ljubav.
Sad se blažen vraćam . . . gledam s te planine
Kako sunce jarko po mom selu pline.
Bi l' mi kazat mogo: što mi ljuba radi?
Misli l' jošte na me u vjeri i nadi?

„Sedam te je ljeta čekala uz suze —
je nedavno drugi ženom uze.
Oboje su srećni. Ona svak dan više,
Skoro će i prvo da si čedo njiše . . .“

Kobni glasi, orle, kobniji od smrti!
grozota im se sva mi pamet vrti.
sam s teška rada dane, noći jeco:
I misleći na nju sedam ljeta stjeco;
A sad vidim, da je sve to zalud bilo —
Duši mi se desno polomilo krilo!
Ali ne, ne! Zalud ipak se ne kinih:
Ona mi je suncem bila u tudjini . . .
Uzmi zato kesu punu zlata eto
I odnesi njojzi pod uzdarje sveto.
Onda kao striela hitrim krilim prni
I ovamo mi se u planinu vrni.
Tu mi iskljuj živo srce iz njedara —
Čemu da ga čuvam, kada nema para!

UZ JEDAN ODAR.

U bašči ležiš maloj kao lies,
Med ružam bujnim nekoć ruža sama;
Duplira tek me uvjerava kries,
Da svršila se tvog života drama.

Sad mnogi doć će tobož tuge pun,
Da s tvoje kobi lažnu suzu srosi;
A za života tražio je džbun,
Koj mješte cvieća samo trnje nosi . . .

Ja dodjoh sam, da ne slušam taj cviel,
Na koji ti se možeš tek da smiješ —
I gledam mirno, gdje ko angjeo biel
Sa ljiljanom se prema zviezdam viješ.

BEKRIJA.

Pripovijeda ERNEST KRAMBERGER. (Zagreb.)

Sjedio sam u svojoj pisarni zaposlen izvještajem zemaljskoj vladi glede nekih popravaka na gimnazijalnoj zgradi. Na ulici mi dodijala baš pod prozorima svirka Napuljaca „pifferara“, koji su gajdama i zvekljom pa lupajući u veliki bubanj sakupili oko sebe mnoštvo uličnjaka i nemirne djece.

Sastavljanje gradjevnog prijedloga ne iziskuje bogzna kakovu vanrednu maštu, ali mi je ipak smetala cika zveklje, brundanje gajda i mukla lupa dosadnoga bubnja, te htjedoh baš da se dignem i na prozor reknem nemilim glazbenicima neka se tornjaju na jug, odakle su došli i ondje neka dangube, kadno netko glasno pokucne na vrata. Bilo neobično kao koštanim prstom ili željezom. Zato prisluškivah malo, ali se kucanje pojavi još glasnije uz nečije potihano kašljucanje.

„Unutar!“ — rekoh, kad je po treći put zatražio onaj vani dozvolu ulaza.

Udje čovjek, kakoga još dosle u gradu nisam vidio; moguće zato, jer sam se tek pred dva tjedna doselio bio. Oniska stasa, tankih krakova i ruku, nosio na vratu osebujnu glavu. U prvi sam mah mislio, da mu se trese medju ramenicama klimavo nasadjena gola kruglja, jer je glava bila ošišana do kože, ali kad je taj čovjek bliže došao, vidio sam, da ima lice pametno, ali pićem, valjda rakijom, ubijeno. Još je iz oka sijevnula koja iskrica nekadanje duhovitosti. Cio čovjek bio zapušten, koliko vidjeh po otrcanom nečistom odijelu i raspogačenoj obući.

„Čast mi je“ — započe hrapavo govoriti — „ja sam, ako mi dozvolite riječ, Milan Lipovac, gradjanin ovoga čestitoga i slobodnoga grada bez slobode, gradjanin nekoć s pravom slobodnoga glasa, kako mi ga je propisao gospodin načelnik; gradjanin sam, negda vlasnik dviju lijepih kuća, sada ništarija, bekrija, kojemu bi bilo bolje, da si svežem kamen oko vrata i s njim da skočim u duboku vodu. Ali vodu mrzim.“ — Nasmijehnu se šaljivo.

To je bilo bar originalno i otvoreno. Pogledah ga, nije li možda šenuo. Kao da je pogodio, što mislim, reče: „Nisam lud, gospodine, ali se i čudim, da sam dosada ostao pri zdravoj pameti. Da znadete za moj život, čudili bi se i vi. Ali o tom ništa! Došao sam, da vas, poglaviti, nešto molim.“

„Što želite?“

„Poklonite mi dvadeset novčića; nužno ih trebam.“

„Dakle vi prosjačite?“

„Prosjačim.“

„A zašto ne radite? Raditi je časnije nego živjeti o tudjoj muci.“

„Raditi? Ja? Oprostite, ako mi dolazi smijeh. Negda sam znao raditi i radio sam na svoj način, ali sada, ha, ha! nemam već ni snage, ni jake volje, a niti dosta bistra uma da radim, kako sam nekoć bio vičan. Dà, bio sam minulih godina nešto, čovjek ugledan, štovan, imućan, a sada nisam ništa, bekrija bez časti.“ — Dvije mu kapi kapnuše iz oka polako

puzeći niz propalo lice. Zatim reče: „Molim, darujte mi dvadeset novčića.“ — Brisao si suze, nehotice me ganuo.

Da ga se riješim i svoj posao nastavim, dadoh mu, što je tražio. Duboko se klanjajući i lijepim se riječima zahvaljujući otide.

Prošlo nekoliko dana. I opet sam radio u pisarni, kada taj čovjek, na kojega sam davno zaboravio, opet udje da prosi. To mi baš nije bilo po volji, zato mu rekoh: „Evo na, dat ću vam još ovaj put! Ali da mi ne dodjete još ovako, jer ne ćete dobiti ništa.“

„Hvala, poglaviti, ovako ne ću doći već.“

Nakloni se fino i ozbiljno pa ode. Dva dana kasnije eto ti ga opet. Planuh: „Što mi dodijavate? Ne rekoh li vam, da mi ne dolazite? Otpremit će vas podvornik, ako ne slušate na moju zabranu.“

„Ne, ne, poglaviti, ne srdite se. Nisam došao kao prosjak, nego kao agent, koji kupim potpise na predbrojku u dobrotvornu svrhu.“

Govorio tako skrušeno i ponizno, da me prošla srditost. „Evo,“ — razmota arak — „pogledajte si potpise odlične gospode: Gospodin pukovnik, potpukovnik, svi majori, ratni komesar, gradski načelnik, svi gradski vijećnici, na čelu im veleposjednik Rosenberg, gospodin župnik i t. d. Svi se predbrojiše.“

„Na što?“ — zapitah. — „Na arku nije naznačena svrha predbrojci.“

„Predbrojka se, poglaviti, tiče mene. Da gospodi ne dosadim dolazeć svaki drugi ili treći dan prositi dvadeset novčića, to su ova gospoda dobrohotno potvrdili svojim potpisom, da će mi kao neku vrst stipendije ili mirovine svaki mjesec dati svoticu za osjeguranje moje kukavne eksistencije. Odličniji dadu po pedeset, drugi po dvadeset novčića. Neka vaša milostivna ruka potpiše mjesečni prinos po volji, mislim na primjer kao odličnjak po pedeset.“

Takovo što ja još nigdje nisam ni čuo ni vidio. Ta taj je čovjek uistinu originalan! Stvar mi se vidjela tako smiješna, da sam se nehotice divio tome humoru.

Uzeh arak u ruke i nadjoh zaista upisana imena prinosnika te vanredne, ničim nezaslužene „mirovine.“

„Ja doduše“ — rekoh — „ne običajem svojim novcem podupirati besposlicu, ali da mi ne dodjete na vrat svaki čas, ja ću vam dati svaki mjesec dvadeset novčića, koje će vam isplaćivati u moje ime moj uredski podvornik; k meni dolaziti ne trebate.“

Primivši moj potpis htjede me u ruku poljubiti, ali mu rekoh da mi toga ne treba, na što se udalji, kako vidjeh, rastužen. Čudnovat čovjek! Odlučih, da ću se malo propitati za njega. No od posla se toga već malo kasnije nisam sjetio, i tako prošlo opet nekoliko dana.

Jedno jutro, bio sam baš u pisarnu došao, začuh pred vratima rječkanje. Po glasu sam poznao uredskoga podvornika, koji je nekome branio da udje u pisarnu. Da prepirci učinim kraj, otvorih vrata. Koga sam vidio? Milana Lipovca, „gradjanina slobodnoga grada bez slobode, ništariju i bekriju!“

„Poglaviti“ — tužio ga podvornik — „tek je neki dan dobio mjesečni vaš prinos, a evo sada silom hoće opet s arkom pred vas.“

Namrštio sam čelo. Taj bezobrazluk!

Lipovac vidio, da se ljutim, zato uze brzo: „Oprostite, poglaviti, znadem i sâm da bi bila skrajnja drskost zlorabiti dobrotu vašu. Nisam zato ni došao da dobijem koji nov prinos, Bože sačuvaj, nego sam u nuždi pa dodjoh zamoliti predujam na mjesečnih dvadeset novčića. S pet novčića kao predujam bilo bi mi pomoženo, a na drugi mjesec dobio bih samo petnaest novčića. Gospodin mi podvornik predujma ne da, zato sam došao do vas.“

Toj se lakrdiji moradoh smijati. „Dajte mu“ — rekoh podvorniku — „svaki put predujam, kada želi, pa zabilježite na arku, ali meni dajte mira.“

Bilo je iza toga prošlo možda pet do šest dana. Došavši ja o podne doma na ručak, zatekoh Lipovca na hodniku pred stanom.

„Zar opet?“ — otresoh se na nj misleći da će me napastovati. Ali mi on reče posve skromno, da je bio slobodan u milostivne — moje supruge — ishoditi si dvadeset novčića mjesečne mirovine, jer mu i druge odlične gospodje stipendij daju.

Što sam znao? Supruga mu potpisala arak. Uputih ga na podvornika, koji će mu isplaćivati prinos i predujmove u naše ime, ali mu zabranih dolazak.

Tim ga se riješih. Čovjek me taj sada zanimao još većma, jer je bila neka dosljednost u njegovu prosjačenju. Propitkivao sam se glede njega i saznao sam ovo:

Za mladih je godina, momak za ženidbu, bio u ljetno doba kod prijatelja na ladanju, i to u Gornjem Miholjcu, na majuru vlasteoskom, gdje je bio prijateljev otac provizor.

U susjedstvu nedaleko, možda pô ure pješice, nalazio se drugi majur istoga vlastelina. Izmedju jednog i drugoga pružio se drvored šljivovih debâlâ, zasadjenih uz stazu.

Ugodna je bila onuda šetnja, osobito rano jutro iza ishoda sunca. Poljsko cvijeće mirišilo, da je bila milina uživati taj jutarnji zrak.

Po poljima orahu vlasteoski orači na četiri i šest volova; konji na drugom kraju drljačom razbijahu busje; s desna mlatili su žito na parostroj bacajući slamu na komoru[1] radnici, muško i žensko, svi zaprašeni, ali dobre volje i šaleći se; na lijevo pasle su ovce u četiri stada, na broju ih nekoliko hiljada; uz njih bili su čobani sa psima i magarcima, što ih zovu „očiji konji“.

Dalje prama jugu na pašnjaku Jugovcu pasle su čorde vlasteoske junadi i ergele mladih konja. Nad tim sjalo je ljetno sunce, i kada bi malo odmakao dan, neka se parna topla koprena razastrla nad poljanama. Kroz nju jedva bila vidjeti visoka slavonska planina iznad vinorodnih brežuljaka meljanskih, bistričkih i cabunskih.

Drvored bio sjenovit i hladovit, zato je rado hodao onuda Milan, isprva s prijateljem, poslije i sâm, jer je nešto ugledao, što ga je vrlo zanimalo i nježno uzbudilo.

[1] „Komora“ zovu ondje dugačak i širok plast izmlaćene slame. Izdaleka nalik je dugoljastoj kući.

U Višnjici, tako je ime vlasteoskome do Miholjca majuru, stanovala je obitelj španа Kacigara, s kojim se je Milan bio već upoznao u kući miholjačkoga provizora.

Kacigar je bio visok muž, zdrave boje, bijela brka i takove velike brade, a ćelave glave. Nikada nije izišao iz nasvjetlanih visokih do koljena sara; uvijek je nosio crne, uske hlače, oko vrata crnu ogrlicu nakićenu srebrenim rojtama, a na sebi — bilo je ljeto — svijetao kaputić, opšiven sivim gajtanom. Okrugli mu crni šeširić resilo dugačko orlovo pero. Kacigar bio star, ali oči imao sjajne ko mladić, što mu je uz ključkast nos dalo osebujan izraz staračkoga lica.

I gospodju je Kacigarku poznavao Milan, otkad je bio gostom prijateljevim. Bila je dosta neprijatna, uvijek mrka; nikomu nije gledala u oči i rijetko bi se nasmijehnula, valjda da ne pokaže jedina prednja svoja dva zuba. Prišili joj ime „stari zmaj."

Ali nisu bili stari Kacigari povodom mnogih šetnja Milanovih u Višnjicu, premda su ga bili onamo pozvali.

Pred kućom, u kojoj je stanovao špan, prostro se velik vrt, opasan niskom ogradom oblih letava, a pružio se upravo do puta, kojim je Milan obično išao. Već je mimo idući nekoliko puta opazio unutar žensku u svijetloj opravi. Hodala medju gredicama pod velikim krilatim šeširom. U ruci nosila posudu, činilo mu se, da polijeva cvijeće.

Kad je jednoga dana opet onuda prolazio, ukaže mu se nad ogradom lijepo lice mlade djevojke. Naslonila na ogradu gole, oble, bijele ruke. Nije znao, da li je ista ona, ili druga, jer šešira nije imala.

Ljepota uvijek namami. Milan pristupi bliže. Na ladanju ne vladaju ukočeni gradski običaji, te se ljudi lakše zbližuju i upoznadu. Došavši do ograde opazi Milan da je djevojka krasna stasa i vanredno umiljata, obla lica. Nad čelom joj se ovila oko glavice tamnosmedja kosa u debelim pletenicama. Sudeći po čipkama, što ih je imala na sebi, naslutio, da je domaća kći.

Pozdravi je naklonivši joj se. Odzdravi mu mio pogled iz lijepih smedjih očiju.

„Oprostite, gospojice," — započe Milan ne znajući pravo u prvi mah, što bi rekao — „je li ovo vlasteoski majur Višnjica?"

Pitanje bilo vrlo nespretno, jer čovjek, koji je svaki dan ovuda prolazio, valjda je i znao, gdje je. Isto je po svoj prilici i djevojka mislila, jer veselim posmjehom odvrati: „Jest, jest, gospodine. Ta nije daleko od Miholjca do Višnjice, da je biste morali tražiti na zemljovidu."

Milan se smijao pitajući: „A to je možda" — pokaza rukom — „stan gospodina španа Kacigara?"

„Jest. Ali oca nema doma. Ako možda što želite —"

„Ah, to nije tako silno —" odvrati mladić, kojemu je bilo posve pravo, što starca nije doma, jer mu i onako nije imao ništa da poruči, a još milije mu je bilo, što je kćerka španova tako milo djevojče, pa je slučajno samu zatekao ovdje. „To" — nastavi, što bih imao reći gospodinu ocu, mogu kazati i drugom zgodom, kada ga slučajno vidim.

Dozvolite da vam kažem, tko sam, što sam: Milan Lipovac, gradjanin bjelovarski.“

„Drago mi je, gospodine. Ali znam već, jer sam čula za vas. Gost ste, rekoše mi, u kući gospodina provizora u Miholjcu. Kod nas na ladanju saznademo odmah, kada tko strani dodje.“ — Prijaznim smiješkom pokaza malene bijele zubiće.

Taj je smiješak uz nježni pogled ispod dugih trepavica osvojio meko srce našega Milana. Nekom je milinom slušao, gdje mu zvonki glas govori: „Znajte, ovdje nas zanima svaka novost. Ne vidimo ništa do čorde, ergele i ovaca, ne čujemo ništa do zvonaca na pašnjacima, pa zato nije ni čudo, da nas veseli, ako tko dodje.“

„Imadete, vidim, lijepu bašču, gospojice.“

„Oh dà! Baš sam polijevala cvijeće pa sam došla, da si malo pogledam naše brežuljke tamo nad Bistricom, Meljanima i Cabunom. Sad u jutro, dok se ne razlegne prašina kao koprena po zraku, lijepi su ti brežuljci, u večer pako, osobito kada zapada sunce ko vatrena, crvena lopta, jedva se vide od guste, zadušljive sparine.“

„Pa što mislite, kada gledate onamo na vinograde?“

„Što? Oj, mnogo, mnogo. Čežnja me za svijetom obuzima, čežnja, kao što i pticu mami želja da utekne iz zatvora na zlatnu slobodu.“ — Djevojka uzdahnula.

Milan opazio uzdisaj po grudima pod bijelom opravicom. Djevojka neveselo gledala, oči napolak pokrila dugim trepavicama. Usne stisnula, cijelo lice dobilo obilježje potajne tuge.

Nesmiljeni Milan dobio volju, da poljubi ta lijepa crvena ustanca. „Ah“ — reče obijesno — „nemate valjda ipak toliko razloga da se rastužite. Mladi ste, čeka vas sigurno lijepa budućnost; život nije žalostan, ako si samo nadjemo pravi put kroza nj.“

„Lako vam govoriti. Muž ste. Mi sirote djevojke slobode nikakove nemamo. Vi tražite i nadjete, mi čekamo i rijetko nadjemo, što nam srce ište.“

„Naći će se, gospojice. Oko lijepoga cvijeta leptiri lete. Doći će leptir i na cvijetak, koji se u vašem vrtu tako lijepo raspupoljio.“ — Pogleda je, da li je razumjela, što je mislio reći.

„Gle! Govorite o leptirima. Muškoga su roda po slovnici, a po prirodi nestalni, od cvijetka do cvijetka, svagdje malo, dugo nigdje, kako i kamo ih vjetar nosi. A siromašno cvijeće! Koliko puta mu se približi i gadan pauk, koji se uhvati na njemu i rasprede svoju mrežu.“

„Ja bih htio biti takav pauk, da vas opredem svojom mrežom“ — odvratit će Milan ljubezno. — „Ne znam, zašto vaše bistre oči tako crno vide. Evo u njima tražim umiljato i dražesno, a ne mogu pojmiti, da ne gledaju pouzdano. Svijet je lijep. Svaki kraj ima, što nam se militi može. Ovdje na primjer visokih bregova nema, ali na tim brežuljcima raste zato lijepa loza, rodi slatki grozd; ima voća svake vrste; ravno polje puno je zlatnoga klasa, livade i šume se zelene. Pa kada se ljeti vozovi žita i sijena, jeseni puna kola otave i kukuruza putem voze na četiri i šest volova; kada se sjenici i žitnice pune poljskim blagoslovom; kada se u

vinogradima čuje klepetalo, vjetrom gonjeno, da ptice plaši; kada se čuje nabijanje bačava i kaca za vrijeme berbe, nije li to lijepo? Kada se bere zrelo voće i kupi šljiva, nije li to lijepo? Pa kad ona visoka gora tamo za ovim brežuljcima rodi žirom, bukvicom i pitomim kestenom, nije li to lijepo? Nije li tako?

Djevojka kimnula glavom. „Jest. Ali ako to vidite kroz mnoge godine, dodija. Mlada sam, pa bi rado uživala i ja. Nije čudo, ako težim za gradom, gdje ima zabava."

„Ne poričem, gospojice. Ali sve u svoje doba. Ja sad uživam u ladanjskoj zabavi; u gradu nije tako lijepo. Sunce iz jutra ovdje izlazi čisto i sjajno, a tako i njegova crven, kada zapada poput usijane kruglje, ima nešto osebujno, slikovito, kako nigdje drugdje na ovaj način; pa ako je dan vruć, noći su blage, nebo puno zvijezda, da se oko diviti mora toj krasoti nedokučljive vječnosti, diviti mora tim milijunima nebeskih tjelesa. Velim vam svijet je lijep i u vašim je očima odraz toga svijeta. Ja bih mogao, da smijem, dovijek gledati u nj."

„Oh, oh," — reče djevojka, kojoj se lice opet razvedrilo slušajući njegove riječi — „oh, to je odviše laskavo. Ali ne mogu vjerovati, jer valjda nije sve tako. Ta jedva ste me vidjeli, već mi udvarate." — Prijazno mu se nasmiješila, oči su zamamljivo gledale, dok je bijelom rukom gladila pregaču čipkama opšivenu.

Milan nije mogao oka skinuti s nje. Sve je na njoj bilo skladno, tijelo vito, a ipak oblo, gole do lakta ruke pune, grudi jedre, lice dražesno, usne nešto nabrekle, rumene ko zrela jagoda. Tako je stojeći pod hladom velikog oraha, oko nje stabljike pune ruža u cvijetu raznih boja, bila zamamljiva čara, te začarala mladoga Lipovca neobično brzo.

Da mu je bilo slobodno, preskočio bi ogradu i nju privinuo na svoje srce. Ali čovjeka, pa bio baš i ushićen, veže neki obzir i drži ga na uzdi pored sve želje. Zato da ipak dade neki odjek onome, što je u njem oživjelo, reći će: „Gospojice, da li vam je poznata pjesma „Čije li su tarabe, čija li su vrata i t. d.?"

„Kako ne! Zašto pitate?"

„Zašto? Htio bih učiniti po kitici, koja veli: „Preskočit ću tarabe, preskočit ću vrata, poljubit ću ono luče, što na pendžer guče."

„Gle, gle, gospodine, koje želje! A znadete li svršetak pjesmi?

„Znam."

„Ne znate. Bar ne znate, kako je pjevam *ja:* „Srdit će se tatica, srdit će se mamica, *srdit* će se ono luče, što na pendžer guče."

Baš je htio Milan moliti, da ispravi zadnje riječi i neka pjeva, kako pjesma kaže, ali se u taj mah začuo glas iz jakoga ženskoga grla iz kuće: „Lujo!"

„Mati me zove. S Bogom, gospodine." — Porumenila, napolak se odvratila da će otići. Milan malo u neprilici radi svoje smjelosti reče: „Oprostite mi, gospojice. Ne htjedoh vas uvrijediti. Ako sam malo i odviše slobodan bio, nisam zlo mislio; zanijela me vaša umiljatost. Srdite li se?"

Koja bi se djevojka srdila, kada čuje, da se dopada? Tako i Luja. „Imala bih doduše“ — reče — „razloga da se srdim, ali jer molite, oprostit ću. S Bogom! Drago mi je bilo, da sam se upoznala s vama.“ — Brzo mu pružila ručicu kroz ogradu. „S Bogom!“

Milan poljubio bijele prstiće i zapita: „Smijem li opet doći? Ako dozvolite, bit će znak, da mi praštate.“

„Smijete!“ Dražesnim smijehom odleti kroz vrt.

*

Od toga dana Milan dolazio mnogo puta u Višnjicu. Nije Luje vidio baš svaki put, ali tako često, da je bilo dosta njemu, te se zaljubio, štono se kaže — do ušiju.

Svidjalo mu se, kako se sastajao s djevojkom: nekim tajnim drugovanjem, ljubakanjem i milovanjem i opetovnim očitovanjem ljubavi. Jer je od cjelova ručice došlo pomalo do poljubaca na goli, obli laktić, a napokon sve malo pomalo do opetovanoga cjelivanja ustana, tako slatkih, bujnih i rumenih usta, da je Milan napokon mislio, mora se na njima prilijepiti. Teško se od njih otkidao, još teže rastajao od Luje, koja mu je ispunila srce, da ništa drugo u njem nije imalo mjesta.

Zaboravio na oca, jer je bio daleko, ali je zaboravio i na ono, što je bilo bliže, ne prijatelja i na — moramo reći istinu — provizora i provizorku, kojima je bio gost. Bio je naime više izvan kuće njihove, nego u njoj.

Oj, gdje si pameti mladih godina! Razbor drijema, osjećaji buje i nadmašuju bistre misli. Uteklo Lipovcu srce, utekla mu i pamet. Kao sanen tumarao preko dana noseći u srcu Luju, a po noći o njoj sanjao. Iz tih sanjarija ga probudilo pismo od kuće. Pitao ga otac, je li živ, jer mu ne piše. Kani li ostati vijekom u Miholjcu? Doba je da dodje doma, jer „svakoga gosta tri dana dosta,“ a on je već do tri mjeseca u tudjoj kući.

Pismo ga je malo dozvalo k sebi, bar u toliko, da je odgovorio. Da ide doma? Prerano je. U provizorovih da je mio gost. Još će malo ostati, jer sad istom počima pravi lov na grlice. Ugursuz mislio na golubicu samo jednu, koju je želio uloviti. Provizor i njegova supruga davno bjehu opazili, da je zaljubljen, jer su vidjeli kako mu ljubav sijeva ne samo iz očiju, nego mu gore već i uši, pače da mu je već, kako veli Heine, progorio od nje i prsluk. I prijatelj njegov mu nije već prigovarao, što ga je ostavljao idući obično svojim putem.

Nekoliko dana, otkad je ocu otpremio pismo, Milan je lutao uzalud oko vrta u Višnjici. Luje nije bilo, pa ma si on gledajući iskrivio vrat i ma da su mu oči nabrekle ko orasi zureći na ono jedno mjesto, gdje ga je Luja obično dočekala. Napokon se je sjetio, da je valjda mati osujetila te njihove sastanke, pa je razabrao, da ne može samo uz ogradu ašikovati.

Odvaži se zato na posjet kod špana, jer je mislio, ako i jest ljut „stari zmaj,“ mati Lujina, progutnuti ga ne će, a zato je zmajevo dijete umiljat stvor i vrijedno, da se, ustreba li, i bori sa zmajem.

Opremi se dakle za posjet i otide ravno u stan Kacigarov. Gospodja ga Kacigarka primila dosta prijatno. Bila je, istina, neka osebujna ličnost,

al' ipak ne tako strašna, kako mu je bjehu orisali. Malo je govorila i što bi rekla, često je zapaprila kojim porugljivim izrazom motreći uz to krov susjedne zgrade kao da prebraja crijep na krovu. Riječi joj bijahu birane i promišljene. Ipak se je Lipovac za uru boravka prilično priučio načinu njezinu.

Tako je polučio i dobio dozvolu, da dodje, kada ga je volja. Od tada je mnogo puta dolazio u kuću i bio u raju. Dà, ali taj raj nije bio samo za njega stvoren. Jedini je Adam u paradizu bio sâm sa svojom Evom pa se nije trebao bojati takmaca. I nisu bili uvijek vedri dani mladoga Lipovca i duša njegova mirna, srce zadovoljno; bome je po koji put bilo mutno nebo ljubavi i žalosno mu srce.

Od nekoliko dana pojavio se u Višnjici i drugi, koji je upao u taj raj iznebuha ko hudi duh. To je bio vlasteoski pisar Sobović, nedavno premješten iz Mikleuša u Miholjac, i otprije poznat s Kacigarom. Kako je u raju vrag u obliku zmije tentao Evu s jabukom, tako se je u raju Lipovčevu otimao za novu Evu Belzebub u obliku toga pisara.

Mlad ko što i Milan, ali smioniji — a takovi ljudi, vele, u mnogim slučajevima bolje su sreće u ženskoga roda od tankoćudnih mladića — znao je Sobović istaknuti sebe okretnim udvaranjem; motao se oko kćeri i oko matere ko mačak oko slanine. Naša poslovica veli: plota se drži, tko će u bašču. Za ovu je rečenicu Sobović valjda znao, jer je šarao mudro oko matere, pa ga je ova skoro većma uvažavala nego Milana.

Svaki put, kada bi Sobović dojašio na visoku konju onda, kad je Milan bio u Višnjici, Luja bi se s njim živo zabavljala, oči njezine zamamljivo gledahu i bijeli zubići često bi se pokazali, kada bi se smijala dosjetkama pisarovim.

To baš nije bilo nikakovo zlo, djevojke bo se rado zabavljaju s veselim mladićima, ali Luja je znala s pisarom više očijukati, nego što bi smjela, jer je Lipovcu rekla, da samo njega voli.

Kada bi po odlasku Sobovićevu on njojzi to spočitnuo i rekao, da mu nije pravo, što toliko odlikuje pisara, ona bi mu smiješeći se odvratila, da nije duvna, koja ne smije drugamo već samo u krilo gledati. Ako joj pisar udvara, ona mu toga braniti ne može i ne će. Svaka djevojka voli, kada joj tko laska, pa tako i ona. Neka zato Milan ne bude kiseo ko stari kvas; neka se radije veseli, da mu se draga i drugomu svidja. Ona zato ipak samo njega, Milana, voli.

Što riječima, što poljupcima ga umirila i opet predobila; otišao srećniji, nego što je došao. Svejedno od ljubavi srce boli pa i najsrećniji zaljubljenik ima časova, gdje mu se raj ljubavi vidi pun paklenih muka.

Ako se je Luja znala ljnbazno smiješiti, ona se znala i namrgoditi. Prividno bez razloga bivala zle volje, mušičasta, mučaljiva, pače i prkosna, jer nije htjela reći, što joj je. Ili joj je mati što rekla, da je huška i ozlovolji, ili je došlo samo od sebe: Milana bi dotjerala do očajnosti.

Kad je onda poletio, da je ostavi srdit, ona bi mu se najednoć objesila oko vrata pa bi ga milovala, da je za čas zaboravio na svoj gnijev. Ispričala se, da joj je prirodjena takova nesrećna ćud, ali da će se po-

praviti. Crne oblačine na nebu njegove ljubavi rasplinule bi se tako brzo, kako su došle, sunce bi mu opet zasjalo i on obasjan srećom nije razmišljao o takovim nemilim pojavima. Bio je zaljubljen ko mačak i zato slijep.

Na Lovrinčevo, deseti kolovoza, na imendan provizorov, bila u Miholjcu velika gozba, provizorova kuća puna pozvanih gosti, medju njima i Kovačeva Berta iz Virovitice, prijateljica Lujina.

Pod objedom sjedio je Milan do iste Berte, s druge strane dosta daleko na lijevo Sobović uz Luju. Volio bi dakako Milan, da ga je domaćica posadila do drage, ali tome se nije dalo prigovarati.

Zabavljajući se s Bertom što je bolje znao, da ne bude neuljudan, ipak je čuo, gdje mu se draga od srca smije dosjetkama svojega susjeda. Razgovor im je tekao ko za opkladu. Uzalud se nadao Milan, da će mu Luja pokazati, da na njega misli. Cijelo se vrijeme nije ni migom niti kojim pogledom njega sjetila.

Jedva je dočekao, da se objed svrši. Otišavši u vrt šetao se sâm po hladu ispod bagrena, dok su druga gospoda na kugljani zabavu našli. Berta s Lujzom ostala u sobi, gdje su obadvije nešto šaputale.

Bio je Milan možda po sata sâm, kadno ga netko iznenada potepka po ramenu lepezom. Došla Luja za njim. „Zašto sâm i tako nujan?“ — zapita ga slatkim posmijehom.

Milan videći je tako milu brzo napolak zaboravi na svoje jade. Ipak se pokazao ozbiljan i reče: „Šećem se ovuda, jer mi se rači samota; slušam, gdje slavuj pjeva. To je u kolovozu vanredna rijetkost. Ostao je valjda bez ženke proljetos, pa se pjesmom izjada. Nam se čini vesela, a on siromah tuguje, boli ga srce, što je ostao bez sreće, ljubavi. Ne znam, nije li možda bolje, ako za ljubav ne zna.“

„A zašto bi bilo bolje?“

„Bolje zato, jer tko ne ljubi, ne zna za njezine jade. Bit će mi kao što ovome slavuju. Ostat ću samac, jer će mi se iznevjeriti draga.“

„Ne razumijem. Ti bar nemaš razloga.“

„Nemam? Koliko sam se mučio pod objedom, da me se sjetiš samo jednim pogledom, ali dakako, Sobović . . .“

„St! Šuti!“ — ugrabi mu riječ ona. — „Jesi li opet ljubomoran? Nije lijepo! Mlada sam, pa se rado zabavljam. Toga mi zamjeriti ne smiješ. Pa ako te nisam gledala . . . mora li sav svijet baš smjesta znati za naš odnošaj? I tajna je ljubav slatka. Rekoh ti tolikoput, da te ljubim. Majka, ako ima i desetero djece, svakome nadje mjesto u svojem srcu. Kako ne bi bilo mjesta u mojem tebi jedinome, ti veliko dijete, ti?“

„Bio bih zadovoljan,“ — reče on — „da se ne trebam bojati, kako možda i ti u svojem srdašcu po više djece nosiš.“

„Eto ti ga opet! Nije li ti dosta, ako ti i opet velim, da samo tebe ljubim? Medjutim, ne boj se. Da ti dokažem, kako za Sobovića baš mnogo ne marim, ja ću mu se ukloniti, i to već za dva dana.“

Milan je gledao ne znajući, što misli.

„Dà, za dva dana“ — nastavi ona — „idem u Viroviticu, pozvala me Berta k sebi.“

„Tako? A ne misliš li ti, da se i od mene dijeliš?“

„Ne mislim, jer i ti onamo doći možeš. Nisi li mi pripovijedao, da ćeš, kada podješ doma, ostati u Virovitici nekoliko dana kod prijatelja Popovića?“

Čuvši Milan namisao njezinu, opet se udobrovoljio. Milo mu je bilo, što će se riješiti takmaca. Da je znao pravi razlog, zašto će Luja da se odazove pozivu, ne bi tako lako pristao na tu naglu promjenu.

Kada su djevojke dva dana kasnije otputovale, i on se oprostio u Miholjcu i u Višnjici i odjurio za njima. Namjeravao ostati jedno vrijeme u Virovitici pa se onda povratiti doma k ocu, njemu će očitovati volju da se ženi.

*

U Virovitici bijaše tada bataljun lovaca s glazbom — u ono doba su je lovci jošte imali. Mladi su časnici ondje imali pune ruke posla, ne toliko možda radi svojih dnevnih vojničkih vježbi, nego više ašikujući oko prozora lijepih Virovitičanka. A bilo je ljepotica dosta u mjestu.

Osim Požežančevih dviju kćeri Katice i Minke, na glasu bijahu kao lijepe djevojke kćeri direktora velikoga vlastelinstva kneza L. S., Oktavija, Olga i Malvina, pa Kovačeva Berta, Taizlova Lina, Esenterova Gustika i Marija i druge. Sve se mlade djevojke i supruge vlasteoskih činovnika šetahu po trgu i oko vlasteoskoga grada, kad je lovačka glazba svirala pred ulazom u grad.

Nadošlicom Lujom taj je sjajni vijenac lijepoga cvijeća dobio iznenada nov cvjetak, koji je — rekao bih — sve druge krasotom nadmašio. Sudeći bar po prevrtljivim časnicima, koji su se iznevjerili dosadanjim božicama i kupili oko nove Venere, i sudeći po nosićima, što su ih frnjile „frajle“ Olga, Oktavija, Malvina i t. d., kada bi tko spomenuo ime Lujino, moralo je ipak biti, što su mnogi tvrdili: da je Luja najljepša izmedju svih božica virovitičkog Olimpa.

Naš je Milan u to vrijeme bio pečen zec na ražnju. Zec zato, što se je plašio, da će mu miljenicu ugrabiti tko od mnogobrojnih novih štovalaca njezinih, a pečen zato, jer su ga pekla dva ognja: ljubav žarka i ljubomor mrski. Kada ga je najvećma grijala ona, mučio ga je ovaj.

No nije imao posve pravo biti tako ljubomoran. Luja doduše uživala, kada su joj kadili tamjanom laskanja i obožavanja; uživala, kada bi svojim lijepim očima primamila ovog i onoga otimajući ga drugoj; uživala videći, da je prva u tom kolu, ali ona je ipak na svoj način ljubila Milana, jer joj se vidio najljepši i što je — recimo istinu — bio najimućniji od sve ove gospode, odjevene u dva sukna.

Djevojka je imala toliko razbora, da je znala: časnici se zabavljaju, Milan misli ozbiljno.

Kada se on živo raspalio, razljutio, ona ga je uvijek opet umirila. Ipak mu je napokon došlo do gustoga. Jednoga dana — bilo je na plesu, što ga je vlasteosko činovništvo upriličilo časnicima i kamo ga je prijatelj Popović, pozvanik, poveo kao gosta — Milan se tako ražalostio, da je otišavši s plesa još u ranu zoru našao kola i doma se u Bjelovar odvezao.

A zašto? Luja, izvrsna plesačica, nije, ma da je i htjela, nije mogla s Milanom više plesati do jedne četvorke. Neki je natporučnik Schröder čuvši za odnošaj Milanov s Lujom svoje drugove nahuškao, te nisu dali oduška djevojci i osujetili zaljubljenome mladiću svako nastojanje, da š njom bar malo više govori.

Milan se razljutio i otišao doma, s njim i Popović. I ovaj je za vrijeme plesa motrio Luju i Milana. Taj je došavši doma očitovao Popoviću sve svoje jade.

„Ne govori mi ništa, Milane," — reče Popović poput nesmiljena suca — „vidio sam sve i razumijem tvoj jad. Ja na tvojem mjestu znao bih, što da radim."

„A što?"

„Ja bih je ostavio, prekinuo bih s njom, dok bi se ili pokunjila sasvim ili, ako ne, ne bih je više nikada ni gledao. Takovo prevrtljivo stvorenje nije drugo zaslužilo."

„Pa da idem bez oproštaja? Možda nije toliko ni kriva."

„Bez oproštaja i bez pitanja. To ako je ne dozove k pameti, drugo ne će. Ona za tebe nije imala kada, nemaj ni ti za nju."

„Pa ako učinim, kako veliš?"

„Ona će se možda kajati i popraviti, ako te zbilja voli, pa će ti se ispričati pismom. Imaš još uvijek kada, da se onda predomisliš. Ako ne piše, ne žali. Nisi puno izgubio."

Milan složio ruke na ledjima i dugo se šetao po sobi. Napokon reče: „Pravo veliš; idem." — Milan se odvezao i srećno je došao do Pitomače.

U zoru je zrak hladan i oštar. Taj je hladni zrak djelovao i na Milana. Počeo razmišljati pro et contra i napokon, kako je prije odsudio Luju, tako je sad odsudio sebe. Sjetio se, da se je prenaglio, da nije toliko kriva; sjetio se, da ga je umiljato pogledala koji put, da mu se nasmiješila, kad je srdito stajao u kutu proklinjući i ples i sebe i ljubav; sjetio se, da je ludo radio, što je otišao bez oproštaja; sjetio se i slatkih poljubaca, dražesnih usta i — na čudo kočijaševo — dade u pô Pitomače okrenuti kola, pa tjeraj u Viroviticu!

Ipak mu moramo priznati da se je uspregao, jer popodne, kada ju je vidio kod Berte u svilenoj opravi sa crvenom vrpcom oko krasne kose, lice to njezino lijepo ko zrela jabuka, dražesnu i milu, htjede je zagrliti, ali ostade ozbiljan.

Kada mu se nasmiješila, reče joj, da će se povratiti doma, jer ne će da bude devete peći ometalo. Neka bira. Ako su joj miliji ti zeleni skakavci, koji se ovoga ljeta metu medju virovitičkim cvijećem, a na jesen isčeznu bogzna kamo na nepovrat; ako joj je miliji koji izmedju časnika, miliji od njega, čovjeka stalna i vjerna, koji misli dobro, on će se odreći svoje ljubavi.

Djevojka se uplašila. Oćutila se donekle kriva. Mogla je ipak, da je htjela, malo više žrtvovati pozora njemu, nije ga smjela tako razdražiti i razljutiti; ali pošto je tako, sad je priznala, da je samo donekle kriva. Ispričala se obiješću časnika i obećala mu sve i sva.

Suznim okom mu reče, da se kaje, što je svome srcu dala toliko zamašaja te ga zavoljela, a on je sada radi malenkosti prezire, jer hoće da je ostavi. Savila mu bijele ruke oko vrata i poljubivši ga zajeca plačući: „Nesrećna sam, ostavljaš me!“

Kad je Milan osjetio meko, oblo tijelo u svom naručaju; kad je vidio te suze na obrazima, a ti bijahu tako obli i svježi, usta tako meka i rumena, vlažna od suza, srce mu se opet ublažilo. Odvraćao joj poljupce i ljubio, ljubio kano da ne će prestati. „Ja tebe ostaviti? Nikada!“ — zavapi položivši ruku na srce ko na zakletvu. I nije drugo nego istinu rekao. Zavjerio joj se, da će se odvesti doma i ocu ispripovijedati, da si je našao zaručnicu. Ali ona mora odmah natrag u Višnjicu.

Na to je draga smjesta privoljela. Mudra je bila. Saznala bo, da kćeri direktorove s velikim negodovanjem gledaju, gdje ona, kći činovnika, koji stoji pod vlašću njihova oca, da ta djevojka redom osvaja časnike lovačke. Bojeći se zato Luja, da bi ženskadija djelovala na direktora i tako njenu ocu Kacigaru nahudila, razabrala je, da je bolje, ako se povrati kući.

Zaljubljeni Lipovac osvjedočivši se, da mu je draga učinila, kako je obrekla, spremao se na put.

Prije odlaska sukobi nenadano prijatelja Popovića. Taj se krstio u čudu. „Ta ti si ovdje! A ja sam mislio, da si bar u Gjurgjevcu, ako ne dalje! Kako to?“

„Vratio sam se.“

„To vidim, zato pitam. Ha, ha! Ipak je jak magnet, koji te dovukao nazad izdaleka. Oj zaljubljenici, muve bez glave! Uteklo vam srce s pameću, volja slabija od strasti i čuvstva. No, no, ne mrgodi se, ne mislim zlo! Samo mi reci, što te je nagnalo, da se povratiš? Čežnja je l'?“

„I čežnja, dà, al i to, da joj reknem smjesta svoje, da je okrenem ozbiljnom riječju na pravi put i da odmah čujem, hoće li me poslušati, ili ne.“

„No?“

„Poslušala moju opomenu, otišla doma i tim mi dokazala, da me voli.“

„Eh dakle, kapu dolje! Meni je pravo, dragi prijatelju. Samo ako tako i ostane. Imat ćeš s njom, bude li tvoja, dosta posla. Nije zla, vjerujem, ali tašta, zato se rado načička, pa je strastvena za zabavom. Nju ukrotiti i nju ravnati i predobiti je posve na svoju ruku, mislim, da je težak posao. Morat ćeš biti mudar i vrlo strpljiv.“

„Kud puklo da puklo! Ja joj obrekoh, da ću je uzeti, pa ću kao poštenjak učiniti po zadanoj riječi. Mislim, da će mi poći za rukom; dobro ćemo se slagati. Postupat ću s njom prama njezinoj ćudi.“

„Bilo ti blagoslovno. Ali me poslušaj, što ću ti reći na tvoje ravnanje. Pazi da se kaniš ljubomora prevelikoga. Uspregni se. Ti si jako zaljubljen, pa takovi su ljudi obično sebični. Žena mora donekle imati svoju slobodu, a muž joj ne smije dodijati prevelikom željom, da ona u

bračnom životu svaki čas samo za njega diše. Kovati ženu u tijesne verige, koje je odviše stežu, urodi zlim plodom; upamti to."

Tim se prijatelji oprostiše i rastadoše.

*

U kasnu jesen zatim doveze Milan mladu ženu u Bjelovar. Brzo prošlo slatko vrijeme mladoga braka. Ako je mladoženji pala sjekira u med, nije žalibože dugo uživao sreću nepomućenu. U životu bo pregusto se druži dobro sa zlim, a tko pije slatku čašicu, mnogo puta mu padne gorka kapljica na usta.

Umr'o stari Lipovac, udovac, ostavivši sinu dvije kuće, vinograd i stotinu rali zemljišta, osim toga nekoliko hiljadica gotovine. Milan je žalio za ocem, jer ga je volio, ali muž uz mladu ženu ipak lakše podnosi bolove duže iza takova gubitka. Luja, što je znala, radila da ublaži žalosno srce svojega Milana. To je bilo hvale vrijedno. Manje hvale zaslužilo, što je radila nakon pô godine, otkad je zakopan stari svekar. Malo pomalo se mlada gospodja budila iz mrtveža. Kako je obukla na se sivu opravu umjesto crne, znak, da je duševni bol malo popustio, počela se zabavljati.

Tà napokon, dragi Bože, nije ni čudo, ako se mlada žena, koja je svekra poznavala samo kratko vrijeme, brzo otrese žalovanja. Dužnost joj je, da batri muža i da mu razbije crnu tugu. Uz nju zabavljao se i Milan. Samo su njegove zabave bile ipak prekidane radom. Odredjivao je poslove i nadzirao radnike, brinuo se za red u kućama, što ih je baštinio, dolazio i u gradske sjednice, jer je bio izabran gradskim zastupnikom namjesto pokojnog oca.

Drugačije mlada gospodja. Ona je ležala u perju obično do devete ure. Onda se češljala i oblačila do jedanaeste. Ako nije primala posjete znanica, ili ako nije pošla sama u „vizite," objedovala bi s Milanom, što je skuhala kuharica, jer ona nije spremala niti sobe, niti je zavirila u kuhinju, niti se je uopće brinula za išto u kući. Poslije ručka bi se odmarala od nerada, oko četiri sata pošla u društvo na kavu, ili su došle k njoj gospodje na kavu. Rekoh na kavu, bolje bih rekao na rešeto, jer su tude prorešetale sve druge, koje nisu bile nazočne. Ona doduše — istinu njoj na čast treba priznati — nije sudjelovala, ali se zabavljala slušajući, kako druge drugima krpice prišivaju.

Milan ženi nije branio nijedne zabave; milo mu je i laskavo bilo, što je cio grad priznao prvom ljepoticom i duhovitom gospodjom; s njom se dičio i oholio.

Tako su prolazili dani ugodno. Da se nije gdjekada pojavio mali nesporazumak medju mladencima, mislio bi čovjek: nikomu nikada ljepše na svijetu nego njima. Taj mali nesporazumak ne bi bio od zamašaja, jer nijedan brak na svijetu nije tako srećan, da gdjekada ne bi bilo porječkanja izmedju muža i žene. Tà i najmirnije jezero se uzburka kojiput pod burom, ali se iza toga slegnu valovi i voda je opet mirna i glatka.

U kući je Milanovoj bilo nešto drugačije. Živjela u njoj stara gospodja Manda. Ona je nekoć malenoga Milana zamatala u pelene, njega je zibala u kolijevci, hranila ga kašom i prve je njegove korake čuvala kao pomagačica Milanove matere. Ona ga je pazila i kao dječaka, i kad je

Milanu umrla mati, njega je, mladića, njegovala kao da mu je mati. Uza to je vodila gospodarstvo u kući, kad je iza smrti domaćice ostala kao gospodarica u kući staroga Lipovca.

Starica je od prvoga dana, kako je došla u kuću mlada, bila joj ljuta neprijateljica; njoj se veselo čeljade nije svidjalo. Ljutilo je, što nije prava gazdarica ona, nego Luja. Neprijatno se držala napram njoj bez prestanka zanovijetajući i peckajući, gdje je mogla. Mlada se za njezino brundanje nije brinula, a to je srdilo još većma.

Mnogo je bio tome kriv i Milan. Nije svojoj mladoj ženi ni rijeći rekao o odnošaju naprama staroj Mandi. Tako je Luja nazrijevala, da je starka neka bolja služavka, koju kao svako drugo družinče ne treba moliti, nego kojemu se zapovijeda.

Stara nije mogla podnositi, što Milan u svoju ženu zalubljen, za nju, staru, nimalo ne haje; što su u kuću došle sobarica i kuharica, koje nje nisu htjele služiti, te je ona bila tako rekavši peti kotač na kolima.

Milanu bi se pritužila. On doduše nije puno mario za njezino zanovijetanje u prvo vrijeme mladoga braka, ali kasnije bi se ipak prilijepila koja krpica, što je prišivala baba mladoj supruzi njezinoga Milana, te mu je uši napunila koječim, na što on isprva pazio nije. Huškala bi ga tako dugo, dok je kasnije i on Luji spočitavao koješta, o čem prije nikada govorio ne bi.

Bila je Luja radi toga više puta zle volje, mrka, neslana i prkošljiva nekoliko dana, dok nije opet iznenada sinulo sunce bolje volje. Tako su medju njima učestali neugodni časovi. Ipak je konačno uslijedila svaki put pomirba i ljubav je ponovljena. Sve je bilo dakle u redu, dok nije došla zgoda, te je Milan zasvirao u druge diple.

Kasno već pod zimu vratila se je pukovnija nazad u Bjelovar iz Bosne i Hercegovine, gdje je dugo bila boravila. Svečano dočekana od gradjanstva, poredali se bataljuni na trgu, dok se sve, što je bilo živo u gradu, postavilo na taraci uzduž kuća, da vidi nadošlice, sinove hrvatske domovine, Gjurgjevčane i Križevčane, i da sluša udaranje u bubnjeve i svirku vojničke glazbe.

Grad se uvio u svečano ruho kroz nekoliko dana. Gradjanstvo je u slavu dočeka dalo momčadi drugi dan nekoliko velikih buradi vina, a časnicima priredilo sjajan objed pozvavši na nj sva odlična lica. Gospodjama dadoše ples u dvorani kod „Zlatne zvijezde“.

Na tom je plesu bila najljepša mlada Lipovčevka, prva krasotica u gradu i u cijeloj okolici.

Medju gospodom, koja se rado hvataju u kolo, kada treba udvarati ljepoticama, obično su časnici najvještiji, a recimo istinu, ženskome rodu najmiliji obožavatelji.

I tu se našao jedan, koji se medju njima istaknuo ne samo okretnošću, nego i ljepotom i kavalirskim vladanjem. To bijaše potpukovnik Netzer Selztalski, jošte mlad muž, budući da je pripadao generalnome štopu.

Taj je potomak ratnoga boga Marta izvježbanim okom odmah opazio u nizu bisera najsjajniji i najdragocjeniji, lijepu gospodju Lipovčevku. Proniknut pravom taktikom na polju galanterije on je začas stajao pred

RUBENS: SV. TRI KRALJA.

njom. Sklopivši zveketom ostruge i rekavši joj svoje ime nastavi: „Dozvolite mi, milostivna, da Vam se duboko klanjam u znak velikoga štovanja. Nisam mislio, da na vedrom nebu bjelovarskom stoji tako lijepo sunce. Sada ne žalim, što me je soldački udes nanio u ovaj kraj".

To je bio uvod drugim frazama, koje su slijedile kao proljetna kiša kada padne na tlo, da ga oplodi. Tako je ratoborni Mart zaokupio Veneru cijelu večer. Pa ne samo za ovu večer, nego i za mnoge druge prilike i dane. Bio je, kako vele, kuhan, pečen i frigan oko Luje. Kao što se zemlja oko sunca, tako se on vrtio oko nje.

Ona odvajkada tašta dakako rado je gledala, gdje joj udvara najljepši, iza pukovnika prvi časnik.

Nije nitko mogao ništa zlo reći o njoj, jer je čuvala svoju i svojega muža čast, ali zlobni jezici, koji nikada ne miruju, nagadjali su, da nije daleko vrijeme, kada će potpukovnik Milanu preoteti ženu.

To što su jezici tek šaptali kao stvar in spe, gospodja je Manda uzela kao gotovo. Dnevice bi znala Milana pecnuti kojom riječju, što ju je gdje čula ili što joj je gnijev izmamio, pa je tim ogovaranjem polučila, da je vidio vraga, gdje ga nije bilo. Posljedak bijaše, da je ženi spočitavao i kakovegod sitnice, a nije ni opazio, da je vrijedja.

Ona se branila, jer zaista nije ništa skrivila, ali mu je rekla, da joj nitko, niti suprug nije vlastan kratiti, što joj godi, dok ide stazom poštenja.

Više puta se posvadiše, onda opet pomiriše, do razdora nije došlo. Samo je u Milanu ostao neki žalac, koji ga je pekao kao ubod ose.

Tako je u zimsko doba došao dan, koji je bio koban za njih dvoje.

Gradjanstvo je na pokladnu nedjelju skupa sa čitaonicom upriličilo ples krabulja pozvavši na nj cijelo otmjeno društvo u gradu i ono iz okolice.

I Milan i Luja bijahu prisutni, on kao španjolac, ona kao amazonka raspletene kose, noseći na ledjima tobolac, u ruci luk i strijelu, divna žena, kojoj su iz krinke bljeskale oči ko živ oganj.

Začas se našlo oko nje sijaset krabulja, koje su nagadjale, tko da je ta lijepa amazonka. Samo jedna izmedju množine kao da je slutila ili znala, tko je. Bio to kavalir iz doba Ljudevita XIV., visok muž u krasnoj odori onoga vremena.

Taj je pristupio k njoj rekavši: „Lijepa amazonko, srećan je, kojega u srce raniš strjelicom; rana je sigurno smrtonosna".

„Čuvat ću se dakle — odvrati ona, da ičije srce ranim, jer mi je drag svačiji život".

„Žalosno je, moja amazonko, da je tolika dražest spojena s nesmiljenošću, jer su takove rane ugodne. Ali prekasno si odlučila, da ne gadjaš u srca, jer si jedno već ranila, nema nade da bi ozdravilo".

„Hoće, hoće", — odvrati ona — „jer su hrabri vitezi takovim ranama priviknuti. Nadju si brzo drugdje lijek, naći će se i za tebe".

Glazba zasvira, vitez reda Sv. Ljudevita je primi oko pasa i s njom zapleše. Nije bio nitko drugi nego potpukovnik. Možda su se dogovorili, da se poznadu i nadju u tom metežu. Nije naime bilo na plesu samo domaće općinstvo, nadošlo ih je mnogo iz Gjurgjevca, Virja, Pitomače, pače iz Koprivnice i Križevaca.

No, ako je i bilo tako, Luja izmislila šalu, da malo tenta potpukovnika i sve druge pa i Milana.

Dogovorila se s Tonkom Belićkom, suprugom podnačelnikovom, da će iza petoga plesa potajno promijeniti odijelo u sobi, koja bje za njih dvije ostavljena. Bile su jednake i stasom i veličinom, samo Luja tamno smedje, a Belićka svjetlije kose. Potonja francuska vrtlarica, lijepa i ona, golih ramena, oblih rukuh i lakata i nakratko suzanih skuta.

Za četvrt je ure bila promjena gotova, Lujina kosa spletena u dva debela perčina. Povratiše se u dvoranu i sada tek su smele društvo šalama i obijesnim dosjetkama. Bilo je u dvorani ipak ljudi, koji su bili prilično

JESAM LI LIJEPA?

pogodili, tko je amazonka, a tko vrtlarica. Sada najednoć odnekle ispala medju nje smedja vrtlarica i amazonka plavuša. Novo nagadjanje, nova sumnja.

Najvećma se za amazonku zanimao Milan. Najedamput nije znao, gdje je. Jer ta plavokosa amazonka nije njegova žena; ako joj je i slična po tijelu, ipak nije tako obla. Činilo mu se, da je vrtlarica spodobnija na Luju, ali što će reći ta dva debela perčina? To dakle nije pravi groš. Odmah ga napopala zla volja i pograbio ga je vrag ljubomora.

Namjesto da pomisli, kako na krabuljnom plesu ima šale, umjesto da se zabavlja, on se smrknuo i motrio društvo iz kuta, kamo se je sti-

snuo. Najčešće vrgao oči na viteza, jer je odmah isprva sumnjao, da je Netzer, pa je htio vidjeti, kojoj će se pridružiti.

Uto pristupi k njemu domino. „Zašto“ — reče — „tako nujno, lijepi Španjolče? Topla Španija radja vesele ljude, a ti kao da si s ledenoga mora, a ne s obale Manzanaresa, gdje cvate oleandar. Što ti je? Imaš li razloga da si ciknuo, pa me gledaš mrko? Hodi, pleši!“

Milan protisnuo na zube: „Daj mi mira!“ — na što se domino glasno nasmijao i otišao.

Jedva ga je nestalo u vrevi, nadodje Grkinja u staro-grčkoj bijeloj opravi; oko plave kose ovila modru vrpcu. Naklonivši se reče: „Daj, Španjolče, pleši sa mnom!“

„Nije mi do plesa“ — odvrati ukratko i neprijatno.

„Pusti kiseloga Španjolca“, progovori u taj mah Grk iz doba trojanskoga rata imajući na glavi veliku kacigu — „Grkinja s Grkom neka igra“. I moderni taj Ahil uhvati Brizeidu oko pasa s njom se vrteći po dvorani.

Milan je okom opet potražio i našao vrtlaricu; plesala je. Po gibanju njezinu sudio je, da bi mogla biti Luja. Htjede s njom zaplesati, da se osvjedoči, ali, kad ju je pustio plesač, preoteo mu je ispred nosa divlji Indijanac, a zatim ga zaokupila odasvuda rulja krabulja.

Čevrljajući uzeše ga ispitivati i tentati, dok ga nije pograbila visoka silfida i povukla u kolo plesača. Malo se otimao, ali ga drugi rivahu i eno se vrtio s drugima, dok mu nije nestalo sape.

Iza divljega plesa sa silovitom Silfidom, gledao je, gdje da je vrtlarica. Nije je bilo, a niti Amazonke. Tek nakon poduljega vremena opazi obadvije, ali onako, kakove bijahu na početku plesa. — Prijateljice bo opet promijeniše odijelo, obukavši svaka svoje. —

Do njih je stajao opet onaj nesrećni Ljudevitovac. To je bilo napadno! Što to znači? Da li se je prevario Milan, ili ga vara žena? Gdje je bila? Bilo mu je, kano da mu stotina noževa srce para. Nije u prvi mah znao, što bi.

U to je baš nadošla ponoć, čas kada će se krabulje raskrinkati. I eto, nije se prevario! Kavalir Ljudevita XIV. ne bijaše nitko drugi, nego potpukovnik Netzer. Milan se razljutio do skrajnosti.

Hoteći onamo da poleti, nije mogao, jer je u pô dvorane nastala tišina. Sve se onamo postavilo u kolo pod velikom svjetiljkom, da vidi, zašto se ventilator na stropu otvorio, te se iz njega spustilo jako uže puno debelih čvorova.

Zavrio je smijeh, kadno se iz otvora izmiliše dva majmuna, koji se jedan za drugim velikom brzinom spustiše u sredinu kola. Ondje skakahu kao pravi majmuni, a kada su četiri bigotfona zasvirala neku staru polku, uzeše se medjusobno preskakivati, za repove vući i po podu kotrljati, te su gledaoci uz burni smijeh ovu njihovu produkciju pohvalili pljeskom i silnim štropotom. Najveća galama nastala, kada se majmuni skinuvši krinke pokazaše, da su mladi trgovac Klinc i inžinir Smočinić.

Gledajući te komedije Milan se umirio u toliko, te je razmišljao, što će. Hoće li Netzera zvati na račun? Hoće li ga pograbiti i ošvanjiti? Čim

će opravdati, ako ga napane? Dokaza nema nikakovih, pa bi došlo samo do sablazni na njegovu vlastitu sramotu! S Netzerom dakle ne će imati nikakova posla, ali će ženu odmah pozvati, da idu doma i da joj ondje prelekciju čita.

Luja razdragana glazbom, plesom, laskanjem gospode i gotovo odlikovanjem viteškoga potpukovnika odviše se podala milini zabave, pa nije ni slutila na kakovo zlo. Zato se vrlo začudila, kad je vidjela, gdje Milan dolazi mrk ko crna noć.

„Mi ćemo doma“ — reče osorno — „i to odmah“.

Luja probijedila i porumenila. Tako ga još nije vidjela. Stid je bilo mrkoga lica suprugova i osornoga glasa, kojim je zapovjedio. Svi naokolo stajahu u čudu mučeći.

IDILA. (Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

Ona se ipak brzo sabrala i na silu se smiješeći odvrati: „To valjda ne mora odmah biti, strogi gospodaru? Još ćemo malo pričekati; zabava je tako lijepa“.

„Nije li ti dosta?“

„Nije“.

Došla mu na jezik gruba riječ, videći pako naokolo zvjedljiva lica i zlobni smiješak, pa bojeći se, da će mu žena uskratiti poslušnost i tim da će nastati sablazan, uspregnuo se. Naklonivši se i rekavši „dobro!“ otide medju gospodu, koja se sakupila oko punih boca. Kao svaka dobričina, koji kada plane, naglo učini, što poslije žali, nije u taj čas znao što bolje.

Upao medju mladiće. Tamo ugrijao glavu teškim vinom, pa, što je bilo te noći od velikoga zamašaja, u srdžbi učinio, što ne bi trebao, ni

smio. Kad su ga drugi, znajući da je ljubomoran, malo tentali, rekavši mu, da se nitko ne ženi, a da mu žena bude i na plesu samo za njega jedinoga na svijetu; lijepu ženu smiju i drugi gledati, ne samo suprug; pa neka žmiri, ako mu nije pravo, ili nek joj zatrpa lice, ko turskoj buli, on ih je ostavio, da se s njima ne posvadi. Sunula mu u glavu misao u zao čas. Jer otišavši u spremište robe zaište svoj zimski kaput i ne rekavši nikome „s Bogom“ otide doma.

Došavši na hodnik ispadne preda nj baba Manda sa svijećom. Kao što obično stari ljudi, imala i ona slab san, pa čuvši, da netko ide, htjela vidjeti, tko je.

„Oj hrano moja, ti si? Pa sâm? A gdje ti je žena?“

„Eno je na plesu“.

„Aha, valjda nije htjela da se otkine od zabave, kada si je zvao. No to je lijepo! To ti je ženo! Znala sam ja, da će te osramotiti pred svijetom. Nema stida ni poštenja. A ti, moje kukavče, kasno si progledao, da vidiš, kako ti taj potpukovnik otima s grudi angjelka tvoga, Ne, — što velim, nije angjelak, nego zmija, što je griješ na svojim grudima, da ti zadaje ljutu ranu. Ja da sam s tobom, ne bih joj ni vrata otvorio, kada dodje kući. To joj neka bude kazan; neka bude u strahu. Jesi li dolje vrata zaključao?“

Da Milan nije bio tako uzrujan, poslao bi staru spavati i sjetio bi se, da nije dobro učinio, pa bi otišao nazad po svoju ženu, ali on, ljut ko zmaj, reče staroj, neka zabravi kućna vrata i ključ mu donese. Primivši ga otide u sobu. Legao u krevet, pa se u njem valjao ne mogavši zaspati, jer su mu se naprestano vrtile po glavi Mandine riječi.

*

Medjutim se je Luja za vrijeme odmora sjetila, da joj valja malo prigledati, gdje joj je muž. Prošavši kroz sve sobe i ne našavši ga, dodje na nju neki strah. Nemirna, jer je znala, da je zabavi za volju odviše zanemarila svoju dužnost i njega možda uvrijedila, pohrli i u sobu, gdje su gospoda pila, pa jer ga ni ondje nije bilo, niti u sobi kartaša, otide u spremnicu robe.

Ondje joj rekoše, da je gospodin Lipovac davno već zaiskao svoj kaput i otišao, ne znadu kamo, možda doma. Luja se uplašila. Ako se je zabavljala, a zabava joj bila strast, ipak nije mislila, da bi je Milan mogao ostaviti samu. Požurila se, dok nitko ne dodje i nju zaustavi, ogrne mantiju i pojuri doma.

Snijeg je padao, vjetar sa sjevera oštro duvao, ona ne mareći za to poleti kroz nekoliko ulica — daleko nije bilo — i dodje sva usopljena pred vrata svoje kuće. Vrata bila zaključana.

Zazvonjela je dvaput, triput, čuo se glas zvona po cijeloj kući, ali se unutar nitko ne pojavi. Čekala je jedno vrijeme i opet pozvonjela i opet čekala. Ništa! Nitko se nije ni maknuo. Družina ili je spavala, ili je ugrabila priliku i otišla bez dozvole za svojom zabavom. Tako je zaista i bilo, ali je bio doma Milan, čuo je zvono i napokon Lujin glas, gdje ga zove.

Tako je prošlo pô ure. Luja, vruća i od plesa i nagloga hoda, na vjetru je skroz prozebla, zubi su joj cvokotali od zime. Napokon je opet pozvonjela i zvala, i sada tek se Milanu smilila žena. Otvori prozor i dobaci joj ključ.

Unišavši ona drhtala je ko šiba. Tužila se, da je boli glava, da je probada i steže u prsima. Milan videći, da joj je zlo, pomogao joj skinuti opravu. Uvalila se u postelju i još iste noći pala u strašnu vrućicu ne znajući ništa za sebe. Kad je došao liječnik, reče, da je upala pluća, i da je u najvećoj pogibli.

Sad je istom Milan žalio na sve. Ona, ako i jest bila pohlepna za zabavom, nije mu prelomila vjere; on kao muž mogao ju je strpljivošću i na drugi način predobiti na svoju ruku, a ne samo vječnim prijekorom.

NARODNA NOŠNJA OKO MOSTARA. (Fot. c. i kr. major Vilim Wiener.)

A nije li joj isprva i sam dozvolio svaku zabavu? Sjetio se je njene dražesti i dobrih joj inih svojstava, kojih je imala i ona i t. d. Nije se ni makao od njezine postelje dan i noć, no sad je bilo prekasno.

Luja nije preboljela; za nekoliko je dana slavljena ljepotica u grobu ležala.

* * *

Milan je prokleo sebe i babu Mandu. Isprva je živio samotan, nikoga nije potražio, niti je koga pustio preda se, mislio je poludjet će. Ne mogavši se otresti savjesti, za nekoliko je mjeseci radio obratno. Nikada nije bio bez društva, jer je tražio žamor svome duševnom bolu. Počeo se kartati i piti, isprva da zaboravi tugu, onda od navade. Kad je umrla i stara Manda, koja je nekako vodila gospodarstvo, u kući je sve propa-

dalo, družina varala i krala. Kroz godine je živio rasipno, a to ga je ubilo novčano i tjelesno; postao prava bekrija. Profućkavši cio imetak pao je na najniže prosjačke grane. Htio se skončati sâm, ali ga je spasio neki Horn, s kojim se je zatim usko sprijateljio. Similis simili gaudet; bili su zajedno u svim krčmama po danu i obnoć, uvijek nerazdruživi.

Tako mi pripovijedaše o Lipovcu. Žalio sam ga, što nije imao duševne jakosti, da se odrva takovu propalačkome životu, jer sam razabrao, da je lakoumnik po svoj prilici dobra srca. O tom se osvjedočih skoro.

* * *

Nekoliko je mjeseci od mojega dolaska prošlo, već je zima bila na domaku, ja Lipovca nigdje vidio nisam. Znao sam samo, da mu moj podvornik moj i ženin prinesak za „mirovinu“ redovito isplaćuje.

Tada se jednoga dana, baš u školsko vrijeme za djačkog odmora, pojavi na hodniku velika vika i štropot. Učenici obično buče, jer je mlada krvca živa, ali ta mi je halabuka bila ipak odviše glasna i neugodna zato, što je dolazila sve bliže pred vrata uredske pisarne.

No prije, nego što sam mogao izaći da vidim povod tome pojavu, pokucne netko na vrata te ih, ne čekajući na poziv „slobodno“, otvori. Udje prosjak, koji mi se na prvi mah činio posve nepoznat. Ali kada me pozdravi i preda me stade, prepoznao sam Lipovca. Koja promjena od onda, kad je u mene isprosio mirovinu!

Ne samo skroz poderan i zapušten, nego i po licu bar za deset godina stariji.

„Izviniti, gospodine“ — progovori promuklim glasom — „što sam unišao bez dozvole. Djaci su me opazili na stubištu i za mnom su poletjeli. Daleko sam dotjerao, već mi se i djeca rugaju!“

Njegov posjet mi nije bio ugodan, to si može svaki pomisliti, ali ga ne htjedoh otpremiti namah, da ne bude za njim opet cike i krike.

Jošte ga niti ne zapitah, što će, kad on sam započe: „Dobri gospodine, ne dolazim moliti za sebe, nego za prijatelja, pa znam, da će mu dobrota Vaša priskočiti u nuždi. Moj je drug Horn tako rekavši gô. Još je zima, a on nema, u što da se zagrne; zebe. Nitko mu ne da ništa. Meni se smilio, kukavac. Pristaništa stalnoga nema nigdje, pa sam se odvažio Vas zamoliti, da mu poklonite star kaput i hlače. Znam, plemeniti gospodine, da ne vrijedimo ni lule duhana, ni on ni ja, ali kada smo već ljudi u godinama, koji nemamo dugo živjeti, jer tko živi ko što mi dva, broji dane na prste, to nam ipak godi, ako si tijelo bar donekle grijemo cijelom opravom. Hornova odjeća ima više jama nego sukna, u vječnom je propuhu, pa ako se marljivo rakijom grije, toplina nutarnja ishlapljuje kroz jame. Pomozite, bit će Vam za dušu“ — starac sklopio ruke.

Ne znam, kako je došlo, ali pogled njegov, koji mi je više rekao, nego zagrižljivo porugivanje samoga sebe i ta očito strahovita, premda zaslužena bijeda, kada je prosila za prijatelja — potaknuše me, te sam mu napisao na papirić, neka mu moja žena dade nešto stare oprave za

njega i za Horna. S tim ga — jer su medjutim i djaci otišli u razrede — otpremih u moj stan. Zaplakao je, kada mi se odlazeći zahvalio.

* * *

Prošao tjedan dana. Šetajući se ja i po zlu vremenu — propatkivao snijeg u mjesecu ožujku — dodjoh do ugla perivoja kod čitaonice, gdje put na lijevo u bolnicu skreće, kadno se baš mimo vrata provezoše seljačka kola. Na dasci, položenoj preko ljestava, sjedio je seljak goneći konje. Naklopio škrljak, ruke radi zime turio u gunjac, vojke objesio oko vrata pa je konjima pustio na volju, neka idu, kakogod hoće. Kadikad se rukom dotaknuo uzda potegnuvši konje, kamo će.

U kolima vozio mrtvaca, položenog u prostu škrinju: siromaka, koji je preminuo u bolnici, i ondje na vječni pokoj blagoslovljen. Za njim je

VODOPAD „KRAVICA“ RIJEKE TREBIZAT U HERCEGOVINI.
(Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

išao oborene glave samo jedan jedini čovjek. Tresao se od plača. Poznao sam ga po odijelu, koje mu nedavno poklonih; bio je Lipovac. Malo dalje za njim na taracu koracao je momak noseći lopatu na ramenu. Njega zapitah, koga to voze. „Umr'o je“ — reče — „u bolnici prosjak, neki 'orn; njega ćemo pokopati“.

Stvar me zanimala. Podjoh izdaleka polagano za njima na groblje. Tamo spustiše škrinju s mrtvačkim tijelom u jamu. U taj mah započe Lipovac glasno plakati. No malo zatim se ohrabri i prozbori:

„Druže! Ti me ostavljaš, seliš se onamo, otkale se još nitko povratio nije. Tamo je sigurno bolje, nego ovdje, gdje ima toliko nevolje. Izgubio sam ženu svojom krivnjom, da me i sada još grize crv savjesti i žalosti, žalosti, koju sam gonio od sebe, da zaboravim, što me jede i truje, gonio

u tvojem društvu, ne mogavši se ipak otresti tuge. Sada gubim i tebe, s kojim sam dijelio, dok sam imao, i kojemu sam rado davao i od onoga zalogaja, što sam ga isprosio, jer si me ti jedini znao tješiti. Gubim te. Nemam druge, što da ti dadem na daleki put, nego uzmi za okrepu kapljicu, koja nas je razveselila u tuzi. Pa s Bogom! On ti dao vječni pokoj! Na!“ —

Tako rekavši baci malenu bočicu rakije na škrinju u grob; zveketom se rasula, a Lipovac zaplače iznova.

Udaljih se. Čudno mi je bilo vidjeti i čuti, kako se ta propalica žalosnom komikom dijeli od mrtvoga prijatelja. Ne mogoh se pored neobičnosti toga prizora otresti ganuća.

Deset dana kasnije pokopaše i Lipovca na sličan način.

VARAŽDINU.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Ja znadem bólju tvoju, Varaždine!
Nastade ljuta onog tužnog dana,
Kad tane, zviždnuv sa tvoje zidine,
Ranilo na smrt Krsta Frankapana.

Ti sruši mîre i kule obori
I jame nasu. — Ves je pomlađena.
Al' još te muči bolna uspomena,
Na srcu rana još peče i gori.

Pregori, grade! Tà tko je bez boli?
Suza i krvi, tko ne do prodoli
Od braće tvoje, hrvatskih gradova?

Sjeverni plote naše domovine
Cvjetaj sred plodne i lijepe ravnine,
I čekaj: zora sinut će nam nova!

PRIJATELJEVANJE MRAVA S DRUGIM KUKCIMA.

Napisao Dr. AUGUST LANGHOFFER. (Zagreb.)

S punim pravom se čudimo neumornom radu marnih mrava, njihovom stanu, njihovim spremištima hrane, odgoju njihovog podmlatka, njihovom ratovanju i otetom roblju, kao i njihovom groblju. Još više čudimo se njihovom prijateljstvu prema odabranim kukcima, o čemu kanim ovom zgodom progovoriti.

Zadruga mrava, više puta znatno velika, trpi od prilika i neprilika. Nije čudo, ako mravi podnašaju druge kukce, koji su im od kakve takve koristi, da im — recimo — očiste mravinjak od poginulih drugova, da istrijebe grinje i drugu gamad, pa da pojedu gljivice, koje bi se tu širile i sme-

tale. U ogromnoj množini različitih kukaca ima ih svakojakih; nadju se i „specijalisti“, koji se takvim poslovima bave. Mravi se za njih obično malo brinu — trpe ih. U drugu ruku mravi ne samo trpe, nego i njeguju mnoge kukce, koji su im od još veće koristi.

Medju vrlo poznate slučajeve iz ove skupine spadaju ušenci, za koje se već davno kaže, da su za mrave „krave muzare“. Ušenci imaju na stražnjem dijelu tijela (na zatku) sa strane 2 cjevčice, iz kojih izlazi ljepivi sok za obranu, da neprijateljima oči zamažu; a u sredini pako zatke imaju cjevčicu za izmetine. Namjere li se mravi na zgodne ušence, — jer i oni biraju — tada vidimo, kako se užurbaju. Pratimo li njihov trag do ušenca, vidjet ćemo, kako mravi popostanu. Najprije mrav ticalom podraga ušenca. Ušenac, dotada miran, digne zadak i ispusti kap zlatnožute, slatke tekućine, koju mrav pohlepno poliže. Laki je to posao za ušenca. Tà on se prisisao na biljku, gdje se gosti do mile volje. Ušenac siše i više, negoli treba, pa taj višak neupotrebljenog, neprobavljenog soka dobro dodje mravu. Zanimivo je, da se ušenci ne samo dadu ovako „musti“; oni izlučuju toga soka više, a i češće, ako ih mravi škakljaju i dragaju. U nekom slučaju vidjeli su, da je mrav za 5 minuta dobio 4 kapi soka. Kada mrav izmuze jednog ušenca, podje do drugoga, pa tako redomice. Kada mu je dosta, podje s punim želučićem kući, da i svojti dade od svog suviška. Jedni mravi potraže ušence na bilju, drugi pak ušence odnesu kući, gdje ih onda muzu. Ušenaca ima raznoličnih, kao što su i mravi raznolični. Mravi tako cijene neke omiljele im ušence, da ih brane, nosaju i zaštićuju od nevremena. Šta više: mravi oko ušenaca i nasipe grade, a jaja ušenaca spravljaju preko zime, da ih na proljeće opet metnu na zgodno bilje, na kome će se ušenci nahraniti. Ima takvih mrava, koji žive — rekao bih — samo od soka ušenaca, dočim drugi

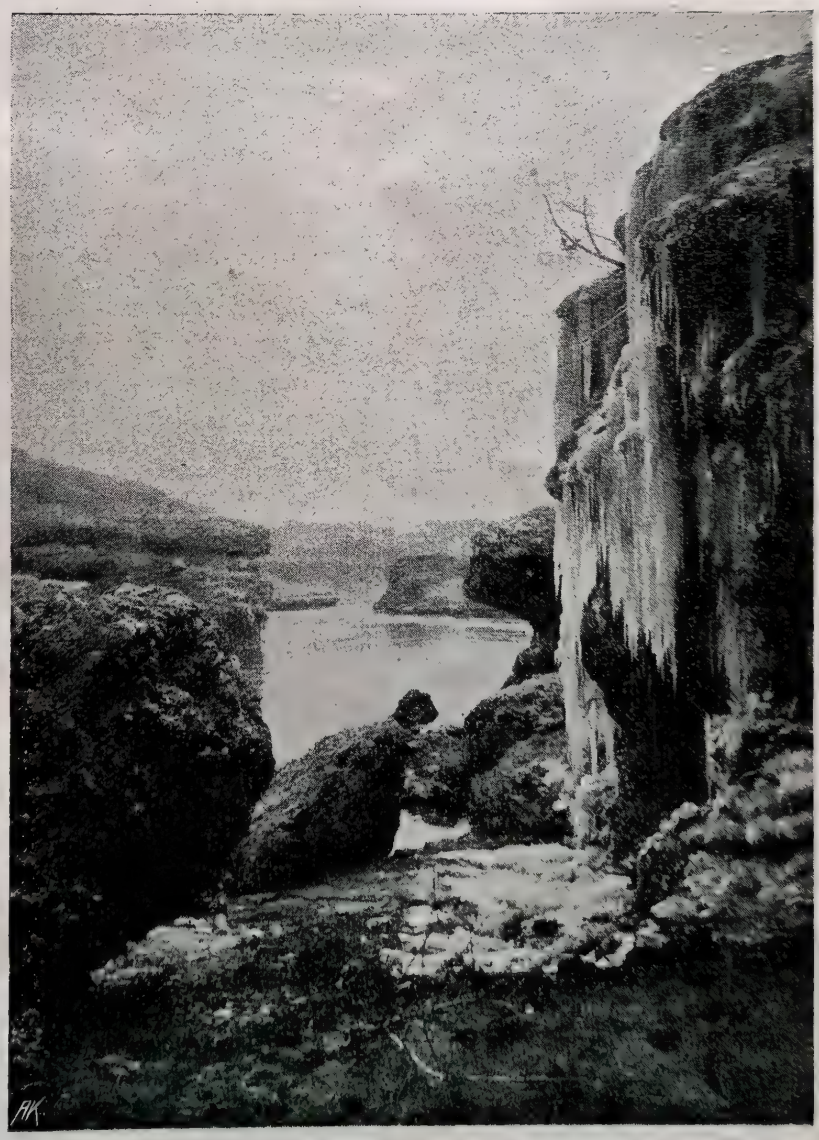

ZIMSKA KOPRENA UZ RIJEKU NERETVU KOD MOSTARA.
(Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

mravi čine to tek prigodice. Osim ušenaca ima i gusjenica, leptira, skakavaca, šturaka i svakojakih drugih kukaca, kojima se mravi služe; medju njima ima ipak najviše kornjaša. Ne kanim govoriti o onoj hiljadi različitih kornjaša, što ih zovu „mravoljubima“ (mirmekofil); ali želio bih bar glavnije spomenuti. Svatko pozna one sitne kornjaše, koji se u sumraku na cesti, osobito na proljeće, zalete u oko i tu jako peku. Radi prikraćenog prvog para krilaca (pokrilja) prozvali su ih kusokrilcima. U tu skupinu spada preko četvrtine — od spomenute hiljade — kornjaša, koji rado zalaze u mravinjake, naravno, kako koji, jedan k jednome mravu, drugi opet k drugome, u njihov stan: u mravinjak. I neki drugi sitni kornjaši, većina ispod veličine centimetra, traže i nadju u mravinjacima stan, hranu, a više puta i njegu. Šarena je to čeljad po obliku. Mnogi su kornjaši gadni nezahvalnici, pa žderu ličinke mrava, kojima su pošli u goste; ali ih ima i takovih, koji daju mravima za uzdarje neke ugodne tvari. Mravi nijesu samo sladokusci, nego su im mili i neki sokovi, koji mrave valjda ugodno raspolože. Ovi im sokovi podražuju okusne živce, jer se razumije, da i mravi imaju ne samo mozak, nego i živce, kao i osjetila: oči za vid, okus za opip, te osobito fini njuh, dok im se za sluh slabo znade.

Mravi takve kornjaše liže. Ovi naime kornjaši imaju na tijelu na strani zatke, odnosno na uglu pokrilja ili na ticalima neke rupice ili dlačice, koje daju mravima ugodne sokove. Rupice su obično smještene u napadno bojadisanim jamicama, iz kojih uslijed lizanja izlazi sok. Dlačice su zlatno-žute kitice dlačica ili štetinja, te su obično smještene na početku zatke, sa strane, a poredane su pojedince u redovima ili u skupinama. Ako se dlačice po mravima liže, podražuju se na izlučivanje.

Spomenuti kornjaši manje više su redoviti gostovi mrava. Neki kornjaši samo gdjekada zalaze u mravinjake, drugi se redovito nadju u mravinjacima, a treći ne mogu ni živjeti bez mrava. Oni prvi dodju k mravima, da se nahrane. Drugi kornjaši ne dolaze samo zato, da se nahrane; njih mravi prenašaju (kao što prenašaju kod zgode i nezgode i svojtu); osim toga ih mravi liže, da sebi ugode. Treći kornjaši nadju u mravinjacima stan i hranu; osim toga mravi ih prenašaju i liže, te im pače i njihove ličinke odgajaju.

Medju ovim kornjašima ima takovih, koji dobro vide, te im je lako na sve strane trčkarati i tražiti hrane. Ali ima i slijepih kornjaša, pa te slijepce treba nositi i hraniti. Mravi ih nose tako, da se — na kraju kao kijačica odebljala — ticala kornjaša s tim odebljalim krajem prihvate za čeljusnice mrava. Ako su kornjaši preveliki i preteški, tada se ticalima zakvače, te ih mravi vucare. Mravi hrane kornjaše na taj način, da si kornjaš hranu od mrava izmoli, naravno na svoj način, kao što se mrav s mravom sporazumi, naime pomoću ticala. Kornjaš postavi se prema mravu, te udari ticalom mrava po glavi; time ga sjeti, neka ga nahrani; te mrav pusti iz ustiju hraniv sok u usta kornjaša. Takvi kornjaši imaju usnu prikraćenu i raširenu; oni su upravo upućeni na pomoć hranidbe od mrava.

Čudne su ove uredbe, te nas sjećaju na uredbe prijateljstva kod ljudi. Zato ih prirodopisci istim imenom označuju. Strukovnjaci se slažu u tome, da su se ti odnošaji razvili u svezi s načinom života, o čemu gdjekada zavisi takodjer oblik i boja tijela.

HUM KOD MOSTARA. (Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

CRTICE IZ HRVATSKE POVIJESTI.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb).

1. SVJEDODŽBA BIHAĆKOGA SUCA GOD. 1592.

U kr. zemaljskom arkivu medju spisima „Acta consilii croatici“ (u fasciculu god. 1775. pod A. broj 125) čuva se podnesak, što ga na kraljicu Mariju Tereziju upraviše Jure, Miko i Miho Kračan, podanici (kmetovi) grofa Vojkovića u Bosiljevu. Oni se kraljici tuže, da su im djelomice kmetovi baruna Magdalenića djelomice pako kmetovi grofa Teodora Baćana okupirali neke zemlje, koje su Kračani već odavna uživali, podavajući za njih jedino vojničku službu. Više negoli ta tužba zanima nas prilog, što ga braća Kračani poslaše kraljici uz svoj podnesak. Ovaj naime prilog doslovan je prijepis svjedodžbe, koju je 21. svibnja 1592. izdao Mikula Zemlić, sudac grada Bihaća u Bosni. Svjedodžba je pisana onim narječjem hrvatskoga jezika, kakovim se tada govorilo u Bihaću; sastavljena je pak mjesec dana prije negoli je Hasan paša osvojio Bihać, te nam jasno prikazuje strah pred Turcima, radi čega su mnogi Hrvati iz današnje zapadne Bosne bježali u sigurnije krajeve. Spomenuta svjedodžba glasi ovako:

„Ja Mikula Zemlić, sudec slobodnoga varoša Bihaća, i svi ostali purgari i občina toga varoša dajemo na znanje vsim i vsakomu vsake varoše dobrim i plemenitim ljudem, tako duhovnim kako i sveckim, pred kih obraz pride ov naš list odvoren, da (je) ova dobro poštena i plemenita gospa bivšega pokojnoga kneza Ivana Kračana gospodarica Katarina, da su oni od ovoga vrimena ovde med nami živili pravo i pošteno, kako se pristoji dobrim i poštenim ljudem prez vsakoga prigovora. I to se noj imenovanoj prigodi pojti po orsaga s. cesarskoj, gdi bi svoje življenje zveršili med dobremi karšćani, ni za drugi zrok, nego za strah turski, da bi ne služili veri karšćanskoj neprijatelju. Zato kadi bi se godi noj imenovanoj gospi Katarini prigodalo obstati, da ih mi dajemo za dobre, poštene i preporučamo vsa-

komu, navlastito gospodi i plemenitim ljudem. I za veće verovanje na to njim dasmo ta naš list pod pečat varoša i obćine varoša Bihaća, pisan u Bihaću 21. dan maja anno 92."

Iz ove svjedodžbe doznajemo: 1. da se posljednji sudac grada Bihaća — dok je taj grad još pripadao Hrvatskoj, a ne Bosni, — zvao Nikola Zemlić; 2. da je tada u Bihaću vladalo kajkavsko narječje, kojim i danas govore potomci nekadašnjih bjegunaca iz područja rijeke Une; 3. da je obitelj Kračan nekada bila plemićka, ali je — osiromašena uslijed bijega iz doma svoga — vremenom postala kmetskom obitelji, jer se nastanila na imanju bosiljevačkom. Jednaka je sudbina zadesila i tolike druge plemićke obitelji hrvatske.

2. ZAVJETI NARODA HRVATSKOGA GOD. 1710.

Koncem godine 1709. prijetila je Hrvatskoj pogibelj od kuge, koja je tada bijesnila u Ugarskoj, pa djelomice već prešla i u Slavoniju. Hrvatski sabor, koji se 16. prosinca 1709. sastao u Zagrebu, poduzeo je neke mjere opreznosti, da kuga iz Ugarske i Slavonije ne dopre u Hrvatsku. U tu svrhu bijahu sve oblasti (županijske i gradske) pozvane, da podižu lazarete. U Koprivnici i u Križevcima povučena je granica za ljude i robu iz Slavonije, a u Varaždinu za Ugarsku. Podjedno je obustavljeno obdržavanje svih sajmova. (Saborski zapisnici, knjiga V., str. 522.)

Još veća pogibelj prijetila je Hrvatskoj od kuge tečajem godine 1710. No tada se nad Hrvatskom nadviše još i drugi crni oblaci. Iz dalekih naime strana doletješe nebrojeni skakavci, koji su u nekim hrvatskim krajevima zemlju upravo opustošili, pa time zadali žiteljima golemu štetu. O kugi i skakavcima govorilo se takodjer na hrvatskom saboru, koji se 20. listopada 1710. sastao u Zagrebu, i to u dvoru biskupa grofa Mirka Esterhazyja. (Biskup je naime uz grofa Petra Keglevića bio namjesnik banske časti.) Da Bog uščuva Hrvatsku od teške nesreće, primio je sabor hrvatski na prijedlog i nagovor biskupa zagrebačkoga ove zavjete:

1. Tečajem godinu dana imaju svi žitelji kraljevstva hrvatskoga — bez obzira na stalež i zvanje — postiti svakoga utorka. Ovaj post mora se obavljati kao na svake druge posne dane. Tko ne može postiti, neka svakoga utorka prinosi milostinju; ako je siromah, neka se otkupi molitvom.

2. Svake nedjelje imaju se u župnim crkvama prije početka sv. mise obaviti odredjene molitve s namjenom, da Bog otkloni od Hrvatske kugu i skakavce.

3. U crkvi bl. djevice Marije, koja se nalazi u Mariji Bistrici, podići će se na trošak zemlje glavni oltar; ovaj će biti drven i pozlaćen, a urešen kipovima. Da se namaknu troškovi za taj oltar, ima svaki „fumus" (porezna jedinica) doprinijeti 1 rajnski forint i 40 denara. To će vlastela platiti iz vlastitih svojih kesa za svoje kmetove. Gradovi, općine i plemići jednoselci (seljački plemići) plaćaju za svaki „fumus" samo 1 rajnski forint. Sav taj novac mora biti uplaćen do obraćenja sv. Pavla apoštola; tko do onda ne uplati, morat će doprinijeti dvostruku svotu. Protiv onih, koji ipak

ne bi htjeli platiti svoj dio, neka se upotrebi brahijalna sila; ovu će dati kapetani na bauskoj Krajini (izmedju Kupe i Une), što ih uzdržava kraljevina Hrvatska. (Saborski zapisnici, knjiga VI., str. 5. i 6.)

3. PLAĆE ČINOVNIKA HRVATSKIH ŽUPANIJA GOD. 1759.

Na hrvatskom saboru 25. travnja 1759. u Zagrebu regulirane su plaće za sve činovnike triju tadašnjih hrvatskih županija: zagrebačke, križevačke i varaždinske. Velike je župane imenovao kralj; zato ih je on morao i plaćati. Ipak je sabor odredio, neka se svakomu županu povrh kraljevske plaće s obzirom na nastalu skupoću dade jošte iz zemaljske blagajne godišnji doplatak od 400 forinti. — Svaka je županija imala svoga redovi-

TRENKOVI PANDURI U MAKSIMIRU.

toga podžupana (ordinarius vicecomes), koji je vodio županijsku upravu; osim toga imale su zagrebačka i varaždinska županija još po jednoga podžupana (vicecomes substitutus), koji je zamjenjivao redovitoga podžupana, jer su ove dvije županije bile velike. Do god. 1759. dobivao je svaki podžupan samo 100 for. plaće na godinu; ovu im je sabor plaću s obzirom na skupoću potrostručio, te će odsada dobivati po 300 for. — Što je danas županijski tajnik, to je nekada bio županijski bilježnik (notarius comitatus). Svaka je županija imala svoga bilježnika, koji je godimice dobivao 125 for. plaće; sabor im je ovu plaću povisio na 200 for. — Županije bijahu podijeljene na kotare, kojima upravljahu plemićki suci (judices nobilium); oni su vodili upravne i sudbene poslove, jer tada još nije bilo sudstvo odijeljeno od uprave. Križevačka županija imala je samo 2 kotara, varaždinska 4, a zagrebačka 7 (u buduće samo 6 kotara). Svaki plemićki

sudac dobivao je do god. 1759. samo 50 forinti godišnje plaće; sabor im je ovu plaću potrostručio, te će dobivati godimice po 150 forinti. — Plemićki suci imahu svoje zamjenike (vicejudices nobilium). Ovi se prema njima odnašahu kao „mali suci“ prema „velikim sucima“, odnosno kao današnji sudbeni i kotarski pristavi prema kotarskim sucima i predstojnicima. Križevačka županija imala je takovih „malih sudaca“ 5, varaždinska 10, a zagrebačka 12. Svaki „mali sudac“ dobivao je godimice samo 30 forinti plaće; sabor im je ovu svotu povisio na 100 for. — Prije god. 1759. nijesu naše županije imale posebnih blagajnika, već je zemaljski blagajnik sabirao porez po čitavoj kraljevini, a za taj posao držao potrebite službenike. No odsada će svaka županija imati svoga blagajnika; on će plaću brati prema količini posla, jer u većoj županiji mora držati više pomoćnog osoblja i dulje putovati, dok sabere porez. Zato je sabor odredio, da će blagajnik križevačke županije brati 125 for. godišnje plaće, blagajnik varaždinske županije 150, a zagrebačke 200 forinti. — Do godine 1759. nijesu hrvatske županije imale svojih županijskih odvjetnika. Odsada će biti 3 takva odvjetnika, t. j. za svaku županiju po jedan; županijski odvjetnici imat će svaki pojedini godišnju plaću od 100 forinti. — Još je na saboru odredjeno, da će odsada županije imati i nešto županijske vojske, koja je nužna za izvršenje nekih naloga. Svaki pješak (županijski hajduk) dobivat će godišnju plaću od 40 forinti, a svaki konjanik (katana) godimice po 60 forinti; s ovim novcem moraju ovi vojnici sebi namaknuti opskrbu svoju. Zagrebačka županija imat će 8 pješaka i 4 konjanika, a varaždinska i križevačka po 6 pješaka i 3 konjanika; u svemu dakle uzdržavat će sve 3 županije 20 pješaka i 10 konjanika, što će godimice stajati 1400 forinti. Povrh toga imat će svaka županija svoga kaštelana, koji će voditi brigu za županijsku tamnicu; kaštelan će godimice dobivati 40 forinti plaće. (Saborski zapisnik god 1759., str. 635. i 644.).

IZNAD ZVIJEZDA UTRNUTIH . . .

Spjevao JANKO MAJEROVIC. (Jastrebarsko.)

Što da ljubim? Ovo cvijeće,
Što mi rosni cjelov nudi,
Vene, mrije, — a još ljuća
Žedj i čežnja kida grudi.

Što da ljubim? Ovaj danak,
Što otvara moje zjene,
Brzo mrkne, — a u noći
Sablasti se dižu nijeme . . .

Što da ljubim? Ove zvijezde,
Što se noću smiješe na me,
Varaju me, tek što prvi
Traci zore ih primame.

Što da ljubim? Ovo sunce,
Što u srcu krv mi grije,
Hladni, mrzne, — a u žilam
Sve polako život mrije.

Što da ljubim? što da ljubim?
Iznad zvijezda utrnutih
— Ah ne vidim, ah ne vidim —
Ali moja duša sluti . . .

AKCESIST.

Napisao DRAGAN MELKUS. (Osijek.)

„Sluga ponizan, klanjam se, kako zdravlje?“ oslovi me već izdaleka Ilija Oklopdžija, kr. kotarski akcesist. „Ja s uredovanja.“ „Ako izvolite“, — nastavi on — „hajdemo na čašu vina, dobru domaću kapljicu, vjerujte . . . . . Bit će mi čast . . . . molim, nemojte se skanjivati, već se davno želim s Vama porazgovoriti!“

Okupio me čovjek, pa hoćeš, ne ćeš, moraš s njime.

Odosmo k Pavlu Puklešu, kojega se gostionica odlikovala ponosnim natpisom: „Svoj k svome! Vina iz vlastitih vinograda“.

Rijetko se dogadjalo, da je Ilija zvao koga na razgovor. Solidan, čedan do skrajnosti, živio je samo za svoje zvanje i za svoju obitelj. Visok, suhonjav, prosijedih brkova, malih, živahnih očiju, ponešto nemirna pogleda, nije se volio mnogo družiti ni s kolegama, a ni s gradjanima. Čudio sam se, da je ujedared postao blagoglagoljiv. Zagonetka se ubrzo riješila: prišapnuo mi, da je bio na komisiji u obližnjem selu.

„Svršio sam prije, nego što se nadah“ — reče lukavim smiješkom. „Imam od svoje bolje polovice „Verlaub“ do jedanaest sati u noći, pa mi je baš drago, da sam našao Vas. Dozvolite, kako moji sokolovi u školi?“ — zapita nervozno.

Dva mu sinčića polazili gimnaziju; srednji djaci, ne mogu biti svi odlikaši!

„Valjani su, valjani“, umirih ga, pa dodah: „Samo tako dalje! . . . Poznajem veliku gospodu, koja su kud i kamo teže prolazila, nego Vaši junaci!“

Ilija zovne: „Hej, Pavle! Ded’ ti tvome birtašu, da nam donese pô litre rizlinga i malo večerice!“

Ne prodje dugo, a nas dvoje o ovom i onom . . . To jest: pričao je Ilija, a ja sam slušao.

„Pitate me, koliko služim? Gospodine poštovani, trideset i osmu, zaračunivu u penziju . . . . Ko „feljbaba“ pošao sam u žandare i postao postajevodnik. Što sam tu sve proživio! Naporna služba bome, naporna i odgovorna. Treba pravdi udovoljiti . . . . Prisiljen si upotrijebiti oružje i protiv volje! A ako se ne braniš, gotov si . . . O te žalosne uspomene! Duboko uzdahne, pa dodade: „Više puta se u snu borim sa štokakim nesrećnicima. Ma da mi je savjest čista, svejedno ne možeš izbiti iz glave! . . . Tà dajte, pijte! Ja svaki puta — štono se veli — na „belo“, a Vi tek guckate!“

„E pa živio, dragi Ilija, u zdravlje Vaše i Vaše obitelji!“

„Dosadilo mi“, nastavi Ilija, „pa ja traži „civil“. Akcesist, akcesist — i tako nije hrdjavo. . . . Prije šesnaest se godina vjenčah. Poznajete li moju ženu? Dvadeset godina mladja od mene, istina, al’ vrijedna i poštena . . . Čast . . . Da nije, kakva je, ili — sačuvaj Bože — onakva — ubio bi Katu i sebe, ja, stari žandar . . . Koješta, moja je, zna ona svog Iliju! . . Djeca, da djeca, to drži i kuću i ljubav . . . Gore na „švapskom“ brdu stoji naša potleušica, uz nju vrtić. Za dvije sam godine odslužio. Ne ćemo više u kancelariju! U Gospić ću u mirovinu; ima i ondje školâ. U Liku

moju kršnu, nikad zaboravljenu! Bio sam prije u tvrdji . . . Smekšao me zrak, život u Slavoniji . . . Ded da zapjevamo!“

I poče hrapavim glasom: „Oj Slavonijo, zemljo plemenita! Oj Slavonijo“ . . . . . .

Otpjevavši, nastavi Ilija: „Ne mogu Vam iskazati, kako mi je milo, što smo se našli . . . Pavle, nosi vina! Ne sipaj vode! Pavleee!“ Zatim nagne glavu, pa će tišim glasom: „Ne marim politiku, nije za činovnika . . Doživio ja pun koš poglavitih i vele možnih, presvijetla četiri, — dosta i to! Klanjaj se Ilija ovome, klanjaj se Ilija onome; obuci crni kaput i bijelu kravatu, pa na raport.“ Opet gucne, pa nastavi: „Pokoran i ponizan spram gore, gazda si spram dolje. Što ne može da izradi poglaviti, a ni gospodin pristav, izradi Ilija. Mudar je naš svijet, seljak pametniji, no što bi mislili. Čita novine, ne vjeruje kaputašu . . . . Delegirali me prije dva mjeseca u jedno naše mjesto, da vodim upravu. Skinuo kotar načelnika, jer . . . što ja znam, pašoši nijesu bili u redu . . . Eto, kako Vam narod pazi na malenkosti: Kažem li „ti“ ljudima — nije im pravo; kažem li „Vi“ vele: ala se je taj Ilija ujedared pogospodio! U odborskim sjednicama možete čuti po koju pametnu. — Navijaju paragrafe bolje nego ja. Čitaju novine i — kako se ono kaže — filozofiraju sve u šesnaest! Dobar je to svijet i pošten, samo im treba pokazati srca! . . . Stari sam keša — lijepa snaša svejedno pogled vrijedi . . . Vjetrenjaste su bome, vjetrenjaste . . . uf . . . ne valja im posao . . . Ode muž u soldačiju, ostavi mladu samu . . . napasti sa svih strana, al' djece nikako, ni za lijek . . . Izlanem kadikad, što ne bih trebao . . . ne ću nikad do oficijalije . . . pametnije je, jezik za zube! No zato će biti moji sinovi svoji . . . Hrvati, pravi pravcati . . . Neka izuče škole, a onda u trgovinu, banku, slobodni da budu, nezavisni . . . „Lijepa naša domovina!“ Ne ću da pjevam sada, malo pripit, veličanstvenu ovu pjesmu . . . Kad je god slušam, suze mi oči . . . Sirotinja smo, zgoljna sirotinja!“

Približio se i jedanaesti sat.

„Ispit ćemo svaki po crnu kavu“ — reći će Ilija, — „a onda k mamici, pa legaj . . . Hm, kako bi bilo, da zovemo za lake noći zadnju pô litricu?“

„Bit će mi mnogo Ilija!“ rekoh ja.

„Dajte, meni za ljubav! E, živjeli! Molim Vas lijepo, pripazite mi u školi na djecu, imajte obzira . . . odužit ću se!“

„Nema tu oduživanja, zahvalnosti. Svi mi vršimo samo svoju dužnost! Ne majte brige“ . . .

Mi upravo poustajali, da krenemo, kadli nahrupi odjedared u sobu društvance.

„Zdravo Ilija! Ti ovdje u to doba — koje čudo! Bit će svašta, dok dodješ kući . . . Na kukuruzi ćeš klečati!“ — pozdravljali ga živahno i draškali.

Moj se Ilija blago posmijeva . . . Nije bilo moguće otići i veselica se nastavila do iza ponoći . . .

* * *

Kratko poslije opisanoga sastanka žurio se Ilija jednog dopodneva glavnom ulicom prema županiji, crno odjeven, sa cilinderom na glavi.

Sretajući znance pripovijedao im uzrujano, da ide k presvijetlome tražiti dopust za Zagreb, jer da mu je učinjena silna nepravda. U čemu, toga nije nikomu povjerio.

Presvijetlog nije našao i vratio se sav očajan na „švapsko“ brdo. Sio časkom u fotelj, bulječi preda se. Iz čista mira dobrza do žene i počne je svom silom gnjaviti. Priskočili na smrt uplašeni mališi. „Oče! Što radite, Što Vas je napalo? Ubit ćete majku . . . Oče, nemojte!“

I djeca objesila se o njeg, oslobodivši jedva jedvice majčicu.

Ilija gledao zabezeknuto, bez poimanja, što je počinio. Začudjeno upita: „Mamica? Što je s mamicom? Oh vi ste to, djeco moja! . . Bože, što je to sa mnom?“ . . .

I zaplače gorko. Malo mu olakšalo. Nagovoriše ga, da legne. Smiri se i zaspe . . . Probudivši se dozove sinove: „Dušane i ti Zvonko, da ste mi valjani i poslušni — za mene se zlo piše . . .“

„Utvare, ništa nego utvare, tatice . . . Ozdravit ćete Vi, ozdraviti!“ . . tješila ga i milovala djeca.

Ne potraja dugo, a Ilija viče, što ga grlo nosi: „Eno ih, ondje su, ondje . . . Što ćete od mene? . . . Nijesam ja kriv, sud je naložio . . . Krv, krv . . . svuda krv . . . I ti, Andro! . . . Joj . . . eno i drugi . . . svi redom! ste naperili pušku! . . . Manite me se . . . Eto, poglaviti, nikad mira! . . . U Zagreb ću, pravednost zahtijevam, pravednost . . . Povedite istragu po zakonu . . . Uh, glava boli, glava boli“ . . .

Buncao je, lomatajući rukama cijelu noć. Svojih više nije prepoznao.

* * *

Prizvani liječnik ustanovio je neizlječivo ludilo. Otpremiše ga u Stenjevac. Polazio je mirno u pratnji prijatelja, koji mu sugeriraše, da ide u Zagreb po pravdu.

I u Stenjevcu je morao svoj vijek završiti čestiti Ilija Oklopdžija, vazda pokoran, ponizan i službouljudan kotarski akcesist, bivši „feljbaba“ i žandarski postajevodnik. . .

MAJKA SA SINOVIMA NA DIOBI.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Ao, goro — ao, bieli danče,
ao, pjesmo — ao, slatki sanče,
tužni orle salomljenih krila, —
jadna, majko, što si ih rodila?
Gora lista, leptir poljem lieće,
ljubi cvieće — zeleno drveće,
i u gori breza listat stala —
jadna, majko, što si zaplakala?
Kad se leptir iz mrtvila budi,
kad se mlade nadimaju grudi,
lišće pupa — toplo sunce sjaje —
slatka pjesma nikad ne prestaje.
Samo majka žalosnog je lica,
zakukala kao kukavica,
usred gore — sred zelenih grana,
kad dočeka Đurđevoga dana.
Stara majka u prsi se bila,
pa u ruke štake uhvatila,

*

i niz lice proli vruće suze,
svojoj djeci milo zborit uze: —
„Mila djeco, moja slatka rano,
moja zoro — sunce ogrijano!
S ocem vašim ja sam ovo vila,
dok nas nije snaga ostavila,
po gori sam teške grane vukla,
nevolja nas svakojaka tukla,
palili smo uglevlje po gori,
a kolibe bjehu naši dvori,
goli, bosi, izgladnjeli, sneni,
zamazani — bolom izmučeni.
Od žuljeva hranila vas majka
istina je — nije pjesma bajka,
sedam redom na grudi se vili,
svi mi sedam niste teški bili.
A vam sada jadna miso pala:
jedna majka svima dodijala!
Svi ste čili — zviezde vasionske,
kao cedri gore libanonske,
zdrave vas je na sviet majka vila
i rođenim mliekom zadojila,
a vi jutros na nože ste pali,
i bolesnu majku izazvali,
kad ne može k nijednome sinu,
da vam dieli vašu očevinu . . .“

Stara majka djeci zemlju dieli,
i u licu crveni i bieli,
suze lije uzdisat je stala,
pa je gorko — gorko zaplakala: —
„Oj, sinovi i snašice drage,
sjećajte se uspomene blage,
one zvijezde, što vrh neba sjaje,
kad vam majka blago dielila je
i sa svoga pobjegla je praga,
djeco moja — sirotinjo draga.
Nikad sreće Bog vam dati ne će
umriet će vam cvieće i proljeće,
nikad sreće od vašijeh snova,
nikad sreće — nikad blagoslova.“ —
Svi sinovi nikom ponikoše,
nit oduška srcu ne dadoše,
nit' sa oka topla suza pala —
jadna majko, što si dočekala? - -

U šljake se poduprla mati,
pak će opet djecu dozivati: —
„S Bogom, djeco, — moj živote mladi,
slatka nado — moja siročadi,
s Bogom, kućo, — sirotinjo sinja,
jadni dome — jadna sirotinja:
S Bogom polje — s Bogom kruško stara,
traži sebi drugog gospodara,
sad u gore kreće stara mati,
nemojte je nikad dozivati,
e da pali ugljen ko i prije. —
S Bogom, djeco, kad inako nije,
nek vam svane jednom sreća bolja -
dielite se, kako vas je volja!“

Ostadoše snahe pjevajući.
Stara mati ode kukajući . . .
Ugljen pali i kolibu vije,
e tako je, kad inako nije . . .
Bit će opet svega majci dosti,
jedan jeste gore Bog vječnosti,
Bog kraljeva i — Bog ugljenara:
u njega se uzda majka stara.

Sunce jarko za oblak je stalo,
za oblakom sunce proplakalo,
ovdje majka umire od gladi,
tamo sinci propadoše — mladi,
i zemlje im urodiše loše,
oko diela redom izgiboše.
A zadnji je oporuku piso
i sam sebi životu kidiso,
prije jošte majku požalio,
te rođenu kuću upalio.
Niti trava već po polju niče,
oroz poje — niti sele viče,
ždriebe rže — nit livadom skače,
nit volovi više žito vlače;
sveg nestade — svega sad je dosti,
jedan jeste gore Bog vječnosti,
Bog kraljeva i Bog ugljenara:
u njega se uzda majka stara.

U sred gore soko kliktat stao,
pastir pjesmu svoju zapjevao,
grle grče — izvori romone,
sitna zvonca predvodnika zvone,

gustog dima dizali se vali,
stara mati opet ugljen pali,
sve u ugljen oči upiruć̀i,
zadnji pogled — pogled umirući: —
„Oj, uglevlje, moje suho zlato,
oj, uglevlje, sunce ogrijato!“

Štakom dira svoje sunce jarko,
i sruši se u uglevlje žarko,
tu izgore na domaku dana,
ko na vatri ona suha grana.
Gledala je s neba pravda stara:
Bog kraljeva i — Bog ugljenara.

TIHA LJUBAV.

Francuski napisao FR. COPPEE. Preveo STJEPAN KRANJČEVIĆ.

U jednoj od najnapučenijih i najbučnijih ulica predgradja, gdje se od jutra do mraka tresu stakla u prozorima od lupe teretnih kola i omnibusa, nalazila se mala trgovina papira i novina. Svatko je poznavao i štovao njenu vlasnicu, dražesnu blondinku u crnini, koja joj je dobro pristajala. Njezina je bujna kosa izgledala kao da se vrlo opire glatkoj frizuri, te bijaše više crvenkasta; a iz lijepoga su pravilnoga lišca, čiju su ružičastu boju prekidale tek nekoje sunčane pjege, svijetlila dva mila oka.

U svome dućančiću držala je najuzorniji red, pa je bilo milota pogledati, kada bi onako spretna i okretna slagala novine, koje su udarale po još svježem tiskarskom crnilu.

Bila je uzor dobre prodavačice, vječno ljubezna, uslužna i podatna bez i trunke drskosti; neka stanovita suzdržljivost pak odavaše na prvi pogled čestitu djevojku.

Jednom riječju ova mala prodavačica novina bijaše andjeo! Da ste vi stanovali u tome dijelu grada, zacijelo bi žrtvovali onaj komadić puta idući u ured ili u svoju radionicu, da si kod nje kupite svoje novine!

Mogao bi vas uvjeriti, da tome milomu djetetu nije manjkalo ni obožavatelja. Bili su to većinom pisari ili pomoćnici, pa i takvi čarobnjaci, koji su doduše često imali u svome džepu potpunu osjeku, no ipak oko vrata novu modernu kravatu. Nijedan joj se od njih nije usudio reći prostu riječ; imponirala im je cijela njezina pojava. Izgledala je u istinu prepoštena.

Usto se i otac njezin nalazio neprestance u neposrednoj blizini, iza tezge. To bijaše poluklonuli starac drhtućih ruku, koji je — sa svojom sijedom bradom u grčkoj kapi i pletenom prsluku — imao izgled upravitelja kakve velikaške kuće.

Poznato je u predgradju, da starac, koji je prije bio raznosilac u nekoj banci, dobiva, otkada mu je kap pala, skroz nedostatnu mirovinu, pa bi bez svoje čestite i radine kćerke zacijelo morao ići u bolnicu. No kćerka se brinula za njegovo uzdržavanje i njegovala ga nježnom djetinjom ljubavi. Bio je svako jutro čisto obučen i posadjen u velik naslonjač, te bi tako uživao iluziju imućna gradjanina ili bar bezbrižna čovjeka.

Premda je ta dobra djevojka sama obavljala sav posao, ipak bi često svojim susjedama govorila: „Da znadete, koliko mi otac pomaže; kako mi je nenadoknadiv!“

U istinu pak vrtio je starac samo palceve. Jedino onda, kada bi došle mušterije, kojima se nije žurilo, — djaci, koji su trebali za nekoliko filira pera, ili birtašica preko puta, to naklapalo, koje je trebalo pola sata, dok bi izabrala kalendar, — dopustila bi mlada djevojka, da ih posluži otac, koji je to činio polagano i nespretno podupirući se kod svake kretnje o pokućstvo. Dobra se kćerka činila, kao da ne opaža njegovu nemoć, kao da je vrlo zaposlena, te bi i često rekla kupcima: „Vidite, da mi otac još mnogo pomaže . . . Mislim, da bez njega ne bi ni dovršila, osobito danas, kad moram da zgotovim namire za sedmične pretplatnike . . .

Nitko ne će podvojiti, da takvo božansko stvorenje, koje je u zadnje dane ljubičica slavilo svoje dvadeseto proljeće, nije bilo u neprilici ni za zaručnika, da je samo htjelo. No ona je kraj svih svojih skromnih prilika ipak bila „preodlična gospojica“, a da se zadovolji s većinom jednostavnim ljudima predgradja, iz kojega nije nikuda izlazila. Zaprosio ju je neki mesarski pomoćnik, pa je bio odbijen, premda je bio krasan mladić, a imao i nešto imutka, s kojim je namjeravao kasnije vlastitu radnju otvoriti. Možda je djevojku uplašila krvava pregača? Tà ona je bila vikla samo bijelim papirima i ostalim malenim čistim stvarima! Djevojka je otklonila i bojažljiva nastojanja mladoga trgovčeva sina, koji je od silne ljubavi izgarao za njom; učinila je pak to doduše ne oporo, ali ipak odlučno. Zvao se Anatol i nije bio, kraj svoga pupoga nosa i bezazlenoga izgleda, bez zanimljivosti; jer on posjedovaše živahan duh, te je sanjario samo o dalekim putovanjima i junačkim pustolovinama. Svakih bi osam dana dolazio u prodavaonicu novina, da si uzme „Journal des Voyages“ čije su ga pripovijesti i fantastičke slike vrlo zanimale. Tu bi n. pr. bilo: „Boj jednoga lava s rinocerusom“, „Kako je ogromna neka zmija progutala čitavoga gentlemana sa čižmama, kacigom i puškom“. Kada je jednoga dana dobio „Objed nekoga ljudoždera“, postane si svjestan ljubavi prema dražesnoj prodavačici novina. Kako je rečeno, ostade ona hladna na njegove zamolbe, i Anatol se na svoju žalost morao zadovoljiti tihim udivljenjem, kada mu je slijedećega tjedna pružila „Lov na morske konje“ i „Ljudsku žrtvu u Kongu“.

Ukratko, srce miloga djeteta nije bilo još progovorilo, kad jednoga dana u dućan stupi neki visoki mršavi mladić sa crnim, kao od dijamanta očima, s dugim pramovima i s ljupkim osmjehom.

Djevojka kao da nije primijetila njegovo tamno i vrlo trošno odijelo i njegovo vjetrenjasto biće; osvajale su je samo njegove crne oči; a kada mu je pružila zatraženi dnevnik, projuri njome iznenada kao neki predosjećaj budućeg bola. Mladić bi odonda dolazio svaki dan i bacio na tezgu jedan sou, a jedan pogled na djevojku; no ova je dobro osjećala, da je bio ravnodušan.

Djevojka je htjela znati, tko je on, i propita se kod obližnje trgovkinje s voćem. Nije bilo teško saznati, da si je mladić u obližnjoj kući, gdje se vrlo mnogo pazi na mir, i gdje se ne trpe ni djeca, ni psi, ni glasoviri, iznajmio sobu na tavanu, da mu je ipak već po drugi put otkazano, i to radi smetanja mira, jer on do pô noći idući sobom gore dolje

deklamira stihove, a često i tuli. Dakle pjesnik. Gospodar kuće hoće da se riješi i ovakvih stanara . . .

Dosada se djevojka vrlo malo zanimala za književnost; slastičar rijetko uživa u vlastitim poslasticama! No otkada je bila zaljubljena, nije propuštala, da danomice pregleda sve listove u nadi, da će gdjegod naći ime ljubljenoga čovjeka s plamnim očima, koji je dnevice dolazio u njen dućan, a ne bi joj priuštio ništa drugoga do prijaznoga smiješka.

A ona ga je imala naći, ime te oholice, te tvrdice, koji joj je tako uskomešao srce! Svako ga je jutro čitala pod nastavkom jednoga romana, što ga je objelodanjivao u nekom neznatnom pariškom listu. No to ju je više ražalostilo nego razveseljivalo, jer je čitala, kako ovaj bogac u trošnome kaputu, koji je stanovao tako blizu neba, razgovara s vojvodkinjama i groficama u svilenim boudoirima.

Siromašna djevojka bivaše s dana u dan nesrećnija, kada bi ga vidjela, gdje ulazi u dućan. Jedva se usudila pogled do njega dići ili si poželjeti, da je promotri iz bojazni, da mu se ne ogadi.

Tako potraje beskonačni niz mjeseci; jer pjesnik stanovaše još uvijek u susjedstvu. Uvukao se naime u osamljenu kućicu u vrtu, gdje nikomu nije smetao deklamiranjem, a gospodar kuće, koji je sprijeda stanovao, trpio ga je, kao da je n. pr. drugome stanaru dozvolio u podrumu u trubu svirati . . .

Skoro godinu dana snivaše prodavačica o crnookome ljubimcu vila. Često je u potaji uzdisala; pače bi kadgod noću i plakala na svojim jastucima.

Tada se jednoga dana pjesnik odseli i ne dodje više nikada. Ona zatomi teški svoj bol.

Vrijeme je prolazilo i prosulo — kao obično — nešto lijeka na ranu. Otac, koji je osjećao, da se koncu približuje, svjetovao je svoju kćer, neka se uda. Ali je izgledalo, da joj se ne svidja ni jedan od onih, koji su je tražili.

Starac umre, te ona ostane sama sa svojim jadom. Kao većina blondinki s veoma nježnom puti uvene i ona naglo, te zadobije izgled starije osobe.

Prodje petnaest godina. Tada se iznenada rasplamti još neprestance tinjajuća vatra u njezinom srcu. Čitala je naime u nekim novinama, da je njen nekadanji kupac, njen ljubljenik, upravo dao izvoditi u „Theâtre Français“ veliku lirsku dramu, pa da ga čeka velika slava i bogatstvo. Sada joj se preli srce s neizmjerne radosti. A istom, kada je vidjela njegovu sliku u „Illustration-u“, pomladjenu uspjehom, ljepšu i muževniju no ikada! Tužnom radosti promatraše ona sliku, pa baš kada ju je htjela — ne bez nutarnjega ponosa — pričvrstiti u izlog, stupi u dućan njezin nekadanji obožavatelj Anatol. Još nije došao bio do kakvog putovanja oko zemlje, već je naprosto vodio dućan specerajske robe, što ga je naslijedio od oca. Bio je oženjen, otac obitelji, te se nije više sjećao svoga negdašnjega nagnuća za prodavačicu novina. Ipak je svakoga tjednja kupovao „Journal des Voyages“, jer mu je literarni ukus ostao isti.

Djevojka se nadala, da će kramar spaziti naslovnu sliku „Illustration-a“, pa da je čuo o velikome uspjehu pozorišnoga djela. Tom zgodom, htjede ispričati, da je pisac prije dulje vremena bio njezin susjed, da je dnevno kod nje kupovao svoje novine . . . I u brzom razgovoru povjerila bi svjedoku svoje prošle mladosti, da je nekada sanjala o tome pjesniku, da ga je pače i ljubila . . . To bi joj priznanje bila velika olakšica . . .

Ali tromi Anatol ne vidje ništa do svoga „Journal des Voyages“, na čijem je naslovnom listu ovaj put bio nacrtan perzijski šah. I dok je na tezgu bacio svoja dva soua, pa jednom rukom uzeo novine, uhvati drugom rukom već i kvaku, te uz letimičan pozdrav nestane.

Prodavačica novina teško uzdahne, jedna se suza spusti na sliku . . . i nitko ne saznade nikada za njenu ljubav!

MOJI SU DANI . . .

Spjevao I. E. CEROVSKI. (Dinjevac.)

Moji su dani ko rijeka
što nečujno prolazi krajem,
i vedri ko sunčani smiješak,
što ljudi bi zvali ga rajem.
A već sam i klonô i pao,
i bol me već htjede satr'jeti,
ah, tako mi voljko je bilo
klonućem i disat i mr'jeti —

Polako se budio život
i slavio p'jev uskrsnuća,
nad vodama mjesec je plako
rad pustoši svoga čeznuća.
Ej, s Bogom ti vrtlože sv'jeta,
moj život ko zora se rudi —
— — tek katkad u samotno doba
kraj duše mi sumnja se budi — —

Moji su dani ko r'jeka
što nečujno prolazi krajem,
ja prolazim svojom samoćom
siromah, al kraljevskim sjajem — —
I ne trebam vrtloga mutna,
što razara ognjište mirno,
tä gdje bi u kaosu sv'jeta
koj demon u sreću mi dirno! — —

SVOJA KUĆICA — SVOJA SLOBODICA.

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

Hvala Bogu, teda negda se je ispunila bila davna želja moje supruge, a prema tome dakako i moja vlastita želja — te mi postadosmo posjednici lijepe dvokatnice usrijed grada. Ne ću da pripovijedam, kako je moja žena došla bila na zamisao, da si kupimo kuću, i kako smo mjesece i mjesece gotovo danomice o tom raspravljali i uvažavali sve razloge pro i contra, dok nijesmo napokon ipak došli do zaključka, e je bolje imati svoju vlastitu kuću, koja će nam svaki mjesec odbacivati lijepi prihod, negoli se vucariti po tudjim stanovima i biti izvrgnuti na milost ili nemilost ovoga ili onoga kućegazde; ne ću da spominjem, kako smo oglašivali po novi-

nama, a i s pomoću kojekakovih mešetara i agenata, koji su nas sa sviju strana saletili bili, tražili, te konačno i našli zgodnu kuću uz veoma „povoljnu“ kupovnu cijenu, kako su nas svi uvjeravali. Istina, ta je kupovna cijena bila znatno, gotovo dva puta veća od cijene, koju smo nas dvoje zamislili bili, a i novinski su oglasi a i ostali troškovi, a pogotovu mešetari progutali lijepe novce, ali što smo htjeli, kad inače nije moglo da bude. No sve smo to, a i mnoge druge nezgode i neprilike, koje su u uskom savezu s kupovanjem i prodavanjem kuća, srećno preturili i prije sedam mjeseci se uselili u svoju vlastitu kuću. Bili smo srećni i nemalo ponosni i mislili smo, da nam sav svijet zavidja. Tà: svoja kućica, svoja slobodica!

Ali eto nevolje već prvi dan!

Dosadašnji je kućevlasnik stanovao u drugom spratu u stanu s dvije sobe — po svoj prilici iz razloga štednje —, pa sam i ja odlučio bio, da učinim isto. Ali pravio sam račun bez krčmara, ili bolje — bez moje supruge. Ona ni da čuje o tom!

— Što? Ja da se danomice mučim i uspinjem uz tolike stube u tijesno ono gnijezdo u drugom spratu, ja, koja sam vlasnica kuće, a ovi ljudi, koji žive lih od svoje plaće, da se koče po svojim velikim stanovima u prvom spratu? Jok! Za ovaj mjesec neka bude, podnijet ću nekako i to, ali još danas ću otkazati nadzornikovima ispod nas, pošto to prijašnji gazda nije htio da učini, premda sam ga onomadne za to tri puta uzastopce umolila.

Uzalud sam suprugu uvjeravao, da mi se stan u drugom katu čini posve ugodnim i zgodnim, i da je uspinjanje po stubama ne će ubiti, pogotovu, što smo i dosad gotovo svagdje stanovali u drugom spratu, pa da smo ipak ostali i živi i zdravi. Predočivao sam joj, kako upravo ovaj stan, u kojemu sada stanuje nadzornik, odbacuje lijepe novce, a što je glavno, taj bi stan od četiri sobe za nas dvoje sàmo, pošto nemamo djece, bio odviše velik, pa da bi bilo nerazborito da se smještamo u nj. Ali dakako! Kao što svaki put, tako je i sad bilo na ženino. No manimo se toga, tek toliko još spominjem, da su nas nadzornikovi, pošto im je moja supruga otkazala, prestali pozdravljati, a naš prijašnji stan u drugom spratu, da je bio čitava dva mjeseca prazan, dok se nije napokon uselio jedan privatni činovnik s petero djece. Moja se je žena doduše suprotila, da uzmemo u stan stanara s tolikom djecom, no popustila je, kad sam je uputio, da je bolje, da stan pa — bilo komu — iznajmimo, nego da stoji prazan, a što se djece tiče, da ću ih već držati na uzdi. Za nadzornikovima žalim još i danas, jer su bili veoma tiha, mirna i otmjena obitelj, što za privatnog činovnika ne mogu da kažem. Ali neka bude!

Kad sam prije, dok još nijesmo imali svoje kuće, po običaju iza ručka legao na divan, znale su me često i prečesto svega zaokupiti divne slike o budućim danima, kad budem kućevlasnikom. Kako je to lijepo i ugodno, kad si svoj gospodar, kad u svom stanu radiš, što te je volja, kad ne moraš da se brineš, kako ćeš namiriti stanarinu; šta više, stanari još i sami tebi donose novce, s kojima ćeš namirivati svoje dnevne po-

trebe, a preostatak lijepo nositi u štedionicu, gdje će se, kako proračunasmo, za petnaest godina sakupiti svota, koju smo potrošlli bili na kuću.

Ali dakako! Moja su ugodna maštanja bila tek — maštanja, kako ćete odmah razabrati.

Iznajprije privatni činovnik i njegova djeca! Nijesam neprijatelj djece. Šta više, ja je volim, ali od ovakove djece, kakova su bila ova, da te Bog oslobodi. Isprvice su po čitav božji dan trčala i utrkivala se po stubama uz takovu zaglušnu viku, da su se počeli ostali stanari prituživati i prijetiti, da će nam otkazati stan, ako ne učinimo reda i mira. Nije bilo druge, nego da se zaputim u drugi sprat do privatnog činovnika, upozorim ga i opomenem, da pripazi na djecu. Dva je dana bilo dobro. Tad su djeca stala zalaziti u dvorište, nabacivati se pijeskom i šljunkom, kopati grabe i naganjati perad, dok se konačno ne osmjeliše i u moj vrt trgajući mi cvijeće i oštećujući nasade. Nije preostalo ino, nego da im i to zabranim, a kad sam ih jednog dana uza svu svoju zabranu ponovno zatekao u bašči, gdje su skidala s voćke još posve nezrele jabuke i kod toga prekinula veliku jednu granu, uskipjelo je u meni, i ja sam jedno od njih, čini mi se najstarije, pošteno izdevetao.

Ej, da ste sad čuli njihovu mater, koja je s kuhinjskog prozora iz drugoga sprata promatrala „zabavu“ svoje zlatne i premile dječice! No ja bih i to još nekako podnio, da se nije iznenada umiješala moja supruga i oborila se ponajprije na nju, a odmah izatoga bome i na mene, koji sam, reče, veći krivac od djece, jer sam proti njezinoj izričitoj volji uzeo na stan „takovu neugladjenu obitelj sa čitavom kumpanijom neotesane djece“. Potonje ove riječi dakako da su još više uzbjesnile činovnikovu suprugu, koja je iz svega grla stala sipati na nas ne baš najlaskavija epiteta tako, te se je konačno i u meni sve uzburkalo, i ja joj smjesta otkažem stan. Da su taj ljuti okršaj na jezike slušali kraj otvorenih prozora i svi ostali stanari, mislim, e je suvišno i spominjati.

Ali time stvar još nije bila svršena. Djeca dakako nijesu više smjela ni u vrt ni u dvorište, ali zato su skakala i natjeravala se po svom stanu nad nama s takovom žestinom, da se je, štono riječ, čitava kuća tresla. To je trajalo čitav bogovetni dan od rana jutra do kasne večeri, tako te nijesam ni pomisliti mogao na kakav počinak iza objeda. Uzmete li k tome još na um neprestano zabadanje i predbacivanje moje supruge radi toga, što sam toj obitelji uopće i iznajmio stan, — jer da je ona znala, da će do toga doći, — ej, tad možete da si predočite, koliko sam u one dane trpio i s teškom mukom čekao na čas, kad će se ta zlosrećna obitelj iseliti.

Spomenem li konačno još i to, kako je činovnikova supruga tužila mene sudu radi zlostavljanja njezina djeteta, a moju suprugu radi uvrede poštenja, i kako je moja supruga za uzdarje utužila i nju, tad mislim, da sam ukratko ocrtao prve „ugodnosti“, koje sam uživao kao posjednik kuće.

No ove bih jade i nevolje bio s vremenom nekako i progutao, da nije bilo i drugih, s kojima sam se kao kućegospodar imao da borim. A tih je jada i nevolja bilo toliko, da gotovo i ne znam, gdje bih zapravo počeo.

Da spomenem ponajprije podstanara, koji se je nedavno naselio bio kod oficijalovih u drugom spratu. Čim se je taj čovjek, a moglo mu je biti oko trideset godina, uopće bavio i zanimao, nijesam mogao da saznam; tek toliko mogu kazati o njemu, da je danomice izlazio istom oko jedanaest sati prije podne, a vraćao se kući redovito iza ponoći. Ali kako, kako se je vraćao! Zalupio bi kućnim vratima, da se je sve orilo, i čitava bi se kuća probudila sva prestrašena iz najsladjega sna. Do drugoga bi se sprata uspinjao, ili bolje rekavši, teturao amo tamo gotovo četvrt sata, dok bi srećno našao svoju sobu. Pa da se je sve to barem zbivalo u tišini, hajde de, ali dakako! Po svoj je prilici zaboravljao, gdje se nalazi, i mislio, da je još neprestano u veselu društvu, jer bi znao u sav glas pjevati i žviždati i kod toga si davati takt svojim štapom, kojim bi svom snagom udarao o kamenite stube.

Mojoj je supruzi i meni toj dakako ubrzo dozlogrdilo, a pogotovu, kad su se stali i ostali stanari tužiti i tražiti od nas, da stanemo toj noćnoj halabuci na kraj. Nije bilo druge, nego da podjem do oficijala i stanem od njega odrješito zahtijevati, da opomene svoga podstanara i podsjeti ga, e nije sâm u kući, jer da ću inače biti primoran, da njemu, to jest oficijalu, otkažem stan.

Ovaj skoči sav uzrujan.

— Što? Da ga opomenem? To mi ni izdaleka ne pada na um, jer to nije moja stvar! On mi pošteno i dobro plaća, čovjek je inače pristojan i uljudan, pak što ću mu ja? Hvala Bogu, što smo se namjerili na njega! Čemu da ga opominjem i pačam se u njegove poslove, pa da mi napokon otkaže stan! Ja nijesam bogataš poput Vas i meni njegov novac dobro dolazi! A što se Vi meni prijetite, lako za to! Zar mislite, da u Zagrebu nema drugih kuća i drugih stanova? Ne umišljajte si toliko i hvalite Bogu, što kod Vas uopće i hoćemo da stanujemo uz ovako upravo nevjerojatno visoku najamninu, koju Vam plaćamo za ove dvije kukavne sobice! Ono malo noćnog nemira neka Vam toliko ne smeta, kao što eto ne smeta ni nam! Priučit će se već na nj! Da, da! To su ta glasovita zagrebačka gospoda kućevlasnici! Ispili bi na krv, a htjeli bi, da živimo kao da smo u samostanu! A što bi, molim Vas lijepo, bilo, da nemate nas? Otkažite mi, slobodno mi otkažite! Meni će pače i milo biti, jer i onako kanim doskora potražiti bolji stan i uvidjavnijega kućegospodara! Sluga pokoran!

Slijedećeg sam prvog dana u mjesecu doista otkazao i oficijalu, te je tako na kućnim vratima visio oglas, da se u drugom spratu iznajmljuju dva stana . . .

Taj oglas! Kolikih mi je briga zadavao! Prvi sam ga put zaboravio bio preko noći skinuti i gle — do jutra ga je nestalo! Nema druge — sjedni i napiši novi, a kad tamo, za dobar je sat nestalo i njega usrijed bijela dana! Tako se je to zbivalo kroz nekoliko dana. Bilo mi je, da svisnem od gnijeva i bijesa. Po sate i sate znao sam na svom prozoru iz prikrajka vrebati na zlobnika, ali uzalud! No čim sam se maknuo — ma samo i na čas —, oglasa bi nestalo, kao da je u zemlju propao. Sumnjao sam doduše, da je to maslo ili činovnikovih ili oficijalovih, koji su se u

posljednje dane usko sprijateljili bili, ali što mi je to koristilo, kad nijesam nikoga mogao da zatečem na činu. Htio sam da očajam. Po nagovoru svoje supruge uputio sam se do redarstva i ispričao svoje teške jade, no tu mi posve pravo rekoše, da mi zasad ne mogu pomoći, jer kud bi došli, kad bi svaki oglas na kućnim vratima morao da čuva po jedan redarstvenik, nego neka pripazim na krivca i tada ga prijavim. Da, da, a upravo krivca nijesam mogao da pronadjem!

Smišljao sam i ovako i onako, dok se napokon ne domislim i uz ženinu privolu oglasim prazne stanove u svim zagrebačkim novinama kroz osam dana uzastopce. To me je oglašivanje stajalo doduše lijepih novaca, ali pregorio sam i to, jer sam bio barem donekle umiren.

Za nekoliko su dana počeli dolaziti ogledavati oglašene stanove. Rano ujutru, za vrijeme objeda, poslije podne i u samo veče — nikad mira. Većim sam dijelom morao ja da ih pratim u drugi sprat, jer moja supruga nikako nije htjela da se miješa u posao, koji da po njezinu mnijenju spada na mene kao kućegospodara, premda je, usput rečeno, stanarinu ubirala ona sama, jer da je to opet posao, koji spada na nju kao kućegospodaricu.

I tako sam jadnik bio osudjen, da se danomice po pet, po šest puta uspinjem u drugi sprat do činovnikovih i oficijalovih, koji su u meni gledali ne svoga kućegospodara, nego najljućega dušmanina. Na sve su mi strane bacali klipove pod noge, ponajpače pred onima, koje bih dovadjao, da si ogledaju jedan ili drugi stan. Ne ću da se hvalim, tek toliko spominjem, da su stanovi bili posve zgodni i udobni, i da je najamnina bila razmjerno prilično niska, jer su bili usrijed grada na veoma prometnu mjestu; no koja korist od svega toga, kad bi se i činovnikovi i oficijalovi pred posjetnicima, a meni u brk, stali tužiti, kako ne valja primjerice ni peć ni ognjište, iz kojega da kraj najneznatnijega vjetrića suklja gust, zadušljiv dim, kako prozori dobro ne zatvaraju, te prašina sa ceste ulazi kroz otvore u sobe, kako su drvarnice i podrumi puni gamadi i vlage, i tko zna, što sve ne, — jednom riječi, da stan imade čitav niz mana, koje su tijekom vremena otkrili bili. Kraj toga su dakako bili i tako ljubezni, te su mene i moju suprugu stali opisivati najcrnijim bojama, kako primjerice ne štujemo i ne cijenimo svojih stanara, kako ne uvažavamo njihove molbe i pritužbe glede popravaka i još mnogo, mnogo toga, da je u meni sve kuhalo i kipjelo. Ja sam dakako opet dokazivao, kako ovi sve to govore tek iz zlobe i uvjeravao ih, da stanovima nema prigovora, što zaključujem odatle, što se dosad ni jedni ni drugi — a ma ni riječju — nijesu nikad ni na što bili potužili, a da tih nedostataka nijesmo zamijetili ni mi, koji smo čitav mjesec dana stanovali u stanu, u kojem borave sad činovnikovi. Ali sve uzalud! Čitava dva mjeseca nijesam našao novih stanara na veliko čudo moje žene, koja nikako nije mogla da shvati, zašto smo upravo mi tako nesrećni, te nemamo svih stanova iznajmljenih.

A ja sam u sebi počeo proklinjati onaj čas, kad je mojoj ženi svanula bila zlosrećna misao, da kupimo kuću . . .

Kad upravo govorim o svojoj ženi, kojoj inače sva čast i hvala, spomenut ću ovdje još i to, da se je, otkako smo se uselili bili u ovu kuću,

posve promijenila, kao da je sam nečisti iznenada ušao bio u nju. Tà pomislite samo! Prije svega stan sa četiri sobe, kako sam već spomenuo bio! Kako smo prije imali uvijek samo po dvije sobe, morali smo nabaviti i novo pokućstvo za ostale dvije sobe i duboko posegnuti u kesu. Idimo dalje! Te četiri je sobe dakako trebalo danomice i spremati te rediti, a kako na taj veliki posao nije kuharica sama mogla da dospjeva, jasno je, da je moja supruga uzela u tu svrhu u službu i posebnu sobaricu. Idimo još dalje! Kao posjednica kuće nije dakako htjela, kako me je uvjeravala, da bude „lošije" odjevena od njezinih stanarica, a ponajpače od gospodje ravnateljeve, koja je stanovala u prvom spratu uz nas, i koja je na moju nesreću imala maniju, da — tako rekavši — svakih četrnaest dana naručuje nove haljine. Na moju nesreću, velim, i to s punim pravom, jer se je moja supruga počela s njom natjecati i takmiti. Posljedica toga natjecanja bili su neprestani krojački, kitničarski i postolarski računi, radi kojih je bez sumnje i vele možni gospodin ravnatelj u potaji isto tako uzdisao, kaošto i ja. A sad još jedno! Pred kratko vrijeme došla je moja supruga, sam bijes si ga znao, kako i zašto, na zamisao, uslijed koje zamalo, te me nije kap udarila. Utuvila si je bila naime u glavu, da si nabavi elegantnu kočiju i dva konja, a k tomu dakako da unajmi i posebnoga kočijaša — po svoj prilici zato, što je vlasnica kuće! Neizrečene me je muke i silne govorničke vještine stajalo, dok sam joj tu kobnu zamisao izbio nekako iz glave, a u naknadu toga morao sam joj svečano obećati, e ću se naredne sezone predbrojiti u kazalištu na ložu u prvom katu i da ćemo, dok bude zato vrijeme, na dva mjeseca „na odmor" u Opatiju, dok smo se dosad najviše po kakovih četrnaest dana „odmarali" kod svoje rodbine u Gorskom kotaru. Ali dosta o tom!

I u moje stanare kao da je iznenada ušao bio nečisti, i nije bilo gotovo dana, da me nije zvao ovaj ili onaj u svoj stan i upozoravao me na ovaj ili onaj nedostatak.

Kod postolara u dvorištu, koji mi, medju nama rečeno, nije već drugi mjesec platio bio stanarine, provalila je kiša kroz polupani crijep na tavan, a odavle u sobu; njegovu susjedu, sudbenom podvorniku, otkrnjio se u kuhinji priličan komad žbuke sa zida. Kod ravnateljevih je, ne znam kako, pukla cijev od vodovoda, te je nastala bila pogibelj, da će im voda čitav stan poplaviti; kod mašiniste u prizemlju ispucao je pod cementnih ploča u kuhinji i na hodniku, a drugomu su stanaru stale u sobama popuštati parkete, i tko zna, što sve ne. Jednom riječju: neprestano popravljaj i krpaj sad kod jednoga, sad kod drugoga, a usto dakako plaćaj i troši, da sam počeo očajavati, a to je očajavanje postiglo svoj vrhunac, kad su svi stanari počevši od ravnatelja do postolara navalili — kao po dogovoru — na nas, da im dademo sve prostorije temeljito očistiti, obijeliti i oličiti, jer da će se inače iseliti i „dati nas u novine".

Burna bješe sjednica koju smo žena i ja kroz čitavih osam dana i isto toliko noći uz malene prekide obdržavali, i u kojoj je dakako po običaju žena vodila glavnu riječ i obarala se ne samo na „objesne" stanare nego i na mene, koji da sam se „po ludoj svojoj pameti" dao prevariti i na laku ruku bez savjesnoga i svestranoga pregledavanja kupio ovakovu

podrtinu, i koji da nemam ni toliko ugleda, da držim svoje stanare u redu i zaptu. Napokon smo na prijedlog moje žene zaključili, da udovoljimo želji stanara i dadosmo kuću čestito urediti ne samo iznutra nego i izvana uz trošak, koji ovdje ne ću ni da spominjem, tek toliko navadjam, da bih njime lako bio podmirio najamninu u prvotnom našem stanu gotovo za čitavu godinu.

Da se taj golemi trošak barem koliko nadoknadi, povisila je moja supruga, a da za to ni znao nijesam, svim stanarima bez iznimke stanarinu za pet postotaka. Kad su stanari razabrali, da su svi njihovi prosvjedi uzaludni, uzeli su tu povišicu do znanja i svi do jednoga — otkazali stan. Moja je supruga na tu izjavu bila kao gromom ošinuta i sva mi se očajna izjadala, a kako je meni bilo, kad sam za tu njezinu neuspjelu manipulaciju doznao, možete i sami da si predočite. Iznenada sam postao praznovjernim i počeo ozbiljno vjerovati, da na ovoj našoj kući mora da leži grozno prokletstvo . . .

I opet se sastadosmo žena i ja u sjednicu. Bila je burna, burnija nego ijedna dosad. Ovaj put sam se i ja osmjelio, te se još i danas sam sebi čudim, otkuda meni tolikog junaštva, da sam ženu utjerao u takav škripac i tako joj jasno dokazao, kako je njezina zamisao, da kupimo kuću, bila nerazborita, kako je nestalo onoga mirnoga, lijepoga i tihoga života, otkako posjedujemo kuću, kako smo upravo u vjetar lakoumno i beskorisno potrošili silne novce, — sve sam joj to, kako rekoh, i još mnogo drugoga tako jasno dokazao i zatjerao je u takav škripac, da je zanijemila, problijedila i izašla iz sobe, zalupivši žestoko za sobom vrata.

Tri smo dana — prvi put, otkako se ono prije dvadeset i dvije godine vjenčasmo — jeli i spavali svaki u svojoj sobi, tri sam dana slušao neprestano oko sebe lupanje s vratima, lomljanje i uzdisanje, dok se četvrti dan nekako ne izmirismo. I sad mi je žena stala kroz plač pripovijedati, kako je jutros obašla bila sve stanare i opozvala povišicu stanarine, no ovi ni da čuju, nego čvrsto ostaju kod svoje odluke, da će se iseliti. Nekoji da su si pače već i našli stan i dali kaparu.

Što sad, trista im jada? Tu je trebalo dobro pomozgati, što ćemo i kako ćemo, jer tko će seliti u kuću, u kojoj su svi stanovi u isto doba prazni? Svakomu će to pasti u oči i pobuditi u njemu sumnju, e u ovakovoj kući nije nekako sve u redu.

I stao sam razmišljati i dan i noć, i noć i dan, dok se nijesam dosjetio. Skromno i smjerno počeo sam obilaziti oko svojih stanara ispričavajući im se i nagovarajući ih da ostanu, jer da o kakovoj povišici nema ni govora, a da ću im i inače u svemu ići na ruku. No bio sam loše sreće, pa kad sam se uvjerio, da su sva moja nagovaranja uzaludna i bezuspješna, bio sam primoran, da im od svoje volje snizim stanarinu za čitavih petnaest postotaka, našto su stanari dakako odmah i pristali, ali uz uvjet, da onima od njih, koji su ove dane nove stanove u drugim kućama već zakaparili bili, povratim izgubljenu kaparu, na što sam ja dakako, ako i teška srca, privolio.

Da bude čaša mojih jada još punija, pozvaše me upravo u one teške dane iznenada dva puta uzastopce na redarstvo. Iskreno priznajem, da

s redarstvom nijesam nikad rado imao posla, pa sam se tako i sada, ako mi i jest savjest vazda bila čista, nekako nevoljko odazvao tomu pozivu, ne sluteći, a ma ni u snu, o čemu se radi. Ali zato sam ondje veoma brzo saznao, radi česa su me pozvali. Jednom nije bilo u posudi za pse pred kućom vode, a drugi su put bila kućna vrata preko noći otvorena. Razumije se samo po sebi, da me nijesu pozvali samo zato, da mi gornje propuste predoče, nego su me i prilično osjetljivo kaznili i zabilježili u svoju „crnu knjigu“, premda sam ih uvjeravao, da vodu za pse svaki sat mijenjam i kućna vrata u večer propisno zatvaram, pa da nije krivnja na meni, ako je ovo ili ono zagrebačko pseto tako žedno, da svu vodu najednom ispije iz posude pred mojom kućom, ili ako ovaj ili onaj stanar zaboravi noću zatvoriti kućna vrata.

Ej, ali da! Umalo te ne zaboravih na činovnikovu suprugu i njezino dijete! Tuj mi se čitava stvar pričinila mnogo ozbiljnijom, jer se rasprava vodila pred kotarskim sudom, pak sam morao na ženin zahtjev da uzmem odvjetnika. Pošto moja žena, a ni činovnikova supruga, nijesu htjele ni da čuju o kakovoj pomirbi, pukla je osuda, kojom se svaka od njih osudjuje na globu od dvadeset kruna, a ja radi zlostave djeteta „iznimno“ na pedeset kruna globe i dvadeset i pet kruna odštete za bol. A k tomu još odvjetnik! Na zdravlje!

I tako vam eto danas stvari stoje. Naši stanari plaćaju za čitavih petnaest postotaka nižu stanarinu negoli dosad, a žena i ja posve ozbiljno raspravljamo o tom, da kuću prodamo, pa bilo i za dvadeset i pet postotaka jeftinije, nego smo je kupili bili, samo ako ćemo moći kojega lakovjernoga kupca da namamimo na lijepak, kao što su i nas bili namamili. Tä mi smo u ovih sedam mjeseci i odviše okušali sve one neugodnosti, koje smo si zamišljali bili, dok nijesmo imali svoje kuće.

DALEKO SI . . .

Spjevao ILIJA DESPOT. (Zagreb.)

Daleko si oku momu,
Al daljinu srce ne zna,
Ono uviek samo šapće:
Oj, ljubezna, oj ljubezna!
Baš kô onda — dok bi mjesec
Cjelove nam tajne pisô,
A ja blažen na tvom krilu
Mazio se i uzdisô . . .

Oh, kolikrat u samoći
Izgovaram ime tvoje,
Kô i onda, — krajem mora
Kad šetasmo, zlato moje!
Kô i onda ja se klanjam
Ljubavnome tvome žaru,
Kô i onda ti si boštvo
Boštvo moje na oltaru!

Daleko si oku momu,
Al srcu si uviek bliže,
I kud išla — misô moja
Tebe, dušo, uviek stiže!
Daljina nas tako dieli,
Daljina nas tako bije . . .
Hej, tä Udes nikad meni,
Ni u čemu sklon baš nije!

PLANET JUPITER.

Napisao Dr. OTO KUČERA. (Zagreb.)

Najljepša je zvijezda večernjega neba zvjezdanoga u ljetu godine 1912. bio planet *Jupiter*. U mjesecima lipnju i srpnju mogli su ga prijatelji nebeskih čudesa po čitave noći gledati, gdje sjajem svojim dosta duboko na južnom nebu nadmašuje sve ostale zvijezde neba. Tko je nešto bolje poznavao nebo, opazio je i to, da je tada bio u zviježdu Skorpiona (štipavca) nešto iznad njegove najsjajnije zvijezde α ili *Antaresa*, koji se odlikuje kao zvijezda 1. reda neobično rumenom svjetlošću. Kontrast spram plavkasto-bijele, još jače svjetlosti Jupiterove, davao je ovomu kraju neba uz značajni oblik Skorpiona veoma zanimljivo lice. Još je u oktobru sjao na zapadnom nebu rano uveče zalazeći od dana u dan sve ranije i naskoro iza Sunca.

Čudno: najljepša zvijezda na ovogodišnjem nebu nije sjala *svojom vlastitom* svjetlošću, nego svjetlošću Sunca, što ju je k nama odbijala, kao što se i srebrna kugla u vrtu onako lijepo sja tek u sunčenim odraženim zrakama! I Jupiter je naime, kao i Zemlja, jedno od osmero velike djece, što ih je rodilo naše Sunce, ali ne da odrastu i onda podju svako svojim putem, nego da se dovijek oko njega vrzu kao nedorasli pilići oko kvočke.

Medju djecom našega Sunca ponajzanimljivije je dijete baš Jupiter. Kako je na našoj zvijezdi, na Zemlji, to znamo svi. No iz osjećaja, da je i Jupiter u neku ruku brat naše Zemlje, niče želja i težnja, da nešto izbliže saznamo, kako je na tom svijetu iz obitelji Sunca.

Što danas o Jupiteru znamo, a čemu se tek domišljamo, toliko je zanimljivo, da je vrijedno i ovdje o tom progovoriti.

I.

Što o Jupiteru *pouzdano* znamo, brzo je izrečeno.

1. I Jupiter se valja u okrugu oko Sunca, kao i naša Zemlja; tek je polumjer njegovoga okruga dugačak nešto više od **5** nebeskih metara[1] (5·20 neb. met.), dok je polumjer našega kruga tek **1** neb. metar. Mi trebamo sa Zemljom 1 godinu dana (365 dana), da naš okrug jedamput svršimo, Jupiter treba 11 godina i 315 dana za svoj put oko Sunca! Spram Zemlje, koja je za naše pojmove već golema kugla, Jupiter je pravi gorostas, jer je promjer njegove kugle 11 puta tako velik, kao promjer Zemlje, pak bismo mogli od njega zamijesiti ništa manje nego 1306 tako velikih kugala, kakva je Zemlja. No tvar, od koje je gradjen, nije tako gusta, kao zemaljska: dok je zemaljska tvar poprijeko 5 puta gušća od vode, njegova je jedva $1^1/_3$ puta gušća od vode. Poradi toga mu je *masa* samo 314·5 puta tako velika kao masa Zemlje; no ipak, kad bismo mase svih ostalih 7 svjetova u obitelji našega Sunca (Merkura, Venere, Zemlje, Marta, Saturna, Urana i Neptuna) složili, još bi uvijek masa Jupitera 3

[1] 1 nebeski metar = daljini Sunca od Zemlje = $149^1/_2$ milijuna kilometara.

puta nadmašila masu svih tih svjetova zajedno. Dakle je Jupiter pravi golijat medju djecom Sunčevom, pa ga u carstvu Sunca svakako ide prva riječ.

2. Baš se je navršilo 300 godina, što je *Galilei* na njega uperio svoj tek izumljeni durbin i zadivio tadašnji obrazovani svijet svojim novim obretima, koji u jedan mah raširiše znatno naše znanje o njem. Pokazao mu se prije svega kao *okrugla* ploča, ali jasno *splosnuta*, a već po tome slutimo, da se i on vrti oko osovine. Najduži mu je promjer (na ekvatoru) 145.100 kilometara, a najkraći (od pola do pola) 136.100 kilometara. I na ploči se pokazaše Galilei-ju čudne stvari: tamne i svijetle pruge — što šire, što uže — ali sve *okomite* na najmanjem promjeru! Svaki durbin i

KRSĆANI U ARENI.

danas pokazuje te zanimljive pruge. To je nova potvrda, da se i Jupiter *vrti* oko osovine, ali mora da se razmjerno brzo vrti, kada se je tvar, koju gledamo u tim pjegama, mogla tako pravilno složiti, da bude usporedna ekvatoru! Pa motreći samo jednu od tih pjega tek nekoliko sati na durbin možeš odrediti, da se to silno nebesko tijelo već za 10 sati manje 5 minuta jedamput okrene oko svoje osovine, a to će reći, da bi čovjek, stojeći na njegovu ekvatoru u svakoj sekundi prevalio $12^1/_2$ kilometara, dok čovjek na ekvatoru Zemlje jedva *pô* kilometra prevaljuje, vrteći se sa Zemljom za 24 sata jedamput oko osovine. I u tom je Jupiter *prvak* u obitelji Sunca: on najveći vrti se *najbrže*! Ali što rekoh? Dà, golijat je

medju djecom Sunčevom, ali spram majke ipak patuljak! Sjajna kuglja Sunca nadmašuje njegovu masu 1047 puta!

3. I još je jedno čudo na njem vidio *Galilei* već g. 1610. Ništa manje nego *četiri* se mjeseca vrzahu oko njega, dok se oko Zemlje vrze tek *jedan*. Medju najljepše pojave na nebu ide motrenje tih brzih pratilaca njegovih, kako gotovo od sata u sat mijenjaju svoje medjusobne položaje i spram Jupitera, sakrivajući se katkada iza njega, da na drugoj strani izniknu nakon kratkoga vremena, zalazeći opet gdjekada u sjenu, što je on baca iza sebe, ili prolazeći napokon drugda ispred njegove ploče. — Danas znamo, da on ima 8 mjeseca, tek su nova 4 tako malena, da ih mogoše opaziti tek savršeni durbini naših dana. Ako još rečem, da se zna, koliko vremena svaki od tih 8 mjeseca treba da jedamput obidje oko Jupitera, sabrao sam gotovo sve, što su astronomi mjerenjem o njem pouzdano saznali, makar da je evo prošlo 300 godina, što su ga i u starije i u novo doba veoma pomnjivo proučavali.

Što se zbiva na površini njegovoj, koju mi sa Zemlje vidimo, i danas ide u red *najzagonetnijih* pojava nebeskih, pak je tu još veliko područje veoma zanimljiva rada. No baš nas ta zagònêtka draži, da i o tim pojavima koju reknemo.

II.

U posljednjih sam 10 godina na zvjezdarnici hrvatskoga prirodoslovnoga društva u Zagrebu i sâm mnogo motrio te vanredno zanimljive promjene na površini Jupitera, pak ću u mnogočem moći kazivati ovdje, što sam i sâm vidio uz ono, što su astronomi drugdje po svijetu vidjeli.

1. Kada mi sa Zemlje gledamo Jupitera, u mnogočem smo u prilici čovjeka, koji visoko iznad oblaka plovi u balonu po atmosferi Zemlje i odozgo gleda Zemlju. Sve mu se više gube sitniji predmeti na Zemlji, a kada je iznad velike vrste oblaka, ne vidi ništa na površini zemaljskoj, tek se pod njim steru nepravilni oblici oblaka, nalik na velike valove na moru, koji, obasjani zrakama Sunca, k njemu odrazuju gore jaku i posve bijelu svjetlost Sunčevu, dok mu se nad glavom razapinje tamno-modri svod nebeski sa zlatnim Suncem na njem. Lako se može dogoditi, da on uopće površine zemaljske ni ne vidi, ako je vrsta oblaka gusta i velika. U sličnoj smo prilici žalibože i mi, što puzamo sve dane života svoga po zemaljskoj tvrdoj kori, veoma često spram neba i nebeskih tjelesa; čim nam oblaci iznad glava zastru vidik, za nas nestaje neba sa svim njegovim čudesima i da je na pr. sva Zemlja u visini od kojih 10—20 kilometara uvijek umotana u vrstu oblaka, mi ne bismo ni znali za nebeska tjelesa. Dobra kob nam je ipak dala, te dosta često možemo oči svoje pasti kroz čistu i prozračnu atmosferu našu na dalekim krasotama svemira. Život nam je na Zemlji tim dobio osobit čar. Pa kad za ovakve lijepe noći durbin svoj naperimo na ploču Jupitera, udara nam u oči — pored spomenutih tamnih i svijetlih pruga — u prvom redu pojava, da pločica nije od sredine do ruba *jednako* svijetla: u sredini je najsvjetlija, a prama rubu sve tamnija. Pa kako je ta pojava stalna, mora da joj i uzrok svagda

MAKOWSKY: BOLJARSKA SVADBA.

djeluje. Pojava nam dokazuje, da je i kugla Jupitera umotana u *atmosferu.* U sredini ploče gledamo kroz najkraću, a prema rubu kroz sve dublju vrstu atmosfere, pa je jasno, da će svjetlost na rubu biti slabija.

I Jupiter ima dakle atmosferu, i mi sa Zemlje gledamo izvana tu atmosferu i prodiremo okom u nju do vrsta, koje dalje ne propuštaju svjetlosti. Što je ispod njih, toga ne znamo, ali to možemo reći po analogiji na Zemlji, da sve te neprozračne vrste ne će biti u *istoj* visini, kao što ni svi oblaci u našoj atmosferi nisu jednako visoki. Te neprozračne vrste mogu da lebde poput naših oblaka u Jupiterovoj atmosferi, pak nam zastiru pogled na pravo tlo Jupitera. Ako je nesrećom možda *u atmosferi* Jupiter *uvijek* i *sa svih strana* umotan u takve oblake, e onda zlo po naše znanje o njem, jer uopće ne bismo nikada ni vidjeli njegove prave površine!

Reći ću odmah: po svem, što se zna, čini se gotovo sigurno, da mi žalibože *nikada* ne vidimo prave površine Jupitera.

2. Mi Jupitera gledamo iz *prilično* velike daljine! Kako je on daleko od Sunca 5 nebeskih metara a mi samo 1, jasno je, da mu se mi, putujući sa Zemljom oko Sunca, u najzgodnijim prilikama možemo primaknuti na 4 neb. metra, a u najnezgodnijim se od njega odmaknuti na 6 neb. metara. Opravdano je poradi toga pitanje: koliki treba da budu predmeti na Jupiteru, da ih u najzgodnijoj prilici možemo još opaziti na naše durbine? Kada smo mu najbliži, njegova nam se pločica ukazuje pod sitnim kutićem od 50 sekundi, dakle niti 1 minut, a zna se da je 60 minuta tek 1 stupanj! Dobro pak oko čovjeka, kada hoće da bez napora oštro vidi kakav predmet, postavlja ga 25 cm daleko od oka; to je *„daljina jasnoga vidjenja“* za zdravo oko (normalno oko). Kolika treba da bude *najmanja dužina* na pr. pravca, da ga naše oko još posve sigurno primijeti u spomenutoj daljini od 25 cm? Pokusi mnogobrojni pokazaše, da je ta *najmanja dužina* $\frac{1}{10}$ *milimetra.* Dvadesetine jednoga milimetra ocjenjujemo već posve nesigurno i svaki ih ocjenjuje drukčije[1]. Kolik je sada *kut,* pod kojim se $\frac{1}{10}$ milimetra vidi iz daljine od 25 cm? Lak ti račun pokazuje, da je taj kutić otprilike 1·5 (pôdrug minute). Izlazi: *naše je oko od prirode tako gradjeno, da možemo još taman razliku smjera od podrug minute razabrati.* Što je manje, za naše oko iščezava.

Uzmimo sada, da gledamo kroz durbin, koji svaku dužinu uvećava 1000 puta. Predjašnji zakon vrijedi za *sve* daljine od oka, tek naravno i razmak od podrug minute postaje razmjerno sve veći. Pa tako u daljini Jupitera od nas po jednostavnom računu nalaziš, da dužina pjege, koju taman možeš na Jupiteru uz 1000-kratno uvećanje primijetiti, mora da bude *najmanje* dugačka 250—300 kilometara, a to će na pr. reći: pjegu veliku, kao Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (55.000 km^2), ne bismo ni s tim uvećanjem a ma ni primijetili na Jupiteru. Kad bismo joj dodali još Bosnu i Hercegovinu, imali bismo tek pjegu, koja bi se stalno i jasno vidjela i dala mjeriti (106.000 km^2). Zna se pako, da se uvećanja od 1000 poradi *nemira uzduha* veoma rijetko mogu upotrijebiti i kod velikih durbina.

---

[1] Astronomische Nachrichten. Bd. 172. Nro. 4113. „Über systematische Fehler bei Zeit und Raumgrössenschätzungen.

GRAD NEVESINJE U HERCEGOVINI. (Fot. c. i kr. major Vilim Wiener.)

VJERNOM ČUVARU.

Spjevao JOVAN HRANILOVIĆ. (Novisad.)

Sjetan stojim pokraj grma,
Na počinak gdje si pao,
I gdje sam te suznim okom
Zakopati biedna dao.
Ovo sitno modro cvieće,
Što nad rakom tvojom cvate,
Sjeća me na vjernost tvoju,
I ja često mislim na te.

Mladjanog te prijatelj mi
Donio je jednog dana
S grudi majke otkinuta,
Beskućnika, sirotana.
Kako l' si se s tužnim okom
Ogledavô po svem domu,
Ne bi l' našo majku svoju
Gdje u kutu samotnomu.

Primismo te kô siroče,
Ne bi l' bol ti olakšali,
I što može milosrdje,
To i tebi sve smo dali.
Nisi bio liep ni skladan,
Al' u tebe srca bješe,
I od mala takova te
Svi u kući zavolješe.

I kad vidje, da i za te
U tom domu srca ima,
Dao si nam svega sebe
S vjernim srcem u grudima, —
Spreman uviek od tog časa
Zlo i dobro dielit sa mnom,
Ma da malo sunca bješe
Na obzorju našem tamnom.

Ono malo hrane skromne
Vjernošću si plaćo svojom,
Bdijuć brižno oko mene
S tugom, vjernom drugom mojom.
Gledajuć ti vjerne oči,
Kol'ko put sam požalio,
Besmrtne što duše nemaš,
I što nisi čovjek bio.

Žao bje mi, što će brzo
Tvog života proći dani,
I što moraš — ah! za uviek
Izginuti u Nirvani.
Al' ti srećnik nisi znao,
Kakova te sudba čeka.
Niti brigu vodio si
O svršetku svoga vieka . . .

Sve uzdanje tvoje bješe:
Milost tvoga gospodara,
Siguran si bio o tom,
Da i za te on se stara. — . . .
— Al' došli su teški dani,
Ostavit sam tebe morô,
Dao sam te dobrom drugu,
Ne mogav se vratit skoro.

Nisi kod njeg ostat htio,
Vraćô si se k pustom domu,
Gladujući, čuvao si
Gospodaru ljubav svomu.
I kada se vratih opet,
Došao si opet k meni, —
Nastavismo život stari,
Izmučeni, izmoreni.

I od tada osta samnom
Sve do tužnog svoga kraja,
Spreman za me poginuti
Posljednjeg do izdisaja.
A kad stade sjenka smrti
Padati na tvoje tjeme,
Čitô sam ti u očima:
Pomiluj me, nestaje me!

Neka teška, crna slutnja
Lomila ti vjerne grudi,
Da za uviek rastaješ se
Od života i od ljudi.
Dosta dugo avet smrti
Mučila ti slabo tielo, —
Tad na oči spustilo se
Vječne noći tamno velo.

Nisam mogô u svom domu
Naći mira toga dana; —
Kad se vratih, — već te nadjoh
U mom vrtu pokopana.
I kad god se toga sjetim
Savlada me teška tuga,
Jer izgubih u Nirvani
Jednog vjernog milog druga.

† ADAM MANDROVIĆ.

U Zagrebu je 12. prosinca 1912. umro Adam Mandrović. S njime pade u grob jedan od prvaka hrvatske Talije, koju je svojim radom i umijećem podigao do njenih najviših visina.

Adam Mandrović rodio se 5. studenoga 1839. u Novoj Gradiški, gdje mu je otac bio mlinar. Iza dovršene pučke škole htio ga je otac dati na daljne školovanje; ali narav Mandrovićeva bila je sklonija bohemskom glumačkom životu, i on se jednoga dana mjesto na školskim klupama našao medju glumcima putujuće glumačke družine. Takovih je njemačkih putujućih družbi u tadanje, apsolutističko i germanizatorsko doba bilo dosta u Hrvatskoj. K jednoj takvoj družini, koja je godine 1857. gostovala u Požegi, pristupio je i Mandrović. Bila je to družina nekog Osinskog. U njegovoj družini stupio je Mandrović prvi put u ulozi stražmeštra u Holtejevom „Moru bisera“, te je već kod prvog nastupa imao sjajan uspjeh.

Iz Požege je Mandrović s družbom putovao po ostalim slavonskim gradovima, te je nastupio i u svom rodnom mjestu Novoj Gradiški, — dok konačno nije došao najprije u Sisak, a potom u Karlovac. Bio je tada već jednim od najboljih glumaca Osinskove družbe, pa kako je o predstavama tih putujućih družina bilo govora po tadašnjim listovima,

doznalo se i u Zagrebu za Mandrovićeve uspjehe. U Zagrebu je tada takodjer djelovalo njemačko kazalište, koje je — od vremena do vremena — davalo i hrvatske komade, pak je trebalo zato i hrvatskih glumaca. Pročelnik kazališnog odbora Ljudevit Vukotinović, — koji i ako nije službeno sudjelovao u radu kazališta, ali je mnogo utjecao na njegovo djelovanje, — počne najprije privatno, a onda i oficijelno pregovaranje s Mandrovićem, da stupi u zagrebačko kazalište. Mandrović je ovu ponudu vrlo rado prihvatio, te ga već 2. veljače 1858. vidimo u Zagrebu, gdje je pred publiku stupio u komadu *„Sastanak u gradu Zrinju“*, izvornoj drami Ljudevita Vukotinovića. Već prvim ovim nastupom osvojio je Mandrović zagrebačku publiku. Tadašnji kritičar „Narodnih Novina“ — otac hrv. kazališne umjetnosti Dimitrija Demeter — bio je kao kritičar vrlo strog, pa ipak o M.

GRAD POČITELJ U HERCEGOVINI.
(Fotografirao c. i k. major Vilim Wiener.)

piše: „Veoma ugodno zatekao nas je g. Adam Mandrović, novo-angažovani član, svojim lijepim držanjem i blagozvučnim glasom. On je još mlad, ali se nadamo mnogo od njega; to neka mu služi za obodrenje.“

I Demeter se, kako se vidi, nije prevario u Mandroviću, ma da sigurno nije ni sam slutio, da će se Mandrović kao umjetnik vinuti do one visine, do koje se ispeo.

Mandrović nije dugo ostao u Zagrebu, ne toliko svojom krivnjom, koliko zbog prilika, koje su tada vladale u Zagrebu, gdje kazališne prilike nijesu bile još sredjene, već su se kazališni ravnatelji mijenjali svaki čas. Godine 1861. pod redateljstvom Freudenreichovim gostuje hrv. kazalište ne samo po hrv. provincijama, već i u Beogradu, gdje je hrv. drama bila neobično srdačno dočekana. Karakteristično je, što mimogred spominjemo,

da je većina tadašnjih kazališnih članova u Zagrebu imala njemačka imena; no prigodom gostovanja u Beogradu svi su oni svoja imena ponarodili. Tako se Freudenreich nazivlje — Veseljković, Adelsheimova — Veljkovićeva itd. Mandrović je u Beogradu bio upravo ljubimac publike, pak je zato i posve naravno, da je Mandrović napustio zagrebačku pozornicu, kad je u mjesecu travnju 1862. došlo do spora izmedju njega i glumca Stj. Mihailova, te uprave. Mandrović je tada otišao u Beograd, gdje su ga rado dočekali. Ondje je ostao dvije godine, te je djelovao kao ravnatelj i samostalan upravitelj. Godine 1865. vratio se u Zagreb, ali g. 1869. ponovno ostavlja hrv. pozornicu, pa ide u Beograd. Ondje bi možda bio i ostao, da se veliki poštovalac njegovoga glumačkog dara August Šenoa nije zauzeo kod vladinog povjerenika za kazalište Vardiana. Mandrović bude g. 1873. pozvan uz povoljne uvjete u Zagreb, gdje i ostade do zadnje svoje snage vjeran hrvatskom kazalištu. Već god. 1874. postaje Mandrović ravnateljem drame, te u velike pomaže u vodjenju kazališta tadanjem dramaturgu J. E. Tomiću. God. 1879. pod banovanjem Mažuranićevim povjerena je Mandroviću i Zajcu uprava kazališta. Dne 1. ožujka 1882. slavio je Mandrović 25-godišnjicu svoga glumačkog rada obasut mnogobrojnim darovima i vijencima. Prigodom otvorenja novoga hrv. kazališta god. 1895., kojoj je svečanoj zgodi prisustvovao kralj Franjo Josip, odlikovan je Mandrović od kralja dragocjenom iglom s inicijalima Njeg. Veličanstva u briljantima.

Kao glumac oprostio se Mandrović s kazalištem 24. svibnja 1898. u najboljoj svojoj ulozi „Ljudevita XI.“ slaveći ujedno i 40-godišnjicu svoga glumačkog djelovanja. Tada je Mandrović otišao u mir, no ne u potpuni mir, jer su ga čekale još dvije misije kao upravitelja: ona u Sofiji (1898.—1900.) i ona u Zagrebu (1902.—1907.), gdje ga je naslijedio Andrija Fijan, najbolji učenik Mandrovićev.

Kao umjetnik ostavlja Mandrović iza sebe impozantne, kao iz kamena isklesane likove, što ih je diljem četrdeset godina stvorio na hrvatskoj pozornici. Sonorni njegov bas grmio je pozornicom i moćno potresao slušateljstvom. Mandrovićeve oči i snažne obrve, elastično lice, pa jake i energične geste — sve je to znalo očarati one ljude, većinom klasičke, kojima je trebalo istaknuti snagu i tragiku; u ovom potonjem obziru naročito su znatni njegovi starci, tako Shakespeare-ov „Kralj Lear“, a osobito Delavigne-ov „Ljudevit XI.“

Osim umjetničkog i upravnog djelovanja imao je Mandrović i drugih zasluga. Stvorio je mirovinski zavod kazališnih članova, koji se pod njegovom mnogogodišnjom upravom krasno razvijao. Mandrović je kao korjeniti štokavac izvrsno poznavao jezik i naglas hrvatski, pa je zato bio izvrstan učitelj jezika kod glumaca. Mnoge je drame sam i preveo birano, snažno, jedro i jezgrovito, kako mu je i gluma bila jezgrovita, te kako je sav u životu i vladanju bio krepak i značajan, a kao upravnik i učitelj strog i pravedan. Još dugo poslije Mandrovićeve smrti spominjat će se u kazalištu njegovo ime, jer još uvijek djeluju generacije, što ih je on odgojio.

Vječna slava Adamu Mandroviću!

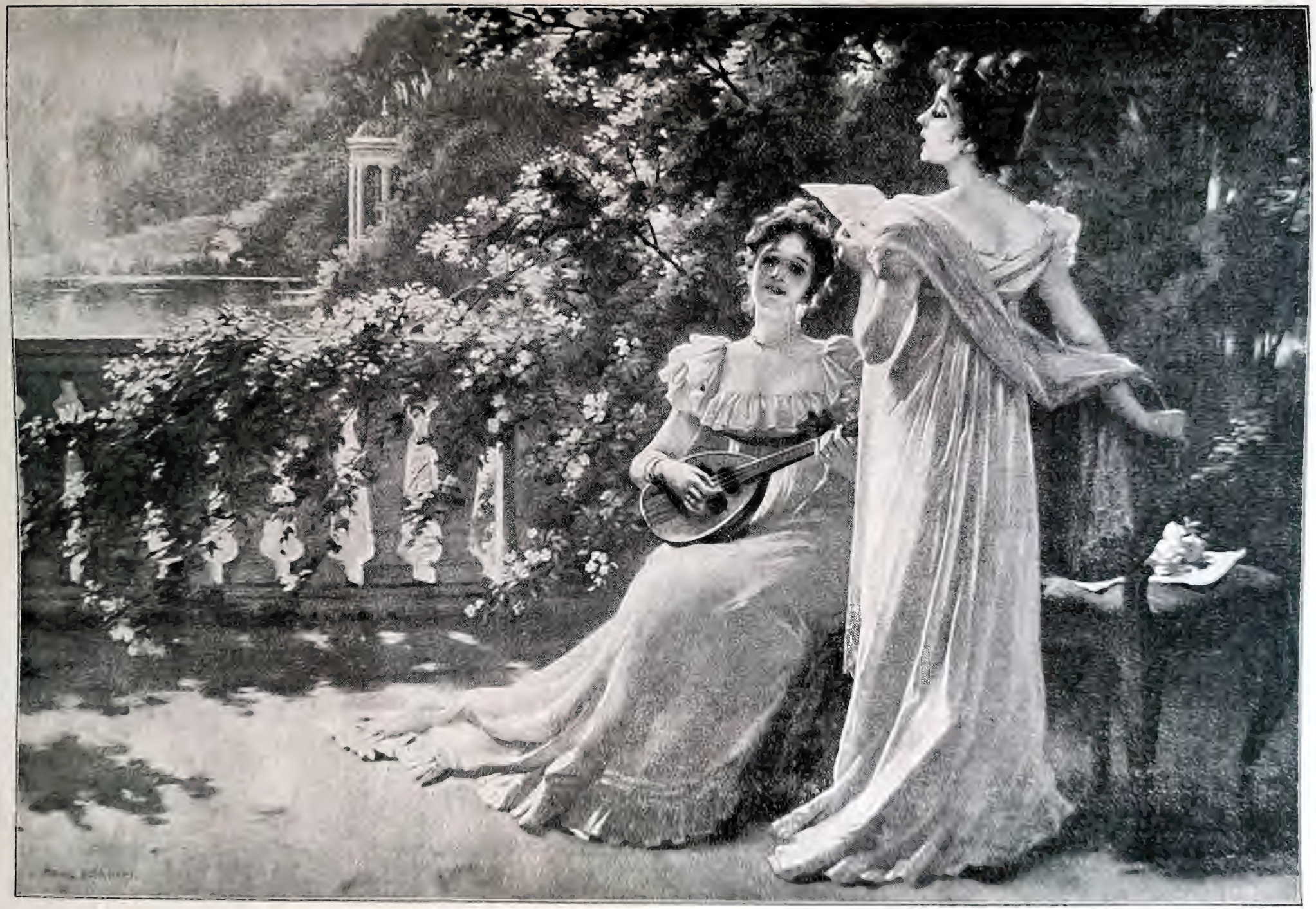

DUET.

MRTVOME BRATU.

Spjevao M. SABIĆ. (Spljet.)

I.

Dovojevo si... ljutom na megdánu
goloruk mač si odbijao ljuti,
goloruk udar dočekao kruti,
što neprebolnu rastvorio ranu.

Dovojevo si... S dugog boja trudan
na grudi ruke spustio si bi'ele
i zaklopio oči nevesele,
tišine vječne i pokoja žudan.

I već ne predaš, tražeć oku staka
I koru suhog iščekujuć hljeba,
ne predaš s kose, kojom samrt vreba
da svud pokosi jaka i nejaka...

II.

Ko junak smjeli, koji mačem stresa,
na razbojištu nisi hrabar stao
i nisi, goreć s junačkog bi'esa,
sa mrtvih glava lovorike brao.

U sjeni ti si domaćega krova
za koru hljeba di'elio megdane
i, nikad truda bojeći se nova,
ti mučne svoje trajao si dane.

U šarnom kolu umnih nisi glava
ti užgo zublju, koja ljudstvu sije,
i čeko nisi — oko tvojeg slava
da svi'etlog čela kitni vi'enac svije.

I stazom ovog prošao si svi'eta,
kud bezbroj tvojih drugara prolazi —
ko tvoja nikad nit da nije peta
po ovoj tvrdoj trudila se stazi.

I minuo si kako junak mine,
kog samrt pustoj u samoći kosi —
ko trudnik neznan, koji samac gine,
a niti suza groba mu ne rosi.

III.

Ja ti suzom iz daleka —
ja ti rosim samotnicu raku,
ko da zemlja, gdje ti truneš, čeka
i ko melem prima suzu svaku.

A tom suzom, kojom ja te
mrtva vapim srcem neveselim —
a tom suzom tebe plačem, brate,
tebe plačem i nad sobom cvi'elim...

ŠPILJE U LOKVAMA.

Napisao dr. STJEPAN VUKSAN. (Karlovac.)

I. LIPINA ŠPILJA.

Ovo je najnovija otkrivena špilja u Gorskom Kotaru, a ujedno najveća i najljepša u cijelome kraju, ako ne u čitavoj domovini. Vrijedna je, da je pohodi svaki Hrvat, koji mimo prolazi, pa da se naužije podzemne krasote naše mile domovine Hrvatske. O toj špilji bilo je već više puta govora u našim novinama i listovima, gdje su naši vrijedni stručnjaci izrazili svoje mnijenje i znanstveno je obradili.

Kasnije je špilja Lipa fotografski snimljena i uredjena, i to najviše zaslugom gospodje Marte udove Radošević, ona je najviše doprinijela, da se špilja uredi, da je svatko može mirno i bez pogibli za život promatrati. Ujedno je špilja fotografirana, da je vide i drugi ljudi, kojima nije moguće da špilju pohode, da promatraju prirodne krasote njezine. Ja ovdje iznosim na vidjelo slike nekih dvorana, koje su mi se najviše svidjele, uz kratak referat o samoj špilji, da je i čitaoci „Prosvjete“ mogu bar donekle upoznati.

Špilja Lipa nalazi se u brijegu „Debela Lipa“, pa je prema tome i ime dobila „Lipa“. Leži istočno od Lokvi, kojih pô sata laganim krokom uz državni drum više kapelice Majke Božje na lijevu ruku, po prilici 200 koračaja u samom brdu. Može se pak do nje ići takodjer od stanice Lokve kojih četvrt sata uz državni drum prema mjestu Lokve na desnu ruku prije kapelice. S druma vide se već drvena vrata — umjetni ulaz špilje, jer prirodnoga ulaza u špilju nema, niti ga je uopće bilo, jer je špilja slučajno otkrivena. Špilju Lipu otkrio je slučajno tamošnji trgovac Bolf, koji je na istom mjestu bušio kamen za gradju, a pri bušenju pala mu je željezna motka u dubinu. Isprva nije se on na ovo obazirao, te je stvar napustio, a poslije nekoga vremena došao je on na misao, da tu ipak mora biti velika špilja. Počeo je bušiti dalje i dalje, i dodje do ogromne, špilje kakove nema u cijelom Gorskom Kotaru. Ovaj isti gospodin i danas radi na istoj špilji, da prodre čim dalje u dubine zemaljske i otkrije nove dvorane. Ja držim, da će on i uspjeti, jer atmosferska voda, koja prodire u špilju, kao stvarajući faktor špilje, ne stoji

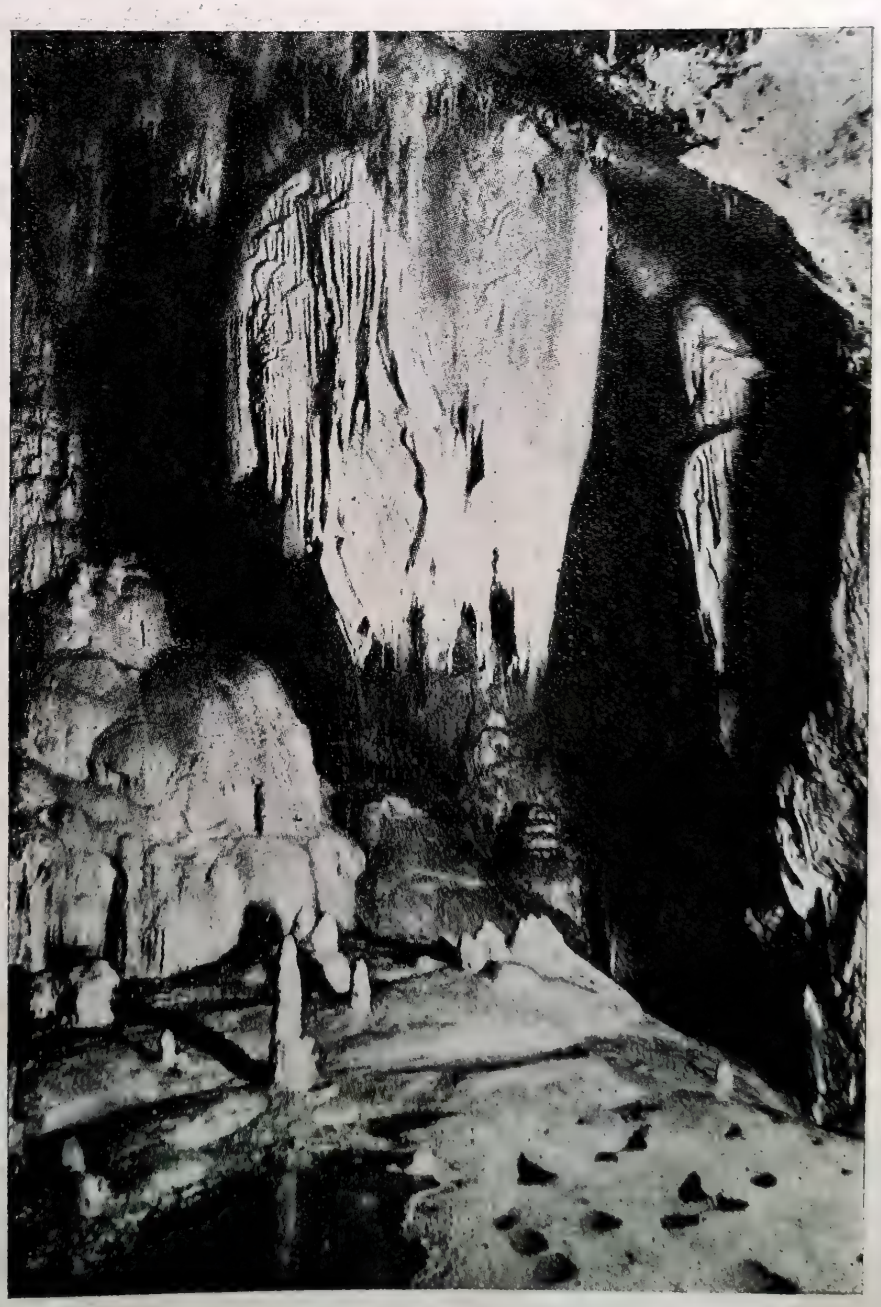

MARTINA DVORANA U LOKVARSKOJ ŠPILJI.

nego ponire dalje, te na svome putu i dalje stvara ovakove krasne dvorane, dok ne dodje do t. zv. Kraških voda (Karstwasser). Prema tome mora ova špilja Lipa da siže vrlo duboko, te stoji u savezu ili s kojim podzemnim jezerom, ili možda sa samom ponornicom Lokvarkom, koja pod istim brijegom ponire, a kod Tihova kod Broda na Kupi izlazi van. Sličan slučaj bio je i kod Postojne, gdje su takodjer nedavno otkrivene nove špilje, koje bijahu u savezu s prijašnjom špiljom. Svakako gospodin trgovac Bolf ovjekovječio je svoje ime u ovoj špilji, a pokazao je svojim radom i ljubav k svojoj domovini i narodu, otkrivajući mu podzemne krasote njegove lijepe domovine. Prelazim sada na opis same špilje.

Špilju Lipu možemo u glavnom razdijeliti na devet dvorana razne veličine i ljepote; izmedju sebe vezane su uskim hodnicima, koji su slični tunelima. Ne ću sada, da idem redom od jedne dvorane u drugu, pa da iznosim njihove širine i dužine, jer bi nas to predaleko zavelo, a držim da nije to niti nužno na ovome mjestu. Hoću da kažem samo svoje mnijenje o postanku same špilje i općenita svojstva cjelokupne špilje.

Špilja Lipa spada u red suhih špilja, a nastala je uslijed korozije djelovanjem atmosferske vode u vertikali i u horizontali, i to u najnovije geološko doba — sudeći po špiljskim nakitima, koji se još danomice razvijaju i umnažaju. Neke dvorane, gdje je koroziona snaga više djelovala, pune su špiljskih nakita, stalaktika, stalagmita i sigastih pokrivača, koji obložiše dno i stijene dvorana. Druge su opet dvorane nasuprot sasma prazne — bez ikakvih nakita; tu se naime voda više zadržavala i skupljala, te se uslijed silne vlage nijesu razvijali niti špiljski nakiti. To lijepo vidimo kod „Velike dvorane“, gdje je dno dvorane uvijek puno vode, a dvorana inače dosta prazna i pusta. Dno nekojih dvorana pokriveno je ilovačom, ali vrlo tankog sloja 2—3 cm., koja je nastala rastvaranjem vapnenca uslijed djelovanja solne i ugljične kiseline. Ova ilovača pravi na dnu nekih dvorana razne geometrijske figure; to dolazi odatle, što se ilovača, koja je još u sebi sadržavala razne sastavine vapnenca, rastvarala dalje, dok nije napokon ostala sama čista ilovača, koja onda čini razne figure — već prema tome, kako se spuštala voda s tavanskih stijena kroz pojedine pukotine. Nešto sličnoga nalazimo i kod slavonskog lössa, gdje se vapnene grudice u ilovači pomalo rastvaraju uslijed kemičkog djelovanja atmosferske vode, a prema tome i površina dobiva valovit oblik. Neke dvorane imadu dno pokriveno debelim gromadama kami, koje se odlupiše s tavanskih stijena. Imade opet i takovih dvorana i hodnika, gdje je dno skroz čisto, abradirana vapnena ploča. Biva to samo kod onih dvorana, gdje je slaz špilje bio tako strm, te je voda, koja je za vrijeme oborina špiljom oticala, izbrusila svoje korito — dno špilje; mjestimice samo ostadoše 3—4 cm. široke škrape, kao što to lijepo možemo uvelike opažati kod riječnoga korita Mrežnice i Korane za vrijeme suše.

Smjer špilje mijenja se. U glavnom možemo reći, da se špilja proteže od jugo-zapada prema sjevero-istoku. Širina dvorana i hodnika vrlo je različita od 1 m. do 25 m., a visina od 1 m. do 40 m., i to popriječno mjereno, jer su mnoge visine, a i širine nepristupačne točnoj mjeri. Najljepša dvorana jest „Martina dvorana“. Nazvah je „Martinom dvoranom“

po gospodji Marti Radošević, ona je to i zaslužila, jer je odmah pritekla lijepim prinosom u pomoć, da se špilja uredi i naslika. Ovo je velika, okrugla dvorana, te imade preko 25 m. širine, a preko 30 m. visine u zračnoj liniji. Dvorana je puna špiljskih uresa: stalaktika, stalagmita i špiljskih pokrivača. U dvorani nalazi se ogroman stup sige, koji je do 16 m. velik, te siže do tavana dvorane. Na južnoj strani iste dvorane (odnosno druge manje dvorane) diže se opet drugi stup sige 6 m. visok; ovom sam dao ime „Martin svjetionik“, jer i sami žitelji Lokvi žele, da se dobrotvorki njihovoga mjesta bar donekle oduže i zahvalni pokažu.

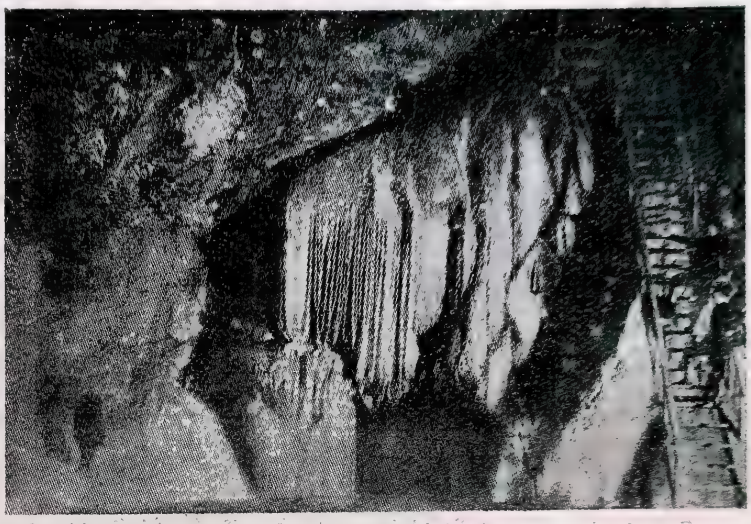

ČAROBNA ZAVJESA U VELIKOJ DVORANI ŠPILJE „LIPA“.

Najveća dvorana u cijeloj špilji jest „Velika dvorana“, koja je isto do 25 m. široka, a preko 30 m. visoka. Dvorana je isto tako ogromna kao i Martina dvorana, ali nije tako urešena. Osim nešto siga, što vise u pozadini kao čarobna zavjesa, te sam ih tako nazvao i na slici (Vidi sliku: Čarobna zavjesa), nema inače u cijeloj dvorani ništa osobita, te je dvorana više pusta i prazna. Dno dvorane puno je vode, koja se skuplja sa stijena i tavana, te znade za vrijeme oborina biti i preko gležanja; vodu premoštava umjetni most.

Najdražesnija pak dvorana je zadnja dosada otkrivena dvorana — zvana Kapelica, jer je puna špiljskih uresa. Dvorana je 11 m. duga, a 2 do 7 m. visoka, kojih 8 m. široka.

Ovdje završuje zasada špilja. Ali pred ovom zadnjom dvoranom nalazi se mali ponor, koji baš sada otvara Bolf, da prodre dalje i da dodje do novih dvorana, koje će jamačno i naći.

Špilja je dosta hladna i vlažna, te neprestano kaplje s tavanskih stijena; inače je vrlo pristupačna promatranju. Šteta je, da je špilja bila iz početka otvorena, te su ljudi s bakljama dolazili i špilju začadili, a mjestimice i komade siga otkinuli i odnijeli. Špilja morala bi uvijek biti zatvorena i pod nadzorom općine, koja bi se imala brinuti za poljepšanje same špilje i eventualno za otkrivanje novih špilja.

U cijeloj špilji nijesam našao nikakova traga izumrlih životinja, kao bivših stanovnika špiljskih, ali ipak ne možemo reći, da danas nema u njoj života. U najvećoj dubini (u donjoj dvorani) nadjosmo na jednom stalagmitu pauka, slična škorpionu, gdje planduje bezbrižno sprovodeći život svoj u vječnoj noći, a da nikada ne ugleda sunca ni bijeloga dana.

II. MEDVEDJA ŠPILJA.

Medvedja špilja nalazi se u brdu Velika Lipa na ulazu u Lokve, više državnog druma, što vodi iz Delnica u Lokve, kojih 400 metara u

brdu na čistini. Otvor špilje jest vrlo neznatna rupa $1^1/_2$ metra dužine, a $^1/_2$ m. širine tako, te se mora upravo uvlačiti u špilju. Prva dvorana nalik je tunelu, u koji se ulazi vrlo strmo. Duljina dvorane iznosi 16 metara, širina 8 m., a visina $^1/_2$—$2^1/_2$ m. Dno dvorane pokriveno je debelim kamenjem, upravo gromadama, što se odlupilo s tavana špilje. Izmedju kamenja imade ilovače i crnice, posute s bukovim lišćem, što ga je bujica doplavila. Ilovača nastala je pak rastrošinom vapnenca. Uresa uopće nema u cijeloj špilji. Iz ove dvorane spuštamo se opet strmije uskim hodnikom od 1 m. dužine u drugu dvoranu, koja je opet nalik na tunel. Ova dvorana dugačka je 21 m., visoka 2 do $2^1/_2$ m., široka 2 do $3^1/_2$ m. Dno dvorane pokriveno je s ilovačom i debelim stijenama (kao i prva dvorana). Stijene su vlažne, te s njih kaplje voda. Iz ove dvorane spušta se okomito, kojih 2 m. visine, u treću dvoranu. Ovdje valjalo bi da se postave ljestve, jer je inače prirodni izlaz pogibeljan. Treća dvorana dugačka je 20 m., a široka 12 m., dok joj visina iznosi 3 do 15 m. Ovdje se nalazi cijela stijena, koja je pala s tavana dvorane, te više drugih velikih gromada i ilovače. Odavle zapadno — i to opet vrlo strmo — skreće četvrta dvorana, koja je dugačka 24 m., a visoka 2 do 10 m. Dno dvorane puno je kamenja razne veličine, te je teško po njoj hodati.

Smjer cijele špilje ide od jugozapada prema sjeveru, a zadnja dvorana prema zapadu. Špilja spada medju suhe špilje, te je nastala kemičkim djelovanjem atmosferske vode u vertikali. Danas je špilja bez stanovnika, dok je prije bila ležište špiljskoga medveda, čije kosti ovdje i nadjoše u velikoj količini, po čemu je i špilja dobila ime „Medvedja špilja“. Duljina cjelokupne špilje bila bi 61 m., te je dosta zanimljiva. Bilo bi vrijedno, da se špilja bolje uredi i učini pristupačnijom, a isto tako, da društvo za poljepšanje mjesta označi i uredi put do špilje, da je polaznici ne moraju tražiti po brdu.

DALJINA.

Spjevao FRAN GALOVIĆ. (Zagreb.)

Kroz predvečerje sjen za sjenom pada,
Ja slušam noći i daljina glas
I u toj šutnji mislim naći spas
I pustu radost maštanja i nada.

Ja slušam noći i daljina glas
I vidim dragu, kako slazi sada,
I pustu radost maštanja i nadâ, —
To raskoši je val i čežnje čas.

I vidim dragu, kako slazi sada:
O, divna ženo, zlatan ti je vlas! —
To raskoši je val i čežnje čas,
Bol zanosa u mojem srcu vlada.

O, divna ženo, zlatan ti je vlas,
Ljepota tvoja sunce, rosa mlada!
Bol zanosa u mojem srcu vlada,
Ja idem tako... kraj se mrači vas...

Ljepota tvoja sunce, rosa mlada,
I nebo je i proljeće i spas — !
Ja idem tako... kraj se mrači vas,
Kroz predvečerje sjen za sjenom pada.

POŠURICE.

BRATIĆ.

Šala u jednom činu. Češki napisao JOSIP ŠTOLBA. Preveo SELIM RAKOŠEV.

Lica:

Gospodjica *Dobska,*
Zora, sobarica,
Lizika, služavka,
Ivan, sluga i
Lipe Lenović.

Dogadja se u stanu gospodjice Dobske.

Soba kod gospodjice Dobske. Desno i lijevo vrata. Dva ulaza straga. Na lijevoj strani sprijeda ormar za knjige, zaklonjen zavjesom.

PRVI PRIZOR.

Ivan drijema na sofi. Lenović kuca vani u vrata.

Ivan (se trgne i skoči): Čini mi se, da je neko kucao. — Unutra!

Lenović (udje): Stanuje li ovdje gospodjica pl. Dobska?

Ivan (mjeri ga očima; prezirno): Žalim, naša gospodjica nije plemenita, zove se samo gospodjica Dobska.

Lenović: Ali, to ne smeta ništa. što nije, lako može da bude. Ali, prijatelju, čini mi se, da ste malo srditi. Možda ste baš slatko spavali, a ja sam vas probudio?

Ivan (zijeva mu se): Pogodili ste.

Lenović (za sebe): Neotesanac! Moram mu začepiti usta i žrtvovati zadnju deseticu. (Traži po džepovima.) Prijatelju, ne bi vam škodila čašica crne kave. (Utisne mu desetak u ruku.)

Ivan (se nakloni): Lijepa hvala, milostivi gospodine! Ako dopuštate, smijem li, da zapitam? (Pogleda u u pesnicu, za sebe) „Mizerija", deseticu mi dao; ali bolje išta nego ništa.

Lenović: Čitao sam u novinama, da traži tajnika vaša gospodjica.

Ivan: Jest tražimo, i glavu dajem, da želite dobiti to mjesto.

Lenović: Jamačno ste s (Vrhnike), jer ste tako lukavi.

Ivan (iznenadjen): Ko vam je to rekao?

Lenović: Dakle ste uistinu (Vrhničan)? A, onda smo zemljaci.

Ivan: Što, i vi ste s (Vrhnike)? — Vjere mi, vaše mi lice tako poznato.

Lenović: Zar se ne sjećate više učitelja Lenovića? Njegov sam sin.

Ivan: Lenović? Pasja dlaka Lipe Lenović, moj najbolji drug iz doba djetinjstva, s kojim smo se toliko našalili, i radi kojeg sam dobio toliko puta batina i za kosu! — Ah, to me veoma veseli! Molim vas, sjedite i uzmite natrag desetak.

Lenović (spravi deseticu): Onda, kad budem imao više, tad ću te bogatije nadariti. — Ali ja nikako ne mogu da se sjetim tvojeg imena.

Ivan: Janez, Janez! — Inače me zovu Ivan. — Više se valjda ne sjećate, kako smo se o Cvjetnici vukli zajedno na zvonik? — Ha, ha, ha!

Lenović: Ha, ha, ha! Istina; krasno je bilo! (za sebe:) Moram početi drugi razgovor; inače ne će prestati da priča o djetinjarijama. (Glasno:) Dragi Ivane, veoma me veseli, što sam te našao; jamačno imaš mnogo upliva u toj kući, i nadam se, da mi ne ćeš odreći svoju pomoć.

Ivan: Budite bez brige! — Ali sad mi recite, kako vam je bilo, otkako ste otišli u Prag u školu. — Gospodin učitelj nikad ništa nije govorio o vama.

Lenović (za sebe): To baš ne vjerujem! (Glasno:) Dragi prijatelju, neki čovjek rodi se samo zato, da trpi i trpi, očajava i da skoči u (Vltavu).

Ivan: Molim vas, budite tako dobar!

Lenović: Ne boj se, jamačno to učiniti ne ću, jer je proti mojim načelima. Vaš oglas, koji sam upravo slučajno našao, čini mi se kao mig sreće, i nadam se, da će mi budućnost biti ljepša, nego što mi bila prošlost. Našao sam tebe, i ti ćeš mi bez sumnje pomoći, da dobijem mjesto tajnika. Vjeruj mi, ne ćeš se truditi uzalud.

Ivan: Tajnik vam ne će uteći, ne bojte se. A gdje da naša gospodjica dobije boljeg tajnika? Jamačno ste mnogo učili, vidjeli mnogo svijeta, — ukratko: imate sva svojstva za tajnika. Ali savjetujem vam . . .

Lenović: O, moram te zagrliti! (Grli ga). Tako, dragi moj, a sad govori.

Ivan: Vidite, sluškinja i ja dobri smo prijatelji; to vam je izvrsna dušica. Te se morate prihvatiti; ona će vas preporučiti sobarici, a što sobarica rekne gospodjici, ono vrijedi. Ali kao što velim, najprije morate predobiti Liziku.

Lenović: Ništa se ne brini, to znadem!

Ivan: No, ne smijete joj se previše umiljavati, — jer smo — Lizika i ja — no, sad znate — ha — ha — ha!

Lenović: Već razumijem; ti previjanče, ti! No ne treba da se bojiš.

Ivan: Divna mi se misao javila. — Da učinite na Liziku bolji utisak, reći ću joj, da ste moj bratić.

Lenović: Jane, ti si Jan svih Janova!

Ivan: Čekajte, pozvat ću je, ovdje je kraj nas u svojoj sobici. (Ide desnim vratima). Lizo, dodji malo amo!

Lizika: (za kulisama.) A što opet hoćeš? Ne daš čovjeku ni časa mira.

Ivan: To je glasić, zar ne?

Lenović: Kao slavujev.

Ivan: Spremi se, imam posjete.

Liza: (kao prije.) Posjete? Odmah ću doći!

DRUGI PRIZOR.

Predjašnji. Lizika.

Ivan: Liziko, pomisli veselo iznenadjenje; moj bratić je ovdje.

Lenović: Dozvolite mi, krasna gospodjice, da vam se iskreno poklonim. Moj rodjak pričao mi o vama toliko lijepa i mila, da sam zaista vruće želio da vas upoznam, draga gospodjice Liziko. I samo površan pogled na vas dostatan je, da se osvjedočim o istinitosti pohvale, koju sam čuo iz ustiju svojeg rodjaka.

Ivan (za sebe): Taj pak znade!

Lizika (stidljivo): O, molim, vi ste odviše prijazan! I mene veoma veseli, što imam čast! (Za se.) Bože moj, kako lijepo zna da govori!

Ivan: Liziko, moj bratić je rad, da te nešto moli.

Lenović: Za to ima još vremena; osvjedočen sam, da će mi gospodjica pomoći.

Lizika: Koliko bude moguće.

Lenović: Liziko, vi ste izvrsna djevojka; mislio sam odmah, da u tako krasnom tijelu mora biti i blaga duša.

Lizika (stidljivo): Idite, dovodite me u zabunu!

Ivan: Čuješ li, Liziko? I ja sam ti to rekao već više puta.

Lenović: Vidite, da ne lažem. To milo lice! (uštipne je za obraz).

Ivan (vuče Liziku za suknju; Leniviću): Oho, što to radite?

Lizika (oštro): Kakvo je to ponašanje, Ivane?

Lenović: Bože moj, to nije ipak ništa zla, ako Liziku pomilujem po licu; i ti si je jamačno već.

Ivane: To je posve nešto drugo, ja sam —

Lizika: Ništa nijesi! Idi u prednju sobu i pripazi, ako dodje kò.

Ivan (češe se za ušima): Ali! —

Lenović (Ivanu): Tà nijesi valjda ljubomoran? Samo se ne boj; hoću da govorim s njom radi tajništva. Svakako bit će najpametnije, ako odeš i ostaviš nas same.

Ivan: No, ako nije drukčije! — A toliko vam velim — ne činite — — (Prijeti mu prstom i odlazi neodlučan.)

Lenović: Tako, sad smo sami, draga Liziko; govorim dakle o mojoj molbi.

Lizika: Slušam.

Lenović: Sa svih strana uvjeravali me, da ste vi ključ ove kuće — zapravo morao bih reći i zlatni ključ. Krasna Liziko, ja želim da stupim u vašu kuću, a ako taj zlatni ključ ne otvori, morat ću ostati vani.

Lizika (radosno): K nama hoćete? Ne, valjda za tajnika?

Lenović: Jest, gospodjice.

Lizika: A kako to, da tražite službu?

Lenović: Odmah ću vam rastumačiti. Omrznuo mi bučan život, zato tražim zatišje, gdje bi mogao da mirno živim. To je razlog, da želim stupiti u službu vašoj gospodjici.

Lizika: O, služba tajnikova je kod nas vrlo dobra. Naša gospodjica ima doduše svojih hira; ako im se zna nèko da prilagodi, onda je sve dobro. A što se tiče mira, koji tražite, ne znam, kako će biti. Posla bi imali preko glave.

Lenović: Draga Liziko, vi ste me krivo razumjeli. Meni treba miran život, da se mogu posvetiti svojem zvanju, udaljen od bučnog života lakomišljenika.

Lizika: A tako! Sad vas razumijem. Naša gospodjica je vrlo obrazovana. Tajnik mora da joj čita razne knjige, ona mu kazuje pismo i, Bog zna, što sve još.

Lenović: To bi mi veoma godilo. Ali vi, draga Liziko, morali biste se zauzeti za mene, da dobijem službu tajnika. Vjerujte mi (uhvati je za ruku), ne ću vam biti nezahvalan.

Lizika (stidljivo): Što se tiče zahvalnosti, na to danas čovjek ni ne smije da računa.

Lenović: Liziko, vi mi ne vjerujete?

Lizika: Ne, jer ste čovjek.

Lenović (za sebe): Pričinilo mi se, da je veoma tankoćutna; da je veoma tvrdoglava; moram napeti sve strune. (Glasno): zar ne vjerujete muškima?

Lizika: Baš ništa; svi su laže.

Lenović: Jamačno vas već koji varao.

Lizika: Varate se, gospodine. Ja sam veoma oprezna.

Lenović (opet je uhvati za ruku): Liziko, ne osudjujte sve radi nekoliko. Jamačno su ljudi, koji znaju da ljube, da ljube vjerno i trajno, a tima se i ja pribrajam.

Lizika: Tako mi već mnogi rekao.

Lenović: Ne primjećujete li, da ne ću zato da govorim, jer se bojim, da me ne čuje Ivan, koji vas —

Lizika (prekine ga): Što vam pada na um? Naš Ivan je strašno domišljat. Ako sam s njim malo više prijazna, odmah misli — bogzna, što. A on je običan sluga, a ja sam iz dobre porodice; moj otac bio je činovnik.

Lenović: Shvaćam vas, Liziko, vi hoćete više. (Uhvati je oko pasa.) Možda bi bili zadovoljni s tajnikom.

Lizika (oduševljena): Kako — što velite, — s tajnikom? Mislite li zaista? Vi bi htjeli uzeti mene za ženu?

Lenović (za sebe): Žuri joj se. (Glasno): Za život, kakav ja zami-

šljam, ne dostaje mi jedino žena — naravno, ako dobijem tajničko mjesto — i takovu ženicu — kakva ste vi.

Lizika: No, hajte . . . Govorite samo tako.

Lenović: Liziko, ako postanem tajnik, vidjet ćeš, da li ću biti čovjek od riječi ili ne. Obećaješ li mi svoju ruku?

Lizika (veselo): Bože moj, gospodja tajnikovica! Dobro, vjerujem vam: A čuvajte se, ako me prevarite, učinit ću — ne znam, što.

Lenović: Ti sumnjaš? Pogledaj mi u oči!

Lizika: Vi imate veoma zamamne oči, a ipak vam vjerujem.

Lenović (zagrli je): O, ti dražesni stvore, ti andjelu moj! (Uto udje Zora.)

TREĆI PRIZOR.

Zora, Lizika, Lenović. Kasnije Ivan.

Zora (usklikne): Za Boga, što vidim! Liziko!

Lenović, Lizika (prestrašeni skoče svaki na drugu stranu.)

Zora (srdito): Što se dogadja ovdje? — No, zar ne znaš govoriti?

Lenović (za sebe): To je sigurno gospodjica! (glasno, ponizno): Ah, milostiva gospodjice, molim vas, ne ljutite se na mene, ja sam — sam —

Lizika (tiho Lenoviću): To je sobarica.

Lenović (za sebe): Grom i munja — no, ništa ne uspijevam!

Zora: Hoćeš li odgovarati ili ne? Odmah moram priopćiti gospodjici, kakvi se škandali dogadjaju kod nas.

Lenović: Gospodjice, izvolite mi oprostiti. Važan me posao doveo k vama. Našao sam Liziku i dogovorili smo se — — e, e —

Lizika (za sebe): Aha, već znam! (Zori): Da je moj bratić.

Zora: Što veliš, bratić?

Lenović (za sebe): Izvrsna misao! (Glasno): Jest, znadem sve. Nijesmo se vidjeli od djetinstva; zato se nadam, da nam ne ćete zamjeriti, jer nijesmo mogli da zatajimo osjećaje rodjaka —

Zora: To je nešto drugo! (Za sebe): Vrlo pristojan čovjek. (Glasno): Ovdje nije ništa, čemu da se prigovori.

Lizika, Lenović (u isto doba): Veoma ste ljubazni, gospodjice.

Ivan (udje): Aha, stvar dobro napreduje; još ja moram učiniti svoje. (Zori): Gospodjica Lizika vam ga dakle već predstavila? To me veseli! Krasan je čovjek, gospodjice.

Lizika (trgne se; za sebe): Za Boga, da se samo ne izbrblja, da je njegov bratić!

Zora: Kako, ti i toga gospodina poznaš? (Smijući se): Pa zašto pitam? Ti i Lizika — to se razumije!

Lizika (brižljivo; za sebe): Moram ga upozoriti, da šuti.

Ivan: Ako ga poznam? Ha, ha, ha; tako je —

Lizika (prekine ga): Moj bratić: to se razumije! (Kima mu, da šuti.)

Ivan (gleda Liziku čudeći se).

Lenović: Jest, Ivane, upoznali smo se, Lizika je moja sestrična.

Ivan: Pa nije valjda s (Vrbnike)?

Lenović: To ne; ali pokojni brat njezine pokojne majke — mir pepelu njegovu — bio je i ujak mojoj pokojnoj tetki po pokojnom ocu — ali — i —

Ivan: Krasno srodstvo.

Zora: Čudan slučaj združio nas mnogo puta, to je istina! (Zvoni na lijevoj strani): Gospodjica zvoni, moram k njoj; — s Bogom zasada! — (Koketno se obazre na Lenovića.)

Lenović: Gospodjice, dopuštate li mi, da izrabim tu zgodnu priliku i da vas za nešto zamolim?

Zora: Zamolite? Mene? Ah, radoznala sam. (Opet zvoni.) Oprostite mi za čas, odmah ću se vratiti! S Bogom! Do vidova! (Odlazeći pogleda još jednom izazovno Lenovića.)

Ivan: Molim te, Lizika, rastumači mi, kako je moguće, da je gospodin Lenović tvoj bratić?

Lizika (namigne Leno viću da šuti): Vidiš, Ivane, to je ovako: Sobarica me veoma voli, zato sam mislila, da će biti najbolje, da ga predstavim kao svojeg bratića.

Ivan: Ha, ha, ha; a tako!

Lenović: Zar nije to bila duhovita misao, što?

Ivan (smijući se): Pa ja velim, da je Lizika, Lizika! Ah, ona je dosjetljiva!

Lenović: A sad mi još recite, kako da se ponašam prema sobarici! (Stoji izmedju Lizike i Ivana; oba ga živo poučavaju i vuku svaki na svoju stranu.)

Ivan: Laskajte joj; to ugadja starim djevicama.

Lizika: Budite pristojni; a pazite se, ona je stara namiguša.

Ivan: Recite joj, da ste zaljubljeni u nju!

Lizika: Budite samo hladan, ona će se brzo upaliti.

Ivan: Recite joj. da je obožavate!

Lizika: Ne zaboravite, što ste mi obećali!

Ivan: Osvjedočite je, da je već davno nosite u srcu!

Lizika: Ukratko, budite veoma oprezni!

Lenović: Hvala, hvala. Sad već znam, s kim imam posla! Dakle namiguša je, velite?

Ivan, Lizika (u isto doba): Još kakva!

Lenović: Dobro, imam već osnovu, kako da je osvojim. (Tiho Liziki): Ne brini se, osvjedočit ću te, da mi zadana riječ sveta. (Isto tako Ivanu): Hvala, prijatelju, tvoj savjet je vanredan.

Ivan: Pozor, već se vraća!

Zora (vraća se): Evo me opet, dragi prijatelju, da čujem vašu želju.

Lenović (ode na stranu i motri je nesigurno.)

Lizika (odano): Molim vas, gospodjice, pospješite njegovu stvar; sve zavisi o vama.

Zora (prijazno): Vidjet ćemo.

Lizika: Kako ste dobri; već unaprijed vam hvala! (Odlazi.)

Ivan: Molim, gospodjice, moj — htio sam reći — Lizikin bratić je krasan momak! Vidite, gospodjice, ja i Lizika — izvolite me razumjeti — ha, ha, ha, zašto se zauzimam za njega; on je zaista sjajan momak i vrijedan vaše sklonosti. (Odlazi.)

ČETVRTI PRIZOR.

Zora. Lenović.

Zora (drži se jako koketno): Tako, dragi prijatelju, na usluzi sam vama! — Ali što ste najednom tako tužni!

Lenović: Oh, gospodjice, da li se ljutite na mene?

Zora (čudeći se): Ja, čemu?

Lenović: Jer sam bio tako slobodan, te sam vam slijedio u ovu kuću.

Zora (iznenadjena): Slijedili? Što hoćete da tim reknete?

Lenović: Da li vam moje lice posve nepoznato?

Zora: Ne sjećam se.

Lenović: Ah, naravno, kako mogu da pomislim, da ste me opazili?!

Zora: Opazila? Vjerujte mi, gospodine, ne razumijem vas.

Lenović (bliži joj se): Već vas dugo pratim kao sjena.

Zora (veselo): Vi, gospodine?

Lenović: Samo dobro promislite!

Zora: Zaista, čini mi se — da, da, mislim, da se ne varam. Zar nijeste

bili danas kod rane mise u našoj župnoj crkvi?

Lenović (za sebe): Kako živim, još ne. (Glasno): Dakle ipak ste me poznali?

Zora (naglo): Stajali ste baš straga na desnoj strani, zar ne?

Lenović: Jest, u kutiću, gdje me bješe nemoguće tako lako vidjeti, a odakle sam mogao da sve potanko razvidim. Gospodjice, vaše priznanje veseli me neizmjerno.

Zora (za sebe): To je krasan čovjek! (Glasno): Vi ste srećni, jer ste bili slučajno u isto doba sa mnom u crkvi?

Lenović: A što, ako to nije samo slučaj?

Zora: Ne slučaj? A zašto?

Lenović: Ne budite tvrdokrni, gospodjice, ako hoćete da čujete moju ispovijest, koje se bojim, veoma bojim, jer ne znam vaše mišljenje o meni.

Zora: Ako vas može umiriti moja izjava, da mislim samo dobro, onda se umirite. — Vi ste Lizikin bratić, i koliko su meni poznati njezini rodjaci, svi su pošteni ljudi.

Lenović: Vaše riječi, gospodjice, zvuče mi kao nebeska glazba.

Zora (ukori ga): Vi laskavac! — Ali dobro ste rekli, — da se bojite, meni nešto ispovjediti.

Lenović (za sebe): Vjere mi, da je jedna stara silnija nego deset mladih. (Glasno:) Moram vam reći, gospodjice, da sam vas zato slijedio na svim putovima, da sam vas zato pratio kao sjena, išao za vama u crkvu i došao napokon — šta više — u ovu kuću, jer ste me očarali, i jer vas ljubim. (Za sebe.) Čast i hvala Bogu, rečeno je!

Zora (topeći se u sreći; za sebe): O slatki, slatki glasovi ljubavi, kako vas već dugo čula nijesam! (Metne Lenoviću glavu na rame.) Smijem li u to vjerovati?

Lenović: Zar još uvijek sumnjate? (Zagrli je.) O Zoro! (Za sebe.) To bješe strašna zadaća.

Zora: Vječni Bože, da li sanjam, ili bdim? Prije ste spomenuli, da imate neku molbu; govorite i budite uvjereni, da ću vam je ispuniti.

Lenović: Jest, gospodjice, imam molbu, a i ta se ne tiče moje ljubavi.

Zora: Govorite, molim vas!

Lenović: Da mi je moguće da uvijek budem u vašoj blaženoj blizini, odlučio sam da molim mjesto vašeg tajnika.

Zora (radosno): Kako, vi bi to htjeli?

Lenović: Jest, ako ste i vi zadovoljni s tom osnovom.

Zora: Kako ugodan slučaj! Službu će dobiti onaj, koga ja preporučim. Zato mislim, da vas već sada smijem zvati: gospodin tajnik.

Lenović (poljubi joj ruku.): Vi me usrećujete — da li smijem reći gospodja tajnikovica!?

Zora: O, vi ste zaista ljubazan čovjek!

Lenović: A da stvar ne bude sumnjiva, recite gospodjici, da sam vaš bratić.

Zora: Vanredan savjet, baš sam o tom razmišljala. (Vani zvoni.) A sad s Bogom, moj dragi!

Lenović (zagrli je.)

Zora: Gospodjica me zove, odmah ću se razgovoriti s njom radi tajništva. Do vidova, gospodine tajniče! (Otide.)

Lenović: Do vidova, angjele moj! (Obriše znoj.) Hvala Bogu! Bio je neugodan i naporan posao, ali uspio je.

PRIZOR PETI.

Lizika. Ivan. Lenović.

Lizika (pomoli glavu kroz vrata): Kako ste svršili?

Ivan, Lizika (ulaze.)

Lenović: Baš dobro, izvrsno! (Stoji medju njima i okreće se uvijek k onome, koji govori s njim.)

Ivan: A jeste li joj laskali?

Lenović: To se razumije.

Lizika: Nijeste se valjda zaboravili?

Lenović: A što misliš!

Ivan: Je li se naglo uspalila?

Lenović: Za čas gorila je plamenom.

Lizika: Da li je bila prijazna?

Lenović: Veoma.

Ivan: Jamačno ste joj obećali, da da ćete je uzeti?

Lenović: Morao sam.

Lizika: Zar ne, bili ste hladni prema njoj?

Lenović: Kao led.

Ivan (tare ruke): To je izvrsno!

Lizika: Sjajno!

Lenović: Nijesam se nadao, da ću tako uspjeti.

Lizika, Ivan (u isti čas): Da li ćete biti tajnik?

Lenović: Rekla mi, da mi ne će izmaći.

Ivan (tajinstveno Lenoviću): Ona misao o bratiću, bila je sjajna, zar ne?

Lenović: Vanredna.

Lizika: Da li sam mogla učiniti što bolje, nego da se očitujem kao vaša sestrična?

Lenović: Jamačno ne. Zato sam se ugledao u tebe i svjetovao sam sobarici, neka me predstavi gospodjici isto tako za bratića, da me prije uzme za tajnika.

Lizika, Ivan (u isto doba): Kako?

Lenović: Gospodjica mora misliti, da sam bratić njezine sobarice, a sobarica ne smije znati, da sam uistinu Ivanov bratić, a još manje, da sam tvoj, Liziko!

Ivan: Previše ste dosjetljiv!

Lizika: Prevelik ste prevejanac?

Ivan (tiho Lenoviću.): A sad vi meni morate pomoći, da dobijem Liziku.

Lenović: To se razumije, ne brini se.

Lizika: Da ćete mi napokon ispuniti zadanu mi riječ.

Lenović: Čim se samo malo odomaćim.

Lizika: Sad će vas bez sumnje predstaviti sobarica gospodjici. Budite pozorni, govorite učeno; ona je veoma duhovita. Ja je mnogo puta baš ništa ne razumijem.

Ivan: Pa i ja. Vi ćete pak vidjeti, kako i što je.

Lenović: Ne brinite se ništa, sve će biti u redu.

Lizika: Čujem korake. Moram vas ostaviti. S Bogom, dragi bratiću. Dobro uredite!

Ivan: Gospodine bratiću, želim vam to isto. Hajdmo, Lizika! (Odlaze.)

PRIZOR ŠESTI.

Dobska. Zora. Lenović.

Dobska: Veseli me! Tvoj bratić, veliš?

Zora: Jest, milostiva gospodjice. Nadam se, da će zadovoljiti vašim zahtjevima i služiti vam isto tako vjerno, kao ja.

Dobska: Srećan slučaj! Pozdravljam vas gospodine Lenoviću. (Promatra ga kroz lorgnon.)

Lenović: Smijem li se nadati, milostiva gospodjice, da će se obistiniti moje najiskrenije želje?

Dobska (za sebe): Baš ugodan čovjek. (Glasno.) Zorini prijatelji uvijek su mi dobro došli. A sad hoću da s vama govorim o tajničkim poslovima i ne sumnjam, da imadete sva svojstva, koja su potrebna za taj posao. Zoro, ostavi nas same.

Zora (odlazi.)

Dobska (sjedne na divan): Molim, sjedite.

Lenović (sjedne.)

Dobska: Smijem li znati, čim ste se dosle bavili?

Lenović: Posebnu vam struku ne mogu navesti, a to slobodno tvrdim, da se bavim umjetnošću; za nju živim, ona mi je sunce, koje rasvjetljuje tamne staze mojeg života.

Dobska (za sebe): Kako pjesnički! (Glasno): Ah, ta sreća! I ja sam iskrena i strasna štovateljica umjetnosti i znanosti; prvi uvjet mojem tajniku je, da kraj blagajničkih knjiga i dopisivanja studira sa mnom estetiku.

Lenović: Osjećam se dvostruko srećnim, što me sudbina dovela u vašu kuću. Jedina je moja želja u samoći posvetiti se umjetnosti i knjigama.

Dobska: Koja vam se umjetnost najviše svidja?

Lenović (u zabuni): Ne marim za to; nek je samo umjetnost.

Dobska: Dobro je, nema prigovora. A ja moram da priznam, da najviše cijenim pjesništvo, osobito dramsko.

Lenović: Dokaz vanrednog vašeg ukusa, milostiva gospodjice. Što je ljepše nego kazalište? Balet — triko — kratke suknje —

Dobska: Čitanje raznih knjiga stvorilo je u meni to osvjedočenje. Što vam pak daje slikarstvo i kiparstvo u krasnim oblicima — a ipak nijemim — nijemim (čudeći se) hm, nijemim — (za sebe) kako neki vele (glasno) hm — to — jest, — to nalazimo u drami sve živo pred sobom. Ne samo, da vidimo, mi čujemo i osjećamo.

Lenović (za sebe): Ta ženska je cijeli profesor. (Glasno): Jest, istina — mi ćutimo —. Divim se vašem sudu.

Dobska (za sebe): Divi se, veli! (Glasno): Veseli me, da mislite tako suglasno i da osjećate sa mnom. Uvjerena sam, da i vi onog nedostižnog velikana, onog Golijata, medju izabranicima pjesništva tako veoma cijenite, kao ja.

Lenović (za sebe): Vrag zna, kojega misli. (Glasno): Pogodili ste. On mi je utjeha u žalosnim trenucima mojeg života, iz njega srćem — hm — da —

Dobska (oduševljeno): O, kö može o besmrtnom Shakespearu da govori? I ja, i ako ne znam engleski, ipak nosim izvornik tog velikana uvijek kod sebe. (Izvadi knjigu iz džepa.)

Lenović (za sebe): Ne što malo čuo sam pričati o njemu. Sad moram reći nešto zgodna. (Glasno): Govorite mi iz duše, milostiva gospodjice, svaki obrazovani čovjek mora da odobrava vaše mišljenje. I ako pogledamo u život toga velikana, ukočiti se moramo, ako pomislimo, da moramo biti zahvalni samo slučaju, i da bez toga slučaja ne bi lovorika ovjenčala njegovo čelo.

Dobska (iznenadjena): Slučaju? Kako mislite?

Lenović: Da je Shakespeare umro kao dijete, bilo bi njegovo ime svijetu isto tako nepoznato, kao moje. A jer je slučajno ostao živ, mogao je da stvori i da si postavi neprolazni spomenik u ljudskoj povijesti.

Dobska (za sebe): Vrlo mi godi. (Glasno): Vaš dokaz o slavi Shakespeara je veoma duhovit. Da, slučaji često prouzrokuju velike i važne posljedice.

Lenović: Koliko talenata iščezne radi neugodnih prilika! Spominjem vam samo jedan, milostiva gospodjice, spominjem „Marijana“. (Za sebe): To je jedini naš dramski pisac, kojega poznam.

Dobska: Žalim, ali govorite istinu. A zato je naša dužnost, da podupiremo takove talente. Veoma darovitim držim dosle nepoznatog pisca vesele igre „Uvelo lice, vruće srce“,

koja je postigla veliki uspjeh. Da li ste vidjeli igru?

Lenović (u zabuni): Zaista — hm — darovit čovjek!

Dobska: Možda poznate spisatelja?

Lenović: Ne, ne, nikako ne! — Ne poznam —

Dobska: Meni se čini, da ga poznate; (zagovori se) ali nijeste vi sami?

Lenović: Ja? (Za sebe): Pa dobro. (Glasno): Ne, gospodjice, varate se.

Dobska: Nikako ne! Vi ste u zabuni — priznajte samo!

Lenović: Milostiva — priznajem; a zaklinjem vas; ne recite nikomu ni riječce o tomu!

Dobska: Dakle ipak? Spisatelj vesele igre, koja je izazvala toliku senzaciju, hoće da bude moj tajnik? (Pruži mu ruku.) Gospodine, vi šutite? — O kako blagoslivljem ovaj naš sastanak, u neopisivoj radosti topi se moja duša! — Gospodine, povjerili ste mi, otkrili svoju tajnu, isto ću to, da učinim. (Ode ormaru i otvori ga. Vidi se mnogo rukopisa.) To sam ja pisala; to su prvi moji pokušaji: pjesme, novele, romani. A ovdje u ovom pregratku su moja dramska djela, kojima sam se posve posvetila. Gospodine, ovo morate čitati.

Lenović (za sebe): Milostivi Bože, to je pelin za budućeg tajnika. (Glasno): Vi, gospodjice? Pozdravljam vas na — na (za sebe) sad mi ona vražja riječ ne pada na pamet (glasno) da — da — na „Parnasu“ slavenskom.

Dobska (pruži mu ruku): Vi ste ljubazan, osobito ljubazan, živjet ćemo kao u raju. Zajedno ćemo raditi, skupa proučavati — kritikovati — ah, gospodine; to je najljepši čas mojega života.

Lenović (poljubi joj ruku): A i mojega. Vi ćete mi biti zvijezda vodica, —

Dobska: Vi moj pratilac.

Lenović: Prisižem vam vjernost!

Dobska: Kako, gospodine?

Lenović: Mnogo sam čuo pričati o vašem oduševljenju za sve, što je lijepo; želio sam da se upoznam s vama, težio sam za časom, kad bi mi bilo moguće da vam otkrijem srce svoje.

Dobska: Što velite?

Lenović: Oprostite! Moja su čuvstva prekipjela.

Dobska: Za Boga, možda me —?

Lenović (prekine je): Jest, živim samo za vas i za umjetnost.

Dobska: Gospodine, što čujem? Vi, spisatelj — slavni pjesnik — govorite li istinu?

Lenović (klekne pred nju): Sumnjate li?

Dobska (veselo): Ne, ne, čemu da sumnjam! Sva sam zbunjena od same sreće! — Ustanite, gospodine!

Lenović: Prije ne, nego me dignete.

Dobska (pruži mu ruku): Evo vam moje ruke.

Lenović (ustane i zagrli je): O, kako me usrećiste! Ovaj čas spajaju se duše, koje su imale isti uzvišeni cilj.

Dobska: Kako nas čeka krasna budućnost! Dozvolite, da vas sad ostavim. Svoja čuvstva moram staviti na papir. — Ovdje je ulaz u vaše sobe. (Viče): Zora!

Zora (udje.)

Dobska (Zori): Hvala ti na preporuci tako krasnog čovjeka. — Sprovedi me u moju sobu. — Do vidova, gospodine tajniče. (Otide sa Zorom pjevajući):

Mili, mili mjeseče!

Lenović (sam): Da li sanjam ili bdim? Tako što još doživio nijesam. Dočepao sam se bez svojih zasluga masnog tajništva. Pridobiti sklonost tako bogate gospodje, nije sitnica,

Sve je to učinila moja diplomatska spretnost. Obećati svakom, što hoće, potvrditi svakom, da govori još gluplje, to je jedini put, koji vodi do cilja. Gospodjica je već prilično zašla u jesen; a što mi za godine — novac je glavna stvar i bogata je, veoma bogata. A što sad da počnem sa služavkom i sobaricom? — Sve tri ipak uzeti ne mogu! — Moraju iz kuće, a i Ivana poslat ćemo za njima. — Odmah ću početi raditi kod gospodjice na tom.

SEDMI PRIZOR.

Zora. Lenović. (Kasnije) Lizika.

Zora (udje): No, dragi prijatelju, da li sam pogodila ili ne?

Lenović: Gospodjice, prorekli ste izvrsno.

Zora: A znadete li, da ste očarali gospodjicu? Posve se promijenila. Ne govori ništa drugo, nego o vama, i zahvalila mi se više puta na mojoj preporuci.

Lenović: Najsrdačnije vam se zahvaljujem —!

Zora (prekine ga): Manite se toga, dragi moj; zašto sa mnom govoriti o zahvalnosti? Bolje će biti, da o tom progovorite riječcu s gospodjicom; ja sam je već pripravila donekle na to, govoreći o nekim promjenama mojeg položaja.

Lenović (za sebe): Grom i pakao, zlo je! (Glasno): Jeste li spomenuli mene?

Zora: Ne; pokušala sam da joj onako nuzgredno otkrijem svoje mišljenje.

Lenović: No, a gospodjica?

Zora: Nije mi poricala. — Zato mislim, da biste odmah vi sami —

Lenović: Sam? (U zabuni.) Sad — odmah — gledajte! — Ali prije se moram ovdje malo odomaćiti.

Zora (Metne mu ruku na rame): Razumijem vas; bojite se gospodjice. Pa dobro; ja ću dakle reći gospodjici —

Lenović: Ali —!

Lizika (udje i začudi se): Što vidim?

Zora (srdita odlazi od Lenovića): Što hoćeš?

Lizika (nesigurno): Hm — htjela sam — došla sam, da saznam, što se dogodilo mojem bratiću kod milostive gospodjice.

Zora: Bio je upravo srećan; već je tajnik.

Lizika: Veoma me veseli! (Za sebe): Kako se naslanjala i vješala o njega; jamačno želi, da mi se iznevjeri.

Lenović: Hvala ti, Liziko! — Gospodjica me primila za svojeg tajnika i pokazala mi — šta više — moj stan; hoću da ga pogledam. (Tiho Zori): Ne recite ništa gospodjici; sam ću govoriti s njom. (Odlazi.)

Zora: (namigne mu prijatno i dade mu rukom znak za oprost.)

Lizika (za sebe): Oho, iz toga ne će biti ništa, tomu mora kraj biti; odmah ću zamoliti gospodjicu. — A, sad dolazi.

OSMI PRIZOR.

Dobska. Zora. Lizika.

Dobska (udje veoma vesela): Draga djeco, davno već nisam bila tako vesela, kao danas. Moj novi tajnik je čovjek, kakvog sam želila. U njemu sam našla biser i zahvalna moram biti tebi za njega, draga Zoro. Tvoj bratić je zaista krasan čovjek.

Zora: Zato sam vam ga preporučila, gospodjice.

Dobska: I kako da ti to vratim? Ako želiš što, reci mi; ali ja se skoro ne usudjujem — ništa ti odreći ne ću.

Zora (za sebe): To je najugodnija prilika. (Glasno): Predobri ste, mi-

lostiva gospodjice; ali ja se ne usudjujem —

Dobska: Govori, drago dijete! Ako ispunjenje tvoje želje zavisi od mene, onda budi bezbrižna.

Zora: Molila bih vas — milostiva gospodjice — da mi dopustite da se udam.

Dobska, Lizika (zajedno): Da se uda?

Dobska: Ti hoćeš da me ostaviš?

Zora: Nikako ne; želim da vam služim i u svojem novom položaju.

Dobska: Ako je tako, onda nemam ništa proti tomu.

Lizika (stupi naprijed): Milostiva gospodjice, pošto govorite o svetom braku, slobodna sam i ja, da vas najponiznije zamolim, da i meni dopustite da se udam.

Dobska: I tebi?

Zora (za sebe): Aha, ona hoće Ivana.

Dobska: Nek bude; danas sam predobre volje, da bi mogla kome što uskratiti. Moram vam priznati, da se i meni roje u glavi slične misli. Kò zna, draga djeco, ne ćemo li sve tri istog dana stupiti pred oltar.

Zora, Lizika (čudeći se istodobno): Kako, milostiva gospodjice, i vi?

Zora: Dakle ipak ste se smilovali gospodinu savjetniku, koji već tako dugo moli vašu ruku?!

Dobska: Varaš se, draga Zoro; ja mislim na nekog drugoga.

Zora, Lizika (zajedno): Na koga?

Dobska: Ali ni ja vas nijesam pitala, koji su vaši izabranici: recite ih onda ću vam ja reći svojega.

Lizika: Stidim se, gospodjice.

Zora: Poznate valjda, moju djevojačku sramežljivost.

Dobska: Bez oklijevanja!

Lizika: Moj budući je — (Zori): Recite vi prije!

Zora: Čovjek, koji je osvojio moje srce, je — hm —

Dobska: Čekajte, ja ću vas ohrabriti! — Mislim da se udam za svojeg . . . tajnika.

Lizika, Zora (u isto vrijeme): Za gospodina tajnika? (Sve tri stoje kao okamenjene. Prva se osvijesti Dobska, a za njom Lizika.)

Dobska: A tko je tvoj vjerenik? } ujedno.
Lizika: A vaš budući? }

Zora (nesigurno): Naš novi gospodin tajnik.

Dobska, Lizika: To je nemoguće!

Dobska (Liziki): Zar, i tvoj?

Lizika: Takodjer gospodin tajnik.

Dobska, Zora (iznenadjene): To je nemoguće!

Dobska: Ta sad mi pred nekoliko časaka priznao, da me ljubi.

Lizika, Zora (kliču): Vječni Bože!

Lizika: To je jamačno zabuna.

Dobska (oštro): Zašto?

Lizika: Jer je meni obećao, da će me uzeti.

Dobska: Tebi je obećao?

Lizika: Jest, šta više, zakleo se.

Zora: I meni.

Dobska: Kako? I tebi? O, to je nečuvena izdaja!

Zora: O, kakva sramota!

Dobska (Zori): Ali kako ti je mogao obećati; tà bratić ti je.

Liza (preplašeno): Bože moj, sad će biti buke!

Zora (u zabuni): Bratić — on je — ne, on nije — moram reći: On nije moj bratić, već Lizikin.

Dobska: Nije tvoj? — Lagala si mi dakle? O, to je strašno!

Zora (plašljivo): Učinila sam to Liziki za ljubav.

Dobska (Liziki): Kako si se mogla usuditi preporučiti Zori takovu hulju?

Lizika (klekne): Smilujte se, milostiva gospodjice, oprostite mi; (jecajući) nije moj bratić.

Dobska, Zora (posve iznenadjene): Ne?!

Lizika: Ivanov je bratić.

Dobska, Zora (u isto vrijeme): Ivanov?

DEVETI PRIZOR.

Ivan. Predjašnje. (Kasnije) Lenović.

Ivan (udje veoma satrven s pismom u ruci): Je li me zvao tko?

Dobska: Gubi se iz moje kuće!

Zora: Odmah!

Lizika: Još sad!

Dobska: Prekriomčariti onakovog bratića, ništariju!

Zora: Onakovog hulju!

Lizika: Onakovog sljepara!

Ivan: Samo me nemojte otpustiti iz službe, milostiva gospodjice, sve — samo to ne; nevin sam.

Dobska: Ti si ga jamačno dobro poznao.

Ivan: Naravno, poznao sam ga kao dječaka, bio je doduše razuzdan, ali pošten momak.

Dobska: Bratića mora čovjek da pozna.

Ivan (u zabuni): A — on je — on nije moj pravi — kao što kažemo — moj rodjeni bratić.

Sve tri: Ne?

Dobska: Zašto si onda lagao, da jest?

Zora: Kö je dakle?

Ivan: Sin učitelja Lenovića (s Vrhnike); došao je k meni, molio me, da mu pomognem, da dobije službu tajnika. Zato sam ga predstavio Liziki za svog bratića, i tako je išlo sve do vas, milostiva gospodjice. Ali tek će doći najgore.

Dobska: Još gore, da li je moguće?

Ivan (jecajući): Baš sam dobio list od kuće; pišu mi, da je Lenovićev sin Lipe postao hulja i skitnica, i da hoće otac da ga pošalje u popravilište, dok se ne opameti i popravi.

Dobska: Nebesa, umirem!

Zora: Zadesila nas božja kazan!

Lizika: O, grozno, grozno!

Dobska (skoči): Lopov je u tajnikovu stanu; ima li ondje što srebrnine?

Zora: Odijela? } skupa.
Lizika: Novaca? }

Ivan: Prazni su ormari, ništa drugo.

Dobska: Otjerajte onog besramnika. (Namigne Zori.)

Zora (isto Liziki): Pokaži vrata ništariji!

Lizika (Ivanu): Bacite ga na ulicu!

Lenović (ulazi ne sluteći ništa): Veoma elegantno i —

Dobska: Napolje, napolje!

Zora, Lizika (u isto vrijeme): Gubite se odavde, gubite!

Ivan (pograbi ga za zatiljak; srdito): Sad te imam, ti paklenski tajniče!

Lenović: Ali —!

Dobska: Besramniče!

Zora: Zavodljivče!

Lizika: Ništarijo!

Ivan: Ti barabo!

Lenović: Dopustite mi —!

Dobska: Ni riječce. Ivane, učini svoju dužnost!

Lenović: Ali ja sam nevin, zaklinjem se, da ljubim samo vas, gospodjice —

Dobska: Napolje s njim!

Ivan (baci ga kroz vrata): Čekaj, naučit ću ja tebe, kako se vara! (Viče za njim): Kući idi, huljo — da ti i otac namjesti kožu.

(Tišina.)

Dobska (srdito): Bože moj, opet su otplovili moji krasni snovi i utonule nade.

Zora: O kako je na zlo upotrebljavao moju nevinost!

Lizika: Iz devetih nebesa pala sam natrag na zemlju.

Ivan: Lijepo nas vukao za nos.

(Mali odmor.)

Zora (plašljivo): Gospodjice!

Dobska: Što je?

Zora: Molim vas, ne ljutite se na mene i zaboravite, što se dogodilo.

Dobska: Pa ne preostaje mi ništa drugo.

Lizika: Oprostite i meni, milostiva gospodjice; misleći na vjerenika bila sam i gluha i slijepa.

Dobska: Da, vidimo.

Ivan: Najmilostivija gospodjice izmedju svih gospodjica, moje me dobro srce zavelo. Najponiznije vas molim, nemojte me otpustiti iz službe, previše sam se već naučio na vas i odomaćio kod vas.

Dobska: Nek ti bude; a što se dogodilo, neka ostane medju nama. (Zori): Otprati me u moju sobu, i nikad mi više ne preporučuj kakvog bratića.

Zora (Liziki): Zapamti to, Lizika! (Odlazi s gospodjicom Dobskom.)

Lizika (Ivanu): Oči bi ti uistinu morala iskopati, ali da ti dokažem, da nijesam zla djevojka, (daje mu ruku), na, evo ti ruke.

Ivan (zagrli je): Draga Lizika; to bješe za me strašno prije podne. Umalo da nijesam izgubio službu i dragu — a sve radi onog vražjeg bratića.

(Zavjesa pada.)

MIGNON.

Po znamenitoj popevki IVIĆA VUKA GOETHE-A vu kajkavske reči složil J. P. SUSEDGRADSKI.

Jel znaš Ti zemlu, gdi lemona cvete,
Gdi pomuranča se po drevu plete,
Gdi topli veter z plavog neba huče,
I rožmarin vuz lorbor gdi se suče?
Jel znaš al ne?
Tam vu 'ni kraj
Bi štel ja - dragi - s Tobum it nazaj.

Kaj poznaš hižu? Na špiravcih streha,
V palači glanc, komoru snaži sneha,
Z kamejna kipi me glediju hudi,
Kaj včinili su Tebi — bogec — ludi?
Kaj mosti znaš?
Tam vu 'ni kraj
Bi s Tobum štel - čuvar moj - it nazaj.

Al' znaš goricu kak h višak se stiče
Po stezi Ti se osel v megli smiče?
Vu peklu pozoj kakti vrag stanuje;
Se ruši breg, vre voda po jnem ruje.
Jel zbilam znaš?
Tam! vu 'ni kraj
Nas vodi put - moj čacek - tam nazaj!

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Sveta Tri Kralja. Ova slika potječe od Petra Pavla Rubensa, prvaka belgijske slikarske škole. Rubens rodio se 29. lipnja 1577. u Siegenu, a umro je 30. svibnja 1640. u Antwerpenu. Nebrojene su Rubensove slike; medju njima se napose ističu one, u kojima je obradio prizore iz sv. Pisma, n. pr. Samson i Dalila, Lot i njegova obitelj odlaze iz Sodome, sv. tri kralja, Isus nosi križ, Isus na križu i t. d.

Jesam li lijepa? — Tako se pitala mlada djevojka promatrajući u zrcalu svoje lice. Mislimo, da će joj svatko dati pozitivan odgovor, jer je zbilja lijepo ovo tašto djevojče, što ga je naslikao A. H. Schram.

Vodopad „Kravica" rijeke Trebižat u Hercegovini. S desne strane prima rijeka Neretva u Hercegovini pritok Trebižat, koji obiluje vodom. Trebižat naime postaje od više kraških potoka kraj Imotskoga i Vrgorca na granici dalmatinskoj, te je po svoj prilici i nastavak rijeke Vrlike, koja ponire u zemlju. Trebižat teče vrlo naglo prema jugoistoku po širokoj i dobro obradjenoj dolini. Na tome putu čini prekrasan slap „Kravica", koji svakako spada medju najljepše u hrvatskim zemljama. Prošavši Ljubuškim poljem, utječe Trebižat u Neretvu izmedju Gabele i Čapljine.

Hum kod Mostara. Jugo-zapadno od Mostara nalazi se slikovito brdo Hum. Tu se još i danas vide ruševine neke sredovječne tvrdje. Možda je to bila tvrdja „Chlum" ili „Chum", koju nam već u 10. vijeku spominje bizantinski car Konstantin Porfirogenet u tome kraju. Po toj tvrdji zvala se u davno doba hrvatska oblast „Zahumlje", koja je zapremala dio današnje Hercegovine. Svakako se pak po brdu Humu zovu današnja mostarska predgradja Podhum, Predhum i Zahum. S brda Huma pruža se krasan pogled na Mostar, na rodno Bijelo polje, na pusto Bišće polje, te na lijepe vinograde.

Trenkovi panduri u Maksimiru. Kako je poznato, smatra se domaća 53. pješačka pukovnija u Zagrebu nasljednicom nekadašnje čete Trenkovih pandura. Prigodom nedavnoga jubileja udesio se jedan dio proslave u divnom nadbiskupskom perivoju Maksimiru kod Zagreba. Mladji časnici izmoliše u kr. hrvatskom zemaljskom kazalištu ona odijela, kojima se glumci služe kod predstavljanja Albinijeve operete „Barun Trenk". Ovako obučeni utaboriše se u Maksimiru; medju njima vidimo i samoga Trenka u bogatom kostimu. Tabor Trenkovih pandura fotografirao je c. i kr. major Vilim Wiener.

Kršćani u areni. Rimljani su ljuto progonili kršćane, koje smatrahu i neprijateljima svoje države, a ne samo vjere. Mnogi kršćani bijahu osudjeni na strašnu smrt u areni, gdje bi na njih napustili divlje zvijeri, da ih rastrgaju na komade. Takvim prizorom zabavljahu se odlični Rimljani i Rimljanke, koji bi redovito zapremili sva sjedala u gledalištu. Naša slika prikazuje nam takav bračni par, koji je osudjen da bude plijenom gladnih tigrova. Sliku je izradio G. Mantegazza.

Makowsky: Boljarska svadba. Potomak plemićke obitelji ruske udao je svoju kćer. Pod zidinama staroga doma sabrao je odlične svatove, da ih pogosti, kako to umiju samo Slaveni. Tu se vrše i svi stari običaji; zato vidimo, kako sluga na stol nosi ogroman pladanj, na komu je čudno pečenje. U tome času obujmio je sretan mladenac milu svoju suprugu, u koju su uprte oči svih uzvanika. Slikar Makowsky prikazao nam je sve goste tako markantno, da je svaka glava posebna umjetnina.

Nevesinje je grad na nevesinjskom polju u Hercegovini. Maleno je to mjesto, a žitelji su mu većinom muslimanske vjeroispovijesti. Nevesinje spominje se već u srednjem vijeku, kada je pripadalo „Humskoj zemlji".

Počitelj je gradić u Hercegovini, a nalazi se u uskoj dolini, kojom rijeka Neretva probija sebi put; jedan sat niže Počitelja postaje Neretva (kod Čapljine) plovnom rijekom. Počitelj ima i tvrdju; žitelji

su većinom muslimani, ali ima dosta i rimokatolika, a nešto i grčkoistočnih.

Duet. Gospodjicu iz bogate obitelji posjetila je njezina prijateljica, da što ugodnije sprovede ljetno popodne. Obadvije se naužiše slatkog razgovora u divnom perivoju uz čarobno jezero. Da oživi njihov kutić, uze prijateljica pjevati najmiliju im pjesmu, koju je domaćica pratila glazbalom. Lijep ovaj momenat prikazao nam je slikar Ivan Volkmer.

KNJIŽEVNOST.

Drechsler: „Prilozi za povijest hrvatske književnosti". Zagrebački profesor, marljiv naš trudbenik i urednik Matičinih izdanja dr. Branko Drechsler priopćio je 4 priloga za povijest hrvatske književnosti u 7. knjizi „Gradje", koju izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Prvi su prilog „Pesme Horvatske", što ih je u kajkavskom narječju spjevala grofica Katarina Patačić; rukopis nalazi se u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U drugom prilogu pokazuje dr. Drechsler, da se poznati kajkavski pisac Tito Brezovački (god. 1757. do 1805.) povodio za slavnim pjesnikom fra Andrijom Kačićem, te je u štokavskom narječju spjevao dvije pjesme prigodnice. U trećem prilogu prikazan je Juraj Belić Ligatić, župnik u Brinju. U kr. sveučilišnoj knjižnici zagrebačkoj čuva se rukopis, što ga je Belić dovršio god. 1824., dakle uoči preporoda hrvatskoga. Rukopis ima velik naslov, a sadržaje prozom na 419 strana pisanu povijest francuske revolucije. U četvrtom prilogu donosi dr. Drechsler dvije do sada nepoznate pjesme tome Blažeka, koji spada medju bolje pjesnike preporoda hrvatskoga. Ova četiri priloga iznio je dr. Branko Drechsler i u posebnoj brošuri, preštampavši ih iz akademske „Gradje".

Karlić: „Kraljski dalmatin". Pod naslovom „Kraljski Dalmatin" izašla je zanimljiva knjiga, koju je napisao zadarski profesor dr. Petar Karlić. Imenom „Kraljski Dalmatin" zvale su se prve hrvatske novine, koje su izlazile u doba, kad je Dalmacija spadala pod Napoleona Bonaparta. Na temelju ovih novina i drugih podataka sastavio je dr. Karlić povijest Dalmacije god. 1806.—1810. Tu je kritički prikazan politički i kulturni napredak Dalmacije u vrijeme francuskog vladanja. Knjiga stoji 4 K, te je zgodno razdijeljena u odsjeke, a ures̆ena slikama i fotografskim snimcima prve stranice „Kraljskog Dalmatina":

Becić: „Djačke uspomene". U Zagrebu živi Nestor hrvatskih književnika: zaslužni Ferdo Becić. On spada medju one književnike, koji su stvorili čitavu publiku za hrvatske knjige. Premda već star i slab, ipak Becić još uvijek budno prati sve dogadjaje u javnom našem životu. Na srcu nosi i našu „Prosvjetu", za koju piše pripovijesti. Becić je na svoj trošak izdao 3 sveska „Djačkih uspomena". Tu je mnogo zdrave i vedre šale s vrlo lijepom moralnom i rodoljubnom tendencijom. Sva tri sveska stoje samo 3 K (za djake pače samo 2 K), a naručuje se kod pisca Becića u Zagrebu (Prilaz 55). Becić je prije godinu dana objelodanio takodjer veselu igru „Lajtmanuška deputacija", koja se prodaje po 1 K.

„Novi život". Da propagira borbu protiv alkohola, izdavat će „društvo apstinenata u Hrvatskoj i Slavoniji" poseban časopis „Novi život", što će ga uredjivati karlovački liječnik dr. A. Štampar. „Novi život" izlazit će svaki mjesec na 16 stranica, a stajat će godimice 2 K 24 fil., pojedini broj 20 fil. Pretplata šalje se upravi „Novoga života" u Karlovac.

Mišura: „Sudbina izdajice". Čestiti franjevac Pajo Mišura izdao je religiozni ep u 12 pjevanja pod naslovom „Sudbina izdajice". Pjesnik nam na 92 strane prikazuje sudbinu Jude, koji je izdao Isusa Krista. Krasni stihovi u narodnom — ali rimovanom — desetercu teku glatko, te se ugodno čitaju. Knjiga je štampana u „Hrvatskoj tikari" u Šibeniku, a naručuje se kod pisca Mišure u Senju; stoji samo jednu krunu, te je preporučamo našim čitateljima.

„Samobor - grad". Povjesne crte o njemu i njegovim gospodarima. Napisao Vjekoslav *Noršić*. Tisak samoborske tiskare Slavka Šeka. Cijena 80 filira. — Primili smo ovu lijepu knjižicu, kojom se svomu rodnomu mjestu odužio vrijedni Vjekoslav Noršić, kapelan u Maču. Tu je pregledno i zanimljivo prikazana povijest staroga grada u Samoboru. Pisac redomice kazuje, koji su bili gospodari grada samoborskoga, te kako su došli u njegov posjed. Živo su opisane borbe i pravde za taj grad, koji je danas impozantna ruševina, a pripada trgovištu Samobor. Knjižicu preporučamo svima, napose pak Zagrepčanima, koji tako rado polaze na izlet u Samobor.

Maldini: „Uzdisaji“. Nakladom tiskare Ljudevita Szeklera u Osijeku izadjoše pod naslovom „Uzdisaji“, pjesme, što ih je ispjevao barun Rudolf Maldini Wildenhainski. Ova zbirka sadržaje 80 pjesama, koje su gotovo isključivo lirske. Maldini je barun, ali posve hrvatske duše i demokratskih osjećaja, te služi kao učitelj na državnoj školi u Sarajevu. Kao pisac odlikuje se lakim stilom; zato njegove pjesme rado čita mladež i narod. „Uzdisaji“ stoje 1 krunu; preporučamo ih našim čitateljima, koji vole pjesme.

Lacković: „Dojmovi s Istoka“. Primili smo krasno opremljenu knjigu, koju je štampala biskupska tiskara u Djakovu. Pod naslovom „Dojmovi s istoka“ opisuje nam djakovački prebendar Marinko Lacković veoma ugodno i zanimljivim načinom svoje putovanje u svetu Zemlju, što ga je uz braću Slovence poduzeo na jesen god. 1910. Pisac prikazuje nam pojedine gradove u Palestini, napose pak Jerusolim. Knjiga je urešena s desetak lijepih slika; stoji samo jednu krunu (poštom 10 fil. više), a nabavlja se kod pisca Lackovića u Djakovu.

UMJETNOST.

Kubelikov koncerat. U dvorani glazbenoga zavoda zagrebačkoga priredio je slavni češki guslač Jan Kubelik 18. prosinca 1912. koncerat, koji je izvanredno uspio. Kubelik je sjajno izveo Bachov preludij u E-duru, koji svojim kadencama i varijacijama te prstolomnim prijelazima daje umjetniku prilike, da pokaže sve, što znade, što može i što osjeća. Jednako je Kubelik cizelirao Beethovenovu romancu, zatim Corellijevu „La Folia“, te Paganinijev „Caprice“ i „Valse“ od Čajkovskoga. Dvorana bijaše krcata glazbe željnog općinstva, koje je mladoga i tijelom slabašnoga umjetnika nebrojeno puta izazivalo, te mu priredilo srdačne ovacije.

Jubilarni koncerat „Kola“. Najuglednije hrvatsko pjevačko društvo „Kolo“ u Zagrebu proslavilo je pedesetgodišnjicu opstanka svoga. U to ime priredilo je u hrvatskom zem. kazalištu 11. prosinca 1912. jubilarni koncerat, koji bijaše pravi triumf pjevačke umjetnosti. Preko stotinu pjevačica i pjevača složilo se u krasno kolo, da uznese dupkom puno kazalište.

Koncerat je počeo „Hrvatskom rapsodijom“ za mješovit zbor, orkestar i sopran solo. To su riječi hrvatskoga pjesnika Vladimira Nazora, a skladao ih je daroviti Antun Andjel, zborovodja „Kola“. U ovom velikom — na široko zasnovanom i u detalje izradjenom — djelu pokazao je Andjel, da obiluje glazbenim idejama, pa da je izvrstan instrumentator. I vokalni i orkestralni dio „Hrvatske rapsodije“ posvema je uspio; izvedba je u kazalištu trajala 25 minuta. Iza toga slijedio je „Novi život“ („Vita nuova“), što ga je mletački umjetnik Ermano Wolf-Ferrari skladao za mješoviti i dječački zbor, te za sopran i bariton solo uz pratnju orkestra, orgulja i glasovira. Skladatelj je za „Novi život“ odabrao pjesmu slavnoga Dantea, koji tu opisuje prvu svoju ljubav prema Beatrici.

„Novi život“ ima dva dijela s intermezzom i s prologom. Uz zbor poglavito se ističe bariton solo (pjesnik), dok je sopran solo (Beatrice) sporednije naravi. Samo u prologu iskače jače, da kasnije sasvim iščezne, a tek se na koncu s nekoliko riječi pojavi. Orkestar nije zamišljen samo kao pratnja. Na pojedinim mjestima izražava skladatelj orkestrom samostalno čuvstva i situacije, što ih je tekst u njemu pobudio. Takova mjesta su: kolo andjela, preludij, intermezzo i instrumentalni melodram: „Beatricina smrt“. S prologom, u kojemu se slavi ljubav kao pobjednica smrti, dolazimo kao kroz golema vrata (Soli, mješoviti zbor, dječački glasovi, orgulje i orkestar) do prvog dijela.

Tu se crta ljubav u odnošaju sa životom u još svjetskijem raspoloženju, pače u uživanju života i ljepote naravi; ali konac prvoga dijela već se uzdiže nad zemlju. Obradjuje canzonu, koje je sadržaj, kako andjeli mole Gospoda, da k sebi uzme Beatricinu dušu, koje „sjaj se uzdiže sve do nebeskih nedostižnih visa“. Odgovor Boga oca daje cijeli zbor gotovo palaestrinskim zvukovima, pa djeluje baš u tom obliku kao „sila, koja sve u sebi sjedinjuje“. Intermezzo, koji dolazi iza toga, baca po prvi puta sjenu smrti na pjesmotvor, štono ga pjesnik zapjeva povodom smrti Beatricina oca.

Drugi dio crta nam u dirljivu prizoru smrt Beatricinu (Andjeo smrti ocrtan je muklim harmonijama gudala, a Beatrica violin solom). Potresno djeluju — nakon jednog zbornog stavka — bariton solo recitativnog značaja; prikazuje nam pjesnika zaplakanih očiju, te uz muklu glasovirsku pratnju gotovo sablasno djeluje. Nekadanje prividjenje

poprima za pjesnika, koji stoji na razvalinama svoje zemaljske sreće, izvjestan oblik; opis potresa (jednostavni C-moll trozvuci) jest kulminacija ovog djela, u kojem ima toliko dramatskih elemenata; uvodi nas u mističke visine, a svršava s riječima: „Ona živi u svijetlu". — Tehnički je nova uporaba glasovira, koliko samostalno, toliko i kao orkestralnog instrumenta.

Hrvatsko kazalište. Ovogodišnja je kazališna sezona otpočela rad svoj s komedijom *„Protekcijom"*, djelom nadarenoga srpskog književnika Nušića. Sujet komedije same: kakva sve sredstva valja upotrijebiti, da čovjek poluči u životu svome što veću karijeru, pa izvrsna igra samih glumaca pomogla je, da je komad uspio. Djelo je osobito zgodno za širu publiku.

Kazališna uprava u početku nije štedila s novitetima, pa nas odmah iza „Protekcije" obdarila Rösslerovim *„Frankfurtovcima"*, senzacijom dana, dosta dobro sastavljenim komadom. No koliko smo bili zadovoljni s prikazivanjem „Protekcije", toliko nas je manje zadovoljila izvedba „Frankfurtovaca". Razlog, zašto prikazba ne bijaše najbolja, leži u tome, što se odviše karikiralo.

Iza toga pohodio nas Riškov sa svojim *„Državnim stanom"*, dubokom ruskom stvari, — istina — tehničkih nešto nedotjeranom. Ali uza sve to ostavlja komad dubok dojam. Što se prikazivanja samog tiče, to moramo kazati, da je bilo vrlo dobro. Istakoše se osobito: g. Borštnik i gđa. Dimitrijević.

Švedska je narodna literatura vanredno bogata, no mnogo se toga — pogotovu iz najstarijega vremena — izgubilo. Umjetna pak literatura nastala je upravo u sedamnaestom vijeku. Otac joj je Stjernhelm. I umjetnu švedsku literaturu možemo podijeliti u: stariju i noviju. Od novijih je modernih, švedskih književnika — izvan njihove domovine — veoma poznat August Strindberg, koji nas je u ovoj sezoni već dosle pohodio s dva svoja noviteta: *„Ocem"* i *„Groficom Julijom"*. Oba ova komada idu u drugu periodu književnoga rada Strindbergerova, nakon njegova putovanja po Evropi, t. j. iza god. 1883. Tako je godine 1888. napisana „Grofica Julija", a godinu dana poslije „Otac". — „Otac" i „Grofica Julija" silne su i snažne stvari švedskoga diva. Osobito je dubok dojam učinio „Otac", ma da je stvarca skroz literarna; a od prikazivača bijahu u tom komadu upravo vanredni: gđa Mihičić i g. Borštnik. — Gđa pak Vavra — u „Grofici Juliji" — sa stotinu je nuanca glumila Juliju, pa je već gotovo radi nje same valjalo iznijeti ovaj komad. (Mimogred neka nam bude dopušteno spomenuti, da žalimo, što gđu Vavru češće ne vidimo na pozornici, jer ona valjda još nije zaslužila zaslužno stanje mira.)

Manje je uspio i prikazbom i građom samom Michelov *„Kapetan Poletajev"*, jedino jest donekle dobro u njem pogođen ratni milieu; dok je naprotiv osobito bila izvođena lijepa i duhovita Reyeva komedija *„U novoj koži"*.

Plod fine psihološke studije, izrađene rijetkom objektivnošću, jesu Loysonove *„Protivne duše"*, koje su se morale zbog bolesti gđe Ružićke-Štrozzi skinuti s repertoira. Osobito su dobri bili u tom komadu gg. Nučić i Štefanac.

Većma na feuilleton negoli na komediju podsjeća nas Nansenov *„Srećan brak"*, u kome je gđa Šram pravo pogodila onaj topli ton, koji prolazi čitavom komedijom.

Od *repriza* je najznatniji Shakespearov *„Hamlet"* s g. Pavićem u naslovnoj ulozi, koji je potpuno opravdao sve one nade, koje su položene u nj. Uz dobru volju, pa uz marljiv i trijezan studij, moći će taj gospodin još mnogo toga polučiti. Izvrstan je bio i g. Nučić kao Horacije, a interesantna Ofelija gđice Zlate Markovčeve.

Ako se obazremo na dosadanji repertoir dramski i povučemo neku bilansu, to ćemo vidjeti, da je u početku bilo golemo — bez razloga — forsiranje noviteta, a kasnije je nastala neka stagnacija, pravi gotovo zastoj. Blagajnički uspjeh imađahu: *„Protekcija"* i *„Frankfurtovci"*; a literarni: *„Otac"*, *„Grofica Julija"* i *„Protivne duše"*. U cijelom se pak repertoiru opaža ipak neka praznina.

*

U operi — od noviteta i novo naučenih stvari — došao je prvi na red Zajčev *„Prvi grijeh"*, koji nažalost — ma da je uprava kazališna uložila sve svoje sile — nije upalio, kako se očekivalo. Već je druga predstava bila vrlo slabo posjećena — gotovo prazna. U komadu istakao se i nad sve — i igrom i pjevanjem — digao naš dični Marko Vušković.

Nakon svojih bečkih studija prikazala nam se gđica Žličar kao Ruža u *„Pustinjakovu zvonu"* i uspjela nad svako očekivanje. Izvrstan bijaše i g. Strmac kao svježi i simpatični Sylvain. Lijepa ova Maillartova ko-

mična opera — ako i jest stara — ipak će preživjeti sve „događaje dana".

Kolosalan — dosada najveći — uspjeh polučio je Puccinijev *„La Bohème"*, čija izvedba bijaše zapravo uzorna. Gosp. Lowczynski slavio je kod prve predstave pravi triumf i odnio paomu pobjede. Taj čovjek, koga s pravom možemo nazvati prvim tenoristom naše opere, ima sva svojstva odlična pjevača: finu igru, diskretnu masku, a pjeva lako, da ga je prava milina slušati. Dobra bješe također gđica Ambroševa kao Mimi, a i ostali svi bijahu na svome mjestu. Dirigirao je operom — dakako — Zuna, a time je uspjeh već unaprijed zajamčen.

Zaslužni član našega kazališta gosp. Ernesto Cammarotta proslavio je 15. listopada svoj jubilej Halévyovom *„Židovkom"*. Igralo se veoma dobro, makar da je stvar već malo zastarjela, pa je i publika ostala nešto hladnija. Nije više za naše živce.

I Wagner nas posjetio. Ove godine sa svojim *„Tannhäuserom"*. Ouvertura opere bješe upravo savršeno izvedena. Kapelnik Zuna odnio je pobjedu. Od solista se najvećma istakoše: g. Ouředník i gđa Polak, dok nas Elizabeta (gđica Korošec) i Tannhäuser (g. Jastrzebski) nimalo ne zadovoljiše. Nije naime samo dosta, da nekoga priroda obdari formom tijela, te ga tako s obzirom na taj oblik predestinira za Wagnerova pjevača, nego je potrebno, — šta više — kod Wagnera se upravo zahtijeva, da pjevač posjeduje što većeg i dubljeg intelektualnoga shvatanja, hoće li da nam pokaže sve nutarnje strane Wagnerovih bića. To je falilo kod nas. Stoga bit će, da je i to krivo njihovu neuspjehu.

Sad još nešto o Prejčevoj režiji. Ta bijaše u svakom pogledu grozna. Gospodin je naime Prejac učinio na nas sa svojom režijom takav dojam, kao da on uopće nije nikad vidio izvedbu Tannhäusera, ili kao da nije o Wagnerovim djelima pročitao ni jednu knjižicu, kojih imade tako golem broj. Jer inače si ne možemo prikazati, kako je na pr. došlo do onoga grandioznog ukopa Elizabetina ili do odjeće Venerine s narodnim — tako rekavši — vrpcama. I mnogo drugo. Ne znamo, bi li to pripisali naučnom studiju g. redatelja ili čemu drugomu.

Od repriza davale su se dosta dobre opere iz prošle sezone. Osjeća se jedino nestašica gđe Anke Horvatove, koja se veoma ističe kod *„Tosce"*. Povratila nam se također i gđa Maja de Strozzi, koja zapravo ni nije bila otišla, već nas je htjela malo podražiti; da li joj je uspjelo ili ne, neka sudi svaki po svom uvjerenju.

*

U opereti imasmo jedan jedini novitet Gilbertovu *„Čistu Suzanu"*, koja — čini se — nije baš upalila. Inače reprize glavnije bijahu: *„Lijepa Jelena"*, *„Eva"* i — obligatni *„Barun Trenk"*.

*

Imali smo i jedno gostovanje. Mme H Roggers je gostovala sa svojom družinom u Bernsteinovu „Kradljivcu" (Le Voleur).

*

2. prosinca bila je svečana predstava. Te je naime večeri proslavilo zagrebačko dijete, vrijedna naša Ljerka pl. Šram, svoju 25-godišnjicu pozorišnoga rada. Kazalište bijaše dupkom puno. Svečarica je s poznatom svojom rutinom odigrala groficu Klaru u Braccovoj „Nevjernici". Mnogim čestitkama, što ih je zastalno svečarica primila, priključujemo se i mi. *Sz.*

SADRŽAJ.

Pjesme Gjure Arnolda. — KRAMBERGER E.: Bekrija. — NAZOR V.: Varaždinu. — LANGHOFFER A. dr.: Prijateljevanje mrava s drugim kukcima. — HORVAT R. dr.: Crtice iz hrvatske povijesti. — MAJEROVIĆ J.: Iznad zvijezda utrnutih . . . — MELKUS D.: Akcesist. — KURJAKOVIĆ S.: Majka sa sinovima na diobi. — COPEE Fr.: Tiha ljubav. (Preveo S. KRANJČEVIĆ.) — CEROVSKI I. E.: Moji su dani . . . — ČIČA JOSO: Svoja kućica — svoja slobodica. — DESPOT I.: Daleko si . . . — KUČERA O. dr.: Planet Jupiter. — HRANILOVIĆ J.: Vjernom čuvaru. — † Adam Mandrović. — SABIĆ M.: Mrtvome bratu. — VUKSAN Stj. dr.: Špilje u Lokvama. — GALOVIC F.: Daljina. — ŠTOLBA: Bratić. (Šala u 1 činu.) — Listak. — 15 slika.

„Prosvjeta" izlazi početkom svakoga mjeseca. Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 2. ZAGREB, VELJAČA 1913. GOD. XXI.

BILANSA NAŠEGA UMIJEĆA.

Napisao Prof. MARKO PEROŠ. (Zagreb.)

Dočekao sam na državnom kolodvoru znanca, još iz djačkih vremena, iz Beča. Nakon toliko godina odazvao se mojemu pozivu, da posjeti Zagreb. Iz razglednica i moga opisivanja bio mu je Zagreb napolak poznat. Izišavši ali iz kolodvorske zgrade stade kao ukopan. Sav je začaran rekao: „To je zaista krasan pogled! Prekrasna perspektiva!“ Nije mogao da se dosta nahvali ove ljepote. I podjosmo dalje . . .

Prvo, što mu pade u oči, bijaše Starčevićev dom. Morah mu rastumačiti, kakova je to zgrada, i komu je namijenjena. Čudan mu je bio ispod strehe onaj natpis „Starčevićev dom“, a dolje „Putnik“ za Ameriku. Ali mu je još čudnije bilo, što ta zgrada ništa ne govori, da je namijenjena tako dičnome mužu, tako velikom Hrvatu. Iznenadjen je bio, da mi Hrvati ne mogosmo s tom kućom bolje „hrvatski“ počastiti uspomenu toga velikog Hrvata.

Podjosmo dalje gledajući lijevo i desno, promatrajući kuću za kućom. Moj znanac nije se mogao načuditi, da su sve ove kuće baš onakove, kakove je gledao u svojoj domovini. Neke starijega, a neke novijega datuma, no sve manje više iste, kao i one u drugim gradovima njegove domovine.

Dodjosmo do umjetničkog paviljona. Progovorih mu, zašto je ta zgrada, i ne reče ništa. Ali kako li se čudom začudi, kada mu rekoh, da su u toj zgradi bili izloženi na peštanskoj izložbi izlošci kraljevina Hrvatske i Slavonije . . .

— „Ali, prijatelju, kako je to moguće? — reče znanac. „Zar vi Hrvati niste mogli za izložbu napraviti zgradu, gdje bi se već izdaleka vidio hrvatski narodni karakter? Sjećate li se, kako su prije nekoliko godina briljirali na pariškoj izložbi Švedi i Finci? Pak evo, kako se istakoše Srbi sa svojim paviljonom na izložbi u Rimu! Zašto se istakoše? Zato, jer im zgrade nose narodni karakter, jer su nikle iz narodne duše. To je za veliki svijet nešto nova, nešto neobična, nešto originalna! Pa zar ne bi mogli i vi Hrvati isto tako?“

— „Istina! Mogli bi i te kako!“ — odgovorih. „Ali mi nemamo ljudi, koji mare za naš hrvatski narodni slog. Mi nemamo ljudi, koji bi htjeli ma samo da prouče narodno blago hrvatskoga umijeća. Evo, gle! Ove sam godine priredio izložbu u hrvatskom narodnom slogu iz vlastitih sredstava — s mnogo truda i mnogo novčanih žrtava. Pak što? Jedva

nešto preko dvije tisuće posjetitelja skupa sa školskom mladeži. To još kako tako! Ali od naših t. zv. „velikih Hrvata“ nijedan ni blizu. Zar nije to žalosno? Barem su mogli doći vidjeti, što im se prikazuje. Kako sam vam već pisao, u toj sam izložbi pokazao, da smo mi Hrvati imali svoj narodni slog, pa da bi ga i opet mogli imati, samo kad bi htjeli.[1] Ali badava sve! Nehaj nas ubija i sapinje, da ne možemo nikako naprijed.

Dodjosmo do Preradovićeva spomenika. U časničkom odijelu, a na tudjinskom podnožju stoji taj veliki hrvatski pjesnik, koji je toli čeznuo za domovinom, pjevajući u svom „Putniku“:

U tvom polju daj mu groba,
Tvojim cvijećem grob mu kiti.

Začudo je, da ga umjetnik, koji se inače mnogo zalagao za hrvatski narodni slog, nije mogao postaviti na podnožje, ako ništa drugo, a ono barem ukrašeno hrvatskim narodnim ukrasom.

Tu medju hrvatskim boricima stisnuo je svoja ledja kemički laboratorij promatrajući sa svojim njemačkim licem prazno mjesto, s koga pobježe sv. Juraj.

Pokazao sam svome znancu zgradu „društva sv. Jeronima“, zatim zgradu „Matice Hrvatske“, pa napokon zgradu „Jugoslavenske Akademije“.

— „Krasna zgrada! Fina renaisanca!“ reče moj znanac. „Ali čudnovato, kako vi Hrvati barem na svoje „javne“ gradjevine ne mećete svoj narodni biljeg! Ne čudim se privatnicima, ako svoje kuće radije grade, makar u kojem drugom slogu negoli u hrvatskom, kad nema ljudi, koji koji bi ih na taj slog uputili. Ali se ne mogu dosta načuditi vašoj javnosti, da barem pri narodnim zgradama ne zahtijeva, da dodje narodni ukrasni slog, pa makar samo do izražaja. Nije moguće, kada bi se to zahtijevalo, da se ne bi ipak našlo ljudi, koji bi se trudili da prouče vaše narodno umijeće, te da počmu to i praktički upotrebljavati pri gradnji kuća, crkvi i drugih javnih gradjevina. Evo nedavno su htjela Vaša braća Franjevci da restauriraju svoju crkvu na Trsatu. Što je učinio, pak još k tomu naš čovjek, Nijemac? Prvo, što mu je bilo, pitao je, da li vi Hrvati imate svoj gradjevni slog. Ovi su ga samo gledali. Nato ode i proputova Dalmaciju, pa donese pune dvije crtežnice crteža. Na temelju tih studija napravio je osnovu za crkvu na hrvatskom Trsatu s hrvatskim narodnim motivima, s onakvima, kakove je našao u Dalmaciji. A nagrada za taj posao bit će valjda, da će se napraviti sigurno i opet nešto tudjega, što ne dolikuje ni okolici, a ni vašoj hrvatskoj svetinji.“

„Evo 7 poprsja pred Akademijom!“ rekoh znancu. „Sve su to sami Hrvati! Ali i njihovi spomenici stoje na podnožjima, koja bi baš mogla stajati i u Italiji ili Njemačkoj, odnosno gdje drugdje.“

— „Vidite“ — produži znanac — „ovi vaši nasadi na trgu Franje Josipa, pa na Akademičkom, a osobito na Zrinjskom trgu, krasni su i prekrasni, kakvih se ni naš Beč ne bi stidio. Ali što ćete? To vam mene ne zanima, ta takovih sam dosta i kod kuće vidio. Ali kako bi lijepo i originalno bilo, da se taj vaš gradski vrtlar potrudio, te malo zavirio u

[1] Vidi „Hrvatsku“ br. 213. od 20. srpnja 1912.

vaše muzeje, pak na temelju vaših prekrasnih narodnih ornamenata, kakovih sam već dosta na izložbama vidio, izradio ove nasade! To bi bila za vas Hrvate veća dika i čast, a za nas strance veća slast gledati ipak nešto, čega kod kuće ne vidjesmo . . .“

— „Ah, molim vas,“ primjetih znancu, „kod nas vam je sve obratno. Sada će i oko nove zgrade za knjižnicu hrv. sveučilišta napraviti nasade po „francuskom“ ukusu, kao da nemaju svoj. Zlo vam je, dragi prijatelju, ne znamo „svojom“ glavom misliti“ — rekoh mu ja. „Drugačije je to kod vas u „Reichu“. Umjetnici stvaraju vrtove, u koje ulazimo s pritajenim dahom i s nekim poštovanjem“.

— „Evo, gle!“ — nastavi znanac. — „Tu imate i glazbeni paviljon, tu i meteorološki stup, ali i opet bez onoga pravoga — bez hrvatskog narodnog ukusa.“

— „To je poklonjeno gradu Zagrebu,“ odvratih mu.

— „Pardon!“ — reče. — „Poklonjenom konju ne gleda se u zube, kažete vi Hrvati, a i ja se s tim slažem.“

Podjosmo dalje ulicom Marije Valerije na Jelačićev trg. Na krasnom konju jaši slavni naš Jelačić ban. Podnožje je spomenika i opet — tudjinsko. Ali nije bilo onda zamjere. Takova je bila moda. Tudjin je napravio spomenik u tudjem slogu. Ali je barem odijelom htio istaknuti narodnoga čovjeka. Ali evo spomenik okružuju kuće starijega i novijega datuma. I opet sve svakakvoga, ali nijedna hrvatskoga sloga. Ni jedna jedina, da bi bila ukrašena s ma kakvimgod hrvatskim narodnim ukrasom. Sve su to tek samo imitacija stranoga — tudjinskoga ukusa. Sve su to tek sami pokusi. Pa kada se već kušalo, zašto se nije pokušalo s hrvatskim ukusom? U slučaju eventualnog neuspjeha imali bi bar dobar izgovor. A ovako?

Osudjivao je sve to moj znanac, a ja ću mu nato:

— „Teško vam je to kod nas! Evo, gle! Jedan znanac gradi novu kuću. Nagovarao sam mu gospodju, inače „veliku Hrvaticu“, koja ljubi sve, što je hrvatsko, da pročelje svoje kuće izradi u hrvatskom narodnom slogu. Nasmiješi mi se i reče: „Kaj ne? To bi lijepo bilo!“ Ali pritom je i ostalo. Gradi se moderno — ne hrvatski. Eto, prijatelju, zato se nemojte čuditi! Tudje nam se bolje dopada. Hoćemo biti „moderni“. Ne znamo samostalno misliti i ocjenjivati. Dok se ostanci našeg narodnog umijeća strancima i te kako svidjaju, dotle mi sve to „kao prosto“ ne cijenimo — pače gotovo preziremo. Nemamo vam mi smisla ni srca za svoje.“

Naskoro se nadjosmo u Ilici, u jednom od najstarijih dijelova gradskih. I tu se opetuje sve isto. Kuće, tako starije kao i novije, sve su baš takove, kao da si u Beču, Gracu, Pešti ili gdje drugdje.

— „Ali prijatelju“ — reći će znanac — „još vam se može kako tako oprostiti, kada vi Hrvati niste dosada gradili kuće svojim narodnim ukusom. No meni je još čudnovatije gledati ove cimere i reklamne table, to ogledalo trgovaca. Osim hrvatskih natpisa nemaja na sebi ništa hrvatskoga! U svakom je gradu ipak nekako drugi karakter tih tablica i cimera. Kod vas Hrvata su to sve same kopije naših originala. Ta zar se

kod vas ne može naći nijedan Hrvat trgovac, koji bi zahtijevao, da mu pismoslikar ploču ukrasi hrvatskim narodnim ukrasom? Pomislite si, kako bi to bilo originalno! Kako bi to bilo slikovito, puno slikovitije i ljepše, negoli ovo samo crno, pak crno! Ali gle, i sami slikari cimera i natpisa imaju svoj cimer izradjen tudjim ukusom! Pa evo i vaši plakati, sve su same neukusne kopije. Ništa originalno. Ništa narodno. A ovi stupovi za oglase? Barem ove ste mogli vrlo lako izraditi u hrvatskom narodnom slogu. To je ipak skrajnji nehaj!“

Crvenio sam se, ali i odobravao. Podjosmo dalje gledajući lijevo i desno i na isti način razgovarajući o mnogom tom, što bi se dalo hrvatski ukrasiti. Dodjosmo Frankopanskom ulicom do opatičke crkve i do sveučilišta.

„Aha! To je opet manija za „romanskim“ baš, kako je i kod nas bilo šezdesetih godina. — A ovo? To je vaše kazalište? — Sigurno Fellner i Helmer?“

— „Jest!“ Odgovorih.

— „Lijepo! Ali samo — „hrvatsko“ kazalište — u tudjinskom odijelu!“ — „A gdje su oni kameniti kandelabri, što sam ih vidio na poslanoj mi fotografiji ovoga kazališta?“ zapita znanac.

— „He, prijatelju“, — odgovorih — „to Vam je opet jedna pripovijest. Nekom se nijesu dopali, pak mu se prohtjelo, da ih se makne. I maknuli ih. Nijesu znali, kuda bi, kamo bi, pak ih odnijeli na naše središnje groblje — na Mirogoj. Ondje ih postaviše tako, da ne možete gore!“

— „Ali zašto to učiniše?“

— „He, zašto! Htjeli su urediti ovaj trg. Htjeli su ga poljepšati, pak valjda i ljepše električne kandelabre smjestiti.“

— „Ali za Boga miloga, zar su ovi ljepši od onih kamenitih? Ja sam ih doduše vidio samo na fotografiji, ali su oni kud i kamo ljepši. Barem su bolje dolikovali kazalištu. A ovi? To su nakaze! Ta to su sasma obični kandelabri, koji su dobri — recimo — za Kapošvar, ali ne za „Zagreb“, za to sijelo hrvatske prosvjete i hrvatskoga znanja i umjenja. Zar nijesu mogli vaši gradski oci raspisati natječaj za izvedbu takovih kandelabra u hrvatskom narodnom slogu? Ja kriv, ako se ne bi natjecali ne samo Hrvati, nego i moji zemljaci, da željama njihovim čim bolje udovolje. To ne bi grad stajalo ništa više. A da i bi! Što onda, ako bi grad dao 150—200 kruna, pak da raspiše natječaj za dva do tri najljepša modela takovih kandelabra? Time bi se samo poduprla mlada domaća umjetnost, a ujedno budio vaš narodni ukus!“

— „A što je ovo?“ zapita znanac pokazavši na sredinu pred kazalištem.

— „Meštrovićev zdenac!“ odgovorih ja.

— „Siromah Meštrović! Kako li ga počastiše? — Sa cementom mu ogradiše brončani zdenac! — Pa još kako ogradiše! . . . A ova ograda pred sveučilištem? Zar ni za nju ne smogoše što boljega i ljepšega? Ne treba biti skuplje, ali može biti ukusnije, pa i opet hrvatski. Pa kako je samo pobojadisaše? Zeleno! Zeleno drveće, zelena ograda! Evo odavle se jedva i vidi, da je ograda. Željezo se mora bojadisati uljenom bojom,

da ne rdja. Dosada se obično bojadisalo crno, a sada se bojadiše moderno u bojama. Pa dobro! Ali zašto zeleno, kada je zeleno drveće i grmlje? Zelena boja traži kontrast, a to je crvena boja. Zašto onda nijesu i bojadisali crveno — na pr. pompejanskim crvenilom. Svakako bi bilo puno ljepše i oku ugodnije negoli ovako. — Meni je vrlo žao i neugodno, da kraj sve ljepote grada ne mogu drugačije negoli da vas Hrvate kudim radi vašeg nehaja. Ali kada to i doista zaslužujete. A kako ne bih kudio?“ nastavi znanac okrenuvši se prema sveučilištu. „Ta što je hrvatskog na toj zgradi vašeg „hrvatskog“ sveučilišta? A što je hrvatskog na zgradi hrvatskoga gospodarskog društva, na hrvatskom učiteljskom domu, što je hrvatskog na obrtnoj školi, na zgradi srednjoškolskih zavoda, pak evo na hrvatskoj preparandiji? Da nijeste rekli, ne bih niti znao, da su te zgrade sve samo zgrade javnih i prosvjetnih hrvatskih zavoda. A evo — velite zgrada hrv. obrtno-trgovačke komore, pak obrtni muzej — —. Čudnovati ste vi svati!“

Kimajući glavom i skrećući ramenima odobravao sam umjesnim primjedbama znančevim, i podjosmo do zgrade „Kola“ i „Sokola“.

— „A što je to?“ — pita znanac.

— „To Vam je hrvatski dom!“ odgovorih.

— „Ali tu prestaje sve! Ja sam mislio, da je to kakav kolodvor, a to je „hrvatski“ dom!“ reče znanac. (Bio sam se zarekao, jer da sam kazao, da je to zgrada „Kola“ i „Sokola“ možda bi jeftinije prošao.) „A, molim vas, u kakvom je savezu ova zgrada s hrvatskim domom? Što je na njoj hrvatskoga? Drugačiji su dečki vaša braća Česi, pak i vaši susjedi Madžari! U njih se ugledajte!“

Crvenio sam se. Ne znam sam, da li više od jada ili od srama. Dodjosmo napokon i do nove zgrade — sveučilišne knjižnice. Obidjosmo je, pogledasmo je. Načuditi se nije mogao dosta moj znanac, kako smo mi Hrvati lagani. Kako si evo gradimo zgradu za knjižnicu „hrvatskog“ sveučilišta, koja će hrvatsko blago kriti no pod tudjim plaštem.

Odosmo razgovarajući se u tom smislu na ručak.

Naveče pak podjosmo u Ilicu. Gledasmo i slušasmo svijet. Govorilo se podosta i njemački. Čudio se znanac, da naše gospodje barma ne ukrašuju svoja odijela hrvatskim narodnim ukrasom. Kako je ali htio i nešto darova nakupovati za svoje rodjake, razgledavali smo i izloge. Svuda je tražio i on, a i ja, da nadjemo štogod zgodna, nešto hrvatskoga. Ali ništa! Onih par tikvica, par vezova na Jelačićevu trgu, i to je sve. Načuditi se nije mogao, da medju raznim izloženim stvarcama nema niti jedne, koja bi ma sjećala na Hrvatsku. Onih par predmeta izradjenih u tudjini, tudjim ukusom, s natpisom „Pozdrav iz Zagreba“, „Uspomena na Zagreb“ ili s fotografijama Jelačićeva spomenika ili stolne crkve, to je evo jedino, što bi stranac mogao sa sobom ponijeti kao spomen na boravak u Zagrebu.

— „Ove čaše s hrvatskom trobojkom mogu biti mile samo vam Hrvatima, ali meni i strancima ne. Pa napokon, što je na tom hrvatskoga? Ali oni vaši narodni ukrasi, što ih vidjeh u Bergerovoj izložbi, mogli bi

vam služiti kao uzor. Nije moguće, da i inače nemate više toga narodnog blaga.“

A kada sam mu spomenuo — baš pred Druckerovim dućanom — da imamo u Zagrebu i školu za umjetnost i umjetni obrt, nije se mogao načuditi, da se to i ne vidi.

— „Evo, pogledajte!“ — reče — „samo ova dva izloga Druckerova. Koliko li samo tu ima raznih i skupih umjetno-obrtnih predmeta, a koliko će ih tek u dućanu biti! Mala poprsja, mali kipovi, pritiskala, pribor za pisaći stô, vaze od kovine, stakla i porculana, razne škatulje itd. Ali dajte mi pokažite i jednu stvarcu, koja bi me samo i podsjetila, da danas boravim medju Hrvatima? Pokažite mi jednu stvarcu, koja je izradjena od mladića budućih hrvatskih umjetnika! Ta i ove stvari izradiše naši (njemački), svakako bolji, kipari i slikari, pak ne bi ni Vašim početnicima potamnila umjetnička aureola, koja se tek možda započela sjati. Zar će svi moći praviti same nadgrobne i druge spomenike? A kada nije narudžbi i zarade, bolje je praviti i ovako male kipove i umjetno-obrtne predmete, ali s hrvatskim obilježjem! Tà, i vi Hrvati imate svojih velikih ljudi. Neka izradjuju njihova poprsja. Meni bi milije bilo kupiti danas malu statuetu jednog vašeg dječaka, što viče „Peska beloga“ ili „Ugljen“, negoli ovu statuetu sa cigaretom u ustima, za koju ne znam, je li taj dječak Talijan ili Nijemac. Jako bi me veselila statueta mlade Šestinčanke ili pak šestinskoga stasitoga dječaka itd. To bi ipak za me bilo nešto novo, a ujedno i lijepa uspomena na moj boravak u Zagrebu.“

„Što bi vi Hrvati mogli sve učiniti, kad bi samo htjeli. Evo, koliko tu samo šeće gospodja i gotovo svaka ima torbicu. Koliko to tisuća stoji! A da bi to izradili vaši ljudi (remenari, krznari itd.), koliko bi novca ostalo kod kuće! A kako li bi lijepo bilo gledati ove torbe s hrvatskim ukrasom, kako sam gledao magjarske u Pešti, pak češke u Pragu! A evo ove sitnarije u izlogu. Sve sama tudja roba! A da bi to bilo izradjeno hrvatskim ukrasom, od hrvatskih ruku, — koliko bi novaca ostalo kod kuće! Kolika li bi to bila čast za hrvatski narod! A koliko bi olakotili strancu, da nešto zgodna kupi!“ Odobravao sam.

Napokon se odvažismo i udjosmo u jednu trgovinu. Prodavač nas „njemački“ nagovori. Prijatelj se i tomu začudio. A kada je kupio neke sitnarije, reče mi izlazeći iz dućana:

— „Ne zamjerite, prijatelju, ali vam moram reći. Vi ste Hrvati sve prije negoli Hrvati!“ Pocrvenio sam i šutio . . . Tà, rekao je pravo!

* * *

Nakon dulje vremena pisao sam svom znancu medju ostalim i ovo:

„Vrlo žalim, dragi prijatelju, da sada niste bili u Zagrebu. Ovdje je naš slikar Tomislav Krizman priredio izložbu gotovo sve samih umjetno-obrtnih predmeta, što je izradio skupa sa svojim učenicima i s nekojim domaćim obrtnicima. Osobito pak moram da istaknem, da je mnogo od toga uresio hrvatskim narodnim ukrasom. Tu biste imali bili i koliki izbor

raznih predmeta. Ne bi vam se doduše sve svidjelo. Nije to bilo baš sve tako lijepo i ukusno kao kod vas. Ali mi se radujemo, da se ipak nešto uradilo, i da se evo ipak radi. Mi smo i s ovim zadovoljni, a i moramo biti. Znate i sam, da je svaki početak težak. Ali samo kada smo počeli. Smalaksati ne smijemo, nego moramo raditi, mnogo raditi i učiti, a uvjeren sam, da tada ni uspjeh ne će uzmanjkati“ . . .

UGLJENAR.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Hajdmo, dušo, gore u planine,
gdje ugljenar pali ugalj svoj,
pa da vidiš, kada sunce sine,
i očutiš slatki cjelov moj.
Gledaj onu ogarelu dušu,
bez košulje - rutav - garav - crn,
oko kuće vjetrovi mu pušu,
bije studen — bode vrieme — trn,

Od dasaka zbijeni mu dvori,
što ih ljubi evo jadnik taj,
tuj mu sreća — slatki razgovori,
tuj mu život — tuj mu slatki raj. —
„Ugljenaru, gdje je sreća tvoja,
je li ono, što se puši tuj?
da pokriješ barem rebra svoja,
pusti ugalj - podji sa mnom - čuj!

Tamo dolje, gdje se grad naš bieli,
odvest ću te, dat' ti čestit stan,
i da ljepša sudbina te dieli,
da ugledaš jednom bolji dan.
U toj gori nigdje ništa nemaš,
u ugljenu tom ćeš naći grob,
na toj travi — na toj rosi drêmaš,
jadne zemlje baš nevoljni rob!“ —

„Hvala, brate, na kićeni dvori,
navikô sam već na ovaj trud,
ljepši su mi moji zelen-bori,
a još ljepša garava mi grud.
Ovo nebo, što vrh mene blista,
i orlova urnebeski krik,
ova duša, poštena i čista,
pravoga je tek čovjeka lik.

Vi ste ljudi dolje iz močvara,
u njoj vam je život — duša — sve,
što je duša nebeskih prostora,
o tom pojma — vi nemate — ne!
Te slobode nikom ne bi dao,
ni za carstvo cielog svieta tog,
još pred nikim nisam ponikao,
nad menom je samo Gospod Bog.“

JOŠ SAMO JEDNOM . . .

Pripovijeda DBAGA AUER. (Osijek.)

Rano u zoru . . . Ptičice se ljuljaju na grančicama drveća i cvrkuću u sav glas, kao da se natječu. Trava je još vlažna od rose i sakriva ružičaste ciklame, koje tako krasno mirišu.

Marku se činilo, da njihov miris nije bio još nikada tako jak i opojan, da prije nijesu izgledale tako lijepe kao danas, te nije znao, bi li

brao to sićušno cvijeće ili bi motrio Triglav, s kojega se pomalo dizala magla.

Bledsko je jezero imalo ovog jutra vanredno lijepu boju. Rosa se na cvijeću i travi caklila, a ptičice pjevahu veselo.

Marko je bio već davno vani, premda nije običavao rano ustajati — no danas nije imao mira unutri, nije mogao spavati. Bilo mu je, kao da ga nešto vuče iz sobe. Polagano je silazio niz stepenice hotela, da nikoga ne budi, jer je znao, da svi gosti još čvrsto spavaju. Nitko ga nije primijetio, doli pospani sluga, koji je začudjeno gledao za njim.

Sve, sve je još spavalo, kad je došao do jezera. I ptičice i cvijeće i leptiri. Čitava je zemlja drijemala . . .

. . . No jednim mahom bilo je sve drukčije. Sunce se pojavilo, da probudi zemlju iz čvrstoga sna, da je oslobodi mračnih uza . . .

Sad je ono već davno sjalo na nebu i ljubilo orošene cvjetiće, no oko Marka vladala je još uvijek tišina, i samo veseli cvrkut ptičica odavao je, da još netko osim njega bdi.

Bio je već nekoliko dana na Bledu ne znajući ni sam, kako i zašto je došao ovamo. Da, uistinu, kako je to bilo? Zar u Trstu nije odlučio pohoditi prijatelja u Celovcu, koji ga je već često zvao k sebi? . . .

U vlaku je bilo veoma sparno, da si nije nigdje mogao naći pravog mjesta. Sa suputnicima se nije htio upuštati u razgovor, a nije mogao ni spavati ni čitati. Jedina mu zabava bijaše, da u svojoj knjizi gleda, kada u koje mjesto dolazi vlak.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Veldes-Bled . . .

Ah Bled! . . . — Spustio je knjigu iz ruke i zamislio se . . .

Koliko je lijepih uspomena doživio ondje! Jedna za drugom dolazila pred njegovo duševno oko. Ah, bile su doista prekrasne! Kako je ugodno sjećati se njih!

Vlak se stao sve više približavati k Bledu, a Marko je zaboravio svoju odluku — svoj cilj. Neka nepoznata sila vukla ga u taj lijepi kraj, na to divno jezero.

Prekoravao se, da je slab, kao dijete, i ljutio se sam na se, te se dugo borio sobom još i onda, kada je već ostavio vlak . . . No kada je isti odjurio, i bilo već prekasno da se predomisli, odlanulo mu. Bilo mu je, kao da se je odvalio s njegova srca teški kamen.

Bio je tako srećan i zadovoljan, kada je išao od kolodvora, kao mali dječak, koji je veseo, da je nekoga prevario, srećan što je postigao ono, za čim je već toli davno težio.

Ali zar je on u istinu težio za nečim? Tà, imao je dosta novaca i prilike, da ide kamogod zaželi.

Sam se nije razumio, prekoravao se, što je baš ovdje ostao, no začas se opet veselo smješkao, kao da je to drugi čovjek u njemu, koji mu se ruga, koji mu prigovara, što je prekinuo put — i mjesto da se je odvezao u Celovac, kako je naumio, ostao ovdje — na dosadnom Bledu.

Ah, što — rekao je najposlije — ako mi se ne svidja, mogu opet drugim vlakom otputovati, i nitko ne treba znati, da sam bio ovdje.

Ali što, zar je moguće, da ti se ovdje ne bi svidjalo? — pitao je opet drugi glas u njemu. — Ovdje, gdje si s njom proboravio tako lijepe dane . . . najsladje svoga života!

Polagano je išao u hotel, gdje su i oni prije odsjeli. Još se sasvim dobro sjećao, kako su ih onda radoznalo gledali, kako im je sobarica dala najljepšu sobu u kući. Valjda je znala, da su srećni i zaljubljeni, te da žele imati i oko sebe sve lijepo.

Soba je bila na uglu kuće, imala lijepi balkon, s kojega se vidile veličanstvene gore, prekrasno jezero i otočić sa crkvicom.

Ah, kako je ona bila uznešena s te ljepote! Kako se je svemu veselila i divila, te nije mogla shvaćati, da on često nije imao oka za tu krasotu, već je samo nju gledao veseleći se njezinoj sreći . . .

Gotovo su svaki dan išli oko jezera. Sve ju je veselilo i zanimalo. Labudi i ladjice na vodi, pa otočić, lijepe kućice, gore — ali ponajviše stari dvor, koji joj se činio nepristupnim.

Ah, one divne i nezaboravne večeri, kada su sjedili do prozora i gledali, kako se noć polagano spušta na zemlju, kako se zvijezda za zvijezdom pojavljuje na nebu, a srebrnasta luna plovi tiho — tiho i zamišljeno!

Je li ikada bio tko srećniji od njih? Je li se ikada tko tako iskreno, nježno i žarko ljubio? . . .

Marko se trgnuo . . . S male crkvice na otočiću čuo se zvuk zvona, i to ga je probudilo iz njegovih snôvâ. Da nije zvonilo, zanio bi se mislima još dalje — mnogo dalje.

A, zar je to smjelo biti?!

Kako je mogao tako brzo zaboraviti na sve, što je bilo u zadnje vrijeme — zaboraviti na sve bolove, žrtve i patnje i misliti samo na ljubav, sreću, blaženstvo!? . . .

Ali dakako, to dolazi samo od toga, što je ovdje na Bledu, gdje je bio tako dugo s njom! Tä, kako bi i moglo biti drukčije?

Svaki kamenčić, svaki list i cvijet, cvrkut ptičica, sve, sve ga sjeća nje . . .

Kada su došli prvi put u sobu, bilo je njemu nekako čudno u duši. A ona? Ona je prislonila vruću glavicu na njegove prsi. Nije ništa rekla, premda je on vidio, da bi mu imala toliko reći. Ona je šutila — samo oči su govorile — „ah, kako te ljubim, kako sam srećna, što me ljubiš!“

Ona nije bila osobito vješta kućnome poslu. U svakom poslu morao joj je pomoći, a on je to rado činio, pošto je htio da bude uvijek uz nju. On joj pomagao vaditi stvari iz kovčega, spremati ih u ormare — on je češljao njezinu dugu kosu.

Posoblje u sobi bilo je novo i veoma lijepo, a to je njih oboje veselilo i često bi se pitali, da li će i kod njih, u njihovom domu biti tako lijepo?

Ali dakako, još ljepše, nego ovdje! O tom su oni bili čvrsto uvjereni.

Pa u istinu, sve je bilo lijepo u njihovom novom stanu. Sve ukusno, uredno i čisto. Njihovi znanci znali bi često reći, da je kod njih kao u kakovoj kapelici.

Ah, kako su bili srećni! Živili su kao dvoje zaljubljenih golubova. U svemu su se razumjeli, sve jednako osjećali, svemu se jednako veseli. Sve je bilo lijepo, tako lijepo kao od prvoga dana njihova braka, a oni su bili uvjereni, da će uvijek tako ostati.

A ipak, ipak je došlo do nečega, o čemu nikada ni u snu nijesu pomišljali — oni su se rastali . . .

Marko je tiho uzdahnuo. Nešto vlažna zasjajilo je u njegovim lijepim modro-sivim očima, koje je ona prije tako rado i često cjelivala.

Kako me je mogla ostaviti i zaboraviti na sve, kada me je tako ljubila? Zar ljubav uopće može prestati? Zar je moguće zaboraviti onoga, za čijim se je cjelovom nekada čeznulo — uzdisalo? Ili zar me ona nije nikada pravo ljubila? Je li bila kao mnoge druge, koje se udaju samo, da su opskrbljene?

Ali ne, to ne može i ne će biti. Ona je imala prije prosaca, koje je odbila, jer ih nije ljubila, to je on dobro znao. Možda ju je privlačio upravo njegov stalež, sama njegova osoba, društvo, s kojim je želila doći u doticaj?

Ne, ne! To nije moguće. Ona nije bila takova; on je to najbolje znao. Ona nije nikada marila za ono, što je prolazno, nije marila za društo, za sjaj, bogatstvo, zabavu ni novac. Ona je uistinu samo njega ljubila i bila samo onda srećna, kad je bio on kraj nje.

Da, takova je ona bila i upravo zato, što je bila takova, žalio je za njom.

I opet je gledao crkvicu i jezero i sjetio se, kako su sjedili u maloj ladjici, a ona sama upravljala njom. Veslala je i, ma da joj to nije bilo lako, htjela je ladjicu dovesti do otoka.

U crkvici bilo tiho i ugodno; ona se čudila, da su zidovi išarani imenima posjetnika, a još više, kada joj je rekao, da svi koji dođu u crkvu, pozvone, da se tobože ispuni njihova najtoplija želja.

On je mislio, da će i ona zvoniti — i čudio se, što to ne čini.

— Ali čemu — rekla je tiho — ja sada nemam želja, tek jedno ću moliti Djevicu, neka nam našu sreću dovijek uzdrži. Tà, mi smo toli srećni! Što još možemo želiti?

Bogzna! Možda bi bilo drukčije, da je ipak zvonila, kako to drugi čine, možda bi to više vrijedilo od njezine molitve.

Ovaj put Marko još nije bio u crkvici, no preduzeo je, da to ne će zapustiti, da će prije odlaska ići onamo. Da, posve sigurno će poći, da potraži njezin potpis, da klekne pred oltar na isto mjesto, na kojemu je ona prije nekoliko godina klečala i stiskala bijele ruke na molitvu za njihovu sreću. Poljubit će stepenice, po kojima je hodala.

Zar doista? On će to činiti? On, koji se zauvijek rastao s njom? Tà, to se ne bi dolikovalo ni zaljubljenu dječaku, a kamoli njemu, zrelom i ozbiljnom mužu.

I on uistinu žali za njom? A nije li ga ona sama toliko mučila, zadala mu toliko jada, ogorčila njegov život — njega prevarila?!

Zadnje riječi govorio je Marko glasno, a glas mu je pri tome tako čudno zvučio, da se sam sebe preplašio. Činilo mu se, kao da ga jeka

raznosi daleko — daleko, i da sve začudjeno pita: cvijeće, list i ptičice na drveću i ribe u jezeru: „Ona prevarila! Zar prevarila?“

Ne, ne, nije smio više misliti na nju! Glava mu gorila, a žile su uzrujano kucale. Sjeo na meku mahovinu i nabrao nekoliko ciklama.

— Ne, više ne ću misliti na nju, šaptao je tiho i pri tome motrio nježno cvijeće, kao da njemu govori.

No zar je on mogao braniti svome srcu, zar je mogao otjerati misli, koje ga neprestano salijetahu?

I opet je mislio — na nju.

Kako je ona silno ljubila to sićušno cvijeće, te nije bila ni umorna, ni gladna berući ga i, ma da je već toliko imala, te morala držati kitu obim rukama, nije joj još bilo dosta. A kada su kući došli, postavila ih je u razne čaše i motrila nježno — tako nježno . . .

Ah, da su bar imali jedno čedance, tada sigurno ne bi do toga došlo! A, kako bi bila ona zlatna i nježna majčica! Kada je toliko ljubila cvijeće, kako bi tek svoju — njihovu djecu!? . . .

Ne, ne, tă, rekao je, da ne će misliti na nju, a ipak otkada je ovdje, nema ni jedne druge misli.

Prekrio je rukama lice i stisnuo k sebi mirisavo cvijeće.

— Ništa drugo ne želim — govorio je šapćući — samo jednom prije smrti vidjeti nju i zagledati se u njene tamne velike oči!

Ali ne, ne! Zar je ona vrijedna, da tako čeznem za njom — tă, ona je mene prevarila!

I opet je jeka nosila daleko zvuk njegovih riječi, a njemu je opet bilo, kao da cvijeće i ptice, lišće i zvonce crkvice pita: „Prevarila? Prevarila?“

Ustao je naglo i bacio mahnito ružičasto cvijeće, da se je raspržilo na sve strane.

— Sve me muči, sve kao da je prokleto oko mene, ali tome ću doskora učiniti kraj. Još danas ću otputovati, jer ću se drukčije razboljeti ili ću još poluditi.

Kao lud je jurio u hotel ne osvrćući se na mirisavo cvijeće i ne mareći za ribice, za koje je imao u džepu mnogo mrvica kruha. Jurio je još i onda, kada je već bio blizu kuće — no najednom stao kao okamenjen. Iz jedne sobe, u kojoj je bio ponešto otvoren prozor čulo se tiho i nježno pjevanje:

Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Ah, ta pjesma! Njezina pjesma, koju je tako lijepo i rado pjevala! Da, jednom, još jednom!

Došavši u sobu bacio se u naslonjač i zamislio se opet. Čvrsto je preduzeo, da mora još istoga dana otputovati i ni na koji način posjetiti crkvu na otočiću. Bio je tako rastrešen, a pjesma, koju je malo prije čuo, uznemirila ga još više. U prvi mah je mislio, da to ona pjeva.

Umoran od nespavanja i zlovolje došao je u blagovaonu. Svi stolovi bijahu zaposjednuti, tek do jednog velikoga sjedio je neki nepoznati gospodin s jednom gospodjom. Kao već često činio je Marko i sada. Otišao

je k stolu i molio strance, da mu dozvole sjesti uz njih, pošto inače nigdje nema mjesta.

Gospodja je bila prilično mlada i lijepa. Tamno rumenilo prekrilo Markovo lice, kad joj se naklonio i pogledao u oko. Bila je ona — njegova žena.

Njezino nježno blijedo lice postalo je još bljedje, drukčije nije odavalo ni najmanju uzrujanost ili začudjenje.

Marko se po svoj prilici svidjao starom gospodinu, jer je ovaj počeo s njim govoriti, što je njegovoj susjedici bilo vrlo neugodno. Jedva što se svršio objed, ustala je i ostavila sobu.

Kako je ponosno stupala ne mareći za radoznale poglede gostiju! Ah, kako ga je mirno pogledala! Njemu bi bio miliji posprdni ili prezirni pogled, nego taj hladni, ravnodušni.

Je li možda opazila, da je njemu krv udarila u lice? Je li vidila, kako je njegova ruka drhtala na bijelom stolnjaku?

Preduzeo, da gospodina, s kojim je sjedio, ne će ništa pitati o njoj, no kada je vidio, da i on šuti, i da se zamislio, počeo je ipak nekako zgodno govoriti o njoj. No i strani gospodin nije mu ništa znao reći. Vozio se s njom iz Ljubljane, pa pošto je takodjer došao u sobu, kada nije nigdje, osim kod njezina stola bilo mjesta, morao je sjesti uz nju.

I opet je Marko bio ljut na se, predbacivao je sam sebi, što je sada na Bledu umjesto u Celovcu.

Kako ju je sasvim drukčije pomišljao, nego što je sada izgledala Njezino lice, na kojem je bilo prije uvijek svježe rumenilo, sada je usko i posve blijedo, bila je ozbiljna, a prijašnjoj nestašnosti i dobroj volji ni traga.

Što je doživila za to kratko vrijeme? Što joj se dogodilo? Možda kakovo razočaranje? Je li i nju netko prevario?

I opet je Marko ostao na Bledu. Nije htio otputovati, da ona ne misli, da je se boji, da mora bježati pred njom.

Kako je prije mogao tako misliti? Željeti da je samo jednom vidi, a onda da može umrijeti.

Samo još jednom!

Da, sada je on znao, da se nije varao, kad je mislio, da čuje njezin glas. Da, to je ona u istinu pjevala, jer tako pjevati može samo ona.

Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Kako je on nekoć rado slušao tu pjesmu! Kako je ona to često pjevala, a on je pratio na glasoviru. I kako je lijepo bilo onda! Osobito zimi, kada je vani padao snijeg u gustim i velikim pahuljicama, a u njihovoj peći veselo gorila vatra.

No najednom je sve bilo drukčije. Sve je nestalo. Njezin glas mu nije više tako ugodan kao prije; pogled njezinih očiju nije bio više tako sladak, a njezin smijeh nije više imao toliko dražesti i čara za njega.

Kada je došao iz ureda zaboravio ju je katkada pače i poljubiti, te ga ljutilo, da ona to ne primijećuje.

Malo pomalo otudjili se posve. I premda je on mnogo puta želio da s njom iskreno govori, da popravi sve pogrješke, nije to činio, jer je uvijek

čekao, da ona prva dodje k njemu. No ona nije došla — a on se nekako priučio biti bez nje. Otišao je sam na šetnju ili se zadubio u koju knjigu i nije mario cijeli dan za nju. Žalio je katkad doduše, da je nestalo onog lijepog odnošaja, koji je prije medju njima vladao, no opet mislio, da tako mora doći, kada je netko već dulje vremena vjenčan.

Ona je postala tiha, nije mu više toliko pripovijedala kao prije, no to joj nije zamjerio Marko, jer je mislio, da je i to moralo prestati, da je Irena postala ozbiljnija, pa da mu i nema što pričati.

Nije je osudjivao, ni pomislio nije nikada, da bi je koji drugi razlog mogao načiniti drukčijom. No jednoga dana, kada je kući došao prije nego što je običavao, opazio je na njoj neku uzrujanost. Lice joj je bilo neobično rumeno, pa kada ju je privukao k sebi, da je poljubi, opazio je, da joj ruka dršće i osjetio, kako je čvrsto stisnula usne, da mu ne može odvratiti cjelov.

To ga je mučilo, no nije imao riječi, nije imao načina da se iskreno s njom razgovara. Pa ako je i preduzeo, da će je pitati za uzrok njezina čudna ponašanja, ipak nije to nikada činio. To mu je branio njegov ponos. Nije htio, da ona sazna, koliko trpi zbog nje.

Dugo je medju njima vladao neki nesporazumak. Marko je drugo osjećao, a drugo govorio, samo da ona ne pogadja njegove misli. Bilo mu je neugodno, kada je s njom ostao nasamo, jer je vidio da mu nešto krije, a opet nije htio pitati, jer je znao, da mu ne bi rekla istinu.

— Ona me vara, mislio je često, no tada se opet sam stao tješiti, da je to nemoguće, da se mjemu samo tako čini. Ona prevelika ljubav, kojom su se ljubili u početku njihova braka, mora prestati, mislio je on. To je svatko rekao, a kod njih trajala je i onako dulje, nego kod drugih. To je prijelaz iz prevelike sreće u obični — tihi bračni život.

Ali domala je bio o drugom osvjedočen. I opet je došao prije običnog vremena kući, ali ne više slučajno, kao prvi put, i opet ju je našao zbunjenu. Na pisaćem stolu ležao započet list, i prije nego što je on mogao doći do njega, bacila ga Irena u peć.

Marko joj se približio i tako čvrsto stisnuo njezinu ruku, da je ona zavrisnula od bola.

— Ti me varaš — zavikao je gnjevno gurnuvši je od sebe.

Ona je šutila, a to mu je bilo gore, nego da je psovala, da mu je predbacivala njegovu surovost.

— Bit će, da se ćuti krivom — mislio je on — pa zato šuti.

I tako odsele prolazili njima dani sve tužnije. Njezino pjevanje i smijanje je zanijemilo, a i on se nije sjetio da sjedne uz glasovir, kako je to prije često činio. Sâm je izašao iz kuće u kavanu, gostionice, na šetnju, jer nije mogao ostati doma, da je vidi neprestano uza se.

Marko je znao, da i njegova žena odlazi iz kuće, kada njega nema. Ali kamo? S kime se sastaje? Na to nije mogao doći, ma kako si dugo razbijao glavu.

Često za kišovitih dana, kada mu se nije dalo otići, sjedili bi jedno uz drugo. Oboje je šutilo. Ona do svog posla — a on kraj knjige.

Listao je i listao stranicu za stranicom, a razumio je malo ili ništa, jer je uvijek mislio na nju.

Da, i u uredu, u veselom društvu, u gostionici, pa na šetnji, kada je bio sam — uvijek je mislio na nju i vazda se sjećao onog doba, kada je bio tako neizmjerno srećan s njom. On bi sve dao, da je mogao povratiti ono vrijeme, ali to je bilo nemoguće, jer ona nije više bila slobodna — ona je ljubila drugoga . . . Pa kada ju je promatrao, kako se nagnula nad kakovim poslom, i kako brzo leti igla u njezinoj ruci, želio je, da bar načas zaboravi na sve, što mu je učinila, pa da jednom još, samo jednom poljubi njezine sitne i rumene usne, koje su mu toliko puta obećale vječnu i vjernu ljubav.

Još jednom samo . . .

Da, ali nažalost nije bilo takove rijeke Lete, iz koje bi mogao piti i zaboraviti na sve. A da je to i mogao, zar bi to što koristilo? Zar bi mu to moglo povratiti porušenu sreću, pomućeni mir?!

Ako je on i čeznuo za jednim samo ljubeznim pogledom iz njenih tamnih očiju, samo za jednim cjelovom ili slatkom riječju, zar ona nije posve drukčije mislila? U istom mahu, gdje je on uzdisao za svojom srećom, ona je možda mislila na drugoga. Na cjelove, zagrljaje, zaljubljene riječi . . . i ljutila se na njega, što sjedi kraj nje, te ona ne može iz kuće.

Da, koliko puta na dan rekao je sam sebi Marko, da bi morao Irenu mrziti, prezirati, otjerati je iz kuće — nju ljubovcu drugoga. Ali za to nije imao snage, premda je znao, da će ipak jednom doći do toga, znao je, da ona samo čeka na zgodno vrijeme, da ga ostavi i s onim drugim se sastane. Tako je on uvijek mislio i čekao, kako će se to sve svršiti.

Oni su slabo s kime općili, a još manje od onoga vremena, kada je je počeo nesporazumak medju njima. Osim njihovih rodjaka posjetio ih je katkada jedan prijatelj Markov.

Bilo je veče — nekoliko dana iz Božića. Svjećice na boru su gorjele, a sitne i sjajne stvarce se caklile na njemu. Vani je padao snijeg u gustim pahuljicama, a u peći plamsala vatra.

I opet su sjedili sami u polutamnoj sobi, ali ne jedno uz drugo. Ona je stajala kraj božićnog drvca, a on se naslonio o peć. I opet ju je kradom promatrao, i opet se pojavile u njegovu srcu iste želje. Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Irena se igrala zelenim grančicama drvca i gledala sjajne stvarce milim i nježnim pogledom.

Ah, kako se je Marku svidjala u tom času! Već je htio, da joj se približi, da je stisne u naručaj, No uto je netko pokucao u vrata.

Došao je prijatelj. Dugo su čavrljali o posve ravnodušnim stvarima, no svi su bili zbunjeni.

Marko je počeo nešto slutiti.

Govorili su o koječem, no razgovor im je svaki čas zapinjao. Vladimir je nestrpljivo griskao usne, a Irena radila nešto neprestano oko drvca,

samo da sakrije svoje lice. Marko je ipak posve dobro opazio, da joj je glas uzrujan, vidio je, kako joj dršće ruka.

Mladić je upitao Irenu, ne bi li htjela štogod zapjevati, jer je već dugo nije čuo.

— Hoćeš li Marko pratiti milostivu na glasoviru?

Zašto ne? Morao je na to pristati, jer ni Irena nije odbila molbu prijatelja. On se je nadao, da će Irena zapjevati koju božićnu pjesnu, pošto su svjećice gorile još uvijek na boru. Vrlo se začudio, kada je Irena počela:

— — — — — — — — — — —

Još jednom samo ljubit mi daj

— — — — — — — — — — —

Prije nego što je ona svršila zadnje riječi pjesme, ustao je Marko i pogledao je oštro u lice.

Ha, ha, ha! — Ona se dakako nije nadala, da će je on upravo u tom času pogledati, gdje je trebao da svrši zadnje akorde pjesme, te je mislila, da može sasvim sigurno koketirati za njegovim ledjima. Gledala je mladića . . . Njezine oči bile su tužne, kao u ranjene golubice, a velika suza sjajila se u njima . . .

Sada je Marko sve znao — sve. Zato ga se dakle kloni njegov najbolji prijatelj od nekoga vremena! Zato tako malo zalazi u njegovu kuću, ali dakako samo onda, kada je on doma. I sada je valjda mislio, da njega nema kod kuće. Da, da, zato je i ona bila tako uzrujana cijelo veče! Sigurno ga očekivala, a vidila, da Marko ne kani nikamo ići. Da, da, tako će i biti! Zato su bili toli smeteni, zato su tako zbunjeno govorili . . .

Sada Marko nije više imao čuvstva, ni smilovanja za Irenu. Mislio je na sve dane, na zgodne prilike, kada se je mogla sastajati s prijateljem. Sjetio se onoga lista na pisaćem stolu, što ga je Irena bacila u peć, kada je on tako nenadano došao u sobu. Znao je najposlije, zašto je ona upravo to veče izabrala tu pjesmu, zašto su njezine oči bile pune suza, zašto joj je drhtao glas . . . Tä, Vladimir je imao ostaviti mjesto i svoju domovinu — možda zauvijek.

Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Ali ne, ne! Zašto samo još jednom? Zašto da i ona plače, zašto da i ona trpi, kad već on očajava? Bar ona neka bude srećna, kada to njemu nije sudjeno!

Silom je stao miriti svoje uzrujane živce, silom je htio zatomiti svoja čuvstva, ne misliti na bol. Odlučio se, da će lijepo govoriti s njom, da će dragovoljno pristati na njezine želje, da ne će stati na put njezinoj sreći — s drugim.

No ona!?

Mjesto da mu je hvalila za požrtvovnost i oproštenje, činila je, kao da ništa ne razumije. Ah, i kako se je pretvarala i čudila!! . . . To mu je bilo odviše. Dakle ne želi pošteno i iskreno raditi, već i nadalje varati ga . . .

O, kako ga je to ljutilo! Bio je bijesan kao razjareni lav, da je mogao ubiti, rastrgati. Bogzna što sve ne bi učinio u tom času, da služavka nije došla u sobu i ostala neko vrijeme unutri.

Smirio se — no riječima je nije štedio.

Što joj sve nije rekao! Kako je bio prost!

Sada se više nije sjećao svega, ali je dobro znao, da joj rekao: — Odlazi od mene, jer ja ne uzdržajem ljubovcu drugoga . . .

Još nikada nije problijedila kao onda. Stajala je neko vrijeme nepomično, kao da se pretvorila u kamen.

Da se bar htjela obraniti — no ona je šutila neprestano, a to je bilo Marku još teže.

Spremala je tiho i mirno svoje stvari kao da ide na put, na koji se je već davno odlučila. Ni jedne suze nije bilo u njezinu oku, ni traga uzrujanosti na njezinu licu, nije ni okom trenula, kada ju je on slučajno jednom našao kod toga.

O, da je bar mogla znati, kako ga to sve boli — tako boli . . .

U onom času, kada je Irena ostavila kuću, bio je tako slab, da ju je skoro htio moliti na koljenima, neka ostane. I sigurno bi to učinio, da ga je jedamput samo pogledala, da mu je samo jednu jedinu riječ rekla. Ona je šutila i otišla bez pozdrava od njega.

Kamo? Zar s njime!?

Ne, kako je sada vidio, ostala je sama, te — što više — nije tražila rastavu.

* * *

Marko se vozio po jezeru. Ladjica ga nosila k otoku. On se nije nikako mogao odvažiti da podje u crkvicu, jer se uvijek bojao, da bi se mogao slučajno sastati s njom. A baš ondje nije smjelo biti.

I opet je zvonilo s tornja crkvice. Možda je ona sada upravo gore — moli i želi . . . Ali što? Da se Vladimir povrati iz daleka svijeta, pa da bude srećna s njime?

Vjetrić je nosio ladjicu amo tamo — on nije veslao. Sjetio se, kako se ona s njime često vozila po jezeru. Onda — davno — davno u prvim danima njihova braka, u najsrećnjijim časovima njegova života.

Bilo je ljeti, po najvećoj vrućini, ali to im nije smetalo, da su cijeli dan hodali po šumi, tražili sitno cvijeće ili stajali kraj jezera i hranili ribice.

O, kako je on bio srećan s njezine ljubavi! Kako ju je mazio i zvao najsladjim imenima! Kako ju je silno ljubio! No ona to nije zavrijedila — ona je možda već od prvoga časa njihova poznanstva hinila ljubav. Koliko je puta rekla, da ne shvaća one žene, koje varaju muža. A ipak ona je to sama činila, sama varala njega, njega, koji ju je nada sve ljubio i toliko držao do nje.

* * *

Irena je sjedila kraj prozora i držala u ruci knjigu, ispisanu gustim redovima i sitnim slovima.

To je bio njezin dnevnik. Dok je još bila djevojka, pisala je često u knjigu, no prve godine svoga braka zanemarila je posve. — Ma što bi onda i pisala, kada je mogla sve reći, svako svoje čuvstvo, svaku želju

i misao? Ali sada, u zadnje vrijeme bavila se i opet mnogo s njom. Mnogo je pisala, mnogo joj je povjerila.

Na Bledu . . .

Već sam nekoliko dana ovdje, u mjestu, gdje sam bila prije mnogo godina — na svadbenom putovanju.

Ovdje sam našla . . . njega.

U prvi mah bila sam veoma zbunjena, mislila sam, da moram odmah otputovati, pošto je on ovdje. No doskora sam promijenila svoju odluku, jer vidim, da nema smisla da bježim od njega. Neka ne misli, da ga se bojim — ne, samo to ne!

Ja sam čekala, da će on otići, a on možda to isto i od mene očekuje, te smo tako oboje još ovdje. On mi ni najmanje ne smeta, kloni me se, gdjegod samo može, a to mi je vrlo ugodno.

O, kako sam drhtala, kada je se je vlak približavao ovome mjestu, koji je bio svjedok moje velike sreće! Oči mi se napunile suzama, kada sam vidila jezero, otočić sa crkvicom, Triglav, pa kuću, u kojoj smo zajedno stanovali, ali još više sam zadrhtala onda, kada sam njega ugledala.

I on stanuje u istoj kući sa mnom, i njegovi prozori gledaju na jezero, i on vidi crkvicu na otočiću — ali ne kao prije . . .

Iza našeg prvog susreta činilo mi se, da nam se ruga svaki list na drveću, ptičice u zraku i cvijetak u šumi.

On se nije mnogo promijenio, još je uvijek ozbiljan i blijed u licu, samo izgleda mnogo stariji nego što je uistinu. Ili se meni samo tako čini!?

Bogzna, kako sada živi! Bio je naučan na red, na točnost i čistoću. Hoće li to imati u tudjoj kući? Tko se za sve brine, osobito kada je bolestan?

Tko ga tada dvori? Tko?

Ah, Bože, zar ja smijem misliti na sve to? Zar smijem žaliti onoga, koji je mene vrijedjao, sumnjao o mojoj vjernosti i ljubavi, koji me je otjerao iz svoje kuće i rekao, da sam ljubovca?

Ne, nijedna misao, nijedno jedino čuvstvo ne bi smjelo biti u mome srcu za njega, jer on toga zaista nije dostojan.

Kako je bio samo hladan napram meni u zadnje vrijeme, premda nije imao razloga. Njegova velika ljubav pretvorila se u nehaj, mržnju i prezir.

U početku je bilo sve drukčije. Brojila sam sate i čase do njegova povratka iz ureda. Pa kada se desilo, da je morao na nekoliko dana otići, činilo mi se, da mi je netko srce iščupao. Plakala sam i želila samo jedno, da mogu prespavati vrijeme njegova odsustva. Kada se povratio, bilo mi je kao bolesniku iža teške, duge bolesti.

Ali najednom bilo je svemu kraj, sve se je promijenilo!

Ja sam ga doduše ljubila uvijek s jednakim žarom i iskrenošću, ali sam ipak ćutila, da smo postali tudji.

On me nije grlio i dugo cjelivao kao prije, kada je došao kući, nije bio uvijek u mojoj blizini, nije se igrao mojom kosom i šaptao mi slatke

ni zaljubljene riječi. Sve to nije činio, već je sjedio daleko od mene zamišljen zaboravivši na me posve.

Što je to s nama? Pitala sam često sama sebe, a katkada i njega. No on je samo slegnuo ramenima i rekao, da ne zna, što bi bilo. Mene je ljutilo njegovo držanje, žalostilo i bolilo, što on ne uvidja, da se polako mijenja naš život, da umire naša ljubav. Silila sam se da ga opravdam, no sve to nije koristilo. Ja nisam bila kao druge žene, koje su već onda zadovoljne, ako mogu u miru živjeti.

Ne, meni toga nije bilo dosta. Moje želje išle su dalje — mnogo dalje. Htjela sam imati muža, koji me u svemu razumije, sve sa mnom jednako čuti i osjeća, uvijek pogadja svaku moju misao, a usto me jednako nježno i žarko ljubi, kao što me je ljubio prvoga dana naše sreće.

Još prije našeg vjenčanja mislila sam često na budućnost i pitala se, da li će mi sve to dati, što ja zahtijevam.

Ah, da, kraj njega sam našla još više, nego što sam se nadala. Bila sam u početku srećna uz njega.

Sa strahom sam čekala na svaki budući dan bojeći se, da će doći oš do većeg nesporazumka medju nama. Često sam mislila, da je njegovo ponašanje napram meni možda samo prolazan hir, da me još uvijek ljubi, samo da to čini iz zlovolje ili kakvoga drugog neznatnog razloga, koji mi nije mogao ili htio reći. Da sam bila uvjerena o tom, ja bi mu sve oprostila, sa suznim očima bi ga molila, neka bude drukčiji. Ali moj ponos nije mi to dopustio, nije dao, da ja prva podjem k njemu, da ga lijepo nagovorim, da mu pružim ruku na pomirbu.

I opet sam čekala sa strahom, što će naredni dan ili sat donijeti, čekala sam, da će mi Marko reći, što i kako misli. Ali on je ostao nijem.

Nadošli i božićni blagi dani. Kao svake godine, tako smo i ovaj put kitili zajedno drvce, ali prijašnjem veselju nije bilo traga. Silom sam nastojala, da bar u tim danima bude drugačije, ali on je ostao pri svom mučaljiv i dosadan, a svaka najmanja sitnica znala ga je veoma razljutiti.

O, zašto je tako moralo doći? Pitala sam se često. Odgovora medjutim ne nadjoh.

Katkada sam i nehotice pomislila na rastavu, no to je bilo za me nešto grozna — nepojmljiva . . . Zar bi ja mogla živjeti bez njega, ništa ne čuti o njemu, ne vidjeti ga više, ne gledati njegove blage, modre oči?

Ne, do toga ne smije doći, jer sam mu se zaklela pred oltarom, da ga do smrti ne ću ostaviti. A to i on po svoj prilici ne bi htio, mislila sam ja, jer tko bi mu onda redio sobe, tko se brinuo, da sve bude po njegovoj volji?

O, da sam već onda mogla znati, da Marko misli posve drugačije, da me se što prije želi riješiti, samo da zna, na koji način!

Mučeći smo sjedili u sobi, svaki zabavljen svojim poslom. Katkada mi se činilo, da me on kradom promatra. Bilo mi je — što više — gdjekada, da mora doći k meni, uzeti me u naručaj, cjelivati moje usne, oči i ruke . . .

Ah, lude li misli! On sigurno i nije mislio, da ja sjedim kraj njega — a još je manje želio poljubiti me i povratiti nam pomućenu sreću.

Nekoliko dana iza Božića zapalili smo zadnji put svjećice na boru, prije nego što ćemo skidati stvarce s njega. Plamen svjećica je drhtao, kao i moje ruke, kada su se doticale Markovih. Sitne stvarce na boru se caklile i njihale, kada smo im se približili. Bilo je lijepo . . . tako lijepo.

I opet sam čeznula za njegovim milovanjem, i opet sam želila da mi rekne koju dobru riječ, da me milo pogleda. Da i opet mi se pričinilo, da me kradom promatra i da misli, bi li došao k meni ili ne . . . Uto je vani zazvonilo zvonce. Njegov prijatelj, koji se spremao na daleki put, došao je, da se oprosti s nama.

Jednim mahom nestalo je svega . . . i čežnje i želje i nade . . .

Dolazak mladića bio mi je neugodan, a ni Marko mu se nije veselio, to je on sve morao prmijetiti, stoga je bio u velikoj neprilici. Iza običnoga čavrljanja umoli me, da nešto zapjevam. Ja sam pristala na to, jer sam mislila, da će nas pjesma izbaviti iz neugodna položaja, da će nas udobrovoljiti.

Da pjevam koju božićnu pjesmu? Ne, ne, za to nijesam imala smisla! Božićne pjesme mogu samo srećna djeca lijepo pjevati.

Tražila sam nešto drugo . . .

Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Tu pjesmu pjevala sam uvijek veoma rado. Onda pak sam osjećala, već pri zadnjoj kitici, da ću je jedva svršiti. Nešto mi steglo srce, sapelo grlo, a krupna kap suze pala je najednom na moju ruku. Trgla sam se, brzo pogledala mladog čovjeka, da vidim, je li on to opazio.

U tom času ustao je Marko naglo i pogledao me toli prezirno, da sam mislila, da me gleda najveći neprijatelj.

Dakle on mrzi moje suze, ne trpi, da tugujem za njim, ne će da ga ljubim? Sve, sve mu je bilo dosta i odviše!

Poslije, kada smo ostali sami, stao me on vrijedjati, pa i danas me boli duša, kada na to pomislim.

O, što mi je sve rekao! Da sam lažljivka, da ga varam; rekao je, da imam ljubavnika . . . I sve je to rekao samo stoga, jer je znao, da će me se na taj način najlakše riješiti . . . O, sve bi radije podnijela, sve bi mu mogla oprostiti, ali to nikada — nikada . . .

Je li bar on sada srećan? Je li zadovoljniji bez mene? — — —

Irena je plakala.

Zašto se morala s njim sastati, pa upravo ovdje, gdje je mislila naći mir? Gdje je htjela, još jednom bar, u uspomeni proživjeti uminulu sreću, sanjariti i uzdisati, pa napokon sve — sve zaboraviti.

Što je njega vodilo amo? Sigurno kakav posao, ili mu je napokon i to mjesto postalo ravnodušno, kao sve drugo, pa je zaboravio, da je u njemu doživio toliku sreću?

O, da je Irena znala, da Marko u isto vrijeme misli samo na nju, da mu pred duševnim okom lebdi samo njezin mili lik! Ali kako je to mogla znati! Kako bi mogla samo pomisliti, da on teži za njom, kada joj je rekao najveće uvrede, kada nije mario za njene suze, za tihe uzdisaje, te imao još i srca nazvati je ljubovcom drugoga!

*

Kako je samo bio miran, kada je ona šuteći spremila svoje stvari! Nijednom je riječju nije htio zadržati, ni jednim pogledom moliti.

O, da je mogla zaviriti u sobicu, po kojoj je Marko hodao i tužno motrio malu njenu sličicu, koju je uvijek nosio uza se! Da mu je mogla zaviriti u srce i slušati, kako ono uzdiše. Još jednom samo ljubit mi daj . . . Ah, jednom, još samo jednom!

Irena je pisala dalje:

Što sam učinila, da me je tako zamrzio? Zar je moja prevelika ljubav bila svemu kriva?

Prije nijesam htjela potanko razmišljati, kako i zašto je došlo do toga, jer sam se bojala, da ću poluditi; mislila sam, da će se srce prelomiti od bola.

Ali danas! Danas moram sve dozvati u pamet, moram se sjećati svakog dogodjaja, moram točno o svemu razmišljati, ma umrla od jada. O, koliko puta sam se prije tješila, da bar suza imam, ali sada mi i one ništa više ne pomažu.

Sve se na tom svijetu mijenja. Pa zar samo moja ljubav traje dovijek? — I on me je često uvjeravao, da je i njegova ljubav vječna. Ah, kako je brzo, prebrzo ugasnula, a ipak je bila topla, žarka, neizmjerna.

A moja? Ja sam drhtala, kad sam čula njegove korake, drhtala sam od sreće, kad sam mu se skoro nadala, a opet od straha, da mu se nije što dogodilo, ako je samo malo zakasnio.

Je li i njegova ljubav bila takova? — Ja ne znam, da li smijem vjerovati, da me je ljubio, kako me je toliko puta uvjeravao. Zar bi mogla prestati ikad neizmjerna ljubav, kojom sam mislila, da me ljubi? Ah, ne, ne! On me nije nikada uistinu ljubio, jer me ne bi mogao bez uzroka vrijedjati i biti srećan, što sam ga ostavila.

* * *

Ladjica je privezana na obali i njiše se po vodi. Valovi je nose čas na jednu, čas na drugu stranu.

Na otočiću je sve tiho i pusto, — nigdje ni žive duše. U crkvici je skoro već posve mračno i samo na glavnom oltaru gore dvije svijeće.

Kako godi ta tišina, taj hlad i tama — no Marko i tim nije bio zadovoljan, njega je smetalo udaranje valova o obalu, plam svjećica, miris cvijeća . . .

Ne, tako on nije htio . . .

Trebao je otklonuti taj kukavni život, jednim mahom uništiti sve bolove i jade. Sada se opet sve povratilo. O, da je bar mogao znati, da će je ovdje naći — ali tako — posve nenadano . . . Ne, ne, do tog nije smjelo doći! — — —

Marko je bacio pogled na išarane zidove, na kipove i slike u crkvi, i teški uzdah vinuo mu se iz grudi.

A ona? Da, ona i ne sluti, što on osjeća, a da to zna, nastojala bi, da mu još poveća bolove. Smijala bi mu se, rugala se i uživala u tom. Ona je bila druge naravi. Kamo sreće, da je nije upoznao, da je nije uzeo

za ženu. Da je samo slušao majku i ostalu rodbinu, ne bi do toga došlo. Ali on je onda posve drukčije mislio.

Što zna takova stara gospodja o čarima jednog lijepog oka? Što o ljubavi, koja srcem pali, žeže, što o tolikim uzdisajima, što o čežnji, nadi, želji? —

Marko je prikrio rukama lice i dugo još ostao u crkvi nepomično sjedeći u klupi. Najednom se trže. Vrata crkvice zaškrinuše, i za kratko vrijeme začu se glas malog zvonca, ali prekidano, kao da ga potežu dršćuće ruke.

Marko se nije okrenuo, nije se ni maknuo sa svoga mjesta, a ipak je znao, da je to ona — Irena.

Stisnuo se još bolje u mračnome kutiću, da ga ne opazi. Ona je bila uvjerena, da je sama u crkvi, ma da se je nekoliko puta prestrašeno okretala na sve strane. Išla je k oltaru i dugo — dugo ondje molila. Tada je ustala, okrenula se, pa pošto se je već ponešto priučila na onu polutamu, vidila je jasno, da je još netko u crkvi osim nje. Trgla se i zavrisnula.

Videći Marko, u kakovom je strahu, rekao je brzo:

— Ja sam ovdje, Ireno!

— Ah, tako, vi gospodine?

— Da, ne bojte se, milostiva, rekao je on ljuteći se, što se je zaboravio i zvao je imenom. — Kako ste uopće mogla sama ovamo doći po tome mraku?

Ona ga je pogledala, a krv joj navalila u lice.

— Ja mislim, da se to nikoga ne tiče, a najmanje vas . . . Kako bi se u opće mogla nadati, da ćete me slijediti i tako se tiho šuljati unutra, Ako ste već htjeli, da vas ne opazim, trebali ste se bolje sakriti.

— Ireno! Milostiva! — rekao je on zlovoljno. Ja nisam došao iza vas u crkvu. Baš obratno, ja sam bio prvi ovdje, ni maknuo se nisam s ovoga mjesta. Ja nisam kriv, što niste opazili moju ladjicu pred stubama. Uopće vrlo žalim, da sam upravo danas došao ovamo. Vjerujte, da se nijesam nadao, da ću biti s vama ovdje . . .

— Dosta, — rekla je Irena — nijesam željna dalje čuti, samo vas mogu uvjeriti, da ne vidjeh ladjicu. Ali dakako, vas nije moguće uvjeriti o nečem. Najposlije ja nisam amo došla da se svadjam —

— Razumijem, odvratio je Marko gorko. — Došli ste moliti nešto, za čim vam srce teži. Ali ne nadajte se odviše! To su samo bajke, da molitva, koja se ovdje izmoli, mora pomoći. U ostalom — ja vam želim srećan uspjeh!

Kao lud bježao je Marko iz crkvice i preko stuba. Dakle sada sam bio ovdje — i s njom sam bio!

— Još jednom samo! . . .

— Krasno! Upravo krasno! Možda ću sada biti izliječen?

— Kako je samo molila od srca! Bog joj mora pomoći, mora uslišati molitvu njenih üsânâ! Molila je za Vladimira i biti će uslišana. On će se povratiti i vjenčati se s njom . . . A, ipak, jednom je molila i za našu sreću, želila je da bude vječna.

Kada je Marko došao dolje, začudio se veoma. Njegovoj ladjici nije bilo ni traga.

Što sada? Preplivati jezero?

Ne, to se nije usudio. A prespavati na otočiću? U crkvici? Ne, ni to nipošto!

Ali ako ni jedno ni drugo ne će, mora zamoliti Irenu, da mu pošalje nekoga s ladjicom. Njegova je sigurno bila premalo privezana, te je sama otplovila. Dakle sada mora još i čekati na nju, još je jednom vidjeti, pa — što više — i razgovarati se s njom! . . .

Irena nije dugo ostala u crkvi. Začudila se, kada je vidila, da se on još nije odvezao, te je išla oko crkvice, da se ne mora sastati s njim. Uto se podigao jak vjetar tako nenadano, te ona nije htjela više ni časa izgubiti. No i to je već bilo prekasno. Krupne kapi kiše su već padale; zagrmilo je i počelo sijevati gotovo u isti mah.

— Brzo, samo brzo — vikao je Marko. No ona ga nije razumjela, jer je vjetar upravo bijesnio.

— Vi ste sama veslali? — pitao je opet, kada mu se približila. — Kako ste se se usudili po ovakvom nesigurnom vremenu?

Ona je šutila, a Marko nije više dugo razmišljao, već preduzeo da će se u istoj ladjici s njom odvesti, da će veslati, što brže može, da Irena skoro dodje kući.

Hoće li joj to biti pravo?

Ali što je on sada mario zato? Zar da je pusti samu na vodi, da gleda, kako se bori s vjetrom i olujom? Zar da se možda još i pred njegovim očima prevrne njezina ladjica, pa da ona iščezne u dubini vode!? Ne, ne! . . .

Ah, nekoć, nekoć! Kako su bili nestašni i srećni nada sve, kada su se vozili po jezeru vraćajući se iz crkvice.

A sada? . . . Ona je okrenula svoje lice od njega. Šutila je i samo katkada zadrhtala. Od studeni, straha, — što li?

Obojim je odlanulo, kada je ladjica došla do obale, i kada su izašli iz nje. Marko je htio pomoći Ireni, no ona je činila, kao da ne vidi njegovu ruku, koju joj je pružio . . .

I opet su bili sami — svako za se. Marko se bacio na postelju i pao u neki polusan. Nije mu se dalo ni čitati, ni misliti, ni jesti.

A ona? Sjedila je do prozora i promatrala krupne kapi kiše, što su udarale na staklo. Sva je drhtala od studeni i uzbudjenosti. Nije htjela da se preobuče, ma da je njeno odijelo bilo posve vlažno od kiše. Što je marila za svoje zdravlje i život? Tko je uopće mario za nju?

Uzela je svoj dnevnik, koji joj je već mnogo puta olakšao podnijeti okrutnost sudbine, u kojemu je uvijek našla malo utjehe.

. . . Ja sam još uvijek na Bledu. Kako mi srce kuca u njegovoj blizini, kako mi dršće tijelo, kada ga vidim samo izdaleka.

A danas? Danas sam bila s njime u crkvici, s njime sam govorila, vozila sam se po jezeru, u istoj ladjici — s njime. Ah, koliko sam puta poželjela, da mogu biti s njim još samo jednom, upravo kao danas, da budemo sami — nesmetani!

Moja se želja ispunila, ali posve drukčije, nego što sam mislila. Bila sam s njime u crkvici — ondje, gdje sam htjela još zadnje pokušati s mojom pobožnom molitvom. Ni u snu se nijesam nadala, da ću njega ondje naći. Tä, bilo je već dosta kasno, a usto tmuran, oblačan dan.

I kako sam molila iskreno i žarko, da mi Bog dade, da jednom bar — samo kratak čas — budem srećna. No sada je sve svršeno. Sada znam, da me zaista nije nikada ljubio, da me upravo prezire . . .

Kako se je samo ironički nasmijao, kada je rekao, neka se ne nadam, da će mi se molitva ispuniti, da su samo bajke, što se o čudu ove crkvice pripovijedaju!

Je li on mogao vidjeti, što se u mome srcu zbiva? Zna li, da ga još uvijek tako žarko ljubim, da ga nijesam nikada prestala ljubiti, ni onda, kada me je tako strašno vrijedjao? Zar možda znade, kako venem, koliko trpim?

Ja sam svoja čuvstva čuvala pomno pred svakim, pa zar mi je baš on morao zaviriti u srce, znati za ono, što ne bi nikada smio?

Zašto sam bila tako slaba, zašto mi je drhtalo tijelo i moj glas, zašto mi se oko napunilo suzama?

— Želim vam srećan uspjeh! — rekao je posprdno. On sigurno znade, zašto sam molila, i dakako — on je siguran, da mi se molba ne može ispuniti, jer me on ne ljubi.

Zašto sam samo pustila, da se sa mnom vozi, da upravlja s mojom ladjicom! Uvjerena sam, da bi danas našla smrt u vodi — ah, a kako bi bilo slatko umrijeti pred njegovim očima! Tada više ne bi marila, da zna za moju tajnu, za vruću ljubav moga srca. Možda bi onda bio srećan i zadovoljan . . .

Ne, ne! Moja jedina želja je da mu prije smrti sve oprostim, neka zna, da sam mu bila uvijek vjerna, ali ne, da sam toliko patila.

Još jednom samo! . . .

Ono, što sam mislila, da je nemoguće, danas je sasvim naravno u mojim očima. Ja znam, da bi mu mogla sve oprostiti, zaboraviti na sve, što mi je učinio, da me samo jednom riječju moli za to — jednim jedinim samo pogledom . . .

* * *

Drugo je jutro bio Marko posve izmučen i umoran. Znao je, da sada mora otputovati, jer mu je svega već bilo odviše. Da prikrati vrijeme do odlaska vlaka, odluči poći k starom dvoru. Pošto je cijele noći padala kiša, znao je, da ne će nikoga naći gore.

Začudjeno je stao, kada je u vlažnoj zemlji opazio trag stopa.

— To je ona — samo ona — šapnuo je tiho i pospješio korake. Ali iza nekoliko časaka stade opet.

Zar je smio poći za njom? Ona će mu predbacivati, što je slijedi, kao što je isto juče učinila! Mislila bi, da je on i opet uhodi.

Što da čini? Da se natrag vrati, a ona, da ostane sama gore? Bog zna, kakva joj se nezgoda može desiti! Bogzna, što joj se već dogodilo!

A on, da ide dolje, pa da mirno putuje dalje? I upravo je izabrala taj strmi put, pa k tome još u takovo vrijeme, kada je i za muškarca opasan.

Ne, ne, povratiti se ne će! Ići će stramputice, da ga Irena ne opazi, ako bi se slučajno povratila. Izdaleka će je slijediti, dok se nije uvjerio, da je siguran.

Išao je žurno dalje. Na nekojim mjestima našao je otrgnute cvjetiće ciklame i vidio njezine stope čas ovdje, čas ondje na veoma strmim i opasnim mjestima. Njemu se zamaglilo pred očima.

Ah, kako je lako mogla posrnuti, ozlijediti se, užasno nastradati!

Marko je znao, da Irena nije bila nikada odveć smjela. Baš obratno, veoma strašljiva, stoga se njezinom činu nije mogao dosta načuditi.

Ah, da sada smije k njoj, da skupa pregledaju dvor, da sjednu na malu klupu, s koje se vidi čitavo jezero i mjesto — pa da čavrljaju, kao nekada! Ona je nekoć zadrhtala, kada je gledala s tolike visine dolje — a sada je sama, posve sama!

Blizu ulaza u dvor našao je Marko zgodno mjestance, gdje se sakrio i odakle je dobro mogao vidjeti, tko u dvor ide i izlazi iz njega. Dugo i dugo sjedio je ondje, da mu se tijelo već ukočilo, no Irene još nije bilo. Ona je po svoj prilici našla koju otvorenu sobu, iz koje je gledala na jezero ili je pisala i sanjarila, kako je to često znala.

Tako je Marko mislio i nije mu bilo dugočasno. Njegove misli mu se povratile u prošlost, a srce je bilo puno slatkih, već davno minulih uspomena.

Sati su prolazili, a Marko je znao, da je vlak, kojim je htio otputovati, odjurio već davno iz postaje. Katkada se je prekoravao, što je ne može zaboraviti, i što neprestano misli na nju. Sjetio se jedne pjesmice, koja se upravo njega ticala:

Misli moje krilatice mile,
Otkad ste se s tugom posestrile?
Što vas vodi na te stramputice,
Misli moje, što ste robinjice?

Ostav'te je! Pa ako vam staze
S njenom slikom još kadgod se sraze,
Ne slijed'te je, jer uz staze njene
Susreću vas bolne uspomene! . . .

Sunce se primicalo k zapadu. Počelo je bivati tamnije. Sada Marko nije smio oklijevati. Znao je, da je po mraku nemoguće ići strmim putem, a drugi put je bio dulji i Ireni posve nepoznat. Nije mu ništa drugo preostalo, već joj ponuditi svoju pratnju, ma da je znao, kako će to nerado primiti . . .

Irena je sjedila na staroj i zaprašenoj klupi u sobi. Glavu je naslonila na mali klimavi stô. Marku se činilo, da spava. No mlada se žena trgla i uplašeno gledala na vrata, kada je čula, da je netko u blizini.

Odlanulo joj, kada je opazila Marka, ali je uza sve to u sebi promrmljala: Ah, zašto i opet on — upravo on?

Marko je dobro razumio te riječi, ma da ih je Irena tiho izgovorila. On je vidio zlovolju na njezinu licu. Zar ju je mogao ovdje ostaviti u

toj samoći, u noći, tako daleko od svijeta? Možda ona ovdje nekoga očekuje — ovdje, gdje je bila sigurna, da će biti nesmetani.

— Vi nekoga čekate milostiva? — pitao je on tiho.

Irena je njegovo pitanje zlo shvatila i zlovoljno rekla:

— Ne, ako mi hoćete vjerovati. Nikoga, a najmanje — vas.

Ah, i opet tako prezirno, tako ironički! Kako je uopće mogao tako ludo pitati? Zar je mislio, da će mu ona reći istinu? Bilo mu je teško, ali ju je ipak još nešto morao pitati.

— Recite mi, da li doista nikoga ne očekujete?

I opet prezirni pogled iz njenih prekrasnih očiju.

— Ja ne pitam iz radoznalosti — nastavio je Marko — već vama u korist. Vi ne možete naime sama po ovoj tmini dolje. Dopustite dakle, da vas pratim! Ići ću šuteći kraj vas. Hodite dakle, već je skrajnje vrijeme! —

Irena se trgla. Marku se činilo, kao da ona nije ni čula njegove riječi. Bogzna, kuda su sada hrlile njezine misli!

— Zašto ne dodjete? pitao je opet Marko.

— Ja ni koračiti ne mogu, reče ona tiho. Ozlijedila sam veoma nogu, jedva sam dovde došla.

— Za Boga! reče Marko prestrašeno. — Gdje ste se ozlijedili? Je li opasno? Boli li vas?

— Da, silno boli, ali ja mislim, da nije opasno — odvratila je Irena i gledala opet tužno preda se.

— Što da činimo? Ja ću se požuriti dolje i tražiti kola ili ljude, da vas nose u vaš stan. Je li vam tako pravo?

Marko se približio k Ireni i pogledao joj čvrsto u oči, kao da je iz njih htio doznati istinu. On naime nije vjerovao, da je samo nogu ozlijedila. Vidio je, da mora biti gore, da mu nešto taji.

— Ne, nemojte ići, reče ona tiho. Ja se bojim, tako se bojim ovdje ostati sama.

— A, da ja slučajno nijesam došao, da ste cijele noći? . . .

— Ah, ne govorite o tom, upade u riječ Irena. Na to ne smijem ni pomisliti.

— Dobro, ja ću ostati! Bdit ću i paziti, da vam se ništa ne dogodi. Ne bojte se!

Irena se slabo nasmiješila.

— Jeste li gladna, pitao je Marko bojeći se, da je i opet ne uvrijedi.

— Da, veoma — odgovorila je Irena zastidjeno.

Marko je izvadio iz džepa slatkiše, što ih većinom nosio uza se. Smijem li vam to ponuditi? Nije doduše mnogo, ali ipak nešto.

A sada se odmarajte i spavajte, rekao je, kada je Irena mučeći pojela slatkiše. Ja vam ne ću smetati.

Tiho je izašao iz sobe i gledao na jezero, otočić sa crkvicom i na kuću, u kojoj su stanovali.

Drvlje je izgledalo čudno u toj noći. Marku se činilo, da je lišće opalo već davno s njega, da je cvijeće uvelo od mraza i studeni. Sve mu je izgledalo pusto i prazno, a ipak bilo je ljeto, puno čara i krasote.

Ali što to šušti pod nogama, kada nema suha lišća na zemlji? Uzdiše li vjetar, val, grančice na drveću?

Laki se povjetarac igra svijetlim uvojcima njegove kose, a tada se gubi u daljinu i nosi sa sobom uzdahe i pjesmu čeznuća . . .

Još jednom samo ljubit mi daj . . .

Srebrnasta luna pojavila se na nebu. Sve spava . . , Sve sniva tihim snom, samo on bdi — čuva svoju Irenu . . .

A ona? Irena?

Je li i ona sada već spava, tu sanja o svome dragome, za koga se molila u crkvici na otočiću? Ili još uvijek bdi, a misli su daleko, daleko — kod njega.

Tiho je unišao u sobicu i kao tat se šuljao do nje. Spavala je. Samo se katkada trgla u snu, valjda od velikih bolova. Uzdahnula je tiho, nasmiješila se i kao da je nečije ime šapnula.

Ali čije? . . . Marko joj se posve približio i veoma se začudio, kada je opazio vjenčani prsten i uz njega drugi s biserom, što joj je on darivao, kada su bili zaručeni. I lančiću s medaljicom se čudio, što ga imala oko vrata, pošto je takodjer upoznao svoj dar.

Da, ali bogzna čija slika bila je sada unutri! Da je tiho otvori? Da zaviri unutra? Bili se to usudio činiti?

Ali ne, ne! Čemu tolika radoznalost. kada zna, da će vidjeti pod tankim staklom sliku drugoga — svog nekadašnjeg najboljeg prijatelja, koji mu je oteo ženu, njezinu ljubav, njegov pokoj, mir i sreću!

Sve je tiho. Nigdje ni žive duše, a ona spava tako čvrsto. Marko je mislio, da samo dobri ljudi sa čistom savjesti mogu mirno spavati, kao ona — i opet se je prevario.

I kako je bila lijepa u snu! Tamna kosa pala joj preko čela, a ruke je sklopila na prsima. O, kako je bila krasna — kao andjelići na nebu!

Što bi bilo, da joj sada cjeliva ruke, usne, čelo, kosu, oči? Bi li se ona probudila od toga?

Ma da je Marko žudio da se dodirne svojim usnama — samo na čas — njezinih vlasi, sitnih ručica i rumenih usana, nije to htio činiti. Ne, ne. Tä, ona je ljubovca drugoga . . .

Mjesec je još bio na nebu i rasvijetlio svojim srebrnastim sjajem čitavu sobicu. Na stolu je ležala knjiga, koju je Marko već naveče vidio u Ireninoj ruci. Uzeo je, jer je mislio, da je kakova poučna ili zabavna stvar u njoj, i počeo čitati.

Već odmah na početku navalila mu krv u lice . . . a tek poslije?! Pred njim se zamaglilo, tijelo mu drhtalo, a oči mu se napunile suzama.

Dakle on je bio svemu kriv? Samo on? On ju je toliko vrijedjao, rekao joj najružnije riječi, sumnjao o njezinoj ljubavi i vjernosti, a napokon je otjerao od sebe! Razorio svoju i njezinu sreću. A ona je ipak bila nedužna, čista i netaknuta. Nije se mogla obraniti, jer nije ni slutila što o njegovoj sumnji, nije mogla pogadjati njegove ružne misli, jer je bila uvijek dobra, uvijek vjerna. Ona ga je uvijek jednako ljubila, a ljubi ga još i sada!

Marko je plakao, plakao kao još nikada u svome životu . . .

Ireni je bivalo sve gore. Nije joj bilo spasa — svaka nada, da će ozdraviti, bila je uzaludna. Lice joj bivalo sve bljedje, a velike oči gledale su neprestano ukočeno preda se. Tek kada joj se Marko posve približio i stisnuo na malu ruku svoje dršćuće usne, pogledala ga je. Izraz njezina lica nije se doduše promijenio, samo usne su zatitrale slabim smiješkom,

Nadala sam se, da će ipak još jednom doći, da ćeš mi još jednom cjelivati ruke, usne i oči — rekla je tiho. I nada me nije prevarila . . . Ali zar je moralo tek sada doći — upravo sada, gdje umirem? A je li, da moram umrijeti, je li da mi nema spasa? — pitala je opet, kad je vidila, da joj Marko ne odgovara. Ako umrem, metni u moj lijes mnogo cvijeća, samih mirisavih ciklama, i daj, da mi grob bude na otočiću kraj male crkvice, oko koje je tako tiho — tako lijepo. A kada je sve gotovo, kada su na me bacili zadnju grudu zemlje, tada podji u crkvicu i zvoni dugo, dugo, jer tako sam obećala Mariji, ako se moja želja ispuni, ako mi se povratiš. Jednom — još samo jednom — — — Čini to mjesto mene — — — Je li, da hoćeš?

Marko je plakao, na glas jecao i nije joj ništa mogao odgovoriti.

— Ne plači — rekla je bolesnica opet tiho — daj, da mi bar umiranje bude ljepše — tada se žalosno nasmijala i igrala njegovom kosom. Kako sam vruće želila, da mi se sreća povrati, samo na jedan čas. Bar prije smrti, mislila sam često. I vidiš — upravo je tako došlo! Ali tek sada vidim, kako je teško umrijeti . . .

Marko je gledao tužnim okom sitno lišce, umorne velike oči bolesnice, u kojima se sjale suze. Svaka njezina riječ parala mu srce.

Vidio je, da joj je dah sve slabiji, ćutio je, kako stisak njezine ruke sve više popušta. Znao je, da će najednom sve prestati, da će zauvijek zaklopiti one oči, koje su tako često plakale za njim, one usne, da će zanijemiti, koje su mu toliko puta o ljubavi govorile, da ne će više dugo kucati ono zlatno srce, koje je samo za njega živjelo, njemu bilo uvijek vjerno . .

Činilo mu se, kao da se smrt već približuje i da čeka samo zgodan. čaš, da mu je otme. Bilo mu je grozno, da mora stajati kraj nje, ne naći pomoći njezinim bolima, nemati snage zadržati je na životu, pa da popravi, što joj je nepravedno učinio.

Sklopila je oči, ruke stisnula, kao da moli, a usne su šaputale skoro nečujno: — Još jednom samo . . . Tada je bolno uzdahnula, nadnaravnom silom stisla njegove ruke, a oči su gledale opet ukočeno . . .

— Marko . . . spasi me . . . mene svoju Irenu, koja te uvijek ljubila . . . Spasi me, ne daj da umrem!

Još jedan jecaj, uzdah — i sve je bilo gotovo — sve svršeno . . .

Sunce je izlazilo. Svojim sjajem je probudilo mirisne cvjetiće, krasno jezero i ribice . . .

Irena se začudila, kada se našla u maloj sobici starog dvora, a još više, kada je uza se vidila Marka. Dugo se nije mogla snaći, no malo pomalo sjećala se svega.

Znala je, da je išla k starom dvoru drugog dana iza onog sastanka s Markom na otočiću, da se je okliznula na vlažnoj zemlji, kada je na putu posegnula za jednom ciklamom, da si je nogu ozlijedila tako jako,

te je jedva do dvora došla. Ovdje je sjela na klupu, pisala, razmišljala i čekala, da prodje bô. Ali čim je dulje sjedila, tim je ćutila veće bolove u nozi, te se nije mogla ni maknuti.

Oko nje je bivalo sve tiše, postalo sve tamnije, a ona je plakala od straha i bola. Kako je drhtala od uzbudjenja i veselja, pomiješana sa strahom, kada je čula nečije korake — a kako je bila srećna, kada je Marko unišao u sobu.

Stidila se i smijala ujedno, kada se sjetila, da je uzela slatkiše od njega i sve pojela. A možda je i on bio gladan?

Kako da na to nije mislila? On ima, ipak dobro srce, a ona je tako sebična!

Pokušala je ustati i koje čudo — nimalo nije osjećala bô. Mogla je posve lijepo hodati.

Marko je sjedio na staroj klupi i naslonio glavu na klimavi stô — upravo tako, kao što je ona činila, kada je on prošlo veče unišao.

On spava, čvrsto spava! Kako bi bilo, da mu se posve tiho približi, pa da usnama dotakne, bar samo, njegovu meku kosu? . . . Ah, jednom bar, još samo jednom! . . .

Irena je zadrhtala . . . Pod njegovom rukom, na koju je naslonio glavu, ležala je knjiga — njezin dnevnik, komu je svaku tajnu svoga srca povjerila, koji je znao za sve njezine bolove i patnje, za veliku, tako nesrećnu ljubav.

Od stida navalila je krv u blijedo lice. Htjela je da oprezno uzme knjigu sa stola, pa da s njom otrči dolje, da bježi daleko — daleko od onoga, pred kojim je bila tako osramoćena.

Marko je zadrhtao u snu. Plakao je i baš u onom času, kada mu se je mlada žena približila, zavikao je zdvojno: — „Ireno, jedina moja, slatka ženo! Ne ostavi me sada!“

Bilo je to baš onda, kada je on sanjao, da Irena umire.

— Što je to? Jedina Ireno, slatka moja ženo! — šaptala je mlada gospodja tiho, a Marko je u sav glas jecao.

— Marko, Marko, ne plači! Probudi se od ružna sna — rekla je Irena i prešla lagano rukom preko Markove glave.

On je naglo ustao. Što, san? To je bio zacijelo samo san? — pitao je on gledajući začudjeno na sve strane. Teško je uzdahnuo. Sve? Sve je bio san i to, da si me ti uvijek ljubila, da si mi ostala vjerna? . . .

Žalosno ga je mlada žena gledala, ona ga nije razumjela. Slučajno je pao Markov pogled na stô i na knjigu. Sada je znao, što je bio san, a što istina . . .

Dugo, još dugo su ostali u starom dvoru . . . Tâ, imali su jedno drugom toliko kazivati . . .

Svaki čas bi Marko pitao, da li mu Irena može oprostiti njegovu veliku pogrješku, a ona mu je odvratila uvijek nježno i tiho:

— Oprostila sam sve već davno — davno . . .

Kada su se vraćali dolje i prošli kraj jezera, nisu marili za ribice, da ih nahrane, nisu vidili mirisne ciklame, koje su im se radosno smiješile, a takodjer ni za otočić, za crkvicu i zvono . . .

U PEPELNIČNOJ NOĆI.

Spjevao[1] J. MILAKOVIĆ. (Sarajevo.)

Sa tornja jeknu zvona zvuk
U ponoćni mi čas,
Na gusle tihi lego muk,
Guslarev zamr'o glas.

I pozorišta, plesni dvor —
Sad zatvora se sve,
U otvorene crkve zbor
Tu ljudstva grne, glè!

Sred poljanâ je božji hram
Tu uzdigo se nù,
Oj božji hram — sve prostor sam,
Ljepota sama tù.

Ko rijeke k moru noćas u nj
Tu ljudstvo vodiš teć.
I hram je sveti eno pun
I dver se sklopi već.

U svili i kadifi se
Tu koči čeljad sva,
Tu miomirom miri sve,
Sve u zlatu se sja.

Tu bisera je više aj
Na morskom no što dnu
I no što zvijezda ima raj —
Tu blista očiju.

Tu gipka uda, divni stas,
Tu mladost, lica cvijet,
Tu zemlji slast, tu blago, čast —
O presrećan taj svijet!

Al čuj!.. Tu neki duh će mi:
— Što vidiš tu ih doć,
Zabilježi med mrtve ti
Daj pepelom tu noć!

Ko duhovnik da ja sam nù
K oltaru tad ću preć,
Od masline na nj pepo tù
Crkovnjak metnu već.

I najpre nasuli pepela
Tjèmena na svog pram,
U misli nijeme ronih ja,
Tek Bog ih čuo sam.

I pozvah na to hrpe te
I bučeć nùto njih —
Pepeljih čelo svakoje
A karajući svih:

Vi razmaženi grješnici!
Proč krunu, grimiz zlat,
Ta prisiljeni sagnut svi
Vi smrti ćete vrat.

Sad narodima vi ste strah,
Strah i vas smest će jak —
To žezlo prah i presto prah,
Prah, pepo bićeš — svak!

Vi, koji blago grabite
Iz krvi bližnjega,
Sirote štono ništite,
I pepo bićeš — prâ!

Ti ruljo, koja dan i noć
Pod bratom kopat zna,
U zamke ti ćeš smrti doć,
I pepô bićeš — prâ!

I ti što mladost razum svoj
Oholiti me stâ, —
Aj rano cvijet će pasti tvoj,
I pepô bićeš — prâ!

Još mnogih hrpa dodje tam —
— Aj spast se možda dâ —
Ne! Svim potpiso pokop sam.
I pepô bićeš — prâ!

A najzad prhnu k meni, dè,
Tu bezbrižan mi svijet,
Ko angjo s neba čist mi, glè,
I ljepši nego cvijet.

---

[1] Po slovenskoj pjesmi Simona Gregorčića.

Prosuzih med krasotom tom —
— Gle, i nju kob će strt —
I ove . . . Riječju drhtavom
Zabilježih im smrt.

Dovrših! Ne! — Nù vrata tam
Sad jače škrinu, čuj!
I nove hrpe u taj hram
Nagrnule su tuj — —

Tu nema srebra, zlata, ne,
Tu ne zna sjaj se drag,
Na licim tužnim pozna se
Tek suzam, ranam trag.

To skup bje soja sirotnog,
Što muče vani stâ —
I mirno čeka mjesta svog,
Dok gospod mu ga dâ.

Sad, kad u Božji smjedne dvor,
Približa korak svoj, —
Ja patnika pak spoznah zbor —
Oh, bješe narod moj!

Odložih pepô. Sirôtân
Tu rod moj kleči vas, —
Na blagoslov ja digoh dlan
I kliknuh u sav glas:

O ustaj, bijedni rode moj,
Sred praha gažen tog —
Dan pepelni već nije tvoj
Dan uskrsa je tvog!

KANIMO SE OPOJNA PIĆA!

Zdravstvena crta. Napisao Dr. FRAN S. GUNDRUM-ORIOVČANIN. (Križevci.)

Poznato je, da od kužnih bolesti medju čovječanstvom najviše hara sušica, ali u novije se doba dokazalo, da zdravlju čovjeka prijeti još veći, još jači neprijatelj, a taj nije drugi, nego alkoholizam. A što je to? To je skupina štetnih pojava, koje užitak opojna pića na tijelo čovjeka proizvodi.

On je, što teško oštećuje i podgrizava zdravlje naroda, što uništuje svako plemenito čuvstvo, poštenje, što vodi k zlu, grijehu, i zato je kucnuo čas, da se živo borimo protiv toga neprijatelja i da se od njegovih upliva čuvamo. Ima poslovica, koja veli: *„U čaši se više utopi, nego kuga, glad i ratovi“*, jer alkoholizam sprečava napredak kojeg naroda u svakom pogledu, treba se naprosto kaniti užitka opojnih pića, a uspjeh leži posve u našim rukama. Tko ne pije opojna pića, ne mora nositi kakav teret, trošak, nema nikakvih osebujnih dužnosti, a spriječit će različne bolesti, koje sigurno vode k smrti, ublažit će koju tu tugu i jad, predusrest će kojekakvu zlu, što ga rađa vino, pivo, rakija ili koje drugo opojno piće. Pa kako da se počnemo boriti protiv toga neprijatelja? Ponajprije uvjeravati svakoga, što znanost o alkoholu uči i što je nebrojeno puta dokazala, što je nepobjedna istina.

Alkohol — ova je riječ sastavljena od riječi *„al“* i *„kohol“*, a to će reći sitni prašak — sumpornoga antimona, kojim si ženskinje na Istoku već od prastarih vremena crne obrve. Uveo ju je pak u običaj slavni kemičar *Lavoisier*, i to kao skupni naziv za proizvode destilacije sladornih rastopina, koje su prošle vrijenje. Ova riječ *„alkohol“* dakle ne znači ono, što njome označujemo, to je ipak kao malo koja druga riječ poznata svijetu.

Alkohol je onaj *„žestoki duh“*, *„žesta“*, što se nalazi u svakom piću, koje je vrijenju bilo podvrženo i koje je pečeno, pa se zbog toga takva pića i zovu „žestoka pića“. Alkohol je ono, što na čovjeka, koji ga pije, djeluje opijajuće, omamljujuće.

Mnogi misle, da se pod riječi alkohol razumijeva samo rakija, šljivovica, konjak i ovima slična pića, ali to ne stoji, jer i pivo i vino i mošt i gvirc i rum itd. sadržavaju u sebi alkohola, samo dakako u manjoj mjeri, ali zato je ipak alkohol u tom piću ono, što opija. Ako na pr. tkogod popije litru piva, koje u sebi sadržaje 3% alkohola, to će reći, da on u pivu popije 30 grama čistoga alkohola, žeste. Tako je i s vinom samo s razlikom, da su vina obično jača od piva, t. j. da u sebi drže više alkohola, a svima je poznato, da rakija, konjak, rum itd. još više alkohola sadržavaju.

Znanost nas uči, da alkohol ni u kom pogledu ne koristi tijelu čovjeka. To mnogi ne će da vjeruju, ne će da se uvjere o štetnom uplivu pića na čovjeka sa ćudorednoga, zdravstvenoga i materijalnoga stajališta. *Nije istina, da alkohol hrani tijelo, nije istina, da alkohol grije tijelo.* Alkohol nije drugo nego varalica, koji samo prividno i štetno obmanjuje glad, koji samo časkom uništuje čuvstvo umora i studeni. *Piće je tečan tekući oganj.* Ne valja ga u tu svrhu upotrijebiti, jer će njegovo otrovno djelovanje na tijelo čovjeka zlo uplivati, pa će se neki ustroji, koji su za život vrlo nužni, trajno kvariti, razboljet će se, i može nastupiti smrt.

Već u samom želucu uzrokuje različne bolesti, koje mogu najozbiljnije stanje izvoditi, jer onaj, koji pije, obično nema teka za jelo, tijelo će zbog toga oslabiti, izgubit će otpornu snagu i mora propasti. A jer se bolesno stanje u početku na kratko vrijeme uživanjem alkohola prividno utišava, tražit će pòpilica, alkoholičar u piću tobože pomoći, koje će ga još u veće zlo voditi, i onda će se napokon sam uvjeriti, na što ga je „tekući kruh“ — jer mnogi tako zovu žestoka pića — doveo.

Alkohol dospijeva u *krv* i kolanjem u sve ustroje i dijelove tijela, pa tako ne će mimoići ni jetra, u kojima izvodi stanje — otvrdnuće; a napokon nestaje jetara, što se obično izliječiti ne da. U opasnosti je *srce,* čije će se sićušne mišične niti izroditi, a kad srce nije zdravo, ne može biti govora ni o *shodnu kolanju krvi,* a dabome ni o dobru hranjenju ustroja putem krvi.

Srce će u onoga, koji pije, *brže kucati;* s vremenom će se *povećati,* postat će *salovito* i mnogoga će, makar i mladoga, usmrtiti *srčana kap;* srce naime odjedared prestane da radi.

Istina je, da gdjeki traži liječničku pomoć; ali obično je već prekasno; pijancu se ne može novo srce u grudni koš staviti. Krvno se žilje mijenja, gubi svoju pružívost, pa će se gdjekoja raskinuti, i otuda krvarenje. Ako se to dogodi u mozgu, onda to zovemo *kap.* U *bubrezima* nastaje zažeg, poslije se smežure, pa ne mogu izlučivati mokraću.

Živci također potpadaju bolu, što se najbolje vidi na drhtanju, ali najjače se može oštetiti *mozak.* U početku se opaža, da mozak ne djeluje onako živo i krepko kao u trijezna čovjeka, a kad je često izvrgnut uplivu alkohola radjaju se u njemu najrazličitije bolesti, od kojih neke

vrstamo medju t. zv. *duševne bolesti.* A takvi su jadnici izgubljeni za čovječanstvo; na teret su rodbini, općini, državi. Broj umobolnih zbog alkohola je u našoj domovini dosta velik. U kr. zem. zavodu za umobolne bilo ih je u desetgodištu 1893.–1912. ukupno 974, i to: 752 muškaraca i 212 ženskinja. Ali to nije potpuni broj, to su samo — da se tako izrazim — najteže bolesni — dok ih — manje bolesnih — ima kud i kamo više. A koliko ih je, čiji se *značaj* užitkom opojna pića kvari; čije se *poštenje* gubi, kojima ponestaje *srama,* koji postanu *dangube,* što učine *zlo,* što *se svadjaju, tuku, kradu, ubijaju . . . ?!*

U kolikim obiteljima ruši alkohol obiteljsku sreću, guši *ljubav roditelja* prema djeci i *djece prema roditelja, ljubav* spram *prijatelja, rodbine, Boga!?*

Gdje su s jednom riječi *zločinci,* a zbog vina, piva i rakije? Koliko se *nesreća* dešava u pijanstvu i u onom stanju, kad se tkogod rastrijezni. Tko pije, *ne može biti i nije oprezan;* a jer se mozak oštećuje, gubi se *pamćenje,* ne može se *učiti,* i dokazalo se, da su oni polaznici učiona, *koji piju, najgori i najnesposobniji djaci.* Dobri se užitkom alkohola pokvare u svakom pogledu, i zato ga se valja čuvati kao žive vatre.

Pa ako sve o alkoholu u jedno svedemo, moramo reći: *„Najgori je neprijatelj čovječanstva alkohol, opasniji od kolere, kuge, opasniji od svih ratova, jer on pretvara čovječje društvo u pravu živinu, on guši ono, što je plemenito; on stvara prostotu, umobolju, potištuje svaki ideal; već unaprijed uništuje u tijelu i duši buduća pokoljenja različnim nasljednim bolestima. U pivu, vinu i rakiji se utapa duševna moć naše mladeži. I tako je alkohol pravi vrag dvadesetoga vijeka, žestoki otrov, koga se valja uvijek i svagda čuvati, — jer: Groblje, ludnica i zatvori, — to su mjesta, kud vesela braća brzo stignu . . .*

POŽEGA.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Svedj slava tebi, grade na Orljavi,
Horvatu zadnje utočište tvrdo!
Ustašu tvoje obranilo brdo,
Da kraljeva ga srda ne zadavi.

Slava ti grade Vukčića Hrvoje!
Ti skrši jaram Ibrahima paše.
Fra Luka Sokol i sinove tvoje
Na Sòkolovcu prot Turkom vodjaše.

Krvav i tužan sve iskusi jade,
Al' mlad i snažan ipak nam ostade
Kô britka ćorda iz toka trgnuta.

Stojiš kô koplje, što ga džina šaka
U grùdu zabi i čeka junaka,
Da zavitla ga usred boja ljuta.

KANDIDAT.

Francuski napisao PAUL BOURGET. Prevela MARIJA KUMIČIĆ. (Zagreb.)

I.

Petar Montbrun je napokon otišao s „kontradiktorske“ skupštine, tako prozvane u oglasima, koji jednoga dana osvanuše na zidovima i uglovima kuća u gradu ***. Skupština se obdržavala u jednoj od najvećih dvorana u gradu, i to u nekoj staroj palači iz doba Ljudevita XIII., koja je u svoje doba služila gradskom poglavarstvu za svečana primanja.

Uzduž danas pustih gradskih ulica dižu se same sjajne palače s visokim prozorima i bogato ukrašenim balkonima. Medju ovim kućama koče se stoljetni drveni gorostasi, pružajući svoje granje u vis, na svijetlo. Orijaška ova stabla svjedoci su otmjena ukusa nekadašnjih gradskih vijećnika, koji prema savjetu Horacija, oficijelnog pjesnika onih, koje Pascal drzovito s lasicama prispodablja, nastojahu selo i grad ljepotom prodičiti i svesti u potpuni sklad.

Palača, u kojoj se obdržavala skupština, razdijeljena je na dvoje. U jednoj polovici niz je soba s pokućstvom, druga služi za restauraciju. Svečana dvorana iznajmljuje se za „gozbe i svatove“, u nuždi pak i za skupštine, kao što je današnja, gdje vika, psovke, pogrdni govori i lupanje pesnicama odjekuje od zidova.

Jedan od dvojice zastupnika, koji grad u saboru zastupaju, umro je prije nekoliko tjedana. Izborni proglasi, nalijepljeni svuda, pače i na deblima platana u gradskom perivoju, objavljivahu borbu, koja je zbog nasljedstva planula. Na nekolicini oglasa bilo je potpisano ime Montbrunovo, kao kandidata. Kakova se razmahala borba, s kakovim li se ogorčenjem vodila, jasno posvjedočavahu Montbrunovi izborni proglasi, koji, na mnogim mjestima rastrgani poput krpetina, visiše sa zida. On mora da je veoma srčan bio, jer je hrabro i bez okolišanja istupio kao „konzervativac“. Ali one večeri, pošto je s one skupštine odmaglio, rekao bih, da ga je srčanost počela ostavljati.

Pouzdavajući se u izjave protukandidata, mladog odvjetnika, pristašu skrajnje ljevice, osobno je na skupštini istupio; no pristaše njegova protivnika, napadajući ga najnepristojnije, ne dopustiše mu da izreče ni deset riječi. Skupštini predsjedajući zastupnik drugoga kotara sukrivcem je ovoga nedoličnog postupka: Montbrun bijaše zaista namamljen u stupicu. Cijeli sat je strpljivo čekao na tribini i — nakon svakoga govornika — glasno započeo: „Gospodo moja!“, no njegov poklik odmah bi progutao opći porugljivi smijeh. Pred sobom nije vidio nego lica, što se cere, svakojako zategnuta usta, epileptičke kretnje ruku; iza sebe pako porugljivi posmijeh predsjedatelja i njegovih zamjenika, od kojih je već jedan vrlo tendenciozan izvještaj za sve pokrajinske novine nadrljao.

Sit uzaludna naprezanja, Petar je Montbrun osjetio, da mu ponestaje hladnokrvnosti, pa je samo za hip upao u pogrješku svojih neprijatelja i zaprijetivši im se podignutom pesnicom doviknuo u sav glas vazda istinske riječi nekoga vajnog demagoga, koji je u jedinom ovom slučaju imao pravo:

„Pijano roblje! Niste drugo nego pijano roblje, nedostojni slobode!“ S ovim je riječima izašao iz dvorane ne dozvolivši ni da mu neki privrženici, koji su se medju ovom mahnitom hordom nalazili, s utješljivom nakanom stisnu ruku. Ovaj odvratni prizor, dostojan uzora iz god. 1793., ostavio je Montbrun s osjećajem onoga gušećeg gnjušanja, koje su već mnogi „zastupnici naroda“ očutili, kada se pred njima sasvim otkrila narodna duša. Izvan kućevnosti, vojarne i crkve, ovih triju mjesta željezne discipline, narodna duša odmah se podaje gluposti ili surovosti.

Poznavajući dobro prostorije, u kojima se obdržavala skupština, klonuli je kandidat naglo izašao kroz jedna pokrajna vrata na ulicu. Kući je išao putem, za koji je znao, da je u ovo doba posve prazan, pa je čas glasno, čas tiho sam sobom razgovarao, olakšavajući tako svoje očemereno srce:

„Divlje zvijeri! Bestije! A kakove hulje tamo vode riječ! Kako li se smijao onaj Lartail“ — tako se zvao njegov protukandidat — „a kako se cerio i kesio onaj Brillault!“ — tako se zvao predsjedajući zastupnik. „Pa ja da im se ne osvetim! Ne, ne će mi biti moguće! Za dvanaest dana bit će Lartail izabran! Zašto sam slušao one čestite ljude, koji mi govorahu, da ću sa svojim imenom i uspomenom, koju je moj otac ostavio, sigurno biti izabran? Kad ne bi bila kukavština, sada, uz nutarnje pogibeljne prilike u zemlji odstupiti, kako li bih se rado u najvećem miru povratio k mojim knjigama! Strpljen, spašen! Za poldrugi tjedan glasujuća će me marva sama k njima poslati, a do dvije tisuće glasova ipak ću oteti onomu banditu! Ove bestije! I to da su potomci onih Francuza, koji su podignuli gradove, kao što je ovaj!“

Dok je Petar Montbrun sam sobom ovako govorio, svojim je pogledom promatrao okolicu, koja je malo pomalo ublažavanjem djelovala na njegova čuvstva.

Dostojanstvene, zatvorene patricijske palače uzdizale su se prama modruljastoj mjesečini ove travanjske noći, koja je tim časnim zgradama podavala nejasnije crte, sablasniji biljeg i nešto sjetne - ujedno slatke - poezije. U ovim kućama bilo je malo ljudi, kojih prilike ne bi Petar Montbrun točno poznavao. Rodjen u ovom gradu, po majci potomak jedne stare patricijske obitelji, od rane se je mladosti oduševljao za mjesne starine. Njegov otac bijaše izvrstan liječnik, te mu namro toliko imutka, da je mogao živjeti bez odredjenog zvanja. Tako se nesmetano podao proučavanju povijesti, za čim je težio od prve svoje mladosti.

Montbrun je o nekom ministru iz „Ancijenova regima“, svome zemljaku, napisao monografiju, koja je zaslužila uvaženje, pa ju je i Akademija jednom nagradom nagradila. Sada, u trideset i trećoj godini svoga života, radio je na parlamentarnoj povijesti svoje provincije. Jedan odlomak te zadnje bijaše objelodanjen u jednoj od najboljih pariških smotra i polučio nesumnjiv uspjeh. Tako je napokon dospio na put, da postane glasovita ličnost u gradu ***.

Prvi zametak njegove slave potaknuo je nekolicinu najuglednijih muževa u gradu, da ga proglase kandidatom, pa je sada mladi historičar nakon gorka iskustva, što ga doživio na onoj burnoj izbornoj skupštini,

tim veći bol osjećao, čim je dublje korijenje hvatala njegova ljubav za stare predaje. Neprispodobiva, upravo potresna je bila protivština izmedju surovih navika izbornika, kojima su mu se suprotili, i slike iz prošlih vremena, koju je ovaj u elizejskom svijetlu drijemajući stari saborni grad u njemu budio. Montbrun je svojim duševnim okom gledao preko pragova ovih zatvorenih vrata, koje odvajkada prekoračuju patriciji s izrazitim francuskim izražajem lica, koje je najnacionalniji domaći umjetnik, Filip de Champaigne, najbolje shvatio. Ovi kreposni i uvidjavni, razumni i umjereni muževi stajahu u najljepšem skladu s ovim krasnim palačama i njihovim plemenitim i pravilnim oblicima.

Uz ove muževe, koje si je mladi Montbrun tako vjerno predočivao i s kojima se — rekao bih — poistovećivao, vidio je svoju domovinu, udivljenja dostojnu Francusku iz sedamnaestog stoljeća, kojom je lagano i snažno proticala narodna krv od poljodjelskih porodica do kraljevskog plemena, hvala stoljetnim običajima, mudro upotrebljavanim. Unatoč raznih nevolja, skopčanih s velikim potrebama, zdravljem je cvalo cijelo socijalno tijelo, kakogod je danas bolesno uslijed nesrećnih eksperimentacija, koje sofisti i demokratski šarlatani kuju i smišljaju. Ove misli skupiše se u Montbrunu do ponovne provale prezira protiv izopačenih i izrodjenih, s kojima je malo ne zametnuo nedostojnu borbu na šake.

„ . . . A da upravitelje, vodiče nekadašnje Francuske uzmognu nadomjestiti s jednim Lartailom i jednim Brillaultom, ovi su glupani i hulje od g. 1789. srušili veličanstvenu zgradu naših običaja i naših predaja! Ali kamenje ovih starih kuća prisiže, da je — unatoč svih tih zala i poroka — nemoguće veliku zemlju, kao što je Francuska, trajno učiniti igračkom ograničene i lopovske politike, koja se o neznanje i ono, nešto živinskoga, u puku upire. Tko će da na njima osveti ovoga ili onog pojedinca, s kojim su nedostojno postupali kao sa mnom, tko li mrtve, koji su našu zemlju stvorili? Ove ih mase zatajuju, sramote njihove lješine . . . Da, da, tko će nas osvetiti? Tko će Francusku na njima osvetiti?“

II.

Ne bijaše sada prvi put, što je misao o pravednoj odmazdi mladom povjesničaru kopala mozgom. On je vazda osjećao, što danas u parlamentu — kao i u književnosti — branitelji velikih ugroženih posjeda, domovine, obitelji i religije osjećaju, naime omalovaženje i bespomoćnost naprama sramotnom postupku protivnika. Budući da je došao na skupštinu, koju su Brillault i Lartail tako vješto inscenirali, opet im je jedamput na lijepak pao. Zar im je mogao jednako jednakim vratiti, te s poštovanim kućevlasnicima i razumnim trgovcima, iz kojih se u glavnom sastojala četa njegovih privrženika, upriličiti bakanal „crne bande?“ A kad bi njemu na raspolaganje stajala ova crna banda, on se ne bi mogao odlučiti, da je upotrijebi za niske poslove divljačkog psovanja i razuzdanu buku!

On se mogao samo jednim sredstvom poslužiti, da se osveti, sredstvom vrlo platonskim — on je mogao samo polemizirati, dobro misaonim ljudima tumačiti, kako je za ovaj izbor bio namamljen u stupicu, i u jedinim novinama u gradu, koje podupirahu njegovu kandidaturu, dati ogor-

čenu izjavu. Premda je bio uvjeren, da jedan novinski članak ne zajamčuje uspjeh, ipak ga nešto poticalo na borbu, nešto, što sve ljude, odrasle i djecu, nagoni, da udarac udarcem uzvrate, a to je i njega nagnalo, netom je kući došao, da posegne za hartijom i perom.

Montbrun je podigao glavu istom, kada su ure na crkvenim tornjevima odbijale treći sat, osluškujući lagano zamiranje dragih i poznatih glasova. Uredjujući zatim listove, koje je grozničavom žurbom ispisao, reče sam sebi:

„Ovaj članak ne će biti ugodan gospodinu Lartailu niti gospodinu Brillaultu; ipak bi mi draže bilo, da sam jednu stranicu moje knjige napisao . . .“

S mješavinom neutažene žedje za osvetom i žaleći izgubljeno vrijeme legao je u postelju i zaspao preko svoga običaja u bijeli dan. Neprestana napetost živaca, skopčana s izbornom borbom, već ga je znatno oslabila, pak je jedamput zasvagda izdao zapovijed, da ga nitko nipošto ne smije u snu buniti. Bez ovih mjera opreznosti, njegovi bi živci prije vremena bili razoreni. No prva riječ, koju je sluga, stupivši u njegovu ložnicu, izrekao, prenijela ga nakon ugodna završetka noći, koja je toli nemilo započela, opet u vrtlog izbornih muka.

„Već jedan sat čeka gospodina neka osoba,“ javi sluga. „Ona je rekla, da ima gospodinu nešto vrlo važna predati, važna za izbor . . .“

„Jedna osoba? Je li gospodja?“ upane mu Montbrun u riječ.

„Jedna sobarica,“ reče sluga, „ja je barem tako sudim. Kuharica, koja ju je takodjer vidila, misli, da je u službi kod gospodje Brillault.“

„Kod gospodje Brillault?“ ponovi mladi povjesničar. „Jeste li sigurni, da je kuharica baš ovo ime spomenula? Dobro — kažite joj, da ću odmah doći.“

„Gospodja Brillault šalje mi u vrijeme, gdje se je borba do noža razmahala, svoju sobaricu?“ razmišljaše Montbrun odijevajući se brzo. „Ja to ne mogu pojmiti, tä, ja joj nikada nisam predstavljen bio . . . I ona mi donosi poruku, koja da se na moj izbor odnosi? Zar se možda Brillaut boji, da bi mu ja radi njegova jučeranjeg nedoličnog ponašanja mogao poslati svjedoke, pak je tu svoju bojazan priopćio ženi? To bi bio razlog da mi piše. No što? Po čijem nalogu? Ah, kuharica bit će, da se prevarila! Ili je možda ona djevojka istupila iz službe kod gospodje Brillault? Možda samo novo mjesto traži? Ali ona je rekla, da se radi o mom izboru! Tko zna, možda samo kakova lukavština, da sigurno bude primljena . . . Samo da nije protjerana sluškinja, kojoj se hoće tjerati lakrdije sa svojim gospodarima . . . No ja sam težio za osvetom . . . što, ako mi ova djevojka može u tu svrhu pružiti sredstvo? Osveta s pomoću otpuštene služavke! Pa da je i tako, ja bih bio glupan, da ne posegnem za njim! Zar ovi ljudi zaslužuju, da čovjek bude osjetljiv u izboru sredstva? Šta li mi još ne će na um pasti! Jedna je misao tako smiješna, da ne rečem bljutava kao i druga . . . no vidjet ćemo!“

Slutnja, da se protjerana sluškinja želi osvetiti svojim gospodarima, samo je letimice prošla Montbrunovim mozgom, pa se on upravo pre-

strašio, kada su mu prve riječi neznanke istinitost ove odvratne misli potvrdile.

„Gospodine," reče ona, „ja vam nudim jednu stvar, koja može biti za vas od velike vrijednosti. Svakako vas moram umoliti, da čuvate potpunu tajnost, pristali na moju ponudu ili je odbili."

Ona je taj uvjet stavila oporim glasom promatrajući mlada čovjeka zlobnim i podmuklim pogledom. On je bio sasvim spreman, da smjesta taj razgovor prekine, ali on je kandidat, njegovo izvanredno istančano čuvstvo u višenedjelnoj je izbornoj borbi moralo uzdržati kojekakovih udaraca, uslijed čega kao da je postajalo krhko i lomljivo. Čitavi domašaj riječi grofa od Pariza, da su „uredbe ljude pokvarile", nikada se ne će pravo uvažiti. Sveopće pravo glasa jest najnemilosrdniji snubok za ovo moralno propadanje, jer sve, koji se podavaju njegovoj ovisnosti, sili da dodju u doticaj s prostotom. U Montbrunovoj se duši opet probudila uspomena na jučeranju skupštinu i pretrpljene poruge, pa je neznanki odvratio:

„Zalažem vam, gospodično, svoju riječ."

„Ja sam sobarica gospodje Brillault, ili bolje, ja sam bila njezina sobarica," predstavi se neznanka. „S gospodjom sam se prekjučer rastala... Ne treba da vam, gospodine Montbrun, pripovjedim, zašto je došlo do preloma, jer to na stvar ne spada. Ja ću sada u Pariz i ne mislim više u službu. Nešto sam uštedila, pa želim urediti malu trgovinu, no još bi mi trebalo dvije hiljade franaka. Hoćete li mi tu svotu dati za mnoštvo listova gospodina Lartaila, vašega protivnika, iz kojih bez dvojbe proizlazi, da je gospodja Brillault njegova ljubovca?"

Ženski Juda držao je u u rukama malu kožnatu torbicu. Da su ona usta s tankim usnicama, koje onomu prilično ljepušnom licu podavahu neprijatan izražaj, istinu govorila, o tom nije Montbrun ni časak posumnjao, kao ni o tom, da se u onoj kožnatoj torbici nalaze listovi. I glede povoda, koji je djevojku na taj korak naveo, on je bio posve na čistu. Ona je listove ukrala, a zatim se pitala: „Komu ću ih prodati? Gospodji Brillault? Ili Lartailu?"

Ona se bez sumnje bojala, da će ljubavnici, sazna li se za njihov odnošaj, radije pobjeći, negoli se podvrći iznudjivanju, koje se sjutradan nanovo može opetovati. Zar samomu suprugu? Njemu ponuditi te listove, znači, uvjeriti ga o nevjeri njegove žene, a onda je pitanje, bi li on tako veliku svotu dao za dokazala, koja si jednostavnim nadziranjem sâm može pribaviti.

Sobarica je kroz pohvatane razgovore morala saznati, da se žestoka borba vodi za sjedalo u komori, a znala je takodjer i to, da muž njezine gospodarice s ovim izborom odlučuje, i da uspjeh Lartailov ovisi samo i jedino o njegovoj pomoći. Osim toga je znala, da je Montbrun bogat, što ju je dovelo na misao, da bi joj mogao izbrojiti najveću svotu, i tatica listova nije se u svom računu prevarila. Pošto je Montbrun lopovsku ponudu saslušao i časak o njoj razmišljao, ustao je i pošao k svojoj blagajni, iz koje je izvadio četiri banke po petsto franaka i pružio ih zavodnici. Sasvim mirno, kao da se radi o najnedužnijoj stvari na svijetu,

a ne o zločinu, promatrala je ova modre banke, jednu za drugom, zatim je otvorila svoju torbicu i predala Montbrunu svežnjić listova.

„Gospodine, izvolite ih čitati," reče sobarica, „pa ćete se doskora uvjeriti, da imate *nešto* za svoje novce . . ."

Montbrun joj dade znak da ode. Istom kada je sobarica otišla, on se ohrabrio i počeo prevraćati listove. Uz lapat srca se uvjerio, da je rukopis bio od njegova protivnika, i prvih par redaka, koje je slučajno pročitao, bijahu mu jamstvom, da je zaista „nešto imao za svoje novce." On nije trebao drugo, nego da listove stavi u obvoj i da ih Brillaultu pošalje, tako bi si pribavio osvetu još k tome dvostruku. On je skroz poznavao značaj ovoga zastupnika: bio je vruće krvi, neslomljena ponosa i do skrajnosti zaljubljen u svoju ženu. Ovo bi ga dakle otkriće grozno posjeklo. Montbrun ga opet pred sobom vidio onakova, kakova ga sinoć ostavio, vidio je onaj odurni podrugljivi smiješak, s kojim je s predsjedničkog mjesta vodio kontradiktorsku skupštinu. On je sasvim jasno vidio i Lartaila, pa si je tek sada znao protumačiti, koji su tajni razlozi ovoga kicoškog odvjetnika radikalne stranke, kojoj je Brillault predsjednikom bio, preporučali. Ovaj izbor imao je Lartail da zahvali svome ljubakanju s gospodjom Brillault. Ljubavnici su svoju tajnu dobro sakrivali, jer Montbrun nije, prigodom tolikih dogovora sa svojim privrženicima, nikada ništa čuo, što bi ma izdaleka nišanilo na njihov odnošaj . . .

Toliko bolje! Tim će bomba užasnije upaliti. Izmedju oba muškarca doći će do strahovitih prizora, do dvoboja, možda i do umorstva. Jedno jest nepobitno — naduveni Brillault ne će više raskrikanoga ljubavnika svoje žene podupirati, u najmanju ruku prisilit će ga, da svoju kandidaturu povuče, a u roku od dvanaest dana, toliko još fali do izbora, stranka ne će moći drugoga kandidata postaviti.

Dvanaest dana! Izbor će biti na bijelu nedjelju, a već je započeo veliki tjedan. Montbrun ne bi mogao biti uvjereni konservativac, da nije bio nepokolebivi vjernik svoje crkve. Iz dubine svoga srca on je bio katolik. Iznenada se sjetio, kako je Brillault u bourbonskoj palači vatreno zagovarao prijedloge o progonu crkve, naročito se spominjao govora protiv seminarija i protiv reda sv. Sulpicija, pa mu se pričinilo, kao da neki kazneni sud lebdi nad govornikovom glavom. Ne bijaše li on vodja jednoga od najkažnivijih poduzeća, koje se već pet godina protiv prave duše domovine snovalo? I dodju mu na um riječi iz Poslanice, koju je jučer, na veliki ponedjeljak, kod mise čuo: „Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos!" („Svi neprijatelji Gospoda", reče apostol, „bit će rastrgani kao odijelo, u gnjiležu će se raspasti!") — I neka vrsta okrutnoga užitka prostruji njegovim srcem.

III.

Ako se dobro odgojeni ljudi pod utjecajem strasti odluče na neki čin, koji nije u skladu s njihovim odgojem, onda se grozničavo žure, da tu stvar što prije obave. Razgovor izmedju Montbruna i sobarice bio je oko devete, a već u deset sati bio je mladi povjesničar na ulici hiteći prama glavnoj pošti. On je htio Lartailove listove, koje je stavio u čvrsti

obvoj, osobno na poštu predati. Da se ne sazna, tko je pisao adresu, lijevom je rukom ispisao ime i stan prevarenog supruga.

Montbrun je išao kroz male, postrane uličice, gdje je sigurno znao, da se s nijednim znancem ne će sastati, baš kao da se bojao, da bi ovi mogli s njegova lica uščitati, kamo ide i u koju svrhu. Ne sastavši baš nikoga poznatoga došao je do poštanke zgrade. Pogledom je preletio trg, u sredini kojega stajaše zdenac, remek djelo kiparske umjetnosti, tamo postavljen u osamnaestom stoljeću. Jedan Berminijev učenik srećno je kopirao tritonski zdenac u Rimu, gdje Neptun, naslonjen na jednu pećinu, vodu lijeva iz svoga roga.

Inače nikada nije Montbrun ovim trgom prošao, da se ne bi zaustavio pred ovom dražesnom, mjedenom figurom, da je promatra sjećajući se usto tolikih šetnja sa svojim ocem i majkom, onim dragim licima, kojih se je obožavatelj prošlosti vazda s pobožnim ganućem spominjao. Danas je samo opazio, da na trgu nema ni žive duše, što je bilo u prilog njegovu naumu. On je pristupio k poštanskoj škrinjici, koja se nalazila kraj ulaza u poštu, ali mu je ruka malo zadrhtala, kada je obvoj prislonio na rupu. Netom bude list kliznuo kroz njegove prste, dogodit će se nešto neopoziva . . . Već je do polovice bio pod zalistkom, još mala, sasvim malena kretnja, i on će biti za jučer pretrpljene pogrde osvećen, i te kako osvećen!

Ali onu malenu kretnju nije kandidat učinio. Umjesto da se njegovi prsti otvore, još su se jače privili uz listovni obvoj, koji je opet sasvim iz škrinjice izvukao i turio u džep. Okrenuvši pošti ledja, isto se tako brzo izgubio, kao što je bio došao, u male uličice idući iz jedne u drugu bez stalnog cilja. U času, kada je zasnovana osveta imala postati činom, uzbunilo se u njemu čuvstvo poštenja, obuzela ga sumnja i on se gotovo okamenio. Ne što bi Brillault i njegova žena, ili ća Lartail u njegovu srcu probudili čuvstvo milosrdja. Žena je bila lakoumna, oba muškarca poznavaše kao političke zločince, te ovi ljudi drugo nisu ni zavrijedili.

„Ne valja ih štediti! Treba ih raskrinkati, kazniti!“ sam sebi je govorio Montbrun udaljujući se koracima brzim od poštanske zgrade. „Uništiti ih, bilo kojimgod sredstvom, bilo bi samo na uhar opće sreće i dobrobiti.“

Ipak se njegova savjest protiv njegove namisli toli silno bunila, te sâm nije više znao, ima li pravo ili krivo. S nekim se mora posavjetovati. A kamo je skrenuo hrlim koracima? Onamo, gdje bi Brillault morao biti najvećma mržen. Montbrun se zaputio u veliki seminar, da potraži jednoga prijatelja, svećenika, kojega je radikalni zastupnik u komori po imenu spomenuo, pa onda mrsko ocrnio.

„Ako li je svećenik Pierron otputovao?“ razmišljaše Montbrun. „Ako je otputovao, to će mi biti znak, da ću pravo učiniti, ako list otpošaljem, jer bez ovih njihovih nedostojnih zakona, Pierron bi bez dvojbe ovdje bio. To je takodjer posljedica njegovih govora i glasovanja, odatle će slijediti zaključak, o kojemu će možda njegov život ovisiti. Sve ovisi o prisutnosti ili odsutnosti, svakako o nazoru jedne od njegovih žrtava.

IV.

Svećenik Pierron još nije otputovao. Kada je Montbrun stupio u ćelijicu, koja je profesoru dogmatike, kojega je zastupnik Brillault u jednom svojem djelu nazvao mračnjakom i spletkarom, služila za radionicu, našao ga, kako sam zabija jedan sanduk, napunjen knjigama. Prazan ormar za knjige odmah mu pao u oči, i to bijaše jedina stvar u ovoj čednoj sobici, koja ga podsjećala na neizbježivu seobu. Pisaći stol, dva slamnata stolca, klecalo, postelja od surova drva i mali sag pod stolom — jedini luksuriozni predmet — bijaše sav namještaj u ovoj, bijelo okrećenoj i sa crvenim opekama popodjenoj sobici. Kraj tintarnice na stolu stajaše Raspelo, drugo je visilo nad posteljom. Četiri mala bakroreza prikazivahu biblijske slike, pod njima je visilo poprsje jednoga starog duhovnika s krunicom u sklopljenim rukama. To je bio Mollevaut, legendarni superior „samoće". Pod poprsjem stajahu slijedeće njegove riječi: „Sreća se svećenika sastoji u trpljenju, jer njegovo zvanje jest: biti žrtva".

To je dokazao Mollevaut svojim — nada sve — asketskim životom, i svijetu manje poznati svećenik Pierron. Ovaj bijaše zdepast i debeo, te sva proganjanja ne mogahu oslabiti njegovu zdravu i snažnu krv, koja svojim rumenilom bojadisaše njegovo široko lice. Ali usta i oči preobrazivahu ovu krupnu pojavu tako, te gledajući je ništa nisi vidio doli one usne, s kojih su romonile apoštolske riječi, i one oči, u kojima je buktio vjerski čar.

Svećenik Pierron primio je Montbruna sa smiješkom i pokazivajući mu zavrnute rukave svoje halje ljubazno mu rekao:

„Baš me veseli, dragi gospodine, što mi još donesoste vijesti o svom izboru, da mi odlazak barem donekle bude sladji! Stvar je riješena, već sam vam naumio pisati, da mi je monsignor našao nekakovo mjesto i poručio, da bi ja seminar po mogućnosti što prije ostavio. Sasvim je stalno, da mi svi moramo seliti, a činjenica, da sam ja otišao, ja, koji sam u komori bio osumnjičen, možda će nam pomoći, da stečemo vremena. Ja večeras ne ću više ovdje biti. Žrtva zaista gorka. Pomislite, da ja u svojih šezdesetipet godina nisam drugi obrt izučio ni tjerao, negoli budućim svećenicima držati predavanja, a sada morati upravljati s jednim ženskim samostanom. Imenovan sam naime dušobrižnikom kod Milosrdnica u ***", Pierron je naveo jedan ženski red u nekom gradu u istoj biskupiji — „a to je rukopipateljni znak milosti božje: on nas blagoslivlje kroz svoja iskušavanja".

„Ali vi ćete mi dopustiti", primijeti Montbrun, „da ja našim Jakobincima, naročito pako gospodinu Brillaultu ne znam biti zahvalan za pedepse . . ."

„Ja vam pače dozvoljavam, da gospodina Brillaulta kaznite, i to tako, da njegova štićenika Lartaila u izbornoj borbi pobijedite i postanete zastupnikom", odgovori svećenik smiješeći se dobrodušno. Predaja u božju volju ne isključuje borbu za dobru stvar, i sve treba poduzeti, da se tirjanima skrši vrat, a to će se, vjerujte mi, dogoditi. Opetovano vam kažem, da će pošljedica ovih nepravednih zakona, koje su u posljednih godina fabricirali, biti, da će sve nas iz velikih seminara protjerati. Ostala

će gospoda učiniti, što i ja, pa čekati. Čovjek jest vrlo jak, kada ne će drugo, nego da se vrši volja božja, i mi ćemo se svi vratiti u naše kuće. Izvolite amo pogledati!

I otvorivši nutarnje krilo prozora, koje mu ujedno naknadjivaše zastor, pokazao je svećenik rukom veliku zgradu, u kojoj je u jednoj sobici u prvom katu stanovao. Odlični arhitektonski slog iz sedamnaestoga stoljeća krasio je onu zgradu, u dvorištu su se razgranale ogromne platane.

„Evo, pogledajte ovamo, pak se u misli prenesite natrag za jedno stoljeće. Bilo je isto kamenje, isto tlo, isto drveće. Veliki je seminar bio konfisciran, Olierovi učenici bijahu iz njega protjerani. Pojedini su bili iz Francuske prognani, drugi se sakrivahu, a neki bijahu u tamnicama, gdje su čekali smrtnu osudu. Tako je bilo godine 1793., ali god. 1805. — sada se upravo navršuje sto godina — mi smo taj seminar opet kupili i iznova započeli obrazovati radnike za dušobrižništvo. Ovaj puta čini se, da se progoni u blažoj formi provode — barem dosada, a možda niti ne će baš dugo potrajati. Moramo se barma tako nadati, kada ne treba nego da u pedeset izborništva padne sadanja većina. A sada mi recite, hoćemo li to ovdje doživjeti? Što vam se čini, kakovi su vaši izgledi?“

„Jučer naveče bili su najgori,“ odgovori Montbrun. „No sada mislim, da imam uspjeh zajamčen, ako ću samo posegnuti za sredstvom . . .“

„Posegnuti za sredstvom!“ usklikne svećenik. „Dragi moj mladi prijatelju, vi to morate na svaki način!“

„Možda ćete drukčije suditi, kada vam rečem, pod kojim prilikama mi se ta mogućnost pruža . . .“

Bez daljneg uvoda počeo je Montbrun potanko opisivati jučeranju skupštinu. On je ocrtao držanje predsjedatelja Brillaulta, ponašanje, po Lartailu kupljene bande, povike, deranje, svoje uzaludne molbe, da mu dozvole govoriti, i kako je otišao sa skupštine, zatim kako mu se ujutru javio najneočekivaniji saveznik u osobi Brillaultove sobarice, njezina ponuda i sve, što je s time u savezu.

Čim je dulje pripovijedao, tim više izbijaše — na inače vedrom licu sulpicijanca — bolni strah, a kada je Montbrun svršio, Pieron je ustao neobično uzrujan, pokleknuo pred svoje klecalo, kao da se nalazi sam u svojoj ćelijici, iz koje se teška srca selio. Izmolivši kratku molitvu ustao je, okrenuo se k Montbrunu i upitao ga:

„Gdje su spomenuti listovi?“

„Ovdje,“ odgovori mladi povjesničar pružajući mu zamotak.

Profesor dogmatike brzo raskine obvoj, na kojem bijaše napisana Brillaultova adresa, posegne za arkom bijelog papira, u nj zavije listove, zapečati zamotak poslužívši se umjesto pečatnika nekakvim novcem, koje je iz džepa izvadio.

„Znadete li, gdje stanuje gospodin Lartail?“ upita Pierron Montbruna.

Primivši jestan odgovor napisao je ime, ulicu i kućni broj na zamotak, pozvonio i unišlom ga sluzi predao uz slijedeći nalog:

„Ovo odmah odnesite naslovniku. Predajte njemu samomu u ruke, nipošto ne smijete ostaviti kod pazikuće. Ne smijete kazati, tko vas je poslao, niti se upustiti u kakova izvješća.“

Kada je sluge nestalo, važno će profesor:

„O, sinko moj, mnogo i previše već je to, što su ovi listovi dva sata bili u vašim rukama, što sam ja mislio, da se smijem radovati pomoći, koju nisam poznavao. Ima oružje, koje mi, mi t. z. mračnjaci, ne smijemo upotrebljavati!“

„Došao sam k vama, gospodine, samo zato, da se pokorim vašoj odluci,“ odgovori Montbrun. „Vi ste rekli svoj sud, i ja sam zadovoljan. Onako bi moj izbor bio osiguran, ovako je moj poraz neizbježiv. Mislite li, da bi naši protivnici u ovakovom slučaju jedan jedini trenutak oklijevali, bi li se poslužili ovim oružjem ili se još gorega latili? Brillaultov govor protiv vas i vaše kongregacije, sinoćna skupština protiv mene, a zatim vaše, ili neka mi bude dozvoljeno reći, naše vladanje ili postupanje — to je cijela stoljetna povijest naše stranke. Na ovaj način mi se ne ćemo uzdići, uvijek ćemo ostati pobijedjeni.“

„Mi ćemo na ovaj način pobijediti,“ s velikim žarom izusti Pierron; „ne danas, ne sjutra, niti prekosjutra, ali pobijediti hoćemo, i to zato, što im nismo jednaki.“ Posljednje riječi je svećenik osobito naglasio, gotovo ih je svečano izustio.

Montbrun ga zamišljeno slušao, svećenik nastavi:

„Sjećajte se uvijek, što sam vam rekao. U tome, što im nismo jednaki, naša je jakost. U evangjelju, koje se ovaj tjedan čita, dolazi stavka, koju bi vazda morali na umu imati: „Et sanguinem innocentem condemnabunt . . .“ (Oni će u nama nedužnu krv proklinjati . . .). No vrijeme prolazi, a ja imam još mnogo posla. Moram se spremiti do odlaska prvog vlaka, pa mi je vrijeme odmjereno. Vi ćete mi oprostiti . . .“

Pierronu se lice opet sasvim razvedrilo. Nasmiješiv se Montbrunu veselo mu kimnuo glavom i iznova stao zabijati čavle u sanduk, pun knjiga. On očito više nije htio da govori o onim listovima, a mladi je kandidat takodjer šutio i gledao, kako svećenik-profesor obavlja služinski posao. Kao kandidat je znao, — što je i naglasio — da će biti pobijedjen, i premda je o tom čvrsto uvjeren bio, ipak je zanosno išao u borbu, da brani stvar, kojoj su se u službu stavljali muževi Pierronova kova, koji nije htio da se posluži prostotom i niskom osvetom, te je i njega od toga nauma odvratio.

Montbrunov se pogled opet zaletio na prozor, i on je preko krova velikog seminara gledao krovove starih kuća i crkvene tornjeve: svjedoke prošlosti, u kojima je povjesničar živio sa svim svojim nadama. I krv mu je jače zaigrala u žilama, uzrujao se, ali ne kao sinoć, jer je osjetio, da se njegovo mišljenje i nazori sasvim podudaraju s Pierronovim, kao i s nazorima nekadašnjih narodnih radnika, koji su staru Francusku stvorili i ovaj grad podignuli i od svojih potomaka očekivali, da će biti pravi sinovi svojih otaca. U tim mislima opet mu padoše na um Pierronove riječi: „Jest mi ćemo pobijediti; prije ili kasnije pobijedit ćemo, jer nismo njima jednaki, i jer su s nama naši mrtvi.“

I OPET SNIJEG PRAMINJA . . .

Spjevao Dr. IVO GMAJNER. (Zagreb.)

I opet snijeg praminja kao nekoć
Kad mješte sunca, štono sav svijet grije,
Nad mojim svodom pomoli se sunce,
Što zasjalo mi dotle nikad nije;
Al zato sada s to više milinja,
S to više žara u srcu protinja.

Već trista puta danak noćcu minu,
A zemlja sunce uokol obadje,
Što iskra prva ljubavi mi prve
Sred srca moga mjestance si nadje;
Dà, godina je, što te ljubim, milo,
A sve je isto, ko što j' nekoć bilo.

Tà snijeg i opet ko nekoć praminja,
A isto sunce, ista ljubav žari,
I čežnja ista za ljubavlju tvojom,
Još prazni vijek je čekaju oltari,
Al čežnja čezne, što dočeznut ne će:
Taj' sniježak mora da ne pozna sreće . . .

ZAGREBAČKI DJACI I BISKUPOV KUHAČ.

Socijalna slika iz Zagreba god. 1765. Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

God. 1728. postade kanonikom zagrebačkim Stjepan Puc, nekadašnji župnik u Bistri. Puc bijaše porijetlom iz plemićke obitelji, a neko je vrijeme bio takodjer ravnatelj hrvatskoga kolegija u Beču. Na kaptolu zagrebačkom poživio je 43 godine, pa je tako dočekao i mnoge časti. Godine 1733. postade arhidjakonom, godine 1743. kustosom, godine 1751. lektorom, a 16. listopada 1755. prepoštom (velikim predstavnikom) kaptola zagrebačkoga. Kao prepošt dade Puc sagraditi onu kuriju, u kojoj sve do najnovijeg doba stanovahu prepošti kaptola zagrebačkoga (Kaptol, kuće broj 7). Puc je uopće imao smisla za graditeljstvo, jer je na Kaptolu sagradio još neke kuće, u kojima je stanovao kao kanonik, kao kustos (broj 28)i kao lektor (broj 27). Svojim troškom dade Puc načiniti srebrnu svjetiljku pred žrtvenikom sv. Ladislava u stolnoj crkvi zagrebačkoj. Godine 1755. bude Puc imenom biskupom smederevskim i biogradskim; to je dakako bio samo častan naslov, jer je Puc i nadalje ostao prepoštom kaptola zagrebačkoga. Usto je Puc bio takodjer priorom vranskim i tajnim savjetnikom kraljice Marije Terezije. Neko je vrijeme (god. 1751. do 1755.) bio i prisjednikom banskoga stola; ali se na toj časti zahvalio god. 1755., kad je banom hrvatskim postao grof Franjo Nadaždi. Puc je doživio visoku starost, te je umro god. 1771.

Pod stare svoje dane zavolio je biskup i prepošt Puc svoga kuhača Blaža tako, da je Blaž gotovo zapovijedao u dvoru njegovu. Radi toga Blaža dodje biskup Puc godine 1765. u spor sa zagrebačkim djacima, koji mu pribaviše velikih neugodnosti. Ovdje želim ispripovijediti, što je o tome sporu u svome dnevniku („Annuae“) zabilježio tadašnji zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić.

Poznato je, da svaki kanonik zagrebački ima u okolici grada Zagreba svoje imanje (praedium). Današnji kanonici većinom daju svoja imanja u zakup susjednim seljacima. Ali nekada nije bilo tako, već je svaki kanonik u vlastitoj režiji obradjivao svoje imanje. Uslijed toga morao je svaki kanonik imati mnogo družine u svojoj kuriji, te na marofu i u vinogradu. Osim kuhača i sobara (inoša) imao je takodjer kočijaša, kravara, vincilira i drugih slùgû. Jedan od Pucovih slúgâ došao je nekom prigodom u sukob s jednim djakom zagrebačkim. Pošto je djaku bila učinjena nepravda, zatražio je on dostojnim i poniznim načinom zadovoljštinu od biskupa Puca. Radi toga plane sva biskupova družina, osobito pak kuhač Blaž. „Moramo se djacima osvetiti!“ vikahu sluge.

Poput kakvoga generala zamisli kuhač Blaž osnovu, kako će se sluge osvetiti djacima. On izabere i zgodan dan za ovu osvetu, koja se imala izvesti u velikom stilu. Treba djake napasti negdje izvan grada, gdje im ne će moći u pomoć doći gradjani! Blažu se činilo, da će za ovu zgodu najpriličnije biti Josipovo (19. ožujka) 1765. U ono se naime doba Josipovo svetkovalo, te su djaci toga dana imali školski praznik. Na današnjem brijegu Josipovcu stajala je i tada kapelica sv. Josipa. Tu su djaci poslije podne pribivali večernji, poslije koje se morahu preko Tuškanca vraćati kući.

Za sve ovo znao je kuhač Blaž; zato on odluči, da će u šumici dočekati djake, pa na njih udariti sa cijelom družinom biskupovom. Da sluge budu što odvažniji u tome boju, dade im Blaž mnogo vina iz pivnice biskupove. Svaki je sluga dobio mač, te se ovako oboružana četa postavi u zasjedu.

Ne sluteći ništa zla, nabasali su djaci na Blaževu četu. Djaci bijahu posve iznenadjeni, jer ih je navala zatekla nepripravne i neoboružane. Ipak se brzo saberu, te onda poznatom djačkom solidarnošću udare na svoje neprijatelje. Trijezni djaci svladaju pijane sluge, te im otmu mačeve. Da se dulje ne natežu sa sebi neravnim bojovnicima, zadovolje se djaci zasada time, što su svakome sluzi prilijepili nekoliko zaušnica, te ih onda potjerali kući.

„Nama mora zadovoljštinu za ovu uvredu dati biskup Puc, jer sluge nijesu mogli ovamo doći bez znanja i privole gospodara svoga!“ Tako vikahu djaci polazeći sa zarobljenim oružjem u gornji grad, i to ravno k Isusovcima; ovi su svoj samostan imali kraj crkve sv. Katarine, gdje je danas zapovjedništvo (generalkomanda) 13. vojnoga zbora. Isusovci bijahu profesori zagrebačke gimnazije i akademije, te se djaci zato posve pravo obratiše na svoga rektora: patra Petra Pertholdta.

Rektor je dobro znao, kako je biskup Puc ovisan od svoga kuhača Blaža; zato je uvidio, da bi uzalud od biskupa tražio, neka kazni svoje

sluge, napose pak njihova vodju Blaža. Rektor uputi djake, neka zadovoljštinu sebi zatraže putem suda. Sam rektor sastavi djacima tužbu, te je u njihovo ime podnese sudbenome stolu. Biskupa Puca branio je Pavao Plepelić, koji bijaše tada gospoštijski sudac kaptola zagrebačkoga. Suci se brzo uvjeriše, da bi kuhača Blaža trebalo osuditi, i to na batinjanje, jer su tada batine bile kazan za surove zločine i prestupke. No suci su znali, kako biskup Puc svom dušom svojom ljubi kuhača Blaža. Ako dakle suci kazne Blaža, bit će stari biskup upravo neutješiv. I suci se dosjete, kako će osloboditi Blaža, a po njemu i biskupa. Djaci su tužbu svoju podnijeli preko rektora kolegija isusovačkoga, a to se protivi privilegiju, što ga je školama dao car Leopold; u tome naime privilegiju izričito stoji, da se djaci ne smiju podložiti Isusovcima. Tako bude djačka tužba zabačena iz puke formalnosti!

Lako je sebi predstaviti, kako se djaci uzrujaše radi ove neočekivane presude. „Mi smo prevareni!“ vikahu djaci. Njihov bijes poraste još više, kada primiše odluku, da moraju platiti 100 rajnskih forinti u ime sudbenih troškova. Povrh toga morahu djaci platiti 30 forinti svome odvjetniku, a imali su još 20 forinti drugih troškova. „Kad nema pravde kod suda, mi ćemo si sami krojiti pravdu!“ To bijaše jednodušan poklik svih djaka zagrebačkih. Oni se dakle odlučiše, da će odsada upotrebljavati „jus fortioris“ (pravo jačega), što se u Hrvatskoj gdjekada i kasnije upotrebljavalo; meni je posljednji slučaj takvoga prava poznat iz god. 1835.

Ogorčeni bijahu takodjer profesori Isusovci, jer se bojahu, da će ih djaci omalovažavati radi neuspjeha tužbe, koju je u njihovo ime podigao rektor gimnazije. Krčelić veli, da su djaci po savjetu Isusovaca uhvatili inoša Puca. Djaci dovedu inoša na „školski trg“ (danas „Trg sv. Katarine“), i to za vrijeme obuke. Mladi inoš imao je frizuru po tadašnjem običaju; no djaci mu na dvorištu ostrižu vlasi, a onda — da bude više „heca“ — još i obriju glavu. Nato počnu djaci javno na trgu šibati bijednoga mladića. Isusovci držahu školu, puštajući po volji djake, da iz razreda idu na trg lupati inoša. Uzalud je inoševa majka dotrčala do rektora, da mu se prituži; rektor joj odgovori, da on više ne će ništa znati za ovu stvar. Djaci su išibanoga inoša bacili u „carcer“ (školski zatvor), te pred sobu postavili djačku stražu, a onda zamolili Isusovce, neka provedu istragu. Inoš je na istrazi priznao, da je kuhač Blaž njega i druge sluge upravo prisilio, da navale na djake. Iza toga bude inoš ponovno šiban, pa onda pušten kući.

Čini se, da je kuhač Blaž zamrzio nesrećnoga inoša radi toga, što je djacima odao začetnika ove afere. Tko se pak zamjerio Blažu, tomu više nema mjesta u biskupovu dvoru. Tako biskup ne htjede Blaža dulje zadržati u svojoj službi. No biskup se ljuto uplašio, da i samoga Blaža ne zadesi slična sudbina, kakva je zadesila inoša; a možda će se djaci Blažu još i ljuće osvetiti! Da svoga Blaža zaštiti od pogibelji, koja mu na Kaptolu prijeti, pošalje ga biskup potajno k Pavlinima u Remete. Djaci su valjda ipak doznali, da se Blaž nalazi u pavlinskom samostanu; zato biskup dade Blaža sakrivati i po nekim drugim mjestima. Biskup se bojao, da će djaci udariti na njegovu kuriju. Zato se okruži posebnim stražama,

koje su dan i noć čuvale biskupovu kuriju na Kaptolu. Ove straže morahu dati kaptolski gradjani, t. j. žitelji iz Dolca, Opatovine i Nove Vesi; da ih bude više, dade biskup na Kaptol dopremiti i svoje kmetove iz Gora.

Posve je naravno, da su Zagrepčani, t. j. žitelji gornjega grada (Griča) i podgradja (Ilica) bili u toj aferi na strani svojih djaka. Uzrujanost je danomice rasla, te nije bilo isključeno, da će se ponoviti stoljetne borbe izmedju Griča i Kaptola. No daljnim smutnjama predusretne dobroćudni biskup Puc. On je i onako pretrpio već puno straha. Osim toga nije biskup mogao dugo živjeti bez svoga kuhača Blaža, koga je neizrecivo volio. Zato starac odluči kapitulirati pred djacima. Biskup naime pozove k sebi kanonika Matiju Petrovića i Antuna pl. Bedekovića, koji bijaše prisjednik banskoga stola. Ovu dvojicu zamoli biskup Puc, neka posreduju izmedju njega i zagrebačkih djaka, s kojima se on hoće izmiriti.

Djaci izaberu izmedju sebe desetoricu, koji će zajedno s rektorom Pertholdtom ustanoviti uvjete za pomirenje s biskupom. Ovi uvjeti bijahu dosta oštri. Biskup mora djacima vratiti 150 rajnskih forinti, jer su djaci toliko potrošili na bezuspješnu parnicu s njime. Osim toga ima se javno na trgu išibati cijela biskupova družina. Kuhač Blaž mora dobiti 3 porcije po 50 šiba, a svaki sluga po dvije takve porcije.

Biskup Puc odmah isplati zatraženih 150 rajnskih forinti. On se nadao, da će time lakše sklonuti djake, da odustanu od šibanja družine njegove. No djaci bijahu prilično nepomirljivi, jer su vidjeli, da sada oni gospoduju nad biskupom. Puna 3 dana trajahu pregovori izmedju biskupa i djaka. Posve je razumljivo, da je ove pregovore čitav grad pratio s velikim zanimanjem. Djaci popustiše u pogledu šibanja drugih slugu biskupovih, jer su oni prisiljeno udarili na djake; no kuhač Blaž mora dobiti zaslužene šibe! Na molbe Antuna pl. Bedekovića snizili su djaci kuhačevu kaznu na toliko, da će on dobiti samo jednu porciju šiba umjesto tri porcije.

Kad je Bedeković ovu konačnu odluku priopćio biskupu Pucu, počne ubogi starac plakati. „Prije ću umrijeti, negoli dozvoliti, da djaci tuku moga Blaža!“ Napokon se svim ljudima smilila tolika slabost biskupova, te oni počnu djake nagovarati, neka biskupu prištede daljne neugodnosti. Djaci ipak ostadoše kod svoga zaključka, da kuhač Blaž mora dobiti porciju od 50 šiba. Žalostan biskup zamoli djake, neka mu dozvole, da ove šibe otkupi suhim zlatom; on je pripravan mjesto svake šibe položiti po jedan dukat. Djaci pristanu na ovu zamjenu. Kad im je biskup poslao 50 zlatnih dukata, potpišu djaci pomirbenu ispravu, kojom se izmiriše s biskupom, a kuhaču Blažu zajamčiše osobnu sigunost. Time je ova afera bila riješena, te se kuhač Blaž napokon mogao vratiti u kuriju biskupa Puca.

VRANI.

Spjevao JANKO MAJEROVIĆ. (Jastrebarsko.)

Ej ti crna, podla krieštavico, —
Što se braniš po poljanam sniježnim?
Zemlja ova djevica je čista, —
A ti kopkaš po grudma joj nježnim.

Ej ti podla i zlokobna ptico,
Ej da već te nestane bez traga!
Zemlja ova jadnica je tužna
Bez obrane i pogleda blaga.

— Al' će doći soko plamen - oka
Sa bijelom golubicom blagom,
Oslobodit robinju će tužnu
Krotkom dušom i prkosnom snagom:

Gdje joj suza niza lice kane,
Golubica utrt će je krilom,
A gdje podlac himbeno navali,
Vjerni soko suzbit će ga silom . . .

TRI KNJIŽEVNIČKA JUBILEJA.

Već više godina redomice slavimo stogodišnjice rodjenja hrvatskih preporoditelja. U nizu ovih jubileja dodjoše na red slavni hrvatski književnici: Ljudevit Vukotinović i Antun Nijemčić. Ono su vršnjaci u pravom smislu ove riječi, jer se Vukotinović rodio 13. siječnja 1813., a Nijemčić odmah sjutradan 14. siječnja. Stogodišnjica njihova rodjenja dostojnim je načinom 19. siječnja o. g. proslavljena u kr. hrvatskom zemalj. kazalištu. Naprotiv je Ernest Kramberger daleko od doma — kod svoje kćeri u štajerskom Unzmarktu — doživio sedamdesetgodišnjicu rodjenja svoga. „Prosvjeta“ se evo sjeća i njega, koji joj je dugogodišnji i vjeran suradnik. Donosimo kratak prikaz Krambergerova života i rada, dočim zanimljivi životopisi Lj. Vukotinovića i A. Nijemčića potječu iz pera čestitoga Milana Grlovića, koga zaista možemo nazvati hrvatskim Plutarhom.

STOGODIŠNJICA LJUDEVITA VUKOTINOVIĆA.

Ljudevit (Mirko) pl. Farkaš rodio se je 13. siječnja 1813. u Zagrebu u Mletačkoj ulici. Njegov je otac bio Mirko pl. Farkaš, vlastelin u Lovrečini kod Vrbovca, a mati Amalija, kći septemvira Josipa Petrovića u Zagrebu. Farkaši bijahu stari plemići, te je jedan od njih kao tajnik grofa Patačića kupio Patačićevo dobro Lovrečinu u križevačkoj županiji. Osim Ljudevita, koji je bio najstariji, imao je stari Farkaš još dva sina: Aleksandra, koji je bio blagajnik županije križevačke i posjednik u Ravnu

kod Križevaca, i Šišmana, koji se je rodio 1. ožujka 1819., a umro u Zagrebu 13. ožujka 1898. kao umirovljeni vijećnik kr. stola sedmorice, te dvije kćeri: Matildu, udatu za bivšeg praliječnika dra. Aleksu Praunspergera, i Julijanu, udatu za septemvira Dragutina Koretića. Sada su svi mrtvi.

Prve škole i donju gimnaziju učio je Ljudevit u Zagrebu, daljne gimnazijske nauke kod pijarista u Vel. Kaniži, a filozofske nauke u Subotici. Pravoslovne nauke slušao je u Zagrebu i u Požunu, gdje je još kao pravnik bio dodijeljen hrvatskom poklisaru u požunskom saboru septemviru barunu Ljudevitu Bedekoviću. Već g. 1831. bio je u Zagrebu uveden u kuću grofa Janka Draškovića, koji mu je ostao do smrti zakrilnikom, kao što je i Vukotinović uvijek s najvećim pijetetom spominjao ovog velikog hrvatskog kavalira. Slijedeće g. 1832. izabran bje Drašković hrvatskim poslanikom u požunskom saboru, pa on povede sa sobom Vukotinovića kao svog jurata na sabor.

U Požunu našao se je Ljudevit s mnogobrojnim juratima, te su svi pod okriljem Draškovićevim počeli revnovati za narodnu stvar. Iza svršena sabora podje Vukotinović u Beč, gdje je s Demeterom, Kurelcem, Užarevićem i drugima općio. Vatreno počeše raspravljati pitanja o narodnosti sastajući se redovito u gostioni „Zum Morgenstern“ u Josefstadtu. Iznenada banu medju njih iz Pešte Ljudevit Gaj, koji im razloži svoje osnove za narodni preporod, i tu je prvi put podignut glas za reformu hrvatskog pravopisa i izdavanje hrvatskih novina. Tu je nastala ideja o „Danici“.

Vrativši se u Zagreb stupio je Vukotinović u odvjetničku praksu kod odvjetnika Tadije Ferića. U Zagrebu je stao revno drugovati s Babukićem, Demeterom, Dragutinom Rakovcem, Pavlom Stoosom, Gajem i s drugim oduševljenim mladićima te snovati budući preporod. Pod zimu god. 1834. sastali su se u Vukotinovićevu stanu na Kapucinskom trgu u Lentulajevoj kući (danas br. 3., nekoć dvor knezova Zrinjskih; u istoj je kući Gaj uredio g. 1837. svoju tiskaru) Gaj, Vakanović, Kurelac i Nikola Marković, te Gaj predloži izdavanje hrv. novina.

Kad je napokon dozvola isposlovana za izdavanje hrv. časopisa g. 1834., povjeri Gaj faktično uredništvo neumornom i umnom Dragutinu Rakovcu i izda 10. siječnja 1835. prvi broj „Danice“ i „Hrvatskih Novina“. Prvi je članak u potonjima napisao patriotični profesor javnog prava u pravoslovnoj akademiji Ljudevit Jelačić, koji je radi svojih slobodnih načela bio skinut sa službe. Vukotinović je već u 2. broju „Danice“ zapjevao domovini.

Položivši god. 1836. odvjetnički ispit stupi Vukotinović u javnu karijeru. Veliki župan križevački Ljudevit barun Bedeković imenova ga poč. podbilježnikom županije križevačke, te se on preseli u Križevce, gdje je za kratko vrijeme, uz svog desnog pobratima Antuna Nijemčića, raspirio živo zanimanje za ilirsku ideju, te postao glavnim vodjom i predstavnikom svega narodnog i političkog života u županiji. Kao jedan od prvih uglednika te županije on je i sudjelovao kod osnutka „Ilirske Čitaonice“ u Zagrebu god. 1838. i kod osnutka „Matice Ilirske“ god. 1842. U vrijeme ovog njegovog djelovanja i malo iza toga, kako je god. 1840. pod velikim županom grofom Petrom Pejačevićem izabran velikim sucem kotara

moslavačkoga u Ludini, Ljudevit je previšnjom dozvolom god. 1841. svoje obiteljsko ime Farkaš promijenio u Vukotinović.

God. 1847. sastao se u Zagrebu sabor, koji u našem preporodu stvara novu epohu. Ovo je bio posljednji sabor, koji je raspravljao latinskim jezikom, jer su već tada ustali narodni poslanici: varaždinski Ivan Kukuljević, križevački Ljudevit Vukotinović te Franjo Žigrović i počeli govoriti hrvatski. Isti biskup Haulik izjavio je, da bi i on rado progovorio hrvatski, kad bi znao tako lijepo govoriti kao spomenuti poslanici.

LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ.

Dne 23. listopada 1847. ovaj je sabor proglasio hrvatski jezik namjesto latinskoga diplomatskim.

Isti ovaj sabor izabra Vukotinovića namjesto oboljeloga Metela Ožegovića poslanikom križevačke županije na hrvatsko-ugarskom saboru u Požunu. No sve više rastuća bujica narodnih opreka izmedju Hrvatske i Ugarske prisili hrvatske zastupnike, te su se s požunskoga sabora doskora vratili u Zagreb. Bilo je to ranim proljećem god. 1848., kad je na sve strane planuo prevrat, a u Hrvatskoj postao banom Josip barun Jelačić.

Medju odličnicima, koje je Jelačić sakupio oko sebe, te im povjerio važne poslove, bio je i Vukotinović, najprije kao nadzornik tridesetnica, a zatim kao banski povjerenik, koji je imao zaustaviti povjerenika ugarske vlade generala Hrabovskoga na njegovu dolasku u Hrvatsku. S 20 konjanika posla Jelačić Vukotinovića prema Bjelovaru, kuda je imao Hrabovsky prispjeti. Vukotinović zaista zateče Hrabovskoga blizu Graca, izmedju Križevaca i Vrbovca, te ga kao zatočnika stavi pod stražu u biskupovu dvoru u Gracu. Već drugi dan stiže onamo Jelačić ban, koji je s Hrabovskim dulje vremena razgovarao, a zatim ga je dao po Vukotinoviću uz vojničku pratnju otpratiti do medje, otkuda se vratio u Ugarsku.

U saboru, koji je zatim slijedio, zastupao je Vukotinović Moslavinu, a bio je s Kukuljevićem, Žuvićem i Georgijevićem poslan u Beč, da se sporazume s austrijskim državnim vijećem. Do sporazuma nije došlo, jer su Nijemci već tada snovali njemačku centralizaciju. Kukuljević i Vukotinović živo su u Beču podupirali i Gaja i Jelačića. Malo kasnije planuo je izmedju Hrvatske i Ugarske rat, te su ustrojene narodne garde, koje su imale čuvati medje proti navali neprijatelja. Vukotinović postao je najprije kapetanom narodne garde križevačke, a malo kasnije majorom 6. bataljúna, s kojim je imao braniti medju na Dravi u Medjumurju. Tu je us-

trajao sve do g. 1849., kad je buknuo opći rat, te su narodne garde raspuštene.

Vukotinović se najprije vrati na svoje mjesto u Moslavini, a već g. 1850. imenova ga organizatorno povjerenstvo za Hrvatsku predsjednikom privremenoga c. i kr. zemaljskog suda u Križevcima. I na ovom se mjestu Vukotinović iskazao kao izvrstan upravnik i sudac i kao odvažan hrvatski rodoljub. On se jedini usudio prkositi nalozima njemačke vlade u Beču, te je kod svog suda uredovao hrvatski. Radi toga podijeli mu — uslijed istrage — tadašnji predsjednik banskoga stola Kuković ukor, a kad je istraga kasnije po odredbi ministra pravosudja Krausa obnovljena, posizali su ćak u g. 1848., da dokažu iz „Slavenskog Juga", kako je Vukotinović opasan Panslavist i kako mrzi Nijemce. Uslijed toga, kad je koncem g. 1854. križevačka županija sa zem. sudom u Križevcima dokinuta, lišen je i Vukotinović javne službe.

U isto vrijeme izgubi Vukotinović svog dobrog prijatelja Dragutina Rakovca, koji je bio kao tajnik duša gospodarskoga društva, pak se on preseli iz Lovrečine, gdje je sproveo više mjeseci, u Zagreb, te preuze od privremenog urednika dra. Praunspergera Rakovčeve poslove i uredništvo „Gospodarskog Lista", kojemu bijaše g. 1855., 1856. i 1857. urednikom. Njegovom je zaslugom Hrvatska sudjelovala god. 1856. u bečkoj izložbi, te je on bio i tajnikom jednog odsjeka. U isto doba preuzeo je Vukotinović i uredjivanje narodnog prirodoslovnog muzeja.

Ove godine svog političkog mirovanja upotrijebio je Vukotinović u proučavanje prirodoslovnih nauka i god. 1860. putovao je Njemačkom i Francuskom, da prouči vinogradarstvo i pivničarstvo.

Vrativši se u domovinu nadje tu preokret uslijed listopadske diplome. U sazvanoj banskoj konferenciji, koja je vijećala od 26. studenoga 1860. do 17. siječnja 1861. Vukotinović je bitno sudjelovao, naročito kod sastava izbornog reda za sabor, te je u siječnju 1861. imenovan velikim županom županije križevačke, kojom je upravljao sve do ožujka 1867.

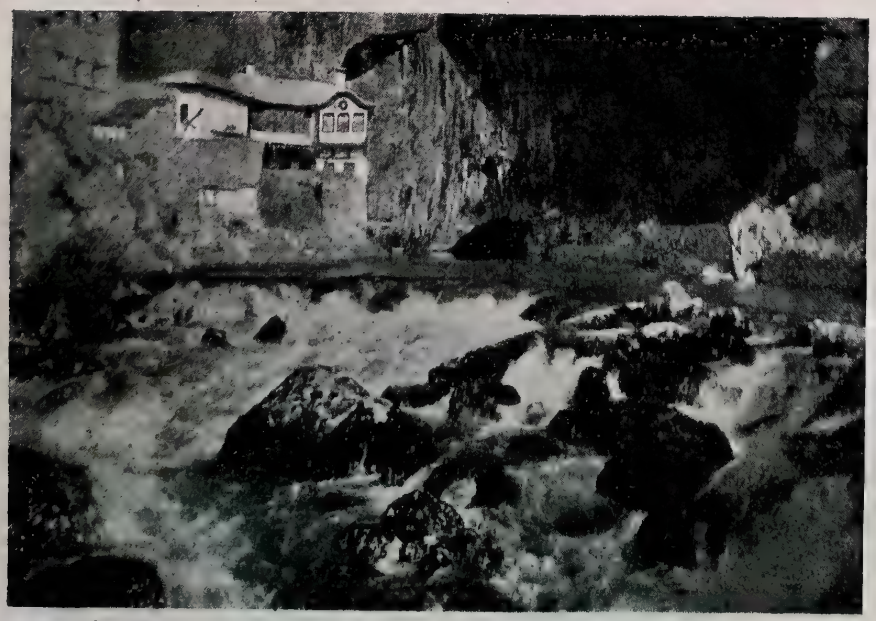

IZVOR RIJEKE BUNE U HERCEGOVINI.
(Fotografirao c. i kr. major V. Wiener.)

Tada se naime imala provesti cesarska naredba od 28. prosinca 1866. o općoj vojnoj dužnosti, a bez saslušanja sabora. Županijske skupštine suprotile su se takovom neustavnom postupku, a Vukotinović obrazloži pismeno kancelaru barunu Kuševiću, da on voli odstupiti negoli provesti taj protuustavni čin.

Četiri dana kasnije, 8. ožujka 1867., dobio je Vukotinović obavijest, da je dignut sa službe. Tako je po drugi put svojoj značajnosti i patriotično-pravnoj svijesti imao zahvaliti, da je morao napustiti javno službovanje. Ovaj put je medjutim bilo i posljednji put, jer Vukotinović nije više službovao. Otada je živio iza smrti svoga oca u Lovrečini na imanju, a kad je Lovrečinu prodao, preseli se u Zagreb.

IVAN TIŠOV: NASTAVA.

Tu je u trostrukom pravcu udesio svoj daljni rad: u parlamentarno-političkom, znanstveno-književnom i narodno-gospodarskom.

U saboru od godine 1861. i 1865. sudjelovao je kao veliki župan. U sabor g. 1868. izabran je opet u Moslavini kao član opozicije, a kad je ova ostavila sabor, ostao je Vukotinović u njem isprva osamljen, kasnije okružen autonomistima. Premda se načelno nije slagao s tadašnjom većinom, ipak ga je ova birala za prvog saborskog potpredsjednika i člana u zajedničkom ugar.-hrvatskom saboru. Njegovu je ugledu pošlo za rukom, da isposluje g. 1872. posebni odsjek i samostalno zastupanje Hrvatske i Slavonije u bečkoj svjetskoj izložbi g. 1873., te je on bio imenovan predsjednikom centralnog izložbenog odbora, pak je kao takav rukovodio sve poslove u Beču i za svoj uspješni rad bio odlikovan redom željezne krune III. razreda.

Vukotinović je i nadalje bio članom sviju hrvatskih sabora sve do svoje smrti zastupajući razne kotare, medju njima ludbreški, a najposlije prvi kotar glavnog grada Zagreba. U saboru nije više nikada govorio, ali je tim više sudjelovao u radu odbora, gdje se njegov glas tako uvažavao, da je u mnogim i mnogim pitanjima njegova riječ bila odlučna. Tako je postao s vremenom ne samo članom regnikolarne deputacije već i predsjednikom kluba narodne stranke, a 1887. i članom delegacije. Njemu je pošlo za rukom pospješiti kod zem. vlade mnoga, po zemlju važna, gospodarska pitanja, te je i bio postavljen na čelo filoksernom povjerenstvu kao predsjednik, a g. 1886. zemaljskoj uzornoj pivnici, koju je još 1853. zagovarao.

RIMSKI MOST NA RIJECI BUNI U HERCEGOVINI.
(Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

Posljednja velika javna akcija, u kojoj je Vukotinović sudjelovao kao predsjednik eksekutivnog odbora, bijaše jubilarna gospodarsko-šumarska izložba u Zagrebu god. 1891. Još nam je svima u živoj pameti, s kojom neumornošću i lakoćom, s kojim žarom i interesom je 78-godišnji starac upravljao ovim zaista simpatičnim poduzećem i kojom je patriotskom jedrinom pozdravljao mnogobrojne naše goste. Riječ mu je tekla kao mladiću, a miso se s mišlju sljubila, kako se može samo visoko iskustvo, bistar um i vrlo srce sljubiti.

Ovakav je bio tečaj Vukotinovićeva života i ovakovo je bilo njegovo javno djelovanje. Ipak od svega toga važnije ostaje za nas njegovo djelovanje u hrvatskoj književnosti, u kojoj je bio pjesnik, dramatik, beletrist, publicist, arheolog, geograf, eminentan botaničar, mineralog, geolog, zoolog, vinogradar, ratar i savjetnik. Broj njegovih književnih radova u

svim spomenutim strukama neobično je velik, pače ne dade se ni točno ustanoviti, jer je on napisao — osobito od god. 1850. do 1867. — mnoštvo članaka u raznim stručnim i političkim novinama, pak ih nije potpisao.

Prva perioda Vukotinovićeva književnog rada siže od god. 1832. do 1848., a skoro je isključivo pjesništvom ispunjena, kako se i pristoji poletnu i talentovanu mladu čovjeku. Prva njegova radnja bijaše „Golub“, igrokaz u 4 čina, pisan kajkavštinom, u Zagrebu kod Fr. Župana g. 1832., dakle još tri godine prije Gajevih novina. Već slijedeće godine izda u Požunu kod A. Schmida turobnu igru u 1 činu „Prvi i zadnji kip“ po baladi G. Seidla. S Gajevim pojavom započima i Vukotinovićev intenzivniji rad, te već „Danica“ prve godine 1835. priopćuje niz njegovih pjesama i prvu hrv. novelicu: Ivan Vojković.

God. 1838. izdao je u Zagrebu kod Gaja „Pjesme i pripovijetke“ I. dio, a god. 1840. II. dio. Iste godine pohrvati Ebertovu dramu „Berislav i Juta“, „Ruže i trnje“, 1842. izda pjesme. God. 1844. ugleda svijetlo historička novela „Prošasnost ugarsko-hrvatska“, I. dio, „Štitonoša“, II. dio: „Novi vojvode“, a u „Iskri“ objelodani iste godine više pjesama i pripovijetku „Iz dopisa dviju prijatelja“. Napokon izda god. 1847. kod Gaja „Pjesme“, najveću zbirku svojih pjesmotvora.

U ovu periodu spada i osnutak časopisa „Kolo“, što ga je 1842. stao izdavati Stanko Vraz s Dragutinom Rakovcem i Vukotinovićem. U njem imade više članaka Vukotinovićevih.

Time je iscrpljen pjesnički i beletristički rad Vukotinovićev, koji je on poslije mnogo godina samo za kratko vrijeme obnovio uredjujući od god. 1859. do uključivo 1862. zabavnik „Leptir“, oko koga je sabrao prve pisce i sam napisao pjesama, pripovijesti i biografiju Jelačića bana. Napokon izda još godine 1862. pjesme „Trnule“, s kojima dovrši pjesnikovanje.

U prvu periodu Vukotinovićeva rada spada i njegova znamenita historijsko - državopravna

DRVENA CRKVICA U ERDOVCU.
(Fotografirao Zvonimir Špoljar.)

rasprava „Regni Slavoniae ergo Hungariam legalis correlatio“, izdana g. 1845. u Zagrebu, u kojoj je historijski dokazao, kako se je Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od srednjega vijeka pa do novijeg doba u zakonima, diplomama, povlasticama i drugim ispravama nazivala jednim imenom „regnum Slavoniae“ i da je bila uvijek slobodna kraljevina s posebnim državnim pravom priznajući zajednicu s kraljevinom Ugarskom samo u onim poslovima, koji se tiču cijele države.

U knjižici „Nekoja glavna pitanja našega vremena“ raspravio je g.

BAKA PRIČA. (Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

1848. tada na dnevnom redu nalazeće se težnje u slobodoumnom smislu. Osim toga je napisao u „Nar. Novine“ mnogo političkih članaka, a kasnije u „Slavenski Jug“.

Još prije toga, g. 1844., izdao je kod Župana spis „Nešto o pučkim školama“, u kojem je umno zagovarao, da treba podignuti školstvo, ustrojiti školu za učitelje, osigurati im eksistenciju i sastaviti valjane školske knjige. S Rakovcem je takodjer izdao g. 1846. „Kalendar za puk“.

Druga perioda rada od 1850.—1867. ispunjena je većim dijelom gospodarskim studijama i pripravama za njegov kasniji stručni rad. U „Go-

spodarskom Listu", što ga je od g. 1855. do 1857. uredjivao, on je već od 1844. pa sve do 1879. napisao pravi bezbroj članaka iz praktičnog gospodarstva, voćarstva, vinogradarstva, pivničarstva itd., te je opis hrvatskih trsova sabrao g. 1858. u „Pametarki".

Od g. 1858. naklonio je Vukotinović sav svoj rad naravoslovnom odsjeku gospodarskog društva, iz kojega je kasnije nastao prirodoslovni odsjek narodnog muzeja, a on mu je ishodio i potporu zemlje od 10.000 for. kao glavnicu i time mu udario čvrst temelj. Sâm je uredio njegove zbirke, u čem su mu pomogli Sabljar, Schlosser i Praunsperger.

Od najveće je važnosti treća perioda Vukotinovićeva rada, koja već počinje početkom pedesetih godina, ali dobiva pravu znanstvenu posvetu tek s osnutkom jugoslavenske Akademije, kojoj je Vukotinović od 1. sije-

POVRATAK. (Fotografirala gospodja Bogdanović-Rosandić.)

čnja 1867. bio redovitim članom. U toj periodi bavio se je on prirodoslovnim naukama, koje su mu vazda pružale utjehe, kad bi ga politički svijet i socijalne mizerije raščarale. Premda nije imao po svojoj nauci stručne priprave za strogo znanstveni rad, on se je, potaknut svojim prijateljem dr. Schlosserom, župan. fizikom u Križevcima, još prije g. 1848. stao baviti bilinstvom, u koje ga je ovaj neumorni i umni stručnjak uputio, kao što ga je kasnije vrli profesor fizike u zagrebačkoj akademiji Kajetan Petter uveo u mineralogiju, geognoziju i geologiju. Sa Schlosserom proputovao je i istražio Vukotinović g. 1852. Primorje, Ličku i Otočku pukovniju, g. 1854. Zagorje, a kasnije i druge krajeve, te je stranom u domaćim novinama i posebnim izvještajima, stranom u izvještajima bečke Akademije znanosti, te u „Oester. Bot. Zeitschrift" priopćio niz svojih radnja. Broj tih radnja vrlo je velik i pribavio je Vukotinoviću i u ino-

zemstvu priznanja. Najviše i najradije bavio se je botanikom, te je s dr. Schlosserom zajedno čitavu floru hrvatsku obradio tako iscrpivo, kao nitko prije njega.

G. 1857. izdali su obojica kod Gaja u Zagrebu latinsko djelo „Syllabus florae Croaticae“, kao preteču svog velikog i epohalnog djela „Flora Croatica“, koje je izdala jugoslavenska Akademija g. 1869. na 1500 strana u osmini. Ovo je glavno djelo obiju pisaca, na koje su oni potrošili više od 20 godina marljiva rada, a i stekli s njime u učenom svijetu — sebi i domovini — trajne zasluge.

Sedam godina kasnije izdala su oba pisca s potporom Akademije svoj „Bilinar“, uputu u sabiranje i označivanje bilja.

U spisima bečke Akademije i geološkog zavoda priopćio je više radnja o zagrebačkoj, kalničkoj i moslavačkoj gori, te o Varaždinskim Toplicama i Samoborskim Rudama.

U „Radu“ jugoslavenske Akademije priopćio je Vukotinović od g. 1868. do g. 1887. dvadeset i tri rasprave: počevši s moslavačkim granitom i hrastovima u Hrvatskoj, a svršavajući s opisom ruža okolice zagrebačke. Medju zadnje njegove publikacije spadaju i neobično zanimljivi ulomci memoira iz godine 1848. u „Vijencu“ g. 1881.

U književnoj ostavi Vukotinovićevoj našle su se slijedeće radnje: „Križari“, igrokaz u 5 čina (1831.), „Slijepci ili naplata“, drama u 3 čina (1838.), „Strah i ljubav“, vesela igra u 3 čina, prijevod Zedtlitzovih „Smrtnih vijenaca“, Vallèsove novele „Opornici“, preradba pjesama „Pjesme Moslavanke“, opširan putopis „U Francusku i Njemačku“ (1860.), rasprave: „Ustroj županija“, „Magjaronstvo u Hrvatskoj“ (1876.), „Svestranost u prirodoslovlju“, „Art und Form“ R. Handmana i „Izvještaj o putovanju po Bosni za proučavanje gospodarskih odnošaja g. 1879.“

Za ovoliki javni, književni i znanstveni rad Vukotinović je tečajem svoga života našao i priznanja i odlika. Bečki državni geološki zavod imenova ga svojim članom dopisnikom, gospodarska društva u Beču, Ljubljani i Solnogradu, te naravoslovno društvo u Pešti svojim počasnim članom. Usto je bio počasni gradjanin gradova Križevaca i Koprivnice od g. 1878. član i doktor filozofije ruskog sveučilišta u Harkovu, od god. 1882. član moskovskog prirodoslovnog društva, od g. 1887. član zoološko - botaničkog

VUKOVAR GOD. 1608.

društva u Beču, a bio je od 1874. posjednikom ratne kolajne i od 1887. vitez Leopoldova reda.

Ovim svjetskim odlikama pridružilo se i općenito štovanje, što ga je Vukotinović uživao u domovini. Kad je slavio svoju 80-godišnjicu, stigle su mu čestitke s mnogih strana. Ovako ljubljen i poštivan razboli se Vukotinović, koji je — sve do pred svoju smrt — sačuvao bistar um i znatnu okretnost i čilost tijela, naglo te umre 17. ožujka 1893. naveče u 9 sati u svojoj kući u Medulićevoj ulici br. 7 u Zagrebu, a dva dana kasnije sahranjen je uz velike počasti u ilirskoj arkadi na Mirogoju.

TUŠKANAC U ZIMI. (Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

Njegov su život u raznim periodama opisali Wurzbach u svom Lexiconu, Armin Knapp u „Oester. Bot. Zeitung“, Gubernatis, Dragutin Hirc u „Nar. Novinama“, razne novine i najopširnije Josip Torbar u „Ljetopisu“ Akademije 1897. Po njima je izradjen i popunjen ovaj nacrt.

Ljudevit Vukotinović bio je dvaput oženjen, prvi put s Josipom Ditkovićevom, drugi put s Marijom Pavletićevom, koja i danas u Zagrebu živi. Iz prvog je braka ostavio kćer Kleonu, udatu Koretić.

Tijesni prijatelj ilirskih prvaka upisao je Vukotinović svoje ime trajno u hrvatske ljetopise.

STOGODIŠNJICA ANTUNA NIJEMČIĆA.

Antun Nijemčić-Gostovinski rodio se je dne 14. siječnja 1813. na dobru Edde u šomodskoj županiji u Ugarskoj. (Mirko Bogović, najbolji pobratim i prvi Nijemčićev životopisac, krivo je zabilježio u životopisu od g. 1851., da se je Nijemčić rodio 10. svibnja 1813. u Segeštu u Ugarskoj, pak je ovu pogrješku piscu ovih redaka vlastoručno ispravio na nacrtu pokojnikove biografije, koji se nalazi u mene). Pjesnikova majka Rozalija rodjena Huszar, prvo udata za Antuna pl. Vlassicha, vlastelina u Eddeu, a po njegovoj smrti za Nijemčićeva oca Ivana, bila je takodjer rodom iz šomodske županije, te je pošla u posjete k rodu, gdje je snadje i porod. Antunov je otac bio podrijetlom iz Vukovca pod Malim Kalnikom. Kad se Antun rodio, bio je njegov otac kotarski sudac u Ludbregu u križevačkoj županiji, a imao je već dvije kćeri. Vrativši se sinčić skoro s majkom u Ludbreg, sprovede djetinstvo ovdje u Koprivnici, kamo mu se je otac za koju godinu preselio postavši ondje gradskim vijećnikom. U Koprivnici je Antun učio prve početne škole, u Varaždinu gimnazijske nauke od 1823.—1829. te došao potonje godine u Zagreb, da ovdje uči filozofiju i pravo. Već kao pravnika zateče ga g. 1833. prvi teški udarac smrću ljubljene majke, a njegova oca obuze takova hladnoća, da je medju njima došlo i do razdora. To se sve tako kosnulo plemenita srca Antunova, da — kao pravnik zadnje godine — nije ni tražio, ni dobivao od oca više nikakove potpore, nego se uzdržavao podučavanjem djaka. U ono se vrijeme Nijemčić najuže sprijateljio u Zagrebu sa šest godina starijim, vatrenim Tomom Blažekom, koji je prvi od ilirskih pjesnika legô u prerani grob u Varaždinu g. 1846., a Nijemčić mu se odužio g. 1848. izdanjem njegovih „Političkih pjesama“.

ANTUN NIJEMČIĆ.

Nijemčić i Blažek našli su se u Gajevu kolu od prvog početka. Stariji Blažek već je u 43. broju „Danice“ od g. 1835. objelodanio svoju prvu pjesmu „Domorodac“, dok je mladji Nijemčić, prije svega, marljivo proučavao klasike i stranu knjigu.

U to vrijeme umre mu 20. svibnja 1838. u Koprivnici u 52. godini otac, te mu ostavi ondje kuću, nešto zemáljâ i na brežuljku „Starigrad“ vinograd, u koji bi naš Antun svake godine — kao u svoju vilegijaturu — za-

lazio na odmor, čitanje i pisanje. Sprovevši neko vrijeme u Križevcima kao jurat, izabran bi Nijemčić prigodom županijske restauracije križevačke 27. listopada 1836. kotarskim pristavom za kotar moslavački.

Malo zatim bio je Nijemčić imenovan počasnim sucem, te je ostao u Moslavini sve do god. 1840. Tu se Nijemčić upoznao i s desnim svojim prijateljem Mirkom Bogovićem, kojemu je ostao do smrti vjeran drug, a tu je takodjer bilo g. 1839., da je ugledao i lijepu djevojku iz ugledne hrvatske obitelji, u koju se je strasno zaljubio, no koja ga je odbila, jer nije shvaćala njegove ozbiljnosti i njegove ćutljivosti. Iste godine posla Nijemčić pismom od 2. ožujka iz Osekova Gaju prve svoje pjesme za „Danicu.“ Sam misli, „da malo valjadu, može biti i ništa“, no da ne bude sličan djetetu, koje nije htjelo prije u vodu negoli nauči plivati, odlučio se na taj korak. Koje su to pjesme bile, ne znamo, no po svoj prilici bila je medju njima prva „Dva vrela“ (prijevod), koja je ugledala svijetlo u „Danici“ 6. srpnja 1839. br. 27., jer je to uopće prvi poznati nam njegov štampani pjesmotvor.

God. 1840. bio je Nijemčić premješten u Koprivnicu, a već slijedeće g. 1841., kad je položio tako zvanu odvjetničku cenzuru, došao je u Ludbreg za samostalnog pristava i ostao na tom mjestu do g. 1846.

Mjeseca svibnja 1842. obavljena je u Zagrebu restauracija županijskih časnika, te je izmedju Turopoljaca i Iliraca došlo do krvava sukoba. Ilirci su nadvladali, no Nijemčić je u pismu na Bogovića, bivši sam u Zagrebu prisutan, požalio ovaj razdor, od koga se nije ničemu dobru nadao, a budućnost je opravdala njegovu bojazan.

Ljeti iste godine razboli se Nijemčić i posjeti Varaždinske Toplice, gdje se za kratko vrijeme oporavi, — ali na nesreću i po drugi put zaljubi u neku zagrebačku djevojku, koja je ondje boravila, a našeg pjesnika isto tako nije mogla shvatiti, kao ni njegova prva ljúba. Ovu nesrećnu ljubav, koju je sam pjesnik živo ocrtao u svojim pjesmicama „Neven“ i „Lepiri“, pokušao je u formi romana kasnije obraditi hrvatski književnik Blaž Lorković, te ga je g. 1868. objelodanio u časopisu „Dragoljubu“.

PASTIRČE.
(Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

Koncem veljače 1843. zaputi se Nijemčić — po davnoj svojoj želji — u gornju Italiju, te je taj put opisao živim i zanimljivim načinom u debeloj knjizi „Putositnice“ (1845.). Kod županijske restauracije zagrebačke 29. srpnja 1845. bio je i Nijemčić u

opasnosti života, iz koje je srećno umakao, da vida ljute rane svoga pobratima Bogovića. Žrtvama kobnog ovog dana posvetio je Nijemčić slavnu svoju himnu: „Vijence pletu mlade Hrvatice“. Mjeseca lipnja 1846., prigodom obnove časnika županije križevačke, bio je Nijemčić jednoglasno izabran kot. sucem u Novom Marofu, gdje je uz svoje uredovne poslove najvolio čitati valjane knjige, njegovati cvijeće i pisati pjesme. Mjeseca lipnja 1848. putovao je sa Žigrovićem i Šišmanom Farkašem po Slavoniji do Zemuna i posjetio Biògrad, te Oršovu i Mehadiju. U studenom 1847., kad je u Hrvatskoj odzvonilo latinizmu, Nijemčić mu je prvi doviknuo: „Laka mu zemljica!“ i sastavio sva svoja izvješća županiji hrvatski.

Tako se primače i g. 1848. Nijemčić bude u svibnju u svom kotaru novomarofskom jednoglasno izabran za poklisara u hrvatski sabor, u kojem je svojim patriotičkim govorima usplamtio slušaoce, a katkad ih svojim

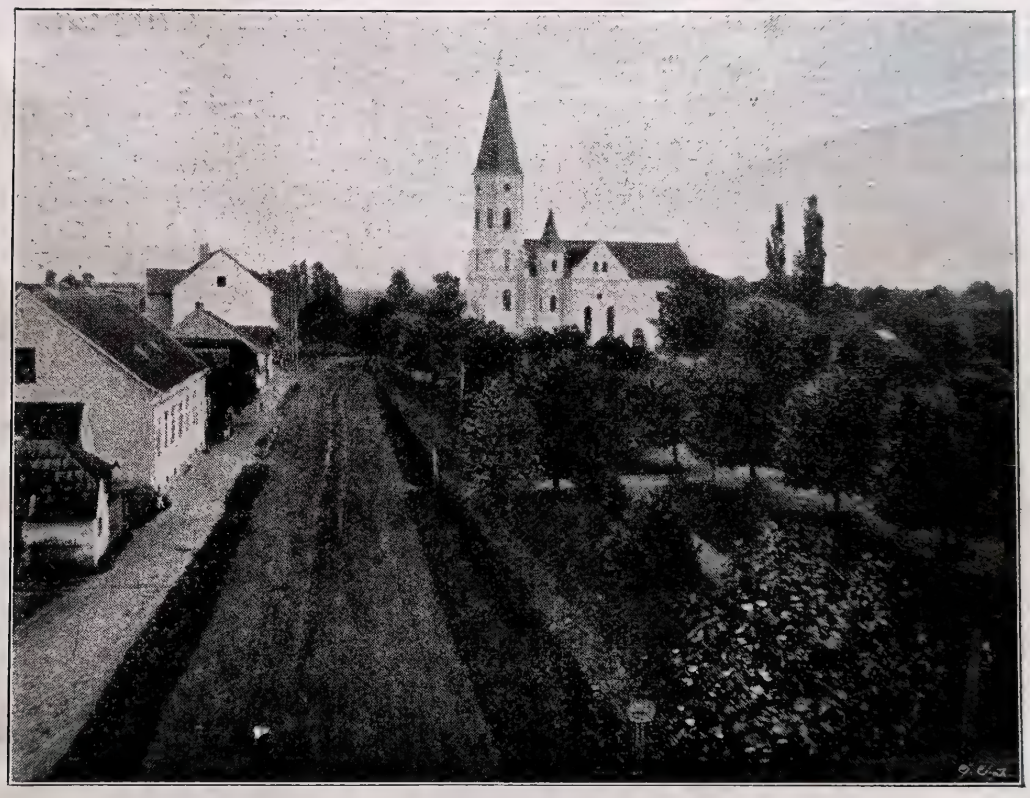

VELIKA GORICA: PERIVOJ.

lakoničkim i satiričkim primjedbama razveselio. Iza dovršena sabora vrati se Nijemčić u Novi Marof, pa je odanle došao u Varaždin, kad je Jelačić ban s hrvatskom vojskom 11. rujna 1848. prelazio Dravu.

Početkom mjeseca travnja 1849. izabran bje Nijemčić urednim bilježnikom županije križevačke, te se morade preseliti u Križevce. Tu je nadovezao stara prijateljstva i naumio da oženi o Katarinju ljepušnu Terezu Vrančićevu, s kojom se je nedavno bio skromno zaručio. No u tom ga željkovanju smrt preteče. U kolovozu je morao krenuti u Podravinu, da popiše narodne stražare. Tu oboli od prolijeva, za koji rekoše, da je kolera. Nijemčić se brže bolje vrati u Križevce, gdje je medjutim — unatoč svemu neumornom nastojanju žup. fizika dra. Schlossera — za nekoliko dana, 5. rujna 1849. preminuo u 37. godini svoga života. Umro je u naručaju svoje zaručnice, u svom stanu u I. katu županijske kuće, i to u onom

dijelu, koji danas pripada kao svojina gospodarsko-šumarskom učilištu. Dva dana kasnije sproveo ga je cijeli grad — uz mnogobrojne vanjske prijatelje i štovatelje — do hladnog groba na groblju sv. Roka. Njegova prerana smrt odjeknu jekom žalosti po cijeloj Hrvatskoj, a upravni odbor županije zabilježio je njegove zasluge u javnom i privatnom životu za vječna vremena u javni zapisnik. Pošto nije nitko u ono vrijeme u Križevcima od kolere ni umro ni obolio, nema sumnje, da je i njegova bolest bila puka nahlada.

Na pjesnikovu grobu postavila je zahvalna prijateljska ruka željezni križ, koji još i danas stoji, a koji ima skoro da zamijeni vele lijepi spomenik od mramora po osnovi mladog hrv. kipara Rudolfa Valdeca. Odbor, koji se je u tu svrhu u Križevcima ustrojio, po svoj će prilici i na kući,

VELIKA GORICA: NAROD PRED ŽUPNOM CRKVOM.

u kojoj je Nijemčić umro, dati uzidati spomen-ploču, te se tako odužiti sjeni svoga slavnog sugradjana.

Sam je Nijemčić izdao za svog života samo svoje „Putositnice“, te niz pjesama u „Danici“. Istom nakon njegove smrti sakupio je Mirko Bogović njegove pjesme, te ih uz životopis izdao g. 1851. u Zagrebu. Bogović je takodjer u „Nevenu“ tiskao g. 1852. II. dio njegovih „Putositnica“, g. 1854. nedovršeni roman „Udes ljudski“ — i g. 1854. veselu igru: „Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?“

„Matica Hrvatska“ pedesete pak godine nakon pjesnikove smrti izda njegova sakupljena djela.

Nije mnogo, što je Nijemčić, taj mili sanjar medju ilirskim pjesnicima, taj hrvatski Seume napisao. No tu su divne pjesme: Il je možno, Hrvaćani desne simo, Kažite mi, Tko je muž, Gori nebo visoko, Bogu, O da raj se prošlih ljeta, Grob kaludjera itd., koje će živjeti u hrvatskim srcima dovijek i vazda ih usplamćivati. Njegovi „Lepiri“ mila su braća

Vrazovih „Djulabija“, a „Putositnice“ živ dokaz njegova finog osjećaja i njegove humorističke žice.

Antun Nijemčić bio je krasan, vitak, plavokos čovjek, modrih očiju, fina ponašanja, ozbiljan i tih, osjetljiv, katkada humorist i satirik. Jedna od njegovih sestara udala se je u Ugarsku za nekog Bajzu, a druga je prije umrla. Njegova polusestra Justina Vlassich (iz prvog braka njegove majke) udala se za Ivana Labaša, vlastelina u Lovrečanima, vrlog historika i heraldika. Od njegove najbliže rodbine živi samo potomčad bratića mu Janka, bivšeg velikog suca, koji je u Križevcima god. 1876. preminuo.

SEDAMDESETGODIŠNJICA ERNESTA KRAMBERGERA.

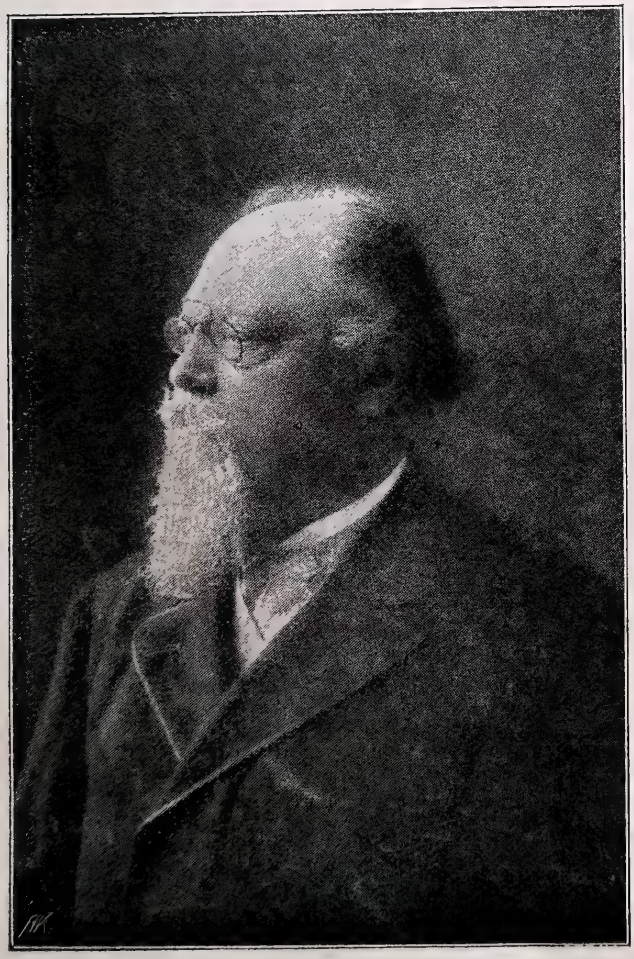

ERNEST KRAMBERGER.

Ernest Kramberger, naš revni suradnik, rodjen je dne 23. siječnja godine 1843. u Slatini, u virovitičkoj županiji. Otac mu Franjo bio Slovenac iz Sv. Urbana kraj Optuja, saučenik pokojnoga slaviste F. Miklošića u varaždinskoj gimnaziji. Kao dobar latinac, dobio mjesto kod vlastelinstva virovitičkoga, gdje je bio aktuar, dok su vlastela uredovala latinštinom. Kad je knez Lipe Schaumburg kupio Viroviticu i Slatinu, otac je našega Ernesta premješten u Slatinu kao računovodja.

Ondje je dječak Ernest u kući do vlasteoske velike pivnice proživio godine djetinstva, dok se s roditeljima preselio u Mikleuš, spahiluk istoga vlastelinstva. Odanle bje poslan u pučku školu u Bjelovar, iz Bjelovara u realku u Grac na godinu dana. Iz Graca je došao u vinkovačku gimnaziju, gdje je od petoga razreda učio većinu predmeta na hrvatskom jeziku.

Sveučilišne je nauke svršio u Gracu i Beču. Bivši od godine 1865. kao suplenat u osječkoj gimnaziji do jeseni 1868. premjestiše ga u gimnaziju požešku. Odanle je pošao sa suplentskom pristojbom kao stipendijom na bečko sveučilište.

Službovao je onda kao suplenat u Požegi, a kao pravi učitelj u gimnaziji u Karlovcu. Jeseni 1882. bude premješten u svojstvu ravnateljskoga poslovodje u Bjelovar, gdje je postao i ravnateljem. Godine 1892. premješten u gimnaziju u Gospiću ostade ondje do 1895. kao ravnatelj tamošnje gimnazije. Iza toga bi dodijeljen bogoštovno-nastavnom odjelu kr. zem. vlade,

gdje ga zapala zadaća da uredi hrv.-slavonsku školsku izložbu na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. Za tu je izložbu i napisao djelo: Hrvatsko školstvo. - Po spomenutoj izložbi je bio kratko vrijeme na dopustu u svrhu izradbe jednoga odjela Austro-Ugarske monarhije orisane i opisane i zato, da mnoge sastavke za to djelo, hrvatskim jezikom napisane, prevede na njemački. Nakon dovršene te zadaće dodijeljen bje u svojem svojstvu kr. gornjogradskoj gimnaziji zagrebačkoj — isprva samo za njemački jezik. Godine 1905. umirovljen je kao ravnatelj. Još je zatim — iznimno — škol. godine 1909.—1910. poučavao njem. jezik u gornjogradskoj gimnaziji i u ženskom liceju.

Književni je svoj rad započeo u Karlovcu god. 1881. i to sa šalom „Uprošnjak“ u „Vijencu“, dok je bio urednikom Šenoa. U tom je listu izišao i „Dr. Medicinović, Žablja republika i Koncert u Frkljevcima.“

U „Narodnim Novinama“ štampano je od 1882. do 1911. što u božićnim

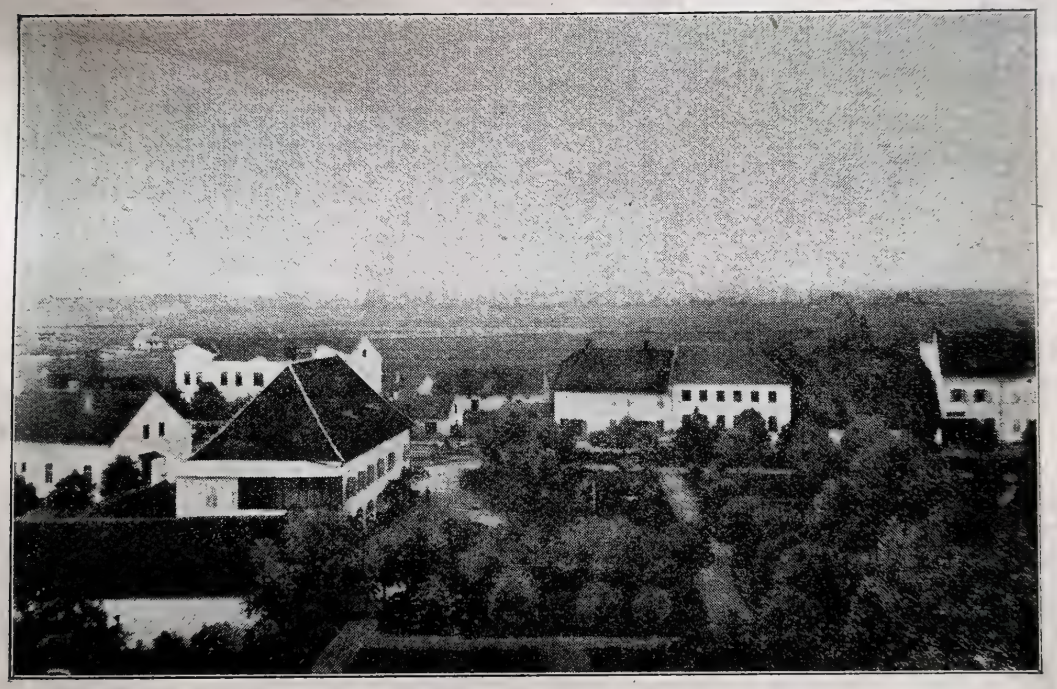

SREDIŠTE VELIKE GORICE.

prilozima, što u podlistku 17 njegovih ovećih šala. Medju njima „Eskamotaža“ — „Mala spletka“ — „Ples u Frkljevcima“ — „Kobni šešir“ — i t. d.

U „Pobratimu“ štampano je od 1897. do 1911. što šaljivih, što ozbiljnih pripovijedaka na broju 35, medju njima i takovih, koje teku kroz dva i više brojeva.

U „Smilju“ je izišlo nekoliko pripovijedaka za djecu.

U Prosvjeti čitamo počevši od XII. godišta: „Slikar“ — „Dvolični kaput“ — „Nametnik“ — „Gizdelin“ — „Ugodno putovanje“ — „Prnjavorski snubok“ — „Bogata udovica“ — „Kobno ljubakanje“ — „Ženidba Domenika Valkovića“ — „Kćerka ljubavi“ — „Bekrija“.

Za Strossmayerov je kalendar napisao šalu: „Na dopustu“. Svojim je troškom izdao za mladež: „Petar Ilinić, uznik čaklovački“ u Bjelovaru 8188. Knjigu rese slike od ruke piščeve i profesora Josipa Hohnjeca.

U „Vijencu“ godine 1911. štampana je pripovijest „Dva puta zaručen.“

Knjigu za mladež: „Tko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrije“ — u rukopisu još — objelodaniti ne može, što je naši hrvatski knjižari i nakladnici primiti ne će, što im je nešto opsežnija, i što se vole služiti prijevodima iz njemačkoga poradi toga, što i slike jeftinije dobivaju.

U „Vijencu“ je godine 1882. i u slijedećim tečajima priopćio nekoliko kratkih povjesničkih crtica o Požegi, Pakracu, Virovitici, Ružici kod Orahovice uz crteže istih mjesta, a izišle su još i druge slike njegovom rukom nacrtane u „Vijencu“.

U geografskom je listu „Globus“ priopćio nekoliko većih sastavaka o Slavoniji i o Hrvatskim ponornicama.

Kako sudbina nikoga ne štedi, imao je i Kramberger teških briga uslijed opetovanih bolesti u obitelji i uslijed gubitka odrasle dobre djece.

VELIKA GORICA: „TUROPOLJSKI GRAD“.

Nastojanje da najbolje, što je napisao, u dva ili tri sveska sabere i napose izdade, nije mu dosle za rukom pošlo radi nepovoljnih odnošaja u broju naših nakladnika.

PRIPOVIJEST O ŠARANU.

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

— Šta? — skoči na mene moja žena ono jutro, kad sam se usudio bio primijetiti, da kupi za ručak na trgu riba. — Šta? Ti si se zaželio riba, veliš? U toj silnoj skupoći ti bi još i ribe jeo, je li, ribe? Kad sam posljednji petak upitala za cijenu, zamalo me nije kap udarila, kad mi je ribar kazao, što traži. Tä, za one novce, što bi ih dala za ribe, mogli bismo čitavih pet dana da se hranimo mesom! Gle, gle, ti njega, kakove

ga lude želje spopadaju, kakove se pametnu i razboritu čovjeku ne bi ni u snu radjale! Zar ti se je iznenada pomutila pamet, ili si preko noći obogatio, da se možeš razbacivati novcem, a? Idi, Idi! Tvoja mršava plaća i — ribe! Da mi ih nijesi više ni spomenuo, već si ih jednom za vazda, kako sad stvari stoje, izbij iz glave!

Tako moja žena. Ja sam dakako na tu njezinu argumentaciju mudro šutio, — ali si riba ipak nijesam izbio iz glave, kako mi je ona naložila. Bilo što bilo, jednom moram i ja opet da okušam ribu, ja, koji sam je toli rado jeo, a sad je eto već gotovo čitavu godinu nije bilo na mom stolu. Istina, žena je imala posve pravo, kad mi je spominjala zla vremena, moju prilično mršavu plaću, no uza sve to ova nije ipak bila tako neznatna, da ne bih barem jednom mogao da si priuštim ribu. Bit će, da žena pretjeruje, jer nije bijes, da je riba na trgu ipak tako skupa, da ne bih ni u snu smio da pomislim na nju.

Hajde de, pokušat ću sreću! U deset sati „skočio“ sam iz ureda na trg. Računao sam, da u ovo vrijeme ne će biti više mnogo kupaca i da će zato biti riba jeftina. Ali prevario sam se. Čini se, kao da su i svi oni, koje sam ondje na veliko svoje čudo i presenećenje zatekao, računali poput mene, jer je oko ribara bila silna vreva i stiska. Nekako se proturam do ribarskog stola i iza dugog prebiranja i okolišanja zapitam za cijenu jednog šarana. Bio je priličan, meni i ženi bit će ga posve dosta za dva čestita obroka. Zapitam za cijenu. Ej ženo, pravo si mi jutros govorila, jer vjerujte mi, zamalo nije i mene udarila kap, kad mi je ribar kazao, pošto ga prodaje.

Ali što da duljim? Pogadjaj se ovamo, cjenjkaj se onamo: za dobar sam četvrt sata bio srećnim vlasnikom šarana uz cijenu od pet kruna. Nekako teško sam brojio novce, ali što sam htio? Neka se barem jednom ispuni moja želja! Tä, nije to svaki dan!

I ponosno se stanem vraćati u ured. Poslat ću kući podvornika sa šaranom i poručiti ženi . . . Hu! Žena! Tä, za Boga miloga, sad mi je tek ona pala na um! Što će ona kazati, kad sazna, kako sam skupo platio ribu! Hu! Ta istjerat će me iz kože, a šaran će mi prisjesti prije, negoli ga i okusim! Kroz čitav ću mjesec dana morati da slušam njezino zanovijetanje! Ona je tako štedljiva, osobito kod jela, a ja, evo gle, bacam tolike novce za jednoga jedinoga šarana!

Ha! Dosjetim se! Heureka! Zar moram doista da budem iskren? Zar joj moram po istini kazati, što sam dao za ribu? Jok! Ta jednom mogu i nju da prevarim! Neka bude! Reći ću joj, da sam za šarana platio samo tri krune! Ha, ha, ha! Alaj će me debelo gledati i diviti se mojoj vještini u kupovanju, jer nema sumnje: tri krune šaran vrijedi — a ma — medju braćom!

I sav srećan dojurim u ured.

— Gle, gle, dragi prijatelju, što to nosite? — zateče me u mojoj uredskoj sobi predstojnik, koga je bez sumnje sam nečisti u onaj čas ovamo bio donio.

— Hm, šarana, poglaviti! Iznenadit ću ženu.

— Gle, gle! Krasna riba, dobar komad! A koliko ste platili? Bez sumnje mnogo, jer danas je riba najskuplje jelo za nas obične smrtnike!

Hm! Da mu kažem po istini? Da sam dao pet kruna za jednu jedincatu ribu, koju kanimo pojesti moja žena i ja, a gotovo danomice se pred njim tužim, da s ovom mojom slabom plaćom jedva nekako slažemo kraj s krajem? Ne!

— Tri krune, poglaviti!

— Što? Samo tri krune! Ta vi, prijatelju, imate sreću kao nitko! Gotovo čovjek ne bi ni vjerovao!

— Jest, jest, poglaviti! Samo tri krune! Ni filira više! Znadem ja bolje nego ikoja žena da kupujem — lagao sam ja.

Predstojnik kao da se je nešto zamislio. Šuteći uhvati šarana, stane ga ogledavati na sve strane i na ruci ga njihati.

— Znate li što, dragi prijatelju! Budite tako dobri i ustupite ga meni! Hoću i ja, da svoju iznenadim i dokažem joj, da ribe nijesu tako skupe, kako ona govori. Evo vam četiri krune! Jedna kruna neka vam bude u ime čistoga dobitka! Bez uvrede! Je li da pristajete? Vi možete drugi petak da si opet nabavite šarana! Je li? Hvala vam lijepa! — I ne čekajući na moj odgovor izvadi iz džepa četiri krune i položi ih na stol.

Hm! Trista mu jada! Ali što sam htio? Tà, on je moj poglavar u uredu, a prema ovakovim ljudima treba da budeš uvijek učtiv, pogotovu što je bio prema meni dobar i često mi išao na ruku. I dok sam ja nešto pentao o „osobitoj nekoj časti“ i „dragoj volji“, stisnuo mi je predstojnik ruku, uzeo šarana i uz „Hvala vam lijepa!“ izašao iz sobe.

— Hu, hu, hu! Lijepe li trgovine! Odoše moje dvije krune! Grom ga ubio! Ali da, pravo mi budi! Što idem pred njim lagati!

I zlovoljan, mrk i pokunjen odem kući nastojeći iz petnih žila, da se kod ručka pokažem pred ženom što veseliji . . .

* * *

Drugi petak eto me i opet na trgu. Danas je bila riba još skuplja negoli posljednji put. Ne smeta! Ma da se nebo provali, ja ću je kupiti, ma čitav mjesec i ne pušio. Tà, zar sam ja uzalud ovih sedam dana tako željno iščekivao današnji petak i dan se na dan častio s pečenim šaranom, za kojim su mi porasle zazubice kao nikad dosad! Ne i ne!

I opet sam kupio — a ma — upravo prekrasnoga šarana za pet kruna. Lijepi novci, ali neka, barem ću se jednom do mile volje naužiti ribe!

Ovaj sam put bio oprezniji i nisam šarana nosio u ured — ta mogla bi koja nevolja i opet donijeti predstojnika — nego sam ga odmah na trgu predao služniku i poslao ga kući s listom, koji sam još u uredu napisao bio i u kojem molim ženu, da ga lijepo ispeče za ručak.

Teškom sam mukom iščekao podne. Žurio sam se kući, što više sam mogao, radujući se čitavim putem poput malena djeteta onomu času, kad ću metnuti u usta prvi zalogaj pečena šarana . . . Tà, to je veoma rijetka i skupa pečenka!

I dodjem kući. Ali što je to? Čvrsto sam bio uvjeren, da će mi odmah udariti u nos miris po pečenu šaranu, čim otvorim vrata, ali dakako — tek vonj po kuhanu kiselu kupusu rasprostirao se je po čitavoj kući. Pun nekih crnih slutnja zaputim se u kuhinju. Kraj ognjišta zatečem ženu. O šaranu ni traga.

— Dobar dan dušo! Jesam li te iznenadio sa šaranom?

— Bježi od mene, nesrećniče, da te moje oči ne vide! — okosi se ona na mene i stane me bijesno mjeriti od pete do glave.

— Tä, ženo! — uskliknem ja nesigurnim glasom. — Što ti je za Boga!

— Šuti i ne pitaj! Jadne li mene kraj takova muža! Drugi ljudi štede, a ti, eto gle, bacaš lakoumno novac za kojekakove gluposti! . . .

— Ta molim te!

— Šuti! Znadem ja dobro, pošto su bili jutros šarani! Ispod pet kruna nije ga bilo na trgu! A znadeš li ti, što je pet kruna, pet kruna, čuješ li? Šuti i ne prigovaraj! I ti se usudio da ga kupiš i meni kući pošalješ, je li? Bože, Bože! Pet kruna, čitavih pet kruna za šarana! Ne prekidaj me! A kad ti ja kažem, da mi kupiš nove postole, ej dakako, tad smišljaš i ovo i ono i odgadjaš od dana na dan, dok sirotica doista ne budem već gotovo posve bosa i ne moram sama bez tvog znanja da si ih nabavim. Ili kad hoću nov šešir, a? Sjećaš li se? Stidi se!

— Ali, ženo, kakovih pet kruna! — primijetim ja. — Kakovih ti pet kruna pada na um!

— Šuti i ne govori! Tä eno, pitaj gospodju tajnikovicu, s kojom sam jutros bila na trgu, koliko su tražili za šarane! Kose su nam se ježile! A ti ih ideš kupovati! Jao si ga meni kraj tebe! Ja štedim, što više mogu, a ti? Uh!

— Ali ženo, tri krune, samo tri krune sam dao za nj! — poviknem ja odlučno.

— Tä idi! Što buncaš i vodiš me za nos! Zar misliš, da sam budala poput tebe?

— Jest, jest, samo tri krune, vjeruj mi! Duše mi! Ali za te sam novce mogao da kupim samo ja i nitko drugi!

— Ne laži! Stid te bilo!

— Eto na, što bih lagao! Na sreću se namjerih na staroga Peru, znadeš li ga?

— Briga mene za nj!

— Eto gle, a on mene dobro poznaje, jer sam mu jednom učinio bio veliku ljubav, a sad mi se odužio. I kadgod hoću da kupim ribu . . .

— A tako! — lupi se žena po čelu. — I ti mi to tek sad kazuješ! Sad, kad je kasno! Zašto mi nijesi to pisao u listu? Pravo ti budi!

— A čemu, ženice? — I mene su opet zaokupile crne slutnje.

— Čemu? Ne pitaj tako ludo! U silnom onom gnjevu i ljutosti dala sam šarana svojoj sestri, koja je jutros iznenada doputovala bila u Zagreb. Dala sam joj ga, da, dala, ne gledaj me tako čudnovato, jer nijesam htjela, da mi bude na očima ta nesrećna riba; mislila sam, da će me kap udariti, kad mi ju je služnik donio.

*

— Ženo!

— Šuti! Svemu si tomu uzrok ti, jedino ti! Ali neka bude! Ta ti znaš, da sestra u onim svojim brdinama i ne vidi nikad ribe! A sjećaš se jamačno i toga, kako nam je onomadne poslala jabuka i šljiva, pa čemu da joj se ne odužim! Da znaš, kako je bila sva izvan sebe od radosti! Od samoga veselja gotovo te nije zakasnila na vlak, jer je morala odmah opet otputovati

— Hu! Bijes je odnio!

Mene je najednom prošla volja da kupujem šarana — prošla jednom zauvijek.

* * *

— Evo ti, mužiću, tri krune! Gospodja te tajnikovica lijepo moli, da joj kupiš jednog šarana kod tog tvog Pere, o kom sam joj juče pripovijedala. A pošalji na svaki način jednoga šarana i za nas, jer sam se i ja živo zaželjela pečene ribe pogotovu, što možeš tako jeftino da je nabaviš.

Tako mi je eto govorila žena slijedeći petak ujutro prije, negoli sam polazio u ured.

Hu! Dakle još i to! Sad se je eto žena zaželjela šarana, dok meni ni u snu nije padalo na um, da ga nabavljam. A usto još i tajnikovica! Hu! Ali dakako! Pokazat ću vam ja! Što još! Ja ću, istina, danas jesti ribu, i te kako ću je jesti, ali ne kod kuće nego u gostionici kod Gliše, komu sam jučer poslije podne naručio bio, da mi spremi za jedanaest sati pošteni obrok pečena šarana, da ga se — a ma — ljudski najedem. Istina, i Glišo će ga masno zaračunati, ali ništa zato! Svakako će biti jeftinije, nego da na trgu kupim čitavoga šarana! Ta zar sam poludio, da u tutanj bacam svoje novce! Pa još za gospodju tajnikovicu? Jok!

A tako je i bilo. Kod Gliše sam se dosita najeo šarana i pošteno ga zalio vinom, te pošao kući. Bilo je upravo podne. Kod kuće nadjem ženu i tajnikovicu.

— Gdje su naši šarani? — skoči na mene žena. — Lijepa li mi čovjeka! Gospodja tajnikovica i ja čekamo eto već čitava dva sata, a o njima ni traga ni glasa. Što je? Govori! — I čudnovato me pogleda

Taj me je pogled, a i pogled gospodje tajnikovice posve smeo. Uzvrpoljio sam se i počeo nešto mucati i motati, kako „moga“ ribara danas nije bilo na trgu, i kako mi je od srca žao i neizrečeno me boli, što im nijesam mogao da učinim po volji.

Hu! Jao si ga meni! Obje se žene uskomešale. Tajnikovica je porumenila i bez riječi izašla iz sobe. Ali zato moja žena! Bože dragi, što li sve nijesam onaj dan čuo iz njezinih ustiju!

— Tako dakle? I to ti meni, čuješ li, meni, svojoj ženi? Bože, Bože, što sam ti sakrivila, da me tako biješ! Ej, da! Zaželjela se jednom i ja šarana, a moj dobri i nježni muž odmah je dakako ispunio moju želju! Da, da! Okrutn iče! Samo me mučiš i patiš! Na moju ne smije — a ma — nikad da bude! Divna li mi muža! Kamo sreće, da te nijesam ni

upoznala! Ne varaj me i ne laži mi! Kako da ne bi upravo danas bilo tvoga ribara, je li? Kaži to komu drugomu, a ne meni! Htio si, da mi po običaju prkosiš i da mi se tobože osvetiš, što sam prošli petak darovala bila šarana svojoj sestri. Da, da! Eto gle, kakav si! Pa da to nije podlo od tebe? I onda sve to još pred gospodjom tajnikovicom! Sa svoje bih strane još i pregorjela nesrećnog tog šarana, samo da si ga njoj donio! A ti me eto ovako sramotiš pred njom! Ta propast ću u zemlju od stida! A kakovim ćeš joj licem ti pred oči, a? Ali dakako, tebi lako, ti i onako nemaš stida! Ali ja? Bože mili, jao si ga meni, najkukavnijoj ženi na ovomu svijetu! Krvniče, kukavico!

I tako je to dalje išlo sve do tri sata, kad sam morao u ured, a trajalo je to kroz čitavu nedjelju dana. Kako mi je bilo, bolje je, da i ne pripovijedam, tek toliko hoću da kažem, da nijesam imao mira ni danju ni noću pogotovu, što je i tajnikovica bila do dna duše uvrijedjena i hladno, gotovo nikako, uzvraćala na moje pozdrave. Pa i oni česti posjeti njezini kod nas iznenada su posve prestali na veliku nevolju moje žene, koja radi toga gotovo te nije s uma sašla, da sam kraj svega toga najviše ja imao da trpim i da sam po mnijenju moje žene bio glavni krivac tek ja, jasno je samo po sebi.

Jadna li mene!

* * *

Jedva jedvice dočekah i opet petka. Bogu hvala, teda negda je svanuo. Današnjim će danom prestati moje muke, jer sam odlučio bio, da ću se „žrtvovati“ i pošto poto kupiti dva šarana, jednoga za gospodju tajnikovicu, a jednoga za ženu. Ono nekoliko ću kruna lako pregorjeti, a učinit ću to tim radije, što će se time u moju kuću opet povratiti mir i sloga.

Smišljeno, učinjeno. Kupim dva šarana, a ma dva divna šarana za ciglih petnaest kruna i pošaljem ih kući, da „iznenadim“ gospodju tajnikovicu i moju ženu. Odlanulo mi je i ja se sav radostan vraćah o podne kući. Hej, kako će mi žena od radosti pasti oko vrata, kako li će mi se gospodja tajnikovica zahvaljivati! I sve će poći opet starim putem.

Dodjem kući, udjem pobjedonosno u kuhinju i — zamalo mi se nije zamaglilo pred očima. U ognjištu a ma ni traga kakovoj vatri, a na stolu sjedi žena i — plače, plače poput gladne godine, a pred njom na stolu oba šarana upravo onako, kako sam ih kupio. Još se nijesam pravo ni snašao, a moja žena ustane i — za tren se oka oba šarana nadju pred mojim nogama.

— Eto ti ih! Progutaj si ih sam! Svisnut ću od jada! Srce će mi pući, čuješ li, ovaj čas će mi srce pući!

— Ali dušice!

— Šuti! Svega mi je dosta! Zar si me zato uzeo, da mi ispijaš krv, kukavice! Eto gle, što si učinio od mene! Poslala sam gospodji tajnikovici šarana, a ona mi ga vraća, čuješ li, jer da ne treba od ljudi, kakovi smo mi, ništa, a ma upravo ništa! Razumiješ li, što to znači? Pa da se ne ubijem! Uh! — I žena očajno zalama rukama i bolno zarida. Pristupim

do nje i hoću da je utješim, ali ona me nemilice odgurne od sebe. Još časak — i oba se šarana nadju kroz otvoreni prozor u susjedovu dvorištu, a žena bijesno zalupi vratima i izadje iz kuhinje.

Hu! Pa da ne svisnem od jada! A što je dalje bilo, ne ću ni da spominjem . . .

Poput velikoga grješnika povlačim se pred ženom iz sobe u sobu i strpljivo slušam njezine nemile riječi. Tomu je otad već peti dan, a ona se još nije umirila. Tako dugotrajne „bure“ dosad još nije bilo u mom bračnom životu. Čudim se, da, upravo divim se svojoj ženi, odakle bijesa ona smaže neprestano sve one svoje riječi, i začudo mi je, kako joj to „ratno stanje“ nije već dosadilo.

Potraja li to tako još nekoliko dana, ne znam, što ću i kako ću. Ili ću se od očaja ubiti ili — propiti.

RATNA TRUBLJA.

Spjevao ILIJA DESPOT. (Zagreb.)

Ratna trublja i mene ti
Na bojište krvno zove, —
U mom srcu evo muke,
Evo, zlato, borbe nove . . .
Ah, onom je mrieti lako
Za milenu za domáju.
Koji nije rad' ljubavi
I u paklu i u raju . . .

Ja sam teški pakô kušô.
I kad počeh raj rajevat,
Tada ratna trublja, dušo,
Veli: valja krv prolievat!
I ja mogô reć' bih: ne ću;
Al domája krvcu traži, —
Tko mi može rane ljute
Da razumi i ublaži! . . .

Ideala dva me vode,
I to su mi cigle nádi!
Jedan klikće: u boj hajde!
Drugi: nemoj mene radi!
A ja oba ljubim žarko,
Žrtvujem im svoje grudi.
Mojoj tuzi, ratna trubljo,
Ti svjedokom vječnim budi!

ŠUTI DOLAK . . .

Spjevao JANKO MAJEROVIĆ. (Jastrebarsko.)

Šuti dolak, šuti briježak —
Prekrio ih sniježak;
Šute šume, šute njive
Ispod magle sive.

Šuti potok ispod leda —
Teći mu se ne da;
Što i htjede — tek se trznu,
Srce mu se smrznu.

Šuti srce, šuti duša —
Gluhi spomen sluša . . .
A što bilo — nikad veće
Vratiti se ne će . . .

POŠURICE.

MUKTAŠ.

Humoreska STJEPANA ŠIROLE. (Zagreb.)

Sjedili smo u bašči kod „Crvene Ruže“. Običajno društvo, svakidašnji gosti.

„Kako to, da nema danas našega Máta? upita izjedared poznati šaljivdžija Šandor.“

„E, valjda gdjegod u poslu, odvrati Dragan.“

„Dobro je, da ga nema. Smislio sam malu šalu.“

„Kazuj, kazuj, što kaniš! skočili mi znatiželjno.“

„Kazivao mi je danas na trgu, da je naložio svojoj „mamici“ (Mato je svoju ženu vazda zvao „mamica“) da mu skuha posljednju šunku, što je ostala od Uskrsa“.

„Pa?“

„Uh, alaj ste znatiželjni! Tu ćemo šunku mudro dati amo donijeti, pa ćemo je zajedno použinati . . .“

„Kako?“

„Prepustite to samo meni, završi Šandor i izvadi komadić papira, pa napiše nešto s olovkom i smota papir u džep.“

Još mi jedva nazdravili Šandora, koji je vazda donosio dobre dosjetke, a ono unidje u bašču dobri naš Mato.

Bio to vremešan čovjek, a dobrota mu se čitala na licu. Mnogogodišnjim radom stekao Mato lijep imutak, a kako je ostao bez djece, nije mogao da sa svojom dobrom „mamicom“ ni potroši sve ono, što mu je donijela kuća na stanarini, rodilo polje i nadojile krave, koje su opskrbljivale mlijekom dobar dio grada. Vičan svega svoga života na radinost i štednju, nije Mato ni sada ostao bez posla, te se bavio poljodjelstvom i stočarstvom.

Zalazio je rado u društvo, no bijaše poznat kao veliki „muktaš“ . . . Uživao je, kad je mogao, ma gdjegod, da se badava najede i napije.

A volio je dobro jelo i pio rado „starinu.“ To smo svi znali, pak nam je bio vazda predmetom šale i zabave. Kako bijaše dobroćudan, nije nikada nikoju šalu primio za zlo. A bilo je dosta tih pustih šala i smijeha s Matom. On bi se iznajprije ljutio, ako je komu nasjeo, a onda se je i sam smijao tomu . . .

„O, zdravo, Mâto! pozdravi ga prvi Šandor.“

„Bog, Bog! odzdravi Mato. Eh, vi ste već na okupu. Baš živite gospodski!“

„No ti se imaš i čemu potužiti, upadne Dragan. A što ti radiš?“

„E, moj dragi, ja cijeli dan radim i na polju i na domu.“

„Mučiš se za svoju dječicu.“

„To ne, ali čovjek mora da radi, ako hoće da što steče.“

„Vrapci te odnijeli! ozbiljno će Šandor. Imaš svega dosta i još mišliš na stjecanje. Šta treba tebi? Komu ćeš sve to ostaviti?“

„E, moj Šandore, imam ja rodbine, pa ne ću da me kunu, kad me zemlja pokrije . . . Nego svaki zna svoju . . . Što je nova?

„Eto, Draganov je danas rodjendan, pak nas je pozvao na šunku . . .“

Dragan gurnu svoga susjeda Šandora nogom, ali mu ovaj namignu, da šuti.

„E, pa ja čestitam, čestitam, Dragane! doda Mato, koji si je upravo naručivao „fučak“[1] vina.

„Ništa, dajte samo čašu amo! naloži konobarici Dragan. Danas ja častim . . .“

„He, he! Tko će se s tobom! dopadno će Mato.“

„Pa i na šunku te pozivam.“

„Zahvaljujem. Imam i sam za večeru svježe kuhanu šunku, ispričavao se Mato.“

„Budalasta glavo! Tko te pita za tvoju šunku. Dragan će dati donijeti od kuće „domaću šunku“, pozvao te, pa ćeš s nama blagovati.“

„E, ne mogu ja tako samo mukte da trošim. Dobro, pristajem, ako dozvolite, da platim čašu vina u to ime.“

„Pa volja te! Prima se . . .“ govoraše Šandor. „Nego ti, Dragane, sad je već šest sati, mogli bi da pošaljemo po šunku.“

„Pa dobro. Budi tako dobar i pošalji maloga Jankića po nju.“

„Hoću!“ ustane Šandor i krene iz bašče u dvorište.

Tamo je Šandor predao Jankiću, slugi u gostionici onaj smotani papir, te ga uputio, da ode u kuću gospoji Matinoj, koja će mu dati šunku, pa neka je donese konobarici, koja će je odnijeti na stô gostima. Turivši mu u šake „zekser“ — vratio se Šandor k stolu, a mali je Jankić odjurio, kao da ga strijele gone.

Medjutim smo se mi svijali od smijeha, Mato nam je kazivao lopovštinu, koju su mu priredili nekoji „prijatelji“.

„Imam, kako znate,“ govorio Mato, ..iznajmljenu travu oko grada, pa je čuvam, da mi je ne popasu ili ne pogaze nepoštene bekrije. Noćas je došao moj pazitelj, te mi javio, da da nečije konjče pase po mojoj travi. Ustao sam brzo i pošli smo onamo. I doista nekako mršavo kljuse paslo po travi. Skočili smo dolje, da uhvatimo i odvedemo kljuse, ali da — ne možeš da ga makneš. Gurali i turali smo kljuse, ali ne će s mjesta. Bio sam ljut i lupao konjče, da se je svalilo na tle, te mi povalilo i zgnječilo čitav komad travnika. Što da činim? Pošao sam na policiju i umolio, da dozovu živodera. Za pô sata došli živoderovi momci i kljuse teškom mukom izvukli tek, kad je zora svitala. O, da ste vidjeli, koliko je trave pogaženo! Još sam morao deset kruna platiti i živoderskim momcima, a triput mi je više štete na pogaženoj travi. To su strašni ljudi! . . .“

„To su lopovi!“ dometne Šandor, ugùrsuz jedan, a sam je bio u kolu onih, kóji su kupili napola krepano kljuse od ciganina za deset kruna, te ga turnuli u Matinu travu.

„Dà, pravo, lopovi! I da mi je samo znati, tko je to učinio.“

„A ne mogu li to kod policije iznaći?“

„Ne mogu. Gradski kapetan drži, da je to šala . . .“

„No, hvala mu lijepa na takoj šali!“ dometnu Dragan.

„Koja mi je nanijela do pedeset kruna štete.“

Uto je nadošla konobarica s krasnom šunkom na drvenom tanjuru.

„Evo šunke!“ reče djevojka. „Ja ću odmah donijeti tanjure i hrena.“

„Amo s njome,“ reče Šandor i stade rezati orijaške komadetke. Sve se puši, još je topla. Baš je lijepa.

„I dobra je,“ primijeti Mato, koji je već žvakao jedan komad sve onako — po domaću — držeći ga prstima.

[1] „Fučak“ smo zvali čašu od tri decilitra.

„Fina je! Duše mi, kao da jedem svoju šunku!“

„O, ova je bolja!“ našali se Dragan. „Kladim se!“

„Hajde, ja plaćam vino, ako je tvoja bolja od moje.“

„Pa dobro, primam okladu.“

I mi smo stali oplitati šunku, kao da nijesmo jeli četrnaest dana. Dali smo šunke okusiti i gostioničaru i konobarici i malomu Jankiću. I bilo je svima dosta, a najviše je pojeo sâm Mato.

„Samo ti jedi, Mâto,“ nutkao ga Šandor, „pa onda hajde, da je zalijemo, jer znaš — „prase je žedno!“

„A ma duše mi, kao da je moja — tako je dobra,“ govorio Mato i marljivo spremao komad po komad pod krov svoga grješnoga tijela.

„E, ova je ipak bolja,“ našali se Dragan.

„Ma nije,“ reče Mato, „sad ću vam dokazati!“ Ustane Mato sve onako masnih usta i izadje iz bašče.

„Čuješ, on ide kući po svoju šunku.“

„Bježimo prije, nego se vrati!“

„Bože sačuvaj! Da vidimo, kako će se to svršiti.“

„Bit će grijeha!“

„Lako zato. Samo vi dalje jedite, da mu ne ostane ništa do kosti.“

„Alaj će biti ljut,“ nastavi Dragan.

„Kô debrecinska paprika . . .“

Mi još tako u riječi, a ono je već grmilo na dvorištu.

„O, prokleti lopovi! Vragovi nijedni! Ništarije — fakini!“ — — —

„Što je? Što je, Mâto?“ smješljivo će Šandor.

„Vi jedete moju šunku.“

„Idi, jesi li pobenavio?“

„Jest, evo ove cedulje. Netko je od vas pisao u moje ime mojoj „mamici“, da pošalje šunku amo!“

„Nije moguće!“

„Eto, — crno na bijelom! Lopovi jedni, vi mojom šunkom mene častite!“

„I još ćeš, moj Mâto, platiti vino, kako si obećao, jer je tvoja šunka bolja od Draganove.

„Naravno, kad je on i nema!“ udobrovolji se Mato.

„Ele, sad nije druge. Šala bila, šale će biti . . .“

„A komu je to na um palo?“ nasmije se Mato. „Baš je mudra glava!“

„Jednomu od onih, koji su ti konja turili u travu,“ primijeti Šandor, „ali nije dospio ovamo, no možda još stigne . . .“

„O, neka samo dodje! Platit ćete vi meni i moju travu i moju šunku.“

„A ti — vino, dragi Mâto, nema druge!

„Neka vas vrag nosi, obješenjaci jedni! Sreća da sam bar komadić moje šunke pojeo, jer kakvi ste magarci, mogli ste je pojesti i bez mene! . . .“

I sad se istom šala razvila do vrhunca, jer se je šunka morala dobrano — zaliti.

A sjutradan je cio grad pripovijedao, kako je nastradao mùktadžija Mato. — — —

STARKELJI.

Spjevao SELIM. (Petrovaradin.)

Šta će češalj ćelavom,
Šta će slijepcu krijes,
Šta će gluhu pjevanje,
Šta će hromu ples?

A šta radi stârkelja,
Taj mrtvački lijes —
Zadirkuje u cure,
Napada ga bijes.

Ta pitanja starkelji
Šalje naša ves,
Ma s njegove ljutosti
Nasto zemljotres.

POŠALICE.

Kod krojača.

Gost: Htio bih sebi kod vas dati načiniti odijelo; ali vas već unaprijed upozorujem, da ću vam ga tek za mjesec dana platiti.

Krojač: Vrlo dobro, gospodine!

Gost: A kad će biti gotovo?

Krojač: Za mjesec dana, gospodine!

Jasno kao sunce.

A. — A znadete li vi, susjede, da vaše kokoši često dolaze u moje dvorište.

B. — Da, znadem.

A. — A odakle vi to znadete?

B. — Jer su mi već četiri nestale.

Obziran čovjek.

K Marku dodje ovrhovoditelj baš na njegov imendan.

— Šta? — poviče Marko — na moj imendan me dolazite plijeniti?

— Imendan? E, onda ću radije doći sjutra; možda još danas dobijete kakav dar!

Imao je pravo.

Kod neke je željezničke nesreće jedan čovjek poginuo, a drugi izgubio obadvije noge. Udovici onog prvog dali su 5.000 kruna, a drugome 10.000 kruna odštete. Kad se udovica pritužila, da joj je učinjena krivica, odgovori joj ravnatelj:

— Vi ćete za 5.000 kruna lako dobiti drugog muža, a on ne će ni za 10.000 kruna dobiti svojih nogu.

Okrenut će se u grobu.

Aba Bobkes dodje k rabineru i saopći mu vrlo diskretnu tajnu:

— Rebe — reče Aba Bobkes — ja ću ti povjeriti, da se ja na svaki način moram sjutra pokrstiti, t. j. prijeći na kršćansku vjeru.

Rebe se uhvati za glavu:

— Kakove ti to gluposti govoriš, Aba Bobkes. Što se tebi dogodilo? Ti, koji si imao tako košernoga oca, ti hoćeš da odbaciš svoju vjeru? Znadeš li ti, da će se tvoj pokojni otac okrenuti u grobu, kad sazna, što si ti učinio . . .

— To ništa ne škodi, Rebe, — odgovori važno Aba, — jer za mjesec dana pokrstit će se i moj mladji brat; tada će se pokojni otac i po drugi put okrenuti, te će i opet ležati posve u redu.

Očit znak.

— Da tatica nije tako brzo unišao u sobu, gdje je gospodin Vladislav sa mnom razgovarao, bio bi mi se Vladislav sigurno očitovao.

— Zar? A po čemu to sudiš, kćerko moja?

— Po čemu? Nakon jednosatne šutnje počeo je kašljucati, a onda si je četvrt sata džepnim rupčićem brisao naočale.

Takodjer pristojba.

Turist (promatrajući za vrijeme gorskoga izleta u Tatrama, kako je neki izletnik vodiču prilijepio ćušku):

— Koliko može stajati ovakova ćuška?

Brdjanin: Oko dvadeset kruna zajedno s jekom.

Epigram.

Čemu Pegaza podbadaš?
Čemu li se od njeg nadaš?
Uvuc' se, brate, radije u se,
Jer tvoj Pegaz — ciganško je kljuse!

Zv. Šp.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Rijeka Buna u Hercegovini. Ispod strahotne, okomite stijene izvire na više mjesta iz crnih ždrijela i jama ledena Buna. Okolo bistrih joj se vrutaka i izvorčića naslagale sigaste pećine zagrlivši se naokolo kao jedna kamena gromada. U dnu te gromade jajoliko leži jezero. Stvara ga Buna tik svojih vrela. Dugo je po prilici oko dvadeset metara, a širina mu iznosi oko deset metara. Pokraj jezera, a pod samom stijenom uz izvore Bune, vidja se podrtina džamije, koju je podigao Ali-paša Rizvanbegović, moćni vezir hercegovački, i još nekoliko omanjih zgradica. Kroz tu se džamiju dolazi u malu kuću, u kojoj su dva turska groba. Prvi, veći grob, je nekoga Sali-Sartuh-Dede. Uz njegov grob visi na zidu gvozdeni buzdovan. Drugi, manji grob, je Dedinoga sluge, Ačik-Baša. Te grobove čuva i danas posebni čuvar, koji svake večeri metne pred grobove ibrik s vodom i peškir (ručnik). Narod priča, da ti pokojnici svake noći ustaju i da se peru prije, nego će se klanjati. Pa i danas muslomani tvrde, da je svakoga jutra peškir mokar i ibrik s vodom prazan. Stoga na tisuće pobožnih muslomana hodočasti svake godine k svetome tome mjestu ne dotaknuv se niti ćilima, koji su prostrti okolo drvenih, ćilimom pokritih, lijesova. Pred samim ždrijelom, iz kojeg izvire ledena Buna, a kraj pomenute grobnice, uzdignuta je drvena terasa, da ti pruži bolji vidik na sam izvor i na duboko jezero. Samo ždrijelo ukrasuje siga, koja se u različitim oblicima poredala, a cijela pećina opet naliči spužvi svojim bezbrojnim otvorima, rupama i spiljama, što ih je voda izrovala kapljajući i mileći tu kroz hiljade i hiljade godina. U tim otvorima i spiljama gnijezde se raznovrsne ptice, ponajviše divlji golubovi i lastavice uznemirujući svojim lijetom to tajinstveno mjesto, dok ti se opet tamo na drugoj strani, a u samom jezeru, ne pokaže — uz povaljeno gorsko kamenje — po koja vesela pastrva gospodareći u tom bujnom i tajistvenom jezeru.

Buna je rijeka ponornica, te je nastavak rijeke Zalomske, kojoj se izvor nalazi u blizini Gorskoga polja. O toj sam rijeci čuo ovu priču: Neki ovčar iz Nevesinja baci jednog jutra svoj štap u rijeku Zalomsku. Njegov otac, mlinar iz Blagaja, izvadi drugi dan taj štap iz Bune. Videći to otac i sin sporazume se, da se tim okoriste. Svaki dan bi otada sin zaklao po koju ovcu i bacio u Zalomsku, a drugi dan bi je otac iz Bune izvadio. Aga, čije bijaše krdo, veoma bi se čudio, da njegovih ovaca svaki dan biva manje, pa pozove pastira na odgovornost. Ovaj se je izvinjavao pripisujući krivnju vukovima, kojih je u okolišnom gorju bilo silesija, kao što ih još i danas ima. No aga ipak malo bolje pripazi. I zaista udje nekoga dana varci u trag. Iz osvete ubije nevjernoga slugu i baci u rijeku Zalomsku. Drugi dan mlinar izvuče iz Bune — umjesto zaklane ovce — truplo mrtvoga svoga sina.

No vratimo se k izvoru Bune. Rekosmo unaprijed, da je izvor Bune jedan od veličanstvenih prizora ponosne Herceg-Bosne. Ugodno je potom tu i boraviti, osobito za topla ljeta ili za bajne mjesečine. Voda je u Buni jasno modra i tako bistra, da se vidi svaki kamečak na dnu i svaka pastrva, što se tamo praćaka. Tim je veličajnijiko ntrast u onim mrtvim stijenama, gdje se u rupama gnjijezde, kako već unaprijed rekosmo, tisuće i tisuće lastavica i golubova neprestano u njih i iz njih ulijetajući i izlijetajući. No Buna pruža i koristi marljivomu Hercegovcu. Ona mu tjera mlinove, i to već pri svome izvoru, čim počne oticati kamenim svojim koritom. Tada polagano zakreće zelenim blagajskim poljem na zapad prema Neretvi, da se jugoistočno od Blagaja slije kod sela Bune — pô sata od izvora — u svoju maticu Neretvu i s njome u sinje Jadransko more. Na Buni je još vrijedna spomena i jedna stara grad jvina; to je kameni most na devet lukova. Pri ušću Bune u Neretvu ima lijep dvorac i vrt, što ga je ovdje sagradio nekadašnji vezir hercegovački Ali-paša Rizvanbegović, koga je ovdje dao zatočiti Omer-paša namamivši ga prije da dodje na gozbu u Mostar, gdje godine 1851. i izgubi glavu. I vrt je prekrasan tu, a pun svakovrsnoga južnoga voća kao: maslina, smokava, mogranja itd.

Rudolf barun Maldini.

Ivan Tišov: „Nastava“. Donosimo fotografiju krasne slike, koja resi dvoranu hrvatske zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu. Na toj slici prikazuje nam hrvatski umjetnik prof. Tišov, kako je Isus Krist posjetio neku obitelj, da joj pruži pouke. Isus je govorio, da cijeli naš život mora biti čestit i bez ikakove ljage. Dok je Isus tako naučavao, pridje k njemu najmladji član obitelji. Isus je vazda volio malene, pa i sada uputi domaćinu i njegovu obitelj: Živite čisto, da budete slični tomu djetetu!

Drvena kapelica u Erdovcu. Nekada je u Hrvatskoj bilo mnogo drvenih kapelica, pače i župnih crkvi. Sada ih je sve manje, jer se nove crkve i kapele grade od kamena i cigle, da budu trajnije i od vatre sigurnije. Nema više ni ove kapelice, kojoj danas donosimo sliku. Ova kapelica sv. Katarine postojala je u Erdovcu, malom selu kod Križevaca; oko kapelice bilo je groblje s drvenom ogradom, a pred kapelicom vitka breza i visok jablan. Kapelica je gotovo 300 godina odolijevala nepogodama vremena; kad je ipak ostarila, te joj prijetila pogibelj, da će se srušiti, morade ustupiti mjesto novoj, zidanoj kapelici sv. Katarine.

Vukovar god. 1608. Medju najstarija mjesta u Slavoniji spada Vukovar, koji se spominje već u 13. vijeku. Tada se zvao „Vukovo“, — kako bi trebao da se i danas zove — što odgovara oblicima mjesta: Djakovo, Ivankovo, Črešnjevo, Kukuljanovo, Škrljevo; naprotiv je „Vukovar“ pomadjaren oblik poput imena „Diakovar“ i „Daruvar“. Žiteljima, koji stanovahu uz tvrdju Vukovo, podijelio je slavonski herceg Koloman (brat kralja Bele IV.) god. 1231. neke povlastice, na pr. da smiju loviti ribe u Dunavu i Vuki. U Vukovu bijaše god. 1319. sijelo arcidjakona, koji se pokoravao biskupu u Pečuhu. Jednako je Vukovo bilo sjedište „vukovske županije“; ovom je g. 1380. upravljao Ivan Horvat, koji se kasnije istaknuo kao protivnik kralja Sigismunda. Vukovo je u vrijeme Matije Korvina pripadalo Petru Gerebu, a kasnije Lovri Ločkomu. Sultan Sulejman II. zauzeo je Vukovo 1. kolovoza 1526., kada je uz Dunav polazio na Muhačko polje. Odsada je Vukovo pripadalo Turcima 161 godinu. Kako je u to vrijeme izgledala tvrdja vukovska, prikazuje nam Prandtstädter u svome itinerariju (putopisu) od g. 1608. Ispod tvrdje stajala je džamija s kućama uz rijeku Vuku, preko koje vodila su 2 mosta. Kad je carska vojska na jesen g. 1687. zauzela Osijek, podje grof d' Aspremont s odjelom vojske prema Vukovu. Turska posada zapali tvrdju u Vukovu, te pobjegne u Ilok. Tako je grof d' Aspremont bez otpora zaposjeo Vukovo, gdje nadje same ruševine. God. 1688. bijahu u Vukovaru samo 44 kuće, u kojima je stanovalo 106 ljudi. Malo pomalo napučio se Vukovar; ali naskoro opet spade, jer mu žiteljstvo god. 1738.—1740. stradalo od kuge. God. 1745. bude osnovana „srijemska županija“ sa sjedištem u Vukovaru, gdje se nastanio barun Marko Pejačević, prvi veliki župan srijemski. Odonda razvijao se Vukovar neprestano, te uz staru varoš na lijevoj obali Vuke nastade „Novi Vukovar“ na desnoj obali.

Velika Gorica. Ovo trgovište nalazi se na staroj državnoj cesti, koja iz Zagreba vodi u Petrinju i dalje u Bosnu. Dva kilometra južnije od Velike Gorice prolazi i najstarija hrvatska željeznica Zagreb-Sisak. Ove povoljne prometne prilike učiniše Veliku Goricu središtem plodnoga Turopolja.

Da je Velika Gorica danas doista „metropola Turopolja“, vidi se već po tom, što je ondje „turopoljski grad“, t. j. središte i ured plemenite općine turopoljske. Ova jednokatna općinska kuća počela se graditi god. 1614. U prvom katu nalaze se pojedini uredi plemenite općine. Tu je soba župana (komeša) turopoljskoga, zatim sobe za bilježnika, blagajnika i za ekspedit. Prostrana je dvorana, u kojoj se drže glasovita turopoljska „spravišća“ (skupštine). Na zidovima ove dvorane vise slike turopoljskih župana: Nikole pl. Škrleca, Ivana Nepomuka pl. Zdenčaja, Danijela Antuna pl. Josipovića, Stjepana pl. Josipovića, Gjure pl. Josipovića i bilježnika Jurja pl. Briglevića. U dvorani je i naslonjač, na kojemu već tečajem 2 vijeka sjede župani turopoljski. Gvozdena vrata dijele dvoranu od sobe, u kojoj se nalazi turopoljski arhiv. Tu se čuvaju stare i važne listine plemenite općine turopoljske, zatim razne uspomene, na pr. dvije turopoljske zastave, različito oružje, jedna turska zastava, razne vrpce za zastave, ostanci nekadašnje turopoljske glazbe, veliki srebrni pečat turopoljski i razne stare škrinje.

Župna crkva u Velikoj Gorici spominje se već god. 1334., ali je postradala god. 1592., kada je Hasan-paša opustošio cijelo Turopolje. Poslije turskoga poraza kod Siska

god. 1593. obnovljena je župna crkva u Velikoj Gorici. Tečajem vremena postade ova crkva pretijesna; zato župnik Mijo Puceković počne god. 1686. graditi novu crkvu. Ova crkva postoji sve dosada; samo je župnik Josip Kolarić god. 1892. i 1893. dao lijepo obnoviti znatnim troškom, u tu svrhu dala je plemenita općina turopoljska, kao pokrovitelj 40.000 K, a župljani 12.000 K.

Nekada je oko župne crkve bilo groblje. No od god. 1891. ima Velika Gorica posebno novo groblje, dok su oko župne crkve zasipane grobnice i odstranjeni grobni spomenici. Tada je prostor izmedju župne crkve i „turopoljskoga grada“ pretvoren u lijep, visok perivoj s nasadima cvijeća. Pred „turopoljskim gradom“ prostire se trg, koji ima na južnoj strani nekoliko novih lijepih zgrada, što ih je sagradila plemenita općina turopoljska. Na tome trgu drže se i sajmovi, koji su dobro posjećivani. Velika Gorica dobila je 29. ožujka 1602. od kralja Rudolfa II. pravo, da drži tjedne sajmove i još 4 godišnja sajma. Odonda se Velika Gorica počela jače razvijati; sada je takodjer sijelo kotarske oblasti i kotarskoga suda, pod koji spada Turopolje i susjedni dio Posavine.

KNJIŽEVNOST.

Ivakić: „Mladost i život“. Profesor Joza Ivakić poznat je kao pripovjedač. Prve svoje novele, pripovijetke i akvarele štampao je Ivakić god. 1905. u Karlovcu pod naslovom „Iz našeg sokaka“. Sada je pak u Vinkovcima kod A. Rota izdao posebnu knjigu „Mladost i život“, gdje opisuje „povijest jedne ljubavi“. Knjiga stoji 1 krunu 30 filira.

Kapić: „Pjesma o ratu na Balkanu“. Urednik „Pučkoga lista“ u Splitu — pjesnik Juraj Kapić — umije važne dogadjaje opjevati po uzoru narodne pjesme. Tako je i sada spjevao veliku pjesmu, u kojoj opisuje ratne dogadjaje na Balkanskom poluotoku. Stihovi mu teku glatko, te će ova pjesma omiliti puku hrvatskomu.

Rudolfo F. Magjer: „Novi zvuci“. (Treća knjiga pjesama „Porivi“. Treće popunjeno izdanje.) Iznenadilo nas je ovih dana ovo već *treće* izdanje Magjerovih pjesama, u koje su pridošle neke nove pjesme, naročito zgodni epigrami; tako ti „novi zvuci“ čine potpunu cjelinu, u kojoj imaju mjesta nježne ljubavne, žarke rodoljubne, zanimljive „pjesme različne“ i „31 epigram“. Osim toga je knjizi dodan pregled svih naših književnih nastojanja, koja se očituju u različnim društvima, listovima itd. Agilnomu osječkomu klubu, koji radi na onoj izloženoj točki hrvatstva sam je pjesnik ujedno i tajnik.

Magjerove se pjesme čitaju lako i ulaze u dušu lako. To će i biti razlog, što su našle takav krug čitatelja, da mogu osvanuti i u trećem izdanju. Magjer ima osobit dar za t. zv. „Stimmung“, tihi, porodični, a naročito za prirodu tako, da mu pojedine pjesme naliče lijepo zamišljenim i iskreno osjećanim „pejsažima“. Blagost i mekoća podsjećaju na Gjuru Arnolda.

Knjizi je cijena 5 kruna, za djake i knjižnice 2 krune. Naručuju se kod autora. (Osijek I. Gajev trg 4). *Dr. M. O.*

„Književni pupoljci učitelj. pripravnika u Sarajevu.“ Takav je naslov knjizi, koju je za tisak uredio i na svijetlo izdao naš neumorni radnik na književnom polju prof. Josip Milaković. On im je napisao vrlo iskren i lijep predgovor, iz kojega se razabire, da je ovaj almanak osnovan god. 1887. zaslugom blagopok. Ivana Lepušića. Od te godine pa do god. 1912. nalaze se u njemu prvijenci sarajevskih učiteljskih pripravnika.

Ovi simpatični prvijenci razdijeljeni su u tri dijela: pjesme, pripovijetke i poučni članci. Pjesme, većinom ljubavne, u kojima na sjetnoj liri bugare mladi trubaduri; ima ih i takovih, gdje mlada duša drhće pred nejasnim crnim slutnjama, gdje se srce očito podaje beznadju uslijed tuberkuloze — te se unaprijed izmiruje sa svojom gorkom sudbinom. — Imade još po koja pjesma raznolika sadržaja, što odaje razne temperamente. I ovo je posve prirodno, kad se uzme u obzir ono njihovo mladenačko doba, u koje skoro svaki Pegaz na krilima ljubavi uzlijeće na Parnas.

Bolje je uspjela proza, koja nam otkriva narodnu lijepu pripovjedalačku dušu, dostatno shvatanje učiteljske i književničke zadaće. — Neke pripovijesti, prema vremenu, u kojem se stvoriše, postigle su prilično svoj uspjeh, i ako su prvijenci. Uistinu je žaliti neke pripovjedače, što rano umriješe, kao i one, koji se iznevjeriše lijepoj prozi.

Ovaj almanak zahvaliti je najviše rodoljubnom Lepušiću kao začetniku, kasnije slavnom Kranjčeviću, a ponajviše ustrajnom i zauzetnom Milakoviću, koji je zapravo svojim trudom i svojom požrtvovnošću ovaj almanak spasio od vječne zaboravi.

Ova knjiga podesna je za svaku kuću, a osobito za mladež. Da je sreće, bosanska bi vlada nabavila dosta primjeraka, pa ih porazdijelila medju učenike raznih škola, da se bar tako Milakoviću omogući, da na svijetlo izda i drugi dio. *Marunefendija.*

„Iz povijesti Bosne i Hercegovine." Sv. I. *Ardijejci.* — Severin Bernolak i Vladoila Kolarić zamisliše, kako će povijest Bosne i Hercegovine prikazati u obliku pripovijesti. Prvi svezak sačinjava najstariju povijest, kada su u Bosni stanovali Ardijejci. Drugi svezak obradit će provalu Kelta u Bosnu, treći svezak prikazat će rimsko vladanje u Bosni, četvrti doseljavanje Hrvata u Bosnu, peti zlatno doba samostalnosti bosanske, VI. svezak propast kraljevstva bosanskoga, VII. borbu krsta s polumjesecom, a osmi aneksiju Bosne god. 1908. Prvi svezak štampan je u Mostaru kod Pachera i Kisića, a stoji 3 krune.

Rakoš: „U slobodnim časovima." Naš suradnik Pavao M. Rakoš, poznat pod pseudonimom „Selim Rakošev", izdao je 15 svojih pripovijesti vlastitom nakladom u posebnoj knjizi pod naslovom „U slobodnim časovima". Knjiga je štampana u hrvatskoj pučkoj seljačkoj tiskari, a stoji samo jednu krunu.

„Balkanski rat". Tiskom i nakladom Janka Dijaka u Sisku izašla je knjižica pod naslovom „Balkanski rat". Tu je prikazana geografija Balkanskoga poluotoka i po danima točan tečaj rata, što ga balkanske države pokrenuše protiv Turske. Knjižica stoji samo 50 filira.

UMJETNOST.

Bosiljevac: „Pjesma i ples". Š. Bosiljevac na Hvaru izdao je pod naslovom „Pjesma i ples" zbirku svojih skladbi. Tu su dvije pjesme za mješoviti zbor. 8 pjesama za muške zborove i devet plesnih skladbi za glasovir. Cijela zbirka stoji 2 krune, a naručuje se kod skladatelja Bosiljevca na Hvaru (Dalmacija).

Hrvatsko kazalište. — Hajde da nastavimo, gdje zadnji put prekinusmo. Božić nam je donio domaću feriju *„Na vratima raja"*. Napisala ju je Ida Fürstova. Stvarca je od publike simpatično primljena, dok je inače možemo staviti uz bok „Krasuljici" od Kassovitz-Cvijićke, koja se od neko doba odmetnula u njemačke pisce, i Tucićevu „Carstvu sanja".

Marni naš i zaslužni komičar Arnošt Grund pohodio nas takodjer ovih božićnih praznika sa svojom, dosta uspjelom, komedijom *„On je poludio"*.

9. siječnja ov. god. proslavljena je — po patrijarhalnom običaju — godišnjica rodjenja Dživa Frana Gundulića s pjesnikovom *„Dubravkom"*, pastirskom igrom u tri skazanja.

Karl Schönherr — sada liječnik u Beču — rodom je iz Tirola. On je pravi sin svojih tirolskih brda i znade prirodu i zemljake domovine svoje vrlo vjerno i fino ocrtati. God. 1905. izašla je njegova drama *„Taljigaši"*, koja je kod nas prvi put prikazana 10. siječnja. To je kratka, potresna slika, izradjena majstorskim načinom danas već slavnoga dramatičara. Prizor izmedju žandara i maloga ciganskog dečka Liščića pravi je istrgnuti komad života. Ne možemo pravo da razumijemo, kako se našoj „dnevnoj" kritici nije ta drama svidjela. Igralo se upravo vanredno. Mali Gewölb srećno je odigrao rolu Liščića. Šta više. U nekim je scenama bio i „iznad dječije snage". Dobra bijaše takodjer gdjica Gayer kao Spitz. A i gdja Vavra, g. Rašković i Papić su bili na mjestu. Pohvaliti nam je i prijevod, koji se mjestimice kajkavskim koloritom nastojao približiti Schönherrovu originalu.

Iste se večeri davao Moliérov *„Gospodin de Pourceaugnac"*. Zapravo postoje dva Moliéra. Jedan, koji je napisao „Misanthropa" i „Tartuffa", i drugi, koji je dao „Pourceaugnaca" i „Plemića pučanina". Prvo je dao pjesnik, a drugo glumac. I ovdje se najizrazitije opaža razlika izmedju „teatra" i „poezije", izmedju onoga, što pjesnik daje sebi i odabranicima, i onoga, što pruža publici. Mi smo već gledali na našoj pozornici sve „bolje" Moliérove stvari, a sada je došao red i na one druge. Najposlije u ovo pokladno doba mi nemamo ništa protiv toga. Ima odozdo, ispod vanjske kore onih „klistira" i sličnih lakrdijaških sredstava, nešto, što nam daje slutiti veličinu nesrećnoga glumca i pjesnika. Gosp. Freudenreich kao i svi ostali bili su u „stilu" i dali nam čitavu stvar vrlo živo i svježe.

19. siječnja proslavljena je dopodne u našem kazalištu stogodišnjica rodjenja Ljudevita Vukotinovića i Antuna Nijemčića. Srećna je bila zamisao kazališne uprave, što je ovu rijetku, a i lijepu slavu, proslavila matinejom. Publika je svojim posjetom dokazala, da umije cijeniti ilirski zanos napunivši kuću do posljednjega mjesta. *„Prolog"* prof. Ogrizovića bio je lapidaran i pun osjećaja, pa ga je zato svatko i pozorno slušao

Prikazivanje pak Vukotinovićeva *„Prvog i zadnjeg kipa“* i Nijemčićeve komedije *„Kvas bez kruha“* bilo je besprikorno. Napose nam valja spomenuti g. Pavića u ulozi prevajanca Slatkovića. — Ovom zgodom samo jedan upit na slavnu kazališnu upravu. Mi smo prijatelji štednje, ali ipak ne možemo razumjeti, zašto se na ovoj matineji dijelio kazališni list „Hrvatska Pozornica“ još tamo od proslave „Kola“, koja je bila u prosincu prošle godine. Mnogi naši prijatelji pokazali su nam taj 15. broj čudeći se, kako se takovo što može dogoditi. Mi ne vjerujemo, da je to bilo radi toga, što je pomenuta predstava bila *po krunu,* već je razlog po svoj prilici negdje drugdje, pa stoga molimo kazališnu upravu, da nam to razjasni, jer drukčije baca takova pojava vrlo ružno svijetlo na nju.

Naveče istoga dana bijaše premijera američke burleske *„Moj Baby“*. Ta — zaista — burleska jest djelo gdjice Margarete Mayo. U ovoj je komediji kinematograf prešao na pozornicu. Trčanje, skakanje, najvratolomnija iznadjenja i slične stvari nižu se od početka do kraja. Publika — dakako — više i aplaudira na otvorenoj sceni, i mi se nimalo ne čudimo američkome uspjehu ove lakrdije. — U nas su gdje. Hržić i Dimitrijević kao i gg. Grund i Štefanac učinili sve, što su mogli, i konačni uspjeh nije izostao. Publika će svakako još nekoliko puta napuniti gledalište i od srca se nasmijati ovoj šali.

U srijedu, 22. siječnja, prikazivao se *„Hamlet“* u novoj podjeli. Naslovnu ulogu glumio je vrlo dobro g. Nučić. Istaći nam valja osobito, da taj čovjek — za ovo kratko vrijeme svoga boravljenja u nas — vlada hrvatskim jezikom bolje i ljepše, nego mnogi drugi. Nevolja je jedino u tome, što kazališna uprava tu ulogu podijeljuje uvijek drugome, umjesto da ostane kod jednoga. Ta je naime uloga takova kova, u kojoj može glumac da pokaže — tu mu se upravo pruža najbolja prilika — koliko je tečajem vremena intelektualno napredovao i kako je — sa psihološkog stajališta — duboko u to djelo proniknuo.

*

Skladatelj velikoga stila Jules Massenet, učenik Ambrozija Thomasa, pružio nam — u kratko vrijeme — dvije sjajne svoje opere *„Pelivana svete Gospe“* i *„Werthera“*.

Jedno od kasnijih djela jest *„Pelivan“*. Pada u god. 1902. Ulogu Jeana u toj je operi odigrao g. Jastrzebski na općenito zadovoljstvo. Uopće se opaža, da uloge ovakove vrste, gdje većma robustička forma tijela izbija na površinu, tom gospodinu veoma dobro pristaju, te zapravo ne znamo, tko bi ih kod nas i drugi kreirao. Sjetimo se samo njegova Pedra „U dolini“, pa Roberta u „Ognju“. Tà, to su uloge baš stvorene za nj. — Pompozan — kao uvijek — bijaše g. Vušković u ulozi priora, a korektan g. Lesić kao dobar i priprost kuhar. — Madona nije bila, kako je zgodno pripomenula jedna novinska kritika, u gotskom stilu. U tome se i mi slažemo, i to bismo imali prigovoriti inače finoj režiji g. Raića.

Kolosalan je uspjeh polučila druga Massenetova opera — *„Werther“*, koja nam kazuje, kako proizlazi sudbina iz karaktera. — U ovoj je operi nastupila — nakon odulje stanke — gdja. Anka Horvatova kao gost u ulozi Lotte. Sjajna bijaše njezina kreacija, a glas joj je čist, sonoran, koji ugodno — u dubljini zapravo — metalno zvuči. U III. činu, 1. slici bila je dična gošća na vrhuncu. Željeli bi stoga, da tu odličnu našu i patriotičnu gospodju, što češće vidimo na pozornici. Vrlo bi nas se ugodno dojmilo, da je ugledamo doskora na pr. u „Sabejskoj kraljici“. — Naslovnu partiju pjevao je g. Lowczynski savršeno, te je može opet ubrojiti medju svoje najbolje partije. I ovaj je put g. Lowczynski dokazao, da ne posjeduje samo izvrstan glas, lakoću pjevanja i finu školu, nego i — inteligenciju. Zato valja paziti, da si tu vrsnu silu na svaki način *sačuvamo.* — Uz ta dva lica, koja su se upravo natjecala: igrom i glasom, bijahu dobri g. Ouřednik kao Albert i stari naš znanac g. Lesić kao načelnik. Operu je uvježbao i njome uzorno ravnao — dakako — g. Zuna. A i tko bi drugi?

Miletić veli u svojim zapiscima, da je predstava opere „*Carmen*“ bila za njega uvijek nešto „paradno“. A tako bi uvijek trebalo da bude. Ne znamo, što je sklonulo kazališnu upravu, da nam pruži *ovakovu* predstavu krasnoga Bizetova djela. Ako je to učinjeno samo stoga, da gdjica. *Korošec* pokaže svoje sposobnosti kao španjolska zamamna ciganka, onda je taj pokus potpuno ne uspio. Mi priznajemo, da gdjica. Korošec ima dobrih uloga (kao na pr. Marta, Eva i t. d.), i da ovakove uloge znade zadahnuti nekom elementarnom snagom, ali onakove partije, u kojima se traži više duha, psihološkoga opažanja i dubljega shvaćanja, nijesu za nju

Već se pokus sa Sentom, Tatjanom i Elizabetom potpuno izjalovio, a upravo je bila smjelost gdjice. Korošec, da poslije Carmene gdje. *Reissove* i *Horvatove* izadje sa *svojom* Carmenom, za koju se već unaprijed moglo slutiti, da ne će biti dobra. Nije oprezno poslije neuspjele Elizabete izlaziti s još neuspjelijom Carmenom. Podje li se tim putem, e onda bismo jednoga eto dana mogli doživjeti i „Butterfly" u novoj podjelbi. Na ovakav se način gube simpatije publike, pa ne pomaže ovdje ništa ni skeptar božji, a kamoli srebrni darovi i slučajni pljesak. — Molimo, da nas se krivo ne shvati, i da se ove riječi ne uzmu kao kakav napadaj. Mi cijenimo svaki „poziv i nagnuće", kako veli Hamlet, ali što prelazi preko nečijih sila, to ne možemo pohvaliti. Naša je dužnost upravo, da se u buduće nastojimo sačuvati do sličnih razočaranja.

Spomenuti nam je također i to, da se kazališna uprava pobrinula i za naše glazbene gourmande. Servirala im *„Rusalku"* s gosp. Kaulfusom i „poznati" besetzung *„Bohéma"*. O, blaženi ti gourmandi!

*

U opereti dobili smo jedan jedini novitet, proizvod domaći. 4. siječnja posjetio nas Prejčev *„Kavalir apaš"*. Lijepe strane i dobra svojstva gosp. Prejca već odavna poznajemo, a najnovijom je ovom svojom operetom — koja je postigla svoj uspjeh — pokazao, da je ne samo dobar libretist nego i valjani skladatelj. Osobito mu je dobro ispao drugi čin. Jedino si je g. Raić malo previše dozvolio kod režije te operete. Gledajući pak gosp. Prejca kod dirigentskoga pulta, kako vješto i sigurnom rukom dirigira, pomislismo i nehotice, da u njega imade više ambicije za kapelnika negoli za redatelja.

*

Imali smo u kazalištu i jedan uspjeli koncerat. Priredila ga — u subotu, dne 18. siječnja — bivša učenica glazbenoga zavoda i kćerka glasovitoga čeliste gdjica Antonija Geiger uz sudjelovanje gg. Karla Heinricha i Hermana Grussa.

*

Naposljetku još nešta. Nije tome dugo, što se javno govorilo i pisalo o krizi, koja je nastala u kazalištu, te da bi za posljedicu imala ta kriza: ukinuće opere. Taj se jauk čuo i u zvaničnom listu. Kad je dakle on to donio, mora da je to donekle i glas kompetentnih faktora. Osobito se tužilo na pomanjkanja abonenata. Mi zasada ne ćemo ulaziti u potanko raspravljanje o nekim kazališnim pitanjima, nego hoćemo tek to istaći, da ne leži bogzna kakova krivnja — moguće ni nikakva — na publici, što je abonnement svake godine sve slabiji. Kazališne na pr. sezone 1909./1910. unišlo je samo na abonnementu ravnih *95.663 K.* Svakako lijepa svota. Publiku se prema tome ne može kriviti, što je abonnement oslabio. Tă, ona je već tada jasno pokazala, da se hoće abonirati, ali je po tome i tražila — na što imade svakako pravo — da bude bolje honorirana. A uprava je trebala da — ako ne može povećati broja abonenata — barma zadrži onaj broj, što ga je imala g. 1909./10. Ako joj pak to nije pošlo za rukom, kako faktično i nije, e onda se morala malo obazreti oko sebe, pomno pogledati, nije li ona u čemu pogriješila, pa te eventualne pogrješke popraviti, i uvjereni, smo da bi se broj abonenata i potrostručio. Što se pak nas tiče, mi smo uvijek spravni najkoncilijantnije slavnoj upravi pomoći. Na publici ne leži krivnja. Uzrok bit će na drugoj strani, kojoj preporučamo više ljubavi i razumijevanja. Zasada o tome dosta. Do zgode više. *Sz.*

SADRŽAJ.

PEROŠ M. prof.: Bilansa našega umijeća. — KURJAKOVIĆ S.: Ugljenar. — AUER D.: Još samo jednom . . . — MILAKOVIĆ J.: U pepelničnoj noći. — GUNDRUM-ORIOVČANIN S. F. dr.: Kanimo se opojna pića! — NAZOR V.: Požega. — BOURGET P.: Kandidat. (Prevela M. KUMIČIĆ.) — GMAJNER I. dr.: I opet snijeg praminja . . . — HORVAT R. dr.: Zagrebački djaci i biskupov kuhač. — MAJEROVIĆ J.: Vrani. — Tri književnička jubileja. — ČIČA JOSO: Pripovijest o šaranu. — DESPOT I.: Ratna trublja. — MAJEROVIĆ J.: Šuti dolak . . . — ŠIROLA S.: Muktaš. — SELIM: Starkelji. — Pošalice. — Listak. — 16 slika. —

„Prosvjeta" izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 3. ZAGREB, OŽUJAK 1913. GOD. XXI.

ŠKOLA U KARLOVCU - VIŠA I OBCA MUŠKA DJEVOJAČKA

IVANU pl. ZAJCU.

Spjevao[1] JOSIP MILAKOVIĆ. (Sarajevo.)

Budio se rod Hrvata dugovjeka iza sanka,
Da ugleda tračak zore i osvitak bijela danka.
Prenulo ga od sna teška sveto slovo rodoljublja,
Obasjala razbuktana prosvjete ga žarka zublja.
Al' kad vidje junak tmine, praskozorje što mu skrile,
I oblake, maglušine, što ga odsvud okružile,
Mal nè svisnu, mal ne klònu, ko prevaren po sto puta,
Čudna pjesma da ne jeknu, dižući ga od sna kruta.

Tamo, gdjeno rod naš nijemo Jadran motri suzna oka
S otudjena rodna žala — a sred bola preduboka —
Gdjeno smilje i kovilje kiti naše pusto stijenje,
Gdje Hrvatu usud dade plahe vale i kamenje,
Tamo čudna pjesma jeknu, kao da je nebo njome
Platit htjelo dijelak kobi na tom žalu nesrećnome —
I diže nas pjesma ota, opismo se njenim glasom —
Vjerujemo: dan će doći i sa suncem i sa spasom!

Sa gusala tvojih, Starče, to je divna pjesma bila,
Koja nám je polomljena podignula rodu krila.
I ako smo vijekovima sudbom zlom zaboravljeni,
S tvoje pjesme lance skida rob pogažen, poniženi.
Duh slobode u njoj živi, koji krijepi, koji diže,
To poviše dić ću glavu, što me udes baci niže!
Oj, hvala ti na toj pjesmi, na toj vjeri, na tom zvuku,
Rod Hrvata dičnu sinu — desnicu ti ljubi ruku.

Od Triglava do Balkana tvoja pjesma krvcu pali:
Nju Lovčena znaju visi i Jadrana plahi vali.
Njeni zvuci oživjeli čarne gore i planine,
Uz njih junak za slobodu u boj stupa, za dom gine.

---

[1] Ovu je pjesmu recitovao J. Milaković 6. siječnja 1913. u Sarajevu prigodom proslave Zajčeve 80-godišnjice, koju je proslavu priredilo hrvatsko pjevačko društvo „Trebević".

Pobratime vile naše! Kako li bi s milja plako,
I tvoj narod s pjesmom tvojom da poigra kolo tako — —
Aj tvoj narod — i tâ pjesma, goloruka što ga zàni —
Zemlja tvrda. Nebo nijemo. Nadanjem se rod tvoj hrani.

Osamdeset minu ljeta, što te udes dao nama,
Da nas dižeš, da nas tješiš u bolima i patnjama.
I davno bi rod nam svisnô, da mu nema pjesme žarke,
Ladja naša stradala bi kô bez jedra i katarke.
I sve da je vuku vali sred ponora preduboka,
„Odmotajmo bijela jedra!“ pijev se ori s njena boka —
I diže nas pjesma ota, opismo se njenim glasom —
Vjerujemo: dan će doći i sa suncem i sa spasom!

Ali neka toga dana, koji jednom mora doći
Iza patnja, iza muka, iza mraka, iza noći — — —
Danas Hrvat kraj sve bijede, kraj nepravde, što ga bije,
O tvom godu briše suzu i lovor ti vijenac vije.
O Orfeju pjesme naše! Sred jeseni nek tihane
Bog poživi, blagoslovi tvoje drage, sijede dane.
Dugo ti se harnom rodu radovala časna glava
Sred trofeja i lovora. Naš maestro, slava, slava!

KNJIŽEVNO PISMO.

Napisao JOVAN HRANILOVIĆ. (Novisad.)

U najnovije se doba počinje ne samo kod nas, već i uopće u svemu širokom, kulturnom svijetu opažati zastoj zanimanja za književnost u užem smislu, t. j.: za beletristiku. I izdavači i pisci počinju s velikom zabrinutošću uzimati naoko neku vrstu nebrige za proizvode lijepe knjige, te se sada sve češće spominje svoje vrste proročanstvo čuvenog Jules Verne-a, izrečeno pred nekih dvadesetak godina, da će već za nekoliko decenija prestati svaki interes obrazovanije publike za beletrističku proizvodnju u sadašnjim formama. Svijet postaje nekuda sve više realističkijim. Carstvo iluzije utonulo je u velikom moru desiluzije raznih idealističkih težnja i ciljeva. U sve težoj borbi za opstanak, u sve izrazitijem sukobljivanju i oprečnosti individualiteta s društvenošću i asocijiranim gomilama, postaje sve dragocjenijim svaki časak vremena, i teško se odvažiti na čitanje pjesmotvora i romana većeg obujma. U silnoj se žurbi poseže za kraćom lektirom, pak se naročito primjećuje sve veće naginjanje simpatija širokih slojeva čitalačke publike k čitanju novinarskih feljtona; dok beletristička proizvodnja u književničkim listovima i posebnim knjigama nalazi sve manje kupaca i čitatelja. Kod velikih naroda dobro prolazi uslijed toga barem novinarstvo, koje, računajući s duhom vremena i s ukusom publike, povećaje sve veću pažnju sadržaju i formi podlistka i raznovrsnih feljtonskih sastavaka u raznim rubrikama lista. Kako je lakše dati nekoliko filira za pojedine

brojeve lista, te kako je novinarska kolportaža sve zgodnije udešena, lako je razumjeti uzmicanje strogo književne pred novinarskom produkcijom, sve veće opadanje smisla u širokim slojevima za ozbiljnu književnost.

Tako se i kod većih naroda suzuje krug onih, što kupuju i čitaju beletrističke proizvode izvan novinarskog okvira; ali kod njih još uvijek ostaje dovoljan broj kupaca i čitatelja beletrističkih knjiga. Kod nas malih u toj konkurenciji — izmedju novinarstva i književnosti — dolazi malo pomalo do upravo kobne pogibelji za razvitak beletristike.

Zlo je tim veće, što — uz časne izuzetke — ni izdavači, ni uredništva našeg novinarstva ne vode velike brige o našoj domaćoj književnosti, niti o našim piscima, te prepuštaju rubriku za književnost i feljton većinom mladim, često nespremnim i neiskusnim proletarcima bez glasa i književne prošlosti, koji prečesto kljukaju publiku s početničkim svojim pokušajima, napisanim na laku ruku, često upravo sablažnjivo rdjavim stilom i jezikom. Radi se redovito o jeftinoći honorara po novinarskom retku, o protekciji i preporuci iz okoline izdavača i uredništva, a često i o nevolji i nuždi siromašnog djaka ili raznovrsnih bohèma i proletaraca. Ne prodje dugo vremena, te takovi neskromniji mladi razmetljivci počinju sve oko sebe podcjenjivati, omalovažavati i osudjivati ili naprosto ignorovati ukazujući se milostivima jedino prema svojim istomišljenicima, ličnim prijateljima, i sebi po prošlosti i spremi ravnima. Oni sve uzvisuju, precjenjuju i preporučuju, što potiče iz njihove okoline, a prećutavaju ili izvrgavaju ruglu — više manje — sve izvan te okoline. Ne vodi se briga o književničkoj prošlosti, o sustavnom napredovanju, o kontinuitetu. Tako zvani junaci časa slučajnosti i utjecaja momentanih prilika i neprilika bezobzirce bacaju, kako to oni sami vele, „u ropotarnicu prošlosti“, sve — kako ih nazivaju — „stare klišeje“, i razmeću se importom novo-skovanih fraza i eksperimenata od secesije do najnovijeg monstruoziteta i futurizma. Osudjivači temporis acti kljukaju svoju publiku do neprobave svim mogućim čudovištima u sadržaju, u formi prikrivajući njima nedostatke ozbiljne spreme i talenta. Svuda je oko njih silhueta plagijata, a patent originalnosti i vrijednosti za sadašnjost i budućnost jedino je u njihovim rukama. Novinarskom površnošću prenose se ovakove neozbiljnosti iz domaćeg u strano novinstvo, te malo pomalo dolazi do prave zbrke pojmova, do omalovažavanja književnika i do sveopće ravnodušnosti prema domaćoj književnosti.

Ovo je veliki razlog slabosti naše otporne snage protiv rdjavog utjecaja sveopćih uzroka zastoju zanimanja za književnost u širokom kulturnom svijetu i protiv konkurencije i poplave — često puta — kvalitativno slabijih proizvoda velikih tudjinskih književnosti.

Istina je, imade i u novinarstvu velikih naroda takodjer slične vrste diletantstva i bohèmizma u rubrikama za feljton i književnost, pa uz silnu žurbu novinarskog posla i ne može biti bez toga. Ali u velikom kulturnom svijetu nisu novinarski dnevnici ponajglavnija i jedina rasadišta i vrela za književnu proizvodnju, kao što to žalibože počinje kod nas bivati. U velikom svijetu razvija se uporedo s novinarstvom i književna proizvodnja u zasebnim, čisto književnim, listovima i izdanjima; a ne moraju se bojati

materijalne štete ni nakladnici ni pisci, koji se odvaže da izdaju koje beletrističko djelo u privatnoj nakladi, izvan društvenih, književnih izdanja i izvan novinstva. Ako se i tuže izdavači kojega i u velikom svijetu na zastoj u prodji knjiga i časopisa i opadanje zanimanja za lijepu književnost, ne može se govoriti barem o pozitivnoj materijalnoj šteti uz stotine hiljada čitalačke publike. Ali toga se je uvijek bojati kod nas: uz stotine hiljada analfabeta i nebrigu i ravnodušnost za čitanje i kupovanje književnih proizvoda u malobrojnim krugovima naših inteligenata. Nema ni jedne sibaritske stvari ni prigode, za koju se naši inteligenti brzo ne zagriju i ne uvale u trošak; skepsa, stisnišaka i ravnodušnost počinje redovno tamo, gdje se apeluje na pretplatu i kupovanje domaćih književnih proizvoda. Pored pretplatnika na stranačke političke listove, kojih je u nas još i više, negoli i onako prevelikog broja stranaka; pored tolikih omladinskih listova; pored sve većeg rastenja zanimanja za raznovrsne športove, ostaje vrlo mala brojka onih, koji uopće čitaju, a još manja onih, koji kupuju knjige, pisane našim jezikom.

K tomu dolazi neodoljiva konkurencija kavanske izložbe velike množine stranih, sjajno ilustrovanih listova, uz koje se naši domaći, sve ako su i bolji sadržinom, stiskaju kao sirotani uz gavane, i najposlije agilnost kolportera knjiga i časopisa iz tudjine, — pak onda je jasno, kako je teško ono malo naše čitalačke publike predobiti za kupovanje i čitanje proizvoda domaće naše književnosti.

Dakako uz takove prilike ne može nam književnost cvasti ni napredovati, niti vršiti blagotvorni svoj upliv na oplemenjivanje našega naroda i jačanje otporne snage u teškoj borbi za opstanak našega narodno-kulturnog individualiteta u valovlju tolikih i tako jakih, tomu individualitetu oprečnih i pogibeljnih težnja i nastojanja.

Istina je, naš inteligenat jedva se može zadovoljiti s onim, što mu može u današnjim našim prilikama dati naša književnost, te je nekud prinuždden posezati i za tudjinskom knjigom; ali je dužnost naše inteligencije, da nastoji ne samo o svom ličnom obrazovanju, već da se stara i za to, da potpomaganjem i domaće književnosti pripomogne njenom unapredjenju i uopće da poradi na poboljšanju sadašnjih jadnih prilika naše književnosti i naših književnika, kako bi prestala nužda, da tražimo baš u svemu svijetla iz tudjinstva.

Svi mi to vidimo, svi mi — više manje — znademo za opće i za naše posebne uzroke zastoju naše književnosti, ali nam je nekuda u krvi nešto od onog orijentalskog fatalizma i indolencije, te malo ne skrštenih ruku gledamo, gdje biva danomice od zla još i gore. U najboljem slučaju sastavimo kakav program, skalupimo kakovo novo društvo, kakav novi književni centar, većinom kao konkurenciju starim centrima i kao tabor-ište nezadovoljnika s onim, što se je dosada radilo bez tih nezadovoljnika. Na kraju krajeva od silnog drveća ne vidi se šume, od premnogih programa, društava i centara ne vidimo ploda ni roda, slušamo neprestance lomot mlinskog kolesa i buku poziva na rad oko reforme, a ne vidimo brašna — ni reforme.

Mislim, da je glavna pogrješka u tomu, što ne uzimljemo u obzir nekuda urodjenu našim širokim slojevima sklonost ostajanja, štono riječ: „pri starom“, i s tim u opreci stojeći onaj nervozni impulz naših pojedinih inteligenata, da se ruši sve staro i da se tek na ruševinama starog počne graditi novo. U toj oprečnosti izmedju vis inertiae širokih slojeva i nervoznog reformatorstva pojedinih rušigrada, najgore prolazi ono, o čemu se jedino radi: unapredjenje književnosti i književnih prilika. Mjesto da se s obzirom na konzervativnu temeljnu crtu u psihi naših, širokih slojeva, nastoji oko jačanja, pročišćavanja, usavršavanja i unapredjivanja već postojećih književnih centara, društava, listova i pothvata, stalo se bezobzirce navaljivati eo ipso na sve, što de praesenti postoji, i počelo se snovati o novoj osnovi i arhitektonici, — pak je došlo do onoga, gdje smo, što svi vidimo i na što se svi tužimo.

Hoćemo li da od zla ne bude i gore, zaustavimo se na tom putu, koji ne vodi do cilja. Bolje je, da ostanu nedovršenim i napuštenim torzom one novotarije i pokušaji, kojima je uspjelo bilo omesti napredovanje i ugroziti opstanak onoga, što je pokazalo u zgodnim prilikama toliko životne snage; bolje je još u dvanaesti čas priznati neuspjeh eksperimenata s raznim — „iznima“, negoli da nam propadne i ono, što je lijepo zasnovano bilo.

Naročito sam izbjegavao spominjanje imena, jer mi je do stvari, a ne do ličnosti. Diranje u osinje gnijezdo može da prouzroči samo bijes i zujanje osâ, a od toga nema nikomu koristi, kao što je ima od tiha i mirna rada radilica pčela. Qui capere vult, capiat.

*

Znadem, da nisam ništa nova rekao, ali sam barem sakupio u cjelinu, što misle — više manje — svi, kojima je stalo do napretka naše književnosti. Uvidjeti i priznati, da se putem, kojim se pošlo bilo, s importom štokakvih nastranosti u sadržaju i formi, nije došlo — ni moglo doći — do promjene naših književnih prilika i neprilika in melius, znači, da nam se počinju otvarati novi vidici u književnosti za budućnost. Naši inteligenti ne će — dakako — ni u buduće prestati voditi brigu i o disonancama evolucije kulturnih nastojanja u širokom kulturnom svijetu; ali i ne radi se o pojedincima. Radi se o tom, da očuvamo našu domaću, izvornu književnost od rdjavog utjecaja, zapljuskivanja tudjinstva o naše obale; radi se o tom, da očuvamo i unapredimo, što su nam stari u amanet ostavili. Radi se o tom, da okupimo oko već oprobanih dosadašnjih centara i pisce i čitatelje, da prestanemo s razbijanjem koncentrične snage i s rasipljivanjem sila, te da uredimo ekonomiju s ono malo imovine, što je ovako slabo i malo imamo. Naročito za male narode vrijedi ona stara klasička rečenica: „Non multa, sed multum“.

Nije to nikakovo obilježje jakosti kulturnog napredovanja naroda, kada se smatra svako, tko znade čitati i napisati nekoliko redaka, ili nekoliko literarno-kritičkih mudrovanja, odmah i književničkim korifejem, koji ima pravo, da sve oko sebe ruši i osudjuje. Tamo gdje, kao kod nas, imade tolika množina i „tako-zvanih“ književnika, i to malo ne više, negoli čitatelja našeg domaćeg štiva, doista ne može biti ni govora o

napredovanju kulture i književnosti. Trebalo bi uzeti na um, da je već skrajnje vrijeme, da stvorimo i proširimo *krug čitalačke publike*. Literata, t. j. onih, koji misle, da su literati, imademo malo ne i previše, — ali nemamo čitalačke publike. O tom treba da nastojimo, da prestane to nerazmjerje izmedju onih, koji pišu, i onih, za koje se piše, i koji čitaju. Najživotnija naša potreba jest: *nešto manje literata, a mnogo, mnogo više čitalačke publike, negoli je to danas.*

Naši inteligenti naučili su mnogo iz tudjine, ali to nije sve i za naše široke narodne slojeve. „Tudja ljubav ljubi svoje, ne poznaje jade tvoje", rekao je naš Preradović, kad je osjetio privlačivu silu narodne duše na svoje srce. Tu narodnu dušu treba da proučimo i iznesemo na vidik njene ne samo nelijepe, već i odlične osobine. Ne radi se o folkloristici u lijepoj književnosti, ona se ne smije sama po sebi isticati, njoj treba da bude namijenjena tek sporedna uloga u romanu i pripovijesti. Sama po sebi spada folkloristika u stručnjačku, naučnu književnost. Mladji neki pisci iz Slavonije i Dalmacije pretjeruju i u tom, što su topografska pozadina i etnografski kolorit u njihovim pripovijestima suviše minuciozno i na široko izvedeni, te se u njemu gube pravi pripovjedalački elementi: fabula i njene evolucije prema epsko-dramatskoj tehnici. Uslijed toga postaju im pripovijesti dosadne i umorne.

Drugi opet griješe u tom, što u pripovijestima, kojima je sujet uzet iz života seoskih slojeva, iznose samo erotske aberacije kao glavna pokretala svih evolucija pripovjedalačkog tkiva, kao da je i u najširim narodnim slojevima seksualna psihopatija najzamašnija i najtemeljnija crta narodne psihe. Iznašanje najodvratnijih erotskih eksaltacija u pripovijestima, u kojima se takove orgije i eksaltacije slikaju s nekom pretjeranom minucioznošću i brutalnom veristikom, doista odaljuje lijepu književnost od njena poglavitog cilja: oplemenjivanja duše i srca. Kult eksaltacija erotizma u literaturi kosi se i s temeljnim principom modernističke artistike, kojoj je geslo: l' ârt pour l' ârt; jer ono, što nije ni u sebi lijepo, ni zdravo, ni prirodno, ne može se subsumirati pod geslo, da je umjetnost sama sebi svrhom.

Neki od mladjih pisaca griješe opet u tom, što u svojim pripovijestima, ili bolje govoreći pripovjedačkim crticama, razvlače na široko psihološko analiziranje i sintetiziranje, te kombinovanje na štetu realističkih i plastičkih elemenata. Već se Sardou tužio na hipertrofiju psihologiranja u drami, a Tolstoj na pretjeranost psihološkog rastvaranja stvarnih elemenata u pripovijesti; a oni su tek mjerodavni u tim pitanjima.

Jest, istina je, imade ovdje spomenutih rdjavih strana i u najboljih francuskih, ruskih i njemačkih pisaca starijih i najmodernijih, ima i u njih suviše minuciozno i bezobzirnom veristikom prikazivanih erotskih eksaltacija, pretjeranog psihologiranja i folklore; ali ne treba da se imituju tek te njihove — bez sumnje — najslabije strane, kojih nema, ili barem ne mnogo u pisaca klasičkog ukusa.

Nije to dakle ni farizejizam ni usiljena, ni filistarska priderija, kada se upozoruje na kobnost zastranjivanja modernizma, na stramputice, što ne vode k jedino opravdanom cilju pjesničkog i umjetničkog stvaranja: uz-

dizanju duše iz prašine svakidašnjosti i prolaznosti u visine idealnosti i vječnosti, — već je to navraćanje umjetnosti na njene prave putove i ciljeve.

Jest, dužnost je naših inteligenata da upozoruju i na slabljenje, poroke i moralne aberacije širokih narodnih slojeva, kako bi im se našlo lijeka i ustuka; ali to se ne može postići zavodljivim prikazom seksualne psihopatije u beletristici, kojom se samo pobudjuje delectatio morosa. Cinizam i sofisterija iznosi u obranu kulta seksualne psihopatije u beletristici onu sasvim, drugačije zamišljenu, rečenicu: castis omnia casta. Cinizam, sofisterija i neznanje iznosi u obranu bezobzirne veristike u prikazu seksualne erotike istu bibliju i Salamonovu vele pjesan: „pjesmu nad pjesmama". Cinizam i sofisterija uzimlje u obranu, pod geslom: slobode štampe i savjesti, prenašanje psihopathiae sexualis u lijepu književnost. Cinizam i sofisterija pravi razliku izmedju zavodljivog prikaza seksualnih i erotskih lasciviteta i pornografije. Ta sofisterija i cinizam prouzročiše veliko zlo u kulturnom razvitku suvremenog društva, medju inim: nestanak stida, carentiam pudoris, na čije kobne posljedice upozoruju najumniji suvremeni sociolozi i pedagozi, poimence čuveni zürički profesor Förster u svojim sociološko-pedagoškim spisima.

Još je opasnija od brutalne pornografske veristike tobožnja artistika u prikazivanju erotskih pikanterija; to je svoje vrste koncentrirani otrov u zlatnoj čaši, koji je tim opasniji, što se neprimjetno uvlači u polusvijest i nerve.

Zato najnoviji pokret protiv pornografije ukazuje na nuždu suzbijanja ne samo brutalne verističke pornografije, već i na nuždu suzbijanja obscenosti i u artističkim prikazima, dekoracijama i arabeskama.

Istina, time može doći i do pretjeranosti, zloupotrebe i veksacija cenzure i kritike; ali u principu slažu se sve književne struje u tom, da obscenost u lijepoj književnosti zatvara vrata i pristojnoj, pravoj književnosti, u obiteljske krugove i široke krugove, gdje se vodi briga o moralu i pristojnosti.

To se počinje uvidjati i kod nas, pak sam uvjeren, da će i kod nas roman, pripovijetka i pjesma, želi li se, da dodjemo do čitalačke publike, morati ići onim putem, kojim se jedino može doći do postignuća svoga cilja u kulturnom razvitku našega naroda.

U književnost počinju i onako ulaziti novi elementi. Nastao je cijeli niz novih staleža s novim, psihološkim svijetom, novim impulzima i vidicima, što ih treba samo ozbiljno uzeti na oko i zadubiti se u njihovu unutarnjost i literarno ih obraditi. Evo posebice za nas sudbonosnih dogadjaja na susjednom Balkanu, koji stvaraju nove vidike u književnosti. Ali o tom ću progovoriti posebice u jednom od mojih književnih pisama.

*

Baš kada sam dovršavao ovo književno pismo, stiže mi biogradska književna smotra: „Srpski književni glasnik" br. 288. (XXIX. 2.) od 16. januara 1913., gdje se u bilješkama iz književnosti na strani 154. osvrće g. Milan Marjanović na moju zamjerku, štampanu u božićnom prilogu novosadskog lista „Srpstvo", u kojoj se žalim na uredništvo spomenute

biogradske smotre, što je dalo bez primjedbe odštampati u sastavku „Hrvatska pisma“ medju inim i tvrdnju, da je hrvatsko pjesništvo najboljeg suvremenog hrvatskog pjesnika Gjure Arnolda i njegovih drugova iz g. osamdesetih: „grobarska poezija“. Zamjerio sam to zato, što su upravo pjesnici osamdesetih godina kultivirali patriotsku, nacionalističku notu, — a ta je upravo sada mnogo donijela triumfu nacionalne misli na Balkanu. G. Marjanović prikazuje stvar, kao da ja nosim u srcu još uvijek kakovu zlovolju protiv „mladih“ iz devedesetih godina i da hoću da otvaram „okrečene već grobove“. To mi nije ni na kraj pameti, i nitko se toliko, koliko ja, ne veseli glasovima, da se sve više niveliraju oprečnosti izmedju književnika raznih struja u našoj književnosti.

G. Marjanović lojalno i sâm priznaje, da je naša „moderna“ bankrotirala, a oni mladi književnici, koji su iz njenog tabora ponikli i nastavili rat, da su već odavno „preživjeli modernističke nastranosti“, pak da nije u redu potezati stare stvari sa zastarjelom frazeologijom.

To i ja potpisujem; ali tek sam bio u pravu, kada nisam mogao otrpjeti, da se poezija hrvatskih pjesnika iz godina osamdesetih podcjenjuje i omalovažuje baš sada, gdje je oblita sjajem dogadjaja na Balkanu.

LUBANJA.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Iz lubanje stare — trošne
virio je bieli crv,
gledao me i griskao
sve pomalo svoju strv.

Tko je bio — Bog bi znao,
sada nit' sirota ne,
od sveg blaga i bogastva
ostalo je — ovo sve . . .

Gdje su cure — gdje su čaše,
što si nekoć pio — haj! —
a gdje li je duša tvoja,
reci malo — reci — daj! — —

Kad najednom — jao! — cíčî,
pred lubanjom stadoh strt —
onog liepog, bielog crva
grizao je crni krt . . .

Podieliše blago tvoje,
izjedoše sebe — oj! —
vi, dušmani, — pijte dalje
sirotinjski teški znoj! — —

I iskoči krt napolje,
ja podigoh na njeg štâp —
oj, truleži, — starog vina
doniet ću ti jednu kâp! . . .

KOLERA GA UDAVILA!

Pripovijeda PETAR BROZIČEVIĆ. (Prezid.)

I.

Naše selo nije veliko, ali je lijepo. U njemu su kuće i dosta velike i obijeljene, pa je upravo milota pogledati ga s mora izmed Crkvenice i Selaca, kako se bijeli medju trešnjama i mendulama. Samo je jedna kućica med njima kao sirota na piru. Stisle su je susjedske kuće, kao što su mene znale na putu stiskati mati i sestra, da me jaka bura ne òbali.

Susjed Grga, gospodar te kućice, već je više godina pod ledinom. Sad njezin trošni krov brani od nevremena udovicu mu, strinu Janju, kljakavu staricu i jedino im dijete: kćer Ursu, moju kršteni kumu. Strina je Janja, kako rekoh kljakava, jer se jadna isprebijala o kamenje padnuvši sa suhe jele, na koju se popela bila, da joj odsiječe grane. S desnom se rukom ne može ni prekrstiti, a kamoli nahraniti; zato je hrani i odijeva dobra joj jedinica, vrijedno čeljade. Ona sad ovomu priskoči, da mu kopaš, sad onomu, da mu doneseš drva ili pobereš i pomožeš omlatiti žito, pa je svatko voli i daje joj i hrane i smoka, neka joj mati ne pati. A ne bi baš morala toliko se kiniti po tudjim poslovima, da joj je bolja sreća kumovala; ali ovako, ili ćeš tako, ili će i gore biti.

Kažu, da je kuma Ursa kao djevojka bila i zdrava i radina i dosta lijepa. Ali što ćete, kad to našim momcima nije bilo dosta. Htjelo se njima djevojke, koja će donijeti punu škrinju ruha; ako će za zeta, — ili kako ono u nas kažu „na blago“ — poći će, gdje je na što. „Sirotinjo, i sebi si teška, a kamoli kući, u kojoj si“, veli hrvatska poslovica.

Nije bilo dakle druge, nego daj nešto rod, nešto pomozi Bog. Našao se za kumu Ursu momak ća u trećem selu, a u drugoj općini. A nije se mario ni sramiti ni kola ni posijela, kakav je bio. Kao da ga i sada gledam: visok, plećat, crnokos, brkat; na njemu novo, novcato odijelo i zelenkasti šešir, kratki kaput s krznom oko vrata, šari prsluk s debelim, srebrnim lancem, isto takve hlače, a cipele kô da su juče s kalupa. A drži se, ma ni Kraljević Marko mu nije do koljena! Žene, istinabog, ka' i žene, šaptale: „E, da je u njega prava pamet, našla bi se i u njegovoj općini za njega djevojka,“ ali kuma Ursa za to haje i ne haje. Njen je Ivan gora od čovjeka, a što babe o nj' jezike bruse, to je od zlobe i nenavisti.

II.

Nekako oko svete Kate su se uzeli, a u proljeću je i on skupa s drugima otišao „na dobitak“ nekamo u Bosnu. Velim, nekamo, jer znati vam valja, da je nazad dvadesetak godina, kad se ovo zbivalo, i Bosna bila za naše ljude daleko. Nije to kô sada, kad mi je jedna naša primorka, koju sam pitao za muža joj, rekla: „A *tu* je negdje u New-Yorku, ako kad živu glavu donese.“ Zato je bilo sve nekud tužno i potišteno, kad su odlazili. „Pa valje pišite, kad dodjete na mjesto“, govorile žene svojima i po više puta, a to su im na rastanku toplo uz srce vezale. Kao da im je kamen sa srca pao, čim je — bilo od koga — došlo pismo. Tu su onda salijetale onu ženu s pitanjima, i gdje su, i kako im je, i kakvi je posao, i kakva je nadnica, i Bog ti ga dragi znao, što sve nijesu pitale.

Ja sam bio pisar malo ne cijelog sela. Dajbudi žene su me za taj posao najradije zvale. Sad bilo to stoga, što sam im pisma znao dobro „istumačiti“, ili stoga, što sam vjerno na papir metao njihovo kazivanje: ne znam, niti sam mario ispitivati, samo kad je meni bila moja plaća: dva do tri jaja, a kadgod i mala šestica (10 novčića). Zato mi nije išlo u glavu, što će reći, da me kuma Ursa ne zove. No domala mi bje i to jasno. Susjed Ivan Kulentić piše, e je Ivan kume Urse mimo sve naše

ljude pokvaren; krvavo zaslužen novac trati s Talijanima, a deveta su mu briga njegovi kod kuće.

To je nekako došlo i kumi Ursi do ušiju, (ne po meni, sačuvaj Bože, ja sam znao, što je to uredovna tajna!), pa će me jednog dopodneva onako nasamo upitati:

„Ti čitaš puno pisama, reci mi, piše li što koji o mome Ivanu. Ja od njega nemam ni crne ni bijele, kô da ga ni živa nije.“

Što da joj rečem? Potpunu istinu? Ne, milo mi ju je bilo. Tä, kuma mi je i toliko mi je puta jagoda iz šume donijela.

„Ja, kumo, ne znam,“ odvratih nakon nekog promišljavanja.

„Ah, znaš, znaš, nego ne ćeš da me raniš. No mi dajbudi reci, je li istina, da je Ivan Kulentić pisao nešto o njemu, da nije pravi gospodar?“

„Da, da, tako nešto piše,“ odvratih ja.

„Ah, kolera ga udavila,“ smrsi kuma Ursa onako od srca, pa zaveže: „Pravo su mi ljudi govorili, da su u njega zlatne ruke, a šuplja pamet.

III.

Nekako je s proljeća bilo neveselo, kad su se muževima spremale torbe za u svijet, ali je zato u jesen bilo sve veselo, kad je došao glas, da se potežu doma. Veselila se žena mužu, mati sinu, a mi, djeca ka' i djeca, veselili smo se i ocu i bratu i kumu. Tä, u njihovoj će se torbi — uz ruho i orudje — naći štogod i za igru. Cijelo je selo nekud življe, samo strina Janja nevoljno čepi pred svojom kućicom, samo kuma Ursa sjetna i nevesela ide oborenih očiju.

„Što čujete,“ upitat će je ova ili ona možda i zlobno, „hoće li i vaš Ivan sada doma?“

„Pustite me, kolera ga udavila! Cijelo ljeto nije od njega glasa ni koristi, kao da ga je živa zemlja progutala.“

IV.

I vratile su se naše muške glave žive i zdrave. Dobrano su zaslužili, pa se kućna čeljad ne boji dočekati zimu. Pribavit će se hrana, obuća i oprava, platit će se i „gospodska“ (porez), pa kad pandur bane u selo, ne će se trebati stariji sakriti i reći mladjariji: „Ako vas pandur pita za nas, recite, da nas nije doma.“ Ivan kume Urse nije došao. Kad su se ostali spremali kući, on okrenu nekuda u Srbiju ne rekavši nikomu ni „s Bogom“.

Nekako po novoj godini hrupi pismo kumi Ursi, a ona brže bolje po me, da joj ga „istumačim“. Piše joj njezin Ivan iz Biograda. Piše i milo i slatko. Obolio je još o Svim Svetima, vukao se, kao isprebijan, dok nije morao u bolnicu, otkale joj i piše. Sad bi trebalo platiti opskrbne troškove, a u njega nema ni probijena groša. Zato je zaklinje Bogom, neka uzajmi — bilo gdje — sto forinti i pošalje. Još joj naznačio ulicu i kućni broj, gdje će ga naći pismo i novci. Čim plati dug, potegnut će se kući, i promijeniti srce i pamet.

Ah, da vam je pogledati bilo, kako su je gorke suze oblile, kad je to čula!

„Ah, pravo se veli: zimski dobitak, ljetna postelja“, progovori kroz plač. — Nije ga proklela po običaju, jer joj srce nije dalo čuvši da ga je bô nemio stigao.

Mjesto sto forinti uzajmila je dvijesto, digla na općini neku ispravu i krenula glavom u Biograd, da svog vojna potraži i kući dopremi. Neki su joj to zamjerali, a neki nijesu. Ele, a tko bi cijelom svijetu kape pokrojio?

V.

Na putu joj je podosta mučno i neprilično bilo. Nije ni čudo. Sáma, nepismena u nepoznatom svijetu. No: „Pitajući dodje se daleko“, veli naš narod, pa tako i ona poslije raznih neprilika srećno stigne u Biograd. Upitala je najprije za bolnicu, a kad joj tamo rekoše, da čovjeka s tim imenom i prezimenom nema, nemalo joj je odahnulo. Tä, svašta joj na um padalo, pače i to, da ga ne bi mrtva našla.

Neki dobri čovjek pokazao joj ulicu i kuću, u kojoj je stanovati morao polag njegova pisma. Nije ga bilo kod kuće. Zato se ona neko vrijeme razgovarala s ukućanima, kod kojih je stanovao, a onda željna što prije vidjeti ga, izišla na ulicu, da ga čeka. S onu stranu ulice bio je nekakvi perivoj, sad dakako pust, pokrit s debelim snijegom. Pošla je onamo u nadi, da će joj oko dalje sizati, i tako će prije ugledati onoga, za kim čezne. Kako se je koji čovjek pomolio na dosta inače pustoj ulici, njoj je srce življe zakucalo: to je on! I već je suton se stao hvatati, kad li joj dopre do ušiju njegov, dobro joj poznati, glas. No, što je to? Za njegovim riječima slijedi objesni kikot ženskog grla. Ne prodje ni čas, a iz susjedne ulice eto njega s nekom ženskinjom ispod ruke. Kuma Ursa je obnevidila od bola i prepadanja. Eno ih pred kućnim vratima. On je zagrli i poljubi . . .

„A mene,“ pričala je mojoj majci i meni, „kao da me ljuta zmija za srce ugrizla, omrknu mi pred očima, i sruših se u u snijeg kao mrtva.“

Kad je k sebi došla, bila je u bolnici. Digli je i odnijeli besvijesnu. Tu je u teškoj ognjici odležala dvadesetak dana. To je vrijeme za staru joj majku i za nju bila vječnost, puna tjeskobe i bola.

Kad se oporavila, dala se na put kući.

„Što je s Ivanom?“ upita je mati. „A gdje si ti kroz toliko vremena?“ —

„Ja sam, mamo, eto ovdje, a za Ivana me ne pitajte, kolera ga udavila! Pripovjedit ću vam kasnije.“

„A da, gdje vam je Ivan?“ salijetale je žene neke od milja, neke od nemila.

„Ne pitajte me, kolera ga udavila!“

I nijesu je više pitale, sažalila im se.

VI.

Prošle su otada dvije godine, a Ivanu kume Urse ni traga ni glasa, dok nije došlo pismo od moga oca i brata iz Marmaros-Szigeta, u sjevernoj Ugarskoj. U pismu je bilo i ovo:

„Mi smo, hvala dobromu Bogu, živi i zdravi, ali živimo u velikom strahu. Jer već nekoliko dana hara ovdje nemila pošast kolera, od koje su već mnogi poginuli. Naši su zemljaci svi dosada ostali poštedjeni od toga biča božjega, samo je juče umr'o Ivan kume Urse. Došao je od nekuda k nama prošle subote, prionuo uz nas na posao. Juče ujutru zdrav pošao s nama na rad, oko deset sati dopodne uhvatila ga bolest, grčevi i drugo, a u šest sati popodne je izdahnuo. Molio nas, da u njegovo ime prosimo u žene mu oproštenje, što ju je toliko ucvilio. Njegove su stvari sve pokupili oblasnici i spalili. Nešto je novaca izručio nama, koje šaljemo skupa s našima, da ih izručite njegovim. Bog mu dušu pomilovao!“

Još ja čitam, a nahrupi kuma Ursa. Videći zaplakanu moju majku, sestre i mene, navali s pitanjima, što je uzrok našem bolu.

Pročitao sam joj pismo.

„Dakle, kolera ga udavila! Ao, Bože, jadne li mene sirote!“ I suza joj je suzu stizala na ispaćenom licu.

Te joj je suze izmamila na oči i žalost i kajanje.

TRAVNIK.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Travniče, s Dôca u proljetnu danu
Lahor ti šumor i mirise nosi.
U ljetnoj noći čuješ, kako rosi
Biserak s neba na rascvalu granu.

Oj, baščo, strmim pod Vlašićem, što ti
Mrmori Lašva? Moj se duh odmara
U tebi. U vis tanana munara
Diže me, u ruj oblačića oti'.

Promatram tvrdju tvoju . . . Što mi zbore
O tamnicama, o krvi, o Tvrtku!
— Kaži mi radije, od čeg' tako gore

Kćerke ti jedne oči? Koja krije
Moć se u onom hladne vode srku
Što mi ga dade, pa mi srce mrije?

ZUBAR NA SELU.

Humoreska ERNESTA KRAMBERGERA. (Zagreb.)

Naš je majstor Klenović, kovač u selu Mikleušu, bio čovjek poznat po svoj okolici poradi svoje, uvijek dobre, volje i šalâ, koje, ako i nisu bile svagda baš glatke, ipak su bile izvorne.

Klenović imao troje, bez čega nije mogao biti. Prvo bila lula, koja mu se objesila iz ustiju; cijeli je dan griskao kamiš i odbijao dimove, i

to baš u najvećem poslu. Drugo bijaše kožni „fertun“[1], što ga nije odložio nikada, osim nedjeljom i svetkom, kada nije radio. Izdaleka već si čuo, da ide majstor-kovač, jer mu je „fertun“ klopotao oko koljena. Treće, bez kojega on ne bi koraknuo iz kuće, bio je gvozdeni čekić, što ga je zataknuo odzada za kožni remen, kojim si je pasao tijelo i remen.

Uz čekić bi vazda nosio sa sobom nekoliko i većih i manjih čavala; s njima bi pribijao daske na tarabama, ako bi gdje koju opazio, da je klimava; ili ako bi vidio, da gdje na vratima koja kvaka ili brava ne drži, odmah bi je pričvrstio.

Zato bi ljudi rekli: „Što ja trebam pričvršćivati svoje klimave tarabe i rasklimane brave, kada će mi ih pribiti majstor Klenović?“

Ali je on bio vješt i koječem drugome. Ako je trebalo pomoći oko bolesnoga konja, maršeta i oko bolesne prasadi.

Najbolje je znao liječiti ždrèbad od sakagija, prasad od kašlja, a pse i mačke od šuga.

Bolje od bravara umio je popravljati brave i lokote; razumio se u pokrivanje kuća slamom, a bio je izvrstan pomagač, kad je trebalo zasnovati gradnju kuće.

Od siromaha za svoju pomoć nije tražio ništa do: hvala vam, majstore!

Zato ga je svatko u selu štimao, a još većma poradi toga, što je svakome u raznim prilikama znao priskočiti dobrim i zrelim savjetom. Bog mu je dao bistar um, da je bez osobitih škola shvatio jezgrovito svaki odnošaj.

Jedne subote ljetnoga doba, kad je bio najveći posao na polju oko žetve, i sva odrasla čeljad vani u polju, majstor je Klenović radio pred kovačnicom pod krovom, koji je pred ulaznim vratima štitio prostor od kiše i snijega.

Prišivao je potkove kljusetu seljaka Kuzmića. Kljuse stajalo oborene glave, mirno, kao da nema života. Tek koji put bi strignulo izmjenice jednim ili drugim uhom, da protjera muhe, ili bi zamahnulo čupavim repom.

„Čuješ,“ reći će smiješeći se Klenović Kuzmiću, „čuješ li, prijatelju, kaniš li s tim konjem dobiti nagradu na županijskoj pregledbi kònjâ u Virovitici, ako uopće dotle ostane živ? Vidi mi se, da nekako nije baš najjači i najzdraviji. Kakove je pasmine?“

„Ne rugajte se, majstore,“ odvrati Kuzmić srdito. „I sami dobro znadete, da je pasmine ciganske. Još sam sada ljut, kada pomislim, kako me je ciganska hulja, Grga, prevario. Valjalo mi poslušati vas, kada mi rekoste, da se s njim ne upuštam u trgovinu. Ali tko bi rekao, da će me lopov tako nasamariti? Konj je bio dobro uhranit, dlake sjajne i glatke, držao se živ i ohol, a gle, sada! Dlake je čupave, trom je, lijen, valjda od slabine. Ne mogu ga trebati za drugo, nego da mi vodu vozi s Ribnjaka. Za četrnaest je dana tako izmršavio!“

---

[1] „Fertun“, pregača, opležina. Riječ fertun upotrebljavaju u onom kraju. Nastala je po svoj prilici od njem. „Vortuch“.

„Ta, da," reče kovač, „kakav je sada, ti ne bi s njim ni do Virovitice. Ciganin ga za prodaju dobro pothranio. Dok mu konji inače samo uz putove i ceste pasu, on je ovomu nabavio i sijena i zobi i umiješao sičan. Od njega se konj ugojio i dobio jakost. Kad je sičana nestalo, on je naglo izmršavio i snagu izgubio."

„A šta je to sičan?"

„Otrov je, ali ako se pomalo daje, ne škodi; daje jakost, pa čovjek od njega — a i marše — odeblja."

„Gdje ga je u vraga dobio?"

„Tko bi znao? Cigani su lukavi. Njihove babe imadu svakojakih sredstava; nasmognu ih, bogzna gdje, kad i kako?"

„Eto na!" začudi se seljak. „Vrag ga je odnio! Tko bi to mislio? A ja mu još u zamjenu dao dobra čiluša i naplatio mu još i deset forinti. Kurjak ga ujeo!"

Uto, dok se oni tako razgovarahu, nadošao je seljak Vaso Čakalić. Lice mu je bilo nejednako, s lijeve strane otečeno. Pogled mu je bio tužan, držanje kao slomljeno, noge je vukao, tabanom strugao po zemlji, kao da teško hoda. Kadikad bi prevrtao oči, naglo zastenjao i stao.

„Hò!" uskliknuo kovač opazivši kukavca. „Šta je, Vaso? Kakova ti je tikva narasla na obrazu? Ili je ta kvrga možda poskočila od udarca? Da te nije tvoja Soka možda šakom pogladila po obrazu!"

Klenović se nasmijao s Kuzmićem. Bilo je poznato po selu, da se Čakalić mnogo puta svadjao sa ženom Sokom, i da bi se ova, jača od njega, s njim potukla i bome ga se i namlatila. Ponajviše bi se znali popravdati poradi lijenosti Vasine i gustoga mu polaska krčme. Baš kad je trebalo da radi, on bi sjedio u krčmi i zapjevao najmiliju svoju pjesmu: „Imam čizme i mamuze[1], ne ću kopat kukuruze."

Kukuruz Čakalić nije kopao, ali je zapio novce, i dok bi si njegovi ukućani lomili tijelo teškim radom, on je kao nebriga na sve grlo pjevao i drugu omiljelu mu pjesmu: „Vino pije Dojčin Petar, varadinski ban, zapio je sto dukata, sve za jedan dan," te bi — ne imajući dukata — rakijom zapio bakreni sitniš.

Naravno ga je ljuta žena dočekala nemilo, a kada bi on, nakresan, grubo odgovorio, njegove — pićem oslabljene — mišice u borbi sa ženom nisu mogle odoljeti navali jake žene.

„Dajte mi mira, majstore," odgovori mrko. „Što to govorite? Da ne znam za šalu, posvadio bih se s vama. Joj, joj, boli me zub. Drugi su mi već poispadali, ovaj mi je očnjak nažalost ostao," pokaza ga. „Već od muke ne znam, što bih."

„Treba ga izvaditi, Vaso," reče na to Klenović.

„A tko bi mi ga izvadio?" zajauče Čakalić. „U našem to selu ne zna nitko."

„Tko to kaže?" upita kovač smiješkom namignuvši Kuzmiću. „Eto, Kuzmić znade, da sam mu ja izvadio već dva šuplja zuba."

„'est, bome," potvrdi Kuzmić razumivši kovačev mig.

---

[1] Mamuze = ostruge.

„Eh, ja o tome doduše čuo nijesam, ali kad je tako, a ne bi li vi, majstore, i meni izvadili taj očnjak, da me ne muči?“

„Bih, susjede Čakaliću; zašto ne?“

Tim udje kovač u viganj i iznese žutu, dugačku, tanku, drotenu žicu. Iskesio se na Kuzmića i opet mu namignuo.

Čakalić motreći žicu reče: „Što će ta žica?“

„Njom ću ti izvaditi zub.“

„'est da! Pa zar ne kliještama?“

„Kuzmiću sam tako vadio zube, pa ću i tebi. Tako je najnoviji običaj.“

Čakalić je sumnjivo gledao u kovača, ali je mučeći dao, da mu žicu oko zuba omota. Još je sumnjivije gledao, gdje je drugi kraj žice zatakao u jamu na nakovnju, u koju se utiču čavli, i onda, gdje je žicu pričvrstio željeznim klinom. Znajući pak za lakrdije i šale kovačeve držao je, da će se i sada našaliti; zato mu reče:

„Hajde, hajde, da vidimo, što će biti! Ali valjda me ne držite tolikom budalom, te ću vam vjerovati, da se tako zubi vade. Eh, no!“

Klenović mu ne odvrati ništa, nego pojuri u viganj, iščupa kliještama usijanu potkovu i njom se polako primakne seljaku sve bliže.

„Nö, nö,“ reče ovaj, „hajde samo bliže, ne bojim se!“

„Ne bojiš?!“ zavikne kovač, priskoči kao bijesan i rine potkovu Vasi pod nos. Ovaj iznenadjen trgne glavom, skoči nazad, a zub mu na žici izleti iz ustiju.

„Oh, gle, gle, zaista!“ začudi se Čakalić budalasto gledajući, dok su kovač i Kuzmić prasnuli silnim smijehom.

U KIŠLJIVOJ NOĆI.

Spjevao TOMISLAV DIKLIĆ.

Strši suho, ogoljelo granje,
Kiša pljušti, moje milovanje,
Sámac sjedim, dozivljem te krasna;
Noć je vani tmurna, nojca kasna . . .
Divno curče, u toj divljoj noći,
Ne mogu ti pod prozore doći,
Da ti ljubnem tvojeg oka tajna,
Curo moja, ljubljena i bajna! . . .

OSTANCI BALTIČKIH SLAVENA.

U istočnoj Pomoranskoj i u zapadnoj Pruskoj obitavaju *Kašubi*. To je ostatak brojnih slavenskih plemena, koja u srednjem vijeku stanovahu uz Baltičko more. Nijemci su Kašube razdvojili i prerezali u dvije polovice. Razdvojeni su pak ne samo u teritorijalnom, već takodjer u vjerskom pogledu. Kašubi u Pomoranskoj pristadoše uz naučanje Luterovo, dok su oni u Pruskoj ostali katolici. Prema popisu pučanstva od god. 1890. služilo

se jezikom kašupskim 54.433 žitelja. Dakako, da je ta statistika, koju su prema popisu sastavile njemačke službene oblasti, nepovjerljiva već zato, što njemačke vlasti na svu silu nastoje, da taj ostatak slavenskog neosviještenog plemena ponijemče. Prema privatnom popisu kašupskih žitelja, što ga je obavio Rumult, istraživatelj i poznavalac Kašuba, izlaze sasvim druge brojke. Iste godine bilo je prema njegovu popisu oko 250.000 Kašuba, i to u zapadnoj Pruskoj 155.360, a u Pomoranskoj 91.694 duša.

Uz veliku jezičnu sličnost prodirao je medju Kašube poljski jezik tako, te oni svoga narodnoga kašupskog jezika nemaju ni u knjizi, ni u crkvi, ni u školi.

Uz nedostatak književnog jezika (koji se uz slabe kulturne prilike nije mogao da razvije, jer nije imao da služi višem i ljepšem izražavanju) ušle su u kašupski jezik mnoge njemačke i poljske riječi. Kašubi su naime u Pomoranskoj okruženi Nijemcima, a u zapadnoj Pruskoj i Nijemcima i Poljacima.

Kašubi zapravo ni nemaju svoje posebne povijesti. Njihova je sudbina bila usko povezana s Nijemcima i Poljacima. Nikada nijesu Kašubi sačinjavali jednu narodnu cjelinu, već se raspadahu u više ogranaka, od kojih je svaki bio u neku ruku samostalan. Do XII. stoljeća bili su Kašubi u političkoj zajednici s Poljacima. Pomoranski Kašubi, koji su bili pod vlašću Nijemaca, primiše godine 1534. protestantizam. Poljski kralj Vladislav IV. (1632.—1648.) spojio je Pomoransku s Poljskom, ali je god. 1657. morade njegov brat kralj Ivan Kažimir II. prepustiti u leno braniborskomu izbornomu knezu Fridriku Vilimu. Prigodom prve diobe Poljske g. 1772. pripadoše Njemačkoj takodjer istočni Kašubi (u zapadnoj Pruskoj).

Kao u svih Slavena tako je i u Kašuba književnost počela s religijom, koja joj je dala pobude i gradje. God. 1563. izdao je pastor *Pontanus* kašupski prijevod Luterova katekizma i Davidovih psalama. No i tu je skoro čisto poljski jezik. Narod kašupski upotrebljava za crkvene potrebe poljske knjižice pjevajući i izgovarajući riječi po svome kašupskom izgovoru. Da udari čvršći i trajniji temelj kašupskoj književnosti, priredio je dr. *Florijan Cejnowa* (umro 1881.) gramatiku kašupskog jezika i izdao nekoliko spisa, ali nije našao odziva. Isto se dogodilo i pokušajima *Hieronima Derdowskoga,* koji je god. 1880. sastavio šaljivu pjesmu: „O Panu Czorlinscim, co do Pucka po sece jachol," u kojoj je, prateći svojega junaka na pustolovinama, opisao lijepim pjesničkim poletom krajeve i život kašupski. Narodna književnost kašupska (pjesme, priče, zagonetke i poslovice) nije sasvim siromašna; ali se narodna pjesma stoljećima sve više gubila, dok nije ostao zadnji ostatak crkvenih narodnih pjesama, koje narod i sad u crkvi pjeva. U svojim djelima o Kašubima izdali su neki jezikoslovci i sabirači narodnih slavenskih starina narodne kašupske pjesme. Ima ih u Erbena, Hannusza, Cejnowe, Ramulta i drugih.

Pred nekoliko decenija bili su Kašubi na putu, da se ponijemče i iščeznu s lica zemlje. No danas možemo na temelju gospodarskog i kulturnog stanja Kašuba vjerovati, da će se Kašubi sigurno odrvati nastojanjima gladne germanizacije, pa da će u moru njemačke nadmoći sačuvati i učvrstiti svoj slavenski nacionalni značaj. Dobar poznavalac svih slavenskih

plemena, Adolf Černy, prati budnim okom vrijenje kašupske mlade generacije, te njezin kulturni i gospodarski pokret, koji se susreće sa silnim neprilikama: unutarnjim i vanjskim. Najnoviji sastanak kašupski, koji se obdržavao 20. i 21. lipnja 1912. u Gdanskom (Danzig), najrječitiji je dokumenat, da mladokašupski pokret nije više tek ideal i san rijetkih pojedinaca, već pravo svijesno nastojanje, kojemu ne može više na put stati nikakva zapreka.

Danas biraju Kašubi u parlamenat poljske zastupnike; traže u crkvi poljske propovijedi, kad im se domaći jezik ignorira; čitaju poljske listove: „Gazetu Grudziadzku“ i „Gazetu Gdansku“; ulaze u narod, organiziraju ga i osvješćuju. Ovo pristajanje uz Poljake nijesu Nijemci rado gledali, pa da bace medju bratska plemena kamen smutnje, osnovaše „Verein für kaschubische Volkskunde“ i kašupski muzej u Wdzydzima. Tako su Nijemci htjeli ucijepiti Kašubima svijest nekakve narodne razlike izmedju njih i Poljaka. Ipak je to bilo već prekasno, jer se već i starija generacija kašupska digla, da bar gospodarski osigura kakvu takvu samostalnost svome narodu. Osnovana su bila ratarska društva („kolky rolnicze“) i male zajednice. Konačno im je uspjelo osnovati pučku banku, koja je pomagala Kašubima kod parceliranja zemljišta. U Gdanskom ima kašupska „Bank ludovy“, koja već sada može da se iskaže s jamčevinom od 6,000.000 maraka. Iza čisto gospodarskih nastojanja starije kašupske generacije dolazi kulturni pokret Mladokašuba, koji su pobudu i oduševljenje crpli iz neoslavizma i iz novoslavenskoga kongresa u Sofiji god. 1908. Dakako da su dublji povodi novokašupskog pokreta nastali u samoj njihovoj zemlji, gdje se Nijemci velikom gorljivosti dadoše na proučavanje kašupskog jezika, etnografije i historije.

Zanimljivo je, da se mlada kašupska generacija u svojim nastojanjima sasvim priklanja poljskom nacionalizmu, uvjerena, da je to jedini put, da izbjegne germanizaciji naroda svoga. Mladokašupski mjesečnik „Gryf“ daje kašupskom jeziku i književnosti jedinu tendenciju, da se Kašubi čvršće povežu s Poljacima, pa da se zajedno odupiru njemačkom nasilju. Zato Nijemci i dižu toliku buku protiv jednih i drugih nazivajući Poljake „smutljivcima“, a Kašube „poljskim agentima“.

U toj mladoj kašupskoj generaciji ističu se osobito kao oduševljeni i neumorni radnici na polju narodnog osvješćivanja i kulturnog unapredjivanja dr. Aleksander Majkowski, dr. Franciszek Krecki, Wôš Budzysz, Wojciechowski i Cyra. Sve su to domaći ljudi, koji su odgojeni na rodnoj grudi, a poznavaju patnje, potrebe i želje naroda svoga. Mjesečnik „Gryf“ je kao središte ovih nastojanja. Iz njega potekoše pobude, u njemu se sastavljaju osnove za sav kulturni posao. Već izlaze knjige o Kašubima, a god. 1912. bila je upriličena izložba u Košcierzyni i otvoreno sabiranje za kašupski narodni dom.

Velik je bio program prošlogodišnjega mladokašupskoga kongresa. Uz druga važna pitanja riješilo se pitanje osnutka „mladokašupskoga saveza“, koji bi se zauzeo za gospodarsko, kulturno i političko budjenje kašupskoga plemena. Izdavat će se nadalje novine i časopisi, podupirati kašupsku industriju, upriličivati predavanja, a poglavito organizirati ka-

šupsku mladež, da se ne otudji narodu svome. U tome, kakvim putem da se podje do cilja, nijesu svi članovi kongresa bili istoga mišljenja. Izbile su dvije struje. Mlada struja hoće da se u svrhu kulturnog i političkog unapredjivanja upotrebljava *kašupski* jezik u knjigama, novinama i brošurama, dok je starija struja bila za *poljski* jezik. Mladje je mišljenje prevladalo.

Tako će konačno uz golemi trud poći mladjoj kašupskoj generaciji za rukom, da Slavenima spase jedno pleme, koje je imalo sigurno da postane plijenom germanizacije.

ARPADOVCI U HRVATSKOJ.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

1. Kralj Koloman. Sporazumiv se s predstavnicima 12 plemena hrvatskih sklopio je s njima Koloman državni ugovor (pacta conventa). Po jednoj vijesti sklopljen je ovaj ugovor u Križevcima[1]. Žalibože nije nam se sačuvao izvornik toga ugovora. Ipak nam je djelomice poznat sadržaj njegov. Na temelju toga naime ugovora izdao je kralj Koloman predstavnicima hrvatskih plemena posebne povelje, kojima zaštićuje privatno-pravne interese njihove. Kralj oprašta hrvatsko plemstvo od poreza, a povrh toga zajamčuje hrvatskim plemenima njihove zemljišne posjede. Jedno i drugo dokazuje, da Koloman nije postupao kao osvajač, već da je na hrvatsko prijestolje došao privolom tadašnjih predstavnika kraljevine Hrvatske. Po sredovječnom običaju prisvajao je osvajač sebi jedan dio osvojenog zemljišta; pobijedjeni pak narod bijaše obično pritisnut još većim porezima, nego li ih je snosio prije toga. Pošto Koloman postupa sasvim drukčije, vidi se, da on nije osvajač[2].

U zamjenu za povlastice, koje Koloman daje Hrvatima, traži on od njih samo vojničku — i to dosta laku — dužnost. Kralj naime obvezuje svako hrvatsko pleme, da mu u slučaju rata opremi 10 konjanika, koji će morati kralju služiti do konca rata. Do rijeke Drave (dakle u Hrvatskoj) uzdržavat će hrvatska plemena vojnike na svoj trošak, a preko rijeke Drave (t. j. u Ugarskoj) ratovat će hrvatski vojnici na trošak samoga kralja. Jedna ovakva povelja nalazi se kao memorijal, pribilježen k povijesti spljetskoga arcidjakona Tome[3]; drugu pak povelju, izdanu Mrmonji Šubiću, vidio je Baltazar Krčelić pribilježenu na nekom starom rukopisu u arkivu knezova Zrinskih[4].

Poslije sklopljenog ugovora podje Koloman s Hrvatima u Belgrad na moru (kod Zadra), gdje se okrunio za kralja hrvatsko-dalmatinskoga.

---

[1] Kerchelich: „Historia ecclesiae Zagrabiensis“, I. str. 74.

[2] Da su oni plemići, koji spadaju medju 12 plemena kraljevstva hrvatskoga, doista i kasnije uživali neke posebne povlastice u pogledu svojih posjeda, razabire se takodjer iz listine od 10. lipnja 1370., koju je Vjekoslav Klaić priopćio u „Vjesniku kr. zem. arkiva“, knjiga X. str. 88.

[3] Rački: „Thomas archidiaconus: Historia Salonitana“, str. 58. i 59.

[4] Kerchelich: „Historia ecclesiae Zagrabiensis“, I. str. 74.

To nam dokazuje listina od god. 1102., gdje Koloman izričito veli[5]: „pošto sam bio krunjen u kraljevskom gradu Belgradu na moru“. U ovoj listini Koloman prviput svome naslovu „kralj Ugarske“ dodaje takodjer imena „Hrvatske i Dalmacije“. Ovim naslovom nije se Koloman služio god. 1097., kada je s mletačkim duždom Vitalom Michielom sklopio prijateljski ugovor; nije se pak služio radi toga, što je tada bio jednostavni osvajač, a ne izabrani i krunjeni kralj hrvatski. Izbor i krunidba dadoše Kolomanu pravo, da se prozove „kraljem Hrvatske i Dalmacije“. Obično se prije same krunidbe držao t. zv. krunidbeni sabor. Takav je sabor održao i Koloman, kako to on sam u spomenutoj listini izričito kaže[6].

Utvrdivši svoju vlast u Hrvatskoj, uze Koloman nastojati, kako bi zavladao takodjer u Dalmaciji, koju su tada činili gradovi: Zadar, Spljet i Trogir, te otoci: Rab, Osor, Cres i Krk. Dalmacijom je doduše upravljao dužd mletački; no pravim gospodarem smatrao se car bizantinski. God. 1104. vjenčala se Kolomanova sestrična Piroška (Irena), kćerka Ladislava Svetoga, s Ivanom, sinom bizantinskoga cara Aleksija Komnenca. Tako nastadoše rodbinske veze izmedju Aleksija i Kolomana, uslijed čega postade Aleksije sklon Kolomanovu nastojanju glede Dalmacije. Aleksija i Kolomana spajala je i zajednička vanjska politika, naperena protiv normanskoga vojvode Boemunda u Apuliji. Predobivši za sebe Aleksija, udari kralj Koloman god. 1107. na Dalmaciju[7].

Koloman dodje najprije pod grad Zadar, te ga počne opsjedati. Zadrani se isprvice ne htjedoše predati, već su junački odbijali sve navale; no kasnije razabraše, da se ne će moći odrvati premoćnomu neprijatelju. Medjutim se i kralj Koloman uvjerio, da će biti bolje, ako se mirno sporazumi sa žiteljima gradskim. Posredovanjem trogirskoga biskupa Ivana dodje zbilja do sporazumka. Zadar se uz povoljne uvjete predade Kolomanu, koji nato sa biskupom Ivanom preko Šibenika podje u Trogir, te mu se i ovaj grad predade bez ikakova otpora[8]. Poslije Trogira dodje red na grad Spljet. Ovdje je izmedju Kolomana i gradjana posredovao spljetski nadbiskup Krescencije. Koloman prihvati sve uvjete, što su ih Spljećani postavili, te zajedno sa svojim prvacima prisegne, da će ih točno obdržavati. Kada su nato Spljećani prisegli, da će za sva vremena biti vjerni podanici kralja Kolomana i njegovih nasljednika, udje Koloman u Spljet, gdje bude svečano primljen od naroda i svećenstva[9]. Iza toga pokore se Kolomanu i otoci dalmatinski.

---

[5] Smičiklas: „Codex diplomaticus“, II. str. 9.

[6] Njegove su riječi: „Salvo habito consilio“.

[7] Prije se držalo, da je Koloman osvojio Dalmaciju god. 1103., jer ovu godinu izričito spominje Toma arcidjakon (Historia Salonitana, str. 60.). No Šišić je u svojoj raspravi „Dalmacija i ugarsko-hrvatski kralj Koloman“ (u „Vjesniku hrv. arheološkoga društva“, X. str. 50.—58.) dokazao, da vojna pada u god. 1107. Ova se godina dobije iz napisa na grobnom spomeniku opatice Vekenege, koja je god. 1111. umrla u Zadru. Napis toga spomenika objelodanio je Kukuljević u svome zborniku „Codex diplomaticus“, II. str. 237.

[8] „Vita beati Joannis confessoris, episcopi Tragurienſis“ u Farlatovom zborniku „Illyrici sacri“, vol. IV. str. 310—322.

[9] Rački: Thomas archidiaconus: „Historia Salonitana“, str. 59. i 60.

*

Koloman je god. 1107. prevladao u cijeloj tadašnjoj Dalmaciji. Žitelji Dalmacije priznaše ga svojim vladarem na temelju ugovora, baš kao što to god. 1102. učiniše žitelji kraljevine Hrvatske. Zato su i svi dalmatinski gradovi god. 1107. dobili slična privilegija, kakova je god. 1102. dobilo 12 plemena hrvatskih. Žalibože nijesu se ove Kolomanove listine sačuvale. Do nas je doprla jedino listina, koju je Koloman dao gradu Trogiru[10]. U toj listini kaže Koloman ovo: „Ja Koloman, kralj Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, prisižem na sveti križ Vama Trogiranima, vjernim svojim gradjanima, tvrdi mir. Ne ćete plaćati poreza niti meni niti mojemu sinu niti nasljednicima mojim. Potvrdjivat ću biskupa i kneza, koga izabere svećenstvo i puk. Dopuštat ću Vam, da se služite starim svojim zakonima. Od prihoda gradske luke, što ga plaćaju stranci, imat će dva dijela kralj, treći dio gradski knez, desetinu pak biskup. Ne ću dozvoljavati, da se u Vašem gradu nastani koji Ugrin ili bilo kakav stranac, osim ako Vi komu sami privolite. Dodjem li pako k Vama, da se krunim ili s Vama raspravljam o državnim poslovima, ne će nijedan gradjanim biti prisiljen, da goste prima na silu, nego će svakomu biti na volju, da primi, koga hoće. Ako bi slučajno kadgod moja vlada ikomu doteščala, te bi htio drugamo otići, neka ide slobodno sa ženom i sinovima, s obitelju i sa svim svojima, kamogod hoće".[11]

Iz te listine razabire se ovo: Koloman oslobadja dalmatinske gradove od svakoga poreza; njemu će pripadati jedino veći dio prihoda od carine, koju plaćaju stranci, kada svoju robu dovezu u luku. Gradovi su dalmatinski vazda svome vladaru plaćali poseban porez (tributum pacis) zato, da ih štiti od neprijatelja njihovih. Isprvice su ovaj porez pobirali carevi bizantinski; počevši pak od Sedeslava (god. 878.) pobirahu taj porez hrvatski vladari, izuzev prvu polovicu 11. vijeka, kada ga pobirahu mletački duždevi. Koloman se eto odriče i toga poreza, a ipak Dalmatincima prisegom obećaje svoju zaštitu za miran užitak posjeda njihovih. On dapače gradovima prisegom zajamčuje potpunu autonomiju u pogledu crkve, uprave i sudstva. Što Koloman pak Trogiranima govori o saboru i krunisanju, dokazuje nam, da je Koloman neke stavke ove povelje dao prepisati iz druge svoje povelje. Tako je naime valjda glasio tekst u onoj povelji, koja je Kolomanu služila kao matica, kad je hrvatskim plemenima god. 1102. davao posebne povelje[12]. Spomenuti stavak samo pokazuje, kako se Koloman za sebe i za svoje potomke o b v e z a o, da će u Hrvatsku dolaziti na krunisanje i saborisanje.

Ladislav Sveti nije god. 1091. namjeravao Hrvatsku pripojiti Ugarskoj, već ju osvojiti za svoga sinovca Almu. Isto tako je i Koloman želio Hrvatsku osigurati za svoju obitelj, a ne spojiti ju s kraljevinom Ugarskom u jedno tijelo. Koloman je odmah pomišljao na to, da svoga sina Stjepana dade mjesto sebe kruniti za kralja hrvatskoga. No Stjepan bijaše još posve nejako dijete, koje ne bi u Hrvatskoj moglo vladati. Ipak se Ko-

---

[10] Iznio ju Lucius u svome djelu „De regno Dalmatiae et Croatiae", str. 117.
[11] Smičiklas: Codex diplomaticus, II. str. 19.
[12] Tomašić dr. Nikola: „Pacta conventa", str. 116.

loman pobrinuo, da maloga Stjepana učini sigurnim svojim nasljednikom na prijestolju hrvatskom. To je polučio time, što je — boraveći god. 1107. u Hrvatskoj — dao svoga sina okruniti za posebnoga kralja hrvatsko-dalmatinskoga. Da je Stjepan doista uz svoga oca Kolomana bio smatran kraljem hrvatskim, jasno se vidi iz nekoga staroga evangjelistara crkve sv. Simeona u Zadru[13]. U tom naime evangjelistaru nalazi se bilješka, koja sadržaje „laudes" (hvalospjeve), što ih u crkvi tečajem 12. vijeka pjevahu na velike blagdane poslije evangjelja. Hvalospjev vladaru glasio je: „Kolomanu, uzvišenomu kralju Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, život i pobjeda! Stjepanu, predragomu kralju našemu, život i pobjeda!" Hvalospjev dakle spominje istodobno dva kralja: Kolomana i njegova sina Stjepana. Tu se dapače Stjepan ističe kao p o s e b a n („naš") kralj Hrvatske i Dalmacije za razliku od njegova oca Kolomana, koji je u prvom redu kralj Ugarske. Ipak nije u Hrvatskoj vladao ni Koloman ni Stjepan, nego ban K l e d i n, komu se ime takodjer spominje u tome hvalospjevu.

S Kolomanovim izborom za kralja hrvatskoga nije izmedju Ugarske i Hrvatske došlo do kakve d r ž a v n e zajednice. Sam kralj Koloman nije imao na umu „realnu uniju", već jedino „personalnu uniju". To nam dokazuje činjenica, da se Koloman u listinama, koje izdaje za Ugarsku, služi samo naslovom „kralj Ugarske". Dodatak „kralj Hrvatske i Dalmacije" upotrebljava Koloman samo onda, kad izdaje povelje za teritorij kraljevine Hrvatske[14].

Ugarski ljetopisi vele, da je Koloman bio nakazna tijela: grbav, ćorav, hrom, rutav, razrok i jecáv[15]. Bio je on i grozne ćudi. Najbolje nam to pokazuje Kolomanova borba s Almom. Do te borbe medju braćom došlo je radi toga, što je Almo htio dobiti hrvatsko kraljevstvo, držeći da ima na nj starije pravo, nego li mladi Stjepan. Pomoću njemačkoga cara Henrika V. provali Almo god. 1108. u Ugarsku. Nijemci su mjesec dana opsjedali grad Požun, ali se onda bez uspjeha vratili kući. Kasnije se Almo izmirio s Kolomanom. Ipak je Kolomana hvatao strah, da će mu Almo zadati novih neprilika. Zato god. 1115. dade Alma uhvatiti, te mu iskopati oči. Pa kao da to nije bilo dosta, dade Koloman oslijepiti takodjer Almova jedinca sina Belu, bojeći se valjda, da ovaj 9-godišnji dječak ne postane takmacem Stjepanovim[16].

Da sačuva barem život svoj, pobjegne Almo sa Belom u Carigrad k svome rodjaku Aleksiju. Zgrozio se bizantinski car zbog toga barbarskoga djela Kolomanova. Da se Kolomanu osveti, dozvoli car Alesije, da Mlečani zaposjednu Dalmaciju. Mjeseca kolovoza 1115. digne se mletački dužd Ordelaf Falieri, te s velikim brodovljem udari na Dalmaciju. Najprije dodje pred grad Rab, koji se Mlečanima dobre volje predade, kad mu

[13] Klaić: „O neupotrebljenom dosad prilogu za hrvatsku povjest na početku XII. stoljeća". (Vjesnik kr. zem. arkiva, III. str. 1.)

[14] Tomašić dr. Nikola: „Pacta conventa", str. 91.

[15] Thuroczy: „Chronica Hungarorum" u Schwandtnerovom zborniku: „Scriptores rerum hungaricarum", svezak I. str. 135.

[16] Thuroczy: Chronica, str. 137. i 138.

dužd potvrdi pravice, dobivene od Kolomana[17]. Iza toga podje pred Zadar, te počne opsjedati ovaj grad. Mlečanima se predade varoš, ali tvrdje zadarske ne mogahu zauzeti. Kada se duždu predao takodjer Belgrad na moru, vrati se on u Mletke[18].

Kralj Koloman umre naglom smrću 3. veljače 1116., ostavivši iza sebe dva sina: Stjepana i Borisa. Stjepana je Kolomanu rodila prva njegova žena Buzila, a Borisa druga Kolomanova žena Eufemija, kći ruskoga velikoga kneza Vladimira Monomaha iz Kijeva. Koloman je Eufemiju potvorio s preljuba, te ju trudnu otjerao k njenome ocu; zato se Boris rodio u Kijevu.

2. Kolomanovi nasljednici. Kolomana je naslijedio njegov 15-godišnji sin Stjepan IV.; on u povijesti Ugarske nosi ime Stjepan II., jer je ondje imao samo jednoga predšasnika istoga imena. Mjeseca svibnja god. 1116. dovede mletački dužd Falieri u Dalmaciju kopnenu vojsku, jer je dobio pomoći od bizantinskoga cara Aleksija Komnena. Falieri porazi na Petrovo pred Zadrom hrvatskoga bana Kledina, koji je vodio ugarske i hrvatske čete. Sada se republici mletačkoj poklone gradovi Spljet i Trogir; Njihov primjer ne htjede slijediti Šibenik, taj čisto hrvatski grad; zato ga Mlečani osvoje i razore[1].

Ipak bijaše kratkotrajna vlast mletačka u primorju hrvatskom. Već god. 1117. budu Mlečani istjerani iz svih gradova dalmatinskih, izuzevši Zadar. To prisili dužda mletačkoga, te on po trećiput krene u Dalmaciju. no u bici kod Zadra bude poražen i smrtno ranjen. Mletačko se brodovlje vrati kući s mrtvim tijelom Falierovim[2]. — Kralj Stjepan dodje god. 1124. u Hrvatsku, te posjeti i dalmatinske gradove. Ovi ga svečano dočekaše[3], našto Stjepan potvrdi Spljećanima i Trogiranima ona prava, koja im je podijelio kralj Koloman[4]. No već god. 1125. mletački dužd Dominik Michieli zauzme Spljet i Trogir, a do temelja razori Belgrad, krunidbeni grad hrvatski; iz Belgrada se biskup sa gradjanima preselio u grad Skradin[5].

Medjutim je odrasao mladi kralj Stjepan IV. Sada se istom vidjelo, kakvo je to strašilo! Stjepan bijaše tako okrutan, da je svatko drhtao pred njime. Uz to je živio posve lakoumno i razuzdano, a ne htjede se ženiti[6]. On dovede u Ugarsku novi narod: Kumane ili Polovce. Premda su Kumani tada još bili pogani i gotovo hajduci, ipak ih je kralj Stjepan veoma volio. On je dapače na dvoru svome držao vodju kumanskoga, a razbludno živio sa ženama kumanskim. Time je kralj od sebe odvraćao sve druge narode u Ugarskoj. Da kralj ne umre bez potomka, prisiliše ga

[17] Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae“ u Schwandtnerovom zborniku svezak II. str. 193.

[18] Dandulo: „Chronicon“ u Muratorijevu zborniku „Scriptores rerum Italicarum“ svezak XII. str. 266.

[1] Dandulo: Chronicon, str. 267.

[2] Ibidem.

[3] Thuroczy: Chronica, str. 139.

[4] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 37.

[5] Dandulo: Chronicon, str. 268. Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae“, str. 201.

[6] Thuroczy: Chronica, str. 139.

velikaši, da se god. 1122. oženio s Nijemicom Adelhaidom; ali ovaj brak ne bijaše sretan, jer kralj nije ljubio ženu svoju.

Mnogi su ljudi mislili, da objesnoga kralja treba skinuti s prijestolja. Pri tom pomišljahu na Stjepanova strica Alma, koji je kao slijepac živio u Carigradu. Almovu stranku stane pomagati bizantinski car Ivan Komnen, koji vlada g. 1118.—1143., a bijaše po svojoj ženi Piroški rodjak Almov. Naskoro se porodi rat izmedju Ugarske i carstva bizantinskog. Rat je potrajao 3 godine (1128.—1130.). Za to vrijeme umre (g. 1128.) nesretni Almo. Sada se Stjepanu IV. javi novi takmac: Boris, sin Eufemije, druge žene Kolomanove. Kad je i Boris našao potpore u Carigradu, bijaše Stjepan prinudjen, da nasljednikom svojim proglasi Belu, slijepoga sina Almanova, jer sam nije imao djece. Time je Stjepan donekle primirio nezadovoljnike u državi svojoj. No već u travnju god. 1131. umre Stjepan IV., ne navršiv ni 30 godina, te bude u redovničkom odijelu pokopan u Velikom Varadinu uz grob Ladislava Svetoga[7].

Sada se na ugarsko-hrvatsko prijestolje popne Bela I. Slijepi (g. 1131.—1141.). Bela bude 28. travnja 1131. okrunjen u Stolnom Biogradu; no mjesto Bele vladala je njegova žena Jelena, kći srpskoga vladara Uroša. Na saboru u Aradu (god. 1132.) dade kraljica poklati 68 velikaša, koji su Kolomanu g. 1115. svjetovali, neka oslijepi Alma i Belu[8]. Ovo bijaše razlogom, da je proti Beli javno ustala stranka, koja je tvrdila, da prijestolje pripada Kolomanovu sinu Borisu. Ovu je stranku isprvice (god. 1132.—1135.) podupirao poljski kralj Boleslav III. Krivousti. Ipak se Bela održao na prijestolju. On poveća sebi i naslov dodatkom[9]: „rex Ramae“, što znači: „kralj Bosne“; ovaj naslov prviput se spominje god. 1138. u listini, kojom kralj Bela daruje spljetskoj nadbiskupiji crkvu sv. Marije u Solinu[10]. Kroničari pišu, da je Bela bio sklon piću, te bi onako omamljen počinjao razne zločine. Imao je 4 sina: Gejzu, Ladislava, Stjepana i Alma, te 2 kćeri. Almo umre prije oca svoga. Kralj Bela odluči, da će Gejzi dati Ugarsku, Ladislavu Bosnu, a Stjepanu Hrvatsku. Navršivši tek nešto preko 30 godina, umre Bela od vodene bolesti 13. veljače 1141., te bude pokopan u Stolnom Biogradu. Naslijedi ga njegov 10-godišnji sin Gejza (god. 1141.—1162.), koji bude već 3. dan iza očeva sprovoda okrunjen u Stolnom Biogradu. Pošto je Gejza bio malodoban, preuze vladu njegova majka Jelena. Ona dozove na dvor svoga brata Bjeloša, da joj pomaže. Bjeloš je kao skrbnik mladoga kralja vladao gotovo neograničeno 18 godina (1141.—1158.). Da je i u ono doba mnogo vrijedila banska čast, vidi se po tomu, što se odmah za njom pojagmio moćni Bjeloš. On dapače zadrži bansku čast i poslije god. 1145., kad je postao takodjer palatinom ugarskim.

Kralj Gejza vlada i u jednom dijelu Dalmacije. Vidimo ga naime, kako Spljećanima god. 1142. ponavlja zakletvu, kojom se kralj Koloman

---

[7] Ibidem, str. 142.
[8] Thuroczy: Chronica, str. 142.
[9] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 203.
[10] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 47.

obvezao, da će čuvati njihova prava. Jednako je Gejza god. 1142. i Trogiranima potvrdio onu povelju, koju im je god. 1107. dao kralj Koloman[11].

Bjeloš je od god. 1146. imao mnogo posla, da nećaku svomu obrani prijestolje. Opet se naime pojavio Boris, koji htjede Gejzi ugrabiti krunu. Borisa je isprvice podupirao njemački car Konrad III. No junački Bjeloš razbije (g. 1146.) Nijemce. Sada zatraži Boris pomoć u Carigradu, gdje je god. 1143.—1180. vladao bizantinski car Emanuel Veliki. Emanuel mu doista pomogne, jer se nadao, da će svomu carstvu priklopiti hrvatske zemlje. Tako dodje izmedju Emanuela i Gejze do rata, koji je trajao 8 godina (1148.—1155.). Ratovalo se ponajviše oko Zemuna. U nekom boju pogine nesretni Boris[12].

Gejza je imao tri sina: Stjepana, Belu i Gejzu. Najstarijemu sinu Stjepanu namijeni krunu kraljevsku. Radi toga ljuto se zavadio sa svojom braćom Ladislavom i Stjepanom, koji odmah bježe u Carigrad pod okrilje Emanuela Velikoga. Car ih ljubezno prime; Stjepana dapače oženi sa svojom nećakinjom Marijom, koja bijaše najljepša žena u Carigradu[13].

Kralj Gejza umre 31. svibnja 1162. još u muževnoj dobi, te bude pokopan u Stolnom Biogradu[14]. Iza njega ostadoše 3 sina: Stjepan, Bela i Gejza, te se na prijestolje popne 15-godišnji Stjepan V. (III.) No car Emanuel htjede krunu pribaviti svome rodjaku Stjepanu. Nadao se naime, da će za ovu uslugu dobiti čitav Srijem sa Zemunom. Velika vojska bizantinska provali u Ugarsku. Sada se velikaši predadoše, te sami skinuše s prijestolja mladoga Stjepana V. Za kralja izaberu starijeg mu strica Ladislava, a ne Stjepana. Ladislav I. (kao ugarski kralj Ladislav II.) vladao je samo 6 mjeseci, jer umre već 14. siječnja 1163., te bude pokopan u Stolnom Biogradu. Sada je ipak kruna zapala njegova brata Stjepana VI. (IV.), štićenika Emanuelova. Pomoću vojske bizantinske svlada Stjepan VI. otporne velikaše, te se 27. siječnja 1163. okruni za kralja. Osjećajući se već sigurnim na prijestolju, otpravi kući saveznike svoje. Malo iza toga pobune se velikaši, te kralja stiže (16. lipnja 1163.) takav poraz, da je morao uteći iz Ugarske[15]. Mjesto njega zavlada ponovno njegov sinovac Stjepan V.

Car Emanuel uvidi, da svoga rodjaka Stjepana VI. ne će moći učiniti kraljem ugarskim i hrvatskim. Zato smisli drugu osnovu. Po običajima i zakonima u obitelji Arpadovoj pripada prijestolonasljedniku vladanje u Hrvatskoj. Pošto mladi kralj Stjepan V. još nema sina, smatra se njegov brat Bela nasljednikom prijestolja. Car Emanuel pošalje kralju Stjepanu V. svoga maršala Jurja Paleologa s molbom, neka mu na odgoj predade 15-godišnjega Belu; njega da želi oženiti s jedinom svojom kćeri Marijom, pa ga tako učiniti i nasljednikom na carskom prijestolju. Neiskusni Stjepan

---

[11] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 48. i 53.

[12] Johannes Cinnamus: „De rebus gestis a Joanne et Manuele Comneno“, knjiga II. u Stritterovom zborniku „Memoriae populorum“, svezak II. dio II. str. 643.

[13] Nicetas Choniates (Acominates): „De gestis Manuelis Comneni“ u Stritterovom zborniku, svezak III. dio II. str. 653.

[14] Thuroczy: Chronica, str. 146.

[15] Cinnamus: De rebus etc., str. 655.

V. usliša molbu carevu, te Paleolog odvede mladoga Belu u Carigrad. Lukavi car Emanuel odmah dade Beli ime „Aleksije“ i naslov „despota“, kakav je pripadao carskomu princu[16]. Podjedno zatraži od kralja Stjepana, neka hrvatske zemlje predade Beli kao pravu baštinu, a ne samo na upravljanje. Stjepan V. ne htjede pristati na taj zahtjev. Radi toga dodje do rata, koji je trajao od god. 1164. do god. 1168.

Sam car Emanuel provali (g. 1164.) u Srijem, te s ogromnom vojskom bizantinskom dopre do Petrovaradina. Ovdje prijedje preko Dunava i osvoji Bačku, koja je onda još bila dio Srijema. Kralj Stjepan bude prinudjen, da s Emanuelom sklopi mir. Po tome miru zapade Belu čitav Srijem kao baština. — Mir nije trajao dulje od godinu dana. Kralj Stjepan V. prodre koncem g 1165. u Srijem i osvoji sve gradove do Zemuna. Dugo je opsjedao i taj grad, ali ga nije mogao zauzeti. Zemun je branio Stjepan VI. bivši kralj ugarsko-hrvatski. Mjeseca travnja g. 1166. otruju Stjepana podmićeni gradjani zemunski. Tako dodje i Zemun pod vlast kralja Stjepana V. — Čim je car Emanuel doznao za gubitak Srijema i pad Zemuna, krene iz Carigrada s velikom vojskom. Jedan dio vojske dovede osobno pod Zemun, te opsjedne taj grad. Kralj je doduše sabirao čete, s kojima će Zemun osloboditi opsade bizantinske; no Emanuel zauze grad prije dolaska vojske kraljeve. Zemunčani budu ljuto kažnjeni, a grad posve oplijenjen. Istodobno je carev vojvoda Ivan Duka osvajao Hrvatsku i Dalmaciju. Ovdje mu se ban Ompudin slabo opirao. Duka osvoji 57 gradova; medju ovima se poimence spominju: Spljet, Trogir, Ostrovica, Skradin, Dubrovnik i Kotor. U Spljetu se nastani Nikefor Kalufo, da upravlja osvojenom Hrvatskom i Dalmacijom. Sam se pak Duka vrati u Carigrad, kamo podje i car Emanuel, pošto se kralj Stjepan V. odrekao izgubljenih zemalja[17]. U primorju današnje Dalmacije ostade kralju grad Šibenik. Tomu gradu potvrdjuje Stjepan V. god. 1167. ista onakova prava, kakva je Koloman god. 1102. dao gradu Trogiru[18].

Gradovi dalmatinski bijahu zadovoljni s vladom cara Emanuela, jer je to prijalo njihovoj trgovini sa Carigradom. Naprotiv su velikaši hrvatski zazirali od gospodstva bizantinskog; biskupi se pak bojahu, da će Emanuel progoniti vjeru rimo-katoličku. Kad je kralj Stjepan doznao, da u Hrvatskoj imade nezadovoljnika, pošalje ovamo g. 1167. nekoga Reljuda digne bunu. Relja prikupi uza se velik dio naroda hrvatskog, te potuče i zarobi samoga Kalufa. Pemda je nato i Relja zaglavio prigodom opsade Spljeta[19], ipak su Bizantinci bili protjerani iz čitave Hrvatske i Dalmacije. Istodobno je na drugoj strani kraljev vojvoda Dionizije potukao bizantinske vojvode Gabrasa i Branu, te osvojio čitav Srijem.

Slijedeće god. 1168. digne car Emanuel veliku vojku, te ju pošalje prema Srijemu. Bizantince je vodio carev sestrić Andronik Kontostefan. Preko Zemuna prodre Andronik u Srijem. Tu ga dočeka Dionizije, vojvoda

---

[16] Cinnamus, str. 656.
[17] Cinnamus, str. 682. Dandulo, str. 292.
[18] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 115.
[19] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana“, str. 69., 70. i 73.

kralja Stjepana V., sa 37 župana i 15.000 vojnika. Bitka se zametnula 18. srpnja 1168., a svršila potpunim porazom vojske Dionizijeve[20]. Ovom je bitkom kralj Stjepan V. konačno izgubio Hrvatsku, Dalmaciju, Srijem i Bosnu. — Odsada su hrvatske zemlje pripadale carstvu bizantinskomu. Njima je u ime cara Emanuela vladao njegov rodjak Konstantin „Sebastos". On je stolovao u Spljetu, a ponosio se naslovom[21]: „vojvoda čitavoga kraljevstva dalmatinskoga i hrvatskoga". Emanuel je nastojao, da blagošću predobije za sebe narod hrvatski. Zato nije pobirao daća, a često bi i milosti dijelio novim podanicima svojim. U Hrvatskoj se i nadalje vladalo po starim običajima i zakonima. Ipak je bizantinski namjesnik Konstantin imao još dosta posla, dok mu se pokoriše neki gradovi (n. pr. Klis) i neka plemena hrvatska (Kačići i Kukari).

3. Bela II. (III.) **i Mirko.** U Carigradu je kraljević Bela boravio 10 godina (1163.—1173.). Ondje ga car Emanuel g. 1168. zaruči s Marijom, jedinicom svojom, namijenivši mu tako i prijestolje bizantinsko. No kad je druga Emanuelova žena 10. rujna 1170. rodila sina, dade mu car ime „Aleksije", kojim je imenom do onda zvao mladoga Belu. Naravno da je Emanuel odmah opozvao i prijašnje odredbe svoje. Da ne bi Bela smetao pravomu prijestolonasljedniku, oženi ga car s Anom (Agnezom), sestrom druge supruge svoje, a ne s Marijom, kćerkom svojom[1]. Emanuel ne dade Beli ni njegovu baštinu, t. j. zemlje hrvatske. Ovdje je naime iza Konstantina vladao carev namjesnik Rogerije, koji se spominje u listinama od god. 1178. i 1180.[2]

Medjutim je 4. ožujka 1172. umro 27-godišnji kralj Stjepan V. Pošto nije ostavio sina, odluči car Emanuel, da će na prijestolje postaviti njegova brata Belu. Namjera mu podje za rukom, te se Bela 13. siječnja 1173. krunio za kralja. Ipak su mnogi biskupi i velikaši ugarski zazirali od Bele. Oni bi voljeli na prijestolju vidjeti njegova brata Gejzu. Uz ovoga pristade i Belina majka Eufrozina. No Bela svlada buntovnike i strogo ih kazni. Majku svoju posla u Carigrad, a brata Gejzu baci g. 1176. u tamnicu, u kojoj je čamio 15 godina. — Isprvice je kralj Bela II. vladao samo Ugarskom i malim dijelom Hrvatske. Čitava mu Hrvatska pripade istom poslije smrti bizantinskoga cara Emanuela Velikog (24. rujna 1180.). Bela predobi takodjer grad Zadar, te otoke: Cres, Krk, Pag i Osor, koji su do g. 1180. bili pod vlašću republike mletačke. Ali zato je Kulin ban (god. 1180.) postao gotovo samostalnim vladarem u Bosni. To se vidi po tome, što Kulin 29. kolovoza 1189. podjeljuje Dubrovčanima slobodu trgovanja u Bosni[3].

Bela II. bijaše naobražen vladar, jer je svoju mladost proživio u Carigradu. U hrvatskim je zemljama vladao dobro i sretno. Odmah god. 1181. učini Dioniza banom „Dalmacije i Hrvatske" ili „primorske po-

[20] Cinnamus, str. 682.

[21] Smičiklas: Codex dipl., sv. II. str. 129., 131. i 138.

[1] Nicetas Choniates, str. 110.

[2] Smičiklas: Codex dipl., sv. II. str. 156. i 165.

[3] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 168. i 237.

krajine". Kao takav je Dioniz vršio vladu u Zadru i u Zagrebu[4]. — Mletački mu dužd Aureo Mastropetro htjede ugrabiti neke otoke i gradove dalmatinske. Radi toga dodje do velikoga rata, koji je trajao od g. 1181. do g. 1187. Mlečani zamole g. 1188. primirje na 2 godine. Iza toga navale opet (g. 1190.) na Zadar, ali bez uspjeha. Borba se ponovila god. 1192., kad je mletačkim duždem postao poduzetni Henrik Dandolo. Mlečani osvoje god. 1193. otoke Rab i Pag, ali Zadar ostade i nadalje kralju Beli[5]. Za tih je ratova kralju obilno pomagao knez Bartol Frankopan. Zato mu Bela II. dade (god. 1193.) u baštinu čitavu župu modrušku[6]. Odsada će Frankopani kao hrvatski velikaši znatno utjecati u povijest Hrvatske. — Iza Dioniza upravljao je Hrvatskom i Dalmacijom (g. 1190.—1193.) pečuvski biskup Kalan[7]. Medjutim se kralj Bela pobrinuo, da prijestolje ugarsko-hrvatsko osigura svomu starijemu sinu Mirku. Zato ga još za svoga života dade kruniti, i to dvaput: najprije za ugarskoga, a onda za hrvatskoga kralja. Bela učini Mirka i „hercegom" hrvatskim[8]. Mirko je kao herceg u Hrvatskoj i Dalmaciji god. 1194.—1196. vladao gotovo samostalno. Njemu se pokoravao i tadašnji ban Dominik, koji bijaše takodjer nekakav rodjak kraljev[9].

Može se reći, da je Bela II. bio prvi moćni kralj iza smrti Kolomanove. Utvrdivši vlast svoju kod kuće, mogao je Bela utjecati u poslove susjednih država. Slavodobitno je (g. 1183.—1186.) ratovao sa carstvom bizantinskim, zaprijetio Bosni, Bugarskoj i Srbiji, a na 4 godine osvojio i Galiciju. Bela se spremao i na križarsku vojnu, da Palestinu i Jeruzolim otme sultanu egipatskom. No sred velikih priprava stiže ga 23. travnja 1196. smrt; pokopan je u Stolnom Biogradu. Sakupljen novac i sve drugo, što je već spremio za križarsku vojnu, povjeri Bela na samrti svomu mladjemu sinu Andriji, ali uz uvjet, da doista podje oslobadjati svetu zemlju.

Belu je naslijedio njegov stariji sin Mirko, koji vlada g. 1196.—1204. Mirku odmah počne smetati njegov brat Andrija. On uze zahtijevati, neka mu brat u baštinu dade Hrvatsku, Dalmaciju i Bosnu, kao što je to god. 1163. kralj Stjepan V. dao svome bratu Beli. Radi toga dodje god. 1197. izmedju braće do rata. U tome je ratu Andrija trošio novce i vojsku, koju je njegov otac spremio za križarsku vojnu. Uzalud ga je papa 29. siječnja 1198. pozivao, neka se okani ratovanja, pa neka izvrši očev zavjet[10]. Andrija nadjača kralja Mirka, te prevlada u čitavoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Boraveći u Zadru, izdade Andrija 31. ožujka 1198. povelju, u kojoj se zove: „božjom milošću herceg Zadra, čitave Dalmacije, Hrvatske i Zahumlja". Njemu se pokoravao takodjer hrvatski ban Andrija[11]. Mjesto na Palestinu povede herceg Andrija vojnu na krivovjerce u Zahumlju i

---

[4] Ibidem, str. 177.
[5] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 225. i 226.
[6] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 262.
[7] Kukuljević: „Codex diplomaticus", sv. II. str. 169.
[8] Ibidem, str. 130. i 178.
[9] Fejér: „Codex diplomaticus", sv. II. str. 299. i 301.
[10] Smičiklas: „Codex diplomaticus", sv. II. str. 288. i 289.
[11] Ibidem, str. 293.

Srbiji. Vojna bijaše kratka, ali slavodobitna, kako se hvali sam Andrija[12]. „Herceg“ je vladao gotovo neodvisno, imajući poseban dvor, dvorske dostojanstvenike i dvorsku pisarnu svoju. Andrija namiješta biskupe i nadbiskupe, te vrši vrhovnu sudačku i vojničku vlast od Drave do mora[13]. Andrija dapače kao herceg potvrdjuje prava, što ih je kralj Koloman podijelio gradovima dalmatinskim. Tako je g. 1199. izdao potvrdu gradu Spljetu[14], a god. 1200. gradu Trogiru[15].

U ono je doba (g. 1198.—1216.) živio silni papa Inocent III., koji pomiri Andriju s njegovim bratom Mirkom[16]. Nato se kralj Mirko god. 1199. oženi s Konstancijom, kćerkom aragonskoga kralja Alfonza II. Konstancija rodi god. 1200. sina Ladislava, u komu je herceg Andrija od prvoga časa gledao takmaca svoga.

Medju braćom dodje do ponovnog razdora, ali ih god. 1200. opet izmiri papa[17]. Nato se kralj Mirko počne spremati na križarsku vojnu, da ispuni očev zavjet; dok će Mirko boraviti u prekomorskim krajevima, upravljat će herceg Andrija takodjer kraljevinom Ugarskom[18]. Medjutim plane borba u Srbiji, gdje je proti velikomu županu Stjepanu ustao njegov brat Vukan. Mjesto u Palestinu podje kralj Mirko god. 1202. s vojskom u Srbiju, gdje skine s prijestolja Stjepana, a namjesti Vukana, koji prizna vrhovnu vlast kraljevine Ugarske. Odsada se Mirko zove takodjer „kralj Srbije“. — Mjesto Andrije dignu se francuski vitezovi, da oslobode grob Spasiteljev. Balduin grof od Flandrije i Bonifacije grof od Montferata dovedu god. 1202. u Mletke preko 30.000 križara. Francuzi zamole Mlečane, neka ih preko mora prevezu u Palestinu. Lukavi dužd Henrik Dandolo dade brodove mletačke spremati za prijevoz križara. Ove priprave trajahu tako dugo, dok nijesu vitezovi u Mlecima potrošili veći dio sabranoga novca. Nato zatraže Mlečani za prijevoz križara 85.000 maraka srebra, t. j. oko 4,000.000 kruna. To bijaše u ono doba nečuvena svota. Vitezovi saberu jedva 51.000 maraka. Sada im dužd predloži, neka preostalu svotu odsluže time, što će prije polaska u Palestinu udariti na mletačke neprijatelje. Premda nerado — ipak pristanu vitezovi na to, samo da uzmognu poći na četvrtu križarsku vojnu. Križarima se 8. listopada 1202. na čelo stavi 93-godišnji slijepac: dužd Henrik Dandolo. Pokorivši Trst i gradove istarske, osvane silno brodovlje (50 galija i 100 tovarnih ladja) pred Zadrom. Križari prodru 10. studenoga 1202. u luku zadarsku, a 24. studenoga predade im se i grad[19]. To se dogodilo prije, nego li je Zadru mogla stići pomoć od kralja Mirka. Radi toga nasilja prokune papa Mlečane.

---

[12] Smičiklas: Codex dipl., sv. II. str. 296.

[13] Klaić: „O hercegu Andriji“. („Rad jugosl. akademije“, knjiga 136. str. 220-222.)

[14] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. II. str. 338.

[15] Kukuljević: „Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saekuli XIII.“ u „Starinama“, knjiga XXI. str. 227.

[16] Smičiklas: Codex diplom., sv. II. str. 302.

[17] Ibidem, svezak III. str. 27.

[18] Theiner: „Monumenta Slavorum meridionalium“, sv. I. str. 59. U tome pismu papa Inocent daje Andriji naslov: „dux Crowacie“, dočim ga inače zove: „dux Slavonie“.

[19] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana“, str. 83.—88.

Medjutim se dužd bojao, da Mlečani ne bi iza odlaska križara opet izgubili Zadar. Zato nagovore križare, neka u Zadru ostanu preko zime, jer da je upravo u ovo doba pogibeljan put po moru. I zbilja ostanu križari u Zadru do 15. svibnja 1203. Pa i onda nijesu otplovili u Palestinu, već u Carigrad, da po želji Mlečana ruše carstvo bizantinsko.

Kralj Mirko zamoli papu, neka izradi, da mu se vrati Zadar. Papa Inocent pod prijetnjom izopćenja naloži križarima, neka Zadranima vrate plijen, a kralja Mirka mole za oproštenje. Francuski križari doista zamole papu, neka im oprosti njihov postupak pod Zadrom[20]. Ipak Zadar ostane Mlečanima i nadalje, jer se u Hrvatskoj opet porodio gradjanski rat. Herceg Andrija nadao se, da će u Hrvatskoj utemeljiti posebnu vladarsku lozu (secundogenituru) dinastije arpadovske. Naprotiv je kralj Mirko dao (oko g. 1203.) za kralja hrvatskoga okruniti Ladislava, jedinoga sina svoga. Ladislava je u prisutnosti biskupa i velikaša krunio Bernard, nadbiskup spljetski[21]. Radi toga dodje do borbe izmedju Andrije i Mirka. Vojske se sastadoše nedaleko Varaždina. Hrvati bijahu na desnoj, a Ugri na lijevoj obali Drave. Mirko se bojao udariti na vojsku brata svoga; više se uzdao u prisegu vjernosti, koju mu nekada položiše Hrvati kao zakonitomu kralju svome. Valjda je znao i to, da su mnogi Hrvati nezadovoljni s lakoumnim hercegom Andrijom. Zato prijedje sam kralj preko Drave, te sa žezlom u ruci osvane u taboru hrvatskom. Nitko se nije usudio, da dirne u kralja svoga. Mirko dade brata Andriju uhvatiti i zatvoriti u grad Knegine c kod Varaždinskih Toplica, gdje su ga dvorili žitelji iz Varaždina[22].

Na poziv pape Inocenta III. prisili kralj Mirko bosanskoga bana Kulina, da se god. 1203. odrekao krive bogumilske vjere, koja se raširila po Bosni. Kulinov sin obećao je kralju, da ne će štititi bogumile[23].

Sluteći smrt svoju, dade Mirko 26. kolovoza 1204. malenoga Ladislava po kaločkome nadbiskupu okruniti i za kralja ugarskoga. Ujedno pusti iz tamnice hercega Andriju, te ga imenuje skrbnikom sina svoga[24]. Mirko umre 30. studenoga 1204., te bude pokopan u Jegri. Kralj pak Ladislav II. (u Ugarskoj III.) morade naskoro pred stricem Andrijom bježati u Austriju, gdje ga već 7. svibnja 1205. zadesi smrt.

4. Andrija I. (u Ugarskoj II.) Iza smrti mladoga kralja Ladislava postade kraljem ugarsko-hrvatskim njegov stric Andrija. On se okrunio već 29. svibnja 1205. Isprvice je mjesto Andrije vladala njegova žena Gertruda, kći grofa od Merana. Gertruda uze nastojati, da najznatnije službe i dohotke namakne rodjacima svojim. Kralj Andrija morade kod pape Inocenta izraditi, da je nadbiskupom u Kaloči postao kraljičin brat Bertold, premda još nije bio ni punoljetan. Kad su god. 1208. morala iz Njemačke bježati druga dva brata Gertrudina (istarski markgrof Henrik i

[20] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. III. str. 19—28.
[21] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana", str. 81.
[22] Ibidem, str. 81. i 82. Smičiklas: Codex dipl., sv. III. str. 89.
[23] Smičiklas: Codex dipl., sv. III. str. 36. i 37.
[24] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana", str. 82.

bamberški biskup Ekbert), nastane se i oni u Ugarskoj. Da pak mogu gospodski živjeti, razdavao im je kralj Andrija velika imanja. Bertolda morade Andrija kasnije (g. 1209.) učiniti banom hrvatskim i vojvodom erdeljskim. Radi toga ne bijaše narod zadovoljan s Andrijom, te se već god. 1210. stvorila stranka, koja ga htjede skinuti s prijestolja. Neki su velikaši već namjeravali poći u Carigrad, da odanle dovedu sinove (zatvorenoga i kasnije prognanoga) Gejze, mladjeg brata Bele II.

Andrija se po svoj prilici dao kruniti i za kralja hrvatskoga. Ako toga nije učinio odmah, tada se valjda krunio god. 1207. prigodom svoga boravka u Hrvatskoj. Krunio ga je pak u tome slučaju spljetski nadbiskup Bernard; njega je već god. 1205. u tu svrhu zvao u Ugarsku, ali Gerhard ne htjede poći, jer nije vjerovao, da je umro kralj Ladislav[1]. Možda je upravo prigodom krunisanja kralj Andrija izdao one povelje od g. 1207., kojima spljetskoj nadbiskupiji potvrdjuje sva prava i posjede, a gradu Spljetu ista prava, kakva je dobio od kralja Kolomana 100 godina prije toga[2]. Da je kralj Andrija znao biti zahvalan, vidi se iz toga, što je Varaždinu god. 1209. podijelio povlastice slobodnoga kraljevskoga grada. U odnosnoj povelji kralj izrično veli, da se time želi odužiti Varaždincima, koji su ga častili, dok bijaše zatvoren u Kneginci[3].

Prijašnji se kraljevi (Bela II. i Mirko) miješahu u poslove balkanskih država. Andrija pak svrati pogled na sjever. Već god. 1206. ratovao je Andrija u Galiciji, te se okitio naslovom: „kralj Galicije i Vladimirije". Onamo podje god. 1212. i po drugiput. Lijepo je uspio, pa je svoga mladjega sina Kolomana zaručio sa Salomom, kćerkom poljskoga kneza Leska, a kasnije ga dao i kruniti za kralja Galicije i Vladimirije. Ipak se Koloman nije mogao održati u Galiciji. — Dok se Andrija nalazio izvan Ugarske, vladala je mjesto njega kraljica Gertruda sa svojim bratom Bertoldom. Protiv njih skovala se god. 1213. u r o t a. Kriv joj bijaše Bertold. On je naime u kraljičinoj sobi obeščastio krjeposnu ženu palatina Banka. Boječi se osvete, uteče Bertold za vremena iz Ugarske. Sa sobom je ponio i blago, što ga je u Ostrogonu pohranila sestra njegova. No urotnici stanu raditi i o životu kraljice Gertrude, koja je zapravo bila kamen smutnje. Nevrijedna kraljica bude 28. rujna 1213. sasječena na komade u piliškoj šumi kod Budima, gdje se nalazila na lovu[4].

Mnogi su držali, da je Bog dopustio ubojstvo kraljice Gertrude, ne bi li Andriju podsjetio na očev zavjet. I doista se Andrija počne spremati na križarsku vojnu. Čudne li bijahu priprave njegove! Da smogne potrebite novce, porobi kralj crkve i prodade crkvene dragocjenosti. Trebalo je i Mlečane sklonuti, da mu dadu brodove za prijevoz vojske. Andrija im u tu svrhu „za vječna vremena" odstupi grad Zadar[5]. Mlečani mu nato

[1] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana", str. 82.
[2] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak III. str. 68—71.
[3] Ibidem, str. 89—91.
[4] Thuroczy: „Chronica Hungarorum", str. 148.
[5] Pray: „Historia regum Hungariae", sv. I. str. 204. Da je Poncij de Kruce doista vršio vlast kraljevog namjesnika u Hrvatskoj i Dalmaciji, vidi se iz listine kod Smičiklasa: Codex dipl., sv. III. str. 138.

obećaju, da će u spljetsku luku dopremiti 10 velikih i više manjih ladja. Kralj će im za svaku ladju platiti najamninu (najviše 550 maraka srebra). Kako su malo povjerenja imali u Andriju, vidi se po tomu, što traže, da im najamninu (u 3 obroka) plati prije, nego li će brodovlje iz Mletaka krenuti u Spljet!

Prije polaska na vojnu odredi Andrija, da će za njegove odsutnosti Ugarskom upravljati ostrogonski nadbiskup Ivan. Andrija htjede sebi osigurati pomoć vitezova templarskih. Zato je njihova priora Poncija de Kruce imenovao namjesnikom svojim u Hrvatskoj. Tko polazi na križarsku vojnu, nije siguran, da će se kući vratiti živ. Morao se dakle i Andrija pobrinuti, što će biti s prijestoljem, ako on umre na vojni. Andrija odredi, da ga u tom slučaju imaju (po redu starosti) naslijediti njegovi sinovi: Bela, Koloman i Andrija[6].

Kralja Andriju pratila su do Zagreba oba nadbiskupa (ostrogonski i kaločki) i 8 biskupa. Po njima dade kralj svečanim načinom posvetiti stolnu crkvu zagrebačku; podjedno joj potvrdi znamenite povlastice[7]. Medjutim se u spljetskoj luci sabirahu mletački brodovi. Spljećani se bojahu, da ne bi Mlečani zauzeli njihov grad. Ali naskoro počnu u Spljet dolaziti i brojne križarske čete. Najprije dodjoše erdeljski Sasi, označeni križem na ramenu. Spljećani su na kraljevu molbu Sasima doznačili predgradje za stanovanje. Hrane i stoke dodje toliko, da nije moglo ni stati u grad. S lijepom vojskom stiže kralj Andrija 23. kolovoza 1217. u Spljet. Kraljeva pratnja morala se smjestiti na polju, jer nije više bilo mjesta u gradu. Kalj pak sidje s konja, te pješice udje u grad, gdje bude svečano dočekan[8]. Mnogo njemačkih križara dovede Leopold VII., vojvoda austrijski. Da se pak u Spljetu sabralo i dosta hrvatskih križara, dokazuje već to, što je sam Stjepan Babonić doveo 250 konjanika; ovima su knezovi Babonići platili sav putni trošak[9]. — U Spljetu ostade Andrija samo tri dana. Za to vrijeme umre spljetski nadbiskup Bernardo. Mletački brodovi nijesu dostajali za prijevoz križara, kojih bijaše preko 10.000. Zato su i Spljećani morali dati 2 ladje svoje. Ipak se nijesu mogli ukrcati mnogi križari. Nato krene kralj i bez njih na križarsku vojnu[10].

Već 8. rujna 1218. stiže kralj Andrija s križarima na otok Cipar. Početkom pak listopada iskrca se u Akonu (Ptolomais ili St. Jean d' Acre). U toj se luci palestinskoj nadjoše uz Andriju još 3 kralja: Hugo ciparski, Ivan jeruzolimski (samo po naslovu) i Leo armenski. Vojske bijaše na okupu dosta, ali premalo hrane. Jeruzolim je tada pripadao sultanu egipatskomu. Mjesto da križari složno udare na Jeruzolim — trošili su vrijeme na druga beskorisna poduzeća. Mnogo ih pogibe od kuge i glada. Medju ostalima umre i ciparski kralj Hugo. Teško je obolio takodjer kralj Andrija, koji se nikada više nije mogao posve oporaviti.

---

[5] Dandulo: Chronicon, str. 339.
[9] Katona: „Historia critica regni Hungariae", svezak V. str. 294.
[7] Tkalčić Ivan: „Povjestni spomenici zagrebačke biskupije", knjiga I. str. 44-46
[8] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana", str. 89. i 90.
[10] Thomas Archidiaconus: „Historia Salonitana", str. 90. i 91.

Potpun neuspjeh ove križarske vojne sklone Andriju na povratak. Od ove ga odluke nije moglo odvratiti ni crkveno prokletstvo, što ga je patrijarka jeruzolimski bacio na Andriju i na sve one, koji bi slijedili primjer njegov. Mjeseca veljače god. 1218. krene Andrija kući, ali ne po moru, već kopnom preko Male Azije. Na tome povratku bavio se ženidbenim osnovama. Boraveći kao gost u Antiokiji kod armenskoga kralja Leona, zaruči Andrija s njegovom kćeri najmladjega svoga sina Andriju. Najstarijemu sinu svomu Beli nadje Andrija zaručnicu u osobi Marije, kćeri nicejskoga cara Teodora Laskarisa. Svoju pak (istom 14-godišnju) kćer Mariju obeća bugarskomu caru Ivanu II. Asjenu. Osim ovih bračnih sveza donese Andrija u Ugarsku takodjer nekoliko relikvija (svetih ostanaka) iz Palestine*. Ali je zato izgubio mnogo ljudi i potrošio puno novaca, premda nije ni vidio svetoga grada Jeruzolima!

Križarska vojna nije popravila kralja Andriju. Njegova je vlada i nadalje bila tako slaba, da su velikaši ratovali izmedju sebe, mjesto da pravdu traže u kralja. U čitavoj državi nestade reda i zakona. Uz to je Andrija (g. 1219.—1221.) bezuspješno ratovao u Galiciji, da ondje utvrdi vlast svoga sina Kolomana, koga su velikaši istjerali iz Galicije, dok je Andrija boravio na križarskoj vojni. Trebajući mnogo novaca, predade se Andrija u ruke židova (a takodjer i Izmaelićana, t. j. Bugara vjere Muhamedove). Njima bi u zakup davao poreze, solare i druge državne prihode. Židovi su običavali kralju isplatiti zakupninu za više godina unaprijed, a onda bi narod po volji globili. Da napuni prazne blagajne, dade Andrija kovati loše novce, koje su podanici njegovi morali primati u zamjenu za prijašnje — vrijednije — novce. Andrija se nije žacao prodavati službe, povisivati cijenu soli i zalagati krunska imanja. On se dapače zavadio s prijestolonasljednikom Belom, koji je u Hrvatskoj i Dalmaciji vladao mjesto oca svoga. Već god. 1220. vidimo mladoga „kralja“ Belu, kako Varaždindincima potvrdjuje pravice, dobivene god. 1209. od kralja Andrije[11].

Crkveni dostojanstvenici sklonuše kralja Andriju, te on velikaše sazove na sabor, da se urede prilike u razrovanoj državi. Sabor prisili Andriju, da potpiše zlatnu bulu, kojom je plemstvo sa svećenstvom dobilo znamenita prava. Zlatna bula ima 31 članak, a sadržaje ove glavne ustanove: Kralj mora svake godine sazivati sabor, na koji mogu doći svi plemići. Nijedan plemić ne smije se zatvoriti, ako nije od redovitoga suda osudjen. Plemići i svećenici ne moraju plaćati porez, a niti primati kralja u goste. Ako kralj povede rat izvan države, ne moraju s njim ići plemići, osim ako ih plati svojim novcem. Stranci ne mogu u kraljevstvu dobiti službe ni časti bez privole plemstva i svećenstva. Kralju je u sudu posve jednakopravan njegov sin Bela, herceg hrvatski. Ako bi kralj Andrija ili kojigod od nasljednika njegovih kršio zlatnu bulu, tada mogu biskupi, velikaši i plemići — sadanji i budući, svi zajedno ili pojedince — oprijeti

---

* Zagrebačkoj stolnoj crkvi donese Andrija iz Betlehema ono „crno dijete“, što se u crkvi pokazuje na „Herodešovo“.

[11] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. III. str. 186. i 187.

se kralju i protusloviti mu bez ikakve povrede Veličanstva[12]. Zlatnom bulom bude uredjen ustav, a sužena samovolja kraljeva.

Istodobno se Andrija posredovanjem zagrebačkoga biskupa Stjepana izmirio i sa svojim sinom Belom. Ovaj se već god. 1222. ponosi naslovom: „milošću božjom kralj i herceg čitave Slavonije", t. j. svih zemalja hrvatskih[13]. Bela je ipak i kasnije dolazio u sukob s ocem svojim. Andrija se ponovno zamjerio i plemstvu ugarskomu, jer nije htio raditi po ustanovama zlatne bule. Napokon bude god. 1226. prisiljen, da hercega Belu učini svojim suvladarem u Ugarskoj.

Mjesto Bele postade hercegom hrvatskim kraljev mladji sin Koloman, nekadašnji kralj Galicije i Vladimirije. Koloman se kao herceg Hrvatske i Dalmacije prviput spominje 1. kolovoza 1226.[14], a vladao je sve do god. 1241. Narod bijaše s njime zadovoljan, jer je kao vladar bio blag i pobožan, a na bojnome polju hrabar i odvažan. Herceg Koloman podijelio je god. 1234. znatne povlastice Virovitici.[15] Kolomanu podloži kralj Andrija takodjer banovinu Bosnu, gdje je god. 1232.—1250. vladao junački ban Matej Ninoslav. Tada se već iz Bosne bogumilska vjera širila po Hrvatskoj i Dalmaciji, kako to svjedoči pismo, što ga je Kolomanu 14. listopada 1234. pisao papa Grgur IX.[16] Bogumilstvo prigrli ban Ninoslav, dapače i sam biskup bosanski. Kolomana zapade zadaća, da u Bosni zatre krivovjerje. Radi toga morade već god. 1234. započeti križarski rat na bosanske bogumile. Papa je križarima 17. listopada 1234. obećao svoje pokroviteljstvo u tome ratu[17]. Slijedeće godine 1235. (početkom listopada) umre kralj Andrija, te bude pokopan u Velikom Varadinu.

Prije svoje smrti dočekao je Andrija radost, da je papa Grgur 1. srpnja 1234. proglasio sveticom Andrijinu kćer Jelisavu, koja je god. 1230. umrla kao udovica tirinškoga markgrofa Ljudevita[18]. Prije toga umrla je god. 1232. Andrijina druga žena Jolanta, kći bizantinskoga cara Petra Courtenayskoga. Premda je Andriji bilo već 60 godina, ipak se on išao god. 1234. po trećiput ženiti. Uzeo je Beatricu, kćer markgrofa od Este. Beatrica ostade trudna, te je kasnije u tirinškom gradu Werda rodila sina Stjepana, koji dobije pridjevak „Posmrtni".

5. Kralj Bela III. Andriju naslijedi njegov 29-godišnji sin Bela III. (u Ugarskoj IV.), koji vlada od god. 1235. do god. 1270. Bela se 14. listopada 1235. dade u Stolnom Biogradu ponovno kruniti. Odmah ukloni loše savjetnike očeve; neki budu zatvoreni, a palatin Dioniz dapače i oslijepljen[1]. Zatim uze Bela nastojati, da podigne kraljevsku vlast, koja

[12] Corpus juris Hungarici, knjiga I. str. 130—144.
[13] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. III. str. 219. i 220.
[14] Ibidem, str. 258.
[15] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. III. str. 422. i 423.
[16] Ibidem, str. 415.
[17] Theiner: „Monumenta Hungariae", svezak I. str. 129.
[18] Katona: Historia critica, V. str. 723.

[1] M. Rogerius: „Miserabile carmen seu historia super destructione regni Hungariae temporibus Bele IV. regis per Tartaros facta" u Schwandtnerovom zborniku, svezak I. str. 295.

je duboko pala za vlade Andrijine. Time se zamjerio premoćnim velikašima. Mnoge je uzrujala takodjer kraljeva naredba, kojom se opozivaju neopravdana darovanja prijašnjih vladara. Svatko morade dokazati, da je pravednim načinom došao do imanja svoga; inače bi mu ga Bela oduzeo. Tako su osiromašila mnoga gospoda: duhovna i svjetovna.

Velikaši su doduše rovarili protiv kralja, ali mu nijesu mogli nauditi. Bela je naime radio složno sa svojim bratom Kolomanom, hercegom hrvatskim. Koloman je pak sretno ratovao sa bosanskim banom Ninoslavom i s privrženicima vjere bogumilske. Herceg pokori (god. 1237.) Bosnu i humsku zemlju. Nato je papa (god. 1238.) dominikanca Ponzu imenovao katoličkim biskupom za Bosnu i Hum[2]. Novomu biskupu podiže herceg Koloman stolnu crkvu s kaptolom u Vrhbosni. Ujedno mu dade na dar mjesto Djakovo u vukovskoj županiji.

Papa Grgur IX. zahvalio se 5. prosinca 1239. hercegu Kolomanu, što tako revno iskorjenjuje bogumilstvo. Dva dana kasnije potvrdjuje papa bosanskomu biskupu i kaptolu one posjede, što ih dobiše od hercega Kolomana[3]. Sada uze Koloman raditi oko toga, da bogatu zagrebačku biskupiju spoji sa siromašnom nadbiskupijom spljetskom. Koloman htjede naime, da odsada zagrebački nadbiskup bude primas čitave Hrvatske, kako je to nekada bio spljetski nadbiskup. Koloman sklone spljetskoga nadbiskupa Guncela, te on izjavi, da je pripravan odreći se svoje časti, samo da dodje do spomenutog sjedinjenja. Nato herceg Koloman pošalje u Rim svoga poslanika Petra, po komu obeća papi Grguru IX., da će prvomu nadbiskupu zagrebačkomu prepustiti sve dohotke, što ih on imade kao herceg slavonski, i to u tu svrhu, da novi metropolita uzmogne urediti spojene biskupije zagrebačku i spljetsku. Papa Grgur odgovori Kolomanu 6. lipnja 1240. iz Laterana, da u načelu nije protivan takvomu sjedinjenju. No prije negoli se odluči traži papa privolu kaločkoga nadbiskupa i zagrebačkoga biskupa te njihovih kaptola.[4] Papa je volio hercega Kolomana radi učinjenih usluga u Bosni. Sigurno bi dakle došlo do toga, da se biskupija zagrebačka uzdigne na čast nadbiskupije. No to osujeti provala mongolska i prerana smrt Kolomanova. Osim toga opirao se tomu sjedinjenju kaločki nadbiskup Ugolin, kojemu bijaše zagrebačka biskupija podredjena od postanka svoga. Jednako je i ostrogonski nadbiskup Matija stao dokazivati, da pod jednom krunom sv. Stjepana ne mogu biti dva primata[5].

Mongoli (Tatari) utemeljili su početkom 13. vijeka veliku državu u srednoj Aziji. Već njihov prvi „džingiskan“ Temudžin osvoji velik dio Azije. Njegov pak sin Oktaj, koji vlada god. 1227.—1241., odluči, da će osvojiti čitavu Evropu. U tu svrhu pošalje Oktaj g. 1237. u Evropu svoga sinovca Batu-kana s pol milijuna Mongola. Batu-kan osvoji redomice sve kneževine ruske i veći dio Poljske. Tako se početkom g. 1241. primakne Ugarskoj. — Savremeni pisac veli, da su Mongoli bili malena stasa, ši-

[2] Theiner: Monumenta Hungariae, svezak I. str. 188.
[3] Theiner: Monumenta Hungariae, svezak I. str. 172.
[4] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak IV. str. 114. i 115.
[5] Krčelić: „Historia ecclesiae Zagrabiensis“, str. 82.

rokih prsiju, golobrada lica, sitnih očiju, a plosnata nosa. Odijelo im je nalikovalo ljuskama, jer bijaše sastavljeno od složene kože. Mongoli su pili krv i konjsko mlijeko, a hranili se mesom. Osobiti bijahu konji mongolski: maleni i mršavi, ali zato brzi, ustrajni i naučeni na gladovanje[6].

Pred Mongolima dotrčaše u Ugarsku g. 1239. divlji Kumani, koji su prije stanovali u južnoj Rusiji. Kralj Bela primi Kumane, jer se njihov kan Kuten obvezao, da će svoj narod privesti u krilo kršćanske crkve. No Magjari počnu vikati, da je kralj doveo Kumane samo zato, da bolje pritisne ugarske velikaše. U Budimu sastade se mjeseca veljače 1241. ugarski sabor, koji takodjer ustade protiv Kumana. Magjari pače ubiju kana Kutena, našto se jedan dio Kumana povrati u Rusiju[7]. No već je Batu-kan odlučio, da kazni kralja Belu, što je u svoju državu primio mongolske podanike. Batu-kan pozove Belu, neka se dobrovoljno predade. Ali kralj odluči, da će braniti državu svoju. On pozove pod oružje čitavo plemstvo ugarsko i hrvatsko. Kraljevu se pozivu ne odazvaše mnogi ugarski velikaši, kojima se Bela zamjerio odmah na početku vladanja svoga. Naprotiv je herceg Koloman doveo u pomoć brojne čete hrvatske. Sa 65.000 vojnika poleti kralj Bela na proljeće g. 1241. protiv Mongola. Batu-kan dočeka ga kod mjesta Mohi na rijeci Šajo. Ovdje bude ugarsko-hrvatska vojska 11. travnja 1241. hametom potučena. Na bojnome polju pogibe 56.000 vojnika, a s njima 2 nadbiskupa, 3 biskupa i mnogo drugih odličnika[8]. Kralj je sretno utekao u Budim, odakle se (zajedno s obitelju svojom) zaklonio u Austriju. Spasio se i hrvatski herceg Koloman; ali zadobivši teške rane, umre u Čazmi[9]. Vijest o Kolomanovoj smrti javio je papi 4. siječnja 1242. iz Beča opat samostana sv. Marije[10]. Koloman je kao „herceg cijele Slavonije“ vršio kraljevsku vlast u hrvatskim zemljama. Vidi se to i po tomu, što dijeli kraljevske povlastice. Tako je na pr. gradu Varaždinu potvrdio povlastice, dobivene g. 1209. od kralja Andrije. Staroj pak Petrinji daje Koloman na svoju ruku g. 1240. pravice, što 14. kolovoza 1242. potvrdjuje i kralj Bela[11].

Iza bitke na rijeci Šaju osvojiše Mongoli čitavu Ugarsku na lijevoj strani Dunava. Ovdje ostade Batu-kan sve do zime. Mongolima je naime prijala ravnica ugarska, u kojoj se već i prije njih nastaniše neki narodi azijski (Huni, Avari, Magjari i Kumani). — Medjutim brzo ode nesretni kralj Bela iz Austrije, gdje ga je orobio vojvoda Fridrik II. Ratoborni[12]. Fridrik je prisilio Belu, da mu odstupi 3 županije: šopronsku, mošonsku i željeznu. Bela se zaputi u Hrvatsku, da odavle suzbija dalnje navale mongolske. Više mjeseci ostade kralj u Zagrebu sa ženom Marijom i s malim sinom Stjepanom. Odavle je 18. svibnja 1241. molio pomoći[13]

---

[6] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 168.—171.
[7] Rogerius: Miserabile carmen, str. 294—305.
[8] Rogerius: Miserabile carmen, str. 306—310.
[9] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 172.
[10] Smičiklas: Codex diplomaticus, IV. str. 138.
[11] Smičiklas: Codex diplomaticus, IV. str. 123, 157 i 166.
[12] Rogerius: Miserabile carmen, str. 311 i 312.
[13] Smičiklas: Codex diplomaticus, IV. str. 128.

*

od pape Grgura IX. i od njemačkoga cara Fridrika II. Bela dade utvrditi i neke gradove hrvatske. Iz Stolnoga Biograda prenese u Hrvatsku takodjer kraljevsku krunu i krunidbene znakove[14].

Bela je u Zagrebu sabirao vojsku. Papa ga 16. lipnja 1241. iz Laterana tješi i bodri, neka ustraje u borbi s Mongolima. Svima, koji će kralju u toj borbi pomagati, podjeljuje papa jednaki oprost, kakav dobivaju oni, koji polaze u Palestinu na križarsku vojnu[15]. Ipak nije Bela dobio nikakve pomoći iz Italije i Njemačke; zato se mogao osloniti jedino na Hrvate.

Na sam Božić g. 1241. prijedju Mongoli preko smrznutoga Dunava. Sada bude poharana čitava zapadna Ugarska, gdje Mongoli popališe Ostrogon, Gjur, Vesprim, Stolni Biograd i druge gradove[16]. Bela se prestraši Mongola, te sabranu vojsku svoju povede iz Zagreba u južnu Hrvatsku. Nadao se, da će u hrvatskim gorama lakše odoljeti konjaništvu mongolskomu. Nato provale Mongoli pod vodstvom Batu-kanova rodjaka Kadana u Hrvatsku izmedju Save i Drave. Tu opustoše velik dio zemlje, a sruše mnogo gradova, medju ostalima i Čazmu. Propade i Zagreb s krasnom stolnom crkvom svojom. Jedini se održao tvrdi Kalnik. Narod je pred Mongolima utekao u gore, gdje mu zakloništa dadoše gore i šume. Ipak je nastradalo mnogo ljudi, jer ih pohvataše Mongoli, koji prijedju preko Save i Kupe u južnu Hrvatsku. Kad je Kadan došao do rijeke „Sirbium“ (današnja Srebrenica, pritok Une iz Like), dade poklati sve zarobljenike kao „stado ovaca.“ Dok su jedni Mongoli zarobljenicima sjekli glave, dotle su drugi palili krijesove, te plesali od veselja, smijući se muci jadnih kršćana[17].

Bela s velikom pratnjom, u kojoj se nalazio i zagrebački biskup Stjepan, uteče u Spljet, dočim je hrvatska vojska po svoj prilici ostala negdje u planinama, da čeka zgodan čas, kada će udariti na Mongole. Kadan doznade, da je kralj negdje u primorju, te podje u potjeru za njim. Medjutim se kralj nije osjećao sigurnim u Spljetu, pa ode u nedaleki Trogir. Ovaj se grad nalazio na otoku, radi čega bijaše lakša obrana njegova. Početkom ožujka 1242. dopriješe do Spljeta prve čete mongolske. Pred Mongolima utekoše u Spljet nebrojeni Hrvati, da se zaklone unutar tvrdih zidova. Sve ulice bijahu pune bjegunaca, medju kojima se nalazilo takodjer velikaša i odličnih gospodja. Što je svijeta ostalo izvan grada, sve su poklali okrutni Mongoli. Ipak nijesu Mongoli opsjedali grad Spljet. Kadan je naime dočuo, da se kralj Bela nalazi u Klisu; zato dade udarati na Klis. No hrabri branitelji odbiju sve juriše mongolske. Izgubivši mnogo ljudi, doznade Kadan, da se Bela nalazi u Trogiru. Mongoli odmah ostave Klis i krenu prema Trogiru. Na tome putu primi Kadan vijest, da je u dalekoj Aziji umro džingiskan Oktaj. Zato Kadan počne misliti na povratak u Aziju. Ipak htjede prije toga uhvatiti kralja Belu. Kadan poruči Trogiranima: „Ne branite kralja i ljude tudje krvi, već predajte neprija-

[14] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 171.
[15] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 129—131.
[16] Rogerius: Miserabile carmen, str. 317—320.
[17] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 174.

telje u moje ruke, pa ćete izbjeći osveti mojoj.“ Kadan ne dobije nikakova odgovora. Medjutim se Bela još za vremena zaklonio na mali otočić, koji se od onda sve do danas zove „Kraljevac“ (Scoglio del re). To je učinio po savjetu bribirskoga kneza Stjepka Šubića, koji je preuzeo obranu Trogira. Kraljeva obitelj sa dragocjenostima nalazila se na ladjama[18].

Kadan se uvjerio, da ne će tako brzo zauzeti tvrde gradove dalmatinske. Uz to se bojao, da će u krševitom primorju nestati hrane za konje mongolske. Zato koncem ožujka 1242. razdijeli svoju vojsku u dva dijela, te se počne vraćati u južnu Rusiju. Onamo je dio Mongola putovao preko Bosne, Srbije i Bugarske, dočim se drugi dio zaputio u južnu Dalmaciju. Naravno da su Mongoli svuda pustošili, kudagod bi prolazili. Tako su opustošili okoliš grada Dubrovnika, a popalili grad Kotor[19]. Istodobno se i Batu-kan iz Ugarske preko Erdelja vraćao u južnu Rusiju. Niti u Hrvatskoj niti u Ugarskoj nije došlo do kakvih bitaka; možda se ipak dogodio kakav okršaj s pojedinim manjim mongolskim četama, koje su pustošeći odlazile predaleko od glavne vojske mongolske[20].

Iza odlaska Mongola ostade kralj Bela još neko vrijeme u Hrvatskoj. Imao je pune ruke posla, da izvida teške rane naroda hrvatskoga. Jošte dugo i dugo vide se posljedice grozne provale mongolske. Stradala je i kraljeva obitelj, jer su u Klisu umrle Beline kćeri: Katarina i Margareta. Obadvije djevojčice preniješe u Spljet i pokopaše u crkvi sv. Dujma, gdje im bude postavljen i grobni napis[21]. Pošto više nema hercega Kolomana, dobio je kralj Bela priliku, da pokaže, kako je dostojan prijestolja hrvatskoga. On iznova uredjuje opustošenu Hrvatsku, diže razorene gradove i dijeli razne povlastice. Mnoga naša mjesta imaju upravo kralju Beli zahvaliti svoj kasniji procvat. Tako je prigodom mongolske provale izgorio Gradac (Grič), t. j. današnji gornji grad Zagreb. Kralj Bela u Virovitici 16. studenoga 1242. izdaje povelju, kojom taj Gradac proglašuje slobodnim i kraljevskim gradom, te mu dozvoljava, da podigne jake utvrde za obranu od možebitnih kasnijih provala neprijateljskih[22]. Velike pravice podijelio je kralj 10. svibnja 1242. žiteljima grada Hvara[23]. Gradjanima trogirskim potvrdio je Bela povlastice svojih predšasnika još 18. ožujka 1242., kada je bježeć pred Mongolima bio srdačno primljen i pogošćen[24]. Prije svoga odlaska potvrdio je kralj Trogiranima 16. svibnja 1242. njihove posjede onako, kako mu ih predstaviše; po toj kraljevoj odluci pri-

---

[18] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 174—177.

[19] Ibidem, str. 177.

[20] Iz sadržaja nekih listina uzimalo se, da su Hrvati potukli Mongole u Podgorju i na Grobničkom polju, dapače i na moru kod otoka Paga. Ali ove su listine krivotvorene baš kao i ona, kojom kralj Bela 7. listopada 1264. opisuje zasluge srijemskih junaka: Kresa, Kupiše i Raka. Mi imamo za provalu Mongola savremene ugledne pisce: M. Rogerija i Tomu arcidjakona. Ovi nam tadašnje dogodjaje potanko opisuju, te bi sigurno spomenuli i spomenute pobjede, da se u istinu dogodiše.

[21] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 178.

[22] Tkalčić: „Povjestni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba“, knjiga I. str. 15—18.

[23] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 151. i 152.

[24] Ibidem, str. 146—148.

pade Trogiranima mjesto Ostrog, koje su Spljećani smatrali svojim[25]. Još je kralj Bela g. 1242. podijelio znatne povlastice Samoboru, a potvrdio stare pravice Petrinji i Varaždinu[26]. Beli se poklonio grad Zadar, koji je još od g. 1202. pripadao Mlecima. Zato kralj Bela na jesen g. 1242. potvrdjuje Zadranima one povlastice, što ih je ovaj grad dobio od njegova djeda Bele II.[27] Bela je osobito nastojao oko toga, da se i u sjevernoj Hrvatskoj razvije gradjanski stalež. Zato ovamo doziva obrtnike iz tudjine, osobito iz Njemačke. Ovi se stranci kao „gosti" (hospites) naroda hrvatskoga naseljuju u Zagreb, Varaždin, Samobor i u druga mjesta.

Za kraljeva se boravka u Hrvatskoj ističe ban Dioniz. On se požrtvovno brinuo, da pred Mongolima zakloni Belu i porodicu njegovu. Kralj ga za nagradu imenuje „hercegom čitave Slavonije". Već na jesen g. 1242. daje sebi Dioniz naslov[28]: „božjom milošću herceg i ban čitave Slavonije." Boraveći kasnije u Ugarskoj, zove Bela hercega Dioniza 16. travnja 1243. „namjesnikom svojim" u zemljama hrvatskim[29]. — Dioniz morade isprvice neprestano ratovati. Već g. 1243. započne republika mletačka vojnu na Zadar, koji se odmetnuo od nje. Herceg Dioniz pohrli Zadru u pomoć, ali bude 5. lipnja 1243. potučen i ranjen. Nato je mletački dužd Rajner Zeno osvojio Zadar, iza kako se gradjani preseliše u Nin. Mlečani dovedu u Zadar novo (talijansko) stanovništvo. Bela je Mlečanima mirom od 29. lipnja 1244. prepustio „Zadar s pripacima."[30] To morade učiniti, jer je istodobno u Hrvatskoj bijesnio gradjanski rat. Povod ovomu ratu dade pravda izmedju Spljeta i Trogira zbog mjesta Ostroga. Spljetu su pomagali bosanski ban Matej Ninoslav, humski knez Andrija, Poljičani s Kačićima i neki drugi velikaši. Svi ovi bijahu ujedno i protivnici kralja Bele. Naprotiv su uz Trogir pristali oni knezovi (Stjepko Šubić, Nelipić od plemena Svačić, Krbavski od plemena Gusić, pa moćni Frankopani i drugi), koji bijahu privrženici kraljevi. Početkom g. 1244. bude Matej Ninoslav izabran knezom grada Spljeta. Kao takav dovede on jaku vojsku, s kojom udari na Trogirane i hametom ih potuče. No sada Trogirane podupre herceg Dioniz. Matej Ninoslav morade se vratiti u Bosnu, kamo je provalio sam kralj Bela s vojskom svojom. Herceg Dioniz zauzme grad Spljet na juriš 12. srpnja 1244., te su gradjani spljetski bili prisiljeni, da 19. srpnja 1244. sklope mir uz teške pogodbe[31]. Istodobno je kralj Bela dovršio vojnu u Bosni, gdje mu se ban Ninoslav opet pokorio. Početkom g. 1245. dodje kralj u Hrvatsku, te hercega Dioniza imenuje palatinom ugarskim, a „banom cijele Slavonije" imenuje Ladislava iz Erdelja. Ovu promjenu vidimo već na listini, kojom je kralj 11. travnja 1245. u Bribiru potvrdio Šibenčanima povelju svoga oca Andrije od godine 1221.[32]

[25] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 153. i 154.
[26] Ibidem, str. 157, 164 i 166.
[27] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 162. i 163.
[28] Ibidem, str. 170.
[29] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 186.
[30] Dandulo: Chronicon, str. 354. Thomas Archidiaconus, str. 183—185.
[31] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 191—202.
[32] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 272.

Bela je imao dva sina: Stjepana i Belu. Petgodišnjega Stjepana dade 20. kolovoza 1245. na godišnjem saboru u Stolnom Biogradu kruniti za kralja; podjedno ga kao prijestolonasljednika imenuje hercegom hrvatskim[33]. Da preostale Kumane čvršće priveže uz kraljevsku kuću, zaruči Bela svoga sina Stjepana s Jelisavom, kćerkom prvaka kumanskoga. Pošto malodobni kralj i herceg Stjepan nije mogao u Hrvatskoj sam vladati, imenuje Bela bana Ladislava takodjer „hercegom cijele Slavonije." Ovaj naslov bana Ladislava nalazimo na kraljevoj listini od 12. prosinca 1245.[34] Naslov „cijela Slavonija" označuje obadvije tadašnje oblasti: Hrvatsku i Dalmaciju. Godine 1248. postade banom hrvatskim znameniti Stjepan od plemena Gutkeled. Stjepan je kao „ban čitave Slavonije" vladao punih 12 g. Premda Stjepan nije imao naslova „herceg" poput svojih predšasnika Dioniza i Ladislava, ipak vidimo, kako on vrši veliku vlast. Da Hrvatska dobije novu tvrdju, dozvoli ban Stjepan žiteljima s otoka Raba, da g. 1251. sagrade Jablanac ispod Velebita u hrvatskom Primorju. Kaštel postade svojinom kralja Bele, dočim je zid okruživao kuće, u kojima stanovahu gradjani. Ban je gradu Jablancu podijelio jednaka prava, kakva uživahu Trogir i Šibenik[35]. Poveljom od 24. travnja 1252. dade ban Stjepan žiteljima u Križevcu iste sloboštine, kakve od g. 1242. uživahu Zagrepčani. Time je Križevac proglašen godine 1252. kraljevskim slobodnim gradom.[36]

Bana Stjepana zamjenjivao je u južnoj Hrvatskoj t. zv. „primorski ban." Takvim se g. 1249. spominje neki Stjepan, koji bijaše podjedno „kapetan Štajerske," a g. 1259. knez Butko i knez Aleksander od Podgorja; Aleksander zove se takodjer „podban" (banovac)[37]. Primorski je ban imao zadaću, da bdije nad ratobornim gradovima i knezovima. I doista se u Primorju napokon uspostavio mir. Bela naime dodje g. 1251. osobno u Hrvatsku s velikom pratnjom. Kralj posjeti mnoge primorske gradove, dapače i Spljet, gdje ga je narod lijepo dočekao, da opere nekadašnju nevjeru svoju.[38] Milost kraljevu osjetiše neki vjerni knezovi, naročito ban Stjepan, te Šubići i Frankopani. Ban Stjepan dobije na dar neke posjede; Šubićima potvrdjuje kralj bribirsku županiju, a Frankopanima Vinodol i modrušku županiju.[39] Frankopanima je republika mletačka oko g. 1244. otela otok Krk radi njihove privrženosti prema kralju hrvatskomu.[40] No sada se kralj nada, da će Frankopani natrag dobiti svoj otok Krk. U tome slučaju morat će kralju, kada osobno dodje u Primorje, na službu staviti jednu galiju. Dok bude Krk pripadao Mlecima, zadovoljavat će se kralj s time, da mu Frankopani na raspolaganje davaju po jednu šajku i barku. Za slučaj rata moraju Frankopani oboružati 20 vojnika.

---

[33] Fejér: Codex diplomaticus, sv. IV. dio I. str. 401.
[34] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 286.
[35] Ibidem, str. 472. i 473.
[36] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 489—491.
[37] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 391, sv. V. str. 124. i 144—146.
[38] Thomas Archidiaconus, str.
[39] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 442., 466. i 468.
[40] Šišić: „Zadar i Venecija od god. 1159. do 1247." u „Radu jugoslavenske akademije" knjiga 142. str. 264—272.

Kralju Beli dobro dodjoše smutnje, koje su u Bosni nastale iza smrti (g. 1250.) moćnoga bana Mateja Ninoslava. Odsada je Bela u Bosni po volji namještao banove. Jednako se vazalom njegovim (g. 1254.) smatrao Radoslav, „župan“ (a ne više „knez“) humske zemlje.

Bela je poput ostalih kraljeva nastojao, da raširi državu svoju. On udari g. 1246. na austrijskoga nadvojvodu Fridrika II. Ratobornoga, koji mu je god. 1241. oteo 3 ugarske županije. U bici na rijeci Litavi — kod Wiener Neustadta — pogibe Fridrik 15. lipnja 1246. Pripovijedalo se, da je Fridrik pao od ruke kneza Bartola Frankopana. Pošto je Fridrik bio posljednji muški potomak kuće Babenberg, nastade jagma za baštinom njegvom. Češki kraljević Přemysl Otokar predobije za sebe austrijske staleže, koji ga 12. prosinca 1251. proglase vojvodom austrijskim. Da sebi osigura Austriju, oženi se 23 godišnji Otokar 8. travnja 1252. u Haimburgu sa 43 godišnjom Margaretom, sestrom pok. Fridrika Babenbergovca. — Od g. 1186. pripadala je Babenbergovcima takodjer vojvodina Štajerska. Kralj Bela podmiti štajerske staleže, te oni g. 1252. izaberu njegova sina Stjepana za vojvodu štajerskoga. Radi toga dodje izmedju Ugarske i Češke do rata, koji se vodio g. 1252. i 1253. Za toga rata umre 22. rujna 1253. češki kralj Većeslav. Njega naslijedi austrijski vojvoda Přemysl Otokar II., koji se 3. travnja 1254. pomiri sa Belom. Otokar dobije samo sjeverni dio Štajerske; ali zato mu i nadalje ostade naslov „vojvode štajerskoga.“ Sada se 15 godišnji hrvatski herceg Stjepan g. 1254. oženi s Jelisavom Kumankom, te ode u štajerski Gradac, da upravlja novo stečenom zemljom. S njime podje i njegov ban Stjepan, koji se odsada zove takodjer kapetan Štajerske[41]. Ban Stjepan uze sebi 2 savjetnika: Gottfrieda od Maribora i Fridrika od Ptuja; ovi ga zamjenjivahu, kadagod je Stjepan morao polaziti u Hrvatsku, gdje i nadalje ostade banom. No spomenutoj dvojici zavidjahu drugi štajerski velikaši. God. 1258. dodje u Štajerskoj do bune. Medjutim je već odrasao herceg Stjepan, te sada on preuzme vladu i nastani se u Ptuju. No g. 1259. bukne opet buna. O Božiću dodje češki kralj Otokar u Graz, gdje bude proglašen vojvodom štajerskim mjesto hercega Stjepana. Radi Štajerske porodi se g. 1260. rat izmedju Bele i Otokara. Rat se svrši 13. srpnja 1260. velikom bitkom kod Kressenbrunna, gdje se borilo do 200.000 ljudi. Otokar steče sjajnu pobjedu i osvoji neprijateljski tabor, dočim herceg Stjepan dopade teških rana. Kralj Bela morade se Štajerske posvema odreći. Da bude sigurniji mir izmedju Ugarske i Češke, zaručio je kralj Bela svoga mladjega sina Belu s Kunigundom, kćerkom Otokarove sestre i braniborskoga markgrofa Otona[42].

Bela je neposredno iza toga mira učinio znatne promjene u Hrvatskoj. Prvorodjencu Stjepanu oduzme čast hercega, te ga imenuje vojvodom erdeljskim i kumanskim; hercegom pak hrvatskim postade g. 1261. kraljev mladji sin Bela. Pošto je Bela bio još dječak, preuze upravu u Hrvatskoj njegova majka: kraljica Marija, porijeklom carevna grčka. Za nju

---

[41] Prviput nalazimo ovaj naslov na listini, kojom ban Stjepan 5. travnja 1255. priznaje slobodu plemićima u Rovišću. (Smičiklas: Codex dipl., sv. IV. str. 596.)

[42] Fessler: „Geschichte von Ungarn“, sv. I. str. 397—405.

se kaže, da nije trpjela starijega sina svoga. Kraljici je pomagao novi ban Roland, jer je umro ban Stjepan[43]. Već g. 1261. dodje kraljica u Hrvatsku, da „uredi i upozna stanje u vojvodini predragoga svoga sina: hercega Bele."[44] Novi se herceg nastanio u Kninu. Ovdje je kraljica g. 1261. sabrala duhovnu i svjetovnu gospodu na sabor, da s njima raspravlja o poslovima kraljevstva hrvatskoga[45]. — Herceg Bela se 5. listopada 1264. oženio s Otokarovom nećakinjom Kunigundom. Ipak ostade sve do g. 1267. pod skrbništvom svoje majke i bana Rolanda, koji bijaše od g. 1264. „knez" grada Trogira, a od g. 1265. takodjer „knez" grada Spljeta[46]. Za južnu Hrvatsku imao je Roland svoga zamjenika. To bijaše „primorski ban" Stjepan, „knez od Klisa" i od „triju polja." Taj ban spominje se g. 1263.—1266.[47] Istom od g. 1268. vlada u Hrvatskoj herceg Bela posve samostalno. Imao je poseban svoj dvor i magistra tavernika, a kninski mu je biskup Vladislav bio državnim kancelarom[48]. Herceg Bela promijenio je svoj naslov, te se od g. 1268. zove: „božjom milošću herceg cijele Slavonije, Dalmacije i Hrvatske."[49] Herceg Bela nije dugo vladao. Posljednja je njegova listina od mjeseca travnja 1269. Svakako je umro još g. 1269., jer ga njegov otac kralj Bela u listini od 21. prosinca 1269. spominje već kao „pokojnoga."[50] Mjesto hercega Bele vlada u Hrvatskoj počevši od 1. kolovoza 1269. ban Henrik iz obitelji Güssing, koja se u 12. vijeku iz Njemačke preselila u zapadnu Ugarsku, te je ondje na rijeci Rabi sagradila grad Güssing.[51] Poput Rolanda nosi i Henrik naslov „ban cijele Slavonije." Kralj Bela III. umre 3. svibnja 1270., te bude pokopan u Ostrogonu, gdje je sagradio minoritsku crkvu. Ondje je već ležao kraljev ljubimac sin Bela, a naskoro bude ondje pokopana i kraljeva udovica Marija. Osim sina Stjepana ostavio je Bela 7 kćeri, od kojih je Margareta bila po svojoj smrti proglašena sveticom; ona bijaše predstojnicom samostana na Margaretinom otoku pod Budimom.

Zadnjih je godina kralju Beli mnogo jada zadao njegov stariji sin Stjepan. Njemu nije bilo pravo, što je izgubio samostalnost, kad mu otac oduze čast hercega hrvatskoga. No uzalud sjeća oca svoga, da „po djedovskom zakonu prvorodjencu pripada vladanje u Hrvatskoj".[52] Već na proljeće g. 1262. bukne izmedju oca i sina rat, koji je potrajao sve do g. 1267. Stjepan se doduše više puta mirio s kraljem; ali pravoga sporazuma nije više bilo medju njima.

6. Posljednji Arpadovci. Čim je kralj Bela (2. svibnja 1270.) umro, ode njegov sin Stjepan u Stolni Biograd, gdje se po drugiput dade

---

[43] Kao „pokojnik" spominje se ban Stjepan prviput god. 1261. (Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. V. str. 206.)

[44] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. I. str. 31.

[45] Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, str. 207—208.

[46] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. V. str. 293., 343., 430. i 440.

[47] Ibidem, svezak V. str. 245., 296. i 390.

[48] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. V. str. 453. i 479.

[49] Ibidem, sv. V. str. 477.—479., 485., 489., 491. i 505.

[50] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. V. str. 491. i 505.

[51] Ibidem, sv. V. str. 498.

[52] Fejér: Codex diplomaticus, knj. V. sv. I. str. 103.

kruniti za kralja ugarskoga. Krunila se i njegova žena Elizabeta Kumanka. Od straha pred novim kraljem pobjegnu iz Ugarske mnogi velikaši, koji su podupirali oca njegova. Medju ovima bijaše i Henrik Güsingovac, ban hrvatski. Uteče i Stjepanova sestra Ana. Ova se Ana g. 1243. udala za haličkoga kneza Rastislava Mstislavića, te je rodila sina Belu i kćer Kunigundu. Pošto češki kralj Přemysl Otokar II. nije dobio djeteta od prve svoje supruge Margarete, rastavio se s njom, te se 25. listopada 1261. u Požunu vjenčao s Kunigundom, koja bude na Božić 1261. u Pragu velikim sjajem okrunjena za češku kraljicu. Ana uteče g. 1270. u Prag k svojoj kćeri. Za njom podje i njezin sin Bela. Ana je sa sobom ponijela takodjer krunske dragocjenosti[1].

Otokar ne htjede izručiti bjegunce ni vratiti ugrabljeno blago. Uz to je i drukčije radio proti kralju Stjepanu. U Mlecima je naime živio 35-godišnji Stjepan „Posmrtni," koji je tvrdio, da mu pripada prijestolje ugarsko-hrvatsko. Ovaj Stjepan bijaše sin Beatrice, treće žene kralja Andrije, ali su mu poricali zakonitost poroda. Stjepan se oženio s mletačkom patricijkom Tomasinom Morosini; zato ga je u nastojanju njegovu pomagala republika mletačka. Čini se, da je Stjepan Posmrtni stupio takodjer u savez sa češkim kraljem Otokarom. Sve ovo dovede napokon kralja Stjepana VII. u rat s Otokarom. Bilo je za taj rat i političkih razloga. Umro je naime koruški vojvoda Ulrik bez potomaka. Pošto je Ulrik 4. prosinca 1268. imenovao svojim nasljednikom Otokara, zavlada sada Otokar u Koruškoj, Kranjskoj i Slovenskoj marci[2]. Kralj Stjepan zatraži, neka mu Otokar dade Kranjsku i Slovensku marku, jer su ove zemlje pripadale Ulrikovoj ženi Agnezi, koja ih je g. 1262. namijenila kralju Beli, kao najbližemu rodjaku svome[3]. Ratovalo se g. 1270. i 1271. u sjeverozapadnoj Ugarskoj. Mjeseca srpnja g. 1271. dodje do mira. Stjepan se odreče zahtjeva, da mu Otokar vrati bjegunce i krunske dragocjenosti; isto tako odreče se i svoga prava na Kranjsku i Slovensku marku. Otokar pak obeća, da ne će pomagati Stjepana Posmrtnoga. U mirovnoj ispravi zove Otokar kralja Stjepana takodjer „hercegom čitave Slavonije".[4]

Kralj Stjepan VII. brinuo se za hrvatske zemlje, da osujeti namjeru svoga suparnika Stjepana Posmrtnoga, koji se već g. 1252. nazivao „hercegom čitave Slavonije."[5] Stjepan „Posmrtni" umre g. 1271., ostavivši sina Andriju „Mlečanina," koga u oporuci označi nasljednikom baštine svoje. Kralja Stjepana nalazimo u Hrvatskoj g. 1271. i 1272. On je tu potvrdjivao darovnice i privilegija prijašnjih kraljeva. Povrh toga nagradjivao je svoje pristaše. Tako je na pr. 13. lipnja 1270. bivšemu banu Rolandu darovao grad Kalnik, da nagradi zasluge toga odličnoga velikaša[6]. Banom hrvatskim imenuje kralj odmah[7] Joakima Pektara, sina bivšega (g. 1248.

---

[1] Fejér: Codex diplomaticus, knj. V. sv. I. str. 99.
[2] Pod „Slovenskom markom" razumijevala se južna Štajerska.
[3] Kerchelich: „Notitiae praeliminares", str. 528.
[4] Fejér: Codex diplomaticus, knj. V. sv. I. str. 113.
[5] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IV. str. 488.
[6] Ibidem, sv. V. str. 546.
[7] Joakim je već 13. lipnja 1270. ban hrvatski. (Smičiklas: Codex, V. 548.)

do 1260.) bana Stjepana od plemena Gutkeled. Joakim bijaše ljubimac kraljice Elizabete. Njegovu je rodu u Hrvatskoj pripadala čitava župa Gacka. Grad Senj izabere kneza Vida Frankopana 20. listopada 1271. vječnim „potestatom i rektorom" s pravom nasljedstva. Kralj Stjepan potvrdi ovaj izbor[8], te je Senj odsada pripadao Frankopanima sve do g. 1469. Kada se kralj mjeseca lipnja g. 1272. nalazio u Bihaću, ugrabi mu ban Joakim starijega sina Ladislava, koga odvede u grad Koprivnicu. Kralj se htjede banu osvetiti, ali ga već 6. kolovoza 1272. stiže nagla smrt[9]. Kralj Stjepan VII. ostavio je 2 sina: Ladislava i Andriju, te 4 kćeri: Katarinu, Anu, Mariju i Jelisavu. Katarina udala se za srpskoga kraljevića Stjepana Dragutina, Ana za bizantinskoga cara Andronika, a Marija za napuljskoga kraljevića Karla iz francuske obitelji Anjou. Jelisava udat će se tekar g. 1287. za češkoga velikaša Zawisa Rosenberga, koji bijaše prije toga oženjen s Kunigundom, udovicom kralja Přemysla Otokara II.

Prijestolje pripade Stjepanovu sinu Ladislavu III. (IV.), koji je po majci svojoj (rodjenoj Kumanki) dobio pridjev „Kumanac." Ladislavu bijaše jedva 10 godina; zato je vladu preuzela njegova majka Elizabeta. Uz nju je vladao svemoćni Joakim Pektar. Osim toga utjecao je na vladanje napuljski kralj Karlo I. Anžuvinski. Maloga je naime Ladislava još otac njegov oženio s Izabelom, kćerkom Karla Anžuvinskoga.

Usprkos tolikih skrbnika ustade (g. 1273.) proti Ladislavu češki kralj Otokar. On pošalje u Ugarsku svoga šurjaka Belu, sina nekadanjeg bana Rastislava. Bela htjede — kao unuk kralja Bele III. (IV.) — ugrabiti krunu malome Ladislavu. Kad ga je radi toga Henrik Güsing (na otoku sv. Margarete kod Pešte) sasjekao na komade, provali češki kralj u Ugarsku i osvoji dio zemlje. Radi toga će se Ugarska i nadalje nalaziti na strani neprijatelja Otokarovih.

Pošto je Ladislav imao mladjega brata Andriju, dobije ovaj g. 1274. kao prijestolonasljednik naslov[10]: „herceg čitave Slavonije." Naravno da malodobni Andrija nije vladao u Hrvatskoj. Tu se već 27. prosinca 1272. spominje Matej od plemena Caka Trenčinskih kao „ban čitave Slavonije."[11] Matija sazove za 19. travnja 1273. u Zagreb „općeniti sabor čitave kraljevine Slavonije." Na tome saboru raspravljalo se o sudovanju, o porezima i raznim podavanjima, o nasljedstvu plemićkih posjeda i o vojničkoj dužnosti, dakle o svim državnim poslovima[12]. To je najstariji — do sada nam poznati — sabor hrvatski. Saborske zaključke proglasio je ban Matej.

Vladanje slaboga kralja Ladislava bijaše za Hrvatskn veoma nesretno. Naskoro se naime pojavio velik razdor. Jedna je stranka radila na zator druge, te se vodio rat svih proti svima. Najprije su pune 3 godine (1274. do 1277.) gradovi Spljet i Šibenik ratovali s Omišljem i Trogirom. U tome

---

[8] Kukuljević: Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII." u „Starinama", knjiga 27. str. 105. i 108.

[9] Fejér: Codex diplomaticus, knj. V. sv. II. str. 315.

[10] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 93.

[11] Ibidem, str. 10.

[12] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 25.—27.

je ratu kao protivnik Trogirana sudjelovao takodjer „primorski ban“ Pavao Šubić, koji se kao ban prviput spominje 12. kolovoza 1273.[13] I napuljski kralj Karlo sklopio je god. 1274. sa Spljetom i Šibenikom savez za rat na grad Omiš.* — Još se taj rat nije svršio, kad li moćni velikaši Güsingovci i Babonići god. 1276. ustadoše proti silniku Joakimu Pektaru. Pomoću pakračkoga kneza Petra održi Joakim prevlast u sjevernoj Hrvatskoj; ali već god. 1277. pade u boju od ruke kneza Stjepana Babonića. Sada se na Babonićе dignu braća (Nikola, Stjepan i Pavao) ubijenog Joakima. Mnogo se krvarilo i palilo, dok nije vrijednomu zagrebačkomu biskupu Timoteju pošlo za rukom, te je 6. studenoga 1278. braću Joakimovu izmirio sa knezovima (Stjepanom, Radoslavom, Nikolom i Vukom) od roda Babonićeva. I u tome ratu sudjelovao je kraljev tast Karlo. On je iz Napulja poslao svoju vojsku u Hrvatsku; zato su i Karlu na potvrdu predane pogodbe mira.[14]

Kraljev brat Andrija imao je isprvice naslov „herceg Slavonije i Hrvatske,“ a kasnije se pisao: „herceg Slavonije, Dalmacije i Hrvatske.“ Andrija preuze vladanje g. 1278. Tada je uredio i svoj dvor, te se spominje i njegov tavernik (dvorski blagajnik) Ivan. Andrija nije dugo vladao. Posljednji put nalazimo ga živa 22. rujna 1278., a već 6. studenoga 1278. spominje se kao „pokojni“ herceg[15].

Medjutim se njemački car Rudolf Hapsburški spremao proti češkomu kralju Přemislu Otokaru II. Rudolf sklopi (13. srpnja 1277.) savez s Ladislavom, da zajedno zatru Otokara. Da savez bude trajniji, obeća Rudolf svoju kćer Klemenciju hrvatskomu hercegu Andriji. O toj ženidbenoj svezi radilo se već g. 1274.[16]. Herceg doduše umre neposredno prije vjenčanja; ali već je kralj Ladislav poslao caru Rudolfu pomoćnu vojsku, te je Otokara zadesio (26. kolovoza 1278.) kod Dürnkruta (na Moravskom polju) potpun poraz i smrt.

Malo iza toga nastade opet u Hrvatskoj gradjanski rat. Güsingovci (poimence: ban Nikola, biskup Petar i župan Ivan) ustanu proti Babonićima. Güsingovci bijahu vlastela iz zapadne Ugarske; ali su imali velika imanja takodjer u Hrvatskoj. Babonićima se pridruže moćni Frankopani. Opet su jedni Hrvati drugima palili sela, pustošili polja i odvodili stoku. Kad je već narod zdvajao, pomire se u gradu Ozlju 30. listopada 1280. zavadjena gospoda hrvatska.[17]

Moćni se velikaši otimahu i za državne časti u Hrvatskoj. Zato nam se u ovo doba spominju brojni banovi, koji redovito nijesu bili općenito priznavani. Banom „cijele Slavonije“ bijaše g. 1272. Joakim, g. 1273. Matej, g. 1273. i 1274. Henrik Güsing, g. 1274. i 1275. Dioniz, g. 1275. Ivan, sin Henrika Güsinga, g. 1275. i 1276. Toma, g. 1278. Stjepan, sin Haholta, g. 1278. do g. 1288. Nikola, brat Joakima Pektara, a g. 1288. Radoslav, brat

[13] Ibidem, str. 43.

* Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 72—74. i 86—88.

[14] Thallóczy et Barabás: „Codex diplomaticus comitum de Blagay“, str. 24.—35.

[15] Smičiklas: Codex dipl., sv. VI. str. 93., 94., 209., 245., 259. i 263.

[16] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 92., 93. i 212.

[17] Thallóczy et Barabás: Codex Blagay, str. 40.—42.

bivšega bana Dioniza[18]. God. 1275. vlada u južnoj Hrvatskoj knez Nikola od Gacke. On se zove „ban cijele Hrvatske i Dalmacije," dočim se u kraljevskim listinama zove „ban primorski", odnosno „ban cijele Hrvatske."[19]

Uz to je i kraljeva majka Elizabeta, vlasnica županije virovitičke, vukovske i požeške, godine 1282. i 1283. nosila naslov: „hercezica čitave Slavonije."[20] Elizabeta se zavadila sa zagrebačkim biskupom Timotejem, komu su žitelji virovitički (g. 1280.) uskratili desetinu. Biskup se nato posluži crkvenim interdiktom i prokletstvom. No sad se na njega diže čitava stranka. Imanja biskupova budu upravo uništena; najgore prodje Vaška kod Drave, koju je kraljica još g. 1275. sebi prisvojila. Vojna na biskupa Timoteja potraja 4 g. Najviše su bjesnili knezovi Güsingovci. Za tih borba osiromašio je narod u inače bogatoj sjevernoj Hrvatskoj. Kraljica se sa biskupom Timotejem izmirila 18. studenoga 1283. u Virovitici. Ovaj mir potvrdio je 7. lipnja 1284. i kralj Ladislav[21].

Medjutim se u Mlecima do muževne snage razvio Andrija, sin Stjepana Posmrtnoga. Poput oca svoga uze Andrija naslov „herceg čitave Slavonije", a sada htjede on preuzeti i baštinu svoju. Njegov mu ujak Albertin Morosini (6. lipnja 1286.) nadje zgodnu zaručnicu: Klaru, kćer grofa Alberta od Gorice[22]. Andrija se nadao, da će pomoću grofa goričkoga i republike mletačke postići prijestolje ugarsko-hrvatsko. Isprvice nadje Andrija priličan broj privrženika, medju kojima se ističu Güsingovci. No već g. 1287. bude prinudjen, da bježi u Austriju. Ondje ostade sve do g. 1290., kad ga iznenadi smrt kralja Ladislava. Pustolovni je naime Ladislav ljubakao s lijepim, ali razuzdanim Kumankama. Svijet se upravo zgražao radi nećudoredna života kraljeva. Ladislav je svoju ženu Izabelu zatvorio u samostan, pa onda prigrlio divlje običaje kumanske. Lutajući okolo s Kumanima, pobudi u njih ljubomornost. Tri Kumana provale 10. srpnja 1290. u šator kraljev, te umore objesnoga kralja Ladislava[23].

Kralj Ladislav Kumanac nije imao djece. Sada se dakle Andrija Mlečanin mogao smatrati jedinim muškim potomkom dinastije arpadovske. Kao takav podje on bez oklijevanja u Stolni Biograd, gdje se već 28. srpnja 1290. okruni za kralja ugarsko-hrvatskoga[24]. Protiv Andrije ustade Marija, rodjena sestra Ladislava Kumanca, a supruga napuljskoga kralja Karla II. Šepavoga iz porodice anžuvinske. Marija namijeni ugarsko-hrvatsko prijestolje svome sinu Karlu Martelu. Uz napuljski dvor pristade i papa Nikola IV., koji je Ugarsku smatrao lenom rimske stolice, pa je tvrdio, da samo on može raspolagati s ispražnjenim prijestoljem. Kraljica Marija objavila je 6. siječnja 1292., da se očinskoga prijestolja odrekla u korist svoga prvorodjenca Karla Martela, koga proglašuje kra-

[18] Ibidem, str. 8., 25., 46., 66., 97., 108., 115., 134., 180., 239., 242. i 608.
[19] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 109., 115. i 121.
[20] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 421. i 423.
[21] Tkalčić: Spomenici biskupije zagrebačke, sv. I. str. 210.—213.
[22] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VI. str. 555.—557.
[23] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 152.
[24] Thuroczy: Chronica, str. 153.

ljem ugarsko-hrvatskim. Nato papa dade Karla Martela po svomu legatu okruniti za kralja ugarsko-hrvatskoga. To se krunisanje obavilo mjeseca veljače ili ožujka god. 1292., te Karlo Martelo 12. travnja 1292. već nosi naslov kralja.[25]

Da sebi osigura prijestolje, darivao je Andrija velikaše; na državnom pak saboru u Stolnom Biogradu (mjeseca veljače 1291.) podijeli on ugarskim staležima velike povlastice. Staleži mu pomognu, da je ljeti g. 1291. mogao svladati Albrehta Austrijskoga, koji je takodjer težio za krunom ugarskom, ali se morao toga odreći 28. kolovoza 1291. Hainburgu.[26] Na jesen god. 1291. dopremi Andrija iz Mletaka u Ugarsku svoju majku i ujaka svoga, da mu budu pri ruci savjetom svojim.[27]

Nije medjutim gubio vrijeme ni Andrijin suparnik: Karlo Martelo. U njegovo ime radi otac mu Karlo Šepavi. On je za sebe u Hrvatskoj imao bribirske knezove od plemena Šubić. Još od god. 1278. vlada u hrvatskom primorju opet ban Pavao Šubić, rodjak dvora napuljskoga. Pavao ima dva brata: Gjuru i Mladena, koji su knezovi (ili potestati) u Spljetu, Šibeniku, Trogiru, Omišu, Klisu, Ninu i Skradinu; oni dakle zapovijedaju u svima primorskim gradovima (osim mletačkoga Zadra). Karlo Martelo se brine, da ugodi moćnim Šubićima. Njihovi gradovi dobivaju koncem g. 1291. potrebno žito iz kraljevstva napuljskoga.[28] Šubići doista počnu ozbiljno raditi za Anžuvince. O radu svome izvješćuju braća Gjuro i Mladen Šubić u Napulj. Odanle ih nato (god. 1292.) Karlo Martelo nuka, neka zajedno s Pavlom Šubićem nastoje „muževno odoljeti svim pokusima nametnika (Andrije) kraljevstva ugarskoga".[29] Šubićima je u tome radu pomagao zagrebački biskup Ivan, koji bijaše odrješit protivnik Andrije Mlečanina. Uz Karla Martela pristadoše i prevrtljivi Güsingovci (Nikola, Ivan i Henrik), premda ih je kralj Andrija obasuo visokim državnim častima.

Andrija se nadao, da će Hrvate predobiti za sebe, ako se osobno zaputi medju njih. Zato on 13. srpnja 1292. dodje u Zagreb, odakle je pred njim otišao biskup Ivan. Boraveći u Hrvatskoj, imenuje Andrija svoju majku (Tomasinu Morosini) hercezicom čitave Slavonije. Kako se vidi, kralj Andrija oponaša svoga predšasnika Ladislava, koji je takodjer svoju majku učinio hrvatskom hercezicom. Tomasina Morosini služila se naslovom: „hercezica čitave Slavonije i upraviteljica zemlje od mora do Dunava".[30] No kada se kralj vraćao u Ugarsku, stiže ga velika sramota. Kod Sopja (blizu Vaške) na Dravi uhvati Andriju njegov neprijatelj Ivan Güsing. Kraljevi pristaše ponude Güsingovcu u zamjenu vlastite sinove svoje, pa time oslobode Andriju iz ropstva. Ali ovolika slabost Andrijina ohrabri pristaše Karla Martela. Uz ovoga pristanu i Babonići i Frankopani. Valjda je Karlo Martelo i njima podijelio kakova imanja ili povlastice, kad je toli darežljiv bio prema Šubićima. Ovi su naime poveljom od 19. ko-

---

[25] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 67., 68. i 80.
[26] Fejér: Codex diplomaticus, knj. VI. sv. I. str. 180.
[27] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 50.
[28] Ibidem, str. 57.
[29] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 121.
[30] Ibidem, str. 214., 224. i 405.

lovoza 1292. „za sve vijekove“ dobili velik dio Hrvatske (izmedju Livna i Modruša) „sa svima velikašima, vazalima, varošima, tvrdjama i selima, kao što i s otocima uz primorje“.[31] Svi velikaši i plemići u južnoj Hrvatskoj postadoše na temelju ove povelje vazali knezova Šubića. Odsada je dakle ban Pavao Šubić suveren na „primorskoj banovini“.

Kada se u srednjem vijeku za prijestolje bore dva ili više kandidata, onda obično osile velikaši. Svaki naime kandidat nastoji, da steče naklonost moćnih velikaša, ne bi li sebi njihovom pomoću osigurao krunu. Velikaši pak teže jedino za tim, da iz ove borbe za priestolje izadju jači imetkom ili vlašću. Tako bijaše sada i u Hrvatskoj. Slavonski ban Radoslav Babonić ostavi Karla Martela i priznade Andriju Mlečanina. Ovaj mu nato (11. srpnja 1293.) za nagradu daje grad Želin u Turopolju.[32] Istodobno i Šubići kušaju, ne bi li od kralja Andrije dobili više, nego li im dati može Karlo Martelo. Šubići mole, neka im kralj „primorsku banovinu“ zajedno „sa svima pravima, koristima i dohocima banskim“ dade kao pravo vlasništvo njihovo i potomaka njihovih. Ako im to Andrija dade, tada se Šubići obvezuju, da će ga sa 500 vojnika pomagati u borbi s vanjskim i domaćim protivnicima njegovim. Andrija zbilja (g. 1293.) pristane na tu ponudu, pa dade Pavlu Šubiću i njegovoj braći bansku čast kao nasljednu baštinu. Ipak je odredio, da Pavao Šubić ima slušati kraljevu majku kao „hercezicu“ cijele Slavonije.[33] Šubići i nadalje stoje u svezi s anžuvinskim dvorom u Napulju. Tako se god. 1294. radi o tomu, da braća Šubići dodju osobno u Napulj na dogovor. Napuljski pako kralj Karlo II. pristaje (17. lipnja 1295.), da njegov sin Karlo Martelo podijeli Pavlu Šubiću „za čitav život bansku vlast u hrvatskim i dalmatinskim stranama onako, kako je (Pavao) tu baniju držao i sada drži“.[34]

Ljeti god. 1295. umre od kuge napuljski kraljević Karlo Martelo. Za sobom je ostavio tri nejaka sina, kojih se kralj Andrija nije trebao bojati. Malo iza toga (21. listopada 1295.) umre i zagrebački biskup Ivan, pristaša anžuvinski. Novi biskup Mihajlo bijaše odlučan privrženik kralja Andrije. Kad se nato Andrija (početkom g. 1296.) oženio s Agnezom, kćerkom austrijskoga vojvode Albrehta, steče u njemu dragocjena saveznika. Sve ovo bijaše razlogom, da je sada Andrija sebi konačno osigurao prijestolje. — U Hrvatskoj vlada kraljeva majka Tomasina još g. 1296. Slijedeće g. 1297. povjeri zahvalni kralj ovu službu ujaku svomu. Kao „herceg čitave Slavonije i župan Požege“ nastani se Albertin Morosini u Požegi, a kancelarom svojim imenuje zagrebačkoga biskupa Mihajla. Andrija bijaše zadovoljan s vladom ujaka svoga. Zato mu 1. kolovoza 1299. „za sve vijekove“ podijeli čast hercega, za koju veli, da je „prva čast u kraljevskoj porodici“. Jednako mu daje županiju požešku, koja da „po pravu pripada kralju ili kraljici“.[35]

Uza sve to nijesu Anžuvinci izgubili nadu, da će steći prijestolje ugarsko-hrvatsko. Napuljski je naime dvor umio za sebe predobiti tako-

[31] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII., str. 104. i 105.
[32] Ibidem, str. 146.—148.
[33] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII., str. 165. i 166.
[34] Ibidem, str. 205. i 206.
[35] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 350. i 396.

djer novoga papu: Bonifacija VIII. Poput Nikole IV. uze Bonifacije tvrditi, da je Ugarska leno rimske stolice. Pošto je to leno smrću Ladislava Kumanca ostalo bez vladara, pripada papi pravo, da imenuje novoga kralja. Nato proglasi Bonifacije (24. siječnja 1297.) kraljem ugarsko-hrvatskim Karla Roberta, najstarijega od sinova Karla Martela.

Papa je nastojao, da ojača stranku anžuvinsku u Ugarskoj i Hrvatskoj. Nadbiskupom spljetskim učini (g. 1297.) Petra, dvorskoga kapelana napuljske kraljice Marije. U Šibeniku osnuje (g. 1298.) novu biskupiju, čime ispuni davnu želju toga grada.[36] I novi je nadbiskup ostrogonski — Grgur Bododa — pristajao uz Anžuvince. Sada uvidješe knezovi Šubići, da je kucnuo zgodan čas. Oni poduzmu potrebite priprave, da u Hrvatsku dovedu novoga kralja. Početkom g. 1300. ode Gjuro Šubić u Napulj. Kasnije dodju onamo takodjer neki drugi pristaše anžuvinski; medju ovima se isticao Dujam Frankopan, knez Vinodola, Modruša, Krka i Gacke. Medjutim su opet na stranu anžuvinsku prešli knezovi Babonići (Stjepan, Ivan, Radoslav i Oto). Napuljski im kralj iz zahvalnosti (14. svibnja 1300.) potvrdjuje njihova ogromna imanja, koja se steru „od Njemačke (t. j. od Kranjske) sve do Bosne (t. j. do rijeke Vrbasa), pa od rijeke Save do gore Gvozda (t. j. do Velike Kapele)". I Frankopanima potvrdi kralj posjede njihove.[37]

Istom 28. srpnja 1300. ostavi Karlo Roberto očevinu svoju, te se u u Barletti ukrca na ladju. Početkom kolovoza doplovi u Spljet s velikom pratnjom, a s malom vojskom (150 konjanika).[38] U Spljetu ga pozdrave hrvatski knezovi, osobito ban Pavao Šubić. Karlo Roberto ostade u Spljetu gotovo 2 mjeseca. Iza toga ode on u goste Šubićima. — Dok je Karlo boravio kod knezova hrvatskih, spremao se kralj Andrija, da protivniku svomu zakrči dalnji put. Sada bi u Hrvatskoj sigurno došlo do krvavoga rata, da Andrija nije 14. siječnja 1301. nenadano umro. S Andrijom II. Mlečaninom izumre muška loza arpadovske dinastije, koja je Hrvatskom vladala upravo 2 stoljeća (g. 1102.—1301.).

[36] Theiner: Monumenta Hungariae, sv. I. str. 381.
[37] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 386.—389.
[38] Ibidem, str. 392. i 393. Micha Madius: „Historia" u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum", knjiga III. str. 638.

OČI.

Spjevao[1] IVAN MARUNOVIĆ. (Zagreb.)

Oči teške, kô nikoje, trudne
od motrenja, nade uzaludne
i od suza, želje beskonačne
na bespuću svoje sreće mračne.
Oči, koje nikad nisu klele,
sve vidjele i sve razumjele:
nuždu, očaj i strah, što obl'jeta
ljudska srca ovog pustog sv'jeta.
Oči krupne, tako prazne, hladne,
kô vlastitog želje žića jadne,
svedj usprkos zalud nešto traže,
a što ono? Nek vam srce kaže.

Oči mutne, näpô zgasle veće,
ah, za suncem neke bolje sreće,
nedohitne, nedostižne tajne,
okovane u zvjezdice sjajne.
Oči jošte kô iz mladovanja,
al bez ikog eto vjerovanja,
bez ljubavi, mržnje, bez osvete,
i bez suza u svom logu sjete —
preumorne a za suzu malu.
Ja ih gledam evo u zrcalu,
ja ih gledam, a one se boje,
ja ih gledam, gledam . . . oči — moje.

[1] Po pjesmi od John Henry Mackay-a.

KASTAV-GRAD.

OPATIJA S VOLOSKOM.

ALEGORIJA.

Spjevao SIGISMUND ČAJKOVAC. (Zagreb.)

Vjera je poezija o najvišem biću.

Crna se prostire tama iznad usnulog kraja;
Svud je tišina . . . Davno se zadnji smirili glasi. —

Gluho doba prostire svuda svoje tajanstvo,
A ja samcat sjedim u mraku ljupke mi noći.

Mrko je nada mnom nebo; k njemu upirem oči;
Poput aveti crnih kriju ga oblaci gusti.

Kadikad samo izmed oblaka zirne mi oko
I plahu smotri zvijezdu, kako na nebu trepti.

Slušam . . . Nigdje ni daha! Ni ćuha noćne mi ptice! —
Godi mi samcatu sveta tišina duboke noći . . .

Ipak! — Tihani zuj? — Nijema se javlja daljina?
— Kano da glasi krajeva nadzemnih na zemlju struje?

Šapat mi noćni godi ko pjesma tajnih visina,
Koja kroz mrke oblake do moje silazi duše.

— Opet eto uminuše glasi mirne daljine —
Sveta opet tišina dubokom zavlada noći . . .

* * *

Sutonom slabog čovječjeg uma iz moje samoće
Plahi pogled uzdižem k Tebi, veliki Bože!

Dok mi braća pod Tvojim okriljem bezbrižno sniju,
Ja po mraku tapajuć putove tražim do Tebe . . .

— Katkada samo izmedju oblaka zasine zvijezda,
— Katkad se rastupi mrak i k Tebi pogled mi zirne . . .

Tako, dok se tama prostire mirnim mi krajem,
I cijeli svijet dok sniva u sreći bezbrižne sanke,

Ja kroz gluhu tišinu ràzbîrâm tajne Ti glase
U srcu ćuteć, da se prostireš okolo mene . . .

I duh mi željan Tvoga bezmjerja — presrećan plovi
Od kraja do kraja kroza Te — — velje moje Božanstvo!! —

IKA.

LOVRANA.

*

IZ ISTRE.

Krajiška grofovija (markgrofija) Istra sastoji se iz poluotoka Istre, triju velikih otoka (Krk, Cres i Lošinj) i više malih otoka. Ovu primorsku zemlju osvojiše Rimljani god. 177. prije rodjenja Isusova. Rimljani su u Istri vladali preko 600 godina. Iza propasti zapadnoga carstva rimskoga (god. 476. poslije rodjenja Isusova) vladahu u Istri najprije istočni Goti, zatim (od god. 539.) Bizantinci, a kasnije (od god. 753.) Langobardi. U to doba (tečajem šestoga vijeka po Isusu) nastane se Hrvati na istarskim otocima (koji tada spadahu Dalmaciji) i u istočnoj Istri (izmedju rijeke Raše i zaliva kvarnerskoga). Koncem 8. vijeka osvojio je Istru franački kralj Karlo Veliki. Od 10. vijeka upravljahu Istrom posebni krajiški grofovi; ovi priznavahu vlast novih rimskih careva, koji bijahu od godine 976. takodjer kraljevi njemački. Godine 1230. dobiše oglajski patrijarke naslov „markgrofa“ istarskih. No već se počela za vlast u Istri natjecati mletačka republika, koja je pod svoju vlast malo pomalo strpala sve veće gradove na obali morskoj. Tako su Mlečani godine 1267. dobili grad Poreč, god. 1279. grad Kopar, god. 1288. varoš Mile (Muggia), god. 1283. grad Piran, god. 1270. Novigrad (Cittanuova), tada sijelo posebne biskupije, godine 1269. gradić Umag, god. 1330. grad Rovinj, a god. 1331. grad Pulu i gradić Dignano. Mletačka je vlast naskoro počela dopirati i u neke dijelove nutarnje Istre. Tako se na pr. Mlečanima god. 1278. pokorio gradić Motovun, godine 1412. gradić Buje, a godine 1421. gradić Buzet. Tečajem 15. vijeka prevladaše Mlečani takodjer na današnjim istarskim otocima; njima se pače pokloniše gradovi Labin i Plomin (Fianona) na istočnoj obali istarskoj. U mletačko doba znatno se promijenilo žiteljstvo u Istri. Teški ratovi i strašne kuge uništiše stanovnike mnogih mjesta. Zato su Mlečani u opustošene gradove dovodili žitelje iz drugih svojih zemalja, primjerice iz Italije, Grčke i Dalmacije. Tako su na pr. senjski Uskoci god. 1616. uništili talijansko selo Kanfarar, kamo se onda doseliše Hrvati. Grad Pula stradao je god. 1631. od kuge tako, te je u gradu preostalo jedva 347 žitelja, a u gradskom kotaru bilo 59 sela bez stanovnika; zato su Mlečani ovamo doselili Grke iz otoka Cipra i Hrvate iz Dalmacije, poimence iz zadarske, šibeničke i trogirske okolice. Nekako istodobno naseliše Crnogorci selo Promontur (najjužnije mjesto u Istri), a godine 1657. opet drugi Crnogorci selo Peroj. Dalmatinski Hrvati doseliše se god. 1526. u kotar grada Rovinja, a god. 1602. u kotar grada Poreča. Tako su Hrvati doprli u južne i zapadne krajeve Istre. Tečajem pak vremena raširiše se po sredini Istre potomci onih Hrvata, koji su u 7. vijeku napučili istočnu obalu Istre. Tako se evo zbilo, da Hrvati danas čine polovicu svega žiteljstva u Istri. U sjevernoj Istri stanuju Slovenci, koji čine 15% svega žiteljstva istarskoga. Najviše Slovenaca živi u kotaru grada Kopra, pa uz granicu Kranjske. Talijani čine samo jednu trećinu svega žiteljstva istarskoga, a stanuju ponajviše u gradovima i trgovištima na zapadnoj obali Istre. Medju ovim Talijanima ima puno t. zv. talijanaša, t. j. odroda hrvatskih i slovenskih. Mnogi naime naši ljudi postadoše Talijanima uslijed toga, što su polazili škole talijanske, ili pak

OMIŠALJ NA OTOKU KRKU.

BAŠKA NOVA NA OTOKU KRKU.

radi toga, što se izgubiše u talijanskim gradovima preselivši se ovamo iz okolišnih sela radi industrije ili trgovine. Naravno da je potalijančivanju Istre mnogo pomoglo i to, što se ovdje mletačka vlast održala sve do godine 1797., kad je Napoleon ukinuo republiku mletačku. Vidi se to i po tome, što manje Talijana nalazimo u onim dijelovima Istre, gdje nije vladala republika mletačka. Od godine 1797. pripada Austriji čitava Istra; samo kroz nekoliko godina (1809.—1813.) vladao je ovdje francuski car Napoleon. Kvarnerski otoci Krk, Cres i Lošinj otkinuti su 9. studenoga 1814. od Dalmacije i pripojeni Istri. Mi evo donosimo slike nekih hrvatskih gradića u Istri. To su Kastav, Opatija, Ika i Lovran u „Liburniji“, t. j. na istočnoj obali poluotoka Istre, zatim: Omišalj i Nova Baška na otoku Krku, te Veliki Lošinj na otoku Lošinju.

HIMNA „MLADOSTI“.

Spjevao STJEPAN LEPPÉE. (Zagreb.)

Mladosti, o boginjo presveta,
vječna sanjo poezije mlade,
rujne zore cjelov te susreta,
sunce čeznje, ljubavi i nade.

Čarobni ti dušu nose sanci,
čarobni su tvoji ideali,
duh ne pozna, što su ropstva lanci,
u san sreće ljuljaju te vali.

Mladosti, o boginjo svih slasti,
kraljevskoga zlatni raju žića,
biser-kruno domovinske časti,
vječni vrutku nebeskoga pića.

*

Hajd u kolo brat do brata,
radit složno za dom krasni,
vedro čelo u Hrvata,
stoljetni mu rod je časni.

Dom naš sveti — naša čast,
dušman kleti mora past!
Hrvatska je nade puna,
mladost joj je zlatna kruna.

Pjesme naše gone tminu,
prosvjetom će planut zora —
„Mladost“ stupa svetom činu,
luč slobode zasjat mora!

Naprêd smjelo — za naš dom,
žiće cielo — rodu svom!
Diž'mo barjak za dom zlati,
novo će mu sunce sjati.

„Mladost“ naša kolo vodi,
zuje gusle javorove,
ječi pjesma o slobodi,
na kup zove sokolove.

Za slobodu — ori glas,
doć će rodu — žudjen spas!
Oživjet će stara prava,
otadžbine čast i slava.

*

Gle, na zlatnim kril'ma genij hrli,
kćerku sloge našem kolu vodi,
domovinu cjeliva i grli,
teškog jarma, da je oslobodi.

Pradjedova diže zavjet sveti,
sa oltara luč slobode planu;
gle, sav narod grnê k jednoj meti,
svïćê zora veličajnom danu.

O, daj čuvaj, ravnaj brod nam sreće,
smjelo vodi vjerne ti Hrvate,
vijenac slave uvenut' ne će;
čuj, svud ori glas slobode zlate.

KRŠTENJE U REMETAMA.

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

Gospodja je Otilija upravo otirala prašinu u svom staromodnom salonu, kad se vrata naglo otvore, a u sobu bane naglo njezin suprug, gospodin vijećnik Bartol Svračak. Gospodja se Otilija sva presenetila, a bome gotovo i prepala, kad ga je u to neobično doba ugledala svega zaduvana i usopljena, a sa čela i lica su mu kapale guste kapi znoja — znak, da je na vrat na nos dojurio bio iz ureda kući.

„Što ti se dogodilo za Boga miloga?“ skoči ona sva prestrašena, a otirač joj ispadne iz ruke.

Gospodin se Bartol maši u džep i pruži joj pismo.

LOŠINJ VELIKI.

„Evo na, što se dogodilo! Čitaj i čudi se!

A gospodja Otilija pohlepno uhvati list i stane glasno čitati:

Dragi Bartole!

Prekojuče kao na tridesetgodišnjicu našega vjenčanja obradovala me je žena tako krasnim, a ma upravo divnim sinom, kakom se ni u snu nijesam nadao. Ljepšim me darom doista nije mogla da počasti! Sjećajući Te Tvoga obećanja pozivljem ovime za danas poslije podne Tebe i Tvoju gospodju suprugu k nama u Remete, da ga svečano pokrstimo. Povezite sa sobom i Gjuku i Gašpara, da bude slava što sjajnija.

Uz prijateljski pozdrav
Baltazar.

Gospodja Otilija ispusti pismo iz ruke. Tri se puta uzastopce prekrsti i nijemo zagleda u svoga supruga. Prošlo je prilično vremena, dok se je nekako snašla. Ponovno se prekrstila, zalamala rukama, dignula pismo i pročitala ga po drugi put.

„Bože, Bože, je li to moguće? Baltazar da je pod stare svoje dane dobio sina? Tko bi si to bio i pomislio! Ta nijesu još od toga prošla ni puna dva mjeseca, otkako sam se s njegovom suprugom sastala bila u Zagrebu, a nije mi na njoj ništa osobito palo u oči. I sad to iznenadjenje! Sav će se Zagreb snebivati, kad sazna za tu prezanimljivu i gotovo nevjerojatnu novost!“

„He, he, he!“ nasmije se gospodin vijećnik, koji se u to spustio bio u naslonjač i brisao si znoj sa čela. „Velik je ugùrsuz taj Baltazar! Ne vješa on sve na veliko zvono poput drugih ljudi, jer uživa u tom, da može svoje prijatelje i znance iznenaditi.“

„Srećnih li ljudi!“ uzdahne tugaljivo gospodja Otilija, kojoj nije bilo sudjeno, da imade poroda od srca. „Eto, ni oni nijesu imali dosad djece, no dobri je Bog ipak uslišao njihovu molitvu i ispunio njihove vruće želje, ako i nešto kasno. Divne li im utjehe i radosti pod stare dane! A mi?“ I ona suznih očiju pogleda postrance svoga supruga, kojemu se na njezine riječi lice iznenada uozbiljilo.

„Okani se, ženo, tih crnih misli i ne očajavaj!“ stao je gospodin vijećnik tješiti svoju suprugu. „Ta mi smo mnogo

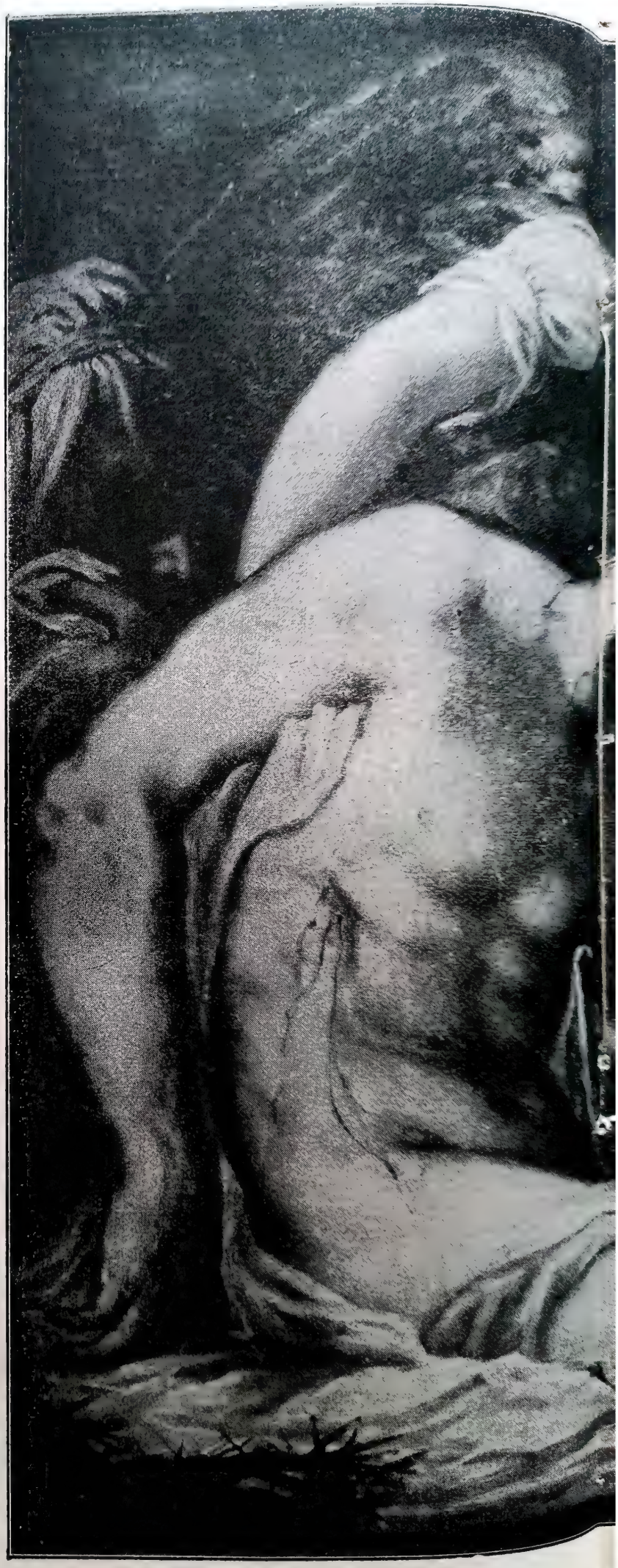

mladji od Baltazarovih, pak . . . hm! . . . Ali ostavimo to! Sad imademo o mnogo važnijim stvarima da raspravljamo! Poslije podne će, kako Baltazar javlja, biti krštenje. Ti se dobro sjećaš, da smo s njim i njegovom ženom već odavna, odmah iza naših svatova, ugovorili i zavjerili se bili, e ćemo si medjusobno kumovati, ako roda nama ili njima pokuca u vrata, te smo se pače dogovorili bili, da će kum kumčetu — u ime krsnoga dara — darovati kolijevku. Sad je eto svanuo dan, da ispunimo svoje obećanje! Nema druge, treba da se spremimo za današnje krstitke, a prije svega treba da se pobrinemo za doličnu kolijevku. Dakako, tu će biti i drugih izdataka, kako je već to u sličnim zgodama običaj, ali ništa zato! Ne žalim ono nekoliko desetica, samo neka svijet vidi, da vijećnik Bartol Svračak nije tek kakavgod krsni kum. Istina novaca nemamo napretek, ali današnji ćemo potrošak već nekako pregorjeti, je li, ženo?“

I gospodja Otilija kimnu glavom u znak odobravanja.

„A sad na posao!“ skoči gospodin vijećnik. „Ja sam si već ishodio za danas dopust, premda bih morao poslije podne na sudbenu komisiju, koju sam prepustio pristavu Golojuhu. Ja ću naručiti kola za Remete i skočiti do Gjuke i Gašpara, da im saopćim Baltazarov poziv, a ti podji u grad i nabavi kolijevku! Ne gledaj na cijenu, jer ne ću da bude naš dar tek štogod!“

„Hm! Veliš mi, da nabavim kolijevku. Dobro je, no svakako ću morati do gospodje Ribićeve

EDULIĆ: PIJETA.

Gospodja Otilija ispusti pismo iz ruke. Tri se puta uzastopce prekrsti i nijemo zagleda u svoga supruga. Prošlo je prilično vremena, dok se je nekako snašla. Ponovno se prekrstila, zalamala rukama, dignula pismo i pročitala ga po drugi put.

„Bože, Bože, je li to moguće? Baltazar da je pod stare svoje dane dobio sina? Tko bi si to bio i pomislio! Ta nijesu još od toga prošla ni puna dva mjeseca, otkako sam se s njegovom suprugom sastala bila u Zagrebu, a nije mi na njoj ništa osobito palo u oči. I sad to iznenadjenje! Sav će se Zagreb snebivati, kad sazna za tu prezanimljivu i gotovo nevjerojatnu novost!“

„He, he, he!“ nasmije se gospodin vijećnik, koji se u to spustio bio u naslonjač i brisao si znoj sa čela. „Velik je ugùrsuz taj Baltazar! Ne vješa on sve na veliko zvono poput drugih ljudi, jer uživa u tom, da može svoje prijatelje i znance iznenaditi.“

„Srećnih li ljudi!“ uzdahne tugaljivo gospodja Otilija, kojoj nije bilo sudjeno, da imade poroda od srca. „Eto, ni oni nijesu imali dosad djece, no dobri je Bog ipak uslišao njihovu molitvu i ispunio njihove vruće želje, ako i nešto kasno. Divne li im utjehe i radosti pod stare dane! A mi?“ I ona suznih očiju pogleda postrance svoga supruga, kojemu se na njezine riječi lice iznenada uozbiljilo.

„Okani se, ženo, tih crnih misli i ne očajavaj!“ stao je gospodin vijećnik tješiti svoju suprugu. „Ta mi smo mnogo

ANDRIJA MEDULIĆ: PIJETA.

mladji od Baltazarovih, pak . . . hm! . . . Ali ostavimo to! Sad imademo o mnogo važnijim stvarima da raspravljamo! Poslije podne će, kako Baltazar javlja, biti krštenje. Ti se dobro sjećaš, da smo s njim i njegovom ženom već odavna, odmah iza naših svatova, ugovorili i zavjerili se bili, e ćemo si medjusobno kumovati, ako roda nama ili njima pokuca u vrata, te smo se pače dogovorili bili, da će kum kumčetu — u ime krsnoga dara — darovati kolijevku. Sad je eto svanuo dan, da ispunimo svoje obećanje! Nema druge, treba da se spremimo za današnje krstitke, a prije svega treba da se pobrinemo za doličnu kolijevku. Dakako, tu će biti i drugih izdataka, kako je već to u sličnim zgodama običaj, ali ništa zato! Ne žalim ono nekoliko desetica, samo neka svijet vidi, da vijećnik Bartol Svračak nije tek kakavgod krsni kum. Istina novaca nemamo napretek, ali današnji ćemo potrošak već nekako pregorjeti, je li, ženo?“

I gospodja Otilija kimnu glavom u znak odobravanja.

„A sad na posao!“ skoči gospodin vijećnik. „Ja sam si već ishodio za danas dopust, premda bih morao poslije podne na sudbenu komisiju, koju sam prepustio pristavu Golojuhu. Ja ću naručiti kola za Remete i skočiti do Gjuke i Gašpara, da im saopćim Baltazarov poziv, a ti podji u grad i nabavi kolijevku! Ne gledaj na cijenu, jer ne ću da bude naš dar tek štogod!“

„Hm! Veliš mi, da nabavim kolijevku. Dobro je, no svakako ću morati do gospodje Ribićeve

i umoliti je, da podje sa mnom, jer nijesam u životu još nikad što slična kupovala. Ona je u takovim stvarima prava vještakinja i imade za sve tako fini ukus, kao rijetko koja žena.“

„Radi, kako znadeš! Tek nastoj, da bude nešto osobita!“

Ali gospodja Otilija nije pošla samo do gospodje Ribićeve, nego i do gospodje Pupićeve, Šumigovice, Lepušinke, Račićeve i Hanzelove, te do gospodjica Klare, Zalke, Veronike i Anke, kao što nije ni gospodin Bartol „skočio“ samo do Gjuke i Gašpara, nego i do Joška, Miška, Vase, Rudice, Todija, Pante, Gaše i Gliše, dok onih ostalih nije mogao ni da zateče ni u uredu, ni kod kuće tako, te su do podneva istoga dana svi zagrebački znanci i prijatelji Baltazarovi znali, da je isti — iza tridesetgodišnjega bračnoga života — dobio sina, komu će gospodin vijećnik Bartol Svračak i njegova supruga Otilija kumovati i u ime krsnoga mu dara pokloniti sjajnu kolijevku.

Ovaj su se dan gospodin Bartol i supruga mu kao po dogovoru sastali — a ma upravo — pred svojim stanom nešto iza dva sata poslije podne, premda je gospodja Otilija naložila bila kuharici, da spremi objed — po običaju — do dvanaest i pô sati, što je ova i učinila. Kako im je objed išao u slast, ne znamo, tek toliko znamo, da je kuharica bila sva očajna čekajući malo ne puna dva sata s gotovim jelom na svoju gospodu . . .

Oko četiri sata sjedoše gospodin vijećnik sa suprugom, te Gjuka i Gašpar u kola i odvezoše se put Remeta. Na sjedalu uz kočijaša kočila se — kao dar novorodjenčetu — skupocjena kolijevka, koja je progutala više od četvrtine mjesečne plaće gospodina vijećnika.

* * *

Dobra tri četvrta sata kasnije zaustave se kola u Remetama pred kućom gospodina Baltazara. Na glas, da su došla gospoda iz Zagreba. istrči iz kuće sâm gospodin Baltazar sa svojom suprugom.

„Živjeli, živjeli, dobro došli!“ stadoše njih dvoje pozdravljati i mahati rukom. „Ali gle, oho, što je to?“ začude se uprvši prstom na kolijevku.

„Čestitamo, čestitamo!“ zaore u isti tren iz kola četiri glasa.

Još časak — i gospodja se Otilija nadje uz suprugu gospodina Baltazara, povuče je na stranu i stane je — sva u suzama — grliti i cjelivati. „Kolike li sreće, kolike li sreće! Blago si ga tebi!“ šaputala je drhtavim glasom. „Kako ste nas iznenadili! Tko bi si to mislio bio, Bože mili! I gle, ti si već ustala! Što radi? Je li zdrav? Povedi me, molim te, do njega, jer gorim od želje, da ga vidim!

„He, he, ti stari obješenjače! Gle ti momka!“ skoči gospodin vijećnik do Baltazara. „Čestitam ti, od srca ti čestitam!“

A bome su i Gjuka i Gašpar navalili na gospodina Baltazara i ženu njegovu, i čestitanju ne bje ni kraja ni konca.

Ovo se dvoje zabezeknulo i nekako u čudu pogledavalo sad ovoga, sad onoga.

„Ta šta vam je, gospodo!“ povikne gospodin Baltazar. „Što sve to ima da znači? Ja doista ne znam . . . Pa onda ova kolijevka! Hm!“

„Idi, idi, Baltazaru, ne prenavljaj se!“ potrepta ga gospodin vijećnik po ramenu. „Vodi nas u kuću, da ga vidimo!“

„A koga bijesa, oprostite mi, da vidite, ljudi božji?

„Ali, gospodine Baltazaru!“ pridje do njega gospodja Otilija. „Vi ste još uvijek onaj stari, još uvijek vam je šala i lakrdija na pameti! Eto vi-

ISUSA SNIMAJU S KRIŽA.

dite, kakovu smo vam krasnu kolijevku dovezli. Gospodja Bibićeva i gospodjica Anka tvrde, da nema ljepše u Zagrebu.

Gospodin si Baltazar protare oči, a supruga njegova zine na sva usta stojeći ukočeno poput biblijske Lotove žene, kad je bila pretvorena u stup od soli.

„Dosta je već toga prenavljanja, Baltazaru! Mi smo već nestrpljivi!“ poviče gospodin Bartol. „Hajdemo, da vidimo tog tvog sina, a naše kumče!“

Da je grom iz vedra neba udario bio, ne bi se gospodin Baltazar i njegova supruga više presenetili, nego što su se presenetili na ove riječi.

„Sin? Kakav sin?“ lane gospodin Baltazar nekakim čudnim glasom.

„Sin, da, sin, koji ti se prekojuče rodio!“ nastavi gospodin Bartol.

Gospodja Baltazarova porumeni i sklopi ruke kao na molitvu, a njezin suprug stane prevrtati očima i nekako čudnovato i neobično gledati svoga prijatelja i one ostale.

„Evo, na, čitaj! Ili možda praviš budale iz nas?“ turi mu gospodin Bartol nestrpljivo pod nos pismo. „Ne pišeš li mi, da te je gospodja su-

NA SAJAM.

pruga prekojuče obradovala sinom, a? I mi smo eto došli, da mu kumujemo, kako je bilo već odavna ugovoreno!“

„Ha, ha, ha!“ stao se gospodin Baltazar u sav glas smijati, iza kako je pročitao bio pismo. „Gle bijesa! Sad mi je dakako sve jasno: U velikoj onoj brzini sam pogriješio i — mjesto riječi *„vina“* — napisao riječ *„sina“*. Da, da! Moja me je supruga i te kako obradovala i iznenadila bačvicom pravoga tokajskog vina. Naručila ga bila, a da ja za to ni znao nijesam. Pa kako znadeš, da sam osobiti ljubitelj izvrsnih vina, dakako da sam mu se uzradovao, te pozvao tebe i tvoju gospodju suprugu i Gjuku i Gašpara, da ga, kako medjusobno običavamo govoriti, „pokrstimo“, t. j. metnemo na pipu, kako sam to dosad uvijek činio, kadgod sam se dočepao kakove osobite kapljice. Gle, gle! Kolikog li nespora-

zumka radi one neznatne pisarske pogrješke! Ali ništa zato! Izvolite samo u kuću, i sve će biti dobro!

* * *

Kako su ove riječi djelovale na gospodina vijećnika i one ostale, teško je opisati, pak zato i prelazim preko toga, tek moram da spomenem, da gospodja Otilija zamalo nije pala u nesvijest, kad je razabrala, o čemu se radi, i da su je morali gotovo nositi u kuću gospodina Baltazara te položiti na divan, i da se je tek iza dva sata posve oporavila. Nadalje moram da spomenem, e su se gosti prilično kasno iza ponoći vratili u Zagreb, ali — bez kolijevke. Što se je s njom zbilo, nijesam mogao da saznam. Čuo sam doduše naklapati, da ju je gospodin Baltazar

„BOGUMILSKI FIJAKER".

kupio od gospodina Bartola za jednu svoju rodjakinju, no koliko je u tom istine, ne znam.

Kao vjeran kroničar moram zabilježiti samo još to, da gospodja Otilija nije više od mjesec dana izlazila iz kuće, niti primala posjete; da je gospodin vijećnik danomice u potaji uzdisao i sve gromove sazivao na Baltazara, koji da mu je neumjesnim svojim pismom narušio bračni mir, kao konačno i to, da je medju njegovim znancima i prijateljima u Zagrebu nastala nova poslovica:

„Ide kao naš Bartol na krštenje u Remete!"

BOSANSKE PRALJE.

TIHO ZAZVONILA STRUNA . . .

Spjevao MIRKO NIKOLIĆ. (Krapina.)

Tiho zazvonila struna —
To pjesma mi se glasi:
Iz dalji dolieće k meni,
A drag je uzdah krasi . . .

Čeznuća toplog punu
Moje je srce pije:
S njom ustaje i liega,
S njom živi, s njom i snije . . .

Svaki joj suzvuk tajan
Dušu mi puni sladom —
I gledam u sviet s vjerom,
I gledam u sviet s nadom.

I blažen ljubim mjesta,
Kuda me ona prati,
I kad je nema, čeznem,
Da opet mi se vrati . . .

Tiho zazvonila struna,
Pa još mi i sad zvoni:
Raskoši vedro milje
Kroz grudi mi se roni — —

Tek s jedne će drhtnut misli,
S koje mi srce zebe:
Što bi mi pjesma draga,
Što bi, da nemam tebe . . .

NE MOGU DALJE! . . .

Spjevao RUDOLF barun MALDINI WILDENHAINSKI. (Sarajevo.)

Ne mogu dalje, svezane mi ruke,
U negve što ih sapeli su ljudi,
Na Tantalove da me stave muke,
Što nekud svoje ja sam vama ćudi.

Al zalud sve im, srće puno žara
Oj, tko će slomit, zakopat u grebu,
Ko fenić ptica ono gine, zgara,
Iz praha da se opet digne nebu.

POŠURICE.

STARETINARICA.

Šaljiva igra u jednom činu. Češki napisala B. VIKOVÁ-KUNJETICKA. Preveo SELIM RAKOŠEV.

Lica:

Dr. Ivan Dolnik, liječnik,
Amalija, njegova žena,
Slavka, njegova nećakinja,
Belec, pravnik,
Mrak, općinski sluga,
Prva seljakinja,
Druga seljakinja.

Dogadja se na selu.

(Po starinski uredjen salon kod Dolnikovih. Izrezuckane škrinje, obojeni ormari, kolovrat, stolice, stô, sve starinsko. Mnogo starog porculana, stakla, slika, knjiga, veziva, zastora, prsluka. Na stolu leži lubanja i nekoliko kostiju, a usto crepići starih posuda. Na desnoj strani dva ulaza u sobe, lijevo ulaz u hodnik, a kraj njega prozor. Amalija i Slavka uredjuju porculan i vezivo. Obje po domaći obučene.)

PRVI PRIZOR.

Amalija, Slavka.

Slavka: Strino, kad je sve tako grozno! Ti si još tako mlada, tako lijepa — ali, čemu prigovaraš? — Znam, da ti zrcalo uvijek kazuje istinu i da si s njim zadovoljna! — Stric je žalostan, žalostan, veoma žalostan!

Amalija: Pazi! Osobito na zlatno vezivo. — Zašto žalost? Ako volimo svojeg muža, njegova ljubomornost nam je najugodniji tamjan u svijetu.

Slavka: I ti, strino, ljubiš, strica?

Amalija: Čemu se čudiš?

Slavka: Ne čudim se možda — ali, jest, ipak nešto. Ta stric mi ima već nekih četrdeset godina, a ti — ti — zaista, strino, izgledaš, kao da ti je dvadeset godina.

Amalija: Dakle? Zlato moje, u braku ne odlučuju godine, već smo dužne da ljubimo muža, bio star, bio mlad. Muž je uvijek naš vjerovnik, kojeg moramo štovati. Daje nam ime, hranu, ljubi nas, čuva nas! Ljubiti svojeg muža nije samo raskošnost, već i dužnost, draga Slavice, ti sedamnaestgodišnja žabice, koja još sanjariš o kraljevićima.

Slavka: I — i — ti si uvijek ljubila samo strica, strino?

Amalija: Ah, ne, draga moja. Imala sam dosta raznih ljubavnika, koje ljubimo na razne načine. Još prije vjenčanja udvarao mi ljubazan mladić, o kojem sam mnogu noć razmišljala. Imao je krasne oči, divne brkove, krasno čelo, igrao je krasno, pjevao krasno, pisao krasno . . .

Slavka (oduševljeno): O, o, tolike krasote! Ah, strino, pa zašto nijesi pošla za tog savršenog čovjeka?

Amalija: Jer me nije htio, draga moja, a mi ženske volimo samo onoga, koji nas hoće. Ljubio me, obasipao sa cvijećem i darovima, a ako bi bilo potrebno, umr'o bi za mene, ali da me uzme — da me uzme — nije htio; za brak nam treba novaca, a ja ih nijesam imala, i zato su me ostavile sve one krasote.

Slavka (plašlivo): Strino, ja ću imati novaca. Znam, da ću ih imati, a naravno; od oca i majke. Misliš li, ako budem imala dvadeset tisuća miraza, da će mi pobjeći takva krasota?

Amalija: Budi mirna, to ne mislim. (Srdito): Naprotiv, ti ćeš lako kupiti takovu krasotu.

Slavka (uzdahne): Onda su novci ipak krasna stvar! Ah, strino, ljubila bih i njegovala svoje novce, kao mati dijete. Ni slutila nijesam, što sve mogu da kupim za njih! — A, strino, što je rekao stric onom mladiću, o kojem si još prije vjenčanja mislila?

Amalija (smijući se): Što bi rekao? Nije ga ni poznao. Vratila sam mu zadnji poklon — —

Slavka (upada joj u riječ): Kakav?

Amalija: Zlatni lančić iza njegove bake, koji mu bio osobito mio. Tvoj stric sam zapečatio je njegove listove s lančićem i zajedno mu ih poslao, da više ne bi došao. Mjesec dana nakon toga vjenčali smo se.

Slavka: Vjenčali se! Bože moj, vjenčali se! Šteta, da je bio po njih kod tebe stric, i opet stric, i opet stric!

Amalija: Ne ponavljaj te riječi! Zapamti, da je preda mnom tvoj stric krasan, plemenit, izvrstan čovjek, a njegova je ljubav zvijezda mojeg života!

Slavka: Oprosti, strino, ali vjerovati ne mogu, da nije sve onako, kako ja vidim.

Amalija: A zašto baš ne voliš svojeg strica? Niko ti nije bliži od njega. Svu tvoju budućnost ima u ruci, postao je tvoj otac, hoće da se brine za tebe —.

Slavka: I dao bi mi za muža najradije kakav kostur, da opet postanu kosturi naši rodjaci, i da medju njima ne bi bilo nijednog, koji bi se zaljubio u strinu Amaliju. — Misliš, da ne razumijem to? Boji se, da će morati s nama u društvo! Boji se, da bi se ovdje sve promijenilo, i da bi se — šta više — dogodilo, da nas počasti s posjetom kakav chapeau claque, stojeći ovratnik, zlatni naočari i genijalna kosa. I u toj zabuni, u toj množini mojih vjerenika, lako bi se izgubilo srce strinino, i to — to je grozna misao za strica! Sad mi uopće ne dozvoljava ni da s kim govorim zato, jer sam žaba, a za deset godina dovest će kakvog umirovljenog gospodina Naduhu misleći, da mi više ne pristaje mladić. Oh, strino, straśnu nepravdu si mi učinila, što si uzela strica Dolnika.

Amalija (smijući se dovršuje rad): Ti si čudnovata djevojka! U zavodu radjaju se najžarče ljubavi, a ti si tek jednu godinu izvan zavoda. Zar nijesi donijela nikakav trajan spomen?

Slavka: Ali, strino, ne viči! Što misliš? Imale smo dva puta nedjelno kašu, i o takvoj se hrani čovjek nikad ne zaljubi.

Amalija: Hahaha! Činiš mi se slična valu, koji je uzburkao tihu glačinu našeg života. — A sad idem, imam posla u vrtu. Ako dodje kö — očekujem seljanku s kapicom — preuzmi je od nje i reci joj, nek druge nedjelje dodje po novce.

Slavka: A ako dodje još kö, da ponudi kakovu starinu?

Amalija: Reci, da dodje sjutra. Danas ne ću da se više bavim takvim stvarima.

Slavka: Zar se ne će stric vratiti prije podneva?

Amalija: Ne, ima vrlo slabog bolesnika u Lipnjaku. (Odlazi.)

DRUGI PRIZOR.

Slavka sama.

Slavka: Sve se srećno dogadja. Nad omladinom bdi ruka Gospodnja! Ah, Bože moj, opet ću ga vidjeti nakon tako dugog vremena, za koje sam mogla samo da ljubim njegova slova, papir, što ga se dotakla njegova ruka, i znakove njegovih cjelova. Sve je to malo, to je malo. — Ali danas, za

kratko vrijeme, možda kroz jedan sat, kroz pô sata gledat ću mu u oči, stiskat ću mu ruku, ljubit ću, — no, naravno da ću ga ljubiti! — Cijelo prije podne sáma sam. Stari tamničar otišao je, strina je otišla, i ja sam sáma s uspomenama na njega, s uvjerenjem, da nije daleko od mene, s ljubavlju u srcu, s nadom u duši! Sva mu moja duša hiti u susret! — Možda sam jedina moderna stvárca u ovom skladištu starina, u koje je stric zakopao strinu; a danas sam ja staretinarica i održavam medju tim starim, odvratnim šarenilom — ljubav — mladost! Vatru! Ne zadovoljavam se, kao strina, s onakvim rupama pod čelom, s onakvim ružnim zubima i s onako ćelavim tjemenom! Ah! Ta ni ne znam, leži li ovdje preda mnom čovjek ili žena! Stric prekapa polje u okolici, da nadje grobove, iz kojih će se zatim pobrinuti za mene i za strinu, za tako samo od stotinu godina stare drugove. A kako su šarmantni! Neki donesu sobom zelen nakit, zardjalo oružje, kao da hoće da se biju s nama, i zatim nam se eto (pokaže lubanju) smiju, kad smo se svemu tomu začudili. O, zlatni striče! I sa svim tim raskošnim ljudima ostavljaju nas same. Nek ih strina samo, ako hoće, ljubi — grli — cjeliva — brrr! Dobar je čovjek taj stric! Ali ja, ja hoću više! — Ah, moja ljubavi, moj sanče, podji i izmijeni mi ovaj grob u raj, u kojem se lako griješi proti božjoj volji. Něko ide — to je on! — A ne, ne — — to nije on. Čujem šuštanje ženske oprave. (Čuje kuckanje na lijevim vratima.) Unutra!

TREĆI PRIZOR.

Slavka. Prva i druga seljakinja. (Svaka nosi kapu.)

Seljanke (skupa): Bog dao dobro jutro!

Slavka: Ah, kape! Čekam vas, bolje da reknem, jednu od vas.

1. seljanka: Onda jamačno mene, gospodjice.

2. seljanka: Mene je pozvala milostiva gospodja.

1. seljanka: Mene milostivi gospodin.

Slavka: A nije ni stric ni strina kod kuće, da se odluči.

1. seljanka: Moja je kapica skuplja.

2. seljanka: Moja je sačuvanija.

1. seljanka: Šutite! Katica je predzadnji pokladni dan cijelu noć plesala u njoj. A mi je čuvamo kao svetinju, jer je ostala od bake.

2. seljanka: Koju ste spremili u grob. Sad sve znamo — znamo!

1. seljanka: Ovo je slika — zar ne, gospodjice? Neka gospodjica odluči, koja joj se bolje svidja.

2. seljanka: Jest, neka odluči — moja je kao iz šećera.

1. seljanka: Uistinu. Brzo će se vidjeti!

Slavka: Ali umirite se! Sáma sam kod kuće i ni o čem ne mogu odlučiti. Najbolje će biti, ako obje dodjete poslije podne, kad će se strina moći s vama pogadjati.

1. seljanka: Ali gospodjice, pogledajte samo moju kapu i dobro je izmjerite, ako hoćete. (Metne joj kapu na glavu.) Ah, joj, joj! Kako vam pristaje upravo krasno. (Briše oči.) Kao da vidim pokojnu baku. — Bog neka joj se smiluje!

2. seljanka: Prevelika vam je, gospodjice. Osim toga je njezina pokojna baba imala raka u nosu. Uporedite je s mojom!

Slavka (žuri se k ogledalu): Zaista mi dobro pristaje. Izvrsno! (Smije se.) Izvrsno! Znate što? Ostavite obje ovdje svoje kape, strina će jednu izabrati, i dodjite sjutra radi odgovora. A sad s Bogom, nemam više vremena.

1. seljanka: S Bogom, gospodjice, pristaje vam.

2. seljanka: Moja će pristajati milostivoj gospodji. Preporučam se!

Slavka: Budite bezbrižne! Obje su stare, a štogod je staro, nama se svidja. S Bogom! (Seljanke odlaze.)

ČETVRTI PRIZOR.

Slavka sama.

Slavka (namješta kapu pred ogledalom): Hahaha! Kao da mi je lice rumenije, nos više svinut, usnice mi kao maline! (Poljubi ogledalo.) Ti, ljubezna, raskošna djevojko! — Ah, dobra misao! — — Zašto da ne? Ovdje, u srednjem vijeku, sve si mogu da dopustim! Već pregaču — prslučić — kapicu — sve imamo. — To je izvrsno! Kako će se čuditi. Prvi utisak bit će krasan, i njegova ljubav promijenit će se u usijano željezo! — (Izbira toaletu.) Dosada još nije vidio moje nožice — danas će ih vidjeti —, dosada još nije vidio moj vrat — danas će ga vidjeti. A ja imam tako krasne nožice, lakte i vratić! Grijeh je, da se sve to skriva. (Preoblači se.) Kraj toga bit ću sigurna od strica, od strine, od sveg svijeta. Stotinu mi već godina i ustala sam iz groba, u koji me u davno doba srušila u grob nesrećna ljubav. Ha, ha, ha! A doduše, niko ne će doći, samo on, on, a on će me poznati, da sam u čauri kao leptir. Gotova sam. (Ide k ogledalu.) Ah, niko — ni nigdje pod suncem — nije vidio krasniju baku! Samo da dodje naskoro s onom starinom, da ga mogu da očaram svojom dražešću! (Čuje se kuckanje.) — Unutra! Već je ovdje, ovdje!

PETI PRIZOR.

Mrak. Slavka.

Mrak (nosi u ruci škatuljicu, začudjen): Rad sam da s milostivom gospodjom, ili gospodjicom —

Slavka: Što želite?

Mrak: Neki gospodin —

Slavka (oduševljeno): Neki gospodin!

Mrak: Jest, neki gospodin poslao me ovamo s tom škatuljicom da pitam, da li bi milostiva gospodja, ili gospodjica, htjele da kupe ovaj ukras od njega.

Slavka: Ukras? Pokažite!

Mrak: Ali zapovjedjeno mi, samo milostivoj gospodji ili gospodjici —

Slavka: Šutite, ne brinite se za to. Ja smijem da sve preuzimam! (Uzima škrabicu i sva uzrujana gleda je.) Ah, Bože moj! Gdje je gospodin, koji vas šalje? A kako je krasan lančić! To je izvrsno! Moramo se pogoditi glede cijene. Gdje je? — I molim vas, da li ima brkove — kakve?

Mrak: Ima brkove — a ne znam kakve.

Slavka: Ne znate, kakve? Je li moguće, da ste ga tako malo gledali?

Mrak: Gledao sam mu samo na ruku.

Slavka: Kakve su mu oči?

Mrak: Mislim, da ima oči, ali kakve, i to ne znam.

Slavka: Nije moguće! Ta ima valjda krasne oči —

Mrak: Jamačno gleda s njima.

Slavka: Da li ima na malom prstu prsten s modrim kamenom, to ćete valjda znati, kad ste mu gledali ruku.

Mrak: Vidio sam samo ovaj (pokazuje srebrni prsten), za drugi nijesam se brinuo.

Slavka: Vi ste neotesanac! Idite! Recite (dat ću forintu) onom gospodinu, da mu je lančić neobično krasan, i da ga trebam da dodje, da se razgovorimo radi cijene.

Mrak: Bit će bolje, da ne kažem „neobično krasan“, a zašto, lako bi se mogao domisliti, i bogzna, koliko bi cijenio onu sitnicu.

Slavka: To vi ne razumijete! Samo idite! Odmah, odmah, odmah neka dodje!

Mrak (zasebe): Grozno je to! Mislim, da je dobila groznicu radi onog lančića. I sva je Dolnikova kuća takova, kögod dodje u nju, postane ljubitelj starina. Da Dolnikovi imaju djece, mislim, da bi se rodili kao bake i starci. Hvala lijepa, već idem! (Odlazi.)

ŠESTI PRIZOR.

Slavka sama.

Slavka (ljubi lančić): On — to šalje on! Izvrsna je bila moja misao, da sam ga preporučila kao čovjeka, koji nudi starine! Inače lako bi mogao umrijeti za mnom negdje daleko od mene, i ja mu ni oči ne bi smjela da zaklopim. (Plače.) Zašto mislim o tomu? Oči zaklopiti! Ove krasne oči, u kojima sam utonula!

SEDMI PRIZOR.

Amalija. Slavka.

Slavka (prestrašena pobjegne, kad je ugleda): Strino, zar ti nijesi u vrtu? To je strašno!

Amalija: Što je to opet? Stoljeća ustaju iz groba. Ta nije rdjava tvoja misao — hahaha! — tako ćemo iznenaditi strica. — A gle, još jedna kapa. Kö je ovu donio?

Slavka (skrivajući lančić): Takodjer seljanka. Ali što je na tom, strino, — (uzrujano): Što je na tom — ne zadržavaj se ovdje. Za Boga molim, ne oklijevaj ovdje!

Amalija (pokušava kapu pred ogledalom): Vidiš, i meni pristaje kapa! Hahaha! I da nisu poklade, preobukla bih se i danas. Držim, da bi moj muž poludio od radosti. Tako mi se svidjaš u tom kostimu.

Slavka (još nemirnija): Preobukla bi se? Sad odmah? Strino, molim te, koliko koračaja ima od sela do nas?

Amalija: Ne znam. (Zamišljeno izabira toaletu.) Zašto pitaš? Možda pet, možda osam stotina, nikad brojila nijesam.

Slavka (očajno): I ja nijesam. (Sva izvan sebe.)

Amalija (smijući se): Jer ih nijesi brojila? Što ti je? (S opravom u ruci.) Vidiš, da sam baš pri ćefu, da ti pomognem da napravimo veselje našem tamničaru.

Slavka (uzrujano i srdito): Na njega ni mislila nijesam. Ali — strino — strino — u vrtu će sve uvenuti —

Amalija: Sad idem da se presvučem! Našalimo se malo. Misliš li, da bi možda bolje pristajalo tebi?

Slavka (plačući): I — žastalno! — Sad samo još četiri stotine koračaja. Kako dugo traje jedan korak? (Pokušava da koraca.) Jedan, dva, tri (koraca i broji brže), jedan, dva, tri — ah, to je sve vrlo lagano.

Amalija: Da li se možda bojiš, da se stric ne vrati? Što li je?

Slavka: Ništa, strino, vjeruj mi, ništa!

Amalija: Sad idem da se presvučem, i začas bit će ovdje dvije ljubazne mamice iz prošlog stoljeća.

Slavka: Jest, dvije mamice. — Sad je samo još tri stotine koračaja!

Amalija (odlazeći): Hahaha! S tobom je amo došao nov život. Prije nikad nebi učinila što takova. Hahaha! (Odlazi.)

OSMI PRIZOR.

Slavka sama.

Slavka (odlučno): Sve je izgubljeno! (Metne škrabicu s lančićem na stô uz lubanju.) Da dodje bar sad — odmah — mogla bi mu bar stisnuti ruku i šapnuti mu, da ću naskoro umrijeti, umrijeti od ljubavi. To bi možda mogla učiniti prije, nego se vrati strina, koja bi stricu za volju

poslala, ako treba, kostur ili — šta više — pepeo u poganskim urnama! Ne — to je nečuveno, da tako ljubi onog ljubomornika, onog tirjanina, onu metlu božju! — — Što je to? Čuju se koraci u hodniku! Muški, junački, krasni koraci! To je on — to je on! (Udje Dolnik.)

DEVETI PRIZOR.

Slavka. Dolnik.

Slavka (spotakne se): Stric — a stric!

Dolnik: Izvrsno! Ne bih te poznao u toj časnoj opravi. (Gleda je.) Izvrsno! (Slavka ukočeno okreće se.) Lijepo si me iznenadila!

Slavka: Iznenadismo jedan drugoga, striče! Što je s bolesnikom u Lipnjaku?

Dolnik: Umr'o je prije, nego sam stigao onamo, draga moja!

Slavka: Nije moguće! Nije moguće! Rdjavo si ga liječio, striče! Bar bi mogao izdržati još četiri sata!

Dolnik: Drago dijete — obijest je nepoštovanje! Ili si obijesna. (Ide k stolu, na kojem je lubanja.) Gdje je Amalija?

Slavka (vrlo uzrujana): Amalija? Ne znam. (Boji se da nadje lančić.) Dodji amo, striče. — Ne približaj se onoj glavi, takva je, kao da hoće, da te ugrize. Dodji amo — dodji —! Ah, striče, poljubi me, ako sam te razveselila (zasebe) onesvijestit ću se, onesvijestiti od straha.

Dolnik: Odmah ću te poljubiti — (Uzima škrabicu.) Što je to nova?

Slavka (priskoči k njemu, drhtavim glasom): Ali — ostavi — to — to je — to je starina —. Strina znade o tom — hoće da je kupi —. Ne uzimaj je — lako je možeš razbiti —! Ali striče —!

Dolnik: Ne razumijem te dobro. Da li imaš vrućicu. (Pipa joj bilo.) Zaista je vrućica! Moraš ispiti čašu limunade. Dao bih ti antipirina, ali ne ću da te priučim na njega — nijesam mu prijatelj. A gdje je Amalija? Ako je bila u vrtu; morala me spaziti. Kö je donio ovu škatuljicu?

Slavka: Mislim Mrak, ne znam jamačno — pokaži je, metnut ću je onamo medju druge. (Hoće da mu je uzme.)

Dolnik: Pričekaj! (Otvori škrabicu. Čas je tiho, zatim krikne.) Da li sam slijep? Ne, ne, dobro vidim! Kö je donio ovaj lančić?

Slavka: Ne znam, striče, možda Mrak. Bar sam ga vidjela. Neki je čovjek prodaje valjda — ali ne ćemo je kupiti, što je na tom?

Dolnik (uzrujan): Gdje je Amalija?

Slavka (zasebe): Začas bit će u kući — već je ovdje. (Glasno): Strino? Striče, hoćeš li k strini? (Tura ga k vratima.) U svojoj je sobi, striče, ondje u svojoj sobi.

Dolnik: Gubi se, licumjerko! Zmijo! — A ja njezinu uzrujanost nijesam razumio. Htio sam da je liječim! — Srami se!

Slavka (zasebe): Sve zna — on zna sve!

Dolnik (uhvati je ispod ruke): Da li je Amalija govorila s onim mladim gizdelinom?

Slavka (uzrujano): Ne — a i ja nijesam — on će tek doći — valjda je već na stepenicama.

Dolnik: On će doći! Tako drzovit, da podao je, da će doći! Ali neka se čuva! Živ će doći — ali živ otići ne će!

Slavka (prestrašena): A kako će otići, ako ne živ?

Dolnik: Ah, gospodjica se šali?! O, dobro sam slutio, da će s tobom doći k nama nezadovoljstvo. — Zmija! I već me ugrizla! — Amalija ima

dobru saveznicu! Krv mi udara u glavu. Vode, vode — ili još bolje oblog —

Slavka (žuri se na stranu): Sad je na vratima — jamačno je tamo! Umorit će ga — (Zaleti se na Amaliju, koja je izašla preobučena.) Stric hoće vode! (Trči.)

DESETI PRIZOR.

Amalija. Dolnik.

Amalija (začudjeno): Ti si kod kuće? (Prestrašeno): Ti si bolestan? Osvijesti se! Dragi moj mužu!

Dolnik (uspravi se): I ja sam ti vjerovao! Vjerovao sa svakim udarcem svojeg srca, sa svakom kapljicom svoje krvi! Što sam li bio? Oblak, za kojim si skrivala sunce svoje ljubavi, blagajna, iz koje si nabavljala sredstva za život, kum, po kojem si dobila ime! — Ah, to je više nego grijeh, više nego nevjernost, više nego osveta!

Amalija: Za Boga! Mužu! Znaš li, gdje si, s kim govoriš?

Dolnik: Bolje bi bilo za mene, da ne znam!

Amalija (srdita): Govoriš li o meni, Ivane?

Dolnik: Dvije žene nemam — imam samo jednu, i ta je dostatna, da mi uništi život. (Pruži joj otvorenu škrabicu.) Gospodjo, da li poznajete ovaj lančić?

Amalija (prestrašeno kriknu): Što je to?

Dolnik (porugljivo): No, on se javlja! On, koji hoće da vas upozori, da je vaša ljubav bila njegovo vlasništvo, i da ima pravo na vas, i da je poštenje i ime Dolnikovo kamen, o koji se lako spotakne, a koji se dade i lako odstraniti.

Amalija: On? On je to? O, reci, reci, da sanjam, da je sve to odurna, besmislena laž! —

Dolnik: Hahaha! Igra nedužnosti. — A zaklinjem ti se, da ću uništiti onu propalicu, umorit ću ga! (Slavka pomolila je glavu kroz prozor i sklopila je ruke.) Kupat ću se u njegovoj krvi i teško ću kazniti njegovu drskost.

Slavka (začas pokaže se na pozornici): Izgubljen — a gdje se sadržava? Bože daj, da čuje za vratima kao ja ovdje. (Nestane.)

Amalija: Umiri se! Razumijem, da si zamišljaš stvari, koje se nikad dogodile nijesu i koje se nikad ne će dogoditi. Srdita sam, što sam za cijelog svog braka bila žrtva, a nikad oganj, koji pali žrtvu. Tvoja nepovjerljivost —

Dolnik: Tiho! Ovaj lančić? Da li ga možda Bog poslao, da iskuša mene ili vas?

Amalija: Previše cijenim svoje poštenje i dostojanstvo, da razmišljam, odakle je ovaj lančić.

Dolnik: O, vi poštena ženo! Ta valjda ću saznati, otkuda je ta stvar, kojur sam pred tri godine povratio vašem draganu, da se riješim uspomena vaše prošlosti. (Ide amo, tamo.) Zapamtite, da ne ću svoje ime, svoje poštenje da žrtvujem nevjernoj ženi.

Amalija: Gospodine!

Dolnik (kod prozora): Mrak! Ah Mrak!

Amalija: Hoćeš da me osramotiš?

Dolnik: Nikako, hoću samo da vas kaznim.

Amalija: Pred općinskim slugom?

Dolnik: Pravo imam samo ja da tražim, a nikad vi, gospodjo!

Amalija: Čini mi se, da sam na vršku naše nevjere. Veća ne može biti, inače postaje zločin.

Dolnik: Zašto ste se tako maskirali?

Amalija: Jamačno, da metnem suhu granu u vatru vaše nepovjerljivosti. Ne znamo, što će se dogoditi!

Dolnik: Da li ste vi uzeli ovu škatuljicu od Mraka?

Amalija: Ni riječce više ne ću odgovarati, jer se ne slaže s mojom časti. (Odlazi kroz prednja vrata.)

JEDANAESTI PRIZOR.

Mrak. Dolnik. Amalija (odlazi).

Mrak: Dobro jutro!

Dolnik (za Amalijom, koja je odlazila): Je li ova gospodja preuzela od vas škatuljicu?

Mrak: No, kapu je imala i isto je tako išla.

Dolnik (za sebe): Sad znam, zašto se preobukla, ne da me razveseli, već da me prevari. (Mraku): Kad ste donijeli ovu škatuljicu?

Mrak: Pred jedan sat. A s onim gospodinom sam čas prije govorio, kad sam kod krčmara mijenjao forintu.

Dolnik: Što vam rekla gospodja, kojoj ste predali škatuljicu?

Mrak: Groznica je počela tresti.

Dolnik: Što je rekla?

Mrak: Ah, same gluposti. Htjela je, da znade, kakve brkove ima mladi gospodin, koji me poslao sa škatuljicom, kakve oči, kakve noge, kakav vrat, kakva uha, kakve prste, a jadnik ništa to vidio nijesam.

Dolnik: A što dalje?

Mrak (nasamo): Čini mi se, da sam na ispitu. (Glasno.) Što dalje? Ništa više, otpravila me i ponavljala je: odmah, odmah, odmah, odmah neka dodje amo!

Dolnik (začas satrven, srdito): Gdje je onaj gospodin?

Mrak: Nedaleko odavde, milostivi gospodine. Jamačno ide amo. Baš se nije žurio, jamačno nema novaca u džepu.

Dolnik: Kakav je? Ima li brkove?

Mrak (preplašeno): Brkove? (Zasebe.) Sad će se početi od kraja. Jest, molim, ima brkove.

Dolnik: Kakve?

Mrak (zasebe): Vjere mi, od kraja! (Glasno.) Nijesam pazio, milostivi gospodine.

Dolnik: Oči?

Mrak: Dva.

Dolnik: Kakve?

Mrak: Obične.

Dolnik: Kosu?

Mrak: Ima.

Dolnik: Kakvu?

Mrak: Kratku.

Dolnik: Što mislite, da li je na putu k nama ili ne?

Mrak: Najviše četiri stotine koračaja i bit će ovdje.

Slavka (Pruži glavu kroz vrata): Četiri stotine koračaja! Potom je selo udaljeno najmanje dvije tisuće koračaja.

Dolnik (da mu forintu): Dobro je, Mrak, možete otići. Ja ću poći u susret onom gospodinu. Moguće, da sam ne bi pogodio ovamo.

Mrak: No, bilo bi čudo. (Odlazi s Dolnikom.)

Dolnik (odlazeći zasebe): Moj prag ne će lopov prijeći. (Mraku.) Ne treba da se žurite, pričekajte pred kućom, dok ne otidem, da ne vidi, da dolazite od nas. (Odlazi.)

DVANAESTI PRIZOR.

Slavka (dotrči): Četiri stotine koračaja, — sad tri stotine! Ne smije se sastati s njim. Požurit ću se u vrt i otvorit ću mu straga vrata. Ako se požurim stazom, prestići ću strica, koji će ići glavnom cestom. (Odlazi za Dolnikom.)

TRINAESTI PRIZOR.

Amalija (u običnom odijelu): Otišao je! I Slavke je nestalo, a ja — eto — stojim ponižena, uvrijedjena, nevina, da nadjem samo tračak svijetla u tami, u kojoj se spotičem. Da li je

on? Ako je on, lako mu mogu pljunuti u lice. Ali ne, ne, to ne može biti on! Ovdje se nešto dogodilo, što ne razumijem, ali što me tereti. Da li se mogu braniti? Dokaza nemam. Da li da šutim? To bi bilo isto, kao da priznajem krivnju. (Pridje kao slučajno k prozoru.) Samo da znadem, da li je on ili nije, onda bi znala, što da radim. Aj, Mrak! (Viče.) Mrak! Dodjite začas k meni. Mrak! Možda ću ipak nešto saznati. Radi se o mojem poštenju, o mojem miru i o svoj mojoj — budućnosti!

ČETRNAESTI PRIZOR.

Mrak. Amalija.

Mrak: Dobro jutro, milostiva gospodjo! (Zasebe): Opet sam ovdje.

Amalija: Mrak, da li ste vi jutros donijeli kakvu škatuljicu?

Mrak: Jest, milostiva gospodjo! (Zasebe): To je strašno. Ta nije valjda ukrao one stvari?

Amalija: Kö vam ih je dao?

Mrak: Mladi gospodin, koga ne poznam. U našem ga selu još vidio nijesam.

Amalija: Kakav je bio onaj gospodin?

Mrak (zasebe): Ta opet isto! (Glasno): Ne znam, što bih rekao, milostiva gospodjo!

Amalija: A je li imao brkove?

Mrak: Imao je.

Amalija: A kosu?

Mrak: Imao je.

Amalija: Kakvu?

Mrak: Valjda svoju!

Amalija: Da li je bio velik?

Mrak: Jest — velik.

Amalija: A bili mi mogli reći, da li je govorio krupnim glasom?

Mrak (zasebe): Što još da znadem! (Glasno): Kad mi dao forintu, rekao je krupno: „Evo vam“, a zatim dodao je sitno: „Idite sad“.

Amalija: A nijeste li opazili, da li je imao brazgotinu na lijevom licu?

Mrak: Brazgotinu?

Amalija: A da li je „r“ izgovarao nešto nejasno n. pr. ovako: err?

Mrak (ponavlja za njom): Err? Govorili smo u samom l, m, n, p, k, h. Errra nijednog od njega čuo nijesam.

Amalija: Kö je preuzeo ovu škatuljicu.

Mrak: Dama s kapom, obućena kao moja prababa, što me baš ništa nije iznenadilo.

Amalija (zasebe): To je bila Slavka. (Glasno): A što vam je rekla?

Mrak: Pitala je, kakve je imao oči, kosu, brkove.

Amalija: On?

Mrak: Jest, on.

Amalija: Da li mi znate još nešto reći?

Mrak: Baš ništa više, samo, da mi mladi gospodin dao forintu, prababa forintu, gospodin doktor forintu i —

Amalija: I ja forintu. (Daje mu je.) Sad možete otići.

Mrak: Lijepa hvala. (Odlazi zasebe): Što bi još sve dobio, da znam, kakve je imao brkove, nos i t. d. (Odlazi.)

PETNAESTI PRIZOR.

Amalija: Iz svega se vidi, da je Slavka uzrok tom nesporazumku i da bi mi samo ona mogla stvar potanko rastumačiti. Jutros sam već opazila, da je uzrujana i da me ispituje, kao što inače ne običaje. Gdje je? Slavka! Slavka! (Viče kroz stražnja vrata.) Slavka! Jamačno je u vrtu, gdje se sakrila od ljutine moga muža. Čekaj, žabice, saznat ćeš već, kako je amo dospio ovaj lančić. (Odlazi lijevo. Nekoliko časaka pozornica prazna.

Zatim potisne Slavka naglo Belca kroz lijeva vrata u sobu.)

ŠESNAESTI PRIZOR.

Slavka. Belec.

Slavka (zatvori vrata): Znala sam, da će u vrt. — Hihihi! Pošla je kraj nas, kao da je od zraka. Ah, dobro znam, gdje je u vrtu skrovište. Ali sad — sad smo sami. Slavno smo zauzeli svu starinsku kuću Dolnikovu i dosadašnjeg gospodara prognali smo u široki svijet. Sad mi imamo na upotrebu sobe, spavaonice, prozore, balkone!

Belec: Ako se pak vrati tvoj stric?

Slavka: Sad je već zaključano.

Belec: Ako se strina vrati?

Slavka: Sad je zaključano.

Belec: Ali što onda?

Slavka: Onda? — — Znaš li skakati?

Belec: Znam.

Slavka: Onda ćeš skočiti kroz prozor strinine ložnice u vrt.

Belec: To nije baš lako, mogao bih slomiti vrat.

Slavka: Strah će već pomoći, da ne ćeš biti nespretan. A ne govorimo o tome. Ti si kod mene, a to je glavno. — Gospodine, da li me ljubite?

Belec (patetično): Ako te ljubim! Gledam u oblake i vidim tebe, gledam u knjige i vidim tebe, gledam u ništa i vidim tebe. Svuda si ti, ti, krasna, moja slika, koja me ispunjaš veseljem i tugom.

Slavka (ganuto): O, kako je sve krasno i milo! Daj, klekni pred mene! (Sjedne na stolac, Belec klekne.) Tako, a sad govori, da čujem tvoj glas, tvoju ljubav, tvoje želje. Ne mogu da vjerujem, da me obožavaš. A ipak me obožavaš?

Belec: Obožavam, andjelu moj!

Slavka: I svidjam ti se u ovoj kapi, u kratkim rukavima i kratkom prsluku?

Belec: Nisam mogao da te poznam. A sad, kad znadem, da je moja čarobnica čudom postala vrijedna seljakinja iz davnih godina, najradije bih poljubio tvoje okrugle ruke, tvoj vrat bijel kao snijeg, tvoje nožice!

Slavka: Ah, nemoj sada. Imat ćeš za to dosta vremena, kad budem tvoja žena.

Belec: Moja žena? Moja žena? Ah, cijeli raj mi se skriva u tim riječima. — Slavka, da li te smijem poljubiti u usta?

Slavka: Smiješ. (Da mu se, da je zagrli, u tom se čuje kucanje na vratima, a iza vrata Dolnikov glas): Otvorite!

Slavka (odskoči tiho): Stric! Nijesam mislila, da će se vratiti tako brzo —

Belec (takodjer odskoči): Da, što sad?

Slavka: Sad? Sad me lijepo poljubi, a zatim neka te čuva milostivi Bog. (Neprestano kucanje.)

Belec (poljubi je): Ali milostivi Bog ne će spriječiti, da me se možda ne nalupa tvoj stric.

Dolnik (za vratima): Pazite se, ako budem morao silom otvoriti!

Slavka: To je sam Belzebub.

Belec: Sotona.

Slavka: Divljak.

Belec: Vrag. (Ponovno se čuje kucanje.)

Slavka (promišlja, najednom): Ovdje samo, ovdje. (Otvori vrata ložnice.) Naglo! Ili otidji, ili pričekaj do kraja. (Tragično.) Veoma je moguće, da ću trebati tvoju pomoć. (Pogurne Belca u spavaonicu.) A sad — sad — ah, da nije stropa, i ja bih znala letjeti. (Opet se čuje lupanje.) Držćem

od straha! Samo hrabro — mora da vidi, da sam hrabra. (Ide drščući i otvori.)

SEDAMNAESTI PRIZOR.

Dolnik. Slavka.

Dolnik (upadne u sobu): A — opet ti? Dosta si imala vremena, da me zaslijepiš. Ali čuvajte se! Čuvajte! — Dobro sam vidio, kako si vodila onog lopova amo iz vrta. Vidio sam kroz plot na svoje oči — kapu, onu vražju opravu — njegove duge noge — ruku, koja ga je vodila. Ali zaklinjem se, da ću ga osjetljivo kazniti.

Slavka (žalosno): Samo ne ubij! (Skriva mač i t. d.)

Dolnik: Nezahvalno biće, kojem sam htio da budem otac. — Dah mi zastaje! Magla mi pred očima, uda mi se mrznu — —

Slavka (veselo, nudi mu stolac): Onesvijestit ćeš se! Jamačno ćeš se onesvijestiti!

Dolnik: Ne, ne ću! Dosta sam jak da vas sve uništim. — Govori, gdje je onaj podli, bešćutni lopov, koji je tako drsko provalio u moje svetište, da u njemu krade i plijeni.

Slavka: Valjda nijesi u stanju da to učiniš?

Dolnik: Ti imaš najmanje uzroka i prava da ga braniš. Govori, gdje je? Gdje je, svakako ću ga naći. (Srdit skoči k Slavki.)

Slavka (skoči u strahu k vratima spavaonice i raširi ruke): Samo preko moje lješine, striče!

Dolnik: Kako? U Amalijinoj spavaonici je? Pače je hrabar — i ona — zar je i ona s njim ondje?

Slavka (bez daha): Ne.

Dolnik (odgurne je): Dakle s njim van! O svemu ću se osvjedočiti! Van s njim!

Slavka (plačući): Ne — ne — ne!

Dolnik: Ne iskušavaj moju snagu! Zajedno hoću da ih vidim — natrag! (Oturne je, Slavka potrči za njim, uto udje Belec.)

OSAMNAESTI PRIZOR.

Belec. Predjašnji.

Slavka (u strahu): Striče, za umorstvo su vješala ili doživotna tamnica.

Dolnik: Gospodine, kako dolazite ovamo?

Slavka: Svemu sam kriva ja — samo ja.

Belec: Dozvolite, da vam sve rastumačim. Nikako ne razumijem vašu srdžbu i cijelo vaše ponašanje.

Dolnik: Vi ne razumijete? Ne razumijete!

Slavka (zasebe): To ne bi smio reći!

Belec: Mislim, da ste i vi, kad ste bili mladi doktor, ljubili, jer ljubav nije zločin.

Dolnik: Korbač imam za svoje pse!

Slavka (obaziruć se): Gdje?

Belec: Ne tajim, da ga imate za pse, a nikako ne znam, zašto to meni pričate!

Dolnik: Odviše ste drzak! (Zasebe.) Pustite me k njoj. Pokazat ću vam, za što govorim o svojem korbaču. Odgovorit ću vam. (Otrči u spavaonicu, a odmah se vrati.) Gdje je ona?

Belec (pokaže Slavku): Eno, ondje! Ali opominjem vas, gospodine doktore, na svako nasilje!

Dolnik (okreće se): Gdje? — Gdje je Amalija?

Belec: Amalija, gospodine, — ne poznam nikakvu Amaliju, poznam samo gospojicu Slavku.

Slavka: Strina je u vrtu.

Dolnik: U kapi.

Slavka: Ne, bez kape.

Dolnik: Lažeš! — Vidio sam je, kad je vodila onog čovjeka amo u kuću.

Slavka: To sam bila ja, striče, — ja nesrećnica, jer ga tako beskrajno ljubim.

Dolnik: Koga?

Slavka (pokaže Belca): Njega.

Dolnik (umirio se, traži po džepovima i izvuče škatulju): Gdje ste dobili ovaj lančić?

Belec: To je porodična svetinja, koju svi štujemo.

Dolnik: Koliko ste stari?

Belec: Dvadeset i šest godina i svršio sam pravo.

Dolnik: Dakle ipak Belec? — Imate li možda braće?

Slavka (pozorno sluša.)

Belec: Jednoga.

Dolnik: A taj?

Belec: Oženio se pred godinu dana i nastupio je mjesto mjernika u Ugarskoj.

Dolnik (tiho): A ovaj lančić?

Slavka (poče pljeskati i skakati): Već znam! Već znam! Striče, poljubi me. (Hoće da ga poljubi.) Sad razumijem sve.

Dolnik: A lančić?

Belec: Ovaj sam lančić našao medju majčinim nakitom.

Dolnik (teško odahne, smiješi se, blažen): Ah, to je bio pravi pakao!

Slavka (donese mu stolicu, on se sruši na nju): Da li da te dignem?

DEVETNAESTI PRIZOR.

Amalija. Predjašnji.

Dolnik: Ne — vode — vode hoću.

Amalija: Vječnog ti Boga! Vode! (Sva trojica otrče na razna vrata i svaki se povrati sa čašom vode.)

Dolnik (uzme od Amalije): I poljubi — poljubi me! (Amalija ga poljubi.)

Slavka (uzme čašu od Belca, slijedi Dolnika): I poljubi me — poljubi!

Dolnik (s prisiljenom ozbiljnošću): To nijesam dopustio, ti oduševljena skupljačico starina!

(Konac.)

BRAĆA.

Spjevao STJEPAN ŠIROLA. (Zagreb.)

Dva su brata bila iz istoga sela,
Znala ih je kuća, okolica cijela. —
Istog bjehu roda i poroda stara,
Oba bili djeca — majstora kožara...

Ali jedan podje svijetom tražit sreće,
A onaj ti drugi dom ostavit ne će;
Med gospodu prvi izgura se tamo,
A na domu drugi travu gazi samo...

Prošlo mnogo ljeta, sastala se braća,
Al se domu ne će prvi da povraća. —
Prosti su mu odveć ti slamnati dvori,
Pa i drukče sada hoda on, govori...

A poštenjak zove svoga milog brata,
Nek se vrati domu na očinska vrata!
Sve ga čeka rado, primit će ga milo,
Prostit njemu grijehe, kô da ništ ni bilo.

Al ne mari gósa iz daleka svijeta,
Što ga zove ova prostačina kleta. —
On je druge krvi i mesa i kosti,
I tog roda prosta već je njemu dosti!

*

Priča to je stara, ali uvijek ista;
Na svaku ćeš ruku — naći takih trista:
Kud pogledaš, nać ćeš - braću ovakovu
Opanak je jedan, *Čizmom* drugog zovu!

POŠALICE.

Koliko ima godina?

Grga: Imam za tebe ženu.

Pero: A koliko ima miraza?

Grga: Okruglo sto tisuća.

Pero: A godina?

Grga: To ne znam; ali će imati svakako manje nego miraza.

Pjesnik i zavidnik.

Nadripjesnik-suparnik:

Recite mi još, pjesniče:
Kad vas majka porodila,
Koja li vam prva niče
Velja misô lakokrila?

Pjesnik (njemu):

Vrlo rado. Kad se istom
Na sv'jet rodih, već od jada —
(Jer ne bijah još na čistom,
Tko je —) — viknuh glasno tada:

„Ti si onaj, što te vidim!
Moj suparnik!“ — I uzdahnuh.
Al' ni sada se ne stidim,
Što tol' glasno tada jahnuh;

Jer vidjeh ga posve jasno:
Dugu glavu, dugu šiju,
I — (to spaziv viknuh glasno) —
Magarećih — gle — ušiju!

Zv. Šp.

Da se zaokruži.

Na automatskoj vazi važe se odebeo gospodin.

— No, no — reče — imam tekar 199 funti, a mislio sam, da je mnogo više. Konobaru, dajte mi funtu masne kobasice, da bude, kad je pojedem, barem ravno 200 funti.

Idealist.

Ona: Ti me valjda ne uzimaš radi novaca, moj dragi?

On: O ne, naprotiv! Ja uzimam novce jedino radi . . . tebe.

Stihotvorcu.

Hâj, junače, stihoborče!
Hman stihove skupa biješ;
Jer te vidim, stihotvorče,
Gdje potoke znoja liješ.
Zaman pišeš svoje pjesni,
Hman uspjenjen Pegaz bjesni:
Ako pjevaš pjesan koju,
Zaudara ti po znoju,
Pa dabome — puste l' sreće —
Ni ljudi ih čitat ne će!

Zv. Šp.

Ispričala se.

— Marice, — govorila gospodja djevojci na selu — u mlijeko, što si mi ga danas donijela, sigurno si ulila vode.

— Ne, milostiva, samo sam dojila kravu, kad je pila vodu.

Ne budi zavidan.

A: Vaša je gospodja tako lijepa, — govorio je susjed susjedu — da mi, kadgod je vidim, dodju na um riječi Gospodnje: „I ne uvedi nas u napast!“

B: Da je bolje poznajete, vikali bi sav glas: „Izbavi nas od zla — Amen!“

U školi.

Učitelj: Dakle sada znate, da imate pet ćutila. Kad bi do tog došlo, koje bi ti, Mâto, ćutilo ustupio najprije?

Mato: Opip, jer onda ne bih osjećao batina, kad bi me vi udarali.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Andrija Medulić: Pijeta. Medulić (inače zvan „Schiavone“) rodio se oko god. 1503. u Zadru, a umro je 1. prosinca god. 1563. u Mlecima. On spada medju prve koloriste t. zv. mletačke škole. Na Medulićevim slikama sve je dražesno, vješto, upravo divno; lica na njegovim slikama imaju neki osobit izričaj ljepote i ljupkosti. Mnogi su već Medulićeve slike smatrali za djela glasovitih slikara: Tiziana i Rafaela. Sačuvalo nam se dosta Medulićevih slika, koje se nalaze ponajviše u Mlecima, Firenci i Beču, ali takodjer u Zagrebu, Rimu, Londonu, Parizu, Pragu, Münchenu i Petrogradu, te po talijanskim i dalmatinskim gradovima. U Dresdenu se čuva Medulićeva slika *„Pijeta“*, u kojoj je Medulić u najmanje detaile prenio mrtvoga Isusa, kako ga je zasnovao Tizian. Ovu je sliku izradio Medulić oko g. 1560.

Rendić: Isusa snimaju s križa. Donosimo fotografiju ulomka s prekrasne radnje hrvatskoga kipara Ivana Rendića. Štogod naš Rendić izradi — bio to kip ili relijef — sve je izvedeno do najsitnijih tančina. Pravo se kaže, da su crte u Rendićevih radnja uvijek lijepe i pravilne, a plastika tijela puna, zaobljena i živahna.

Iz bosanskoga života donosimo tri slike: Pralje, Na sajam, i „Bogumilski fijaker“. Prve dvije slike govore same zase posve jasno, dočim o „bogumilskom fijakeru“ želimo nešto rastumačiti. U Bosni i Hercegovini još na više mjesta postoje kola, na kojima nema ni komadića željeza. Cijela su kola načinjena od drva; nemaju pače ni željeznog obruča oko kotača. Naravno da se takva kola brzo troše, pa često treba izmjenjivati neke dijeleve. Seljacima služe takva kola za dovoženje drva, sijena i žita, pa gdjekada upregnu u kola i 6 volova, ako je teret na kolima znatniji. Već izdaleka čuje se jako škripanje takvih kola. Gradski, napredniji ljudi dadoše takvim kolima ime „bogumilski fijaker“. Time hoće reći, da ovakva kola potječu iz onih, davnih vremena, kada se u Bosni jošte širila bogumilska vjera; to bijaše u 13. i 14. vijeku, pa sve do pada bosanskoga kraljevstva god. 1463.

KNJIŽEVNOST.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti raspisuje ovim natječaj za jedno djelo *matematičko-prirodoslovne struke*, koje će se štampati iz prihoda *„zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu“*. Ističe se, da se u prvom redu želi, da to djelo obradjuje *sizmologiju* ili *meteorologiju*. Uvjeti su ovi:

1. Djelo ima odgovarati tački 4. zakladnice, koja glasi: „Svrha je ovoj zakladi, da se njezinim prihodom izdavaju ona — opće korisna — znanstvena djela *izvorna ili prevedena*, koja se u smislu čl. 1. akademijskih pravila ili uopće ne mogu izdavati troškom redovnih prihoda Akademije ili istom u drugom redu“.

2. Djelo ne smije opsezati više od 20 (dvadeset) štampanih araka u osmini.

3. Za izvorno djelo ustanovljena je piscu nagrada od 80 K (osamdeset kruna) po štampanom arku.

4. Pravo vlasništva i sva nakladna prava na djelo, što će se štampati iz prihoda ove zaklade, prelaze na Jugoslavensku akademiju.

5. Pisci ne moraju biti članovi Akademije, a svoje rukopise neka predadu u pisarni Akademije *najkasnije do 31. prosinca 1914.*

„Vjesnik kr. zem. arhiva“ jedini je hrvatski historijski časopis, a uredjuje ga već 14 godina kr. zem. arhivar dr. Ivan pl. Bojničić. Posljednja 2 sveska za god. 1912. daju nam obilan prinos za poznavanje prošlosti. Profesor Vjekoslav *Klaić* donosi životopis Pavla Zondina, koji je god. 1553. osnovao ugarsko-ilirski kolegij u Bolonji. U tome kolegiju, koji se s vremenom posve pohrvatio, odgojilo se do njegova prestanka g. 1781. mnogo hrvatskih svećenika i svjetovnjaka, koji su polazili glasovito bolonjsko sveučilište. — Dr. Rudolf *Horvat* napisao je veliku studiju o Valpovu i Valpovštini u tursko doba (god. 1543.—1687.). Tu su prikazane tadašnje socijalne i religiozne prilike na temelju — dosada još — nepoznatih izvora. Dr. Dane *Gruber* raspravlja o staroj dukljanskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji, Rudolf *Strohal* o glagolskoj notarnoj knjizi

Gržana Valjkovića, a dr. Aleksa *Ivić* o Srbima u Ugarskoj god. 1596.—1606. Na koncu knjige nalaze se historijske bilješke Vjekoslava Klaića, dra. Rudolfa Horvata i dra. Dragutina Prohaske. „Vjesnik kr. zem. arhiva" izlazi 4 puta na godinu; pretplata iznosi 8 kruna, a šalje se ravnateljstvu kr. zem. arhiva u Zagreb.

Književni poziv. Prvih dana ožujka izlazi štampom moja drama *„Banović Strahinja"*. Stajat će *jednu krunu*. Može se naručiti u kojoj od zagrebačkih knjižara i kod mene. Dr. *Milan Ogrizović*.

„Almanak za hrvatsku mladež". Pod ovim naslovom izaći će polovicom godine 1913. kao treća knjiga „Knjižnice za mladež" rukovet pjesama, priča i pripovijesti, namijenjenih uzdanici našoj. Ovim putem umoljavam hrvatske književnike i književnice na suradnju za rečeno djelo. Rukopise valja poslati do uključivo 25. ožujka 1913. — R. F. *Magjer* (Osijek, Gajev trg 4).

„Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni". Hamdija Kreševljaković, učitelj u Sarajevu, sastavio je naslovnu knjigu, izdao vlastitom nakladom i posvetio: „hrvatskom književniku i svome učitelju, Josipu Milakoviću, u znak najdubljeg poštovanja". Davno je više toga zaslužio g. Milaković, kao i drugih priznanja na polju hrvatske knjige.

U ovoj knjizi g. Kreševljakovića raspoređba samoga sadržaja nije loša. Ali o pojedincima trebalo je prema kvantitetu i kvalitetu njihova rada nešto više progovoriti, da ne izgleda kao kostur naprama ogromnome gradivu, što ga posjeduje zadaća te knjige. I sâm g. Kreševljaković uvidja to, pak u naslovu stavlja: „Kratak pregled", ali uzalud, jer ne opravdava time mršavosti. No ipak dade se to oprostiti uzevši u obzir (kako sam saznao), da je pisac tek lani svršio preparandiju.

S ovim ne velim, da g. Kreševljaković nije nikako uspio, i ako knjiga sama po sebi traži starije ljude i iziskuje puno vremena. Čini mi se, da se malo preuranilo s izdanjem ove knjige, i ako priznajem, da je vrijedno bilo upozoriti na potrebu ovakovog djela. Moguće se ovim načinom htjelo doći do raznih sudova o toj knjizi, da se uzmogne na temelju njih s vremenom savršenije izdanje pružiti. To je mala priručnica literature u Bosni. Ova knjiga nikome na odmet ne će biti, pa se mirne duše svakomu preporučuje; tim više, što je od čista dobitka namijenjeno 40% „Hrv. Nar. Straži" u Zagrebu i Privatnome muslimanskom konviktu u Sarajevu. *Marunefendija.*

„Mihovio Pavlinović". Spjevao Gjurić Guslar. Izdalo hrv. kat. akad. prosvj. društvo *„Pavlinović"*. Cijena 30 para. Zadar 1912. U deset ulomaka iznosi Gjuro Vilović najvažnije momente iz života nezaboravljenoga i prezaslužnoga M. Pavlinovića. Što je Pavlinović bio, što sve stekao po kolijevku hrvatstva, to nam je pjesnik onako lijepo, na narodnu opjevao želeći, da Pavlinovića u narodu očuva spomeni, da ga osvježi. Lijepo se ističu dva uzvišena načela Pavlinovićeva: vjera i domovina.

„Pjesme s Korane". Tako će se zvati zbirka novih pjesama našega revnog suradnika Sane Kurjakovića. Njegove su pjesme pune sadržaja, a zaodjenute u lijepu formu; zato se tako rado i lako čitaju. Knjiga se već štampa, te će naskoro izaći, a stajat će samo 1 krunu. Tko se hoće pretplatiti, neka novac šalje izravno pjesniku na adresu: dr. Stjepan Vuksan, kr. profesor u Karlovcu.

UMJETNOST.

Koncerat „Lisinskoga". U Zagrebu je 17. veljače prvi put nastupilo u javnosti naše najmladje pjevačko društvo: Hrv. glazbeni klub *„Lisinski"*. Nastup je okrunjen s potpunim uspjehom. Veliku dvoranu glazbenog zavoda napunilo je otmjeno općinstvo, koje je upravo uživalo u produkcijama „Lisinskoga". Već sam program odlikovao se raznolikošću. Uz domaće naše skladatelje *Lisinskoga, Ružića-Rosenberga i Lhotke* bili su zastupani i *Schumann, Goldmarck, Brahms* i drugi. Klub je slao u vatru sve svoje ponajbolje sile. Gdja Anka *Horvat* otpjevala je uz pratnju prof. Drag. *Kaisera* Schumannov ciklus „Život žene" s rijetkim umjetničkim shvaćanjem, a gosp. *Cammarota* odlikovao se u Ružićevu zboru *„Lasta"* sa svojom poznatom vještinom u predavanju. Zborovi, i muški i ženski, otpjevali su prekrasno i gotovo savršeno. Duboko muzikalno shvatanje, spojeno s eksaktnim predavanjem i savršenom tehnikom, izbilo je na koncertu u potpunoj mjeri, te osiguravaju „Lisinskomu" uvaženo mjesto u našem glazbenom svijetu. Nema sumnje, da će „Lisinski" u onim krugovima, koji glazbu shvaćaju ozbiljno, naći mnogobrojnu i zahvalnu publiku.

Koncerat Pabla Casalsa. Ove koncertne sezone odnio je paomu Španjolac Pablo Casals, umjetnik na čelu. Casals je naime

21. veljače priredio u Zagrebu koncerat, na komu je pokazao, da je čelista bez premca. Umjetnik je izveo lijepu Beethovenovu A-dur sonatu, zatim Bachovu C-dur suitu, pa Haydnov D-dur koncerat za čelo uz pratnju glasovira, te još neke druge skladbe. Sve tačke gudio je napamet i — rekli bismo — nekim „sanjarskim zanosom".

Hrvatsko kazalište. — Zadnji dan mjeseca siječnja pohodio nas madžarski pisac Dregely s „*Dobrim frakom*", satirom na madžarske društvene prilike. — Madžarska je dramska literatura prešla u pošljednjih nekoliko godina granice svoje domovine. I mi smo na našoj pozornici imali priliku vidjeti „Đavla", „Taifun" i sada — „*Dobar frak*". Uspjeh ovih stvari ima se u prvom redu tražiti u senzalionalnosti sujeta i načina obradbe. Tako je i u „Dobrom fraku" iznesena — u prvi čas apsurdna — misao, da se s pomoću dobroga fraka krojački pomoćnik može uspeti na ministarsku stolicu. U Madžarskoj — u zemlji nevjerojatnih pronevjerenja, škandala i — karijera — nije ni to nemoguće, pogotovu, gdje je komedija sasvijem spretno i vjerojatno sačinjena. — Gosp. Štefanac je glavnu ulogu vrlo lijepo odigrao podavši figuri krojačkoga pomoćnika nešto od one Fijanove revizorske pustopašnosti i elegancije. Dobri su bili i ostali, samo ne možemo shvatiti, zašto je gđica Markovac bila tako „stilizirana", kao da glumi — Salomu . . .

Iza madžarske komedije — kao korizmena atrakcija — došla je 10. veljače lijepa legenda Jeromea „*Stranac*", u kojoj Spasitelj dolazi u današnje društvo i nastoji ga popraviti. Moguće pojedina „popravljanja" idu odviše brzo, ali ukupni je dojam tako topao i jasan kao i onaj sunčani trak, što se javlja na početku i na koncu legende. — Jedan je dio kritike primio „Stranca" dosta hladno, a tome će po svoj prilici biti krivo, što nijesu neki glumci pogodili onaj pravi ton. Gosp. Nučić bio je, kao i gđe Dimitrijević i Mihičić, na vrhuncu svoga umijeća. Zadahnuo je lik Spasitelja s toliko topline i ljubavi, da ga poslije ove velike kreacije moramo ubrojiti među naše prve umjetnike. Jezične poteškoće svladao je — možemo reći — potpunoma, pa može i u tom pogledu biti uzorom mnogim, našim, domaćim glumcima. Ali zato — valjda da se održi ravnoteža — neki od naših glumaca nijesu si dali ni najmanje truda, da proniknu u duh ove legende. Tako moramo u prvom redu spomenuti — i opet! — gđicu Markovac, koja je bila upravo nesnosna (osobito u III. činu). Šteta, što gospodica, u koje je inače prekrasan organ i prikladna pojava, daje sada mnogo naumanje, negoli je obećavala prije svoga „naučnog putovanja". G. je Papić takodjer prešao u karikaturu i maskom i glasom. Bio je odviše bučan i nametljiv. Ono, što smo rekli za gđicu Markovac, vrijedi u neku ruku i za njega. I on je odveć „obećavao" prve godine, a sada jedva da isplaćuje kamate. No najslabiji je svakako bio gosp. Grünhut. Njegova je „kreacija" bila tako loša, da mu poslije ovoga možemo mirne duše zaželjeti „srećan put" na — „Neue Wiener Bühne".

Dne 19. veljače slavio je g. Bóro Rašković 25-godišnjicu svoga glumačkog rada. Hoćemo li ukratko da sintetiziramo njegovu umjetnost, to možemo reći: Rašković je svojim jakim instinktom znao iznijeti nekoliko narodnih likova, vjerno i jasno, zadahnuvši ih na momente općenitim, dubokim, ljudskim tonom. Amo idu u prvom redu: Princ Aca, Manelik, Zulumčar, Rkać i Vuk Konavljanin. Ljubavnici, koje je glumio *samo* poradi svoje vanjštine, nijesu mu nikada osobito uspjevali, a nije bio ni za salon — osim u ulozi kakova komičnog nespretnjakovića. Kao posve neuspjele kreacije možemo označiti one, u kojima se tražilo psihologije i inteligencije (kao na pr. Hjalmar Ekdal, Alfred Allmers i doktor Wangel). No tu je većma bila kriva uprava, koja mu je takove uloge davala. — Mnogobrojnim čestitkama prigodom njegova jubileja pridružujemo se i mi želeći, da nas simpatični svečar još mnogo puta pozabavi.

Iste je večeri iznesen i Nušićev „*Narodni poslanik*". Nušić je naš stari znanac, koji pozna svoju publiku i znade je ugodno pozabaviti. Uvjereni smo, da će i ova komedija (poput „Protekcije") mnogo puta napuniti kuću. — Igralo se uopće veoma dobro. I gosp. Rašković i ostali bili su u svom elementu pogodivši pače i onaj provincijalni srpski ton u konverzaciji.

22. veljače proslavljena je vrlo lijepo 150-godišnjica Marivauxa s njegovom komedijom „*Igra ljubavi i slučaja*". Igralo se fino i s razumijevanjem. Kratki prolog o Marivauxu držao je dr. Gavella. — Ovakove kulturne proslave služe samo na čast kazališnoj upravi, pa se nadamo i obećanoj proslavi Maeterlincka.

Neka nam bude dopušteno ovdje još nešta spomenuti. Gledajući naime gđu Vavru

u „Narodnom poslaniku“ (koja je bila i u onoj, maloj epizodi velika!) i nehotice smo se zapitali, što je uzrok tome, da ova naša — recimo iskreno, što mislimo — najveća umjetnica izlazi tako rijetko na pozornicu. Čujemo doduše, da će u dogledno vrijeme igrati Hebbelovu „*Magdalenu*“, ali to je od grofice Julije ipak predugačka pauza za umjetnicu njezinih kvaliteta, jer ono par neznatnih epizoda ne ćemo valjda spominjati. Ova nam se misao i nehotice nametnula gledajući, kako su neke umjetnice i odviše zaposlene — specijalno gospođa Hržić, koja je od početka sezone glumila gotovo u svakome novitetu (i to redovito glavnu ulogu!) i u većini repriza. Ta „univerzalnost“ gđi Hržić ne samo da škodi, već je može da otuđi posvema njezinom, pravome genreu, jer neka se ne vara ni cijenjena umjetnica, ni slavna uprava, da će glumica, stvorena lih za fine, poetičke stvari, moći ikada glumiti Klaru, Magdu ili — gospođu s Kamelijama! Neka nam se oprosti ovo malo „zastranjenje“, ali to nije samo naše mišljenje, nego ovako sudi i velik dio publike, na koju slavna uprava, kako vidimo, dosta računa.

*

Između ovomjesečnih opernih novosti — zapravo opernih događaja — valja nam se u prvom redu obazreti na gostovanje slavnoga komponiste i glasovirača Eugena d' Alberta, koji se rodio 10. travnja 1864. u Glasgowu. Tri večeri imali smo toga velikana u svojoj sredini. Prvu večer prisustvovao je u loži izvedbi svoje nove opere „*Kći mora*“, druga je večer bila posvećena umjetniku — glasovirača, a treću je večer ravnao svojom, novom operom. Pokazao nam dakle sve, što umije . . .

„Kći mora“ bez sumnje je interesantna muzikalna drama, ali držimo, da nije na onoj glazbenoj visini, na kojoj se nalazi drugo njegovo djelo „U dolini“. Time ne mislimo reći, da nije dotjerana ili da je to slabo glazbeno djelo. Baš naprotiv. Imade tu bujne instrumentacije, prekrasnih bretanjskih motiva, a nekoje su tačke pravi biseri. Najuspjeliji je svakako II. čin, a III. je čin bolji od I-oga. Mi se ne možemo ovdje upuštati u potanje ocjenjivanje djela ovoga, tek moramo spomenuti, da je izvedba bila — do nekih iznimaka — gotovo savršena. Zuna je i opet pokazao, da je majstor nad majstorima. Glavnu ulogu pjevala je i igrala naša Polakica tako savršeno — nije pogriješila ni u jednom taktu —, da se zaista čudimo, kako je uprava mogla ovu ulogu dati najprije gdi Strozzi, gdje se zna, da ona nije za ovakove krvave stvari. Mi smo imali prilike vidjeti u bečkoj „Volksoperi“ našu, slavnu zemljakinju Viku Englovu kao Sadiku, ali možemo mirne duše reći, da gđa Polak, ako nije bila bolja, to je svakako stajala na njezinoj visini. Mi smo navikli na iznenađenja, na prave događaje, što nam ih je znala gđa Polak spremiti — imajući tek dašto „službeni“ naslov subrete —, ali Sadika je bez sumnje jedna od njenih najljepših kreacija. Pjevala je tu tešku ulogu eksaktno i točno s finom intonacijom i sigurnošću. Igra joj je bila takova, da ste na svakom koraku osjećali dah velike umjetnosti. — Lijepo se uz nju ponijela i gđica Valenti, dok za gđicu Korošec to — žalibože — ne možemo reći. Poslije njezine Marte u „Dolini“ očekivali smo — od „kraljice naše opere“ — mnogo više. Ta ova je uloga za nju upravo pisana. A kad tamo — ništa! Jedinu joj zaslugu možemo tek priznati: bila je naime *vrlo plastična*. — Na visini s gđom Polak bio je i gospodin Jastrzebski i pjevom i igrom. Opet jedan uspjeh, što rado konstatiramo. Veoma dobar i korektan bio je gosp. Ouředník, dok za gosp. Kaulfusa moramo reći, da je bio previše komičan! Dao je naime Kecala i Dalanda u jednome . . . Režija gosp. Raića nije bila najsrećnija. Osjećao se zadah „Holandeza“ i „Cavallerie rusticane“.

*

Koncerat, što smo ga imali drugu večer, uvjerio nas je o vanrednoj tehnici d' Albertovoj u prekrasnom Beethovenovu koncertu za glasovir i orkestar (osobito II. dio), u kompozicijama Chopina, Liszta i u vlastitome preteškom „Scherzu“. D' Albert vlada suvereno instrumentom, što mu ga je namr'o veliki učitelj Liszt. Tek šteta, što nije svirao medju ostalim i Beethovenovu „Appassionatu“. Mi smo ga slušali u Beču na posljednjem koncertu i bili svjedokom neopisivoga oduševljenja, koje bi i u Zagrebu jamačno takodjer obuzelo svakoga slušača. To je jedino, što žalimo kod ovoga rijetkog koncerta. — Gdja Horvat pjevala je dvije d' Albertove pjesme i dvije kompozicije našega marljivog kapelnika gosp. Sachsa, od kojih nas jedna sjeća malo i odveć na Griega. Pjevala je lijepo, ali očito malo uzrujano. Možda je to bilo odatle, što je malo prekasno dobila te pjesme, jer inače

si ne možemo protumačiti uzrujanost kod vrle te naše umjetnice. — Kod koncerta imali smo — nakon dugoga vremena — priliku vidjeti i našega gosp. opernog direktora *Albinija* na pozornici. Imao je očevidno režiju!...

*

Od repriza spomenuti nam je *„Bohéme“* s gospođom Majom de Strozzi u ulozi Mimi. Gospoda je umjetnica, pa je stoga i s umjetničkoga gledišta upravo savršeno donijela tu ulogu. Vršak njezina stvaranja bio je svakako u nedjelju 16. veljače — ne u ponedjeljak 3. —, kad je Rudolpha igrao i pjevao opet drugi umjetnik g. Lowczynski. — Kazališna uprava kao da si hoće katkad priuštiti i vic. Tako je na pr. unaprijed javila, da će u srijedu 29. siječnja prvi put kreirati ulogu Jeana u „Pelivanu sv. Gospe“ gosp. Lowczynski. Mnogi su pošli te večeri u kazalište, da vide, kako će nam tu ulogu iznijeti ovaj umjetnik. No uvelike se razočaraše, kad je — umjesto toga umjetnika — osvanuo pred rampom — gosp. Jastrzebski. Postupak uprave svakako čudnovat.

*

Poslije dulje stanke — gotovo nakon dvanaest godina — došao nam u pohode leteći balet. Ovaj je puta gostovao pariški zračni balet s kneževske opere u Monte-Carlu. Priredio je tri gostovanja. 1. veljače u *„Buđenju cvijeća“* (Le reveil des Fleurs), a 2. veljače — popodne — ponovno isto, što i dan prije, a naveče bijaše treće gostovanje. Dade te večeri *„Iris“*. Posljednje je gostovanje svakako najbolje uspjelo.

*

Na koncu htjeli bismo upitati slavnu upravu, što je na stvari s dvojicom naših umjetnika s gg. Vuškovićem i Lowczynskim. Je li naime istina, da nas prvi ostavlja — zapravo već ostavio —, a drugi kani? Je li naime istina, da je s gosp. Vuškovićem ugovor prekinut — i to upravo zbog tričavih stvari —, i da će ga se honorirati po predstavama. A što to znači: honorirati po predstavama, najbolje vidimo kod naših, drugih, počasnih članova. Drugim riječima: uprava će kazališna pozvati na „gostovanje“ toga vrlog našeg umjetnika, koji nas je vanredno mnogo zadužio, samo tada, kad bude njoj s voljom. Pitamo se opravdano, je li jedan Vušković to zaslužio? Glasa se također, da gosp. umjetnik leži teško bolestan u Dalmaciji. Je li kazališna uprava poduzela što, da mu pomogne u tom teškom stanju? Prijatelj se — veli naša narodna riječ — u nevolji pozna. A drugo, što je s gosp. Lowczynskim? Hoće li nam i on reći zauvijek: S Bogom? Ne znamo, kako će se ponijeti uprava prema tim umjetnicima. No mi ćemo na svaki način nastojati, da si ih zadržimo. Jer odu li nam oni, tad možemo mirne duše zatvoriti kazalište, respektive ukinuti operu. *A do toga ne smije doći.* Istina, pokazalo se kod svih stvari, da birokratizam ne dovodi ni do čega, da je smrt svačemu. No mi volimo žrtvovati birokratizam, negoli gubiti najbolje svoje sile i u vrlo neugodan položaj stavljati opstanak hrvatske opere. Izgubimo li sada operu, tko nam jamči, da ćemo je tako brzo natrag dobiti? Zar ćemo opet na nju čekati kojih desetak godina? U ostalom kazalište je tu radi publike, i ona imade tu svoju riječ, i ona nešto valjada odlučuje. Molimo zato „Hrv. Pozornicu“, taj inače vanredno — u svemu, pa i u „osobnim“ vijestima — blagoglagoljiv kazališni list, da nam javi, kako stoje u tome stvari. Je li opravdana bojazan javnosti? *Sz.*

SADRŽAJ.

MILAKOVIĆ J.: Ivanu pl. Zajcu. — HRANILOVIĆ J.: Književno pismo. — KURJAKOVIĆ S.: Lubanja. — BROZIČEVIĆ P.: Kolera ga udavila! — NAZOR V.: Travnik. — KRAMBERGER E.: Zubar na selu. — DIKLIĆ T.: U kišljivoj noći. — Ostanci baltičkih Slavena. — HORVAT R. dr.: Arpadovci u Hrvatskoj. — JAVOROVIĆ M.: Dragine suze. — MARUNOVIĆ I.: Oči. — ČAJKOVAC S.: Alegorija. — Iz Istre. — LEPPÉE S.: Himna „Mladosti“. — ČIČA JOSA: Krštenje u Remetama. — NIKOLIĆ M.: Tiho zazvonila struna... — MALDINI WILDENHAINSKI R. barun: Ne mogu dalje!... — VIKOVA-KUNJETICKA B.: Staretinarica. (Preveo S. RAKOŠEV.) — ŠIROLA S.: Braća. — Pošalice. — Listak. — 12 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 4. ZAGREB, TRAVANJ 1913. GOD. XXI.

ROMANCE I BALADE GJURE ARNOLDA

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Lovor-grana sa Balkana“.)

ŠKOLA U KARLJE VAŠA I OBČA PUČKA DJEVOJAČKA

MOLITVA RATNIKA.

(Mjesto prologa.)

Sveti Bože! Ispod tvoga truna
Sagnuli smo čelo, gle, do tala . . .
Srca su nam one vjere puna,
Koju tvoga Sina rieč nam dala.

Za nju krvcu stoljeća smo lili,
Nekrst nas je skučio pod igo;
Sada, gledaj, očaj nas je digo —
Ne bi l' svoji već jedared bili.

Ojači nas! Eto boj se poče . . .
Budi s nama radi doma biednog!
Mniš li drukče — onda daj da, oče,
Poginemo časno svi do jednog!

PISMO S BOJIŠTA.

Noć je škura. Eto sniežak
S tiha se nanudja —
O, zašto je, majko, uviek
Hladna zemlja tudja?

Oko mene sa oružjem
Sve do straža spava;
Moja samo meni noćas
Čudno šumi glava.

Tu na panju ukraj vatre
Pišem tebi pismo —
Kako dugo, aoh, skupa
Govorili nismo!

Jutros sam ti prvi puta
Stajao u sječi;
Ali za tu grozu nemam
Dosta toplih rieči.

Drug mi desni pade mrtav,
Da nije ni pisno;
Lievome sam na umoru
Suzne oči stisno.

Uto jedno tane tresnu
I meni o grudi;
Al se kao grašak odbi —
Slušaj . . . pa se čudi!

Odbilo se od medalje
Majke našeg Spasa —
Što si mi je na polasku
Zadnjeg dala časa.

Sada nemam više straha
Ni od kakva boja;
Mene Božja majka čuva
I ti majko moja.

Ako ti se uza sve to
Ne bih više vrno —
Nemoj mi se, majko slatka,
Odjenut u crno.

Ti mi reče: tko za dragu
Pogine domaju,
Stalno časno mjesto steče
Gore, ah, u raju.

Tu ću služit majci Božjoj,
Gledat njene krase —
I bit će mi: ko da imam
Tebe viek uzá se!

KONJANIČKA POPUTNICA.

Tra-ra! Tra-ra! O, kako lete
Ti vranci s nama kao grom —
I oni žele, da se svete
Na dušmaninu stoljetnom!

Al né plačite zato ljube,
Vam stare majke bit će štit —
Kad doma bojne zovu trube,
Svak mora na smrt spreman bit!

Večeras ćemo još počivat
Na mekom polju kao dlan;
A sjutra možda svi već snivat
Pod tvrdom zemljom tvrdi san.

Mi sjeći ćemo ko naš Marko
I survat sve u prah i drač . . .
A šta nam — ako srce žarko
I kome od nas satre mač.

Nad grobom našim će zagruvat
U počast diljki sila sva;
A spomen će nam trajno čuvat
I rod i dom . . . Tra-ra! Tra-ra!

KRAJEM JEČI TRUBA . . .

Krajem ječi truba
I na boj poziva;
A u selu ljuba
O svom vojnu sniva.

Od sreće se budi,
Vrane gladi kose —
Al što ono ljudi
Na nosilim nose?

Sniva, da se vrati,
Za njom ruke pruža;
Sniva, da mu cvati
Na grudima ruža.

Nose iz tihana
Smrtno blieda muža —
Na grudima rana
Gori mu ko ruža.

FIZIKALNE PRILIKE NA JUPITERU.

Napisao Dr. OTON KUČERA. (Zagreb.)

U predjašnjem sam članku[1] pokazao, što o planetu Jupiteru pouzdano *znamo,* i kolike tvorbe njegove možemo s našega vrtuljka — Zemlje — da vidimo na njem. No na osnovi pomnjivoga motrenja tih tvorbi s pomoću durbina i drugih pomagala, što nam ih je dala novovjeka fizika, možemo se bar donekle domišljati tomu, u kakovu je stanju tvar Jupitera

[1] Kučera, Planet Jupiter, „Prosvjeta", XXI. str. 48.—52. 1913.

danas, i što se na njemu zbiva. Po tim pak domišljajima smijemo baciti oko i na budućnost toga zanimljivoga svijeta. O tim stvarima raspravlja ovaj članak.

I.

Što nam kazuju pruge i pjege na Jupiteru?

1. Oko ekvatora okolo naokolo teče oširok *svijetao* pojas *(„ekvatorski pojas“)*, koji seže otprilike 10^0 na jug i 12^0 na sjever. Njemu se s jedne i druge strane priključuje po jedna oširoka *tamna* pruga („južna i sjeverna ekvatorska pruga“). Iza njih dolazi na svakoj strani opet po jedan *svijetao* pojas („južni i sjeverni tropski pojas“). To su tvorbe, koje se prilično *stalno vide* na Jupiteru. No tropskim se svijetlim pojasima često priključuje po jedna *tamna uža* pruga („južna i sjeverna pruga umjerenoga pojasa“), a iznad njih u smjeru prema polovima opet se javlja po jedan oširoki, *svijetao* pojas („južni i sjeverni umjereni pojas“), a ovima se priključuje oba *polarna područja,* koja su uvijek tamna i ne pokazuju nikakva detaila. No sve su te tvorbe, osim prvih triju, tako nestalna oblika, da se gdjekada posve izgube na duže vremena. Ako se i ne izgube, one se u svojoj širini i u svom položaju spram ekvatora Jupiterova neprekidno pomalo mijenjaju, oblik im se takodjer mijenja, a ni boja tamnih pruga ne ostaje svagda jednaka. U tamnim prugama i u svijetlim pojasima javljaju se i prolaze *tamne* i *svijetle* okrugle, veće ili manje *pjege,* još mnogo tamnije od pruga i svijetlije od pojasa. Gdjekojih naskoro nestane, druge ostaju po više godina. Tamne su pruge samo u malim durbinima crne; kod većega su redovno sure boje kao cimet ili kao rdja na željezu. Uopće mi se čini po mom iskustvu, da razlika u sjaju izmedju tamnih pruga i svijetlih pojasa nije ni izdaleka tako velika, kako bi čovjek sudio po slikama u časopisima: ja bih na pr. rekao, da je ekvatorijalni svijetli pojas jedva 10 puta sjajniji od sjeverne tamne pruge. Osobito svijetle omanje i okrugle pjege rado se pojavljuju u svijetlom ekvatorskom pojasu, ali naoko bez ikakva reda i zakona. Obično ih nestaje nakon par nedjelja, no neke se odlikuju velikom postojanošću Bilo ih je, koje su trajale 5 i 9 godina.[1] No još je čudniji pojav, što se kao u pratnju njima javljaju često crne, male pjege, kao da svijetle pjege bacaju sjene. Izgleda tako, kao da su te svijetle pjege nekakva neprozračna tjelesa tako malene gustoće, te lebde u visokim vrstama Jupiterove atmosfere i po njoj plove bacajući sjenu na svijetlu vrstu ispod sebe.[2] No ima često na ploči i posve samostalnih pjega; gdjekada su dosta stalne, inače se veoma brzo mijenjaju. *Comas Sola* opazio je na pr. dne 2. juna 1901. neobično tamnu pjegu, koje dne 31. maja zastalno nije bilo.[3] Godine 1904. vidio je opet *Hansky* na veliki durbin u Meudonu mnogo malih crnih pjega, rasporedjanih u glavnom uzduš tamnih pruga, s premjerom od 0·5″, a to je u zbilji 1500 kilometara, odličnih s velike postojanosti.[4]

---

[1] Flammarion, Le monde de Jupiter. Bulletin de la Sociéte France (B. S. A. F). od g. 1889. str. 337.

[2] André, Les planetes et leurs origines. Str. 124.

[3] B. S. A. F. 1901. str. 339.

[4] B. S. A. F. 1905. str. 360.

2. Izučavanje ovih tvorbi dovelo je već davno do veoma zanimljiva obreta. Već je *Cassini* konstatirao: *Jupiter se ne vrti oko svoje osi postojanom brzinom*, nego je brzina vrtnje to *manja*, što *dalje* idemo od njegova ekvatora. Tim su se pitanjem i u novije doba mnogo bavili *Lohse, Stanley Williams, Denning, Terby, Trouvelot* i mnogi drugi; sva je ta mjerenja kritički uvažio Rus *Bjelopolsky;* iz njih izlazi, da postoje *dva* različna trajanja vrtnje: one partije vidljive površine Jupitera, koje su oko ekvatora, vrte se *brže:* vrtnja traje $9^h\ 50^m$, sjeverne partije se vrte sporije: vrtnja traje oko $9^h\ 55^m$. Englez *Stanley Williams* razlikuje pače 8 struja s različitim brzinama vrtnje.[1] Ni brzina *iste* vrste ne ostaje svagda jednaka! Na pr. za svijetli ekvatorski pojas našli su *Stanley Williams* i *Denning*[2] da se je brzina njegove vrtnje od g. 1879. pa sve do godine 1897. umanjivala, a odonda je počela opet rasti. Iz ove neosporive činjenice moramo izvesti zaključak, da ona materija, što je mi vidimo kao površinu Jupitera, nije *stalna površina* Jupiterove jezgre, nego da su to tvorbe, koje iznad njegove površine lebde u različnim visinama, i da se u njima očituju strujanja *različne brzine.* Koliko poznam literaturu, do danas još nije opažena niti jedna tvorba na Jupiteru, koja bi imala *stalno* mjesto i *stalan* oblik, kakovih se tvorbi na pr. na Marsu vidi oveći broj.

3. Ova nas prevažna spoznaja podsjeća Sunca. I na površini se Sunca moglo odrediti, da se različne česti njegove vidljive sjajne površine *„fotosfere"* vrte različnim brzinama, i tako niče misao, da isporedimo Jupiter sa Suncem. I zaista ima dosta sličnosti izmedju njih. Srednja im je gustina tvari gotovo jednaka — malo različna od 1·4 spram vode. Na jednom su i drugom tijelu rubovi *tamniji* od sredine: znak, da imaju slične atmosfere, koje svjetlost upijaju. Na Suncu se često vidi, da mu je čitava svijetla površina kao posuta bijelim još sjajnijim zrnjem — nalik na vodu, u kojoj je vrsta riže. Pojavu daju ime *„granulacija"* Sunca. I to se gdjekada vidi na dobar durbin na Jupiteru, kako pričaju *Lohse, Hirst* i drugi priznati ispitivači Jupitera, u najnovije vrijeme i poznati istraživač Marsa Američanin *Percival Lowell.*

I u pojavi tamnih i svijetlih *pjega* postoji sličnost. Na pr. *Cassini* je od 5. do 23. decembra 1690. motrio u svijetlom ekvatorskom pojasu Jupitera tamnu pjegu, koja je bila dne 5. slabo eliptičnoga oblika; dne 14. joj izbiše desno i lijevo po jedan rog, a dne 16. se oba roga odcijepiše, te se od dana u dan produživahu i udaljivahu sve do 23. sve više od prve pjege. Sličnih pojava opisuju *Maraldi* (1708.) i *Schwabe* (1840.), a u novo doba još i više ima tomu potvrde. To su pojave posve slične pojavama pjega na Suncu. Analogija u pjegama obiju tjelesa ide još mnogo dalje. Ogromna se većina Sunčevih pjega javlja u dva oširoka pojasa s jedne i druge strane Sunčeva ekvatora — *via regia* Krištofa Scheinera. Tomu baš odgovaraju obje tamne pruge s jedne i druge strane svijetloga ekvatorskoga pojasa Jupiterova. U ekvatorskom pojasu Sunca gotovo nikada se ne tvore tamne pjege; a tako je i na Jupiteru. U visokim širi-

[1] B. S. A. F. 1899. str. 337.
[2] B. S. A. F. 1899. str. 337. i 1902. str. 394.

nama (iznad ± 50° širine) veoma su rijetke tamne pjege i na Suncu i na Jupiteru. Gotovo se sama nadaje misao, da su obje tamne pruge ekvatorske na Jupiteru *područja neprekidnih tamnih pjega*. Razvitak je Jupitera mnogo dalje dospio od Sunca: dok se na Suncu u oba spomenuta područja javljaju gotovo sve tamne pjege, *isprekidane* čas u većem, čas u manjem broju, na Jupiteru su ta područja uvijek posve tamna. No ta analogija ide još dalje. Znamo za Sunce, da se u spomenutim pojasima javlja neobično velik broj tamnih pjega svakih $11^1/_9$ godina (maksimum Sunčevih pjega), a otprilike u sredini je toga vremena doba, kada nema na Suncu gotovo nikakvih pjega (minimum Sunčanih pjega; posljednji 1911.). Tomu odgovaraju na Jupiteru vremena, kada su tamne pruge na njem posve *slabe* ili se pače sasvim gube, dok su u drugo doba neobično *jako* razvite. Za sjevernu se ekvatorsku tamnu prugu zna pouzdano, da nje gdjekada posve nestane. U doba maksimuma Sunčevih pjega pjege se na Suncu razvijaju *bliže* kod ekvatora, a kad dodje minimum, najednoć preskoče u više širine. Slično mijenjaju i tamne pruge Jupiterove ne samo svoju boju, nego i svoje mjesto na Jupiteru, pomičući se čas k ekvatoru, čas odlazeći nešto od njega. I za neke *svijetle pjege* Jupiterove imamo analogiju na Suncu, u Sunčevim bakljama, koje se javljaju i u ekvatorskom pojasu Sunca i u visokim širinama njegovim baš kao na Jupiteru.

4. Medju pjegama na Jupiterovoj površini osobito se odlikuje glasovita i golema *„crvena pjega“*, koja se pojavila, čini se, već g. 1872., no tek g. 1878. postala je veoma izrazit predmet, kojemu se odonda posvećivala velika pažnja. Javila se na južnoj polutki u jajoliku obliku, dugačka 41.000 kilometara i široka 14.000 kilometara. Rub joj je okolo naokolo svijetao, a boja bijaše tada neobično jako crvena, ali je pomalo blijedila. I danas — nakon 34 godina — ona postoji, ali ni izdaleka ne udara tako u oči kao nekoć. I ta zanimljiva pjega pokazuje promjene u trajanju vrtnje, ali i zagonetne promjene *svoga mjesta* na površini Jupitera: geografska (bolje: jovigrafska) dužina joj se najprije umanjivala, onda je opet počela rasti; za 13 godina pomakla se za $^3/_4$ opsega Jupiterova. Zanimljivo je, da je tu pjegu vidio već *Cassini* g. 1664.[1] Odonda je očito mnogo puta iščezla i zatim se opet pojavila svagda gotovo u istoj veličini i jednaku obliku! Baš poradi tih promjena priroda ove tvorbe ostaje i još danas zagonetna, pak će u tom području trebati još dosta sabiranja fakata i mjerenja, da se ona razjasni.

II.

1. Da je Jupiter umotan u veoma visoku i gustu *atmosferu*, opazili su već prvi motritelji. U njoj plovi svagda sva sila oblaka, koji nam jamačno uvijek — kao stalna vrsta bijelih oblaka — zastiru pravu površinu njegovu na dnu te atmosfere. No i činjenica, da se zrake svjetlosti kod prolaženja kroz atmosferu lome, dokazuje direktno, da postoji ta atmosfera. Tako je na pr. mogao *S. Chevalier* na zvjezdarnici Zo-ze blizu Shanghaja[2]

[1] André, Les planetes et leurs origines.

[2] Astronomische Nachrichten; sv. 178. Nro 4272.

dne 21. maja 1908. kod motrenja, kako Jupiter zastire zvijezdu nekretnicu, opaziti ovo lomljenje zraka njezine svjetlosti. Kada ovakva opažanja dosegnu veći stupanj točnosti, moći će nam odrediti, *koliko* se lome zrake svjetlosti u toj atmosferi. *Lowell* je već izveo prve pokuse u tom smjeru.[1] Isti je istraživač kušao po spektru odrediti, od kakvih je plinova ta atmosfera sastavljena. U nas je sastavljena od dušika i kisika u glavnom, a ima u njoj svagda vodene pare i u malim množinama još nekih plinova. Iz svih se dosadašnjih opažanja može izvesti zaključak, *da je atmosfera Jupitera po svom kemijskom sastavu slična zemaljskoj, pa da i u njoj ima vodene pare.* No po novijim istraživanjima G. Millochau-a na Meudonskoj zvjezdarnici, kao da je u njoj još jedan plin, koga nema u našoj atmosferi; odaje se u spektru po jednoj osobitoj crti.[2]

2. U toj se atmosferi, navlastito u svijetlom pojasu ekvatorskom, često javljaju čitavi lanci velikih, bijelih oblaka, kako se osobito lijepo ističu na slikama *Gledhilla.* U tom se opet pokazuje sličnost izmedju *Zemlje* i *Jupitera.* I Zemlja ima po *Teisserane de Bortu* oko ekvatora *„pojas oblaka“*. Onda dolaze dva pojasa male naoblake, a iza njih — izmedju 35^0 i 50^0 širine — opet dva pojasa s velikom naoblakom. Poradi toga su s početka mnogi opažači tumačili svijetle dijelove Jupiterove kao *pravu površinu* planeta, a tamne pruge kao oblake, koji lebde iznad svijetle partije u atmosferi. Danas moramo baš obrnuto suditi: onaj bijeli, svijetli dio, što ga gledamo sa Zemlje, to je baš gotovo neprobojna vrsta oblaka u atmosferi Jupiterovoj, a tamnije partije, to su baš ona mjesta u atmosferi, koja su bar nešto prozračna, pak nam dopuštaju, da oko prodire u dubljinu k pravoj površini njegovoj.

3. Ova se sličnost izmedju obih atmosfera može i dalje raspredati. I na Jupiteru se u atmosferi — poradi veoma velike brzine vrtnje i njegove velike mase — mora da razvije *stalan sustav vjetrova*, sličan onomu, što ga znamo na Zemlji. No kako je osovina Jupitera gotovo okomita na ravnini njegove staze oko Sunca, dok je kod Zemlje taj kut $63{\cdot}5^0$, taj će sustav vjetrova biti ondje još jednostavniji, nego na zemlji. Oko ekvatora se uzdušna struja uspinje i razvije u visini kolut oblaka; polarna struja sobom nosi donje oblake; prvi su bijeli, drugi tamni. — Druga je pojava, slična pojavi na Zemlji, *plima i osjeka. Fritzinger*[3] je pokazao, da utjecanje 4 velikih mjeseca Jupiterovih mora da izvodi na njemu znatne promjene njegovih mora, ako postoje na dnu atmosfere. Visine plime bile bi 31, 4·25, 3·32 i 0.35 metara za Mjesece i 0·12 metara za Sunce.

I Jupiterovu atmosteru grije Sunce, ali veoma slabo radi velike daljine Sunca: on jedva prima $\frac{1}{30}$ od topljine zemaljske! No poradi toga postoji tamo snažno grijanje atmosfere odozdo, od *jezgre* Jupitera, jer se po svemu mora suditi, da je ta jezgra kud i kamo toplija, nego u nas. Posljedica je, da mi ne ćemo smjeti zaključivati o tvorbi i gibanju nje-

[1] B. S. A. F. g. 1909. str. 195.

[2] B. S. A. F. 1904. str. 469. *Millochau*, Etude photographique du spectre de Jupiter.

[3] *Fritzinger*, Beiträge zur Physik des Planeten Jupiter. Himmel und Erde. 1912. XXIV. str. 199.

govih oblaka samo prema onomu, što znamo o tom u atmosferi naše postojbine.

Tamne pruge u toj atmosferi imale bi se tumačiti po istim načelima, kao i postanje pjega Sunčevih. Medju mišljenjima o tom postanju ističe se u najnovije doba teorija *Emdenova.*[1] Dizanje toplijih i padanje ohladnjelih čestica u svezi s vrtnjom dovodi nužno do postanja različnih *vrsta* u atmosferi, koje se skližu jedna uz drugu, a razlikuju medju sobom i temperaturom i gustoćom i brzinom gibanja. U stalnom, bijelom pokrovu Jupiterovih oblaka imademo onu vrstu, gdje se obilna vodena para zgusnula u neprozračnu vrstu oblaka. Gdje pak odozdo do nje dodju struje toplijih čestica, koje se penju u vis, tamo se temperatura povisi, oblaci se rastapaju, i mi vidimo u dubljinu, a bijela se boja tamo naknadjuje crvenkastom, i to bi bile tamne pruge. — No gdje se gibaju u atmosferi dvije vrste različne temperature i gustoće, jedna iznad druge, opažamo i u atmosferi Zemlje, da se na medji obiju struja tvore paralelne pruge osobitih oblaka *„valoviti oblaci“*, za koje je *Helmholtz* pokazao, da se tu javljaju vrtlozi u atmosferi. Takvi se vrtlozi tvore i u atmosferi Sunca i Jupitera. Na Suncu se lako vide i proučavaju, na Jupiteru ih još ne mogoše pratiti. No ipak možemo uzeti, da su mnoge *okrugle tamne* pjege takvi vrtlozi, jer se osobito rado javljaju u čitavim nizovima baš na rubu tamnih pruga, a kod mnogih se mogla opaziti u razvijanju njihovu velika sličnost s razvijanjem Sunčevih pjega.

Bijele pjege, što se u ekvatorskoj svijetloj zoni često javljaju u čitavim nizovima, kao da su niz golemih oblaka, poput zemaljskih oblaka „cumulus“, koji se u ljetnoj vrućini tvore u obliku silnih gomila i lebde iznad one stalne neprozračne vrste, što je obično gledamo kao svijetlu površinu Jupiterovu.

III.

Na koncu naših razmatranja red je, da sve skupimo u cjelovitu sliku! Sve u svem možemo reći, da je Jupiter nebesko tijelo, dosta nalik na naše Sunce; tek je u svom razvijanju mnogo dalje dospio nego Sunce: Jupiter je umiruće Sunce! Jezgra mu je umotana u vrstu materije, neprobojnu za naše oko, i svijetlu, koju možemo isporediti fotosferi na Suncu — žarkoj površini njegovoj, koju mi vidimo i od koje primamo i svjetlost i toplinu. To je Suncu nalična (*„helioidna“*) jezgra, još umotana u veoma visoku, nevidljivu atmosferu, sličnu našoj (*„aëroidni omot“*).

Kaki je Jupiter ispod one bijele i svijetle vrste, o tom danas ništa pouzdana ne znamo, tek toliko smijemo tvrditi *po La Place-u*, da gustoća njegove tvari prema središtu sve više raste, a s njom i temperatura. Je li pak ta jezgra — sve do središta planeta — još i danas u *plinovitu* stanju, ili se je u nekoj dubljini načinila već tekućina ili možda ća čvrsta kora, kao na našoj Zemlji, to danas još ne možemo odlučiti. Današnja nauka o nebu još nema teorije o Jupiteru, koja bi nam mogla dovoljno objasniti sve pojave, što ih vidimo na njegovoj površini. Tek su iznesena u različno doba različna mišljenja pozvanih opažača i stručnjaka, da objasne

[1] *Emden*, Gaskugeln, 1907.

neke hrpe pojava, ali nemaju žalibože još sveze sa čitavim skupom pojava. A ima i takvih pojava, za koje danas nema baš nikakva objašnjenja. Nije ovdje mjesto, da se izlažu različna mišljenja o tom — makar da bi i to bilo zanimljivo — kako su ih iznosili od *Fontenelle-a* amo mnogi astronomi, kao na pr. *Herschel, Hough, Flammarion, Maunder, Stanley Williams, Denning, Barnard, Bredichin, Hansky, Abbè Th. Moreause* i mnogi drugi.

No ako bih smio iz studija svih tih mišljenja i na osnovi svega, što sam i sâm iskusio u jednom deceniju motrenja Jupiterovih, izvesti konačni sud o Jupiteru, završio bih ovako:

Ispod duboke atmosfere njegove nalazi se kugla s površinom bar žitke tekućine, poput katrana, toliko vruća, da iz nje izbija nešto vlastite svjetlosti tamno-crvene boje, ako nije ta površina već postala *plastična masa* poput lave iz naših vulkana.

Napokon stanje površine ne mora biti *svagdje* jednako, pak se može uzeti, da su pojedine partije površine u procesu ohladjenja više napredovale od drugih. Tako na pr. Rus *Bredichin* uzima, da obje polukugle nisu u jednakom stanju; iz južne da izbija *više* topline nego iz *sjeverne*. Od vremena se do vremena, sudim, zbivaju *provale* iz unutrašnjosti; u unutrašnjosti se naime Jupitera, tako se čini, zbivaju, kao i na Suncu, *neprestane promjene*, izvedene velikom toplinom te unutrašnjosti; pa kao što se te promjene očituju u naglim gibanjima i promjenama oblika i u protuberancijama, očituju se unutrašnji prevrati na Jupiteru — u veoma naglim gibanjima — na njegovoj vidljivoj površini, koja znadu lice te površine za nekoliko sati toliko promijeniti, da se to i sa Zemlje može opaziti. Izbačena tvar, padajući natrag na površinu, izvodi neke *tamne pjege*, koje s vremenom mijenjaju svoju boju.

Osobito mjesto zaprema „crvena pjega“ u tim mišljenjima. Većina se ipak slaže u tom, da je to jamačno *kontinent*, koji se baš sada stvara na površini Jupitera, ili bar otok, koji struji žitke tvari zadaje odredjen otpor.

Posebno mjesto ide *polagane promjene* na Jupiterovoj površini, koje se svakih 10—12 godina *ponavljaju* otprilike istim redom i istim načinom. Amo idu u prvom redu polagane promjene i nestajanje tamnih pruga, da se onda ponovno pojave. Za te se promjene čini, da su u svezi s 11-godišnjom periodom Sunčevih pjega, ali stvar još ni izdaleka nije posve jasna. *Fritzinger* misli, da Jupiterove pruge pokazuju istu periodu u svojim promjenama, kao što je Zemlja pokazuje u *periodama klime* po Brückneru. I boja se tamnih pruga mijenja u sličnoj periodi. Sva sila pitanja, koja je nauka tek načela!

IV.

Na osnovi se toga možemo napokon taknuti i pitanja života na Jupiteru. O životu u smislu zemaljskih, organskih stvorova ne može na Jupiteru da bude ni govora. *Flammarion* je prije mnogo godina napisao lijepu knjigu *„La fin du monde“*. Nakon velikoga broja milijuna godina živjet će na Zemlji posljednji par ljudi: Omega i Eva. Umiru polagano

od studeni. Prije nego će utrnuti posljednji život na Zemlji, baš izlazi Jupiter, na kojem se javljaju *prvi počeci* života. On dakle misli, da će se Jupiter doonda toliko ohladiti, te će biti na njegovoj površini takve prilike, da može organički život na njem započeti i dalje se razvijati slično, kako se od vjekova razvijao na Zemlji.

No ovakva pitanja nauka danas još ne može da raspravlja; i Flammarion iznosi ovo svoje mišljenje tek u pripovijesti. Tu je danas otvoreno veliko područje najraznoličnijim mišljenjima, koja mogu imati tek manji ili veći stupanj vjerojatnosti, prema tomu, tko ih iznosi. No i najbolji današnji poznavaoci Jupitera bit će u tom pitanju vrlo različnoga mišljenja. Abbè *Th. Moreuse*,[1] ravnatelj zvjezdarnice u Bourgesu (Francuska) misli, da nije jako vjerojatno, da bi na Jupiteru moglo biti ikada života. U doba, kad će se na Jupiteru ustaliti toliko jaka čvrsta kora, da unutrašnja njegova toplina ne smeta, bit će po njegovu mišljenju naše Sunce, koje već danas nije podobno da u tim dalekim krajevima svemira *samo* svojim toplim zrakama podržaje život, već slabašna crvena zvijezda, koja se žuri da umre. Ni ovo mišljenje medjutim po današnjem našem znanju o tim pitanjima nije više nego — puka kombinacija.

Još valja nauci u nebu mnogo raditi, da lijepe sanje o umnim bićima na ostalima svjetovima u obitelji našega Sunca ili potvrdi ili obori!

U KRAPINI.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Gaj ču sred kule tmurno veče neko
Plač drevne žene, žive uzidane:
„Iz dojke još mi ide slatko mlieko,
A sin moj ne će svoje majke hrane.“

On vidje jednom u divljem noćištu
Aveti velje triju holih diva,
I s njima vidje, gdjeno na ognjištu
Vječna i tajna plamsa vatra živa.

A kada sunce granu na istoku,
Gaj zublju digne plamnu i visoku;
Kô vjetar s brda u nizinu banu;

Močvaru prodje, golet i grobište,
Udari zubljom u gnjilo strnište,
A oganj buknu, mrtvo polje planu.

[1] Abbè Th. Moreux, Les astres mondes sont — ils habités? Editions „Scientifica“. Paris, 1912. str. 55.

UČITELJ LOVRIĆ.

Pripovijest. Napisao PAVAO LEBER. (Zagreb.)

I.

Godine 1855. na dan 23. svibnja zazvoniše u 10 sati u obim glinskim crkvama zvonovi: oglasiše smrt generala Ivana baruna Benka. Ustao je toga dana zdrav, a kad mu doniješe kavu, udari ga u taj čas kap i sruši se na zemlju. Za njim je žalio svatko, tko ga je poznavao. Upravljao je prvom banskom pukovnijom od god. 1837. do god. 1842. Kad je kao general bio umirovljen, zaželi da do smrti proživi u Glini, jer mu je to mjesto osobito omililo. Veselilo ga još većma ovdje živjeti, jer mu je sin Antun postao godine 1854. pukovnikom u Glini. Za života svoga govorio je svome sinu, neka ga dade sahraniti na groblju u Topuskom, a to je sin i učinio. Bože mili, koliki se svijet zgrnuo na dan ukopa! Iz Petrinje je došao general s mnogim časnicima, a od prve banske pukovnije teško da je i jedan časnik manjkao. Vojnici pred lijesom i uz lijes, a zvuci pukovnijske glazbe žalobno odjekuju, tu bijaše i školska mladež, svi obrtnički cehovi, gradjani; sve se to natjecalo, da iskaže zadnju počast nekadašnjemu pukovniku. Kad je povorka prešla glinski most, stade školska mladež i oni, koji ne mogoše do Topuskoga. U mnogim kočijama i kolima odvezoše se gospoda i gospodje. Nad grobom izreče govor župnik Akšamović, topovi zagruvaše, a vojnici opališe — „u slavu“. General iz Petrinje i štopski časnici pristupe k sinu, pukovniku, i rekoše, da žale zajedno s njime, što je izgubio dobroga oca i uzornog časnika. U sprovodu medju učiteljima bio je i Antun Lovrić, koji je pomagao učiteljima, a bilo mu tek petnaest godina. Otac mu bio krojač i umro, dok je Antun posve malen bio, mati se mučila gospodarstvom, imala kućicu, nešto zemlje i blaga. Kad joj sin došao sa sprovoda, reče mu:

„Dijete drago, tebi prolaze godine, pak ne možeš uvijek biti učiteljskim pomoćnikom, treba da izučiš učiteljsku školu u Rakovcu. Prije nego umrem, želim da te vidim opskrbljena. S pet forinti, što ih sada svakog mjeseca dobivaš, ne da se živjeti“.

„Mila majko, ja mislim na to, ali da se izučim za učitelja, trebaju mi dvije godine, treba plaćati za stan i hranu, za knjige i odijelo, a znam da u tebe nema novaca, i zato ti ne htjedoh o tom ni govoriti“.

„Za trošak se ti, sinko, ne brini. Spremila sam ja nešto novca za svoj ukop, i ako bi me bolest snašla, za te mora novaca biti, pa makar ja — na dan samo jedamput — suhi krušac blagovala. Dat će dragi Bog, da mi i moje gospodarstvo nešto donese.“

„Kad je, majko, tomu tako, hvala ti na tvojoj materinoj ljubavi, na jesen ću, ako Bog da, u Rakovac, a do jeseni vježbat ću se na glasoviru. Neki mi dan reče kapelnik Wendl, da već toliko znam, te bih mogao druge učiti. Sad ću se još bolje usavršiti, pa tko zna, možda ću koga moći u Rakovcu podučavati u glasoviru, pa time steći novaca, da tebi bude manji trošak, a moglo bi se dogoditi, da kog učenika iz nižih razreda podučavam“.

„Dat će dobri Bog i čestiti ljudi, pak ćeš izučiti škole i mene obradovati, a sebi koristiti“.

II.

Nekog dana došao Antun kući neobično veseo. Mati to opazi i upita:

„Sinko, tebe je Bog nečim usrećio, nisi doduše nikad žalostan, ali danas te vidim baš dobre volje“.

„Kako ne bih veseo bio! Čuj, majko, što ću ti sada pripovijedati, pa se veseli i ti. Pozvao me danas pukovnik Benko k sebi i kazao mi, da se za me pobrinuo kod ravnatelja Radočaja na realci u Rakovcu i da mi je ovaj našao stan i hranu kod kapetana Blažekovića, a da ću u to ime njegovog malog sina Milana podučavati u naucima i u glazbi“.

„Pravo imaš da si veseo“, povladi mu mati, „imaš i zašto; samo pazi, da budeš vrijedan te sreće i da ne osramotiš sebe i mene. Jesi li ti, sinko, pukovnika molio, da te preporuči?“

„Ne boj se, majko, bit ću ja čestit kao i dosada, a preporučio me je pukovniku nadzornik školski Trnski i nadučitelj Mladjenović“.

„Neka im Bog naplati za njihovo dobro djelo“.

Nakon toga pripovijedao je Antun svojoj majci, kako mu je pukovnik dao lijep nauk. Opominjao ga, neka se čuva rdjava društva, nevaljanih prijatelja i drugova, koji radu idu po krčmama. Knjige neka mu budu najmiliji drugovi. Kazivao mu pukovnik o sebi jednu zgodu, dok je u Beču boravio. Zalazio je u otmjena društva i medju drugove časnike. Njegovi drugovi rado su se kartali, ali on je kraj njih sjedio i gledao. Samo je jedamput kartao, a to je bilo prvi i posljednji put. Zamijenio je taj put svoga druga i dobio na kartanju preko hiljadu forinti. Taj dobitak dao je crkvi i školi. Sjetio se, da mu je otac kazao: neka se nikada ne karta, jer da mu tudjih novaca ne treba, a svojih drugomu ne treba davati, i da s kartanjem nije postao nitko srećan. S kartanjem se trati skupocjeno vrijeme, te se dogodi, da se tom zgodom posvade najbolji prijatelji. „Pukovniku se zahvalih“, reče sin, „na njegovu iskrenu savjetu“, a u sebi odlučih, da se ne ću kartati, jer te igre ne znam, a za nju i ne marim. Dok sam manji bio, kopčao sam se na puceta i igrao „pisma i glave“.

Tako se razgovarao sin s majkom, kad eto u sobu gostioničara Pavića, koji će svog sina za koji dan odvesti u Rakovac, da na realci uči. Pavić ponudi Antunu, da se može s njim povesti, čuo je, da će ovaj ići u Rakovac. Antun prihvati ponudu i zahvali se veseo, da ne će trebati za kola trošiti. Kad je Pavić otišao, reče Antun materi:

„Majko, danas nam je upravo srećan dan!“

Nadošao dan odlaska. Već ranim jutrom dopremljen je Antunov kovčeg k Paviću.

Prvi put rastaje se Antun s majkom, koja mu sa suzama u očima preporuča, da bude valjan i čestit. Pred Pavićevom kućom upreženi su konji, na stražnjem sjedalu smjestiše se, a sin Pavićev sjede naprijed; niz lice padaju mu suze, žali da mora ostaviti očinski dom i mile roditelje.

Otac tješi sina, obećaje da će po njega o Božiću poslati kola, ako bude dobro učio. „Sinko“, veli otac, „bez truda i muke ne može se živjeti, u mladosti je doba sijanja, što će se kasnije žeti, a tko se dima ne nadimi, taj se ne će ni vatre nagrijati“. Oko podne dodju do Vojnića, a kad su konji otpočinuli i putnici objedovali, krenuše dalje. Iza dana dodju u Rakovac i odsjednu kod satnika Novkovića, kod koga će biti Pavićev sin na stanu i na hrani, kako je to već prije ugovoreno.

III.

Kad se sjutradan javio Lovrić ravnatelju Radočaju i predao mu svjedodžbu, kimnuo je ravnatelj zadovoljno glavom, te mu reče: „Ovako lijepe svjedodžbe i pohvale od nadučitelja nisam skoro čitao. Budite i dalje tako valjan, pa će biti veseli vaši dosadašnji poglavari, naročito pukovnik Benko, koji vas je meni preporučio. Evo ja sam već napisao cedulju na kapetana Blažekovića, otidjite k njemu, i ondje će vam biti dobro. Pazite, kapetan vam povjerava svoje jedino dijete, koje ne smije u vas vidjeti nikakve pogrješke. Morate da ste mu uzorom čestita čovjeka. Lovrić obeća, da će djetetu biti čestit odgojitelj i zahvali ravnatelju, što mu je to mjesto namijenio.

Kad je Lovrić došao u kuću kapetana, nadje njega, suprugu i sina Milana u sobi te se javi, da je on Lovrić, pripravnik, i tad preda cedulju, koju mu je uručio ravnatelj. Kapetan ga veselo primi, te mu spomene, da mali Milan polazi sada treći razred pučke škole, a kad svrši četvrti, da će biti primljen u vojnički zavod. Ove dvije godine, napomene kapetan, dok budete u preparandiji, podučavat ćete moga sina u glazbi, ponovit ćete s njim što u školi uči, a kad bude vremena, ići ćete s njime na šetnju. Vi ćete u mojoj kući biti kao da spadate u obitelj, ako vam što ustreba, samo mi kažite, pa ću gledati, da vam bude udovoljeno. Lovrić se zahvali kapetanu i njegovoj gospodji ženi, što mu povjeravaju Milana, nastojat će da svoju dužnost točno svaki dan ovrši. Tada odvede kapetan Lovrića u sobu, u kojoj je za njega sve uredjeno bilo, i kamo je dao Lovrić svoje stvari dopremiti. Lovrić ode sada k Paviću, zahvali mu, što ga je povezao i poruči po njem svojoj majci, da se nada kod kapetana srećan biti.

Lovrić je napredovao u naucima dobro, ravnatelj ga je javno pohvalio te spomenuo, da takova pripravnika još nije imao, koji bi znao tako dobro glazbu, i zato je kod djačke mise u crkvi sv. Barbare češće zamijenio učitelja glazbe. Roditelji Milanovi bili su zadovoljni s odgojiteljem i hvalili su Bogu, što su se na njeg namjerili. Kad je Lovrić na praznike došao kući, nije se mogao dosta nahvaliti, kako mu je dobro. Materi je godilo čuti, da joj je sin zadovoljan kod Blažekovića, ali ju je još više veselilo, da joj je sin dobio izvrsnu svjedodžbu. Kad je Lovrić druge godine svršio učiteljsku školu, mislio je, da je najsrećniji, kad ugleda u svjedodžbi, da je svršio tečaj s izvrsnim uspjehom. Milan je prvi bio u svom razredu, a tomu je dosta pomogao Lovrić, komu su roditelji za trud predali na uspomenu zlatnu uru, da ga sjeća na Milana. Lovrića je to dirnulo, te je kazao, da će se Milana i njegovih roditelja sjećati, dok

bude živio. Otkad je živ, nije mu tako dobro bilo, a možda ni ne će biti, kako mu je bilo u domu njihovu. Milanu preporuči, neka i nadalje marljivo uči, kako je dosada učio, da i u vojničkom zavodu bude prvim učenikom. Milan poljubi ruku svomu odgojitelju i obeća mu, da će biti dobar. Lovrić se odveze kući s gostioničarom Pavićem i njegovim sinom, kako se pred dvije godine s njima i dovezao. Tko da opiše radost majčinu, kad joj se sin povratio i kazao, da je srećno svršio nauk za učitelja?

IV.

Nekoliko dana iza dolaska Lovrićeva u Glinu, stigne mu od nadučitelja odluka od glavnog zapovjedništva u Zagrebu, da je namješten za podučitelja u Glini. Ne zna se, je li bio on veseliji ili njegova mati. Nije mu plaća bila — bogzna — kako velika, ali u ono doba moglo se s manje novaca živjeti, nego danas. Osim plaće zaslužit će si Lovrić podučavanjem u glazbi, a nedavno rekao mu je župnik, ako postane učiteljem u Glini, da će ga namjestiti za orguljaša. Radosno je obavljao Lovrić svoju službu, djaci bili poslušni i rado učili, roditelji veselo ga pozdravljali, jer su na djeci vidjeli, da napreduju u naucima i u ponašanju. Poslije nauka učio je svu djecu pjevati domoljubne i crkvene pjesme. Kad su djeca na Božić kod poldašnje službe božje zapjevala, kao da slušaš glase s nebeskih visina. Narod je izlazeći iz crkve govorio, da takve pjesme još nikad nije čuo u Glini, a tako skladno i milo, teško da se i u Zagrebu pjeva. Hvalili učitelja pred majkom i govorili joj, da može biti srećna, kad ima tako vrijedna sina. Mati hvalila Bogu, što tako dobre glase čuje o svom sinu. Svršio je prvu školsku godinu kao učitelj, zadovoljni su bili s njim poglavari i roditelji mladeži. Kad je jednog dana sjedio s materom, koja je šivala, reče joj:

„Majko, nešto mi je na srcu, što ti moram kazati. U Rakovcu sam se upoznao s kćerju učitelja Božičevića. Vrijedna je i poštena, bogata nije, ali u njezinoj je valjanosti bogatstvo. Kad sam lani polazio iz Rakovca, upitao sam roditelje, bi li mi je htjeli dati za ženu, a oni su mi rekli, ako kod svoje odluke ostanem godinu dana, da će mi je dati, i ako kći Anka bude voljna poći. Što veliš, majko, ti na to?“

„Sinko, što bih ti ja na to rekla, nego da je meni pravo. Veliš, da je djevojka čestita i vrijedna, a što ćeš više. Da bogata nije, za to nek te ne boli glava. Nije u bogatstvu uvijek sreća. Od mojih drugarica bilo ih je, koje su se udale za bogate muževe, ali neke nisu bile srećne u braku. Ja sam uzela krojača, pa hvala Bogu, bila sam s njime srećna. Živjeli smo zajedno zadovoljno, te si radom priskrbili kuću i nešto zemljišta, te se uzdam u dragoga Boga, da ću moći u svojoj kućici smrt dočekati, a da ne ću nikome dužna biti, a poslije smrti, što imam, to je tvoje i božje, a ti sad otidji u Rakovac i uredi s roditeljima, kada ćeš se vjenčati; ja ću dotle ovu ljepšu sobu za vas urediti, a za sebe ću uzeti sobu, u kojoj je sada stanar. Sinko, blagosivljem tebe i tvoju zaručnicu, budete li čestiti i Bog će vas blagosloviti.“

Lovrić otidje u Rakovac i kaza roditeljima, da on ostaje kod svoje riječi i želi, da mu bude njihova kći Anka drugaricom u životu, s kojom

će dijeliti svako dobro, a stigne li ih kakova nezgoda, da će je lakše s njom podnijeti. Dozovu kćer i kad joj rekoše, da je učitelj zaprosio njezinu ruku, upitaše je, je li voljna za njega poći, odgovori, da ga želi uzeti, ako roditelji pristanu. Roditelji pristali, i tako su zaruke bile obavljene. Vjenčanje dogovoriše na dan Male Gospe, a tako je i bilo.

V.

Drugi dan naveče iza vjenčanja prispio je Lovrić sa suprugom u u Glinu. Amo ih je sproveo njezin otac. Kad su se pozdravili i izljubili, a majka blagoslovila sina i snahu, dodjoše pozvanici na večeru. Bili su to učitelji i susjedi. Sjutradan rastane se otac s kćerkom, preporuči je mužu i majci, a kći plačući pozdravlja majku.

Nadošla nova školska godina, a Lovrić vrši svoju službu — kao i dosad — veselo, sve se smije od radosti, što podučava mladež. Veselo ide od kuće u školu, veselo ide iz škole kući, gdje ga čeka brižna majka i dobra žena. Živu svi složno, nema medju njima nikad nesloge. Došla iza mjesec dana i majka, da vidi, kako joj kći živi. Kći se uvelike hvali, kako joj je dobro, kao da je kod oca i majke. U mužu svome stekla je oca, brata i čestita druga, a njegova majka mila joj je kao rodjena mati. Majka hvali Bogu, da joj je kći srećna i zadovoljna, te moli Boga, da i u napredak bude srećna. Nakon tri dana boravka vraća se majka kući, da donese svomu mužu veseo glas o kćeri, koja je stekla drugu majku i muža, čestita druga. Prošle su dvije godine, otkad se Lovrić oženio. Na izmaku druge godine pozove pukovnik Lazić Lovrića u svoju pisarnu, te mu ponudi, ne bi li on htio učiteljsko mjesto u Lasinji. Ondje će imati veću plaću, a i narod je ondje dobar i rado daje djecu u školu. Imat će uza se učiteljskog pomoćnika, te bude li kao i dosad valjan, imat će ondje vesele dane. Lovrić zahvali pukovniku, što se njega sjetio i obeća, da će mu sjutra kazati, da li prima to mjesto, jer se mora u toj važnoj stvari dogovoriti s majkom i sa ženom. Kad je Lovrić kući došao i pripovjedio, da mu se učiteljsko mjesto u Lasinji nudja, upita majku i ženu, što one misle. Majka rekne, neka sin s Ankom odluči, kakogod oni kažu, njoj je pravo. Nato će Anka:

„Majko, lijepo je u Lasinji, bila sam ondje s ocem. Dat ćemo kuću ovu u najam, pa ćemo ondje lijepo živjeti.“

„Anko draga! Znam, da je za tebe i za sina bolje u Lasinji, jer da nije bolje, ne bi pukovnik to mjesto niti nudio, ali što se mene tiče, ja ne mogu s vama ići. Ja sam se u ovoj kući naučila, stekla sam je sa svojim mužem, u njoj sam proživjela radosnih dana i želim, da me iz nje mrtvu iznesu i polože u grob uz moga nezaboravnog muža. Ja ću moći živjeti uz svoje dosadašnje gospodarstvo, a moći ćemo se vidjeti u godini bar jedamput, doći ću k vama, a vi ćete doći k meni. Mogao bi Bog dati, da se i blizu Gline koje učiteljsko mjesto isprazni, pa ćemo se onda češće vidjeti. Ne ću vas, djeco, nikada zaboraviti, ovo, što imam, poslije moje smrti vaše je, — a koga drugoga imam doli vas?“

Lovrić javi pukovniku, da je voljan poći za učitelja u Lasinju, te je za nekoliko dana dobio i odluku. Bio je dan rastanka s majkom težak, ne znaš, komu se je teže rastati, majci ili djeci.

VI.

Lovrić je bio u Lasinji deset godina, i kad se ispraznilo mjesto u M. blizu Gline, zatraži to mjesto i dobi ga. Pavića imenuju u tom mjestu za župnika. Veselila se obadvojica, što zajedno službuju. Natjecali se, koji će od njih uspješnije u svom zvanju djelovati na korist tamošnjega pučanstva.

„Je li se sjećate," upita učitelj župnika, „kad smo se zajedno vozili u Rakovac, vi u realku, a ja u preparandiju? Bio vaš otac dobar i povezao me svaki put, kad sam išao u Rakovac ili u dom svoj."

„Kako da se ne sjećam toga, dobro mi je sve u pameti. Žalio sam ostaviti dom, ali me otac s vama tješio, da u mladosti moramo učiti i raditi, ako želimo do kruha doći. Onda nisam pravo to razumio, ali sad vidim, da je tomu tako. Da nisam u mladosti učio i marljiv bio, kamo bih dospio? Hvala Bogu i dobrim roditeljima, imadem svoju službu, a po njoj i opstanak, a dat će Bog, da ću u svom zvanju revan biti i odužiti se narodu, iz koga sam nikao. Zapalo me eto mjesto, koje mi je od djetinjstva poznato, u koje sam zalazio s ocem, kad je u ovom kraju kupovao vino i žitak. „Molim vas, prijatelju," upita župnik učitelja, „kakav je ovdje sada narod, nekad je bio pošten i radin, nije li skrenuo s pravoga puta?"

„Dobar je narod," pohvali učitelj, „a bit će još bolji, treba da ga podučimo, osobito da uzgojimo uzdanicu, našu mladež, jer po njoj bit će ovaj kraj još sretniji, negoli je danas, ako upremo sve sile oko njezina boljka. Kao što svagdje, tako ima i ovdje takovih, koji diraju u tudje, koji troše teško zasluženi novac na piće, koji ne će da se oduče kletve i psovke, koji se ne boje niti Boga, niti se srame ljudi, hvala Bogu, takovih je malo, a bit će ih još manje, jer mladji naraštaj polazi marljivo crkvu i školu, a i časnici, koji ovdje službuju, vrijedni su zlata. Svakom zgodom potiču narod na svaku vrlinu."

Kad je župnik na Duhove prvi put službu božju služio, bila je crkva dupkom puna naroda. Narod rado sluša propovijed, a kad je školska mladež zapjevala pjesmu, od miline srce ti je zaigralo. Kad je župnik posjetio kapetana, izruči mu pozdrav od bivšeg svog župnika, koji je nekoć s kapetanom u Topuskom službovao i s njim prijateljevao. „Ne znam," reče kapetan, „je li bilo dana, kad se ne bi sastao sa župnikom, mi smo u službi jedan drugome išli na ruku. Gledali smo da narodu pomognemo, a nadam se, da ću i s vama tako za dobro naroda raditi. Drago mi je, da ste baš vi ovamo došli, poznam vaše roditelje, a i vas sam poznavao, dok ste školu polazili. Ustrebate li što u službi, samo mi naustice recite, ne trebate pisati, ja ću vam na ruku ići, a molim i vas, da mi pomognete u korist narodu."

Kad je župnik učitelju pripovijedao, kako ga je kapetan prijateljski dočekao i s njim ljubazno razgovarao, reći će učitelj:

„Teško da ikoja satnija ima tako dobrog kapetana, kao što ga mi imademo, Bog mu dao sreću!"

VII.

Kad je jedne nedjelje poslije večernje došao k župniku učitelj, zamoli ga, neka mu pripovjedi, kako je živio u Lasinji.

„Pripovijedat ću vam, znadem da pripovijedam, prijatelju, odlanut će mi i srcu, dosad nisam nikomu pripovijedao. Ne mogu se potužiti, da mi je u Lasinji bilo zlo. Imao sam dobrog župnika Peaka, koga i vi dobro poznajete. Školska mladež bila poslušna, a što me je najvećma veselilo, roditelji su rado slali djecu u školu. Poglavari su bili zadovoljni s mojim radom, ali su me snašle druge nezgode. Mojoj ženi pomroše roditelji u Rakovcu, moradosmo dvaput onamo otići, a to nam je dosta velik trošak bio; što smo novca uštedili, to smo potrošili. Imali smo troje djece, jednog sina i dvije kćeri. Treba se hraniti i odijevati. Htjedoh da uzmem zajam, ali mi žena govorila, neka nipošto ne pravim duga, jer lako se je u dug ukopati, ali je teško iz njega se izvući. Spomene takodjer, da ćemo se jednostavno hraniti, a i na odijelo da ćemo manje trošiti. Tako i bilo, ali eto nevolje i žalosti. Zavladala u selu i okolici medju djecom bolest: skrlet. Oboli mi sin i jedna kćerka, umre oboje u četrnaest dana, jedno za drugim. Nisam nikada bio u svom životu toliko žalostan, kao onda. Sin mi je već bio pošao u školu, bio je tako mio i dobar, svakomu je omilio, tko ga je poznao, a i za dobrom kćerkom plakasmo. Ostade nam ova kćerka, koju ste vidjeli. Moja supruga željela, da se djeca ukopaju kraj njezinih roditelja na karlovačkom groblju. Meni je to bilo pravo, da posjetimo zajedno grobove, ali upadosmo u dug, a teško onomu, tko je dužan: nema mirnog danka. No, hvala Bogu, i taj sam dug isplatio. Palo mi na pamet da zatražim potporu kod glavnog zapovjedništva, ali kad to spomenuh ženi, ona ni čuti o tom veleći: „Ni otac moj nikad nije molio milostinje, ne trebamo ni mi.“ Pravo je rekla, sjetih se, kako mi je i majka rekla, neka nikada ne tražim ničije milosti. Hvala ženi i majci na savjetu, nisam nikad molio milosti dosada, a gledat ću, da i u buduće ne ištem od drugoga ništa. Stiže me opet nevolja i tuga: umre mi moja predobra majka, ona majka, za koju mislim, da je bolje nije moglo biti. Kad mi stigao glas, da teško boluje, odem odmah k njoj i — hvala Bogu — zatekoh je još živu. Mogao sam joj poljubiti ruke, kojima me je milovala i othranila, mogao sam joj zahvaliti na materinskoj ljubavi, a ona me je mogla još blagosloviti i od Boga svako mi dobro zaželjeti. Onaj, koji je izgubio majku, može me razumjeti, a drugi ne shvaća, kakva mi je tuga parala srce. U toj žalosti tješila me moja draga žena, bila mi je tada — kao i uvijek — andjeo-utješitelj. Kuću, koju mi je majka ostavila, prodam, a dobiveni novac uložim u štedionicu za moju kćerku, da joj dadem kao vjenčani dar. Eto tako sam proživio u Lasinji, a kad sam došao u M., preporučim sebe i obitelj svemogućemu Bogu, da nam bude hraniteljem i braniteljem.“

VIII.

Neke nedjelje — poslije službe božje — dodje k župniku Niko Sančić i upita ga:

„Jeste li čuli, kako se neki seljani spremaju u Zagreb da tuže našeg dobrog učitelja, neka bi ga premjestili od nas u drugo mjesto, a zašto ga kane tužiti, kazat ću vam. Dobili neki seljani zapovijed, da moraju platiti školskoj blagajnici dug, što ga duguju za glavnicu i kamate, te ako

naskoro ne plate, da će im se prodati blago i zemljište. Krive za to seljani učitelja, jer da ih je on prijavio za taj dug. Spomenuo sam ljudima, da je učitelj morao to prijaviti, zato nek se ne sramote s tužbom."

Nato reče župnik Niki:

„Nisam o toj tužbi niti riječi čuo, ali seljani nemaju pravo. Sada upravlja s računima školske blagajnice školski odbor, komu je stigao nalog da prijavi dužnike. Učitelj pravi račune i mora ih onako napisati, kako je u računskim knjigama našao. Nije na učitelju nikakve krivnje, nego na dužnicima, koji ne će da plate dužne kamate. Ima ih nekoliko, koji nisu već pet godina platili kamata, a u zadužnici su se obvezali svake godine točno kamate namiriti. Kažite kolovodji Žirkoviću, neka dodje sjutra rano k meni, da mu ja razložim, kako je do toga došlo, da se dug utjeruje." Obećao Niko, da će to kazati, i rastadoše se.

Drugi dan dodje Gjuro Žirković. Kad mu župnik na pozdravu uzvrati, reče mu:

„Gjuro! Ne valja vam posao, upustili ste se u nešto, što ne razumijete. Spremate se našeg učitelja tužiti, a on je u toj stvari toliko kriv, koliko ja i vi. On mora da vrši ono, što mu njegovi poglavari zapovijedaju, a zdrava pamet vam kaže, da se dug mora platiti. Neki dan ste mi kazali, da imate učitelja, komu nema para, a eto sad ste ga naumili tužiti."

„Oprostite," reče Gjuro, „nedavno sam bio u pisarni općinskoj, i pisar mi pripovijedao, da je učitelj prijavio dužnike, koji duguju školskoj blagajnici, i da je već potpisana zapovijed, da dužnici moraju glavnicu i kamate platiti, a našim starcima, koji su novac dobili, rečeno je, da ne trebaju nikada novca vratiti. Eto sad nas žele gospoda unesrećiti."

„Nije tako, Gjuro. Reklo se starima, da ne trebaju nikada glavnice platiti, ako će točno oni i njihova djeca kamate plaćati, a eto ima vas nekoliko, koji već dulje vremena niste niti novčića uplatili, zato se mora dug utjerati. Pisar vam je morao kazati, da je učitelju zapovjedjeno, neka sve dužnike prijavi, koje će naći u računskim knjigama. Ostanite kod kuće i ne sramotite sebe, jer ako odete tužiti, ne ćete si ni u čem pomoći, a učitelja ćete rastužiti. Umirite i druge dužnike, koji su se s vama složili, a moja će biti briga, da vas kod poglavarstva zagovorim i da do jeseni platite samo kamate, a glavnica da ostane i nadalje na dugu. Ljetina se pokazala dobra, pa ćete moći iz vina i žitka dužne kamate namiriti."

„Hvala vam iz dna duše, da ste mi to razložili, da ne bude vas, išli bi tužiti ni kriva ni dužna našega milog učitelja, i bio bi nam crn obraz pred svakim poštenim čovjekom".

Gjuro umiri dužnike, a župnik zamoli poglavarstvo, neka ljude do jeseni pričeka. Tako i bilo. Dužnici u jesen platili kamate, a glavnice ostale na dugu. Kad je župnik sve to učitelju pripovijedao, začudio se ovaj, kako su seljani mogli samo i pomisliti, da im je on neprijatelj.

IX.

Ima ljudi, koji nerado gledaju, ako je tko s drugim dobar. Kad se jednom Niko Sančić sastao s učiteljem, ovaj mu se potuži na župnika,

kako može o njem zlo govoriti, kako može kazati, da zapisuje u školu više djece, samo da ih može za „jabuku“ što više ispisati.

„Ne vjerujte,“ veli Sančić, „to nije župnik nikomu kazao. Znadem dobro, kakav vam je prijatelj župnik. On je nagovorio ljude, da su vam dali komad zemljišta, njegovim zagovorom dobili ste nagradu za pjevanje u crkvi, on rado s vama šeće, i kadgod k njemu dodjete, dobro ste mu došli“.

Sančić ode do župnika i reče mu sve, što je s učiteljem razgovarao, a župnik se nasmije i reče:

„Nikada i ni pred kim nisam proti svomu prijatelju govorio, svagdje sam ga hvalio, a to je i zaslužio, jer je čestit, ali mi onomadne pripovijedao Sladić, kako učitelj župljanima govori, da meni ne pripadaju od župljana kola, kad idem k bolesniku i kad idem na sprovod.“

„Sada znam sve,“ veli Sančić. „Sladić je htio da vas s učiteljem posvadi, kako je već i druge zavadio, idem do učitelja, kazat ću mu, da ga vi za kratki čas pozivljete, a otići ću i Sladiću, neka i on dodje, kako bi se cijela stvar izravnala.“

Kad je učitelj došao, uvjeriše jedan drugoga, da ono nije istina, što Sladić govori, pružiše si ruke i zadadoše si riječ, da ne će nikome vjerovati, tko bi ih želio posvaditi.

Uto dodje i Sladić. Čim je u sobu stupio, smeo se, vidjelo se, kako mu nije pravo, što se sada sa župnikom i s učiteljem sastaje.

„Sladiću,“ progovori župnik, „vi ste kazali učitelju, da ja proti njemu govorim zbog uškolovanja djece, kako bi ja to govorio, kad i ja glasujem kod uškolovanja, i glasujem, kad se čije dijete vadi iz škole. Vi ste meni rekli, da učitelj govori, kako meni ne pripada pravo na kola, kada u duhovnoj službi idem k župljanima, a učitelj mi kaže, da on to nije nikad nikomu spomenuo. Sladiću! Evo nas trojice zajedno, kažite nam oko u oko, jesmo li jedan proti drugomu govorili?“

„Gospodo, oprostite mi, vi niste jedan proti drugomu govorili,“ moli Sladić blijed kao krpa. „Zaklinjem vas, ne kazujte to nikomu, prisižem, da ne ću više nikada proti drugomu kojekakve stvari izmišljati. Mene su na to nagovorili seljani, a ja sam ih — u zao čas po se — poslušao. Govorili mi seljani, kako nije dobro, da su župnik i učitelj u prijateljstvu, jer onda je veći namet za školu i za crkvu. Ne znam, je li to ovamo spada, ali je istina, da i za gospodara nije dobro, ako se sluge slože, bolje je, dok se svadjaju.“

„Ne ćemo mi o tom nikomu govoriti,“ reče župnik, „to znade još samo Niko Sančić, a on znade šutjeti.“

Sladić je održao riječ, nije više izmišljao, kako bi koga s kime zavadio, a Niki se treba zahvaliti, da je tako brzo do izmirenja došlo.

X.

Gotovo nije bilo dana, a da se nije župnik sa svojim dobrim prijateljem, učiteljem, sastao. Najmilija im bila šetnja. U razgovoru pripovijedao jedan drugomu, što je tko doživio, a snovali su osnove, kako će narodu koristiti, potičući ga na svaku vrlinu, a odvraćajući ga od zle riječi i

opaka djela. Razgovor začiniše gdjekad i nedužnom šalom. Kad je župnik jednom pripovijedao učitelju, da iz knjiga i iz župnih matica vadi sve ono, što se u župi znamenita dogodilo, i da će to sve u knjigu-spomenicu upisati, odluči, da će i on o svojoj školi napisati, što nadje upisano u zapisnicima, zatim, što mu stariji ljudi znadu pripovijedati o školi, te zamoli i župnika, da mu priopći, ako ima što upisano u maticama. Iza nekoliko dana dade mu župnik bilješke iz matica, što su se ticale škole. Ako je koga od njih stigla kakva ugodna vijest ili dobro djelo, odmah je jedan drugomu javio, a ako je koga i nezgoda snašla, jedan bi se drugomu potužio. U radosti bilo im veće veselje, a u žalosti kao da je tuga bila manja. Ako im je u vrtu što urodilo, a drugi to nije imao, obradovao je prijatelj druga plodom svojim. Kad se ne bi samo nekoliko dana vidjeli, bilo je to za njih, kao da se nisu odavno vidjeli. Druge godine — iza dolaska župnikova — dogovori se ovaj s kapetanom, da će učitelja na njegov imendan razveseliti. Naučili jednog učenika čestitku, koju će kazati učitelju u školi, a jednu učenicu naučili, što će izgovoriti, kad stignu na „gradinu“. Na dan sv. Antuna Padovanskoga dodju prijatelji poslije službe božje u školu, koja je cvijećem bila iskićena. Učenik pozdravi učitelja čestitkom, a župnik zahvali učitelju na trudu, što ga je dosad uložio u školi i u crkvi, pa tim činom pokazao, kako ljubi hrvatsku otadžbinu. Tada zamole učitelja, da poslije podne dodje sa školskom mladeži na gradinu, gdje će biti njemu u čast priredjena zabava. Učitelj se zahvali na čestici i obeća, da će doći s mladeži i sa svojom ženom na zabavu. Kad su gosti i školska mladež došli na gradinu, bila je sjenica već načinjena, a nad njom lepršala hrvatska trobojnica. Djevojčica pozdravila svečara i uručila mu kitu cvijeća. Župnik je tada pričao o gradini, kako je našao napisano u knjigama, i što su mu starci pripovijedali, spomenuo je, što se priča o knezu Svraki, koji je u gradu stanovao, i o njegovim sinovima, koji su mu rano poginuli. Učitelj pokazivao djeci sela, koja se s gradine vide. Izatoga podju gosti u sjenicu, a mladež posjela na tratinu u hladovini. Doneseno bilo pečenke i kolača, te se gosti i mladež razveselili. Kad je učitelj vidio, da se mladež dovoljno zabavila, zapovjedi, da se u red postave i da na svršetku zapjevaju pjesmu. Zapjevali „Još Hrvatska nij' propala“, a tada se svi spuste niz gradinu pripovijedajući, kako su se ugodno na imendan dobrog učitelja zabavili, i kako će se toga dana rado sjećati, dok budu živi. Ako je itko bio veseo na taj dan, to je bio učitelj. Vidio je, da mu se njegov trud i mar oko obuke mladeži priznaje, a veselilo ga i to, da se na toj zabavi mladež dobro ponijela, a to ponašanje, da se i gostima mililo. Kad su sišli s brijega na put, došao je čas rastanka, a učitelj se svima vrlo lijepo zahvaljuje. Ponosan je, što je učitelj, i nikad ne će požaliti, da se je tomu staležu posvetio, a nastojat će, da ne će nikad u revnosti popustiti.

XI.

Iste one godine, kad su se neki spremali da učitelja tuže, što ih je prijavio glede nemara u plaćanju kamata za školsku blagajnicu, dodje k župniku — drugi dan po Božiću — učitelj, te se pohvali, da će nešto vesela pripovijedati.

*

„Na badnjak," pripovijeda učitelj, sjedim poslije podne u školskoj sobi i pišem zapisnik o pošljednjoj školskoj sjednici, kad eto k meni Jose Kvakića, momka od devetnaest godina. Nazove mi dobar dan i metne na stô bocu vina, a iz torbaka izvadi pogaču i pleće od pečenice, danas pečene. Kad je to na stô metnuo, moli me, neka ne zamjerim, što se mene sjetio i donio „božićnicu". Spomene, kako mu je pokojni otac govorio, da su u prijašnje doba seljani župniku i učitelju prigodom blagoga dana donosili pečenku, a on želi, da se taj dobar običaj ne dokine, pa se eto sjetio učitelja. Mislim si u sebi, i dosad su bili blagdani, ali ni pokojni otac, a niti ti niste donosili meni na blagdan dara, po svoj si prilici došao, da nešto zamoliš. Tako je i bilo. Kad mu dadoh duhana, kako sam običavao davati svakomu, koji mi je što za ljubav učinio, zamoli me momak, da saslušam njegovu molbu. „Dok sam bio malen", veli Kvakić, „molio sam oca, neka me ne dade u školu, jer da volim pastir biti. Nisam polazio škole, ostadoh kraj očiju slijep. Sad sam došao nešto k pameti, pa bih rado znao čitati i pisati. Ne bi li me htjeli svake nedjelje poslije večernje učiti čitati, ja bi vam pošteno platio. Što bi u to ime tražili?" Odgovorim Kvakiću, da mu ne mogu odmah na to ništa kazati, ali da će naskoro čuti. Ako se nadje u župi još nekoliko mladića istih godina, to ću rado učiniti, da ih izučim u godini dana, a za to ne tražim ništa: dao mi tko za to ili ne dao. Kad je to učitelj izrekao, zamoli, neka bi župnik na novu godinu u crkvi oglasio narodu, da se prijave oni nepismeni mladići, koji žele naučiti čitati i pisati kod učitelja."

„Tako valja," pohvali župnik učitelja, te obeća, da će i on doći medju mladiće, kad učitelj dovrši obuku, da ih poduči u kršćanskom nauku, jer mladići i onako ne idu tako marljivo u crkvu, kao što djevojke, te će tako uz čitanje naučiti, što moraju kao kršćani znati. Župnik oglasi u crkvi, neka se do Bogojavljenja prijave oni mladići, koji žele naučiti čitati i pisati, da će ih učitelj naučiti. Kad se drugi dan iza Bogojavljenja sastao župnik s učiteljem, pohvali se učitelj, da se prijavilo — osim Kvakića — još sedam mladića. Dolazili su ovi mladići točno svake nedjelje i blagdana u školu i ovdje veselo učili, bilo ih je milota gledati, kako paze i rado uče. Kad je školska mladež imala dva mjeseca praznike, nisu ni oni dolazili u školu, samo im je učitelj preporučio, neka kod kuće opetuju, što su učili. Na treći dan Božića bio ispit. Došla gospoda iz općine, a bilo i seljaka, da čuju, što su mladići naučili. Imali su što i čuti. Čitaju bez pogrješke, pišu dosta lijepo, računaju brzo, znadu kršćanski nauk, a pripovijedaju i važnije zgode iz hrvatske povijesti. Na svršetku otpjevali jednu crkvenu i jednu domorodnu pjesmu. Čestitali svi učitelju na uspjehu, a učenici bili nadareni knjigama društva sv. Jeronima. U slijedećoj godini upisalo se sedam starijih seljana, koji su bili voljni da nauče čitati i pisati. Treba da se spomene još i to, kako su ovi mladići učitelju iz zahvalnosti pokosili i spremili sijeno i otavu i bili mu u pomoći kod poljskoga rada.

XII.

Kad se Lovrić jedne godine poslije praznika vratio iz Karlovca, gdje je sa ženom i kćerkom posjetio prijatelja i grobove mile djece i roditelja žene, dodje k svomu prijatelju župniku i saopći mu ovo:

„Dobio sam učiteljsko mjesto u predgradju Beča, preporučio me je moj dobrotvor general Benko, imat ću veću plaću, a kći će mi polaziti višu djevojačku školu.“

„A zar vam ne će biti žao ostaviti domovinu i prijatelje?“ upita župnik.

„Bit će mi žao, ali šta ćete, mora da tako bude. Molio sam u Zagrebu gospodu, da mi dadu mjesto za učitelja u Rakovcu, odavle bi išla kći u privatnu višu djevojačku školu u Karlovcu. Molbu nisu uslišali, mjesto dobio učitelj, koji nema djeteta i koji kraće vrijeme služi, nego ja, on imao prijatelja, a ja nisam. U dobri čas pisao mi general Benko za mjesto kod Beča i ja prihvatio ponudu.“

„Žao mi je,“ reče župnik. „No kad nije drukčije — Bog dao — bili srećni.“

Narod žalio, da ga ostavlja učitelj, koji je svima bio dobar, a kad je Sančić došao k župniku, reče mu ovo:

„Pamtim mnogo učitelja, ali ovakova nismo imali, a takova nije na blizu bilo. Prije su naša djeca hvatala na misirače sjenice, a na strunu razne ptice pjevice, ali kad je učitelj djeci protumačio, da ptice donose mnogo koristi, tamaneći škodljive gusjenice i crve, prestalo je hvatanje ptica. Sada hvataju djeca leptire i sabiru hrušteve, pa ih utamanjuju. Nema toga, da bi sada djeca dirala u tudje voće, jer svako dijete ima u svom dvorištu ili u vrtu jabuku, krušku ili drugu voćku, zato ne dira u tudje. Ne psuju i ne kunu djeca sada, kako su nekad zlo govorila. Učitelj je i odrasle podučavao u gospodarstvu, a njegova žena učila žene, kako će pripravljati hranu, a kad je tko bio bolestan, mogao je dobiti iz kuhinje učiteljeve zalogaj pečena mesa i ukuhana voća. Učitelj nam djecu izučio, da znadu u crkvi lijepo pjevati, a žena mu kitila oltare cvijećem i crkvu darivala darom. Bog dao: množili se takvi učitelji.“

Tako je Nikola zborio, a istinu je govorio, a tako su govorili i drugi seljani. Kad je učitelj na rastanku opominjao djecu, da budu valjani i čestiti, dok budu živi, a on da ih ne će nikad zaboraviti, udariše djeca u plač, a i župniku zasja suza u oku.

Otimali se seljani, tko će učitelja i stvari njegove do Siska dovesti. Župnik sa Sančićem otprati učitelja do Siska. Kad su se opraštali bilo im je teško na srcu, obećali su, da se ne će nikad zaboraviti, a učitelj i žena mu zamole, neka pozdrave sve župljane, da će se sjećati njih do smrti. Kad se župnik vraćao sa Sančićem kući, pripovjedi Sančić, kako su se mnogi seljaci dogovarali, kako bi učitelju povećali plaću, samo da ne ide drugamo, ali učitelj im rekao, da je dobro promislio, što je učinio. Učitelj je župniku gdjekad pisao i uvijek se hvalio, da je zadovoljan. U bečkom predgradju bio šest godina, a onda dobio mjesto bolje kod Požuna, gdje je postao nadučitelj.

Kad je jednom sa svojom ženom i kćerkom bio u Požunu u gostionici, pozove njega, ženu i kćer jedan časnik, da dodju u drugu sobu, gdje ih čeka pukovnik. Kad su stupili u sobu, reče pukovnik: „Gospodo časnici, ovomu gospodinu učitelju zahvalan sam, dok sam živ, on me je podučavao dvije godine u kući mojih roditelja u Rakovcu. Ja mu eto i sada

hvalim na trudu i muci. Dragi učitelju, ja sam Milan Blažeković. Hvala vam dovijek.“ Pukovnik pruži mu ruku, a svi mu se časnici pokloniše. Pukovnik je čitao u novinama, da je njegov učitelj namješten blizu Požuna i čekao zgodu, da se s njim sastane, a to se i dogodilo. Pukovnik pozove učitelja s obitelju k stolu, i tada si pripovijedahu svoje doživljaje.

* * *

Iste godine, kad je Lovrić postao nadučiteljem, posjeti svoga nekadašnjeg župnika Pavića sa svojim rodjakom, gradskim zastupnikom H. — Kad je Pavić ugledao nekadašnjeg svog učitelja, nije ga odmah prepoznao, nisu se vidjeli trideset godina. Lovrić se jako postarao, pobijelio kao ovca. Došao je Lovrić u Zagreb, da mu kr. zemaljska vlada izdade ispravu, kojom može dokazati, koliko je godina u Krajini službovao. Naumio je poći u mirovinu, te mu je trebalo dokazati, kako je dugo služio u Hrvatskoj. Mogao je on to i pismeno, ali ga vuklo srce da vidi Hrvatsku, da u njoj vidi svoje rodjake i prijatelje. Kad se je sa svojim nekadašnjim župnikom i prijateljem rastajao, reče drščućim glasom: „O, mili moj prijatelju, kako li smo lijepo živjeli u M. Gledao sam u budućnost i snovao, kako ću raditi za milu domovinu, i kako će mi grob biti u dragoj Hrvatskoj, a eto za me i za moju obitelj iskopat će se grobovi u tudjini. Naskoro poći ću u mirovinu i poći ću sa svojom dobrom ženom dragoj kćeri, koja je u Beču udata za vrijednog trgovca. Dok sam bio u Hrvatskoj, radio sam za boljak hrvatske mladeži, a otkad sam u tudjini, ako i nisam radio za mladež hrvatsku, srce mi je uvijek kucalo za otadžbinu, pa ako joj nisam pomogao, nisam joj sigurno niti najmanje naškodio.“ Uhvati tada prijatelj Lovrić svoga prijatelja za ruku riječima: „S Bogom, dragi, nikad se više ne ćemo na toj zemlji vidjeti.“

Istinu je rekao. Mjeseca listopada godine 1909. dobije Pavić glas, da mu je prijatelj Antun Lovrić umro u Beču u 73. godini nakon dugotrajne bolesti kod svoje kćeri.

Kad je Pavić pročitao osmrtnicu, uzdahne: „Mili prijatelju, neka ti Bog pomiluje dušu!“

SONETI FRANA GALOVIĆA.

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Četiri grada“.)

VENECIJA.

I.

Palazzo Ducale.

Noću, kadno svietla po laguni panu,
A u mutnoj vodi zlatne kaplje gore,
Onda mrtve rieči tajnu mrtvih zbore,
Bliedi mermer-dvori čudno smatrit stanu.

Kroz mrak žudi talas noć nedočekanu,
Gleda je i čeka, a daleko more
Priča mu o braći, što se divlje bore,
Slobodni i sami, kadno zviezde planu.

A mraci, svietla i tišine zovu
Iz triemova na vidjelo davninu,
Plašt raskošja i dugu, carsku svilu;

Zvon ponosni na drevnom Campanilu
Već grmi! — Ne. U pustu radost ovu
Tek nešto tako jeknu kroz prazninu.

II.

Palazzo Vendramin.

Al' ovdje ipak glasovi se čuju,
Nad lovorovim grančicama zvone
I u dubinu morskih kćeri rone,
A divsku priču slutnje obnoć snuju:

Kroz orljavu i zanosnu oluju,
Dok bol Walküre u Wallhallu tone,
Kroz bogomračje silne vasione
Mač Siegfriedov u divljem ognju kuju.

A kraj žala tamo zaspala je sama
Gondola ko crni cvijet voda ovih:
Tek je mjesec prati tiho sa visina.

Možda čeka štogod, možda nekud plovi;
Prazna je, a pusti sag joj stere tama —
Slušaj! To je zadnji poziv Lohengrina!

III.

Gian Bellinijeva Madonna.

Od halkidona i safira
Sagradit valja Tebi dvore,
Pa da se njima pjesme ore,
I zlatna harfa vječno svira!

Da zore val Ti čelo dira,
A uzdisaji ruža dvore
Ljepotu Tvoju, da Ti tvore
Tek jedan priesto od zefira.

O, dopusti, da se kajem,
Kraj Tvog trona, jer Te voli
Duša, dokle sunca traje!

Divna gospo, molitva je
Ovo, što me tako boli,
I što Tebi, evo, dajem!

IV.

Palazzo Contarini-Fasan.

Na stupovlju i mrtvome kamènu
Valovlje se ljeska i drhat vode zlate,
Požar lampiona i tuga serenate —
I nestaje u zatravljenu sjenu.

A galija već na put noćni krenu,
Jedra, puna vjetra, u beskraj vode svate,
Pogledi i suze sa pendžera ih prate,
I mlaki vali nose laku pjenu.

Oni će na Cipar. Samotnička zvona
Javila su ponoć. Kao krotka srna
Stisnula se uza nj biela Dezdemona;

Kosa mu je gusta, kudrava i crna.
I kad zora do njih došla je dalèka,
Osjetiše možda ono, što ih čeka.

V.

San Sebastiano.

Krasan kao davni kip u noćnom gaju,
Gdje mirte vienac u daljinu pletu,
A zbor drijada poje pjesmu svetu,
Dok se mramor kupa, vas u zagrljaju

Mjesečeve rose, sestre dalkom kraju,
Što blaži bol i očaj dajuć sjetu
I tužnu radost — u tom čudnom svietu
I ti stojiš tako, napomol već raju!

Dok smrtnu raskoš bola si uživo,
Na posvećenim stubama oltara
Umirale su čežnje. Vali zlate

I crne kose; usne pune žara
I grieha . . . Sve je, evo, staro, sivo,
Tek vječna tvoja mladost ovdje cvate!

MASTIKA.

Albanska novela. Napisala M. A. barunica GODIN. Preveo Dr. A. BIŠCAN. (Zagreb.)

Zeinep Binesi sjedi u sobi za primanje svojega harema, kraj nje dojilja Zeinepinih sinova.

Kroz haremsku je rešetku na prozorima prodiralo toplo, ali mutno svijetlo u sobu i prosipalo se po divnom perzijskom sagu, koji je pod sasvim pokrivao, — po Zeinepinom lijepom, blijedom licu, što ga je okrenula prema sinovima. Dolilja im, Vasiliki Džini, promatrala je s ponosom Jahu, Ismaila i Bekira Binesija.

Ona ih je hranila sa svojim grudima, gospodske sinove, i ljubila ih je gotovo više negoli pet momaka, što ih je rodila Duli Džiniju, divljem Duli Džiniju, komu su je dali za ženu, a da ga nije ni poznavala, — njemu je morala biti pokorna, to joj je bila sudbina.

Očima su služavke slijedile Zeinep Binesine velike, sive oči, one oči, u kojima je — uz krotkost i vjernost — bio i strah, ili bolje slutnja na nešto užasno.

One počivahu najprije na Jahu, komu je bilo osamnaest godina. Bio je najljepši mladić u gradu. Nisu ga takvim držali samo zato, što je bio sin najodličnijeg muža, ne, taj je sud bio pravedan, jer je on imao pravilne crte i oči, nad koje se je doduše po gdjekada nadvila koprena, koje su ali u pravi čas znale zasjati i sipati vatru, kao iz ognjišta. Zeinep ga je Binesi ljubila, jer je stupao s ponosom poput kralja, jer je bio vitak i okretan, snažan i srčan poput junaka, jer je na svojem plemenitom bijelcu sjedio i jašio u lov, kao da mu je noga prikovana za stremen, a ruka za pušku. No majka ga je ljubila i stoga, što mu preko jezika nije još nikada prešla laž. Dogadjalo se, da Jaho Binesi nije svega rekao, što je mislio — Arbanasi ne brbljaju kao žene —, ali za istinu svake riječi, koju je izrekao, bila bi mu majka posve mirne duše poginula.

Pokraj Jahe je sjedio Ismail; na njem je sada počivao pogled gospodja. Bilo mu je tek šesnaest. Lice mu je bilo svijetlo kao majčino lice; oči su mu bile jednako zasjenjene, ali mjesto straha — ili užasa — bila je u njima ljubav. Za njim je čeznulo majčino srce, jer je on u njezinoj duši znao čitati bô, ako je trpjela, jer joj je tada meko obavio rukama vrat, te je zaboravila, da nije života dala nijednoj kćeri.

Onda je tu još bio Bekir, dijete. Ako je klicao, blještile su mu se oči, smijale su mu se svježe usne, da mu se nitko nije mogao oprijeti, jer mu je u smiješku bilo kraljevsko blago radosti, kojoj nije mogla nikako prkositi žalost — do u ovo doba.

Sada se sukobe pogledi obiju žena, a svaka prepozna u očima druge, da se boji.

Zeinep Binesi umorno podiže ruke i pogladi svoje čelo. „Idite sada“, reče ona sinovima, jer je osjećala, da joj sluškinja želi nešto povjeriti.

Kada se zatvoriše vrata za Zeinepinim sinovima, pogleda Vasiliki još časak na posudicu moke, što ju je držala u ruci. — Zeinep nije u nju prodirala pitanjem, nego je strpljivo čekala, dok progovori. Napokon zašapće služavka: „Vaša oba rodjaka Koka su u gradu, gospodarice.“

Zeinep Binesine se sive oči daleko rastvore: „Moja oba rodjaka Koka“, ponovi polagano, a prsti joj se zakopaju duboko u meke jastuke, na kojima je počivala.

„Da, gospodarice, i gospodara su s njima vidjeli.“

Žene nisu više govorile. Gospodarica se i slušavka pitale, što je u gorski grad dovelo muževe, kojih su ime sada spomenuli, iz njihovih dobara vani u dolini. Kada su ih zadnji put pohodili, odveli su najbolji krd ovaca Ise Binesija.

Vasiliki Džini ustade. „Čuvajte se, gospodarice,“ a Zeinep joj odvrati tako tiho, tę je služavka jedva čula: „Alah nas branio!“

Supruga bogatoga i moćnoga Ise Binesija podje mučnim korakom do prozora, koji je bio otvoren, nasloni ruke na rešetku, čelo na dlanove i tako gledaše van. Ali ona nije vidjela gorske varoši podno gospodske palače u prodolu, nije vidjela bregova, kojima su goli vršci sada, jeseni, bili prevučeni ozbiljnom smedjo-ljubičastom bojom, niti vedrog, plavog neba, samo je neprestano mislila: „Što će ovaj put sa sobom uzeti?“ Uvijek opet isto. Samo je jedamput pošla dalje: „Zašto nam je to Alah dao?“ Ali ona se prepade na to griješno pitanje, što ga nije razumjela, jer nije imalo korijena u njezinoj duši.

Ona okrene glavu tek onda, kad je čula stupanje Ise Binesija vani u trijemu pred sobom.

On je došao k njoj. Bio je muž u naponu snage, isto tako lijep kao Jaho, ali nemirna oka. Ljubio je svoju ženu: „Dodji k meni,“ molio ju je, a ona ga je poslušala. Volio je njezin vitki, okretni stas, meku joj smedju kosu, bijelu kožu, oči.

Kao da danas nije znao, kako bi počeo govoriti.

Zeinepin se pogled zaustavi na njegovim crtama: „Koka su ovdje,“ pomože mu ona.

„Ti to već znadeš? Hoćeš li, da dodju u harem?“

„Ne.“

„Dobro; ni ja ne težim za njima.“

„Oni su te zadnji put prevarili.“

Isa je Binesi to dobro znao, ali jer mu to nije bila ponosna spomen, pričini se, kao da nije čuo: „Oni ne će dugo ostati; — ja ne mogu tvoga roda istjerati iz moje kuće.“

To je bilo posve pravo.

Zeinep primi muževu ruku: „Ne opijaj se s njima,“ umoli ga tiho, ali lice joj pritom poprimi beznadan izričaj, kao da bi svojim slabim rukama morala pomaknuti ogromnu pećinu, koja je zatvarala dugo-dolinu od korita rijeke. — Još nikako nije okretala oči od njega.

„Vi ste već pili,“ reče ona. Tijelom joj kod toga prohuji jeza, a nježna joj ramena zadršću.

„Samo gutaj mastike u društvu, Zeinepo.“

„Večeras ćete opet piti, a oni će te opet prevariti,“ odvrati ona tvrdokorno.

Isa Binesi ustade: „Ti ih dakle ne ćeš primiti?“

„Ne,“ jedva čujno.

On se okrene i podje.

„Isa!“

„Što je?“

Ona je stajala prekriživši ruke na grudima usred sobe — onda je najednoć pošla do njega i obavila ga rukom: „Ja znadem, da si ti pametan,“ zašapće ona, „ti se ne ćeš dati od njih nadmudriti.“ On nije vidio, da joj je čisti strah narinuo ove riječi, da užas u njezinim očima zlo pristaje ljubaznom izražaju lica.

„Ne brini se,“ pogladi joj kosu, nježno joj pomiluje ruku: „Kako si još lijepa, Zeinepo! — Koliko ti je zapravo godina?“

„Trideset i pet — Isa.“

„A laka kao dijete“. — I kako je tu stajao, podiže je i ponese na divan, na kojem je malo prije kraj njega sjedila, sagne se, pritisne joj cjelov na usne i ostavi je na samu.

Zeinep Binesi ležaše tu još čas, gledaše za njim i prestraši se, da joj je strah u srcu snažnije i snažnije porasao, mjesto da ga je nestajalo, dok ga je jedva još podnosila. Tada ustade i zovne Bekira — s njim se stane šaliti. Ali usred njegova srebrnastog smiješka čula je kucaje svoje krvi, jer joj strah nije jenjao u srcu.

Iza glavice je brijega na ulazu u riječnu dolinu upravo zapalo krvavo sunce, kadli pred gospodsku kuću dojašiše Koka.

Kroz rešetku ih je vidjela Zeinep Binesi, gledala im je neustrašiva tamna lica, koja je pod bijelim fesovima dobro raspoznavala, vitki stas, koji je zaodjela široka, crna kabanica. Kako su drsko i zloradosno skočili s konja!

Odmah nato dodje Jaho k majci.

„Koka su ovdje,“ reče ona.

„Znadem.“

„Zašto si tako nujan, Jaho?“

„Nisam nujan, majko.“

„Otac će ih pogostiti.“

„Stalno.“

„Oni će s njim piti mastike.“

Nema odgovora.

„Oni će s njim piti mastike, Jaho, — što šutiš? Kakve koristi od tvoje šutnje? Ti znadeš, kao i ja, da će se to dogoditi.“

„Nema koristi, ako o tom govorimo, majko.“

Zeinep ustade: „Idi k njima, Jaho — a za jedan sat dodji opet k meni.“

Jaho oklijevaše. „Dobro, majko,“ reče onda — i ode.

Taj je sat ležala gospodja na koljenima i kroz skupocjeni je i meki sag, kroz pod je slušala glasove muževa, koji su pod njom sjedili u selamliku Ise Binesija. Ali nije čula ništa drugo, nego mirne, prijazne riječi.

Iza jednoga sata dodje Jaho. Zeinep se Binesi podiže: „Što je?“

„Ništa, majko.“

Ona naredi, da donesu svjetiljke i promatraše ga: „Oni piju mastiku,“ reče polagano, „pogledaj me i reci ne, ako možeš.“

Jaho podiže oči k majci zelenkaste, tamne oči, na koje se sada navukla gusta magla. „Zašto da ne piju mastike?“

„Zašto ne — zaista! Možeš ići.“

I Jaho Binesi ode natrag k društvu.

Malo zatim dopriješe do Zeinep iz selamlika jači, te jači glasovi — onda najednoć smijeh, u kojem su se pojedini glasovi nespretno nadvikivali: Isa Binesi! Pa iza odmora opet taj smijeh, onda muk — jedan je valjda pripovijedao —, onda divlji smijeh Ise Binesija.

Zora zarudi — muževi su u selamliku još pili. Zeinep Binesi pošalje po Jaha.

„Ništa, majko,“ ali je ne pogleda.

Ona ga primi za ruku: „Je li tvoj otac — je li otac . . .“

„Oni još piju.“

„I Koka?“

„Koka — malo, majko,“ i opet je ostavi nasamo.

Zeinep Binesi prodje svojim odajama, kao da je tko goni.

Ismail, koji o onima u selamliku nije ništa znao, ali je vidio, da mu je majka blijeda, poljubi Zeinep, a ona mu povrne poljubac, ali baš kao u snu.

„Majko — čega se tako bojiš?“ Je li ona to znala! Može li čovjek jasno dokazati, da će se sudbina teško i muklo nadviti nad život! Čovjek to osjeća! Srce to ćuti — i krv — ćutila tijela i duše.

Uveče se Isa Binesi još uvijek gostio s rodjacima svoje žene u selamliku. On se nije više smijao — ali kada mu se žena skutrila i položila uho na pod, čula je, kako tepa, muča.

Koka se nisu žurili.

Onda najedamput smetena buka — glasni, prosti, pijani Isin glas — onda opet tišina.

Zeinep pošalje po Jaha dršćući po čitavom tijelu.

On dodje.

„Alah se smilovao, što se je zbilo?!“

Jaho uvidi, da mora govoriti, a kako je uvijek istinu govorio, reče je i sada: „Prodaje im dobro napolju u ravnici za 30.000 franaka — a vrijedno je 100.000. Ja ga htjedoh zasmetati, on me istjerao. Majko, ja mu se ne mogu protiviti.“

Zeinep Binesi zajeca.

„Sve biva, kako treba,“ reče joj sin poluglasno.

Onda zovne Ismaila, da ostane kod majke. On sam odjaše u pustu goru. —

I bilo je dobro, da je izišao, jer su sât zatim Koka ostavili kuću. Da im je Jaho vidio okrutno, prkosno, razbojničko lice i oči, opojene pobjedom, bio bi se moguće sjetio, da za pasom uvijek nosi samokres.

Tek drugoga dana, pošto su Koka otišli odnesavši sa sobom potpisani kupovni ugovor, probudi se Isa Binesi iz svojega pijanstva. Još nestalna koraka dodje k ženi. On je znao, što se dogodilo — ili se je toga strašio. Kada ugleda Zeinep, blijedu, upalih očiju, onda je bilo jasno, da se sjeća svega.

„Što sam učinio! Oprosti mi!“

„Ti si gospodar!“ šapne ona.

Ako mu je ona i oprostila, on sam sebi nije oprostio.

Kada je htio da ovrši svoje molitve, najednoć je prestao, jer je znao, da se teško ogriješio proti Alahu — a to ga je kinjilo — a kada je zagrlio ženu, najednoć se trgnuo i otišao od nje, jer mu se činilo, da ga mora prezirati, i jer ju je prežestoko ljubio, da bi je poljubio, ako bi ona pod njegovim poljupcima moguće sakrivala odurnost i grozu.

Ali je onda opet poželio da je grli rukama — a da se ne boji njezine odurnosti; zato nekoliko sedmica nije pio. Zeinep je bila dobra s njim, što više, dogodilo se, da ga je drage volje zagrlila. Ali ona je bila umorna — na smrt i tužna. Ne zato tužna, što je prezirala onoga, koga joj je dužnost nalagala ljubiti — ako je pomislila na Isu, rekla je sama sebi: on je bolestan —, nego jer je znala, da će je kob tek zadesiti. To su joj rekli svi noću, a danju je to osjećala, gdjegod je bila.

No budući da Isa nije znao, što je muči, ojačalo je u njem svakim danom sve to više uvjerenje, da ga više ne ljubi; — a u duši mu je rasla plašljivost i samoprezir; bilo bi bolje, da je s njom govorio. Jer opasno je, da dobar — ali slab — muž izgubi štovanje sebe samoga.

„Uzalud“, rekao je Isa Binesi sam sebi, „ona mi ne može više nikada vjerovati.“

Tako se dogodi, da je Isa onoga dana, kojega je vani, u ravnici predao rodjacima Koka svoje najbolje dobro — dva mjeseca iza, kako im je to-pismeno obećao, — opet počeo piti, da zaboravi — i drugi dan opet, da zaboravi, kako je opet zagrezao u svoj grijeh.

Te večeri ode u grad. Sât kasnije vidjela je Zeinep, kako se vraća s tri najgora pijanca iz grada, koje su svi prezirali. Ona se skupi u kutu svoje počivaljke, ovi rukama koljena i ne gane se. Udes, koji je osjećala da dolazi, otkada je Isa prije nekoliko godina prvi put pio mastike, stajao je sada pred vratima. Ali što se sada dogodilo, to je užasno, daleko preko smrtnoga straha njezina srca, grozno i nepojmljivo.

Mrak je već sve u se zavio. Zeinep je jedva čula, da joj je Bekir zaželio laku noć; bilo joj je drago, da je tmina, jer je bolje mogla paziti na ono, pred čim se zapravo zgražala, na pijane glasove iz Isinih soba. Galama je bila daleko gadnija nego zadnji put, jer to danas nisu bili rodjaci Koka, koji bi Isu Binesija htjeli varati; ova današnja tri druga tražili su samo mastike — kao i on. Čašu za čašom. Bez prestanka. I uvijek uz prostu viku.

Medjutim najednoć dolje sve zamuknu; — ali tada zalupaše muški koraci na stubama k haremu — a vani se oglasiše ogavni, promukli, pijani glasovi.

Zeinepu Binesi spopade bezimena groza. Što se zbi! Ona ustade, pograbi jedan od rubaca, zlatom vezenih, i zavije u nj glavu.

Tada se rastvoriše vrata; ona trojica s Isom; jedan sa svjetiljkom u desnici. Svijetlo se rasprostre po sobi i obasja ženu.

Alah, smiluj se! Što — što su htjeli ovi — koji su tu stajali — Isa Binesi — i drugi!

Isa se isceri: „Rekao sam, da si lijepa, Zeinepo“, izusti on, „lijepa kao dan; neka oni vide, vide, da imam ženu lijepu, sto puta ljepšu nego njihove. Skini koprenu — ja ti dopuštam!“

Zeinep se makne, ne reče ništa, ali s obim rukama stisne koprenu na licu.

Isa posegne za njom, jer od pijanstva nije više mogao prosuditi, što čini, htjede da joj s lica skine vezivo. „Vidjet ćete, kako je lijepa!“

Opojenim očima gledahu drugi u ženu; ali ustručavanje ih poče trijezniti.

Baš tada se najednoć stave Jaho i Ismail medju Isu i majku: „Oče!“

Ali ih Isa gurne natrag. Najprije nježnoga Ismaila, da je posrnuo — onda divovskom snagom Jaha. Drškom bodeža udari ga po čelu, da je zakrvario, tek tu je Jaho spustio ruke, jer je promislio, da se bori s ocem.

Kada se i njega riješio, trgne Isa koprenu s glave svojoj ženi. Tu je stajala Zeinep, slatka obraza s tužnim očima, koje su od groze bile ukočene — otkrivena! — Blijeda kao smrt, nepomična — kao kameni kip.

Iz njezinih očiju razumi Isa njezin užas nad sramotom — i shvati, što je učinio — pokri joj lice opet rupcem — i ode. Drugi takodjer — bez ijedne riječi.

Proti svojoj volji nasilno otkrivena — pred pijanicama! Nijednoj se poštenoj ženi u čitavoj Albaniji nije nanijela veća sramota nego Zeinep Binesi.

Drugo je jutro Isa Binesi ležao na koljenima pred svojom ženom. On nije mogao ništa govoriti, samo joj je ljubio ruke i jecao — a ona je bila preumorna, da bi s njim bila mogla govoriti; samo je napokon izustila blagoslov Arbanasa: „Tu nier subeči!“ — „Ostao dobar!“

Onda ode Isa k Jahu i pokaže krvavu brazgotinu na njegovu čelu: „Nisam znao, što sam činio.“

„Ti si otac“, odgovori Jaho, ali mu ne dade ruke.

Isa je znao, da će mu Zeinep i u buduće biti podložna, da nikada ne će ni pomisliti, kako bi se njemu protivila — ali da ne će moći zaboraviti ono, što joj se dogodilo. A znao je i to, da će mu se Jaho pokoravati kao i prije, ali da će ga u buduće u svojem srcu prezirati. Isa je i sam sebe radi one jedne noći prezirao, ali je uspomenu na to htio u sebi ugušiti; zato je izbjegavao Zeinep i Jaha.

Sa Zeinepom se zbivalo nešto izvanredno. Ona je bila preumorna, a da bi se bila u duši grizla radi onoga, što se zbilo. Napokon, što je bilo do nje stalo! Ali ona je mislila, da će se poroditi još nešto gore; ona je i tjelesno osjećala, da se to već približuje; kao da joj užas postojano tereti srce. Grudi su je od toga boljele. No ako se nije izjedala radi svoje sramote, bilo joj je teško podnositi tudju samilost. Znala je, da služavke misle: „Sirota gospodarica“, jer su je proti volji prorokovoj stranci vidjeli otkrivena lica. U toj samilosti bilo i straha pred ženom, koju je sam suprug tako obeščastio. To je Zeinep udaljivalo od služavki, ona nije s njima gotovo nikako govorila.

Ismail je često dolazio k njoj i danomice ju je molio, da ga blagoslovi; on nije pred njom nikada pokazivao toliko strahopočitanja. Ali to

je nije tješilo, jer je znala, da joj tim želi iz pameti izbrisati onu noć. Dakle je on neprestano na nju mislio. Što da bude iz toga?

Jaha je malo vidjela; on je mnogo jahao, ne u grad, u pustoš. Kod kuće nije gotovo nikako govorio. Majke nije ni pogledao. Jedne ga večeri ona zagrli. Kada joj usne dirnuše njegove, krikne: „Ti si, Jaho, pio!“

On se izvine iz njezina zagrljaja: „Tko može što proti sudbini“, reče tužno, a da je ni ne pogleda.

Ali Zeinep je znala, da on ne će moći svladati spomeni, a činilo joj se, da će sve drugo lakše podnijeti, nego ovu nesreću.

Dugo se mučila i razmišljala, kako bi ga mogla spasti, ali bez nade.

Usprkos tomu ode jedamput k njemu, kada je znala, da je pio. I ako je bila na smrt umorna.

„Ti se bojiš“, reče ona i podiže k njemu oči, ali u njima je bila samo odana neutješljivost — ne molba.

„Sudbina!“ smrsi on. Tako puno tamna bola, te je znala, da bi svaka daljna riječ bila zaludna; a onda je vjerovala i ona, kao on, da svojoj sudbini ne može nijedan čovjek izmaknuti.

Slijedeći dan izatoga dodje dojilja Vasiliki k Zeinepi: „Moj najstariji sin leži na smrti“, pripovjedi ona, da joj gospodarica vidi, kako i ona tuguje za svojim sinovima. Vasiliki je u gradu doznala, da se je i Jaho Binesi podao mastici.

Ali Zeinep mišljaše: „Bolje da Jaho umre, nego da bude kao otac mu.“

Jedina joj je utjeha bio Bekir ; on nije ništa znao o onoj noći — ne će može biti nikada ništa ni doznati. U velikim mu veselim djetinjskim očima nije bilo samilosti. On se je smijao kao i prije — na njem nije ništa u Zeinepi budilo spomeni na ono, što ju je zadesilo i nad čim se je zgražala.

Dogodilo se, da je s Bekirom na sagovima svojih soba snivala lijepe, svijetle sne budućnosti, kao da se nije ništa zbilo. Da će on odrasti, postati čestit muž — bez stida, bez sramote, koja bi mu izgrizala snagu, — Jaho i Ismail to više nisu mogli. Da će ponosno i ravno stupati svojom životnom stazom, a da se ne će morati zacrveniti radi svoga oca i majke.

Tada je Zeinep nekoliko časova bila srećna, — zaboravljala je, da u drugim časovima ćuti, kako nad svima lebdi sudbina. Često se je smjesta u nju povratio strah — poput udarca, koji je naperen na srce, „kao da me probada bodež,“ mislila je i poslala je dijete od sebe, da se sama isplače.

Isa je sada pio gotovo svaki dan. Ne samo zato, što je uvrijedio svoju ženu, što ju je izgubio, što je to htio zaboraviti, ne samo zato, što je sam sebe prezirao, nego i zato, što je u svakom pogledu drugih ljudi, koji su ga sretali, ćutio, da ga svi preziru, njega, Isu Binesija, koji je bio najbogatiji, najodličniji i najštovaniji, kojega su pradjedove kroz tri stoljeća brojili medju prve u zemlji. Jedva je još zalazio medju ljude, jer i ako se nijedan od njih ne bi bio usudio ništa reći, ipak je znao, da su svi ti oholi i ćudoredni muževi mislili: „Ti nam nisi više ništa, jer mi se nismo ogriješili o prorokovu zapovijed, mi ne pijemo prekomjerno,

kao ti — mi držimo neokaljanu čast naše kuće;“ a Isa je dobro znao i bez riječi, da ljudi u gradu još i dalje misle: „Dobro po nj, što mu žena nema više oca ni braće — i da ta vijest nije doprla do njezina roda: dobro po Isu Binesija, jer bi ga čekala osveta.“ Isi Binesiju bilo, kao da to sluša vlastitim ušima. Ali ljudi u gradu nisu znali, da je on težio za osvetom, kada je bio trijezan, jer bi svojom krvlju bio oprao sve, što mu se činilo nesnosnim. Tada bi bilo došlo kraju sve. Drugoga spasa, drugog izlaska nije vidio. Slabić, kakav je bio on, — pa da se riješi toga blata. Pa sada? Ne, ne — nije našao izlaz. On je mrzio mastiku, jer ga je upropastila, a ljubio ju je — jer što mu je preostalo osim opijanja! Samo da se ne rastrijezni!

Medjutim se dogodi jednoga dana, da je Isa Binesi ipak morao u grad, kada je morao ići na posmrtnu jadikovku za najstarijim sinom Dule Džini. Jaho su i Ismail jahali s njim.

Sât za njima spravi se na put i Zeinep. Cesta se uspinjala najprije uz brdo, a odatle se spuštala k gradu, onda preko gorske rijeke, u koje je koritu bio sagradjen grad. Na mostu Zeinep zaustavi konja, a s njom i sluge i sluškinje. Ona digne gustu, crnu koprenu, jer daleko i široko nije bilo nikoga, i pogleda dolje u klanac. Bila je jesen. Bujne vitice kupina, o koje se objesila gusto-crna loza, crvene ciklame na tisuće su se i tisuće rasprostrle po sivom stijenju, po svakom parčetu zemlje u klancu. Duboko je dolje preko kamenja, dna kotline, tekla — slaba iza svih, vrućih, ljetnih mjeseci — i to sasvim tiho šumeći voda gorske rijeke: „Baš kao da plače brdo,“ pomisli Zeinep Binesi, a srce joj se bolno zgrči.

Ona pojaše dalje, ali nije mogla iz srca istisnuti onog tužnog, jadovitog utiska — on je još rasao, kada je jahala na onoj strani rijeke i kada je već prispjela do žalobne kuće Vasilikine.

Kada stupi u sobu harema, sjedile su naokolo već mnoge žene, koje su glasno naricale oko mrtvaca. Zeinep sjede kraj Vasilike, koja je strastveno plakala.

Zeinep Binesi je bilo pri duši, kao da su se ove rastužene žene skupile radi njezine nesreće i da oplakuju sramotu, koja ju je zadesila — i da je još mnogo čeka. Usprkos svemu tomu ostadoše joj oči suhe; svijest o njezinoj joj je bijedi stegnula grlo; u bilima je vrela krv.

Vasilikina majka, stara pogurena Arbanaska, najednoć progovori: „Bio je lijep i dobar,“ tužila je ona, „veselje nam očiju. Bio mlad — a jak. Gore bi albanske jednoć ječile od njegovih djela, rijeke bi o tom mrmoreći i šumeći pripovijedale; vršci bi ih platana, uljika i čempresa u svojem šušnju razglašivali. Sada je prije vremena prekinula sudbina njegove dane; prije, nego je zrno sazrelo do potpuna ploda, pokosila ga je kosa sudbine bez smilovanja.“

„Jaho, Jaho,“ zajeca Zeinep u svojem srcu, „lijep je i jak i pametan, a slavu mu gaze prije, nego je odrastao.“

Tada odnesu mrtvaca iz kuće. Gusto zamotana u koprenu, naričući, jadikujući slijedila je majka odar. Dugo potraja, dok se je vratila; žene su je čekale kod kuće.

Pošto je opet došla k njima — usne su joj se još trzale od plača — položi ruku na Zeinepino rame: „Hodite sa mnom, gospodarice.“

Na pragu kuće reče: „Već prije dva sata odjašio je gospodar sa sinovima kući. Dule — jedan od ljudi, koji su one noći s njim pili, — govorio je o tom.“

Zeinep zapovjedi, da joj osedlaju konja. Kući — samo kući! Kako je tjerala svojega konja — ali životinja je išla polako i sigurno — pravi konj za ženu, nije htjela hitjeti. Zeinep, blaga, udari ga.

Dalje, samo dalje!

Služavke su je i sluge nijemo slijedili, ali nisu pojmili, što plaši Zeinep: „Gospodar je sa sinovima otišao kući — čega da se tu boji,“ rekoše oni medjusobno.

Ali Zeinep je Binesi bilo, kao da se nad njom ruše brda, kao da će je zdrobiti. Čega da se boji? Ona nije znala čega, ali strah ju je gonio preko stijenja, niz klanac, pa gore — samo dalje, samo dalje!

Kao da joj užas reže grudi!

Sada evo posljednje uzbrdice! Sada kroz vrt — eto i kuće pred njom. Ona sidje s konja; bila je zasopljena; prsi joj se nadimlju i spuštaju, kao da ih hvata grč.

Ona stupi na prag; tamo uz stube stoje tri sluge; šareno im se odijelo blista pred Zeinepinim upaljenim očima; u njihovim licima nije gospodja mogla ništa pročitati.

Ona diže zastor pred Isinom prvom odajom. Nikoga! — Ona projuri kroz ostale njegove sobe. Ništa — ništa — ne, tu nema nikoga.

IVAN TIŠOV: SVETA OBITELJ.

Ali gore iz harema — smijeh! Ona uzleti gore uz stube.

Tu — tu u trijemištu! Jednim je pogledom sve razabrala. Tamo sjedi Isa — pijan — pijan —, kraj njega su se uza zid naslonili Jaho i Ismail, oči su im mrtvačke, staklene. A Isa drži na koljenu dijete — i smije se grohotom, kao da je lud, jer dijete pije iz čaše, koju mu on drži na ustima, bijelu, otrovnu mastiku. Bekir, — o kom ona sanja, u kojem joj je sva nada, koja joj je još ostala, to dijete, to nevino dijete — pije! Može biti se smije Isa, jer riječi i suze ne mogu više izraziti onoga, što osjeća u svojem sramotnom čemeru. Ali kako zveči taj grohot, dok dijete pije!

Zeinep se prihvati za ogradu. Tu je dakle taj užas — najteži bô — on je pograbi i prošikne, a najednoć se uzburka u izranjenim joj grudima topla krv, prokaplje kroz usne, navali, navali poput vrela.

Alah je obastire svojom milošću; ona više ne trpi — ona zatetura.

Prvi to opazi Ismail — pa Jaho: oni je prihvatiše i odnesoše u postelju.

Tamo je sada ležala — a oni su svi kraj nje klečali — pa i Isa, koji je drščući od groze još uvijek držao dijete na rukama. Ismail položi majčinu glavu na svoje grudi.

Tako je krvarila rana Zeinep Binesije u prisutnosti svih. Isa, Jaho, i Ismail znali su, da su oni zadali tu ranu, od koje je žena sada umirala.

Ona je zaklopila oči — još joj je uvijek kapala krv s usana, curila niz odijelo na sag.

Tada se sagne Jaho duboko nad nju: „Majko“, reče on — a u glasu mu je drhtala žestoka strast i ujedno muka u njegovoj duši, „nikada se više to ne će dogoditi — nikada više! Ja ću Bekira čuvati!“ A Zeinep k njemu uzvine svoje na smrt trudne oči. Jaho Binesi, koji nikada nije lagao, još doda: „Ja ti se kunem majko!“ — Isa zajeca ljubeći ruku svoje žene; tä on ju je trebao čuvati — a ubio ju je!

Je li još razumjela Zeinep Binesi svojega sina Jaha? U oči joj ispliva polagano izraz pokojnosti. Je li zato, što je znala, da će Jaho svoju riječ održati vjerno, — ili zato, jer je od nje išćeznuo napokon užas, koji ju je svagdje pratio, jer u svijet, u koji je sad pošla, ne može briga.

ORANJE U HERCEGOVINI.
(Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

Uveče je ležala bijela i blaga, kao da nije znala, što je bô, na samim ružama. Kada je iznesoše van, ostade za njom uspomena; a ta je uspomena na Zeinep Binesi pratila njezine sinove kroz život i čuvala ih.

U VAROŠ. (Fotografirao c. i kr. major Vilim Wiener.)

JUTRO.[1]

Spjevao FERDO BECIĆ. (Zagreb.)

Istok se vedri: vilinskih iz dvorâ
Srebrnim svijetlom se radja već zora,
Zviezdam na nebu ugasnuo trak;
Sunašce žarko već eno opsinu
Tornjeve grada i visu planinu,
Noćni raščerujuć pred sobom mrak.

Pomalo pune se ulice grada,
Svuda već posleni život zavlada,
Sav sviet probudila jutarca moć.
Svatko se raduje mladjahnom danu,
Svakom u grudi nov život osvanu,
Samo u srcu mom tamna je noć.

Jutarce krasno ne zanima mene,
Za drugim svijetlom bo srce mi vene,
Sunašce drugo iščekujem ja:
Dikini dvori tam' istok su meni,
Srebrena zorica, prozori njeni,
A zlatno sunašce, dika je mâ!

Zorico, razvij ta krilašca tvoja,
Svani, o sunašce, ljubice moja,
Kaži se, kaži na prozoru tvôm,
Da tvoje miljušno, ljuveno lice,
Dan mi donese i raspršì tmice,
Što mi se steru u srdašcu môm.

Gle, eno, sad mi tek sunašce sinu,
Srca mog žalost u grudih uminu!
Dika se kaza na prozoru svom.
Dobro ti jutarce, ljubice mila,
Vaviek mi žudjenom svjetlošću bila,
Vavieke svietila vjerniku tvôm!

[1] Pjesma iz g. 1883., kad je pjesnik pisao pripovijest „Persu“.

GDJE JE TAJ GRAD?

Napisao DRAGAN MELKUS. (Osijek.)

Medju visokim — borom obraslim — brdinama leži malen gradić. Bila nedjelja. Sunce je obasjavalo crvenim crijepom i šindrama prekrivene kuće i potleušice, cakleći se i odražavajući u prozorima i prozorčićima. Voćnjaci srebreno blistali u jutarnjoj rosi . . .

Stanovnici otpočivali, smirili se nakon teška rada tijekom tjedna. U čistim, bijelim haljinama izadjoše na sokake, da se porazgovore i izmijene misli. Trgovine i radionice ostadoše zatvorene; — tä dan je Gospodnji! Honoracije, gradjani, obrtnici, seljanke i seljaci polazili polagano, jedni za drugima, spram crkve, k službi božjoj. Mlade ljepušaste djevojke stupale

„SAKIJE“, SPRAVA ZA NATAPANJE U BOSNI.
(Fotografirao c. i k. major Vilim Wiener.)

stidljivo po asfaltu — napredan svijet uveo asfalt, elektriku i vodovod — očijukajući katkada sa stasitim mladićima. Duboki zvuci zvonova orili melodično talasajući se i njihajući u eteru . . . Sve je osvojio opojni, proljetni vazduh; obrazi se rumenili, srca jače zakucala . . . Zvonjava bivala sve slabija i za časak prestala. Još jedan, dva udarca, kratka i oštra — i zavlada potpun mir i tišina. Gradić zanijemio, okupan zlaćanim zrakama sunca, koje prodirahu kroz lišće, titrajući i drščući poput nedužne djevice u prvom zagrljaju ljubljena muža . . .

*

Na velikom oltaru plamsale su nesigurno voštanice. Zadnji se akord orgulja gubio nečujno u visinu.

Sijedi je župnik čitao evandjelje: priču o bogatunu i siromašnom Lazaru. Isus Hrist proživio je ljubav i milosrdje, trpio je za čovječanstvo i umro za nj u teškim mukama, za vječni primjer svima nama . . .

Pričinilo se ujedared pobožnicima, da vide prikazu Spasiteljevu kraj svoga duhovnog pastira. Njegovo tako blago lice, zaokruženo gloriolom, ozbiljan, svejedno mio pogled upravljen na njih. Oslonio se o štap poput umorna putnika . . . I propovjèdnik pred oltarom kanda je osjetio Njegovu blizinu. Govoraše vatrenije, ushićenije . . . Razumješe ga, kao nikad prije, i duše njihove otkriše vrelo čistoće i blaženstva . . .

Padoše na koljena pružajući ruke za Spasiteljem, htijući se za Njega prihvatiti, moleći, da ljudstvu oprosti grijehe . . .

„Živite prema nauci Isusa Krista: Ljubi bližnjega svoga kao sama sebe! . . . Što ne želiš, da tebi drugi čini, ne učini ti ni njemu . . . Bez ljubavi nema života, bez ljubavi nema samilosti . . . Zaboravite medjusobne kavge i svadje; kanite se osvete, zanovetanja i jala; umekšajte srca svoja . . . Ljubite domovinu, rodjenu grudu; poštujte starije, uzgajajte dječicu, da jedared služe na čast i diku domu svomu! . . . Kanite se gizde, jer nas je Svevišnji stvorio sve na svoju sliku i priliku. Radite i štedite, smilujte se, praštajte, da bude i vama prošteno . . . Svi smo ljudi, samo ljudi — maljušna zrnca u neizmjernom svemiru . . . Isus Hrist žrtvovao se . . . Žrtvujte se i vi . . . Valja li pomoći, pomozite! Što je nečisto, umijte; što je suho, zalijte; hladite čelo znojnomu; utrite suze rasplakanima; ogrijte, što je studeno! Amen!“

Ne opaziše, da je „On“ nenadano nestao, kako je nenadano i osvanuo . . .

I ljudi izadjoše iz crkve sasma drugi! Davni se neprijatelji izmiriše, kao da nijesu ni imali sporova. Gospodin predstojnik, načelnik, sudac i ravnatelj upustiše se protiv običaja u razgovor s ratarima. Nestade zlih jezika, objedjivanja i ogovaranja, te pogubnog egoizma. Strogo se provadjalo načelo: „Svi za jednoga, jedan za sve!“ Čak rakijaš Mato, drevna pijanica, ostavio se pića; alkohol se uživao u najumjerenijoj mjeri. Gostionice se iza pozdravljenja zatvarale, a u devet sati nije bilo ni žive duše na ulici. Jednom riječi: prava je idila zavladala gradićem! . . . Razne se političke stranke složile, te pune oduševljenja radile za dobrobit rodnoga kraja, jer im je vodičem bila nauka o poštenju i vjerskoj snošljivosti. Samo se po sebi razumije, da je gradić u brdinama i te kako vršio blagotvoran utjecaj na cijelu zemlju. Naselili se s vremenom i umjetnici i književnici plemenita mišljenja; jedino je farizejima bio pristup zabranjen. I tako je ovo zabitno mjestance postalo mjestancem hodočašća za narod svakoga sloja i staleža . . .

— —

Kolike li sreće za nas Hrvate, da se domognemo takvog — makar — seoca!

Ali ga nema pod kapom nebeskom . . . Zove se *Utopija* i leži u carstvu *fantazije!* . . .

U TVOM OKU . . .

Spjevao JOSIP MILAKOVIĆ. (Sarajevo.)

U tvom oku proljeće se
Nágo kupa, smije
I sladjana neka čežnja
Iz njega se vije.

I daleko nekud plovi,
Ko da nešto žudi —
Tä pući će, raspući se
I srce i grudi!

Bi reć kori ono momče:
Kudno trati dane — —
Što ne dodje, kada mladost
Ko ljubica sàne — — —?

DRAGINE SUZE.

Spjevao MILIVOJ JAVOROVIĆ. (Soljani.)

„Ah, zašto tako
Turobno gledaš,
Il koga žališ,
Il pred kim predaš?

Ili ne vidiš
Svjetskoga čara,
Ili ti bolest
Srdašce para?

Il ti je bolan
Bratac il seka,
Ili te kobna
Sudbina čeka?

Ili ti majka
U grobu leži,
Ili ti srce
Za nekim teži?“

„Ah, što će meni
Zemaljski čari,
Kad nebo za me
Više ne mari!

Bolest se tijela
Izliječi lako,
Pa zašto zato
Čovjek bi plakô?

Otkako dragog
U vojsku uze,
Odonda teku
Potokom suze!“

Boluje l' seka,
Mora bit, neka;
Bolest i braću
Ma kada čeka.

Za majku pitaš,
U grobu l' osta?
I to bit' mora,
Od zemlje posta!

Sve su to stvari
Neznatne — trice,
Koje ne vrijede
Jedne suzice.

HRVATSKA ZA ANŽUVINACA.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

1. Hrvatska odijeljena od Ugarske. Iza smrti kralja Andrije Mlečanina nastade borba za prijestolje ugarsko-hrvatsko. Javiše se naime 4 pretendenta, koji su tvrdili, da pripadaju ženskoj lozi dinastije arpadovske. Karlo Roberto bijaše unuk Marije, supruge napuljskoga kralja Karla II. Šepavoga, a sestre Ladislava Kumanca, kralja ugarskoga. Katarina, mladja sestra Marijina, bijaše supruga srpskoga raskralja Stjepana Dragutina. Ona je imala sina Vladislava, komu htjede pomoći do prijestolja ugarsko-

RIJEKA SA SUŠAČKOGA BULEVARDA.

SUŠAK SA RIJEČKE KALVARIJE.

Rodoslovlje Arpadovaca.

Bela (I.), kralj ugarski god. 1060.—1063.

Gejza (I.), kralj ugarski 1074.—1077.

Ladislav (I.) Sveti, kralj ugarski 1077.—1095.

Piroška (Irena), muž joj: bizantinski car Ivan II. Komnenac.

Lambert.

Jelena, prozvana „kraljica Lepa“, muž joj: hrvatski kralj Dmitar Zvonimir.

Koloman, ugarski kralj 1095.—1116., hrvatski kralj 1102.—1116. 1. žena: Buzila, kći sicilskoga grofa Rogera; 2. žena: Eufemija, kći ruskog velikog kneza Vladimira Monomaha iz Kijeva.

Almo, hrvatski kralj 1091. 1095., umro 1129.

Stjepan IV. (II.) 1116.—1131. Žena mu: Adelhaida iz Njemačke.

Boris † 1155. sin Eufemije.

Bela I. (II.) Slijepi, kralj 1131.—1141. Žena mu: Jelena, kći srpskoga vel. župana Uroša.

Gejza II. (I.) kralj 1141.—1162. Žena mu: Eufrozina, kći ruskoga vel. kneza Mstislava u Kijevu.

Ladislav I., protukralj 1162.—1163. Žena mu: Judita, kći poljskoga kralja Boleslava IV.

Stjepan VI. (IV.) protukralj 1163. Žena mu: Marija, nećakinja bizantinskoga cara Emanuela Komnenca.

Stjepan V. (III.), kralj 1162.—1172. Žena mu: Agneza, kći austrijskoga vojvode Henrika Jasomirgotta.

Bela II. (III.), kralj 1173.—1196. Žena mu: Agneza, kći kneza Rajmunda iz Antiohije.

Gejza, izagnan god. 1189.

Mirko, kralj g. 1196.—1204. Žena mu: Konstancija, kći aragon. kralja Alfonsa II.

Ladislav II. (III.), kralj god. 1204.—1205.

Andrija I. (II.), kralj 1205.—1235. 1. žena: Gertruda, kći grofa od Merana. 2. žena: Jolanta, kći bizantinskog cara Petra Courtenaya. 3. žena: Beatrica, kći markgrofa od Este-Ferrare.

Konstancija † 1230. Muž joj: češki kralj Otokar I.

Bela III. (IV.), kralj 1235. do 1270. Žena mu: Marija, kći nicejskoga cara Teodora Laskarisa.

Koloman, kralj Galicije 1217.—1221., herceg Slavonije 1226.—1241. Žena mu: Saloma, kći poljskoga kneza Leska.

Andrija.

Jelisava Sveta † 1230. Muž joj: türinški markgrof Ljudevit.

Stjepan „Posmrtni“ (sin Beatrice) † 1271. Žena mu: Tomasina Morosini, mletačka patricijka.

Stjepan VII. (V.), kralj 1270.—1272. Žena mu: Jelisava, kći vojvode kumanskoga.

Bela, herceg Slavonije 1261.—1269. Žena mu: Kunigunda, kći braniborskoga markgrofa Otona.

Jelisava, muž joj: bavarski vojvoda Henrik.

Oto, kralj ugarski god. 1305.—1308.

Ana, muž joj: halički knez Rastislav.

Kunigunda, muž joj: češki kralj Otokar II.

Andrija „Mlečanin“, kralj 1290. do 1301. 1. žena: Fenena, kći kujavskoga vojvode Siemomisla. 2. žena: Agneza, kći austrijskoga vojvode Albrechta.

Jelisava.

Ladislav III. (IV.) Kumanac, kralj 1272.—1290. Žena mu: Izabela, kći napuljskoga kralja Karla I. Anžuvinca.

Andrija, herceg Slavonije 1274. do 1278.

Marija, muž joj: napuljski kralj Karlo II. Šepavi.

Karlo Martello, protukralj 1292. do 1295.

Karlo Roberto, kralj 1301.—1342.

Katarina, muž joj: srpski kralj Stjepan Dragutin.

Vladislav † 1324.

Većeslav II., kralj češki i poljski † 1305.

Većeslav III. (Ladislav), kralj ugarski 1301.—1304., kralj češki 1305.—1306.

TRSATGRAD.

BAKAR SA NAUTIČKIM BRODOM.

hrvatskoga, kad mu je već izmakla srpska kruna. Češki je kralj Većeslav II. bio po svojoj majci Kunigundi unuk Ane, sestre kralja Stjepana VII. (V.), a supruge kneza Rastislava. Većeslav je pravo na prijestolje imao i po svojoj prababi Konstanciji, koja bijaše sestra kralja Andrije I. (II.), a supruga češkoga kralja Otokara I. Bavarski pak vojvoda Oto bijaše sin Jelisave, mladje sestre kralja Stjepana VII. (V.), a supruge Henrika, vojvode Dolnje Bavarske.

Ugovor s Kolomanom od g. 1102. nije Hrvatsku vezao, da i po izumrću muške loze arpadovske ostane u personalnoj uniji s Ugarskom. Zato i vidimo, da g. 1301. ide Hrvatska jednim putem, a Ugarska drugim. Hrvati su pristali uz Karla Roberta, jer se nadahu, da će onda pomoću kraljevstva napuljskoga lakše odolijevati Mlečanima na Jadranskome moru. Ugri pak uzeše nastojati, da njihovo prijestolje pripane češkomu kralju Većeslavu, koji je prijašnje godine (1300.) postao i kraljem poljskim.

Doznavši za smrt kralja Andrije Mlečanina, dovedu knezovi hrvatski mladoga Karla Roberta u Zagreb. Tu je Karlo neko vrijeme boravio u kući magistra Ugrina,[1] koji bijaše knez Iločki iz obitelji Čak.[2] Iz Zagreba krenu Hrvati s kraljevićem napuljskim u Ostrogon. Ovdje je ostrogonski nadbiskup Grgur (mjeseca ožujka 1301.) u stolnoj crkvi okrunio 13-godišnjega Karla Roberta.[3] Kojom krunom ga je krunio, toga nam sačuvani izvori ne kazuju. Stalno je samo to, da Hrvati od toga časa priznavaju Karla Roberta zakonitim kraljem svojim, dočim Ugrima ovo krunisanje ništa ne vrijedi.[4]

Poslije krunisanja u Ostrogonu vrati se Karlo Roberto u Hrvatsku; ugarski pak velikaši pošalju u Češku poslanike svoje. Češki se kralj odreče prijestolja ugarskog u korist svoga jedinoga sina Većeslava, koji bijaše zaručen s Jelisavom, jedinom kćerkom pok. kralja Andrije Mlečanina. Većeslava dovedu poslanici u Ugarsku, te ga kaločki nadbiskup Ivan okruni (27. kolovoza 1301.) u Stolnom Biogradu krunom sv. Stjepana.[5] Da ugodi Ugrima, uze Većeslav ime Ladislav V. Kako je Ladislavu bilo tek 12 godina, vladahu u Ugarskoj moćni velikaši. Medju ovima se ističu: trenčinski i njitranski župan Matija Čak, erdeljski vojvoda Ladislav Apor i braća Gisingovci.

Od g. 1301. ima dakle Hrvatska svoga kralja, a Ugarska opet svoga. Možda bi tako i ostalo, da se u pitanje o nasljedstvu nije i nadalje miješao papa Bonifacije VIII. Papa je Ugarsku smatrao lenom stolice rimske. Pošto je to leno smrću kralja Andrije ispražnjeno, može ga papa dati, komugod hoće. Bonifacije bijaše sklon Karlu Robertu. Zato već

[1] Micha Madius: „Historia“ kod Schwandtnera, sv. III. str. 638.

[2] To se razabire iz listine, koju je 27. prosinca 1317. izdao Ugrinov sin Nikola. (Smičiklas: „Codex diplomaticus“, sv. VIII. str. 469.)

[3] Fejér: „Codex diplomaticus“, knjiga VIII. svezak I. str. 123.

[4] Prije se držalo, da je ostrogonski nadbiskup Grgur okrunio Karla Roberta u Zagrebu. Ovo je mnijenje oborio dr. Ferdo Šišić svojom studijom: „Gdje i kada je prvi puta okrunjen Karlo Robert.“ („Vjesnik kr. zem. arkiva“, sv. III. str. 8—15.)

[5] Thuroczy: „Chronica Hungarorum“ u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum“, svezak I. str. 155.

KRALJEVICA.

CRIKVENICA.

8. studenoga 1301. šalje u Ugarsku biskupa Nikolu, da kao papin poslanik nadje pristaše dinastije napuljske.[6] Tako se po malo u Ugarskoj stvorila stranka anžuvinska. Papa je pazio, da biskupima postanu samo privrženici Karla Roberta. Već g. 1302. pristaju uz Karla Roberta dva nadbiskupa i neki biskupi. Poslanicom od 10. lipnja 1302. pozove papa Ladislava i Karla Roberta, neka za 6 mjeseci dodju pred njegov sud. Ladislav ne htjede doći, dočim je Karlo Roberto u svoje ime poslao ostrogonskoga nadbiskupa Grgura i zagrebačkoga biskupa Mihajla. Nato je Bonifacije 31. svibnja 1303. proglasio, da prijestolje ugarsko pripada Karlu Robertu, koji je po pravu prvorodstva najbliži baštinik dinastije arpadovske.[7] — Sada dodje u Ugarskoj do gradjanskoga rata izmedju Anžuvinaca i protivnika njihovih. Za toga rata isticao se Henrik Gising, koji je držao četiri županije u južnoj Ugarskoj. Imajući prostrane posjede u križevačkoj županiji (Moslavinu, Zdence i grad Koprivnicu), izradi Henrik, da ga je novi kralj Ladislav još god. 1301. imenovao „banom čitave Slavonije". Kao takav provali Henrik Gising u današnju Slavoniju, gdje je pustošio imanja Karlovih pristaša po županiji požeškoj i vukovskoj. Anžuvinci bi ljuto nastradali, da ih nije branio Pavao Gorjanski, junački kastelan grada Požege.[8]

Kad je g. 1303. umro Bonifacije VIII., postade papom kardinal Nikola, koji uzme ime Benedikta XI. Novi je papa dobro poznavao prilike u Ugarskoj i Hrvatskoj, pa je i on pomagao Anžuvincima. Zagrebačkoga biskupa Mihajla, pristašu Karla Roberta, učini iza smrti Grgurove nadbiskupom ostrogonskim; pobožnoga pak dominikanca Augustina Kažotića postavi (9. prosinca 1303.) za biskupa zagrebačkoga.[9]

Godine 1304. dodje u Budim češki kralj Većeslav, pa odvede kući svoga sina zajedno sa krunidbenim znakovima. Kad je nato 21. lipnja 1305. umro Većeslav II., naslijedi ga u Češkoj i Poljskoj njegov sin Većeslav III., t. j. krunjeni već ugarski kralj Ladislav. Većeslav se još iste godine u Brnu sastane sa bavarskim vojvodom Otonom. Njemu ustupi sva svoja prava na Ugarsku; podjedno mu predade krunidbene znakove (krunu, mač i plašt sv. Stjepana). Za Otona zauzmu se Gisingovci i erdeljski Sasi. Pomoću Gisingovaca dopre Oto u Stolni Biograd, gdje ga 6. prosinca 1305. okruniše dva biskupa: Antun čanadski i Benedikt vesprimski. Nato podje kralj Oto s velikim slavljem u Budim. S krunom na glavi jašio je Oto kroz sve ulice budimske, da brojni sakupljeni narod vidi, tko je sada kralj ugarski.[10] Ipak nije Oto našao mnogo pristaša. Da za sebe predobije Ladislava Apora, erdeljskoga vojvodu, htjede se Oto oženiti s njegovom kćeri. Ladislav Apor prozvan „Lacković" bijaše najbogatiji velikaš, jer je sebi prisvojio najunosnije solane i rudnike u Erdelju. Ladislava je kralj Andrija Mlečanin imenovao vojvodom erdeljskim, dočim se sam prozvao grofom Sasa i Sikulaca erdeljskih; njegov pak brat Petar

[6] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 19.
[7] Ibidem, str. 48. i 49.
[8] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 259.
[9] Tkalčić: „Povjestni spomenici grada Zagreba", sv. I. str. 78.
[10] Thuroczy: Chronica, str. 157.

KUPALIŠTE U SELCIMA.

NOVI SA LUKOM.

bijaše biskup erdeljski. Vladajući kao kakav dinasta u Erdelju, ne htjede se Ladislav Apor pokloniti ni Većeslavu ni Otonu ni Karlu Robertu. Kad je kralj Oto na proljeće g. 1307. došao u Erdelj, uhvati ga vojvoda Ladislav Apor i zatvori u Erdeljski Biograd; ujedno mu otme sve krunidbene znakove, što ih je Oto vazda sobom nosio.[11] Otonu podje g. 1308. za rukom, da se oslobodio tamnice, te preko Galicije i Šleske utekao kući u Bavarsku. Nemajući više krune, zadržao je Oto ipak naslov kralja ugarskoga sve do svoje smrti god. 1312.

Sada se za prijestolje ugarsko pojagmio Vladislav, sin srpskoga raskralja Stjepana Dragutina. Još za kraljevanja Ladislava Kumanca postade Dragutin upraviteljem Srijema, istočne Bosne, Mačve i Biograda. Dragutin je o namjeri sina svoga ugovarao s Ladislavom Aporom, koji obeća mladomu Vladislavu svoju kćer i pomoć u borbi za prijestolje ugarsko. I zbilja je opet došlo do gradjanskoga rata, osobito u istočnoj Slavoniji. No sve ovo bijaše već prekasno. Novi je naime papa Klement V. interdiktom i crkvenim prokletstvom zaprijetio svima, koji bi se opirali Karlu Robertu. Zato se u listopadu g. 1307. i državni sabor ugarski (na rakoškom polju kod Pešte) odlučno izjavio za Karla Roberta.[12] Da se pak smutnje dokrajče, pošalje papa god. 1308. u Ugarsku svoga poslanika: kardinala Gentilisa de Montefiori. Kardinal dodje u grad Spljet, gdje bude krasno dočekan.[13] U Spljetu ostade Gentilis 3 tjedna, da utiša domaće pravde. Medjutim su Trogirani već 29. svibnja izabrali deputaciju, koja podje u Spljet, te zamoli kardinala, neka dodje u Trogir, da utiša spor izmedju Trogira i Šibenika.[14] Gentilis zbilja dodje u Trogir, gdje ga vidimo 20. lipnja. Poslije obidje Gentilis i druge naše gradove. Tako ga 27. lipnja nalazimo u Skradinu, 24. srpnja do 8. kolovoza u Zadru, 16.—23. kolovoza u Senju, a 9.—25. rujna u Zagrebu.[15] Svagdje je kardinalova prisutnost lijepo djelovala, te se izgladiše nebrojeni sporovi izmedju gradova i velikaša. Osim toga predobio je Gentilis ljubeznim i mudrim načinom najuglednije velikaše za kralja Karla Roberta. Papin poslanik sazove 18. studenoga 1308. u Budim opći državni sabor. Na taj sabor dodje osobno i sam (sada već 20-godišnji) Karlo Roberto. Na poziv poslanika papinskoga priznaše Karla prisutni velikaši i plemići kraljem ugarskim; oni mu se poklone i prisegnu vjernost. Nato kardinal Gentilis 27. studenoga 1308. iz Budima objavi svemu narodu, da je Karlo Roberto odsada jedini kralj.[16] — Sada bi trebalo Karla i kruniti za kralja ugarskoga. Ali kruna se nalazila u rukama erdeljskoga vojvode, koji bijaše i nadalje protivnik Karla Roberta. Uzalud se pregovaralo s vojvodom erdeljskim, jer on ne htjede izručiti krunu sv. Stjepana. Napokon morade papin poslanik 11. lipnja 1309. u prisutnosti puka i svećenstva posvetiti novo načinjenu krunu.[17] Njome je ostrogonski nadbiskup Toma 15. lipnja 1309. Karla Ro-

[11] Thuroczy: ibidem.
[12] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga VIII. svezak I. str. 221.
[13] Micha Madius: Historia, str. 638.
[14] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 159.
[15] Ibidem, str. 182., 185., 189., 197., 215., 220. i 223.
[16] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 236.—240.
[17] Katona: Historia critica, sv. VIII. str. 178.—180.

SENJ ISPOD VRATNIKA.

VODOPAD KRKE IZNAD SKRADINA.

berta u Budimu okrunio za kralja ugarskoga.[18] Kod toga krunisanja nije bio prisutan Henrik Gising, ban čitave Slavonije. No kardinal je već prije predobio bana Henrika, te je Henrik 4. lipnja 1309. izdao povelju, kojom prisiže vjernost kralju Karlu Robertu. U toj povelji obećaje ban Henrik, da će priznati krunisanje Karla Roberta, makar se ono obavilo u kojem drugom gradu, nego li u Stolnom Biogradu; unaprijed priznaje Henrik i novu krunu, koju će posvetiti kardinal Gentilis.[19] Godinu dana poslije ovoga krunisanja priznade Karla svojim kraljem i erdeljski vojvoda Ladislav Apor, ali uz uvjet, da se Karlo mora kruniti pravom krunom ugarskom. Nato je Karla 20. kolovoza 1310. sabor na Rakoškom polju ponovno isklicao kraljem, te ga onda 27. kolovoza 1310. u Stolnom Biogradu krunom sv. Stjepana okrunio ostrogonski nadbiskup Tomo.[20] Odsada nije Karla Roberta priznavao jedini Matija Čak (prozvan Trenčinski, jer je imao svoj dvor u Trenčinu). On i nadalje posve samomostalno vlada u slovačkim krajevima, ne mareći za kralja. Matija ne htjede osobno prisustvovati krunisanju Karla Roberta, a niti se dao zastupati po komu drugomu. Sva crkvena i državna imanja u području rijeke Vaga od Dunava do šipuških gradova prisvojio je sebi Matija Čak, vladajući ondje kao suveren.[21]

2. Pavao i Mladen Šubić. Može se reći, da je primorske Hrvate gotovo 40 godina predvodio Pavao Šubić. On se koncem 13. vijeka najbolje znao poslužiti borbama za prijestolje ugarsko-hrvatsko. Pavao naime steče bansku čast u Hrvatskoj i Dalmaciji kao nasljednu baštinu porodice svoje. Njemu pripada velik dio Hrvatske kao pravo vlasništvo. Najradje stanuje u Skradinu, gdje rijeka Krka utječe u more, premda Šubići posjeduju i druge gradove, n. pr. Klis, Ostrovicu i Bribir. — Pavao je umio svoju vlast raširiti još većma. Pod kraj 13. vijeka prestade u Bosni vladati ban Stjepan Kotroman, zet srpskoga raskralja Stjepana Dragutina Vladarem bosanskim postade Pavao Šubić, koji već 7. travnja 1299. uze naslov „gospodin Bosne“.[1] Pavao je to doista i bio, jer po volji namješta banove bosanske. Onamo naime pošalje za bana svoga brata Mladena I., koji je prije toga bio 23 godine knez grada Spljeta. Mladen Šubić kao „ban bosanski“ 11. lipnja 1302. daje spljetskim trgovcima dozvolu, da slobodno trguju po njegovom „cijelom vladanju u Hrvatskoj i Bosni.“[2] Kada su bogumili (godine 1304.) ubili bana Mladena I.,[3] učini Pavao banom bosanskim svoga sina Mladena II. Ipak je Pavao i nadalje ostao vrhovnim gospodarem Bosne. U povelji, kojom je Pavao 21. veljače 1305. u zaštitu uzeo kneza Hrvatina od Dolnjih Krajeva (na rijeci Vrbasu), zove se Pavao „ban Hrvata i gospodin cijele Bosne“.[4] Vidi se dakle,

[18] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga VIII. svezak I. str. 333.
[19] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 249.
[20] Katona: Historia critica, sv. VIII. str. 208. i 209.
[21] Fessler: „Geschichte von Ugarn“, sv. II. str. 27. i 28.

[1] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VII. str. 331.
[2] Ibidem, sv. VIII. str. 27.
[3] Zlatović o. Stj.: „Bribirski nekrolog XIV. i XV. vieka“ u „Starinama“, knj. 21. str. 83.
[4] Šišić: „Iz arkiva u Körmendu“. („Vjesnik kr. zem. arkiva“, sv. VII. str. 214.)

Bribirski knezovi Šubići.

Stjepko Šubić, knez Trogira, umro 6. kolovoza 1274.

Pavao I., ban Hrvata god. 1274.—1312. Gospodin Bosne 1299.—1312. Umro u svib. 1312. Žena mu: Urša, umrla 1303.	*Mladen I.*, ban Bosne 1302.—1304. Knez Spljeta 1278.—1301. Ubijen u lipnju 1304.	*Gjuro I.*, knez Šibenika, Omiša i Trogira.	*Stanislava*, opatica.	

Mladen II., ban Hrvata i čitave Bosne 1312. do 1322. Knez Zadra 1311.	*Gjuro II.*, knez Trogira 1303.—1306. Knez Spljeta 1303.—1322., umro u prosincu 1330.	*Pavao II.*, knez Trogira 1306.—1322. Umro u srpnju 1346. Žena mu: Jelisava, sestra Dujma Frankopana.		*Grgur*, knez Šibenika 1320.—1322.
		Gjuro III., prvi knez **Zrinski.**	*Katarina*, opatica.	*Pribko.*

Mladen III., umro 1. svibnja g. 1348. Žena mu: Jelena, sestra srpskoga cara Dušana Silnoga.	*Pavao III.*, Žena mu: Katarina, kći dužda Ivana Dandula.	*Deodat* † god. 1348.	*Katarina*, muž joj: Ivan, knez Bribirski.	*Jelena*, muž joj: Vladislav Kotromanić.
Mladen IV.				*Stjepan Tvrtko*, kralj bosanski.

da je Pavlu Šubiću pripadala i sjevero-istočna Bosna, t. j. oblasti Usora i Soli, gdje je kralj Bela III. (IV.) uredio posebnu banovinu.

Tolika bijaše moć bana Pavla Šubića, da je u južnoj Hrvatskoj vladao posve neograničeno. Pavao samo po imenu priznaje Karla Roberta kraljem svojim. Na krunisanje u Budim god. 1309. nije pošao osobno, već se dao zastupati po nadbiskupu spljetskomu. Pavao je medjutim došao i u rodbinstvo s Anžuvincima. Tako ga napuljski kralj Karlo II. g. 1305. zove „dragim rodjakom svojim“.[5] Isti Zadar, koji pripada republici mletačkoj, mora banu Pavlu — a ne duždu — davati dvije trećine prihoda od izvoznine i uvoznine.[6] Zadrani su mrzili Mlečane, koji im oduzeše stare povlastice. Gradjani nijesu dapače sebi sami birali ni kneza, već bi im ga slao dužd mletački. Iz Mletaka dobivao je Zadar i nadbiskupa svoga.[7] Mlečani su još god. 1273. zabranili Zadranima ženidbene sveze s Hrvatima. Osim toga morahu Zadrani služiti u vojsci mletačkoj. Zato nastojahu, da se riješe Mlečana, pa da opet pripanu Hrvatskoj. U tu im svrhu dobro dođje, što se god. 1309. republika mletačka radi grada Ferrare zavadila s papom Klementom V. Mlečani su ratovali s papom, koji ih udari crkvenim prokletstvom, te njihove podanike riješi prisege vjernosti. Sada je Zadranima kucnuo čas slobode. Već 6. ožujka 1311. plane u Zadru buna. Gradjani uhvate nametnutoga im kneza Mihajla Morosina i vijećnike njegove, a u tvrdji zadarskoj zarobe posadu mletačku. Zadrani

[5] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 84.

[6] To priznaje sam dužd mletački u svome pismu od 12. studenoga 1311. (Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 297.)

[7] Mlečani su izradili, da je papa Anastazije IV. zadarsku biskupiju 17. listopada 1154. učinio nadbiskupijom, pod koju dodjoše 4 biskupa sufragana: rapski, hvarski, krčki i osorski; hvarska je biskupija god. 1181. vraćena spljetskoj nadbiskupiji. (Šišić: „Zadar i Venecija“ u „Radu“, knjiga 142. str. 224.)

se poklone kralju Karlu Robertu i zamole pomoć od bana Pavla Šubića. Ban Pavao pošalje Zadranima u pomoć vojsku, koju je vodio njegov sin Mladen.[8] Karlo Roberto potvrdi (12. listopada 1311.) Zadranima stare pravice, napose pak pravo, da po volji svojoj biraju kneza.[9] Prvim knezom svojim izaberu Zadrani bosanskoga bana Mladena II. Mladen je već 21. listopada 1311. knez zadarski.[10] Naravno da Mlečani nijesu pustili, da im izmakne Zadar. Pune dvije god. (1311.—1313.) trajahu borbe za taj grad.[11]

Medjutim u svibnju godine 1312. umre slavni ban Pavao Šubić.[12] Za sobom je ostavio četiri sina: Mladena, Gjuru, Pavla i Grgura. Kao u pravoj vladarskoj dinastiji naslijedi Pavla na banskoj stolici njegov prvorodjeni sin Mladen. Već 23. lipnja 1312. zove se Mladen „ban Hrvata i Bosne i vječni knez zadarski.“[13] Nesreća bijaše za Mladena, što se upravo u to doba Mlečani izmiriše s papom. Tako je republika mogla više vojske dići na Zadar. U svoju službu uze republika 3000 Katalonaca pod vodstvom Dalmasija. Katalonci dodju u lipnju 1313. pred grad Nin, te se iskrcaju na otoku Viru. Odavle podjoše Katalonci pod Zadar. Ipak nijesu Katalonci mogli udariti na Zadar, jer je gradu u pomoć došao ban Mladen s hrvatskom vojskom. Obje vojske stajale su pred Zadrom 3 mjeseca, a da nije došlo do bitke.[14] Lukavi Mlečani obećaju iznemoglim Zadranima velika prava. Republika ih prima više kao saveznike, nego li kao podanike. Zadrani opet priznadu 23. rujna 1313. vrhovnu vlast mletačku.[15] Mladen će i nadalje kao ban hrvatski dobivati lijep prihod od luke zadarske, ali se morade okaniti naslova „knez Zadra“. Da bana Mladena odštete, primiše Mlečani njega i braću mu Pavla i Jurja, te njihove potomke 28. ožujka 1314. za svoje „časne gradjane i za prave Mlečane“.[16]

Mladen Šubić bijaše naobražen čovjek i junak od oka. Ipak nije mogao sebi pribaviti ugled, koji je uživao stari otac njegov. Mladenu su na časti zavidjali drugi velikaši hrvatski. S Frankopanima se Mladen zavadio još g. 1314. radi grada Jablanca.[17] Dvije godine iza toga ustanu proti Mladenu krbavski knezovi Kurjakovići (t. j. Budislav, Pavao i Grgur, sinovi kneza Kurjaka) od plemena Gusić. Ovima se pridružio njihov šurjak: vojvoda Nelipić od plemena Svačić. Početkom god. 1317. dodje do rata, u kome je Mladen tražio vojsku od grada Trogira.[18] Ovaj razdor dobro dodje republici mletačkoj. Ona se već unaprijed radovala, kako će oslabiti prevelika moć bribirskih knezova Šubića. Uz to se nadala i vlastitoj koristi. Ova se nada ispunila. Kada se od Mladena god. 1319. odmetnuo

---

[8] Ljubić: „Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike“, knjiga I. str. 139. i 140.

[9] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 294.

[10] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 295.

[11] Gruber: „Obsjedanje Zadra po Mlečanih god. 1311.—1313.“ („Vienac“ g. 1882.)

[12] Micha Madius: Historia, str. 639.

[13] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. VIII. str. 308.

[14] Micha Madius: Historia, str. 639. i 640.

[15] Ljubić: Listine, knj. I. str. 266.—271,

[16] Ljubić: Listine, knjiga I. str. 277. i 278.

[17] Ibidem, str. 281. i 282.

[18] Rački: „Notae Joannis Lucii“. („Starine“, knjiga XIII. str. 229.)

grad Šibenik, pruže mu lukavi Mlečani pomoć s morske strane. Uzalud je Mladen 7. siječnja 1320. zamolio Mlečane, neka ne rade protiv njega, koji je gradjanin mletački.[19] Zahvalni Šibenčani stupe u zaštitu mletačku, te 15. ožujka 1322. polože prisegu vjernosti republici mletačkoj, a gradske ključeve predadu zastupniku dužda mletačkoga.[20] Odsada će republika svake druge godine slati svoga gradjanina za kneza Šibenčanima, koji će tobože i nadalje priznavati kralja Karla Roberta.[21] Mlečani su nastojali, da premame i grad Trogir, koji se god. 1322. zavadio sa banom Mladenom. Trogirani se još početkom god. 1322. izmiriše sa svojim davnim neprijateljima Šibenčanima, a 14. svibnja 1322. prisegoše vjernost republici mletačkoj.[22] Preko Trogirana zavedu Mlečani i Pavla II. Šubića, rodjenoga brata Mladenova. Pavao se pomamio za banskom čašću, koju mu Trogirani obećaše ishoditi. Radi toga stupi (24. travnja 1322.) u kolo neprijatelja Mladenovih, pa Trogiranima obeća, da će najdulje do Petrova dići vojsku na Mladena.[23]

Pod jesen god. 1322. dodje u današnjoj Dalmaciji do velikoga gradjanskoga rata. Mladenu je pomagao jedino njegov brat Gjuro II., gospodar Klisa i Omiša, a „knez grada Spljeta“. Protivnicima se pak Mladenovim pridruže: bosanski ban Stjepan Kotromanić, sin bivšega bana Stjepana Kotromana, te bogati velikaš Ivan Babonić, „ban čitave Slavonije“, koji je u tome banstvu naslijedio svoga brata Stjepana (god. 1310. do 1316.). Opet dakle udaraju Hrvati na Hrvate! Babonić postade vodjom kopnene vojske. On pobijedi bana Mladena u otvorenoj bici kod Bliske.[24] Mladen pobjegne u Poljicu kod Omiša, odakle se zakloni u nepredobitan Klis, dakle k svome bratu Gjuri. Za to vrijeme navale Trogirani i Šibenčani pomoću mletačkih ladja na Skradin i Omiš, te poharaju ova dva grada Šubićeva.[25]

Karla Roberta nije bilo u Hrvatskoj, otkako je postao kraljem ugarskim. Mnogo mu posla zadavahu velikaši ugarski, a osobito silni i nesavladivi Matija Trenčinski. Istom kad je Matija 18. ožujka 1321. umro, svrati kralj opet svoj pogled na Hrvatsku. Pod jesen g. 1322. sastavi lijepu vojsku (20.000 ljudi), pa ode u južnu Hrvatsku. Kralj je očito dolazio s namjerom, da pokori bana Mladena. To se vidi već po tomu, što je i ban Babonić udario na Mladena „po nalogu g. kralja“. Osim toga ne spominje kralj Karlo Roberto nikada u svojim listinama bana Mladena medju drugim dostojanstvenicima; po tomu se zaključuje, da kralj nije ni priznavao nezavisno vladanje Mladenovo.[26] Mladen se ipak nadao, da

---

[19] Ljubić: Listine, knj. I. str. 305.

[20] Ibidem, str. 335. i 336.

[21] Tako je glasila pogodba, sklopljena u Mlecima 1. ožujka 1322., izmedju Trogirana i Šibenčana. (Ljubić: Listine, I. 330.—334.)

[22] Ljubić: Listine, knj. I. str. 340. i 341.

[23] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 60—62.

[24] Ovo se mjesto danas zove „Bisko“; nalazi se pak južno od grada Sinja, a zapadno od rijeke Cetine. (Vidi Šišić: „Miha Madijev“ u „Radu“, knj. 153. str. 33.)

[25] Micha Madius: Historia, str. 646. i 647.

[26] Šišić: „Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga“. (Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini god. 1902.) Šišić: Miha Madijev u „Radu“ knj. 153. str. 32.

mu kralj dolazi u pomoć. Ta otac je Mladenov nekada pomagao Karlu Robertu do prijestolja hrvatskoga! Kada se kralj primicao Kninu, podje mu u susret Mladenov brat Gjuro, da mu razjasni tužne prilike u Hrvatskoj. Početkom listopada god. 1322. dodje kralj u Knin, gdje je držao sabor hrvatski. Tom prilikom nagradio je kralj neprijatelje Mladenove. Kralj je naime 8. listopada 1322. u Kninu potvrdio povlastice gradova Trogira i Šibenika, te posjede Fridrika Frankopana i (11. list.) vojvode Nelipića.[27] U Knin sa osobno zaputi i ban Mladen. Išao je sasvim pouzdano. Ta on ide u posjete Karlu Robertu, koji je prije 22 godine duže vremena boravio kao gost u kući Mladenova oca: Pavla Šubića. A kako mu je sada kralj vratio nekad uživano gostoljublje i zaštitu? Kralj ga je zarobio i sa sobom odveo u Ugarsku,[28] da sebi s puta ukloni jedinoga još čovjeka, koji bi mu mogao smetati osobitim povlasticama svojim! Iza Mladena ostadoše u Hrvatskoj doduše i nadalje njegova braća; ali odsada nijesu knezovi Šubići veći od drugih velikaša hrvatskih. Mladen je na kraljevu dvoru živio kao slobodan čovjek, te je god. 1326. svoju kćer Katarinu udao za šleskoga kneza Boleslava III. u Vratislavi.[29] U povelji od god. 1343. spominje se Mladen Šubić kao nedavno umrli velikaš.

Kralj se kući vraćao preko Zagreba, gdje ga vidimo već 14. listopada 1322.[30] Da se banom hrvatskim ne proglasi koji od braće Mladenove, smatrajući i nadalje ovu čast „nasljednom“, imenuje kralj Ivana Babonića takodjer banom Hrvatske i Dalmacije. Zato se Ivan Babonić 16. listopada 1322. žove „banom cijele Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“.[31] Knezovi Šubići nijesu više ni gospodari Bosne, gdje od god. 1322. bez njihova pokroviteljstva vlada ban Stjepan Kotromanić. Tako se posvema prevario Pavao Šubić II., koji se nadao, da će u časti i vlasti naslijediti svoga brata Mladena.

3. Ban Mikac i vojvoda Nelipić. Čim je kralj Karlo Roberto otišao iz Hrvatske, nastavi se gradjanski rat. Knezovi hrvatski protjeraju kraljevsku posadu iz Knina, a Nelipić se nastani u tome gradu, gdje su prije stanovali banovi hrvatski. Protiv Nelipića ustane Gjuro II. Šubić, brat Mladenov. Šubiću se pridruže Frankopani, grad Zadar i bosanski ban Stjepan Kotromanić. Naprotiv su Nelipiću pomagali krbavski knezovi Kurjakovići i Gjuro Mihovilović, knez od Livna, te gradovi Trogir i Šibenik. Šubić navali na Knin, ali bude (7. lipnja 1324.) potučen i zarobljen.[1] Odsada je Nelipić u onom dijelu Hrvatske vladao gotovo neogračeno, kao nekad Pavao Šubić. Jednako je knez Ivan Babonić iz Zrina gospodovao izmedju Kupe i Une, premda ga je kralj g. 1323. lišio banske časti. Sinovi njegova brata Stjepana dobiše prigodom diobe grad Stenič-

[27] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 79.—87.

[28] Micha Madius: Historia, str. 648.

[29] Wertner: „Eine unbekannte kroatisch-schlesische Allianz“. („Vjesnik kr. zem. arkiva“, sv. III. str. 207.—217.)

[30] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 88.

[31] Nagy Imre: Codex diplomaticus Andegavensis, sv. II. str. 53.

[1] Micha Madius: Historia, str. 651.

Gisingovci.

Henrik, ban „čitave Slavonije“ g. 1269. i 1270., pa g. 1273. i 1274., a ban Usore i Soli g. 1272. i 1273., poginuo g. 1274.

Ivan, ban „čitave Slavonije“ g. 1275.—1277., pa god. 1284., 1295. i 1299., a palatin g. 1281., 1282., 1287., 1303., 1306. i 1307.

Grgur. *Ivan.*

Petar, biskup u Vesprimu 1275.—1288.

Nikola, ban „čitave Slavonije“ g. 1278., 1279., 1281., 1287. i 1290.—1294., palatin god. 1275., 1276. i 1284.—1286.

Nikola.

Henrik, ban „čitave Slavonije“ 1277., 1290. do 1294. i 1301.—1309.

Ivan. *Petar* s pridjevkom „Herceg“. Žena mu: Ana, kći kneza Ivana Babonića.

Rodoslovlje Babonića.

Stjepan, knez vodički, ban „primorski“ gop. 1243.—1249.

Babonić umro prije g. 1278.

Dioniz, ban „čitave Slavonije“ g. 1274.

Radoslav, ban „čitave Slavonije“ 1290. i 1292., jednostavni ban 1294.

Stjepan, ban g. 1278.—1287. ban „čitave Slavonije“ g. 1290., opet samo ban g. 1292. i 1294.

Nikola. *Gjuro.* *Ivan.* *Dioniz.* *Pavao.*

Stjepan, ban „čitave Slavonije“ g. 1299. i 1310.—1316.

Ivan, ban „čitave Slavonije“ g. 1316.—1322., magistar kraljičinih tavernika g. 1326. do 1333.

Radoslav. *Oto.*

Ladislav. *Stjepan.*

njak (današnji Sjeničak) s velikim dijelom Hrvatske (od rijeke Gline i Kupe sve do Kranjske). Sinove pak Radoslava Babonića zapade današnja sjeverozapadna Bosna (izmedju Save, Une, Sane i Vrbasa) sa gradom Blagajem, po kojem su dobili pridjevak „Blagajski“.

Kralj uvidi, da Hrvatskoj mora dati odlučnoga bana, koji će ondje uspostaviti vlast kraljevsku. Njegove nade nije ispunio Babonićev nasljednik Nikola Amadejev. Kao „ban čitave Slavonije“ podje Nikola mjeseca kolovoza godine 1323. s velikom vojskom Ugra i Kumana u južnu Hrvatsku, da primiri zavadjene velikaše i da obnovi ugled kraljevske vlasti. Ban je ondje na polju kod Krnića sazvao sabor hrvatski; ali čim se ban mjeseca rujna udaljio, odmah se hrvatski velikaši odmetnuše ispod kraljevske i banske vlasti.[2] Naprotiv je sjeverna Hrvatska (tada već „Slavonija“) priznavala bana Nikolu, koji je 16. siječnja godine 1324. održao sabor u Križevcu.[3] Na proljeće godine 1325. imenuje kralj „banom čitave Slavonije“ svoga pouzdanika Mikca, rodom valjda Rusina iz sjeverne Ugarske. No Mikac se brzo uvjerio, da u Hrvatskoj ne će moći izvršiti namijenjenu mu zadaću, ako ne bude obnovljena nekadašnja velika vlast banska. U tu svrhu izdade mu kralj Karlo Roberto 8. srpnja 1325. u Višegradu posebnu povelju, koja u izvatku glasi ovako: Mi smo iz pisma velemožnoga gospodina Mikca, Našega miloga i vjernoga bana čitave kraljevine Slavonije, razabrali, da je u toj kraljevini banska čast glede sudova, oblasti i prava veoma — dapače posve — umanjena izuzecima, koje smo mi i predšasnici Naši podijelili malo ne svima plemi-

[2] Ibidem, str. 650.

[3] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 171. i 172.

ćima u Slavoniji. No Mi želimo, da se banska čast uzveliča, pa da iz velemožnosti banske prosine uzvišenost kraljevska, kako to bijaše u davno doba. Zato po savjetu i privolom naših prelata (crkvenih dostojanstvenika) i velikaša opozivljemo i uništujemo sve one izuzetke . . . Podjedno odredjujemo, da pod banski sud potpadaju svi ljudi, koji stanuju u čitavoj banovini preko (t. j. južno od) Drave, bili oni plemeniti ili kakvog drugog dostojanstva, reda ili staleža. Nitko ne smije tužiti kod nadvornika ili palatina, kod suca kraljevskoga dvora ili kod kakvoga drugoga suca, već jedino kod tada postavljenog bana ili kod njegovih namjesnika u sudu. Ovi neka mjesto kralja i kraljevskom vlašću — po redovitoj oblasti svojoj — obilatu pravdu kroje svima, kojima se nanese krivica, ili koji se prituže.[4]

Ovim se proglasom ojačao ban Mikac. Sada on počne ozbiljno raditi oko toga, da u hrvatskim zemljama obnovi bansku moć, a po tom i ugled kraljev. Već za godinu dana postiže svrhu u sjevernoj Hrvatskoj. Ovdje je prevrtljivim Gisingovcima oduzeo njihova imanja u Podravini; nakon opsade zauze dapače i njihov grad Koprivnicu.[5] Sva ova imanja dade kralj banu Mikcu, jer je nastojao, da ojača prijatelja svoga. Odsada pripadaju Mikcu gradovi: Koprivnica, Novigrad (podravski) i Prodavić (današnje Virje). Potomci Mikčevi dobiše i svoje ime „Prodavić“ po gradu Prodaviću. Banu se Mikcu dobre volje pokorio razban Ivan Babonić, koji odsada živi na kraljevskom dvoru kao visoki dvorski časnik (magister kraljičinih tavernika).[6]

Ljeti g. 1326. provali ban Mikac u južnu Hrvatsku, da i ondje uspostavi bansku čast. Nelipić je znao, da će Mikac najprije udariti na njega. Mlečani se pak bojahu, da će im ban oteti gradove Šibenik i Trogir. Zato dozvole, da grad Trogir pomaže Nelipiću u borbi s Mikcom. Nelipiću se pridruže takodjer krbavski knezovi Kurjakovići i Juraj Mihovilović iz Livna.[7] Naprotiv su banu Mikcu pomagali knezovi Frankopani i bosanski ban Stjepan Kotromanić.[8] Uza sve to stiže Mikca tolik poraz, da je iz boja jedva iznio živu glavu. To priznaje sam ban Mikac u povelji, koju je 8. rujna 1326. izdao u Križevcima.[9]

Vojvoda Nelipić ostade i nadalje samostalan gospodar u Zagorju, a knezovi Šubići u Primorju južne Hrvatske. Ipak nije ondje bilo pravoga mira i reda. Time se opet okoristiše lukavi Mlečani. Gjuro Šubić pritisne god. 1327. grad Spljet, koji je nedavno Nelipića izabrao za kneza svoga. U nevolji svojoj stave se Spljećani (18. kolovoza 1327.) pod zaštitu mletačku, kako su to g. 1322. učinili Trogir i Šibenik.[10] Za Spljetom povede se 6. siječnja 1329. grad Nin.[11] Makarsko pak primorje (izmedju rijeke Ce-

[4] Ibidem, str. 253. i 254.

[5] Kod opsade Koprivnice pomagao je Mikcu magister Lovrinac, sin Mirkov od glasovitoga plemena Osl. (Fejér: Codex diplomaticus, knjiga VIII. svezak III. str. 226.)

[6] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 320.

[7] Ibidem, str. 297.

[8] Micha Madius: Historia, str. 653.

[9] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 307. i 308.

[10] Ljubić: Listine, knjiga I. str. 368.—372.

[11] Ibidem, str. 373.—376.

tine i Neretve) zauzme bosanski ban Stjepan Kotromanić. On je tu „krajinu“ (nekadašnju „Neretvu“) zajedno s Imotskim pridružio nedavno osvojenom Humu. Bosanski ban otkine od Hrvatske još tri župe, — Duvno, Livno i Glamoč, — od kojih učini novu oblast: „Završje“ ili „Zapadne strane“.[12]

Tako se eto južna Hrvatska znatno umanjila. Ipak je u njoj i nadalje bjesnio gradjanski rat. Mletačka se naime republika neumorno brinula, da bude povoda trvenju medju knezovima hrvatskim. Isprvice se protiv Nelipića dižu bribirski knezovi Šubići. Kad je koncem g. 1330. umro Gjuro II. Šubić, naslijede ga njegova 3 sina, medju kojima se ističe Mladen III. Oni naslijede i očevu mržnju na Nelipića. Mladen je sa braćom svojom držao 3 grada: Skradin, Omiš i Klis. Još je živio i njegov stric Pavao II., koji je g. 1322. pomagao neprijateljima svoga brata Mladena II.

Držeći u svojoj vlasti gradove Bribir i Ostrovicu, ustane i Pavao II. Šubić protiv Nelipića i njegovih saveznika: Mlečana. Uza sve to bijaše jači Nelipić, koga su izdašno pomagali gradovi: Trogir, Spljet i Šibenik; ovi su gradovi 15. veljače 1332. sklopili obrambeni ugovor s Nelipićem.[13] Mlečani su 2. travnja 1334. knezu u Šibeniku dali mnogo novaca u tu svrhu, neka Šubićima otme grad Skradin.[14] Jednako su Mlečani 6. ožujka 1335. pomagali Hvaranima protiv Šubićeva grada Omiša.[15] Ove namjere ne uspješe. No zato Nelipić otme Šubićima god. 1336. grad Ostrovicu. Nato lukavi Mlečani ostaviše Nelipića od straha, da ne bi suviše ojačao. Mlečani uzmu pomagati knezove Šubiće, te izrade, da im je Nelipić godine 1337. vratio ugrabljenu Ostrovicu. Nelipiću se godine 1338. iznevjere i krbavski knezovi Kurjakovići, koje odmah nato stanu Mlečani mamiti na svoju stranu. Bosanski ban Stjepan Kotromanić oženi g. 1338. svoga brata Vladislava s Jelenom, sestrom Mladena III. Šubića, premda bijahu rodjaci.[16] I ta bračna sveza bijaše naperena protiv Nelipića. Napokon se proti njemu diže gotovo sve. Šubići dapače g. 1338. izjaviše, da se žele pomiriti s kraljem Karlom Robertom,[17] nadajući se, da će tako lakše slomiti Nelipića. No junački Nelipić odbije iz Knina navale bana bosanskoga, a onda se obori na Šibenik i Trogir. U borbi sa Šibenikom pomagaše Nelipića njegov sinovac Konstantin, vlasnik nepredobitne tvrdje Ključ (kod rijeke Krke). Tolike borbe napokon dodijaše kralju Karlu Robertu. On se odluči, da će osobno poći u Hrvatsku, da učini red. Zagrebačkomu biskupu Ladislavu javlja kralj 28. ožujka 1340. iz Višegrada, da će u Hrvatsku putovati preko Zagreba.[18] Vijest o kraljevu dolasku silno je uplašila republiku mletačku. Njeni providuri dobiše 12. kolovoza 1340. uputu, neka nastoje hrvatske velikaše združiti na otpor, ako kralj zbilja dodje u Hrvatsku.[19] Ipak nije kralj pošao na ovaj put. Tako je gra-

[12] Klaić: „Poviest Bosne do propasti kraljevstva“, str. 114. i 115.
[13] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak X. str. 6—8.
[14] Ljubić: Listine, knjiga II. str. 423.
[15] Ibidem, str. 442.
[16] Lucio Giovanni: „Memorie di Traù“ str. 234.
[17] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. X. str. 382.
[18] Ibidem, str. 533.
[19] Ljubić: Listine, knjiga II. str. 84.

djanski rat u južnoj Hrvatskoj potrajao sve do smrti Nelipićeve (u lipnju godine 1344.).

Bolje nije bilo ni u sjevernoj Hrvatskoj. Ovdje se g. 1327. protiv bana Mikca digoše sinovi (Gjuro, Ivan, Dioniz i Pavao) nekadašnjega bana Stjepana Babonića. Mikac udari na njihov grad Steničnjak i zauzme ga, pa tako prisili braću na mir. Babonići mu ustupiše Steničnjak u zamjenu za Moslavinu.[20] — Iza toga razvila se borba radi desetine, koju ne htjede plaćati narod u zagrebačkoj biskupiji. Ova je borba trajala 14 godina (1327.—1340.), a gdjekada se prometnula i u krvavu bunu.[21] Kolo su vodili biskupovi podanici (predijaliste) oko Ivanića, Dubrave i Čazme.[22] Mikac je (po nalogu kralja Karla Roberta) pomagao biskupu Ladislavu (de Kobol), ali samo riječju i pismom.[23] Naprotiv je drugim knezovima, plemićima, gradjanima i kmetovima prednjačio zlim primjerom, jer ne htjede davati desetinu od svojih posjeda, kako mu to u pismu od 14. lipnja 1329. predbacuje sam kralj.[24] Ipak se borba svršila pobjedom zagrebačkoga biskupa, koga je izdašno pomagao kralj Karlo Roberto, te o tome pitanju 27. kolovoza 1340. objelodanio konačne svoje odluke.[25]

Ban Mikac redovito je boravio u Koprivnici i u Virju. Uz to je imao svoju palaču i u Zagrebu, i to na današnjem Strossmayerovom šetalištu. Blizu banove palače dade Karlo Roberto g. 1335. graditi takodjer kraljevski svoj dvor.[26] Kralj je Mikcu gotovo posvema prepustio vladanje u Hrvatskoj. To se vidi i odatle, što Karlo Roberto ne htjede postaviti posebnoga hercega hrvatskoga, premda je imao 3 sina: Ljudevita, Andriju i Stjepana. Supruga bana Mikca zvala se Jelena, a bijaše rodjakinja napuljskoga kralja Roberta, koji joj 5. svibnja 1337. doznačuje stalnu godišnju apanažu od 200 zlatnih forinti.[27] Sam kralj nije dospio, da više puta dolazi u Hrvatsku, pa da izmiri zavadjene knezove. Karlo Roberto se naime odviše miješao u poslove tudjih država. Podjedno je nastojao, da svojoj djeci stekne što veće baštine. Srednjega svoga sina Andriju oženi g. 1333. s Ivanom, unukom i baštinicom napuljskoga kralja Roberta. Pošto je Karlo Roberto od g. 1320. bio oženjen s Jelisavom, sestrom poljskoga kralja Kažimira, uze on raditi oko toga, da svomu prvorodjencu Ljudevitu namakne poljsku krunu. Uspjeh bijaše gotovo siguran, jer Kažimir nije imao djece. I doista sklone Kažimir poljske staleže, da su njegova nećaka Ljudevita 7. svibnja 1339. na državnom saboru u Krakovu proglasili prijestolonasljednikom poljskim.

Nato podje Kažimir s poljskim biskupima i velikašima u Stolni Biograd, gdje ga 28. lipnja 1339. dočeka kralj Karlo Roberto. Ovdje bude

---

[20] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 358.—360.

[21] Tkalčić Ivan: „Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku". („Rad", knjiga 49. str. 165.—230.)

[22] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. X. str. 266., 369. i 513.

[23] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. I. str. 121.

[24] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. IX. str. 465.

[25] Ibidem, str. 573. i 574.

[26] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. I. str. 148.

[27] Smičiklas: Codex diplomaticus, sv. X. str. 321. i 322.

potpisan ugovor, da poljsko prijestolje po Kažimirovoj smrti pripada Ljudevitu, koga prisutni Poljaci odmah priznaše budućim kraljem svojim.[28]

4. Borbe za Knin i Zadar. Karlo Roberto umre 16. srpnja 1342. u Višegradu, gdje je najvolio stanovati; pokopan bude u Stolnom Biogradu. Karla Roberta naslijedi njegov sin Ljudevit, koji još nije navršio ni 17 godina. Ljudevit se g. 1345. zaruči s Margaretom, kćerkom češkoga kraljevića Karla, koji je kasnije (g. 1346.—1378.) bio i car njemački. Hrvatskom je isprvice upravljao sijedi ban Mikac. No već god. 1343. umre Mikac, ostavivši 5 sinova: Stjepana, Akuša, Ladislava, Loranda i Nikolu.[1] Nato je Ljudevit banom hrvatskim imenovao Nikolu, gospodara grada Dolnje Lendave. Nikola se prviput kao „ban čitave Slavonije" zove u pismu kralja Ljudevita od 25. svibnja 1343.[2] Pošto je taj Nikola bio sin nekadašnjega bana Stjepana, zvao se takodjer „Banić" (magjarski: „Bánffy"). Nikolu Banića zapade zadaća, da u južnoj Hrvatskoj obnovi kraljevsku vlast. Ljudevitu se naime činilo, da bi sada — iza smrti Nelipićeve — mogao izvesti ono, čega se toliko plašio otac njegov.

U rujnu g. 1344. provali ban Nikola sa 4000 vojnika u južnu Hrvatsku. Znalo se, da će najprije doći pred Knin, gdje stoluje Nelipićeva udovica Vladislava (od plemena Gusić) s nejakim svojim sinom Ivanom. Ova vijest uplaši republiku mletačku, jer bi iza pada Knina mogao ban redomice zauzeti mletačke gradove u Dalmaciji. Zato republika već 28. lipnja 1344. zapovijeda Šibeniku, Spljetu i Trogiru, — a 20. srpnja takodjer Zadru, Ninu, Rabu, Hvaru i Braču, — neka pomognu Vladislavi, jer da je Knin „ključ čitave Dalmacije". Mlečani nagovaraju i hrvatske knezove (Frankopane i Kurjakoviće), neka Vladislavi priskoče u pomoć.[3]

Kad je Nikola Banić došao pred Knin, odmah opkoli grad. Podjedno pozove udovicu Nelipićevu, neka bez otpora predade ovaj kraljevski grad, koji je njezin suprug 22 godine nezakonito držao u vlasti svojoj. Nato počne ban pustošiti kninsko polje i paliti susjedna sela. Kušao je i to, ne bi li Knin zauzeo na juriš. No Knin bijaše toli utvrdjen, a posada s udovicom Vladislavom tako hrabra, da je Nikola uzalud gubio ljude i vrijeme. Ipak se Vladislava bojala, da će ju ban gladom prisiliti na predaju. Zato počne s njime pregovarati o miru. Vladislava mu obeća, da će se po posebnom poslaniku svomu pokoriti kralju Ljudevitu. Nato ban digne opsadu Knina, te se vrati u sjevernu Hrvatsku.[4]

Vladislava naskoro pošalje kralju svoga poslanika, koji donese izjavu potpune pokornosti. No kralj zatraži, neka mu Vladislava predade Knin i druge gradove svoje. Vladislava se uzdala u pomoć drugih knezova hr-

---

[28] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 166.

---

[1] Prviput se Mikac spominje kao „pokojni ban" u listini kralja Ljudevita od 3. lipnja 1343. (Fejér: Codex diplomaticus, knjiga IX. svezak I. str. 106.)

[2] Nagy: Codex Andegavensis, svezak IV. str. 344.

[3] Ljubić: Listine, knjiga II. str. 217. i 219.—221.

[4] „Obsidio Jadrensis" od anonimnoga pisca u Schwandtnerovom zborniku: „Scriptores rerum hungaricarum, dalmaticarum, croaticarum et sclavonicarum", knjiga III. str. 66. i 68.

vatskih; zato po savjetu republike mletačke otkloni kraljev zahtjev. Kad je za ovo doznao kralj Ljudevit, veoma se razljuti. On odluči, da će Vladislavu i sve knezove hrvatske prisiliti na posluh, pa makar morao u tu svrhu potrošiti polovicu blaga države svoje. — Ljudevit počne sabirati vojsku za rat na Hrvate. Njegove priprave bijahu velike. Zato se zabrinula republika mletačka, ne će li kralj možda osvajati i gradove dalmatinske. Mlečani poduzmu sve mjere za obranu gradova svojih. Hrvatskim knezovima šalju oružje, da se lakše opru kraljevoj vojsci, a 7. lipnja 1345. šalju u Hrvatsku 3 proveditura, da sve priprave za otpor.[5]

Prije kralja stiže u južnu Hrvatsku ban Nikola Banić. Mjeseca lipnja g. 1345. sastane se on kod Knina sa bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem. Imajući oko 10.000 vojnika, pozovu banovi udovicu Vladislavu, neka predade Knin. Vladislava sklopi s njima 23. lipnja ugovor, kojim obeća, da će kralju predati Knin i još 5 gradova svojih, ako kralj njezinomu sinu potvrdi sav posjed obitelji Nelipićeve, t. j. Sinj sa cetinskom župom. Sredinom srpnja g. 1345. dopre do Bihaća na Uni kralj Ljudevit sa 30.000 vojnika. Pred njega dodje Vladislava Nelipićeva sa svojim sinom Ivanom i sa svojim bratom Grgurom Kurjakovićem. Kralj prihvati sadržaj ugovora od 23. lipnja, te se izmiri s Nelipićima i Kurjakovićima.[6] Ban Nikola stavi posadu svoju u Knin, odakle je vladao i nad Hrvatskom. Zato se odsada zove: „ban čitave Slavonije i Hrvatske“. Ovim se naslovom ban Nikola prviput poslužio u listini od 13. ožujka 1346.[7]

Kraljevu se dolasku radovahu Zadrani. Oni odaberu tri poslanika, koji će se Ljudevitu pokloniti i predati mu bogate darove, a potajno ga zamoliti, neka njihov grad prime pod svoje okrilje i oslobodi od vrhovne vlasti mletačke. No poslanici zadarski dodjoše u Bihać prekasno. Kralj je naime nenadano otputovao u Ugarsku, mjesto da krene dalje u južnu Hrvatsku.[8] Ipak su Mlečani po uhodama svojim doznali za namjeru Zadrana. Zato odmah pošalju ratno brodovlje, koje već 12. kolovoza 1345. stiže pred Zadar. Sutradan mletački vojvoda Petar Canale poruči Zadranima, neka razvale zidine oko grada, a tvrdjice neka predadu Mlečanima; ako ne izvrše ovaj nalog, bit će proglašeni za neprijatelje mletačke. Zadrani se odluče za borbu s Mlečanima. Brže bolje dopreme u grad mnogo hrane i oružja, pojačaju utvrde, priprave strojeve i saberu čete plaćeničke. Ulaz u luku svoju zatvore Zadrani (30. kolovoza) debelim lancem, koji bijaše opleten oko 13 balvana. Mlečani doduše pokušaju, ne bi li taj lanac slomili, ali ih Zadrani 6. rujna poraze na moru. Medjutim je već došla i kopnena vojska mletačka (20.000 ljudi). Njezin vodja Marko Giustiniani dade 3 dana pustošiti po kotaru zadarskom. Narod je iz popaljenih sela bježao u Zadar, gdje se napokon sakupilo 28.000 ljudi. Nato se Giustiniani utabori istočno od Zadra. Ovdje su Mlečani (14. rujna) počeli graditi veliku drvenu tvrdju („bastida“ ili „sticata“), iz koje će udarati na Zadar.[9]

---

[5] Ljubić: Listine, knjiga II. str. 248. i 252.—254.
[6] Obsidio Jadrensis, str. 669. i 670.
[7] Nagy Imre: Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis, sv. IV. str. 565.
[8] Obsidio Jadrensis, str. 670.
[9] Ibidem, str. 674.—680.

Kako je Zadar bio dobro utvrdjen i opskrbljen, predvidjahu Mlečani, da ga ne će moći zauzeti bez velikoga gubitka krvi i vremena. Mlećani su u savez prizivali takodjer hrvatske knezove; ali se pozivu njihovu odazvaše jedini Šubići, koji su u tu svrhu 13. rujna 1345. sklopili u Šibeniku posebnu pogodbu s vladom mletačkom.[10] Naprotiv su Frankopani pomagali Zadranima, premda je dužd Andrija Dandulo 28. rujna 1345. nagovarao kneza Andriju Michaela na Rabu, da krčke knezove Dujma i Bartola Frankopana odvrati od Zadrana.[11] — Najviše pomoći očekivahu Zadrani od kralja Ljudevita. Njemu su već 16. kolovoza poslali darove s molbom, neka njihov grad primi u zaštitu svoju. Kad im pak 19. listopada stiže vijest, da će im kralj naskoro poslati pomoć, izvjese Zadrani na najvišem tornju kraljevsku zastavu uz veliku svečanost. I doista početkom studenoga g. 1345. dodju u Primorje banovi Nikola Banić iz Hrvatske i Stjepan Kotromanić iz Bosne sa 10.000 vojnika. No kada se banovi uvjeriše, da su preslabi protiv Mlečana, vrate se oko 20. studenoga kući.[12]

Mlečani su dobro slutili, da će kasnije doći veća vojska, a s njome možda i sam kralj. Zato nastojahu, da Zadar zauzmu što prije. Petru Civranu, novomu zapovjedniku brodovlja mletačkoga, podje za rukom, te je 23. siječnja 1346. razbio lanac, koji je do onda zatvarao luku zadarsku. Odsada je 40 galija mletačkih moglo iz luke udarati na zidine gradske. Zadar bijaše dakle posve opkoljen. U gradu se nalazilo 6000 vojnika, koji odbijahu juriše mletačke. Najtežu borbu održaše branitelji 16. svibnja 1346. Mlečani su toga dana jurišali od 3 sata u jutro sve do noći, izgubivši 800 ljudi.[13]

Početkom lipnja g. 1346. dopre napokon u južnu Hrvatsku kralj Ljudevit, da Zadar spasi od opsade. Kralju se pridruže banovi (Nikola Banić i Stjepan Kotromanić), Frankopani (Dujam i Bartol) i još neki knezovi hrvatski. Vojska mu bijaše toli brojna, da ju cijene na 100.000 ljudi; samih konjanika u oklopima bijaše do 30.000. Kralj se utabori kod Zemunika. Odavle podje 10. lipnja sa 2000 konjanika pred Zadar, da razgleda utvrde gradske. Sutradan mu zahvalni Zadrani pošalju gradske ključeve. Kad se nato 15. lipnja sa čitavom vojskom primaknuo gradu, izadju veseli Zadrani pred njega, te mu klečeći zahvaljivahu. Naprotiv su Mlečani ostali u svojoj tvrdji (bastidi), gdje bijaše oko 16.000 branitelja. Kralju ne preostade drugo, nego da opsjeda tvrdju mletačku. Za opsadu manjkahu mu opsadni strojevi. Zadrani mu ponude 11 svojih strojeva; ali to nije bilo dosta, jer je tvrdja mletačka imala 28 kula i tornjeva. Nestrpljivi kralj poduzme 1. srpnja velik juriš na tvrdju. Njegova se vojska hrabro borila od zore do podneva. Ipak su Mlečani odbili sve navale, izgubivši samo 500 vojnika. Naprotiv je kraljeva vojska ljuto nastradala, jer je poginulo preko 7000 vojnika, a još više ih ostade ranjenih.[14] Ovolika nesreća razo-

[10] Ljubić: Listine, knjiga II. str. 267.—269.
[11] Ibidem, str. 274.
[12] Obsidio Jadrensis, str. 683. i 684.
[13] Ibidem, str. 699.—703.
[14] Obsidio Jadrensis, str. 705.—708.

čara kralja Ljudevita, koji pomisli na povratak u Ugarsku. I doista je kralj već 3. srpnja prepustio Zadar sudbini njegovoj, te se počeo vraćati kući. Na povratku dade jurišati na Ostrovicu, grad Pavla II. Šubića; ali ga prvi neuspjeli juriš odvrati i od toga poduzeća, te se zaputi u Bihać, gdje ga nalazimo već 22. srpnja.[15]

Iza odlaska vojske kraljevske nestade nade, da bi se Zadar mogao održati. U gradu se pojavila nestašica hrane. Na jesen uze gladan puk vapiti za mirom. Plemstvo se još neko vrijeme otimalo. Napokon morade 7. prosinca početi ugovarati s Mlečanima.[16] Ovima bijaše takodjer dodijao rat, koji je republiku stojao 3 milijuna dukata. Do mira dodje 15. prosinca 1346. Zadar se zajedno s kotarom svojim predade u bezuvjetnu vlast republike mletačke. Prestaju sva municipalna prava zadarska; republika pak jamči, da nitko od Zadrana ne će izgubiti ni život ni imetak svoj.[17]

Prije toga mira umre Pavao II. Šubić, brat nekadašnjeg bana Mladena II., a vlasnik grada Ostrovice. Skrbnikom svoga nedoraslog sina Gjure III. učini svoga brata Grgura. No dječak se nalazio u Modrušama kod svojih ujaka Dujma i Bartola Frankopana. Pošto je Grgur pristajao uz Mlečane, a Frankopani uz kralja, porodi se borba za maloga Gjuru Šubića. Ovu su borbu njetili Mlečani, koji se bojahu, da će u kraljeve ruke pasti Ostrovica, taj ključ grada Zadra. Mlečani 29. listopada 1346. mole Grgura, neka Ostrovicu ne daje kralju. Krčkim knezovima Frankopanima šalju 7. studenoga posebnoga poslanika s molbom, neka maloga Gjuru Šubića izruče republici mletačkoj.[13] Ipak im bijaše uzalud svako naprezanje. Sam se Grgur Šubić g. 1347. pokori kralju Ljudevitu. Kralj mu poveljom od 31. srpnja 1347. oprosti dosadašnju nevjeru; u zamjenu pak za Ostrovicu daje Gjuri grad Zrin s velikim imanjima izmedju Une i Kupe. Prvim knezom „Zrinskim“ postade mladjahni Gjuro III. Šubić. Još u posljednjem času nastojahu Mlečani, da kralj ne dobije Ostrovicu, koja gospoduje nad Zadrom i kotarom zadarskim. Mlečani 22. kolovoza 1347. opominju Grgura Šubića, da se prisegom obvezao ispuniti oporuku svoga pok. brata Pavla, a po toj oporuci mora Ostrovicu čuvati za malodobnoga Gjuru Šubića. Kada to nije koristilo, ponudiše Mlečani 30. kolovoza Grguru Šubiću godišnju apanažu od 1000 libara, ako dopusti, da Mlečani stave u Ostrovicu svoju posadu, koja će ovu tvrdju čuvati, dok ne odraste Gjuro Šubić. Ali Grgur ne pristade na tu ponudu. Zato mu Mlečani 1. listopada ponude godišnji doprinos od 500 libara, ako Ostrovicu uščuva za Gjuru Šubića. Sve bijaše uzalud, te Mlečani 20. studenoga 1347. ustanovljuju, da je Ostrovica ipak predana kralju Ljudevitu.[19]

„Bribirskim“ knezom ostade i nadalje Mladen III. Šubić, vlasnik Omiša, Klisa i Skradina. Ovaj nepomirljivi protivnik kralja Ljudevita bijaše oženjen s Jelenom, sestrom srpskoga cara Dušana Silnoga. Mladen umre već 1. svibnja 1348. u Trogiru, ostavivši nejakoga sina Mladena IV. Njegovim

---

[15] Nagy: Codex Andegavensis, sv. IV. str. 518.
[16] Obsidio Jadrensis, str. 719.—721.
[17] Ljubić: Listine, knj. II. str. 414.—416.
[18] Ibidem, str. 399., 403. i 418.—420.
[19] Ljubić: Listine, knjiga III. str. 20., 22., 28., 39. i 40.

skrbnikom imenuje svoga brata Pavla III. Šubića. Taj ne bijaše odvažnošću nalik na Mladena III. Mlečani se već 8. svibnja 1348. boje, da će gradovi Omiš, Klis i Skradin pasti u kraljeve ruke. Zato upućuju knezove u Zadru i Trogiru, neka pomažu gradove Šubićeve; a Pavlu Šubiću obećavaju Mlečani pomoć.[20] Sve ovo, pa i strašna kuga, koja je g. 1348. opustila mnoge gradove, naročito Nin i Šibenik,[21] sklone Mlečane na ugovaranje o miru s kraljem Ljudevitom. Kralj odbije prve ponude. Poslije pak (5. kolovoza 1348.) pristade na 8-godišnje primirje s Mlečanima i sa knezovima bribirskim.[22]

5. Mlečani gube Dalmaciju. Osamgodišnje primirje s Mlečanima upotrebio je kralj Ljudevit u tu svrhu, da se što bolje pripravi za konačno osvojenje gradova dalmatinskih. Isprvice imao je puno posla u Italiji. Ljudevitov naime brat Andrija bijaše oženjen s Ivanom, kraljicom napuljskom. No Ivana nije volila muža svoga, pa ga dade 18. rujna 1345. zadaviti. Ljudevit uze tražiti, neka se krivci oštro kazne. Ipak bude Ivana riješena krivnje, te se g. 1346. udade za svoga ljubavnika (vojvodu tarentskoga). Da joj se osveti, podje kralj Ljudevit 11. studenoga 1347. s vojskom u Italiju. Ivana pobjegne u Francusku, našto se Ljudevit proglasi kraljem napuljskim. Mjesto njega vladao je u Napulju Stjepan Lacković, prijašnji vojvoda erdeljski, a sin glasovitoga Ladislava Apora. Ljudevit se doduše g. 1350. po drugiput zaputio u Italiju; ali se u studenomu iste godine vratio u Budim. Ljudevit se morade odreći napuljskoga kraljevstva, koje ostade kraljici Ivani. Slijedećih je godina (1351. i 1352.) Ljudevit pomagao svome ujaku Kažimiru, kralju poljskomu, u ratu s litavskim knezom Lubartom. Ovim ratom steče Poljska tako zvanu „Crvenu Rusiju“, t. j. Galiciju i Vladimiriju.[1]

Prigodom opsade Zadra u onom strašnom boju pred mletačkom tvrdjom (bastidom) zadobio je 1. srpnja 1346. hrvatski ban Nikola Banić 2 teške rane.[2] Radi toga nije Nikola neko vrijeme mogao vršiti banske časti. Hrvatskom je god. 1346.—1349. vladao ban Nikola Seč, koji je do onda bio vrhovni stolnik (magister dapifenorum) na dvoru kralja Ljudevita. Kao „ban čitave Slavonije i Hrvatske“ nastanio se Nikola Seč u Zagrebu, valjda u kraljevskoj palači. Ovdje ga vidimo već 16. kolovoza 1346.[3] U Zagreb sazove ban Nikola za 21. prosinca 1347. hrvatski sabor, da se utalože svadje izmedju plemića hrvatskih.[4] Nikoli je pomagao dubički knez Ivan, koji se 2. lipnja 1348. zove „podban u cijeloj Hrvatskoj“.[5] Posljednjiput spominje se Nikola Seč kao ban hrvatski 19. svibnja 1349.

[20] Ibidem, str. 79., 82. i 84.—86.
[21] Ljubić: Listine, knjiga III. str. 79. i 88.
[22] Ibidem, str. 96.—98.

[1] Fessler-Klein: „Geschichte von Ungarn“, svezak II. str. 109.—129.
[2] To kaže sam kralj Ljudevit u svojoj povelji od 1. srpnja 1347., dakle na godišnjicu strahovite bitke pred Zadrom. (Fejér: Codex diplomaticus, knjiga IX. sv. I. str. 480. i 481.)
[3] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knjiga I. str. 186.
[4] Kukuljević: „Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“, sv. II. str. 6.
[5] Kukuljević: Jura regni, sv. I. str. 114.

Kasnije ga kralj Ljudevit imenuje „banom severinskim“, kako se to razabire iz kr. povelje od 11. travnja 1351.[6] Severinska banovina zapremala je zapadni dio današnje Rumunjske, gdje još i sada postoji grad Turn-Severin, nekadašnje sijelo bana severinskoga. Početkom g. 1350. postade Ljudevitov 18 godišnji brat Stjepan „hercegom čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“. Herceg ostade u Budimu, gdje je zastupao odsutnoga kralja Ljudevita; hercega je g. 1350. zamjenjivao Pavao Ugal, koga je upravo herceg Stjepan postavio „banom u kraljevinama Slavoniji i Hrvatskoj“.[7] God. 1351. i 1352. bijaše banom Stjepan Lacković, nekadašnji vojvoda erdeljski. Ovaj steče poveljom od 30. listopada 1350. imanja Čakovac i i Štrigovo, t. j. cijelo Medjumurje radi zasluga, iskazanih kralju u Napulju.[8] Kralj Ljudevit u toj darovnici naročito ističe, da Medjumurje daje Lackoviću „privolom g. Stjepana, vojvode čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“. Odsada će Lackovići kao hrvatski velikaši znatno sudjelovati u povijesti hrvatskoj. Herceg Stjepan nastanio se tekar početkom g. 1353. u Zagrebu, gdje ga Hrvati dočekaše velikim slavljem i obasuše darovima.[9] Stjepan bijaše od g. 1350. oženjen s Margaretom (Anom), kćerkom Ljudevita Bavarca, nekadašnjeg (g. 1313.—1347.) cara njemačkoga. Herceg je stanovao u kraljevskom dvoru na Griču. Da dobije iskusnoga savjetnika, imenuje herceg Stjepan opet banom „čitave Slavonije i Hrvatske“ bivšega bana Nikolu Banića.[10] U Zagrebu izdade herceg Stjepan 10. ožujka 1353. povelju, kojom Koprivnici (u opsegu svoga imanja Kamengrad) podjeljuje onakva prava, kakva imaju slobodne varoši, naročito slobodan izbor suca i župnika, te pravo, da podigne utvrde oko varoši.[11] U Zagrebu je herceg 8. svibnja 1353. zajedno sa banom Nikolom držao sabor hrvatski.[12] Sam pako ban Nikola sazove za 9. rujna 1353. sabor u Knin, „da se ustanove prava hercegova veličanstva“ u južnoj Hrvatskoj. Ovaj sabor trajao je punih 10 dana.[13] Na proljeće god. 1354. počne se herceg spremati, da kralju Ljudevitu pomogne u ratu protiv Srba. Na sred tih priprava umre herceg Stjepan 9. kolovoza 1354.,[14] te bude pokopan po svoj prilici u stolnoj crkvi zagrebačkoj. Njegova udovica ostade i nadalje u Zagrebu, vladajući kao „hercezica čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“ mjesto svoga nejakoga sina Ivana.[15] Da bude bolja uprava zemlje, dade

---

[6] Tkalčić: Povjesni spomenici grada Zagreba, knjiga I. str. 198.

[7] To kaže sam ban Pavao Ugal u svojoj listini od 6. ožujka 1350. (Kukuljević: Jura regni, svezak I. str. 116.)

[8] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga IX. svezak I. str. 756.—764.

[9] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knjiga I. str. 206.

[10] Nikola se ponovno spominje banom prviput u listini od 29. travnja g. 1353. (Nagy: Codex Andegavensis, sv. VI. str. 60.)

[11] Laszowski: „Podatci o Koprivnici u srednjem vieku“. („Vjesnik kr. zem. arkiva“, god. II. str. 171. i 172.)

[12] Nagy: Codex Andegavensis, sv. II. str. 74.

[13] Kukuljević: Jura regni, sv. II. str. 7. i 8.

[14] „Chronicon Varadiense“ u Florianovom zborniku „Historiae hungaricae fontes domestici“, knjiga III. str. 261.

[15] Margareta se prviput zove hercezicom u listini od 20. siječnja 1355. (Laszowski: „Podjelenje plemstva po banu Nikoli g. 1346.“ u „Vjesniku hrv. arheološkoga društva“, sv. IV. str. 75.)

kralj po smrti Nikole Banića god. 1356. hercezici dva bana: Ivana Ćuza za južnu Hrvatsku, a Leustahija Ratolda za sjevernu Hrvatsku (Slavoniju). Kada se Margareta g. 1358. po drugiput udala (za grofa Gerlacha od Hohenlocha), ode ona u Njemačku. Osada je njezin sin Ivan kao „herceg" boravio na dvoru kralja Ljudevita, dočim ga je u Hrvatskoj zamjenjivao Leustahije, „ban čitave Slavonije".[16]

Ljudevit je radi banovine Mačve više puta ratovao sa srpskim carem Dušanom Silnim. Banovinu Mačvu osnovao je oko god. 1260. kralj Bela III., a zapremala je današnju Srbiju izmedju Drine i Morave, te cijelu današnju srijemsku županiju. Dušan Silni osvojio je Mačvu, te ju pripojio Srbiji. Jednako se sa Dušanom Silnim radi Zahumlja (dio današnje Hercegovine) zavadio bosanski ban Stjepan Kotromanić. Dušan provali g. 1350. u Bosnu i opustoši velik dio zemlje. Ovo privede bana bosanskoga u krilo kralja Ljudevita. Njihov savez postade još jači, kada se Ljudevit 20. lipnja 1353. oženio s Elizabetom, krasnom kćerkom bana bosanskoga. Vjenčanje se obavilo svečanim načinom u Budimu, a ne u Bobovcu, glavnom gradu banovine bosanske.[17]

Ljudevit se nadao, da će pomoću tasta svoga istisnuti Mlečane iz Dalmacije. No Stjepan Kotromanić umre već 28. rujna 1353. Pošto nije imao sina, naslijedi ga 15-godišnji sinovac Stjepan Tvrtko. Novi ban bijaše po svojoj majci Jeleni unuk Gjure II. Šubića. Kao takav podje Stjepan Tvrtko g. 1355. s majkom svojom i s vojskom u južnu Hrvatsku, ne bi li preostale Šubićeve gradove (Klis, Omiš i Skradin) sklonuo, da se predadu kralju Ljudevitu. Spomenuti gradovi pripadahu Mladenu IV., nejakomu sinu Mladena III. Šubića. Njima je upravljala Mladenova majka Jelena, sestra Dušana Silnoga. Jelena odbije zahtjev bana bosanskoga i zatraži pomoć od brata svoga. Nato provali u južnu Hrvatsku vojska hrvatskoga bana Nikole Banića, te zauzme Omiš. Ali sad se u tu borbu umiješao Dušan Silni, dapače i republika mletačka. Hrvati se dugo sa Srbima natezahu za Klis, dok nije početkom g. 1356. pao u ruke hrvatske. Za toga rata umre (20. prosinca 1355.) car Dušan Silni. Nato Srbi odu iz Hrvatske, a Skradin predadu Mlečanima (10. siječnja 1356.). Mladenu IV. ostade jedino grad Bribir s istoimenom župom kao baština nekada toli moćnih bribirskih knezova od plemena Šubić.[18]

Mjeseca svibnja god. 1356. dodje kralj Ljudevit u Zagreb. Ovdje je skupljao križarsku vojsku, s kojom će tobože krenuti u Srbiju, kako je to objavio u Zagrebu 4. lipnja posebnim proglasom.[19] No kad je sabrao 40.000 vojnika, krene Ljudevit preko Kranjske u Italiju, da republiku mletačku zahvati s kopna. Zauzevši neke gradove, prestraši Mlečane. Oni 11. studenoga 1356. izmole 5-mjesečno primirje. Kad je ovo minulo, nastavi se u travnju 1357. još veći rat, premda su Mlečani kralju nudili sve

---

[16] Leustahije se tekar od početka g. 1359. zove „banom čitave Slavonije", dočim je prije nosio naslov „glavni vikar kraljevine Slavonije". (Fejér: Codex diplomaticus, knj. IX. sv. II. str. 567., 667. i 748.)

[17] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 197. Klaić: Poviest Bosne, str. 140.

[18] Ljubić: Listine, sv. III. str. 271., 279.—282., 289.—300. i 304.—306.

[19] Fejér: Codex diplomaticus, knj. IX. sv. II. str. 471.

gradove dalmatinske osim Zadra.[20] Kraljeva je vojska u Italiji tako napredovala, da su Mlečani morali ondje uprijeti sve sile svoje. Tako ostade njihova Dalmacija bez dovoljne obrane. Hrvatski ban Ivan Ćuz počne na proljeće g. 1357. opsjedati Zadar. Bana su podupirali hrvatski knezovi: Frankopani, Nelipići, Ugrinići i Hrvatinići. Njegovih je pristaša bilo i u nekim gradovima dalmatinskim. Tako plane buna 8. srpnja 1357. u Spljetu. U zoru toga dana sakupe se oboružani plemići i gradjani u stolnoj crkvi sv. Dujma, odakle provale u stanove mletačkih plaćenika, koje bez borbe pohvataju i pozatvaraju u gradske utvrde i crkve sv. Matije i sv. Tome. Nato podju buntovnici u kneževsku palaču, gdje prinude Mlečanina Ivana Querinija, da im izruči gradske ključeve i da se odrekne kneževske časti. Sutradan (9. srpnja) plane buna u nedalekom Trogiru. Ondje je knez Mlečanin pribivao sv. misi, koja se služila u franjevačkoj crkvi ispred gradskih bedema. Kada se knez vraćao u grad, nadje zatvorena gradska vrata; zato podje u Spljet, ne znajući, da se taj grad već jučer odmetnuo od Mlečana. Spljećani stave na ladju svoga i trogirskoga kneza, te ih zajedno s njihovim obiteljima otpreme u Mletke. Sada Spljećani razviju na gradskim zidinama zastavu kralja Ljudevita i pošalju svoje poslanike k banu Ivanu Ćuzu. Hrvatski ban udje u Spljet, gdje mu se poklone plemići i gradjani, a on im potvrdi stare povlastice; isto se netom iza toga dogodilo u Trogiru.[21]

Lako je sebi predstaviti, kako se u Mlecima dojmila vijest o gubitku Spljeta i Trogira. Već 15. srpnja piše mletački dužd Ivan Delfino „plemenitim i mudrim muževima, sucima, vijeću i općini gradova Spljeta i Trogira". Dužd im javlja: „Čuli smo na ne malo naše nezadovoljstvo, da se medju vama porodiše nekakve smutnje, za kojih ste otpravili naše knezove i čete." Dalje ističe dužd, kako se mletačka republika vazda brinula za Spljet i Trogir, ne štedeći novaca. „Ta vazda smo kod vas uzdržavali 200 konjanika i mnogo pješaka, da vas uzmognemo zaštititi od gospodstva ugarskoga." Zato dužd poziva Spljećane i Trogirane, neka se povrate u prijašnje stanje, a republika će im oprostiti ovu nepravdu.[22] Duždevo pismo ostade bez uspjeha. Da se osvete Spljećanima, pošalju Mlečani svoje brodovlje na otok Sulet (Šolta), koji je pripadao Spljetu. Savremeni spljetski ljetopisac[23] kaže, da su Mlečani bijedne „Sulećane porobili, usjeve im spalili, ljude ubijali i žene davili, te mnoga druga zla počinili." Zulum mletačke vojske dodijao je i gradu Šibeniku, premda su Šibenčani sudjelovali kod pustošenja otoka Suleta. Početkom prosinca god. 1357. plane u Šibeniku buna, te gradjani otjeraju u Mletke svoga kneza Andriju Justinijana. Posebno odaslanstvo podje iz Šibenika k hrvatskomu banu Ivanu Ćuzu, te mu javi, da se grad pokorava kraju Ljudevitu.[24] Ban se već dulje vremena nalazio pred gradom Ninom, koji

[20] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 371.—373.

[21] „Summa historiarum tabula A Cutheis de gestis civium Spalatinorum" u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum etc.", knj. III. str. 658.

[22] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 375.

[23] A Cutheis, str. 659.

[24] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 376.

je sa svih strana opkolio, da ga otme Mlečanima. U taboru pred Ninom izdade ban 14. prosinca 1357. povelju, kojom Šibenčanima oprašta „sve dosadašnje nepravde, izgrede i uvrede," pa im potvrdjuje stare njihove povlastice; napose potvrdjuje ban, da gradu Šibeniku pripada čitav kotar sa selima, zatim otoci Srimac i Žirje, te mlinovi na slapu rijeke Krke.[25] Grad Zadar osvojiše Hrvati 17. prosinca 1357. pomoću opata benediktinskoga samostana. Ovaj se naime samostan nalazio tik bedema gradskih, te je opat udesio, da su neki hrvatski vojnici noću po ljestvama unišli preko bedema u samostanski dvor, a odavle i u varoš, pa onda otvorili gradska vrata, kroz koja unidje u Zadar cijela vojska naša. Mletačka posada uteče u zadarsku tvrdju, koja se održala još i dalje.[26] Medjutim se već iz Budima u Dalmaciju zaputio i sam kralj Ljudevit. Njega vidimo 28. studenoga 1357. u Zagrebu,[27] a koncem g. 1357. stiže kralj u Primorje. Sada se predade i grad Nin, jer je hrabroj mletačkoj posadi uzmanjkalo hrane. Početkom siječnja 1358. odmetne se od Mlečana otok Brač. Primjer Brača ne htjede slijediti otok Hvar. Zato Spljećani, Omišani i Trogirani sastave brodovlje, s kojim udare na grad Hvar, te ga zapale. Ipak je ondje ostao mletački knez Nikola Cornelio, koji se zaklonio u tvrdju hvarsku.[28]

Mlečani uvide, da se dulje ne će moći održati. Zato sklope 18. veljače 1358. s Ljudevitom u Zadru u crkvenoj sakristiji franjevačkoga samostana mir uz vrlo teške uvjete. Za sva vremena odriče se mletački dužd naslova „vojvoda Dalmacije i Hrvatske"; ovaj su naslov nosili njegovi predšasnici, počevši od Petra II. Orseola (god. 1001.). Republika mletačka ustupa kralju Ljudevitu čitavu Dalmaciju „od sredine Kvarnera sve do medjaša grada Drača" sa svim svojim gradovima, tvrdjama, otocima, lukama i pravima. Odsada će dakle Ljudevitu pripadati gradovi: Nin, Zadar, Skradin, Šibenik, Trogir, Spljet i Dubrovnik, te otoci: Lošinj, Cres, Krk, Rab, Pag, Brač, Hvar i Korčula. Naprotiv se Ljudevit odriče svih mletačkih zemalja, gradova i tvrdjava, što ih je vojska njegova osvojila u Italiji i u Istri.[29]

Ljudevit je nastojao, da steče ljubav netom predobljenih gradova dalmatinskih. Zato on svima gradovima dozvoli, da odsada sami sebi biraju svoje knezove (potestate), konzule i suce. Napose je (već 10. veljače 1358.) gradu Zadru vratio sva nekadašnja prava, da time gradjane nagradi za tolike patnje, što ih pretrpješe od Mlečana. Dubrovčani se kralju pokloniše posebnim poslanstvom. Zato je Ljudevit 27. svibnja 1358. izdao posebnu povelju, kojom Dubrovniku potvrdi samostalnu upravu i sav posjed na kopnu i na otocima. Kralj pristaje na to, da i nadalje vrijede ugovori, što ih je Dubrovnik sklopio sa susjednim oblastima (Bosna, Hum, Zeta i dalmatinski gradovi). Ipak će Dubrovčani kraljeve prijatelje sma-

---

[25] Ibidem, str. 376.—378.

[26] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 376. Radi gubitka Zadra bio je 8. ožujka 1358. u Mlecima zadarski knez Mihovil Faletro osudjen na $1^1/_2$ godine tamnice i na izgon iz republike. (Ljubić: Listine, knj. III. str. 381. i 382.)

[27] Nagy: Codex Andegavensis, sv. VI., str. 625. i 626.

[28] Lucius: De regno Dalm. et Croat., str. 378.

[29] Ljubić: Listine, knj. III. str. 368.—371.

trati svojim prijateljima, te kralja pomagati u ratovima njegovim. Naprotiv obećaje kralj, da će Dubrovčane braniti od neprijatelja njihovih, poimence od kralja srpskoga i od bana bosanskoga. Zato će Dubrovnik odsada kralju plaćati onu svotu, koju je dosada plaćao kralju srpskomu i banu bosanskomu u tu svrhu, da bude poštedjen od zadirkivanja njihova. Jednako će u znak pokornosti plaćati kralju godišnji danak u iznosu od 500 dukata; uz to će Dubrovčani na kopnu i na brodovima svojim vazda služiti kraljevim zastavama.[32]

6. Drugo doba Ljudevita I. Hrvatska je iza 36-godišnjeg ratovanja došla do mira. Odsada su banovi bili više upravnici, nego li vojvode. Ipak se opaža, da Ljudevit nema povjerenja u domaće velikaše hrvatske. Ne će naime da njima povjeri bansku čast, već namješta isključivo tudjince. Mjesto Šubića, Nelipića, Frankopana, Kurjakovića i Babonića — vidjamo na banskim stolicama gotovo same Magjare. Po istom načelu namješta Ljudevit i za palatine ugarske većinom strance. Isprvice vlada u sjevernoj Hrvatskoj ban Leustahije, a u južnoj Nikola Seč; ovaj bijaše takodjer knez u Zadru i u Spljetu. Da uredi prilike u Hrvatskoj, zaputi se ovamo god. 1360. kralj Ljudevit sa svojom suprugom Jelisavom. Kralj je boravio i pravdu krojio u Zagrebu, a kraljica u Zadru. Sjevernom je Hrvatskom 5 godina (1362.—1366.) iza Leustahija upravljao zagrebački biskup Stjepan Kanižaj. Istom god. 1366. imenuje kralj „banom čitave Slavonije“ iskusnoga Nikolu Seča, koji vlada do g. 1368. Banovi pak u južnoj Hrvatskoj bijahu redomice: Konja Sečenj (g. 1366. i 1367.). Mirko Lacković (g. 1368.) i Šimun Mauricijev od plemena Pok (g. 1369. i 1370.). „Banom čitave Slavonije“ postade g. 1368. kraljev ljubimac Petar Cudar, kojemu ta vlast ostade sve do g. 1380.[1]

Mladi hrvatski herceg Ivan, sin kraljeva brata Stjepana, umre još g. 1360. Pošto kralj nije imao ni sina ni brata ni sinovca, ostade Hrvatska 9 godina bez hercega. Istom g. 1369. imenuje Ljudevit hercegom hrvatskim svoga dalnjega rodjaka Karla Dračkoga.[2] Karlo je hercešku vlast počeo vršiti 6. svibnja 1371., kada izdaje prvu povelju u Zagrebu,[3] te je Hrvatskom vladao sve do g. 1376. Sam se u poveljama zove „herceg kraljevine Slavonije“ ili „herceg Dalmacije i Hrvatske“. Redovito stanuje u Zadru, odakle sam upravlja južnom Hrvatskom, gdje u to vrijeme nema posebnih banova. Isprvice utječe na njegovo vladanje kralj Ljudevit, koji je g. 1371. osobno boravio u Hrvatskoj. Poslije uze Ljudevit nastojati, da Karlu Dračkomu pribavi prijestolje u Napulju, gdje još uvijek vlada griješna Ivana I. Mjeseca svibnja g. 1376. otplovi Karlo sa svojom ženom Margaretom u Napulj.[4] Sada postade banom južne Hrvatske (po trećiput) Nikola Seč, koji vlada godine 1377.—1380.

---

[30] Katona: Historia critica, knj. X. str. 223.—226.

---

[1] Klaić: „Hrvatski hercezi i bani“ u „Radu“, knj. 142. str. 193.—210.

[2] Theiner: Monumenta Hungariae, sv. I. str. 91.

[3] Fejér: Codex diplomaticus, knj. IX. sv. IV. str. 382.

[4] Vladanje Karla Dračkoga kao hercega hrvatskoga prikazuje prof. Vjekoslav Klaić u svojoj raspravi: „Hrvatski hercezi i bani“. („Rad“, knj. 142. str. 149.—154.)

Ljudevit se iza smrti Kažimira Velikoga g. 1370. uspeo na prijestolje poljsko. Odsada nema više vremena, da se brine za prilike na Balkanskom poluotoku. Time se najviše okoristio bosanski ban Stjepan Tvrtko. Ovomu dobro dodje i tužno stanje u susjednoj Srbiji, gdje iza smrti kralja Vukašina i Uroša IV. (g. 1371.) nema pravoga vladara. Pošto je Tvrtko po svojoj baci Jelisavi (kćeri raskralja Stjepana Dragutina) bio potomak ženske loze Nemanjića, smatrao se baštinikom prijestolja srpskoga. Tvrtko se složi sa knezom Lazarom Hrebljanovićem, koji je prevladao u jednom dijelu današnje Srbije, premda su protiv njega radili Vukašinovi sinovi: Andrija i Marko („Kraljević"). U sretnim ratovima sa zetskim knezom Gjurom Balšićem steče Tvrtko oblast Travunju, t. j. današnju južnu Hercegovinu (Trebinjsko polje), te komad Primorja izmedju Dubrovnika i Kotora, t. zv. župe Konavlje i Dračevicu. Otevši još Nikoli Altomanoviću dio Raše, t. j. Podrinje i Novipazar do grada Sjenice, ode Tvrtko na grob sv. Save u Mileševo, gdje se (g. 1377.) „sugubim vijencem", t. j. dvostrukom krunom okruni za kralja srpskoga i bosanskoga. Ovim je činom Tvrtko dotadašnju banovinu bosansku uzvisio na čast samostalne kraljevine. Tvrtko uredi u Bobovcu kraljevski svoj dvor i uvede nova dvorska dostojanstva.[5]

Kao saveznik republike Genue zarati se Ljudevit g. 1378. s Mlečanima, koji su zatirali trgovinu gradova dalmatinskih. Ljudevit pošalje svoju vojsku u Italiju, da ondje osvaja gradove mletačke na kopnu. Naprotiv se mletački vojvoda Vettore Pisani sa 36 galija zaputio u Dalmaciju, da škodi primorskim gradovima. Najprije nastrada Kotor, koji se g. 1369. otrgnuo od zetskoga kneza Jurja Balšića[6] i stavio pod zaštitu kralja Ljudevita. Mlečani udare na Kotor, te ga 14. kolovoza 1378. osvoje. Čitav grad bude oplijenjen i zapaljen; Pisani dapače dade u Mletke otpremiti i svete moći iz crkvi kotorskih.[7]

Iza toga krene Pisani na sjever, da udari na Zadar. No taj grad bijaše dobro utvrdjen, te ga Mlečani nikako nijesu mogli zauzeti. Medjutim je u Jadransko more stigao genoveški admiral Lucijan Doria sa 17 ratnih ladja. Kao saveznik kralja Ljudevita pristane Doria pred Trogirom. Ovdje mu se pridruže takodjer neke hrvatske galije. S kopnenom vojskom podupirat će mornaricu hrvatski ban Nikola Seč.[8] — Lukavi Mlečani doznadoše za ove priprave, koje idu za obranom Trogira, Spljeta i susjednih otoka (Brača, Hvara i Korčule). Zato Pisani 24. listopada 1378. otplovi od Zadra pred Šibenik, jer je znao, da je slaba obrana toga grada. Mletački providur Ljudevit Loredano pozdravi Šibenčane ovako: „K Vama dolazi Pisani, koji u jednoj ruci drži grančicu mira, a u drugoj silu. Prihvatite li ono prvo, siguran Vam je imetak i život; odlučite li se za drugo, bit će Vama, kao što bijaše Kotoranima". Šibenčani se ipak odluče za otpor. No Mlečani brzo osvoje grad; Pisani pak dade Šibenik u istinu

[5] Klaić: Poviest Bosne, str. 154.—156.

[6] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 95.—97.

[7] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 387.

[8] Ibidem, str. 390.—393.

*

oplijeniti i zapaliti, kako je prije nekoliko mjeseci učinio s Kotorom.[9] Nato se vrati pred Zadar, da nastavi blokadu toga grada. Zadrani su ulaz u luku zatvorili lancem. To im pomože, da su lakše odolijevali brodovlju mletačkom. — Da ne gubi vremena stajanjem pred Zadrom, pošalje Pisani 7. studenoga providura Ljudevita Loredana sa 10 galija na sjever. Loredano dodje pred grad Rab, te ga pozove na predaju. Rabljani se bojahu sudbine Kotora i Šibenika; zato se 9. studenoga sastade gradsko vijeće, u kome je 81 od 85 vijećnika glasovao, da se grad ima predati Loredanu. Nato se Rabljani vrate pod vlast republike mletačke, te Loredanu izruče gradske ključeve. Po ugovoru, koji se do danas sačuvao, pristade Loredano na to, da Rabljani i nadalje žive po starim svojim običajima i zakonima; ipak će Mlečani imenovati kneza (načelnika), koji će od republike dobivati upute, a od grada plaću.[10] — Ohrabren dosadašnjim uspjesima, odluči Pisani, da će udariti na genoveško brodovlje. U tu svrhu doplovi 16. studenoga 1378. pred Trogir. Sutradan počnu Mlečani jurišati na trogirsku tvrdju, u kojoj se nalazio admiral Lucijan Doria. No Trogirani i Genovežani odbiju sve navale mletačke, te Pisani izgubi mnogo ljudi (600 mrtvih i 700 ranjenih).[11] Još veća nevolja zadesi ga 7. svibnja 1379. kod Pule. Ovdje je na njega navalio genoveški admiral Lucijan sa 23 galije. Lucijan doduše pogibe u boju; ali njegov zamjenik Ambrozije Doria steče sjajnu pobjedu. Mlečani izgubiše 15 ladja i 2400 ljudi zajedno s ratnom blagajnom. Pisani se sa 7 galija vrati u Mletke, gdje bude bačen u tamnicu. — Godinu dana poslije toga okrene se Mlečanima ratna sreća. Vettore Pisani postade opet zapovjednikom brodovlja njihova. Kao takav zarobi on 24. lipnja 1380. u Chioggi (blizu Mletaka) 17 ladja i veliku vojsku genovešku.[12] Odmah nato poleti prema Zadru. Ipak je i sada uzalud udarao na taj grad. Zato počne iz osvete pustošiti obale primorja hrvatskoga, a na moru hvatati brodove naše. Poslije smrti njegove (13. kolovoza 1380.) nastavi taj posao Ljudevit Loredano, novi admiral mletački. Loredano zapali grad Senj (29. kolovoza) i Bašku (na otoku Krku).[13] Nedaće na moru prisile napokon kralja Ljudevita na pregovore o miru s Mlečanima. Mir bude sklopljen 8. kolovoza 1381. u Turinu. Ljudevit vrati republici mletačkoj sve gradove, što ih je u Italiji osvojila kopnena vojska njegova. Jednako se republika odrekla Raba i drugih gradova u Hrvatskoj i Dalmaciji. Uz to se republika obvezala, da će Ljudevitu nadoknaditi sav ratni trošak (100.000 dukata), i to tako, da će u ime kamata godimice davati po 7000 dukata.[14]

7. Kraljica Marija i kralj Karlo Drački. Kralj Ljudevit I., — komu povjesničari daju pridjev „Veliki“, — umre 11. rujna 1382. u Trnavi, te bude 16. rujna pokopan u Stolnom Biogradu. Ljudevit nije ostavio sina, nego samo dvije kćeri: Mariju (rodjenu god. 1370.) i Jadvigu (ro-

[9] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 387. i 389.
[10] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 115.—119.
[11] Lucius: De regno Dalm. et Croat., str. 387., 393. i 394.
[12] Ibidem, str. 397. i 398.
[13] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 398.
[14] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 119.—163., te 169.—171. i 174.—176.

djenu god. 1371.). Ljudevit odredi, da ga u Hrvatskoj, Ugarskoj i Poljskoj ima naslijediti starija njegova kći Marija. Ona bijaše (još od god. 1374.) zaručena sa braniborskim markgrofom Sigismundom, bratom češkoga kralja (i njemačkoga cara) Većeslava IV. I doista bude Marija već 17. rujna 1382. u Stolnom Biogradu okrunjena za kraljicu ugarsko-hrvatsku.[1] Krunisanje obavilo se po starom načinu, kao da je Marija sin kralja Ljudevita.

Mariji bijaše tek 12, a Sigismundu 16 godina. Zato preuze vladu Marijina majka Jelisava, koja se državnim poslovima bavila već za života kralja Ljudevita. Jelisavi je pomagao njezin ljubimac Nikola Gorjanski, bivši ban mačvanski, koji se od g. 1375. spominje kao palatin ugarski. Kraljici bijaše sklon i Stjepan Banić od Lendave, „ban čitave Slavonije". On je bio sin nekadašnjega bana Nikole Banića, a naslijedio je u banskoj časti Petra Cudara, koji g. 1381. postade vojvodom poljske Galicije (crvene Rusije).[2] Uz Stjepana Banića spominje se kao „ban kraljevine Slavonije" njegov brat Ivan.[3] Južnom je Hrvatskom od g. 1380. upravljao ban Mirko Bubek, koji se služi naslovom: „ban Hrvatske i Dalmacije".[4]

Jelisava se brzo pobrinula, da gradovi dalmatinski priznadu Mariju kraljicom svojom. U tu svrhu šalje ona već na jesen g. 1382. u Dalmaciju vesprimskoga župana Ivana Bissena. Gradovi se dalmatinski bojahu, da će u Dalmaciji opet prevladati republika mletačka. Zato rado prionuše uz kraljicu Mariju. Oni se dapače slože u savez proti Mlečanima i proti svakomu, tko bi udario na kojigod grad dalmatinski. To je valjda Mlečane prisililo, da napokon (na proljeće g. 1383.) i oni priznadu kraljicu Mariju. Republika je mletačka 4. svibnja 1383. odlučila, da će vjerno obdržavati uvjete mira, koji bijaše godine 1381. sklopljen u Turinu; podjedno je 23. svibnja posebnoga poslanika odaslala u Ugarsku, da u ime republike primi prisegu kraljice u smislu mira.[5] — No zato je naskoro u južnoj Hrvatskoj izbilo na javu nezadovoljstvo zbog nove (ženske) vlade. Na čelo nezadovoljnika stupi Ivan Paližna, prior (poglavica) bogatoga reda Ivanovaca. Pod jesen g. 1383. diže Paližna bunu u svome gradu Vrani. Kraljica Jelisava uvidi nuždu, da bunu što prije uguši. Zato se osobno s kraljicom Marijom i s Jadvigom zaputi u južnu Hrvatsku. Kraljice je uz biskupe i velikaše pratio novi ban Stjepan Lacković, sin nekadašnjega istoimenog bana. Lacković je 15. lipnja 1383. imenovan banom Hrvatske i Dalmacije mjesto Mirka Bubeka.[6] Kraljice stigoše 24. listopada u Zadar. Nato kraljevska vojska zauzme (28. listopada) grad Vranu, a Paližna bude lišen priorske časti.[7] Ipak su kraljice u južnoj Hrvatskoj ostale duže vremena,

---

[1] „Memoriale Pauli de Paulo" u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum", knj. III. str. 724.

[2] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 189.

[3] Thallóczy: Codex Blagaianus, str. 173.

[4] Fejér: Codex diplomaticus, knj. IX. sv. V. str. 390.

[5] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 195. i 196.

[6] Lucio: Memorie di Traù, str. 326.

[7] Memoriale Pauli de Paulo, str. 724. Pavlović, pisac toga „memoriala", dobro je poznavao kraljice. Tim je zanimivije, što on Jadvigi daje ime „Draga". Valjda je kraljica Jelisava (rodjena Hrvatica iz Bosne) mladju svoju kćerku zvala narodnim imenom Draga, dočim joj krsno ime bijaše Jadviga.

Anžuvinci.

Karlo I., kralj napuljski † 1285.

Karlo II. Šepavi, kralj napuljski 1285.—1309. Žena mu: Marija, kći ug.-hrv. kralja Stjepana VII. (V.)

Izabela, muž joj: Ladislav Kumanac, kralj ugarski i hrvatski 1272.—1290.

Karlo Martello, ug.-hrv. protukralj 1292.—1295. Žena mu: Klementina, kći njem. cara Rudolfa Habsburškoga.

Karlo Roberto, kralj ug. i hrv. 1301.—1342. Žena mu: Jelisava, kći poljskoga kralja Vladislava Lokietka.

Ljudevit I., kralj ugarski i hrvatski 1342.—1382., kralj poljski 1370.—1382. Žena mu: Jelisava, kći bosan. bana Stjepana Kotromanića.

Katarina (1374.)

Robert, kralj napuljski 1309.—1343.

Karlo, herceg od Kalabrije † 1328.

Ivana I., kraljica napuljska 1342. — 1381. Muž joj: Andrija, sin ug.-hrv. kralja Karla Roberta.

Andrija, ubijen 1345. Žena mu: Ivana, kraljica napuljska.

Filip, knez od Tarenta † 1331.

Ivan, knez od Ahaje † 1335.

Karlo, herceg od Drača † 1348.

Margareta, muž joj: Karlo Dračko.

Stjepan, herceg slavon. 1359.—1354. Žena mu: Margareta, kći njem. cara Ljudevita IV. Bavarca.

Jelisava, muž joj: Filip od Romanije, naslovni car od Konstantinopolja.

Ivan, herceg slavonski 1358. do 1360.

Marija, kraljica ugarska i hrvatska 1382.—1385. i 1386.—1395. Muž joj: Sigismund iz obitelji Luxemburg.

Jadviga, kraljica poljska. Muž joj: Vladislav Jagelo, knez od Litve.

Ljudevit, grof Gravinski † 1362.

Karlo Drački, herceg slavon. 1369.—1376. Kralj napuljski K1381.—1386. ralj ugarski i hrvatski 1385. do 1386. Žena mu: Margareta, kći hercega od Drača.

Ladislav, kralj napuljski 1386. do 1414., kralj hrvatski 1403. do 1409.

da odstrane svaki trag nezadovoljstva. Kroz to vrijeme stanovahu kraljice u Vrani, kamo s pratnjom svojom udjoše 4. studenoga.[8] Poslije toga zapute se i u sjevernu Hrvatsku, gdje su redomice posjetile Zagreb, Križevac, Sušicu (današnji Gjurgjevac), Viroviticu i Požegu, te se mjeseca veljače g. 1384. vratile u Budim. Medjutim se Jelisava uvjerila, da Stjepan Lacković nije pouzdan. Zato naskoro bansku čast u južnoj Hrvatskoj povjeri Tomi od sv. Jurja, koji 15. svib. 1384. svečano udje u glavni svoj grad Zadar.[9]

U to vrijeme izgubi kraljica Marija poljsko prijestolje. Poljaci naime zaključiše, da će sebi za kraljicu uzeti onu Ljudevitovu kćer, koja će u Poljskoj stalno boraviti. Ove obveze nije mogla preuzeti Marija, koja mora stanovati u Ugarskoj i Hrvatskoj. Zato se u Poljsku zaputi njezina sestra Jadviga, koju Poljaci 15. listopada 1384. u Krakovu okrune za kraljicu poljsku. Jadviga se 18. veljače 1386. udade za Jagela (Vladislava), kneza litavskoga, pa time utemelji novu dinastiju poljsku („Jagelovići“). Tako nestade personalne unije, koja je Poljsku kratko vrijeme vezala s Ugarskom i Hrvatskom.[10]

Nikola Gorjanski htjede u svojim rukama prikupiti svu državnu vlast. Zato je pred kraljicama klevetao druge državne (dapače i duhovne) do-

[8] Memoriale Pauli de Paulo, str. 724.

[9] Ibidem, str. 725.

[10] Fessler-Klein: Geschichte von Ungarn, sv. II. str. 231.—238.

stojanstvenike. Kad su ovi doznali, da ih kraljice mrze, počnu spremati otpor protiv nove vlade. Kraljice su doduše uspjele, da umire Ugarsku; ali zato se spremao ustanak u Hrvatskoj. Ovdje je otpornike predvodio zagrebački biskup Pavao Horvat. Uz njega pristanu moćni rodjaci njegovi, zatim neki velikaši, pa i bivši banovi: Stjepan Lacković i Nikola Seč. Početkom srpnja g. 1384. urotiše se u Zadru neki gradjani proti kraljicama. Ban dade urotnike pohvatati, pa ih onda 8. srpnja okrutno mučiti i ubiti. To uplaši druge gradjane, te je istoga dana gradsko vijeće u Zadru ponovno položilo prisegu vjernosti obim kraljicama.[11]

Ovaj pokret vrlo uplaši kraljicu Jelisavu. Već 14. kolovoza 1384. opominje Jelisava gradjane na Griču, neka se pod kazan „nevjere" ne usude pristati uz „odmetnike".[12] Jednako je opominjala druge gradove i pojedine velikaše hrvatske. Pa ipak se neprestano povećavao broj otpornika. Medju novima se poimence spominju: Stjepan Frankopan, Nikola Zambov, Andrija Lacković i Stjepan od Šimontornje.[13] Da je kraljica Jelisava upravo mrzila Pavla Horvata, vidi se već po tomu, što je 29. rujna 1384. gradjanima zagrebačkim naložila, neka udare na kaptol, pa neka ondje poharaju sve, što pripada biskupu.[14] Nezadovoljnici sastave „ligu" (savez), da budu jači protiv dvora kraljevskoga. Liga dobi neustrašivoga vojvodu, kada se na jesen g. 1384. iz Napulja vratio Ivan Horvat, brat biskupa zagrebačkoga. Ivan bijaše nekada (g. 1376.—1381.) ban mačvanski, a sada se sam proglasio „banom čitave Slavonije".[15]

Gorjanski je znao, da se ne će moći dugo održati. Vidio je i to, da je uz njega glavni kamen smutnje Sigismund, zaručnik kraljice Marije. Sigismund je kao Nijemac omražen medju Hrvatima i Magjarima, koji ga ne će imati za kralja svoga. Da se ova zapreka odstrani, zaruči se kraljica Marija na proljeće g. 1385. s Ljudevitom, bratom francuskoga kralja Karla VI. Nikola Gorjanski podje u Bosnu, da kralja Stjepana Tvrtka predobije za kraljice Jelisavu i Mariju. Savez bude sklopljen 28. ožujka 1385. u Sutjesci pod uvjetom, da kraljice dadu Tvrtku grad Kotor.[16] Obadvije pako kraljice podjoše s Nikolom Gorjanskim u Požegu, gdje se 13. svibnja 1385. izmire s hrvatskom „ligom", kako su nezadovoljnici zvali svoj savez. Od „ligaša" bijahu u Požegi prisutni: Ivan i Pavao Horvat, Nikola Seč, Stjepan Lacković, Nikola Zambov i Stjepan od Šimontornje. „Ligaši" javljaju svojim pristašama, da su kraljice izravnale nesuglasice, koje do sada postojahu; zato treba odsada kraljicama biti u pomoć, osobito kod obrane domovine.[17] Kraljice su doista ispunile svoja obećanja. Bosanski kralj Tvrtko javlja Mlečanima 23. kolovoza 1385. iz Sutjeske, da je „milošću njezina

---

[11] Memoriale Pauli de Paulo, str. 725.

[12] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. I. str. 304.

[13] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 201.

[14] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. I. str. 306.

[15] Ovim se naslovom poslužio Ivan Horvat u pismu, što ga je 13. listopada 1384. iz Zagreba upravio Trogiranima. (Lucius: Memorie di Traù, str. 328.)

[16] Kukuljević: „Spomenici bosanski i srpski". („Arkiv za povjestnicu jugoslavensku", knjiga II. str. 36.)

[17] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. VIII. str. 182. i 183.

Veličanstva svoje sestre" (misli kraljicu Jelisavu, koja mu bijaše sestrična) primio grad Kotor.[18] Nikola Gorjanski odreče se palatinske časti, koju kraljice u listopadu 1385. povjeriše Nikoli Seču, dosadašnjemu protivniku svome.[19] Dvorska dostojanstva dobiše još 2 „ligaša": Nikola Zambov postade naime kr. blagajnikom, a Stjepan od Šimontornje kr. konjušnikom.

Markgrof Sigismund nije bio voljan, da se odreče kraljice Marije, zaručnice svoje. On odluči, da će silom oružja sebi izvojštiti baštinicu Ugarske i Hrvatske. Sigismund prodade imanja svoja, da dobije novaca, kojim će sastaviti i uzdržavati vojsku svoju. Početkom kolovoza g. 1385. provali u Ugarsku. Zauzevši Njitru i Požun, prisili kraljicu Mariju, da se (mjeseca rujna) vjenčala s njime.[20]

Ovo su predvidjali prvaci pokreta hrvatskoga. Oni se bojahu, da će državom naskoro zavladati omraženi Nijemac Sigismund. Zato se još u srpnju god. 1385. riješe, da prijestolje hrvatsko ponude Karlu Dračkomu, kralju napuljskomu. Karlo je naime kao herceg hrvatski (g. 1371. do 1376.) ostao velikašima hrvatskim u lijepoj uspomeni. Hrvati stajahu s njim u svezi i onda, kad je Karlo (g. 1381.) postao kraljem napuljskim. Naročito je Ivan Horvat (g. 1382.—1384.) pomagao Karlu u borbi s Ljudevitom, vojvodom anžuvinskim. Zagrebački biskup Pavao Horvat dodje mjeseca kolovoza god. 1385. u Napulj, da Karlu Dračkomu otkrije namjeru velikaša hrvatskih.[21] Karlo se morao sjetiti, kako je g. 1379. kralju Ljudevitu prisegao, da nikada ne će otimati baštinu Marije i Jadvige. Uz to ga je i njegova žena Margareta nagovarala, neka odbije ponudjenu mu krunu. No Karlo ne posluša glas savjesti svoje, a ni opomenu ženinu. On se upravo pomamio za kraljevstvom hrvatskim; nadao se, da će brzo steći i Ugarsku. Zato se bez oklijevanja počne spremati na put u Hrvatsku. Ništa ga nije plašilo od puta, što ga je još 15. siječ. 1385. papa Urban VI. udario crkvenim prokletstvom. Sa sobom htjede Karlo povesti i svoga 9-god. sina Ladislava, ali ga od ove namjere odvrati plač tužne Margarete.[22]

Prepustivši vladanje u kraljevstvu napuljskom ženi svojoj, ode Karlo Drački 14. rujna 1385. iz Napulja u Barlettu. Ovdje sabere nešto vojske, s kojom se 23. listopada ukrca na 4 ladje. Osam dana iza toga doplovi Karlo u Senj, gdje ga velikaši hrvatski dočekaše velikim veseljem. Iz Senja podje Karlo u Zagreb.[23] Ovdje ostade duže vremena kod biskupa Pavla Horvata. Oko Karla sabirahu se velikaši hrvatski sa četama svojim. Kad bijaše već na okupu čitava vojska, krene Karlo (mjeseca prosinca g. 1385.) iz Zagreba prema Budimu. — Velik strah spopade kraljice Jelisavu i Mariju. One sazovu 8. studenoga u Budim državni sabor, na kome je kraljica Marija 15. studenoga potvrdila prava i povlastice staleža i redova, samo da sebi osigura pomoć plemstva i velikaša.[24] Ugri su

[18] Ljubić: Listine, knj. X. str. 221. i 222.
[19] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. II. str. 34.
[20] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 206.
[21] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 22. Thuroczy: Chronica, str. 202.
[22] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 204.
[23] Ibidem, str. 205.
[24] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. I. str. 216.—219.

doduše Marijina supruga (15. studenoga) izabrali „skrbnikom i upraviteljem kraljevstva“; ali se Sigismund nije nalazio u Ugarskoj, nego u Češkoj. Kraljice se nato posluže himbom. U Budimu razglase, da Karlo dolazi u grad njihovom privolom. One dapače izadju u pozlaćenoj kočiji u susret dragomu rodjaku svomu. Kraljice poljubiše Karla u čelo, te su čitav sat ljubezno s njime razgovarale; one ga dapače i u sam Budim dovezoše u svojoj kočiji.[25] Gradjani budimski primiše Karla vrlo ljubezno. Naskoro se ondje na okupu našlo puno ugarskih velikaša, koji Karla proglase upraviteljem države. Kao takav sazove Karlo sabor, koji se sastade na Božić. Sabor jednoglasno izabere Karla kraljem ugarsko-hrvatskim. Marija se odreče prijestolja, jer da slaba žena i onako ne može vladati.[26] Nato se Karlo zaputi na krunisanje u Stolni Biograd. Onamo su kralja pratile njegove rodjakinje: „majka“ Jelisava i „sestra“ Marija. Na staru godinu 1385. okruni Karla ostrogonski nadbiskup Dimitrije. Kad je Karlo poslije krunisanja uzjašio na konja, prelomio se kraljevski stijeg, što su ga pred kraljem nosili. To su ljudi uzeli isto takvim „zlim znakom“, kao što i jaku oluju, koja je bjesnila prigodom kraljeva povratka u Budim.[27]

Posve je naravno, da je Karlo Drački nagradio one velikaše, koji mu pomogoše do prijestolja ugarsko-hrvatskoga. Ivana Horvata imenuje „banom čitave Slavonije“. Bivši vranski prior Ivan Paližna postade „banom Dalmacije i Hrvatske“. Ali naskoro steče novi kralj i velikih protivnika. Karlo naime dodje u opreku s onim velikašima, koji su za vlade Marijine ugrabili razna državna i privatna dobra. Ovi se velikaši stanu kupiti oko „bivšega“ palatina Nikole Gorjanskoga. Karlo je dozvolio, da bivše kraljice (Jelisava i Marija) stanuju i nadalje u kraljevskome dvoru. On bi ih često posjećivao i zahtijevao, da im dvoranici iskazuju kraljevske počasti. Kralj bijaše toli neoprezan, da kraljicama nije branio ni druženja s nezadovoljnim velikašima. To je pospješilo propast njegovu.

Nikola Gorjanski razglasi, da polazi u Slavoniju, pošto će se u Gorjanu udavati kćer njegova. S velikom četom, koja će ga na putu pratiti, udje Gorjanski 7. veljače 1386. u kraljevski dvor, da se tobože oprosti od Jelisave i Marije. Istodobno su kraljice poručile Karlu Dračkomu, neka dodje k njima, jer da mu imaju saopćiti neke vijesti o Sigismundu. Ne sluteći ništa zla, unidje kralj u sobu, gdje su ga čekale kraljice. Razgovarajući s njima, dopre kralj u neku dvoranu. Tu bijahu već sakupljeni urotnici: Nikola Gorjanski, peharnik Blaž Forgač i drugi. Kad se kralj slučajno licem okrenuo prema Jelisavi, dade Gorjanski znak Forgaču. Ovaj izvuče ispod plašta kratak mač, kojim kralja udari po glavi tolikom silom, da mu je rasjekao lubanju. Kad su tjelesni stražari kraljevi čuli viku, polete u dvoranu. Ovdje se sada zametne kreševo. Forgač dopane teških rana, a kralj zadobi još dva udarca po glavi. Pomoću velike pratnje svoje prevlada Gorjanski u dvoru kraljevskom. Pripravljeni ljudi i vojnici

---

[25] Gataro: „Storia Padovana“ u Muratorijevom zborniku „Scriptores rerum Italicarum“, knj. XVII. str. 521.

[26] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 207.—209.

[27] Ibidem, str. 209. i 210.

stanu po ulicama budimskim vikati: „Živjela kraljica Marija!“ Ivan Horvat i Stjepan Lacković brzo uvide, da je nemoguć svaki otpor. Zato već sutradan (8. veljače) odu sa četama svojim iz Budima u Hrvatsku. Karlo zamoli (14. veljače) kraljice, neka ga otpreme u Višegrad. Kraljice uslišaju molbu rodjaka svoga. U Višegradu umre 40 godišnji Karlo Drački 24. veljače 1386. Jedni vele, da bijaše otrovan; drugi pak tvrde, da su ga kraljice dale zadaviti, jer se bojahu, da bi Karlo mogao preboljeti rane svoje.[28]

USPOMENI POBRATIMA MATIJE HUBERA.

Spjevao JOVAN HRANILOVIĆ. (Novi Sad.)

Doskora će, vjerni, mili druže,
Na tvom grobu prvo niknut cvieće,
Prvi pozdrav iz onoga svieta,
Gdjeno vječno cvate pramaljeće.
Često tužna zanosi me misô
K tebi tamo u carstvo duhova,
Gdje uživaš na istine vrelu,
Oslobodjen zemaljskih okova.

O, ja znadem, da je sad ti bolje,
I da ne bi povratit se htio: —
Kano svaki pravednik na svietu
I ti si se dosta napatio.
Još i sad mi zamrači se duša,
Kad na zadnje pomislim ti dane,
Na teške ti, dugotrajne bole,
I tolike nade pokopane.

Tamo divnom na podnožju Fruške,
Gdje Dunava sjetni šapću vali,
Čini mi se, da me željno čekaš
Na hrvatskoj dragoj nam obali.
Sâm na „našoj“ sada sjedim klupi,
I mašta mi iz groba te budi,
Pa te zove na domjenak bratski,
Da na vjerne pritisnem te grudi.

Čini mi se, kroz lišće topole
Tvoje oči da me gledju mile: —
To su samo uspomene na te,
Što su moje suze ih oblile.
I sjetan se opet kući vraćam,
Pak se tješim, da je put sve kraći,
Što od tvog me dragog groba dieli
I da ću te u vječnosti naći.

PROLJETNI PRVI DAN . . .

Spjevao R. F. MAGJER. (Osijek.)

Proljetni prvi dan,
A sneni kraj se budi,
Pun tajanstvene sjete.
Gle: Draga, rasvjetan
Pûp procvao u grudi
I maleno sam dijete.

Prpošno gledam svijet,
I san me mladi, krijepi
Sred zagrljaja tvoga,
Gdje najradije bih mrijet:
Uz pjev zrijući lijepi —
Modrinu Neba svoga . . .

[28] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 210.—212.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Ivan Tišov: Sveta obitelj. Lijepu ovu sliku izradio je priznati naš umjetnik prof. Ivan Tišov po narudžbi zagrebačkoga kanonika Miljana, koji je umro god. 1902.

Iz bosanskoga života donosimo opet 3 slike, od kojih jedna prikazuje „oranje“, druga povratak djeda, oca i sina s rada na polju „u varoš“, a treća t. zv. sakije. To je naredjaj, kojim se s pomoću velikoga kotača prenosi voda iz potoka na polje, gdje služi za natapanje.

Duž hrvatskoga primorja. Jadransko more oblijeva Hrvatsku na jugo-zapadnoj strani od Istre do Dalmacije u dužini od 140 kilometara. Južni dio obale hrvatske (od Senja do Dalmacije) slabo je razveden i gotovo nepristupan. Naprotiv ima sjeverni dio (od Rijeke do Senja) više morskih draga i dobrih luka. Strmi i krševiti otoci (Krk, Rab i Pag), koji se steru uz hrvatsku obalu, ne pripadaju Hrvatskoj, već Istri i Dalmaciji. More je uz obalu hrvatsku duboko 40 do 80 metara. Glavna su trgovačka mjesta u hrvatskom primorju: *Rijeka, Sušak, Bakar i Senj*, dočim *Kraljevica, Crikvenica, Selce i Novi* služe kao prekrasna morska kupališta, u koja ljeti grne mnoštvo stranaca. *Trsat* nad Rijekom i Sušakom ima staru Frankapansku tvrdju, koju je obnovio grof Laval Nugent; u franjevačku pak crkvu na Trsatu hodočaste pobožni Hrvati iz Istre, Primorja i Gorskoga kotara.

Vodopad rijeke Krke. Na podnožju gore Ersovca kod Topolja izvire dalmatinska rijeka Krka; ona teče kraj Knina i Skradina, te prima s lijeve strane velik pritok Čikolu. Prošav kroz Prokjansko jezero utječe Krka u more kod sela Zatona. Krka je duga 57 kilometara, a brodiva je samo od svoga slapa („Skradinski buk“) do ušća, gdje joj dubljina iznosi 6 do 12 metara. Krka tvori više slapova, ali najljepši je onaj kod Skradina, koji se ruši preko 6 batrica. Ovaj vodopad nalikuje gorostasnoj kaskadi, a ima veću širinu negoli visinu; od poznatijih prirodnih pojava mogao bi se slap Krke sravniti sa slapom rijeke Rajne kod Schaffhausena. U novije doba postade slap Krke znamenitim pomagačem industrije dalmatinske, jer ga upotrijebiše za dobivanje elektrine.

KNJIŽEVNOST.

Jugoslavenska akademija želeći, da se sva hrvatska ili srpska narječja i govori što bolje i što potpunije istraže i prikažu, izabrala je osobiti odbor, kojemu je povjerila zadatak, da rukovodi dijalektična istraživanja po hrvatskim i srpskim zemljama. U odboru se sada sastavlja naputak za sve one, koji u rečenom poslu žele sudjelovati. Kad se taj naputak sastavi, uredi i štampa, Akademija će ga rado dati svakomu, tko joj se prijavi, da je voljan baviti se našom dijalektologijom.

Svaki prilog, za koji se odbor uvjeri, da je valjan, Akademija će nagraditi i štampati ga u osobitom zborniku dijalektologičkom; a gdje vidi, da je potrebno i korisno, ona će na prijedlog svoga odbora novčanim sredstvima podupirati istraživača već u samom sakupljanju dijalektologičke građe po narodu.

Vjesnik hrv. arheološkoga društva. (Nove serije sveska XII. 1912.) Urednik toga „Vjesnika“ prof. dr. Josip *Brunšmid* napisao je dva važna članka. Već u prošloj svesci svršio je on katalog antiknih kamenih spomenika u narodnom muzeju. U ovoj je svesci opisao sve sredovječne i novije spomenike, koje je velikom većinom i u slikama prikazao. Ovih je spomenika znatno manje od antiknih, ali nam oni govore više k srcu, jer su nam bliži. U svemu obuhvaća katalog kamenih spomenika narodnoga muzeja 925 brojeva. — Nadalje je urednik i u ovoj svesci nastavio svoju seriju opisa skupnih nalaza novaca u Hrvatskoj i Slavoniji. Pod brojem XXXIV.-XXXVI. opisao je on jedan nalaz novaca grčkih gradova Apollonije i Dyrhachija i rimskih republikanskih denara, koji je učinjen god. 1912. u Vukovaru, te dva nalaza iz kasnorimskoga vremena (Vinkovci i Lupoglava). Uz prvi nalaz podao je popis svih novaca apollonijskih i dyrrhachijskih, što ih narodni

muzej posjeduje, te je pokušao, da se pozabavi i s trgovačkim cestama, uz koje se nadjoše. Po trgovačkim putevima ulazila je kultura u zemlju. U trećem člančiću publicirao je dr. Brunšmid ulomak rimske vojničke otpusnice, koja se nedavno našla u Maloj Mitrovici. To su prevažni dokumenti, koji su nažalost dosta rijetki. Hrvatski narodni muzej posjeduje dosta lijep broj, medju njima i nekoliko čitavih.

Janko *Barlè* u ovoj svesci „Vjesnika" iznosi više zanimljivih stvari. Daje nam sliku i opis drvene kapele sv. Ivana Krstitelja u Dužici, koja se nažalost morala radi trošnosti porušiti. Naša je domovina nekada obilovala drvenim crkvama, ali ih je danas već dosta malo, jer je drvo ipak tako prolazan materijal, da napokon mora nastupiti vrijeme, da se zgrada na nikakav način više ne da sačuvati. Tu onda ne preostaje drugo nego da se točno snimi i sačuva barem u slici. — U drugom članku iznosi Barlè neke zanimljive povjesne podatke o tvrdjavi zagrebačkoga Kaptola u Varaždinskim Toplicama, pa daje i 4 inventara ove tvrdje iz raznoga vremena. Medju raznim vijestima ima Barlèova bilješka o kaležima župne crkve u Hrastovici, koji se sačuvaše, jer su prije uništenja Hrastovice predani na čuvanje zagrebačkomu Kaptolu.

Prof. dr. Petar *Karlić* priopćuje „Statut Lige kotara ninskoga" u prijepisu od godine 1744., ali su kaznene ustanove, u njem sadržane, mnogo starije. Nema sumnje, da će ova Karlićeva publikacija mnogo zanimati naše historičare i pravnike, jer se na nju nadovezuju važna pitanja, koja tek treba riješiti.

Prof. Vjekoslav *Klaić* iznosi u ovoj svesci „Vjesnika" hipotezu, da je biskupija Ludrum, koja je osnovana god. 532., stajala na mjestu, gdje je danas selo Biskupija kod Knina, a ta biskupija Ludrum, da je majka kasnije hrvatske ili kninske biskupije.

Rudolf *Strohal* posvetio je mnogo truda novom čitanju jednoga od najvažnijih glagolskih spomenika: gradjevnom napisu u crkvi sv. Lucije kod Baške na otoku Krku. Pri tom je došao do nekih novih čitanja; napose ga je datirao za 20 godina kasnije od Račkoga i Crnčića. Dodana je izvrsna slika spomenika.

Profesor Gjuro *Szabó* objelodanjuje izvještaj o radu povjerenstva za očuvanje umjetnih i historijskih spomenika 1911. Ovaj je izvještaj tako sastavljen, da će se po njem čitaoci lako upoznati s radom povjerenstva i rado pristati uz cilj, za kojim povjerenstvo ide. Mnogo se truda potrošilo na inventarizaciju spomenika, te se u god. 1911. popisali spomenici kotara Pregrada i Klanjec. Kako ni najbolji opis ne može da nadomjesti dobru sliku, urešen je ovaj izvještaj slikama. Prof. Szabó bavi se već dugo i povjesnom topografijom Hrvatske i Slavonije te je već i napisao neke studije o tome predmetu. U ovoj svesci bavi se on s „terrom Dobouch", koja se spominje već u dvije isprave trinaestoga vijeka, a za koju dokazuje, da je bila tamo, gdje je danas Nova Kapela.

Dr. Viktor *Hoffiller* svršio je u ovoj svesci svoju krasnu raspravu o opremi rimske vojske u prvo doba carstva, što ju je bio započeo već u XI. svesci. Srećnim slučajem dospjelo je u hrvatski narodni muzej razmjerno mnogo predmeta iz rimskoga vremena, u kojima se lako prepoznaju dijelovi rimske vojničke opreme. To je bio dostatan razlog, da se netko posveti njihovoj obradbi te da i strani svijet upozna s tim materijalom.

Donji grad Osijek stoji, kako je poznato, na mjestu, gdje je nekada stajao znamenit rimski grad Mursa. Od vremena do vremena potrebno je, da se objelodane novi kameni spomenici, koji se tamo uslijed življe gradjevne djelatnosti u većem broju nalaze. Tako je i u ovoj svesci bilo prilike da se objelodani nekoliko veoma zanimljivih napisa, koji se nalaze dijelom u osječkom gradskom muzeju, a dijelom kod osječkoga vele posjednika Oskara Frimla-Antunovića.

Knjiga zaprema 20 araka velike osmine, te je urešena s preko 240 slika u tekstu. Nema dvojbe, da će ova knjiga hrv. arheološkom društvu pribaviti mnogo novih prijatelja, tim više, što je godišnja članarina od 4 K tako neznatna, te će je svaki lako žrtvovati. Novi članovi neka se prijave kod društva (Zagreb, narodni muzej, Zrinski trg broj 11).

„Banović Strahinja". Nedavno je izašla prva knjiga *„Dramatskih djela Milana Ogrizovića"*, koja sadržaje *„Banovića Strahinju"*. U toj je drami htio pisac — kako odmah na početku djela vidimo — da prikaže naš život u starom vremenu, a ne naš svijet priča.

Sama drama imade tri čina. — Prvi čin: *Crni glasi. — Čardak Jug-Bogdana.* — Ba-

nović Strahinja zavadio se sa svojom ljubom Anđelijom. Vidjela je naime, gdje je cjelivao Čobanicu Maru. Da još većma razljuti ljubu svoju, otišao je u najljepšem odijelu svomu tastu Jug-Bogdanu u goste. No tu ga stignu crni glasi. Javlja mu sluga Božidar, da mu je Arapin Alija razorio kulu, majku konjem pregazio, a ljubu odveo, koja je s njim pošla pjevajući. Strahinić se sprema da pođe za njom. Stari Jug-Bogdan ga odgovara od toga nauma i preporučuje mu, neka ostavi Anđeliju, jer ako je samo jednu noć bila s Arapom, više mu ne može biti mila. A on će ga već drugom oženiti ljubom i postarati se, da mu i kulu sagradi novu. Strahinja se ne da odvratiti od nemisli svoje i moli staroga Jug-Bogdana, neka mu dade u pomoć devet Jugovića. U početku krati se Jug-Bogdan pružiti mu pomoć, no napokon — na kletvu Strahinićevu — polazi i on sa sinovima pomoći zetu. — Drugi čin: *Megdan. - Goleča planina.* — Anđelija moli Arapina, neka bi što brže otišli iz Goleče planine, jer da je usnula ružan san. Ona nema mira u Goleči planini kraj Strahinjine kule i u blizini roda svoga. Ta ona ga je i molila, da bi došao po nj i izbavio je od Strahinića. U to javlja jedan sluga, da dolazi čovjek obučen na tursku. Dolazi naime sam glavom Strahinja, a za njim i Jugovići. Strahinić još uvijek živi u nadi, da ga Anđelija ljubi i zato je upravo i došao, da je spasi iz ruku Arapina. No Anđelija ne će ni da čuje o Strahinji. Šta više. Ona pozivlje ća stražu, da okuje Strahinića. Iza toga polaze Arapin i Strahinja na megdan, pa tko pobijedi, njegova će biti Anđelija i ostalo sve blago i roblje. Iz početka na megdanu nije sreća sklona Strahiniću. Tek nakon dugoga i napornog rvanja pođe mu za rukom ubiti Aliju. I tako dolazi opet Anđelija natrag u ruke Strahinje. Svi misle, da će joj se on osvetiti. Pa i braća njezina ga na to potiču. Ali Strahinić je ne ubija. Poljubivši je zajaše konja, pa uzevši ljubu u naručaj ode s njom pjevajući. — Treći čin: *Neimari. — Kula Strahinića.* Banović Strahinja gradi novu kulu, ali je ne može da sagradi. Arapi su ljuti, što im sav njihov trud i rad polazi u tutanj. Sam Rade Neimare polazi u rov, da se o svemu uvjeri. Anđelija pak ne može da ostane kod njega, jer je njemu većma stalo do kule, matere i drugoga, negoli do nje. Moli ga zato, neka je pusti. A ako ne će da sáma ode, neka ide on s njom. On pristade, ali ga odvraća mati i ostali. Tada dođe Oče igumane sa starostavnim knjigama, koje kažu, da se u temelje kule mora uzidati jedno čeljade, jer istom tada moći će se kula podići. Anđelija shvaća, da je ona to čeljade, koje valja uzidati. I zato bez oklijevanja, svojom voljom, daje se uzidati skočivši u ponor. Strahinja izgubivši na taki način ljubu ostavlja majci i drugima na brizi zidanje kule, a sam uspevši se na svoga đogata polazi na Kosovo.

Kompozicija ove Ogrizovićeve drame, koja je kud i kamo snažnija i jača od „Hasanaginice“, veoma je dobra. U prva dva čina — istina — nije pisac toliko samostalan, koliko u zadnjem. U trećem je činu najsamostalniji. Pisac je u glavnome upotrijebio motiv „Zidanja Skadra“, dok su druge pojedinosti potpuno njegove. Uopće „Banović Strahinja“ pokazuje, da je autor njegov kao dramatski pisac uvelike napredovao, što mu može služiti samo na čast. Knjiga je vrlo lijepo opremljena, pa kako joj cijena upravo minimalna — jedna kruna —, to ne bi smjelo biti ni jednoga hrvatskoga doma, u kome se ona ne bi nalazila. Mi je toplo preporučamo. *Z.*

Magjer: „Sa slavonske ravni“. Pod naslovom „Zapisi sa sela“ objelodanio je hrvatski pjesnik i novelist R. F. Magjer god. 1907. u posebnom ilustrovanom izdanju od ruku hrvatskih umjetnika dotada sabrane škice i novele iz života hrvatskoga seljaka u Slavoniji. Ovu je knjigu popratio posebnim predgovorom slovenski književnik dr. Fran Ilešić, pa je za kratko vrijeme prevedena u cijelosti na češki (Jan Koch), njemački (Marija Horvat-Petheo) i poljski jezik (dr. Jan Magiera), dok je u pripremi slovačko (Vlad. Mičatek) i slovensko (Starogorski) izdanje.

Rukovet izabranih škica i novela, napisane amo od god. 1907. do danas, a koje su bile razasute po raznim našim književnim časopisima i novinama, sakupljene su u izdanju „Sa slavonske ravni“. Knjiga je netom doštampana u vrlo ukusnoj opremi s naslovnom umjetničkom slikom (format Langen, 180 str. god. 1913., vlastita naklada, broš. 1 K 50 f), a sadržaje ovih 14 škica i novela: „Drugi život“, „Ajkica“, „Ključ“, „Naš čovo“, „Tadaja“, „Dan uplate“, „Bazaber“, „Ispovijest“, „Za inad“, „Prvi puta“, „Ušur“, „Krstitke“, „Bor“ i „Svagdanja priča“. Magjer se kao realist povodi u načinu prikazivanja i pisanja za modernom suvremenom strujom. No on tu struju ne slijedi do krajnjih granica, jer on ne hiperbolira, niti

za sujete svojih novela bira najdrastičnije pojave u životu narodâ. Ne potencira ni jedan čin, nego ga prikazuje onako, kako se u naravi zbiva. Na koncu ne pravi nikakva zaključka, on nas ne sili, da si o predmetu stvorimo sud, kakav si je on stvorio prije, negoli se dao na opisivanje samoga predmeta. On nam u tom pogledu pušta slobodne ruke . . . . slobodan sud. Magjer vlada krepkim književnim jezikom, kada sam govori. Kada ali daje govoriti svojim junacima pripovijesti, tada im dozvoljava govoriti onako, kako oni faktično i govore, t. j. on ih ne sili, da govore onako, kako ne umiju. Knjiga „Sa slavonske ravni“ naručuje se od autora u Osijeku (Gajev trg 4) i putem knjižara.

Porezne upute — izdao je Franjo Braum, kr. vladin računarski savjetnik, za šire općinstvo u popularnom izdanju. U ovoj knjižici su protumačeni svi novi porezni zakoni, kao zemljarinski porez, zatim kućarinski porez, na što osobito upozorujemo gg. kućevlasnike, kojima će takovo izdanje vanredno dobro doći. Nadalje je protumačen kamatni i rentovni porez, porez na poduzeća, koja javno polažu račune, porez opće tecivarine, što je osobito važno za trgovce, obrtnike i sve one, koji se bave ma kakovim koristonosnim zanimanjem. Najvažnija je nova porezna vrsta, nazvana *dohodarinom*, koja se sada prvi put uvodi. Ovdje upozorujemo osobito crkvene nadarbenike (gg. župnike), glede kojih je opširno obrazloženo, kako će se dohodarina za njih odmjeravati. Zatim su protumačene zakonske ustanove o porezu na puške i lov, te konačno zakon o rukovanju izravnih poreza. Ova će knjižica dobro doći i gg. općinskim činovnicima, kao i svim privatnicima, jer je pisana razumljivim i laganim stilom, a i format joj je prigodan tako, se može uvijek pri ruci imati. Cijena joj je po komadu 1 K.

Pazman: Apostolska konstitucija „Divino Afflatu“ o novom rasporedu psaltira u rimskom brevijaru. U toj knjizi nalazi se izvornik i prijevod apostolske konstitucije o reformi brevijara. Tu je sveučilišni profesor dr. Josip Pazman protumačio apostolsku konstituciju, te podao uputu, kako se brevijar moli po novom rasporedu; svoj tumač popratio je s raznim dodacima iz najnovijih odredaba svete stolice. To je dakle zgodan priručnik za poznavanje onih crkvenih propisa, koji se tiču najbitnijih svećeničkih funkcija: sv. mise i časoslova.

Jedlička: „Filoksera“. Već 18 godina širi se po Dalmaciji žiložder (filoksera), koja nemilice uništuje staru našu lozu. „Matica Dalmatinska“ želi narod uputiti u pogibelj, koja mu prijeti, a podjedno pružiti narodu i uputu, kako da se odrva u nesreći, koja ga je zadesila. Zato je „Matica“ izdala popularnu knjižicu „Filoksera“, koju je napisao diplom. agronom Hugo Jedlička.

Ispravak. Po želji našeg suradnika J. Milakovića ispravljamo, da je u 2. broju „Prosvjete“ uz pjesmu „U pepelničnoj noći“ imalo stajati: Slovensku pjesmu Simona Gregorčiča prepjevao Jos. Milaković. — Dalje se potkrale u pjesmi ove tiskarske pogrješke: U 4. kitici, 2. retku valja da stoji mjesto: vodiš — vidiš, u 7. k. 3. r. mj. zemlji — zemlje, u 16. k. 2. r. mj. me — mi, u 17 k. 1. r. mj. mnogih — mnogo, u 20. k. 1. r. mj. med — nad.

UMJETNOST.

Konstantinova proslava. Na spomen 1600. obljetnice slobode, što ju je milanskim ediktom g. 313. kršćanima podijelio car Konstantin Veliki, priredio je „Hrvatski katolički kasino u Zagrebu“ svečano društveno sijelo u nedjelju, dne 9. ožujka, u dvorani hrv. pjev. društva „Kola“.

Raspored sijela bijaše nada sve biran i precizno izveden. — Prigodno slovo izrekao je predsjednik „Kasina“ msgr. dr. Gustav Baron poznatom svojom govorničkom vještinom. — O samom pak Konstantinu Velikome, kakvo naime on mjesto zaprema u crkvenoj i svjetskoj povijesti, opširno je i s mnogo razumijevanja progovorio docenat kr. sveučilišta dr. Svetozar Rittig, pa je zato i govor njegov bio pomnjivo i pozorno saslušan. — U koncertnom dijelu lijepo je otpjevao mali mješoviti zbor od Albana Lippa *„Exultabunt sancti“*. — Čuvstveno je otpjevao ženski zbor Vlahovićevu *„Ave Maria“*, u kojoj se osobito istakao sopran solo gđice. Micike Žličarove, operne pjevačice hrv. kazališta. — Ni g. Zvonimir Tkalec nije falio. Sa svoje deklamatorske vještine on nam je već odavna poznat. Pa tako se i sada istakao krasnosloveći Rožićevu pjesmu *„Christus vincit, Christus imperat“*. — Slavu je završila Vlahovićeva *„Kantata spasa“*, koju je spjevao pjesnik i dramski pisac Rudolf Kolarić-Kišur. Tu je kantatu upravo savršeno izveo veliki mješoviti zbor.

Z.

Koncerat Burmester. U Zagrebu je 5. ožujka priredio koncerat Willy Burmester, jedan od najboljih suvremenih guslača. Burmester se odlikuje tehnikom, koja je gotovo savršena. Časomice vidjahu se iskre od elektrike ili od fosfora na vrhu prstiju i gudala! Burmester je bez premca u stvaranju svojih programa, jer ima za to istančan ukus. On je specijalist za staru glazbu iz 18. vijeka. Izvrsno je odgudio Menuett od Martinija, Valcer od Hummela, Ländler i Valcer od Webera, te Valcer od Fiedla. Mnogo se dopala „Faustova fantazija" od Wieniawskija. Umjetnika je pratio na glasoviru prof. Willy Klassen, koji je još napose lijepo odsvirao prekrasan „Andante Favori" od Beethovena, te „Impresiju" od Foerstera i „Preludij" od Chopina. Slušateljstvo je dupkom napunilo dvoranu glazbenoga zavoda, te obim umjetnicima oduševljeno povladjivalo.

Hrvatsko kazalište. Skladatelj Gaetano Donizetti, kojega se opera „*Lucija Lammermoorska*" opet pjevala — nakon dulje stanke — 14. ožujka, rodio se 29. XI. 1797. u Bergamu, gdje je i umro 8. IV. 1848. Nauke je svoje učio u rodnom mjestu i u Bologni, te se u početku bavio čisto crkvenim kompozicijama. Tek g. 1818. izišao je na glas kao pozorišni skladatelj. „Lucija" se prikazivala prvi put g. 1835. u Napulju. „Lucrezia Borgia" i „Lucia di Lammermoor" spadaju — bez sumnje — među njegove najbolje ozbiljne opere. Kako se vidi, „Lucija" je već prilično antikno djelo, no ona kraj svega tog ima svoju zahvalnu publiku, pa je zato samo pohvalno po upravu, što je pošla u susret i tomu dijelu općinstva. — U „Luciji" veoma je fino prikazano, kako Lucija žrtvujući se za dom svoj i polazeći za neljubljenog muža poludi od bola, što ju je njezin pravi vjerenik obijedio s nevjere. Ona ubija u ludilu muža, a iza toga umire sama. Na njezinu pak grobu usmrti se pravi vjerenik. — Gđa. Maja de Strozzi pjevala je naslovnu ulogu vanredno i igrala s mnogo razumijevanja, a gosp. Lowczynski bio je dostojan partner njezin i igrom i pjevom. I ostali solisti trsili su se i nastojali oko toga, da cjelokupni dojam bude što bolji.

*

Mjeseca ožujka imali smo i jedan operetni novitet. 7. ožujka bila je premijera Eyslerove operete „*Ženožder*", u kojoj se istakao naš operetni ensemble.

*

U dramskom repertoaru za mjesec ožujak moramo ovaj put zabilježiti tri literarna dodadaja. — Na prvom mjestu valja nam spomenuti dramsku pripovijest u šest slika „*Fridrik Veliki*", koju je napisao Poljak Adolf Nowaczýnski, a davala se 1. ožujka u proslavu 30-godišnjice glumačkoga rada Dragutina Freudenreicha.

Poljska dramska literatura vrlo rado — upravo s nekom ljubavi — obrađuje istoričke događaje. Od novijih pisaca izišao je na glas najvećma Stanislav Wyspiański, a iza njega dolazi Nowaczýnski. Adolf Nowaczýnski-Neuwert rodio se 9. siječnja g. 1876. u gradu Podgórzu blizu Krakova, živi u Krakovu i bavi se — pored drame — pisanjem essaya i satira. „Fridrik Veliki" pada u god. 1910. U toj je dramskoj pripovijesti naširoko izveden niz slika, u kojima nam se prikazuje zagonetni lik velikoga Fridrika, što bez obzira kroči naprijed ne gledajući ni na što drugo doli na svoj cilj, kojemu mora da stigne. Ma da je ova dramska pripovijest prilično dugačka, nije uza sve to nimalo dosadna i ne umara gotovo ništa, jer je sve složeno tako živo i plastički, da čovjek s najvećim interesom prati razvoj drame. — A dvostruki je užitak kod ovakovih predstava, ako su dobro uvježbane, kako je to posljednji put bilo. Igralo se do u najtanje tančine gotovo savršeno, te nije nijedna sitnica neopaženo izmakla. — Jubilarac gosp. Freudenreich stvorio je tako dobru kreaciju, te smo ostali zadivljeni. Lik Fridrikov oživio je pred nama, i gotovo nijesmo vjerovali, da u Freudenreicha ima još toliko — nakon 30 godina! — stvaralačke snage. Bilo je to nešto neočekivano, čudesno i veliko. Svi su ostali — kako već rekosmo — dali tako zaokruženu sliku, da je čovjek upravo uživao gledajući ovako skladno glumljenje. Napose nam valja ipak spomenuti gg. Borštnika i Nučića, koji su uz svečara imali najviše prilike da se istaknu.

Na drugo bi mjesto došla Kistemaeckersova socijalno-politička drama u tri čina „*Plam ljubavi*". — Ima u čitavoj stvari dosta senzacionalnosti, ali kad čovjek promotri kolosalnu tehniku, kojom je sve to sačinjeno, onda mora priznati, da tom dramom prolazi jedna velika umjetnost. Konačno, Vojnović je u „Gospođi sa suncokretom" bio mnogo indiskretniji, jer je lešinu dovukao na pozornicu. Kod ove Kistemaeckersove drame ostaje gledalac od prvoga pa do posljednjega prizora u najvećoj nape-

tosti, a ako k tome dodamo i lijepu, patriotsku pozadinu i psihološki fino izdjelano izmirenje muža i žene, onda možemo ustvrditi, da će „Plam ljubavi“ naći još mnogo zahvalnih gledalaca. — Gosp. Nučić digao je lik potpukovnika Felta do umjetničke visine i pokazao se dostojnim nasljednikom Fijanovim u ovakovoj vrsti uloga. Naša Sarah Bernhardt, gđa. Ružička-Strozzi, ostaje uvijek ista i jednaka; i mi se moramo diviti njezinoj — vazda mladoj — umjetnosti. Uz gosp. Štefanca istakao se gosp. Grund i gđica. Mihičić, kod koje nam valja napose pohvaliti upravo prekrasne toalete.

Konačno se — 19. ožujka — javila „*Marija Magdalena*“, tragedija u tri čina, u spomen 100-godišnjice rođenja Fridrika Hebbela i 30-godišnjice umjetničkoga rada Ignjata Borštnika. O ljepoti Hebbelove drame, koja je najjači produkt prve periode njegova književnog rada, zaludo je trošiti svaku riječ. To je jedno od najljepših djela čitave njemačke književnosti. Ibsenov i Hauptmannov rad veže se uz ovu „građansku tragediju“, jer Hebbel je uopće nosilac onoga novog smjera, koji danas vlada u dramskoj literaturi. — Gosp. Borštnik izabravši ulogu stolara Antuna za svoj jubilej pokazao je, da je inteligentan glumac, a da je tu ulogu i odigrao onako, kako valja, o tom već unaprijed nije mogao nitko sumnjati, tko pozna čitavu njegovu umjetnost. — Međutim je i — riječ postala činom. Ono, što smo zadnji put spomenuli, dogodilo se. Gospođa Vavra igrala je Klaru, i tako smo je — nakon dugoga vremena — imali priliku vidjeti u jednoj ulozi, dostojnoj njezine umjetnosti. O Vavrinoj bi se kreaciji dao napisati čitav članak, jer ono, što smo gledali te večeri, bilo je nešta neobično. Ona je umjetnica velikoga stila, i neka bude uvjerena, da je svaki njezin nastup za sve poznavaoce prave umjetnosti jedan događaj i neprocjenjivi užitak. — Izvrstan je bio i gosp. Pavić, a i svi ostali.

Režija je u sva tri komada bila upravo uzorna. Gosp. Nučić je lijepo pogodio ton u „Plamu ljubavi“, a gosp. je Bach i „Fridrika“ i „Magdalenu“ iznio s toliko ljubavi i shvatanja, kako to može samo umjetnik njegova kova i izvrsni poznavalac dramske literature. On je za nas prava akvizicija, i mi možemo biti srećni i ponosni, da ga imamo.

*

Kakogod nas veseli konstatirati ovako lijepi uspjeh u dramskome repertoaru, moramo ipak spomenuti, da nas žalosti i zabrinjuje, što smo već u *osmom* mjesecu kazališne sezone, a nijesmo imali dosle nijedne hrvatske premijere; feeriju Ide Fürstove i lakrdiju Arnošta Grunda jamačno nitko ne računa među ozbiljne radnje. Reći će nam se, da su neke hrvatske drame zapele kod cenzure. Dobro. Ali pitamo mi, tko upravlja našim kazalištem? Odsječki savjetnik vlade, dakle vladin čovjek. Nije li se on — kao takav — mogao zauzeti kod cenzure za te drame? Vladinome savjetniku ne bi to bilo baš tako teško. Međutim čini se, da hrvatske autore od druguda led bije. Napiše li autor naime dramu iz seljačkoga života, ne voli je gosp. intendant, jer on želi imati ljude u smokingima. Napiše li socijalnu dramu, eto već cenzure. Na istorijsku dramu ne smije se ni pomisliti, jer u koliko bi cenzura i bila milostiva, eto već gosp. intendanta, koji ispituje, koliko će trebati novih kostima, kulisa i t. d. Hrvatski bi autor uopće morao zagarantirati 6 punih kuća, onda bi se istom mogao usmjeliti pokazati u predsoblju gospodina intendanta. *To ne valja, i to ne znači raditi u duhu Miletićevu i Demeterovu, jer će ovakovim postupkom naša dramska literatura izginuti.* *Sz.*

SADRŽAJ.

ARNOLD GJ.: Romance i balade. — KUČERA O. dr.: Fizikalne prilike na Jupiteru. — NAZOR V.: U Krapini. — LEBER P.: Učitelj Lovrić. — GALOVIĆ F.: Soneti. — GODIN M. A. barunica: Mastika. (Preveo dr. A. BIŠĆAN). — BECIĆ F.: Jutro. — MELKUS D.: Gdje je taj grad? — MILAKOVIĆ J.: U tvom oku . . . — JAVOROVIĆ M.: Dragine suze. — HORVAT R. dr.: Hrvatska za Anžuvinaca. — HRANILOVIĆ J.: Uspomeni pobratima Matije Hubera. — MAGJER R. F.: Proljetni prvi dan . . . — Listak. — 14 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 5. ZAGREB, SVIBANJ 1913. GOD. XXI.

ROMANCE I BALADE GJURE ARNOLDA.

(Iz ciklusa „Lovor-grana sa Balkana“.)

U MOM ZAVIČAJU . . .

U mom zavičaju
Mnogo ruža cvati —
Moju dobro čuva
Stara moja mati.

Zato strah me nije,
Da joj mraz naudi;
Ili da si drugi
Njom zakiti grudi.

Samo što će biti,
Ako usred sječe
Mene jednog dana
Blieda smrt zateče?

Obje će se stalno
Soriti do tala —
Kao da ih takla
Smrti ista pala.

BOJ SE BIJE . . .

Boj se bije . . . Gle, i njega,
Golobrada, dom je zvao —
I sad stoji, gdje mu slavno
Časak prije otac pao . . .

Al za ocem eto ne će
Ni da jedne suze lije —
Osim onih od ocala,
Što ih njegva diljka krije.

I za hicem hitac pali,
Svaki mu u nišan gadja
I smješka se — ko da sviju
To mu igri ponajsladja.

Ali što se sad zanjiho,
Survo na tle pa tu leži
I očima u dalj pilji —
Kud dušmanin eno bježi . . .

„Oče!“ — šapće izdišući —
„Kod tebe ću za čas biti
„I od sreće pobjedničke
„S tobom tople suze liti.“

ENO, VRANAC TRČI . . .

Eno, vranac trči
Kasom neveselim —
Mislim, da će ondje
Stat pred dvorom bielim.

Rado bih ga pito:
Gdje mu gazda osto?
Nije l' se u sječi
Smrtnih rana dosto?

Ali znam, da briga
Njegvo srce para:
Što li će mu reći
Ljuba gospodara.

Što li će mu reći,
Kada s okna spazi —
Da mu niza sedlo
Rujni teku mlazi?!

POSLIJE BITKE.

U noć zadnji umuknuše hici:
Kraj je vrućoj i krvavoj bici.
Po razboju eto amo tamo
Obilaze bolničari samo
I tetoše oko ranjenijeh,
Kojim srce još u grudma bije.

„Man'te me se!“ njima jedan zbori,
„Mene teško topno tane sori.
„One zviezde već me zovu eno,
„Časak još i ja sam k njima kreno.
„Radije mi kaž'te: tko pobiedi,
„To mi više lieka Vašeg vriedi!“

„Dobri druže,“ jedan bolničara
Ranjeniku milo progovara,
„Mnogi vas je bio hude sreće,
„Ali dom vas zaboravit ne će.
„S vas dušmanâ pet put više pade,
„Ostatak im biegom sad se krade!“

I ranjenik glavu pridić kuša
Ko da kakvu bajnu glazbu sluša;
Ali klone . . . pa se tek nasmieši
Ko da zemnih svih se muka rieši.
A zviezdice bljesnuše nad tlima
Ko od sreće — što ih više ima.

BEZ ZAŠTITE.

Pripovijeda ALEKSANDAR KEŠUC. (Karlovac.)

Bio je jesenski dan, tmuran, maglovit, vlažan i hladan. Osjećala se neka melankolija i potištenost, kao da ti nešta teško leži na grudima. Nigdje glaska od ptice ili od kojeg drugog stvora. Sve kao da se zavuklo u kutove i rupe, da se zaštiti. U mnogim kućama bijahu upaljene svjetiljke. Ne vole ljudi mračnosti. Nekako su u mračnosti potišteni, kao da im se javlja savjest, kao da se boje, — e će pred nekim da odgovaraju. Badava — mračnost podsjeća na konac; ona ispituje, kara, muči.

Ja sam sjedio za stolom zamišljen. Meni kao da je godila umornost; kao da je suglasna s mojom dušom. U takvim časovima obuzima me snatrenje. O, kada bi bilo na svijetu onako, kako mi često duša govori! No ovaj puta bijah u zbilji. Preda mnom ležao je poziv na neku svečanost. Bijah odbornikom. Još iste večeri morao sam prisustvovati sjednici. Radilo se o posveti barjaka nekog društva. O, kako li je bio lijep, kako skupocjen taj barjak. Sve se nadmeće teška svila sa suhim zlatom. Tä ljudi nisu žalili. U svome domoljubnom žaru davali su obilno. Obol za obolom množio se brzo. Svi bijahu srećni i zadovoljni. Takovo raspoloženje uvijek obuzima čovjeka, kad udovolji dužnosti svoga shvaćanja i osjećanja.

Razmišljavao sam, što ću da ove večeri govorim. Manjka li još štogod uzveličenju? — Žena mi je bila u kuhinji. Krpala je, šila, što li? I ona je bila pod dojmom toga dana sjetna, tugaljiva. U čitavoj kući tišina do očajnosti. — Tad začujem u hodniku mrmor. Žena je s nekim razgovarala. Tišina je bila pomućena. Komu je još nužda, da je muti? Tko to nema mira, te uznemiruje tudji mir? — —

Potiho pridjem do prozora i stanem da motrim. Bijah nevidjen. U hladnom hodniku stoji zguren, grbav dječak. Po držanju sudeći mora da mu je zima. Iz čitavog mu života izbija neka plahost i nevina, tužna molba.

Bio je plavokos i blijed. Oči bolesne, vedje otečene i užarene. Lice boležljivo, upalo i osuto sitnim, sunčanim pjegama. Bijaše i odviše bijedno obučen; krpa se otkidala od krpe.

Ženu mi je uznemirio. To opazih na njenom licu. Čovjek, ma kako dobra srca bio, ne može da odmah shvati tudju nevolju.

„Što ćeš ti, mali?“ upita ona zlovoljno.

Dječarac se uzvrpolji, nekako zapiskuta glasom, kao da mu je grlo isprebušeno i rekne: „Lijepo prosim jedan groš za željeznicu.“

„Kakav groš? — Za groš se nikamo ne putuje“, rekne ona još uvijek kao srdito. Iz nje kao da je govorilo: „Što me siliš, da izlazim iz tople kuhinje u taj studeni, kamenom popločeni hodnik?“

„Imam, gospo, sekser, pa još ovih pet novčića, i bit će mi dosta za kartu. Vele neki, da ću se za pô karte voziti.“

„Pa kuda si uperio, mali,“ žena će sad nešto blaže.

„U selo J . . . idem. Tamo mi je tetka. Ona služi kod žandara. Mislim, da će me uzeti k sebi.“

„Pa sam putuješ? Zar nikoga nemaš, da te otprati? Vidiš, stradati bi mogao; vani je vlaga, studen, a ti si tako, tako — — —“

„Nemam, gospo, nikoga. Svi mi pomriješe. Još jedinu tetku imam!“

Ženi se ukaže prva suza u oku. Glas joj postane oporiji, kao da ju je u grlu nešto stegnulo. „Zar nikoga svoga nemaš, dijete moje?“ izgovori ona više od poriva sućuti, negoli od želje, da sazna istinu. „Zar ti ne bi bilo bolje, da gdjegod služiš, recimo da čuvaš tudje blago? Prositi je sramota!“

Primjetiv ovo posljednje, bude joj neugodno, jer je osjetila, da ga je povrijedila. Dječak se poklopio.

„No, zašto ne ideš u službu?“ zapita ona i opet, želeći time dokazati, ili se nekako sama pred sobom ispričati, kao da je ona primjedba bila sasvim pristala, pojmljiva, pa i da se neugodan dojam odstrani.

„Ah, mila gospo, ne mogu ja da služim. Petnaest mi je godina, a vidite, koliki sam. Ne mogu ja da trčim za blagom.“

„Pa za pašu dosta te ima. Tà samo kad su ti zdrave ruke i noge!“

Mali se čudno uzvrpolji. Lice mu poprimi neki osebujni izraz, za koji ne bih mogao reći, kakova krije čuvstva. „E, gospo,“ on će siputljivo i sjetno, „vidite me, koliki sam. A i ne ću veći da narastem. To mi i drugi vele. Desna mi se noga suši.“ Rekavši to odigne desnu nogavicu i pokaže nogu.

Žena se zgrozi. Bude joj odvratno. No u isti mah sapne joj nešto grudi i grlo, a suze navru. Ona zajeca, no sakri to pred dječarcem. Noga njegova nije bila deblja od ručice trogodišnjeg slabunjavog djeteta i modra od zime.

Zašutjela je žena moja. Pred njenim očima pojavi se sva blijeda toga siročeta. Bez oca i majke, bez ikoga svoga, luta to slabušno i bolesno dijete i eto bilo bi srećno, kad bi samo jedan groš dobilo, da može dalje. Siroče gotovo nijemo traži zaštite u ljudi.

*

„Mali!“ primjeti ona bolnim srcem. „Zar ti ne dadu drugi ljudi?“

„Ne dadu, gospo, tjeraju me; svi mi vele — nek' idem u službu. Ovaj sekser čuvam već odavna. Sve mi je bilo, da će mi trebati.“

„Ali ako zakasniš, sinko?“ ona će nježno. „Eto već se smrkava! Hoćeš li onda u selo natrag?“

„Ah, ne u selo, ne u selo. Tamo nijesu dobri ljudi. Rugaju mi se i tuku me. A i umoran sam jako. Ne bih uzdržao.“

Žena segne u džep, izvadi zadnju krunu, poda je šutke dječaku, te mu nešto stade uzrujano govoriti, a ja razabrah samo riječi: „Idi, idi!“

Mališ zahvali i podje. Gledala moja žena za njim nekvim oduljenim licem. Oči joj žmirkale. Sjetila se vlastite djece. Nešto joj se u srcu jako ganulo. Poleti za njim, ogrli ga i, poljubiv ga o čelo, šapne mu majčinim bolom: „Neka te prati dobri Bog!“

Mališ je uzdrhtao. Kao da je i on nešto promrmljao. Barem su mu se usne nervozno pomicale. Na licu se dječaku ukaže neka ugodna, povjerljiva, djetinja smetenost. Dok se sabrao, bio je već sam u hladnom, mračnom hodniku. Odšuljao se!... Bogzna, da li ga je itko u životu tako pomilovao. Ali njemu je bilo lijepo, neizrecivo lijepo. To je dječak ćutio, izašav na ulicu, kojom se već povlačio mrak. O, da mu je negdje sjesti u koji kut za plotom ili za vratima, pa da neprestano o tom misli. Majka, slatka moja majčica, bila je kod mene, snatrio je. To je bila ona! Ona misli i u grobu na me. — — —

Žena je zamakla u kuhinju. Ne htjedoh je buniti. Njeno dobro srce neka se isplače. A ja sam se zamislio. Koliko je bijednih stvorova oko nas, a mi ih puštamo, da jadno umiru! Da, teško je oviti tudju ranu. Teško je otrti tudju suzu. Otkuda nam za to moći, otkuda sredstava?! — Ali igara, sjaja — za to se već nadje sredstava.

Bijah i tužan i zlovoljan. Oćutih neodoljivu ljubav prema takovim nesrećnicima. Mališ mi je neprestano lebdio pred očima. U duhu ga vidjeh, kako se zgrbljen, utisnut u svoje prnje i klecavih nogu, vuče gradskim ulicama. Studen ga bije, ugiba se svakomu, plah je, boji se vlastite sjene, kao iznemoglo i uplašeno šumsko zvijere. Tad ga vidjeh na kolodvoru. Smeten je. Prejako svijetlo zasljepljuje mu oči. Ogledava se. Zna — od ovuda se kreće tetki, ali ne zna, kuda da se okrene, koga da zapita. A svi ga guraju i turaju i gruste se nad njim, kao da je gad.

A tetka? — Zna li ona da dolazi? — Hoće li ga primiti? — Ne će li obzir za vlastiti položaj uništiti u njoj svaki ljudski osjećaj? — Hoće li ga žandari trpjeti? — Ne će li još istu večer, nakon silnih muka i napora, čučati u kojem hladnom kutu žandarske kurije od straha pred njihovim i tetkinim bijesom? — — —

Noć je već pala. Ja sam neprestano uzrujano šetao. Mišljah, kako bi se lako dalo pomoći ovim bijednicima, kad bi ljudi — samo jednom u godini — dali za njih obilniji obol. — O, puno, puno dalo bi se učiniti, i puno, puno otrlo bi se suza, — a srce bi nam bilo puno prave sreće. — Ali, što ja to mislim? — Tä, gdje je u ljudi srca?! — — —

„Mužu, hoćeš li na sjednicu?“ začuh iza sebe.

Ogledah se zatečen. Glas je zvučio tudje. Žena blijeda, oruljenih, crvenih očiju gledala je u me. Nijemo se zagledah u nju. Čini mi se, da da smo isto taj čas mislili. — No to nije bilo o sjednici.

„Ne idem!“ odvratih konačno.

Žena se mirno vratila u kuhinju. Moja je odluka nije iznenadila: činila joj se skroz naravnom, ali ni riječi nije rekla. A i čemu riječi — kad ništa više nemaš osim misli i osjećaja. — — —

SONETI FRANA GALOVIĆA.

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Četiri grada“.)

PADOVA.

I.

Giotto.

Šarena bajka mističnoga tkanja
Po zidovima prolazi kroz trista
Neizbrojenih svjetala. I čista,
Daleka ljubav zviezdama se klanja.

U plavom zraku rosi drhat granja,
U plavom zraku sunca dah se blista,
A mrtva glava klonuloga Hrista
Na majčine se drage grudi sklanja.

Tiha je kapela. Čuva davne snove
I maštanja i zanos divne duše,
Te jednog dana ovu radost prosu.

Napolju je sunce! Šapće bajke nove
I pije s mladog cvieća jasnu rosu,
Dok pričanje sa stiena ljeta ruše.

II.

Capella dell Santo.

Jedna želja samo! Da je sada znadem,
Pa da je bacim tuj pred božjeg ugodnika
Kô molitvu i kletvu očajnoga krika,
Da mu sve, što imam, ovim trenom dadem.

Dugo se kroz tamu svih čeznuća kradem
I tražim nešto davno: nagu liepost lika,
Što izmiče i tone! — Vani bruji vika,
Divlja, puna sunca. — A ja ne imadem

U duši želja više. — Vidim: vosak pada
Po mramoru i srebru; i ne čuje se blieda
Turobna pjesma vrućih ovih suza,

Što stvaraju se, eno, rajskim cviećem sada;
Pa dok mi oko samo tu bliedu priču gleda,
Spušta se na me bol dalèkih uza.

VICENZA.

I.

Basilica Palladiana.

Silaze liepe gospe, sve u svili,
Šuštanje halja vuče se po tlima.
Pogledi gore. Ruka ružu prima,
Baca je dolje. Varku cvijet krili.

Večer je topla, a mladići čili
Vrebaju smjelo i bez rieči njima
Kazuju žudnju. Srca žar i zima
Gori i zebe, jer su dugo bili

Dalèko negdje, tamo preko mora!
— I tako varka ljubavna se prede,
A svuda kamen, mrtvi kamen sivi,

I ova okna, što me tužno glede.
Sunčani život tajnu snenog dvora
Ni obdan ne bi smio da oživi!

II.

Teatro Olimpico.

Ja vidim glumu: Colombina
Sa crnim šalom tu je stala,
Kô s noćne da je zviezde pala,
Il da je rodi mjesečina.

I šuti, sluša. A bjelina,
Već polako je drhtat stala,
I cipelica igra mala.
Pa tako čeka Arlecchina.

Al tužna, blieda jedna maska,
Kraj stupa što se ustavila,
(A poslala je Pulcinella)

Golupče s nožem i bez glaska
U tami vreba. Dršće svila.
I krvava se zamka splela.

RAVENNA.

I.

Pineta.

Gle, pinije se tužno izdigoše tuda
I gledaju put neba, i teško im se čini:
U zaprašenom suncu, u tjeskobnoj vedrini
Već nema davnih dana, nema davnih čuda.

Zar sve je bila bajka, nestašna i luda,
I prividjenje raja i groznog pakla čini,
Što lutaju i danas po zelenoj dubini,
A zelen otrov oka zuri iz dna svuda?

Nije bio san! I danas pjesnik šeta
Stazom prognanika ćuteć staru tugu,
Ali obnoć samo, jer je šutnja sveta.

Pa kad slazi mjesec, možda u tom lugu,
Što se mrakom bola i tišine ljeska,
Lebdi s valom noćnim čarobna Francesca!

II.

San Vitale.

Svetački se nimbus vije oko glave,
A na grudma gori blago carskih dvora,
Svako oko pred njom poniknuti mora
Ugledavši san i raskoš mrtve jave.

Prekriva joj tielo odsjev divne slave,
Kraj nje muk i ponos grimiznoga mora.
Hladno zlato priča: To je Teodora.
Čuvaju je mraci i tišine plave.

I ona takó nešta ovdje čeka,
Jer oči su joj velike i same,
I ne zna gdje je, niti kuda ide.

Po mramoru je pala sjena meka,
Al njene oči gledaju i vide
Plač sutona i slute korak tame.

III.

Večer na moru.

(Epilog.)

Izgubio se grad, i samo uspomena
Pred očima još gori od purpura i zlata
I bjělokosti mliečne. A galebova jata
Okružiše nam brod. I biela dršće pjena.

A domala će mrak. Ukazat će se zjena
Čuvara ove vode. Rastvorit će se vrata
Pučine, što se budi. I ko na krilma hata
Poletjet naš će brod. A s jedra past će sjena.

I da onda samo plovimo bez medje,
Pa da nema kraja, i da nema zore,
Samo noć i pjesma, val i mjesečina!

I sve dalje tako. Velika tišina.
Zviezde kao u snu svakim trenom rjedje.
Onda ništa više. Samo muk i more!

STRUJOM ŽIVOTA.

Slovački napisala MARIJENKA KUPČOKOVA. Prevela ANKA ŠIŠULOVA.

Umukoše posljednji zvuci D-molla. Pogled se mladoga slikara zaustavio na krasnim rukama mlade djeve, koje se nehajno odmarahu na žicama cimbala, što se sve to većma tišaše. Slikar nehotice uzdahne:

„Kako su lijepe tvoje ruke! Divan model za slikara!“

„Doista?!“ upita djevojka toplim glasom, „tako mi se čini, da je današnji dan za mene srećan, — danas sam na korzu dobila mnogo pohvala: jedan hvali moju pût, drugi ruke, treći haljinu, šešir, — pače i samo me zrcalo danas prikazuje nekako veselijom, življom, — riječju danas hoću da očaram doktora, ili — ili . . .“

Milada ustane sa stolice, predje amo tamo, ustavi se pred slikarom, koji je za to vrijeme sjeo na zeleni taburet.

„Još uvijek te slijedi taj gospodin?“ upita slikar drhtavim glasom. „Milado, a što će biti onda sa mnom? Ta znaš, da te ljubim do ludila?!“

Govorio je to tako iskrenim glasom, da joj se srce stislo od bola čuvši te riječi. No ne nadugo, — svaki čas može stići očekivani doktor i budući mladoženja, — čemu ta sentimentalnost, — mora biti vesela, mila . . . I poče poluglasno pjevati valčikovu ariju iz „Ciganske ljubavi“.

„Milado!“

„Ah, da, oprosti, želiš znati moje mnijenje? No slušaj. — S tobom je tako, kao sa svim tebi sličnim slikarima, koji se zaljube u djevojku bez novaca. Slikar se zaljubi u modre oči i crne kose, — to je talijanska ljepota, veli drugima; ali zato umire za njom; vidi lijepi ženski profil, u duhu bulazni za ženom, koja je njim nadarena, — pa da, to su predmeti ljubavi za vas. Ali na pr. djevojka, kao ja, koja osim tjelesne i duševne ljepote ništa nema? A ti ipak nijesi još u stanju uzdržavati obitelj. Očeva novčarka je prazna, majčina još praznija. A ipak željeti, da tvoji roditelji još i mene uzdržavaju, s time se ne ću sprijateljiti nikada.“

„Milado, zašto me tako do krvi vrijedjaš? Istina, mlad sam, ali mi proriču sjajnu budućnost. Vidiš, i posljednje moje dvije slike dobro sam prodao. Drugo tebe muči, sigurno ne odgovara tvojim predodžbama moja fizička ljepota.“

„Ne, o tom nijesam nikada razmišljala, — ali dozvoli da dovršim, Jednoga lijepog dana pojavi se na korzu malo pristar, a previše ćelav doktor, — nedugo zatim učini pohode, moli i za dalje, — za par dana bude pozvan k obiteljskoj večeri, — i zatim, što da ti govorim dalje? Majka gladi kćeri kosu, naziva je ljubimicom, a pritom bojazljivo napominje: Vladaj se pristojno i milo pred doktorom, znadeš li, otac stari, novac prolazi; ne zaboravljaj, da već četvrtu zimu hodaš po balovima, — uvaži dobro, što kada govoriš, a budi pametna, da ne kažeš „ne“, kad treba kazati „da“. Zatim dodje tužan rastanak, — i konac je takoj ljubavi — kakva je medju nama, — naime ljubavi slikara i kevice.“

„Dakle ti tako malo cijeniš svoju ljubav, sebe i mene?“

„To se zna, ni mi nijesmo bolji od drugih. Jer i u nama kola živa krv. I onda misliš, da je naše srce samo za jednu ljubav stvoreno? Znaj,

jedna se gubi, a druga uvlači, — to je ipak uvjerenje svake moderne žene. Ded, vladajmo se, Vlatko, prema tomu, ti zaboravi mene, ja tebe."

„Ja tebe zaboraviti, nigda! Milado, kud su dospjeli tvoji nazori o ljubavi? Kako si mi još pred tri mjeseca prisizala, da ćeš biti mojom, jedino mojom!"

„Ne kažem, da nemaš pravo. Tako je bilo, — jer je lijepa ta idealna ljubav; — ali za nas, djevojke bez miraza, nije praktična. — Znaj, kad je žena samo malo lijepa, želi biti još ljepšom, — a za to je nuždan novac, novac i novac. Ergo, ljubav bez novaca ne vrijedi ništa. Ili možda da čekam tebe, dok oškrbavim i ogrbavim? Za oto doista nemam volje!"

„Prestani, Milado, molim te!"

„Ne, čuj samo do konca. Mama mi danomice mrmlja i predbacuje, da sam nespretna, kad nijesam u četiri zime na balovima ulovila nikoga, — naime ptića u slici zaručnika. Otac me psuje i dovikuje, ako doktora ispustim iz pandža, da će me razbaštiniti; nema doduše mnogo, — samo praznu kesu s par mjenica. — A što će biti onda, kad me istjera na koje selo za poštaricu? Brr, za to već zaista nemam želje, — ja emancipirana, pa seoska poštarica? Kad bi to bilo već tu u gradu, ne kažem, i to samo zato, da postignem efekt — i u slučaju bi s vremenom postala predsjednicom feminističkoga kluba, naime, ako bi vidjela, da više ni jedan prosac ne kuca u vrata . . ."

„Milado, znaš, što ću učiniti? Dat ću se na knjigovodstvo, za 6—8 mjeseci položit ću „švindlkurs" . . ."

„Švindlkurs, ti, ti akademski obrazovan čovjek, slikar, pred kojim stoji sjajna budućnost? — — To ti zabranjujem, Vlado!!"

„Ti zabranjuješ?"

„Da. Šta ćeš si pomoći time?

„Što? Protekcijom strica dobio bih mjesto u kojoj velikoj banci, a ti bi bila moja ženica"

„A ti knjigovodja! Gospodine, to je sve malo. Kadgod bi trebala haljine, šešir, nakit, zlatne zube, smedje cipele, to bi se uvijek posvadili. I tako bi ljubav svršila. Ti bi u potaji oplakivao svoju paletu i kist, ja opet svoju uništenu mladost i ljepotu . . "

„Eh, što okrećeš na sve strane — budi iskrena i reci: ne ljubim te, pa punktum. Prava ljubav ne razmišlja, već slijepo ispunjuje svoje težnje."

„Na sreću moje srce nije tako sentimentalno, čemu se vrlo veselim. Kad bi mi, moderne žene, bile tako mekana srca, to ne bi ništa u vas gospode muževa izvojevale! Ili možda misliš, da bi ti ja nosila vodu za umivanje, čistila odijela, pače možda još i kose ti na glavi dijelila? I konačno u tom poslu uvenula? Odjednom bi ti sa svojim slikarskim okom opazio, da ne samo ja, nego i moje ruke nijesu više za model, — jer lice će se osušiti, ružama ni traga, puna grud pretvorit će se u plohu, a okrugli laktovi stršit će kao klinci na poderanoj peti, — i sam bi se pitao: zar je to ta žena, koju ljubim?"

„Hvalim ti, Milado, što si mi otvorila oči. Ti dakle misliš, da sam ljubio samo tvoju tjelesnu ljepotu? Ne, negda sam mislio, da u lijepu tijelu

biva i lijepa duša? Vidim, prevario sam se. S Bogom, Milado, pozdravi strica!“ Ustane i podje k vratima.

Nema ništa osjetljivijeg, nego uvrijedjeni ženski ponos. Milada s ražarenim očima skoči pred Vlatka, uhvati ga za obje ruke, a žarkim pogledom htjede mu kazati: Ljubi me i tako, kad budem ženom drugoga, — kako ja tebe ljubim.

Teško mu se bilo svladati, da je ne uhvati u naručaj i ne izljubi; — ali poput munje proleti mu glavom misao, da će za kratko vrijeme imati pravo doktor uhvatiti je u naručaj . . .

„Milado, čemu to tragično priznanje, kad je medju nama i tako svemu kraj?“

Djevojka ispusti vruće ruke mladića. Iz njenih očiju vrcala je srdžba i osveta. To joj je pristajalo, njen vitki stas pričinio se još višim, visoke joj grudi nadimahu se nepravilnim disanjem. Vlatko je stajao kao omamljen, žalio je i mislio, da ipak samo njega ljubi i trpi, — a možda se samo roditeljima za volju udaje za doktora. Uhvatio je za ruku i govorio slomljenim glasom:

„Oprosti, uvrijedio sam te, — a ti me ipak ljubiš!“

Milada mu se istrže iz ruku, nasmije se razuzdano i pobježe iz sobe; — na vratima još zaviče mladiću, koji poput kipa stajaše okamenjen: „Au revoir, mon cher, za mjesec dana slavit ću svoju svadbu . . .

*

Mjesec je prošao kao strijela. Kod advokata pripremalo se za svadbu. Na dvorištu je već stajala iskićena kočija za mladence, a za njom cijeli red drugih kočija. U kući je vladala uzrujanost. Gospodja odvjetnikova spremala je posljednje pripreme i naglo dugim koracima mjerila sobe, a svaki čas se zaplela u dugu povlaku, koja se vukla za njom. Nije bila moderna poput kćeri. Trpjela je, pače i rado nosila šlep.

U sobi, gdje su opremali mladu nevjestu, bilo je živo. Željezo za kovrčanje kose cvrčalo je monotono u rukama frizerke, koja je nemilosrdno palila lijepe vlasi nevjestine. Tetke, krsna kuma i prijateljice, koje su pomagale, imale su punu torbu svakojakih praktičnih i nepraktičnih pouka. Mlada je nevjesta kimnula nehajno na sve, jer nijedna njihova pouka i opomena nije se dotakla njena srca. Njezine su misli bludile daleko. Mislila je na Vlatka, kojega je tako nemilosrdno odbila. Što se s njime dogodilo? Niti na jedan list nije dobila odgovor. A kako ga je željela! Konačno, što je njoj do njega. Moj mladi je dobar suprug, — do ušiju zaljubljen u me. I kako mi sve vjeruje, a ipak se dogodi, da ga kad — tad iskrpim. Znadem mu se laskati kao mala lasica, a boje mijenjati kao kameleon. Sad istom vidim, da u meni drijema glumački talenat; — mogu biti mila, pokorna, do ušiju zaljubljena, a kad treba, i drska. U toj umjetnosti tako sam usavršena, da bi valjda nadvisila i operetnu divu.

„Ja — ja — jaj!“ poviče jedna njena prijateljica, kad ju je vidjela tako krasnu stajati pred zrcalom, u bijeloj, svilenoj haljini s mirtovim vijencem. „Milado, kad te doktor ugleda tako krasnu, taj će se rastopiti kao šećer u kavi!“

„A kad bi još Vlado tu bio i vidio je," natukne druga sestrična. Milada uzdrhta čuvši to ime.

„Vlatko, dobri Vlatko, davno je konac svemu medju nama," uzdahnu nevjesta.

„A ti si ga ljubila? Mislila sam, da je to bio samo mali flirt," tiho reče prva djeveruša, sestra Vlatkova.

Mjesto odgovora zalomi Milada rukama, obori glavu, žalosno zajeca i gorke suze polijevale su vezivo vjenčane haljine . . .

*

U isti čas, kad je Milada pred žrtvenikom božjim tako glasno rekla svoje „da", koracao je Vlatko puteljkom velikoga parka. Prijatelji, koji su ga susretali, iznenadjeno i s bolom su gledali za njim. Danas je ipak svadba kod odvjetnika. No, a on, bratić lijepe mlade, ovuda hoda, sličan više mumiji nego živu čovjeku.

Već su dva sata, kako bludi bez cilja! Sve mu je odvratno, što vidi, još i taj sat na crkvi izbija glasnije nego inače. Gle, tamo na kraju parka plače pekarski šegrt, — izgubio je novac — a on se nervozno maši džepa, lice mu se razvedri, i slabi znoj orosi mu čelo. K cilju, k cilju, zvoni mu u ušima, još 20 koraka, sjede u čamac, zavesla k uskim stubama, koje tako dobro poznaje u tami i kod mjesečine. Danas mu mjesec čestita, čist je i veseo, — tamo, tamo, čim brže u bašču, gdje cvatu stotine crvenih ruža. Sjeo u čamac i polagano vesla naprijed. Bilo je krasno ljuljati se na srebrnim valovima rijeke. Svjetiljke s druge strane brijega odražavale se u tisuću refleksa u rijeci. Noć je bila tiha, tajinstvena.

Čamac je pričvrstio o veliki klin, jednim korakom preskočio je četiri stepenice i već se našao u odvjetnikovoj bašči. Kuća je bila rasvijetljena, govor i smijeh gostiju dopiraše k njemu, ali on ne htjede slušati; kročio je ravno uskim putem, a zatim okrenuo na lijevo, tamo na poznato mu mjesto, gdje je rasao stari grm razgranjene crvene ruže. Izgažena gredica odavala je, da je to mjesto bilo češće posjećivano, a ta crvena ruža bila je pred nedavno svjedokom ljubavi, — kad je on rukom u ruci kročio sa svojom sestričnom Miladom. Mjesec se upravo tako usmjevao zemlji, kao danas, a zvijezde su sjale, kad su se oni, kročeći rukom u ruci, ustavili kod grma crvenih ruža i prvim slatkim cjelovom zapečatili svoju ljubav. Uminulo nekoliko časova, — ogledali se okolo sebe, — i prvo što su ugledali, bio je grm crvenih ruža. Vlatko je nabrao suhe trave, načinio kolut u slici gnijezda, posuo ružinim laticama, i oprezno postavio nasrijed grma. To je bila njihova pošta. Što si ne mogoše reći usmeno, to su napisali i položili u gnijezdo.

Kad je došao Vlatko do ružina grma, oslabljen uslijed bolnih dojmova, više je klonuo nego sjeo na zelenu travu. Pogleda suho, savito lišće, spusti glavu i snijeva . . .

Mile uspomene prohujile mu mišlju. Ćutio je slast prvoga cjelova i sviju dragih, blaženih dana. A sad je svemu kraj. Čudan bol hujio mu srcem, pače činilo mu se, da krv zalijeva mozag. Nije bio u stanju misliti dalje.

Oštar vjetar, koji se nenadano trgao, šibao mu u lice i igrao se njegovim crnim vlasima, a studen vjetra ga osvijestila. Kao uvijek posegne Vlado rukom u gnijezdu, premda je znao, da tamo ne će naći podugačka listića s velikim pismenima, — a ipak se je nadao. I nije uzalud! Je li to zbilja? Ili mi se sniva? List, list od Milade! Sjede, prstima pritisnu bilo, da li bije, i izrujano pritišče listić k srcu. Nije se usudio otvoriti ga, htjede iz omota odgonetnuti sadržaj lista bojeći se, da njegovi prenapeti živci ne će moći podnijeti tolike sreće.

Prevario se! Istina, ponizila se, obećavala mu ljubav, — ali ne ljubav, koja bi ga činila srećnim. Tada, kada je njihova ljubav bila poštena, — ismjehavala joj se nazivajući je plebejskom, a nas dvoje starim tradicijama; — sad, kad bi svaki njihov korak bio praćen nevjerom, teži za mojim cjelovom, zagrljajem i izgiba od velike ljubavi!

O žene, žene, vi kod sve svoje modernosti i visoke obrazovanosti ostajete sredovječne, zavodljive, vjerne praunuke vaše prababe Eve.

Znoj mu još većma izbije na čelo, akoprem je i oštri vjetar hladio raspaljenu glavu. Osvijetljen mjesecom sjedio je tako, kao onaj, tko je izgubio sve nade i nema više šta da čeka od života.

Kad bi on bio jedan izmedju onih, mnogih mladića, kojima je poštenje i dobro ime žene Hekabom, — odbježao bi kući, navukao frak i potrčao u naručaj žene, koja mu se obvezivala ljubavlju. Ali Vlatko se nije ubrajao u takve. On, čestit čovjek, pa da dijeli ljubav?! Ili sve, ili ništa! Osjećao je, da mu ni najsladji cjelovi ne bi bili slatki pri pomisli, da drugi muž cjeliva meke usne Miladine.

Izvuče iz džepa malu, okruglu — više lončiću sličnu — staklenku. Bio je u njoj bijel, fin prašak, a izvana je bila prilijepljena vignetta sa naslovom: „Veronal“. Krčevito je u rukama stisnu, promućka sadržaj od dna k vrhu i natrag. Neko nepoznato čuvstvo ga nukalo, da što prije uspe u sebe bijel prašak, — jer i tako nema što očekivati od svijeta.

Ustane, potisne šešir duboko na oči i kročio je — spotičući se — k malim stubama. Mišljaše, da mora bijel prašak zaliti vodom, — a tamo, kod grma crvenih ruža, je nije bilo.

Sjede na drugu stepenicu i nemajući drugo, zahvati vode šeširom, glavu nagne natrag, priloži k ustima staklenku, htjede prašak usuti u usta . . . Utom mu pred očima sijevne, a velik meteor u svojoj sjajnoj krasoti pade na drugu obalu rijeke. Zaista sjajno, zamrmlja Vlatko i zaboravivši što drži u ruci, rastvori prste k hvatanju. Šešir i staklenka padnu u rijeku. Kad se osvijestio, sjeo je u čamac i veslao, što su mu sile dopuštale; — i sjetio se svoga prijatelja, koji ne smije ništa o tomu doznati, jer bi zacijelo upotrijebio svoj mili epitheton ornans: „Vlatko, ti si uistinu glupan!“

*

Uminulo je par godina. Vlatko je postao glasovit slikar. Njegove su slike uspijevale svuda. Samo jedna putuje s izložbe na izložbu. Ne će je nitko da kupi. A to je — „Moderna ljubav“.

ZEMUN.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Zemune, bedem i tvrdja ti jaka
Još pamte (jeza i rado te hvata!),
Kako je vojska Petra pustinjaka
Ušla kroz tvoja desetora vrata.

Udarce pamtiš križarskoga mača,
Bies Kučuk-bega, zvižduk grčkog biča,
Gvozdenu ruku Gjurgja Brankovića,
Stradanja ljuta, čemer dugog plača.

A Sibinjanin kada Janko klonu
U krilu tvome, jecaj tvojih vila
Brujio tužno rieke u romonu.

I sve to prodje . . . Hola i gizdava
Jača se, diže na briegu Dunava
Hrvatska varoš — drevna Malevilla.

ŽENINO „IZNENADJENJE“ O MOM IMENDANU.

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

Moja me žena doista lijepo „iznenadila“ o mom imendanu, kako mi je već čitav mjesec prije toga gotovo svaki dan ovdje, ondje kojom zagonetnom riječi nagovješćivala. Još sam ležao u krevetu i upravo se spremao, da se — po običaju — okrenem na desni bok i još četvrt sata prodrijemam, kad dotrči žena sva uzrujana u sobu za spavanje i radosnim mi glasom javi neobičnu vijest, e imam da se smjesta dignem, jer da je došao krojač s novim odijelom.

„Kakovo novo odijelo?“ zinem ja sav u čudu. „Ta ja si nijesam dao praviti nikakovo odijelo!“

„Ali zato sam ga ja naručila, dragane moj; ja, čuješ li!“ usklikne žena ponosno, pohrli do mene i poljubi me sva srećna i radosna. „Htjela sam za imendan da te iznenadim!“

„Dobre li i nježne ženice!“ pomislim u sebi sav ganut te se na vrat na nos izvučem iz kreveta, obučem za silu i pohrlim u drugu sobu do krojača, koji je po stolu razastirao odijelo, štono ga je sa sobom bio donio.

Grom i pakao! Bio sam doista iznenadjen, i te kako iznenadjen! A kako i ne? Premda mogu da kažem, e se i ja nešto razumijem u takozvanu modu, ipak sam se sav upropastio, kad sam ugledao taj neobični ženin dar, za koji mi je krojač na sva usta stao tvrditi i dokazivati, da je to „posljednja i najelegantnija novost“. Ta pomislite! Odijelo je izgledalo kao da je skrojeno iz kože južno-afričke zebre, isprutano dugim što tamnijim, što svijetlijim prugama. Vjere mi, takova odijela dosad još nisam nikad vidio, ako i jesam bio dosta u „svijetu“, kako vele. Zato i nije

čudo, što sam zinuo na sva usta i zabezeknuto se zabuljio u tu šarenu „posljednju i najelagantniju novost“. A tek kad sam je po ženinoj želji navukao, da je omjerim! Bože mili! Zaman te me nije kap udarila, kad sam se ugledao u zrcalu. Zebrina koža, prava pravcata zebrina koža! I ja da se u tom odijelu pokažem na ulicu! Ta djeca će trčati za mnom kao za krabuljom!

„Dakle?“ upita žena uzbudjeno.

„Hm!“ promucam ja kroz zube.

„Izvrsno, izvrsno!“ umiješa se krojač. „Kao da je saliveno! Pa ovaj kroj! A tek boja! Duše mi, za nekoliko će se dana sva gospoda pomamiti kao luda za ovakovim odijelom! Prekrasno, divno!“

„Hm!“ zinem ja i opet i mrko pogledam krojača. Bijes ga odnio!

„Jest, jest, prekrasno divno!“ usklikne moja žena sva razblaženа. „Pa da nemam dobrog ukusa, je li, jer treba da znadeš, e sam ja sama izabrala bila sukno.

„Tako!“

„Da, da, sama milostiva gospodja, sama!“ javi se krojač. „U ostalom, pošto je, kako vidim, sve u redu, mogu da idem! Sluga pokoran! Za račun ćemo lako!“

„Izvolite ga samo poslati gospodinu!“ poprati ga žena i pokaže prstom na mene.

Hu! Dakle još i to! Lijepa li mi dara za imendan, koji ću morati sam da podmirim! I to je „iznenadjenje“!

„Pak? Što veliš? Je li da ti se svidja? I ti ćeš ga odmah danas uzet u ured, je li? Uh, alaj će te zavidnim okom gledati oni ondje! Ta iskočit će iz kože od nenavisti!“

„Hm . . . dušo . . . hm . . . sve je to lijepo . . . hm . . . i od srca ti hvala . . . ali . . .“ stao sam ja mucati nesigurnim glasom.

„Ali?“ skoči žena.

„. . . ali . . . hm . . . ali . . . meni se čini to odijelo nešto neobično.“

„Što?“ ustoboči se preda mnom žena. „Što veliš? Čujem li pravo?“

„Ma ništa, dušice, tek boja mi se čini nešto neobičnom!“ istisnem ja kroz sube.

„Što? Boja da je neobična, veliš? Idi, idi! Odijelo ti dakle nije po ćudi?“

„Hm! Kako bih pravo kazao? . . . Pa da, čini mi se, kao da nije . . .

„Tako?“ ražesti se žena. „Odijelo ti dakle nije po ćudi? A radi česa? Radi boje? Veliš, da nije lijepo, je li? Na zdravlje! Na svoju žalost razabiram ja već odavna, kao da ti uopće i ne znaš, što je lijepo i ukusno, premda hoćeš da budeš naobražen čovjek. Uh! Vjeruj mi, da me je stid! Ali dakako! Nijesam ja slijepa! Znadem ja dobro, odakle taj vjetar duva! Budi iskren i kaži mi otvoreno, da ti odijelo zato nije po ćudi, što sam ga ja izabrala i što se meni svidja! Da, da! Ne prenavljaj se! Gdjegod možeš, prkosiš mi! Sramota, prava sramota!“

„Ali, zlatna moja ženice!“

„Ostavi me! To mi je dakle hvala, što sam mjesece i mjesece mozgala i razmišljala, čime da te iznenadim o današnjem danu, a? Lijepe li

mi hvale od ovako nježna i zahvalna muža! Kako li sam se jadnica veselila, da ću te obradovati o imendanu, a sad . . . Na čast ti bilo, nezahvalniče!“ i njoj se na očima zasjaju suze.

Hu! Suze! Samo suze ne! Te — za Boga — nijesam mogao da vidim na njezinim očima.

„Ali, zlato moje, ne mislim ja tako!“ pridjem ja do nje i uhvatim je za ruke. „Ti kao da me ne razumiješ!“

„Kako te ne bih razumjela!“ istrgne mi se ona. „Mani me se! Ti si čovjek bez srca, bez čuvstava! Zar si me zato uzeo, da me ubijaš i ne prestano mi kidaš srce! Ne misli, da su mi vrane mozag ispile, ne! Razumijem ja dobro, o čem se radi, da, da! Šuti! Da, da! Vidim ja jasno, da sam ti već dosadila, a sad smišljaš i ovako i onako, samo da me mučiš i raspinješ, gdjegod možeš! Da, da! A ovo ti je odijelo — ma upravo — u dobar čas došlo! Oj, majko moja! — i ona zaplače, ljuto zaplače.

Što sam mogao? U onaj mi se čas sažaljela, doista sažaljela Ta ljubio sam je! I kad sam vidio, kako se bijedni taj i nesrećni stvor guši u suzama, popodjem do nje i stanem je uvjeravati, da nijesam mislio ozbiljno i da mi se odijelo tek zato čini nešto malo neobičnim, što još nijesam nikad vidio njemu slično. Inače da mu nema — a ma nikakova — prigovora i da sam ja sav ushićen i uznešen. Nosit ću ga samo o najsvečanijim zgodama, a po njezinoj ću ga želji obući odmah danas, na svoj imendan.

Za dobar je četvrt sata bio u našoj kući opet mir i sloga.

Nesrećno to odijelo! Ej da mi je žena znala, kako sam ga proklinjao, kad sam ga opet navlačio, iza kako sam se umio i uredio. Trnci su me prolazili kod pomisli, kako ću se ovako iznakažen pojaviti na cesti i osvanuti u uredu. Bože dragi, što će kazati moji znanci i prijatelji! Ta popucat će od smijeha, kad me ugledaju u toj koži od divlje afričke zebre, a ja ću se sav rumeniti od stida i ne ću znati, kud da se okrenem. Hu! Doista, lijepa li iznenadjenja o mom imendanu!

A to je bome i bilo! Kudgod se pojavih, moje je čudnovato odijelo privlačilo na se pozornost, i ovaj ili onaj od prolaznika znao bi se zaustaviti i gledati za mnom. A ja sam jurio, što su me noge nosile, da se što prije sklonem u ured. Ali ovdje tek! U ostalom — bolje je, da o tom i ne govorim, tek toliko samo hoću još da kažem, da nijesam čitavo prije podne imao — a ma ni časak — mira od silnoga bockanja i zadirkivanja.

Sav očajan vratim se o podne kući. I opet sam se žurio, što brže sam mogao i posve zaboravio na običajnu kratku šetnju prije ručka. Pričinjalo mi se, kao da me sav onaj svijet zlorado motri, i da mi se svi oni ljudi na ulici rugaju.

Žena me dočeka pobjedonosno.

„No, jesam li ti bila kazala? Što vele tvoji prijatelji? Je li da su te zavidnim očima gledali? Dakako! Znadem ja nje! I pitali te, koji ti je krojač sašio odijelo i koliko ga cijeni? Eto, gle! Pazi dobro, što ti kažem! Sad će oni jedan za drugim početi da si nabavljaju takovo odijelo, jer im zlobno njihovo srce ne da, da budeš jedino ti odjeven po najnovijoj modi. Ali neka! Tebe zapada velika čast i slava, što si ovakovo odijelo

ti prvi počeo da nosiš, i što će se eto svi ostali morati da ugledaju u tebe! Je li? Neka se znade, tko imade ukusa i smisla za ljepotu! A sve to imaš meni da zahvališ!

Tako je eto i još mnogo toga govorila moja žena za čitavo vrijeme ručka, a ja sam dakako povladjivao, jer čemu da joj i opet kvarim veselje.

Iza objeda imao sam trista jada i muka, dok sam nekako dokazao ženi, e ću poslije podne obući, ako i proti svojoj želji, svoje staro, dosadašnje odijelo, jer trebam ovo novo i divno odijelo što više da čuvam za nedjelju i svečane dane i da bi bila šteta, vječna šteta, kad bih se povlačio u njemu po uredu.

Hajde de! Žena je popustila, a meni je odlanulo, i te kako odlanulo. Osjećao sam se kao preporodjen, kad sam navukao svoje svagdašnje odijelo i u ormar spremio ono „najnovije i najelegantnije“, za koje sam čvrsto odlučio, da ga ne ću ni za živu glavu — a ma samo još jednom — obući. Ta zar da pravim od sebe ruglo i sramotu pred čitavim svijetom? Jok, pa bilo, što bilo!

I sad su nastali za mene teški dani, a još teže noći, jer sam smišljao i ovako i onako, kako da se riješim ove rugobe, kojom me je žena „iznenadila“ o imendanu. A to je trebalo što prije da bude, jer za koji dan eto nedjelje, kad ću i opet morati da se s njime „podičim“ pred ljudima, kako mi je žena govorila. Tu je bilo mozganja, tu je bilo razmišljanja! Trebalo je naime naći zgodan razlog, kojim ću moći da opsjenim ženu, a to, vjerujte mi, nije bilo ni najmanje lako, jer ne znam, kako vaša, ali moja se bome žena veoma teško, ili bolje rekavši, nikako ne da nasamariti i što si jednom utuvi u glavu, to mora da bude, pa ma propao svijet.

Bože mili, što li mi sve u one dane nije palo na pamet! Iznajprije sam odlučio, da se još jednom „žrtvujem“ te u novom odijelu podjem u ured i ovdje ga zalijem crvenom tintom, a kod kuće, da se sav očajan i satrt izjadam ženi, kakova me je nesreća iznenada snašla, i kako eto bolnim srcem moram da se rastanem s odijelom, s kojim sam se tako ponosio. No ubrzo sam odustao od te zamisli. Ta žena bi, kako je oštroumna, odmah mogla punim pravom da posumnja, e sam jo to hotimice učinio, a ako se tomu možda ipak ne bi dosjetila, mogla bi, kakova već jest, naručiti na moj račun, a sve bez moga znanja, i opet slično odijelo u krojača. Pomišljao sam i na to, da sam svoje odijelo ukradem iz ormara i negdje ga sakrijem, ali i ta mi odluka nije bila po volji, jer bi žena uprla sve sile, da udje u trag tatu, i možda pozvala u pomoć i redarstvo. Ne, ni to ne! A sličnih se „zamisli“ radjalo i više u mojoj glavi; no nijedna nije bila zgodna.

Pa da mi nije bilo teško!

Uza sve to nijesam bio malodušan, te sam i dalje snovao i kovao, dok nijesam teda, negda zasnovao i iskovao, kao što svaki put u sličnim zgodama.

Bila je subota. U jedanaest me sati eto iznenada kod kuće. Moja je žena razrogačila oči, kad me je u ovo — neobično — doba ugledala, a još ih je više razrogačila, kad sam se iznemogao spustio na stolicu, duboko uzdahnuo i prihvatio se obim rukama za čelo. Ona nikako nije mogla da

se snadje, a kad sam joj stao isprekidanim glasom tumačiti, kako sam obolio, nenadano obolio, kako me je nešto stisnulo u glavi, oči mi se zamutile i svega me spopala silna vrućina, bacila se na mene i sva zabrinuta stala jadnica plakati, plakati tako bolno, te mi se srce počelo rastapati od milja. Kakova bila da bila, ipak me je ljubila!

Za tren se nadjoh u krevetu, a čas kasnije bila mi je čitava glava zamotana tako ledenim oblozima, da me je čitavim tijelom počeo stresati mraz. Za tri četvrta sata eto i — liječnika, u koga sam sav presenećen izbuljio oči. Nijesam se ni u snu nadao, da će moja žena poslati po njega. Bilo mi je nekako neugodno, kad me je stao pretraživati, a postajalo mi još neugodnije, kad me je počeo nekako sumnjivo gledati i mahati glavom i — opet i opet tri do četiri puta pretraživati. Težak mi je kamen pao sa srca, kad je prestao sa svojim pregledavanjem, pripisao mi nekakove praške i uvjeravajući moju ženu, da barem zasad nema pogibelji, teda, negda otišao. Dobričina liječnik mora doista da se u sebi čudio, što ga na vrat na nos zovu takvome bolesniku, kakav sam eto ja — zdravomu, posve zdravomu.

Za ručak sam — na veliku radost ženinu — pojeo polovicu svoga običajnoga obroka, a isto tako i za večeru, poslije koje sam slatko usnuo tako, te brižljiva moja supruga nije imala ni najmanje razloga da probdi noć uza me, kako je bila nakanila. U nedjelju sam se već „pridigao“ i nasilu htio da izadjem na šetnju sa svojim „najnovijim i najelegantnijim“ odijelom, te je žena imala sa mnom silnoga okapanja, dok mi je izbila tu „zlosrećnu“ misao iz glave. A da je znala, kako se u srcu smijem od veselja i zadovoljstva, što me silom zadržava kod kuće! Ta upravo to i jest bila moja „ratna varka“, da samo još na današnju nedjelju ne moram izlaziti u „zebrinoj koži“, a za kasnije lako!

NA BUNARU.

U ponedjeljak sam u jutru bio već posve „oporavljen“, te sam opet mogao da idem u ured.

Polagano su tekli dani, veoma polagano, i meni se činilo, kao da ne će nikad svanuti subota, kad se konačno imalo odlučiti, da li će moja „ratna varka“ imati željena uspjeha. Kroz sve me je ove dane žena redovito

ispitivala, da li je već tkogod od mojih drugova ili „ostale gospode“ naručio novo odijelo poput moga, i bila sva kao u čudu i razočarana, kad sam joj svaki put morao da odgovorim, e nitko od njih, u koliko sam mogao da saznam, ni ne misli na to.

Napokon je svanula i subota. Usput spominjem, da sam prošlu noć veoma slabo spavao, što nije ni čudo, jer mi je glava bila puna najraznovrsnijih misli. Tek pred jutro sam slatko usnuo. Ali ne zadugo, jer se najednom žestoko otvore vrata od naše sobe za spavanje, a u sobu uleti — sva kao izvan sebe — moja žena. Bože mili, da ste je vidjeli! Lice joj je bilo poblijedilo i drhtala je čitavim tijelom, da sam preplašen skočio s postelje i uhvatio je oko bokova, jer sam mislio, da će se u ovaj čas srušiti.

„Što ti je, dušice?“ upitam je ja sav začudjen i uprepašćen.

„Ah!“ promuca ona, i ja sam jasno vidio, kako joj je u onaj čas nestalo riječi.

„Ta govori i ne muči me! Sav drškem za tebe i tvoje zdravlje!“

„Infamno, upravo infamno!“ istisne ona kroz zube.

„A što?“

„Tä eno, gle! Tvoj brijač, koji je evo došao, da te po običaju obrije...“ i riječ joj zastane u grlu.

„Ta kaži, dušo, što je s njim!“

„Infamija, krajnja infamija! Meni je, da poludim! Uh! Užasno! Nečuveno!“

Ostavim ženu i zaputim se u drugu sobu, gdje me je brico čekao. Nijesam se ni najmanje začudio, što se žena tako uzvrpoljila. Brico je imao na sebi novo odijelo, koje je bilo — a ma navlas — slično momu „najnovijem i najelegantnijem“ odijelu.

Oko ustiju mi je zatitrao veseo, slavodobitan smiješak i značajno namignem očima brijaču, koji kao da je posve razumio moj tajanstven pogled . . .

Tek što je brijač bio otišao, stvori se najednom u sobi moj podvornik iz ureda. Kad ga je žena ugledala, uhvati se teškom mukom za stô, i da nijesam u onaj čas srećno bio priskočio, čini mi se, da bi se bila srušila na zemlju. Dovedoh je do naslonjača, u koji ona, sva nemoćna, klone i očajno se uhvati za glavu na veliko čudo moga podvornika, koji nikako nije mogao da shvati, što se s mojom ženom zbiva. Ali zato sam ja to znao, veoma dobro znao, i bilo mi je posve jasno, što se zbiva u nutrinji njezinoj. Čujte samo! Podvornik je imao na sebi novo odijelo, koje je bilo — a ma navlas — slično momu „najnovijemu i najelegantnijemu“ odijelu.

„Infamije, kolike li infamije od tih ljudi!“ stala je vikati moja žena, kad je nas dvoje ostalo samo. „Kukavne li ovdje gospode! Ta nijedan od njih nema ni ukusa ni smisla za lijepo! Uvjerena sam bila, da će se svi povesti za tobom, a kad tamo? Eto, gle, na što smo pali! Čuješ li? Samo brico i tvoj podvornik nose odijelo poput tebe! Hulje, lopovi! O Bože, veliki Bože, smiluj mi se! Ta propast ću u zemlju od stida! Što li će svijet kazati, kad za to sazna! Jao si ga meni! Osramoćeni smo, do groba

smo osramoćeni! Smjesta ćeš još danas zamoliti, da te premjeste, pa bilo, kud bilo, gdje nas ljudi ne poznaju.

Uzalud sam tješio svoju ženu i molio je, da se umiri i ne razbija glavu radi takovih trica i kučina.

„Što?“ digne se ona na mene. „To su trice i kučine, veliš? Tebi je naravno svejedno, ako tvoj brico i tvoj podvornik nose isto odijelo, kao što eto i ti! A znadeš li, što to znači? Ne? Tužna li mene uz ovakova muža, uz muža, koji ne zna, što je sramota! Ali dakako! Ta u tebe nema — a ma ni trunka — stida! Hoćeš li da budemo čitavomu gradu, svim ljudima na ruglo? Ne, to ja ne mogu da snosim! Kap će me udariti, eto odmah će me kap udariti! Jao, jao! Samo kad pomislim, što će mi reći savjetnikovica i ravnateljevica, kad se s njima sastanem! Ne i ne! To ja ne ću moći da podnesem! Još danas, čuješ li, još danas imaš da zatražiš svoje premještenje, kako ti rekoh! A to prokleto svoje novo odijelo da

PROŠTENJE U SV. TROJSTVU KOD BJELOVARA. (Fot. Zv. Špoljar.)

si mi smjesta maknuo, da ga moje oči više ne vide! Da, da! Znadem ja, čije je to maslo! Hulje! Nitkovi!...“ — I stane plakati i zapomagati, da su me trnci prolazili.

A ja mislim, da još i danas ne zna, čije je to bilo maslo, jer da je za to saznala, jao si ga i pomagaj — meni. Ja, jest, ja sam glavom naputio bio bricu i podvornika, da si dadu — na moj račun — skrojiti kod krojača „najnovije i najelegantnije“ odijelo. Oni dakako isprva nijesu htjeli ni da čuju o tom, jer da im se ljudi porugljivo smiju u brk, no uz dobru sam ih nagradu teškom mukom namolio, da ga barem — ma i jedamput — samo obuku, i to ponajpače tad, kad dodju u moj stan, — kako je i bilo.

Bogu hvala, srećno sam se izvukao i riješio grozne dužnosti, da i dalje navlačim na sebe „kožu afričke zebre“.

Premještenja — dakako — nijesam zatražio, jer dobro znadem, da vrijeme liječi i najteže rane, a kamoli ne će izliječiti časovite uzbudjenosti moje mile i dobre supruge.

VJETAR BJESNI.

Spjevao TOMISLAV DIKLIĆ. (Nin.)

Divlje vranac poskakuje,
Vranac moj;
I dalje se kô glas čuje:
Gdje si diko, oj? —

Vjetar urla, vjetar ludi,
Dimi br'jeg i dô;
Kad će zora da zarudi? —
Srce kida bô. —

Hê, konjicu, vranče mili,
Ded, poleti, daj;
Ponesi me mojoj vili
U čaroban kraj! —

Srce kod nje življe kuca,
Prodje svaki bô;
Pod nogama zemlja puca,
Dimi br'jeg i dô . . .

ŠEZDESETGODIŠNJICA DRAGUTINA HIRCA.

Napisao EMIL pl. LASZOWSKI. (Zagreb.)

O životu i prirodopisnom radu Dragutina Hirca, našeg mnogogodišnjeg revnog suradnika, napisao je dr. Velimir Deželić g. 1899. u br. 19. i 20. „Prosvjete“ opširnu radnju i ukrasio ju Hircovom slikom na stranici 645. Danas donosimo sliku, koja predočuje Hirca u 20. godini života, kad je napisao i 15. kolovoza g. 1872. štampao svoj prvi članak: „Biserka i biser“.

DRAGUTIN HIRC U 20. GOD.

Godine 1899. postao je Hirc suradnikom „Prosvjete“, kad mu je u br. 1. bio štampan članak „Morski čari“, u kojemu opisuje krasote našega sinjega mora. Godinu dana kasnije postade Hirc stalnim suradnikom „Prosvjete“, gdje je osim članaka pisao „Svaštice“ i podavao opise k slikama. Suradnikom „Prosvjete“ bio je do g. 1907., te je napisao veliko čislo članaka, od kojih spominjemo ove: Na izvoru rieke Kupe. I neke zmije sjede na jajima. Cedar. Ribe, koje radjaju žive mlade. Životinje, koje nikada ne piju. Gjurgjica. Virovi u moru. Naranča i njezini srodnici. Josip Torbar. Djakovo. Krndija. Lišće pada . . . Živi crveni raci. Božićno bilje i jaslice. Božićni običaji u hrv. primorju. Božićna slama. Jabuka-božićnica. Božićni cviet. Što sve znači rieč „božić“. Božić i vrieme. U Lepoglavi (opis lepoglavske kaznione). Župnik Josip Gjurkovečki. Lier ili ljiljan. Grof Gjuro Jelačić. Pogled u poviest i praviek vinove loze. Društvo o zaštitu krasnih krajeva. Mihanovićev Dol i Malo Trgovište. Puran. Slavonija u XVIII. vieku. Barjak barunice Sofije Jelačić. Ban Jelačić hrv. književniku. Jerusolim i okolina. Moslavina. Jabuka. Priroda naša naslada. U Samoboru. Put u Ledenu jamu. Oko Kalničke gore. Ledeno doba Balkanskoga poluotoka. Kako da

izpitamo podzemni tok naših voda-ponornica. Zelen-grad i Viline jame. Po sedmi put na Velikom Risnjaku (1528 m.). Moj češljugarac. Pluto i čep. Na razvalinama grada Okića. Dr. Gjuro Kontak. Naši primorski krajevi u ribarskom pogledu. Nož i vilica. Na Kvarnerskim otocima. U Podravini. Dr. Dinko Vitezić. Datulja. San i priroda. U kraju biede i nevolje. Nadvojvoda Ljudevit Salvator kao hrvatski književnik. Izmedju Krke i Cetine (opis srednje Dalmacije sa brojnim slikama). — U „Prosvjeti“ štampao je Hirc 108 većih radova i 454 manja članka.

Hirc je pisao gotovo u sve hrvatske listove i časopise, no u „Prosvjeti“ su mu radovi najbrojniji. Ovi i drugi radovi svjedoče, da je Hirc prirodopisac, geograf i planinar.

SPLJET SA LUKOM.

Od god. 1899. prošao je nekoje krajeve, gdje ga do onda još nije bilo. Godine 1907. krenuo je potporom Jugoslavenske akademije u veličanstvenu Boku Kotorsku, da joj proučava floru; godinu dana kasnije došao je u Boku po drugi puta potporom zemaljske vlade, a lanjske je godine štampao floru Boke u „Glasniku“ hrv. prirodoslovnoga društva.[1] Poslije proučavao je Hirc floru Topuskoga, zatim Petrovu i Zrinsku goru, krajeve oko Bosuta, Podravske pijeske, te otoke: Cres, Susak, Unije i Rab, a po dva putaprošao je krajeve sjevernog i sjevero-istočnog Srijema.

Od 12. godine života Hirc je malo po malo proputovao pješice ponovno hrvatske zemlje od Zemuna do Rijeke, pa od Rijeke do Budve, da

[1] Iz bilin. svijeta Dalmacije. III. Oko Bokeljskoga zaliva. Poseb. odtis. str. 1.–61.

i ne spominjemo susjednih zemalja; poduzeo je više od 650 ekskurzija' te nas u svojim vjernim i plastičkim opisima, koji su pisani lakim i zanimljivim stilom, upoznao s krasotama domovine naše. Hirc je najbolji poznavalac Hrvatske i naroda hrvatskoga, te će nam njegovo pero otkriti još mnogi nepoznati kraj. Od g. 1872. do g. 1911. štampao je Hirc osim djela i knjiga, u svemu *1027* radova. Od ovih otpadaju na pedagogiju 74 radnje, na zemljopis 247, na botaniku 151, na zoologiju 116, na planinarstvo 191, na životopise i nekrologe 54, na geologiju i mineralogiju 25, na gospodarstvo i razne članke 53, na književne obznane i ocjene 63, na omladinske članke 44, a na folkloru 9 radnja.

Na svojim putovanjima pribrao je Hirc toliko bilja, da je njegov herbar najbogatiji herbar hrvatske flore. Radi toga se i vanjski botaničari rado obraćaju k Hircu, da im pomogne svojim znanjem i savjetom. Dr. Pavao *Ascherson*, tajni državni savjetnik i profesor botanike na sveučilištu u Berlinu, odlikovao je Hirca za hrvatsku floru suradništvom svoga golemog djela *„Synopsis der Mitteleuropäischen Flora"*, koje se štampa u Leipzigu od g. 1896. Sveučilišni profesor dr. A. *Degen* u Budimpešti prije kratkog vremena prozvao je imenom *„Erigeron Hircianus"* jednu biljku iz porodice Composita, koju je Hirc lanjske godine obreo na otoku Cresu. Veliki Hircov dobrotvor Ljudevit pl. *Vukotinović* posvetio je već prije Hircu *„Quercus Hircii"* i *„Campanula Hirciana"*, a bečki rhodolog H. *Braun* *„Rosa Hirciana"*.

Naoružan znanjem i pomagalima botaničko-fiziologičkoga zavoda kr. sveučilišta, gdje je Hirc sada asistentom, počeo je g. 1903. pisati veliko djelo *„Revizija hrvatske flore"* (Revisio Florae Croaticae), koje lagano, ali sretno i časno po znanost, privodi kraju. Djelo štampa Jugoslavenska akademija, koja Hirca izdašno podupire u njegovim naučnim studijama i ekskurzijama. Godine 1908. štampan je I. dio (str. 1.—611.) toga djela. Tu je Hirc u 90 porodica i 420 rodova kritički obradio 1700 biljka iz naše flore. Drugi dio izlazi u snopićima; dosada su već izašla 4 snopića (str. 612.—913.), te će Hirc i ovaj dio naskoro privesti kraju, a tada će pod pero doći dio III. Ovo si djelo stiče u naučnom svijetu sve to više priznanja, kako to svjedoče botanički časopisi i pisma odličnih botaničara, što ih je Hirc primio.

Hirc je kao botaničar i medju suradnicima *„Jugoslavenske enciklopedije"*, koju sprema za štampu naša akademija. U ovom će djelu obraditi domaće i strane botaničare i najznamenitije tipove iz hrv. flore. Hirc je od lanjske godine i član botaničke sekcije *„Povjerenstva za znanstveno izučavanje Srijema"*, te začasni član *„Hrv. pedag. književnog zbora"*.

Lanjske godine navršilo se 15. kolovoza 40 godina, što Hirc radi na književnom polju, a 16. travnja ove godine dokrajčio je 60. godinu života. U spomen svoga jubileja spremio je Hirc za štampu djelo: *„Stari Zagreb"*, koje će ugledati svjetlo ove jeseni. U prvome dijelu ove knjige opisao je Hirc gornji grad, gdje se i rodio; u II. dijelu opisat će dolnji grad, a u III. dijelu stari Kaptol i okolinu zagrebačku. Cijelo dijelo ukrasiti će se slikama.

JELSA NA OTOKU HVARU SA LUKOM.

METKOVIĆ.

MOJA OAZA.

Spjevala MARIJA KUMIČIĆ. (Zagreb.)

U pustoši moga života
Sve ljepša oaza se stvara.
Po njoj mi misao bludi,
Na njoj se trudna odmara.

Dva bora jedra i vita,
Tu sjenu lagodnu čine,
E, da mi klecava noga
Pod njima trudna počine.

Pred njima vrelašce krklja,
S njeg' nada života se toči,
I svojim biserom čistim
Umorne kriepi mi oči.

S vrela tog bistricu pijuć,
Promatram zelene bore,
A liepe njihove krune
Šuškajuć sladko mi zbore.

Pod bori rado počivam,
I gledam gora vrhunce,
Za koje skorih će dana
Mog žića utonut sunce.

Nu prije da mi je vidjet,
Na oazi dvie paome mlade,
Da plodom borova mojih
Posljednje čase mi slade.

Tada bih sretna i mirna
Umorne sklopila oči,
I prhnula medju zviezde,
Gdje duša s dušom se roči.

KROZ SELO U NOĆI.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Oj, lagano, dušo mila, — probudit ćeš moga roba,
Vidiš, kako slatko sniva — sirotinja sve do groba.
Ti ni ne znaš, — tko tuj bdije, — kakvo srce ovdje sniva,
Gdje već malo svjetlo gori, — gdje se danak očekiva.
Gledaj malo kroz prozore — one ruke — ono čelo,
Ono blato i prašinu, što mu se je za vrat sjelo;
Gledaj, grudi kako dišu — njegve mlade liepe žene,
One ruke prebačene — one noge izmučene;
Gledaj djecu na pô golu — ono diete tamo manje,
I na stolu komad kruha — to je život i imanje!
Oh, koliko dobro srce u koliba tih se krije,
Kao cvijet u trnju vene, — za kog nitko znao nije.
Zato čuj me, sele moja, — ne budi mi moga roba!
Vidiš, kako slatko sniva — sirotinja sve do groba . . .

To su zadnji — to su prvi, što na polju bojnom ginu,
To su oni, što nas brane — našeg kralja — domovinu.
Ti će umriet kô sirote, — ni grob im se ne će znati,
Nit' im vapaj tkogod čuo — nit' vidio umirati.
Gledaj, dušo, ovo: plug je, jaram, brana, lemeš, ralja,
Ovo, dušo, sve nas hrani — sirotinju, bana, kralja.

DUBROVNIK SA OTOKOM LOKRUMOM.

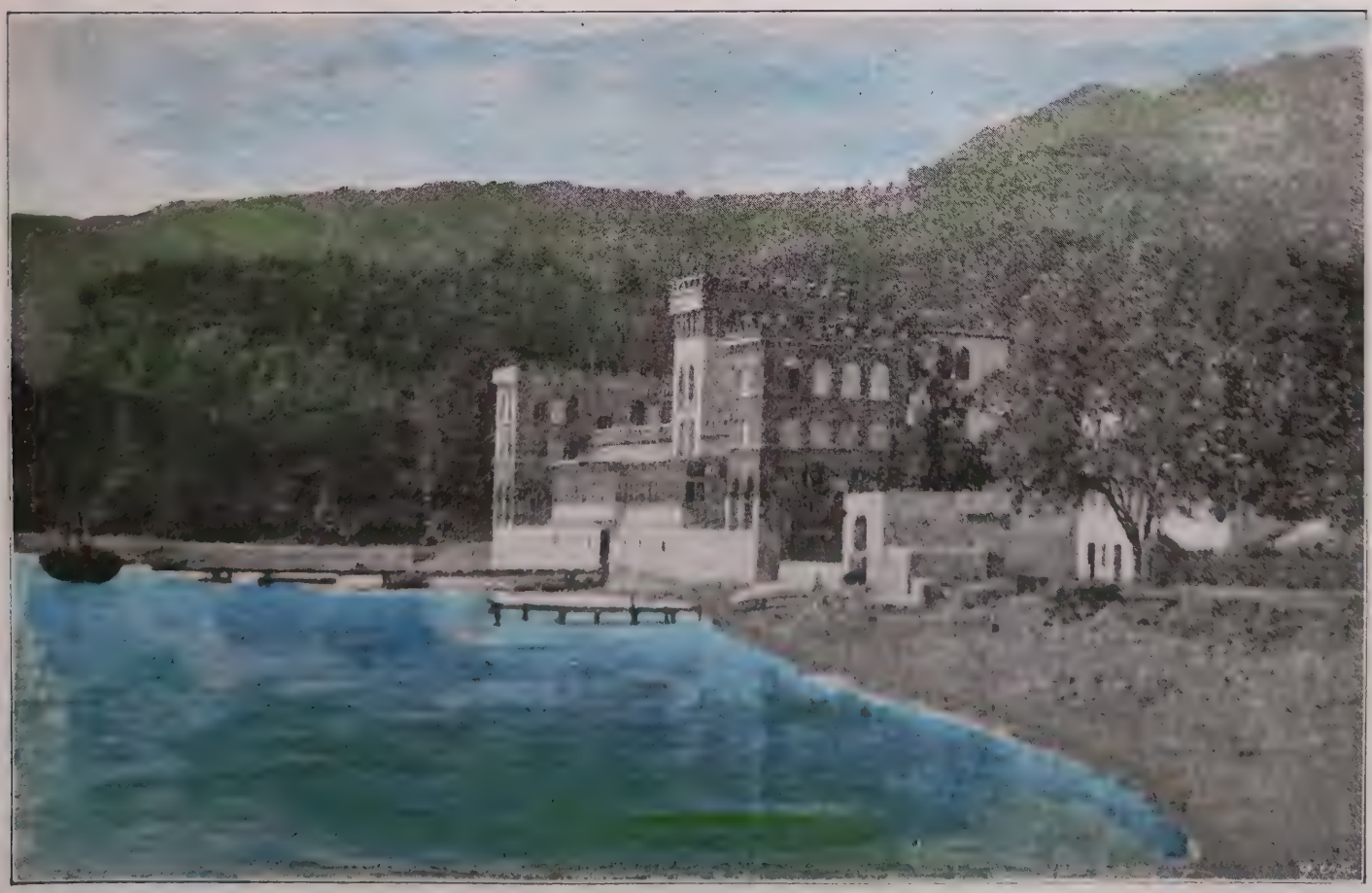

ZELENIKA U BOCI KOTORSKOJ.

A motika ova žuta — i mučenik, što tuj diše,
To kralj je na priestolju, koji s ovim perom piše! —
Čuj uzdisaj od volova, — cio danak što su vukli
I orali za drugoga, dok su njih pod jarmom tukli.
Iza ovog, dušo, pluga — niknuti će samo zlato,
Niknuti će samo dobro — čisto zrno izabrato;
Bez prevare i bez zlobe — bez zavisti i bez strasti,
Našeg puka zlatna muka — puna dobra, puna časti.
Takav čestit — pošten narod, vrijedan ti je dana biela;
Neka svjesno napried kroči, — stvarajući liepa djela.

KRALJ SIGISMUND.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

1. Sigismund postaje kraljem. Lako je sebi predstaviti uzbudjenost, koju je u Hrvatskoj rodila vijest, da je kralj Karlo Drački ubijen u Budimu. Velikaši i plemići stanu vapiti za osvetom. Kraljica Jelisava sa svojom kćerkom Marijom preuzme doduše u svoje ruke državnu vlast; no kraljice bijahu općenito smatrane krvnicama. Zato se protiv njih diže gotovo sav narod hrvatski. Na čelo buntovnika stupe braća Horvati: Pavao, Ivan i Ladislav. Njima se pridruži vranski prior Ivan Paližna sa svojim bratom Tomom i s nećakom Berislavom. Naprotiv je Stjepan Lacković pristao uz kraljice. — Kao suprug kraljice Marije htjede se sada braniborski markgrof Sigismund uspeti na prijestolje u Ugarskoj i Hrvatskoj. Tomu se usprotivila Marijina majka Jelisava. Nato provali Sigismund u Ugarsku s vojskom svojih rodjaka iz Češke i Moravske, pa dopre do grada Gjura. Ipak se Sigismund (12. svibnja 1386.) posredovanjem češkoga kralja Većeslava odreče krunisanja. No zato će Sigismund dobiti grad Trenčin, županiju željeznu, te ona imanja, što ih je nekada imao herceg Stjepan, brat pok. kralja Ljudevita.[1]

Sada počnu kraljice misliti, kako bi uspostavile svoju vlast u Hrvatskoj. Na to ih je nukao njihov prvi pouzdanik: Nikola Gorjanski. Doznavši, da ustaše hrvatske pustoše njegova imanja u Slavoniji, nagovori Gorjanski kraljice, neka se osobno zapute na jug, pa će uspjeti, kao što su uspjele g. 1383. I doista krenu obje kraljice (u srpnju g. 1386.) prema Dravi. Posve je naravno, da su kraljice sa sobom vodile i vojsku kraljevsku. Pratiše ih mnogi dostojanstvenici i velikaši, medju kojima se isticahu: peharnik Blaž Forgač i Nikola Gorjanski sa svojim sinovima (Ivanom i Nikolom) i rodjacima. Kraljice dopru sretno do Djakova. Odavle krenu 25. srpnja prema Gorjanu, gdje je sijelo knezova Gorjanskih. Na tome ih putu dočekaše hrvatske ustaše, koje su vodili: Ivan Horvat, Ivan Paližna i Ladislav Horvat. Zametne se ljuta bitka, u kojoj Hrvati nadvladaju Ugre. Kraljevska se vojska raspršì na sve strane, a hrvatske ustaše dopru do samih kraljica. U kreševu oko njihovih kola pogiboše Forgač, Nikola Gorjanski i mnogi drugi velikaši njihovi. Ivan Morović i Nikola

[1] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak I. str. 283.—289.

KAŠTELNOVI U BOCI KOTORSKOJ.

MANASTIR SAVINA U BOCI KOTORSKOJ.

Gorjanski, sin palatinov, sretno uteknu iz boja; sva ostala pratnja bude zarobljena zajedno s kraljicama. Ivan Horvat predbaci kraljicama ubojstvo Karla Dračkoga. Nato kraljica Jelisava klekne pred njega, te ga sklopljenim rukama počne moliti: „Smiluj se, bane! Ja sam zamislila onaj zločin. Moj sukrivac, koji ga je izveo, netom je smrću svojom okajao grijeh svoj. Nemoj se osvetiti nedužnoj kćeri mojoj!“[2] Ivan Horvat dade kraljice zatvoriti u Gumnik (sada Bosiljevo kod Čazme), gdje bijaše tvrdja biskupa zagrebačkoga. Kasnije ih ustaše otpremiše u Novigrad na moru (sjev.-ist. od Zadra). Zarobljeni pak velikaši budu zatvoreni u Čakovcu, Požegi, Orljavi (danas Oriovac) i u Počitelju (danas „Vuksanova gradina“ u Lici).[3]

Pokolj kod Gorjana dobro dodje lukavome Sigismundu. On poleti u Ugarsku, da preuzme upravu države u ime svoje žene Marije. Već 5. rujna bijaše Sigismund u Stolnom Biogradu. Dijeleći razne povlastice, nadje on brzo privrženika medju velikašima ugarskim. Oko njega priljube se takodjer pristaše Marije i Jelisave, jer se nadahu, da će Sigismund osloboditi zarobljene kraljice i velikaše. Sigismund postade „upraviteljem“ i „kapetanom“ kraljevine Ugarske. Kao takav uze on nastojati, da uguši ustanak hrvatski. Severinskoga bana Ladislava od Lučenca imenuje Sigismund „generalnim kapetanom kraljevina Slavonije, Dalmacije i Hrvatske“, a Nikolu Gorjanskoga (mladjega) banom Mačve. Koncem g. 1386. krene Sigismund u rat na Hrvate, da oslobodi kraljice. Kad su za ovo doznali ustaše, dadu (u siječnju g. 1387.) zadaviti kraljicu Jelisavu, i to na očigled njene kćeri Marije, koja nam to sama pripovijeda u listini od 14. rujna 1387.[4] Mrtvo tijelo kraljice Jelisave bude tajno preneseno u Zadar i ondje pokopano u crkvi sv. Krševana. Ondje ostade do 16. siječnja 1389., kada ga ladjom prevezoše do Obrovca, a dalje kolima preko Like i Zagreba u Stolni Biograd, gdje je sahranjeno u dvorskoj grobnici.[5] — Hrvati kazniše kraljicu Jelisavu, da joj se osvete za ubojstvo Karla Dračkoga. No možda su time namjeravali zastrašiti Sigismunda, neka Hrvate pusti na miru, ako ne će, da ista sudbina stigne Mariju, suprugu njegovu. Znade se, da je Sigismund 10. siječnja 1387. boravio u Koprivnici,[6] a kasnije u Dubravi; ipak se naskoro vratio u Ugarsku, prepustivši banu Ladislavu borbu s ustašama hrvatskim.

Mlečani su budnim okom pratili prilike u Hrvatskoj. Oni se bojahu, da Hrvati ne bi krunu ponudili Ladislavu Napuljskomu, sinu Karla Dračkoga. I doista je s ovom namjerom 22. veljače 1387. iz Zadra u Napulj otplovilo odaslanstvo, koje je vodio zagrebački biskup Pavao Horvat.[7] Zato mletački poslanik Pantaleon Barbo neumornim radom svojim sklone

---

[2] Thuroczy: „Chronica Hungarorum“ u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum hungaricarum“, svezak I. str. 214. Bitku kod Gorjana opisuje i sama kraljica Marija u povelji od 14. rujna 1387. (Fejér, knj. X. sv. III. str. 312.—322.)

[3] Rački dr. Franjo: „Pokret na slavenskom jugu koncem 14. i početkom 15. stoljeća.“ („Rad“ jugosl. akademije, knjiga II. str. 132.)

[4] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X., sv. III. str. 316.

[5] „Memoriale Pauli de Paulo“ u Schwandtnera, svezak III. str. 726. i 728.

[6] Katona: Historia critica, knjiga II. str. 183.

[7] Memoriale Pauli de Paulo, str. 726.

TIVAT SA LOVČENOM U BOCI KOTORSKOJ.

KOTOR ISPOD LOVČENA.

velikaše ugarske, da 20-godišnjega Sigismunda (kao muža Marijina) izaberu kraljem svojim. Odmah iza toga podje Sigismund u Stolni Biograd, gdje ga je vesprimski biskup Benedikt 31. ožujka 1387. okrunio krunom sv. Stjepana.[8] Kao „božjom milošću kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske" pozove Sigismund 4. travnja 1387. stanovnike „u našim kraljevinama: Dalmaciji i Hrvatskoj", neka se klone Ivana Horvata i Ivana Paližne.[9] Čini se, da je ovaj poziv došao nešto prekasno, jer su već ustaše hrvatske prevladali u cijeloj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, dapače i u banovinama mačvanskoj i severinskoj, kako to kasnije priznaje sama kraljica u spomenutoj već povelji od 14. rujna 1387.[10] Generalni kapetan, ban Ladislav od Lučenca, nije ispunio nade, što ih je u njega polagao kralj Sigismund. Ladislav je 1. ožujka 1387. boravio u Zagrebu, gdje je Grič (gornji grad) pristajao uz kraljicu Mariju, dočim je kaptol bio uz biskupa Pavla Horvata. Dok je biskup boravio u Napulju, htjede ban Ladislav zauzeti kaptol. No već je kaptolu u pomoć dolazila vojska, koju su vodili Ivan Horvat, Ivan Paližna i bosanski vojvoda Hrvoje. Ladislav se morao zadovoljiti s time, što je gradjane na Griču pozvao, neka oni poruše obrambene zidove i drvene stupove oko kaptola.[11] — Prvi je Sigismundu u pomoć priskočio krčki knez Ivan Frankopan. On mu javi, da će spasiti kraljicu Mariju, ako mu kralj pošalje kopnenu vojsku i pribavi pomoćne ladje. Sigismund objeručke prihvati taj poziv, pa 9. travnja zamoli Mlečane, neka na dalmatinsku obalu pošalju svoje galije, koje će Hrvatima zapriječiti prijevoz kraljice Marije u Napulj.[12] Mlečani opreme 24 galije, jer se bojahu saveza Hrvata s napuljskim dvorom; podjedno pozovu dalmatinske gradove, neka budu vjerni kralju ugarskomu. Tomu se pozivu 30. travnja 1387. odazvao grad Spljet, 2. svibnja Trogir, a 3. svibnja Šibenik.[13] Sada se Frankopan složi s krbavskim knezovima Kurjakovićima, te iznenada (sredinom svibnja 1387.) navali na Počitelj. U toj se tvrdji nalazio Ivan Paližna s nekim zarobljenim velikašima ugarskim. Dugo se Paližna hrabro branio; ipak morade napokon zbog oskudice hrane uzmaknuti u Novigrad. Ivan Frankopan oslobodi zarobljene velikaše, medju kojima se nalazio i bivši mačvanski ban Stjepan Korogj, te podje opsjedati Novigrad. Ovdje ga s morske strane podupirahu Mlečani. Paližna bude gladom prisiljen na ugovaranje; ipak ne htjede ugovarati s Frankopanom, već s mletačkim vojvodom Ivanom Barbadikom. Ovaj mu zajamči ličnu slobodu, ako izruči živu kraljicu. Nato Paližna otvori Mlečanima gradska vrata, pa ode (4. lipnja 1387.) iz Novigrada u svoj grad Vranu.[14] Kraljica Marija bude iza 10-mjesečnog tamnovanja oslobodjena, te podje najprije u nedaleki Nin, gdje joj se 8. lipnja pokloni odaslanstvo grada Zadra. Iz Nina od-

---

[8] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X., sv. VIII. str. 240.

[9] Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae" u Schwandtnera, sv. III. str. 410. i 411.

[10] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. svezak III. str. 316.

[11] Tkalčić: „Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba", knj. I. str. 307. i 308.

[12] Ljubić: „Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike", knjiga IV. str. 237. i 238.

[13] Ibidem, str. 236., 238. i 239.

[14] Fejér: Codex, knj. X. sv. I. str. 357.—359. Memoriale Pauli de Paulo, str. 726.

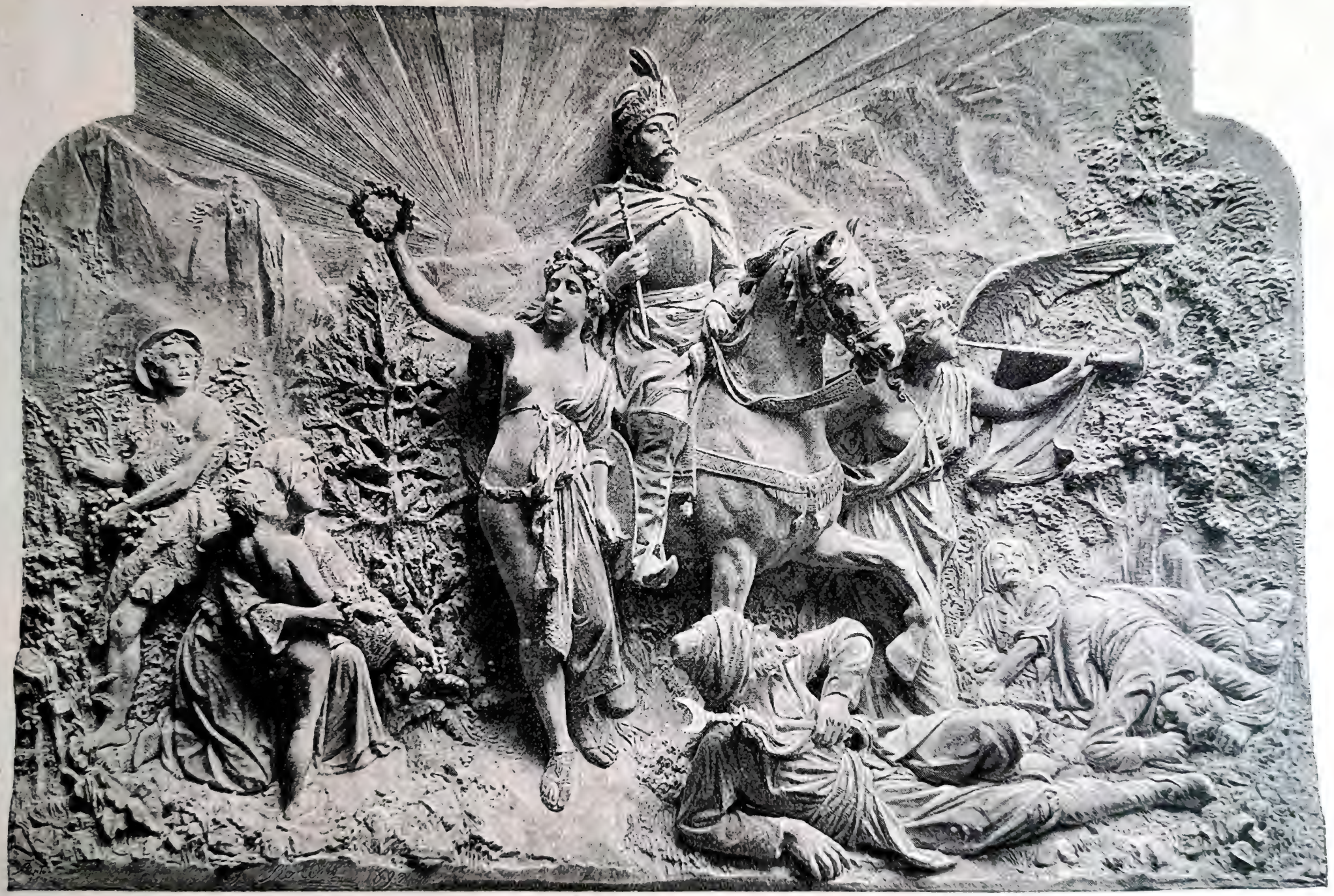

IVAN RENDIĆ: KRALJEVIĆ VLADISLAV.

veze se kraljica 15. lipnja u Senj, gdje ostade 2 tjedna.[15] U Senju primi kraljica 19. lipnja poslanike, koji joj u ime mletačke republike čestitahu na oslobodjenju. Marija se 30. lipnja zahvali republici za pruženu joj pomoć, a duždu preporuči „svoga viteza" Barbadika.[16] Napokon se kraljica 1. srpnja s velikom i sjajnom pratnjom iz Senja zaputi u Zagreb, gdje ju je 4. srpnja svečano dočekao kralj Sigismund.[17] Medjutim je već Nikola Gorjanski svladao braću Ivana i Ladislava Horvata u Mačvi i u istočnoj Slavoniji. Braća Horvati budu potučeni kod Čerevića ispod Fruške gore, našto izgubiše tvrdju Ilok, a s njom i čitav Srijem. Ivan Horvat zakloni se u Požegu, gdje ga je Nikola Gorjanski opsjedao. Već je Ivan tako klonuo, da se namjeravao predati, kad li mu nekadašnji prijatelji Stjepan Lacković i Stjepan od Šimontornje pomogoše, da je iz Požege utekao u Bosnu.[18] Kralj Sigismund ostade u Zagrebu s mladom svojom ženom mjesec dana. Stanovali su u kraljevskom dvoru, što ga g. 1335. dade sagraditi kralj Karlo Roberto. Sigismund podje iz Zagreba u Koprivnicu, odakle 7. kolovoza nagradi posjedima grad Zagreb.[19] Nato se vrati u Križevac, gdje ga nalazimo 8. kolovoza.[20] Odavle je kralj udario na Bosiljevo, pa zauzeo taj grad[21] i nastanio se u Čazmi; tu ostade Sigismund do 23. kolovoza,[22] a onda se vrati u Ugarsku.

2. Stjepan Tvrtko. Bosanski je kralj Stjepan Tvrtko želio, da zavlada primorjem dalmatinskim. U tu svrhu dobro mu dodje gradjanski rat u Hrvatskoj. Tvrtko je doduše g. 1385. pristao uz Jelisavu i Mariju, ali samo zato, što mu one ustupiše grad Kotor. No prilike se vremenom bitno promijeniše. Tvrtkova je rodjakinja Jelisava mrtva; Mlečani se upletoše u gradjanski rat hrvatski; kraljica se Marija g. 1385. odrekla prijestolja. Tvrtko nije Sigismunda ni poslije krunisanja smatrao zakonitim vladarem. Sigismund pak uze Tvrtka nazivati „banom", ne priznavajući ga kraljem bosanskim.[1] Sve ovo sklone kralja Tvrtka, te je on g. 1387. otvoreno stupio u borbu sa Sigismundom.

Tvrtko dade zakloništa ustašama hrvatskim, kad su morali u Bosnu bježati pred vojskama Sigismundovim. Odsada im je njegov dvor otvorena kuća. Ustaše hrvatske pomaže i srpski knez Lazar. Tako su ustaše dospjeli, da još iste godine provale u Mačvu, Slavoniju i u Hrvatsku. Pomoću kneza Lazara provali Ladislav Horvat (početkom lipnja 1387.) u Mačvu, te zauzme 3 grada: Bitvu, Kupin i Biograd. Sa bosanskom pak vojskom provale Ivan Horvat i Ivan Paližna u Slavoniju, osvoje županiju vukovsku i požešku, te dopru do Drave. No Sigismundov vojvoda Stjepan

[15] Memoriale Pauli de Paulo, str. 726.
[16] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 242. i 243.
[17] Memoriale Pauli de Paulo, str. 726.
[18] Katona: Historia critica, knjiga XI. str. 192.—195.
[19] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knjiga I. str. 308.
[20] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak I. str. 336.
[21] Ibidem, str. 333.
[22] U Čazmi je kralj Sigismund 23. kolovoza 1387. primio mletačke poslanike, te im potvrdio mir, sklopljen god. 1381. u Turinu. Ljubić: Listine, knjiga V. str. 351.

[1] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak III. str. 318.

Korogj protjera koncem srpnja 1387. ustaše hrvatske natrag u Bosnu.[2] Tom prigodom pogibe u boju Ladislav Horvat. Polovicom mjeseca rujna provali opet Ivan Horvat u Slavoniju, ali ga svladaju Stjepan Korogj i Nikola Gorjanski. Mnogi velikaši hrvatski (medju ostalima i Berislav, nećak Ivana Paližne) budu uhvaćeni i okrutnom smrću kažnjeni.[3] Podjedno je kraljica Marija 14. rujna 1387. braću Horvate lišila njihovih posjeda u županijama: požeškoj, vukovskoj i bačkoj. Ova je imanja dobio Nikola Gorjanski.[4] Mjesto Pavla Horvata postade zagrebačkim biskupom Ivan Smilo, rodjen Čeh.

Bolja sreća posluži ustašama u Hrvatskoj. Ovdje su podupirali kralja Tvrtka, koji je težio za tim, da se dočepa primorskih gradova. Tvrtko je mislio, da na to ima i pravo, jer je po svojoj majci Jeleni praunuk onoga Pavla Šubića, koji bijaše „nasljedni ban hrvatski". Prvi se Tvrtku predao grad Klis. Tvrtko zajamčuje (22. srpnja 1387.) Klisu sve povlastice, što ih je grad dobio „u vrijeme njegovih predšasnika: banova Mladena i Pavla" Šubića.[5] Na jesen god. 1387. počne Vranu opsjedati Albert de Nagy Mihály, novi prior vranski. Tvrtko pošalje Ivanu Paližni pomoćnu vojsku, te Albert morade uzmaknuti u Nin. Bosanska vojska zauzme dapače (17. prosinca 1387.) važnu tvrdju Ostrovicu.[6] Sada odluči Tvrtko, da će Sigismundu oteti čitavu Hrvatsku i Dalmaciju. U tu svrhu imenuje Ivana Paližnu banom Hrvatske i Dalmacije. Paližna se kao ban nastanio u Klisu.

Padom Klisa i Ostrovice dodju u nepriliku gradovi: Spljet, Šibenik, Trogir, Nin, Skradin i Zadar. Tvrtko je dobro računao, da će mu se ovi gradovi sami pokloniti, ako im bude nanašao što veće štete. I doista su čete bosanske robile i palile po kotarima gradova dalmatinskih. Gradovi mole pomoći od kralja Sigismunda, ali je ne dobivaju. Tvrtko ih poziva, neka mu se dobre volje pokore; no gradovi se boje ostaviti zakonitoga kralja, da ne budu žigosani veleizdajom. Tako dalm. gradovi stoje po srijedi, pa čitave g. 1388. trpe velike nevolje.[7] Istom 23. prosinca 1388. dodje u Zadar kraljevska vojska, koju je vodio slavonski ban Ladislav od Lučenca. Sigismund imenuje Ladislava gubernatorom (upraviteljem) Dalmacije i Hrvatske.[8] Ladislavu su gradovi dalmatinski u Zadar poslali pomoćne čete svoje, te on 8. veljače 1389. krene iz Zadra proti ustašama hrvatskim, ali ne poluči nikakovih uspjeha.

Možda bi se već sada predali gradovi dalmatinski, da Tvrtko nije morao ratovati na drugoj strani. Otkako su naime Turci g. 1353. prodrli iz Azije u Evropu, prijeti pogibelj državama na Balkanskom poluotoku. Sultan Murat (koji vlada od g. 1362. do g. 1389.) zauze g. 1369. grad Drinopolje, pa ga učini prijestolnicom carstva turskoga. Neprekidnim

[2] Ibidem, svezak I. str. 415. i 416.
[3] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. sv. I. str. 417. i svezak IV. str. 664.
[4] Ibidem, svezak III. str. 312.—322.
[5] Lucio: Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù, str. 312.
[6] Memorie Pauli de Paulo, str. 726.
[7] Lucio: Memorie di Traù, str. 334.—343.
[8] Memorie Pauli de Paulo, str. 728.

ratovima oteše Turci velikoj državi bizantinskoj gotovo sve zemlje u Evropi osim Carigrada i okolice njegove. Srpski kralj Vukašin pogibe g. 1371. u boju s Turcima kod Črnomena na rijeci Marici. Murat zauze važne gradove: Sofiju (g. 1382.) i Niš (g. 1386.). Srpski ga knez Lazar g. 1387. razbije kod Pločnika. No sad se istom Turci spreme za glavnu navalu. Murat zauzme god. 1388. gradove Šumen i Trnovo, pa time prisili bugarskoga cara Šišmana na plaćanje danka. Slijedeće godine 1389. udari Murat na Srbiju. Lazar zamoli pomoć od kralja bosanskoga. Tvrtko mu pošalje vojsku, koju su vodili: Ivan Horvat i Vlatko Vuković. Tako dodje do bitke na Kosovu polju. Srpski vitez Miloš Obilić ubije sultana Murata. Ipak Turci održe pobjedu; oni dapače uhvate kneza Lazara, te mu odsijeku glavu. Porazom na Kosovu polju izgubi i Srbija samostalnost svoju. Lazarov sin i nasljednik Stjepan Lazarević morade (g. 1390.) sultanu Bajazitu obećati, da će mu kao „despot" srpski plaćati danak i Turcima pomagati u ratu.[9]

U srpnju g. 1389. zauze ban Ladislav od Lučenca grad Klis. Mjesec dana iza toga dobije Ivan Paližna u pomoć vojsku bosansku, te uze harati kotar zadarski. Kasnije sastavi ban Ladislav pomoću Ivana Frankopana oveću vojsku, s kojom udari na Vranu. Ovdje ga Paližna 10. prosinca 1389. tako porazi, da se ban morao „sramotno" vratiti u Zadar. Nato se 25. prosinca predade i grad Klis.[10] Sada je svatko znao, da će u Dalmaciji naskoro zavladati Tvrtko. Toga se bojala republika mletačka, koja uze rovariti protiv Tvrtka. Već 30. siječnja 1390. otkrivaju Mlečani kralju Sigismundu namjeru kralja bosanskoga, a 3. veljače ponovno upućuju Sigismunda, neka pazi, da Tvrtko sebi ne pridruži gradove dalmatinske.[11] Naskoro se Mlečani uvjeriše, da je Sigismund upravo nemoćan u južnoj Hrvatskoj. Zato Mlečani počnu misliti na to, da gradove dalmatinske opet uzmu pod svoju zaštitu, kako ih primamiše početkom 14. vijeka. U tu svrhu pošalje republika mletačka 29. travnja 1390. u Dalmaciju posebnoga poslanika s nalogom, neka mudro razvidi, ne bi li gradovi htjeli stupiti pod mletačku vlast.[12] Ipak je nastojanje republike mletačke bilo uzaludno, jer se kralju Tvrtku redomice pokoriše gradovi: Spljet (2. lipnja 1390.) i Trogir (8. lipnja),[13] pa Šibenik (11. lipnja)[14] i dalmatinski otoci: Brač, Hvar i Korčula. Tvrtko je želio, da predobije i Zadar. U tu svrhu zamoli od Mlečana ratno brodovlje, da mu pomogne s morske strane opsjedati Zadar. Mletačka mu je republika ovu uslugu uskratila, jer da kao trgovačka država mora živjeti u prijateljstvu sa svima.[15]

Sredinom g. 1390. uze Tvrtko naslov kralj „Hrvatske i Dalmacije".[16] Tvrtko je iza puna 3 stoljeća prvi „hrvatski kralj", u čijim žilama teče

[9] Rački: „Boj na Kosovu". Uzroci i posljedice. („Rad", knj. 97. str. 1.—68.)
[10] Memorie Pauli de Paulo, str. 728. i 729.
[11] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 274. i 275.
[12] Ibidem, str. 276.—280.
[13] Lucio: Memorie di Traù, str. 350.—352.
[14] Kukuljević: „Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", sv. I. str. 493.—496.
[15] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 284.—286.
[16] Ovaj naslov daje se Tvrtku prviput u povelji od 1. kolovoza 1390. (Ljubić Listine, knj. IV. str. 283.)

narodna naša krv.[17] On je otvoreno išao za tim, da od Sigismunda otrgne sve hrvatske zemlje južno od rijeke Drave. Ovdje bi onda stvorio lijepu državu, koja bi se mogla opirati Ugarskoj i Turskoj. Da za sebe predobije narod hrvatski, odreče se Tvrtko bogumilstva, te prihvati katoličku vjeru. Tvrtko je zaista bio katolik, kako nam on sam izrično kazuje u listini, kojom 30. kolovoza 1390. spljetsku nadbiskupiju prima u kraljevsku zaštitu svoju.[18] Da pak steče saveznika, odluči Tvrtko, da se kao udovac oženi sa kćerkom austrijskoga vojvode Albrehta III. iz moćne porodice Habsburg.[19] Ali nenadana smrt poremeti osnove njegove. Stjepan Tvrtko umre sredinom veljače godine 1391.[20]

3. Propast braće Horvata. Istodobno kad i Tvrtko umre vranski prior Ivan Paližna.[1] Sada ostade čitav ustanak hrvatski na brizi braće Ivana i Pavla Horvata. Oni su uspomeni kralja Karla Dračkoga ostali vjerni do smrti svoje. Zato i rade za stvar njegova sina Ladislava Napuljskoga. Isprvice bijaše Ladislav premlad, a da bi mogao primiti baštinu očevu. Njegova je pak majka Margareta zazirala od Ugarske i Hrvatske, bojeći se, da joj ondje poput muža ne nastrada i jedinac. Uz to se Ladislav i u samom Napulju morao boriti za prijestolje svoje. No time nije napustio misao, da će jednom zavladati u Hrvatskoj. Ovu je misao podržavao biskup Pavao Horvat, koji je u tu svrhu više puta dolazio u Napulj. — Ladislav se iza dugih borba 11. svibnja 1390. okrunio za kralja napuljskoga. Doznavši pak za smrt svoga suparnika Stjepana Tvrtka, proglasi se Ladislav kraljem Hrvatske i Dalmacije. Valjda po uputi Pavla Horvata nastoji Ladislav, da za svoju stvar predobije moćnu obitelj Vukčić-Hrvatinić. Ovi su „knezovi Dolnjih Krajeva“ (na gornjem Vrbasu) bili „veliki vojvode“ kraljevstva bosanskoga. Hrvoju i Vuka, najstarija dva brata iz obitelji Vukčića-Hrvatinića, imenuje Ladislav 17. srpnja 1391. „banovima kraljevina Dalmacije i Hrvatske.“[2] Glavnim pak namjesnikom svojim u čitavoj Hrvatskoj i Ugarskoj učini Ivana Horvata, bivšega bana mačvanskoga.[3] Ivan Horvat nadje Ladislavu nekoliko novih pristaša, koji su dosele stajali uz nehajnoga Sigismunda. Tako je Ladislav Napuljski g. 1391. i 1392. vršio kraljevsku vlast, dijeleći povelje i darovnice svojim privrženicima, pa onima, koje htjede predobiti za sebe.[4]

---

[17] Šišić izvodi porijeklo obitelj Kotroman od plemena bana Borića, koji je svoje posjede imao oko Broda na Savi. Ondje je i Tvrtko kao ban bosanski g. 1374. imao selo Jalševicu, koju je poklonio bosanskoj biskupiji, da s time poveća njezine prihode. (Fermendžin o. Euzebije: „Acta Bosnae, potissimum ecclesiastica,“ str. 40.—42.)

[18] Kukuljević: Jura regni, svezak I. str. 498. i 499.

[19] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 285.

[20] Gelcich-Thallóczy: „Diplomatarium Ragusinum“, str. 711. donosi zapisnik dubrovačkoga vijeća, iz kojega se vidi, da je vijest o smrti kralja Tvrtka doprla u Dubrovnik 17. veljače 1391.

---

[1] Memorie Pauli de Paulo (str. 729.) navode 16. veljače 1391. kao dan smrti Ivana Paližne.

[2] Rački: „Izvadci iz kralj. osrednjega arkiva u Napulju za jugoslovjensku poviest“. („Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“, knjiga VII. str. 32.—34.)

[3] Ibidem, str. 36.

[4] Rački: Izvadci iz kralj. osrednjega arkiva u Napulju, str. 28.—41.

Medjutim je Stjepana Tvrtka na prijestolju bosanskom naslijedio njegov brat Stjepan Dabiša. Ovaj zavlada takodjer u Hrvatskoj i Dalmaciji. Spljećani ga u povelji od 27. siječnja 1392. zovu „kraljem Srbije, Bosne i Dalmacije.“[5] Grad Trogir daje sebi 25. travnja 1392. od kralja Stjepana Dabiše potvrditi stare svoje pravice i povlastice.[6] Uz kralja Dabišu vrši u Hrvatskoj i Dalmaciji vlast ban Vuk Vukčić-Hrvatinić, koji izdaje naloge Spljetu, Trogiru, Klisu i Omišu.[7] Ban Vuk priznaje svojim kraljem Dabišu, a ne Ladislava Napuljskoga. Dabiši se dapače g. 1391. skoro pokorio i grad Zadar, koji je 8. rujna 1392. izabrao bana Vuka Vukčića i njegova podbana Ivana Mišljenovića za svoje prave gradjane i gradske vijećnike.[8] Ipak nije Dabiša naslijedio junački duh brata svoga, a još manje odlučnost njegovu. Napuljska pak stranka izgubi mnogo na ugledu, kad se g. 1393. doznalo, da se Ladislav hoće oženiti sa kćerkom sultana Bajazita, ne bi li — ma i turskom pomoću — Sigismunda zbacio sa prijestolja.[9]

Sigismund je poznavao slabost Stjepana Dabiše; zato odluči, da će se s njime poslužiti u borbi protiv ustaša hrvatskih. U tu mu svrhu već g. 1392. poruči, da se želi s njime pomiriti. Ova se ponuda dopade kralju bosanskomu. Dabiša je naime vidio, kako Turci već kucaju na vrata državе njegove. Ne će mu dakle biti na odmet prijateljstvo kralja Sigismunda, kojega brat Većeslav vlada u Češkoj i Njemačkoj. — Poslije nužnih dogovora i priprava sastanu se (mjeseca srpnja g. 1393.) obadva kralja u Djakovu. Dabiša je u Djakovo doveo svoju ženu Jelenu i mnogo vlastele bosanske; Sigismunda pak dopratiše dostojanstvenici i velikaši ugarski. Kraljevi se sporazumješe ovako: Sigismund priznade Dabišu zakonitim kraljem bosanskim. Dabiši ostaje čitava Bosna s onim dijelovima Hrvatske i Dalmacije, što ih je osvojio Stjepan Tvrtko; no zato se morade obvezati, da više ne će pomagati ustaše hrvatske. Poslije smrti Dabišine pripasti će Bosna poput Hrvatske i Dalmacije kralju Sigismundu kao „pravomu i zakonitomu vladaru“. U to ime Dabiša će već sada pozvati vlastelu bosansku, neka budu vjerni svomu budućemu kralju Sigismundu.[10]

Ovim je mirom Sigismund nadmudrio „miloga prijatelja“ svoga. Dabišinom se pozivu odazvaše mnogi velikaši bosanski. I vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić pokori se 23. kolovoza 1393. kralju Sigismundu i kraljici Mariji, kao budućim vladarima svojim.[11] No braća Horvati smatrahu odsada kralja Dabišu izdajicom narodne stvari. Oni se kasnije dapače i zavade s njime. Nato uzme Dabiša snovati osvetu. Ivanu Horvatu darovao je kralj Stjepan Tvrtko god. 1390. grad Omiš na ušću rijeke Cetine; Dabiša pak 5. lipnja 1394. iz Sutjeske nalaže općinama na Braču,

---

[5] Farlati: Illyricum sacrum, knjiga III. str. 335.

[6] Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae“ u Schwandtnerovom zborniku: „Scriptores rerum hungaricarum etc.“, svezak III. str. 416.

[7] Farlati: Illyricum sacrum, knj. III. str. 335. i 336.

[8] Memorie Pauli de Paulo, str. 730.

[9] Ljubić: Listine, knjiga IV. str. 317.

[10] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 416.

[11] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak II. str. 158. i 159.

Hvaru i Korčuli, neka podju osvajati Omiš.[12] Ovaj grad pade doista koncem lipnja u ruke Stjepana Dabiše.

Braći Horvatima preostade još jedna jedina zaštita. To bijaše grad Dobor na rijeci Bosni. Ovu su tvrdju oni (valjda g. 1387.) sagradili, da im služi kao ishodište za provaljivanje u Slavoniju. Ali već koncem kolovoza 1394. prijedje preko Save kralj Sigismund s ovećom vojskom, u kojoj se nalazio takodjer Nikola Gorjanski, ban Hrvatske i Dalmacije. Sigismund osvoji i zapali grad Dobor. Njegovi pak ljudi uhvate na bijegu braću Horvate i još neke prvake narodnoga pokreta hrvatskoga. Pun osvete počne se Sigismund vraćati u Ugarsku. Boraveći u Pečuhu, dade Ivana Horvata privezati konju za rep, te ga tako vući po ulicama gradskim. Poslije su krvnici — jošte živoga mučenika hrvatskoga — štipali usijanim kliještima, pa mu onda tijelo rasjekli na 4 komada. Pojedine dijelove tijela nesretnoga bana hrvatskoga dade Sigismund pribiti na gradska vrata u Pečuhu. Sa drugim sužnjima ode Sigismund dalje u Budim, gdje je na trgu sv. Jurja sudio strašan sud. Redomice dade pred sebe voditi velikaše i plemiće hrvatske. Od svakoga je tražio, da mu se pokloni i da moli za milost; ali nijedan nije toga htio učiniti. Zato su svi izgubili život. Tako pade 31 Hrvat. Sigismund je imao srca, da gleda to krvoproliće. Jedino je Pavlu Horvatu — kao svećeniku — poštedio život; no i njemu nestaje traga.[13]

Dok se jošte Sigismund nalazio kod Dobora, dodje pred njega bosanski kralj Dabiša. Sigismund zatraži obnovu djakovačkog ugovora, ali uz dodatak, da se Dabiša odreče Hrvatske i Dalmacije. Dabiša morade na to pristati, da se ne zarati sa Sigismundom, koji je uza se imao već pripravljenu vojsku.[14] Neko vrijeme iza toga podje hrvatski ban Nikola Gorjanski u južnu Hrvatsku. Pobijedivši bana Vuka Vukčića-Hrvatinića kod grada Knina, zaposjedne Gorjanski čitavu Hrvatsku i Dalmaciju.[15] Nato se Vuk Vukčić morade odreći banske časti, koja ostade jedinomu Nikoli Gorjanskomu.[16]

4. Krvavi sabor u Križevcu. Turski sultan Bajazit osvoji godine 1393. istočnu Bugarsku. Slijedeće godine provali preko Dunava, da pokori Vlašku (današnju zapadnu Rumunjsku). No Bajazit bude (10. listopada 1394.) potučen u bici „na Rovinah“. U toj bici pade i „Kraljević Marko“, sin bivšega kralja Vukašina. Marko se zajedno sa srpskim despotom Stjepanom Lazarevićem nalazio u turskoj vojsci. Početkom god. 1395. prijedje Bajazit ponovno preko Dunava. Vlaški vojvoda Mirča uteče pred njim u Erdelj, te zamoli pomoć od kralja Sigismunda. Ovaj sastavi oveću vojsku, u kojoj su bili takodjer banderiji hrvatskih velikaša (Ivana

[12] Vuletić-Vukasović Vid: „Dvie stare narodne izprave“. („Viestnik hrv. arkeol. društva“ god. 1883. str. 81. i 82.)

[13] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 217. i 220.

[14] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. svezak II. str. 443., te svezak IV. str. 52.

[15] Fejér: Codex dipl., knj. X. svezak IV. str. 666.

[16] Memorie Pauli de Paulo, str. 733. bilježi, da je 11. siječnja 1395. u Zadar došao „vojvoda Vuk, bivši ban“.

Morovića, te Ivana i Nikole Gorjanskoga). Sigismundu podje za rukom, da je Turke otjerao iz Vlaške.[1]

Za odsutnosti Sigismundove umre (17. svibnja 1395.) kraljica Marija bez ikakva potomka. Mnogi velikaši uzmu govoriti, da je „Sigismund smrću svoje žene prestao biti kralj njihov". Zato su pregnuli, da sebi izaberu novoga kralja. Jednako je stvar shvaćala poljska kraljica Jadviga, mladja sestra Marijina. Njezin se dapače suprug Jagelo uze spremati, kako bi s oružjem u ruci naslijedio baštinu kralja Ljudevita Velikoga. No ostrogonski nadbiskup Ivan Kanižaj utvrdi klance na Karpatima, kuda se iz Poljske prelazi u Ugarsku. Malo pak iza toga osvane u Ugarskoj kralj Sigismund s pobjedonosnom vojskom svojom. Tako bude ponovno utvrdjena vlada njegova. — Ipak nije umio sačuvati svoje pravo u Bosni. Kad je naime 7. rujna 1395. u Sutjesci umro kralj Stjepan Dabiša,[2] ne htjedoše moćni velikaši bosanski ni čuti za okrutnoga Sigismunda. Oni za kraljicu izaberu Jelenu „Grubu", udovicu Dabišinu, premda je Bosna po ugovoru djakovačkom pripadala Sigismundu.

Sigismund je znao, da bi svoje prijestolje mogao najbolje utvrditi, steče li sjajnu pobjedu nad Turcima. On dakle proglasi, da će Turke g. 1396. baciti iz Evrope u Aziju. U to ime pošalje svoje poslanike u zapadnu Evropu, da brojne vitezove nagovore za sudjelovanje u slavnom ratu na Turke. Sigismund nadje velik odziv. Sama mu Francuska pošalje 10.000 momaka, medju tima 1000 vitezova, koje su vodili najodličniji velikaši. Dodjoše i vitezovi iz Engleske, Njemačke, Poljske i t. d. Sigismund sakupi 30.000 banderijalaca i 16.000 erdeljskih pješaka, a najmi 20.000 plaćenika. Iz Hrvatske su velike čete doveli braća Gorjanski, pa Ivan Morović, Herman Celjski i Stjepan Lacković. Kad se toj vojsci pridružio vojvoda Mirča sa 10.000 Vlaha, brojila je ona do 100.000 ljudi, većinom na konjima. Može se reći, da tako birane vojske nije Evropa vidjela od vremena križarskih vojna. Pa ipak ju 25. rujna 1396. snadje potpun poraz kod Nikopolja u Bugarskoj. Pobjedu je odlučio despot Stjepan Lazarević, koji se sa 5000 Srba nalazio na turskoj strani. U strahovitoj bici pade 20.000 kršćana, a mnogo ih pogibe u Dunavu i na bijegu. Sultan Bajazit izgubi takodjer preko 30.000 Turaka; ali zato uhvati velik broj kršćana i sav tabor njihov.[3]

Vijest o nesretnoj bici kod Nikopolja brzo dopre u Hrvatsku. Turska pobjeda uzruja i velik dio Evrope. Tri dana poslije bitke pošalje sultan svoje konjaništvo u Srbiju. Turci prijedju i preko Save, te oplijene i popale Zemun i Mitrovicu. Kako im se nitko nije opirao, prolete konjanici turski čitavom Hrvatskom izmedju Save i Drave. Oni prodru dapače i u Štajersku, gdje zapale grad Ptuj, te se onda s velikim plijenom vrate u Tursku.[4]

---

[1] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 218.

[2] Pucić M.: „Spomenici srpski", knjiga I. str. 3.

[3] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 221. i 222. Šišić: „Bitka kod Nikopolja". (Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu g. 1896. str. 49.—96.)

[4] Schiltberger: „Reisen", str. 57. (Izdao Neumann g. 1859. u Münchenu.) Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak IV. str. 300.

Ovolika nesreća pobuni opet narod hrvatski. Svatko se pitao: gdje li je kralj Sigismund? Da se spasio, već bi se morao vratiti kući, kao što se vratiše velikaši ugarski i hrvatski. Ako li je poginuo kod Nikopolja ili na bijegu, onda treba birati novoga kralja. — Vrijeme je prolazilo, a da nitko nije znao, kakva li je sudbina stigla pobijedjenoga Sigismunda. Malo po malo pretegne uvjerenje, da je Sigismund mrtav. U Hrvatskoj se mnogi velikaši i plemići radovahu, što je napokon nestalo krvoloka, koji je uništio toliko odličnih obitelji naših. Bivši ban Stjepan Lacković, gospodar Medjumurja, proglasi Ladislava Napuljskoga kraljem ugarsko-hrvatskim. Lacković razvije veliku djelatnost. Za dinastiju anžuvinsku predobije mnoge hrvatske velikaše i plemiće. Medju ovima isticao se poznati nam već vlastelin Stjepan od Šimontornje.[5]

Lacković pozove Ladislava Napuljskoga, neka dodje po baštinu svoga oca Karla Dračkoga. No Ladislav je imao dosta posla u vlastitom kraljevstvu, gdje se borio s francuskim kraljevićem Ljudevitom. Zato nije mogao poći iz Italije. Ipak prihvati poziv, te Stjepana Lackovića i njegova rodjaka Stjepana od Šimontornje imenuje svojim namjesnicima u Ugarskoj i Hrvatskoj.[6] Lacković odmah preuzme vladanje u ime kralja Ladislava. Prva mu bijaše briga, da Hrvatsku i Ugarsku zaštiti od provala turskih. U tu svrhu pošalje k Bajazitu poslanike svoje. Oni su dobili zadaću, da ugovore mir s Turcima, pa da Ladislavu Napuljskom za ženu isprose kćer sultanovu.[7]

U to vrijeme puče glas, da je kralj Sigismund živ. On se kod Nikopolja spasio na ladji, koja ga po Dunavu poveze u Crno more i dalje u Carigrad. Ovdje nadje Sigismund mletačko brodovlje, koje ga 21. prosinca 1396. dovede u Dubrovnik. S njime se spasiše: ban Nikola Gorjanski, nadbiskup Ivan Kanižaj i grof Herman Celjski. Dubrovčani bijahu Sigismundu od prvoga časa vjerni podanici. Zato ga primu veoma lijepo i još mu dadu 2000 dukata za put.[8] Iz Dubrovnika ode Sigismund u Spljet, a odavle u Knin. Tu se zadržao dulje vremena, da uredi neke državne poslove. Istraživao je i krivnju svojih protivnika iz Zadra.[9]

Naravno da je Sigismund doznao za djelovanje Stjepana Lackovića Da tome učini kraj, zaputi se preko Topuskoga u Križevac, kamo sazove sabor hrvatski. Na taj sabor pozove Sigismund i protivnike svoje. Lacković dapače dobije „provodno pismo“ (salvum conductum), kojim kralj jamči, da mu se ne će ništa dogoditi, ako dodje na sabor. Lacković je povjerovao kraljevoj riječi, pa zaista dodje 27. veljače 1397. u Križevac. Ovdje se sastadoše pristaše kralja Sigismunda i Ladislava Napuljskoga. Pošto je Lacković svoje čete ostavio izvan tvrdje križevačke, poraste odvažnost protivnika njegovih. Naskoro se u sabornici porodi svadja, a onda i boj. Sigismundovci udare na Lackovića, te ubiju njega i neke drugove

---

[5] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 223.

[6] To se razabire iz kasnijih listina kralja Sigismunda. (Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak III. str. 417. i 558.)

[7] Fejér: ibidem.

[8] Nodilo Natko: „Chronica Ragusina Junii Restii“, str. 182. i 183.

[9] Memoriale Pauli de Paulo, str. 735.

njegove. Preostali privrženici Lackovićevi pobjegnu iz tvrdje k četama svojim. Ove se odmah uzmu spremati za juriš na tvrdju. No Sigismundovci bace s visoke kule u gradski opkop truplo nesretnoga Lackovića. Kada su vojnici vidjeli, da je već mrtav čovjek, za spas kojega bi voljni bili glavu dati, odoše ispred Križevca.[10]

Usprkos prolivenoj krvi nastavi kralj Sigismund sabor u Križevcu. Nastojao je, da stvori takve zaključke, koji bi umirili uzbudjeni narod hrvatski. Naročito je sabor odredio, da se imaju uspostaviti zanemareni sudovi. Podjedno budu izabrani kraljevi povjerenici, i to slavonski ban Detrik Bubek za Slavoniju, a zagrebački biskup Ivan i krbavski knez Butko za Hrvatsku i Dalmaciju.[11] Kad se nato Sigismund vraćao u Ugarsku, postavi mu Stjepan Prodavić, unuk nekadašnjega bana Mikca, zasjedu u Podravini. No Sigismund je uza se imao čete pristaša svojih, pomoću kojih nadvlada protivnike svoje. Prodavić uzmakne u svoj grad Sušicu (danas Gjurgjevac), gdje ga opsjedne kraljevska vojska. Videći, da se ne će moći održati, uteče Prodavić iz grada, te potraži zaklonište u Bosni.[12]

5. Ladislav Napuljski. Početkom g. 1398. provali u Bosnu turska vojska pod vodstvom Mahmut paše. Turci oplijene mnoga sela i gradove.[1] Ova nesreća oslabi položaj kraljice Jelene. Protiv nje ustanu moćni velikaši, na čelu im Hrvoje Vukčić-Hrvatinić i njegov rodjak Sandalj Hranić, te Pavao Radenović.[2] Velikaši skinu kraljicu Jelenu, a na prijestolje postave Stjepana Ostoju. Taj bijaše po svoj prilici nezakoniti sin kralja Stjepana Tvrtka.

Ova promjena u Bosni bijaše povreda djakovačkog ugovora, prema kojemu je kraljevsko prijestolje pripadalo Sigismundu. Zato i vidimo, da se kralj Sigismund sprema za rat. Najprije nastoji, da dodje do novaca, kojih mu je vazda manjkalo. U to ime založi na pr. Nikoli Frankopanu grad Ozalj sa čitavim kotarom za 17.000 dukata.[3] Na proljeće g. 1398. ode Sigismund u Slavoniju, da osobno rukovodi ratne priprave. Nalazimo ga 16. ožujka u Djakovu, od 9. travnja do 16. svibnja u Iloku, 29. svibnja u Gorjanu, a od 2. do 9. lipnja u Požegi. Otvoreno prijeti kralj vojvodi Hrvoju, koga u pismu na Trogirane okrivljuje, da je sporazuman s Turcima.[4] Sigismund je i provalu u Bosnu udesio tako, da će izravno udariti na Dolnje Krajeve, koji pripadaju Hrvoju. Rat započe u srpnju g. 1398. Sigismund dopre do srednjega toka rijeke Vrbasa. Ovdje ga je valjda junački Hrvoje razbio ili barem prestrašio, jer Sigismund brzo uzmiče u Slavoniju. Preko Grede, Moslavine i Čazme vrati se osramoćeni kralj u Ugarsku. Hrvoje pak osvoji čitavu dubičku županiju, koja je pripadala

---

[10] Thuroczy, str. 227. Memoriale Pauli de Paulo, str. 736.
[11] Kerchelich: Historia ecclesiae Zagrabiensis, str. 249.
[12] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. sv. II. str. 558.—560.

---

[1] Novaković: „Srbi i Turci“, str. 256.
[2] Jovan Radović: „O knezu Pavlu Radenoviću“, str. 15.
[3] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. II. str. 546.
[4] Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae“, kod Schwandtnera, III. 417.

vranskomu prioru Mirku Bubeku. Ovaj važan trokut izmedju Une i Save ostade Hrvoju sve do godine 1402.[5]

Sigismund nije imao vremena, da opere sramotu svoju. Morade naime g. 1399. poći u Češku, da obrani vladu svoga brata Većeslava i da spasi ugled obitelji Luksemburg. U Češkoj ostade Sigismund i g. 1400., kad je Većeslav izgubio njemačko prijestolje. Za Sigismundove odsutnosti vlada Ugarskom palatin Detrik Bubek, a Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom silni ban Nikola Gorjanski Ipak se u to vrijeme skovala urota protiv Sigismunda. Velikaši nijesu mogli dulje podnašati zloporabe Sigismundove. On je naime u Ugarsku i Hrvatsku dovodio Nijemce, Poljake, Čehe i druge tudjince, pa im dijelio imanja i časti. Tako je primjerice grofu Hermanu Celjskomu 14. kolovoza 1397. darovao grad Varaždin, a 17. kolovoza 1397. velika imanja Vinicu i Veliki Tabor.[6] Sigismund je još na saboru u Temešvaru (29. rujna 1397.) svečano obećao, da tudjincima više ne će dijeliti kraljevska imanja, a ni svjetovna ni duhovna dostojanstva.[7] Ipak nije ostao vjeran obećanju svome. Herman Celjski dobio je opet 27. siječnja 1399. čitavu zagorsku župu, u kojoj bijahu tvrdje: Krapina, Lobor, Oštrc, Belec, Trakošćan, Lepoglava, Kostel i Cesargrad.[8] Uz to se Sigismund mnogima zamjerio velikom rasipnošću svojom. Otkako pak postade udovac, okaljao se nebrojenim preljubima. Na čelo urotnika stupe: ostrogonski nadbiskup Ivan Kanižaj i palatin Detrik Bubek. — Kada se Sigismund vratio u Budim, udju urotnici 28. travnja 1401. u kraljevski dvor. Sigismund bude uhvaćen i zatvoren u Višegrad. Neki velikaši htjedoše kralja Sigismunda ubiti, kako je g. 1386. bio ubijen Karlo Drački. Od toga odvrati ih ban Nikola Gorjanski, koji odvede Sigismunda u svoj grad Šikloš, gdje ga je čuvao.[9] Velikaši udare sada na mnoge tudjince, te ih protjeraju ili zarobe. No kad se počelo raspravljati o pitanju, tko će Sigismunda naslijediti, ne mogahu se urotnici složiti. Ipak je najviše izgleda imao Ladislav Napuljski. Za njega uze raditi papa Bonifacije IX. onako, kako je (upravo sto godina prije toga) papa Bonifacije VIII. radio za Karla Roberta. Po želji papinoj pristanu uz Ladislava Napuljskoga mnogi biskupi ugarski i hrvatski. U gradovima dalmatinskim počne za Ladislava raditi Hrvoje Vukčić, koji bijaše (još od g. 1391.) njegov generalni vikar u Hrvatskoj i Dalmaciji. Protiv Ladislava Napuljskoga ustade svom odlučnošću ban Nikola Gorjanski. Ban se bojao, da će mu Ladislav oteti velika imanja, što ih je stekao upravo kao odlučan pristaša Sigismundov. Jednako je osjećao grof Herman Celjski. Uz njih pristanu takodjer zagrebački biskup Eberhard i mačvanski ban Ivan Morović. Novcem, obećanjima i nagovaranjem sklone napokon Gorjanski u kolovozu 1401. većinu velikaša, da Sigismundu vrate prijestolje. Čim se Sigismund domogao slobode, odmah sazove sabor u Papu (kod Stolnoga Biograda),

---

[5] Rački: Pokret na slavenskom jugu. („Rad", knj. IV. str. 31. i 32.)

[6] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. II. str. 418.—429.

[7] Kovachich Martin: „Supplementum ad vestigia comitiorum", knj. I. str. 292.

[8] Katona: „Historia critica regum Hungariae", sv. XI. str. 476. i 477.

[9] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 224.

gdje 29. listopada 1401. oprosti svim protivnicima svojim.[10] — Sigismund se osloboditeljima svojim pokazao zahvalnim. Gorjanskomu obeća godišnju nagradu od 1000 dukata. Uz to se zaruči sa 9-godišnjom Barbarom Celjskom, mladjom kćerkom Hermana Celjskoga. Na proljeće g. 1402. bude Nikola Gorjanski imenovan i palatinom ugarskim mjesto Detrika Bukeka.[11]

Sigismund nije imao djece. Zato imenuje (16. kolovoza 1402.) svoga nećaka Albrehta IV. Habsburškoga nasljednikom svojim za slučaj, ako bi (Sigismund) umro bez muških potomaka.[12] Sigismund prinudi i sabor u Požunu, da je 21. rujna 1402. vojvodi Albrehtu priznao nasljedstvo. Od hrvatskih velikaša potpisali su odnosnu ispravu: krbavski knezovi Ivan i Karlo, vranski prior Mirko Bubek, palatin Nikola Gorjanski i njegov brat Ivan, zagrebački biskup Eberhard Alben, spljetski nadbiskup Andrija, mačvanski ban Ivan Morović, pa Nikola Tot od Susjedgrada, Andrija Hercog od Orahovice i Filip od Korogja.[13] Dva dana iza toga proglasi Sigismund vojvodu Albrehta svojim namjesnikom u Ugarskoj.[14] No čim se sabor razišao, pojavi se u Ugarskoj veliko nezadovoljstvo. Mnogi dostojanstvenici i velikaši pristanu uz Ladislava Napuljskoga.

Medjutim je u Hrvatskoj i Dalmaciji vojvoda Hrvoje Vukčić neumorno radio za Ladislava. U tome ga je radu pomagao njegov šurjak Ivan Nelipić, knez cetinski. U lipnju g. 1401. obeća Hrvoje zaštitu gradu Zadru, ako Zadrani „podignu zastavu prejasnoga kralja Ladislava“. Za taj slučaj pomagat će Zadranima takodjer bosanski kralj Ostoja.[15] Hrvoje pozove i druge dalmatinske gradove, neka ostave kralja Sigismunda. Trogirani odgovore 21. studenoga 1401., da će se pozivu odazvati, ako isto učine Zadar i Šibenik.[16] Zadrani se izjave spremni, da priznaju kralja Ladislava Napuljskoga, ali pod uvjetom, da im pripoji otok Pag i da im vrati prihod gradske tridesetnice, koji im je oteo kralj Sigismund.[17] Medjutim se grad Spljet zavadio s Hrvojem. Spljećani zauzmu Hrvojev grad Omiš,[18] našto Nelipić zaposjedne tvrdi Klis, odakle je zaprijetio Spljetu i Trogiru.[19] Hrvoje i Nelipić napokon izradiše, da se gradovi Trogir i Šibenik 13. svibnja 1402. odmetnuše od Sigismunda. Toga dana dodjoše u Sinj po 3 odaslanika grada Trogira i Šibenika, da se dogovore s Hrvojem Vukčićem i s Ivanom Nelipićem. Ovi dadoše Trogiranima povelju, kojom im potvrdjuju stare povlastice.[20] Jednaku povelju dobio je i grad Šibenik, komu potvrdiše i posjed nekih zemalja.[21] Drugi su gradovi dalmatinski još kolebali. Zadar se odlučio tekar 27. kolovoza 1402., primivši sutradan

---

[10] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 75.
[11] Ibidem, str. 158.
[12] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 130.—132.
[13] Ibidem, str. 134.—140.
[14] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 142.—144.
[15] Lucius: „De regno Dalmatiae et Croatiae“, str. 418. i 419.
[16] Rački: „Notae Joannis Lucii“ u „Starinama“, knj. XIII. str. 255.
[17] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 419.
[18] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 451.
[19] Rački: Notae Joannis Lucii, str. 255.
[20] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 159.
[21] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 461.

u svoju luku ratno brodovlje, što ga je doveo maršal Vjekoslav Aldemarisco, koga je kralj Ladislav Napuljski 17. lipnja 1402. imenovao svojim namjesnikom u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji.[22] Aldemarisco podje 6. rujna 1402. opsjedati grad Vranu. Sa sobom je Aldemarisco poveo 300 Napuljaca i 400 Zadrana; njemu je u pomoć Hrvoje poslao 500 konjanika.[23] Kada se 12. listopada predala Vrana, podje Aldemarisco 19. listopada opsjedati grad Ljubač kod Nina. Zauzevši ga 20. listopada, krene 25. listopada prema Spljetu.[24] Ovaj grad bez otpora priznade Ladislava, našto Aldemarisco 6. siječnja 1403. potvrdi sloboštine grada Spljeta.[25] Sigismundu se iznevjerio takodjer bogati Nikola Frankopan, sin osloboditelja kraljice Marije. Ladislav Napuljski nagradio je Nikolu Frankopana time, što mu je 26. siječnja 1403. darovao grad Okić s ogromnim imanjem.[26] Istodobno je za Ladislava u Ugarskoj radio nadbiskup Kanižaj. Neki se biskupi i velikaši početkom g. 1403. u Velikom Varadinu sastanu i zavjere, da će mjesto Sigismunda postaviti na prijestolje Ladislava. U Slavoniji pristade uz Ladislava osobito niže plemstvo, koje se o tome izjavilo na saborima u Slatini i u Požegi.[27] Ondje se pojavio takodjer Nikola Horvat, sin nesretnoga bana Ivana. Ipak je u Slavoniji jaka stranka Sigismundova, koju vode knezovi Blagajski, požeška vlastela Berislavići, braća Gorjanski, Ivan Morović i Pavao Zrinski. Zato je u Slavoniji na proljeće g. 1403. došlo do gradjanskoga rata, u kojem bude Ivan Morović teško ranjen, a imanja knezova Gorjanskih nemilo poharana. Novi Sigismundov ban Pavao Bisen (Bessenyö) provali u južnu Hrvatsku, ali ga ondje dočeka vranski prior Mirko Bubek, koji je takodjer pristao uz Ladislava Napuljskoga, te je vodio Hrvojine čete. Ban bude potučen i uhvaćen, pa odveden u Zadar, gdje ga Bubek predade Aldemariscu.[28]

Početkom g. 1403. pozovu Ladislava njegove pristaše, neka dodje u Hrvatsku. Ovomu se pozivu Ladislav odazove polovicom g. 1403. U Zadar doplovi 9. srpnja 12 velikih brodova napuljskih s vitezovima, plaćenicima, konjima i žitom. Sutradan stiže u Zadar vojvoda Hrvoje s Nelipićem i s mnogo vlastele bosanske. Kralj Ladislav dodje na 19. srpnja. Sa sobom je doveo barune i plemiće svoje. Gradjani ga primiše veoma lijepo. Dva dana iza kralja primaknu se Zadru nadbiskupi: ostrogonski i kaločki, biskupi: zagrebački, gjurski, njitranski i vesprimski, bivši palatin Bubek, te mnogi velikaši i plemići iz Ugarske i Hrvatske. Kralj im s napuljskom gospodom podje u susret do gradskih vratiju. Sutradan (22. srpnja) počelo se vijećati o načinu, kako valja obaviti krunisanje. Ladislav je tražio, neka ga krune u Zadru; ugarski pak dostojanstvenici predlagahu, neka Ladislav s njima podje u Stolni Biograd, gdje se krunišu kraljevi ugarski.

---

[22] Memoriale Pauli de Paulo, str. 746. i 747.

[23] Ibidem, str. 747.

[24] Memoriale Pauli de Paulo, str. 748.

[25] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 420.

[26] Kukuljević: „Izvadci iz kralj. osrednjeg arkiva u Napulju". („Arkiv za povjestnicu jugoslavensku", knj. VII. str. 43.)

[27] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 195.—199.

[28] Ibidem, str. 298. Memoriale Pauli de Paulo, str. 749.

No Ladislavu je pred očima lebdila sudbina nesretnoga oca njegova. On se u Stolnom Biogradu ne bi osjećao sigurnim, dočim kod Zadra ima za obranu 30 ratnih ladja. Posredovanjem papinog poslanika Angela Acciaiola bude napokon 30. srpnja 1403. odlučeno, da će se Ladislav kruniti u Zadru.[29]

Ladislava je 5. kolovoza 1403. u stolnoj crkvi zadarskoj okrunio ostrogonski nadbiskup Ivan Kanižaj. O krunisanju svome piše Ladisav još isti dan mletačkomu duždu Mihalju Stenu ovo: „Uz najveće odobravanje sviju i uz najsilnije oduševljenje primismo na glavu svetu krunu (diadem), u desnicu žezlo, a u ljevicu jabuku".[30] To je zadnje krunisanje na zemljištu hrvatskom. Kakvom li se krunom krunio Ladislav Napuljski? Sigismund rado ističe, da se Ladislav nije krunom sv. Stjepana.[31] Ova se naime kruna čuvala u Višegradu. Ondje ju Sigismund koncem kolovoza 1403. pokazuje velikašima i narodu, da dokaže nezakonitost krunisanja Ladislava Napuljskoga. Radi kratkoće vremena nije se mogla kruna dobaviti iz Napulja. Morahu se dakle krunidbeni rekviziti dobaviti iz kojega grada u Dalmaciji. Zvonimirova kruna i drugi krunidbeni znakovi čuvahu se po svoj prilici u Spljetu. Kralj Ladislav izrično kaže, da je kod krunisanja upotrebljena ne samo kruna, već i žezlo i jabuka. Isti krunidbeni znakovi upotrebljeni su god. 1076. prigodom krunisanja Dmitra Zvonimira. Ladislav se dakle u Zadru doduše krunio za hrvatskoga i ugarskoga kralja, ali vjerojatno hrvatskom krunom. Na tu misao dovodi nas činjenica, da Hrvati priznavaju Ladislava kraljem svojim, dočim ga još iste godine ostavljaju njegove pristaše u Ugarskoj. A možda bi se tako dala protumačiti i zagonetka, da iza toga nestaje svaki trag hrvatskoj kruni. Nije li ju plašljivi Ladislav sa sobom odveo u Napulj?

Ladislav je učvršćenje prijestolja svoga očekivao od požrtvovnosti pristaša svojih, odnosno od nesreće suparnika svoga. No Sigismunda je i nadalje pratila sreća. Njegovi privrženici (Nikola Gorjanski i Šćibor Šćiborić) brzo razbiju ustaške vojske i umire Ugarsku. Sigismund pak proglasi 8. listopada 1403. opću amnestiju (pomilovanje) za sve ugarske i hrvatske ustaše, koji mu se pokore do stanovitoga roka.[32] Amnestiju prihvate mnogi velikaši, medju ostalima takodjer Detrik Bubek i braća Kanižaji.[33] Manje je odziva Sigismund našao kod Ladislavovih pristaša u Slavoniji; zato im 4. i 6. studenoga oduze njihove posjede, pa ih razdijeli privrženicima svojim. Tom prigodom steče ban Ladislav Grdjevački gradove Vočin i Orahovicu.

Ladislav Napuljski ostade u Hrvatskoj samo 3 mjeseca. U to je vrijeme i vršio kraljevsku vlast. Tako je primjerice 6. kolovoza potvrdio povlastice gradu Spljetu, 16. kolovoza Šibeniku, 31. kolovoza Trogiru, a 14. kolovoza otoku Braču.[34] No čim je doznao za nevjeru svojih privrže-

---

[29] Monumenta Vaticana, historiam regni Hungariae illustrantia, series I. tomus IV. (Bullae Bonifacii IX., str. 611.—616.) Rački: Pokret na slavenskom jugu, str. 59.—64.

[30] Ljubić: Listine, knj. IV. str. 479. i 480.

[31] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 199. i 311.

[32] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 225.—229.

[33] Ibidem, str. 230.—233.

[34] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 420.

nika u Ugarskoj, prestraši se i pomisli na povratak u Napulj. Mjeseca studenoga ode Ladislav iz Zadra put južne Italije.[35] Kralj je po svoj prilici prije odlaska posjetio grad Trogir, gdje se 31. listopada 1403. čine pripreve za njegov doček.[36]

6. Herceg Hrvoje. Prije odlaska svoga našao je kralj Ladislav čovjeka, koji će zastupati stvar njegovu. Ladislav naime postavi Hrvoja Vukčića Hrvatinića svojim „glavnim namjesnikom u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni". Da ga pak nagradi za dosadašnju privrženost, imenuje Ladislav svoga namjesnika „hercegom spljetskim". Podjedno mu dade grad Spljet i otoke: Brač, Hvar i Korčulu kao samostalno vladanje. Odsada je herceg Hrvoje pravi vladar. On imade svoje dvorove u Jajcu (za Dolnje Krajeve) i u Spljetu (za Hrvatsku i Dalmaciju). Na Hrvojevim se dvorovima kupe „vojvode" i „knezovi", koje on u poveljama svojim navodi kao svjedoke. Hrvoje drži vlastitu vojsku i kuje posebne novce, a tudjim državama šalje poslanike svoje. Njemu već 4. studenoga 1403. pripada naslov: „herceg Spljeta, potkralj (vicerex) Dalmacije i Hrvatske, najveći vojvoda bosanski i knez Dolnjih Krajeva".[1]

U čudan položaj dodje bosanski kralj Stjepan Ostoja. On bijaše sve do zadnjega časa uvjeren, da Ladislav Napuljski ne će nikada doći u Hrvatsku. Naprotiv se Ostoja nadao, da će poput svoga oca Tvrtka zavladati Hrvatskom i Dalmacijom u ime kralja Ladislava. U toj se dakle nadi prevario. Uz to je toliko porasla moć vojvode Hrvoja, da je taj mnogo jači od samoga kralja Ostoje. Sve ovo odvrati Ostoju od Ladislava Napuljskoga. Ostoja se posredovanjem mačvanskoga bana Ivana Morovića početkom studenoga 1403. pomiri sa Sigismundom; priznade ga naime vrhovnim gospodarom svojim, kao što je to godine 1394. učinio Stjepan Dabiša.[2]

Ovaj mir nije bio Dubrovčanima po ćudi. Njima je Ostoja g. 1403. popalio mnoga sela, sasjekao vinograde i oteo primorje izmedju Dubrovnika i Stona. Sve je to činio tobože zato, što Dubrovčani ostadoše vjerni Sigismundu, premda se ostala Dalmacija poklonila Ladislavu.[3] Da bi satrli Ostoju, slože Dubrovčani protiv njega skoro sve knezove bosanske. Ovi se u lipnju g. 1404. sastanu, zbace s prijestolja Ostoju, pa za kralja izaberu Tvrtka Tvrtkovića, zakonitoga sina slavnoga Stjepana Tvrtka.[4]

Ostoja poleti u Budim, te zamoli pomoć od kralja Sigismunda. Ovaj zapovjedi banu Moroviću, neka Ostoju odvede u njegov glavni grad Bobovac. Morović izvrši taj nalog, te Ostoja i nadalje (uz ugarsku posadu) sjedi u Bobovcu kao naslovni kralj bosanski.[5] Ipak nije vladao ni on ni

---

[35] Ibidem, str. 422.

[36] Rački: Notae Joannis Lucii. („Starine", knj. XIII. str. 258.)

---

[1] Lucio: Memorie di Traù, str. 384.

[2] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 388.

[3] Nodilo: Chronica Ragusina Junii Restii, str. 193.—206.

[4] Pucić: Srpski spomenici, str. 52.—54.

[5] O tome uspjehu pripovijeda kralj Sigismund u povelji od 29. kolovoza 1405., gdje iznosi sve Morovićeve zasluge (Fejér: Codex dipl., knj. X. sv. IV. str. 388.)

Tvrtko Tvrtković, nego moćni velikaši, naročito: herceg Hrvoje, vojvoda Sandalj Hranić i knez Pavao Radenović. Toga nije mogao trpjeti Sigismund. Zato se g. 1405. spremi za borbu s velikašima bosanskim. Na čelu vojske svoje podje Sigismund početkom rujna osobno u rat. Pratili su ga njegovi banovi, zatim palatin Nikola Gorjanski, pa grof Herman Celjski i mnogi odlični velikaši ugarski. Sigismund podje najprije u Hrvatsku, te zauzme grad Bihać (na Uni), u kome se nalazila znatna posada Ladislava Napuljskoga.[6] No u samoj Bosni nije Sigismund ništa polučio, premda se ljuto prepadoše protivnici njegovi. Sandalj Hranić i Pavao Radenović pomišljahu dapače na bijeg u Dubrovnik, gdje su sebi ishodili zakloništa.[7]

Vrativši se iz Bosne, ode Sigismund u Krapinu. Ovdje se 15. studenoga 1405. vjenčao sa Barbarom Celjskom. Sutradan objavi Sigismund svojim podanicima, da je želeći sreću državi svojoj — opet stupio u brak; krunisanje kraljice Barbare obavit će se svečanim načinom krunom sv. Stjepana 8. prosinca 1405. u Stolnom Biogradu.[8] Ova ženidba pomože Sigismundu do konačne prevlade nad Hrvatima. Preko supruge svoje postade naime Sigismund rodjakom najmoćnijih porodica hrvatskih. Starija Barbarina sestra Jelisava bijaše udata za Nikolu Gorjanskoga, a njezin brat Fridrik oženjen s Jelisavom, sestričnom Nikole Frankopana. Uz to je Frankopan imao za ženu Doroteju, sestru Nikole Gorjanskoga. Još je Nikola Gorjanski bio u svojti s knezovima Blagajskim, a Frankopan s Kurjakovićima (u Krbavi) i sa Šubićima Zrinskim. Svi su ovi odsada mislili, da rade za interese obitelji svoje, ako što izdašnije pomažu svoga rodjaka Sigismunda. Kako je pak Sigismund umio nagradjivati svoje pristaše, najbolje se vidjelo po tom, što je 25. svibnja 1405. grofu Hermanu Celjskomu dao cijelo Medjumurje sa gradom Čakovcem.[9] Na proljeće g. 1406. imenuje Sigismund svoga tasta Hermana Celjskoga „banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“. Herman je krjepko vladao izmedju Velebita i Drave, a prviput se kao ban spominje u listini od 15. travnja g. 1406.[10]

Sigismund je sada mogao nastaviti borbu za Bosnu. Ljeti g. 1406. provali u Bosnu vojska, koju je vodio temešvarski vojvoda Pipo od Ozore.[11] Pipo je opljačkao velik dio Bosne, pa se onda nastanio u Bobovcu, da štiti kralja Ostoju. U kolovozu g. 1407. sastavi Sigismund 2 vojske, koje će pokoriti Bosnu. Jedna vojska prodre dolinom Vrbasa prema Dolnjim Krajevima, ali ju Hrvoje zaustavi na putu. Drugu vojsku povede Sigismund osobno dolinom rijeke Bosne i dopre 11. rujna do Bobovca.[12] Sigismuud je doduše zastrašio velikaše bosanske, ali uspjeha ne postiže nikakova. On se naime na toj vojni razbolio, radi čega nije ni došlo do ozbiljna boja.

---

[6] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 397. i 724.

[7] Pucić: Srpski spomenici, str. 66. i 69.

[8] Codex Zichy, volumen V. str. 416.

[9] Šišić: Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba, str. 192.

[10] Codex Zichy, vol. V. str. 436.

[11] Narodna mu pjesma dade ime: „Filip Madžarin“, premda bijaše Pipo porijeklom Talijan iz Firence.

[12] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. IV. str. 583.

Medjutim je papom u Rimu postao Grgur XII., protivnik Ladislava Napuljskoga. Pošto se u Bosni nalazilo mnogo bogumila, domisli se Sigismund, da bi tu zemlju mogao pokoriti pomoću „križarske“ vojske. Na njegovu molbu pozove papa 9. studenoga 1407. kršćanski svijet na križarsku vojnu, koju će voditi kralj Sigismund.[13] Tako se ljeti g. 1408. sakupilo 60.000 ljudi; medju tima bilo je mnogo Poljaka. Mjeseca rujna steče Sigismund izdajom nekih Bošnjaka odlučnu pobjedu. Sam kralj Tvrtko Tvrtković bude uhvaćen zajedno sa 126 velikaša i plemića bosanskih. Krvoždni Sigismund dade zarobljenicima pod gradom Doborom odrubiti glave, a tjelesa im s visoke pećine sunovratiti u rijeku Bosnu. Jedini kralj Tvrtko bude pomilovan, te ga Sigismund odvede sa sobom u Budim.[14]

Pobjedom kod Dobora postade Sigismund gospodarem Bosne. No u Bosni bijaše kroz toliko godina žarište pokreta hrvatskoga. Na Bosnu se naime prislanjahu Sigismundu protivni Hrvati. Ovima sada nestade jedinog uporišta. Prvi je to uvidio Ivan Nelipić, knez cetinski i kliški. Zato on ode u Budim, te se pokloni Sigismundu kao kralju svome, našto mu Sigismund 13. studenoga 1408. potvrdi sva njegova imanja.[15] Koncem g. 1408. podje u Budim i herceg Hrvoje, da se pomiri sa dosadašnjim protivnikom svojim. Sigismunda je Hrvojev dolazak veoma obradovao. Rado mu 6. siječnja 1409. potvrdi sve dotada stečene časti i posjede;[16] uz to ga imenuje vitezom „zmajeva reda“, što ga je Sigismund osnovao 12. prosinca 1408. Kralj odabere dapače Hrvoja za kuma svoje kćeri Jelisave, koju je upravo tada porodila mlada kraljica Barbara.

Možda je Hrvoja na pomirenje sklonula vijest, da Ladislav Napuljski pregovara s Mlečanima o Dalmaciji i Hrvatskoj. Ovi su pregovori počeli još 18. srpnja 1408.[17] Tada je naime već Sigismund skupio križarsku vojsku, te se Ladislav bojao, da će njegov suparnik udariti na Hrvatsku i Dalmaciju. Početkom prosinca g. 1408. ponudi Ladislav republici mletačkoj, neka od njega otkupi čitavu Dalmaciju i Hrvatsku za 300.000 dukata. Mlečani mu 12. prosinca 1408. odvratiše, da je ova svota previsoka, jer je Dalmacija tako opustošena, da nema gotovo nikakvih dohodaka.[18] Medjutim se bitno umanjio opseg države Ladislavove. Herceg Hrvoje naime otkine od nje velik svoj posjed (gradove: Spljet i Omiš, otoke: Brač, Hvar i Korčulu, te čitavu „krajinu“ izmedju ušća Cetine i Neretve), a Nelipić župu cetinsku i grad Klis. Zato Ladislav snizi Dalmaciji cijenu 30. siječnja 1409. na 200.000, a 4. veljače na 150.000 dukata.[19] Kada se pak Sigismundu 7. veljače 1409. pokorio grad Trogir,[20] a poslije takodjer Šibenik,[21] ostade Ladislavu jedino Zadar s Novigradom, Vranom i otokom Pa-

---

[13] Theiner: Monumenta Hungariae, knj. II. str. 179.
[14] Windecke: Historia Sigismundi imperatoris. (Pray: Annales, svez. II. str. 226.)
[15] Lopašić: „Spomenici Tržačkih Frankopana“. („Starine“, knj. XXV. str. 321.)
[16] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 423.
[17] Ljubić: Listine, knj. V. str. 130.—133.
[18] Ljubić: Listine, knj. V. str. 142.—144.
[19] Ibidem, str. 155.—158.
[20] Rački: Notae Joannis Lucii, str. 264.
[21] Ljubić: Listine, knj. V. str. 181.—199.

gom. Ovaj ostatak svoje državine u Hrvatskoj i Dalmaciji zajedno sa svima svojim pravima na Dalmaciju prodade Ladislav republici mletačkoj za 100.000 dukata. Ugovor su njegovi poslanici 9. srpnja 1409. potpisali u Mlecima.[22]

Poslanicima kralja Ladislava dade republika mletačka 24. kolovoza 1409. pismenu potvrdu, da je od njih u potpunom redu primila Zadar, Vranu, Novigrad i otok Pag.[23] Zadrani se pobuniše, kad su čuli, da ih je njihov kralj toli sramotno prodao. No Mlečani su znali grad primiriti; republika dapače imenuje (5. rujna 1409.) sve Zadrane pravim gradjanima mletačkim.[24] Za ovom se čašću pojagme stanovnici gradova: Nina i Raba, te se još u rujnu g. 1409. podvrgnu vlasti mletačkoj. Republika je 16. rujna svojim providurima naložila, neka zaposjednu Rab i Nin.[25] Nato osvoje Mlečani takodjer otoke: Cres i Lošinj (nekada Osor), koji su od g. 1397. pripadali knezovima Gorjanskim. Već 13. prosinca 1409. nalaze se Cres i Osor u vlasti mletačke republike, koja izdaje odredbe glede izbora kneza ovih otoka.[26]

Ovi uspjesi pobudiše u republici mletačkoj nadu, da bi doista mogla prevladati u čitavoj Dalmaciji. Republika je 23. rujna 1409. raspisala godišnje nagrade za one Šibenčane, koji će mletačkomu providuru predati gradske utvrde.[27] Kada to nije koristilo, naloži republika 25. listopada 1409. providuru Petru Loredanu, neka sa brodovljem podje pred Šibenik.[28] Loredano pozove grad, neka se predade; no gradjani odbiju poziv. Nato počne Loredano opsjedati Šibenik. Gradski knez Ivan Nelipić pošalje u 300 momaka. Šibeniku pomagahu i susjedni Trogirani, jer su znali, da bi Mlečani iza pada Šibenika udarili na Trogir.[29] Početkom g. 1410. dodje napokon u Šibenik i pomoćna vojska, koju je poslao kralj Sigismund. Tako se Šibenik održao gotovo 2 godine. Da prikrije svoj neuspjeh, kupi republika mletačka iza dugog pogadjanja 13. travnja 1411. za 5.000 dukata gradove Ostrovicu i Skradin, kojima je Ladislav Napuljski g. 1407. nadario humskoga vojvodu Sandalja Hranića.[30] Hercegu Hrvoju pripadahu gradovi: Spljet i Omiš, otoci: Brač, Hvar i Korčula, te cijela Krajina (primorje izmedju Neretve i Cetine). Hrvoje se uplašio, da će Mlečani okupirati cijelu Dalmaciju, dakle i njegove posjede. Zato pošalje u Mletke svoje poslanice, da zapitaju republiku, kako će se držati prema njemu; podjedno zatraži, da mu republika dade naslov „herceg spljetski“, jer je u listini mletačkih gradjana od g. 1393. ubilježen samo pod imenom „vojvoda bosanski“. Republika je nato 8. travnja 1410. odgovorila Hrvoju, da će njegove posjede pustiti na miru, ako se Hrvoje ne priključi mle-

---

[22] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 424.
[23] Ibidem, str. 216.
[24] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 7.—11.
[25] Ibidem, str. 18.
[26] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 45.
[27] Ibidem, str. 22.—24.
[28] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 36. 41.
[29] Ibidem, str. 38. i 58.—60.
[30] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 118., 124., 127., 131. i 147.—149.

Knezovi Nelipići.

Vojvoda Nelipić, knez kninski g. 1322.—1327. i spljetski g. 1327., umro u lipnju g. 1344. Žena mu: Vladislava, kći Kurjakovića, kneza Krbavskoga.

Ivan Nelipić, knez cetinski, spominje se g. 1344.—1376., župan vrbaski i sanski g. 1365. Žena mu: Margareta, spominje se kao udovica g. 1385.—1410.

Kći *N. N.* Muž joj: Bartol, knez krčki, modruški i senjski.

Ivan (Ivaniš), spominje se počevši od g. 1383., a umro g. 1434. Knez Trogira od g. 1393., Klisa 1402., Spljeta 1403., Rame 1406. i Omiša 1416. Ban god. 1416., samozvani ban Dalmacije i Hrvatske g. 1419.—1434. Žena mu Jelisava.

Jelena (Jelinica); 1. muž joj: herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić; 2. muž joj: Stjepan Ostoja, kralj bosanski.

Katarina. Muž joj: Ivan, sin krčkoga kneza Nikole Frankopana.

Margareta. Muž joj: Karlo, sin krbavskoga kneza Pavla.

tačkim neprijateljima u Dalmaciji.[31] Zato se Hrvoje odsada prema Mlečanima držao neutralno. No kralj Sigismund mora nastojati, da Mlečanima otme Dalmaciju. Ostrovica bijaše važna kao branik Zadra, a Skradin kao straža Šibenika. Zato se porodi borba za ova dva grada. Hrvatski ban Karlo Kurjaković zauze (početkom listopada g. 1411.) Skradin,[32] a pleme Šubić otme Mlečanima (u ožujku 1412.) grad Ostrovicu.[33] Ipak bude izmučeni Šibenik prisiljen, da se 30. listopada 1412. predade mletačkoj republici, koja je Šibeniku potvrdila stare povlastice.[34] — Sigismund je protiv Mlečana ratovao u Furlanskoj mjesto u Dalmaciji. Za taj rat trebalo je Sigismundu novaca; pošto ih nije imao, posudi on 8. studenoga 1412. znatnu svotu (37.000 maraka srebra = 1,300.000 kruna) od poljskoga kralja Vladislava Jagela, komu založi velik dio šipuške županije (3 imanja i 13 gradova). Ipak nije Sigismund postigao gotovo ništa; zato sklopi s Mlečanima 17. travnja 1413. u Trstu primirje na 5 godina. Kroz to vrijeme svaka je stranka zadržala ono, što je osvojila. Kao naknadu za ratne troškove morade Sigismundu republika mletačka platiti 200.000 dukata.[35]

7. Drugo doba vladanja Sigismundova. Prvu polovicu vladanja Sigismundova u Hrvatskoj ispunjuju njegove borbe s protukraljevima. Kad se poslije toliko godina riješio toga posla, naprti Sigismund na ledja svoja nove brige. On se naime 20. rujna 1410. dade izabrati za cara njemačkoga. Odsada luta Sigismund po dalekom svijetu i uredjuje zamršene prilike drugih država. Mnogo zasluga steče time, što je na saboru u Konstanzu (g. 1414.—1418.) ujedinio crkvu katoličku, koja je neko vrijeme imala 3 pape. No zato Sigismund ne dospijeva, da u hrvatskim zemljama razvija onoliku djelatnost, kako je to prije činio.

U Bosni je od g. 1408. opet vladao kralj Stjepan Ostoja. Ovaj se zavadio sa Sigismundom, radi čega dodje g. 1410. i do rata. Sigismund je u tome ratu osobno sudjelovao. On se dapače namjeravao i kruniti za kralja bosanskoga. Dubrovnik je u listopadu g. 1410. već odredio 1500

[31] Ibidem str. 78.—82.

[32] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 192.

[33] Ibidem, str. 239.

[34] Ljubić: Listine, knj. VI. str. 288.—293.

[35] Ibidem, knj. VII. str. 104. i 105.

Krčki knezovi Frankopani.

Bartol, spominje se g. 1332.—1360. Žena mu: kći vojvode Nelipića i Vladislave Kurjaković.

Stjepan, spominje se g. 1358.—1390. Žena mu: Katarina, kći Franje Carrare, gospodara grada Padove u Italiji.

Ivan (Anž), spominje se od g. 1358., umro 29. st. 1393. Žena mu: Ana, kći goričkoga kneza Meinharda VII.

Jelisava, ubijena god. 1422. Muž joj: Fridrik, sin Hermana Celjskoga.

Nikola, koji prvi uze pridjev „Frankopan" (de Frangepan), † 26. lipnja 1432. Ban Dalmacije i Hrvatske g. 1426.—1432. Žena mu: Doroteja, kći Nikole I., kneza Gorjanskoga,

Ivan stariji, † 1436. Žena mu Katarina, kći vojvode Ivana Nelipića.

Nikola. Juraj. Dujam. Katarina. Andrija. Stjepan. Bartol. Martin. Sigismund. Ivan ml.

Juraj, knez Cetina i Rmnja 1449.—1466.

dukata kao krunidbeni dar za kralja Sigismunda i za kraljicu Barbaru.[1] Ipak nije došlo do krunisanja. No zato morade pobijedjeni Ostoja g. 1411. priznati vrhovnu vlast kralja Sigismunda. Uz to izgubi čitavu sjevernu Bosnu (t. j. oblasti: Usoru i Soli), koju Sigismund podijeli svojim ljubimcima.[2] Kraljem svojim nije Ostoju priznavao ni herceg Hrvoje, koji u Dolnjim Krajevima vlada posve samostalno. — Hrvoje bijaše već ostario. Ipak nije bio lišen zavidnika, koji su nastojali, da ga upropaste. Njegovi su neprijatelji: Ivan Gorjanski, Ivan Morović i knezovi Blagajski. Hrvoja mrze Mlečani i Spljećani, samo se boje štogod poduzeti protiv njega. Bosanski kralj Stjepan Ostoja takodjer ne može Hrvoju ništa, dok je Hrvoje u milosti kralja Sigismunda. Hrvoju se zamjerio i Sandalj Hranić, koji je otjerao svoju ženu Jelenu, kćer Hrvojeva brata Vuka, te se vjenčao s Jelenom, udovicom zetskoga kneza Gjure Stracimirovića. — Medju osobite neprijatelje Hrvojeve spada Pavao Čupor od Moslavine. Čupor bijaše još 12. siječnja 1412. župan zagrebačke i križevačke županije,[3] a neposredno iza toga postade banom Slavonije. Hrvoje se često nalazio na kraljevskom dvoru kao kum jedinice Sigismundove. Jednom udje u dvoranu, gdje se već nalazilo brojno društvo. Prisutan bijaše i Čupor, koji Hrvoja pozdravi volovskim ručanjem, da se naruga velikoj glavi i krupnomu glasu njegovu.[4]

Hrvoja su neprijatelji njegovi klevetali kod kralja Sigismunda i kod kraljice Barbare. Oni i postigoše svrhu svoju; Sigismud naime 17. lipnja 1413. okrivi Hrvoja s veleizdaje. Povoda nadje Sigismund u tome, što je Hrvoje na proljeće g. 1413. opustošio posjede Sandalja Hranića, dok je Sandalj pomagao srpskomu despotu Stjepanu Lazareviću u ratu protiv turskoga sultana Muse.[5] Sad započne opća vojna na Hrvoja. Ivan Gorjanski i Pavao Čupor otmu Hrvojeve zemlje u Slavoniji; Sigismund pak

[1] Gelcich: „Diplomatarium reipublicae Ragusanae", str. 196.

[2] Usoru je dobio Ivan Gorjanski, Srebrenicu srpski despot Stjepan Lazarević, a Soli po svoj prilici Ivan Morović. (Klaić: Povjest Hrvata, knj. II. sv. II. str. 49.)

[3] Laszowski: „Povjesni spomenici plem. općine Turopolja", sv. I. str. 164.

[4] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 230.

[5] Ljubić: Listine, knj. VII. str. 123.

Hrvatinići-Vukčići.

Hrvatin, knez Dolnjih Krajeva oko god. 1299.—1314.

Vukoslav Hrvatinić, knez Ključki. *Pavao Hrvatinić*, knez Zemljički. *Vukac Hrvatinić*, veliki vojvoda bosanski godine 1357.—1379.

Vlatko. *Vuk.* *Pavao.* *Grgur.* *Vladislav.*

Vukoslav Vlatković.

Hrvoje Vukčić. * oko g. 1350. † g. 1416. Žena mu Jelena Nelipić. *Vuk Vukčić.* *Dragiša.* *Vojslav.* *Vučica.* *Resa.* Žena mu: Anka.

Balša Hercegović. *Jelena Katarina.* Muž joj: Sandalj Hranić.

Katarina, muž joj: Tvrtko Borovinić. *Doroteja*; 1. muž joj: Ivaniš Blagajski; 2. muž joj: Martin Frankopan.

podijeli Dubrovčanima 17. lipnja otoke: Brač, Hvar i Korčulu,[6] a sansku župu dade 16. lipnja knezovima Blagajskim.[7] Koncem lipnja g. 1413. odmetne se od Hrvoja grad Spljet.[8] Uzalud je Hrvoje zamolio kraljicu Barbaru, neka ga zaštiti pred kraljem, komu se on nije iznevjerio. Hrvoje u pismu dapače ističe, da je prešao na katoličku vjeru; dobro je naime znao, da ga mnogi mrze zato, što je bio bogumil.[9] Osamljenomu Hrvoju ponude svoj savez Turci. Hrvoje se htjede složiti s Mlečanima; ali kad ga oni odbiše, prihvati on tursku ponudu. Tečajem g. 1414. vidjamo u Bosni turske čete, koje dapače preko Save provališe i u Hrvatsku prema Zagrebu. Sada se kod nas pojavi „turski strah“, koji će kroz vijekove moriti narod hrvatski. Na proljeće g. 1415. dodju opet Turci u Bosnu, a vodio ih je Zeč Meleč.[10] Njihovom pomoću razbije Hrvoje kraljevsku vojsku kod Doboja u kolovozu g. 1415. Ivan Gorjanski, Ivan Morović, Pavao Čupor i mnogi drugi velikaši budu uhvaćeni. Svi se otkupiše velikim svotama, samo Čupor izgubi glavu. Hrvoje ga dade zašiti u volovsku kožu i baciti u rijeku Bosnu, da mu se osveti za staru uvredu.[11] Ovom pobjedom bude iz Bosne istisnut upliv Sigismundov. Hrvoje umre u travnju godine 1416. Njegova udovica Jelena dade Omiš i susjednu Krajinu svome bratu Ivanu Nelipiću, pa se udade za bosanskoga kralja Stjepana Ostoju.[12]

Kad je g. 1418. izminulo petgodišnje primirje, plane drugi rat izmedju Sigismunda i republike mletačke. Isprvice su Mlečani radili novcem i obećanjima. Malo po malo stvoriše oni svoje stranke u gradovima i na otocima dalmatinskim. Mali se rat vodio i g. 1419., kad je u primorju hrvatskom (napose u gradu Šibeniku) harala ljuta k u g a.[13] Prava vojna započe istom g. 1420. Mjeseca ožujka g. 1420. priznade mletačku vlast grad K o t o r.[14] Kada se pak u Dalmaciji pojavio Petar Loredano s velikim brodovljem

[6] Ibidem, str. 124.
[7] Barabás et Thallóczy: Codex familiae comitum Blagay, str. 232.
[8] Gelcich: Diplomatarium reipublicae Ragusanae, str. 221.
[9] Lucio: Memorie di Traù, str. 392.
[10] Gelcich: Diplomatarium reipublicae Ragusanae, str. 245. i 249.
[11] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 230.
[12] Pucić: Srpski spomenici, knj. I. primjedba 17.
[13] Ljubić: Listine, knj. VII. str. 285.
[14] Ibidem, str. 302.—307.

*

Knezovi Gorjanski.

Nikola I., ban mačvanski g. 1354.—1375. i palatin ugarski g. 1375.—1386., poginuo u boju kod Gorjana 25. srpnja 1386.

Nikola II., ban Mačve g. 1387., ban Hrvatske i Dalmacije god. 1394., palatin ugarski 1403.—1433. Žena mu: Ana Celjska (1408. do 1438.), kći grofa Hermana Celjskoga.	*Ivan*, župan temeški g. 1402., vojvoda Usore g. 1411.—1417. Žena mu Hedviga, kći mazovskoga kneza Ziemovita.	*Doroteja.* Muž joj: Nikola Frankopan.	*Jelena.* Muž joj: Nikola Szécs.
	Katarina.		

Nikola III. Žena mu Margareta, kći Petra Cseha od Léve.	*Ivan.*	*Ladislav* † 1459., ban Mačve g. 1432., palatin ugarski god. 1447. Žena mu: Aleksandrina Tješinska.	*Katarina.* Muž joj: Henrik Gorički † godine 1454.
Katarina.		*Job*, † 1481. Žena mu: Eufrozina.	*Ana.*

mletačkim, pokore se (u travnju g. 1420.) Brač, Hvar, Korčula i drugi otoci dalmatinski.[15] Loredano dodje pred Trogir i uzme ga opsjedati. Trogirani odolijevahu Mlečanima puna dva mjeseca. Ipak su 22. lipnja god. 1420. morali priznati vlast mletačku.[16] Pad Trogira u velike je razveselio vijeće republike mletačke. Tomu veselju daje vijeće oduška u svojoj sjednici, kada izriče nadu, da će naskoro pasti i grad Spljet.[17] I doista se Mlečanima već 28. lipnja 1420. predao grad Spljet.[18] Mlečani zauzmu i neke istarske gradove, te završe rat bez ikakova mira ili ugovora. — Tako su kraljevstvu hrvatskom u primorju ostala jedino posjedovanja Ivana Nelipića i Nikole Frankopana. Nelipić je u primorju imao grad Omiš i Krajinu (od rijeke Cetine do Neretve), a Frankopan grad Senj, župu Vinodol i otok Krk. Nelipićeva kćerka Katarina udala se g. 1416. za Ivana, najstarijega sina Nikole Frankopana. Tako se ove dvije moćne i ugledne obitelji pomagahu u obrani svojih posjeda. Uz Nelipića i Frankopana ostade Sigismundu i nadalje vjeran grad Dubrovnik. — Sigismund se ipak nije Dalmacije odrekao sada, nego istom g. 1433. Tada je Sigismund putovao u Rim, gdje se 31. svibnja krunio za cara. Nemajući dosta novaca, prodade 4. lipnja Mlečanima izgubljenu već Dalmaciju za 10.000 dukata; uz to je republika mletačka podmirila sve Sigismundove troškove prigodom njegova krunisanja u Rimu i prigodom njegova povratka u Njemačku.[19] Ovaj ugovor potvrdio je kralj Sigismund još jednom, i to 29. srpnja 1437., dakle neposredno prije smrti svoje.[20] Odsada pripadat će Dalmacija republici mletačkoj sve do njenoga pada god. 1797.

Više je pažnje Sigismund posvećivao obrani svoje države od Turaka. Bosanski su velikaši već g. 1415. plaćali Turcima godišnji danak, da budu poštedjeni od provala njihovih. No zato provaljuju Turci (g. 1414.—1416.) preko Bosne u Hrvatsku. Oni su g. 1415. poharali krajeve oko Zrina i

[15] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 435.
[16] Rački: „Notae Joannis Lucii". („Rad", knj. XIII. str. 267.)
[17] Ljubić: Listine, knj. VIII. str. 19.—22.
[18] Lucius: De regno Dalmatiae et Croatiae, str. 436.
[19] Ljubić: Listine, knj. IX. str. 57. i 58.
[20] Ibidem, str. 103.—105.

Blinje. Iz popaljenih sela odvukoše Turci do 30.000 ljudi. Na jednoj takvoj provali u listopadu g. 1418. dopre Ahmed beg sa 20.000 Turaka čak u Štajersku, ali ga kod Radgone potuče vojska, u kojoj se nalazio takodjer knez Nikola Frankopan.[21] Sigismund je g. 1419. za rat s Turcima spremio veliku vojsku, ali nigdje ne dodje do boja. Sultan Muhamed I. sklopi dapače petgodišnje primirje sa Sigismundom.[22] — Veća pogibelj zaprijeti kršćanskim zemljama, kad je na prijestolje tursko sjeo Murat II., koji vlada g. 1421.—1451. Novi sultan ratuje sa Sigismundom 4 godine (1423.—1427.) radi Vlaške. Za toga rata umre 19. lipnja 1427. srpski despot Stjepan Lazarević. Naslijedi ga njegov nećak Gjorgje Branković, sin Vuka Brankovića. Gjorgje morade Sigismundu ustupiti Biograd;[23] ovaj grad bit će odsada sve do g. 1521. glavni bedem za obranu Ugarske i Slavonije od provala turskih. — Mnogo je teže bilo stanje u Bosni, u koju Turci provaljuju po volji. Ondje je g. 1418. Stjepana Ostoju naslijedio njegov sin Stjepan Ostojić. No već iza 3 godine dodje opet na prijestolje Tvrtko Tvrtković, koji vlada od g. 1421. do g. 1443. Tvrtko se isprvice držao Sigismunda, očekujući od njega pomoći u borbi s Turcima. Ali Sigismund upravo u to vrijeme troši svoje sile u Češkoj, gdje (g. 1420. do 1431.) uzalud vodi sedam križarskih vojna na Husite. Kasnije htjede Tvrtko dobiti pomoći od bogatih knezova Celjskih, koji mu bijahu rodjaci. Zato je 2. rujna 1427. u svome glavnom gradu Bobovcu izdao povelju, kojom grofa Hermana Celjskoga i njegove potomke imenuje svojim nasljednicima za slučaj, ako bi Tvrtko umro bez potomaka.[24] Ipak nije Tvrtko ni od knezova Celjskih dobio očekivane pomoći. Zato morade osamljen Tvrtko g. 1429. priznati vrhovnu vlast Muratovu, da Bosnu zaštiti od provala turskih. Turci su tečajem toga rata zauzeli u Bosni nekoliko gradova, za koje htjede sultan u ime otkupnine dobiti 32.000 dukata. Pošto kralj Tvrtko nije imao novaca, zamoli zajam od mletačke republike, ali njegova molba bude 5. rujna 1430. odbijena.[25]

Sigismund je mnogo razmišljao, kako bi svoje zemlje učinio sposobnima za obranu od Turaka. U tu svrhu sastavi g. 1432. osnovu, na temelju koje izdade u Budimu 12. ožujka 1435. posebnu naredbu. Hrvatsku vojnu silu razdijeli u 3 tabora. Južni ili hrvatski tabor čini 5 banderija, od kojih po jedan daju: kralj i ban hrvatski, te knezovi cetinski, krbavski i senjski. U taj tabor pristaju takodjer Dubrovčani i Vlasi. I srednji ili slavonski tabor broji 5 banderija (po 500 vojnika), koje uzdržavaju: ban slavonski, biskup zagrebački, prior vranski (kao posjednik županije dubičke), knezovi Blagajski i velikaš Vladislav Toth od Susjedgrada. U istočni ili usorski tabor daju: mačvanski banovi 4000 vojnika, Ivan Morović 1000, Matko Talovac (na račun Srebrenika) 1000, a drugi velikaši zajedno 2200 vojnika. Za Ugarsku je Sigismund uredio 2 tabora; temešvarski i erdeljski.[26]

[21] Dimitz: „Geschichte Krains“, knj. I. str. 261.
[22] Pray: „Historia regum Hungariae“, sv. II. str. 233.
[23] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 234.
[24] Katona: „Historia critica regum Hungariae“, sv. XII. str. 477.—479.
[25] Ljubić: Listine, knj. IX. str. 45.
[26] Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum, sv. I. str. 374.

Sigismund postade g. 1436. i češkim kraljem. Doživio je gotovo 70 godina i dočekao smrt naših najvećih ljudi. Prvi je umro Nikola Frankopan, bogati vlasnik Vinodola, Krka, Senja, Modruša, Gacke, Bužana, Like, Ozlja i Cetina. Kao ban Hrvatske i Dalmacije (g. 1426.—1432.) posudi on Sigismundu 28.000 dukata i dobi u zalog veći dio preostale Hrvatske (gradove: Bihać, Sokol, Ripač, Rmanj, Knin, Vrliku, Ostrovicu, Skradin i dr.). Nikola umre 26. lipnja 1432.[27] i ostavi 9 sinova, koji će g. 1449. razdijeliti imanja očeva. Nikola Gorjanski, koji bijaše 32 godine (1402.—1433.) palatin ugarski, umre 3. prosinca 1433., ostavivši za sobom 2 sina: Nikolu i Ladislava. Ivan Nelipić, knez cetinski, omiški i kliški, umre g. 1434. Naslijedi ga jedina njegova kći Katarina, udata za Ivana Frankopana. Katarina dobije po svome ocu Sinj i Travnik na rijeci Cetini, zatim Čačvinu, Klis, Omiš, Visuć, Kamičac, Ključ, župu Petrovo polje, župu Odorjan i Zvonigrad. Njezin muž Ivan Frankopan, koji je svoga oca naslijedio u časti „bana Dalmacije i Hrvatske“, proširi sada svoj naslov dodatkom „knez cetinski i kliški“. No kralj Sigismund zatraži od Ivana Frankopana, neka se kani Nelipićevih imanja, jer da ona pripadaju kruni, pošto je Ivan Nelipić umro bez muških potomaka. Ivan Frankopan ne htjede poslušati, radi čega bude početkom g. 1436. proglašen buntovnikom, te mu kralj oduze sve časti. Matko Talovac, koji je g. 1435. bio imenovan „banom Slavonije“, dobije od kralja nalog, da pokori Ivana Frankopana; za nagradu dobit će sve, što u tome ratu osvoji. Koncem g. 1436. umre Ivan Frankopan, na što njegova udovica Katarina 31. siječnja 1437. predade banu Matku Talovcu čitavu baštinu oca svoga.[28] Odsada su Matko Talovac i njegova braća: Petar, Franko i Ivan držali sve gradove i posjede Ivana Nelipića, te nosili naslov: „knezovi cetinski“. Herman Celjski, tast Sigismundov, bijaše god. 1406.—1408. i 1423.—1435. ban slavonski, a umre 13. listopada 1435. u Požunu. — Kralj Sigismund umre 9. prosinca 1437. u moravskome gradu Znojmu. Sigismund nije provodio sretan obiteljski život. Mnogo je tomu bio i sam kriv. Boraveći u Rimu, sam je Sigismund sebe ocrtao papi Eugenu ovako: „Tri su stvari, sveti oče, u kojima se ne slažemo, a opet se u trim stvarima slažemo. Ti u jutro dugo spavaš, a ja pred zorom ustajem; ti piješ vodu, a ja vino; ti bježiš pred ženama, a ja za njima. No zato ti darežljivo dijeliš crkveno blago, a i ja za sebe ništa ne prištedim; tebe bole noge, a mene ruke; ti razoruješ crkvu, a ja državu.“ To pripovijeda savremeni pisac Aenea Silvio Piccolomini, koji kasnije postade papom. Još nam Silvio kaže, da je Sigismund bio lijepoga tijela, ali da je bio pohlepan, nestalan, rasipan i razdražljiv, a uz to razbludnik i lažac; više je obećavao, nego li obdržavao.[29] Ali još gora od Sigismunda bijaše njegova druga žena Barbara Celjska (prozvana „Crna kraljica“). Ona je živjela toli razuzdano, da ju je Sigismund već g. 1419. radi preljuba osudio na zatvor. Barbara je rodila jedinu kćer Jelisavu, koja se udala za austrijskoga vojvodu Albrehta V. Taj bijaše sin onoga Albrehta IV., koga je Sigismund g. 1402. proglasio nasljednikom svojim.

[27] Šurmin: „Hrvatski spomenici“, str. 131.

[28] Lopašić: „Hrvatski urbari“, str. 6.

[29] Palacky: Reise nach Italien, str. 113.

SMRT GROFA PETRA ZRINJSKOGA I KNEZA FRANA KRSTE FRANKAPANA.

(30. travnja 1671.)

Spjevao MILIVOJ PODRAVSKI. (Zagreb.)

Ako se pak ufaš bane v pomoć nimšku,
Da od nje primaš tvoju sriću Zrinjsku
Veruj Nimcu da znaš, kako suncu zimsku,
Od njega moć imaš, ...kad primeš smart tminsku.
Grof Petar Zrinjski. („Obsida Sigetska".)

I.

Ban Zrinjski na trublje se prenuo zvuk
Na tvrdomu Čakovu turnu
I carski mu glasnik uz svečani muk
List preda i u noć jurnu.

S njim šurjak sjedi knez Frankapan
Uz banicu Katarinu.
Luč primakne, pečat skine ban
Nad hartiju glavom se vinu.

„K prijestolu mojemu stigao glas,
U carskomu toplomu skutu
Da zmajića vjernoga grijah, svoj spas,
Pa guju si odgrijah ljutu.

Za milosti moje beskrajni tok,
Što čašću te obasû, blagom,
Da hvale je tvoje prispio rok,
Da izdajom plaćaš mi nagom.

Da ti, koji kruni mi bio si štit,
Sin vjernoga roda junaka,
Sad s Turčinom kaniš carstvo mi bit,
Zaboraviv djela predaka.

Da s vrazima rotit se sad ti je slast
I buntovnu vojsku da dižeš.
Da skinuti snuješ žezla mog vlast,
Za kraljevskom krunom da sižeš.

Al pamti, da lav sam, a ti da si crv,
Da čitav si u mojoj vlasti;
Da *moja* je tvoja u žilama krv,
Sve blago, sve kule, sve časti.

No milost je beskrajna. Pokaj se, daj,
K prijestolu mojem pohiti,
Moj stari budi i vjerni mi zmaj
I sve će ti prošteno biti."

On odbâci pismo. I oganj stud
Na licu se njegovu bori.
Tad skoči, u široku lupi se grud
I vikne, da svom kulom ori.

„Da otidjem, onda bih morô mu reć,
Da sluga mu nisam ni sužan.
Rod Zrinjskih sve sam si je umio steć,
Nit ikomu išto je dužan.

Ko njegov i *moj* je drevan grb,
A mač mi je sjajniji slavom.
On mirno je spavao ne znajuć skrb,
Dok stražah ga s krvavom glavom.

Pa pobjeda naših to je sad plod,
Da nad nama mir on sklapa?
Nijemac da kolje sad hrvatski rod,
Od turskih što osta ga šapa?

Tko caruje, neka pravi je car!
Neg ognjišta, život nam štiti!
A ne će li, onda je nevjera zar,
Da slobodni hoćemo biti?

Kad voli litanije, trublje no zvuk,
Kad straši se sablje i vatre,
Nek drugomu pusti voditi puk,
Pa žene nek čuva i fratre.

Što viče tu vjernost i zahvale dug?
On svoje zar dužnosti vrši? . . .
Sad vjera je varka, a zakletva rug,
On sam ih već odavna skrši.

Ja s Mlecima ću se svezati znat,
S Parizom i stambulskim vragom,
Al mir i slobodu ću zemlji toj dat
I vjernijom štitit je snagom.

*

A šurjak mu Frankapan kliknuo mlad:
„Daj sazvati sve kapetane!
Klobuci će njemački letjeti sad,
Dok sablje izvučemo, bane!“

Al drugi put trublje zveknuo zov,
I most se spusti i dignu.
U odaju stupi glasnik nov,
I novo pismo stignu.

„Dužd mletački nè može vojske ti slat,
Jer široko smeta mu more.
Kralj francuski htio bi boraca dat,
Al strme su dò tebe gore.

Dužd mletački mogo bi katkada slat
Koj dukat il mošnjicu škuda.
Kralj francuski može tek savjet ti dat,
Da maniš se zaludnog truda.“

I treći put trubljin tresnuo glas
I treći se glasnik javi.
On sagne se, bujna mu prospe se vlas,
Pred velmožu treći list stavi.

Frankùlin iz Primorja slova ta
Kapetan mu vjerni piše:
„Gospodine, sreća mi služila zla,
Ja nè mogoh branit se više.

Kraljèvica propa i Hreljin-grad
I Križani, Bribir i Grobnik.
U Bakru me svlada Nijemac i glad,
Sad sužnjujem u njem zli kobnik“.

Al četvrti puta zatrubilo, čuj!
I zveket i kopita topot.
U odaju vojnik banuo tuj
Uz stuba i vratiju štropot.

Na licima rane, u očima strah.
U prašnom je, razdrtom ruhu. —
„Što, Tardiću, nosiš? Susta ti dah
Na sedlu kroz noć gluhu?“

„„Erdödy u Zagrebu bubnja uz grom
Proglasio vojsci i puku,
Da kršćanstvo izdaješ ù srcu zlom,
Da nà cara digo si ruku.

Da banska je tebi uzeta čast,
Sva dobra da rod tvoj gubi.
I tkogod da priznaje tvoju vlast,
Tom glava se s ramena rubi.

Tvoj vojnik je odbjego stijeg tvoj,
U strahu te narod tvoj kune.
A Spankau već vodi svoj željezni roj,
Arkebuzire, dragune.

Već sjutra ćeš s bedema gledati moć
Na stjezima orlove pršit.
Ja moradoh ovo ti javiti doć,
Pa zajedno s tobom svršit.““

Grof Petar svoj zlatni razdre pas
I mač svoj na koljenu skrši.
„Puk voli da trpi i ostavlja nas,
Pa božja nek volja se vrši!“

A grofica ciknu: „Tardiću, čuj,
Daj najbržeg konja odveži!
Ti, slatki vojno moj, pred zore još ruj
U sigurno sklonište bježi!“

„„Ždrijepca mi sedlaj, koj grabiti zna,
Al ne ću ja bjegati skrivno.
Baš ù Beč ću k caru jezditi ja,
Pred lice mu stupiti kivno.

Pokazat ću ovaj mu oprosni list
I vjernost ću priseć mu snova.
Pa nadalje skrušen svoj krušac ću grist
Pod gredama staroga krova.

Hrvatima mili se njemački bič . . .
Eh, pa i *mene* nek tuče!
Kô pas ću se zgurit, utomiti krič.
Skrij zube, pitomi vuče!““

A Frankapan njemu: „Svače moj,
U njemačko ne vjeruj pismo!
U cara je himbenih dvorana broj.
Daj bježmo, dok bèz glavâ nismo!“

„„Ja nè mogu bježat. Zaboravljaš zar,
Što lozinka moja mi zbori?
Pod grbom me napis opominje star:
Vincere aut mori.

Junaku je tùdjînstvo pelin i mrak.
Šta strani će meni svijet?
Il slatke domovine disat ću zrak
Il prignuti šiju pa mrijet.““

Da dobar je car, to znademo svi,
Al krivo mu naloge vrše.
Okò njega ljudi koče se zli:
On obeća, oni skrše.

I tako mu dugo govore svi,
Dok ì sâm, siròmah, mnije,
Da kralj ima riječ drugu neg mi,
Da zgaziv je *muž* je ko prije.

Ban list im pokazuje: „Pokaj se, daj,
K prijestolu mojem pohiti.
Moj stari budi i vjerni mi zmaj
I sve će ti prošteno biti.“

Al oni tek smiju se, ruke si tru,
Od tamnice traže ključe.
„Mi jednu smo ptičicu čekali tu,
Sad dvije u krleci čuče.“

I tuže i sude. Razmišljaju svi
Kroz čitavu godinu dana.
I novom dok travnju se svršiše dni,
Tad puste iz tamnice bana.

Na zadnji dan travnja u deveti sat
U Neustadtu bečkom tišina.
Po najmanjem zvonu zacinkao bat
Na tornju od kapucina.

U prostranom dvorištu, svuda zid čvrst,
Grof Petar u pratnji koraca.
U desnici drži drveni krst,
Na Raspetog poglede baca.

Dva kapucina: gvardijan
I pater Oton ga prate.
Na rajski ga sjećaju vječni stan
I krunicu truse i čate.

A Tardić, sluga vjerni, sav strt,
Za stopama gose svog kroči.
On stisnuo zube, blijed kô smrt,
I vrele tek suze toči.

Odjezde u travanjske noći tmu
Sa četir put deset jahača.
„Bog čuvaj te“, klikne, „ù svakom zlu!“
Odmahnu mu žena bez plača.

II.

Mlad bubnjar za njim snagom svom
Po bubnju šipkama lupa,
A gradjanska garda po taktu kô grom
Pod četiri barjaka stupa.

Slijedi ih kaciga, gvozdena grud.
To carski su kirasiri.
A okolo s napetim kokotom svud
U pripremi mušketiri.

Sredinom dvorišta visok i jak
Od dasaka pod se diže,
A crnoga sukna napeti vlak
Po čitavoj plohi mu siže.

Na crnomu suknu Nikola Mohr
U crvenom ruhu stao,
A obje mu ruke kô gvozdeni čvor
Mač dugački stišću, jao.

Ban šurjaka sjeti se: Svače moj,
U njemačko nè vjeruj pismo!
U cara je himbenih dvorana broj.
Daj, bjež'mo, dok bèz glavâ nismo.

Na stratište stupi nesrećni ban,
Sâm bogatu dolamu svuče.
Još zadnji pût božji pogleda dan
I sluzi si mahne mûče.

A Tardić sav drščuć kô nà vodi prut
Sa svilenim rupcem pokroči.
Gospodar klekne. On kunuć čas krut
Te drage mu zàveže oči.

„Što plačeš? Što proklinješ? Usud je to
Zapisao meni već tako.
Da narod moj mene je slušati znô,
Sad drugi bi, dragane, plako.“

I prigne glavu. Uz siktaj i cik
Mač Mohrov se digne i pane.
Al jošte ban kleči. Nit uzdah nit krik...
Tek krv brizga žive iz rane.

I drugi put mahne meštar Mohr . . .
Sa sukna se glava skotrlja.
Još miče se, trepeće živi ko stvor,
A zà njom svud krvava mrlja.

Izvedu sužnja drugoga već . . .
I Frankapan bio, pa nije.
I *njega* je morao dvaput sjeć.
To tvrde su bile šije.

Beč odahnu sačuvši radostan to,
A Hrvatska zaplače glasno.
Al svršeno već je u nepovrât zlo,
Sad plakat i jecat je kasno.

Nek čuva Bog *kralja*, nek čuva *nas*,
Nek *drugim* nas putima vodi.
Ta krv nek nam bude nauk i spas
Na teškome putu k slobodi.

SANE KURJAKOVIĆ.

(Prigodom njegovih „Pjesama s Korane“.)

Napisao prof. Dr. M. OGRIZOVIĆ.

Godine 1900. štampani su *„Mladi dani Sane Kurjakovića“*, prvijenci mladog pjesnika, koji je svoje prvo evangjelje zbio u četiri značajna stiha:

„Pjevam zori — pjevam noći tamnoj,
Kunem lance — pjevam za slobodu,
Pjevam mojoj sirotinji tužnoj,
Pjevam divnom mom hrvatskom rodu“.

(„Moja pjesma“.)

Tu je priroda, puk njegov i Hrvatska — idila, tuga i bol. No koliko bio sjetan njegov prvi osjećaj, nije očajan. Nije to pesimizam — jer Sane se onodobna moderna poezija nije ni taknula —, a nije ni afektacija. Bile su te prve pjesmice direktni, prirodni izliv duše, koja je osjećala, da mora sve onako reći, što joj je u nutrini. Nije ta zbirka zlatom ili srebrom okovano zrcalo, već površina mirnog jezera, u kojoj se ogleda kamen, šuma i daleko nebo. U tom prirodnom ogledalu vidimo pokupski kraj, pjesnikovo rodno „Jugovo mileno“ i tužne rastanke s njim, mladu mu ljubu i staricu majku, a nadje se i po koja sličica o pastiru i pastirici, o momku i djevojci — ali i o mukotrpnom seljaku, o siromašnom „drotaru“. Sve se izvija jednostavno i bez naprave s uresima narodne pjesme u laganom osmercu s neprisiljenim srokovima, a gdjekad i u tugaljivu desetercu. Ima u toj zbirci i pjesma „Grade, dušo, s Bogom, laku noć!“, gdje se Sane na parobrodu rastaje sa Senjom-gradom. Tu je naime proboravio bio tri godine u sjemeništu. Otud je šiljao i prve svoje pjesme u svijet: u Vrhbosnu i u Prodanovu „Hrvatsku“ s pseudonimom „Mijatov“, kojega je kasnije promijenio u „Sane Kurjaković“ (Pravo mu je ime Stjepan Vuksan).

No njegovim poglavarima nije bilo pravo to pisanje, pa kad su mu jednom našli i druge pjesme i spalili ih, odluči, da ostavi svoj stališ

„Nema mira, gdje krv vrela struji,
Gdje je srce snažnih sanja vir“.

Poslije vojništva otišao je na filozofiju u Zagreb i u Beč, a već druge godine 1901. štampao svoje *„Sanine mile časke“*, u kojima je i obijesti i

veselih uspomena iz mladovanja. Već prvih „osam cjelova“ pravi su bijou-i s po dvije dražesne kitice. U jednome pjeva: kad bi mu se srce kojom sudbom prolomilo, poplavilo bi ljubavlju cijeli svijet, potopilo i dragin čamac, a nad pučinom bi lijetale njihove duše — ko galebi bijeli; u drugom opet želi, da mu je draga jorgovan-grana, a on na grani slavuj-ptica pojući svoje sitne pjesme i t. d., i tako sve jedan motiv od drugoga dražesniji. Od ostalih „pastirskih“ čovjek bi morao iznizati sve te vedre sadržaje kao bisere na svilenoj niti, da se pravo prikaže neusiljeno Sanino slikanje najbujnije dispozicije u doticaju sa zavičajem i prirodom: na mekoj travi, pod šatorom, u borovim granama, na sušenu sijenu, uz ovce i frulu, u vinogradu i t. d.

Još iste je godine izišlo i *„Sanino djakovanje“*; te su pjesme zrelije, a u njima je dojmova iz staroga svijeta, a naravno i uzdaha za rodnim krajem. Sam u uvodu prostodušno veli, da će pjevati:

„S kim sam bio, s kim sam boravio,
Rujno vince s kim sam nekad pio,
Kud sam šeto, s milim razgovaro,
Ideale gdje sam mladjan stvaro . . .“

Sane djak najjače izbija iz pjesme „S Bogom moje djakovanje drago!“, gdje je bilo i tuge i radosti, a i grijeha (Bože mi oprosti!). Ali ima dubljih i ozbiljnijih refleksija kao ona „Sirotinji“ — zadnjoj na svijetu — ima i gorče boli („Ah, što li se viju . . .?“), reminiscenca („Na vratima crne škole“), a dašto nije zaboravio ni onih svojih „pastirskih“ vragolija. Kako umije još uvijek udariti u bećarske žice, svjedoči početak pjesme „Čuturi“:

„Pijan Sane uz čuturu poje:
Oj čuturo milo dobro moje,
Dobro moje sve moje imanje,
Mladost bujna, moje plandovanje,
Moj živote, moji bajni snovi,
Oj, čuturo, Bog te blagoslovi!“

Čudno li se čovjeku čini, kad poslije ove pustopašnosti prevrne dva tri lista, pa vidi sasvim tužnu „Suzo, moja suzo . . .“; ali Sane već jest takav: iskren u veselju i u tuzi.

Što kasnije, sve mu se više i oblik dotjeruje; pojedinosti brižljivije izradjuje, a u glavnom se drži narodne pjesme imajući za uzor najviše Branka Radičevića i Petra Preradovića, koje je još za mladosti zavolio, pa za „moderne“ nije poslije nikad mario; kraj mirisa svoga poljskog cvijeća nije se nigda parfumirao, jer mu to nije ni trebalo. G. 1902., kad izdade *„Sanino majsko cvijeće“*, kliče opet „Evo, braćo, opet pjesme nove“ i tu nam tužno priča, kako mu je bilo „kad prodao svoje Jugovo“, za koje mu je sirota majka „zrno k zrnu sabirala“, a on očajan od njega odlazi. Priča nam i smrt majčinu, kako je gledao mrtvo „ono milo tijelo, štono nekoć mene odojilo mlada“, a to sve s nepatvorenim i istinskim čuvstvom. Predaleko bi nas zavelo, da redom ogledavamo ostale njegove „vragoljanke“, pa „pastirske“ i „vinovljanke“ — svaka se od njih pozoblje kao grozd za grozdom — ali treba da se posebice istaknu „dragine

pjesme“ sa čistim intimitetom, a uvijek na narodnu oslikanim; u jednoj na pr. kaže: kad bi mu draga bila list papira, on bi na njem islikao srce s ljiljanovim cvijetom „da znaš, dušo, da te dragi ljubi, da ti srca ogriješiti ne će!“ Koliko je dražesne diskrecije u ovoj pointi!

Kad je Sane postao profesor, izdao je g. 1903. *„Preko trnja i gloginja“* i g. 1906. *„Sanine mile uspomene“*. Ovdje je već više mraka i razočaranja, a i ton je teži.

„Planuh žarom istine i pravde
Za svoj narod i sirote sinje,
Da smrznute ogrijem im žile,
I s očiju ledno bijelo inje“.

U pjesmi „Grob Hrvata“ mrko tuži, kako Hrvat ostavlja svoje kosti u Americi; uopće patriotizam i osjećaji za socijalnu bijedu jače su naglašeni („Vatra na Balkanu“, „Moderno roblje“ i t. d.), a od predjašnjeg Sane malo je smijeha, malo šale, ali više tužnih uspomena. Dok je „Preko trnja i gloginja“ većinom sve sivo i suro, vedrine bljesnu tek katkad u „Saninim milim uspomenama“. Pjesnička im je dikcija poskočila; u ritmu i u jačim mislima osjeća se već Kranjčević.

Napokon nakon oduže stanke javiše se nedavno njegove *„Pjesme s Korane“*,[1]) u kojima je i opet ostao sebi vjeran. Kraj sličnih pjesama s prvim zbirkama ima nekoliko šire koncepcije, kao što su: „Duh Hrvata na ruševinama grada Zrinjskih i Frankapana“, „Slijepac na umoru“, „Majka sa sinovima na diobi“ (vrlo karakteristična), „Iseljenik“, „Molitva 1910.“, u kojoj se nalaze i ovi stihovi Bogu:

„Svijet je samo jedna suza Veličanstva Tvoga sveta,
Što umire na toj kori — ko na mrazu cvijet proljeća“.

Ova je zbirka uopće više poučna i odgojna, dok su predjašnje bile bujne i slikovite; namjesto čuvstvovanja došla je retorika i raspravljanje. Zato će „Pjesme s Korane“ više koristiti negoli zabavljati, no iz njih se ne može dobiti slika Sane Kurjakovića kao pjesnika i kao pojave u našem književnom svijetu svakako originalne. U tu svrhu treba proći sve one predjašnje zbirke Sanine, a još bi bilo zgodnije probrati najljepše od onih najljepših — iz svake od spomenutih dispozicija po nekoliko —, pa od toga saviti malu Saninu antologiju, u kojoj bi bila sitna, ali jasna, slika pjesnikova zasebna individualiteta. Izišao bi simpatičan lik, vrlo bliz i vrlo srodan našemu čovjeku uopće, sa svim svojim vrlinama i manama, samo što bi u Sane vrline pretegle, jer je u njega vrlo mnogo srca, pa su mu suze iskrene kao i smijeh.

---

[1]) Tiskara D. Hauptfelda u Karlovcu; cijena 1 krunu.

KAD SE ZAMEĆU PLODOVI.

Spjevao SIGISMUND ČAJKOVAC. (Zagreb.)

Smokva je pustila zametke svoje,
i loza vinova ucvala miriše. Ustani,
draga moja, ljepotice moja, i hodi!

Salamon: Pjesma nad pjesmama. II.—13.

Dokle mi pogled oka dopire vedrom daljinom,
Svud se zelèni dol i brijeg pod nebištem vedrim.

Gledaj, kako su naše u dolu procvale voćke,
Kako se slažu boje šarenog cvijeća po bašči.

Sad će pomladjena priroda kano vjerenica lijepa
Cvjetne razviti čare i Stvorcu svom se prikazat.

A kada poput vjerenice zasja punom ljepotom,
Onda mirisnim cvijećem zameće plodove svoje.

— Ljubavlju krunjena lijepost nove stvorove stvara
Odvijeka tako kao i danas i tako će navijek. — — —

Daj mi ruku, da Te povedem mirisnim poljem!
Podji, da vidimo, jesu li ocvale kajsije, breskve;

Jesu li opale latice; — da li se zametnuo plod;
Ili je možda po voćkama mnogo uvelo cvijeće.

* * *

Pogledaj bašče! Breskva i kajsija pustiše cvijeće;
Za cvijećem tekar će doći bujno zeleno lišće.

— Tako i čarobne sanje dovode muževna djela:
— Slavuj uz divnu pjesmu gnijezdo podmlatku gradi . . .

Vidiš, kako se gore ubavim brijegom
Prostiru vinogradi urešeni dvorcima bijelim.

Treba da vidimo, plače li srezana vinova loza,
Il' je već pustila pupove i sitno mirisno cvijeće;

Hoće li vina biti? — Pod jesen vesela berba?
Da li će orit se pjesma pudarica preko bregova?

— Hajde sa mnom, da vidimo naše sladjane nade!
Što li nam jesen rodna u svom obećaje krilu.

POŠURICE.

STARA MJESTO MLADE.

Vesela igra u jednom činu. Poljski napisao J. KORZENOWSKI. Preveo S. RAKOŠEV.

Osobe:

Kazimir Jelfovski, liječnik,
Ferdinand Steblovski, umirovljeni poručnik,
Katarina Repkovska,
Emilija Želinska, njezina sestrična,
Josip, sluga Kazimirov.

Dogadja se u velikom gradu.

(Soba Kazimirova. U sredini glavna vrata. S desne strane vrata u druge sobe. Na lijevoj strani pisaći stô, nešto dalje polica s knjigama.)

PRVI PRIZOR.

Kazimir. Poručnik, zatim Josip.

(Kazimir sjedeći kod pisaćeg stola, na kojem ima knjižica i zapaljena svijeća, dovršio je pismo i čita ga. Čuje se zvonjenje. Čas zatim dolazi poručnik.)

Poručnik: Kako je, Eskulape? Kako je, Kazimire?.

Kazimir (ogleda se): A, kako je, poručniče?

Poručnik: Zašto govoriš tako visokim glasom i tako nježno, dostojanstveno? (Smijući se.) Kako je, poručniče? (Približuje mu se.) Ah, ah, ti si nešto blijed, dragoviću! Možda se sam potajno liječiš, što? (Smijući se.) To bi bilo lijepo!

Kazimir (slegnu ramenima): Uvijek isti! Sijeda glava, a prazna.

Poručnik: Kažem ti, da ti nešto fali. (Metnuo mu ruku na rame i gleda ga.) Grom nek me ubije, i suze u očima! O, to je zlo!

Kazimir (pozvoni): Sjedi, poručniče, i zapovjedi, da ti se donese smotka! (Poručnik sjedne. Josip dolazi.)

Poručnik (Josipu): Daj mi smotku! No, zašto stojiš i gledaš svojeg gospodina? Čekaš li, da ti on zapovjedi?

Josip: Jest.

Kazimir: Ded!

Josip: Odmah! (Podje k ormaru za spremanje i dade poručniku smotku.)

Poručnik (ogleda je i baci): Magarče! Ta je za bolesnike, meni daj bolju!

Josip (pogleda gospodara).

Kazimir (nasmiješi se): Samo daj!

Josip: Ovu, gospodine! (Pruži poručniku drugu.)

Kazimir: Sad možeš otići!

Josip: Idem odmah. (Podje, ali se vrati.) A ako dodje kakav bolesnik, da li da kažem, da niste kod kuće, gospodine?

Kazimir: Ako dodje kakav jadnik, pribilježi ga!

Josip: Dobro, gospodine! (Odlazi i opet se vraća.) A ako dodje kakav gospodin, da li da ga otpravim?

Kazimir: Otpravi ga.

Josip: Dobro, gospodine! (Podje i opet se vrati.) A ako dodje kakva gospodja, da li i nju da otpravim?

Kazimir: Otpravi i nju.

Josip: Dobro, gospodine. (Podje i opet se vrati.) A ako dodje kakav sluga s pismom?

Poručnik (srdit): Izbaci ga preko stepenica, a sam idi do vraga! Zašto opet gledaš gospodara? Ne vjeruješ

li možda, da imaš tog glupaka baciti preko stepenica.

Josip: O ne, gospodine poručniče!

Kazimir: Uzmi od njega pismo, a on neka dodje kasnije.

Josip (poručniku): A! Vidite, gospodine? (Odlazi i govori sam sobom.) Svaku hulju smijem pustiti unutra — dobro! — gospodje i gospodu otpraviti — dobro! — slugu baciti van — to ne ću učiniti! (Odlazi.)

DRUGI PRIZOR.

Kazimir. Poručnik.

Poručnik: Taj mora da je lukav, jamačno te pošteno vara?

Kazimir (zatvara dva ista pisma): Zašto tako sudiš o njemu?

Poručnik: Zato, jer se čini previše odanim.

Kazimir (smije se): I to, da je dokaz, da me vara?

Poručnik: Jamačno! A što nas se to tiče! Manimo se tog ludjaka! Sad mi reci, što ti se dogodilo? Što te tako ražalostilo? Znaš, da te iskreno ljubim i veoma štujem, jer si ti valjan Eskulap, a takovih je malo medju vama.

Kazimir (pruži mu ruku): Hvala ti za dobro mišljenje o meni i za tvoju odanost.

Poručnik: Samo nemoj da govoriš s tako ptičjim glasom, kao zauvijek da hoćeš da se dijeliš od mene i kao da mi očituješ svoju volju. Valjda još nisi pisao oporuku? Što?

Kazimir (meće listove u iste zamotke): Nikako ne, dragi prijatelju. (Uzdiše.) To su pisma.

Poručnik (ponovi uzdah): Pisma? Mora da su puna ta pisma: ah i oh; jer uzdišeš nešto duboko!

Kazimir: Ah, u njima nema pače nijedne riječi iz srca.

Poručnik: Ah, k vragu! Doktor liječništva i govori o srcu!

Kazimir: Zar je to što čudna? Zar liječnik ne može ljubiti i osjećati? Hoću da se oženim, dragi poručniče!

Poručnik: A zašto to?

Kazimir: Zašto? Zašto se ljudi žene?

Poručnik: To ja ne znam.

Kazimir (ustane): Svakom od nas doći će čas, kad će mu dosaditi samovanje, kad će mu biti nesnosno.

Poručnik: Takav čovjek nek ide u gostionicu; ondje će naći veselo društvo i izvrsno pečenje.

Kazimir: Tamo da tražim tišinu, milu okolicu, ako ne ću da budem medju četiri zida, kad nastupi noć i vrijeme odmora?

Poručnik: Tada potražimo društvo, zapovjedimo, da nam se skuha dobra večera, kupimo dobrog vina i naručimo „Havana“ smotki.

Kazimir: Svakom od nas jamačno doći će doba, u kom nikako ne može biti bez prijatelja, koji bi mu posve poznao dušu, koji bi znao za sve njegove tajne, i koji bi sve dijelio s njim, dobro i zlo.

Poručnik: Jest, koji bi znao za sve džepove, poznao tajne svih ladica i koji bi dijelio s tobom sav tvoj dohodak. Ako ti treba takav prijatelj, evo mene, a kraj mene bit će ti lako.

Kazimir: Ti mi se prikazuješ gorim, nego što uistinu jesi. Ti nisi stvoren za takvog prijatelja, a ja o takovom i ne govorim.

Poručnik: Onda o drugom?

Kazimir: Žena je najvjerniji prijatelj, kojem muž poklanja sve svoje povjerenje, koji nas ne vara.

Poručnik: Tako je!

Kazimir: Žena je kraljica u kući i porodici, ona je središte mira i sreće, ona je jedina, koja čini, da uistinu živimo.

Poručnik: Ha, ha, ha! Hoćeš li, da ti to isto reknem drugim riječima?

Kazimir (sjedajući): Reci!

Poručnik: Poznam dosta takovih žena, koje su kraljice mrmljanja, koje samo uz domaće ognjište paze, da se ne prepeku pilići i da juha ne prekipi; poznam i takove, koje su središte velike domaće sreće, naime nekih petnaestero mališa; to su ugodnosti! A znaš, što rade muževi takovih žena?

Kazimir (smijući se): Na primjer!

Poručnik: O, ondje jedan proklinje pečenu pilad svoje kraljice, i ide po piliće k „Crnom orlu", a ja s njim. Drugi bježi od porodične buke i iz sredine kućnog mira i domaće sreće, kupi dalekozor, ide na opere i balet, a ja s njim. Jedna od tih sudbina čeka i tebe, dragoviću moj!

Kazimir: Ti sve pretjeravaš.

Poručnik: Vidjet ćeš! A ipak bih volio, da dobiješ takvu ženu, a ja da ti ostanem prijatelj; onda bismo skupa išli na balet i k „Crnom orlu".

Kazimir (ustane): Ti si stari nevaljalac, dragi poručniče; godine ti ne dopuštaju, da isto misliš o tom kao ja.

Poručnik: S obzirom na to bio sam uvijek isto skoro star; jer nikad, vjeruj mi, nikad mi druge misli nisu godile i na um dolazile. Ali manimo se toga, jer bi nas to daleko odvelo. (Pali smotku.) Zaista hoćeš da se oženiš?

Kazimir: Zaista, i to iz najboljeg osvjedočenja.

Poručnik: A znadeš li, dragi Eskulape, da je glupost, koju učiniš po dubokom osvjedočenju, glupost u pravom smislu te riječi.

Kazimir: Nazovi to, kako hoćeš, po svojoj ekspričuvničkoj filozofiji. Ja ti velim, da ću ono, što sam odlučio, učiniti.

Poručnik: To mi je žao.

Kazimir: Već mi preko trideset godina; nisam mladić; dosta sam promišljao i računao.

Poručnik: Dobro si učinio, što si s tim računao i o tom razmišljao. Ali slabe koristi od toga, kad nisi stao na svoje noge, već si pao na nos. Ha, ha! Ti padaš kao namazan kruh.

Kazimir: Pretjeravaš, prijatelju, a kraj svega toga nisi ni iskren.

Poručnik: Ja, da nisam iskren? Grom nek me ubije, ako nisam posve osvjedočen, da je žena posve nepotrebna i velika glupost!

Kazimir: Tad si ti bez sumnje svetac?

Poručnik: Za kog me držiš, dragoviću moj? Jesi li zaboravio, da sam bio poručnik?

Kazimir: Mani se, mani . . . toliko je sigurno, da si sam osjećao, da si želio . . .

Poručnik: Osjećao! Želio! Kako to slatko cijediš kroz zube, kao kroz gusto sito. Zašto ne rekneš, da sam nekad volio lijepe drugarice, da sam bio lèpîr ili vjètrenjâk — a ako hoćeš ništarija? To stoji, da sam bio, to je nešto vrlo naravno. — Ali to je ipak velika razlika, jesti samo onda, kad čovjek zaželi da jede, ili imati uvijek stô pred nosom, a usto svoj.

Kazimir: To je demoralizacija. Stidi se!

Poručnik: Dragoviću moj! Položaj i rad čine čovjeka. Jednu istu stvar gleda drukčije cipelar, drukčije krojač, drukčije opet poručnik — a drukčije liječnik.

Kazimir: Držim te za riječ. Pošto svaki od nas istu stvar gleda drukčije, ne smiješ ništa imati proti mojoj odluci, da se oženim. Tebi se čini ženidba nepotrebnom, a meni stvarju, kojoj se nemoguće ukloniti.

Poručnik: Pa dobro, neka bude tako. A ipak dozvolit ćeš, da smijem

kao tvoj prijatelj, koji ženske bolje pozna, nego ti, znati, koju ćeš uzeti, i kö je ta, kojoj si pisao list zaplakanih očiju? Ako si pri pisanju bio u istim romantičnim snovima, uvjeren sam, da si u listu napisao mnogo gluposti. Ti ne znaš, kako moraš biti oprezan u općenju s krasnim spolom. O, ja ih poznam i znam, kako nas znaju prekrasno da ulove u svoje mreže. Već valjda primjećuješ, da ti se svijetle ostruge nalaze na kućnim cipelama.

Kazimir: Tog se ne bojim. Pročitaj onda to pismo! (Posegne za jednim od ona dva zamotka, izvuče pismo i pruži mu ga.) Osvjedoči se!

Poručnik (čita): „Štovana gospodjo! Lišaj, kog se bojite —“ (Kazimiru) Lišaj? Tada hoćeš da je uzmeš s lišajem? A, to je previše, na to nikad ne bih pristao!

Kazimir (smijući se): A, ne — pričekaj — to nije pravi list! (Hoće da mu ga uzme.)

Poručnik (brani se): Komu je onda taj namijenjen?

Kazimir: Taj je za tetku, kod koje stanuje moja buduća. Taj list je posve liječnički, o samim bolestima, kojih želi da se riješi.

Poručnik: Da li je poznam?

Kazimir: Čini mi se, da je ne poznaš. Nije više mlada ženska; nekad je bila možda lijepa. Sad joj je još preostala taština i nježno zabavljanje s ljubakanjem. Ali kraj sveg tog je nervozna.

Poručnik: To ti je lijepo stvorenje — srećan si s takvom tetkom! A kako se zove?

Kazimir: Zovu je Repkovska — i eksporučnikovica.

Poručnik (daje mu list natrag): Da li si joj još što napisao?

Kazimir (meće pismo u omot): Izgovaram se, kako mogu — ozdraviti, a to teško!

Poručnik: Radije joj reci, nek se uda; to je najbolji lijek za zaljubljene udovice.

Kazimir: Ti bi najbolje učinio, da je uzmeš. — Ima novaca —

Poručnik: I lišaj. — Idi k vragu! No, da li joj nećaka lijepa? To mi reci!

Kazimir: Za mene je vrlo lijepa. Tamnokosa, vitka, blijeda, vesela, a tek joj samo dvadeset i pet godina?

Poručnik: Dvadeset i pet godina? Što je? Djevica, udovica ili raspuštenica?

Kazimir: Raspuštenica.

Poručnik: Hm! — No, da je liječniku žena potrebna, vidimo iz svega; pazi onda, da od kraljice domaćeg života za nekoliko tjedana ne pobjegneš zatvorenih očiju; jer oči takovim ljudima, kao što si ti, ništa ne pomažu.

Kazimir: Prestani već jednom!

Poručnik: Pokaži mi bar, što pišeš; jer kod dvadeset i petgodišnje tamnokose, vesele raspuštenice, moraš biti oprezan.

Kazimir (izvuče iz zamotka drugi list i daje mu ga): Ona me ljubi, a kad je to, sve ostalo nadje se lako.

Poručnik: Vidjet ćemo. (Čita.) „Premila moja gospodjo!“ (Lupnuo je prstima po papiru i rekao je.) Vrlo loše! Zašto pišeš „premila“? Kad samo znade, da je „premila“, tad je već sve izgubljeno. — Zašto nisi napisao: „draga gospodjo!“? — i to je već previše.

Kazimir: Nek samo to ostane!

Poručnik: Nek ostane! (Čita dalje.) „Nema sumnje, da znate sve, što se dogadja u mojem srcu, a ako se ne varam, dijelite sa mnom osjećaje. Jer sam od naravi plašljiv i đa sam sebi

ne vjerujem, ne smijem ni da sanjam o srećnoj nadi.“ Opet nova glupost! Zašto pišeš, da si plašljiv, da sam sebi ne vjeruješ? Ako joj se tako prikažeš, izgubljen si.

Kazimir (smijući se): Nek tako ostane!

Poručnik: Od volje ti; ja ne bih to pisao. (Čita dalje.) „Posljednji razgovor s vama ohrabrio me, uvjerio me, da se smijem nadati. Našao sam tada kod vas, draga gospodjo, više iskrenosti, više povjerenja, nego obično. Izrazili ste se otvoreno i iskreno o svojim brigama i uopće o svemu, što vas tereti. U očima čitao sam vam, da mogu sve to samo ja da odstranim i vašem životu, draga gospodjo, dati mir i zdravlje.“ (Govori.) Hm! Hm! To je postavljena zamka! Vjeruj mi, ona zna, da si blagog srca. Pametna ženska — blizu trideset godina — mora da ima muža — bacila je pred tebe mámak sućuti i samilosti, a ti si kao riba — samo šuti! — Radit će s tobom, što bude htjela.

Kazimir: A meni će pri tom biti dobro; čitaj samo dalje!

Poručnik (slegnuv ramenima nastavi): „Je li moja ruka i moja iskrena ljubav podobna da to dokaže, dat ću vam je s toplim i vjernim srcem kao čovjek, koji zna da vas štuje i da se ponosi s vama!“ — I to je suvišno!

Kazimir: Pa i to nek sve tako ostane!

Poručnik: Ti si tvrdoglavac, i za to zabacuješ mudru riječ. Misli na posljedice! (Čita.) „Ispovijedajući vam se ovim odlučnim riječima osjećam neku čudnovatu uzrujanost. Ako vas ne uvrijedi, što sam vam izrekao, i ako nadje odziva u vašem srcu, poručite mi znak, kad da danas k vama dodjem, po kojem ću poznati, da li vam sve smijem otkriti, što je skriveno u dubini moje duše. Bit ću srećan, ako vas nadjem u bijeloj opravi s ružičastom vrpcom; ako mi se pokažete drukčije, ni riječce progovoriti ne ću, i ne ću vas s nikakvim bezumnim uzdasima vrijedjati, već štujući vašu odluku i vašu volju otići ću sav žalostan, a kao vaš iskreni prijatelj, kakav ću uvijek ostati. Sa svim štovanjem Jelfovski.“ (Pružio je Kazimiru pismo i smijao se.) Jamačno te ova zadnja misao ganula do suza. (Kad je vidio, da se Kazimir okreće od njega i da mu se lice nešto smrklo, rekao je ozbiljno.) No — sad ti više ništa ne predbacujem; kao što vidim, hoćeš da plačeš. Ako je ljubiš, oženi se! Miriše ti kao paprenjak, u kojem je više papra nego meda. Ja sam učinio, što mi se činilo, da je dobro. Htio sam, da ti izbijem tu misao iz glave — a sad mi ne preostaje ništa drugo nego da tjeram, da se ženiš i da ti se pobrinem za dalekozor.

Kazimir (metnuo je drugo pismo u zamotak i zapečatio je oba): Pravo imaš, dalekozor će dobro doći mojoj ženi za kazalište, a tebe ću pozvati u svatove.

Poručnik: Nota bene, hoće li danas imati bijelu opravu s ružičastom vrpcom? Čudna misao! (Čuje se silno zvonjenje.) A! A što je to?

TREĆI PRIZOR.

Josip. Predjašnji.

Josip (brzo udje): Molim, gospodine! (Pruži Kazimiru pismo.)

Kazimir (kad ga brzo pročitao, ustane): Bože moj! Nesrećni načelnik! Udarila ga kap. (Josipu.) Reci, da ću odmah doći onamo. (Sjeo je i pisao je naslove na pismima.)

Josip (odlazi).

Kazimir: Kamo sad ideš, poručniče?

Poručnik: Ni sam upravo ne znam; ako mi daš novine i smotku, pričekat ću te ovdje.

Kazimir (uzme brzo šešir i štap): Pričekaj, molim te — a ta pisma nek Josip odnese. S Bogom! (Ode.)

Poručnik (sam): Zaista, takvih liječnika je malo. Poznao sam takve, koje je morala da čeka žena u porodu, kljasto dijete, jadnik slomljene ruke, dok su oni ispušili smotku i dok si natakli sve prstene; a ovaj — otrčao je od lista, koji je pisao svojoj dragoj. (Sjeo je u naslonjač, noge je metnuo na drugi stô, uzeo je listove u ruku i ogledao ih.) Ovaj je tetki namijenjen. (Metne ga na stô.) Mnogo poštovanoj Emiliji Želinskoj. Niša više. Ispustio je sve naslove, to je najbolje; ime je srcu najbliže. Kako mi se čini, drhtala mu ruka, kad ga pisao. (Metnuo je drugi list na stô.) Ako je komu dobro, hoće da mu bude još bolje. Kad sve imaš pred nosom, tražiš po šumi, sam ne znaš što, i dogodi ti se kao psu, o kojem se priča u basnama, da je prešao preko vode s mesom u gubici. Već sam to opazio na mnogim ljudima, a i čitao sam o tom; pa i ja sam, grom ueka me ubije, tako isto osjećao u dosadi, kad nije bilo preferansa! — (Ustane.) Ta iskusit će, kad se oženi! On je tako tih, nježan, plašljiv! Ženi će u svemu popuštati, ugadjati joj; a to popuštanje i ugadjanje s pomoću milostive gospodje stjerat će ga u kutić, da jadnika nïko ne će vidjeti u kapici, koju mu bude žena na glavu metnula. Mnogo ih već to iskusilo, ne samo deset, ni stotina; a ipak se ljudi ženili i još se žene. Takav je taj svijet i, kao što mi se čini, nïko ga ne će promijeniti! Vode ga naime mudre glave, lijevo, desno, a možda i naprijed, a on se ljulja i batrga kao pijanac; a kad udari glavom o kakvu tvrdu gredu, pošteno se strese; glava mu otekne, ali malo se na to obazire i počne da pjeva. (Zamisli se.) Kamo sam zašao? Čini mi se, kao da je počeo da mudruje: otkale to? To je loš znak, grom nek me ubije! Ta bezumna filozofija mogla bi me još sasvim iznevjeriti mojim načelima. Mogao bih sva ta načela iz svoje duše izmudrovati — to ne ću da učinim! (Sjedne i pozvoni.) Moram već jednom udovoljiti njegovoj želji i poslati one listove. Ne će li doći ona hulja? (Ustane i podje k vratima.) Dodji amo!

ČETVRTI PRIZOR.

Poručnik. Josip.

Josip (dolazi sa čizmom i kefom u ruci): Gospodine poručniče, što zapovijedate?

Poručnik: Zašto ne dodješ, kad zvonim.

Josip: Zašto? . . . Vidite, odmah idem na kućna vrata, — uvijek kad zazvoni. A u sobi, tu smije da zvoni moj gospodin, a nïko drugi! Svaki čovjek ima neke mušice.

Poručnik: Molim! Znaš li, gdje stanuje gospodja Repkovska?

Josip: Znam — u trećoj kući kraj nas, u prizemlju, lijevo.

Poručnik: Gospodin je zapovjedio da ta pisma odneseš onamo. — A prije još, daj mi smotku, a dobru. (Metne pisma na stô.)

Josip: Odmah, gospodine! (Ide čizmu čisteći ormaru i vrati se.) Sjetio sam se: gospodin mi zapovjedio, da vam dam novine.

Poručnik: Učini najprije jedno!

Josip: Dobro, gospodine! (Čisti dalje čizmu i pljuje na kefu.)

Poručnik (obazre se): Što je to?

Josip: Što? Radim najprije jedno. Imam samo dvije ruke; ne mogu onda ujedno da čistim čizme, da vam dam smotku i novine da tražim.

*

Poručnik (ustane i ide mu bliže): Reci mi, dragoviću moj, jesi li ti zaista prebedast ili si previše mudar?

Josip (čisteći čizmu): Kako se vama čini, gospodine poručniče?

Poručnik: Ja mislim, da si veoma mudar, a da nisi ništa bedast.

Josip (smijući se): Ja ne znam.

Poručnik (u sebi): Zašto, da ga rasrdim? (Lupka ga po ramenu.) No, no, ja već vidim, da si razumniji, nego bi kö mislio. Daj mi samo smotku, ostavi čizmu, uzmi kapu i odnesi ova dva lista.

Josip: No, kad tako pristojno govorite sa mnom, naći će se i smotka. (Pruži mu smotku, podje k vratima i vrati se.) Hoćete li ovdje ostati, gospodine, kad odem s listovima?

Poručnik: Pričekat ću tvojeg gospodina.

Josip: Dobro, gospodine! (Ide k vratima.) A kad nëko zazvoni, morate otvoriti! Nek napiše na pločicu, kö je i što hoće.

Poručnik (pali smotku): Već ću otvoriti.

Josip (podje i vrati se): Možda vam ne će biti milo da izadjete iz sobe, kad bude nëko pozvonio?

Poručnik: Tä otvorit ću, ništa se ne boj! A reci mi, da li ti možda tako činiš, da otpravljaš bolesnike, bez gospodinova znanja, kad ne ćeš da ga uznemiruješ? (Sjedne i nasloni se u naslonjaču.)

Josip (smiješeći se): Katkad se to dogodi — pače, često — dogodi se to osobito onakovim, koji dodju kao divljaci, koji još ni ne pozdrave, a već viču! „Je li gospodin kod kuće?“ — A ja nato: „Nije“ — i dalje čistim čizme, kao da ništa nije. Tad se svaki dosjeti, da gospodska oholost ne vrijedi mnogo kod mene, nato skine šešir i rekne tiho: „Ali dragoviću moj, možda je ipak kod kuće; meni se žuri.“ Tad ostavim čizme i odgovorim: „Pogledat ću“ — i odem u sobu, kao da nešto potražim, a gospodinu ništa ne kažem, izadjem iz sobe i reknem: „Kako mi se čini, gospodin nije kod kuće.“ Tada pristupi još pristojnije k meni, utisne mi nešto u ruku i rekne: „Molim te, dragoviću moj! Možda je ipak kod kuće; moram da govorim s njim.“ Pri tom pogledam, da li se svijetli novac i odgovorim mu: „Samo pričekajte! Baš sad idem k gospodinu.“

Poručnik: Ah, ah, kakav si samo ti političar, brate?!

Josip: Ja mislim!

Poručnik: Kako si tako previjan, ti gospodičiću, ti?

Josip: Sam od sebe; a naučih se mnogo od podvornika nekog činovnika.

Poručnik: A kad dodje kakva gospodja? Da li i s njom tako postupaš?

Josip: O, to ne, gospodine poručniče!

Poručnik: A zašto ne? Da li je možda tvoj gospodin bolesnim gospodjama više sklon, nego gospodi? Što?

Josip: Bože sačuvaj! — Što vam pada na um? — Moj gospodin još i ne misli o takvim stvarima; ali sa ženskima je teško.

Poručnik: A zašto teško?

Josip: Zašto? — Zato jer odmah plaču, mole, uzdišu: „Ja nesrećnica, otac mi umire, moje je dijete kljasto“, a čovjek je meka srca — ma i ja sam imao oca. A druge opet počnu da kriče, psuju, dok gospodin ne izidje i dok ih ne umiri; sad tek počne da psuje, zašto mu odmah nisam javio. Samo da nema čovjek ništa sa ženskima! One vam se svagdje turaju, a ne boje se nikoga.

Poručnik: U tom imaš pravo, grom nek me ubije! (Tiho.) Ali čuj, što bi

onda, kad bi sad koja došla; ništa nemoj reći, nek amo dodje.

Josip (smijući se): Jeste li vi liječnik? Rado bih vas vidio, kako biste vi liječili.

Poručnik: Ta ja ne ću da liječim. A onom, kò čeka gospodina, bilo bi dosadno; za društvo bila bi dobra i kakva bolesnica.

Josip: Sad razumijem. (Čuje se zvonjenje.) Oho, čujete li, gospodine? Možda će baš doći koja; moram da pogledam. (Odlazi.)

Poručnik: Velik nevaljalac! To je lijepo! A pisma još leže ovdje! Tä vanredan sam otpravnik zaljubljenih listova!

Josip (dolazi smijući se, drži se malo bedasto i struže mrkvu): Što ćete mi dati, ha? — Već imam bolesnicu; molio sam je, da pričeka, da će gospodin odmah doći.

Poručnik: Mlada? Lijepa?

Josip: Kao ruža.

Poručnik: Nek amo dodje!

Josip: Dobro, gospodine! (Odlazi.)

Poručnik (izravnao se, popravio je ovratnik i kosu): Uvijek ženskima nešto prigovaram, a kad se koja pojavi, vladam se kao uščudjen konj, i bilo bi mi milije, da sam mladji i nade puniji! Glupost!

(Repkovska dolazi u crnoj, no ukusnoj opravi, u ogrtaču zaogrnuta.)

PETI PRIZOR.

Repkovska, Josip, poručnik.

Poručnik (sam sobom): To je krasna ruža — stara slama! — Vidi joj se boja kroz koprenu. To je nevaljalac, taj mi ugodio!

Repkovska (udje polako): Ah, ah! Te su stepenice tako visoke — a moji živci, moji živci!

Poručnik (sam sobom): Starost, starost, gospodjo!

Repkovska (približuje mu se): Daj mi amo naslonjač, a ne visok — ja ne mogu, da budem na visokom.

Poručnik (sam sobom): Ona ne može u visok! (Potisne joj naslonjač glasno govoreći.) Molim, ovaj je nizak!

Repkovska (podigne koprenu): O, hvala lijepa! Stoput hvala!

Poručnik: Ne znam, zašto — tako se dogodilo! (Sam sobom.) Ona oči prevrće!

Repkovska (sjedne): Vi, gospodine, takodjer čekate liječnika?

Poručnik: Jest, milostiva gospodjo!

Repkovska: Čini mi se, gospodine, da vam baš nije dobro. Mi, nježni stvorovi, podvrženi smo bolestima, koje vi ni ne poznate; n. pr. neizrecivu živčanu bolest. (Josipu.) Molim te, donesi mi čašu vode, a ne punu, jer iz pune ne mogu —

Poručnik (sam sobom): Ona ne može na visok, ne može iz pune!

Repkovska: Pa, dragi moj, metni komadić šećera u vodu, a dodaj malo i narančina soka! To mi umiruje živce.

Josip (potajno se nasmiješi poručniku i otide),

Repkovska (poručniku): Kako ste srećni, gospodo, što nemate živce.

Poručnik: Što? Mi nemamo živce?

Repkovska: Pa možda ih imate; ali ne tako nježne, ne tako osjetljive, ništa vam ne škode. — Oh! Bože moj! Dobro da ne pušite, dim mi jako škodi, draži mi živce. (Okrene.) Uh! Vi ćete me zagušiti!

Poručnik: Što, zagušiti? Uvjeravam vas, da ne ću — kad vam to škodi. (Baci smotku.)

Repkovska (zahvalno ga pogleda): Hvala vam! Iskrena hvala! Kao što se vidi, salonski ste odgojeni, znate biti uljudan prema krasnom spolu.

Poručnik (sam sobom): Ona se još ubraja medju krasan spol! I kako me gleda.

Repkovska: Da li već davno, gospodine, poznate doktora Jelovskog? (Ljubezno.) Zašto ne sjednete?

Poručnik (sjedne): Poznam ga već više godina.

Repkovska: Jako je ugodan, — zanimljiv — zar nije istina? (Uzdahne.) Osobito iskusan i sposoban je za ženske bolesti; ženske, osobito koje su slabih živaca, jako mnogo zahtijevaju od liječnika. (Stidljivo.) Više puta imamo slabosti, koje rado ne priopćujemo.

Poručnik (sam sobom glasno): Znam, da ih imate.

Repkovska: Nije davno, kako poznam gospodina Jelovskog, a ipak mu sve povjeravam.

Poručnik: On je jamačno vaš kućni liječnik?

Repkovska: To se zna! Čovjek mnogo žrtvuje i sve rado pokuša, da očuva svoje zdravlje. Tako sam osjetljiva, kao što vidite, tako uzrujana, što ste bez sumnje već sami vidjeli; tä dugo se već liječim, i imala sam već mnogo liječnika — ali dosada, žali Bože, nisu mi mnogo pomogli.

Poručnik: I to uvijek samo na živcima bolujete!

Repkovska: Živci, ti nesrećni živci! (Stidljivo.) Od mnoge krvi!

Poručnik: I od mnoge krvi! — Veoma vas žalim.

Repkovska (približuje mu se): Hvala vam; gospodine, čini mi se, da ste veoma tankoćutan.

Poručnik (kima): Baš osobito čuvstven nisam, nisam — ali —

Repkovska: A ipak shvaćate, da takovo stanje i takova slabost živaca, za tako osjetljivu (obori oči) i tako osamljenu —

Poručnik: Jest, razumijem.

Repkovska (povjerljivo ga pogleda): Kako mi se čini, vi ste vojnik?

Poručnik: Bio sam poručnik.

Repkovska: Vidite, kako sam pogodila. (Porumeni.) Ja to veoma dobro razumijem; jer moj muž, s kojim sam, žali Bože, živjela samo pô godine, takodjer je bio poručnik. Kod koje ste pukovnije služili? Možda baš u onoj, u kojoj i moj muž? (Približila mu se i pogledala u oči.) Čini mi se, da ne. (Porumeni.) Jer sam veoma dobro poznala sve drugove — svojeg muža!

Poručnik: Služio sam kod četvrte lovačke pukovnije.

Repkovska: A vaše časno ime? Imala sam znanaca i u četvrtoj pukovniji.

Poručnik (ustane i nakloni se): Ferdinand Steblovski.

Repkovska (ustane i nakloni se): Katarina Repkovska, rodjena Bradlković.

Poručnik: Dakle vi ste gospodja Repkovska?

Repkovska: Ja sam, kao što vidite, ona, ona nesrećnica, koja boluje na živcima. Možda me poznate po imenu.

Poručnik: Poznato mi vaše ime od našeg Eskulapa.

Repkovska: Tad se ipak katkad sjeća mene? O, krasan je čovjek!

Poručnik: Zaista, s obzirom prema vašem zdravlju, pokazuje veliko sučešće, — osobito što se tiče živaca.

Repkovska (porumeni): Inače ne?

Poručnik (sam sobom): I glede lišaja. (Glasno.) Veoma se žurio; nije mi više mogao da priopći.

Repkovska: Divan čovjek! Svi ga traže; to mu mora biti teško. Htjela sam, da mu uštedim put; zato sam sáma došla, da mi savjetom pomogne, da me valjano pretraži i pregleda. (Porumeni.) A jer nisam rada da ovdje dugo ostanem sáma, doći će po mene moja sestrična (spusti oči) — — kao što se to pristoji — sad — ostavila sam je u dućanu pomodne

robe. (Porumeni.) Naš spol osobito mora da pazi na pristojnost.

Poručnik: Srećan slučaj! Odlazeći ostavio je ovdje gospodin Jelovski list, koji je naslovljen na vas; trebao sam vam ga poslati. Veoma me veseli, što vam ga mogu uručiti vlastoručno. U ovom listu jamačno će biti dosta savjeta. (Da joj list.)

Repkovska (uzela ga): Molim, dajte — tako mi ruka dršće. (Raspečatila ga i počela je da čita.) Što to znači? O Bože! (okrene se na drugu stranu, sama sobom.) „Premila moja gospodjo!“ Ha! Kako je to milo! (Nastavi.) O osjećaju! O srcu! — A tako! Opazila sam to. (Gleda naslov.) Zaista, meni, presrećnoj! (Čita.) Tada to nisu — ah! ah! (Plače.)

Poručnik (posmatra je i govori sam sobom): Taj joj dao; sigurno joj pisao, što misli o njezinoj bolesti.

Repkovska (plače): Poručniče, stolicu! — Oh! Vode, vode! (Poručnik turne joj stolicu.) Nije mi dobro; oh, oh! — (Sruši se na stolac.)

Poručnik (poleti k vratima i viče): Hej! Vode! Vode! (Sam sobom.) Bez sumnje ju je previše poplašio.

Repkovska (kao da se probudila): Meni se čini, da su tajni putovi čovječjeg udesa. (Gleda ganuto na list.) Ah! S tolikom povjerljivošću govorila sam s njim o svojoj bolesti, o svojim živcima. (Pogleda milo na list.) Želiš znak? — Vrpcu — oh, da! — Odmah ga moraš imati! (Ustane.)

ŠESTI PRIZOR.

Josip. Predjašnji.

Josip (udje): Evo vode!

Repkovska: Ostavi me — srećna sam! (Odlazi.)

Josip: Gospodine poručniče, možda se samo onako...? (Pokaže mimično, da luduje.)

Poručnik: Ne znam, što joj se dogodilo; je li bila više puta ovdje?

Josip: Jedamput ili dvaput bila je ovdje; ali moj gospodin često puta ide onamo; (povjerljivo) jer je ondje u kući druga, njezina rodjakinja.

Poručnik: Lijepa?

Josip: Divna — k onoj i ja često puta idem!

Poručnik: Možda je i ti voliš?

Josip: E, a što mislite! — To je velika gospodja, ja joj uvijek nosim knjige od svojeg gospodina!

Poručnik: To je nešto drugo. — Možda je to ona Emilija Želinska?

Josip: Da, čini mi se. (Čuje se zvonjenje.) Opet nëko! Kod nas je uvijek tako, to jadno zvonce nema ni danju ni noću mira.

Poručnik: Takodjer i ti. (Josip s mimikom potvrdi.) Da li još zvoni?

Josip (smije se): Katkad.

Poručnik: Pogledaj, kö je, i dodji po list!

Josip: Doći ću, gospodine! (Ode i povrati se.) Možda hoćete da vam dam smotku — jer takove ljubeznosti nisam očekivao od vas. (Da mu smotku — opet pozvoni.) Odmah sam na usluzi, odmah! Neki nestrpljivac. (Otide.)

Poručnik (sam): Imam ga u džepu, onog dobrog medvjeda. Dobro! Više puta dogodi se, da ovdje nema ništa, (pokaže na džep), ako dodjem amo, i kad Kazimir nije kod kuće, smotke mi ne će faliti. Takvi ljudi, kao ja, moraju uvijek paziti, da se ne zbune. Ovdje je kava, ondje objed, na drugom mjestu večera — smotka; pamet treba da bude na pravom mjestu, a napose onda, kada u džepu — (udari se po dlanu; zatim je slušao.) Ah! Ah! Neki mlad i nježan glasić. (Ispravi se i popravi ovratnik.)

SEDMI PRIZOR.

Emilija. Josip. Poručnik.

Josip (dodje): Molim, izvolite! (Za njim dodje Emilija, ukusno obučena. — Tiho poručniku.) To je ta rodjakinja; nije li istina, da je krasna? (Odlazi.)

Emilija (osvrće se): Gdje je moja tetka? Imala me tu da dočeka, ali —

Poručnik (ljubazno): Jamačno pitate za gospodju Repkovsku?

Emilija (gleda u njega): Jest.

Poručnik: Baš sad je otišla; bez sumnje, da će se odmah vratiti.

Emilija (pogleda ga): S kim imam čast da govorim?

Poručnik (nakloni se): Poručnik Steblovski, prijatelj kuće. (Ponudi joj stolicu.) Izvolite, milostiva gospojice, sjesti. Ovdje stepenice jako umore čovjeka; uvjeren sam, da ne će biti odviše stolica za mlade i lake nožice, grom nek me ubije!

Emilija: Lijepa vam hvala, gospodine! — Nemam ovdje nikakva posla. Moja tetka možda dugo ne će doći, a ako dodje i vas tu zatekne, izvolite joj reći, da sam bila ovdje, i da sam se vratila kući. (Okrenula se i pozorno je pogledala sobu.)

Poručnik: Je li istina, da je gospodična danas prvi put bila ovdje?

Emilija: Zaista bila sam uvijek zdrava i nisam imala, pošto da dolazim amo; a gospodin Jelovski je tako prijazan, da ga treba samo pozvati, pa dodje k nama. A danas došla sam amo, jer je tetka to željela.

Poručnik: Kazimiru bit će žao, što ne će biti tako srećan da vas pozdravi u svojoj kući.

Emilija (porumeni): Srećan? — Ne znam, što bi srećna bila u tom. A jer sam baš malo bolešljiva, bio bi tim manje veseo; jer ja u lijekove ne vjerujem posve ništa.

Poručnik (smiješi se): Ako ne vjerujete u lijekove, ipak morate vjerovati liječniku.

Emilija (okrene se na stranu): Ne razumijem vas, gospodine! (Gleda na knjige u ormaru.)

Poručnik (sam sobom): A ja razumijem. — A divna je, grom nek me ubije! (Glasno.) Možda ste našli, milostiva gospodjice, kakvo zanimljivo djelo?

Emilija: Sama liječnička djela — a vi znate, gospodine, da mi čitamo samo romane. A možda i vi čitate romane, gospodine poručniče?

Poručnik: Ja? Nikako ne! — Igram se preferansa.

Emilija: A tako združujete korisno s ugodnim. (Ide k pisaćem stolu i pregleda knjige na njemu.) Da li se i gospodin Jelovski igra s vama?

Poručnik (sam sobom): Aha! Pakosnica! Rada je da sazna, nije li igrač? Pričekaj! (Glasno se nakašlje.) Milostiva gospodjice, možda želite, da se ne igra gospodin Jelovski?

Emilija (okrene se od njega): Ja? Što je meni stalo do toga?

Poručnik (hinjeno): Tako? Ah da, ja sam mislio, da vam je možda stalo do toga.

Emilija: Onda ste se veoma prevarili. (Pogleda na pisaći stô.) Što je to? (Uzme ga.) List pisan meni?

Poručnik: Vidite, milostiva gospodjice, tako ste me zbunili, te sam na sve zaboravio. Moj prijatelj žureći se k bolesniku molio me, da taj list pošaljem vama. Bez sumnje vi ste gospodjica Emilija Želinska?

Emilija: Jest.

Poručnik (ponudi joj stolac): Izvolite sjesti i pročitajte list. — Medjutim doći će naš Eskulap, i dobit ćete odmah odgovor. (Prijazno je pogleda.) Srećan čovjek! Grom nek me ubije.

Emilija (sjedne): Vidim, da vam ne treba mnogo, da budete srećan, jer bi vas već odgovor na list usrećio.

Poručnik: Naravno; jer list nije sličan listu, kao ni odgovor odgovoru.

Emilija (lupka po listu igrajući se): Dakle znate, što je u tom listu, i kakav odgovor može da bude na njega?

Poručnik: Što je u listu, moguće da znam; kakav će biti odgovor, to ne znam. (Oduševljeno.) Što vas dulje gledam, tim se manje čudim, što je poludio moj pošteni Kazimir; jer i ja, da sam mladji, možda bi isto tako napisao, a kad mi ne bi odgovorili, što bi želio, skočio bih odmah u vodu — grom nek me ubije!

Emilija (smije se): Ne razumijem vas, gospodine!

Poručnik: Što? Zar se vi ne domišljate, što je u tom listu?

Emilija: Čini mi se, — slova, riječi; a kakav je sadržaj — ne znam.

Poručnik: Sadržaj najbolji, najizvrsniji — takav, kakav samo može da proizvede tako plemenit i krasan predmet. Ta znate vi dobro, što je u listu.

Emilija: A otkud bih to znala?

Poručnik: Zar vam se ne čini, da je u tom listu na pr. „L“?

Emilija: „L“? — Mogao bi nëko pomisliti.

Poručnik (živo): Molim vas, nemojte ništa hiniti! — Po „L“-u dolazi „ju“, a zatim ostalo — oh da, još „bi“ pa „m“ — grom nek me ubije! Već sve znate!

Emilija: Takove riječi ne znam slagati, a vas, gospodine, nikako ne razumijem.

Poručnik: Samo čitajte, pa ćete sve bolje razumjeti, nego ja starac.

Emilija: Jer to toliko želite, dakle oprostite, što ću pročitati. (Otvori list.)

Poručnik (sam sobom): Ja magarac odgovarao sam ga, htio sam ga dokazima osvjedočiti, a — da sam za petnaest godina mladji — (tiho) grom nek me ubije!

Emilija (povuče srdito list): Gospodine poručniče, kakva je to šala — ili ludost, kako ste sami čas prije rekli? Ako je to kakvo zajédânje, nije na pravu mjestu.

Poručnik: Što? To da je šala i zajédânje?

Emilija (ustane i podje k njemu): Jest! — Pitam vas, gospodine, što znači sve to?

Poručnik (u čudu odmakne se): Sad vas razumijem, gospodjice!

Emilija (pokaže naslov na listu): To je ipak list namijenjen meni, a to čavrljanje bez smisla ne mogu da razumijem.

Poručnik (pomiče se dalje): To ne shvaćam.

Emilija (zamišljeno): Zar se čudite, gospodine? — A ipak ste mi rekli, da znate, što je u tom listu; stoga držim, da ste zajedno smislili tu nepristojnu i ružnu šalu, koja je bez duhovitosti, u kojoj nema ni traga dobrom odgoju.

Poručnik: Ta je lijepa! — Grom nek me ubije, ako znam, što vas tako uvrijedilo! (Kazimir dolazi.) Evo ga; ja sam u svemu nevin.

OSMI PRIZOR.

Kazimir. Predjašnji.

Kazimir: Emilija ovdje?! Srećan slučaj.

Poručnik: Zaista, vrlo srećan — već ćeš vidjeti!

Kazimir (Emiliji): Što to znači? Vi ste srdita. (Hoće da je uhvati za ruku.)

Emilija: Molim, pustite me! Da me nije tetka pozvala, koju nisam ovdje našla, ne bi me vidjeli, gospodine, u svojoj kući. Moram vas uvjeriti, da se to nikad ne će dogoditi.

Kazimir: Emilija! Za Boga!

Emilija (naglo se okrene i otisne od sebe njegovu ruku): Pustite me, gospodine! Pročitajte ovo sa svojim prijateljem, hladno prosudite ovo, pa sudite, da li sam tu šalu i to zabadanje zaslužila, što je bez sumnje posljedica čudnovatog i neshvatljivog čovjekoljublja. (Baci list na pod i otide.)

Poručnik: Ta je lijepa! Kraljica mirnog domaćeg života! Zar ti nisam rekao? O, samo se oženi! Da se meni to dogodilo, odmah bih otrčao na most i skočio s njega — grom nek me ubije!

Kazimir (dolazi k sebi): Tom se nisam nadao; ipak u onom listu nije bilo ništa, što bi je moglo tako da uvrijedi, zar se ne sjećaš?

Poručnik: Razumije se, da se sjećam. Ali kò može da shvati tu žensku? Čas prije, kad sam je gledao i govorio, činila mi se tako nevina, da mi se uvukla u oči i u srce; odgovarao sam te, da je ne uzmeš, zato si rekoh magarac. A sad sam opet isti onakav, kakav sam bio, i ništa me više ne će odvratiti od mog mišljenja. Ako se joj jednom dam tako uhvatiti, obrijat ću glavu i bradu. (Kazimir zamišljen šeta se, poručnik uzme list i gleda u njega.) A, a, a! Sad mi jasno. (Ustavlja smijeh.) Sad se ne čudim tomu, zašto se svijala kao zmija.

Kazimir (stoji): Zašto se čudiš, a zašto se smiješ?

Poručnik: Čuj! (čita.) „Štovana gospodjo! Lišaj, kojeg se bojite, još nije dosta zrio, a sive mrlje, koje vam se pokazale na nozi, potječu od krvi, koju prouzrokuje lišaj".

Kazimir (otme mu list): Kog vraga! Ti si joj dao taj list? Lijepu si mi ugodnost napravio! Sad mi se ne smij, jer su svi vrazi u meni. Kako si mogao da učiniš takvu glupost?

Poručnik: To je lijepo! Sad sam ja kriv! (Pokaže mu omot.) Kò je to pisao?

Kazimir (čudi se): Prokleta rastresenost?

Poručnik: Svemu tom kriva je civilizacija. Gotovi omoci, a usto slični, kao blizanci — i kraj tog ona brzina — sad imaš!

Kazimir: A onaj drugi list pisao sam babi?

Poručnik: Bez sumnje?

Kazimir: Gdje je onaj list?

Poručnik: Njoj sam ga u ruke dao.

Kazimir (sjedne sav zbunjen): Vjeruj mi, da ne znam, što da reknem na to; to je vanredan dogadjaj.

Poručnik: Sad shvaćam, zašto se onesvijestila.

Kazimir: Je li ga pročitala?

Poručnik: Razumije se; morao sam joj stolicu dati i škropiti je vodom. Srećna baba, grom nek me ubije. (Smije se.) Imat ćeš kraljicu! Sad već vjerujem u tiho domaće blaženstvo! Ha, ha, ha! To je, da se čovjek raspukne!

Kazimir (naglo ustane.) Skupi se i idi do svih vragova!

Poručnik (smije se): Ha, ha, ha! To je ženska kao med, a onaj lišaj kao posadjene ružice! Ha, ha, ha!

Kazimir: Molim te, mani se!

Poručnik: Od sveg tog imaš bar tu radost, da ćeš biti jedini, a tim i veći štovatelj tihe domaće sreće.

Kazimir: Poručniče! Sad te još jednom molim, nemoj da me srdiš, već radije pronadji način, kako bi se ta bedastoća dala opet najbolje da popravi.

Poručnik: Da se to meni dogodilo, poletio bih k onoj krasnoj zmijici, kleknuo bih pred nju, plakao bih, molio bih — sve bih rastumačio; i

rekao bih, neka uzme list od preljubazne tetke, koji je pisan njoj, a prije nego bi to učinila, rekao bih joj ukratko, što je napisano u listu. (Čuje se zvonenje.)

Kazimir: Tako ću učiniti! Hvala ti na dobrom savjetu! (Uzme šešir, brzo ide k vratima, koja se otvore, a Repkovska udje u bjelini s crvenom vrpcom, na glavi ima mnogo crvenih cvjetića i vrpca.)

DEVETI PRIZOR.

Repkovska. Predjašnji.

Poručnik: To je lijepo! — Ni do večeri nije mogla da se svlada; žuri joj se, i kako se samo ukrasila, posve po njegovu receptu. (Sam sobom se smije.)

Repkovska (ganuta pruži obje ruke Kazimiru): Kamo se žurite?

Kazimir: Oprostite — imam vrlo važan posao! (Hoće da ode.)

Repkovska (spriječi mu put): Zašto u času, za nas tako blaženom i svetom, koji će biti odlučan za sav život? O, ne — molim — nemojte otići!

Kazimir (protivno se okrene): Oprostite; ali strah — nesigurnost — dužnost — sili me — ne mogu dalje —. (Hoće da ode.)

Repkovska: Pogledajte me samo; nadam se, da će iščeznuti strah.

Kazimir: Ne mogu, ne smijem, nemam vremena; izvolite medjutim sjesti, odmah ću se vratiti! (Sam sobom.) Ovamo je eto došla! (Žuri se dalje.)

Repkovska (gleda za njim): On ne smije! — Bijednik, sreća ga učinila smiješnim! (Okrene se.) Gospodine poručniče, dajte mi ruku, spopala me slabost!

Poručnik (približi joj se; ona se podupire o njegovo rame): Što vam je? Bez sumnje nastupi —

Repkovska: O prozaični poručniče! Taj udarac! Poručniče, stolicu!

Poručnik: Hoćete li visoku ili nisku?

Repkovska: Ma kakvugod, sad je svejedno.

Poručnik: To je nešta naravno.

Repkovska (sjedne): Rekli ste mi, gospodine poručniče, da već odavna poznajete Kazimira, da li je on uvijek bio tako plašljiv?

Poručnik: Kad više, kad manje — a tako jako nikad.

Repkovska: Nije čudnovato. — Valjda još nije bio zaljubljen?

Poručnik: A sad je zaljubljen.

Repkovska: Zar vam nije povjerio svoje tajne?

Poručnik: Razumije se, da jeste; kao što mi se čini, rekao mi nešto o tom, da se nada da će biti srećan.

Repkovska (jako ganuta): O, bit će!

Poručnik: Želim mu iz sveg srca.

Repkovska (pruži mu ruku): Dobri gospodine poručniče! Da ste poznali mojeg muža, on bi vam jamačno rekao, kako srećan čovjek da bude. Godinu i pô živio je kao u raju.

Poručnik: A zatim?

Repkovska: A zatim je umro.

Poručnik (sam sobom): Nije čudo, što ga ta sreća opremila k Abrahamu.

Repkovska (okrene se): Kako je tu milo, gdje on radi i misli. Ta plemenita duša! Recite mi, poručniče, ima li dobar stan? Da li ima dosta mjesta i dosta pokućstva?

Poručnik: U ovoj sobi prima bolesnike; a lijevo ima još lijepu sobu i spavaonicu.

Repkovska (gleda u pod): Ima i spavaonicu?

Poručnik: Možda bi ste je pogledali, dok se ne vrati.

Repkovska: Stidim se; nisam još vidjela spavaonicu neoženjena čovjeka. (Ustane.) A dvoranu voljela bih da

vidim. Ondje mora biti hladnije; ovdje se previše puši, a to škodi mojim živcima? Mnogo pušite, poručniče!

Poručnik: Još malo.

Repkovska: Zaljubite se, pa ćete se jamačno ostaviti toga. To je neizrecivo uživanje.

Poručnik: U mojim godinama, draga gospodjo, — to bih morao da poludim — grom nek me ubije.

Repkovska (zatvori uha): Oh, moram da bježim od tih gromova, od tog vašeg dima. Ali kud?

Poručnik (pokaže vrata na desnoj strani): Ovamo!

Repkovska (ustavi se pri vratima): Nemojte ići za mnom — ja ću sama pogledati. Oh, mene sve tako zanima! A nikad mu nemojte reći, da sam ovdje bila.

Poručnik: Da ste bili u njegovoj spavaonici?

Repkovska (porumeni): Sramite se, poručniče! Onamo ne ću! (Ode.)

Poručnik: Baba laže! Hvala Bogu, što je otišla; malo je falilo, da se na glas nisam počeo smijati. (Smije se, a iznenadno prestane.) Ja bih se smijao, a ona jadnica u tom času tako slatko spava i sanja o zabranjenom voću — sanja o onom raju, što joj ga zabuna stvorila, a kad se probudi, to će biti vrlo ugodno, grom nek me ubije! (Čuje se zvonce.) A, a, nije sam! (Kazimir ulazi vodeći Emiliju.) Živjela! Već je sve uredjeno.

DESETI PRIZOR.

Emilija. Kazimir. Poručnik.

Kazimir (poljubi Emiliji ruku): O, da sve je uredjeno; osvjedočio sam svoju dobru Emiliju, da je bila zabuna, nesrećna rastresenost. Hvala ti, poručniče, za dobru pouku, ma da si me isprva odgovarao i rugao mi se.

Emilija (milo): Kako to, vi gospodine, odgovarali ste?

Poručnik: Jer vas nisam poznavao. Ali kad sam vas vidio i s vama riječ „ljubim“ slagao, te kad ste i moje mišljenje uzdrmali — da vas je dvije, možda bih i ja tu glupost učinio, kao što hoće da je sad učini moj prijatelj.

Emilija: Dakle vaš prijatelj čini glupost, što hoće da uzme mene? Ej, gospodine poručniče?!

Poručnik: Vidite, i ja sam htio da reknem nešto drugo; radije mi dajte svoju krasnu ruku, da je poljubim, jer vjerujte, da ste mi smeli jezik i um! (Poljubi je u ruku.)

Emilija: Gdje je moja jadna tetka? Treba da joj uzmem list, koji je meni namijenjen, i da rastrgam zamke, u koje se zaplela.

Poručnik (pokaže na vrata): Ogleda stan, za koji drži, da je već njen.

Emilija: Jadnica! Zaista, morala bih se, gospodine Kazimire, i dalje srditi na vas radi vaše rastresenosti, koja je prouzročila meni i mojoj tetki toliko bola.

Kazimir (klekne): Još jednom, i to na koljenima molim vas, oprostite!

Emilija (pruži mu obje ruke): Što ću? — Moram da oprostim.

JEDANAESTI PRIZOR.

Repkovska. Predjašnji.

Repkovska (pri vratima): Oh!

Kazimir (brzo ustane): To je lijepo!

Emilija: Tetka! (Sama sobom): Kako je opravljena!

Repkovska (približuje se): Što je to? Što vidim? Je li to java? Ah! (Pokrije oči.)

Emilija (bliži joj se): Draga tetko, vidjela sam vjerenika, gdje kleči pred svojom vjerenicom, i ništa više.

Repkovska: On je tvoj vjerenik? — Tvoj? (Izvadi pismo iz njedara i važno ga pruži Kazimiru.) A što je ovo? Okrutniče!

Poručnik: To je qui pro quo, milostiva gospodjo!

Repkovska (glasno): Quo pro qui, nesrećni poručniče!

Poručnik: Kako vam se svidja — nek bude quo pro qui.

Emilija: Ja ću vam sve to rastumačiti, draga tetko! To je zabuna u naslovu lista, koji je meni bio poslan. Budite tako dobri i dajte mi ga; jer je meni pisan! (Uzme ga iz ruke začudjene Repkovske.)

Poručnik: To je nešto osobita! Uvijek se to sa mnom svršava!

Emilija: Jadna tetka!

Poručnik (postavi Repkovsku, koja je došla k sebi, na stolicu i potrči nešto naprijed): Eto ti sad: Jadni poručnik, koji je htio da bude preuzetan, a sad se sve svalilo na njega.

(Zavjesa se spušta.)

MODERNA.

Spjevao STJEPAN ŠIROLA. (Zagreb.)

On nij' imo ništa do plemićkog grba,
Ona bila ružna kao stara vrba;
Ona mu je dala praznom džepu novac,
Zadovoljan tako gonič je i lovac. —

Uzeli se nijesu s ljubavi, nagnuća,
To je znala gradom i posljednja kuća,
Al nij znao nitko, kako li se tješe,
Kako li potajno obojica griješe . . .

On je sobarici kupovo prstenje,
Ona sekretaru biser i kamenje;
On je karto rado, kroz noći izbivo,
Sekretar je dotle njega izmjenjivo . . .

Tako su oboje živjeli vijek mirno,
Jedan u drugoga nikad nije dirno;
Pred svijetom su bili kano dva goluba,
Tek da nitko ne zna tajna im preljuba . . .

Al je svijet već takav, makar bilo pozno,
On je njine tajne ipak jednoć dozno; —
Smijali se ljudi, žalili nekoji,
Kako se njih dvoje pretvara i znoji.

Davno tako bilo i još danas biva:
Da u kojem braku mnogo se sakriva;
Ali život tako svojim putem hodi,
Gdjetko živjet voli po toj ludoj modi! . . .

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Iz Dalmacije donosi ovaj svezak „Prosvjete“ 9 slika, koje prikazuju ponajljepša primorska mjesta. Tu je najveći dalmatinski grad *Spljet,* koji će postati emporijem Bosne, kada dobije željezničku svezu s njome. Tu je *Dubrovnik,* po svojoj prošlosti najzanimivljiji od svih gradova hrvatskih. Tu je *Metković* na izlazu rijeke Neretve iz Hercegovine u Dalmaciju. *Jelsa* je lijep i miran gradić na otoku Hvaru; spomena je vrijedna stara i utvrdjena župna crkva, gradjena u 17. vijeku. Na ulazu u zaliv Boke Kotorske stoji gradić *Erceg Novi* (ispod slike stoji krivo napisano „Kastelnovi“). Ovaj gradić osnovao je g. 1382. bosanski kralj Stjepan Tvrtko, komu se država proširila do Boke. Gradić je dobio ime „Novi“, a pošto je u Hrvatskoj bilo više mjesta toga imena, dadoše mu u 15. vijeku oznaku „Herceg Novi“, jer je pripadao „hercegu“ Stjepanu Vukčiću. Istočno od Erceg Novoga nalazi se grčko-istočni manastir *Savina,* u komu se čuva više dragocjenih crkveno-slavenskih rukopisa. Do zaliva Boke Kotorske dopire općina *Sutorina,* koja pripada Hercegovini, a ne Dalmaciji. Tu je *Zelenika* na kraju željeznice, koja iz Gruža vodi do Boke Kotorske. Ispod crnogorske planine Lovčena leži dražesno trgovište *Tivat,* gdje rodi izvrsno grožđje i južno voće. Na dnu zaliva Boke Kotorske stoji grad *Kotor,* koji je važan za trgovinu sa Crnom Gorom, a podjedno je sjedište crkvenih, upravnih i sudbenih oblasti za južnu Dalmaciju.

Rendić: Kraljević Vladislav. Na postavci Gundulićeva spomenika, što ga je izradio slavni hrvatski kipar Ivan Rendić, te je g. 1893. postavljen u Dubrovniku, nalaze se 4 basrelijefa. Jedan od ovih predstavlja poljskoga kraljevića Vladislava, o komu toli simpatično pjeva Gundulić u svomu epu „Osmanu“. Relijef prikazuje Vladislava iza njegove pobjede kod Hoćima (god. 1620.) nad Turcima. Vladislav je na konju; njemu s lijeve strane udara Fama u trublju, dočim s desne strane Viktorija pruža pobjeditelju vijenac slave. Uz Viktoriju vidi se, kako narod siplje cvijeće, dočim oko Fame leže poginuli Turci.

KNJIŽEVNOST.

„Povijest kraljevine Hrvatske“. Profesor dr. Rudolf Horvat napisao je g. 1904. u Petrinji „Povijest Hrvatske“. Kako je ova knjiga već g. 1905. bila posve rasprodana, odlučio se prof. Horvat, da je izdade još jedamput, ali znatno preradjenu i nadopunjenu. Prošle godine izašao je prvi svezak „Povijesti kraljevine Hrvatske“, u kome je pisac iznio najstariju hrvatsku povijest. Sada je pak doštampan drugi svezak, gdje se prikazuje hrvatska povijest od g. 1097. do g. 1387. Za svaki dogadjaj navodi prof. dr. Horvat izvor ispod crte, kako to i traži historijska kritika. Knjiga je vrlo jeftina; svaki svezak stoji samo 60 filira, dočim pretplata na cijelo djelo — uvezano u lijepe originalne korice — iznosi 6 kruna. „Povijest kraljevine Hrvatske“ naručuje se kod prof. Rudolfa Horvata u Zagrebu, Kačićeva ul. 20.

Ženske narodne pjesme. U izdanju „Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora“ izašlo je 300 izabranih lirskih i baladnih pjesama, što ih je priredio dr. Nikola *Andrić.* Knjiga je omašna (u svemu 224 strane velikog oktava), a cijena joj je samo K 1·50. Tu se pored najljepših štokavskih ljubavnih pjesama nalazi i lijep broj čakavskin i kajkavskih primjeraka. Osim toga zbornik je popraćen oduljim uvodom, u kojemu je lijepo i jasno položen račun o najstarijim glasovima, koji su nam se sačuvali o lirskim pjesmama, zatim o utjecaju tradicionalne poezije na hrvatsku književnu liriku starijega doba, o značaju ljubavnih i obrednih pjesama, te konačno o narodnoj metrici. Zbornik će bez sumnje vrlo dobro doći kao pomoćna knjiga u našim srednjim školama, a ujedno će širi čitalački krugovi u njemu naći najzgodniji priručnik, da se upoznaju s najljepšim pjesmama narodne književnosti.

Maldini: Godina 1878. Sarajevski učitelj barun Rudolf Maldini - Wildenhainski napisao je tragediju pod naslovom „Godina 1878.“ Tu je u 5 činova prikazana okupa-

cija Bosne i Hercegovine. Knjiga je krasno opremljena i s 23 slike ilustrovana, a stoji 2 krune.

Magjer: „Književne bilješke". Rudolf Franjin Magjer, neumorni tajnik „Kluba hrvatskih književnika" u Osijeku, prikupio je razne svoje bilješke iz književnoga svijeta u posebnu knjižicu, koju je štampala prva hrvatska dionička tiskara u Osijeku. Tu je — medju ostalim — lijepo ocijenjena hrvatska omladinska književnost u god. 1909. i 1910.

UMJETNOST.

Bečki „Tonkünstler" orkestar u Zagrebu. I ove smo godine imali prilike da čujemo taj izvanredni orkestar, znamenit i po svom vrsnom dirigentu Oskaru Nedbalu. Sve pak ono, što se i prije o dobrom glasu toga izvrsnog orkestra pisalo, ponavljamo i mi. Sigurna ruka, fino shvaćanje, velika glazbena rutina g. Nedbala, precizna igra, umjetnički dotjerana interpretacija, to je karakteristika toga orkestra. Tek programu mogli bismo prigovoriti, jer nam je bio odveć poznat, ta u dvije večeri čuli smo u svemu tri nove — za nas — kompozicije. Ne mislimo time reći, da se majstorski izvedena predigra „Meistersingerima" ne može i više od 3—4 puta slušati, ili da je „Simfonia eroica, composita per festiggiare il souvenire di un grand' uomo" od Beethovena, koja je bila savršeno izvedena, — osobito Scherzo i finale stavak — dostatna, ako se jednom čuje, ali nama, koji nemamo prilike, da čujemo češće Dvořaka, Smetanu, Haydena, Mozarta, pa moderniste Zemlinskija, Mahlera i Straussa, bilo bi milo, da i te velikane bolje upoznamo, jer za to se desi prilika tek onda, kad nam dodju u goste tako dobri glazbenici, kao što su Tonkünstleri, a tu bi priliku trebalo onda izrabiti. To je medjutim stvar impresarija, a ne naša... Čajkovskijeva 1812. ouvertura ostavlja uvijek u slušatelju onaj dubok i velik utisak kojega je i ovaj put polučila. U Josipu Suku, darovitom mladom češkom komponisti, u kojega se još mnoge nade stavljaju, upoznali smo i mi veliki talenat i vještinu, osobito za graciozni, fini francuski stil, u kojem je pisana elegantna njegovu serenada. A kada se još gleda, kojom vervom Nedbal sve finese, melodiozne ove skladbe, donosi, onda nije začudan ni onaj frenetički pljesak, kojim je bila ta tačka programa popraćena. — Weberovom ouverturom „Oberona" započela se druga glazbena večer, pa je pljesak općinstva bio nagrada za sjajno izvedeno ovo djelo. Limeni nastroji bili su osobito u visini eksaktni i dotjerano čisti. U Saint-Saensovom koncertu za glasovir uz pratnju orkestra upoznali smo u gdjici. Gizeli Beck izvanredno rutiniranu pijanisticu, koja si je već stekla u stranom svijetu lijep glas kao umjetnica par excellence. Njezina igra je elegantna, predavanje otmeno, pa bi nas veselilo, da tu vrsnu umjetnicu doskora u vlastitom koncertu opet tako srdačno pozdravimo. Lisztov „Tasso" bila je zadnja tačka, koju je Nedbal dirigirao i ubrao njome dugotrajan i oduševljen pljesak, dočim je posljednju tačku programa dirigirao g. prof. D. Kaiser. Imali smo češće prilike vidjeti g. profesora kod dirigentskog pulta s raznim — ad hoc sastavljenim — diletantskim orkestrima, ali ga nismo prepoznali na čelu Tonkünstlera i nismo mogli vjerovati, da se takav talenat u nas nalazi. Tek strani svijet morao ga je naći i nama pokazati i omogućiti, da na čelu odličnog tog orkestra pokaže i nama sve svoje vrline i velik dar. Tako lijepo izvedenu „Pathetique" rijetko se kada i u vele gradu čuje, tek šteta, da nam je taj užitak tako rijedak... Ne bi li se moglo i tome pomoći?... *S.*

Hrvatsko kazalište. Drama je iznijela i u mjesecu travnju uspjele novitete. Calderonova komedija *„Ljubavnik u škripcu"* ili *„Guja u procijepu"* — prikazana 7. travnja — postigla je vrlo lijep uspjeh. Ljupki stihovi (u vrsnome prijevodu Milana Begovića), vedra atmosfera, interesantan zapletaj, duhovitost, poezija — sve su to odlike ove lijepe komedije. — Naši umjetnici igrali su ovaj komad upravo savršeno. Vidjelo se, da rade s ljubavi i s voljom. Osobito se svidjela gđa. Hržićeva i gosp. Štefanac. Ne valja zaboraviti ni na vrsnu režiju g. Bacha.

Interesantno slovensko veče — 19. travnja — donijelo nam je slovensku predstavu Funtekove drame *„Tekme"*. Djelo je dramatski precizno sastavljeno, i publika ga je vrlo toplo primila izazvavši simpatičnoga autora nekoliko puta pred zavjesu. Treći čin izlazi možda malo iz okvira prvih dvaju, ali glavno je, da drama nigdje ne umara i da je interesantna do konca. Naši Slovenci: gg. Nučić, Borštnik i Sotošek igrali su s dvostrukim zanosom, i velik dio uspjeha pripada njima. Milovidna kćerka našeg uvaženoga glazbenika gospodica Bogumila Vilharova našla je u Stani jednu od svojih

najboljih i najzahvalnijih uloga. U drugom je činu imala upravo vanrednih momenata uzdigavši se do neslućene umjetničke visine. — Režija g. Nučića pokazala je, da u toga simpatičkog umjetnika ima mnogo ambicije i ukusa.

*

Opera je iznijela svoj chef — d' oeuvre — divnu Čajkovskijevu *„Pikovu damu"*. U ovoj je operi genijalni ruski skladatelj prosuo sve blago svoje riznice pred zapanjenoga slušaoca. Njegova je muzika vječiti izvor sviju — pa i najmodernijih struja. — Među svim solistima stajala je sama zase gđa. Horvatova kao Grofica. Njezina najnovija kreacija bila je i glasovno i mimički savršeno izdjelana. Scena umiranja i scena u vojarni pokazala je, da je ona umjetnica prvoga reda. G. Jastrzebski može Hermana brojiti među svoje uspjele partije. Gđica Korošec — ma da joj uloga Lize ne odgovara — dala je sve, što je mogla. Velika snaga njezina glasa upravo je orila gledalištem. Pjevački je bio fin i korektan g. Ouřednik, a i svi su ostali skladno popunili čitavu sliku. Ne znamo, tko je vodio režiju, ali tko bio da bio, moramo reći, da mu ne valja posao. Operom je ravnao doduše g. prof. Albini, no ovaj put je ipak išlo.

20. travnja nastupio je mladi tenorist g. Škrivanić kao Rodolfo u operi *„La Bohème"*. Simpatičan glas, ponešto slab, ali nadajmo se, da će s vremenom postati i jači.

Interesantnu predstavu *„Fausta"* imali smo 23. travnja, koja je polučila kolosalan uspjeh. Dva gostovanja iste večeri! Ovako precizno izvedene opere „Fausta" u kojoj je ća i zbor bio na svome mjestu i ubrao pljesak — na našoj pozornici već dugo nije bilo. — U ulozi Margarete gostovala je sestra našega dičnog umjetnika i prvoga opernog tenorista gđica. Jelena Lowczynski, koja je nauke svoje apsolvirala u Parizu. Gospođica imade sve odlike fine pjevačice: elegantnu pojavu, vrsnu školu, diskretnu igru, čist, umiljat glas, koji osobito ugodno zvuči u dubljini. Želimo stoga, da taj njezin nastup ne bude prvi i posljednji u nas. Mefista je pjevao kao gost Slovenac g. Josip Križaj, novo-angažovani član naše opere. On posjeduje jak, zvonak, svjež glas. Pjeva lako i lijepo, te nas upravo veseli, što smo se jednom ipak namjerili na vrsnog basistu. Od domaćih je umjetnika svaki imao svoj uspjeh. Fausta je pjevao brat gošće gosp. Lowczynski upravo sjajno. Tà on je pravi umjetnik i igrom i pjevom. Gosp. pak Kondracki može ulogu Valentina uvrstiti među svoje dosle najljepše partije. Ne smijemo zaboraviti ni na gđice Žličar i Valenti. Gđica. je Žličar bila kao Siebel vrlo dobra, a drago nam je konstatovati, da se počela uklanjati nazalnom pjevanju. U maloj ulozi Marte istakla se i gđica. Valenti.

*

Gđica. Rezika Talerjeva i gosp. Ljubiša Iličić, članovi slovenskoga kazališta u Trstu, nastupili su kod nas i polučili dobar uspjeh u operetama *„Dolar-princesa"* i *„Grof Luksenburg"*, te je gosp. Iličić nakon svoga uspjeha angažovan za člana našega kazališta za narednu sezonu.

*

Našu bilješku u zadnjem broju o hrvatskim dramskim piscima moramo popuniti u toliko, da nam slavna uprava sve do danas na veoma jasna pitanja nije odgovorila, već javlja, da će davati Tucićevu *„Golgotu"*. To je veoma lijepo. No pitamo: hoće li to biti *jedina* premijera u ovoj sezoni? Čini se, da hoće. Namjerava li slavna uprava i buduće sezone iznijeti *tek jedan* hrvatski novitet. *Sz.*

SADRŽAJ.

ARNOLD GJ: Romance i balade. — KEŠUC A.: Bez zaštite. — GALOVIĆ F.: Soneti. — KUPČOKOVA M.: Strujom života. (Prevela A. ŠIŠULOVA.) — NAZOR V.: Zemun. — ČIČA JOSO: Ženino „iznenadjenje" o mom imendanu. — DIKLIĆ V.: Vjetar bjesni. — LASZOWSKI pl. E.: Šezdesetgodišnjica Dragutina Hirca. — KUMIČIĆ M.: Moja oaza. — KURJAKOVIĆ S.: Kroz selo u noći. — HORVAT R. dr.: Kralj Sigismund. — PODRAVSKI M.: Smrt grofa Petra Zrinjskoga i kneza Frana Krste Frankapana. — OGRIZOVIĆ M. dr.: Sane Kurjaković. — ČAJKOVAC S.: Kad se zameću plodovi. — KORZENOWSKI J.: Stara mjesto mlade. (Preveo S. RAKOŠEV.) — ŠIROLA S.: Moderna. — Listak. — 13 slika.

„Prosvjeta" izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 6. ZAGREB, LIPANJ 1913. GOD. XXI.

ROMANCE I BALADE GJURE ARNOLDA.

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Lovor-grana sa Balkana“.)

UČITELJSKA ŠKOLA U KARLOVCU · VIŠA I OBĆA PUČKA ČITAONICA

NA OPHODNJI.

Noć je sinja,
Snieg praminja,
Cio kraj ga pun;
Tu i tamo
Viri samo
Po koj suhi džbun.

Liežu tlima
Ko da zima
Topal sprema log;
Iza noći
Hoće l' poći
Dalje? Znao Bog!

Kuda ćemo? —
Pita niemo
Bojna druga drug —
Naše kosti
Slomi dosti
Dneva ophod dug...

Sada sniju,
Da se viju
Pod zvjezdani svod —
Sniežak prši,
Kroza nj strši
Oštar samo bod.

NEŠTO ZEBEM . . .

Nešto zebem . . . S inja bieli
Na nas eto vršci zriju —
A granate i šrapneli
Nekud slabo vazduh griju.

„Strpi se — dok poljem tekne
„Vrela krvca kao plima
„I dok bojna truba jekne:
„Napried momci s bodovima!

„Dotle guber jače stegni,
„Utaloži srca kucaj —
„Tu za šanac sa mnom legni
„I na one tamo pucaj!“

KRVAV OMOT OKO DESNE . . .

Krvav omot oko desne
Omot krvav oko čela —
Tako pade pod krov eto
Očinskoga doma biela.

Sinko! — krikne kroza suze
Ljubeći ga stara mati —
Kaki li mi ono ode . . .
A kaki se, aoh, vrati?!

Ljut ste, je l' de, bojak bili,
Kad još tako mrko gledíš?
Jesu l' teške rane tvoje,
Kada sve mi više bliediš?

Naših, majko, tisuć pade
Raščihanim poda stiegom . . .
Dušmanskijeh? Mislim, da se
Nešto brzim spase biegom.

Moje rane? — — Sviju teža
Bit će: što mi nisi mladom
Dala barem sto života,
Da žrtvujem sve ih za dom.

Al ja dodjoh . . . i na ovom
Da ti hvalim . . . pre no trne —
O, kakve se, gle, med nama
Protiskuju sjene crne? . . .

I ko slomljen klone vojno
Staroj majci tik do nogu;
A ona se samo sagne
Ko da za nj se moli Bogu.

Al joj s lica čitaš miso,
Štono joj se dušom mota:
Sa jedincem da je ipak
Izgubila sto života!

NIKAD NIJE BILO . . .

Nikad nije bilo
Cvieća kao sada —
A ja nemam kome
Da ga dadem mlada.

Vojno moj na bojnom
Polju tvrdo spava —
Nad njim raste samo
Glogov trn i trava.

Plani, sunce, jače,
Cvieće to posuši —
Svud nek bude pusto
Ko u mojoj duši!

PROBISVIJET.

Napisao DRAGAN MELKUS. (Osijek.)

I.
VANDROKAŠ.

U vrtu gostionice na Iločkoj cesti ubavoga Šaren-grada odmarao se kraj posljednjega stola, u kutu, stari vandrokaš Miša. Harmoniku, vjernu pratilicu, položio je preda se, iz torbe izvadio kruha, luka i slanine, te se hranio slatko, da mu je mogao zavidjati mnogi milijunaš . . .

Zanimao me ovaj čovjek. Nije mi bilo teško nagovoriti ga, da mi priča o svome životu:

„Tako vam je, gospodine: iz sela u selo, iz grada u grad, dan na dan . . . Nagledao se ja svijeta — pomalo pješke, a budne li novca, bome i „Eislibanom“. Najvolim boraviti u prirodi božjoj. U gradu me ne puštaju na miru, policaji pitaju svaki čas za nekakav vražji „pasoš“, za zanimanje. Muzikaš sam; i harmonika je glazbalo, s kojim ne umije svatko baratati! Ništa ljepše, već pred večer leći pod koji dud ili stari hrast gdjegod u polju, te promatrati svod nebeski. Polagano se javlja zvijezda za zvijezdom, dok ih ne ugledaš hiljade i hiljade, a izmedju njih mjesec kao dobar pastir stada svoga! . . . O svemu, što se zbiva, znam iz pripovijedanja; kad mi se desi prilika, čitam i novine. E, pribivao sam izdaleka i svadji velike gospode; vidio sam štošta žalosna, kad niko ni mislio nije, da je siromašni vandrokaš u blizini!“

„Zar vam ne dosadi ovo vječno tumaranje, bez kuće i kućišta?“ usudih se upitati.

„Kako da dosadi? Srećan sam s malim; uživam na svoj način, a muzika mi toliko nosi, da mogu nabaviti par cijelih prnja . . . Sav imutak nosim u torbi i ne moram se bojati, da će me tko orobiti! Niti ja u koga diram, niti tko u mene . . .“

Vandrokaš ispije vino i s osobitim zadovoljstvom žmigne očima. „Dobra kapljica, fina kapljica, čast!“ Zatim nastavi: „Dok sam bio mladji, zagledavao sam za djevojkama . . . Vjerujte . . . Nijesam se još ovako zapustio . . . Primamio bih po koju harmonikom . . . Znam, što biste htjeli znati: oca svoga nijesam poznavao, a mati, radnica, zarana mi je umrla. Oblasti me dale u školu u mojem rodnom mjestu, a kasnije u zanat; ali nigdje nijesam dugo ostao. U vojsku me ne htjedoše primiti, jer da sam premalen. Nato se dadoh na putovanje. Ne moram prosjačiti, niti sebi prisvajati tudje; jok . . . Poštenje prije svega! Ima vam i dobrih ljudi, samilosnih, mekana srca . . . Kad mora biti, razumijem i ja pomoći: pripaziti po vinogradu ili u kući — ali ne dugo. Neodoljiva me želja vuče u prirodu, u slobodicu zlatnu . . . Prošao sam Srbiju, Bosnu, Maćedoniju sve tamo do Carigrada s harmonikom u ruci. Umrijeti se mora: sudjeno je . . . Gdjegod me snašla smrt, svejedno je; niti ću ja za kime žaliti, niti tko za mnom!“

— —

Zadnji traci sunca na zalasku caklili se zlatno u valovima veličanstvenog Dunava. Iz vrta gostionice na Iločkoj cesti ubavoga Šaren-grada razlijegali se zvuci harmonike. Neumorno se ponavljalo „Slavonsko kolo“, a snaše, djevojke i momci poskakivali isto tako neumorno uz neprestani kikot i veselo pocikivanje. Vandrokaševo se lice rasteglo, nabori oko nosa i ustiju titrali od blažena, pridušena smijeha . . . Srećan Mišo!

II.

NADRIPISAR.

Još gledam gospodina „doktora“, odebela, malenih vodenih očiju, modro-crvenkasta nosa, kako sjedi s paurima u rakijašnici.

Izvukao iz džepa tintarnicu, pero očešao o rijetku, prosijedu kosu i počeo pisati na hartiju „informacije“ . . .

„Ded, Stevane, govori, što je s tvojom mjenicom? Veliš, da je nijesi potpisao?“

„Nijesam, gospodine doktore, tako mi svetog Nikole! Zašto da plaćam tih dvjesta kruna, ni kriv ni dužan? Prvi put sam potpisao, istina; kasnije ne . . .“

„A što si dobio za potpis?“

„Dva'est kruna!“

„Hm, hm, . . . potpisao si ti njih više . . . Svaki put po dvadeset kruna . . . nije loš posao! Vidjet ćemo, što se može uraditi . . . Priskrbi bijeg za pet kruna!“

Stevan namrštio lice, ali nosi biljeg . . .

*

„A ti, Kato, pričaj, kako je bilo?“ Okrene se „doktor“ k ljepušastoj mladoj snaši.

„Molim Vas lipo, ona — znate: komšinica Mara — uobistila se, otkad joj umre svekrva . . . Prije ni mukajet, a sad oko moga Tome, — ko dica se već volili, — pa ga — štono vele — zaludila, da, zaludila . . . A ja, ja ga ne dam! . . . Lipa ona, lipa i ja!“ . . .

Doktor ispod oka žmirkao, pa dva, tri puta duboko uzdahnuo . . .

„Sidim ja u avliji“, nastavi snaša, „baš na Josipovo poslije mise, da se odmorim, a Mara stala pred kapiju, pa će na mene: Što se buniš, nesrićo rodjena! Bojiš se, da ću ti tvoga Tomu kanda oteti? Pazi ga bolje, pa ne će bižati od kuće . . . Meni zamiravaš, a ti s komšijom ašikuješ! Što to bilo u nedjelju, kad je tvoj Tomo pošo u Vinkovce? Vidila sam — pazim ja — kako te lugar uhvatio oko pasa! Stid te bilo! Da sam muško, uf . . . ti, ti . . .“

„Ded završi“, primijeti doktor, „što si stala?“

Zarumenila se Kata, pa će „doktoru“ nešto u uho, sasma potiho . . .

„Hm, hm, uvreda bome, uvreda . . . po paragrafu sto i trećem! . . . (Drugog se taj čas nije sjetio; uzbunila ga Kata, slatka, kao zrela jabuka.) Ne manjka joj osam dana zatvora, nepretvoriva u globu . . . Imaš li svjedoka?“

„Svidoka! Cilo se selo skupilo!“

„A ti si ćutala?“ zapita „doktor“.

„Nisam na sve . . . I u meni je krv uzavrila . . .“

„Donesi biljeg za dvije krune . . .“

Pred večer je gospodin „doktor“ sastavio četiri tužbe tražeći biljeg i tamo, gdje ga i ne treba, te pokupio trideset kruna. Isto je tako dan iza toga poslužio i protivnicima . . .

Naplaćivali se pauri, — inače dosta prepredeni, „doktor“ prepredeniji. A konačno ne preosta drugo, van uzeti „pravoga“ doktora!

Naš „doktor“ obećaje svijetu crno za bijelo; piše ugovore, molbe za rastavu brakova, sklapa ženidbe i udaje, douškuje, što je ovaj o onom, ona o ovoj, onaj o onom razglasio, bilo to istinito ili ne, samo kad ide njemu u račun . . . Posvadjat će ljude, žene, djevojke i mladiće medjusobno, da uzmogne u mutnome loviti . . .

On je Hrvat, Srbin, Madžar i Švaba; katolik, unijat, pravoslavni evangelik, luteran i kalvin; socijalni demokrat i anarhist, pače i štogod želite, — kada treba napuniti prazan budjelar! U doba izbora kortešira za kandidata, koji sipa zlatniše; laže i maže na sve strane; za svaki se obiteljski dogadjaj zanima, a prigodice iskrene i Don Juana, nevjerojatnoga ženskaruša . . . Citira postupnike i zakonike, tumači ih na svoje i imponira naivnicima. Od oblasti kod kojeg prestupka ulovljen, mota se poput zmije; ne uspije li mu izmotacija, odsjedi mjesec, makar i godinu, tä da, nedužan poput sunca! „Doktor“ je po milosti svojih klijenata; dnevno posjećuje „bircus“, tu mu je glavni stan; u bircuzu ureduje ponosno i samosvijesno . . . Časti, a pije i mukte. Za jelo slabo mari . . .

Karte ima vazda u pripremi i najvoli „färblovati“; naučio od gospode... i za čudo, rijetko kada gubi! Zaslužuje više od čovjeka, koji je 16 godina polazio škole, a radi po miloj volji: sad u slobodici, zlatnoj, sad u Mitrovici ili u Lepoglavi časnoj.

I ovih se parasita, unatoč svim naredbama, suvremeno društvo ne će naskoro riješiti!

ZRINJ.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Oh, zašto, Zrinju, meni dano nije
Iz srca nit zasukat, vienac splesti,
S kojega ne će vrieme lišće stresti,
Pa da te ono zauviek ovije!

Kolievka Zrinjskih ruši se i pada.
Brdo je oštrom šikarom pokrito,
Zrinjšćica dere kameno korito:
U crnoj noći tuži se i jada.

Oh, zašto nemam krilo sokolovo,
U letu naglom da visini stignem,
Gdjeno se zviezda tvoja zakriesila!

Oh, zašto nemam grlo labudovo,
Da s himnom slavnom do tebe se dignem,
Pa ta mi pjesma i posljednja bila!

DR. PETAR KARLIĆ: „KRALJSKI DALMATIN“.

Ocijenio IVAN MARUNOVIĆ. (Zagreb.)

Pod ovim je naslovom izdala „Matica Dalmatinska“ najnovije djelo prof. dra. Karlića. Ovo je prvo hrvatsko djelo o francuskom vladanju u Dalmaciji, a izradjeno je posve znanstveno i kritički na osnovi arhivalija, pa domaće i strane: talijanske, francuske i njemačke literature.

U svom prikladnom uvodu: „Pregled opsega Dalmacije od hrvatske narodne dinastije do francuskog vladanja i pokušaj sjedinjenja s Hrvatskom“ — pisac nam kratko — a jezgrovito — prikazuje prošlost naše Dalmacije do francuske vlade, te kako Dalmacija, kao politička i kulturna kolijevka naroda hrvatskog, kroz vijekove svoj opseg mijenja i na koncu dolazi u današnji stadij. Kada je čitatelj i nehotice tako obnovio glavni dio historije naše kolijevke, koje je ime s mletačkim posjedom raslo i padalo, donekle kao pripravan s interesom zalazi u prikazivanje francuskoga vladanja. Francusko je doba u Dalmaciji sa svake strane valjano i potpuno prikazano. Vrlo se dobro razabira, što su htjeli i cijenili Francuzi u Dalmaciji, te kako je francuska uprava nastojala oko općega na-

rodnoga blagostanja. I ako to bijaše donekle kao reklama Francuza o sebi, ipak su oni pokazali, da su ljudi.

Prof. Karlić utvrdjuje, da je prve hrvatske novine „Kraljski Dalmatin“ uredjivao ponajprije franjevac Paško Jukić, a zatim dominikanac Dominik Budrović, te da mu nikada urednikom bio nije — kao što se nagadjalo — Nikola Sandri. Jasno nam je naveo smjer i značaj toga lista; u koliko se primjeraka tiskao; komu i kamo se slao, kao i to, da ga je pokrenuo tada vladajući Vicko Dandolo. Svaki je broj „Kraljskog Dalmatina“ od početka do prestanka nosio na čelu 528. i 529. stih iz trećega pjevanja Vergilijeve „Eneide“ kao motto:

„Di, maris et terrae tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem et spirate secundi . . .“

„Kraljski Dalmatin“, i ako je bio službeni list, bila mu je svrha da i obrazuje. Zato je uz službene vijesti, te uz novosti iz Dalmacije i čitavoga Napoleonova carstva, donosio takodjer pouke. Prvih osam brojeva lista „Kraljski Dalmatin“ štampalo se u 500 primjeraka, a odonda je naklada sve većma rasla. Dandolova želja bijaše, da bi se list štampao u minimum tisuću primjeraka, pak je po nalogu njegovu bila načinjena i razdioba, kamo bi se koliko brojeva lista slalo. U svemu se po Dalmaciji razašiljalo 1054 istisaka, a sva naklada iznosila je 1154 primjerka. „Kraljski Dalmatin“ prestade izlaziti sa šestim brojem dne 1. travnja 1810., a da se ne zna pravoga razloga. Po svoj prilici bijaše razlog prestanku taj, što je francuska uprava bila za Iliriju naumila pokrenuti novi list „Telegraphie Officiel“, koji se imao štampati u četiri jezika: francuski, talijanski, njemački i ilirski (hrvatski); prvi mu broj izadje 3. listopada 1810. u Ljubljani.

Kad požunskim mirom (g. 1805.) Dalmacija pripade Napoleonu, bijaše imenovan providurom Dalmacije (28. IV. 1806.) Vicko Dandulo, rodom Mlečanin, muž nešto slavohlepan, a inače veoma čestit i dosta obrazovan. Njegovom odredbom razdijelila se Dalmacija na četiri okružja: zadarsko, šibensko, spljetsko i makarsko; od kojih se prvo dijelilo na šest, drugo na tri, treće na pet, a četvrto na tri kotara, te je svaki kotar imao svoga poglavara (delegato). Općinâ bijaše u Dalmaciji dvadeset i pet, kojima upravljahu njihove uprave i vijeća s načelnicima na čelu. Providurstvo ili uprava dijelila se na šest odsjeka: poslovi nutarnji, pravosudje, financija, javni nauk, vojnički poslovi i računovodstvo. U 1807., 1808. i 1809. godini bilo je dvadeset vladinih kancelarijskih odjeljenja, koja nam vrlo preglednu sliku iznose, kako je vlada francuska bila naklona podizati blagostanje u Dalmaciji. Kao što su znamenite u tome pogledu poslanice biskupâ, u kojima hvale Napoleona i njegovu vladu, tako je zanimljivo odaslanstvo u Pariz, da uvjere Napoleona o vjernosti naroda u Dalmaciji. Napoleon ih je dosta laskavo primio, te im reče, da je već izdao odredbe za sve, što je najpotrebnije za dobro naroda. A to je i uslijedilo u svim granama uprave; osobito se ističe: gajenje, sadjenje i čuvanje šuma, te unapredjivanje zemljodjelstvene privrede. To je i dandanas za Dalmaciju jedno od najvažnijih pitanja, jer i ono malo, što danas imade Dalmacija ljeskovih i trnovih šikarica, te hrastova grmlja, ostanci su nekadašnje francuske

kulture. — Sudstvo je išlo za time, da riješi čim prije sve zastarjele kao i nove pravde i razmirice medju narodom; u tome je veoma i uspjelo. U prvih šest mjeseci 1807. godine bila je izmirena 641 pravda, pa su još riješene i neke parnice čak iz godine 1773. i 1773. i t. d. — Brinulo se takodjer za zdravstvo i za javnu sigurnost, te se izdavale posebne odredbe za obranu imanja sirotinjskoga. — A kolika tek zasluga pripada Francuzima u podizanju škola u Dalmaciji i u poštivanju narodnih osjećaja! Ne samo da su Francuzi narodni osjećaj poštivali, već ga i uzgajali kod omladine po školama i kod momčadi u vojništvu. Po naučnoj osnovi Dandulovoj podignut je u Zadru licej poput sveučilišta; Dalmacija dobi sedam gimnazija. Licej je imao i konvikt, botanički vrt i biblioteku; iz liceja izlazili su: odvjetnici, suci, liječnici, arhitekti, ljekarnici i t. d. Podignuto je i mnogo pučkih škola, u kojima, kao i u gimnazijama, bijaše nastavni jezik hrvatski. Tim više morala se ova blagodat odraziti, kad se zna, da su Mlečani za svoga vladanja u Dalmaciji jedino nastojali, da što većma iscrpu zemlju i narod. Što su manje Mlečani nastojali oko prosvjete i obrazovanosti naroda, to su dakako više mogli izrabljivati njegovo neznanje. Stoga pravo reče Dandolo: „Ovo pak vladanje (mletačko), suprotiveći se istoj naravi i čoviskom razumu, naučno nastojaše, da se vi ne umnožite, da vaša polja ostanu zapuščena, a vaša pamet potamljena i brezumna“. — Stanje nam dakle školstva u Dalmaciji za vlade francuske prikazuje osobitu ljubav plemenitog naroda francuskoga za kulturni napredak uopće, a napose velik trud i toplo nastojanje oko kulturnog podignuća i preporoda naše patničke i kroz vijekove zapuštene Dalmacije.

Prof. dr. Karlić govori potanko i o svojedobnoj Iliriji, te ističe brigu Francuza za Dalmaciju. Francuzi naglašivahu, da je glavni uzrok malobrojnosti naroda u Dalmaciji, što se još dovoljno nijesu umnožala privredna sredstva ili vrela za življenje, a Dalmacija bi po svome prostoru mogla hraniti preko milijun žitelja. Uzrok rasutku naroda da su: 1. desetine, 2. poljski zakoni, koji ne dozvoljavaju, da žene mogu biti baštinice, 3. suvišan broj svetkovina, jer se time umnožava danguba, a troši hrana i umnažaju zli običaji. Zato se nastojalo, da se 1. zanati što više podignu, 2. da se izgrade bunari i t. d. i 3. da se podignu dobrotvorne kuće i bolnice. Vrijedni pisac nije zaboravio spomenuti stil i jezik hrvatski u „Kraljskom Dalmatinu“, kao i progovoriti o Appendinijevoj gramatici (grammatica della lingua ilirica 1808.), a tako i o Stullijevu rječniku (Vocabolario italiano-ilirico-latino 1810.), koji su izlazili pod pokroviteljstvom Marmontovim, koji bijaše glavnim zapovjednikom nad svom vojskom u Dalmaciji. Marmontu pripada zasluga, da Dalmacija imade danas valjane ceste. Izgradnjom putova u Dalmaciji bijaše iznenadjen i sam kralj Franjo I. Kralj je po odlasku Francuza pohodio Dalmaciju, pa gledajući s udivljenjem putove — rekao knezu Metternichu: „Upravo je šteta, što maršal Marmont nije još dvije ili tri godine dulje ostao u Dalmaciji“.

U „Kraljskom Dalmatinu“ mnogo se pisalo i o Napoleonovim vojnama. Karakteristične su političke vijesti; zgodan i jezgrovit prikaz bojeva u južnoj Dalmaciji po francuskom zauzeću Dubrovnika, i to: izmedju Francuza, Rusa, Crnogoraca i Bokelja. Ovdje je vrijedno usput spomenuti, da

su Kotorani pristajali uz Crnogorce, gdje su Rusi imali jak oslon. Tako se još dalje govori i o vojevanju u Španiji i Portugalu, te o junačkom ustanku braće Srba protiv Turaka i o njihovoj žilavoj borbi za slobodu. Ističu se takodjer pobune i pokreti u Dalmaciji, kao i nastojanje Austrije, da zaposjedne Dalmaciju. — Protivnici su Francuze iz mržnje označivali kao strašne ljude, koji su vjeru i crkvu pogazili, a kralju svome glavu odsjekli, samo da narod u Dalmaciji odvrate od Francuza. Osobito se ističu dva uzroka, što su Dalmatinci išli na ruku Austriji: 1. kao zaštitnici vjere i 2. kao posrednici, koja će ih pripojili s materom Hrvatskom. Još se u knjizi spominju i neki stari običaji naroda u Dalmaciji, koji su malo komu poznati. I pregled povijesti grada Rijeke lijepo je prikazan, te je od velike vrijednosti. Ukratko rečeno: vrijedni pisac na sve je mislio i pazio s potpunom spremom.

Kako se vidi, ovo djelo ne obradjuje samo novine „Kraljski Dalmatin“, već u potpunom i svakom pogledu vladanje Francuza u Dalmaciji. Ovo, što iznesoh, jest samo nekoliko znamenitih crta, jer je djelo — kolikogod od velike znamenitosti — toliko i mnogostrano. Obradba je u svakom pogledu majstorska, te je vrijedno, da ovo djelo svaki Hrvat pročita. Prof. dr. P. Karlić ovim svojim najnovijim djelom zaslužio je priznanje i hvalu naroda hrvatskoga.

O DAJ...

Spjevao MIRKO NIKOLIĆ. (Krapina.)

O daj, u oči da ti gledam
I usne, što se slatko smiju;
O daj, te ruke biele, mile,
O vratu mome da se sviju...

O daj, u život da se svede,
O čem dugo tek sam snivo —
O daj, da šapnem rieč ti milu
I onda cjelunem te živo...

Gle, sad je čas i doba tu je,
Kad ljubav će da slavlje slavi —
O daj, da cjelovom si dugim
Tu radost nebu, zemlji javi...

TO SU BILI HAJDUCI!

Napisao P. BROZIČEVIĆ. (Prezid.)

Žarko je podnevno sunce pripeklo dol i brijeg. Pobratim Ernesto i ja uvalili se u poštansku „diližansu“, koju jedva jedvice vuku dva mršava konja uz strme čabarske serpentine. Kočijaš Berto, ma da ponešto šepelji, ide uz konje. Morate naime znati: konji su njegovi, ne erarski! Nas dva pričamo naizmjence, neka nam ne bude „dug čas“. Pa izmed ostalih „dogodovština“ zbiljskih i ishitrenih — evo — što mi pričaše pobratim:

„Hajde, da ti pričam nešto iz onih burnih dana, kad je hajduštvo cvalo, i kad nijesi bio siguran ni za torbu ni za glavu. Što ću da ti

pričam, čuo sam iz ustiju samoga harambaše te male, ali kako ćeš čuti, odvažne i junačke čete". — I dok je on smotavao cigaretu, u mojoj su mašti već nicale krvave slike i dogadjaji, što ću sad — eto — da ih čujem.

„Podiglo se nas pet, šest junaka iz B.", tako mi kazivaše harambaša Filip Vukinić, „u hajduke. Bili smo: ja, moj brat, Mike naš, Mike vaš i Mike Karakaš. Kad smo došli na vrh Križ-poljske glavice, našli smo na paši kobilu, na kobili lanac, na lancu zvonac. A mi odsjekosmo kolac, zavrnusmo lanac i ukradosmo zvonac. Išli smo onda dalje i došli na vrh vrha Male Kapele. Tu smo našli vlaškog pustaiju, gdje pase trista ovaca."

„Dobar dan, vlaški pustaijo!" pozdravih ja otresito.

„Bog daj, ljudi!" prihvati on.

„Nijesmo mi ljudi, već hajduci," ja ću još otresitije.

A on ni pet ni šest, što bi dlanom o dlan udario, trgnu iz ćemera kuburu, pa ravno u moje prsi.

„Mike, Mike, vadi der tu kuburu iz torbe!" izmucah jedva čujnim glasom, a koljena mi klecaše od pustoga straha. Ali i moj Mike i drugovi stoje kô da si ih ukopao. A vlaški pustaija sveudilj drži napetu kuburu, toliko da ne sastavi.

„Tä mani se, brate, šalili smo se," izmucah ja za nevolju se smiješeći.

„E, ako je šala, to su druge gusle", zaveže on i spravi kuburu u ćemer.

Tu smo onda sjeli i sjedili i gledali, kako pase trista ovaca. U meni se nešto crijeva uzvrpoljiše, pa ću vlaškom pustaiji:

„Pošto bi ti nama prodao jednu ovcu?"

„Svakoj je u glavi pet petica,[1] a vi birajte po miloj volji," pristade on.

A birati baš i nije tako olako bilo. Ta bilo je tu ovaca, da se ih dva rodjena oka ne mogu do sita nagledati. No meni sunu baš prava misao:

„Dajte vi, ortaci, porenite ovce preko one klade, pa koja ne uzmogne preskočiti, to je ona prava."

I sve preskočiše do jedne. „Ha, to je ona prava," pomislih ja i skok, poskok primih je za stražnje noge. I nijesam se prevario. Nije baš suviše teška bila, ali je morala biti tusta sudeći po loju, što joj se iz nosa cijedio. Odbrojih pet petica i ovca je naša.

E, ali sada je valja zaklati. Ja ne ću, ti ne ćeš, on ni da čuje.

„Pošto ćeš nam zaklati i oderati ovcu," upitah vlaškog pustaiju.

„Vadi tri petice, pa ću je urediti još i bolje od mesara." — Dadoh mu. — Ovca je oderana, tko će sad da je peče?

I dok smo se mi natezali i inatili, vlaški je već pustaija odrezao i zašiljio kolac, nabrao suha granja, iskresao i raspirio vatru. Za sat, dva, ovca je pečena.

Ali vlaški pustaija nekud ne izgleda, da će nam je dati.

„Daj, prijane, ovcu, da blagujemo," umilno ću ja.

„Jok! Tako se nijesmo pogodili! Vadi der još tri petice, pa ti na zdravlje ovca."

---

[1] Petica = 1/4 forinte (50 fil.).

Ali ni u mene, ni u koga drûga nema ni probijene pare, a kamoli tri petice! Sve se naše blago smirilo u pustaijinoj torbi.

„Novaca nemam, već znaš li što? Prihvati ti za ovcu, a nas ćemo petero za ražanj, pa komu Bog i sreća!“

I daj on ovcu za glavu, dajmo mi za ražanj, ostade njemu ovca, a nama ražanj.

I ne rekavši nam ni crne ni bijele prebaci ovcu preko ramena i zamače za brijeg, kud mu već otprije bilo i novaca nestalo.

„Svemu si tome ti kriv!“ nasrnu nam Mike Karakaš, a za njime i ostali.

„Ma ljudi, rekoh, u pamet se dajte! Čemu sam ja kriv, i što je nama krivo? Neka vlahu mršave ovce, ostade nama mastan ražanj! Evo, tu u lokvi vode, operimo u njoj ražanj, nadrobimo prosenice, povadimo žlice, pa se nakusajmo masne jušice. A vlah neka lomi zube grizući mršava ovčja rebra.“

Pa kad se tako do sita nasrkasmo masne juhe, okrenusmo kući pjevajući. Naprijed ja, Mike naš i Mike vaš, a za nama moj brat i Mike Karakaš noseći na ramenima ražanj — kolac i na kolcu ukradjeni zvonac.

POZDRAV HRVATIMA U AMERICI.

Sonet ANTUNA J. KATUNARA. (Vrh.)

Zdravo bila, braćo moja draga,
Štono tamo krhate živote,
Da u znoju lica svoga blaga
Prehranite kod kuće sirote.

Zdravo bila, vi hrvatska čeda,
Čija tamo sva se lomi snaga,
Zdravo bili, vi, kojeno bijeda
Otjerala sa kućnoga praga.

Dobri Bog vam naplatio muku
Blagoslovom žulja vaših ruku,
Blagoslovom svake kapi znoja . . .

Sve se vaše ispunile želje.
Nek vas prati sreća i veselje,
Oj, hrvatska, mila braćo moja! . . .

GALOVIĆEVO „ZAČARANO OGLEDALO.“

Napisao ERNEST SREMČEVIĆ. (Zagreb.)

„Društvo hrvatskih književnika“ izdalo je kao prvu svoju ovogodišnju ediciju novelu *„Začarano ogledalo“*[1] i nije moglo da bolje izabere, jer ova knjiga spada medju najljepše, što ih je društvo uopće izdalo. To je umjetnina prvoga reda, i *Fran Galović*, koji je već u svojim predjašnjim radovima pokazao, da je pisac finoga, istančanoga ukusa, dokumentirao je to u daleko većoj mjeri. Upozorujemo samo naše čitatelje na

[1] Cijena 2 K. Citavo godište (6 knjiga) 9 K. Za pretplatnike „Savremenika“ 6 K.

njegove pjesme, što su izašle u „Prosvjeti“, i u kojima je svaki ton, svaka boja i svaka nijansa na svome mjestu.

Već sam izbor sujeta „Začaranoga ogledala“ odaje umjetnika, koji se ne žaca prikazivanja najtanjih i najdubljih čuvstava, koji upravo nevjerojatnom sigurnošću zalazi u najskrovitije dubine ljudske duše.

Ali da se vidi, kako je Galović iznio pred čitatelja magično bogatstvo svoje fantazije, evo ukratko sadržaja:

Marcelu Petroviću umrla je žena. Pošla je dragovoljno u smrt, jer ona prava, velika ljubav nije „od ovoga svijeta.“ On se iza katastrofe povukao u starinsku biblioteku svojega dvorca i ovdje još jednom ponavlja u duši svaku sitnicu golemoga udarca, što ga je zadesio. Noć je i mjesečina, i njega stane hvatati odjednom neki polusan, što li, i u velikome ogledalu, što stoji nasuprot njemu, vidi on sav vrt, cvijeće i daleke gore, i čini mu se, da se ogledalo otvara, kao kakva čarobna vrata. I sada se počinje vizija. Na klupi, pod grmom jasmina čeka ga ona, da ga povede kroz čudnovate kraje sanje. I oni idu. Idu najprije kroz vrt do jednoga jezera, gdje izvode nimfe svoje plesove, ali kako on svojim glasom pomuti tišinu, nadju se opet kraj zlokobne rijeke. Zatim idu na groblje, pa preko duge beskrajne ravnice u gore. Prolaze kroz kameni, kristalni hodnik, dok ne dodju na pustu, snježnu poljanu, gdje mu ona priča divnu pripovijest o kraljevnoj i mladome pastiru. Odavde dolaze do mora, gdje ih čeka crna barka, da ih preveze u stari kraljevski grad na otoku. Oni ulaze u taj grad, prolaze bezbrojnim odajama, a napokon udju u veliku dvoranu, gdje se počinje noćna svečanost njima u slavu. Iza toga im je proći kroz devet odaja, i o svakoj mu ona kazuje po jednu priču. Napokon se nadju opet u njegovoj sobi. Ona ga ostavlja i nestaje u ogledalu, i on spoznaje, da mora za njom, ako ne će da je izgubi. I on to čini. On polazi takodjer u smrt.

Kako se vidi fabula je tako jednostavna, da jednostavnija biti i ne može. Ali kako je zato ova fabula obradjena! Koliko je tu boja naslagano, koliko fantazije, koliko snage u koncepciji. Sve slike ovoga putovanja povezane su medjusobno čvrstom niti, jedna se izvija iz druge, jedna iznosi drugu. Čovjeka gotovo zabole više puta oči od ovoga šarenila, i mora odložiti načas knjigu, da u duši prodje s pjesnikom sve krajeve njegove čudesne mašte. A nisu te slike šablonske, bombastičke i nabacane tek onako. Potezi Galovićeva kista su elegantni, fini i diskretni, odaju sigurnu ruku i dubok, umjetnički pogled. On uistinu poput kakova slikara gleda pred sobom ono, što će prikazati, jer je samo tako moguće, da njegove slike i njegovo prikazivanje odaju dojam prave savršenosti. Opis sunčanog zapada u prvome poglavlju (str. 15. i 16.) mora da je gledan i pomno studiran, jer se drukčije ne može pomisliti onoliko bogatstvo šara. Kadikad bljesnu te slike pred čitaocem poput vatrometa, koji se prosiplje u milijun žarkih iskrica. Upozorujemo samo na opis noćnoga plesa kod jezera u trećem poglavlju i na opis svečanosti u devetom poglavlju. A kad se te iskre ugase, već izlazi opet nešta novo pred nas još ljepše i veličanstvenije od onoga, što smo gledali.

A ipak, kakovom jednostavnošću i lakoćom napisana je ova pripovijest! Ne ćete se nigdje namjeriti na kakovo mučno naprezanje. Sve teče mirno i spokojno kao jedan san, kao lijepo, daleko pričanje. Osnovni ton, koji se nalazi već u početku, nije povrijedjen ni na kojem mjestu. I u tom stoji druga strana velike Galovićeve umjetnosti. On ne *gleda* samo, on i *sluša*. Njegovi tonovi nijesu samo slikarski savršeni, već i muzikalno. On bira riječi, koje pristaju jedna uz drugu, i zato mu je stil tako muzikalan; osjeća se upravo neki pritajeni ritam u svakoj izreci. Dijalog njegov izvija se lako, pa i najteže misli znade on zaodjeti u najljepše riječi, da se ne povrijedi onaj „osnovni motiv." Ova je novela simfonija mira, i — kao u kakovoj pravoj simfoniji — slušamo daleke akorde toga mira, što se bliži i što donosi spasenje. Kao u kakovoj ouverturi slušamo već u prvim izrekama, u prvim taktovima, kobne zvukove udesa: „One je noći mjesečina bila tako bijela i čudna. Prekrila je vas kraj koprenom noćnoga mira, padala je po stazama i vukla se u sjene starih lipa." U ovim se riječima čuje daleka jeka noćnih glasova, mjesečine i sna, što će Marcela odmamiti u nepoznate krajeve.

Sama kompozicija odaje moderno shvatanje novele. Galović ulazi zajedno sa svojim junakom u one čudne strane prekobrojnih snatrenja, a snagom svoje imaginacije povlači unutra i čitaoca. U tome je veliki tehnički napredak od starijih naših novela, koje se bave ovakovim motivima.

Galović je djak francuske škole, kao i većina naših mladjih književnika. Osobito voli Flauberta i njegov precizni način pisanja, a taj se utjecaj jasno opaža i u ovoj noveli. Galovićevo je prikazivanje jasno i plastično, ali ipak prodahnuto velikom jednom poezijom. On je već sada potpuni umjetnik.

Galovićev je literarni rad solidan i stoji na čvrstome temelju. On je pokazao već u svojim pjesmama, da spada medju najtalentiranije naše mladje književnike, a „Začarano ogledalo" utvrdilo je to potpuno.

I za „Društvo hrvatskih književnika" i za čitavu hrvatsku književnost ova je novela neprolazna tečevina. Galović je sa „Začaranim ogledalom" položio umjetnički ispit zrelosti. Sad može i smije s pouzdanjem gledati na svojoj budući literarni rad.

ČEDOMORKA.[1]

(Iz staroga Zagreba godine 1499.)

K stratištu, ispod mesničke kule,
Žamoreć, brujeć se zgrnuo puk.
Crveni krvnik k daskama stupa,
Sjekiru pipa, nije li tupa,
K panju je baci . . . Mukli joj zvuk.
Eto je vode svezanih ruku.
Nogama jedva tiče se tla.
Kao s oltara, andjelska glava.
„Kako je krasna! Šteta je prava,
Da joj je duša paklena, zla!"

[1] Dogodilo se to zapravo ovako: Dora, kći Kuzmina iz Opatovine, bila je god. 1499. radi čedomorstva osudjena na smrt, i to tako, da bude bačena u vodu (Savu). Gradski krvnik Valentin, koji ju je odveo k vodi, zaprosi je ondje za ženu. Sačuvani spis kaže: „Te mu je, mjesto da umre, dana za ženu." — (Tkalčić, Spomenici grada Zagreba, VIII. 127.)

Sudac se digne, narod umukne.
„Dorice Kuzmić, osudu čuj!
Čedo si zaklala desnicom rukom,
Zato ćeš danas pred čitavim pukom
Rukom i glavom platiti tuj.“

Grički kapelan križić k njoj digne:
„Zadnji ti sada kucnuo čas.
Dorice Kuzmić, pokaj se sada!
Kada već tijelo gubiš tu mlada,
Bar da ti duša nadje svoj spas.“

„„Duhovni oče, nè žalim ruke,
Nè marim glave. Prav je to sud.
Žalim tek svoje ohole misli,
Žalim tek jade, srce što stisli
Nevinom, prognav ga Bog zna kud.

Dok sam još bila mala u majke,
Susjed Valentin me pazio mlad.
Gledali smo se nikada siti,
Vjeru mu zadah, da njegva ću biti,
Da će nas vječni vezati sklad.

Čemu Bog dade, jednog da jutra
Oholog viteza opazih, vaj?
Prvi pred gizdavom jezdio četom,
Pa mi se nasmije spaziv me netom.
Ruho mu zlato, a pogled mu raj.

Čemu Bog dade, da kratki taj pogled
Uzme mi obraz, uzme mi um?
Da ja gospodinu prokšenu, mladu
Ljubovcom postah u prokletom gradu
Sjajne uz svile zamamni šum?

Prostak Valentin ù srce ranjen
Pobježe s jadom u neznani kraj.
Ja kad već zasitih bogatog *gosu*,
S čedom me otjera golu i bosu.
Minula sreća, smrko se sjaj.

Moje će srce skoro se smirit.
Oprost ću naći u čeda svog.
Al' gdje Valentin pokoj će tražit?
Njegove bole tko će utažit?
Kada će *njega* utješit Bog?

Duhovni oče, kad očima svojim
Opet on rodni ugleda kraj,
Molite njega, neka mi prosti,
Recite, da sam se kajala dosti . . .
Za dušu moju molite sad.““

Krvniku pruži drhtavu ruku,
Al' on na krvni je nè meće panj.
Krvnik je sjekiru davno već gurno,
Zavjesu s lica sad dignuo žurno,
I ona vrisnu zirnuvši na nj.

Vrisnu i rukama zaokruži,
Na tle se sruši, pogled joj mre.
Pa kad iznova otvori oči,
Vidi, da plač mu obraze moči,
Kako je kleknuo pokraj nje.

„Čestiti suče, štovani oci,
Krvničko pravo svatko vas zna.
Ruke ni glave ne ću joj sjeći,
Živjeti kanim s njome u sreći.
Dajte, k oltaru da vodim je ja!“

Sudac se digne i mahne pisaru.
„Gradski štatuti sveta su stvar.
Krvnik Valentin starom po pravu
Moli za Dore zločinke glavu.
Sud mu je daje. Neka su par.“

M. P.

IZ CARSTVA PRIRODE.

Najnovija znanstvena opažanja o kukavici i njezinu životu. Engleski ornitolog *Oliver G. Pike* priopćio je u časopisu „Nature“ rezultate svojih višegodišnjih znanstvenih opažanja o kukavici i njenu životu. Osobito su zanimljivi podaci učenog prirodoslovca o tome, kako kukavica leže svoja jaja. Dosada se općenito znalo samo to, da ona snese jaje u tudjem gnijezdu, pa da se više dalje ništa ne brine za svoj podmladak. Ali to nije tako. *Pike* je promatrao kukavice baš onda, kad nesu jaja u tudjim gnijezdima, pa mu uspjelo priugotoviti i nekoliko vrlo uspjelih fotografija o tome, a fotografirao je i mlade kukavice u tudjem gnijezdu. Kukavica — pripovijeda Pike — nije tako nemarna za svoj podmladak, kako se općenito drži; ona nasuprot vrlo dobro pazi, da li se gojitelji njihovog mladog kukavčeta dovoljno za nj brinu. Kukavica odabire za tu službu samo stanovite ptičje parove, kao *pjenice* (Grasmücke, Sylvia), antunce, čiške i druge ptice, te naprćuje svoja jaja najradije onom paru ptica, kome je to već jednom učinila; a može ih vrlo lako naći, jer te ptice najradije gnijezde, ako je to ikako moguće, na istom mjestu. Pike je jedan kukavičji par četiri godine promatrao i uvjerio se, da je kukavica svake godine u jedno te isto gnijezdo snašala po jedno jaje. Kukavice, mužjak i ženska, dugo vremena promatraju gnijezdo, koje su odabrali za svoje buduće mlado, ustrpljivo čekaju, dok pjenica snese svoja jaja. Onda dolazi kukavica, protjera s gnijezda pjenicu, koja se redovno nakon kratkog otpora preda sudbini. Kukavica tada snese svoje jaje sred gnijezda, na najbolje mjesto, a pjeničina jaja turne na stranu. Nikad ne snese kukavica više nego jedno jaje u tudjem gnijezdu. Strpljiva, mala pjenica, koja je dotle bolno cvrkutala, presrećna je, kad vidi, da je nestalo kukavice s njezina gnijezda, te žurno poleti na gnijezdo, raskrili se opet nad njim i spokojno počiva na jajima ni ne sluteći, da pod sobom grije budućega zatornika ploda svoga. To isto učini kukavica u više gnijezda i redovno snese do četiri jaja dobro pamteći, gdje je koje snesla. Ona svaki dan inspicira sva ta gnijezda. Za 12—13 dana izleže se kukavče, i to obično prije, nego što se iz jaja prokljuju drugi ptići. Mala mesnata krugljica sa zatvorenim očima doskora se počne gurati, te pobaca iz gnijezda jaja pjeničina — a često i mlade — pa živo traži hranu. Jadni gojitelji ne mogu joj dosta nasmagati hrane. Tako mlada kukavica postane gospodarom u gnijezdu. Sve te zanimljive prizore iz kukavičjega života uspjelo je prof. Pike-u fotografski snimiti. Jadna pjenica ili druga koja mala ptica žrtvuje se tako za drskoga provalnika, koji joj je pognjavio i pobacao vlastito leglo. Mlada kukavica napokon izleti iz gnijezda, da se možda već na godinu vrati kao prava i odrasla kukavica, pa da iznova započne svoj ružan kukavičji posao.

„Šesto ćutilo“ kod kukaca. Glasoviti prirodoslovac Henri *Fabre* iznosi u „Daily Mailu“ zanimljive podatke o istraživanju dosada nepoznatih ćutila kod kukaca. Ima jedan crv — pripovijeda Fabre — koji sačinjava naravnu hranu nekih insekata. Bez njega na pr. pčela ne može opstajati. Ni po kakovim vanjskim znakovima nije moguće pronaći skrovište toga

crva, koji živi više centimetara pod zemljom, u tmini. Svaki dan možemo vidjeti, kako ovaj ili onaj kukac na jednom počne kopati na stanovitom mjestu tla. Uz najveću pomnju — ni uz pripomoć povećala — ne možemo na dotičnom mjestu ništa ustanoviti, po čemu bi se moglo naslućivati blizina crva; ali on je doista tu, duboko pod zemljom. Kojim ćutilom je kukac spoznao blizinu crva? *Opip*, koji je lokalizovan u ticalima, tu ne dolazi u obzir, jer se crv nalazi više centimetra pod zemljom. Ostaje dakle još *njuh*. Poznato je, da imade kukaca s vrlo razvitim ćutilom njuha, ali pravo se još uvijek ne zna, gdje je to ćutilo lokalizovano. Vele: u ticalima. Medjutim nije nikako razumljivo, kako ti rožnati segmenti mogu vršiti funkcije naših nosnica. Pa sve kad bi to i bilo moguće, ipak cijela ta stvar još ne bi bila objašnjena: ćutilo njuha ne može funkcionirati, gdje nema mirisa (ili smrada). Fabre je naime točno istraživao njuh onoga crva i nije našao ni najmanji trag kakove duhe. Osim toga je crv okružen naslagama zemlje, koje imadu jak zadah. Tu dakle preostaje još samo *sluh*. Entomologija u tom je pogledu još vrlo manjkava, pošto se slabo što znade o sluhu kod insekata. Drži se, da je i ćutilo sluha lokalizovano u ticalima, i posve je vjerojatno, da ti nježni, uvijek titrajući organi posjeduju osobitu sposobnost za talase zvuka. Ali kakav zvuk može prodrijeti kroz slojeve zemlje? Takav bi zvuk morao biti razmjerno vrlo jak, no njega uopće nema. Ovaj crv je noćni stvor. Po danu spava, njegova čeljust miruje, pače se ni ne savija, već leži posve nepomično kao da nije živ. Dakle ni sluh insekta ne može tu doći u obzir. Tu nema druge, nego da insekti posjeduju još jedno ćutilo, koje ljudi ne poznaju, jer ga nemaju, pa ga sebi ne mogu predstaviti. Činjenica, da pčela može naći crva i tamo, gdje ga nije moći ni vidjeti, ni čuti i zanjušiti, ostaje uz naša ćutila pravom zagonetkom, te nas sili na priznanje, da životinje mogu praviti opažanja, koja su izvan granica naših pet ćutila.

Gljiva, koja se hrani crvima. U gradačkom botaničkom vrtu temeljito je proučavana jedna vrsta gljiva, za koju je ustanovljeno, da se hrani crvima. To je nova jedna vrsta *phycomy-ceta*, koju je njezin nalaznik *Sommerstorf* prozvao *Zoophagus insidians* Crvi zapadaju u stanice ove gljive, te se ne mogu više odanle osloboditi. Za pô sata potpuno iznemognu, ako im nije uspjelo spasti se; nato ih gljiva s pomoću posebnog, za to udešenog organa, isiše, pa time unapredjuje svoj rast.

Kamo dospijevaju parnule životinje? O tome je već mnogi čitatelj razmišljao, a da nije mogao doći do pravog zaključka, pošto se rijetko kada vide životinjska trupla u prirodi. Odatle je onda nastalo i sujevjerje, da se životinje, kad uginu, pretvaraju u druga razna živa bića i t. d. Tako se na pr. pripovijeda za rode, koje svake godine odgoje po nekoliko mladih, a na gnijezdo se vraća samo po jedan par, da one samo u istočnoj Pruskoj, Westfalskoj žive u spodobi ptica, a one druge rode da žive kao ljudi. Tako je nastala i priča, da rode donose djecu. Za lastavice narod veli, da zimi spavaju zimski san i t. d. Ograničen razum rado vjeruje u čudesa, pa tako vjeruje u labudje vitezove, labudje djevice, a religija mnogih naroda sastojala se i još se sastoji iz djedovskoga kulta i pretvorbe. Ali prijedjimo na činjenice. Velike životinje dugog života

kao slonove, nosoroge, potočne konje kao i velike ptice grabilice čovjek kraj ovog razmjerno kratkog vijeka rijetko vidi kao strvine i lješine, tim više, što većina tih životinja prije reda ugiba od neprijateljskog taneta, te ni ne dospije uginuti naravnom smrću. Narav u ostalom ima svoje posebne grobare. Životinje, koje žive od strvine i lješa, zastupane su u svim stepenima životinjstva. Medju kukcima svakome su poznati kukci-grobari. Prirodoslovac *Gledič* promatrao je četiri takova grobara, koji su u pedeset dana zakopali dvije krtice, četiri žabe, tri male ptice, dva skakavca, crijeva jedne ribe i dvije govedje džigerice. *Lenz* veli: Na shodnom tlu kukci-grobari mogu zakopati i veće životinje kao jelene i srne. Te male kukce podupiru u njihovoj djelatnosti i brojne ptice grabilice i grabežne životinje svake vrste. Ptice grabilice često izjedu parnulu životinju upravo do kosti, pa i same kosti otkidaju i gutaju, te ih opet neprobavljene izlučuju. Treba se samo sjetiti pasa u bližnjem i daljem orijentu, egipatskog lješinara, hijena i t. d. „Pod kosim tracima sunca“ — veli Masius — „ubito se truplo rastvara brže nego drugdje. No odstrani li se ga brzo, onda se zrak napuni kužnim mijazmima, koje vjetar raznosi, te nikako ne bi bilo moguće spriječiti razne pošasti, da nema ptica-grabilica. U pustoši i po močvarama, u prašumi, na morskoj obali, po gradovima i selima — svuda su ti pazitelji čistoće u naravi raširenі, te se upravo začudnom brzinom pojavljuju svagdje, gdje koji život ugrabi smrt. Oni za malo časaka progutaju i požderu strvinu i tako odstranjuju nebrojene atome pogubnih tvari i vraćaju ih struji života. To je razlog, s koga su Egipćani smatrali orla-lješinara svetom pticom. —“

Opažanja su nadalje u pojedinim slučajevima pokazala, da i onakove životinje, o kojima se to nikada ne bi moglo ni pomisliti, proždiru svoje parnule drugove. U Španiji su ljudi promatrali zeceve, koji su „žderali“ krepane ovce. To isto čini jež. Mravi su poznati kao izvrsni čistioci „životinjskih kostura,“ dočim su jegulje, raci i drugi vodeni i morski stanovnici uvijek spremni na „asimilaciju“ raznih životinjskih dijelova. Osobito valja još istaknuti činjenicu, da se životinje, kad osjete, da im je kucnuo zadnji čas, i onda ako su ranjene, povlače u samoću i same se tamo „zakapaju.“ One se tada zavlače u neprohodna skrovišta, grmlje, močvare i spilje, gdje ugibaju i onda se neopaženo rastvaraju. Mnoštvo ubitih i parnulih životinja iščezava po gnijezdima i ležajima grabilice u brlozima i jazbinama. Konačno ne smijemo zaboraviti ni na zub vremena. Kod pčela, mravi i njima sličnih životinja nalazimo čak neku vrstu pijeteta, pošto odnašaju i pokapaju mrtve svoga roda.

Životinje s najmodernijim oružjem. „Lectures pour Tous“ pripovijeda vrlo zanimljive stvari o životinjama, koje je sama narav naoružala najmodernijim oružjem. Od mača i oklopa, pa do granata i torpeda teško da postoji ikakvo oružje, koje se ne bi moglo naći ma u koje životinje. Na Javi na pr. postoji riba, koja je snabdjevena dugim puhalom ili rilom. Ta se riba hrani kukcima, pa se zato najradije zadržava u blizini obale. Opazi li ona kukca, koji mirno sjedi na kakvoj travci ili grančici, koja strši nad vodom, onda napuni svoja usta vodom, stisne škrge i stane štrcati vodu na kukca, kojom ga omami tako, te padne u vodu, a okretna

ga riba začas proguta. — Trčak-bombaš brani se od svojih napadača nekom tekućinom, koja se na zraku brzo pretvara u paru. — Mornarički inžiniri nisu samo kopirali t. zv. „električnu ribu“ (Torpedo), nego su dali

RIJEKA: ADAMIĆEV GAT.

njezino ime i po njoj konstruiranom oružju, koje je danas svuda poznato pod imenom „torpedo.“ Ta riba ima u svom tijelu potpun električni aparat, koji se nalazi blizu glave i kod prostranih peraja. Električni se

organ sastoji iz velikog broja prizmatičkih stupčića, koji su sastavljeni iz malih listića, naslaganih poput Voltinih stupčića. Cijeli taj organ obilno je providjen živcima. Električna baterija može da proizvodi razmjerno jaku struju, kojom „električna riba“ može svoga neprijatelja ne samo omamiti, nego i usmrtiti.

Alkohol i zvjerad. Zanimljivi pokusi provedeni su nedavno u menažeriji Barnuma i Bailey-a, koja se sada nalazi u američkim Sj. Državama. Mjesto običajne vode dadoše zvijerima nekoga dana napojnjake, pune razrijedjenog osladjenog vina, da se ustanovi, hoće li zvijeri njihov nagon odvratiti od toga pića. Ustanovljeno je, da se najveći dio zvijeri uopće nije ni približio tim posudama, a kamoli, da je koja htjela piti. Jedini medvjed i nosorog učiniše iznimku, pa dodna iskapiše svoje omašne „bilikume.“ Medvjed je od toga bio pijan — kao čovjek, a nosorogu ništa! Jedan američki list pita: kakovi tek mora da su medvjedi i nosorozi oni ljudi, koji prekomjerno piju!

Čudan grm. Jedno od najčudnovatijih drveća u Sleswig-Holsteinu svakako je velik trnovit grm, što se nalazi u vrtu zamka u Husumu; tamo su ga sigurno zasadili monasi, koji su ovdje još u 16. vijeku imali svoj samostan. U početku cvatnje grm cvijeta bijelim cvjetovima, kojih se boja malo pomalo mijenja u crvenu, i to od blijedo-crvene do tamno-crvene boje. Prirodopisci, koji sami to drvo ne vidješe, drže tu pojavu nemogućom, a ipak je to činjenica.

Divlje zvijeri kao domaće životinje. Najnovija pariška moda: držanje pripitomljenih zvijeri — nije nikakova novost, ako se uvaži, da je i sam francuski astronom Camille *Flammarion* nedavno prorekao, da će majmuni biti služinčad budućnosti. Spominjući to smjelo proročanstvo upozoruje P. *Picca* u časopisu „La casa,“ da se već u stara vremena upotrebljavalo za razne službe takove divlje zvijeri, koje smo u našim širinama vični gledati samo u krletkama s debelim željeznim šipkama. Rimski vojskovodja Quint Sertorije vozio se kroz Španiju na *jelenima*. *Seneka* pripovijeda, da su se po palačama rimskih patricija šetali medvjedi, lavovi i tigri, urešeni dragocjenim ogrlicama, te su čak izlazili na ulicu, pošto su im robovi posuli grivu zlatnom prašinom U doba, kad je car *August* pokazivao svojim gostima ukroćenog tigra, vozio se triumvir *Antonije* sa svojom ljubovcom po Rimu na kolima, u koja su bila upregnuta dva lava. Car *Domicijan* imao je tako pitoma lava, da ga je odmah poslušao, kad bi mu zabranio pograbiti komad sirova mesa. Car *Karakala* vodio je svoga lava svakamo i hranio ga kraj svog stola, a spavao je do njegovih nogu. Car *Heliogabal* vozio se sad na lavovima, sad na tigrovima, a za najsjajnijih gozba puštao bi u „triklinij“ ukroćene lavove i leoparde. U Grčkoj kao i u Rimu bilo je čak i ukroćenih zmija. Car *Tiberije* imao je ukroćenu zmiju, koja mu je iz ruke primala hranu.

Najbrže životinje. Doista, vrlo je teško reći, koja je životinja medju zemaljskim četveronošcima najbrža. Neki priznat prirodoslovac posvetio se zadnjih godina proučavanju toga pitanja, te je ustanovio, da se *gazelu* ima de smatrati najbržom životinjom, jer ona može da u jednoj sekundi

TRST S LUKOM.

GRADEŽ (GRADO): KUPALIŠTE.

prevali 27 metara, naravno samo tečajem kratkog vremena. Na drugo mjesto dolaze konji za trku s najvećom brzinom od 25·3 metra, a na treće ruski hrt „brzoj," koga Francuzi i Rusi nazivlju „barsois"; on prevaljuje 25 metara u sekundi. Engleski hrtovi za trku prevaljuju 18—23 metra. Poludivlji eskimski psi prevaljuju na sat oko 15 kilometara, prosječni konj 1200—1300 metara u minuti, zec do 1080 metara, žirafa s 900, tigar 860, sob 850, a vuk 570 metara. Vukovi su osobito ustrajni u bježanju; kada su gladni, ili ako ih tko progoni, prevaljuju 80—100 km. u jednoj noći. Medju *pticama* zaprema prvo mjesto *lastavica.* Dokazano je, da lastavica u jednom satu može prevaliti 490 km., dočim sokô prevali 269 km., a najbrži golub-listonoša 190 km. Noj može, ako se potpomaže krilima, prevaliti 33 km. na sat. Medju *ribama* najbrži je *delfin* ili pliskavica; on za sat prepliva 37 km.; za njim dolazi losos s 24 i sledj s 22 km. na jedan sat.

Umnažanje infuzorija. O neizmjernom umnažanju mikroskopskih životinja malo je tko temeljito upućen. Engleskinja Miss *Lorande Loss Woodruff* podvrgla se teškoj zadaći, te je na temelju dugotrajnih opažanja ustanovila točne brojke umnažanja jednoga infuzorija. Ona je od 1. svibnja 1907. do 1. svibnja 1912., dakle punih 5 godina, promatrala pomno izoliran individuum *Paromoecium aurelia,* te je ustanovila, koliko je životinjica taj individuum proizveo za to vrijeme. Prema tim opažanjima ustanovila je Woodruffova 3029 generacija, i to 452 prve godine, 600 druge, 361 treće, 612 četvrte i 662 generacije pete godine; tako otprilike dolaze po tri generacije na dva dana. Broj individua, koji su u tom razdoblju potekli od jedne životinjice, iznosi prema tome 2 na 3029. potenciju. Njihov bi volumen, da su sve ostale uzdržane, bio 10.000 puta veći od volumena zemlje. Jasniji dokaz o stvaralačkoj snazi živuće protoplazme teško je i zamisliti.

Vele leptiri iz Nove Guineje. Izmedju istraživalaca i prirodoslovaca, koji su posljednjih godina proučavali Novu Guineju, taj najveći otok i valjda najnepoznatiji dio zemlje, stoji na odličnom mjestu A L. *Meek.* On se već više od dvadeset godina bavi proučavanjem Nove Guineje i naučnim putovanjem po njoj. U tome ga je osobito podupirao Walter *Rotschild,* koji se zanimao za ornitologiju, te se od tih putovanja s pravom nadao znatnim tečevinama za svoj znameniti ornitološki muzej u Tring-parku. Taj muzej obiluje sada mnogim stotinama vrsta ptica i kukaca iz Nove Guineje. Prigodom svog zadnjeg istraživanja Meek je u Novoj Guineji našao jednu dosad skroz nepoznatu vrstu vele leptira. Mužjak i ženka — kao što to kod leptira često biva — nijesu nimalo slični, te se čini, da to i nije ista vrsta leptira. Najčudnija stvar je medjutim ovo: ženka imade vrlo mnogo, dočim je mužjak prava rijetkost. Ženke su crne, smedje ili sivkaste boje, dočim su mužjaci upravo prekrasni: boja im je crno-zlatna, crno-modra ili zelenkasto-zlatna. Mužjaci su nešto manji od ženki, koje rastvorenih krila dosižu za leptira ogromnu širinu od 30 cm.

Zmije i njihovi krotitelji u Indiji. Suradnik „Globe-a" pripovijeda: Prigodom svoga naučnog putovanja po Indiji htio sam se uvjeriti, da

PRVOSTOLNA CRKVA U ZAGREBU.

li indijski čarobnjaci i krotitelji zmija mogu svojom glazbom primamiti i divlje zmije. Jednom dodjoše k meni dva takva čarobnjaka, i ja sam im obećao nagradu, ako ulove divlju zmiju. Prije nekoliko dana promatrao sam naime u vrtu vrlo pakosnu crnu kobru i vidio sam, kako se zavukla u mravinjak. Čarobnjaci se postaviše pred taj mravinjak i stadoše svirati svojim frulicama. Doskora je zmija pružila svoju glavu kroz otvor. Jedan se Hindostanac odmah velikom brzinom bacio na nju, pograbio je kažiprstom i palcem za vrat — tik ispod glave — tako, te ga nije mogla ugristi. Tad je uzeo komad nekog bjelkastog korijena i s njime mahao nad zmijinom glavom. Zmija je pokušala otpuzati, ali on ju je svaki put zadržao, dok se napokon nije počela pomalo vrtjeti, t. j. plesati. Zapitao sam ga, što bi on učinio, da ga je ta otrovna zmija ujela, na što mi reče, da on ima siguran lijek proti ujedu zmija i da se ništa ne boji. Više od šale nego ozbiljno rekoh mu, da ću mu dati pet rupija, ako se dade ujesti od zmije. Ja to još nisam pravo ni izrekao, a on je već turio zmiji u ralje kažiprst. Kad ga je izvukao, opazio sam, gdje na dva mjesta krvari. Nato je dao zmiju svome drugu, da je spravi u košaru; onda je uzeo komad izgorene kosti, koju je nazivao „zmijskim kamenom“, i pritisnuo time ranu. Žile na ruci natekoše, no doskora opet splasnuše, i čarobnjak je turio „zmijski kamen“ u džep izjavivši, da je sada sav otrov izvučen iz njegova prsta i ruke. Zatim je donio zdjelu mlijeka i bacio u nju onaj „kamen“. Na mlijeku sam opazio najprije mjehure, a onda neku uljevitu, žućkastu tekućinu na površini mlijeka. Dao sam donijeti pile, koje sam lako ozlijedio i zamočio ozledu u onu tekućinu. Za deset časaka pile je krepalo uz sve znakove otrovanja.

SANJE.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Kad polete crne vrane preko polja i livada,
Kad uvene zadnji cvjetak, kad uvene zadnja nada,
Tad se sjeti, dušo, mene — moje pjesme — moga glasa,
Kad gazismo Kremešnicu — hladnu vodu do pojasa.
Oh, kolike slatke rieči u vodu su ovu pale,
Kad stadosmo nasred vode — biele none uzdrhtale . . .
Još i sada voda teče — po livada cvieće cvate,
A slatke se — liepe sanje kadikada k meni vrate,
Tad se sjećam, sele draga, — rumenoga lica tvoga,
Tad se sjećam naših gora i života mladjanoga,
Ali to su samo sanje — to jedino ostalo je:
Mene druga sele ljubi — tebe opet zlato tvoje,
A naš život vrieme pije — kap po kap iz naših žila,
Dok smrt reče: — „S Bogom, sanje, — zadnju kap sam — sad ispila!“

ZAGREB: POGLED NA GORNJI GRAD.

KAMENITA VRATA.

Napisao dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

Utvrdjeni gornji grad (Grič) imao je troja glavna vrata. „Mesnička vrata“ stajahu na onome mjestu, gdje se iz Lisinskove ulice silazi u današnju Mesničku ulicu. Na kraju Opatičke ulice (uz Popov toranj) stajahu „Poljska vrata“. Ova dvoja vrata već su odstranjena poput onih malih vrata („Sirove dverce“) na Strossmayerovom šetalištu. Danas postoje samo još „Kamenita vrata“, po kojima se zove takodjer Kamenita ulica. Uz Kamenita vrata vidi se i jaka četverouglasta kula, koja je vezana s kućom broj 2 u Kamenitoj ulici.

Ipak se tečajem vremena nešto promijeniše i Kamenita vrata. Nekada su imala samo jedan kat, dočim je prostor u današnjem drugom katu bio bez prozora, mjesto kojih zijevahu puškarnice. Ova zgrada pogorjela je 31. svibnja 1731., kada je izgorio velik dio Kaptola i gornjega grada. Medju ostalim zgradama nastradalo je tada u gornjem gradu isusovačko sjemenište sv. Josipa (današnji plemićki konvikt), a na Kaptolu franjevački samostan sa crkvom; na franjevačkoj crkvi izgorio je krov, te se u tornju rastališe zvonovi.

U prvom katu nad Kamenitim vratima nalazio se kip bl. djevice Marije. Pošto je vatra zahvatila cijelu zgradu, izgorjelo je pokućstvo u prvom katu. No treći dan nadjoše spomenuti kip Majke božje neoštećen u pepelu. Zagrepčani smatrahu to nekim čudom, te je udovica Modlar dala pod svodom Kamenitih vrata podići žrtvenik i na nj staviti spomenuti kip bl. djevice Marije. Tako o tomu pripovijeda suvremeni hrvatski historičar Baltazar Adam Krčelić. („Annuae“, str. 573. i 574.)

Još i danas stoji taj kip u udubini zida ispod Kamenitih vrata. Ova udubina može se i zatvoriti starim željeznim vratima, koja služe i kao ukras. Na oltaru gore svijeće i uljenica, što daruju pobožni Zagrepčani, koji se rado zavjetuju Majci božjoj ispod Kamenitih vrata. Ima tu na oltaru i drugih darova; pod oltarom pak često je vidjeti ljude, kako kleče i vruće se mole. Pod svodom Kamenitih vrata vide se dva dućana, koji nam pokazuju, kakvi bijahu nekada zagrebački „štacuni“. Prvi kat nad svodom uredila je god. 1907. „Družba braće hrvatskoga zmaja“ kao muzej grada Zagreba, a drugi kat kao gradsku javnu knjižnicu i čitaonicu.

„DA.“

Spjevao MILIVOJ JAVOROVIĆ. (Soljani.)

Ja ti rekoh, da te ljubim,
Nakon mnogih, zdvojnih dana,
Da za tobom život gubim,
Da si moja odabrana.

Ne vjerujem muškoj riječi —
Ti gledaše smiješkom mene,
Vam prömjena srcu godi,
Sve su vama drage žene.

Mnogo zvijezda na nebu je
I sve one svijetu sjaje,
Medj' ženama ti si sunce,
Što mom srcu svjetlost daje.

Sve su druge za me tamne,
Za njih srce nema čara,
Na tom nebu ljubavnome
Tebi draga nema para.

ZAGREB: KAMENITA VRATA.

Ja te gledah zažarenu,
Gdje ti srce vatrom gori,
Daj mi priznaj, da me ljubiš,
Neizvjesnost ta me mori.

Ti oklijevaš spustiv glavu,
Ne mogavši odmah reći,
A ja stajah kô nesrećnik,
Nadajuć se boljoj sreći.

Što oklijevaš? Daj mi reci,
Teška zdvojnost da me mine,
Daj mi reci, da me ljubiš,
Da mi opet sunce sine!

I ti opet šutiš, misliš,
Samo jedan „da“ mi reci,
I ja tako srećan bit ću,
Kako nijesu niti sveci.

A ti stidno — posve tiho,
„Da“, mi reče, „ja te ljubim“,
S tobom spravna svud sam poći,
Isti život za te gubim.“

Zagrlih te i poljubih,
Ti mi slatki cjelov vrati,
I tako se naša ljubav
Cjelovima zapečati.

I na spomen ovih riječi,
Kad mi našla život novi,
Riječi „da“ sam u notesu,
Zapisao zlatnim slovi.

Uz te riječi upisô sam
Prva slova tvog imena,
Dogod živim nek mi ovo
Bude slatka uspomena.

Srcoliku ogradu sam
Oko toga si narisô,
Da mi čuva ljubav one,
Za kojom sam to uzdisô.

NAŠ NARODNI UKRAS.

Napisao prof. MARKO PEROŠ. (Zagreb.)

Koliki će reći: „Lako je kuditi i samo govoriti gradimo: u hrvatskom narodnom slogu i radimo hrvatskim ukusom; ali je nemoguće od našega sloga štogod čestita stvoriti.“ Pače ima takovih, koji se usudiše reći, da mi Hrvati nismo ni imali, a niti možemo imati svoj narodni slog.

Tvrdim baš protivno: „Mi smo Hrvati imali, a i opet možemo imati svoj narodni slog, samo ako budemo htjeli i umjeli.“ Da smo ga imali, pisao sam o tom više puta (Vidi: „Izložba Marka Peroša u hrvat. narod. slogu,“ te članak „Hrvatski narodni slog“ u „Hrvatskoj“ br. 213. od 20. srpnja 1912.), a može se i sâm svatko uvjeriti, ako pohodi naše muzeje u Zagrebu, Zadru, Kninu i Splitu te ako prolista „Starohrvatsku prosvjetu“, glasilo 1. hrvat. starinarskog društva u Kninu, te ako pogleda i „gradjevne oblike“ društva hrvat. inžinira i arhitekta.

Dragocjeno je to blago, sve sami mili svjedoci prošle slave i kulture hrvatskoga naroda. Blago je to, kome se divi sav obrazovani svijet. Djela našega narodnog umijeća kupuje stranac ili ga bar donosi slikana u raznim publikacijama, da tim osvježi ćutila i ukus svojih zemljaka. Naše narodno umijeće jest na pobudu strancima pri novom modernom stvaranju.

A mi? Gledamo, kako nam komad po komad odlazi u tudjinu. Gledamo, kako se tudjinac koristi našim. Gledamo, kako nam na prodaju nudi

ZAGREB HRVATSKO KAZALIŠTE.

robu izradjenu pobudom našeg narodnog ukusa. Gledamo, a sami ništa ne radimo. I opet fraze! Zar ne?

U novije se vrijeme radi doduše gdje, gdje i u hrvatskom narodnom slogu. Ali kako? Ljudi ne znaju, kako bi pravo počeli raditi. Odu u muzej, pa kopiraju par peća i poculica, te sjedaju tada k risaćoj dasci željni „stvaranja“. A kada počnu raditi, tekar tad vide, da su nemoćni, da ne mogu ništa „nova“ napraviti. Najviše posuditi ovdje cvjetić, ovdje listić, te sastaviti nešto nova. Ali to uistinu nije novo, nego samo malo preinačeno. I ako to budemo uzeli tako na laku ruku, ubrzo ćemo se zasititi hrvatskoga narodnog ukrasa vidjevši, kako smo nemoćni, kako uistinu ne možemo ni toliko napraviti, koliko ona neuka seljakinja. No svima tim dovikujem: „Ne bojte se! Ne smalaksajte! Prihvatite se ozbiljno posla! Studirajte, kako treba, naše narodno umijeće! Obogatite dušu svoju narodnim znanjem i ukusom i tako naoružani sjedajte k poslu, kako su sjedali i naši predji, naše seljakinje i uvjereni budite, bit će uspjeha“. Da se dade iz narodnoga ukrasa što čestito napraviti, samo kada čovjek ima volju, pokazaše nam to mnogi stranci: Finci, Česi, Madžari itd. Reći će nam se, da smo predaleko zaostali, da je prevelik zastoj u našem narodnom umijeću, a da bi mogli na nj uadovezati i nastaviti. Reći će nam se, da je to sve prestaro, a mi da moramo s modom kora-

MAJA de STROZZI.

cati. A ja opet velim, da mi možemo biti i „moderni“, ali i „hrvatski“. — Zar nije i tomu već davno, kada su stari Grci i Rimljani stvarali djela raznog umijeća? Zar nije i to već sve staro? Staro je to, ali se i danas divimo i danas proučavamo to umijeće i na tome temelju radimo dalje. Stvaramo novo, moderno. Pa kako to? Kada možemo raditi na tome temelju, zašto tada ne bismo radili i na temelju našem, na temelju hrvatskom. Učiti moramo isto tako, kako smo proučavali i grčku i rimsku umjetnost. — Slabu će korist imati onaj, koji bude jednostavno kopirao pet, šest grčkih ili rimskih ukrasa, pak sjeo da „stvara“ novo. Dogodit će mu se isto, što i onom, koji je kopirao par peća i poculica.

Ali drugo je, što trebamo činiti. Studirati moramo, kako je to napravljeno, zašto je baš tako napravljeno, što je tim htio stvaralac da kaže, što je osjećao pri tome. To moramo istraživati i tek kada budemo znali odgonetati hijeroglife detaila grčke narodne umjetnosti, kada budemo upoznali dušu i fini ukus grčkog naroda, kada budemo znali, zašto su ona himatija, zašto sime (krune), što nam one prikazuju, kako je izraženo opterećenje, otpornost itd., tada ćemo tek pojmiti, što znači koji ukras u grčkom graditeljstvu i što nam on, makar i nijem, govori.

Prodjoše vijekovi. Prošla je seoba naroda, i naši predji dodjoše ovamo, gdje smo i sada. Ovdje nadjoše rimsku kulturu, ostanke rimskog umijeća, i sami počeše obradjivati kamen. Stvoriše si: Bogu hramove, kralju dvorove, a sebi kuće. Stvoriše onako, kako su umjeli i znali. Ostanke toga umijeća vidimo i danas po Dalmaciji i u muzejima.

I opet prodjoše vijekovi. Gradilo se bizantski, romanski i gotski. Ali se i toga svega zasitiše narodi, pak se opet latiše stare umjetnosti grčke i rimske. Na tome temelju stvoriše se djela — renaisance, djela, kojima se i dan danas divimo. Oživješe kamen i drvo, oživi boja i staklo — sve to oživi pod rukom umjetnika. Oživi zato, jer ti ljudi shvatiše ono, što su Grci znali tako živo predočiti. Kopiramo li stotine, da i hiljade raznih ukrasa, kopiramo li, a ne budemo znali, kako su oni nastali, kako su se razvijali, imat ćemo od toga slabu korist. Bit ćemo možda tek dobri kopiste.

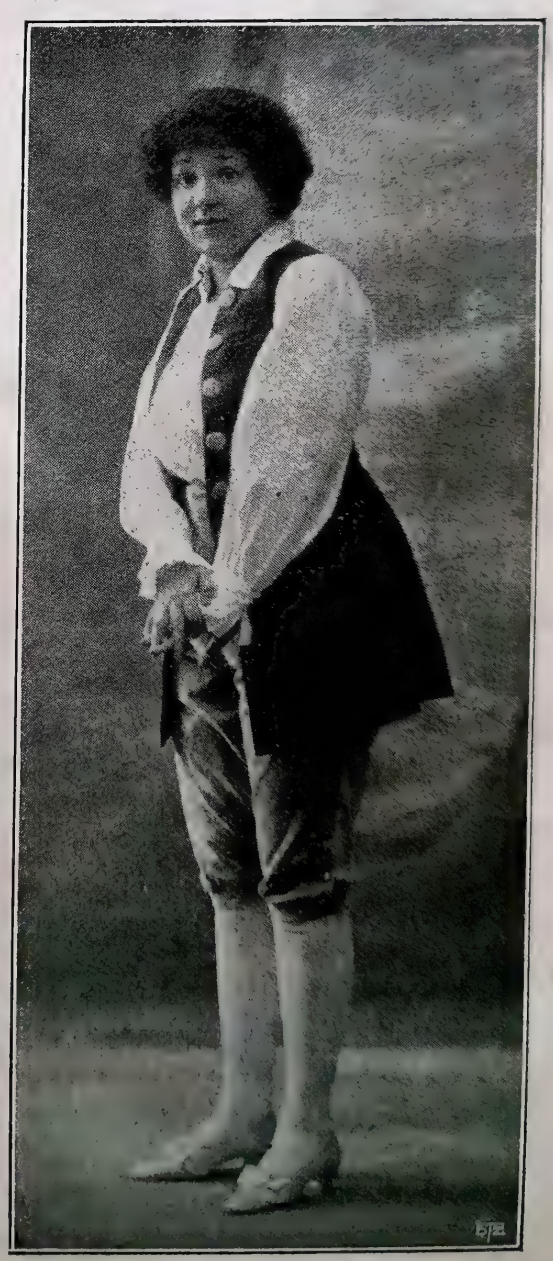

MERCEDES VALENTI.

Stoga moramo gledati, od kakovih se elemenata sastoje ti pojedini ukrasi, kako su ti elementi stvoreni, što znače, što prikazuju. Gotovo svaka crta znači u renaisanci život. Studirati moramo, kako su ti elementi ukrašeni, kako su razna božanstva, nemani, pliskavice, gmazovi, ptice, kukci, cvijeće, voće, vaze, medaljoni, razni emblemi itd. spojeni. Kako je to sve tako sastavljeno i udešeno, kano da sve skupa u nekom srodstvu i zajednici živi. Kada budemo sve tako proučili — recimo — kod renaisanskog sloga, tada ćemo tek moći i renaisanski „stvarati“. Uza to moramo dobro poznavati i tehniku i materijal. Drukčije će naime kipar kipariti u kamenu, drugačije rezbar rezbariti u drvu, drukčije će kovinar klepati, drugačije slikar slikati. A kako se sve to radi, i čim se radi, mora stvaralac da zna.

MARKO VUŠKOVIĆ.

Pa kada se to zahtijeva, da znamo kod proučavanja i stvaranja grčkog, rimskog — pa recimo — i kod renaisanskog sloga, to se tada od nas zahtijeva, da mi znamo, kako su i naši predji radili. Da znamo, što je naše seljakinje pobudjivalo na stvaranje. Kako su one ono, što su oko sebe gledale, preradjivale, kako za ukras upotrebljavale. Ne samo kopirati, nego moramo proučavati „elemente“ našeg narodnog ukrasa. Studirati moramo način, kako su te seljačke umjetnice narav i oblike tehnici, tvari i svom znanju i sposobnosti prilagodjivale.

Kako su raznovrsni naši nar. ukrasi i geometrijskih i biljevnih motiva! — Ako i mi imamo stvoriti geometrijski ukras na pr. rezbaren u drvu, tada ne smijemo ići u muzej i kopirati ukrase sa ćilima i jednostavno ih upotrijebiti, nego moramo tada stvoriti ukras, kakav se može s kojim orudjem na drvu lako izvesti. Moramo tražiti, kakove geometrijske oblike naši upotrebljavahu, i kako ih bilo same, bilo u zajednici s drugim raznim elementima medjusobno u cjelinu sastavljahu. Tek tada ćemo i mi moći stvarati narodne geometrijske ukrase. Ako imamo ukrasiti jednu posudu, to je ne smijemo ukrasiti takovim uresima, da izgleda, kano da je zamotana u kakovu poculicu. Jer kada je seljakinja sjela, da si veze poculicu, to je zamislila ukras, koji odgovara tkanini, na kojoj veze, i svilenoj

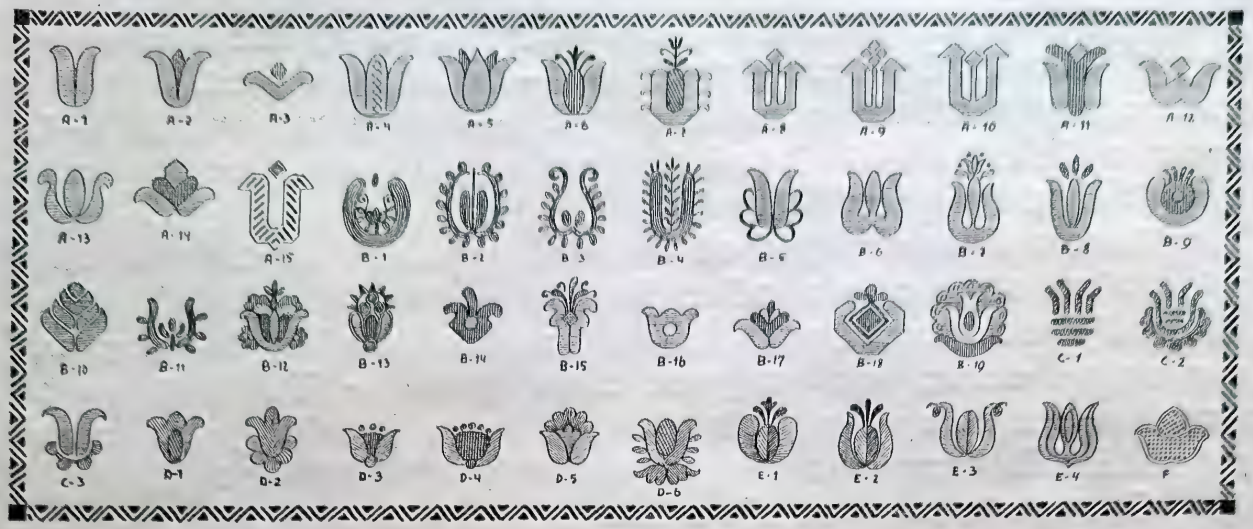

raznobojnoj niti, kojom veze. Već samo to upliva mnogo na oblik dotičnoga ukrasa, s koliko će boja seljakinja poculicu vesti. Stoga ako trebamo ukras za slikanje takove posude, tada moramo stvoriti takav ukras, koji možemo zgodno kistom naslikati. Dakle sve prema tvari, na kojoj i s kojom radimo, i prema orudju, s kojim radimo.

I biljevni ukrasi su isto tako raznolični. Drugačije veze posavska Hrvatica peče i poculice, drukčije Dalmatinka marame i oplečke, drukčije opet veze Slavonka marame, košulje, zapregove itd. Kolika li razlika već samo u Slavoniji izmedju raznoga veza s vunom, pamukom, pak svilom i zlatom. Kako izgledaju ukrasi u aplikaciji na kožusima, pak oni šarani s gajtanima na našim surinama (kabanicama). Drugačije su slikani krstovi po polju, drugačije kapci, grede itd. na kućama. Ali i opet motivi za ovu vrstu ukrasa nalaze se u samoj naravi.

Uzmimo evo za primjer „tulipan“. Kako li je to jednostavan cvijet, a kako li ga raznoliko prikaza naš narod u tkivu, vezivu, rezbarenju, klepanju, aplikaciji, rogljanju, tikvicama itd. Evo tu na priloženim crtežima vidimo svu raznolikost, u kojoj nam je tulipan prikazan. Počam od jednostavnih dvolistih i trolistih oblika pak sve dalje do najbogatije razvijenih — kao što u posavačkom vezivu itd. Tulipani su ovi nadjeni A 1—15 u Layevoj zbirci, B 1—19 na pečama i poculicama, C 1—3 vez pisanac, D 1—6 vez zlatom, E 1—4 vez sa surina (kabanica); F rogljano (tambu-

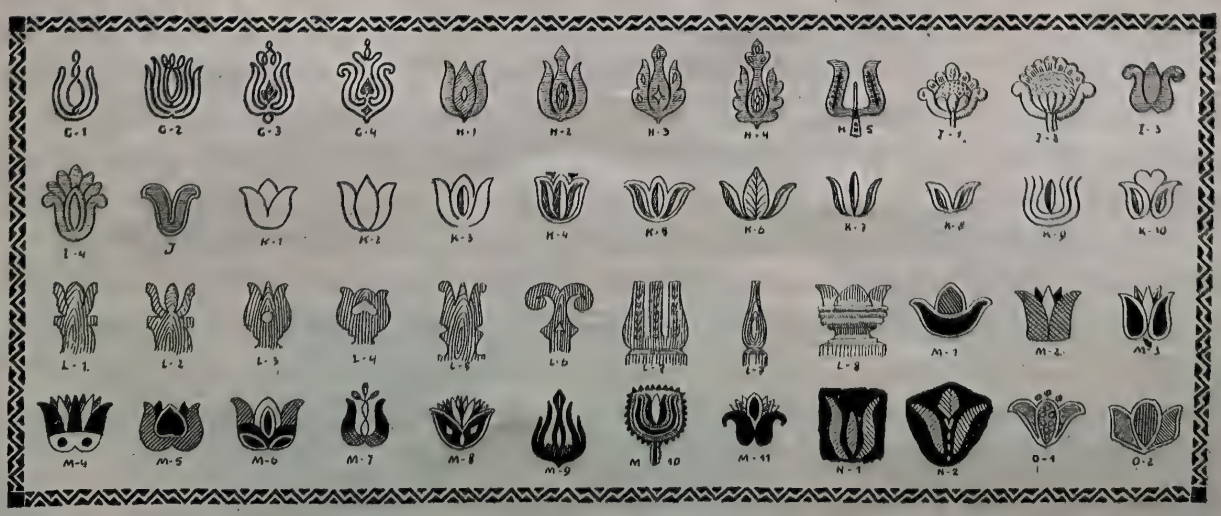

rirano), G 1—4 vez gajtanom na surinama, H 1—5 aplikacija na kožusima, I 1—2 plastični ukras u srebru, I 3—4 ugrebeni u metal, I od žice (za email), K 1—10 užljebljeni na drvu, L 1—8 rezan na drvu, M 1—11 rezan na tikvicama, N 1—2 kožom vezen na koži (torbe, konjska orma), O 1—2 šaran na jajima (uskrsnim).

To je sad tekar pregled od tulipana. A sada bi morali poći dalje pak studirati razno cvijeće, ružice, (katore) klinčace itd., pak lišće djeteljine, zečje soce, hrasta, metvice i dr., razne lozice, frčice, da i raspored elemenata u ukrasu, pak i raspored cijelih grana. — Tek kada sve to proučimo, tek kada na taj način shvatimo, kako je i što je naš narod radio, tek tada ćemo moći i mi raditi isto tako, kako je i on radio.

Gotovo nikada ne uzimlje naša seljakinja i list i cvijet ili plod jedne te iste biline, nego je posve slobodna, te izbira, što se njoj kao ljepše i slobodnije vidi. U Slavoniji upotrebljuje na pr. tulipane i sedmero-latične ružice (katore) s hrastovim lišćem, plodom od klena, te viticama i frčicama. A vidio sam i ukrasa, gdje je upotrebljen i cvijet od tulipana i cvijet od klinčaca, plod od šipka i raznoliko lišće i frčice. Pa ipak je i taj ukras vrlo lijep, vrijedan, da ga se prouči. Našao sam na jednom križu u Slavoniji slikan cvijet tulipana s lišćem, sličnim lišću od šljive. Četiri do pet listova sa svake strane. Slično vidimo gotovo svagda. Cvjetić jedne biline ispremiješan s lišćem i plodom drugih bilina. Sve po miloj volji, a ipak sve toli lijepo i ukusno.

A pitat će se, pa gdje da upotrebljujemo narodni ukras? — U našim kućama i na našim kućama, u našim crkvama i na našim crkvama, na grobovima . . . Uopće svagdje, gdjegod samo možemo. Na parketima, na sagovima, na staklu prozora, na pokućstvu i to: na drvu, prevlaci i okovima. Na posudju, na svjetiljkama itd. Ali i tu možemo pokazati, da smo i Hrvati, ali i moderni. Jednostavan i praktičan oblik s malo, ali lijepa ukrasa. To će biti dostatan biljeg našeg narodnog umijeća.

Pročelja kuća, jednostavnih, pravocrtnih oblika s narodnim ukrasom bilo plastičnim, bilo bojadisanim. Jedno i drugo može biti dobro, pače i jedno s drugim pomiješano. Bez obzira, da li je kamen, žbuka, keramit, lim, drvo ili drugi materijal. Naglašujem ali, da ukras ima biti zamišljen prema karakteru materijala i orudja. Nije to baš tako lako, jer je studij našega narodnog umijeća velik, a ostanci još dosta nesabrani. Ali uz dobru volju dat će se i to svladati, kako smo svladali i studij učeći grčku, rimsku, renaisansku itd. umjetnost. A uz dobru volju stvorit ćemo djela, koja će nam biti samo na čast i ponos. Pa ne samo to, gore spomenuto, nego možemo i svoje knjige ukrašivati narodnim ukrasom, pak svoje odijelo i predmete, što na sebi i kod sebe nosimo (lance, satove, štapove, duhanske škatulje, novčarke, gospojinske torbice, suncobrane, drške itd.). Uopće sve, štogod trebamo za sebe i za svoj stan, nastojmo, da bude ukrašeno hrvatskim narodnim ukrasom. Tim ćemo učiniti samo svoju dužnost, a mnogo ćemo doprinijeti za probudjenje i uzdržanje narodne svijesti, te pomoći pridići domaću našu umjetnost i obrt na korist i dobro mile nam domovine.

NAPAST.

Napisao JOS. POSPIŠIL. — Pohrvatio SIMKOVIĆ-ADAMOV.

Naveče — druge polovice mjeseca srpnja — stajao je u vrtu župnog dvora u N. kapelan Antun List. Naslonjen na nizak plot od letava razgovarao se s lijepom, po prilici dvadeset-godišnjom djevojkom, koja je sjedjela u susjednom vrtu na rogozu, obješenom za grane dviju starih voćaka.

Bila je obučena u svijetlo, modrobojno odijelo, ispod kojega su provirivale male, nemirne nožice. Kovrčaste, crnkaste i tvrde vlasi neposlušno su se spuštale na njeno lijepo, crnomanjasto lice. Oči je imala crne kao ugljen, a očna bjeloća sjala joj se kao najčišći porculan. Netko je rekao o njoj pred Listom ove — doduše negalantne, ali nipošto neistinite — riječi: „Plemenita je roda i imade vruću krv. Bit će od nje izvrsna pjevačica.“

Zvala se Kamila Bohačkova.

U N. je bila na ljetovalištu očekujući od dana na dan poziv u kazalište. Željela je nastupiti kod nekakove opere, pa premda je bila gotovo sigurna, da će biti primljena, jer je bila poćudna odlučujućim faktorima, a imala je i nekog odličnog protektora, ipak je Kamila bila nemirna, a časomice ju je hvatala nervozna nestrpljivost, pratilica sviju, koji stoje na pragu novoga života.

Inače je bila vesela, neprestano joj je bio srdačni smiješak na ustima, a s Listom se rado prepirala o kojekakvim teškim pitanjima skačući s predmeta na predmet, često i nelogički, ali milo i dosjetljivo.

List, koji se rado bavio poslom u vrtu, razgovarao se s njom višeput na dan, a s vremenom ju je zavolio, što ga je poticala na mišljenje i što je znala izazvati žive debate unoseći tako svježi život u jednoličnost njegovih prazničkih dana.

One večeri se takodjer raspreo medju njima živi spor. Kamila se očevidno dotakla kakova osjetljiva mjesta u duši mladoga svećenika, jer se ovaj veoma uozbiljio, a njegov muževni, svježi odraz sav se raspalio.

„Ne, gospodjice, nemojte vjerovati sličnim pričama“, govoraše odgovarajući na neki njezin prigovor. „Od vjere ne odvraća čovjeka razum, nego srce. Nedostatak karaktera i volja. Da —“

„Prosim, počekajte,“ govorio je dalje opazivši, da ga hoće prekinuti. „Još ću vam nešto reći. Lanjske godine, na početku praznika, vozio sam se brzovlakom u Beč. U vagonu, u koji sam stupio, sastao sam se s dva gospodina, na koje ne ću zaboraviti do smrti. Bili su to doista, kako ćete vidjeti, neobični muževi.

Jedan se predstavio, kao traged bečkog kazališta, a drugi je bio jezuit, stari već, plemenita izgleda, svećenik, vraćajući se iz misija, koje je obavljao negdje u sjevernoj Češkoj. Sjedoh njima nasuprot i počeh sa zanimanjem slušati njihov razgovor, koji se vrtio oko pitanja, o kojima mi upravo sada raspravljamo.

Glumac je bio muž krasne postave, punoga, ozbiljnoga lica. U razgovoru pokazivao je — doduše taktički — al i sasma jasno, da je kršćanstvu sasvim tudj i da već mnogo godina ne vrši vjerskih dužnosti.

Ali čudnovato! O našoj je vjeri govorio s takovim poštovanjem i izrazima tako plemenitim, da me je to iznenadjivalo. Stari duhovnik ostavio ga da govori; ovdje, ondje stavio je kakovu opasku ili pitanje, a zatim rekao:

„Vas, gospodine, ne bi bilo teško obratiti.“

„Varate se, vele časni“, odvrati glumac nasmiješivši se kao čovjek, koji ne dvoji o svojim riječima. „Baš obratno; veoma teško, ako ne sasvim nemoguće. Ne pokazujem rado svoju nutrinu, ali — vas radi — učinit ću iznimku. Da vas uvjerim! Čujte što ću vam reći: Kad bih se htio vratiti k vjeri svoga djetinjstva, ne bi me u tom priječio razum; zastalno ne. Ali tome je druga zapreka. Ja volim raskošnost strastveno i pohlepno, a svome tijelu nisam nikada uskratio nikakovu nasladu, samo ako nije bila luda i banalna. Slutite, vele časni, kamo to vodi? Ali ovdje je još nešto drugo. Na svijetu je — istina — i laž, krepost i opačina. Dobro! Ja gledam na na to kao na činjenice i ne uznemirujem se. Upravo obratno. Svijetlo i sjene uzrokuju ugodnost očima, a napokon ja nemam volje svijet reformirati.“

„Oprostite, ali ne čini li vam se, da je ovo nedostatak karaktera?“ prekine ga jezuit, ali glumac se ponovno nasmiješi i bez srditosti odvrati:

„Moguće da je to beskarakternost ili još koja gora mana, ali velika većina modernih ljudi strada od te bolesti. Je li moguće odavle izuzeti kršćane?“

Iza ovog pitanja malo je razmišljao, a onda nastavio:

„Kršćanstvo zahtijeva ne samo vjeru u svoja dogmata, nego prije svega traži srce. Nalaže, da živimo prema njegovim zapovijedima! Evo, ovo je kamen smutnje! Kad bih i priznavao i vjerovao, da je kršćanstvo istina — a ja sam i sklon ovomu nazoru — što će mi koristiti, ako ne ću prema njemu živjeti. Ja — kad sam se već počeo ispovijedati — reći ću i ovo: Ja, vele časni gospodine, imam dragu, ili ako hoćete suložnicu. I kad bi mi se sam Bog objavio i uznio me ća do trećega neba, kao ono sv. Pavla, i kad bi mi pokazao svu slavu svojega kraljevstva i svu njegovu slast; a onda da bi mi rekao: Izaberi ili nebo ili ovu svoju grješnicu, ja bih obrnuo nebu ledja i obuhvatio noge svoje drage.“

Kamili, koja je pažljivo slušala pripovijedanje kapelanovo, naglo planuše oči, prestala se njihati na svom rogozu i oduševljeno poviknula:

„Tako bih i ja htjela biti ljubljena!“

„Tko? Vi?“ pitao je rastreseno List. Razabravši, što je rekla, nanovo se uspali.

„Sada vidite,“ nadoda zatim, „šta se postavlja nasuprot vjeri. Prije bi se obratio vuk i jarac, nego ovakav čovjek.“

„Da, ali što onda, ako nema neba“, nabaci Kamila podignuvši svoje duge vjedje. „Što onda? Recite mi, vele časni, što onda? Nije li svakolika askeza ludost? Nije li onaj glumac izabrao bolji put, nego vaš gosp. jezuit?“

„Ne, gospodjice Kamilo,“ odvrati kapelan, a nešto kao odurnost javi mu se u grudima. „Ne, nikako ne, već zato, što jest Bog i život vječni! Zatim uvažite: da se zapovijedi sv. Evangjelja slažu sa zakonima ljudske

naravi; da reže vlastito tijelo, tko im se protivi. Sada se mogu čuti lozinke s višim formama života, o njegovoj uzvišenosti; ali to su samo rakete, ispaljene neiskusnim ljudima; to je dogmatika grijeha, bengalska vatra u crvenom svijetlu, koje i opačina je krasna. Ali svršeci takovog života nikako nisu zamamni."

Iza ovih riječi List zašuti. Njegove oči sjahu se od oduševljenja, usta mu bijahu malo otvorena, a svježe i sramežljivo lice, puno volje i osvjedočenja, uspaljeno.

Kamila upre na nj dopadni pogled, a nekakav lukavi smiješak preleti njenim ciganskim licem. Zatim progovori:

„Možda imate pravo, vele časni. Ja o tome nijesam još nikada razmišljala, pa zato ne znam. Ali mislim katkada, da je krepost dosadna, a grijeh krasan, i da se iza koprene života sakrivaju bajoslovne stvari. Htjela bih onamo zaviriti. Sve bih htjela kušati, sve upoznati. I u Boga vjerovati, kao jezuit, i živjeti po svojoj volji, kao onaj glumac."

„Alaj ste lukava, gospodjice! Ali to ne ide! Iz jedne se čaše ne može najedamput piti čaj i limunada. Ako ima Bog, moramo živjeti po njegovoj volji," reče List i najednom se razveseli. Pričinjalo mu se, da se Kamila šali, da ga samo draži i nastavi:

„A sada ćemo završiti našu debatu, je li? I tako to nijeste ozbiljno mislili."

„Ja, naprotiv, sasma ozbiljno," odvrati Kamila, zanjiše se dva do tri puta i skočivši uspravno na zemlju pristupi k Listu.

Kapelan bijaše muž srednje veličine, širokih ledja, a u pojasu vitak kao djevojka. Imao je lijepo, kao u mlijeku okupano lice, visoko, ozbiljno čelo, a nad njim rijetke plave vlasi. Njegove modre oči s ljubičastim odsjevom gledale su otvoreno u svijet i svako gibanje misli odražavalo se u njima kao u ogledalu.

Budući je bio ovaj dvadeset i sedam-godišnji muž ispovjednik i čitatelj moderne literature, nije bio sasma nevin. Znao je sve tajne života i slabosti duše, ali je bio tako srećan, da je sačuvao čistoću i stidljivost nepovrijedjenu. Revna molitva, uredan život, neprestan rad, čovjeku prirodjena sramežljivost, neotupljena navikom grijeha, i još mnogih drugih okolnosti pomagalo mu je do pobjede u borbama, kojih ni on nije bio lišen. —

Kamili se List, kao i mnogim drugim ženama, veoma dopadao. Kad se s njim razgovarala, obuzimala ju je neka plašljivost, kakova obično spopada svjetskog čovjeka u prisuću karakternog svećenika, ali ova se plašljivost izgubila češćim općenjem, a Kamila se počela razgovarati s Listom kao s kojimgod drugim mužem.

Sve je k njemu vuklo. Imala je dosta živu i veoma pokvarenu fantaziju, sanjala je o lijepom, zanimljivom romančiću, u kojemu bi bila junakinja ona, a junak ovaj mladi svećenik, iz kojega je disala muževnost i nježnost, sila i čistoća.

„Šteta, vele časni," govoraše stojeći kod plota i lako se dotičući Listove ruke, „šteta, što se svećenici ne smiju ženiti."

„Zašto šteta?“ upita List začudjen radi neočekivanih riječi Kamilinih i kao u zamišljenosti zaustavi svoje oči na njenom mladom obrazu, pokritom krasnim vlasima, koje bijahu na glavi čiste poput sameta, a spuštahu se talasasto na djevičanske njene grudi.

„Zato!“ zabaci glavom Kamila obuhvativši njegov pogled svojim crnim zažarenim očima. „Htjela bih biti gospodja župnikovica. Na župnim se dvorovima živi mirno i poetički, a to mi se dopada. Njegovala bih povrće i perad, a ne bi mi manjkao ni takt, potreban takovoj gospodji.“

„A što bi bilo s kazalištem?“ presiječe joj govor kapelan, kojemu je razgovor postajao neugodan. „Zar bi ste ga ostavili?“

„Ah, ne. Na to sam čisto zaboravila. S kazalištem se ne bih mogla rastati,“ reče Kamila nasmiješivši se.

„Sjetila sam se“, nastavi, „jedne zgode iz svoga života, pa se moram smijati. Kad mi je bilo petnaest godina, pisala sam dnevnik — sve petnaest-godišnje djevojke pišu dnevnik — a znate, što sam napisala na prvu njegovu stranicu? „Kazalište ili smrt!“ Moj otac, koji je tada bio savjetnik zemaljskog suda, dobio je slučajno moj zapisnik u ruke, pa kad je one riječi pročitao, pozvao me u svoj kabinet i strašno me izružio. „Bedasta guska“, srdio se, „što si to ovdje nadrapala? Kazalište ili smrt. No čekaj samo, dat ću ti ja kazalište. Od sjutra prestat ćeš polaziti konservatorij.“ Moram pripomenuti, da je moj otac volio pjevanje, ali je prema kazališnim pjevačicama gajio neku neobičnu odvratnost. Ja sam onda strašno problijedila i morala sam se svom snagom svladavati, da ne proplačem. „Dobro,“ rekla sam zatim, „ali ja ću se onda iglom probosti.“ Otac se sav zapanjio, problijedio i dugo hodao mučke po sobi. Onda mi je pokazao vrata i nikad mi više nije smetao u mojoj težnji.“

Iza ovih se riječi Kamila ražalostila, a List je ponovno upro svoj pogled na njeno lice, na kojem se brzo izmjenjivalo svijetlo i sjena i nekakova bolna tjeskoba.

„On me više ne ljubi,“ nastavi Kamila misleći na oca. „Otkad se drugi put oženio, nije me ni jedamput poljubio. Moja druga majka rodila mu sinčića i svu njegovu ljubav predobila za sebe i za to dijete. Za mene nije više ništa ostalo.“

„Katkada sam prema tome ravnodušna“, pripovijedala je dalje, pošto je List neprestano šutio, „ali katkada me to muči. A kad pomislim, da moj otac cjeliva tu ženu, da je mazi, odmah bih je udarila. Evo, kakova sam. Što mislite o meni?“

„Ništa. Pojmim vašu ljubomornost, ali to je ružno čuvstvo, a moguće, da vi sama svoju majku srdite. Ili je ona doista tako zla?“ pitao je List mirno, a Kamila brzo odgovori:

„Ah, i te kako! Starija je od mene samo pet godina, a drži se kao iskusna matrona. Neprestano me kara i ništa joj nije na meni po volji. „Ti si, Kamilo,“ govori mi, „pretjerana, nespretna“. Ali ja joj se osvećujem i odgovaram: „Draga majčice, ja ću pasti na zemlju i poljubit ću ti nogu, samo me pusti na miru!“ Morali biste vidjeti, kako se onda drži. Ovako, pogledajte, ja sam to od nje naučila.“

Kod toga je stala oponašati svoju maćehu, i to na način tako komičan, da se List nije mogao uzdržati od smijeha. Kamila se takodjer nasmije, ali se odmah uozbilji i progovori dalje:

„I tako me nitko ne ljubi. Nitko! A ja žedjam za ljubavlju, tražim je cijeli svoj život.“

List se sjeti riječi staroga spirituala u sjemeništu: „Upustiš li se u razgovor sa svjetskim ljudima, zaplest će te u svoje mreže, i ne obrneš li se k ozbiljnosti, brzo ćeš pjevati njihovu pjesmu“ i pomisli, da je onaj čovjek bio dobar poznavalac ljudi. Ipak nastavi: „Ima vam, čini mi se, dvadeset godina, gospodjice. Je li? Nije moguće, da se u vas još nije nitko zaljubio.“

Nato će Kamila živo: „Prosaca je bilo dosta. Svi su govorili o ljubavi, ali ja sam ih brzo prepoznala. Ah, vele časni, vi ne poznate svijet, vi ni ne slutite, kakovi su muškarci. Jeste vidjeli kip one božice — ne znam već, kako se zvala — kojoj se ulagiva Zeus, promijenjen u labuda? Takovi su bili i moji štovatelji. Dolazili su kao labudovi, bijeli, ali oni nisu bili labudovi, bili su — jarci. Da, da, oprostite mi taj izraz. Ali ja ne težim za „onim“, nego za ljubavlju. Čistom i iskrenom. A kad bi mi je tko ponudio, kad bih ćutila njenu nebesku toplinu, znate, što bih učinila? Hvala ti, rekla bih mu za tu ljubav, a sada me uzmi. Tvoja sam robinja, radi sa mnom, što hoćeš. To bih učinila!“

Listu dodje na um, sam bogzna zašto, da je Kamila svoje zadnje, s velikom toplinom prožete riječi, na njega upravila, a neko silno, dosad nepoznato i slatko čuvstvo, stegnulo mu grudi. U taj čas govorilo mu nešto, da se oprosti i ode, ali nesrećna slabost, koja mu od vajkada nije dopuštala da bude prema ljudima bezobziran, zadrži ga na mjestu.

Osim toga opajala ga blizina mlade, krasne djevojke, razgovor, u koji ga je zaprela, i vlažna i mirna srpanjska večer.

Sunce je već zapalo, a daleko na obzorju plamsala je krvava večernja rumen. Uzduh je bio proziran i jasan. Izmedju grana drveća u župnom vrtu vidjele se plohe dozrele ljetine na nedalekim poljima. Miris kopra te katanca i drugog cvijeća, lakim vjetrićem nošen iz cvjetnjaka, razlijevao se po voćnjaku. Po selu razlijegahu se osamljeni povici i drndanje kola, koja se vraćahu s polja; na ribnjaku kraj šume kreketahu žabe.

„Pogledajte, gospodjice“, oglasi se List mahnuvši rukom prema zapadu, „kakav je zapad!“

„Da, krasan je! Ali mene ne veseli priroda. Jednoć, veoma je to davno, kad sam još bila mala djevojčica, sjedili smo s pokojnom majkom pred ljetnikovcem na jednom našem imanju. Bila je takodjer ovakova večer, ali već tmica. Naši ukućani sjedili su s nama i razgovarali, a ja sam šutjela, naslonjena na majku. Bilo je mirno, tako mirno, da me i sada srce zaboli, kad se na to sjetim. Zvijezde su se iskrile u velikoj visini, a nad gorama zamirala je daleka neka čarobna svjetlost. Kod motrenja toga takova me tuga obuhvatila, te sam briznula u gorki plač. Moja se majka — onda sam je zauvijek utisnula u pamet — uplašila, uzela me na koljena, mirila nježnim poljubcima i neprestano opetovala: „Dijete, što ti je?“ Ali ja nijesam znala odgovoriti.“

„Mene priroda takodjer razdražuje; osobito u jesen, kada se stanu šume žutjeti, i kada su staze posute lišćem. Ali to je ugodan bol," uvjeravaše List zamišljeno i naglo se stane praštati.

„Zar već kanite otići? Počekajte, molim vas; nemojte još ići," zaustavljala ga Kamila laskavim, gotovo poniznim glasom. „Ovdje je tako lijepo. Počekajte, pripovijedat ću vam jednu pripovijest, da? Još nikad nijeste takovu čuli."

List se nasmiješi, nasloni se nanovo na plot i promatraše Kamilu, koja je natraške stupala k njihalci sa spuštenom glavom, plaha, bojažljiva, slična cvijetu, koji vene i moli sažaljenje.

„Možda kani predstavljati?" mislio je kapelan ne znajući si razjasniti njeno novo ponašanje. „Ili je to predigra k pripovijesti?"

Sjednuvši na rogoz uredila si suknju, spustila svoje, prstenjem nakićene, nervozne ruke u krilo i počela povjerljivo mirnim glasom pripovijedati:

„Živjela je jednoć neka princesa — (Vele časni, gledajte mi u oči. Tako.) Ta je princesa živjela u velikom gradu, šetala je u krasnim sobama po skupocjenim, šarenim sagovima, ali je bila neprestano žalosna, jer je nitko nije ljubio. Kralj, njezin otac, ljubio je krasnu maćehu i princa, kojega mu je ona rodila, a princesi se nije nikad ni nasmiješio. Tako je ona živjela samotna, zapuštena kao ptičica u zlatnoj krleci i samo se pjesmama tješila. Ljudi su o njoj govorili, da je zla, ohola, a ona je bila samo nesrećna.

Ovdje, ondje klanjali su joj se vitezovi, ali je ona uvidjela, da ovi teže samo za njezinim ljiljanima i da žele samo njenu dušu povrijediti. Princesa ih je odbijala s oduravanjem, a svoje srce otvarala je jedinoj ljubavi: „Pjesmama i glasovima".

Jednoć se otputi kralj i kraljica s malim princem na dalek put, ća k moru, k modrom Jadranu, u kupke, princesu su zvali tako hladno, da je ova radije rekla: „Ne, ja ne ću ići. Sada ne mogu ostaviti svojih pjesama."

Ostala je dakle kod kuće. Kad su kralj i kraljica otputovali, ustala je ona jednog dana i pošla na šetnju u neko obližnje seoce, da se utješi pod plavetnom nebeskom oblogom i naužije čistoga šumskog zraka.

Ali joj priroda brzo omrazila, i još crnija žalost obuzela srce. Nesrećnica! Zašto je izašla iz grada? U tom je seocu živio krasan pastir, imao je modre oči, a ove su očarale nesrećnu princesu — —"

Tu Kamila zašuti, kao da joj se glas naglo slomio, a Listu navali krv u lice. Počeo je slutiti, kamo djevojka cilja tom svojom pripovijetkom, u srce ga nešto naglo i oštro ubode. Ali se nije izdao, pretvarao se, kao da ne razumije.

Medjutim je večernje rumenilo sasma utrnulo, a u vrtu je postajao sve gušći mrak. Laki šum prošao je krošnjama voćaka i opet se izgubio.

„A sad čujte svršetak pripovijesti", prozbori Kamila uzbudjenim glasom, punim strasti, i skočivši s rogoza približi se opet k Listu, i to tako blizu, te je ćutio žar njena obraza. „Princesa je ljubila pastira. Tamne noći vidjele su njene bijele ruke ispružene prema pastirovoj kućici i čule

njene gorke uzdahe. A je li to znao pastir? Ili možda ima srce samo za svoje ovčice, a za princesu nema u njemu ni kutića?“

Iza ovog upita nagnula se Kamila još više k Listu tako, te je osjećao njen vrući dah i miris njenih krasnih vlasi i tiho, veoma tiho reče: „Pastiru moj, princesa vas ljubi!“

Zatim se brzo udalji prema stanu, i za časak izginuše njeni hitri koraci iza kućnoga praga.

Ali List je ostao začudo sasma miran. Neočekivana Kamilina izjava pokliznula se po njegovoj nutrini kao po ledu probudivši u njemu prije neku ugodnu veselost, nego uzbudjenje.

U njegovoj je sobici, u koju je medjutim došao, bila već tama, koju je mala crvena svjetiljka pod drvenim raspelom još povećavala podavajući sobici izgled kapele.

List zatvori prozor, obrnut prema selu, nasrijed kojega se u tami bjeluckao portal crkve i sjednuvši k harmoniju zapjeva pjesmu na čast presv. oltar. Sakramentu, koja ga u sjemeništu uvijek do suza ganula.

„Adoro Te devote, latens Deitas —“ pjevao je lijepim baritonom vruće, iskreno, kao da moli i da se stavlja pod okrilje Kristovo. U glavi mu se vuklo tiho maštanje: pričinjalo mu se, da je još bogoslov i da kleči u sjemenišnoj kapeli kod večernjice.

Na oltaru, okićenom svježim cvijećem, mirno i nečujno plamte nebrojene svijeće, a medju njima sja se — kao sunce — bijela Hostija u zlatnoj pokaznici. Laki oblačići tamjana, slični prozirnoj kopreni, lepršaju pred njom, kao da hoće čuvati oči budućih svećenika pred strašnom jasnosti božje slave.

Siromašna, jednostavna kapela, izgleda kao predvorje neba, a glasovi pjevane molitve iz stotine grla razlijegahu se po njoj: „Tibi se cor meum totum subicit, quia contemplans totum deficit —“

Tu klonuše Listove ruke, kao onesvještene, od ljubavi. Antun stavivši poklopac na harmonij ustane i bacivši se na koljena pred križem, crvenim od svijetla svjetiljke, zavapi:

„Isuse, Tebe ne ću nikad izdati. Gospodine moj, učitelju, sve moje! Ti si dio moj, Ti jedina moja ljubav!“

Dugo je tako klečao pred križem, zadubljen u razmatranje, pun slatke utjehe.

Napokon ustane, upali svjetiljku i posegnuvši za Vychodilovom Apologijom dade se na čitanje. Časak je čitao pažljivo i sa zanimanjem, ali mu se najedamput javi u prsima neki osobiti nemir, sve više i više rastući i uznemirujući sve njegove živce.

Predodžbe i čuvstva, koja su ga dosad napunjala, mirila su se i odlijetala, kao ptice pred burom. Antun podigne glavu, a pred njegovim duševnim očima pojavi se Kamila. Vidio ju je tako jasno, te je sav uzdrhtao. Njezine crne oči, kovrčaste, neposlušne vlasi, meka, nasmijana usta, brze, nervozne geste njenih ruku, nemirne noge, osobito držanje tijela, ukratko sve, što je ikada na njoj opazio, premda si toga nije bio svijestan, sve je to sada stajalo pred njim.

Antun skoči od stola i stane brzo hodati po sobi nastojeći otjerati sve prikazbe, ali one su se vraćale k njemu kao pčele, koje to više napadaju, što ih više od sebe tjeraš. Sad počne moliti Krista, da mu ih pomogne istrijebiti iz duše, ali se činilo, da ga Krist ne sluša.

Ljudska duša slična je fotografskoj ploči, na kojoj svi predmeti ostavljaju svoje tragove. Što je dulje držiš izloženu, to se jače prihvaćaju, a katkada nije ih moguće ni oprati. To je zakon, koji su dobro poznavali sveci, a Antun mu je pao žrtvom.

Budući je imao čisto, strastima neiskvareno srce, opirao se vanjskim napastima mnogo većom ćutljivosti, nego drugi muževi njegova doba, zato je i slab dojam mogao djelovati na čistu njegovu dušu.

Izjava Kamilina prouzročila je sada u njemu čitavu buru. Nije znao doduše, je li to bilo iskreno ili samo igra rafinovane raskošnice, ali je bolno osjećao, da se ulovio u mrežu, da mu je ta djevojka mila.

Dozivao si u pamet sve i najmanje malenkosti, kojima prije nije podavao nikakove vrijednosti, i koje su ga sada bole kao igle. Česte sastanke s Kamilom, premda netražene, ali mile, poglede, kojima je tražio njene oči, kratka stisnuća ruku. Kako je rado slušao njezin smijeh i glas ugodan, kao glas gusala, kako je na njega djelovao svaki njen kretaj i ono neizrecivo „das ewige weibliche“, kako je to nazvao stari grješnik Göthe, i tjeskobno se pitao: „Ljubim li je ipak?“

U svom životu ljubio je samo jedamput, dok je polazio VI. gimnazijski razred. Za vrijeme praznika, stanovao je u njegovu rodnom mjestu neki profesor, koji je imao tri lijepe kćeri, a u jednu od njih zaljubio se on. Zvala se Franjica, bila je petnaest godina stara. Imala je male, bijele ruke i tako slabe, te se bojao jače ih stisnuti, da mu ne bi u rukama uvenule. Cijela je bila nekako mirna, nježna i fina, kao kip od alabastra.

Antun je slagao stihove o njoj, k imendanu poslao joj nepotpisan brzojav, a poslije ju je zaboravio. Takova je bila njegova prva ljubav.

Ali sada je bilo nešto drugo. Sad nije bilo pred njim dijete, slaba kakova prilika, nego žena u punom cvatu, strastvene krvi, vrućega daha, smjela i tvrdoglava. List je osjećao, da je tamo dolje u vrtu dostajalo, da samo malo glavu nakloni, pa da bi ona odmah zasula njegovo lice vrućim poljupcima.

Kod te pomisli cijelo mu tijelo uzdrhta, zdrav i ćutljiv — kao mladić — žalosno uzdahne: „Bože, Bože!“

Izatoga se malo, pomalo primiri, živci mu se utišali, i on pomisli, da se nije ništa takovo dogodilo, i da se nema zašto uznemirivati.

„Kamila se hoće zabavljati, a na meni kuša oštrinu svojih pandži“, govoraše u sebi s nekom gorčinom. „Ali ja nijesam nikakav vjetrogonja.“

Odmah odluči da će je izbjegavati, a ako će ga slučajno osloviti, da će je suho, ozbiljno i ukratko odbiti.

S tom odlukom je otišao u krevet, a ujutru je ustao ponešto blijed, ali zdrav i miran.

Odmah pootvara prozore, obuče se u reverendu i hodaše po sobi moleći časoslov.

Kao što češće, kad je molio, tako je onoga jutra osjećao veliko uznesenje i osobitu radost, koja mu uvijek naviještala božju naklonost i milost.

S razdraganom, svježom i kao orošenom dušom otišao je da služi sv. misu. Kad se u sakristiji oblačio u posvetno misno ruho i pasao se cingulom, valjda je prvi puta pojmio važnost i značenje molitve, koju je prije molio gotovo bez sabranosti: „Praecinge me, Domine, cingulo puritatis et exstingue in lumbis meis humorem libidinis, ut maneat in me virtus continentiae et castitatis."

„Prepaši me, Gospodine", opetovao je još jednoć molitvu u domaćem jeziku, „uzicom čistoće i utrni u mojoj nutrini vatru pohote, da ostane u meni krepost uzdržljivosti i čistoće."

Zatim je još časak počekao, a kad je njegov župnik otišao k glavnom oltaru, uzeo je on u ruku kalež i stavivši si na glavu biret naklonio se križu i koracao po kokosovu sagu spuštenih očiju k pokrajnom oltaru.

Žrtvenik je bio malen, nedavno obnovljen, a bio je pokriven novim, čistim plahtama. Mozaikova slika sv. Prokopa od Toerstera uzdizala se i sjala nad njegovim baroknim svetohraništem, pokraj kojega su gorjele na limenim svjećnjacima dvije žućkaste voštanice.

Kapelan namjesti na oltaru kalež, otvori misnu knjigu i sidje sa supedaneja, poklekne, prekriži se i sa svetom nestrpljivosti počne moliti:

„Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutem meam."

U crkvi je bilo — kao i uvijek — u obične dane, samo malo ljudi. Dva starca i tri bake, svaka u svojoj klupi, zastupahu cijelu župu. Orgulje nisu svirale, a List je, ničim ne uznemirivan, molio s velikom sabranosti.

Ali najednom, kad je čitao evandjelje, začuje za sobom brze korake i poznato šuštanje polusvilene suknje.

„Evo Kamile", sune mu glavom, a grudi mu se stegnu. „Zašto je baš danas došla? I uvalila se odmah u prvu klupu pet koraka za mojim ledjima."

Od toga časa ostavila ga predjašnja njegova sabranost, a ostali dio sv. mise bio mu kao mučan, težak i bolan posao. Kolikogod se puta obrnuo, da pred prisutnima izgovori sveti pozdrav prvih kršćana, kod svakoga „Dominus vobiscum", porumenio je od dosad neosjećanog stida i bolne neprilike. Činilo mu se, kao da se pred Kamilom srami svetih obreda, a bilo mu je vruće, kao u vrućoj kupelji.

A da bude njegova tjeskoba potpuna, počele su ga mučiti ružne prispodobe, kakove može stvoriti samo pokvarena mašta, u skrajnjoj zabuni. Uznemirena fantazija pretvorila mu albu u košulju, kazulu u vreću, a kadgod je pogledao na raširene svoje ruke, pričini mu se da vidi žabu, gdje pliva.

Pun tjeskobe i žalosti tjerao je List ove nakaze, ali jedva je jednu protjerao, dolazila je pred njega druga, još gadnija i dosadnija. Na koncu pak sv. mise, kada je podjeljivao blagoslov, pojavi se pred njim drsko, iskrebeljeno lice i pričini mu se, da čuje suhi, u kosti prodirući, smijeh: He — he — he —!

A to je sve prouzročila prisutnost Kamilina i njen smiješak, koji ga je po ledjima škakljao kao grizući kukac.

Kad se napokon svršivši neizmjerno tešku sv. žrtvu vratio u sakristiju, drhtahu pod njim noge od umornosti. Toga je jutra mnogo dulje — nego obično — obavljao zahvalnu molitvu iza sv. mise, a suznih je očiju molio Isusa, da mu oprosti toliku rastresenost i prikazbe, koje su ga toliko mučile za sv. mise. Crkovnjak je bio već nestrpljiv, stupao s noge na nogu i prisiljeno kašljao, da sjeti Lista na sebe, ali je ovaj neprestano klečao, kao da je prirastao k drvenom klecalu.

Napokon se digne i izadje iz sakristije. Okolo crkve rasprostiralo se predjašnje groblje, koje je već odavna pretvoreno u vrtić. Ondje ga čekala Kamila.

Nagnula se nad gredicu karanfila kraj putića do vratiju vrta, a kad je onuda prolazio List, otkine jedan cvjetić i ponizno progovori gledajući u zemlju: „Vele časni gospodine, nemojte se na me srditi.“

List joj htio reći, da ga ostavi na miru, on da je svećenik i da nema volje provoditi bedaste pustolovine, koje ne vode k drugom doli k sramoti, ali mjesto toga odgovori:

„Zašto bih se srdio?“

„Ja sam mislila. Noćas nisam ni očiju zaklopila. Vi se dakle ne srdite?“

„Ne.“

Kao susjedi išli su skupa sve do župnog dvora, mirni i ne gledajući jedan drugoga. Nekakav seljak prolazeći mimo s lulom u ustima, nekoliko puta se za njima oglednuo, a u prozoru župne kancelarije pojavilo se lice staroga župnika. List je to opazio, pa ga bilo stid. Na ulazu u župni stan šutke udje u kuću na Kamilu niti ne pogledavši. Od toga je časa izbjegavao. Ujutru je prestao polaziti na poštu, kamo je i Kamila zalazila po pisma, i gdje se s njom obično sastajao. Odrekao se vrta, a na obične šetnje izlazio je tajnim vratašcima i išao iza seoskih bašča.

Ovakovo je ponašanje Listovo Kamilu veoma mučilo, ali ju je ujedno utvrdjivalo u slutnji, da nije prema njoj ravnodušan, i da je izbjegava samo zato, da ne podlegne ljubavi, koja se kod njega prema njoj pojavila.

List joj već odavna omilio od prvoga trenutka, kad ga je uočila, očutila je prema njemu silnu naklonost, a njegova plahost, njegovo djevičansko ponašanje i ljepota tjelesna, čim dalje, to ga je više k njoj vabila.

Budući odgojena u vjerskoj ravnodušnosti, valjda nije ni u Boga vjerovala, pa je zato nije pomisao na svećenički stalež Listov i na sv. ulje, izliveno na glavu njegovu, ništa plašilo. Možda s tim niti računala nije, a ako se toga i sjetila, rasla je u njoj to veća znatiželja i tim više je privlačilo njeno rafinovano čuvstvo, čar neobičnosti i pogiblji, što toliko voli moderni čovjek kod ljubavi.

Posljednjih pet dana, kad je vidjela Lista samo ujutru, kada se vraćao iz crkve, ne usudjujući se nagovoriti ga neprestano je na njega mislila, a na svojim šetnjama trgala je svaku bilicu, koju je našla, šapćući kao u ushićenju, nježno i strastveno:

„Ljubi me, ne ljubi me, ljubi — ah, pastiru moj dragi!“

Nakanila mu je i pisati, ali se predomislila.

„Radije ću ga negdje potražiti," rekla si iza dugog razmišljanja. Zapamtila je, da se List jedamput izjavio, da najvoli šetati prema šumarovom stanu, zaputi se dakle onamo, sakrije se za mladu omorikovu šumicu i čekala je puna neustrpljivosti.

Jednom je čekala badava, ali drugi put ga opazila. Išao je s kraja širokog puta, zaraštenog travom, u sjeni omorikove šume, grane drveća su mu se gotovo glave doticale. U lijevoj je ruci imao tanku knjižicu, u koju je od časa do časa zavirivao.

Kamila ga nije spustila s očiju, a srce joj je živo, nemirno kucalo. Radovala se, što ga vidi, ali ju je obuzimala i plaha bojazan.

„Što će reći? Ne će li se srditi?" govoraše u sebi s malom tjeskobom, a kad je kapelan došao do njena skrovišta, zakorači na put i pretvarajući se, da je veoma začudjena, usklikne:

„Ah — vi ovdje?"

Zatim podje k njemu preko puta, pruži mu ruku i progovori!

„Niti ne znam, zašto sam vas se uplašila. Sve mi se dah zaustavlja."

„A što radite, vele časni? Cijelo vas vrijeme ni vidjeti nije," govoraše dalje promatrajući s nekom materinom nježnosti očevidnu Listovu nepriliku. „Ja hodam po gljive, vidite."

Kod toga mu pokaže tri gljivice, koje je usput otkinula.

„Jesu lijepe, je li?"

„Da, ljetos ima mnogo gljiva", odvrati kapelan, uznemiren nenadanim susretom i žarkom ljubavi, koja se naglo u njem ozvala. Ujedno je promišljao, kako da se rastane s Kamilom, jer ga mučila pomisao, da bi ih tko mogao susresti.

Nije se mogao sjetiti ništa pametno, pa su išli i nadalje skupa razgovarajući o svagdašnjim stvarima. Prošavši kraj šume zaustaviše se pred drvenim, visokim križem, postavljenim pokraj hrastove mladice, uz koju se bijelile mjestimice izvrnute gljive.

Križ je stajao sasvim na okrajku puta, a oko njega je bio malen vrtić, ogradjen plotićem i pun cvijeća.

„Tko uredjuje ovaj vrtić?" upita Kamila križajući se. List odgovori: „Kćeri gospodina šumara."

„Ovamo vi najradije dolazite?"

„Da. Ovdje je sve puno mirisa i mira; samo gaj katkada zašumi, a u proljeće pjevaju tu ptičice. Jedna ptičja obitelj nastanila se ljetos ovdje u križu. Pogledajte, ovdje je otvor", pokazivaše List naklanjajući se nad mali otvor, koji se crnio po prilici pô metra ispod pete Raspetoga. Kamila se takodjer nagne i kao slučajno pritisne svoje raspaljeno lice na obraz Listov.

Ovaj doticaj uzdrma mladim mužem kao električna iskra, a žestoki val ugodna čuvstva zalije mu grudi. Ruke su mu drhtale, sav se tresao kao u zimici. Da sakrije svoju uzbudjenost, izvadi smotku i stane je zapaljivati.

Kamili nije izbjeglo njegovo uzbudjenje. „Ljubi me, ljubi," pomisli s velikim veseljem, pa naglas reče:

„Kako je to krasno. Ptičice se sklanjaju pod okrilje Kristovo, čovjek bi im gotovo skoro zavidio. Srećne ptičice! Zaljube se jedna u drugu i odmah si grade gnijezdo ni za koga ne mareći. A mi si poradi kojekakvih obzira, dogmata i pravila kvarimo život. Zašto to?“

„Zato, jer smo ljudi, a ne ptice,“ odvrati List, koji se medjutim umirio. „Nerazumni stvorovi žive po zakonima vječnoga Stvoritelja, koje im je dao, a mi bi se radi svojom slobodom poubijati. U ostalom i ljudi se slažu u obitelji, a Crkva blagoslivlja njihovu ljubav.“

„Da, blagoslivlja, ali ne svima. Zašto na pr. zabranjuje vama ljubav i radost obiteljskog života? Zašto?“

„To je nešto drugo. Ali, molim, radije to pustimo.“

„Ne ću pustiti, da znate,“ prosvjedovala je Kamila razdraženo. „Ta u tome nema ni zere razuma. Mladi, lijepi muž, pa da se za cijeli život zazida! Nije to glupost? A zašto? Za volju kakovim tamnim snima, za...“

„Nemojte zaboravljati, gospodjice, da govorite sa svećenikom,“ a sjena zlovolje preleti njegovim lijepim licem.

„Ah, da. Oprostite,“ izgovarala se Kamila opazivši, da se predaleko zaletjela i hitro obrne govor na drugo polje.

„Što to čitate, vele časni?“

„Pjesme od Březine.“

„Smijem li ih vidjeti?“

„Izvolite“, reče List i pruži joj knjižicu. Ona pročita prvu stranicu i progovori: „Teška je to knjiga; ali njen govor zvuči, kao svečana glazba.“ Zatim je listala dalje, i oni se vraćahu kući. Sjena omorikove šume malo, pomalo je bila gušća i sizala gotovo preko cijelog puta. Bezbrojni rojevi muha oblijetavali su grane drveća, a u šumi se čulo njihovo zujanje, kao šum vjetrića. Zrak je bio sparan i mirisao po smoli.

Mladi su ljudi išli uporedo ne gledajući jedan na drugoga, ali oboje je ćutjelo, da njihova srca teže jedno za drugim i da s težnjom udaraju o grudi.

„Kad ćete zimi ovuda prolaziti“, prekine Kamila šutnju, „i vidjeti, gdje su grane ovih omorika prignute k zemlji, sjetite se, da moje uspomene počivaju na njima.“

Išli su nekoliko koraka dalje, a Kamila usklikne:

„Pogledajte! Gljive!“

Za plitkim jarkom sakrivala se — pod uzdignutom zemljom — ustrašena gljiva, a njezina siva glavica gledala je moleći na mlade ljude.

Kamila preskoči grabu i čisteći izvrnutu gljivu žarko pogleda Listu u oči i pritajno zašapće:

„Hajte, idemo tražiti gljive! Idemo?“

List pogleda na njeno lice, prekrito sjenom od rokokova šešira iz rižne slame, na oči sjajne poput dijamanta, na usnice, koje su drhtale od silne uzbudjenosti, na usta, koja su izazivala na poljupce, i na djevičanske grudi, skučene atlasovom bluzom; a glava mu se zavrtila kao da je pijan.

„Mami te, vabi te,“ sune mu glavom, a na časak svlada ga ružna želja da preskoči grabu, da je privine na grudi i cjeluje, dok mu se na rukama ne onesvijesti.

Ali se odmah zasrami od te rugobe, istrijezni i reče:

„Nemam vremena, gospodjice. Moram se žuriti kući.“

Kamila ga promjeri kratkim pogledom, punim prezira, i ravnodušno odvrati:

„Dobro. Hajd'mo onda kući.“

Kad su došli na kraj šume, molio je List, da se ne srdi, što će on poći naprijed. „Svuda je puno ljudi po poljima, a ja se bojim ljudskih riječi. Ljudi — tà poznate ih — vide zlo i ondje, gdje ga uistinu i nema, a na svećenikovu odijelu vidi se i najmanja mrlja. Njegovo zvanje, ako hoće da postigne cilj, najstrože traži, da se ovaj brine za svoju čast i da izbjegava i sjenku sumnje.“

Kamila je klimala glavom potvrdjujući, ali u duhu nakani da Lista rasrdi.

„Tako, tako. To je istina“, reče, kad je svršio svoje isprike, a neizrecivo veseo smiješak pojavi se na njenu licu.

„A, što onda, ako vas ja ne ću ostaviti? Ako ću ići s vama sve do župnog dvora?“

„To ne ćete učiniti, gospodjice.“

„Hoću!“

List mahne zlovoljno rukama i reče: „Radite, što hoćete, ali vas upozorujem, da i šale imadu posljedice veoma neugodne.“

Kod toga je izgledao tako izmučen i nesrećan, te ga je bilo Kamili žao. Kao prije u šumi, tako ju je i sada obuzelo čuvstvo materinske njege i ljubavi i progovori:

„Pastir je takav — glupi pastir.“

List se sjetio one večeri, kad ga je prvi put nazvala svojim pastirom, i još se više ražalosti. Gle, što si sve dopušta ova djevojka, a on nema sile da je odbije. Drugu bi ženu, kad bi si samo jedan dijelak dozvolila, što Kamila, zastalno znao oštro, makar i brutalno otpraviti, a Kamilinim rukama podaje se kao vosak. Ona će s njega učiniti, što će htjeti. O, Bože! Zar su me zaista začarale njene ciganske oči.

Tako je razmišljao, a Kamila je i nadalje koracala uza nj.

„Šta biste rekli, vele časni gospodine, čovjeku, koji bi odbijajući čašu šampanjca umirao od žedje, a to samo zato, da se može za pedeset godina napiti nektara? Ne bi li to bio ludjak? Ali neka kasnije ne žali! Ne će se uvijek naći ruka, koja bi mu pružala ovakovu čašu.“

„Ne razumijem vas, gospodjice,“ oglasi se List, kad je Kamila utihnula, a ona se strogo namršti i reče: „Lažete!“

Na poljima su želi seljaci žito i ogledavali se za njima. Kosci, naslonjeni na kose, a žene sa srpovima u rukama. List je vidio ovu pažljivost svojih župljana, neprestano se rumenio i stupao kao po staklu. Put od šume do sela, obrubljen s jedne i druge strane alejom trešanja, koji mu je bio inače veoma mio, bio mu sada kao težak križni put.

* * *

Sad mu se otvoriše oči. Počeo je slutiti, da ljudi koješta naklapaju, i da se o njemu pronose ne baš najpovoljniji glasovi. Opazio je takodjer,

da ga njegovi pobožni seljani prate s nekakovim žalosnim i sažalnim pogledima, dok je na licima mlakih i bezvjeraca opažao zloradi izričaj zlobe i ironije.

U N. je — osim mnogih drugih Pražana — bio na ljetovalištu poznati praški arhitekt Sýkora, stariji gospodin, prilično debeo, ali veoma pobožan. Gotovo je svaki dan išao k sv. misi, a Lista je veoma volio. Svuda ga hvalio, gdjegod je mogao, i tražio njegovo društvo. Ovaj gospodin pričeka jedamput poslije sv. mise na kapelana, pa iza kratkog uvoda progovori:

„Što sudite, vele časni, o onoj pjevačici. Zove se Bohačkova ili tako nekako. Ja je ne mogu trpjeti."

„Zašto?" upita kapelan sav uspaljen.

„Zato", odvrati arhitekt. „Pričinja se nevinom, ali to je lija! Kod nas u kući stanuje nekakav kipar, a ona za njim hoda. Čestoput je vidim. Dodje u dvorište, digne nogu i fićukne na onoga fakina, kao momak."

„Pretjeravaš", pomisli List saslušavši staroga gospodina i gotovo se na njega rasrdio. Ali karikatura Kamile, naslikana dvjema izrekama onoga starca, ostade mu u srcu, kao uboden trn.

Drugi put je opet išao po selu i sreo mjesnog liječnika sa ženom i još nekakovom damom. Doktor, plećat muž, visoka stasa i ponosna lica, već se izdaleka cerio Listu s oporim i punim sarkazma smiješkom.

„Živio, vele časni. Kamo? Izgledate kao zaručnik i nekako se napadno čičkate."

„To je sumnjivo, zar ne?" obrne se zatim k svojoj ženi, a List je i na njezinu licu vidio porugljiv posmijeh.

Dakako da im nije odgovorio, nije ih držao dostojnima ni jednog pogleda, ali se strašno zastidio, kao da ga je tko gola uhvatio. Bilo ga sram, da može ovakav slobodno-mislilac na njemu svoj kljun obrisati, a on mora da šuti, budući da nije sasma bez krivnje.

Osobito ga pekla ona opaska o čičkanju, jer je to bila žalosna istina, premda je izašla iz nečistih ustiju.

Sam je to morao priznati. Činio je to doduše više instinktivno, nego s nakanom, ali što to koristi. Doktor je rekao istinu. Svježe ogrlice i naručke, koje je svaki dan izmjenjivao, kod svake šetnje pomnjivo izlaštene čizme, često brijanje i još bezbroj drugih sitnica svjedočilo je protiv njemu.

„Ah, da, pomisli upotrijebivši riječi sv. Pavla: Razdijeljen sam, brinem se, kako da ugodim ženi mjesto Bogu."

Kod toga mu pade na pamet, da je ovaj njegov slučaj izvrsna ilustracija teorije idolopoklonstva. Gle, samo je načas usnuo ne postavivši stražare k vratima duše, pa što se dogodilo. U dušu mu uljezla žena, smjelom rukom postavila ondje oltar i zapovijedajući govorila: „Meni ćeš služiti i meni ćeš se jedinoj klanjati!" A on se uzdrmao. Nije u sebi iskresao ni jedne jedincate iskrice svete srdžbe vodje Mojsije, da u prah smrvi oltar idola. Posljedice već se opažaju. Slika božja blijedi i gine u bengalskoj rasvjeti Kamilina lica; sv. obredi venu mu u rukama, gube miris i boju pokraj svjetskog obreda, a on postaje ishlapljenom solju. Nije li to put, po kojem su prije njega stupali svećenici svrzimantije?

Molio je Boga, da mu pruži ruku, i sam se neprestance pripravljao na odlučnu obranu. Sjetivši se na onu Kamilinu prispodobu sa šampanjcem propovijedao je u nedjelju o nebeskim radostima samo poradi nje, da joj se osveti za zavodne riječi, kojima je htjela opojiti njegovu glavu.

„Čitao sam nedavno“, govorio je, „knjigu katoličkog pjesnika, u kojoj se slika razgovor čovjeka s djavlom. Pamtite, molim, da je to samo pjesnikov san, a ako ovdje o tom govorim, činim to samo zato, da razjasnim učenje sv. Pavla o nebu, koji kaže, da nije ni jedno oko vidjelo, niti jedno uho čulo, niti je u čije srce ušlo, što je Bog pripravio onima, koji Ga ljube.“

„Je li doista“, pita onaj pjesnik u svojoj knjizi, „nebeska blaženost tako velika, kako nam se slika? Da, odgovara zli duh, i još mnogo veća; ja, kad bih bio čovjek, sve bih pokušao, samo da je postignem. Čuj, što ću ti reći, čovječe. Kad bi zemlja bila pokrivena ražarenim željezom, ja bih po njemu puzao na koljenima deset puta okolo, dà, pače stoput, samo kad bih se smio nadati, da ću na svršetku toga puta samo časak vidjeti lice božje. — A kad bih se od zemlje do neba dizale ljestve, koje bi mjesto drvenih prečaka imale same najoštrije britve, ja bih se bosim nogama verao gore, samo ako bih za nagradu dobio jedan jedincati pogled na Boga i nebo. Onda bih se srećan srušio kao blijesak natrag u pakleni oganj i s uspomenom na Boga slatko bih podnosio vječne muke.“

„Vidite, predragi, što su radosti ovoga života, što raskoši, često krvlju plaćene, prema vječnoj sreći u nebu? Bog ne zabranjuje sve radosti tijela, doklegod se slažu s njegovim zakonima, rado ih dopušta ljudskoj djeci, za koju ih je i stvorio. Ali radosti grješne? Težnje protuzakonite? Šta su one, da zbog njih izgubiš očinstvo božje. Što su one raskoši? Djeco svijeta, kako ih nazivate? Slasnim šampanjcem? Ne! Grješne raskoši nijesu šampanjac, nego pomije, smrdljiva kaljuža.“

Izgovorivši ovo, malo zašuti i sa čuvstvom čovjeka, koji je svoj imutak ogradio visokim zidom, pogleda na Kamilu, koja je sjedjela pod propovijedaonicom na kraju prve klupe.

Kamila podigne svoje duge trepavice, pošalje na propovijedaonicu kratak pogled i opet sklopi oči. Zatim se malo nasmiješi i spusti ruke u krilo. I ništa više.

Ali Listu je to bilo dosta.

Pošto se vratio iz crkve, razmišljao je i nadalje o propovijedi, ali — usprkos očekivanju — nije imao od nje nikakove radosti. Činilo mu se baš obratno, da je bio grub i da je Kamili krivo učinio; skoro joj pljunuo u lice. A zašto? Zar ljubav, koju mu je pružala, za toplo srce, koje mu je na dlan podavala.

Sad će biti svemu kraj! Zastalno ga ne će Kamila više ni pogledati. Niti ne može iza takove uvrede! A to će biti dobro. Ovo neprestano kopitanje i tako mu samo truje život i oduzima potrebit mir. Da Kamilu ljubiti ne smije, tako je jasno, kao što je svećenik, a igranje sa zabranjenim čuvstvima je: ne samo pogibeljno, nego i drzovito.

Njegovo srce, meso i krv dakako da su se protivili takovom opiranju i — kao iz čarobnog kotlića — šiljahu mu pred oči zavodne, tamne slike, središtem kojih bila je Kamila — slatka princesa. Ali se List junački branio i uzevši brevijar uroni se u molitvu, da istjera ove prikaze mašte svetim predodžbama.

No, očevidno nije mogao tako brzo naći mira. Pred samim podnevom oglasi se kucanje na vratima, a u sobu stupi — po prilici — deset-godišnji dječačić, koji pružajući kapelanu zapečaćeno pisamce govoraše:

„Gospodjica Bohačkova pozdravlja vele časnog gospodina i šalje ovo.“

„Dobro“, odgovori Antun posegnuvši za pisamcem. „Možeš ići“.

Ali dječak ostane na mjestu i reče: „Gospodjica moli odgovor.“

„Tako?“

List rastrgne omot i čitaše: „Dodjoše ovamo iz Praga moji znanci, pa vas molim, vele časni, da dodjete k „Zvijezdi“. Bila bih veoma nesrećna, ako biste odbili moju prošnju, pa bih mislila, da se na me srdite. Hoćete doći? Danas vam hoću da zapjevam, još me nijeste čuli. Molim odgovor. Kamila.“

Ovaj kratki dopis, pisan tako sitnim pismom, da ga je jedva mogao čitati, silno uzdrma u njemu sve živce od radosti i raspršì sve njegove dobre odluke, kao kad vjetar puhne u perje.

Dječaku dade nešto sitniša i poruči Kamili, da će doći.

Cijelo je popodne sproveo u radosnom uzbudjenju, a kasno uveče pošao u gostionicu.

Gostionica bila uredjena po gradsku. Jedva je List stupio unutra, oslijepi ga bijelo svijetlo acetilovih lustara. Prisutni gosti svrnuše svi na njega svoje oči, i sve se načas primirilo. List zaokruži očima po gostima, kadno spazi pred sobom Kamilu. Stajala je pred njim sva ushićena od radosti s bijelim karanfilom u vlasima i čvrsto mu stiskajući ruku govoraše:

„Ipak ste pošten, što ste došli; bila sam žalosna, ali s vama mi se povratila radost. Hoćete k našemu stolu? Predstavit ću vas svojim gostima.“

„Ne, gospodjice, ne poznajem tu gospodu, pa ne ću da im smetam“, odvrati List, ali ga Kamila primi nježno ispod ruke i odvede k svom stolu govoreći:

„Barem ću vas prikazati.“

„Ovdašnji vele časni gospodin kapelan. — Gospodjica Matějkova, operna pjevačica i moja najmilija prijateljica; gospodin Nejedlý, kipar; gospodin Helen, knjižar iz Praga“, predstavljaše svoje goste blaženo se smiješeći i promatrajući Listovo ponašanje.

Antun se nakloni gospodjici Matějkovoj, gospodi pruži ruku, malo je popostao, a onda nabacivši nekoliko udvornih riječi oprosti se od njih i sjedne k stolu pod velikim ogledalom, gdje je sjedio seoski knez, koji mu je bio veoma drag, i još dva mjesna obrtnika.

Osim ovih gosti opazi tu List i doktora, poštara, obojicu sa ženama, učitelja, tri študenta i nešto praške gospode s gospodjicama.

Društvo je bilo — očevidno — veoma razgrijano, jer je glasni govor šumio i orio se, kao voda kakova slapa.

Ali najednom se sve primiri, a oči prisutnih, pune očekivanja, upriješe se na Kamilu, koja je pristupila ka klaviru, da zapjeva. U bijeloj opravi, koja pristaje svim crnkama, izgledala je veoma ljupko, a mnogome su od gospode rasle zazubice kod pogleda na nju. Doktor šapne poštaru:

„Alaj je krasna, zar ne?“

Ovaj žmigne očima, a iz uvenulih ustiju istisne: „Doista!“ Kamila nije marila za ovakove pohvale, samo je na Lista uperila dug pogled, pun smiješka, koji je govorio: „Pastiru moj, princesa će samo tebi pjevati.“

List je razumio ovaj tajni govor očiju, a ljubav, dugo potiskivana, razlije mu se grudima.

Kamila je baš s namisli izabrala Malatovu pjesmu s tekstom od Kaminskoga, koja se svršava s ovim, kako strastvenim, tako i laskavim refrainom: „Šta ti nije moj pogled tisuću puta rekao, da te ljubim, da te do smrti ljubim?“

Glas joj tekao veoma čisto i slatko. Čas je u njem treptila strast, čas je pak zvučio mekano, dirljivo i ganutljivo, kao da gladi bolno srce. List je slušao sustegnutim dahom, srce mu silno udaralo, a kad je Kamila svršila, te dvoranom zaorio pljesak, uzdrmao se, kao da se oda sna prenuo.

Kamila je zapjevala još jednu pjesmu, a premda su je svi molili, da nastavi, odbije ih:

„Ne. Molim da me ispričate. Ovdje ima previše dima.“

Gospoda obećavahu, da će prestati pušiti, odlagahu cigare, ali ona se nije dala namoliti opetujući s velikom odlučnošću: „Ne ću više pjevati.“

Ostaviše je napokon na miru. Sada zaredaju anegdote. Ove anegdote, koje većinom odisahu besramnošću, nadjoše velik broj pažljivih ušiju. List se zgražao nad cinizmom muškaraca, koji se nijesu ustručavali pred ženama izlijevati sramljive pomije ljudskoga duha. A još se više čudio promatrajući žene. Izvana se doduše mrgodile naoko kudeći ove besramnosti, ali raspušten njihov smijeh i žarke oči svjedočile su dopadnost, koju su one nalazile u ovoj zabavi.

Najviše od svih istaknuo se gospodin Helen, knjižar. Bio je to mršav čovuljak, s rijetkim dlakama pod nosom, koje su podsjećale svojom bojom na ispran lan, elegantno obučen, sa zlatnim lancem na šarenom prsluku, pravi majstor u pripovijedanju anegdota. Govorkalo se o njemu, da si nastoji pribaviti naklonost pjevačice Matějkove, Kamiline prijateljice, a nekakav zlobnik razglasio je, da je gospodjica vrlo skupa s ljubavi, pa pružajući Helenu na žličice raskoši, da mu pošteno ispražnjuje džepove.

Ali bilo, kako mu drago, Helen je bio izvrstan anegdot i sipao razne bestidnosti kao iz rukava. Dobio je burnih pohvala, a List je s oduravanjem opazio, da se Kamila smije u rupčić, što si ga je stavila na usta. Brzo se okrene od ovoga prizora i prišapne mjesnome knezu: „Ovdje zaudara kao u Sodomi.“

„Da,“ odvrati knez, muž čvrstoga karaktera i velikoga pogleda. „Pokvarili smo se od Francuza, a pariška nećudorednost otet će nam svu značajnost.“

Onda mahnuvši glavom prema stolu, gdje se nalazila Kamila, dodade: „Pogledajte one dame. Neprestano ih promatram, i sve mi se čini, da imadu žive zmije u njedrima. Čekam, hoće li skoro koja glavu pomoliti i zasiktati.“

List pogleda na naznačenu stranu, i pričini mu se, da se ova kneževa opaska tiče, ako ne Kamile, a ono zastalno gospodjice Matejkove. Ova je sjedila na pročelju stola, mirna kao lavica, samo bi se katkada nasmjehnula pokazujući svijetle zubiće. Vlasi je imala kao gavranovo krilo, oči velike, zavodne i crne, usne malo natečene. Bjelina njene puti omamljivala je oči.

„Zmija“, sune Listu glavom, a takova ga odvratnost obuze prema ovome društvu, da je htio ustati i otići.

Ali Kamila, koja nije cijelu večer s njega, tako reći, spustila oči i pročitala na njegovu licu svaki kretaj njegove duše, nasluti, što se u njemu zbiva, te šapne kiparu Nejedlomu, koji joj sjedio s desne: „Zapjevajte nešto. Brzo, molim vas, već sam do grla sita tih glupih anegdota.“

„Da, gospodarice moga srca, sluga tvoj sluša“, odvrati teatralno kipar, koji je već bio prilično pripit, pa pograbivši bocu ustane, raskorači se i stane pjevati.

List je vidio jedamput u narodnom kazalištu „Vesele žene Windsorske“, pa se sada sjeti te opere. „Pjeva Falstaffove pijanske pjesme“, pomisli slušajući hrapav bas kiparov i promatrajući njegove pijane geste, kojima je oponašao engleskoga pijanca.

Kipar je bio lijep muž puna, zdrava, blijeda obraza, ali je sad izgledao kao otečen. Guste vlasi padoše mu na čelo sizajući do očiju, brkovi mokri od vina visili su mu na usnicama kao repići. Naprijed izbočenim trbuhom i s flašom u ruci izgledao je gotovo odvratno.

„Ti si sam Falstaff“, pomisli o njemu List i s velikom žalosti razglabaše, kako je teško, dà, pače nemoguće, ovakovim ljudima u srce usasaditi zasade Evangjelja.

„Oni imadu samo jednu ispovijest vjere i jedan dogma“, govoraše u sebi. „Novac i raskoš! Za volju ovoga sjede cijeli dan u pisarnici svoga zanata, u tvornici ili kancelariji; poradi ovoga, samo da ovo postignu, slikaju slike, klešu kipove, pišu romane i govore u parlamentima. A kad bi k njima došao tko s naukom križa, s Kristovom zapovijedi samozataje, dočekali bi ga kao ludjaka. — A ja sam pastir, vodj i apoštol, što drugo radim?“ mučio se dalje, tjeran navikom, da analizuje sve svoje čine. „Mjesto da ustanem i svojom dužnosti prosvjedujem proti ovim ljudima, čepim tu medju njima, a još k tomu se vješam za suknje žena.“

Tako se mučio i kinjio nasrijed raspuštenog društva, ali se nije mogao odlučiti da otidje, jer još nije došao njegov čas.

Borba za opstanak, jačana odgojem i milošću božjom, već je odavna bez znanja Listova gradila nasipe proti valovima svjetske ljubavi, koja se grozila njegovoj, Bogu žrtvovanoj duši, ali nasipi nisu bili još tako visoki, da mogu zaustaviti silne valove.

Upravo nasuprot. List je ćutio, da sva njegova čuvstva, živci i žilice traže Kamilu burno i zapovijedajući i da bi on Kamili dragovoljno oprostio svu zloću poradi njena tako mlada, lijepa, inteligentnošću i opojnom poezijom čuvstava prožeta tijela, poradi njenih tako žarkih očiju i poradi svih ostalih dražesti, što ih je imala na sebi.

Kipar je medjutim pjevao dalje i kod toga priklanjao se sad Kamili, sad gospodjici Matějkovoj, kao da ih hoće cjelivati, a slobodnom je rukom obuhvatao njihova ramena. Kamila se doduše branila proti ovakovim šalama rivajući od sebe kiparovu ruku i govoreći: „Ostavite me! Kakove to gluposti radite“, ali se pri tom smijala, očevidno, da nije držala kiparovo ponašanje nepristojnim, a Lista, koji je sve to promatrao, počne moriti ljubomornost.

„Besramna je i pokvarena“, govoraše u sebi o Kamili, a na um mu pane pomisao, da je ovaj pijani pjevač onaj kipar, za kojega mu je govorio arhitekt Sýkora.

Nanovo ga zahvati ljuti ljubomor, a on pozove krčmara, da mu plati. Bilo je jedanaest sati. Knez je već odavna otišao, a Listu je postajalo upravo nesnosno u toj zadimljenoj dvorani. Osim toga počeše študenti turati stolove k zidovima, a društvo se pripravljalo za ples.

U dvorani nastane komešanje. Jedan se postavljao na put drugome, svaki se hvatao bilo klupe, bilo stola, da pomogne pripraviti mjesto za ples, a time je nastao općeniti nered i veseo žamor.

Ove časove upotrijebi Kamila, da nadje Lista, koji je primi suho i žalosno.

„Što vam je, vele časni?“ pitala ga s glasom punim sućuti. „Zašto ste žalosni? Nijeste se zabavljali?“

„Ali zato ste se vi zabavljali, gospodjice“, odvrati joj Antun s očevidnom zlovoljom, koja se za cijelog večera u njemu nakupila. Kamila problijedi, pa mu reče:

„No, da. Rado se smijem, a to valjda nije nikakovo zlo? Ili zar sam imala biti neudvorna prema gostima?“

„To ne kažem, a u ostalom šta me za to briga. Laku noć“, odsiječe List i stane se spremati na odlazak, ali ga Kamila zadrži.

„Vi se srdite, je li?“ govoraše. „Zašto? Ne ću vas prije pustiti, dok mi ne kažete.“

„No kad hoćete — nije mi se dopala današnja zabava, jer ste se vi smijali svakakvim banalnostima. A onaj pijani kipar — što se s njim prijateljite? Pripovijedao mi o njemu arhitekt Sýkora.“

„Što vam je pripovijedao?“ presiječe ga Kamila sva razdražena. „Ali radije nemojte govoriti. Taj je gospodin već od vajkada moj neprijatelj, a grozno se rado brine za stvari drugih. Ali ja ću vam dokazati, da je lagao, ako vam je što zlo o meni govorio.“

Uto je sjeo jedan študent ka klaviru, a zvukovi vesele koračnice zaore dvoranom. Društvo se dade na plesanje, a Kamila sjedne k stolu do Lista.

Jedva je sjela, dodje kipar Nejedly, nakloni se i reče:

„Dozvoljavate, vele časni?“

*

„Što želite, gospodine?“

„Da mi dozvolite odvesti gospodjicu na ples.“

„Molim. Ja nemam što dozvoliti“, odgovori List tresući se od srdžbe i stida, a Kamila skoči i promjerivši svoga gosta pogledom punim prezira poviče:

„Idite nekamo sjesti, pa me nemojte uznemirivati. Pijani ste; ja s vama ne ću plesati.“

„Eh, golubice, ovaj — što ovaj?“ gundjao je kipar pijanim glasom. Kamila ponovno baci na njega srdit pogled i krikne: „Odlazite!“

Kipar se nakesi, obrne i nesigurnim korakom otidje dalje pjevajući neku pjesmu.

„Evo, tako ću ih sve isplatiti,“ reče sada Kamila Listu. „Svi su mi odvratni — i Matějkova. Za jedan sat idu na vlak, ali ja ću ih sve ovdje ostaviti; pa ću otići odmah, kad vi odete.“

„Moram ići. Nijesam vičan tako dugo bdjeti. Ovo je samo vama za volju,“ reče List ustajući, a ona mu stisne ruku žestoko i strastveno te mu prišapne: „Laku noć! Pamti, pastiru moj, da te ljubim kao svoju dušu. Tebe jedinoga! Kad bi mi ti samo namignuo, sve bih ostavila te išla s tobom. U tamu, u siromaštvo, u sramotu. Ti si jedini; dragi!“

Izišavši List iz gostionice, zamota se u plašt, jer je vani duvao vjetar i kiša padala. Tama je bila tako gusta, da nije pred sobom ni za dva koraka vidio, ali u njegovoj su duši gorile vatre i činilo mu se, da u daljini svira kakav umjetnik tugaljivo nokturno.

* * *

One je noći List samo malo zadrijemao. U glavi mu se izmjenjivahu razna maštanja, kao magle vijavicom tjerane, a časomice mu je bilo tako vruće, da je morao bos hodati po sobi.

Sâm Bog zna, što sve nije mislio ove noći! Medju ostalim dodje mu na pamet franjevačka legenda, koja svojim naivnim načinom, punim čara, pripovijeda o napasti sv. Franje, kako je bio mučen predstavama o obiteljskoj sreći i kako ih se riješio: Načinio je pet likova od snijega, tri velika i dva mala, a onda koracajući od jednoga k drugomu govorio:

„Ovo si ti, Franjo; ovo je tvoja žena; ovo dadilja, a ovo djeca.“

„O sv. Franjo, najveći plastiče medju svecima božjim, moli za me!“ usklikne List.

Antun se obrne na lijevu stranu. A gle! Pred njim stoji mala kućica s bijelim stijenama, sva u zelenilu. U plotu vrtića miriši jorgovan i jasmin; izmedju lišća drveća modri se nebo, a uzduh je pun nečesa neizrecivo ugodna i slatka. On ide po pjeskovitoj stazici, ima brkove. Kamila stupa kraj njega, puna pouzdanja i ljubavi, ima glavu na njegovu ramenu. Obojica su već odavna svoji. On ne nosi više reverende ni kolira, pustio je bradu i živi s Kamilom, koja je ostavila kazalište, kao muž i žena. Daleko od znanaca, u tudjem kraju, u ovoj zgradi. Ni za koga se ne brinu, svijet neka govori, što hoće. Što im je stalo do ljudskoga suda? Oni dostaju sami sebi. Negdje zabigljiše slavuj, a oni ga mirno slušaju ima-

jući lice na licu. Kamila se smiješka sa smiješkom, punim obećanja, i šapće pružajući mu usta na poljubac: „Ne čini li ti se, pastiru moj, da nas ovaj slavuj zove na ljubav? Hajde, dragi, idemo u kuću.“

Sad zbaci List sa sebe vuneno pokrivalo, pa sav protrne, jer se zgrozio nad mislima, koje su se u njemu rodile i kojih u sebi nikada ne bi tražio. Ali mašta je djelovala dalje. Misli su mu bile doduše trijeznije, nego malo prije, ali tim pogibeljnije. Antun se usudio misliti kao trgovac, koji se pripravlja na smion pokušaj, te ocjenjuje svoja sredstva.

Sad mi je dvadeset i sedam godina, razmišljaše, imam zdravo, jako tijelo, pa se ne bih bojao novoga života. Mogao bih prehraniti sebe i Kamilu, i još bismo dobro živjeli. Osim materineg jezika znadem još ruski, francuski i njemački. Jednu bih godinu mogao učiti državno računovodstvo, a onda bih mogao stupiti bilo u kakovu banku ili u koji zavod, kao korespodent. A tko zna, kakove bi još talente i sposobnosti otkrila u meni nova životna situacija! Možda bih mogao postati i odgojiteljem ili učiteljem jezika. Iza roditelja ostala mi je prilična svota, imam u štedionici i deset hiljada, a to bi mi za početak dostajalo. Ostalo bi kasnije došlo samo po sebi. Ove jasne — i kao govor brojeva uvjerljive misli — pobudiše u njemu neku zavodnu i pogibeljnu radost, ali su bile malo, pomalo potisnute plemenitim čuvstvima, koja su tjerala Antunovo srce, u najdublje neprilike.

Pričinilo mu se, da je na propovijedaonici. Dolje pod njim tiska se pobožna svjetina, glava do glave. Na stotine poniznih i pobožnih očiju gleda na njega, a njemu se pričini, da mu te oči sa svih strana govore:

„Zar ćeš nas ostaviti? Sablaznit ćeš duše, koje si hranio božanskim kruhom, i koje su se s pouzdanjem otvarale tvojoj riječi. Zar ćeš dopustiti, da bude stado božje izvrgnuto ruganju bezvjeraca? Ražalostit ćeš svoju majku, Crkvu, koja te hranila svojim mlijekom. Zar da sada plače nad tobom? Nije ti žao tvoje duše, kćeri božje, besmrtne? Poradi ženske suknje razorit ćeš zgradu, o ludjače, koju si zidao gotovo trideset godina!“

„Ne, to ne ću učiniti!“ usklikne List i bacivši se na koljena pred križem molio je Isusa za milost pomoći i dar sile. Srce mu se svijalo od žalosti, a razne odluke stvarahu se u njemu.

„Sjutra ću ići u Prag“, govorio je u sebi, vlakom, sâm i tajno, da nitko o tom ne zna, osim onaj, koji vidi otajno. „Poslat ću darove: slijepim djevojkama na Kampu, sirotištu sv. Josipa, za sušičave i grozničave, bolnici milosrdne braće i za češku službu božju u Beču. Poslat ću mnogo, možda će se Bog smilovati i istrgnuti me iz ovoga položaja. U pušenju i jelu ću se takodjer ograničiti. Više ću raditi. Za praznika sam spavao i zaboravio na žetvu, o kojoj si govorio, o Isuse, na veliku žetvu bez radnika.“

U sobi je bilo mirno, kao što je svagdje po noći na župnim dvorovima, samo je sat na zidu sa svojim „tik-tak“ prekidao ovaj svečani mir. Kiša je sve više rasla i udarala na staklo prozora. List podigne oči prema križu, i pričinu mu se, kao da je ovo sv. drvo, rasvijetljeno slabim svijetlom male svjetiljke, oživljavalo, i kao da Krist živ na njega ljubazno gleda i progovara: „Vidiš, sinko moj, što bi bio bez mene: grana odsječena od stabla; suho drvo. Ovu sam bijedu i slabost poslao na tebe,

da spoznaš, da bez mene ne možeš ništa učiniti. Da se ne uzoholiš zbog uzvišenosti svećeničkog staleža. Ali nemoj se bojati! Moja se moć pokazuje u ljudskoj slaboći.“

Umiren ustade List, a na prošlu večer mislio je bez ikakova uzbudjenja. Samo ga je peklo, što je Kamili predbacivao njeno ponašanje, kao da si prisvaja kakovo pravo na nju i tako joj otkrio svoja čuvstva. Ali možda će se sve to s vremenom izravnati, a njegov će se život vratiti u predjašnje kolotečine dužnosti i svetoga mira.

Drugi dan rano ujutru, kako je nakanio, odvezao se Antun u Prag. Inače je uvijek rado sjedio kod prozora vagona i promatrao kraj, ali se ovoga jutra povukao u se, razmišljao o svojim jučerašnjim odlukama i pripravljao se za sv. ispovijed.

Vlak je jurio lijepom okolicom, medju poljima, polivenim sunčanim svijetlom, koja su se isparivala od jučerašnje kiše. Vlak je prošao kraj nekoliko sela i prije — nego se Antun nadao — stao je na praškom kolodvoru.

Odavle ne mareći za vrevu na ulicama podje na Josipov trg, pozvoni na vratima samostana otaca kapucina i pričekavši, dok mu vratar otvori, uzadje poznatim stubama u prvi kat, gdje pokuca na vrata oca gvardijana.

Poglavar samostana, krasan svećenik vesela lica, pune plave brade, primi ga kao staroga znanca i odmah metne štolu na pleća, da čuje njegovu ispovijed.

List, prije nego je kleknuo na duboko klecalo pod raspelom, promotri jednostavnu sobu i nešto radosno ońuti u sebi. Ovaj osjećaj ońutio je svaki put, dokgod je unišao u kapucinski samostan. Zašto, ni sâm nije znao. Možda ga se doimala franjevačka poezija ovih jednostavnih redovnika, njihova ljubav prema cvijeću, kojim kite dvorišta svojih samostana, njihovo siromaštvo i dobrota, a ponajviše sveto veselje, koje viri iz njihovih lica i prelazi na svakoga, tko s njima dolazi u doticaj.

Pošto se ispovjedio, dade List gvardijanu na sv. mise za jednu teško bolesnu dušu. Dolje kod vratiju porazgovori se s vratarom i kupi od njega nekoliko bočica balzama, ne kao da bi trebao, nego samo da učini veselje dobrom čovjeku, a onda ode na poštu, da pošalje svoje darove.

„A, što sada?“ upita se, pošto je obavio cilj svoga puta i izašao na ulicu. „Hoću li ići kući ili što?“

Neodlučan, ne znajući, što da počne u Pragu, lutao je ulicama. Tjeran nekim nepoznatim nagonom, dodje čak do Karlova mosta. Tamo se zaustavi kod spomenika Karla IV. i zagleda se u ogromno pročelje Klementina, časak je o nečem razmišljao, a zatim u sebi rekao:

„Pohodit ću svoga bivšeg rektora.“ Rektor sjemeništa sjedio je u svojoj kancelariji kod nekakovih računa, a opazivši Lista, koji je nekako nesmjelo unilazio, podje mu brzo ususret i reče ljubeći ga u lice:

„O sinko! Dobro došao! Kako sam veseo, što si došao! Što si mi donio?“ Ne čekajući odgovora vodio je gosta k stolu, pokazao mu naslonjač, prevučen zelenim suknom, i rekao: „Sjedni sinko!“

List, ganut prijateljskim dočekom, spusti se udobno u naslonjač i promatraše jedan časak svoga bivšeg rektora.

„Ostario je doduše“, mislio je o njemu, „ali još uvijek izgleda mlad. Kako ima krasan asketički obraz! Jasno se na njemu vidi nutarnji život duše, čist, bogat i plodan. Molitve i razmatranja utisnuše u nj zauvijek svoje plemenite tragove.“

Zatim glasno nastavi: „Ne smetam vam reverendissime? Čini mi se, da sam vas prekinuo u poslu.“

„Ne, ne smetaš mi. Posla imam doduše preko glave, ali tebe imam rado kod sebe. Kako ti ide?“

List je otezao s odgovorom, malo razmišljao, a onda odlučio, da će ovomu svećeniku povjeriti sve svoje bolove.

„Došao sam k vama na ispovijed, reverendissime,“ reče napokon spustivši glavu i porumenivši. „Ali ne na sakramentalnu; ovu sam upravo obavio, nego samo tako —“

„Govori samo, sinko, govori,“ prekine ga rektor načinom živim i punim saučešća. „Tà i ja znam, da se katkada nakupi kojekakovih poteškoća i bolnih misli, pa se čovjek mora izjadati, je li? A onda je odmah lakše. Dakle govori!“

List je znao, da je ovaj ponizni svećenik ujedno i dobar psiholog i da ima dar ublaživanja srdaca. Ne jedamput oslobodio je on mlade svećenike od raznih neprilika, i to samo time, što ih je mirno saslušao i u dušu svoju primio njihove tužbe. Antun se sjeti toga njegova svojstva, kojim je bio sličan nekojim velikim svecima i malo se nasmiješi. Ali odmah se uozbilji i počne mu otkrivati svoje srce i iskreno i povjerljivo, kao svomu staromu ocu. Glas mu je podrhtavao.

Rektor ga ostavi da govori, a kad je ovaj slikao svoje napasti, žestinu napadaja i sredstva, kojima se borio, čas se njegovo lice zamračilo, čas opet razjasnilo i razveselilo.

„Tako, tako, samo govori dalje,“ sokolio ga ovdje, ondje na iskrenost i pouzdanje, a kad je Antun svršio ispovijed, primio ga za ruku, veselo je stisnuo i rekao: „Prolaziš vatrom, sinko, ali ja se za tebe ne bojim. Imaš dobar korijen i srećno ćeš proći. Sjećaj se mene. Ne ću da te navodim na lakoumnost, ali nemoj gubiti srčanosti! Razumiješ? Čovjek ukorijenjen u Bogu, makar da se načas spotakne, koraca nasrijed svojih pogrješaka neprestano naprijed. I dijete često se rani do krvi, padne, glavu si razbije, ali što za to! Miške mu rastu, a sila se povećava. Nije li istina? Tako i kršćanski čovjek. Pamti nauku sv. Pavla. Ostan tijela najednoć se oglasi, izmuči te do onesvještenja, ali na taj čas čeka Bog. Odjednom te pograbi i odnese s mjesta napasti, kao što je andjeo prenio po zraku Habakuka. Sila se božja javlja u ljudskoj slabosti, a Njegovo je milosrdje beskrajno.“ Ovdje malo zašuti dobri ovaj svećenik, a na oči mu navriješe suze.

„Vidiš, sinko,“ nastavi za časak, „ja plačem, ali od radosti nad velikom moći Gospodina našega Isusa Krista. Ne boj se kušnje i ne mrmljaj! Bog jača miške i stvara uzor-svećenike. Ta poznaš značenje riječi: virtus — što drugo znači: nego silu. A sila raste vježbom, i samo

tamo se može govoriti o kreposti, gdje je bilo borbe i rana. Samo ne ostavljaj Krista. K njemu podiži svoje oči, pa se ničesa ne boj. Kad ti je već ruka klonula i sav dršćeš od umornosti, On će biti tvoja sila i spas.

List je slušao ove riječi s velikim ganućem, i kad je rektor ušutio, prigne se k njegovoj ruci i šutke je poljubi.

„Ostavi to, sinko“, branio se plemeniti svećenik i nježno mu istrgne svoju ruku. „Još ti hoću nešto da kažem. U duhovnim bojevima upotrebljavamo dvostruku taktiku. Upravo kao vojnici. Katkada se stavimo neprijateljima svoga spasa licem u lice, a katkada je pametnije maknuti se. Ti se ugibaj onoj gospodjici, doklegod ti bude samo moguće. Žene znaju biti doduše dosjetljive, utuve li si što u glavu, nerado ustupaju, ali možda će ti se posrećiti. Ne bi mogao, na tjedan ili dva, kamo otputovati? Što misliš? Imaš kakovu prištednju?“

„Imam, već sam i sâm na to mislio.“

„No, dakle vidiš. Časoslov ne puštaj iz ruku! Pamti takodjer na čestu sv. ispovijed i primi se kakova korisna posla. Koliki poslovi čekaju na marljive ruke! Ne znam, šta bih ti više preporučio, da li nam treba više dobrih propovijedi ili krasnih kršćanskim duhom pisanih pripovijesti. Znam, da imaš okretno pero. Ne bi li ga mogao iskušati? Ili ako imaš odvažnosti, idi medju ljude i budi one, koji spavaju. Možda će te kuditi, ovdje, ondje past će koja uvredljiva riječ, ali zar nisu i na našega Učitelja bacali kamenje? Možeš utemeljiti kakovo društvo, gospodarsku udrugu ili što slično. Tako ćeš se rastresti, zaboraviti na razne napasti, a još ćeš i veselje okusiti.“

Iza ovih riječi rektor opet zašuti i dugo razmišljavaše, kao da se hoće sjetiti na nešto, što je već davno minulo, a zatim nastavi:

„Ženidbena ljubav, dragi moj, je stvar veoma sveta, a Isus je prispodablja sa svojom beskrajnom ljubavi prema Crkvi. Ali djevičanstvo je stalež mnogo savršeniji. Kad smo ga izabrali, ne preostaje nam drugo, nego u njemu ustrajati do svršetka. Svijetu treba primjera. Mi svećenici moramo se penjati gore sve više i više, da mogu reći slabi: Gle, oni su se popeli na toliku visinu, zašto ne bismo išli mi za njima, barem do polovice puta? Kad mogu ovi živjeti u čistoći do smrti, zašto mi ne bismo mogli donijeti blago čistoće barem do ženidbe? Uvidjaš sinko, kulturno pozvanje djevičanskih duša, i da ih nije nikad tako trebalo kao danas?“

„Da, reverendissime“, odvrati List i spusti glavu. „Ja sam na to već nebrojeno puta mislio. Ali šta mi to koristi! S vremenom mi se ipak zavrti glava, pa se moram svom silom držati, da ne padnem u kaljužu.“

„Razumijem te, ne misli, da to ne pojmim“, uvjeravao ga rektor, a njegove tamne oči počinuše na mladom subratu s velikim saučešćem. „Da, ali protiv takove vrtoglavice je lijek, o kojem sam ti već govorio: molitva i posao. Nerado o tome govorim, ali što je ovakova ljubav, koja grozi propašću tolikim svećenicima? Nije li to nakupljena sila? Ja sam ti pokazao ventil, kojim se može ta sila ispustiti. Samo nemoj ispred očiju puštati svoj veliki životni cilj. Radi za njegovo postignuće i vidjet ćeš, da ćeš pobijediti s pomoću Kristovom, a na svršetku bit ćeš odjeven

cijelim ruhom, s palmom u ruci stajat ćeš do samoga prijestolja nebeskoga Jaganjca."

Izgovorivši ove opomene rektor ustane, prošeće se par puta po kancelariji, a lice mu poprimi izričaj tjeskobe. List takodjer ustane zahvaljujući se na ljubaznom dočeku. Rektor ga primi za ruku, kao da se boji pustiti ga i reče:

„Počekaj, sinko, još bih ti rado nešto reći. Moderni ljudi slikaju druženje osoba raznoga spola, kao središte našega života i kao najglavniji predmet naših težnja. A on je samo sušta epizoda, produkt prevrtljiva trenutka, i samo ga težnja za djecom posvećuje pred božjim očima. Inače je sramota i grijeh. Predigra bolesti i žalosti. Tako! A sad idi, sinko, i neprestano imaj na pameti, da sami od sebe ne možemo ništa, ali da sve možemo s pomoću gospodina našega Isusa Krista. S Bogom!"

Utješen i sa čuvstvom ptice, kojoj je naraslo krilo, izašao je List iz sjemeništa, a cijelim putem kući pjevalo mu srce veselo: sursum corda. Činilo mu se, da je osiguran proti svim navalama, koje će se možda još protiv njega podići, i skoro je želio, da se toga dana sretne s Kamilom. Pokazao bi joj, da se ne boji žara njenih očiju, i da može s njom i mirno govoriti, kao da govori s tudjom, ravnodušnom osobom. Tako mu se pričinjala neznatna, neškodljiva i veoma udaljena.

Sa stanice u N. morao je ići preko šume i neprestano uzbrdice, ali on je stupao lako i radosno. Zdrava pluća nadimahu mu se u prsima, a u svim mišicama igrala mu mladost i sila. Kao gotovo svi ljudi čistoga života, imao je i on živce nježne i osjetljive, kao žice na guslama umjetnika, koje titraju od svakog i najmanjeg dodira. Sve ga se doimalo, kao za njegove dječje dobi: šuma kao brujeći pianissimo drvenih glazbala, tušilom oslabljenih, čisti prozirni uzduh, jato ptica, koje su letjele nekamo prema zapadu.

Najednom se požuri i zahvaćen nekom radosti zapjeva. Tri slijedeća dana nije ni vidio Kamile, osim samo letimice u prozorima njena stana, kad se vraćao od sv. mise. Gotovo nije ni mislio na nju. Samo na časove pojavila mu se pred očima, kao utvara prouzročivši mu u srcu oštar ubod i nestalo je.

List se dao na posao očevidno pod uplivom razgovora sa svojim bivšim poglavarom. Nije si ni šetnje dozvoljavao. Nakanio je, da će napisati ciklus propovijedi, u kojima će dokazati psihološkim dokazom božanstvo Kristovo. Toga radi pročitao je najnoviju apologiju pišući bilješke i stavljajući na papir svoje vlastite misli, koje mu hrpimice dolažahu u glavu. Tako dodje srijeda.

List se vrati iz crkve i — kao obično — pripravljao se na posao. Da bi imao potpun mir zatvori prozore, a zelenim suknom pokrije krletku s kanarincem. Zatim objesi reverendu u ormar, otkopča kolir i tako samo u hlačama, u lanenoj košulji, s mekim papučama na nogama sjedne k stolu.

Radio je po prilici jedan sat. Očevidno je imao srećan dan, jer su mu se na papiru množili reci, kao oraču brazde, a živci su mu podrhtavali od veselja poradi dobra uspjeha.

Sad se začuje nježno kucanje na vratima, a List nemilo zatečen brzo obuče kaput i reče: „Naprijed.“

Vrata se otvore, a u sobu stupi Kamila. Imala je isti šešir i odijelo, kao ono jedamput u šumici. Kod vratiju se zaustavi i porumeni od uzbudjenja i neprilike i progovori:

„Nemojte se plašiti, vele časni. Sjutra odlazim u Prag, pa sam se došla s vama oprostiti. Primili me u kazalište.“

„Čestitam, gospodjice,“ izusti teškom mukom List, neugodno iznenadjen neočekivanim posjetom, a srce mu udaralo u grudima kao kladivac.

„Hvala. U ponedjeljak će započeti vježbe, a ja moram biti na njima“, tumačila je Kamila, a naglo se sva potrese govoreći: „Idem onamo kao u smrt. Srce mi krvari, najradije bih skinula ovo odijelo i ostala ovdje kod kojega seljaka, kao sluškinja.“

Kod tih riječi približi se k stolu i reče: „Dozvolite, da kod vas malo otpočinem. Hvata me takova tjeskoba i nemir, da vam to ni izreći ne mogu.“

List joj ponudi stolac, ali ona ostane i nadalje stojeći, digne polako ruke i počne vaditi iglu iz šešira. Kad je izvadila iglu, očevidno ne znajući, što radi, skine s glave šešir i stavi ga na stolac.

„Dakle vi ovdje stanujete“, progovori zatim i počne promatrati sobu. „Ah, Bože!“

Listova soba bila je dosta velika: kroz tri prozora unilazilo je sunčano svijetlo punim tokom. Srednji prozor je bio slobodan, a na prvom i trećem stajahu uske skele, na kojima bijahu namještene zemljane posude sa cvijećem. Ovu ljubav prema cvijeću baštinio je List od svoje pokojne majke. Njegov stan bio je cijelu godinu sličan mladom vrtiću. Zimi je njegovao sitne omorike, zumbule, u ožujku petrov ključ, ljubice i tulipane, kasnije katančice i druge.

Kamila se nagibala k cvijeću kao k djeci, mirisala katančice i govorila: „U ovu ću posudicu usaditi spomen na vas.“

Zatim je promatrala slike na stijenama: Swajgrovu hostinsku Madonu, bakreni relijef sv. Antuna, Listova zaštitnika, proštenište sv. Antuna na Uprki, dvije slike iz prirode, originale u zelenim okvirima, i od Švabinskoga „Stopljenje duša“.

„Kakav je to tragički obraz! Kako je taj slikar vjerno prikazao ljubav!“

Onda se obrne k Listu i upita ga: „Recite mi, vele časni, ali iskreno, molim vas. Jeste li vi ikada ljubili koju ženu?“

„Jesam,“ odvrati List zlovoljno. „Kad sam bio u šestom gimnazijskom razredu, zaljubio sam se u petnaestgodišnju kćer nekoga profesora.“

„A poslije nijeste više nikoju ljubili?“

„Ne!“

Kamila se zagleda u njegovo čisto lice, kojega se nisu dotakla usta nijedne žene, osim materinih; na njegov — kao snijeg — bijeli vrat; na široka i jaka pleća, a takova je ljubav spopade prema tomu svećeniku, umalo da nije kriknula i pala k njegovim nogama. Vruće i strastvene oči, kojima je gledala u Listove oči, svijetlile se kao električke žarulje, usta

joj problijedila, a njen suhi i vrući dah palio je Listovo lice, u kojemu se razmahao neki, zlo nagovještajući, brzo šibajući plamen.

Antun je počeo brzo disati, problijedio, a njegovi živci napeše se kao strune pod lučcem guslača. Nešto zasikće u njemu kao zmija:

„Pij, sinko! Uživaj ljubav, a onda neka se dogodi, što mu drago.“

Ali uto mu zape oko na križu i on naglo ohladni. Ruke njegove, koje su se već ispružile, da uhvate Kamilinu rudastu glavu, klonuše i odrveniše se, a onda reče glasom, kojega se sam uplašio:

„Gospodjice, molim vas, otidjite.“

„Vi me tjerate? Sada? Kad vas možda zadnji put vidim,“ plane Kamila, a suze joj počnu navirati na oči. „Da me ne ljubiš! Ali ti me ljubiš, ljubiš me. Nemoj tajiti! Tvoje su mi to oči tisuću puta rekle. Kad smo se prvi put vidjeli, zaljubio si se u mene. Zašto me dakle tjeraš od sebe? Ali ja ne ću ići, ostat ću ovdje, kako dugo ću htjeti!“

Sad je svlada srdžba i tjerana nekom silom, da si olakša srcu, poče ružno huliti:

„To te „Onaj“ od mene udaljuje“, nastavi pokazujući na križ. „O, kako ga prezirem. Ne vjerujem ništa, da znate. Nema ni neba ni pakla. Nema, nikako ne!“

I sama se zgrozi nad ovim svojim riječima, zašuti te spustivši se na stolac počne tiho jecati. List je stajao nad njom pun neprilika ne znajući, što da započne. Ujedno mu je bilo žao i bojao se kakove ružne scene, a u svom nepoznavanju svijeta slikao si ovaj položaj kao crn oblak pun tuče.

U ovoj tjeskobi primi Kamilinu ruku i reče: „Primirite se, gospodjice, molim vas. Uvažite, da nije moguće, da se naši putovi spoje. A kad bih vas i doista ljubio, šta bi to koristilo? Svećenik sam.“

„Znam ja to“, odvrati ne prestajući plakati, a strastveno dometne: „Kad biste barem bili radije postolar!“

Usprkos svoj tjeskobi morao se List nasmijati: „Onda me ne biste ni pogledali.“

„Ah, Bože moj, što da vam kažem? Kad biste mi rekli, da me ljubite, i smrt bih za vas podnijela. Bacila bih vam se pred noge kao ćilim, da me gazite. Ali vi šutite —“

U svojoj poniznosti, koju joj ljubav nalagala, od plača mokrim očima, s raspuštenim vlasima nad lijepim čelom, pričinjala se nekako malena, dobra i ljubavi dostojna. Lista, koji ju je odozgo gledao, zahvati nova napast. Nešto ga neprestano vuklo k zemlji, da se spusti na koljena i položi svoju glavu na njena koljena.

Dakako da to nije učinio, samo joj gladio ruku nježno, kao da je moli za oproštenje. Kamili to bilo drago, nasmiješi se i zapita: „Ljubi li pastir princesu barem malo? Recite: ljubi je?“ Iza ovog pitanja pogleda mu u oči, kao da hoće prodrijeti do dna njegova srca, a dah joj se zaustavi. „Što će reći“, mislila je, „kako li će odgovoriti?“

Ali List je šutio. Njegova slabost, neprilike, uopće njegovo ponašanje govorilo je i potvrdjivalo: „Da, draga, pastir te ljubi“, ali usta su

šutjela, a List je ćutio, da tu riječ ne bi mogao izustiti, niti kad bi si njom mogao život spasti.

Kamila si predoči, šta bi činio koji od onih njenih znanaca, kad bi bio na kapelanovu mjestu, a vladanje Listovo postajalo joj što dalje, to nepojmljivije. Srdila se, što se ovako — bez ikakova uspjeha — mućila i već je otvarala usta, da mu kaže kakovu prezirnu, uvredljivu riječ, a onda da otide.

Ali ipak pobijedi najposlije ljubav nad ženskom srditosti, a Kamila udobrovoljena mišlju, da je ljubljena, i da će List napokon ipak biti njezin, ako će mu pružiti zgodnu priliku, reče:

„Znala sam, da ne ću dočekati odgovora. Pastir je ohol i radije bi umro nego primio hranu iz ruke princese. Ali neka bude. Princesa ga ipak ne će prestati ljubiti do smrti.“

Izatoga postavi se pred malo ogledalo kraj umivaonika, počne si popravljati kose i — kao da se nije ništa osobita dogodilo — nastavi:

„Sjutra ću dakle otići, pa vas možda ne ću više nikada vidjeti. Tjeskobno mi je, te se bojim, da ću negdje staviti glavu na tračnice. Vele časni gospodine, molim vas, olakšajte mi rastanak, otpratite me sjutra u Prag. To je moja zadnja molba, koju na vas upravljam. Hoćete je ispuniti? Hoćete li me otpratiti. Naveče ćemo ići skupa u kazalište, a onda ću vas pustiti. Je li?“

List je zavlačio odgovor, jer se bojao novih zamki, a osim toga hvatala ga umornost iza tolikih nemira pošljednjih dana. Bilo mu kao radniku, koji je cijeli dan teško radio, pa se naveče vraća kući. Strastveno je zaželio mira i pokoja, a Kamilu bi najradije napolje bacio.

„Što se na me neprestano vješa? Što hoće? Šta mi se stavlja na put?“ mislio je promatrajući njene okretne ruke, a u taj čas postade mu gotovo odvratna.

Ali pomisao, da će je sjutra možda zauvijek izgubiti, da će mu je nestati, kao dragoga sna, da je možda više nikad ne vidi, ova bolna pomisao otplavi iz njegova srca svaku odvratnost, kao što otplavi morski val sve predmete, bačene na obalu, a ostala je u njemu samo ljubav, plaha i strašljiva, kao ptičica, za kojom posiže nemilosrdna ruka.

Napokon odvrati:

„Otpratit ću vas, gospodjice. Imam i onako posla u Pragu, pa ću vas dragovoljno otpratiti. Kada idete?“

„Sjutra u tri sata. Počekat ću na vas kod šumareve kuće! Sjutra — i zadnji put —“ doda zatim tiho, s bolnim pogledom i uhvativši Listovu ruku, koju joj ovaj pružao, brzo je izljubi suhim i kao vatra vrućim usnicama.

Iza Kamilina odlaska srdio se Antun na obećanje, što joj je zadao, žalio je, što je dopustio, da ga prevladaju čuvstva, nedostojna svećenika, ali voda je i nadalje tekla, a zakon ustrajnosti tjerao ga proti volji naprijed.

Drugoga dana čekao je na Kamilu — mnogo prije tri sata — na okrajku šume iza šumareve kuće, kako je obećao.

Svod nebeski bio je prevučen sivim oblacima, sličnim sašivenim plahtama, bilo je sparno, a muhe su brujile i dosadjivale kao prije kiše.

Iz šume je strujila vlaga, a kiseljast vonj gljiva pronosio se mirnim vazduhom. Na dvorištu — nedaleko šumarije — zapjeva netko žalosni odlomak neke pjesme i opet zašuti; ozove se lavež pasa, pa opet kukurijekanje pijevaca.

List sjedne na jedan veliki kamen kraj šipkova grma i odavle je gledao na put. Obuhvatilo ga neko tjeskobno čuvstvo, koje mu je stezalo grlo, slično čuvstvu zločinca, koji nema odvažnosti da izvede naumljenu kradju, i tištilo ga u prsima, a srce mu žestoko udaralo. Nekoliko puta se dignuo i s nakanom da pobjegne i sve završi, otišao je u šumu, ali se opet vratio. Stid, bojazan i odvratnost prema svojoj slabosti borile se u njemu s neukrotivom težnjom, da još jedamput vidi Kamilu i pogleda joj u oči. Izgledao je kao zarobljenik, sputan konopcem, i da mu nije stid branio, gorko bi se rasplakao.

Napokon opazi Kamilu, dolazila je brzim korakom s torbicom u ruci, malo prignuta naprijed, gledala je znatiželjno naokolo. Čim je opazila Lista, koji je izašao na put, požuri se i pobjedonosna radost pojavi se na njenom, doista lijepom licu.

„Hvala vam, vele časni, da ste održali riječ," govoraše Listu sva drščući od uzbudjenja i radosti. „Ja sam se već bojala, da ste zaboravili."

„Nisam zaboravio, kako vidite", odvrati List, s kojega odmah padne sva neodlučnost i tjeskoba. „Moramo se požuriti. Imamo samo pô sata vremena."

Put je vodio kroz šumu. Uz grabu vrlo teško se po njemu išlo, jer je bio pun vododerina i mjestimice posut — kao šešir — velikim kamenjem. Kamili su poteškoće puta prouzrokovale veselje, skakala je kao srna, smijala se i govorila: „S Bogom zelene šumice, nemojte zaboraviti na princesu."

Iza šume skrenuo je put na desno. Još su prešli preko jedne livade, a onda došli na izgladjen drum, koji se bijelio kao oriban pod.

Šuma im ostade za ledjima, a pojave se šarena polja, bijela i zelena s nekoliko svježih oranica, sličnih razlivenoj tinti. Nedaleko se pojave sivi tornjevi crkve i niske kućice gradića, ka kojemu se približavao teretni vlak teško soptajući i za sobom ostavljajući oblake dima.

Iz gradića išla je skupina žena, očevidno tudjih, a kad su prošle kraj mladog svećenika uz mladu, lijepu djevojku, zaustave se i obrnu natrag. Jedna od njih reče naglas: „Ovo je krasan par!"

List porumeni, ali Kamilu je očito veselila ova pohvala brbljave žene.

„Jeste li čuli?

„Jesam", odvrati Antun, koji je bio veoma osjetljiv, kad se radilo o svećeničkoj časti. „Ladanjske žene ne vide rado svećenike svjetskog duha, a ova je dala na javu svoje nezadovoljstvo."

Na kolodvoru uzbudio je pojav neobičnoga para napetu pozornost. List bi najvolio da propadne u zemlju. Konačno ga oslobodi iz neprilike dolazak vlaka. Putnici hvatahu svaki svoju prtljagu, te se brzo turahu k željezničkim kolima.

Kondukter pootvara vrata na kolima i uočivši Lista, koji je upravo nešto šaptao svojoj pratilici, reče dvolično se smiješeći:

„Izvolite otraga, vele časni. Mogu služiti s posebnim odjelom.“

„Ne treba“, odsiječe List i skoči na stubu najbližega voza, kamo ga Kamila slijedila.

U Pragu na kolodvoru se razidjoše. Kamila je otišla kući, a List je proboravio nekoliko sati u kavani „Louvre“ krateći si vrijeme čitanjem novina i novih mjesečnika. Vrijeme mu je strašno polako prolazilo. Neprestano je gledao na sat, dozivao si u pamet razna zastidjenja, koja su ga snašla putem u Prag. Mislio je na večernji sastanak s Kamilom; na dogadjaje prošlih tjedana, a nekakova tupa, umorna napetost tištila mu glavu.

U šest sati ostavi kavanu, pa se Ferdinandovom i Ovocnom ulicom i Vaclavskim trgom polako približavao k njemačkom kazalištu. Ovdje se imao sastati s Kamilom. Zašto je Kamila izabrala njemačko kazalište, a ne koje češko — makar Vinohradsko, u kojem je bila angažovana — bilo mu zagonetkom. Juče se zadovoljio s razjašnjenjem, da je Kamila ondje učila Wagnerove opere i da bi opet rado čula poznatu pjevačicu, koja će tamo naveče pjevati. Kad je došao pred zgradu, bilo mu je jako teško, a kao Čeh stidio se stupiti u svetište umjetnosti neprijatelja svoga plemena. Zgadilo mu se primiti dar umjetnosti iz neprijateljske ruke. Kad je k ovom čuvstvu nadošla još neka plaha bojaznost pred Kamilom i želja za pokojem, koja se ozivala u svim njegovim udovima, malo da nije otišao na kolodvor, koji je bio nedaleko odavle i k oblačnom nebu podizao svoje goleme zgrade, da se prvim vlakom odveze kući.

Ali ipak je ostao i kupio si ulaznicu za stajanje — više instinktivno, nego s nakanom — te je u vestibulu čekao Kamilu.

Ova je došla — po prilici četvrt sata prije sedam — u kazališnom odijelu, s lakim koketnim šalom na glavi, u dugom plaštu, koji joj sizao do ruba suknje, i odvela Lista na galeriju.

„Ja imam ulaz besplatan i žalim, što niste kupili ulaznicu za sjedalo,“ rekla mu na stubama. „Barem se postavite na zgodno mjesto, da vas vidim. Iza prvog čina dodjite van na balkon. Hoćete? Rado bih vam nešto veoma važno rekla.“

List obeća, da će doći, postavi se iza zadnjega reda sjedala i pazio je, kamo će Kamila sjesti. Ona sjedne u drugi red sjedala na desno od onoga mjesta, gdje je stajao List, i počne se razgovarati s nekakovom plavokosom gospodjicom, očito prijateljicom, ne spuštajući, dakako, ni načas Antuna iz misli. Neprestano je k njemu slala vruće poglede i vesele smiješke, koji izjavljivahu ljubav.

Kazališna pozornica tonula je u bijelom svijetlu električkih žarulja. Njemu je neobična galama u njemačkom jeziku šumila u kazalištu kao u kotlu, a Lista obuzme čuvstvo, kao pčelicu, koja zadje u tudji pčelinjak. Upalo mu u oči, da je sve popunjeno, a nešto mu se, kao ljubomor pojavi u srcu: „U našem narodnom kazalištu mnogoput zijevaju prazne lože, a ovdje —“, pomisli gorko, a još druge napadne razlike opazi medju ovim i češkim svijetom. Bio je to ponajprije veliki broj vojničkih odora i napadno mnoštvo židova, osobito židovki u dragocjenim odijelima i sa sjajnim dijamantima na rukama i u vlasima. U Listu se porodi odvratnost,

a žalost, koja mu je cijelo popodne kolala nutrinom, što dalje, to je bila veća. Promatrao je: časnike, obrnute prama pozornici, i kako dalekozorom u ruci promatraju lica prisutnih žena; debele, masne fizionomije, židove, ćelave njihove lubanje, bludne oči, debela tjelesa, od kojih je strujio neugodni vonj znoja, pomiješan s mirisavkom, pa ga svlada neka odvratnost prema ovom društvu i prema maženju tijela, kojemu je bilo ovo društvo nezasitnim i idolskim načinom podano. Ovo nezadovoljstvo i ovu odvratnost prenašao je nehotice i na Kamilu, koja mu se pričinjala oskvrnuta svim time, i skoro mu postao odvratan njezin tako povjerljivi smijeh i cijelo njeno tijelo, na koje još jučer nije mogao pomisliti bez neke osjetljive nježnosti.

Točno u sedam sati utrnuše se svjetiljke u kazalištu. Gusta je tama sve obavila, općinstvo se primirilo, a po pozornici se razlio nježni val ouverture, izvodjene orkestrom.

Te se večeri davala „Mignon".

List, budući sâm glazbenik, ljubio je lijepu glazbu i pjevanje i dostaput je žrtvovao koju forintu, da može slušati u narodnom kazalištu koju lijepu operu ili u Rudolfinu koncerat, ali ove večeri nije imao ni najmanjeg užitka od glazbe. Nježni i mili komad „Mignon" bio mu odvratan. Pjevala je krasna pjevačica, lijepih gesta i čista glasa, ali List je sve to pratio nekako zamračno, i grozno su mu bile odvratne: bose noge pjevačice, kratka suknja, prozirna košulja i bujna kosa, koja joj se spuštala golim ramenima. To je čuvstvo bilo gotovo bolno; neko preziranje svijeta duhovnog čovjeka.

U takovom stanju našla ga Kamila, kad je došla iza prvog čina, da ga odvede na balkon. List je išao doduše za njom, ali ne kao zarobljenik, nego kao pobjednik. Ograde su bile dozidane, a Antun se osjećao kao brodar, koji je izbjegao buri, pa sada mirno promatra buru i gleda uzburkano more. Izgledao je kao mačevalac, koji iza duge defenzive prelazi na navalu.

U taj čas htio je reći Kamili kakovu strašnu riječ, koja bi uzdrmala ovom posudom tjelesne ljubavi i probudila savjest, ove tako mlade, raskošne i strastveno ohole zavodnice.

Ali se svlada i s nakanom, da odnošaje s ovom djevojkom prekine — u koliko je moguće jednostavnije i nenapadnije, ali odlučno i zauvijek — izadje za Kamilom na balkon.

Dolje, pod njima, u kazališnom vrtu, sjedilo je oko prostrtih stolova veliko društvo. Zrake svjetiljaka prodirahu odanle čak na balkon. Ulice, koje vode ka kolodvoru, Novomještanski park, pročelja kuća iza parka, krovovi i nebo, prevučeno oblacima, pojavljivahu se i opet iščezavahu u prozirnom svijetlu nebrojenih svjetiljaka, porazmještenih po svemkolikom Pragu, kao u odsjevu vatre.

Uzduh je bio vlažan, nepomičan, zasićen mirisavkama dama, koje su neprestano dolazile na balkon. Neprestano se čulo tapkanje potplata, smijeh i žamor njemačkog jezika. Dolje po ulici juriše tramvajska kola, a od časa do časa čuo se oštri zvuk zvonaca na tramvajima. List se naslonio na ogradu od pješćanca na desnoj strani balkona, a Kamila tijesno

stojeći uz njega stavila mu ruku na rame i govorila gotovo se dotičući ustima njegova uha:

„Vele časni, danas ne ćete ići kući.“

„Ići ću, gospodjice; moram.“

„Ne morate. A ako ćete ići, ja ću se još noćas otrovati arsenom. Imam ga kod kuće punu bočicu.“

„Ne govorite takove gluposti,“ presiječe je List, ogorčen takovim govorom, „jer ću inače misliti, da ste histerična.“

„Ostanite ovdje do jutra,“ nastavi Kamila, kao da ga je prečula, „moji su još u kupalištu, a naša je kuća prazna kao ukleti dvorac.“

Sada Antun skine s ramena njenu ruku:

„Ali ja ne ću ipak ostati!“

„Ostat ćete! Antune, je li da ćeš ostati; moj dragi? Ja ću vam cijelu noć pjevati slatke pjesme.“

„Čujte, gospodjice,“ reče joj mirno i odlučno: „To nemojte govoriti: Ja sam svećenik i ne pristoji se, da vas slušam, gdje ovako govorite. Nemojte htjeti, molim vas, da budem morao žaliti, što sam vas poznao, i nemojte kvariti cvijet čistih uspomena, koje bih rado na vas uščuvao.“

Kamila nije očekivala ovakovo poremećenje svojih osnova. Ona je cijeli dan sanjala o raskošnoj noći, kakovu si može predstaviti samo fantazija žene, koja je do skrajnosti zaljubljena i veoma iskvarena. Ostala je kao okamenjena, a riječi kapelanove pekle su je kao najveća uvreda. Ne znajući, što da počne, pritisne si mirisav rupčić na oči i srdito uzdahne tiho jecajući: „Vi me vrijedjati! Zar i to? O, Bože!...“

„Ne vrijedjam vas, gospodjice,“ odvrati List veoma nestrpljiv, „to nisam nakanio. Ali vašim putem ne mogu ići. Zašto, znate sama. Želim vam sreću na putu, koji ste si izabrali i uvjeravam vas, da ću s radošću čitati o uspjesima, koji vas očekuju. Znam, da imate velik talenat, i da vas čeka budućnost, puna slave. Ostanite s Bogom i sjećajte se mene bez gorčine.“

Iza ovih riječi pruži joj ruku na rastanak. No Kamila se od njega prpošno okrene i ne ogledavši se ostavi balkon.

List slegne ramenima, ostane još časak na mjestu. Na koridoru ozove se zvonjenje električnog zvonca, a balkon se brzo isprazni.

Kapelan mahne rukama, otidje u garderobu i uzevši svoje stvari ostavi naglo kazalište.

Na ulici malo da nije uskliknuo, kao ptica ispuštena iz krletke, a cijelim putem u N. ozivala se u njemu radost poput svečane zvonjave.

Nikada prije — niti onda, kad je išao u crkvu u procesiji, da služi primicije — nije očutio takove slasti kod pomisli na svoj svećenički stalež, kao onoga dana.

U duhu je vidio djecu u školi i veselio se njihovim očima. Sjećao se bolesnih, kojim je nosio i još će nositi nebeske utjehe i žalio, što nema dovoljno vrućih riječi, da se zahvali Bogu za dar svećeničkog zvanja.

O, kako će odsada gorljivo propovijedati! Kako će pobožno služiti sv. misu! S kakovim će se oduševljenjem latiti ostalih poslova u vinogradu Gospodnjem, koji se zahtijevaju u ovo moderno doba.

„O, Bože, daj mi krila, kao golubu, da se uznesem do tebe. D j mi žive vode, da bude u meni zdenac, koji će osvježivati usta onih, koji Tebi služe," molio je u duhu, a taj je čas ćutio, da ne bi svoju, od svijeta preziranu, reverendu izmijenio ni za kraljevski grimiz.

Medjutim se podigao silan vjetar, koji je tjerao rastrgane oblake, nad kojima je plovio na časove sakriveni mjesec. List nije mario za vjetar. Od vlaka koracao je veselo, kao vojnik, koji se zdrav vraća iz rata k svojoj staroj majci. Na putu je vidio red topola, koje je vjetar sagibao, i pomisli u sebi, da je on njima sličan. I on se tako svijao na vjetru napasti, kao ovo vitko drveće, a evo: vjetar se umirio, a on je ponovno uzdigao svoju umornu glavu.

Lista razveseli ova prispodoba, te reče topolama, kao da ga ove razumiju:

„Ne boj se milo drveće. Bog ti je dao jako korijenje i vitko tijelo. Kad će sjutra izaći sunce tamo za onom šumom, vjetrovi će se primiriti. a ti ćeš ih se jedva sjećati."

U MOM VRTU . . .

Spjevao JANKO MAJEROVIĆ. (Jastrebarsko.)

U mom vrtu ruža pupa,
Mlada mi je proljet dade,
Sunašce je k sebi vabi
Toplom niti prve nade.

. . . U mom vrtu ruža bliedi
Poniknuta, opaljena:
Istom lati širit stala,
Već od mraza klonu zdena.

U mom srcu tajna šapće,
Čudan mi je slučaj dade,
Traži srcem skrovišta mi,
Pa se s tiha u nje krade.

U mom srcu tajna šuti
Satrvena, ubijena:
Htjede srcu na dno saći —
Al' ga nadje — zatvorena . . .

Ružo moja, liepa li si, —
Ho'š li ikad k cilju doći?
Tajno moja, slatka li si, —
Hoću li te čuvat moći?

Neznani će lahor doći
I sa mrtvom ružom minut;
Hoće li i mrtva tajna
Iz mog srca skoro zginut . . . ?

IZ NAJNOVIJE HRV. OMLADINSKE KNJIŽEVNOSTI.

(God. 1910.—1911.)

Napisao RUDOLFO FRANJIN MAGJER.

Pod naslovom „Dječja književnost hrvatska" napisao je uvaženi srpski pedagoški pisac i estetičar dr. Milan *Šević* još lanjske godine u Karlovačkom „Brankovu Kolu" (broj 27.—30. od god. 1911., str. 438.—441. i 473.—475.) zanimljivi prikaz o najnovijoj hrvatskoj omladinskoj književnosti.

Za podlogu služile su mu Milakovićeva „Naša pjesma“, pa antologija „U pjesmi i priči“ i kritični članci o tom predmetu iz naših listova i novina. S pravom sam se nadao, da će taj prikaz zabilježiti, ako već nitko drugi, a ono naši pedagoški listovi s više razloga. Jedan je taj, što je Šević s osobitom ljubavi proučio našu omladinsku knjigu i iznio o njoj vrlo dobro mišljenje u pogledu načina pisanja naših omladinskih pisaca, a lijepo je osvijetlio vlastitim istraživanjem prvi u nas razvitak omladinske književnosti.

Ponajprije Šević dobro primjećuje, da je malo sveze izmedju hrvatske i srpske omladinske književnosti (on je dosljedno naziva: dječjom), imenito što se tiče prevedenih radnja, jer se prečesto dogadja, da su se djela „sumnjive vrijednosti prevodila po dva puta“, a to se dešava i dandanas. Dalje dobro kaže: „Upada u oči, da je tu vrlo malo poučne književnosti; naročito su slabo zastupane prirodne nauke, i u tome dječja književnost hrvatska daleko zaostaje prema srpskoj.“ Najbolji ustuk protiv toga bit će, da se iz knjiga Mije Kišpatića i drugih pisaca u izdanjima „Matice Hrvatske“ i „Društva sv. Jeronima“ sastavi takova biblioteka, koja bi bila od nedogledne vrijednosti, a ipak sastavljena od stručnjaka. Dobro bi bilo, da nëko prevede krasnu, baš za mladost udešenu knjigu, s onim lijepim ilustracijama „Wagners Entdeckungsreisen“ 6. sv.

Sud o novijoj izvornoj hrvatskoj omladinskoj književnosti kud i kamo je povoljniji nego o prvim počecima, gdje je kao i drugdje „za pohvalu težnja, da se dade što više nacionalnoga gradiva“, dok je još tada bilo djela od pravih umjetnika i umnika malo.

Osobito ističe uz Čika-Jovu, Mijata Crnka i Josipa Milakovića više mladjih pjesnika iz učiteljskoga staleža, gdje „ima više umjetnika nego medju Srbima, u hrvatskih učitelja-pjesnika uopšte se nahodi više dubljega čuvstva, a naročito za porodicu i za prirodu.“ Oni su nadalje „literarniji“, jer se služe „literarnim oblicima, koji su srpskim učiteljima potpuno nepoznati“. Samo, a to valja iskreno priznati, „jezik je u Hrvata gori već u Srba.“ Tomu bi se dalo doskočiti, po našem mnijenju time, da se ponovno sazove anketa stručnjaka i da se jednom odredi jedan pravopis za sve škole, a ne kao što je faktično danas, da je i u samim školskim knjigama, kako za pučke, tako i za srednje i više škole više pravopisa. Vlada je doduše odredila jedan pravopis za škole; ali kö će da dokine anarhiju, koja vlada u našoj književnosti, a pogotovu u novinstvu i u pravopisu i u izražaju?! U našim se školama premalo ili nikako ne kultivira narodna pjesma i narodna priča, a racionalne gramatičke nastave nema ni u pučkim, ni u srednjim školama. Umjesto da se gramatika jezika proučava na samom govoru naustičnom i pisanju — pak da se sve neprekidnim vježbanjem utuvi i učvrsti, tuve se u školama pravila u misli, da će mladež pravila, kada ih znade naizust, onda ih i svijesno primjenivati. Dokaz, kako se u nas posmatra i kako se poznaje život i funkcioniranje duše mlada svijeta. Otud i nastaje, da književnici iz učiteljskoga i nastavničkog zvanja uopće pišu, kako tko misli, da je „najbolje.“ Tu bi mogla reći svoju najprije naša književna društva, ovaj najpozvaniji forum književnički, kad i tamo ne bi vladala savršena konfuzija. Koliko u nas ima književnika, pa i onakvih s nekim višim ugledom, koji ne znaju, kada će

pisati *ije*, a kada *je*, koji *d* pred *s* pretvaraju u *t*, pišu *htjeo, smjeo*; u futuru, kada iza glagola dolazi pomoćni glagol, ostavljaju čitav infinitiv, dakle: *pjevati ću, pisati ćeš* (mj. *pjevat ću, pisat ćeš*); ne znaju, kada će pisati *gj*, a kada *dj*; nadalje još uvijek upotrebljavaju riječ „rabiti" kao tranzitiv, služe se raznim nespretnim kovanicama, dok im je dikcija većinom tudja, nenarodna; u redanju riječi nïko ne mari, kuda treba metati enklitičke pomoćne glagole; usto sada već svuda veznik „ali" pišu prema njemačkom „aber" na drugom i daljem kome mjestu, dok taj veznik može da stoji samo na početku rečenice i t. d. I tu se, kao u svačem, očituje velika plitkoća i površnost naše prosječne inteligencije, kojoj je glavno majmunsko spoljašnje podražavanje tudjini u svemu.

U daljnem odsjeku ističe Šević, da ako hrvatska omladinska književnost ne može preteći rad Čika-Jovin — od koga u ostalom imamo same prijevode, istina, dobre, — na tom polju, „ona nam pokazuje mnogo razgranatiji i originalniji rad na polju dječje pripovijetke", u kojoj opaža suvremeno shvatanje, da je i pripovijetka za djecu u prvom redu cilj, da zadovolji i razvije estetičko čuvstvo u djece." Tu osobito ističe Milku Pogačićevu, Jag. Truhelkovu, Kassowitz-Cvijićevu, V. Koščevića, I. Brlić-Mažuranićevu, Gjure Turića, kojemu zabavlja mjestimičnu nerazumljivost njegovih inače „interesantnih priča." Ističe nadalje pisce, koji svoj rad razumijevaju po narodnoj tradiciji (Stjepan Mažuranić, I. Devčić, J. Belovićeva i I. Lepušić).

Za hrvatsku kritiku kaže, da se više „obraćala pažnja na promicanje dobre knjige za djecu u Hrvata, nego što je to bilo u Srba." Kao list, koji je tomu najviše doprinio, spominje se sarajevski „Školski Vjesnik", koji je donosio „mnoge članke i ocjene sa sasvim pravilnim stanovištem za knjigu i djecu." Pohvalna je za nas nadalje tvrdnja, da se u hrvatskoj omladinskoj književnosti „nije samo obraćala pažnja na principe za dobru knjigu dječju, nego je, svijesno ili nesvijesno, dosta već prema tim principima i uradjeno."

Prikaz svršava s pozivom, da se Hrvati i Srbi ugledaju u hamburške učitelje-književnike, koji bezobzirno luče kukolj i drač od pšenice u omladinskoj književnosti.[1] To ih ugledanje ne će odvesti u Njemačku, no će ih vratiti k njima samima.

Bilanca je svega, da hrvatska omladinska književnost valja poći i dalje dojakošnjim putem k svome usavršavanju. Osobito bi valjalo „i s modernog stajališta historijski pregledati čitavu književnost za djecu, sve što je djeci namijenjeno i što je nenamijenjeno, moglo utjecati na njih." Takav rad, kako dobro Šević kaže, pretpostavlja i nekoliko monografija. Pravu pak vrijednost radnika na polju hrvatske omladinske književnosti „odredit će kritika istom kasnije, kada se na njihov rad ne bude gledalo pokrajinskim, partijskim, staleškim i bogzna kakovim još očima (kao što je to u nas svagdje, gdje nas god ima), i kada se u jednoj opsežnoj monografiji pokuša da stavi svaki na svoje mjesto." Šević je to dobro pokušao u svojem „Ogledu istorijskoga pregleda" pod naslovom „Dječja književnost srpska", što ga je prvodobno priopćio u „Letopisu Matice

[1] Samo što koji put daleko prevrše, osobito Wolgast. — Op. pisca.

Srpske“ u Novome Sadu (sv. 274. i 275.), a odavle zasebno preštampao god. 1911. (osmina str. 71.). Ista je radnja, nešto skraćena, ugledala svijetlo u pedagoškom „Letopisu Matice Šolske“ u Ljubljani (sv. X., str. 3. do 63. od 1910.) i dobar putokaz, kako bi se imalo i kod nas raditi. Svakako ne bi bilo takodjer na odmet, da se u čitankama za pučke škole spomene ne samo omladinski pisac dotičnog štiva, već svakoga glavnijega pisca i pjesnika. Za čudo, gdje u Hrvatskoj ne mogu da uvedu potrebu toga postupka, koji je svuda već prihvaćen. Zar djeca pučke škole zbilja ne treba da dobiju pogleda u književnost, barem po imenima najboljih joj radnika?! Čitanke za učiteljske škole valjalo bi proširiti u toliko, da sadržavaju uz ine književne oglede i pregled hrvatske omladinske književnosti. Na taj bi se način samo učiteljstvo više zainteresovalo za dječju književnost, a radnici za izgradnju i proučavanje same omladinske književnosti znatno pomnožali. Uz pregled oml. književnosti valjalo bi koju reći i o važnosti samoga oml. štiva (estetska i uzgojna vrijednost), o strujama u oml. književnosti, a dodati i par izvadaka kao birano štivo od najvrsnijih svjetskih i domaćih oml. pripovjedača i pjesnika.

Ne mogu, a da tom zgodom ne spomenem i tako nadopunim Ševićevo razlaganje, kad veli, da „predhodnih radova o počecima razvoja o hrvatskoj knjizi za djecu nema.“ Pretraživajući naše pedagoške spise naišao sam nedavno na lijep sastavak od Stjepana Širole u 1. i 2. broju „Škole“ od god. 1893. (str. 11.—14. i 31.—34.) pod naslovom „Naša omladinska književnost“ (konferencijalna rasprava). Tu su kronološkim redom zabilježena izdanja za mladež i što se na to odnosi od god. 1850. dalje.

Iz toga popisa razabiremo, da je Lavoslav Hartman bio najprije pucki učitelj i kao takav pišući u „Bosiljku“ od god. 1867. o vrijednosti „za mladež zgodnih spisa“ pokrenuo svoju, danas najveću, nakladu dobrih knjiga za mladež, koja je pod sadašnjim vlasnikom Stj. Kuglijem dosegla već lijep broj svezaka, kojim bi se i veće književnosti ponosile.

*

„Matica Hrvatska“ u Zagrebu uvela je novost medju svojim izdanjima za god. 1911. pokrenuvši omladinsku knjižnicu. Kao prva knjiga izašle su u sjajnoj opremi „Narodne pripovijetke“ (vel. kvart.-format, str. 65, uvez. 3 K) s ilustracijama Ljube Babića ml., o kojima su pisale u svoje vrijeme zagrebačke „Narodne Novine“ (broj 280. od 5. XII. 1911.), da se ne mogu nazvati „Matičinim“ narodnim pripovijetkama, jer nasa „Matica“ ima svojih narodnih pjesama, koje izdaje u posebnim edicijama, a pripovijedaka nema. Ovo osam kratkih pripovijedaka pobrano je iz starijih poznatih zbornika, a originalno i novo u knjizi jedino su slike darovitoga našeg mladog slikara i elegantna oprema.

Nas se „Pedagogijski Zbor“ trudi već duže vremena, da obogati hrvatsku omladinsku književnost prikladnim štivom, ali mu materijalna sredstva nijesu dopuštala, da se u tom pogledu uzvine do visine, koja bi potpuno odgovarala modernim zahtjevima spoljašnje opreme.

Osim „Zbora“ trudi se i Hartmanova knjižara, Gjure Trpinca, Mirka Breyera i „Zbor duhovne mladeži“ u Zagrebu, Vogler i drug u Sarajevu,

knjižara Lj. Szeklera i R. Bačića u Osijeku, Gust. Neuberga u Križevcima, te F. Bartuš i Stj. Širola u Zagrebu i drugi. O tim je izdanjima u glavnome referirao dr. M. Šević u gore pomenutom osvrtu. Ne stoji po tom književna objava same „Matice“ u reklamnoj knjižici pod naslovom „Matica Hrvatska“ u Zagrebu (šesnaestina, str. 10. od god. 1911.), da „osim nekoliko djela izdanih od „Pedagogijskoga Zbora“, može se gotovo za svu našu omladinsku književnost reći, da ni sadržajem ni opremom i slikama ne zadovoljava današnjem zahtjevu“. Ovo je preoštro i nepravedno sudjenje. Tako ne stoji ni onaj pasus u inače vrlo lijepom i poučnom osvrtu o tom izdanju od Lunačeka (vidi „Strossmayerov kalendar“ za g. 1912. na str. LXXVII.—LXXXII.), gdje se u uvodu samoga članka kaže „mi već odavna nemamo izdanja (u hrv. oml. književ.) narodnih pripovijedaka“, kad se znade, to spominje Šević, da je Hartmanova knjižara izdala „veoma mnogo zbiraka narodnih pripovijedaka naših, pa i u prijevodu i narodne pripovijetke ostalih Slavena“. Zbirke su priredjivali Basariček („Šaljive narodne pripovijetke“, „Narodne pripovijetke“), Maržik, Filipović, Vitanović, Bartuš i drugi. S ruskoga je prevodio narodne pripovijetke Divković, sa slovačkoga Zoh, sa češkoga Harambašić („Izabrane narodne pripovijetke“ od Božane Nemcove), zatim „Dvanaest“, „Cetrnaest“ i „Dvadeset narodnih pripovijedaka“ po Karadžiću i Stojanoviću itd. Uza sve to ovo je dobar početak, pa bi valjalo u tom pogledu nastaviti. Možda bi dobar nastavak bio knjiga izabranih pjesama ili priča hrvatskih omladinskih književnika s ilustracijama Babića ml., koji se, na sveopće zadovoljstvo, približio svojim crtežima narodnom shvaćanju, samo što jednostrano primjenjuje rusticizam, a u mladeži je bez sumnje ostavio jak dojam tako, te, kako zgodno primjećuje spomenuti kritičar N. N., uoči blagdana ne će ni jedan hrvatski otac ili majka naći ljepšega dara za svoje mezimče od ove knjige.

Dobar je pokušaj iz pera Kerubina *Segvića* knjiga „Junačka djela senjskih uskoka“ (uvez. 1 K 20 fil.) u nakladi knjižare Hartmanove (Stj. Kugli) u Zagrebu. U pripovjedalačkom stilu tu je prikazano značenje Senja u borbi s Turcima i Mlečanima, kao i historija glavnih nosilaca uskočke slave. Od osnutka grada Senja, pa sve do dekadencije senjskih junaka, koji su se razbili u hajdučke čete. Uskoci su napunili jedan vijek naše ratničke povijesti, a da se do danas nije našao nitko, da bi ih sistematskim radom pokušao prikazati u pravom svijetlu i sjaju. Mnogo ih je mletački tendenciozni povjesnički rad obrukao pred svijetom i prikazao barbarima. Šenoa je u romantičkoj svojoj pripovijesti („Čuvaj se senjske ruke“) istrgao samo jedan listak, a srpski historičar Tomić opet potražio nepoznate izvore za povijest ovih žestokih bojovnika za krst časni i slobodu zlatnu. Šegvić je evo pokušao da dade na osnovi historijskih dokumenata dosadašnjih utvrdjenih činjenica jasnu sliku psihe uskočke i svih krvavih peripetija, u koje su senjski heroji zapadali po svom duševnom sastavu i političkim protivnicima, koji su ih okružavali. Njegovo djelo krije u sebi više historičke priprave, nego što bi se prema namjeni — za mladež! — moglo očekivati. Kritički je odbio zlobnu historiju mletačkih historiografa Minuccija i Scarpia, a svu knjigu natopio simpatijom za lične vrline i

narodne običaje senjskih junaka. U posebnom poglavlju govori o uskocima, kako nam se prikazuju u narodnoj pjesmi, opširno priča o pojedinim megdanima, a na koncu donosi još i rodoslovlje junačke dinastije senjskih Daničića. I onaj, koji se dublje zabavlja historičkim ličnostima tradicionalnih naših junaka ove grupe, naći će u knjizi na jednom mjestu skupljeno sve, što valja da znade o Ivi Vlatkoviću (Senjanin-Ivanu), Jankovićima, Smiljanićima i t. d. Stariji će dakle čitaoci naći u ovoj knjizi izobila duševne hrane, a za omladinu hrvatsku ne može biti ljepše zabave i pouke, nego što joj pruža ova lijepa knjiga.[1]

Na Šegvićevu knjigu lijepo se nadovezuje knjiga beletrističke prirode „Ispod brda Djeda" od Davorina *Trstenjaka*. To je niz omanjih crtica za mladež, u kojima nam slikovitim stilom i plemenitom tendencijom iznosi učeni pisac mnoge lijepe izglede, primjere i tipove iz hrvatskog i bosanskog života vjernim i istinskim prikazivanjem. Svijesno rečeno najnovije izdanje „Hrv. pedagoš.-književ. zbora" u Zagredu za god. 1911. zaslužuje svaku pohvalu.

Kako se u novije doba stalo naše narodno vezivo sve to većma napuštati, a uvadjati u naša pitoma sela i škole tudje, u prvom redu talijansko, francusko i njemačko, dok ti isti narodi kopiraju naša prastara veziva i s njima se diče kao tobož svojom tečevinom, potaklo je J. A. Kraljića, učitelja u Malom Lošinju, pa je izdao djelce Jelice *Belović-Bernadzikowske* „Mala vezilja" (Tisak i naklada tiskare Laginja i dr. u Puli 1911. Cijena 1 K 20 fil.). U djelcu se sadržaju: I. Ornamenti, II. Tehnika, III. Zašarci, IV. Literatura, V. Rječnik, te zaslužuje preporuku osobito učiteljicama, kojima treba da je stalo da hrvatske narodne vezove, to neiscrpno vrelo ljepote, što više uvadjaju u školē i dom. U njima se ogleda blaga i pitoma ćud Hrvatice, njezin vedri pogled na život, njezina živahna mašta; estetsko shvaćanje, njezino poetičko čuvstvovanje i njezino jako rodoljublje. Hrvatski narodni motivi veoma uspješno pomažu učitelje i učiteljice, da mladež uzgoje u duhu narodnom, a to je zahtjev posve pravedan i posve moderan![2]

Veću pažnju zavredjuje knjiga pjesama „Vedri dani" od Josipa *Milakovića,* hrvatskoga Čika-Jove, kako ga nazvah u antologiji „U pjesmi i priči".

Milaković je stari znanac, koji već 30 godina radi za omladinu, te ga sâm Zmaj smatraše jedinim svojim nasljednikom na polju omladinske literature. Pjesme mu nijesu verzifikacija. On pazi na čistoću i ljepotu jezičnu i na formu, koja mu je vrlo raznolika. Njegove su pjesme nikle na temelju proučavanja dječje duše, i zato ih djeca pored Zmajovih najradije čitaju. U njima nema nategnuta dociranja, već su one većinom prave moment-fotografije dječjih zgoda i nezgoda, koje su tom malom svijetu tako velike i ozbiljne.[3] Vedre danke[4] šalje pjesnik u svijet ovim stihovima:

---

[1] Zagrebačke „Narodne Novine", broj 110. od 11. V. 1912.

[2] „Škola" (Zagreb, uredjuje Stj. Širola), god. 1912., str. 29.

[3] Vidi književni prikaz Huseina Gjoke u sarajevskoj „Hrvatskoj Zajednici" (broj 100. od 23. XII. 1911.).

[4] Milaković Josip: „Vedri danci." Pjesme i slike. 1911. Naklada i tisak Voglera i druga, Sarajevo. Velika osmina, str. 63. Tvrdo ukoričeno. Sa slikama. Cijena?

„Vama, vama, vi glavice mile,
Štono vedre još gledate zanke,
Ove lake, sitne pjesme krile
Na kriocim ševe ranoranke.

U njima vam žive divni sanci
Na djetinjstvo sjećajuć me nježno —
Pružite im — tà došli vam znanci —
Rujna usta i lišce vam sn'ježno!“

U knjizi, koja je bogato ilustrovana najkrasnijim ilustracijama, medju kojima ima Kaulbachovih, ima 57 pjesama (pjesmica). Sve su lake i kratke, a većinu provijava vedar duh, radi čega je zgodno odabran naslov „Vedri danci“. U njima se odsijeva bezbriga i sreća toga malog svijeta, te nas mnoge pjesme podsjećaju na proživjele dane našega djetinjstva. No makar da tim pjesmama, kako rekosmo, nema dosadna dociranja, ipak će u svakoj naći dijete po koje zrnce pouke ili pobude za koje dobro djelo. Na pr. pjesmice: „U kradji“ (bolje reći: „U pljački“), „Majčine uzdanice“, „Pjevačica Ljerka“, „Višnjica“ (siroče pok. Kranjčevića), „Tuga“, „Majčina svjećica“, „Majka je — majka“ i t. d. Osobito se odlikuje lijepim antitezama i originalnim završetkom pjesmica „Kakav mi budi!“ Ova glasi:

1. „Budi, sine, mravom
U knjizi i radu,
Obogaćuj vječno
Znanjem dušu mladu.

2. „A lav budi silni,
Kad se ponos čuva,
Ne plazi već stupaj,
Kad grmi i gruva.

3. Budi, sine, vatra
U obrani roda,
Ne daj da se gazi
Pravo i sloboda.

4. A led budi hladan,
Kad što sudit valja,
I ne vjeruj himbi,
Da te ne okalja.

5. Budi pamuk meki,
Brat kad pomoć ište,
Kada bližnjeg tvoga
Teške bijede tište.

6. A čelikom budi,
Kad se značaj kuša,
Stalno nek je vazda
Srce ti i duša.

7. Tek ne budi ovca,
Jer u teškoj muci
Lav će da te pusti,
A izjest te vuci.“

U nekim pjesmama srećno podražava narodnoj poeziji, što dokazuje, da je pjesnik pronikao njezin duh, a to mu je pripoznao i kritik u „Savremeniku“. To se vidi osobito na pjesmici „Što je ljubav!“ i „Nadina lutka“. Mnoge su mu pjesme protkane patriotizmom, koga hrvatska omladina treba da usvoji i da se time diči.

Od ostalih izdanja valja još spomenuti pripovijesti Franje *Bartuša* „Milovanke“ (Zagreb 1912., broš. 30 fil.) i pjesme i priče raznih hrvatskih omladinskih pisaca „Ljiljanke“ pod uredništvom Stjepana *Širole* (Izdanje Bartuševih omladinskih spisa, sv. 63. broš. 40 fil.). Osim toga izdala je Hartmanova knjižara u hrvatskoj preradbi Marije *Kumičićke* „Zlatotvorno

selo“ (uvez. 1 K 20 fil.) i *Hoffmanovu* pripovijest „Još živi stari Bog“ u prijevodu Danijela Bátora (uvez. 80 f.), a osječka knjižara Ljudevita Szeklera u preradbi Rudolfa *Maldinija* „Uputu u sabiranje i čuvanje leptira, njihovih gusjenica i kukuljica“ (uvez. 80 fil.) i knjigu od istoga pisca pod naslovom: „Bosna i Hercegovina s prirodnih krasota opisana i ocrtana“ (uvezano 2 K 40 fil.).

Da budu ovi pribilježeni reci potpuniji, spominjem i *Lucićeve* „Božićne popijevke“ s lakom glasovirskom pratnjom, a koje su udesne za djecu (broš. 1 K). Kako je *Širolin* „Zemljopisni atlas“ u II. izdanju namijenjen za školsku porabu, a *Pavlovićeva* je „Besjednička proza“ namijenjena učiteljskim pripravnicima u prvom redu, dakle odraslijoj mladosti, završavam zasad ovaj pregled. Iz svega se razabira, da je doduše izašlo — prema predjašnim godinama — razmjerno malo omladinskih izdanja, ali to nije nipošto „malo“.

Ne mogu a da i ovom zgodom ne ukorim omladinske pisce, što točnije ne oglašuju svoja izdanja i ne uznastoje, da se za njih sazna, da budu pristupačnija. Jer nije dužan o knjigama za mladež voditi računa samo njihov kritičar, već i sami njihovi pisci, a i sva naša javnost, ako želimo na tom polju koracati uporedo s kulturnijim od nas narodima.

Baš pri svršetku ovoga članka javlja mi dr. Milan *Šević*, da ima na umu da se zadrži koji mjesec u Zagrebu, te da i hrvatsku književnost dječju izradi u istom obujmu kao i srpsku, da obje spoji i u cjelini izradi, pošto i tako „imaju veoma mnogo dodirnih tačaka.“

Dakle ipak kreće na bolje. Početak je tu, pa valja samo još i... nastaviti.

I JA SAM...

Spjevao I. E. CEROVSKI. (Dinjevac.)

I ja sam na sv'jet došô
Sa srcem od kristala,
Umoriše ga ljudi
I prva suza pala.
Na podrtini lomnoj
Još nešto davno tinja,
I sanci još se viju
Kô sn'ježak da praminja —

Ah, tu je nekoć cvalo
Životom rujno cv'jeće,
Kraj cv'jeća bistro vrelo
Žuborilo uveče —. —
Na nebu mjesec nujan
Vrh mladosti je sjao,
A dolom, šumom, poljem,
Slavujak biljisao —

Ja ljubio sam čežnju
Kô vedri san života,
Ne hajuć ni za b'jedu
Po sv'jetu što se mota.
A kašnje mutna suza
Orosila mi oko —
Pred sv'jetom sam je krio,
Al ćutih je duboko — —

I sad uzalud tražim
To srce od kristala,
I vjerujem, da sv'jetom
Već nema ideala —
Na podrtini lomnoj
Tek nešto davna tinja,
To sanci još se viju
Kô sn'ježak da praminja — —

POŠURICE.

MILO ZA DRAGO.

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

Gostioničar je gazda Sima imao u svom životu veoma mnogo posla sa sudovima, a prema tomu dakako i s odvjetnicima. Zato i nije čudo, što je on dobro poznavao odvjetničke „masne i zapaprene“ račune i kadgod bi takav račun primio, znao bi zinuti na sva usta i razvaliti od čuda i snebivanja. A tek ovaj posljednji račun, štono mu ga je bio poslao gospodin Dr. Bubalo! Hu, trista mu jada! Ta gotovo što nije bio svaki potez odvjetnikova pera zaračunan! Ali što je gazda Sima htio! Šutio je i — platio, izakako mu je na velike njegove molbe gospodin Dr. Bubalo popustio bio od sveukupne tražbine 10%.

Ali eto ti gospodina Dra. Bubala jednoga zimskoga dana u njegovu gostionicu na ručak. Gazda je Sima dakako sâm uzeo da dvori toga nenadanoga i novoga gosta, premda je u njemu sve kuhalo od gnjeva, kad se sjetio onoga računa, ili kako kažu odvjetnici „troškovnika“, koji mu je morao da podmiri.

Najednom se lice gazde Sime razvedri.

Ha, ha, ha! U dobar je čas došao! Čekaj samo, čekaj, krvopijo! Milo za drago! Pamtit ćeš ti mene, kao što te eto i ja na svoju žalost moram da pamtim! — klicao ie u sebi gazda Sima.

Iza ručka preda on gospodinu odvjetniku Dru. Bubali ovaj napisani:

Troškovnik.

Poklon i pozdrav kod dolaska	K	1·—
Pomoć kod skidanja zimskog kaputa	K	0·40
Vješanje zimskog kaputa, šešira i štapa	K	0·30
Uputa glede objeda	K	2·—
Put u kuhinju	K	0·30
Dogovor s kuharicom . . .	K	1·—
Sastav jestvenika	K	2·40
Put iz kuhinje	K	0·30
Čitanje jestvenika	K	1·—
Saslušanje naloga glede jela	K	1·—
Prostiranje stola	K	1·—
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje juhe	K	0·60
Serviranje juhe	K	0·40
Zaželjenje dobrog teka . . .	K	1·—
Juha	K	0·40
Izmjena tanjura	K	0·30
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje govedine s umakom itd.	K	0·40
Serviranje istog	K	0·40
Govedina s umakom itd. . .	K	2·—
Izmjena tanjura	K	0·30
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje variva s prismokom	K	0·40
Serviranje istog	K	0·40
Varivo s prismokom	K	3·—
Saslušanje naloga glede vina	K	1·—
Put u podrum	K	1.—

Svijeća kod toga	K	0·20
Nošenje vina	K	0·60
Vino	K	1·—
Izmjena tanjura	K	0·30
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje pečenja sa šalatom	K	0·40
Serviranje istog	K	0·50
Pečenje (dvovrsno) sa šalatom	K	4·—
Nošenje vina	K	0·60
Vino	K	1·—
Izmjena tanjura	K	0·30
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje tjestenine	K	0·30
Serviranje iste	K	0·40
Tjestenine	K	2.—
Izmjena tanjura	K	0·30
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Donešenje sira i voća	K	0·30
Serviranje istog	K	0·40
Put u kuhinju	K	0·30
Nalog kuharici	K	0·30
Nošenje crne kave	K	0·30
Crna kava	K	0·50
Oštećenje sobe radi dima od pušenja	K	1·—
Uredjenje stola	K	1·—
Danguba kroz jedan sat	K	5·—
Sol, ocat, ulje, šibice i čačkalice	K	0·30
Kruh	K	0·20
Uporaba stola i stolice	K	1·—
Uporaba tanjura, čaša i jedaćeg pribora	K	0·80
Uporaba ubrusa	K	0·60
Oštećenje kuhinjskog posudja	K	1·—
Loženje u kuhinji	K	1·—
Danguba kuharici	K	2·—
Loženje u sobi	K	2·—
Metanje drva u peć	K	0·80
Oštećenje peći	K	0·40
Pomoć kod oblačenja zimskog kaputa	K	0.70
Podavanje šešira i štapa	K	0·30
Pratnja do vratiju	K	0·30
Otvaranje vratiju	K	0·40
Poklon kod odlaska	K	1·—
Zatvaranje vratiju	K	0·40
Sastav ovog troškovnika	K	5·—
Prezentiranje istog	K	1·—
Ukupno	K	66·10
10% popusta	K	6·61
Ostaje	K	59·49

Gospodin se Dr. Bubalo silno zabezeknuo, kad je razabrao, da znade gazda Sima isto tako dobro praviti „masne“ troškovnike, kao što i on. Nasmijao se na silu, nešto promrmljao ispod brka i — platio.

EPIGRAMI.

Karijere.

Na poljani nadjubrenoj
Ponajljepše gljive niču;
Karijere ponajbolje
Danas glupi ljudi stiču.

Župan.

Hvali mi se glupan,
Da će biti župan,
Kô da kao župan
Ne će biti glupan.

R. barun Maldini-Wildenhainski.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Iz našega Primorja donosimo tri slike. Jedna prikazuje Adamićev gat, gdje je glavno pristanište parobroda za osobni promet na *Rijeci*. Druga slika pruža nam slikovit pogled na velik i sjajan grad *Trst*. Treća pak slika predstavlja nam život u svjetskom kupalištu, koje se prije više godina podiglo u *Gradežu* (Talijani vele „Grado“) zapadno od Trsta.

Iz Zagreba donosimo 4 slike, od kojih nam jedna prikazuje divnu i veličanstvenu *stolnu crkvu sv. Stjepana*, druga slikovit pogled s tornja ove crkve na *gornji grad*, treća oltar i prolaz ispod *„Kamenitih vrata“* (potonja slika opisana je u posebnom članku dra. Rudolfa Horvata), a četvrta lijepu zgradu kr. hrvatskoga zemaljskoga *kazališta*.

Članovi kr. hrv. zem. kazališta. U ovoj svesci počinjemo donositi fotografije opernih pjevača i pjevačica, koji su članovi kr. hrv. zemalj. kazališta u Zagrebu. Gospodja Maja *Strozzi* i gospodjica Mercedes *Valenti* rodjene su Zagrepčanke; prva je vrsna sopranistica, glasovita kao koloraturna pjevačica, dočim se druga — premda još posve mlada — ističe ugodnom bojom svoga alta. Gospodin Marko *Vušković*, rodom Hrvat iz Dalmacije, poznat je kao najbolji baritonist, što ga je ikada imalo hrvatsko kazalište.

KNJIŽEVNOST.

„Kolo hrvatskih književnika“. U Zagrebu osnovalo se 15. svibnja novo društvo pod imenom „Kolo hrvatskih književnika“. Društvu je svrha: 1. promicati književnost i umjetnost u hrvatskom i kršćanskom pravcu; 2. književnike i umjetnike toga pravca udružiti, da medjusobno štite svoj ugled, pa da u potrebi materijalno pomažu sebe, svoje udove i siročad svoju. Pravim članom može biti svaki hrvatski književnik, koji je izdao kakvo književno djelo ili je barem 2 godine književni suradnik kojega časopisa, a radi prema svrsi društva; isto tako može članom biti svaki hrvatski književnik, koji je izradio kakvo umjetničko djelo. Pravi članovi plaćaju godimice 8 kruna članarine; isto toliko plaćaju prinosnici (podupirajući) članovi, dočim utemeljitelji plaćaju jednom zauvijek 100 kruna, a zakladatelji 500 kruna. „Kolom hrvatskih književnika“ upravlja privremeni odbor, kojemu je predsjednikom: dr. Gjuro Arnold, potpredsjednicima: dr. Velimir Deželić i dr. Svetozar Rittig, tajnikom: dr. Rudolf Horvat, blagajnikom: Nikola Maraković, a odbornicima: Petar Grgec, Marija Jambrišak, Emil pl. Laszowski, dr. Stjepan Markulin, prof. Marko Peroš, prof. Ferdo Rožić, prof. Kerubin Šegvić i Stjepan Širola. Prijavu novih članova prima dr. Velimir Deželić (Prilaz broj 23).

Intendantovo pismo. Vladimir Treščec-Branjski, intendant kr. hrv. zemaljskoga kazališta u Zagrebu, razaslao je ovo pismo:

Napadna je pojava, da kazalište dosta slabo zanima hrvatske književnike. Izuzevši zapiske, dnevne ocjene predstava i povjesne radnje, mi u zadnjim decenijima — osim Miletića — i nemamo književnika, koji bi sav svoj književni rad, barem uvelike, posvetio kazališnoj umjetnosti i književnosti.

Stručnjački prikazi mnogobrojnih grana te književnosti još su gotovo rjedji od dobrih drama. A ipak opažamo u svjetskoj literaturi, da gotovo nema znatnijeg književnika, koji se ne bi okušao na kazališnom polju, koji ne bi posezao u jedno ili više od onih mnogobrojnih pitanja, što su u svezi s kazalištem, njegovim životom, napretkom i budućnosti. Daske, koje svijet znače, scena, koja iznosi borbe čovjekove o život i vruća njegova pitanja, privlače znamenite književnike svih literatura, i oni se požudno hvataju svake prilike, da se čuje i njihova riječ o toj kulturnoj instituciji, koja je do u kratko bila svojina čitavog naroda, a sad joj prijeti — kino, da je barem za neko vrijeme potisne, te postane pukim zabavištem blaziranog općinstva.

Samo u nas prepušta se kazalište brizi nekolicine ljudi u upravi, pa nekojim stalnim prijateljima. A mladji književnici nemajući pobude od starijih ne upuštaju se lako na neuzorano polje.

Ako je već žalosna pojava, da se o kazalištu malo ili nimalo u javnosti *stručnjački* ne raspravlja, kud i kamo je žalosnija, da se piše malo dobrih djela, a od ovo malo dobrih još ih *manje* uspije kraj posvemašnjeg nemara — da prezira — publike za domaću produkciju. Upravo je tužno za naše prilike, da hrvatsko kazalište ne može da održi na svom repertoaru na sezonu više od jednog ili dva djela, dok naša ostala slavenska braća, ako im i nije dramska produkcija uvijek najsrećnija, igraju domaće komade — slabije po desetke, a bolje na stotine puta. Badava je tu svaljivati odgovornost na kazališnu upravu, jer ako ikoja umjetnička produkcija treba uspjeha, to ga treba pozorišna, jer kazalište mora da živi, a živi u svojim uspjesima.

Lako će se naći način, da se zainteresuje općinstvo — narod — za valjana pozorišna djela, čim takovih djela bude više. A kraj sposobnosti darovitih naših pisaca moglo bi ih biti mnogo više, nego što ih ima. Kad su talenti tu, ne će im biti teško naći sujet; a ovaj obraditi scenski valjano — stvar je tehnike.

Magjarski pisci osvajaju redom evropske pozornice, a sva tajna njihova uspjeha leži u dvojem: interesantnu sujetu i sjajnoj tehnici. Oboje je zahtjev za uspjeh, a pravi pjesnik naći će izmedju obojega i mjesta za treće glavno za literarnu — umjetničku — stranu drame.

Držeći, da je krajnje vrijeme, da se *književnici* jave u kazališnim pitanjima, otvaram o tome enquetu i molim gg. književnike, da se izvole što prije dopisom na upravu hrvatskog kazališta ili člankom u javnim glasilima izjaviti o ovim tačkama:

1. što se može poduzeti, da se podigne dobra dramska produkcija;

2. odgovara li utanačenje, što je u svoje doba sklopljeno glede honoriranja hrvatskih dramskih djela, današnjim potrebama, ako ne, kako bi se imalo preudesiti;

3 što se može činiti, da se u narodu i općinstvu pobudi interes i ljubav za domaća dobra dramska djela;

4. što se može poduzeti u korist podignuća dramatske književnosti uopće a napose kazališne kritike, koja ne sastoji samo u ocjenjivanju predstava, nego i u raspravljanju o dramatskoj produkciji, glumačkoj vještini, pozorišnoj režiji, kazališnom životu i radu, te o svemu, što je s tim u svezi;

5. koji su faktori zvani, da provedu eventualne prijedloge;

6. držite li, da je zgodan način, da pozvani faktori za raspravljanje tih pitanja sazovu sastanak ili skupštinu ili odbor.

Članci, koji stignu upravi hrv. kazališta, odštampat će se uz privolu pisca u „Hrvatskoj Pozornici“ uz obični honorar, a najboljem članku, koji stručno i stvarno zahvati stvar, podijelit će Demeterova jury nagradu od 100 kruna.

Intendant kralj. hrvatskog kazališta:
Vladimir Treščec-Branjski.

Drama o caru Dioklecijanu. Pisac „Hasanaginice“ i „Banovića Strahinje“ — dr. Milan *Ogrizović* — radi na ovećoj istorijskoj drami iz prošlosti Dalmacije: o caru Dioklecijanu, podrijetlom Dalmatincu, a najvećem — iza Augusta — vladaru rimskom, koji se pod kraj života odrekao vlade i živio u svojoj ogromnoj palači uz more, gdje je danas grad Spljet. Premijera te drame imala bi biti u samom Spljetu mjeseca kolovoza, a jedan dio izvodio bi se vani, pod vedrim nebom, u sačuvanom peristilu Dioklecijanove palače na trgu, dakle na istorijskom mjestu. Dr. Ogrizović boravio je u tu svrhu u Spljetu te u društvu poznatog hrv. arheologa don Frana *Bulića* razgledao sva mjesta i sve starine, koje mu za dramu trebaju. Predstavu će izvoditi članovi kr. hrv. zem. kazališta zagrebačkog.

Kumičić Marija: „Zadnje ruže“. To su zadnje ruže, što ih je naša Enjuškina polagala na grob svoga nezaboravljenog Jenija. Knjiga nosi datum 13. svibnja 1913. — devetu obljetnicu smrti svoga muža. U tišini doma, u samoći i sjećanju na bolje dane nicale su ove pjesme kao ruže, pa te ruže, zadnje ruže, sabrala je Marija Kumičićka u knjižicu.

„Uspomena je jedini paradiz, iz kojega ne možemo biti izagnani“, reče J. Paul; pjesnikinja je te riječi stavila kao motto svojoj zbirci. Sve je te pjesme, sve te ruže mire daškom uspomena na ono, što je bilo, prošlo i što se nikada više ne vraća.

Svim ovim pjesmama, a ima ih samo petnaest, provejavaju boli skršena srca i tople suze, koje se nijesu osušile. Intimni su to uzdisaji praznoga doma, u kome je nekad tuklo srce Eugena Kumičića, u kome je njegovo pero pisalo „Urotu Zrinjsko-Frankapansku“ i tolika druga velika djela. Smrt ga je prekinula u radu; zato pjesnikinja, osjećajući prazninu oko sebe, vapi: „O, smrti

kobna, što nijesi mogla — pričekati, dok se zasiti rada?“ . . .

A ona se svega tako živo sjeća i sve je to u ovim mekim i lijepim stihovima našlo odražaja. Sjeća se ruža, koje su zajedno njegovali, sjeća se njegove žarke hrvatske riječi i srca, koje je mrzilo nada sve laž i klevetu.

Naravski, da je kraj ovake poezije i osjećaja glavna nota iskrenost, koja izbija iz svakoga stiha. Nema tu ništa nategnuto, poput raznih naših silom modernih pjesnika, koji gdjekad pjevaju ono, što nijesu osjećali ni proživjeli. Kumičićka pjeva zaista samo onda, kad joj duša pjeva, kad je srce puno i prepuno. Zato ove zadnje ruže ne će nikad uvenuti . . . Knjižica je vrlo lijepo opremljena i na finom papiru štampana u tiskari Boranića i Rožmanića, a dobiva se u komisionalnoj nakladi J. Sokola (Zagreb, Marovska ul. 21.). Cijena 60 fil.

Dr. Milan Gruber: „Praktični priručnik za trgovce“. Pomoćna knjiga za stručnjake i samouke. Cijena K. 1·50. — U našoj poučnoj književnosti obradjena je grana pučkoga prava dosta oskudno. Mi nemamo časopisa, koji bi imao zadaću, da se bavi popularizacijom pravne nauke za šire prosvijetljene krugove kao i za pučke slojeve. Ova je grana naučne književnosti uopće jedna od najtežih, jer se hoće posebna vještina i sprema, da se zamršeni i teško shvatljivi pravni pojmovi izlože takovim popularnim načinom, da mogu biti pristupni i svakom laiku, osobito onomu, koji stoji na nižem stepenu opće prosvjete. Ovim zadatkom bavi se u novije doba g. *dr. Milan Gruber,* koji je kao stručnjak stao obradjivati skroz neuzorano polje naše pučke pravne književnosti. U časopisu *„Pučka prosvjeta“* napisao je nekoliko članaka o najvažnijim pravnim potrebama našeg seljačkog naroda, a u knjižnici, što je „Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu“ izdaje pod naslovom *„Pučka predavanja“*, objelodanio je dvije pravne crtice *„Darovanje“* (sv. 21.) i *„Dosmrtno uzdržavanje“*. (sveska 23.) Osim toga napisao je i oveće djelce pod naslovom *„Čuvaj svoju rodjenu grudu,“* što ga je naše *„Društvo sv. Jeronima“* izdalo medju svojim izdanjima za godinu 1911., i u kojem su veoma uspjelim i za puk razumljivim načinom prikazane nekoje važnije partije gradjanskoga prava. Sada je izašla tiskom i knjiga *„Praktični priručnik za trgovce,“* koja je namijenjena našemu trgovačkomu staležu za pravnu i stručnu poduku. U knjizi su obradjena dva područja: jedno je praktično-trgovačko, a drugo teoretsko-pravno. Potonjemu je posvećena veća pažnja, jer mnogi članovi našeg trgovačkog staleža, osobito samouci, koji ne polaze trgovačkih naučnih zavoda, nemaju prilike da pribave sebi najpotrebnije znanje iz trgovačkog i mjenbenog prava. Stoga im ova knjiga ima služiti kao svagdašnji vademecum i pouzdani savjetnik u svim pravnim prigodama, što su na dnevnom redu u trgovačkom poslovanju.

Na prvom mjestu ocrtana je u kratkom, ali preglednom obliku *povijest trgovine* sve do najnovijeg doba, a zatim se govori o *trgovcu, trgovačkim poslovima, tvrci, trgovačkim pomoćnicima i naučnicima,* dakle o svim zastupnicima trgovačkog staleža. U tom odsjeku razjašnjeno je u skladu s ustanovama našeg trgovačkog zakona pravno svojstvo ovih predstavnika trgovine. Kod izlaganja najvažnijih uredaba trgovačkog poslovanja poklonio je pisac osobitu pažnju dobavi i primanju robe, jer je to najbitnije područje djelovanja u trgovačkom zvanju, za koje sadrži trgovački zakon veoma točne i stroge propise. Neobdržavanje ovih propisa ponajviše je uzrokom neuspjehu i štetnim posljedicama poslovanja, kao i zamršenih trgovačkih parnica. Osim toga razložene su ukratko najglavnije ustanove *stečajnoga postupka,* ocrtane *uredbe za promicanje trgovine,* te u krupnim crtama prikazano uredjenje *bankovnih zavoda* i pravna narav *vjeresijskih poslova.* U posebnom odsjeku, u kojem se govori o mjenici, protumačeno je ukratkom, ali posve iscrpljivom sadržaju cijelo *mjenbeno pravo,* koje je dandanas za svakog i najčednijeg trgovca u svagdašnjoj praksi od velike važnosti.

Pisac je nastojao, da u odmjerenom opsegu ovakve priručne knjige uvrsti u zbijenom obliku sve, što može svakomu trgovcu biti od potrebe za praktičnu porabu. Kako je knjiga pisana posve popularnim načinom, pravilnim jezikom te lakim i prijatnim stilom, kakav je običajan kod sličnih pravnih djela u drugim književnostima, dobro će doći kao pouzdani savjetnik svakomu trgovcu, a trgovačkoj omladini poslužit će za praktičnu i školsku porabu kao prikladan i vrstan udžbenik, pa je zato ovim krugovima najtoplije preporučamo za nabavu.

Ivo Grohovac-Riječanin: „Rijekom i Rešćinom“. (Pjesme. Tisak riječke dioničke

tiskare; cijena 2 krune.) Odlični rodoljub i stražar hrvatstva na Rijeci, pokretač budjenja narodne svijesti u riječkoj okolici (podopćinama) sakupio je u ovoj omašnoj knjizi svoje, ponajviše rodoljubne pjesme posljednjeg vremena. Grohovcu kao pjesniku digli su osobito glas njegovi „*Glasovi s Kvarnera*“ (1910.), o kojima se vrlo povoljno izrazila hrvatska i slovenska kritika. Odonda je on poznat kao pjesnik otudjene Rijeke, Kvarnera, Grobničkog polja, Trsata i svega onog divotnog gorskog vijenca, što se svio nad Rijeku i more. Pjesma Grohovčeva nije tek zakutni jad i bol kakove tihe duše, ne, ona je jeka njegova neumorna rada, što ga je tek uz dvojicu, trojicu uložio na Rijeci za podizanje pravog i zdravog hrvatstva, koje treba da otpočne odozdo, u puku. Grohovac je širio hrvatsku svijest i pjevao u „Riječkom Glasniku“ čas patriotične budilice, čas šaljive razgovore „Ivićine i Jožićine“ u miloj čakavštini. Rad mu je bio okrunjen uspjesima; kod posljednjih izbora odlučile su podopćine pobjedu izmedju dvojice suparnika, i ako tudjinaca, a podje li tako dalje, moći će Hrvati na Rijeci i samostalno istupiti.

Neumornost i požrtvovnost Grohovčeva čovjeku je uvijek na umu, kad čita njegove pjesme, i ugodno mu je, kad zna, da je njegova riječ ujedno i djelo, da je ritam pjesme ujedno i kucaj srca. Zato je tuga njegovih elegija iskrena, a gnjev himna opravdan, dok je u rijetkima i po koji ljubavni osjećaj. Ima u zbirci i pjesničkih pripovijesti, kao: Naši glagoljaši (sasvim u Šenoinoj maniri), Kudlak, Deseti brat, Petar Lončar itd., ima lijepih soneta i kraćih pjesmica, kao što su one u „Vijencu Sloveniji“ i „Vijencu mrtvoj majci“ — tako, te se čitatelju ugodno izmjenjuju dojmovi različnih sadržaja, upravo mirisi kadulje, borovice, mora sa zrakom dnevne borbe, muke, ogorčenja i razočaranja svakidašnjosti. Grohovac je bujno vrelo, koje više ključa, nego romoni, pa zato će se zamijetiti i koja nepravilnost u ritmu ili sroku; ne pazi ni na arhitektoniku pjesama zalazeći nepotrebno u detaile ili u širinu, pa se tako spusti u nizine proze, ali u glavnom čitljiv je i pristupan širim slojevima, za koje zapravo i pjeva. Najnoviju mu zbirku valja toplo preporučiti. *Dr. M. O.*

Knjiga o Argentini. Zagrebački odvjetnik dr. Krunoslav Janda putovao je prošle godine u Argentinu, da prouči prilike ove — za nas svakako — zanimljive zemlje. Sada dr. Janda napisao omašno djelo pod naslovom „Argentina“. Djelo je upravo sjajno opremljeno, a govori o zemljopisnim, političkim i narodno-gospodarstvenim prilikama u Argentini. Imade opširan povjesni prikaz i bogat statistički materijal. Osobito se pisac osvrće na pitanja iseljivanja u Argentinu. Ovo pitanje uzvitlalo je kod nas puno prašine, pa u toj knjizi nalazimo mnogo interesantnih podataka o iseljeničkom pitanju uopće, a o sezonskom polaženju u Argentinu napose. Pisac je prikazao svu grozotu i pogibelj iseljivanja u Sjevernu Ameriku, pa predočio koristi povremenog iseljivanja u Argentinu; podjedno je dokazao, da o stalnom ostajanju u Argentinu ne može biti ni govora. Ova će knjiga dobro doći svim onima, koji se zanimaju za iseljeničko pitanje, kao i svim onima, koji kane putovati bilo u sjevernu, bilo u južnu Ameriku. No i našim trgovcima i industrijalcima koristit će knjiga, jer u njoj nalaze podatke o tom, što Argentina treba, a što izvozi. Napokon svaki inteligentan čovjek naći će dovoljno pouke u toj knjizi, jer je pisana lakim i lijepim stilom. Cijena je knjizi K 5.— poštom K 5.20, a pouzećem K 5·65.

Ovo se djelo dobiva u knjižari J. Sokol u Zagrebu, Marovska ulica. Kako je sadržaj ove knjige poučan, preporučamo je našim čitateljima.

Novi list za mladež. Hrvatski pjesnik i pripovjedač R. F. *Magjer* pokrenuo je u Osijeku (Gajev trg 4.) list za mladež u razdoblju od 7. do 14. godine pod naslovom „*Milodarke*“. Prvi broj donosi birano štivo hrvatskih književnika u poeziji i prozi. Zastupani su: Dlustuš, Ivanišević, Sane Kurjaković, Raušenberger-Leovićeva, Crnko, De Gora, Glembayeva i Kornelije Bosiljčević (Varga-Bjelovarac). Broj je za sebe cjelina, a ukrašen s više lijepih slika; ima i raznih vijesti iz dječjega života, pa zagonetke i t. d. Cijena je pojedinom broju 20 filira, a godišnja pretplata iznosi 2 K. Rukopisi se šalju uredniku, a pretplata upravi „Milodarka“ na naslov: Dragutin Šeper, učitelj, Osijek, 1. (Škola u Jägerovoj ulici.)

Jakov Carić: „Kosovke“. Tiskom i nakladom štamparije De Giuli u Dubrovniku izašla je zbirka prigodnih pjesama Jakova Carića. Sve su ove pjesme nastale povodom rata na Balkanskom poluotoku. Knjižici je cijena 70 filira.

UMJETNOST.

Hrvatsko kazalište. — Gostovanjima mjeseca svibnja preludirao je potkraj travnja Ibsenov *„Graditelj Solness."* Ova veličanstvena tragedija čovjeka — umjetnika, ovaj credo i ispovijest Henrika Ibsena, što čini prijelaz k onim staračkim, mrtvačkim dramama, nije našla u nas pravoga razumijevanja ni uspjeha, ma da je prijevod Milana Ogrizovića izrazio svaku, najfiniju nijansu Ibsenova teškog dijaloga. Glavna krivnja ovoga neuspjeha leži — upravo kao i kod predstava „Maloga Eyolfa" i „Epiloga" — u sasvim promašenoj podjelbi uloga. Već g. Borštnik, inače izvrstan interpret Ibsenovih tipova, kao da je ovaj put smalaksao. Imao je, istina, srećnih momenata, ali u cijelosti je čitava figura Solnessova, kako ju je on dao, bila nepotpuna i neizradjena. Borštnikov je graditelj ovaj put odista morao pasti s tornja, i čovjek je jedva čekao, da ga tko drugi naslijedi. Napokon, to je sudbina čovjeka — umjetnika, kad stari. Sjetimo se samo, da je i Fijan znao imati potkraj svoga umjetničkog rada ovako neuspjelih večeri. Zato bi g. Borštnik najbolje učinio, da ostane kod svojih staraca, gdje je upravo neuporediv i gdje nas može još mnogo puta oduševiti svojom finom i inteligentnom umjetnošću. No najglavniji dio neuspjeha ide svakako na račun gdjice. Markovac kao Hilde, upravo na račun onoga, koji joj je tu rolu dao. Ovakova Hilda, naprosto je nemoguća, i upravo je nevjerojatno, kako može kazališna uprava praviti ovako vratolomne pokuse s jednom glumicom, dok ima za ulogu Hilde barem dvije ili tri druge umjetnice, koje bi riješile ovu zamršenu zadaću daleko bolje. Eto, u tome leži razlog, zašto posljednje Ibsenove stvari nijesu kod nas uspjele. Nije kriva ni publika ni kritika, nego uprava. Neka se daju *dobre* predstave Ibsenovih drama — dakako uz reklamu — (jer ni Ibsen ne može bez reklame živjeti!), pa će onda biti i uspjeha, i g. će intendant moći zadovoljnije spavati, a i gdjica. Markovac ne će onda trebati svoju umjetničku reputaciju braniti vanredno delikatnim načinom . . .

Ako je kod Ibsena bilo premalo reklame, to se g. Srdjan Tucić zacijelo ne može potužiti, da se kod njegove *„Golgote"* dogodilo isto. Već mjesec dana unaprijed pisalo se i govorilo o veličajnosti toga djela, dolazila su tu pisma conte Vojnovića, knjigu je izdalo „Društvo hr. književnika" — u ovom slučaju društvo za promet stranaca: Masseneta, Jeromea, Lengyela i drugih —, naručio se plastični Hrist iz Beča i t. d. No „Golgota" je ipak doživjela potpuni neuspjeh unatoč bombastičkih fraza priznanja conte Vojnovića. Razlog je vrlo jednostavan. Tucić je naprosto skalupio po narudžbi gosp. intendanta nekakav triptih uzevši unutra malo teksta Massenetova „Pelivana," davljenje iz „Taifuna," doktora-Hrista iz „Stranca," plašt iz „Monne Vanne," ispovijest iz „Suncokreta," a svemu je dodao nešto svoga naturalizma i nekakove mističke „simbolike," koja mu je konačno skrhala vrat. Žalosno je, da se jedan od najboljih hrvatskih dramskih pisaca daje na ovakovu rabotu, a još je žalosnije, da intendant hrv. kazališta ovakovu rabotu inspirira. Mi nemamo ništa protiv toga, što je ova „drama" napisana ad usum Demeterove nagrade; šta više, neka je dobi. No protestiramo protiv toga, da se upravo u isto vrijeme odbija daleko bolja stvar *Kolarić-Kišura („Posljednja borba"),* samo zato valjda, da ne bude konkurencije. Mi razumijemo želju za senzacijama (to je napokon u modi i na najvećim glumištima!), ali neka se usto daje barem i po koja čestita hrvatska drama; a da je takovih drama ove sezone bilo, to ne će poreći ni g. intendant, koji ih je odbio lih stoga, što su mu bile odveć literarne. Napokon, njemu možda i to znači nastavljati Demeterov i Miletićev rad.

Gospojinski klub priredio je na Duhove u korist Strossmayerova spomenika predstavu Maeterlinckove *„Modre ptice"*, koja se izatoga još nekoliko puta prikazivala. O ljepoti divne ove priče zaludu je tratiti svaku riječ, jer ona spada medju najbolja djela, što su ikada napisana, i može se mirne duše mjeriti s besmrtnošću Danteovih stihova i kamenom jednostavnošću antiknih tragedija. Prikazivanje ovoga djela stavlja režiseru golemih poteškoća, i ako rečemo, da su na našoj pozornici sve neprilike srećno svladane, držimo, da smo time gosp. Raiću izrazili naše najveće priznanje. Raskošna inscenacija praškoga narodnog divadla dočaravala je svu ljepotu najistančanijh tonova Maeterlinckove poezije. Žao nam je jedino, da se vrlo karakteristična scena u šumi morala izostaviti. No bilo kako mu drago, i ovako nas je „Modra ptica" oduševila pribavivši nam jedan od najvećih užitaka ove sezone. Djecu: Tytyla i Mytylu igrale su Vera Polak i Zorka Grund

podavši nekim scenama lijepu zaokruženost i dah prave umjetnosti. Ostali naši umjetnici — specijalno gdja. Ružička-Strozzi, Vavra i Hržićka, pa gg. Pavić i Bojničić — dali su sve najbolje tako, te se jedva može i pomisliti savršenije prikazivanje ovih uloga.

Iza Lidije Javorske i Irene Solske upoznali smo još jednu veliku slavensku umjetnicu — Poljakinju Stanislavu *Wysocku*. To je glumica velikoga stila, kojoj će se malo ravnih na svijetu naći, i naša je publika — unatoč slabe reklame kazališne uprave — napunila — diljem ovoga gostovanja — gledalište do pošljednjega mjesta. Iza predstave nijesu se ljudi dali iz kazališta izazivajući nebrojeno puta simpatičnu, otmjenu umjetnicu pred rampu. Njezin je repertoar bio vrlo raznolik: lady Macbeth, Elektra i Helena Alving, dakle tri sasvijem oprečne figure. Njezina lady Macbeth može se nazvati upravo idealnom, i mi na našoj pozornici nijesmo još nikada gledali ljepše prikazivan lik ove velike griješnice i zločinke. — Kao Elektra iznijela je ono elementarno, što vapi za osvetom, onaj krik, što se ne da udušiti, već plamsa i čeka, da u mahnitome veselju posljednje scene provali kao vihor, što ništi sve da se i sâm onda izgubi u daljinu. Veseli nas konstatirati ovdje takodjer i to, da Elektra Stanislave Wysocke nije ni učem potamnila kreaciju naše domaće Elektre Nine Vavre, koja je u nešto drukčijem shvatanju uloge bila jednako velika. — I iza ovih burnih emocija ljudskih strasti došla je tiha tragika nesrećne Osvaldove majke Helene Alving. Da nema onoga karakterističnog profila, gotovo ne bismo veliku umjetnicu ni prepoznali. Njezina je Helena bila živi odraz sviju davnih patnja i bolova, a kad konačno klone pred nemoćnoga sina i hvata ga za ruke, onda gledaoca podilaze trnci prave, užasne zbilje. — Gostovanje ove odlične umjetnice ostaje nezaboravno, i mi bismo željeli, da ne bude i zadnje.

Gostovanje novosadske družine 20. i 21. svibnja (Potapenkova „*Ljubav*“, Turgenjevljev „*Tudji kruh*“ i Šantićeva „*Hasanaginica*“) imalo je nekako više patriotsku svrhu, i s te strane nemamo protiv njega ništa, pače nas veseli, da smo mogli u našem kazalištu pozdraviti ove simpatične glumce. Medjutim ono, što možda polučuje dojam na pokrajinskim kazalištima i u Novome Sadu, izgubilo se u okviru naše pozornice posvema i djelovalo je potpuno komično. To je način — starinskoga, zaboravljenog glumljenja, poziranja, deklamacije. I oni, koji su imali sreću gledati Novosadjane prije pedeset godina u Zagrebu, nijesu zacijelo ni ovaj put opazili razlike u njihovoj igri. Kobno je napokon i to, da poslije jedne Wysocke dolazi jedna Markovićka, da poslije Raićeva Osvalda gledamo Spasića, a poslije savršene predstave „Elektre“ nekakovu „igru s pjevanjem“, koja se inače zove „Hasanaginica“, djelo bez ikakove pozorišne vrijednosti, a napisao ga Aleksa Šantić. — Ako nam Novosadjani dodju nakon pedeset godina opet u goste, nadajmo se, da će se i njihov „stil“ možda promijeniti...

*

O opernom repertoaru nemamo ovaj puta što reći, budući da naše opere nema u Zagrebu. Ona gostuje u Dalmaciji, gdje — kako čujemo — *bere lovorike* ...

*

Na nešto čudni poziv g. intendanta o procvatu hrv. drame obazret ćemo se u slijedećem broju, kad se budemo osvrtali na čitav njegov rad u ovoj sezoni. *Sz.*

SADRŽAJ.

ARNOLD GJ.: Romance i balade. — MELKUS D.: Probisvijet. — NAZOR V.: Zrinj. — MARUNOVIĆ I.: Dr. Petar Karlić: „Kraljski Dalmatin“. — NIKOLIĆ M.: O daj... — BROZIČEVIĆ P.: To su bili hajduci!... — KATUNAR A. J.: Pozdrav Hrvatima u Americi. — SREMČEVIĆ E.: Galovićevo „Začarano ogledalo“. — P. M.: Čedomorka. — Iz carstva prirode. — KURJAKOVIĆ S.: Sanje. — HORVAT R. dr.: Kamenita vrata. — JAVOROVIĆ M.: „Da“. — PEROŠ M. prof.: Naš narodni ukras. — POSPIŠIL J.: Napast. (Preveo SIMKOVIĆ-ADAMOV.) — MAJEROVIĆ J.: U mom vrtu... — MAGJER R. F.: Iz najnovije hrv. omladinske književnosti. — CEROVSKI I. E.: I ja sam... — ČIČA JOSE: Milo za drago. — MALDINI-WILDENHAINSKI R. bar.: Epigrami. — Listak. — 12 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 7. ZAGREB, SRPANJ 1913. GOD. XXI.

ROMANCE I BALADE GJURE ARNOLDA.

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Lovor-grana sa Balkana“.)

TO BJE KONCERT!

To bje koncert! Ravna polja širom
Pjevale su naše sablje s mirom;
A taneta zučala su vrela
Ko miljuni da se roje pčela.
Topovi su — grla nešto tvrda —
Ručali sa okolnijeh brda
Pa granate sipajuć i bombe —
Stvarali od ljudi hekatombe.

A dušmani — finijega sluha
Negoli su naša kmetska uha —
Il su s groze na tle popadali
Il su s tija uzmicati stali.
A mi smo se za njim' poput vjetra
Vili više od tri kilometra,
Dok se nisu pri zvjezdanom sjaju —
Pooteli našem zagrljaju.

Al i mi smo umorni od gnanja
Legli nato na dušeke sanjâ;
Samo prije no smo pozaspali,
Tvrdu redom vjeru smo si dali:
Kada sjutra zora već zarudi,
Rumenim nas cjelovom probudi,
Sunce pak svoj put nastupi dičan —
Dušmanima spremit koncert sličan!

SELSKE MOME PJESMU SLAŽU . . .

Selske mome pjesmu slažu,
Moje srce tuži:
Dragi mi već ljeto dana
Vjerno kralja služi.

Ja ću kralju milo pisat,
Da mi pusti biednog —
On vojnika ima silu,
A ja samo jednog.

Vrati li se: sve ću skupa
Natpjevati druge —
Ostane li: ja ću stalno
Poginut od tuge!

SIROČE SAM U SVIETU . . .

Siroče sam u svietu
Za malih osto nogu
I jadô svoju sjetu
U molitvama Bogu.

I Bog mi druga dao,
Ja mišljah viek za cio —
O, da je s neba pao,
On ne bi bolji bio!

I mi smo stada pasli
Bez kavge i bez plača
I skupa smo dorasli
Do konja i do mača.

Al po svoj zemlji nato
Zaječa trublja bojna —
O, s Bogom selo zlato
I naša stada gojna!

Mi morali smo prvi
U lice glednut stravi —
I tu u svojoj krvi
Moj dobri drug zaglavi.

Od časa tog sam s biesa
Iz boja u boj srto
I dušmanska tjelesa
Na gomile sam zgrto . . .

Al krv ne stiša rane,
Nit srcu donie mira —
Još čeznem, da me tane
Ko druga mi prosvira!

VEČER JE . . .

Večer je. Tek bliedo
Svjetlo eno bije
Na okance malo
Kolibice tije.

Tu starica žena
Bielo sprema rublje
I svak čas se trgne
Kao na glas trublje.

Tri joj sina redom
Pozvalo na vojnu,
Hoće l'— pita — grozu
Preživjeti bojnu?

Nemoj, stara majko,
Ispitivat ništa —
Glas i zadnji stiže
Prerano s bojišta.

Bielo rublje samo
Dalje spremat hiti —
Ne bude l' za svadbu,
Za ukop će biti!

LJERKIN BOŽIĆ.

Napisao ALEKSANDAR KEŠUC. (Karlovac.)

Već je nastao mrak. U svim kućama već se nažižu svjetiljke. Večeras, kao da je u svakoj kući svijetlo jače i svečanije. I u najzadnjoj kolibici naše male varoši svijetli nekako jače i bodrije. Pa i ne može da bude drugačije, kad je badnja noć. Ako je komu i cijela godina tužna i gorka, no badnja noć ublažuje mu bolove, te on, prije možda opor i nepovjerljiv, raznježi se, licem mu se razlije neka blagost i umiljatost, njegov je govor mek i utješljiv — kao da neki nevidljivi dobri i intimni duh ispunja svaki kutić palače i kolibe.

Svuda se kiti bor, slaže Betlehem, nažižu svjećice, dijele darovi, nježno kliče i pjeva umiljato i pobožno.

A baš je ova badnja noć kao stvorena za tako umiljate trenutke. Vani je krepak snijeg, bijel kao gusje perje ispod krila, na nebu trepere sitne zvjezdice, a snijeg, kojino tiho, bez daška vjetra, praminja, kao da iz njih praminja.

Ma ili šutio ili se kretao, razgovarao ili izašao van u mirnu, ledenu noć, svuda isto ćućenje, ćućenje svete badnje noći.

I Ljerka, slatka mamina kći, večeras je izvanredno raznježena. Njeno jedro sedamnaest-godišnje tijelo, kao da je elektrizovano; sve se trza i

nigdje joj ne da mira. Njeno zagasito, čisto i nevino lice mijenja boje — sad je rumeno, kao da zora probija kroza nj, sad rumeno, kao da u njoj bukti oganj, a svedjer kao obasjano nečim nevidljivim, što je tako sladjano, kao i njena čista duša.

Hitro se uzbudjeno vrti oko stola i slaže na njemu kolače i kolačiće, zatim male darove, što će kristkindl nekome donijeti, nekome, koji mora da je jako, jako važna osoba, jer Ljerka ne može dosta da ih se nagleda i naredi. Tu je mala i šarenom svilom izvezena kesica za uru, tu je ovratnik, njenom rukom izdjelan, tu rupčići, nježno obrubljeni, namirisani i monogramima providjeni. I slaže ih i premeće i sve nešto sladjano guguće i šapuće i nikako ih se dosta narediti. Sad opet skokne do okićenog bora i Betlehema i takne kojeg andjeličića, premjesti kojeg pastira ili se milo nasmiješi kojemu uresu.

Kadikad pogledava i na zidnu uru i tad kao da se nešto malo uznemiriva. Njeno umno i ljupko čelo malo se namrštuje. Pogledava oko sebe, nalukne se koji put i kroz prozor u mirnu noć, obasjanu mjesečinom, i tiho uzdiše — još ga nema.

Kadikad poskokne i u kuhinju i umiljava se oko majke, koja ima upravo večeras puno posla.

„Ah," uzdahne jednom, „već je i osma ura prošla, a njega nema," i skokne opet k majci u kuhinju, ovi joj se oko vrata i ljupko joj se potuži: „Majko, još ga nema, a ja sam već sve sve priredila."

No majka je večeras napadno hladna; kao da joj je sva krv ispunjena gorčinom. Njen podsmijeh je prisiljen i drven, u oku, kao da joj leži tužba. I blijeda je nekud. „Dijete", prozbori svojoj kćeri, „samo ti hodi u sobu, pa kiti i pjevaj; majka tvoja voli, kad ti pjevaš. Ah, kako to majka voli", odjednom će joj toplo majka ogrliv je i pritisnuv je žarko na svoje grudi.

Badava, kćerka ne razabira majčinog trpkog glasa; ona ne može da pojmi, što je uzrok naglom izlivu majčinog čuvstva, već ona samo drščući čitavim tijelom, kao mala ptičica, kad joj gnijezdašcu prileti majka, uzvraća grlenje i izljubiv je baš po čitavom licu, vratu i vlasima odjuri, poput mlade srne, u sobu, da i dalje tobože kiti i redi."

I kiteći žubori: doći će on, hoće, hoće; i neka je kasno, on će ipak doći. Večeras kiteći sa mnom bor reći će mojoj majci, da ću biti njegova žena. Ali, kako je to sladjana misao — biti njegova žena. Ja ćutim, da ću mu biti sva, sva vjerna i dobra. — Nemam ja inog blaga i bogatstva, to on dobro zna, no imam srce, koje ljubi, a to će biti njegovo, samo njegovo. — Pa i on mi je toliko puta govorio: „Ljerko, ti nemaš blaga, ni bogatstva, ali srce tvoje tako je žarko i dobro, da si mi više, nego cio svijet." „Oj, i ti si meni više, nego cio svijet", kliče Ljerka sva užarena i ni sama ne zna, što radi — samo se vrti oko bora i stola, pogledava na uru, skakuće k prozoru i gleda u mjesečevu noć. I svejednako joj je pred očima mio lik njenog dragana. Jur pred četiri godine upoznaše se i zavolješe. Odonda proživješe toliko ljuvenih, žarkih časova, toliko toplih riječi i obećanja, da joj prepuno srce jedva čekaše čas, kad će potpuno biti njegova. — A eto, taj čas se približio; on joj je još

*

nedavno rekao, da će je na badnjak zaprositi, a poslije „Triju kralja“ povesti u svoje malo mjestance, u kojem će nesmetano uživati slasti svoje čiste i vjerne ljubavi.

Ah, divno je sve to, i makar je i kasno, on će ipak doći, kliktala je. Tä zlo je vrijeme, putovi ružni, pa ne može brzo. Doći će on, doći će, kliktala je Ljerka kiteći bor i Betlehem. A kad dodje, napalit ćemo sve svjećice i — ah — — — — — — — — — — — — — — — — — —

A majka joj se tiho odvukla u drugu sobu i tamo je sjedeći na divanu čitala neko pismo. — Lice joj je bilo blijedo poput mrtvog, kadikad trzlo bi joj se, kao da biva elektrizovano, oči bez.sjaja, a čelo usko navorano.

Čitala je list, kog je upravo danas za Ljerku primila.

— — — „promislio sam, Ljerko, da ne bih bio srećan kraj tebe, sve da te i ljubim. Ta mi smo oboje siromasi i patili bi tako kroz cio život. Istina je, mi se milovasmo i ljubljasmo, no to bijaše za moga djakovanja. Nijesam onda mislio dalje od srca, kao ni ti. Danas je nešto drugo. Danas ja moram misliti, kako ću si obezbijediti život. Ja hoću da živim, razumiješ li me. Istina je, ima časova, kada ćutim želju, da pohrlim do tebe i da te vječno grlim. No tad mi razbor nadvlada nepromišljeno srce i ja gledam hladno preda se i računam. — Jednom moraš spoznati, da ste vi oboje — i ti i majka — neznatni ljudi bez dobre rodbine, bez upliva, te bih ja kraj vas vječno patio i kunjio u tom mome, meni već odvratnom, selu. Ukratko — ja hoću i — časti i slasti, pa zato (odavle je riječi pocrtao) *„tebe se odričem moleći te, da zaboraviš na one zaista lijepe časove naše ljubavi i da gledaš za drugim, kao što sam primoran i ja za drugom.“* — — — — — — — — — — — — — — — — —

Majka je čitala otaj nesmiljeni list s grozom. U njoj, kao da je nestalo života. U sljepočicama ćutila je bolni pritisak. Nije se ni usudila pomisliti na svoje bijedno dijete, koje tamo u drugoj sobi kliče od radosti, što će dragan doći. Samo bulji i bulji, a srce joj se trza, kida.

I — kuc, kuc — tiho se otvore vrata, a Ljerka se sva blaženo nasmijana pomoli i smije se majci i nešto je pita i tepa joj. Ta ljubav je razdražuje. — A majka sakriva list i pravi nekakovo lice, što bi imalo biti ljubazno, no uistinu izilazi ludjačko. I odgovara nešto djetetu, t. j. otvara usta, sili se, da nešto reče, ali nema snage. Samo oči — one govore. — No Ljerka i njih ne razumije, ona samo razumije svoje srce, svoju ljubav, koja je upravo ove večeri tako golema i tako značajna. I iščezava opet u svojoj sobici. „Ta majka je stara“, misli si, „neka se počine, a ja ću čekati, jer je rekao, da će doći.“

I čeka Ljerka, čeka . . .

A tužnoj se majci pojavljuju redom svi dogadjaji, koji bijahu za nju tako teški. Već davno joj je umro muž. — Bila je onda još vrlo mlada. S malom mirovinom, koju je dobila iza muža, sudbenog pristava, jedva je životarila. — Stisnuvši se u nekoj preskromnoj kućici, štedjela je s novcem otkidajući si od ustiju samo, da bude više njenom ubogom malom čedu — maloj Ljerkici —, koja nikad svoga oca vidjela nije. — Svu svoju brigu i svu svoju majčinu ljubav posvetila je njoj. I tako, ako joj i nije

mogla pribaviti blaga i bogatstva i školovanja, a to ju je lijepo pripravila za najvažniji njezin zadatak — za brak.

Mala Ljerkica bila je dobro upućena u tajnu bračne sloge i sreće. — Ona nije poznavala sjaja mode, ali je poznavala sjaj žene. I tako uzgojenoj približio joj se mladić i zavolješe se. Majci je srce raslo. „Samo neka budu srećni“, govorila si je tiho, „nad složnim životom nema veće sreće, a moja će Ljerka umjeti složno živjeti.“ „A ja?“ — pitala se — „što još meni treba?! — Moj život procvast će u njihovom — oni će biti moj život.“

I kada je brižna majka sve tako uredila, i kada joj sirotno dijete bijaše tako blizu sreći, tad joj dodje otaj kobni list, koji joj uništi sve.

Tiho se diže majka. U ruci joj drhtavi list. Što da učini? Da rekne ljubljenom djetetu tešku istinu i da joj pomuti blažene trenutke ili da je ostavi u zabludi? — —

„Ah, kako je to gorko!“ izvi joj se napokon teški uzdah iz iscrpljenih grudiju, i ne znajući ni sama, što bi, diže se i zadje prema kćerinoj sobi. — Njena je krvava ljubav sili, da bude kod djeteta i da ga zakriljuje i štiti. Ona ćuti, kao da je majčinom ljubavi izbavlja iz zla. „Ničega nemaš, do majčine ljubavi“ — ćuti majka — „no ona te ne da, ne da i branit će te.“

I ćuteći tako tiho otvori vrata i udje. U sobi slaba svjetiljka tužno drhtari. Ura pokazuje jedanaest. Ljerka naslonila glavu na Betlehem ispod bora i slatko sniva. Lice joj je tako blaženo, kao da razgovara s njime, sa svojim — draganom.

„Andjele moj nesrećni!“ prozbori majka grozničavim glasom. „Samo snivaj tihi sanak, jer java je za te tako kobna.“

I gnječeći okrutni list nadvija se nad svoje dijete i ljubi ga, ljubi kvaseći ga svojim gorkim suzama — — — — — — — — — — — — —

NEODOLJIV ČAR JE . . .

Spjevao MIRKO NIKOLIĆ. (Krapina.)

Neodoljiv čar je silan,
Dan na dan što svud me sreta —
Ah ovako drag umilan
Od ovoga nije svieta . . .

Njega viša sila stvori,
Te mi duši raj otvara —
Vatri, kojom dah mi gori,
Ovdje dolje nema para . . .

Njega kruži vienac mio
Najsladjih mi srcu sanja,
S njime moj se život splio
Sred slatkoga milovanja . . .

On mi ljupko nosi cviećе,
U mirisu i u boji
Što povenut nikad ne će,
Jer ga sama Ljubav goji . . .

S otim cviećem ovjenčava
Vječno duh mi tebe, mila,
Jer si mojih snova slava —
Čarom si ih nadvisila . . .

PASTIRSKA PJESAN.

Napisao HENRIK SIENKIEWICZ. Preveo MATE IVANIŠEVIĆ.

Na prostranoj čistini — duboko u šumi — bijelila se koliba šumara Štefka. Drvenjara ta bijaše slamom pokrivena, a pukotine mahovinom zatrpane. S obadvije strane kolibe bile su tri gospodarske zgrade, komad ogradjenoga zemljišta i naherit, skoro napola porušen zdenac, u kojem je bila više zelenkasta, no bistra voda. Pred prozorima kolibe razmjestili se suncokreti i divlji, vitki i puni miloduha cvata sljezovi; medju suncokretima virile crvene makove latice, oko sljezova ovio se grah, ružičastim i žućkastim cvatom, po zemlji se prosuo zimzelen, žuti šafran, bijela i žuta titrica.

Po polovici kroz ogradjeno zemljište vodio puteljak ka kolibi. Na tom plodnom zemljištu bilo raznovrsnoga povrća kao: crvene repe, rotkve, kupusa, peršina, luka i krumpira. Dalje pred kolibom pukla čistina, posuta krasnom baršunastom travom, tamno-zelenom ledinom, koja se na zrakama sunca prelijevaše sad u plavkastu, sad u pepeljastu, sad u kestenjastu boju. Na dnu livadice tekla brzim tokom mala rječica, studenom i kao kristal bistrom vodom.

Kraj kolibe bilo nekoliko stabalja trešanja i višanja, vazda puno miloduha cvata i krasnoga roda. Široke krošnje i pune grane nagibahu se na mahovinom obraslu slamnatu trošnu kolibu. Bilo tuj i nekoliko topola, breza i vrba, na kojima su nebeske ptičice po vas božji dan cvrkutale i pripijevale. Nedaleko kolibe bio ovisok golubinjak, pun malih i velikih golubova u svim mogućim bojama. Junačko i veselo to jato oblijetalo cijeli dan kolibu, a leteći u hrpi zastrlo bi svojim milenim krilima i sam žar sunca.

U meko predvečerje, kad bi se drago sunašce skrilo za šumom, utaživao bi se malo pomalo žamor pred kolibom i cvrkut na stabalju. Golubovi stresli bi sa svoga svilenoga perja bisernaste kapljice rose i zavukli bi se u svoj golubinjak na počinak; tek po koji put javila bi se nemirna ptičica sitnim cvrkutom i nastala bi grobna tišina. Večernji suton spustio je krila s neba na zemlju. Koliba, trešnje, višnje, topole, vrbe izgubiše plandišta svoga debelog hlada, uhvatiše se u jedno kolo, pokrivene prozirnom maglicom, što izlazi iz jezera.

Uzduž okrajka šumske livadice otego se zid zagasitih omorika, stoljetnih hrastova i uspravnih bukava. Na najprostranijem mjestu livadice, gdje se tajanstveno šuma dijelila u dva niza, zapljuskavahu valovi jezera s tri strane obalu prekrasne šumske livadice. Danju se zrcali sredinom jezera sunce, u njem se kupa rujna zora i blagi suton, noću u njemu plivaju mjesec i zvijezde, a njegovi se valovi dižu i do sunca i do mjeseca i do zvijezda, te ih ljupko cjelivaju i miluju svojim tihim talasanjem.

U kolibi je stanovao šumar Štefko i njegova šesnaestgodišnja kćerka Kasja.

Kasja je bila u toj kolibi isto, što je rujna zora na svodu nebeskom. Rasla je u svetoj nevinosti i strahu božjem. Njezin blagopokojni stric, koji je obišao — rekao bih — cijeli široki svijet i pod stare dane bio orguljašom

u susjednoj crkvici, odgajao je i učio poniznosti i poslušnosti. Što je nije stric naučio, to joj je upotpunila šumska samoća. Tako su je pčele učile marljivosti, golubovi čistoći, urednosti i spremnosti, sijedi vrepci umiljatoj i veseloj susretljivosti, samotan i miran šumski čar učio je blagosti i pokoju, čisto nebo — zemaljsko zadovoljstvo, skromno crkveno zvonce u ranu zoru poniznosti, a dobročinstva božja — ljudskim dobročinstvima, zahvalnosti i odanosti.

Stari šumar Štefko i Kasja provodili su dakle miran i tih život i bijahu toli srećni i blaženi, kako se samo srećan i blažen može biti u tihoj, nepomućenoj šumskoj samoći.

Jednoga dana — pred uzvišenu svetkovinu Duhova — dodje stari šumar Štefko o podnevu kući. Dugo je išao preko močvarnih nizina i kroz gusto ševarje, pa se jadnik umorio i oslabio. Kasja ga podvori kruhom, juhom i makovim rezancima, a kada je dala obrok njihovu vjernu psetancu „gromu“ te oprala sudje, reče:

„Ćako?“

„Što je, kćeri?“

„Idem danas u šumu.“

„Pa slobodno idi, idi. Samo pazi, mila kćeri, da ne nabasaš na kurjaka ili na kakvu drugu divlju zvijer.“

„Mene će čuvati moj dobri andjeo čuvar. Rada sam nabrati bilja i trave, sjutra su nam sveti Duhovi, a i za crkvu djurdjica i zimzelena, ako nadjem.“

„Pa idi, dijete!“

Kasja pokrije glavu laganom maramom, koja je bila izvezena žutim i plavim cvjetićima, i uzevši košaricu za cvijeće zapjeva:

Letio je soko,
Sivi soko;
Spustio se u naš grad,
Do mene, do mene.

Stari šumar Štefko bezazleno progundja:

„Vazdan pjevaš, a ništa ne radiš!“

Kasja se nasmiješi, okrene svoju ljepušastu malenu glavicu prama ocu i zapjeva šaljivo dalje:

Ukrao mi sivi soko
Mog goluba šarenog
Odnio ga u dno šume,
U pô gnijezda svog.

„Čini mi se, da i ti k selu prizivlješ jednoga sokola,“ reče starac. „Moguće sokola izmedju onih, što tamo u šumi pale? Ne budali! S pjevanjem se ne zaradjuje svagdašnji kruh.“

Kasja pjevaše nesmetano dalje:

Raduje se soko sivi
Nad golubom tim,
Što je don'o zdravu hranu
Sokolićim svim.

„Pospremaj lijepo sve u kolibi“, reče djevojče, „kad se u sumračje vratim kući, podojit ću krave, ali samo neka za vremena dodju s paše.“

„Dobro, dobro!“

„S Bogom!“ klikne Kasja i kao lakokrilna ptica s košaricom u ruci odleti u šumu.

Stari Štefko izidje iz kolibe, sjede na prag i uze presti riblju mrežu. Zabadajući debelu iglu sad desno sad lijevo bacio bi katkad pogled za Kasjom. Djevojče je išlo lijevom obalom jezera i slično bijaše na ovisokoj obali prekrasnoj slici. Bijela joj košulja, crveno-prugasta suknja i žutoplava marama prelijevaše se u daljini kao šaroliko cvijeće.

Rano je proljeće. Dan krasan i topao. Kasja je odmakla od kolibe neka dva kilometra. Zakrene u šumu. Sunce se ljuljuškalo o pô nebeskoga svoda, sparina bivaše sve veća, ali u šumi bilo je svježe, ugodno. Rasja brzaše naprijed. Zastane. Nasmiješi se i pocrveni kao trešnja.

Pred njom stajaše na šumskom prosjeku mlado, stasito, lijepo osamnaestgodišnje momče. Mladić bijaše ugljar s drugoga kraja šume. Uputio se upravo Štefkovoj kolibi.

„Hvaljen Isus!“ pozdravi ugljar.

„Na sve vijeke bio hvaljen!“

Kasja zamukne, obori oči, podigne okrajak pregače, pokrije s njim lice i smijućke upiraše ispod obruba oči u lice ugljarevo.

„Kasjo, Kasjo?“

„Što je, Jasjo!“

„Je li babajko kod kuće?“

„Jest!“

Ljubimni prostodušni ugljar valjda nije ni htio pitati za oca, ali mu u nenadanoj zabuni izmigoljiše one riječi. Čas je ćutao i čekao, ne će li Kasja započeti divan, ali Kasja je stajala zastidjena čupkajući okrajke svoje pregače.

Ipak prozbori djevojka:

„Jasjo!“

„Što je, Kasjo?“

„Ne palite li danas ugljen?“ upita zbunjeno, prem bi o čem drugom radije govorila.

„Zašto, da ne palimo? Posao ne stoji. Ostavio sam na ugljeniku druga Franceka . . . Ali Kasjo! Čuj der! Ti mi se pričinjaš kao nekakav leptir, koji oblijetava naš majdan.“

„Ne pričaj makar šta! Ja tražim djurdjica i zimzelena.“

„Ako me ne otjeraš, idem s tobom, da te otpratim do kolibe.“

„A zašto da te otjeram!“

„Ako me voliš, ne ćeš me otjerati; ako me prezireš, reći ćeš mi: idi, gubi se! Reci mi, Kasjo, milu riječ: voliš li me?“

„Oj, Bože moj!“ klikne Kasja i prekrije lice rukama.

„Kasjo?“

„Ama, Jasjo, što da ti odgovorim?“

„Kasjo, voliš li me?“

„Volim te, Jasjo, o Bože, volim!“ šaptaše ona uzbudjeno.

I prije, negoli je mladoliki ugljar smogao nastaviti, zovnu ona nasmijana lica i progovarajućim očima:

„Hajdemo cvijeće tražiti! Požurimo!“

Ugljar i Kasja zadjoše u šumu. Pred njima rasprostiraše ljubav svoje trake, ali ova nevina djeca božja nijesu imala toliko odvažnosti i zbilje, da o njoj zbore. Oni su ćutili u svojim srcima nešto sveta, otajstvena, izvanredna, ali ni sami nijesu znali, kakvi su to znaci, kakvi porivi. Plovili su nekim čudnovatim svijetom i osjećali se blaženima. Nikada nije šuma žamorila tako umiljno u njihovim ušima, nikada im se nije povjetarac pričinio tako nježnim i pristupačnim, nikada im nije bila ta šuma sa svojim ptičjim cvrkutom, sa svojim svetim šaputom, sa svojom smjernom pobožnošću tako ljubazna, otvorena, veličanstvena crkvica, kao u ovo nenadano, blaženo, slatko trenuće . . .

Njima se pričinjalo, kao da čuju daleku — daleku andjeosku pjesmu — pjesmu o ljubavi, o rujnoj zori, o sjajnoj nebeskoj dugi . . .

Veseo lavež psa prekine njihove misli. „Grom“ je nanjušio Kasjin trag, pojurio za njom i opaziv je od milinja pružao je svoje prednje noge sad k njoj, sad k ugljaru. Kasja i Jasjo milovahu ga, a on ih oboje promatraše svojim blagim, pametnim očima, kao da im kani progovoriti:

„Vidim, da se vas dvoje volite, e pa neka bude prosto i blagoslovno!“

Radosno mašući repom odjuri brzim skokom, krivudajući lijevo i desno zalaje još jednom glasno i zakrene u šumu obaziruć se ipak svejednako za momkom i djevojkom.

Kasja stavi ruku na čelo, pogledje kroz granje na sunašce i reče:

„O Bože! Sunašce je već daleko poodmaklo, a mi nijesmo ubrali nijedan cvjetak. Jasjo, ti idi lijevo, a ja ću desno. Moramo marljivo brati cvijeće. Požurimo se za miloga Boga! . . .“

Razdijeliše se i podjoše dublje u šumu. Rastavljao ih je dobar zečji skok. Stupali su istim pravcem, da jedno drugo ne izgubi iz oka. Jasjo je šutio. Kasja bi čas zapjevala, čas se nasmijala, čas koju riječ progovorila od dragosti i milja, čim bi našla i ubrala koji lijep cvijet. Omorike i borovi pjevahu šuštanjem svojih iglica tajanstvene, nedokučljive, andjeoske melodije. Kasja je unilazila sve dublje u šumu. Izgledala je kao prava šumska boginja. Kadšto je skrio lješnjakov grm ili granata jela, da je ugljar nije mogao vidjeti. On bi stao, metnuo ruke pred usta i glasno zaviknuo:

„Hop, ho-o-o-p!“

Kasja sluša, milo se smije, pričinja se, kao da momka ne vidi, kao da ga traži. Da ga što više iznenadi, sakrije se za grm i vikne svojim srebrenim glasom:

„Jasjo! Jasjo!“

A jeka odjekivala golemom šumom:

— Jasjo! Jas-jo-jo!“

„Grom“ je medjutim zatjerao vjevericu na drvo, stao ukočen podigav oči i njušku, te silno, razdražljivo lajao. Vjeverica sjela na ogranak, pokrila se lukavo repom, podigla njušku i žmirkajući zurila u psa, kao da mu hotice prkosi.

Opazivši Kasja tu borbu i igru od srca se nasmija.

„Jasjo?“

„Što je, Kasjo?“

„Što radiš?“

„Smijem se vjeverici i „gromu“.

„I ja! Ha, ha, ha!“

A šuma odzvanjala veselim mladenačkim povicima i glasovima, smijanjem i povladjivanjem, dugim i beskrajnim odjekom . . .

Zamalo bi mir. Šumom strujilo samo neko trepetanje, vjetrić pirio tiho, pospano, lišće treperilo kao po taktu, stari duhovi omorika, hrastova i bukava škripali i zujali i svojim nerazumljivim razgovorom prekidali šumsku tišinu.

Dan bijaše neobično krasan. Preko zelenih vršika drveća i stabalja širio se nepregledni, beskonačni, plavi svod nebeski prelazeći tek pri obrubima u sivkastu boju. Nebeskom pučinom plovilo žarko sunašce, sjajno, svijetlo, milovidno obasjavalo svojim sjajem grmove, granje i debla, planine i dolove, rijeke i jezera. I najudaljeniji predmeti zrcalili se u zlatnim zrakama kao potpune slike, obasjane sivom, prozirnom maglicom. Predobri Stvorac pregledao je s nebeskih visina cio svijet; na prostranim i nedoglednim poljanama talasalo se zlatno klasje, teška zrnca raži i pšenice podrhtavala u svojim mekanim jastucima kao srebrna zvonca na kalpaku junaku, a u ševarju, u džbunovima, u debelom hladu dubrave i gaja cvrkutale, pjevale, veselile se ptice milo-pojke. Medju pšenicama i ražima pukle tamno-zelene livade prostirući se po brežuljcima, dolovima, uvalama, a presijecaju ih ovdje ondje žuboreći potočići bistrom, zelenkastom, hladnom vodom, nad kojom plivaju vodeni ljiljani, lopoči, potočnice, a oblijetavaju ih časimice milijuni sitnih kukaca, muha, komaraca i ptica. Zrak je topao, mio, svjež i ugodan. U jednom trenutku zatitra milijun titraja i čini se oku, da sam svemogući nebeski Otac u mirisavom zraku prede i tke zlatne i svilene mreže.

Sunce je poodmaklo dobrano, a medju omorikama i borovima, hrastovima i bukvama osjećala se ipak proljetna svježina. Naokolo carevaše carstvo pjesme. Sva priroda kao da je snivala u samom naručju andjeoskom. Začas prekinuo je i vjetrić svoje pirlitanje, a šuma, livade, oranice, baščine, jarci i prijerovi stajahu nepomični, netaknuti. Drveća spuštahu polagano lisnate svoje krošnje, kao da se spremaju na počinak.

I nasta sveti mir.

A uz taj svečani mir plivaše sve u vječnoj sreći i blaženstvu. Nebeski svod kao da se od dragosti smiješio, a u nedoglednoj, beskrajnoj daljini obzorja nasladjivao se svemogući Tvorac raskošima poljâ i šumâ, livadâ i vodâ.

Jasjo i Kasja još uvijek lutahu šumom berući djurdjice i zimzelen, smijući se i šaleći. Priprost čovjek pjeva kao ptica, onako od srca, kako zna i osjeća, jer to je odsjev njegove duše. I ugljar zapjevucka priprostu, sjetnu pjesmicu. Pjesma je doista odavala svu nježnost njegove priposte duše. —

Mlado, uporno djevojče udara u inat sa svojim draganom i pripovijeda, kako će mu umaći, ali sve badava, on je nikako ne pušta iz svoga

srca. Ona mu ispovjedi, da će se pretvoriti u zlatno prstenče i otkotrljati cestom, zaprijeti joj se dragi, da će je svojim bistrim pogledom ipak ugledati na cesti, ma i u prstenčetu; ona će se pretvoriti onda u zlatnu ribicu, on će je ipak uhvatiti u svilenoj mreži; ona će se preobraziti u patku, on će je ipak uloviti kao siguran lovac. Napokon djevojče uvidja, da se nikako ne može od dragana osloboditi i sažalno pjeva:

Na nebu bit ću zvijezda jasna,
I sjat ću k'o djevica krasna,
I opet ne ću krvcu lit,
I nikad tvoja ljuba bit.

Momak se ne boji te prijetnje, nego joj odgovara:

U crkvu božju ja ću poć,
Bog će mi biti u pomoć,
I past će s neba zvjezdica,
K'o ubijena ptičica.

Djevojče vidi, da se od njega ne može osloboditi ni na zemlji ni na nebu, pa zato se pokorava providnosti božjoj i pjeva:

Bit ću tvoja, dragi moj,
Moj je život — život tvoj!
Providnosti to je glas,
Bog nek štiti vazda nas!

„No, Kasjo?“ nato će ugljar.
„Što je, Jasjo?“
Ugljar slavodobitno zapjeva:

I past će s neba zvjezdica,
K'o ubijena ptičica.

Kasja bijaše sva smetena, nekud daleko — daleko zamišljena, ali se i nehotice nasmija i kao bajage odvrati:

„Nabrala sam puno djurdjicâ, lalâ, potočnica, sve bi to trebalo poškropiti svježom vodom, jer će do večeri svenuti.“

Vrućina bivala sve jača, a povjetarca ni za lijek. Omorike i borići mirisahu od smole. Preko nježnoga Kasjinog lica krunile se kapljice znoja, a njene plave oči bijahu sumorne. Ona skine maramku s glave i milo pogledje momka. Ugljar joj uze košaricu iz ruke i reče:

„Čuj, Kasjenko! Dvadeset koraka odavde dvije su topole, a medju topolama izvor-voda. Hodi, Kasjenko, da se napijemo hladne vodice!“

Podjoše. Šumsko tlo bijaše vlažno. Tu i tamo vidjao se po koji struk lista od jagoda i maka na mokroj, vlažnoj rudini. Na tom vlažnom tlu pružio se cijeli red što većih, što manjih topola. Zašli su u sumračnu, vlažnu dubravu, koju kroz gusto granje tek malo rasvijetljivahu sunčani traci i bacahu na njihova lica jasno-zelenu boju.

Jasjo i Kasja hodahu sve dalje pod sjenama toga hlada i tim močvarnim tlom. Najednom izmilji medju topolama mala čistina, puna bistre vode, iz koje je provirivala trstika, sita, vrbinje, a površinom se širili lopoči, potočnice i vodeni ljiljani. Odmjereno i prozirno vijugali se vodeni zarezi i potezi oko drveća. Lagano taknuti povjetarcem zibali se

nježno bijeli ljiljani; jedni se drugima naklanjali i milovali slatkim cjelovima. Po njihovim širokim, vodom porošenim listovima odmarali se vodeni skakavci i zujali svoje vesele pjevanke. Katkad priletio i koji leptir i uplašen gibanjem trstike i šaša odmaglio je u nepregledni svemir. Dalje bijaše tiho, pusto, skrovito, zabataljeno, od ljudih zaboravljeno, lih od ptica, cvijeća i kukaca napunjeno mjesto.

U takovoj samoći vične su prebivati vile, vještice, vukodlaci i drugi dobri i zli šumski dusi. Kasja stupaše prva, stane na obalu i pogledje u vodu, u kojoj se odrazi njena ljupka, tankovita prikaza, i ona pomisli u svom sujevjernom srcu, da zaista žive i postoje one lijepe i zamamljive vile, koje se često puta ukazuju šumarima u šumi i plovcima na vodi.

Marama joj se s glave spustila na okrugle ramenice, vjetar raščupao njene pletenice i uvojcima se igrao po njenom visokom čelu. Bujna kosa pala joj po upaljenom od sunca licu, a plave joj se oči i koraljne nausnice smiješile nevino, radosno, neprisiljeno. Uspravna i vitka, lijepa i ljupka, prava šumska vila! . . .

Tko ju je ovaj čas pozorno i oštro promjerio, morao je i nehotice pomisliti: sad će, nâ, skočiti u vodu, odletiti u oblake, pod sunce, u maglu, pretvoriti se u ljiljan, u jorgovan, u bazgov cvijet. I da se dotakla čovječja ruka njenih nježnih cvjetnih latica, čuo bi se zacijelo neki vrhunaravni glas:

„Ne doticaj me se, nečisti stvoru!“

Kasja nasloni glavicu preko vode, pletenice joj se rasplinuše po ramenima, a ona okrenuvši se ugljaru reče:

„Kako ćemo se mi ovdje napiti vode?“

„Kao ptice!“ odvrati ugljar i upre kažiprstom u pliske i djetelje, koji se u blizini napajahu dižući kljunove k nebu. No ugljar bijaše spretniji od ptica. Ubere veliki ljiljanov list, smota ga u šiljasti lijevak, zagrabi u nj vode i pruži Kasji.

Kasja se napije iz lijevka, za njom momak.

Djevojče je i dalje bralo cvijeće, mladić odreže vrbovu šibu, te iz nje izdjela pastirsku frulu, stavi je na usta i zasvira prostodušnu pjesmicu, kakvu pastiri sviraju u tiho predvečerje po plandištima. Nježni zvuci odjekivahu neopisivom mekoćom u toj skrovitoj šumskoj samoći.

Nakon stanke snimi ugljar frulu s usta i prisluškivaše sa čeznućem, da uhvati jeku, koja se razlijegaše medju topolama. S njim prisluškivahu zagasite topole, bistro jezero i u rogozu sakrivene ptice. I zamalo zabruji svemirom kao odziv tiha sviralica, nježna, tankoćutna, vilinska . . . Tišina, mir, ni dah se ne čuje! . . . Slavuj je zabiljisao . . . prestao . . . i opet zabiljisao . . . Pozivao je pastire na junački mejdan — na pastirsku pjesan! . . .

Biljisao je! Ljiljani uzdigoše svoje čaške, potočnice se priljubiše, trstika prestala šuštati, nijedna se ptica ne oglasi . . . samo kukavica, taj nemirnjak, prelijetaše preko vode, sjede na čvorasto deblo, diže glavu u vis, zine i glasi se vjetrenjasto:

„Kuku, kuku!“

Zastidivši se svoga drskoga glasa zašuti.

Uzalud se Kasja okrenula od obale jezera prema glasu kukavice držeći u ruci kiticu potočnica, uzalud je pitala:

„Kukavico, sinja kukavico, hoću li dugo živjeti?“

Kukavica nije odgovarala.

„Kukavico, hoću li biti bogata?“

Kukavica ni bijele.

Sad upita ugljar:

„Kukavico, sinja kukavico, hoće li skoro biti moji svatovi?“

Kukavica ni glasa.

„Ne će da nam odgovori! Hajdemo u šumu!“ reče mladić.

Odoše u šumu, nadju veliki kamen i tu ostave košaricu i ubrano cvijeće. Kasja sjede na mahovinu, poče plesti vijence, a momak joj pomagaše. „Grom“ se izvalio kraj nje, ispružio krake, objesio jezičinu i glasno hukao, pozorno motreći, ne bi li mogao zaskočiti na koji živi stvor.

Ali u šumi vladaše naokolo najveća tišina. Sunce se nagibaše k zapadu. Kroz granje prodirući sunčani traci bivahu sve više crvenkastiji, te pokrivahu šumsko tlo s velikim, žutim pjegama. Zrak bijaše suh, zapad se zaodio večernjim rumenilom, kao more rastaljenim zlatom i cilibarom. Ugodno, toplo, proljetno predvečerje skrletilo se na nebeskom obzorju.

Iz stoljetnih debelom korom obraslih stabalja počeše gmiljeti sumorni, gladni šišmiši; u valovima zlatnoga sutona gomilahu se rojevi sitnih, jedva vidljivih gusjenica: komarci zujahu svoju žalosnu popijevku. Po stabalju ljuljahu se ptice za slatku uspavanku. Od časa do časa javljao se kos, a njega izmjenjivao slavuj božanstvenim biljisom. I sve redje odzvanjahu ti glasovi. Pomalo zaspi u prvom sutonu sve živo, tek je povjetarac strujio vazduhom kao nježna glazba. Lješnikovi grmovi izpružiše svoje lisnato granje, hrastovi gundjahu tiho, a gusto vrbinje zažubori još jednom i prvi suton reče:

„Laku noć!“

Nebo bivaše sve crvenije, a na istoku poče tamniti. Cijela šumska družba sjedini se u ozbiljan, veličanstven zbor. Tako običaje šuma u sutonu, prije svoga počinka, obaviti svoju skromnu molitvu.

Drveća šaputaju hvalospjeve o slavi božjoj i kao da zbore poput živih stvorova ljudskih. Jest! Samo nevine duše razumiju to veličajno, blagoslovljeno govorenje! Jest! Samo čista srca čuju i shvaćaju, kako veličanstveni zbor starih hrastova pjeva psalme!... Omorike, jele, veselite se! Gospod nam je darivao blagi, topao danak i šalje nam sada na zemlju zvjezdastu, sjajnu noć. Velik je Gospod i svemožan!... Svemožniji od nas i predobrostiv! Hvalite dakle Gospoda gore i sve glavice; stabla plopovita i svi cedri!... Zvijeri i svekolike živine; zmije i ptice pernate!...

Večernji suton se smiješi, a veličanstveni zbor udari:

„Tebi na slavu, o Gospode, sipljemo mi jele i omorike iz kandila mirisavi tamjan, balsam i smolu!... Oče naš, koji jesi na nebesima, sveti se ime tvoje!...

Za ovima dolazi zbor vrba:

„Na nebu se kupa u zlatnom skrletu večernje rumenilo, o Gospode, a o njegovu svijetlu sjaji se i ljeska naše lišće!... To zlaćano lišće ni-

čice pada pjesmom hvaljenicom pred tobom, o Gospode, a zvuci, što se razliježu s tananih zagranaka naših kao svirka harfe, tebi slavu poje, o predobri Oče naš!....

Iza ovih udesiše žalosne vrbe:

„I na naše sjetne grančice kaplje večernja blaga rosica. Slava svevišnjemu Bogu! Veselite se, braćo i sestre, jer nebesa rose večeruju rosu!“

A u tom veličanstvenom zboru bojazljivo dršće samo jasika, jer ona je dala drvo za križ Spasitelja svijeta i tek bolno uzdahne:

„Gospode, smiluj se meni!“

I jagoda se moli. I ona pjeva djetinjim glasom u ovom zboru:

„Jagoda sam, o Gospode, malena i u mahovini sakrivena, ali ti me čuješ, vidiš i ljubiš. Jest, maljušna sam, ali sam ponizna! Tebi, Gospode, slava uvijeke!...“

Tako moli svako veče šuma. Takvu crkvicu gradi svako veče sa zemlje k nebu i diže se gore, u nehotične visine, gdje se sjaji samo srebreni zvjezdani prah, mliječni putovi i zvijezde, a nad zvijezdama, gdje stoluje — sam veliki Bog...

I u takovom trenuću uroni sunce u dubljinu morsku, ratar spremi svoj plug i hiti k svomu ognjištu. Ričući vraćaju se s paše goveda i hrle k svojim jaslama, a ovce u svoj tor. Onda biva sve više — više tamnije. U daljini sela škripi djeran na bunaru, pendžeri se rasvijetle, a noćnu tišinu prekida lavež pasa i zuj klepke i zvonaca...

Kad je Kasja sjela na mahovinu pokraj kamena, da plete vijence, još je sunce sjalo nad šumom, a njegovi se traci kidahu po sjenama lišća i ogranaka i bacahu svijetle pjege na njeno lice. Posao joj je zapinjao, bila je od sparine i puta umorna. Ruke joj klonuše. Topao povjetarac cjelune njene oči i lišce, a šuštanje stabalja uljulja je u blagi san. Njene velike, lijepe oči bile su teške i pospane; njene sljepočice počnu se lagano zaklapati, ona prisloni glavicu na kamen, otvori još jednom oči i glednu zadivljeno kao dijete u božji svijet. Tada se u jedan zbor sjedini šuma i nebo, drveće i bilje, ptice i cvijeće i — nasta mrak. Kasja nasmijana, cjelovima prirode obasuta — — zaspi...

Njenu glavicu okruživahu blage sjene; košuljica na njenim grudima talasala se na bajnoj mjesečini i zlatila se u ružičastom i grimiznom sjaju. Lagahan uzdah taknu se njenih grudi i nestade ga kao jeke sa žice gusala. Koli mila i krasna bijaše Kasja u tom sutonskom sjaju! Ugljar nije s nje skidao oka. Tako je samo u crkvi promatrao slike u zlatnim i šarovitim okvirima.

Kasja držaše nedovršeni vijenac u ruci. San ju je krijepio; ona se smiješila kao dijete, koje se zabavlja s andjelima. Ta ona je i razgovarala s andjelima, jer bijaše čista, nevina, mirisava kao dijete i cio dan posvećivaše slavi božjoj pletući vijence za crkvu. Momak sjedjaše kraj nje. Neustrpljiv je. Neko neobično čuvstvo punilo mu jake grudi; njemu se se činilo, da njegova duša ima krila i da leti u nebeske prostorije. On nije sam pravo znao, što se s njim zbiva i obuzet neodoljivom snagom svete ljubavi upravljaše svoj pogled k nebu.

Kasja je spavala, a Jasjo bdio. Tama je zahvaćala sve šire opsege. I zadnji potezi grimiznoga svijetla borili se sjenama. Suton se spremao u potpuni san. Najednoć zaromoni srebreni glas zvona sa zvonika tamo od jezera. Jasni zvuk razlijegao se preko pospanih valova jezera i lebdio je na krilima noćnoga povjetarca u svu šir milozvučno i skladno. Dirljivi akordi zvona pozivahu pobožne vjernike na večernju molitvu i navješćivahu doba počinka.

„Dosta je truda i posla!“ progovaraše zvono.

„Podjite na počinak pod okriljem božjim! Dodjite, oj, dodjite vi utrudjeni k Bogu: u njemu je sva milina i slast! . . . Ovdje je mir, ovdje veselje, ovdje počinak! . . . Dà, počinak! . . . Počinak! . . .

Ugljar čuvši brujanje zvona skine kapicu s glave, Kasja protare oči i ljupko upita:

„Zvoni li?“

„Na večernju molitvu!“

„Pomolimo se i mi!“

Klekoše na kamen, kao na stube žrtvenika.

Kasja je blagim, svesrdnim, punim dubokih osjećaja glasom recitovala večernju molitvu, a Jasjo za njom tiho, skrušeno, pobožno . . .

Klečeći jedno uz drugo molili su kao djeca božja. Umiljeni zefir povjetarca strujio je od istoka k zapadu. U njegovu svijetlu lebdilo je mnoštvo krilatih andjela nad glavama Kasje i Jasja. I njih se dvoje sjedini sa zborom andjeoskim i postadoše njima slični . . . Vedre, čiste, nevine duše! . . . Kasja i Jasjo bijahu čestita djeca božja . . .

U PROLJEĆE.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Zdravo da si, moja čarna goro,
Moj žubore, — moja slatka česmo,
Zdravo, sele, — zdravo, grle bielo,
I slavuja kićenija pjesmo! . . .

Oj, proljeti — ljuvena i zlata,
Starog debla zeleni se lice,
Samo moga nikad već proljeća —
Iz mog panja nikada mladice!

I ŽENA SE DADE KATKAD NASAMARITI . . .

Humoreska ČIČA JOSE. (Lovas.)

Kao dobar i iskren muž držao sam se u mladom svom bračnom životu dosad uvijek načela, da zlatne svoje ženice, koju od srca ljubiš, ne smiješ varati. No jednom sam se zgodom uvjerio, da je često puta ipak od koristi, ako se katkad pred njom nešto malo pretvaraš i prenavlaš, pogotovu ako nemaš dovoljno moralne snage i jakosti, da joj se usudjuješ otvoreno opirati i raditi ovdje, ondje i po svojoj glavi, a ne samo slijepo joj se pokoravati i ispunjavati svaku njezinu želju.

Ne mislite, milostive gospodje, da kanim ovim svojim riječima upućivati cijenjene vaše bračne polovice jakoga spola na zlo i nagovarati ih,

da se i oni ugledaju u nelijepi moj primjer. Ne, nikako, jer mi taj sotonski posao ni u snu ne pada na um, — nego nasuprot; ja hoću da vas upozorim, e u bezazlenosti svojoj ne nasjedate prevejanim i lukavim svojim muževima, kao što je i mila moja ženica jednom nasjela bila meni, a da si ni najmanje nije bila toga svijesna.

Čujte me samo!

Svaki od vas, koji je imao sreću da okuša lasti i slasti slatkoga bračnoga jarma, dobro znade, što znači imati udoban stan, kojemu ne možeš mnogo da prigovoriš. Kako mirno, zadovoljno i srećno ti teku u njemu dani. Kako radosno se vraćaš u ljupki svoj dom!

Tako je bilo i sa mnom. Prva sam tri mjeseca svoga novoga bračnog života proživio u stanu, da ne možeš bolje i ljepše. Sobe velike i zračne, izgled na ulicu prekrasan, iza kuće prostrana zelena bašča, zasadjena voćkama, pod kojima smo se poslije podne i u predvečerje odmarali u hladu, susjedi uljudni i mirni živeći više manje svaki za sebe i ne brineći se mnogo za nas i naše prilike — a ma jednom riječju sve što čovjek može da si zaželi. Bili smo srećni, što smo se namjerili bili na takav stan i zakleli se u onom mladenačkom svom ushitu, da ga ne ćemo tako brzo, a možda i nikad ostaviti. Pogotovu je mojoj ženici nada sve prijao. Do glavnoga je trga imala samo nekoliko koračaja, a što je glavno bilo za nju, mati joj je stanovala tek dvije, tri kuće podalje. Istina, ja sam trebao čitava tri četvrta sata do svoga ureda, ali što mi je to u one dane smetalo, kad sam znao, da je mojoj miloj ženici stan u volji, a usto sam bio mlad i zdrav.

„Barem ćeš se malo prohodati, imat ćeš bolji tek i sladje ćeš spavati!“ utješila me, kad sam joj se jednom zgodom — tobože kao u šali — usudio potužiti na udaljenost svoga ureda i na umornost. Ja joj dakako nijesam prigovarao, a tko da i prigovori svojoj ženici odmah za prvih dana srećnoga braka! Ta bilo mi je drago, kad je ona bila zadovoljna.

Nažalost to sve nije dugo potrajalo. Nastali su hladni i kišoviti jesenski dani. Bašča je iza kuće opustjela, i nas je ubrzo prošla volja silaziti u nju. Pa onda, Bože mili, ona kiša i ono silno blato, koje sam gazio idući u ured! Prozebao, mokar i blatan do koljena dolazio bih onamo i isto se takav vraćao kući. I bit će, da je naš kućegazda zamijetio, kako mu blatnim svojim cipelama prljam i mažem vežu, stube i hodnik, jer nam je početkom četvrtoga mjeseca iznebuha povisio stanarinu gotovo za jednu četvrtinu, što je bilo — s obzirom na skromne moje dohotke i velike troškove — veoma mnogo.

„Ništa zato,“ utješila me i opet dobra moja ženica, „neka mu bude! Mi ostajemo ipak u stanu! Stisnut ćemo se i štedjeti! Umjesto da popušiš danomice po pet smotaka, puši odsada samo po jednu ili najviše po dvije, jer i onako nije zdravo, da toliko pušiš! Zdravlje neka ti bude nada sve, jer sad nijesi više sam, nego imaš mene, pa treba da se čuvaš. A čini mi se, da ti i crna kava iza objeda škodi, jer si nekako poblijedio u lice, kako me majka onomadne uvjeravala, a što sam već više puta htjela da ti kažem. Pa ako ti baš crna kava i ne škodi, a ono ti ni ne

koristi, kao što niti to tvoje pušenje, jer eno mene, koja niti pijem crnu kavu, niti pušim, pa sam ipak, hvala Bogu, i čitava i živa.“

Hu! Ali neka bude! Ta koji se dobar muž iza tromjesečnoga sretnoga braka ne će miloj i dražesnoj svojoj ženici za volju odreći takovih trica, ako i nije kao neženja mogao da bude bez njih.

No sve bi se to bilo dalo još kako tako podnositi, da nije došlo još i gore. Hu! Trista im jada! Još i danas me spopada gnjev, kad se sjetim toga.

Slušajte!

Naši su dosadašnji kućegazde iznenada prodali svoju kuću. Ne znam, koji ih je bijes naputio bio na to. Meni je, da iskreno kažem, u prvi mah bilo to veoma milo, jer sam ih i onako poprijeko gledao od onoga dana, otkako su mi povisili bili stanarinu.

Novi se gazda doskora uselio. Grom ubio njega i njegovu obitelj! Sad sam tek vidio, što su nam bili stari naši gospodari. Njih dvoje, muž i žena samo, bez djece živjelo je skromno, tiho i mirno, te ih gotovo nijesmo ni čuli ni vidjevali osim oko prvoga dana u mjesecu, kad je trebalo plaćati stanarinu. Ali ovi novi! Hu! Trista im gromova! Bila je to obitelj od šestero glava, on, ona, troje djece izmedju dvanaest do šesnaest godina i nje-

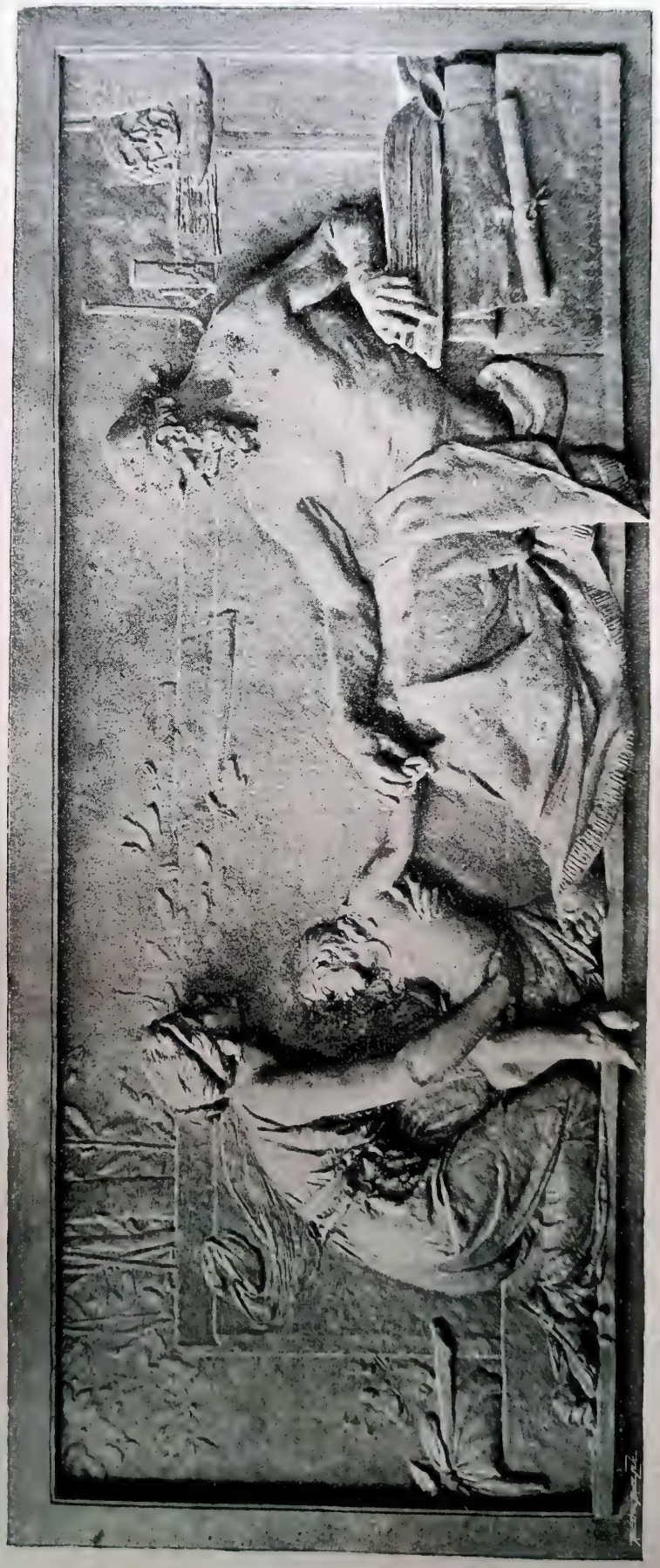

ROBERT FRANGEŠ: MEDICINA.

zina sestra, gospodjica Amalija u najromantičnoj dobi od nekih trideset do trideset i pet godina. Da, da, ta gospodjica Amalija! Zlatno djetešce! Ali stani! Kuda sam to zabasao! O tom kasnije! Pripovijedat ću vam radije redom!

Čini se, da su djeca novoga našeg kućegazde bila veoma glazbena, jer je najstarija kći udarala u klavir, njezin mladji brat svirao gusle, a najmladji brat brundao po tamburici. Ako i nijesam protivnik glazbe, što više, ja u njoj uživam, ipak me njihovo „sviranje“ nije ni najmanje uznosilo i oduševljavalo. Ta pomislite samo! Čas klavir, čas gusle, čas tamburica, sad po dvoje, sad opet sve troje zajedno. Pa da su im glazbala barem uskladjena bila, i da su svirali što osobita! Ali da! Njihov je glazbeni program, kako sam se mogao ubrzo da uvjerim, obuhvatao zasad tek nekih deset do dvanaest pjesama, koje je uostalom fićukao već svaki deran po cesti. Uvijek isto, jedno te isto!

Predočite si sad moje muke i zalamajte od samilosti nada mnom rukama, ako imade u vama ma iole čuvstva sućuti i saučešća! Ujutru, kad bih običavao dosad najsladje spavati, — ej, tad bi me prenuli iza ugodna sna još ugodniji zvukovi i glasovi, koji bi iz gazdina stana kroz tanku stijenu iznenada u najžešćem „fortissime“ i „furioso“ doprli do nas. Mrk i zlovoljan, teške i mamurne bih se tad glave izvlačio iz postelje i vucario iz jedne sobe u drugu jedva iščekujući čas, da mogu u ured, kamo bih odsad prvi dolazio. O običajnom mom dosadašnjem drijemanju na divanu iza objeda, koje mi je tako godilo i tako me krijepilo, više ni govora, a ni govora više o kakovom ozbiljnom duševnom radu uveče, jer mi je to neprestano „sviranje“ živce tako uzrujavalo, te nijesam mogao ni na što ozbiljno više da mislim. Pa ako bi se glazbovanje u susjednoj sobi začas katkad i utišalo, sad bi mlada gospoda uz silnu buku i štropot skakala po hođniku i stubama i dizala takovu galamu, da se od nje orila i tresla čitava kuća. Kako željno sam iščekivao čas, kad će darovita ta glazbena djeca pod noć ipak već jednom ušutjeti — a to je bivalo prilično kasno! A kad je jednom i to vrijeme teda negda svanulo, tad bi se stalo iz dvorišta javljati zavijanje, lavež i tulenje gazdina pseta, svezana o lanac, koje bi trajalo gotovo kroz čitavu noć.

Bilo mi je, da iskočim iz kože, jer se moj ugodni dosad stan pretvorio najednom u pravi pravcati pakao, kojega treba da se što prije oslobodim.

Mojoj ženici to sve kao da nije ni najmanje smetalo. Njezino je lice bilo uvijek vedro, a spavala je slatko kao da kletih i nemirnih tih susjeda uopće i nema.

„I tebi da to smeta?“ okosi se jednom na mene, kad sam joj spomenuo bio nešto o toj nesnosnoj halabuci i htio joj predložiti, da selimo u drugi stan. „Gle, gle, tko bi i mislio, da si tako nježnih i osjetljivih živaca! A ja, da ti istinu kažem, ja uživam u tom. Ta čitav sam dan jadnica sama i prije, dok još ovih evo ovdje nije bilo, činilo mi se, kao da sam u kakovoj osamljenoj pustari. Sad barem znadem, da sam medju ljudima! Čudnovat si ti čovjek! Jamačno bi najvolio, da me zatvoriš u

LJETNIKOVAC MIRAMAR KOD TRSTA.

RIJEKA: LUKA S PALAČOM „ADRIJE“.

duboku kakovu tamnicu, do koje ne bi nikad dopirao čovječji glas! Zar si me zato ženio?“

Teškom mi je mukom pošlo za rukom da je umirim uvjeravajući je posve ozbiljno, da prigovaram tek od šale, te da je i meni to sviranje, buka i vika ugodan odmor iza napornoga rada i posla u uredu. Da joj spomenem, kako bi bilo najbolje, da selimo — o tom zasad ni pomisli. Strpi se, jadniče, i šuti!

Medjutim da su moji susjedi ostali samo kod svoga „glazbovanja“, još hajde, de, bijes ih nosio, ja bih se možda s vremenom priviknuo bio i na to. Ali dakako! Bit će, da ih je uza svu tu divnu glazbenu zabavu stala doskora mučiti dosada, jer su malo pomalo počeli posjećivati i nas isprva tek ona ili on s gospodjicom Amalijom, a kasnije dabome i čitava obitelj. Ti posjeti, koji su prvih dana bili veoma rijetki i kratkotrajni, postajali su s vremenom sve češći i dulji, dok nijesmo napokon imali čast, da nas gotovo svako veče poslije večere do kasno u noć zabavljaju. Oj, bogo mili i dragi! Divne li zabave i nezaboravne! Tuj se i sviralo i pjevalo sve u šesnaest, pače i deklamovalo, čujete li, deklamovalo, u čem je po uvjeravanju naših kućegospodara osobito gospodjica Amalija pokazivala izvanredan i udivljenja vrijedan dar, česa medjutim ja, medju nama rečeno, ni izdaleka zamijetio nisam. Pa kad bi se mlada gospoda „umjetnici“ umorila i dobrostivo udostojala prestati sa svojim produkcijama, tad bi se raštrkala te stala navlačiti i natezati po našim sobama, gaziti sagove, zavirkivati po svim kutovima i ormarima, a ponajpače premetati i razbacivati moje knjige i ilustrovane časopise, koje sam dosad uvijek tako pomno slagao i čuvao ih poput dragocjenoga amaneta. Za to bi vrijeme moji odrasli gosti sjedjeli u toploj blagovaonici uz vino i čaj i živahno raspredali sve dnevne dogadjaje počevši od susjedove kuće pa širom svijeta na sve četiri strane.

Da me takove zabave nijesu osobito oduševljavale, možete si misliti i sami, i da nije bilo moje ženice i njezinih potajnih značajnih pogleda, bio bih im unapréčac učinio kraj i čitavoj toj bagri od kućegospodara na fini način pokazao vrata. Ali ovako sam svladavao i utišavao u sebi bijes i zatomljivao na silu drijemanje — i prijazno odgovarao na sve upite svojih cijenjenih gostova, „od srca“ se smijao „duhovitim“ dosjetkama svoga kućegazde, zabavljao njegovu suprugu i najspremnije dvorio gospodjicu Amaliju slatkišima, likerom i voćem.

Moja je dobra ženica bila sva ushićena s tih večernjih posjeta i zabava.

„Hvala Bogu, što smo se namjerili na ovakove divne susjede,“ znala bi mi govoriti, iza kako bi nas teda negda ostavili susjedi. „Što bismo, dušo, radili nas dvoje sami za ovih dugih i dosadnih zimskih večeri? Zar ne, dušo, da je i tebi milo i drago, što nas posjećuju?“ i kod toga bi me nježno uhvatila za brkove i od miline me potreptala po licu.

Isprva sam joj — dakako — potvrdjivao i povladjivao, jer koji mladi muž može da odoli svojoj ženici i krati joj nevino veselje? Tako je bilo i sa mnom. Ali kad sam vidio, da te „zabave“ i to veselje traju dan na dan i da mi smetaju ne samo u mirnom mom bračnom životu, kakav

OPATIJA: SJEVERNO (SCHILLEROVO) ŠETALIŠTE.

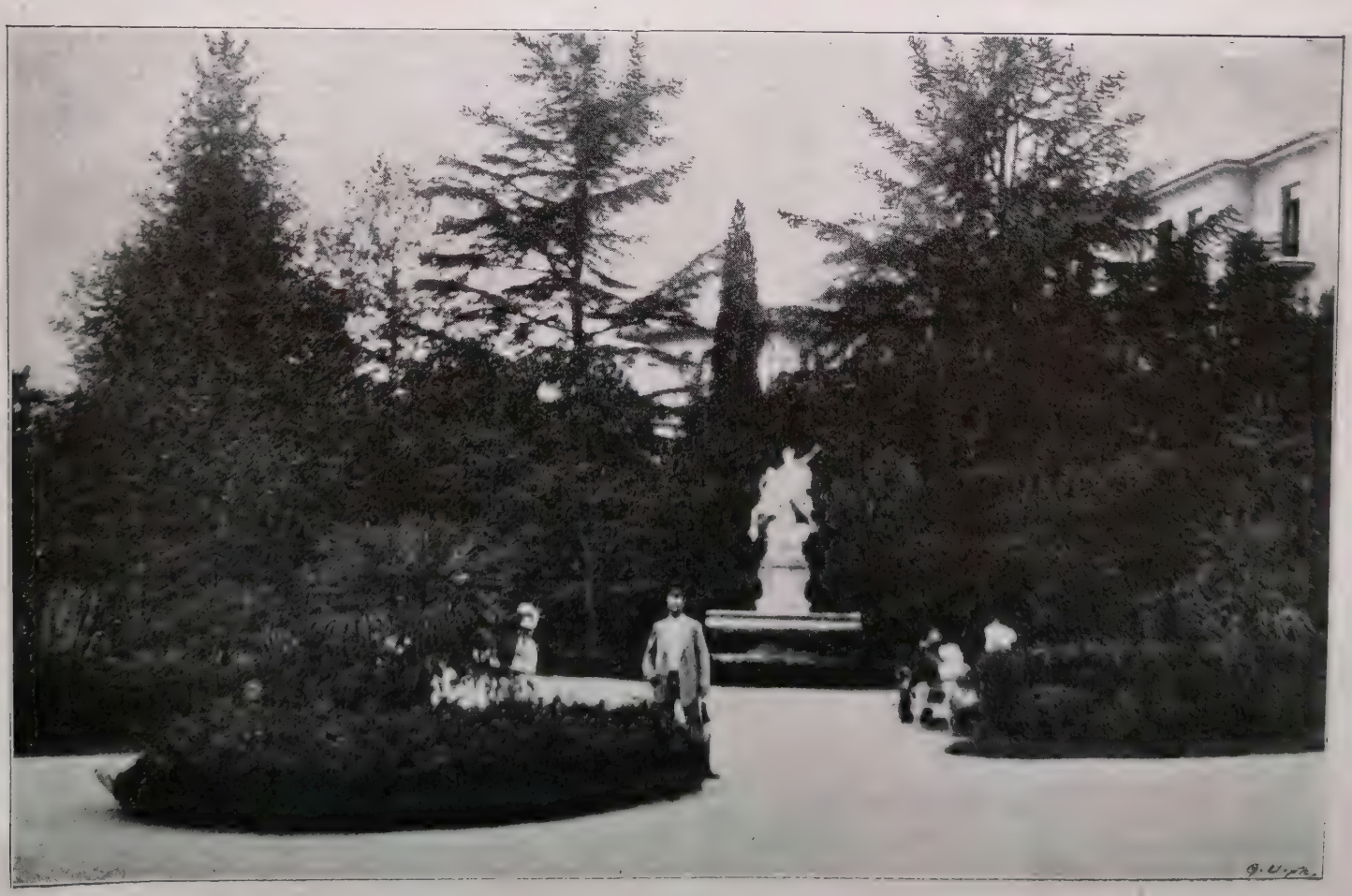

OPATIJA: DIO PERIVOJA.

sam si još kao neženja u mašti svojoj zamišljao, nego u ozbiljnom književnom radu, stao sam se, što no riječ, i pred ženom „buniti“, a konačno je u meni tako uskipjelo, te sam joj se jedno veće usudio izjaviti u lice, da ja toga ne mogu više da podnosim, pa ako ona ne će svemu tomu da učini kraj, da ću jednostavno otkazati stan.

Ej, da ste sad vidjeli, kako se veselo i razdragano lišce moje ženice iznenada preobrazilo i usplamtjelo.

„Što? Da selimo? Iz ovoga divnog stana da selimo? Jesu li ti vrane doista sav mozag ispile? Što još! Hvali Bogu, da smo se namjerili na takav stan! Radije ću se raskrstiti s tobom i odreći se tebe negoli da selim! Nezahvalniče! Da me ljubiš, ne bi ti nikad ni u snu palo takova što na um! Da, da! Prije, dok sam bila još djevojkom, uvijek si mi govorio, da bi volio sa mnom stanovati ma i u pustoj spilji, a sad eto, dakako, sad, kad sam ti postala ženom, sad, da, da, sad ti sve smeta! Uh! Jadne li mene! Majčice moja zlatna, zašto si me tužnu porodila!“ i sirotici potekoše guste i krupne suze niz lice.

Što sam htio? Stao sam joj se zaklinjati i uvjeravati je o svojoj ljubavi, umolio je, da mi oprosti i da ne ću nikad ni riječi više spomenuti o kakovoj selidbi, jer da sad i sam vidim, kako je moj prijedlog bio glup i bez ikakova razborita temelja.

I tako sam i opet — kao dobar muž — popustio mojoj ženici, popustio, velim, — ali samo naoko. Odluka, da selim iz stana, postajala je u meni od dana u dan sve čvršća. Ali samo kako i na koji način da izvedem svoj naum? Kolike li noći nijesam prospavao, koliko li dana u uredu ništa radio razmišljavajući o toj svojoj odluci. Domišljao sam se i ovom i onom, mozgao i ovako i onako, ali sve uzalud — nijedna mi moja osnova nije bila po volji, jer sam znao, da će se svaka od njih razbiti o tvrdu i jaku volju moje žene. Pomišljao sam na to, da sam svoje volje zamolim za premještenje iz Zagreba, pomišljao sam, da se rastavim sa ženom, a da iskreno kažem, bilo je časova, kad sam posve ozbiljno pomišljao i na samoubojstvo . . .

U toj svojoj ljutoj nevolji utečem se dobrom svom prijatelju i drugu iz mladih dana Joci Trkonji. On je bio jedan od rijetkih onih ljudi, koji su se znali neobičnim oštroumljem snalaziti u svakoj zgodi i nezgodi u životu i izvlačiti se spretno iz svakoga škripca.

Iskreno i otvoreno ispripovjedih mu sve svoje jade i nevolje, patnje i muke. Nijesam zašutio — a ma — ni najmanje sitnice.

On me je pomno saslušao ne prekidajući me nijednom riječi. Kad sam svršio, udario je u gromotan smijeh, lupio me šakom po glavi tako „nježno“, da su mi se sve zvijezde zakresile pred očima i poviknuo u sav glas:

„Ti si luda! I s takovim tricama i kučinama dolaziš preda me! Kad sam ugledao bio tvoje očajno lice i tvoje gotovo suzne oči, ej, pomislio sam, da te je — tko zna — kakova golema nesreća zadesila! Ali ovo, što evo ti meni pripovijedaš, ovo, velim ti, nije ništa! To su djetinjarije!“

Ja izvalim oči.

LOVRAN: MOTIV IZ BARE.

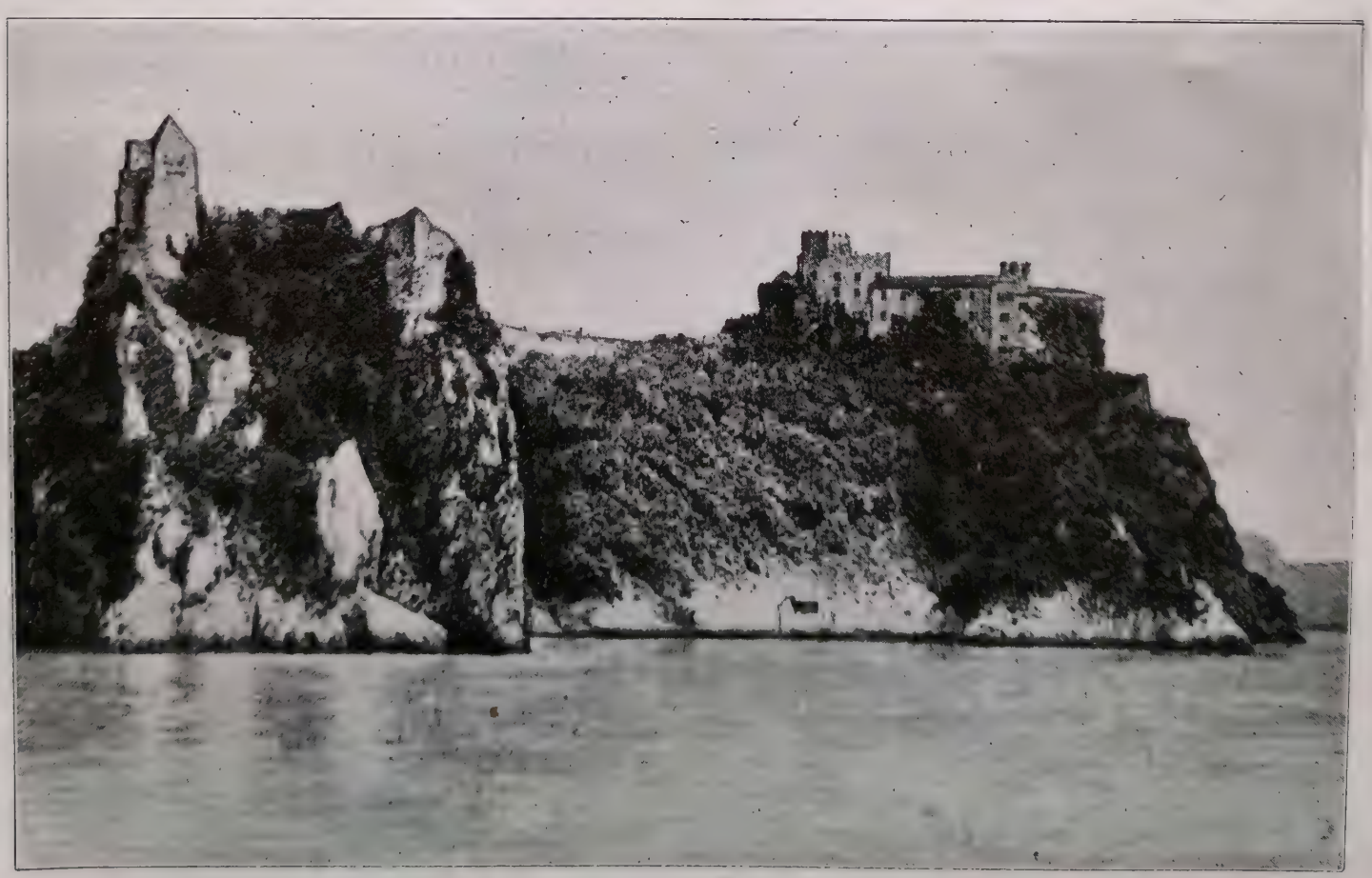

DIVIN (DUINO) IZ ISTRE.

U ALEGRIA.

TRI LJEPOTICE.

„Ti dakle to držiš za trice i kučine?“ uskliknem preneraženo, „a zar ne razabiraš, da mi ne preostaje ino, nego ili da se raskrstim sa ženom, ili da se dadem o svom trošku premjestiti, ili da se ubijem?“

„Ti si luda, rekoh ti! Ni jedno, ni drugo, ni treće! Ali čuj me! Prijatelj si mi i žao mi te je! Pomoći ću ti i dati dobar, gotovo izvrstan savjet, kako ćeš za kratko vrijeme moći da se seliš iz stana, šta više: tvoja će žena i bez tvoga znanja otkazati stan.“

Ja se počnem snebivati.

„Ta to je nemoguće!“ uzdahnem tužno.

„Što još! Slušaj me samo!“ i prijatelj mi je stao u pola glasa šaputati . . .

Kad sam tri četvrta sata kasnije izašao iz prijateljeva stana, bilo mi je, kao da sam preporodjen. Sa srca mi je spao bio težak kamen i meni je odlanulo.

I odmah sam se dao na posao, jer nijesam čovjek, koji bih mnogo oklijevao . . .

Pod večer onoga dana, kad me je zlatni moj prijatelj Joco Trkonja uputio, što imam da radim, uredjivao sam si pred ogledalom neobično dugo vremena kosu i brkove, stavio pod vrat novu ogrlicu, koju sam si u tu svrhu poslijepodne kupio, i navukao si kaput, koji bih inače nosio samo nedjeljom i blagdanima.

Mojoj ženici zamalo te nije ispala iz ruku zdjela s pečenim mesom, kad je ušla u sobu noseći večeru i opazila me ovako neobično svečano uredjena.

„Što ima to da znači?“ zinula je sva u čudu na mene.

„Što ima to da znači, pitaš me? Hm! Ništa, posve ništa!“ odvratim ja tobože nehajno. „Zar nije, dušice, posve u redu, da svoje gostove dočekujemo, kako valja? Da ti iskreno kažem, meni je neugodno, kad moram medju njima da sjedim u svom svagdašnjem uredskom odijelu. Čudim se, što mi to već prije nije bilo palo na um! Ja mislim, da si s tim sporazumna, a?“

Moja je žena šutjela — na veliko moje čudo.

Počesmo večerati.

Za vrijeme sam večere bio — neobično šutljiv, a usto svaki čas kradomice pogledavao na sat i pričinjao se, kao da potajice prisluškujem, čuju li se već koraci i žamor naših gostova.

„Dugo ih nema!“ uskliknem iznenada kao sam za sebe i zazijevam.

„Ta strpi se, doći će već!“ prekine me žena.

Ja se trgnem i oborim oči.

„Ti kao da večeras jedva čekaš, dok dodju, a? A dosad kao da ti njihovi posjeti nijesu bili u volji!“

„Ej, srce, hm, ta dakako, ali, hm, priučio sam se na nje, pogotovu kad znadem, da su tebi u volji, i da te veseli njihovo društvo! Što ćemo!“ i opet zazijevam.

Žena me pogleda ispod oka i upravo htjede nešto da mi kaže, kad se začuje na hodniku buka. Ja skočim sa stolice, ostavim i ženu i večeru, poletim prema vratima i otvorim ih.

„Dobro došli, gospodo, dobro došli! Sluga pokoran, ljubim ruku, klanjam se, gospodjice Amalijo! Izvolite samo!“

Ono sam veče sjeo odmah uz gospodjicu Amaliju i zabavljao je, kako je nijesam nikad dosle, što više, — s njom sam pjevao i duet na veliko čudo moje ženice i onih ostalih. Bio sam razigran, neobično razigran. Dakako da kod toga nijesam odnemario ni ostalih svojih malih gostova, nego im kao uslužni domaćina posvećivao svu svoju paźnju, ali bilo, kako bilo, gospodjici Amaliji sam pred svima i u svemu davao prvenstvo.

Drugo je veče bilo isto, a treći sam dan donio na povratku iz ureda kući dvije ruže i dao ih svojoj ženi, da se njima zakiti. Bile su to prve ruže iza mjesec dana.

I opet dodjoše naši gostovi.

Ali, što je to?

Grudi gospodjice Amalije rese dvije ruže — a ma — na vlas slične onima, koje sam danas poklonio bio svojoj ženi, i koje si je ona zaodjenula bila u kosu.

„Naša Amalija imade nepoznata obožavatelja!“ izlane njezina sestra. „Pomislite samo! Ove joj je dvije divne ruže poslao neki gospodin, koji ne će da mu se sazna za ime! I čudnovato, eto gledajte, posve su slične vašim ružama, gospodjo susjedo!“

Gospodjica Amalija obori stidljivo svoje sivkaste očice, a na žutom, uvenulom joj licu zatitra slabo rumenilo.

I ja oborim oči i otkrenem glavu. Pogled mi se sukobi s pogledom moje žene . . .

Ono veče bila je naša zabava nekako usiljena, rekao bih, gotovo dugočasna, te je nijesu mogle pravo da ožive niti pjevanje gospodjice Amalije, koja je pjevala puna ushita, i radosne neke uzbudjenosti.

Moja je ženica bila neobično šutljiva i svaki bi čas pogledavala sad svoje ruže, sad opet one, što ih je imala gospodjica Amalija, a usto potajice šibala svojim očima nju i mene . . .

Mnogo ranije — no obično — ostaviše nas naši mili gostovi. Čim su se iza njih za-

TADEUSZ LOWCZYNSKI.

tvorila bila vrata, strgne moja žena sa sebe ruže, baci ih na pod i stane sva kao izvan sebe po njima gaziti. Sav u čudu pohitim do nje, ali gle — ona se otkrene od mene, baci se na divan i zarida bolno i gorko.

„Sad mi je sve jasno!“ bile su jedine njezine riječi, koje je u onaj čas mogla da izusti.

Podjem do nje. Ali dakako! Ona ni da bi me pogledala, nego si je rukama zaklopila lice i zapala u grčeviti plač. Sav u čudu, nijem od presenećenja stajao sam kraj nje i nastojao da je utješim . . .

Onu sam noć spavao na divanu u svojoj sobi . . .

Lijek zlatnoga prijatelja Joce Trkonje počeo je izvrsno djelovati . . .

Moglo je biti osam sati ujutru, kad sam se po običaju probudio i počeo spremati, kad se iznenada otvore vrata od moje sobe, a u nju uleti — moja dobra ženica. Oči su joj crvene od plača, lice blijedo, a čitavo joj tijelo dršće. U rukama nosi nekakovo pismo i baci ga svom žestinom proti meni.

„Sad mi je sve jasno! Čitajte gospodine! Stidite se!“

Pričinjajući se nevještim uhvatim pisamce i stanem glasno čitati:

Milostiva gospodjo!

Žao mi Vas je! Ljudi, kojima nije ni bračni život svet, ljudi, koji uživaju, kad mogu da unište bračnu sreću, ti eto bezdušni ljudi pletu zamke oko Vašega muža hoteći da ga ulove u svoje mreže. Ne vjerujete li, a Vi otvorite oči i pratite svaki njegov mig i svaki pogled, kojim on prati gospodjicu Amaliju! Žurite se, dok nije prekasno! Spasite svoga muža, spasite svoju i njegovu bračnu sreću, dok ima još vremena!

Prijatelj.

Pročitavši to pismo pričinim se, kao da je grom iz vedra neba u mene udario. U onaj čas nijesam mogao ni riječi da smognem. Ali zato se mojoj ženici dobrano razvezao jezik. Bože mili, kolike li rječitosti!

Sad sam tekar — iz njezinih usti̇u — saznao, tko i što sam zapravo! Ta ja da sam najveća hulja na ovom svijetu, ja da sam joj uništio mladost njezinu i otrovao sav njezin život, navalio na nju sve nesreće i nevolje ovoga svijeta! Ja da sam se dogovorio s Amalijom i njezinima, da nas svako veče posjećuju, samo da se uzmognem s njom — Amalijom — sastajati! To da je samo početak te grješne ljubavi! Sad da joj je jasno, zašto sam se posljednje ove dane počeo onako svečano oblačiti i kicošiti, ovo pismo da ju je uvjerilo, e sam sinoć i njoj — Amaliji — poslao ruže!

Uzalud sam nastojao da svoju ženicu umirim i uvjerim, e je na krivom putu, i kako mi ni u snu nije palo na um da mislim na Amaliju. Ona ni da čuje!

Bez zajutarka zaputim se u ured.

Ej, da je tko vidio moje lice, kad sam izašao bio na ulicu! Onako radostan i zadovoljan nijesam već odavna bio . . .

Tri sata kasnije poslala mi je ženica u ured ključ od stana i ovo pisamce:

Gospodine!

Evo Vam ključa! Mi se raskrstismo! Moje mi poštenje ne daje da stanujem s Vama pod istim krovom, gdje je i Vaša ljubovca! Još danas ću zatražiti rastavu braka! Stidite se! Ubili ste me do groba!

Vaša nesrećna bivša žena.

Hm! Toga je bilo ipak odviše! Da će tako daleko doći, to lje nijesam mislio! Joco, Joco! Tvoj je lijek bio odviše žestok!

Začas eto me do Joce Trkonje. Sav izvan sebe pružim mu ženino pismo i ispripovjedim sve. Čini se, da ni on nije mislio, e će tako daleko doći.

„Ja sam radio po tvom naputku!“ skočim na nj. „Po tvom sam nagovoru počeo udvarati Amaliji, po tvom sam joj naputku kupio ruže, da pobudim u moje ženice ljubomornost na Amaliju. Mi smo računali, e će moja žena otkazati stan, da se riješi Amalije, a sad eto gle! Pa onda još ono tvoje pismo, što si ga pisao! Što sad, a? Govori! Vrati mi ženu!“

Joco se Trkonja počeše iza uha.

„Hm! Ženu da ti vratim! Čekaj me ovdje!“ . . .

Za dva se sata povrati. Bilo mi je, kao da sam na iglama. Dva sata — čitava vječnost!

Joco se smiješio, kad se je vratio.

„Seli odmah, još danas iz one kuće! Žena ti daje mjesec dana pokore! Vidi li, da si se u taj mjesec dana popravio, vratit će se k tebi! Mnogo me je muke i truda stajalo, dok sam je uvjerio, da je Amalija prva digla svoje oči do tebe, a da sva krivnja leži tek na njoj. Seli još danas!“

TOŠO LESIĆ.

*

A sad eto već gotovo čitavu godinu živim sa svojom dobrom ženicom u novom stanu, posve na protivnoj strani grada. Živimo i opet kao dva goluba. Stan uredan i miran, da si ljepši gotovo i ne možeš zamisliti. Sasvim smo zadovoljni i srećni.

Ugùrsuz Joco Trkonja je mojoj dobroj ženici sve ispripovjedio. Ona je šuteći slušala njegovo pripovijedanje, tek kad je dovršio, dodala je:

„Jednom ste me, hajde, de, nasamarili! Ali više me ne ćete, jer se u mojoj kući ne će više sastajati kojekakove Amalije!“

VJEČNOST.

Spjevao MIĆA ANIĆ-PERIŠIN. (Trst.)

Prezreo sam samrt ledenu i pustu,
Kad se iz sna trže i slomi ti tielo
I raznese meku tvoju kosu gustu,
A prekri te bielo i samrtno velo.

I sprovod se krenu tromo i polako
Sa sviećama bielim i sumrtvim zvukom
Neke pjesme tužne i dirljive jako,
Što jecaše bolnim i plačljivim hukom.

Prezreo sam samrt, i sprovod je kreno . . .
Al ti sa mnom osta, odnieli te nisu.
Ne, ja plako nisam! Nit mi pogled sveno,
Prem plakali tužno i duboko svi su.

Sa očima sjajnim i ružama rujnim
Ti kraj mene stojiš, i ja gledam na te . . .
Koprena ti pala po grudima bujnim,
Ja bih sreću dao ponajveću za te.

I vjerujem jako, da za zvjezdam vrelim
Ima život jedan, pun daleke tajne,
Liljanima posut i ružama bielim
I ožaren suncem ljubavi beskrajne.

VEČERA.

Humoreska. Slovački napisao Dr. JAN JESENSKY. Preveo K. SIMKOVIĆ-ADAMOV.

Advokat dr. Jan Čurida sjedio je kod svoga pisaćeg stola, na kom još nije bilo pisama, jer se istom nedavno nastanio u gradiću. Bilo je jedanaest sati. Razmišljao je, što bi bilo ugodno. Koješta bi bilo ugodno. Ugodno bi bilo poći na čašu piva; ali zato vrijeme mogao bi doći koji klijent, pa ne našavši nikoga otići. To bi bila šteta. Ugodno bi bilo pisati tužbu; ali ove još nema. Mnogo bi bilo ugodnije, kad bi tkogod došao i zamolio ga, da primi 1000 kruna predujma za budući advokatski posao. Ali najugodnije bi bilo, da mu nasuprot sjedi gospodjica Želimira Silnicka, kćerka ravnatelja trgovačke banke dioničkog društva, a on da bi joj mogao diktovati: „Slavni kotarski sude! Gjuro Čečina, mlinar, ovdašnji stanovnik, dužan mi je 10.000 kruna, što sam mu ih posudio . . .“ Bila bi i tužba i žena, a ta bi se žena zvala Želimira Silnicka. To je kći ravnatelja banke. U bankama imade novaca. Bio bi dakle siguran kakav predujam. Ali makar i ne bi bilo te Čečinove tužbe, samo da bi se otvorila vrata i došla gospodja doktorovica Želimira Čuridova, rodjena Silnicka, da pozove na objed njega — Čuridu — kao svoga muža.

Tako je razmišljao gosp. doktor, kadno se doista otvore vrata.

U kancelariju je unišao trbušasti po prilici šezdeset-godišnji čovjek crvenoga obrijanog lica, velikih obrva i krupnog nosa. Obučen je bio u u trošni zimski kaput kestenjaste boje, koji je bio na rukavima opšiven crnom vrpcom, a na desnoj je strani imao džep. Iz ovoga mu džepa virio dugi kamiš s ogrizenim piskom i sa crvenim petljama. Na zelenim vrpcama na trbuhu njihao mu se preko vrata prebačeni, stari, žućkasti, mjestimice proglodani lovački „muf“, koji mu je služio mjesto rukavica.

Debeli štap i niski zeleni šešir smjestio je u kut i odvažno pristupio k advokatu pružajući mu ruku.

„Andrija Škereň.“ Predstavio se. „Učitelj u miru. Ovdašnji gradjanin.“

„Dr. Čurida. Čime mogu služiti?“

„Došao sam po pravnom poslu.“

„Prosim.“

„Hoću da se rastavim sa ženom.“

„Zašto?“

„Dopustite mi da sjednem. Moram vam cijelu stvar razložiti. To traži vremena. Istorija trideset godina.“

„Rastava braka.“ Mislio je Čurida. „Interesantno.“

„Molim, sjednite ovamo k meni. Slušam.“ Rekao je glasno.

„Idem kao na ispovijed. Hoću da kažem sve, što me tišti. Od α do ω. Molim vas, gosp. doktore, kako sam već rekao, ja sam Škereň. Oženio sam se pred trideset godina. Na svadbenoj večeri bila je pečena patka i purée od kestena. Od to doba kupio sam kuću. Zasadio voćnjak. Rodi mi voće najbiranije vrste. Imam deset košnica pčela. Znamenit je t. zv. Škereňov med. Kupio sam četiri turske srećke. U ormaru čuvam sedam uložnih knjižica. A napokon veseli me 25 godišnja kći Amalija. Krasna djevojka. Ali, ne ću da se hvalim . . . Jednom riječju: svega mi je dostajalo. Ja naime . . .“ Škereň se ponosno udario u prsi . . . „Na sve nam dostaje. A ipak, gospodine doktore, od svadbene večere nisam na svom stolu vidio ni pečene patke ni purée od kestena. Za time težim. Možda bi se kod toga ćutio zaručnikom. Ne mogu da to dočekam. Zašto? Zato jer gospodja učiteljevica ne dospije. Nema vremena. Ona ima vremena samo za

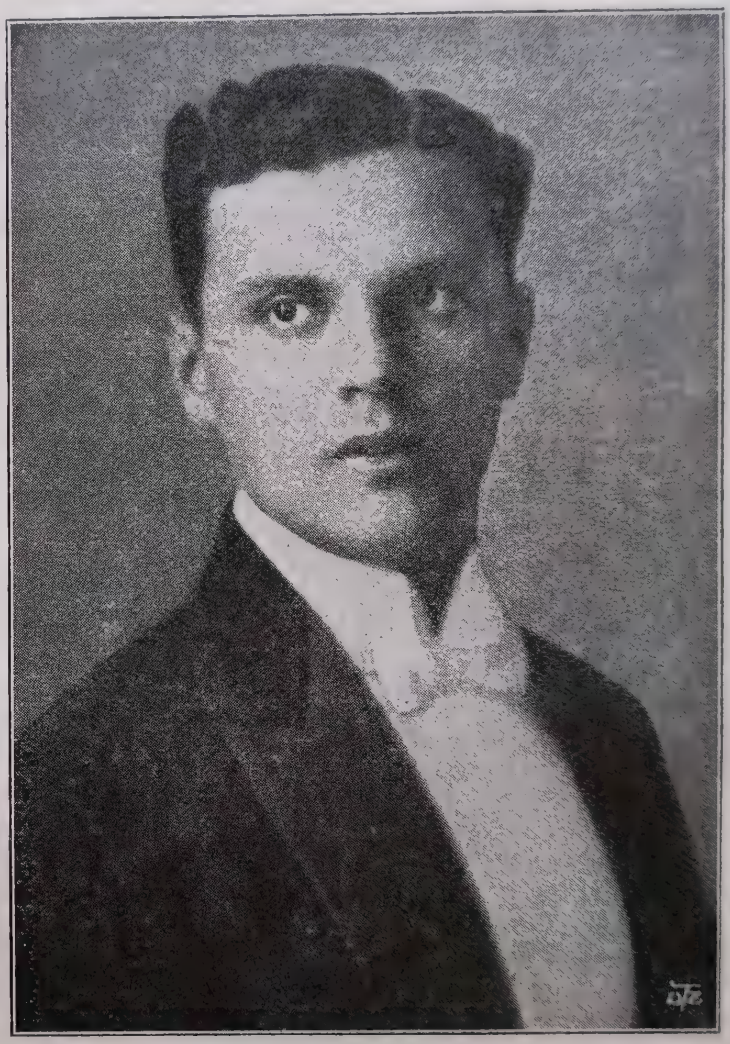

ZVONIMIR STRMAC.

demikat,[1] bijelu kavu, katkada s velikim naporom i s pomoću susjede za trgance s krumpirima ili rezance. Demikat se izmjenjuje s bijelom kavom. Jedamput demikat, drugi put kava. Malo da ne zdvojim. Za objed demikat, za večeru demikat. Molim da to promislite. Neki mi se prijatelj rugao, da se ne mogu tužiti na skupoću.

„Kupiš si za četiri novčića palente, napiješ se vode, staneš k peći, da ti se to u želucu ugrije, pa imaš večeru. Tako je govorio. A to je i istina."

Advokat se nasmiješio. Na klijentovu licu pojavila se zlovolja.

„To nije smiješno. Tu bi čovjek morao zaplakati. Ljudi bi rekli, da je to iz škrtosti. Ne. Samo zato, jer gospodja učiteljevica ne dospije. A ćujte, neprestano lijeće, vrti se kao vreteno. Neprestano hoda, bježi, vere se kao vjeverica, a iza nje ne vidite nikakovog posla. Sad je na tavanu, sad u podrumu, sad na dvorištu, sad ovdje, sad ondje, a kušajte pogledati iza nje. Ništa nije u redu. Po cijele dane su kreveti u neredu. Perine ostaju porazbacane, kako su bile ujutru. Kćer počešlja u dvanaest, ali ne dospije da sáma sebe počešlja. Zato nema vremena. Dok mi prišije puce treba pôdrug sata, jer nema igle kod kuće. Kupe iglu, donesu je iz grada. Sad ispostave, da nema crnoga konca. Bježi brže po konac u grad. Već imaju i iglu i konac, ali puceta nema. Tako je s pucetom. A kako je s pucetom, tako je sa svim. Sa svim, gospodine doktore. Sa svim!"

Na časak je zašutio i počesao se za uhom.

„Iza trideset godina to istom sada opažate?" upita doktor. „Sad mi to upada u oči, kad se kći ima udati. Ali slušajte me. Nijesam svršio. I na to ćemo doći, zašto mi je to istom sad nepodnosljivo . . . Dopustite mi da zapušim. Pušač sam!"

„Molim."

Učitelj je izvadio lulu iz kaputa, a drugom rukom mjehur sa crvenim rubom, naborao ga, stavio u nj lulu i napunio je. Upalio je i pripovijedao:

„Svakomu bježi vrijeme, ali mojoj ženi tako, kao da ga iz zdjele izlijeva. Bilo je i već ga nema. Niti se ne nada, a već joj nad glavom zvoni podne. Podjem iz svoje sobe u blagovaonicu. Moram se pokazati, jer inače ne bi znale, da je vrijeme objeda. U blagovaonici — razumije se — stô nije prostrt. Nitko se ne javlja. Hodam, hodam oko stola. Sjednem ka klaviru. Prebirem akorde. Čitam novine. Opet hodam, nanovo prebirem akorde. Idem napokon u kuhinju. Pitam, što je s objedom? Stavljaju vodu na peć . . . Što pripravljate? . . . „Demikat."

„No, rekoh, to ni pitati nisam trebao. Idem natrag u blagovaonicu . . . Opet hodam, čitam, prebirem akorde i čekam . . . Tako ide već trideset godina. Naučio sam se na to, pa je dobro . . . Križ je to. Ali, ta i Krist je nosio križ. Zato smo kršćani, da budemo ponizni i strpljivi. I ja bih podnosio svoj križ, bio bih ponizan i strpljiv, kao dosada, da se radi samo o mom želucu i o mojoj osobi. Ali tu se radi o važnijim osobama i stvarima. Radi se o Amaliji i njenoj udaji. Išlo bi to. Kad bi . . . Kad bi znala žena pripraviti poštenu večeru, već ne bi bilo brige. Davno bi se već udala."

Doktor je mahnuo glavom. Siromah nije razumio, da bez večere nema svatova.

[1] Jelo nalik na rezance.

„Ne shvaćate.“ Nastavio je otac. „Srećni mladi ljudi! Razjasnit ću vam to. Svaki je snubok znatiželjan, kako izgleda kod kuće ono, što se na ulici, u kazalištu i na plesu pokazuje najdražesnijim i najljepšim. Djevojke se na ulici blistaju i lepršaju poput leptira. Svaku bi čovjek uhvatio, tako su lijepe. Ali snubok, mudar stvor, hoće da prodre dublje. Ide u gnijezdo, otkale je leptir izletio. Leptir. Svaki je leptir bio gusjenica i kukuljica. I gusjenica i kukuljica je ružna. Tko će mu zamjeriti? Hoće da vidi, ne će li se taj krasni leptir pokazati kao ružna gusjenica. I već vam je u kući. Čime da snuboku ugodite? Dobrom večerom. Neka znade, da će barma kuharicu dobiti. Ovakova večera je kod mene nemoguća. Nemoguća!“

Poviče i mahne rukom. Oči su mu se ovlažile. Izvadio je veliki žuti rupčić s tamnim pjegama i obrisao si nos.

„Večera nemoguća. Snubok nemoguć . . . Već su dvojica otišla onamo, gdje je bolje, i gdje znadu pripraviti večeru . . . To je nesreća. Pred godinu dana bio je jedan. Ozbiljan. Lijepi dohoci. Mlad i lijep. Bila su tri i pô sata popodne, kad je došao. Upravo sam objedovao. Slučajno je bila bijela kava. Lako sam se ispričao.“

„Već užinam,“ kažem ja.

„Tako rano?“ čudi se on.

„To je moj običaj.“ Rečem ja i mislim: „Treba ga ponuditi, možda je gladan. Mislite, da je to moguće? Ne. Žena kuha, kako se veli „knapp“ . . . Svršio sam objed. Onaj vam siromah sjedi, sjedi i čeka.“

„Amaliju čeka“, pomislim ja, „i izadjem napolje. Ali sam već u predsoblju čuo: „Nemoj me čupati.“ To govori Amalija. „A gdje su ti igle za vlasi?“ pita majka. „Odmah neka ide Suzana — tako se zove služavka — kupiti igle. Uvijek ih izgubiš . . .“ Evo. Kći je u tri sata i pô popodne nepočešljana. Ima dvadeset i pet godina, a majka je češlja . . . Povraćam se k gostu . . . Ponizno sjedi i čeka. U četiri i pô dolazi Amalija: „Mamica će odmah doći. U kuhinji je. Pripravlja večeru. Morate kod nas večerati . . . Gost se tješi. U sedam sati naveče javi se Amalija: „Molim da podjete u blagovaonicu.“ Prelazimo u blagovaonicu . . . Blagovaonica kao blagovaonica. Velika soba sa žutim podom. Novi crveni sagovi sa zelenim cvjetovima. U kutu kratki crni klavir, na kojemu ja prebirem akorde. Orahova kredenca sa staklenim prozorčićima, plušovi zastori. Bijeli filigranski fotelji s divanom i par kožnatih stolaca. U drugom kutu palma od papira na drvenom stoliću. Na stijeni tri slike, kupljene na sajmu. Sve je u redu, samo stô nije prostrt, a u peći nije naloženo, premda je sibirska zima . . . Amalija stavlja na stô svijeću i bježi zapovjediti, da nalože. Sjedimo sad dvojica i obojica čekamo, da će ugrijati sobu, da će upaliti svijetlo . . . Nitko ne dolazi . . . Svi su nekamo propali . . . Svijeća dogorijeva . . . Stijen se priklanja, a papir se, u koji je bila svijeća zamotana, upalio. Krasno svijetlo! Sramim se, gospodine doktore, i idem napolje . . . A, prosim, žena se svadja s kćerju, što će priložiti k butini, da li jaja ili hren? Žena hoće hren. Amalija jaja, jer da su ljepša. Suzana traži butinu . . . Nove svijeće nema . . . Ulja nema kod kuće . . . Uzeo sam kuhinjsku svjetiljku . . . U tami nije moguće sjediti . . . Gost strpljivo sjedi i

čeka . . . Zastalno misli: „Kako bi mi bilo lijepo u gostionici. Trebao bi samo reći: „Komadić kobasice!“ Odmah bi donijeli. „Svjetiljka ne gori!“ Odmah bi upalili. „Pivo!“ Odmah bi ga imao. U ovoj finoj kući morao bi svatko da umre od gladi! . . . Gost je bio strpljiv . . . „Kako bi to bio izvrstan zet.“ Mislim ja . . . Otuklo je osam sati. Otuklo je devet. Večeri ni traga ni glasa. U osam i pô došla je Amalija da zapita: „Zapovijedate li moguće pržena jaja?“ . . . U devet je upitala, da li imadu biti pržena na maslu ili slanini . . . U devet i pô došla je, da li mogu biti na maslu, jer da slanine nema kod kuće . . . U deset najavi: „Nemamo ni masla. Mogu biti kuhana jaja?“

„Skuhaj demikat“, povičem ja u srditosti, „jer mi ponesta ustrpljivosti i hoću da joj se narugam. Napokon ni ovca to ne bi mogla podnijeti.“

„Mogu li biti kuhana jaja?“ Opetuje ona kao da nije čula moje opaske.

„Kad nema demikata, skuhajte bijelu kavu!“ narugah se ja. „Dakle jaja,“ reče ona i otide.

Ostanemo sami. Od uzrujanosti mi dršće glas, ali razgovaram s mladim gospodinom. Govorim o športovima i mislim, za kakovu me zvijer drži ovaj čovjek. Sigurno misli, da zato govorim o športovima, da nam ne bude zima U sobi se naime još ne loži, a svijetli kuhinjska svjetiljka. Iza športova prelazim na talijanski rat i pripovijedam o sistemu ratovanja. Kod toga mislim, da gospodin snubok govori: „U vlastitoj kući trebao bi da vlada sistem. Kad je tama zapaliti svjetiljku, kad je zima naložiti, kad nisi osam sati ništa jeo, dati večeru. To bi bio sistem.“ U sobu unilazi Amalija. Dolazi pitati, da li jaja imadu biti tvrdo ili mekano kuhana? . . . Ja prelazim u razgovoru na sadašnju nepodnosljivu skupoću . . . „Aha! Zato ti ne daješ večere“, zastalno misli snubok . . . Zatim čekamo, čekamo . . . Unilazi Suzana:

„Milostiva pita, da li imadu biti jaja u čašama ili samo tako?“

„Opet čekamo. Mislite li, da je taj gospodin dočekao večeru? Ne, gospodine doktore. Otišao je bez nje. Bilo je oko ponoći. Ni gostionicu nije našao otvorenu. Više ga nismo vidjeli. Propao je kao kamen u potoku, kao ona večera i kao cijela Amalijina udaja. Ali demikat nije propao. Niti žena. Nije se opametila . . . Za pô godine došao je drugi snubok. Ovaj je bio iste sreće. Otišao bez večere i više se nije vratio . . .“

Oči su mu se ponovno ovlažile. Htio je da puši. Lula nije gorjela. S uzdahom ju je stavio u džep.

„Ovo je križ.“ Dometnuo je začas žalosno. „Molim vas za savjet. U subotu ima k nama doći kontrolor poreznog ureda Činčović. Možda ga poznajete? Izvrstan, učen, marljiv, mlad čovjek . . . Takodjer se zanima za našu Amaliju . . . Sâm sam ga pozvao. Niti ne znam, kako se to dogodilo. Kibicovao mi je kod karata — u ponedjeljak. Filipik, igrač, neprestano je gubio i srdio se. Nas je to veoma veselilo. Osim toga me je taj Činčović neprestano nazivao „gospodinom profesorom.“ Adut, gospodine profesore! Sada ovom kartom, gospodine profesore! — Zaboravio je i na gostioničku hranu, za koju kaže, da ništa ne vrijedi i da može biti svaki, koji se s njome hrani, siguran, da će dobiti želučani katar — . . . Pričinilo mi se, da to govori u nekakovom uzbudjenju, oduševljenju . . .

takovom, nekakovom duševnom razpoloženju. Pozvao sam ga za subotu. Kad mi se naklonio u znak, da prima, vidio sam, da sam pogodio. Ali sam rekao . . . Dosta je . . . To je bilo u ponedjeljak. Danas je srijeda . . . Od ponedjeljka ne mogu spavati . . . Dajte mi savjet . . .“

Čurida se na časak zamislio.

„Jednostavna stvar,“ reče, „najmite si za taj dan kuharicu.“

Škereň je skočio sa stolca, kao da ga je tko ubo.

„Oči bi joj iskopala. Metlom istjerala. Tražila bi rastavu braka. To bi bio škandal pred gostom.“

„Skuhajte večeru vi.“

„Nikad nijesam kuhao ni pekao.“

„Dakle kći.“

„Na majku je nalik. Ne dospije.“

„Dajte donijeti večeru iz gostionice.“

„To bi bila sramota, upravo u ovom slučaju. Rekao sam, da se Čičinoviću gadi gostionička hrana.“

„Tvrdi orah“, reče advokat.

„Ako ovaj ode bez večere, tražit ću rastavu braka. Žena je dužna štovati muža. Poštiva me ona? Vrijedja! Kuha demikat i kavu. Ovo je nepoštivanje, dakle vrijedjanje. Dužna je brinuti se za kućanstvo. A ona se brine? Ne uredi ni krevet. Ne sašije. Ne zakrpa. Ima dužnosti majke. Ispunjava ih? Svakoga snuboka istjera . . . To su razlozi za rastavu. Mora da budu . . . Ali, gospodine doktore! Mnogo poštovani gospodine doktore! Evo, česa sam se sjetio za svojih besnenih noći od ponedjeljka . . . Vi ćete biti tako dobar i napisati mi advokatski list.“

„U kakovom smislu?“

„U takovom, da ću se ja, Škereň, rastaviti sa svojom ženom, ako ne će ona u subotu do sedmog sata naveče speći patku i prirediti purée od kestena. Vi da ćete biti prinuždeň, kao moj advokat, da već u nedjelju predate tužbu za rastavu braka . . . Advokatski list žena još nije nikad dobila . . . Pečat advokatske kancelarije . . . Riječ: advokat, tužba, pobudjuje strah . . . Par paragrafa u list . . . Brojke, tačke . . . Preplašit će se i speći . . . Sve će ostaviti i speći . . . Svaki se boji sudova, kao vrag blagoslovene vode, a kamoli ne žena! . . . Speći će . . . Mogu se kladiti . . . Kladimo se za pedeset kruna!“

Advokatu je dobro došla riječ „oklada.“

„Primam okladu. Napisat ću list.“

„Prima se.“

„Dakle, ako će biti večera?“

„Plaćam pedeset kruna.“

„Ako je ne će biti?“

„Plaćam za list isto toliko, ne možete izgubiti.“

„Dobro.“

„Budite tako ljubazan. Ta samo zato sam došao. I Bog će vam naplatiti . . . Samo napišite riječ „advokat.“ Stavite na list — makar — tri pečata . . . Paragrafe . . . Spomenite sud. Napišite „tužba“, „na temelju ovlaštenja“. Pedeset kruna je vaših. Mogu ih izvaditi i predati vam kao ho-

norar . . . Samo molim te pečate i što više maraka na omotu . . . Pošaljite preporučeno, express . . . U subotu u sedam sati naveče. Molim da si to zabilježite.“

„Napisat ću. Honorar kasnije.“

Škereň je potresao advokatovom rukom sav utješen. Otišao je pun zahvalnosti i nade.

* * *

U subotu vraćajući se Čurida, u sedam i pô sati naveče, sa šetnje otišao je k Škereňovoj kući. Stao je k rasvijetljenom prozoru i slušao. Čuo je glazbu. Ljepšu, nego su bili akordi gospodina učitelja, kad je čekao na objed. Ljepšu od Amalijine, kad je svirala Mozarta, ljepšu od one, kad je svirao Mozart sam: glazbu tanjura, vilica, noževa. Kod Škereňovih su večerali. Zaručnik je siguran.

VAPAJ.

Spjevala RUŽICA DONČEVIĆ. (Osijek.)

Utapljam se u moru teškog jada,
O pruži ruku, kraju me privedi,
Ne reci riječi, znadem, što bi reko,
Al šuteći me milo bar pogledi;
— U tvomu oku ja ću smjerno čitat,
Da l' zbilja si se odbio od mene,
Da l' prezirom me tvoja duša sreta,
Il' samilošću sjaju ti se zjene . . .

Pa ako vidim, da je moja žrtva
Tek uzaludno mučeništvo bila,
I da će odsad moja duša tonut
U zemnom kalu salomljenih krila;
— I da me više nikad uzdić ne ćeš
Do svoga visa — kao dobrog druga,
Tad bacit ću se očajničkim krikom
U bezdan smrti — ubit će me tuga! . . .

Al' ako vidim, da u tvomu oku
Za mene sjaje tračak smilovanja,
Tad mislit ću si: — sva je prošlost bila
Ne tužna zbilja — nego ružna sanja;
— Na koljena ću spustiti se pred te,
Cjelivat rub odjela, ruke tvoje,
Utapljam se u moru teškog jada,
O, spasi me, oj, spasi boštvo moje! . . .

U PRILOG PROCVATU HRVATSKE DRAME.

(ODGOVOR NA INTENDANTOVO PISMO.)

Hrvatska se drama kvalitativno i kvantitativno može postaviti od slavenskih uz rusku i poljsku nadvisivši češku i srpsku, a pogotovu slovenačku i bugarsku dramu; tko pozna povijest 53-godišnjega našega kazališnog života, mora doći do te činjenice. Sadašnji intendant je u javnosti pokazao, da su se za njegove uprave prikazale 24 hrvatske drame, pa se po tom natpis njegova poziva na književnike „u prilog *procvatu* hrvatske drame“ nema uzeti tako, kao da naša drama ne cvate ili nije cvala, nego da mora *iznova* procvasti, da joj se mora nešto nova ukalemiti; da dakle mora krenuti drugim pravcem.

I u tom ima, ako sam ga pravo shvatio, sasvim pravo ne samo sa svoga gledališta kao pročelnik kazališni nego i sa shvatanja današnje *kazališne* literature uopće. Izdavači berlinskih „Blätter des deutschen Theaters“ — Felix Holländer i Arthur Kahane — u programu svoga prvog broja (od kolovoza 1911.) jasno su i glasno napisali: „Theater und Literatur sind *getrennte* Begriffe“, da kazalište nema služiti literaturi nego obrnuto, pogotovu otkad su se ti pothvatnici svjetskog kazališta spustili iz kazališnih zgrada u arene, o čem mi tek po kino-filmima možemo dobiti neki pojam. Kazalište, vele oni, mora dati samo sebe, ono se mora samo iz sebe organički razvijati, a nema biti puka govorna i mimička ilustracija pjesnikova teksta; njegova fantastična šarolikost, neograničenost njegovih mogućnosti i promjena, prelijevanje zvuka, riječi, boje, linije i ritma, to neka bude tlo, iz kojega imaju da niknu najdublja djelovanja. Dakako da to krije u sebi opasnost industrijaliziranja umjetnosti i internacionaliziranja drame, ali sadašnji kazališni direktori ne paze puno na to, pa se na pr. engleska kritika tuži, da su ove godine poplavili londonske repertoare ruski, francuski i talijanski komadi, pače i Lengyelov „Tajfun“; no tomu se ne može izbjeći.

Da slično misli i g. intendant, zaključujem to iz onoga pasusa u njegovu listu, gdje govori o magjarskim piscima, te o tajnama njihova uspjeha: interesantnu sujetu i sjajnoj tehnici. „Oboje je zahtjev za uspjeh, a pravi pjesnik naći će izmedju obojega i mjesta za treće *glavno*, za literarnu-umjetničku stranu.“ Ovo (od mene podcrtano) „glavno“ zapravo je glavno sa stajališta literature, a sa stajališta kazališta je nuzgredno. U toj bi se tački mogli kanda razići, ali, ako smo miroljubivi, u tom bi se mogli mi autori s intendantom složiti, jer je to stanovište zapravo *kompromisno*. Intendant nam s tim hoće da kaže: „Imajte vi, gospodo, svoju literarnu stranu (ideju, nastrojenja itd.), ali preduvjet je svemu zanimljiv sädržâj i sjajna tehnika“. I budući da brijeg ne može Muhamedu, to će Muhamed brijegu, to jest autori će doći pozornici, pa će svoje ideje dati rasvijetliti elektrikom i makar najnježnija lirska nastrojenja razapeti po efektnim žicama scenerija, a sva će im vještina u tom biti, da spase onu svoju dragocjenost nutarnje umjetničke vrijednosti sujeta s jedne strane, a opet s druge strane da ne padnu u napast kino-obradbe, tearalike i časovitog efekta.

Čisto literarne drame neka budu što „Buchdrame“, a što opet nek se daju kao matineje i književne večeri, naročito one filozofske i tendenciozne te lirske drame (dramske simfonije), dok bi se igre za puk mogle davati u blagdanima kao popodnevne predstave.

Moji su zato prijedlozi ovi:

1. Neka intendant svim poznatim dramskim piscima piše jednako pismo, u kojem će ih zamoliti, da mu jave pod diskrecijom nacrte svojih sujeta (a mogu takove nacrte poslati i nepoznati, nepozvani i anonimni pisci) — jer svaki dramski pisac ima po 2, 3 i više takovih nacrta ili bar ideja, koje nosi u glavi često i dulje vremena, a da sam i ne vidi zamašnost njihovu. Kad odgovori stignu, intendant će s ravnateljem drame ili još s kim porazgovoriti o tim sujetima, pa ih nekoliko izabrati: od jednoga historijsku dramu, od drugoga socijalnu, od trećega seljačku, od ovoga senzacionalnu, a od onoga komediju ili što drugo, a onda bi bila dužnost ravnatelja drame ista kao dramaturga, naime da bude s ovim piscima u trajnom ličnom ili pismenom kontaktu, da ih kao poznavalac pozornice i strane literature već u prvom sastavljanju nacrta upozori, gdje bi mogao biti sujet zanimljiviji, a tehnika sjajnija, dok će ono literarno i umjetničko autori već sami dati — kako je to istaknuo g. intendant. Pače i kad bude drama gotova, predlagat će se još promjene, samo mora biti *potpuno* medjusobno povjerenje. To jest ravnatelj drame mora vjerovati piscu, da radi iz duše, savjesno, a ne za dobitak, dok pisac opet mora ravnatelju drame vjerovati, da ima iskrenu volju prikazivati ga (za što mora dobiti ovlast od intendanta) i pomoći mu, a budući da u konkretnom slučaju ravnatelj g. Bach nije dramatski pisac, morat će mu pisac već a priori vjerovati.

Poslije obavljena čitaćeg pokusa glumačkog ima biti ponovni čitaći pokus pred autorom i pozvanim kritičarima. Glumci s ulogama u ruci čitaju većinom glumeći — jer su kod prvog pokusa upućeni u stvar i svaki u svoju ulogu — tako da slušatelji (uprava, kritika i eventualno drugi uzvanici iz književničkih krugova) dobiju sliku o *govorenoj* i već napola prikazivanoj drami. Ovo može čitati i sam autor (kao što je to učinio Vojnović kod „Gospodje sa suncokretom“), a čitanje se pače može udesiti kao matineja u kazalištu ili u kojoj književničkoj korporaciji.

Tu se sad može otvoriti diskusija, pri kojoj imaju riječ svi: kritika, glumci, autor i uprava. Kritičar, koji ne dodje i koji ne prigovara ništa, nema prava naknadno prigovarati ili „sjeći“ autora. S tim će se ukloniti ono veliko zlo, zašto se publika odbija od hrvatskih drama; ona naime većinom ne zna čitati kritika, naročito ne onih kritika, koje najprije i poglavito govore o manama (koje više puta i nisu mane), a vrline ili prešute ili tek kratko napomenu, dok bi po francuskom načinu trebalo upravo mikroskopski tražiti dobre strane, postavljati se na autorovo stanovište i ne odsudjivati na pr. naturalističke drame, jer kritičar ne voli naturalizma, nego s naturalističkog stanovišta gledati i ocjenjivati stvar. Glavni bi dakle prigovori bili kazani kod ovog čitaćeg pokusa i autor bi morao prema njima stvar preudesiti, te tako napola biti stalan za uspjeh.

Ako bi bilo više sujeta iz istog genre-a, ili inače ako bi bilo odviše najavljenih autora, neki bi se — naročito oni, koji rade sporo ili nemaju dovoljno vremena — zamolili, da odgode svoje izradbe na narednu sezonu, a možda bi se mogla i dva ili tri autora (naročito kod komedija) angažirati za jedan dobar sujet. Za neke gotove sujete ili ideje ili dramatizacije mogu se raspisati natječaji ili naručiti autori. Kad slikari ili kipari rade po narudžbi, pa ostaju umjetnici, zašto da to ne čine i dramatski pisci?

U svakom slučaju ovakav će uzajamni rad i izmjena misli najviše uskoriti dramatsku produkciju, a o tom je upravo dužnost da porade zvani faktori, koji su u ovom slučaju kazališna uprava, književne korporacije i kritika. Onda će sama od sebe kao konsument pristupiti i publika, najvažniji kazališni faktor (upravo benefaktor).

2. *Reklama,* naravno uza sve simpatične poglede na stvar solidna i istinita, ne smije se smatrati nedopuštenim sredstvom, te prijekim okom na nju gledati, jer ona je za publiku. Njoj mora biti na raspolaganje sve novinstvo, a pojedina udruženja kao gospojinski klubovi i dr. mogla bi eventualno uzeti na se rasprodaju karata. Svakako se o tom mora misliti dugo vremena unaprijed, te buditi interes sa svih strana, a ne da to mora činiti autor sâm i njegovi prijatelji.

3. Kazališna uprava ima unaprijed odrediti minimum svotu od K 2000 (dvije hiljade), te ne staviti manje od 5 domaćih stvari na repertoar; u najgorem slučaju mora dobiti polovicu svote natrag, dok joj se u najboljem može 2-struko i 4-struko vratiti. Riskira dakle jedva K 1000, ali zato:

4. Demeterova nagrada, koju je dosle isplaćivalo kazalište iz svojih sredstava, *ima pasti na teret vladi*, te mora iznositi K 2000, ali se bezuvjetno *mora razdijeliti*, i to po prilici na tri dijela: K 1000, K 600 i K 400; ovu posljednju nagradu može dobiti i dobra aktovka. Jury bi se morao proširiti i popuniti članovima svih književnih korporacija.

5. Dosadašnje utanačenje kod honoriranja u glavnom ostaje, tek se kod lakrdija mogu brojevi eventualno sniziti, jer se lakrdija najviše posjećuje, pa kasnije tantijeme — ako stvar uspije — i onako isplate naknadno svu svotu, dok bi se kod dramatski vrijednijih stvari mogle svote povisiti.

6. Cenzuru preuzima sâm intendant kao čovjek vladina povjerenja i i on je odgovoran za sve.

7. Svakako bi u kolovozu trebalo sazvati *sve* dramatske autore, kritičare i prijatelje hrvatske drame, i na tom bi se sastanku imali pretresti svi prijedlozi, koji su u našoj javnosti prodrli, da se od najboljih prihvate najbolji i opreke da se izglade.

Dr. Milan Ogrizović.

AJDE, DUŠO!

Spjevao ILIJA DESPOT. (Šibenik.)

Ajde, dušo, letni, skokni,
Ne straši se moje biede; —
Suze samo i uzdasi
Na tom svietu nešto vriede.
U suzam ću tebe kupat,
Uzdah će ti ono reći,
Što ja nikad kadar niesam
Ni iskazat ni doseći.

Poći ćemo poljem strmim,
Kud sam išô ciela vieka,
Varajuć' se, da ću naći
Duši mira, srcu lieka.
Ti ćeš sa mnom odsad biti,
Da mi trnje zamiriše, —
Ajde, dušo, hiti, hiti,
Sam nikuda ne znam više.

Poći ćemo dušom jednom
Zagrljeni — putem novim;
Strmo polje ne će meni
Radjat lišćem pelinovim!
Ako pelin koji nikne,
Tvoja će ga zgazit noga,
A nogu ću ja cjelivat
Kano kašiš svoga boga!

HRVATSKI GLAGOLSKI KNJIŽEVNIK POP IVAN VRANIĆ, BAKRANIN.

Napisao RUDOLF STROHAL. (Zagreb.)

U arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom III. a. 33. nalazi se veći glagolski zbornik, komu je pokojni Ivan Kukuljević-Sakcinski izbrojio 211 listova, dočim imade u istinu 212., jer je Kukuljević broj 108 na dva lista metnuo.

Na listu 211. a. (po Kukuljevićevu brojenju, koga se uopće držim), t. j. na posljenjem nalazimo ovu bilješku: „Va ime božije i devi Marije, amen. Let g(ospo)dnjih 1600. 13. meseca maja ispisah ove knjižice *ja pop Ivan Vranić* na slavu g(ospo)d(i)nu bogu i devi Mariji, a na spasenje duš vernih. I prosim g(ospo)de redovnikov i štačev (čitaoce), ki budu u nje štali, ako bi slovo faljeno ili rič, prosim, da oni svoju dobru pametju napune, a da ne psuju nego da mole g(ospo)d(i)na boga za vsih dobrotvorac svete materi crikve rimske i za me grešnika, ki pisah sije knjižice. Bog nas vsih spomeni u duševnom spasenju, amen.“

Iz ove bilješke razabiramo, da je ovaj zbornik dovršio pop Ivan Vranić 13. svibnja 1600. Svakako je pop Ivan Vranić na ovom zborniku radio već mnogo prije godine 1600. Pop Ivan Vranić rodio se po svoj prilici u Bakru, gdje mu je bio po svoj prilici otac Ivan satnik, kao što doznajemo iz isprave od 15. ožujka 1554. (isp. Kukuljević, Acta croatica, str. 256.). Kao svećenik radio je po svoj prilici u Vinodolu, jer si je prisvojio sasma osobine vinodolskoga načina pisanja (isp. njegov zbornik osobito s pismom Frana Mirošića, s ispravom od 1578.), koje se razli-

kuje od bakarskoga načina pisanja. Više o životu popa Ivana Vranića nijesam mogao zasada ništa doznati.

Na listu 1. a. nalazimo ovu bilješku: „Va ime božje i devi Marije, od kih sa dobra ishode, amen. Let tekući(h) od ro(j)stva Isukrstova 1632. meseca o(kto)bra na dni 31. po volji g(osp)d(i)na boga i devi Marije i sih svetih božih i svetic i svetoga Andreja apustola i po volji g(ospo)dina Ivana Baštiste Agatića, biskupa senj(s)koga i modr(u)skoga i po volji g(ospo)dina plovana popa Mateja Rožmanića, plovana ba(ka)rskoga i po volji ostalih gospode redovnikov i st(a)rac ba(ka)rskih rekoh ja pop Ivan Vranić mladu ali prvu mašu na slavu g(ospo)dina Boga, blažene devi Marije i svetoga duha i sih božjih svetih i svetic ovde u Bakru (v) crkvi svetoga Andreja i ovde bi presvetli g(ospo)din biskup Ivan Agatić, biskup senj(s)ki i modr(u)ski, i ostali bratja prijatelji, kih nas sih g(ospo)din bog svoju svetu milostju spomeni, amen.“

Ovaj Ivan Vranić, koji je 31. listopada 1632. služio prvu misu, nije nipošto pisac ovoga zbornika, kako misli g. prof. J. Milčetić (isp. Hrv. glag. bibliografiju str. XIII.). Tomu se protivi već sasma drukčije pismo ove bilješke no je u ostalom zborniku, a i ova godina protivi se onoj na posljednjem listu; taj list napisala je ista ruka, koja je napisala cijeli zbornik. Ovaj drugi Ivan Vranić bio je po svoj prilici sin pisca ovoga zbornika popa Ivana Vranića (jer su se u to vrijeme još u Vinodolu popovi ženili i imali zakonitu djecu) ili barem sinovac, koji je baštinio zbornik, što ga je pop Ivan Vranić dovršio 13. svibnja 1600.

Zbornik ovaj sastoji se iz prvotna 4 rukopisa, koja su bila zajedno uvezana. Prvi rukopis u našem zborniku siže od lista 3.—89. i sadržaje djelo, komu je naslov: *„Za pravi put duševnoga spasenja ča nam je potriba znati?“* Djelo ovo raspravlja u formi dijaloga (u pitanjima i odgovorima izmedju učitelja i učenika) o vjeri, ufanju i ljubavi. Pod ova se tri naslova raspravljaju raznovrsna vjerska pitanja, kao o sv. pismu, o vjerovanju apoštolskom, o raju nebeskom, o znamenju sv. križa, o molitvama, napose o očenašu i zdravoj Mariji, o pokori, o djelima milosrdja, o 10 zapovijedi božjih, o crkvenim zapovijedima itd. Od lista 85b—86 je prazno, iza toga je pet listova iščupano, na listu 87a. nalaze se nekakve njemačke bilješke iz kasnijega vremena, a od lista 87b.—89. je opet prazno. Pisac nije djela dovršio, te je nakanio djelo dovršiti na preostalim praznim listovima.

Drugi rukopis siže od lista 90.—111. (broj 108. nalazi se na dva lista). Ovaj rukopis imade svoju posebnu originalnu glagolsku paginaciju od lista 1.—23. Ovaj rukopis sadržaje djelo, komu je naslov: *„Istumačenije od sedam sakramenti svete matere rimske crikve na kratko.“*

U ovom se djelu raspravlja najprije općenito o svetim sakramentima, a onda o svakom napose. Zanimljivo je na listu 98a. pitanje: „Zač se ne daje ljudem svitovnim sakramenat (sv. pričest) pod obima obrazima?“ Odgovor glasi: „Za ne prolet kaplju krvi po nesrići, zač bi se moga učiniti velik škandal i za uzrok, da priprosti ne bi mneli, da va onom obrazu je samo krv, a va onoj oštiji je samo telo božje, buduć da je tako v jednom

kako i v drugomi vas Isukrst s telom i z dušu i božastvom.“ Osobito je zanimljivo i poučno za upoznanje tadanjih narodnih običaja i prilika razlaganje o zarukama i o ženidbi. Na listu 108. (originalna numeracija 20.) tumače se „kolena od roda“ (po rodu). Nadalje se nalazi stablo roda po krvi (na listu 109.), stablo parentadi, ka prihodi zvani (na listu 110.) i stablo od parentadi po kumstvu (na listu 111.).

Tumač sv. sakramenata imademo obradjen u raznim glagolskim rukopisima, u kojima se više ili manje podudara s našim. Najsličniji je — malo ne doslovce — isti u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom III. a. 18. s otoka Krka.

Treći rukopis siže od lista 112.—177. U ovom rukopisu nalazimo dva djela, i to: 1. *Tumač sv. mise*, neku vrstu glagolske hrvatske liturgike pod naslovom: „Ovde (se) paki oće počet govoriti, ča zlamenuje sveta misa i ostale stvari, ke se u njoj govore.“ Od strane 114b. nalazi se članak: „Nasleduje drugi način od svete mise, u koj se nahodi, kako vas život Isukrstov beše prilika od svete mise, kako totu zdola na kratko stumačeno vse po redu najdeš.“ Zanimljiv je članak od lista 117.a.: „Koliko je svit, v ke se ima redovnik obleć na službu svete mise.“ — 2. *Nauk od svete ispovidi stumačen na hrvacki jezik*, spravljen na kratko iz veće knjig sv. pisma na korist ispovednikom, od lista 132.—177. U ovom su djelu zanimljiviji ovi članci: Tumačenje od beštemanja i kako kleti se jest grih velik, zneto od sume angjel(ske), na listu 144. i sl.; tumačenije od ožure, zneto i(z) sume Antonina, na listu 148. i sl.; Ožurnik je li držan platiti prvo ono, ča je dobil po ožure nego drugi, ki (bi) učinil potle po ožure za kuntrati dostojni i dopušćeni, na listu 150.; Nasleduje tumačenje zveto iz sume Antonina od povraćenja blaga, ko bi kupljeno od kursari, ki razbijaju, butinaju i siluju suprotiva zakonu božjemu i cesarskomu, na listu 152. i sl.; Kakovu pokoru spovednik ima dat grešniku, na listu 154. i sl.; Od sedam griha semrtnih prepoved, na listu 160, i sl.; Od preporučenja i pokripljenja nemoćnoga človeka redovnik po zakonu svete crikve rimske, na listu 163. i sl.; Nasleduje pet načini, kimi djavol iskuša človika va uru od semrti, ki su kruto korisne razumet nemoćniku prvo semrti, da bude znal borit se suprot djavlu, ki onda mnogih prehini, na listu 170. i sl.; Ovo su zlamenja, po kih se poznava, da nemoćnik ima brzo umreti, na listu 175.—177., onda su četiri lista prazna i četiri prazna lista iščupana, koji se ne broje.

Četvrti rukopis siže od lista 178d. do konca zbornika, t. j. do lista 211. U ovom su rukopisu na prvom mjestu četiri pjesme, i to: 1. Plač duše, ka je u pakal osujena, 2. Isus odgovara duši osujenoj, 3. Spomenutje od semrti i 4. Od suda božjega. Pokojni Ivan Kukuljević već je u ovom rukopisu za ove pjesme zabilježio: „Sliede pjesme Marka Marulića“, a i Jugoslavenska ih je akademija izdala medju pjesmama Marka Marulića, budući da se nalaze u rukopisu Lucićeva „Vrtla“ iz druge polovice 16. vijeka i u Lulićevu rukopisu iz početka 17. vijeka. No dobro je već primjetio V. Jagić u svom „Predgovoru“ k ovomu izdanju na str. 3.: „No cijela je istina, da se ne može za sve, što je ovdje naštampano, jednakom

sigurnošću ustvrditi, da je zbilja Marulićevo". Tko pozna običaj naših najstarijih književnika, popova glagolaša, koji redovno nijesu svojih književnih proizvoda potpisivali, već su se ti proizvodi širili u narod i po narodu, da nije nitko ni pitao za pisca, taj će razumjeti, kako su mogle ove pjesme ući i u zbornik Lucićev i Lulićev. Tim načinom ušlo je mnogo pjesama naših starih popova glagolaša u Lucićev i Lulićev zbornik, od kojih su mnoge već oni pripisali Marku Maruliću, koji je nada sve izašao na glas kao naučenjak i pjesnik, a mnoge mu je pripisao i Kukuljević. Za većinu pjesama, koje su se pripisivale Marku Maruliću, našao sam ja izvornike u hrv. glag. rukopisima, za neke pače u rukopisima, koji su bili nesumljivo prije napisani, no je Marko Marulić književno djelovao. Nijesam si na ovom mjestu uzeo zadaćom, da tu tvrdnju evidentnim dokazima potvrdim, već to ostavljam za drugu zgodu, gdje ću pokazati, kako su mnoge pjesme iz hrv. glagolske knjige ušle ne samo u zbornik pjesama, što ih je Jugosl. akademija izdala kao Marulićeve, već i u zbornik pjesama, što se prisvajaju Mavri Vetraniću. Gornje pjesme iz Vranićeva zbornika nalaze se zaista u akademijskom izdanju Marulićevih pjesama, i to prva na str. 234.—236., druga na str. 236. i 237., treća na str. 223. i 224. i četvrta na str. 229.—231., te se je na Vranićev prijepis obazirao u akademijskom izdanju i V. Jagić, samo je pogriješio Jagić, kada je tvrdio, da je Vranićev rukopis iz god. 1613., što nije, već iz god. 1600., a brojka 13. je datum mjeseca maja. Ivan Vranić nije zacijelo tih pjesama prepisao ni iz Lucićeva „Vrtla" ni iz Lulićeva rukopisa, već iz starijih glagolskih, pa ne mogu vjerovati, da ne bi Ivan Vranić zabilježio, da su to Marulićeve pjesme, kada bi one uistinu bile, jer nam Vranićev zbornik jamči, da je on bio svakako toliko inteligentan, da je znao, premda je službovao u Vinodolu, i za slavnoga Marka Marulića.

Osim ovih pjesama nalaze se u ovom četvrtom rukopisu još ovi članci: 1. Očitovanje proklestva, 2. Sućarij od bule, ka se zove *„na večeri gospodinovi"* očitovana od sv. oca pape na veliki četrtak v Rimi, 3. Zrcalo redovnikov, 4. Nasleduje zrcalo redovnikov, ki ote služit sv. misu. 5. Nauk od ceremonij ili čašćenji i stvari osobitih i veće potrebneh službi svete mise, stumačeno i(z) rubrik misala rimskoga nakratko. 6. Na posljednjem (211b.) listu nalaze se „Kazi biskupski sahranjeni prisvitlomu i zveličeno(mu) gospodinu biskupu senjskom i modruškomu". Na koncu je nekoliko listova iščupano.

Koliko je u ovom zborniku Ivan Vranić sâm originalno napisao, dotično koliko je preveo, a koliko je prepisao iz starijih rukopisa, to se danas ne da ustanoviti. To će se moći ustanoviti istom onda, kada će biti naša stara hrv. glagolska knjiga bolje proučena. Danas možemo konstatovati samo toliko, da je Vranić cijeli zbornik sam, kao što on veli, ispisao.

MIGNON.

Spjevao R. F. MAGJER. (Osijek.)

Ne plači, slatka Mignon,
Suze su tvoje zlate,
Za tobom život čeka
Sanja pun i pozlate.

Ne plači, slatka Mignon,
Ljubav dolazi sama:
Ko uzdah topli dah joj
Prši u pahuljama.

Ne plači, slatka Mignon,
Smij mi se, smij se glasno;
Zatomi u srcu bol —
Htijenje uguši strasno.

Ne plači, slatka Mignon,
Ljepušno lice kaži,
Gdje pupolj niče prvi
Osmjeha pun i draži.

Ne plači, slatka Mignon,
Vedra mi budi, mlada,
Jer život doći će nov:
Sanja pun i naslada.

A onda — bude l' kob zla —
Sreću da Usud sori:
Zaplači, slatka Mignon,
I svijet svoj . . . sve: razori!

JEDNA LJUBAV.

Napisala VJERA ILIJIĆ. (Sarajevo.)

Žarke boje, ko pakleni cjelovi, već se gasile tamo iznad rijeke na na zapadu. Obalom šetao gradski svijet i nasladjivao se metalnim zvukovima vojničke glazbe i prašinom, što bi je od časa do časa podigao koji automobil ostavljajući iza sebe jaki zadah benzina i neugodne grimaze na licima šetaoca. Brbljanje. Pogledi. Smijeh. Sve u ritmu bečkoga valcera — — I tu ga je ona prvi put vidjela.

Ko vihor, kad naleti — bogzna otkud — i zavitla pred sobom sve, naletila k njoj jedna prijateljica iz djetinjstva. Ona samotna, neznana, zamišljena djevojka, otkako poče misliti, udubljivaše jedino u svoju dušu i kult umjetnosti. Njene težnje, ko i njena klasična ljepota, bile visoko nad banalnošću ovog ambijenta, dražesnih i glupih lutaka. Pošla je ipak za volju svoje lijepe prijateljice, što je tako čvrstim glasom govorila o zanimljivosti života, u svakoj formi. Imala je visok, snažan stas, lijepu ponosnu glavu sa crnim sjevajućim očima, pod bijelim šeširom. Bilo je nečeg okrutnog u toj ljepoti, i u tom se sastojaše velika razlika medju njima. Prijateljica je poznavala ljubav kao sreću, a ne kao bol i jedini duboki smisao života. Šetale polagano promatrajući u vodi blijedi refleks umirućeg dana — a kad je njega ugledala, stajao je sam, gologlav, naslonjen o jedno drvo uzdignute glave napram dalekim gorama, obraslim šumom, iznad grada. Kako je bio lijep! . . . Na čelu mu se ogledala misao tajanstvena i duboka ko crne, noćne sjene. U modrom pogledu sanjara, odsijevali refleksi bola i teškog samotnog stradanja. Kao da mu je život uništio svaku sanju, porušio sva božanstva, te ga mori vječna besanica, pa se mutnim okom zagledao u ledene, prazne oči smrti, pogledom one sfinge, isklesane za grob pjesnika — — Poigravo lahor pramovima njegove plave, visoko nad čelom uzdignute kose. Pogleda ga letimično i

zadrhta cijela ko nategnuta srebrna žica. Zadrhta čudno, ko od neke kobne slutnje. Htjela silom da svrati pozornost na što drugo i da se uvjeri, kako je i to posve običan čovjek — tek se njoj ludoj koješta pričinilo. A kad opet progjoše mimo njega, pogleda on sumornim mutnim okom jednu pa drugu i opet se zagleda u prazninu . . . Problijedila je ko onaj pamučni oblačak, što se ogleda duboko u vodi. Lupalo joj srce, kucale u vratu žile; činilo joj se, past će. Tudjim, uzdrhtalim glasom upita prijateljicu, zna li ona, tko je taj čovjek — jer da je nekud čudan. Nije znala, a nije joj se ni svidjao, jer da joj izgleda i to neki fantastični, izgladnjeli „poet“, kakovih ona čitavi tucet pozna. Ali obeća joj, da će saznati brzo.

Nekud iz onih gorskih šuma spustila se nad rijekom i ulicama noć. Nad njenom terasom, visoko, smiješkale se silne zvijezde. Spustila se onakova tajnovita, krasna noć, kad se ono u svakom drhtaju duše osjeća, kako je i ta naša uspavana zemlja, tako jedna zvijezda svemirska . . . Tišina. Trepeću zvijezde, privlače se — i ljubav tako privlači duše, a one drščću, čeznu ko zvijezde nebeske — — S jablana izvijao se slavujev notturno. Daleko negdje bljesnu meteor ugasnuvši se naglo u svemiru kao iluzija. Oko nje mirisaše jorgovan, ona ga udisaše željno, duboko, zatvorenih očiju. Taj raskošni, slatki miris dočarao joj sliku jednu — i dugo je ostala tako.

Kad je opet posjetila drugarica, uzela joj odmah pripovijedati, tko je onaj mladi čovjek, kako se zove, kako je bio mnogo nesrećan; nedavno mu umriješe roditelji, te mu kao baštinu ostaviše sanjarsku narav, glazbeni talenat, slabo zdravlje i bijedu. U ostalom, da ga ne vole mnogo, jer da nije najboljeg značaja — —

„Ne razumijem ga“, odgovarala ona u čudnom kaosu svojih misli, a njene vlažne, velike oči zamišljeno lutale daljinom.

Od tog se dana promijenila sasvim. Dušu joj okupiše sanje — blistave, zamamne, bolne i sumorne sanje. Kad je umiro dan, silazile one s onih oblačića, što lepršaju po horizontu, javljale se u sutonskim sjenama, što su ovijale njenu lijepu, mladu glavu, dizale se iz mirisa cvijeća u vazama — prilazile odasvud. Tako nježno ko prvi pretproljetni zefir, kad zadršće povrh još neprolistalih grančica, zadrhtala njenom dušom ljubav, prvi put — — —

„Ljubila sam te prije, nego što te vidjeh — i dugo sam te, dugo čekala. Ja ću tebe ljubiti vječno“ — i tonula tamnim pogledom u mistične oči svoje vizije. — „Ja ću tvoje drage poglede oteti kobnoj praznini, kojom su zalutali, upravit ću ih na vedre strane života, pune sunca i ljubavi“ — — i htjela je da čvrsto, čvrsto savije svoje ruke oko njegove mračne sudbine, da osjeti oštro i duboko sav njegov veliki, sveti bol i krijući suze stupala bi nasmijana pustom stazom njegova života, a kad bi mu na njoj bilo hladno, ona bi njemu plamenom ljubavi osvijetlila svaki korak, odstranila svaki kamen i veselo, do krvi, izranila te svoje nježne, bijele ruke. Htjela je, da na njegovu čelu uspava — dodirom prozirnih tankih prstiju svaku crnu misô, da ga zakloni od svijeta. Osjećala se jačom od njegove sudbine, od siromaštva i drhtala od tih misli, ko srebrna mjesečeva traka povrh uspavane vode.

Kad je iz mračne sobe došla medju ukućane i jasno svijetlo zabljesnulo njene oči, a ona ih stiskala žmireći rastrešeno uokolo, opaziše na njenom čelu fantastični odraz njenih sutonskih misli, ali nitko ne spomenu ništa. I prošla tako mnoga besnena noć.

Ljeto. Bila u okolici neka svečanost. Veselo komešanje. Razigran smijeh. Bučni valovi glazbe izumirahu preko šarene mase u daleka polja. Promatraše sjetno vesela lica i odsjev sreće u oku prijateljice. Nije znala, što je ljubav, zato bijaše srećna. Najednoć, kao da joj stade srce, opazi njega. Gledala ga plaho iz svog kuta raširenim očima stiskajući nervozno svoje cvijeće. Stajao postrance, sam, tužan, ironičan, zagledavao se bolnim smiješkom prezira u svačije lice — i kao da ga umori to promatranje podiže teške vjedje i sastaše se iznenada njihove oči — trenutak — — Ona zadrhta od navale nečeg silnog, neznanog i povuče prijateljicu daleko od svijeta — — Ni kasnije se nikada nije mogla sjetiti, što se u tom času dogodilo, i kako je to bilo, pa je prijateljica nekud odlepršala — a do nje stajao on i ona mu pruži ruku — — Govorio joj nešto potiho, a ona se jedva osvijestila. Odmah je osjetila visoku inteligenciju i pronicavost njegova duha, i ako je govor radi njene zabune nekud zapinjao i kretao se oko stvari indiferentnih. Slušala je melodiju toga glasa milujući tamnim pogledom njegov mramorni profil, što se bjelasao u sumraku na tamno-zelenoj pozadini stabala, dok su išli onim samotnim puteljkom. I htjela je da se tim trenucima počne za nju vječnost . . . Kad povede razgovor o glazbi, zadrhtaše toplije note njegova glasa i zagleda se ravno u njene oči, a sva se njegova velika, žarka duša umjetnika ogledala u tom pogledu. Činilo joj se, da je ostavlja svijest. S bolom gorkim kao čemer sjećala se, da nije uvijek znala, što govori, svaka joj se riječ — a govorila je uopće malo — učinila kasnije nesmisao. Sjeti se, da je opazila njegov smiješak — ironičan ko nestašni lahorak proljetni, kad zatitra preko grobova — i učini joj se, da mu licem preleti jedva zamjetljiv oblačak dosade, a njegov hladni pogled opet zaluta daleko nekud — — Ni jednom riječi nije spomenuo štogod o svojoj prošlosti, o životu, o tome, što je tako zamutilo njegov pogled, zasjenilo bolom čelo, urezalo crtu prezira oko njegovih tankih usana. Nije mario, da ona to zna. I te misli — ko zmije — stezaše joj srce ispijajući mu svu snagu i volju za život.

Ne reče nikom ništa, ali osjećaše, kako joj s lica čitaju sve. Nitko njega nije volio. Govorilo se sa zgražanjem o životu, kojeg vodi, o ispijenim crtama njegova lica, o ženama, koje ludovahu za njim. Bilo joj, kao da su joj obijesnim rukama pograbili živo srce i sve polako rezali po njem zardjalim, tupim nožem, igrali s njim, bacali ga, gazili ga — ali njena usna ostade nijema — — A kad je pala noć, uzimala je svoje gusle prisloniv̌ši im nježno, povjerljivo svoje blijedo, prozirno lice i prelijevala se dugo u noć harmonija puna dubokih, bolnih, strasnih i čeznutljivih nota ljubavi. A kad bi posljednja nota uminula u beskraj, ostala je tako raširenih zjena gledajući u dubinu mraka. Ili se zagledala u melankonični plamičak svijeće na klaviru i prebirala dugo neke moll-akorde, koje je je on navolio upličući u njih najtužnije svoje pjesme, tako tužne ko pri-

gušen gorki, uzaludni plač nad grobom sirotinjskim, a te melodije njihove padahu na dušu teško, ko novembarsko veče.

Za nju je uvijek sve, što je tužno, imalo osobiti čar, pa i sad je osjećala tajnu potrebu mučenja radi svoje ljubavi. Onog blatnog čemernog dana kasne jeseni, kada teški zvuci zvona prate muklo svačije korake groblju, ona je već od jutra lutala grobljem, ruku punih cvijeća i očiju suza. Nije imala nikog svoga tu medju redovima žutih kostura pod vlažnom i trulom zemljom. Tražila je grobove njegovih roditelja, ali uzalud. Zagledavala se u nepoznate natpise i uplakana tudja lica. Nije se usudila upitati koga. A tako je živo željela da okiti te mile, njemu svete humke, da se na njima moli vruće, pobožno, kako nikad molila nije . . . I spustio se nad grobovima suton. Suton dušnoga dana — — To je tako neizmjerno bolno i teško, da se to nikad ne da opisati. Samo osjetiti, tako silno i duboko osjetiti, iz mirisa onog bijelog cvijeća, što za grobove cvate, i pogašenih voštanica. I dugo je još onako blijeda, iznemogla lutala uzalud grobljem, silno žalosna i nesrećna. Bilo je kasno, kad se potištena tako vraćala kući okitivši svojim cvijećem neki mali zaboravljeni grobak.

A jedne puste jesenje noći slušala je dugo mukli šum vjetra u jablanovima. Ti jablanovi, što su ljetos bili puni slavujeve pjesme i srebrni od mjesečeva sjaja, šumore sada crne pjesme umiranja, a one su bolne i mračne ko Chopinova posmrtna glazba. U lakoj haljini, sva nježna, bijela i vitka sa cvijećem na prsima, motrila je, kako polagano putuju tamnosivi oblaci preko bolesne mjesečine, ovite mrtvim jesenjim velom. Trgoše je koraci — Pogleda ulicom i uhvati se naglo za balkon — — Prolazio on. Crna kabanica čudno lepršala oko njega. Nosio violinu i brzao nekud. Kad je prolazio pod njenom kućom, osvijetli ga svjetiljka s ulice. Nje nije opazio. Srce joj stade tako lupati, da ga je morala čvrsto stisnuti rukom. Čula je kako odjekuju njegovi samotni koraci gledajući ukočeno u dno ulice, kad je iščeznuo, i ostade tako dugo, dugo — — Hladan vjetar zalijetao se u njenu odjeću, mrsio spuštenu crnu kosu vijajući dugim pletenicama, objesno igrao njenim širokim rukavima, da su joj drhtale ramenice, odizao cvijeće na prsima, a ona nije osjetila ništa. Bilo je vrlo kasno. Odavno je izašao mjesec, i sve crnije i gušće vijao vjetar oblake, sve kobnije i mračnije šumorili jablani, i sve dublje padala teška, jesenja noć.

Sve je tiho. Na njenom prozoru spuštene su zavjese. Vidi se tek mali komadić oblačnog neba, i da po koji uveo listak zanese ovuda vjetar. Ona leži. Umotaše joj čelo i obrve, vire samo crne svilene trepavice i mršavo sitno lice, a po njem titra smiješak. Bolovala tako teško i dugo. Svi izgubiše nadu, da će ozdraviti, ali ona ipak preboli. Mnogo njege, ljubavi i mnogo, mnogo volje za životom, za srećom . . . Kad je one noći naglo probolo nešto, ko tanki bodež na lijevoj strani prsiju, ona se prenula. Oteščala joj bila glava, klecala koljena. Klonula je u postelju sa živom njegovom slikom u duši i svoje teške bolesti nije ni osjetila. Kad se malo oporavila, uzela drščućom rukom opet svoje gusle. Igrali tanki prsti preludij snivane željkovane sreće, igrali nježno, lako. I rasli sjetni, zaljubljeni, meki zvuci, rasli silno ko čežnja. U dubini lijepih očiju bila ta sreća i sjajilo se u njima, kao da se zvijezda ogledala u mirnoj vodi jezera gorskog.

Jednog dana posjeti je njena vesela ljetna prijateljica i najednoć, kao da se nečem dosjetila, uze joj pričati.

„Znaš, nisam odavno više vidjela onog mistika. Pitala sam za njega, pa mi rekoše, da je otputovao nekud i da se ne će više vratiti. Nekud daleko. Ovdje da mu je bilo dosadno i nemoguće živjeti. I to ti je bio jedan od onih, što im je svukuda tijesno, puni su svog vlastitog „ja“ i preziru svakog. Neki hoće — doda sa smiješkom, i sinuše njeni bijeli zubi — da je pošao za jednom ženom, ali ovo ne mora biti istina. Ovdašnji filistri ne mogu bez žena riješiti ništa, misle, da njihovo pričanje postaje tim zanimljivije i tajinstvenije. Ti ne znaš, kako su oni svi savršeno glupi — kako — —“ I tu stade naglo ko odsječen njezin zvonki glas. Bijaše bolje pogledala prijateljicu. Ona je nije više ni slušala ni gledala. Oči njene postadoše još crnije zagledav se ukočeno, prestrašeno, namrštena čela u jednu daleku tačku — — kao da je u dubini groba zagledala vlastitu lubanju. Bolan grč kupio joj tanke usne — —

„Što ti je za Boga: Ti si još bolesna!“

„Ne“, trže se ona, „malo još trpim, u glavi mi tuče, znaš, — al' proći će to . . .“

Ko cvijet, kog je nemila ruka iščupala s korijenom, otela ga cjelovima sunca i bacila daleko za plotom, trgnula surova ruka ironične sudbine iz njenih slabih grudiju srce i bacila ga daleko, u mračne krajeve tuge i stradanja. Nigdje sunca. Sve očajno kao pustoš u njenoj duši.

Ali ne reče ništa. Pokazivaše svima nasmijano lice, a srce bilo otrovano, i tajno je u njem nosila smrt. Niti je više ugadjala svojih žica, niti se doticala gudala. Kad je sva pognuta pod težinom nijemog bola sjedjela umotana do prozora, sama gledajući nepomično, kako se tamo u daljini zloslutno crne vrhovi omorika s groblja — kao da prijete vedrini ranog proljeća — i njene oči postajale tako crne, zloslutne, pune neisplakenih, teških suza. Za nju se ne bijaše vratilo proljeće, ona je s onim grobnim omorikama vodila duge, nijeme razgovore o besmislenom, pustom životu i beskrajnoj nirvani pod njihovom sjenom — — I razumjeli se.

Htjela ga je iz dubina teških svojih noći dozvati glasno imenom — „Teba nema! Gdje si? Zašto nisam mogla poći s tobom, da ti služim vjerno, ponizno, ropski oborena čela, skrštenih ruku čuvajući mir tvoje duše kao svetinju. Ti lutaš umoran, blijed, pustim, tudjim stazama. Mutne oči tvoje ne vide na njima svijetla. Pa sustaneš li jednom, vrati se — dodji k mome grobu . . . Moja je ljubav vječna . . .“

I gasnuo tako život, ko oni rumeni oblačići, kad na proljetnom zapadu sve bledji i bledji bivaju, dok se posve ne rasplinu u eteru. Umirala mladost, ko jesenja ruža. Ko uzdasi njenih gusala. Umirala, a na prozor dolijetale vesele lastavice i tamo na granama svijale gnjezdašca. Mirisale noći jorgovanom — ko nekoć — a ona umirala tiho, kako umire posljednja nota jedne tužne pjesme — — —

Kroz gusti, crni zastor htjedoše silom prodrijeti objesni traci granuloga sunca, da pomiluju njenu mrtvu glavu kao nekoć, kad joj malenoj poigravahu kosicom žareći njeno veselo lišce i malene nasmijane usne, dok je skakutala za leptirom. —

— — Leži. U duge crne pramove upletoše joj ljiljane. Oko usana titra fina nijansa ironije, tako bolno ko kad prvi nejasni traci mutne, ledene, zimske zore zadrhću povrh mrtvih, snježnih ravnica . . . Ispaćeno i navorano čelo prikrilo cvijeće, a tamne, duboko upale vjedje zastriješe sve, što je trzalo njenim bićem — svu jednu veliku ljubav, kakovom rijetko ljube ljudi . . .

Oko ruža na njenom humku proljetali lepirići, padale po njima mnoge iskrene suze, drhtala mjesečina, tužili slavuji, jecali vjetrovi — samo njegova noga nije nikada do njega našla puta — — —

SIBINJANIN JANKO.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

I. Albreht i Jelisava. Pošto kralj Sigismund nije imao sina, postade njegova kći Jelisava jedinom baštinicom triju kraljevina: Ugarske, Hrvatske i Češke. Protiv Jelisave ustade rodjena joj majka Barbara Celjska („Crna kraljica“). Premda bijaše Barbara već u 45. godini, ipak se htjede udati za 14-godišnjega poljskoga kralja Vladislava, ne bi li tako zadržala vlast u svojoj ruci. Barbaru je pomagao njezin brat Fridrik Celjski. On joj bijaše ravan i po svojoj ćudi, jer je g. 1422. ubio svoju ženu Jelisavu Frankopan, pa uzeo Veroniku Desinićevu. No protiv Barbare ustade Albreht Austrijski, muž njezine kćeri Jelisave. Albreht dade Barbaru zatvoriti u Požun, da mu ne pravi spletke. Medjutim se već biskupi i velikaši iz Ugarske i Hrvatske sastadoše u Požunu. Ovdje budu Jelisava i Albreht 18. prosinca god. 1437. izabrani za kralja i kraljicu „Ugarske, Hrvatske i Dalmacije“.[1] Nato se Albreht i Jelisava zapute u Stolni Biograd, gdje se 1. siječnja 1438. obavilo njihovo krunisanje.[2]

Albreht bude 18. ožujka 1438. jednoglasno izabran za cara njemačkoga. On podje i u Prag, gdje ga 29. lipnja 1438. jedan dio Čeha okruni za kralja svoga. No mnogi Česi izaberu poljskoga kraljevića Kazimira, brata Vladislavova. Albreht ostade u Češkoj godinu dana, ratujući s poljskom strankom. Za to su vrijeme u Hrvatskoj vladali Talovci. Matko Talovac bijaše od g. 1435. „ban čitave Slavonije“. On je držao Srebrenik u Usori, a Prodavić i Gjurgjevac u Podravini. Njegov brat Petar, posjednik Sinja i čitave župe cetinske, postade g. 1438. „banom Hrvatske i Slavonije“.[3] Franko Talovac bijaše ban severinski i župan temeški, a najmladji brat Ivan bio je prior vranski.

Dok je Albreht boravio u Češkoj, provale Turci (g. 1438.) u Erdelj. Tu su palili i robili 6 tjedana, uhvatili 70.000 ljudi, pa se onda vratili kući. Ova nesreća bijaše povodom, da se u Budimu mjeseca svibnja g. 1439. sastao sabor, koji je skučio kraljevsku vlast. Odsada može kralj jedino po savjetu državnih staleža imenovati palatina, koji će biti posrednik izmedju kralja i naroda. Kralj mora stalno živjeti u Ugarskoj, da

[1] Kovachich: „Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros“, sv. I., str. 471.
[2] Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X. svezak VII. str. 878.
[3] Teleki: „Hunyadiak kora Magyarországon“, svezak X. str. 23.

uzmogne braniti državu svoju. Bez privole državnih staleža ne smije kralj mijenjati novac, dapače ni udavati svoje kćeri. Svećenstvo je oslobodjeno od svih poreza. Plemići ne moraju ratovati izvan države. Kralj ne smije strancima dijeliti imanja i službe (crkvene, državne i vojničke); isto tako ne smiju ni velikaši na svojim imanjima namještati strance. Krunske posjede ne smije kralj prodati ili založiti; jednako ne smije niti imanja izumrlih obitelji prodavati, već ih može samo kao nagradu dijeliti, i to jedino domaćim ljudima. Kralj mora plaćati svoje vojnike i banderije državnih dostojanstvenika. Sve ove zaključke potvrdio je kralj Albreht 29. svibnja 1439., samo da uzmogne od sabora dobiti vojsku za rat na Turke.[4] Nato je ugarski sabor 30. svibnja 1439. zaključio rat na Turke; vojska se imade do konca srpnja 1439. sakupiti u Segedinu, a vodit će ju sam kralj. — Medjutim je početkom lipnja sultan Murat II. digao dvije vojske, da konačno pokori Srbiju. Despot ga je čekao u tvrdom Smederevu. No kada se gradu približio sam sultan sa 130.000 Turaka, uteče Branković u Segedin. Ovdje se već 29. srpnja nalazio kralj Albreht s kraljicom Jelisavom. Ugarski se velikaši slabo odazvaše saborskome zaključku. Na vojnu je naime došlo tek 25.000 ljudi. Ova vojska nije bila dovoljna, da podje oslobadjati Smederevo. Ipak se Albreht iz Segedina zaputi do Slankamena. Vruće godišnje doba učini nezdravim boravak u močvarnim krajevima uz Dunav i Tisu. U vojsci se pojavi srdobolja, od koje oboli i Albreht. U to stiže vijest, da je Murat 27. kolovoza zauzeo Smederevo, što ga je despotov sin Grgur Branković 3 mjeseca junački branio. Sada obuze vojsku neki strah, te se počne razilaziti. Kralj sazove 17. rujna u taboru kod Titelja ratno vijeće, u kome bijahu mnogi biskupi i velikaši, medju ostalima takodjer: Matko i Franko Talovac, Ivan Morović, Ivan Korogj, Ladislav Gorjanski i junački Ivan Hunjad, komu narodna pjesma dade ime „Sibinjanin Janko“.[5] Ratno vijeće zaključi, da se vojna odgadja do proljeća g. 1440. Osim narodne vojske ima se dići i što više plaćenika. Da kralj uzmogne plaćenike uzdržavati, mora svaka kuća doprinijeti

---

[4] „Corpus juris hungarici“ (izdanje od god. 1899.), str. 278.—299.

[5] Ivan Hunjad bijaše sin Vlaha (Rumunja) Vojka, koji je pridjev „Hunjad“ dobio zato, što je zajedno sa svojom braćom Magasom i Radulom stekao grad Hunjad u Erdelju. Vojk Hunjad bijaše u vojničkoj službi biskupa zagrebačkoga, a kasnije vitez na dvoru kralja Sigismunda, koji je njegovu rodu 18. listopada 1409. potvrdio posjed grada Hunjada. U toj listini spominje se prviput Vojkov sin Ivan Hunjad, koji je imao još 2 brata (Ivana i Vojka). Kada je Sigismund g. 1414. polazio u Achen, da se kruni za kralja njemačkoga, pratio ga je mladi Ivan Hunjad; jednako je Ivan g. 1420. pratio Sigismunda u rat na češke Huzite. Ivan je poput oca svoga službovao na kraljevskom dvoru; to se vidi iz listine od 17. siječnja 1434., u kojoj Sigismund veli: „odličan vitez našega dvora Ivan prozvan Vlah, sin nekadašnjega Vojka od Hunjada“. Na grobu Ivana Hunjada u erdeljskom Biogradu nalazi se spomenploča sa grbovima njegova oca i majke, kako to bijaše običajno u srednjem vijeku. Grb Ivanove majke posve je isti kao grb hrvatske plemićke obitelji Gospodičić de Zapolja (vuk sa zvijezdom i polumjesecom). Po tom sudimo, da je Ivan Hunjad po svojoj majci hrvatskoga porijekla. Time se podjedno može i protumačiti, kako se naša obitelj Zapolja kasnije u vrijeme kralja Matije Korvina, sina Ivana Hunjada, mogla uzdići do najviših državnih časti. Ivan Hunjad imao je i maćuhu Jelisavu Moržinaj, koja se po smrti njegova oca Vojka preudala za Jaroslava Čolnokošija.

po 100 denara kao ratni porez.[6] Nato se bolesni Albreht dade voziti prema Beču, ali 27. listopada 1439. umre na putu u selu Neszmély kod Ostrogona u 42. godini života svoga.[7]

Albreht nije ostavio sina, nego samo trudnu udovicu i 2 kćeri (Anu i Jelisavu.) Da li će kraljica Jelisava roditi sina ili kćer, to se naravno nije moglo znati. Ali dotle pripada prijestolje njoj, kao kćeri Sigismundovoj. I doista preuzme ona vladu, na koju je utjecala već za života Albrehtova. Uz kraljicu vladala je dvorska stranka, koju su činili rodjaci njezini. Medju ovima ističe se Jelisavin ujak Fridrik Celjski sa svojim sinom Ulrikom. Svomu sestriću Ladislavu Gorjanskomu, banu mačvanskomu, predade Jelisava brigu, da u Višegradu čuva krunu i krunidbene znakove. Rodjaka pak Dioniza Seča učini nadbiskupom ostrogonskim.[8] — Naskoro se nadju ljudi, koji su prijekim okom gledali, kako se na kraljevskomu dvoru bane rodjaci Jelisavini. Uz to je manjkao odgovor na pitanje: tko će voditi vojsku, kad na Ugarsku i Hrvatsku navale Turci? U tako ozbiljno doba mora državom upravljati junački vladar, a ne slaba žena. — Ova briga dovede hrvatske i ugarske velikaše 1. siječnja 1440. na sabor u Budim. Da ne moraju zabaciti nasljedno pravo Jelisavino, predlože gospoda, neka se kraljica po drugiput udade. Kandidata joj nadju najprije u osobi Lazara, sina despota Gjorgja Brankovićeva. Jelisava odbije Lazara iz vjerskih razloga, premda je njegova sestra Katarina bila udata za Ulrika Celjskoga. Nato joj Ladislav Gorjanski predloži Vladislava, kralja poljskoga. Jelisava se opirala toj osnovi, jer je Vladislavu tek 16, a njoj 30 godina. Da se ukloni velikašima, uteče kraljica u Višegrad. Onamo podje za njom Ulrik Celjski, koji ju nagovori, neka barem prividno popusti molbama velikaša svojih.[9]

Pod vodstvom bana Matka Talovca krene 18. siječnja 1440. iz Budima sjajno poslanstvo i dodje 24. siječnja 1440. u Krakov, da Vladislavu ponudi ruku Jelisavinu. Vladislav se dugo opirao toj nenaravnoj ženidbi. No velikaši ga upozore, da to traže viši državni interesi. Oni mu dokazivahu, da će jedino kao kralj Poljske, Ugarske i Hrvatske moći kršćanstvo spasiti od sile turske. Istom 6. ožujka dade Vladislav privolu svoju, lijući gorke suze.[10] Medjutim je kraljica Jelisava 22. veljače 1440. u Komoranu rodila sina Ladislava, koji dobije pridjevak „Posmrtni“, jer se rodio iza smrti oca svoga. Kraljica odmah šalje u Krakov glasnika, po kojemu javlja, da ne pristaje na udaju. Podjedno odluči, da će preteći kralja poljskoga. Zato dade sina svoga na same Duhove 15. svibnja 1440. u Stolnom Biogradu okruniti pravom krunom sv. Stjepana. Drugi krunidbeni znakovi (jabuka, mač i dvostruki križ) bijahu krivotvoreni. Prisutni se velikaši i plemići odmah poklone djetetu Ladislavu, kao zakonitom

---

[6] Teleki: Hunyadiak kora, sv. X. str. 70.—73. Isprava kaže, da 150 denara čini jedan zlatan forint (dukat).

[7] Thuroczy: „Chronica Hungarorum“ u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum Hungaricarum“, svezak I. str. 240.

[8] Katona: „Historia critica“, svezak XII. str. 924.

[9] Endlicher: „Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin“, str. 15. i 16.

[10] Dlugosz Joannes: „Historia Polonica“, str. 719.—721. Thuroczy, str. 240.

kralju svome.[11] Uz druge bijahu prisutni: Ulrik Celjski, Nikola Iločki i Bartol Frankopan. Krunisanje je obavio ostrogonski nadbiskup Dioniz Seč; on je pomazao malenoga kralja, mjesto koga je prisegu položila majka mu Jelisava.

2. Vladislav Varnenčik. Još 8. ožujka 1440. utanačio je poljski kralj Vladislav ugovor s poslanicima kraljevina Ugarske i Hrvatske. Vladislav se obvezao, da će: 1. potvrditi sve stare pravice; 2. vratiti Ugarskoj bez otkupnine šipuške gradove, što ih je kralj Sigismund založio ocu njegovu; 3. s poljskom vojskom braniti Ugarsku i Hrvatsku od Turaka i drugih neprijatelja; 4. kraljici Barbari (Celjskoj) onemogućiti povratak na kraljev dvor; 5. priznati Ladislava Posmrtnoga svojim nasljednikom, ne bude li od Jelisave imao sina.[1] Na poziv privrženika svojih udje poljski kralj Vladislav 19. svibnja 1440. u Budim. Ovdje se 29. lipnja držao izborni sabor, na koji dodjoše takodjer Jelisavini rodjaci: Ladislav Gorjanski i Dioniz Seč. Velikaši i plemići proglase ništetnim krunisanje nedoraslog Ladislava Posmrtnoga. Nato jednoglasno izaberu Vladislava kraljem ugarsko-hrvatskim. O tome predade kralju palatin Lovro Hedervar ispravu, koju je svojim pečatima ovjerovilo 88 velikaša; medju ovima bijaše i Nikola Iločki, koji je ostavio kraljicu Jelisavu.[2] Sutradan se opazilo, da je krune nestalo iz kovčega, u kojemu se čuvala. Krunu je naime još u veljači g. 1440. dala iz Višegrada ukrasti kraljica Jelisava po Jeleni Kotanerici, dadilji svoje kćeri, ne bi li time zapriječila krunisanje Vladislava. No sabor zaključi, da će Vladislava okruniti onom krunom, koja se nalazi u grobnici sv. Stjepana. To se i dogodilo 17. srpnja u Stolnom Biogradu. Krunisanje je obavio ostrogonski nadbiskup Dioniz Seč.[3]

Kraljica Jelisava odluči, da će svome sinu Ladislavu silom oružja sačuvati baštinu očevu. Krunu sv. Stjepana povjeri njemačkomu caru Fridriku III., koga učini skrbnikom Ladislava Posmrtnoga. U svoju službu uzme ostatke huzitskih četa iz Češke. Njihov kapetan Ivan Jiskra zaposjedne slovačke županije, koje priznadu Ladislava Posmrtnoga. — Jelisava je mnogo pomoći očekivala iz Hrvatske. Ovdje uz nju pristajahu knezovi: Celjski, Gorjanski, Frankopani, Kurjakovići, Ivan Korogj i Vladislav Titušević, gospodar Blinje. I doista sabere mačvanski ban Ladislav Gorjanski vojsku, s kojom (na jesen god. 1440.) pohiti preko Drave u pomoć kraljici Jelisavi. No Gorjanski bude razbijen kod Bataszeka blizu Muhača, gdje ga dočekaše: knez Nikola Iločki i severinski ban Ivan Hunjad.[4] Ova pobjeda razveseli kralja Vladislava. On imenuje Ivana Hunjada vojvodom erdeljskim i županom temešvarskim. Nikola Iločki postade mačvanskim banom mjesto Ladislava Gorjanskoga, koji bude lišen ove časti.

Da se Jelisava održi u sjevernoj i zapadnoj Ugarskoj, morala je mnogo trošiti na češke plaćenike. Zato je redomice zalagala gradove i

---

[11] Endlicher: Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin, str. 18.—39.

---

[1] Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum, sv. I. str. 475.
[2] Katona: „Historia critica regum Hungariae", sv. XIII. str. 70.
[3] Dlugosz: Historia Polonica, str. 736. Thuroczy, str. 243.
[4] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 244.

dragocjenosti svoje. Dosta su za nju žrtvovali i knezovi Celjski. Oni saberu vojsku, koju je vodio češki plaćenik Ivan Vitovec („pan Jan"). Proti Celjskima krene Stjepan Banić („Banffy") od Lendave s kraljevskom vojskom, ali ga Vitovec 1. ožujka 1441. hametom potuče kod Samobora. U tome boju pogibe 1500 Magjara i Poljaka. Pobjedonosni Vitovec krene nato u zapadnu Ugarsku, gdje se nalazio sam kralj. Ali se Vladislav 19. travnja kod Subotišta izmirio sa knezovima Celjskim, koji ga napokon priznadoše kraljem svojim.[5] Odsada je gotovo čitava Hrvatska pristajala uz Vladislava. No zato se u Ugarskoj nastavio gradjanski rat, premda je kralj Vladislav ozbiljno nastojao, da se pomiri s Jelisavom.

Sultan Murat htjede prilike u Ugarskoj i Hrvatskoj izrabiti u svoju korist. Već g. 1440. dodje on s velikom vojskom pod Biograd, da osvoji ovu znamenitu tvrdju. Turci su Biograd opsjedali više mjeseci. U tvrdji je zapovijedao vranski prior Ivan Talovac, koji sretno odbije sve juriše turske. Tom prigodom služilo je Talovcu i novo oružje: puška, koja se prviput spominje u našim stranama. Izgubivši 17.000 ljudi, morade se Murat bez uspjeha vratiti u Drinopolje.[6] Slijedeće godine (1441.) dodju Turci opet do Biograda, a g. 1442. dvaput provale u Erdelj, odakle ih je samo osobnim junaštvom odbijao Ivan Hunjad.

Da ne bude veće nesreće, dodje sada u Ugarsku kardinal Julijan Cesarini. Kao poslanik pape Eugena IV. uze Julijan nastojati, da Vladislava izmiri s Jelisavom, pa da onda Vladislav povede križarsku vojnu na Turke. Kardinalu podje za rukom, te je 16. prosinca 1442. izmirio dosadašnje protivnike. No tri dana iza toga umre kraljica Jelisava.[7] Njezini pristaše (Ladislav Gorjanski, Ivan Jiskra i Dioniz Seč) nastave ratovanje pomoću cara Fridrika III. Istom ljeti g. 1443. bude ugovoreno primirje na 2 godine, da Vladislav uzmogne poći u rat na Turke.

Na jesen g. 1443. započne prva vojna na Turke. Vladislav podje 9. kolovoza iz Budima osobno u rat, premda nije imao više od 25.000 vojnika. Pravi je vojvoda Ivan Hunjad. Uz Vladislava nalazi se i srpski despot Gjorgje Branković, kojemu su Turci ugrabili čitavu Srbiju. Potukavši 3. studenoga Turke kod Niša, dopre Vladislav pobjedonosno preko Srbije u Bugarsku i zauzme Sofiju. Medjutim je nastala oštra zima. Naskoro je uzmanjkalo hrane, osobito za konje. Uz to su Turci držali klance izmedju Sofije i Plovdiva. Hunjad je uvidio, da zimi ne će moći dalje napredovati. Odlučivši, da će na proljeće vojnu nastaviti, vrati se Vladislav početkom veljače g. 1444. slavodobitno u Budim. I na tome povratku pobijedio je Hunjad 5. siječnja 1444. Turke kod Kunovice.[8]

Ova „zimska vojna" ohrabri kršćane, a uplaši Turke. Medju Arbanasima bukne ustanak, koji je predvodio Juraj Kastriotić (prozvan „Skenderbeg"). Kastriotić javi kralju Vladislavu, da će mu sa 30.000 Arbanasa

---

[5] Katona: Historia critica, sv. XIII. str. 150. Orožen: Celska kronika, str. 65.

[6] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 246. i 247. Potanji opis vidi u radnji dra. Rudolfa Horvata: „Opsada Biograda god. 1440." („Prosvjeta" god. 1908.)

[7] Dlugosz: Historia Polonica, str. 770. Thuroczy, str. 252.

[8] Katona: Historia critica, sv. XIII. str. 251. Thuroczy, str. 253. i 254.

pomagati protiv Turaka. Papa uze nastojati, da kršćanske države sastave ratnu mornaricu, koja bi azijskim Turcima zapriječila prijelaz u Evropu. Ovolike priprave sklonu sultana, te on Vladislavu ponudi mir na 10 godina. Mir bude potpisan 13. srpnja 1444. u Segedinu. Po tome miru ostaje Bugarska i nadalje Turskoj, dočim Vlaška dolazi pod vrhovnu vlast krune sv. Stjepana, a Srbija se vraća despotu. Vladislav je naskoro požalio, što se izmirio s Turcima. Dodje mu naime vijest, da je sultan Murat otišao u Malu Aziju, da svlada karamanskoga kneza Ibrahima. Istodobno je u Helespont stigla ujedinjena kršćanska mornarica, koja je imala namjeru, da Muratu zapriječi povratak u Evropu. I bizantski car Ivan VIII. zamoli kralja Vladislava, neka ne vjeruje sultanu. Napokon je i kardinal Julijan stao Vladislava odvraćati od mira s vjerolomnim Turcima. Zato već 4. kolovoza 1444. kraljevsko vijeće zabaci segedinski mir, te odluči, da se ima bez oklijevanja povesti novi rat na Turke.[9]

Oko 20. rujna 1444. prijedje kralj Vladislav preko Dunava. Sa sobom je vodio samo 16.000 vojnika, medju kojima se nalazio i Franko Talovac s Hrvatima. Despot Branković nije sudjelovao na toj vojni. On dapače ne htjede ni Kastriotiću dozvoliti prijelaz preko Srbije, kad je Vladislavu u pomoć vodio Arbanase. Kod Nikopolja pridruži se Vladislavu vlaški vojvoda Drakul sa 4000 ljudi. Da ne mora prelaziti preko Balkana, krene Vladislav prema Crnome moru, odakle će dalje do Carigrada. No kod Varne doznade, da protiv njega dolazi sultan Murat, koji je sretno prešao iz Azije u Evropu. I doista dodje 10. studenoga 1444. kod Varne do osudne bitke. Premda je Turaka bilo do 100.000, ipak ih junački Hunjad natjera u bijeg. Ali na koncu bitke pogibe mladi kralj Vladislav, komu je povijest radi toga dala pridjevak „Varnenčik“. Pogibe i kardinal Julijan sa 2 biskupa. Sada morade Hunjad uzmaknuti s preostalom vojskom, a Murat ostade pobjednikom.[10] Bitka kod Varne utvrdi tursku vlast na Balkanskom poluotoku za nekoliko stoljeća.

Dok su trajale borbe za prijestolje i ratovi s Turcima, znatno se umanjila Hrvatska. Humski knez Stjepan Vukčić Kosača, sinovac i nasljednik Sandalja Hranića, osvoji koncem g. 1440. grad Omiš s oblastima: „Neretva“ i „Poljica“. Neretva ostade knezu humskomu i nadalje, dočim su Omiš i Poljice početkom g. 1444 došle pod vlast republike mletačke.[11]

3. Gubernator Ivan Hunjad. Dugo se nije vjerovalo, da je kralj Vladislav poginuo u bici kod Varne. Pripovijedalo se, da Vladislav živi u Poljskoj. To je tvrdio i palatin Lovro Hedervar. Istom 26. travnja 1445. dodju prelati, velikaši, plemići i zastupnici gradova u Peštu, da odluče o sudbini Ugarske i Hrvatske. Poslije duljeg raspravljanja bude stvoren ovaj zaključak: „Ako se Vladislav ne vrati do 30. svibnja, ili ako dotle

---

[9] Kovachich: „Vestigia comitiorum apud Hungaros“, str. 244. Thuroczy, str. 255.

[10] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 256. i 257. Potanji opis vidi u radnji dra. Rudolfa Horvata: „Bitka kod Varne god. 1444.“ („Vienac“ god. 1901.)

[11] Ljubić: „Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike“, knjiga IX. str. 179.—181. i 185.

Rodoslovlje Talovaca.

Ivan Lukarević „de Talovec“, vlastelin dubrovački.

Matko, g. 1430. kaštelan grada Kovina i gospodar grada Srebrenika, g. 1432. kapetan biogradski, god. 1434. sudac Kumana i gubernator priorata vranskoga, g. 1435.—1444. ban čitave Slavonije. Žena mu: Margareta, kći Petra Čeha Levanjskoga, bana od Mačve.

Petar, god. 1432. župan kovinski, g. 1438.—1452. ban Hrvatske i Dalmacije, umro 1. ožuj. 1453. Žena mu: Jadviga.

Ivaniš. Stjepan.

Franko, g. 1435. župan kovinski i kapetan biogradski, kasnije ban severinski, g. 1438.—1448. ban Hrvatske i Dalmacije, poginuo 20. list. 1448. u boju na Kosovu polju. Žena mu: Jelena, kći Vladislava Jakšića od Kužlja.

Ivan, prior vranski, branitelj Biograda g. 1440., poginuo g. 1445. braneći grad Pakrac.

Nikola. Vladislav. Matko. Franjo. Anka.

poslanici — poslani u Poljsku — ne priopće nedvojbenih vijesti o životu njegovu, tada ćemo svi zajedno za svoga kralja primiti Ladislava Posmrtnoga“. Pošto se Ladislav s kraljevskom krunom nalazio kod svoga skrbnika cara Fridrika III., zaključuje sabor, da Fridrik u spomenutom slučaju mora odmah predati Ladislava i krunu. Ako toga ne učini, „ne smatramo se“ vele staleži „više obvezani prema Ladislavu, te ćemo prema prijekim potrebama kraljevstva izabrati takvoga kralja i vladara, koji će kraljevstvo moći oslobobiti od sadašnjih pogibelji i nevolja“.[1]

Poslanici iz Poljske donesu vijest, da Vladislav doista više ne živi. Nato se (u kolovozu godine 1445.) odlična ugarska i hrvatska gospoda zapute u Beč, da od Fridrika zatraže Ladislava, da ga uzmognu okruniti. Fridrik im odgovori, da Ladislava ne može predati, jer isto zahtijevaju Česi i Austrijanci, kojima je takodjer vladar, a novo krunisanje nije potrebno. Sada se jave dva kandidata za ugarsko-hrvatsko prijestolje. Palatin uze raditi za Karla, sina burgundskoga vojvode Filipa Dobroga, a neki velikaši za aragonskoga i napuljskoga kralja Alfonza. Početkom ožujka g. 1446. sastade se u Stolnom Biogradu sabor, koji ogromnom većinom pristane uz Ladislava Posmrtnoga; dok pak Ladislav ne odraste, upravljat će državom poseban gubernator. Podjedno je sabor zaključio, da se prije izbora gubernatora ima dići vojska na celjske knezove: Fridrika i Ulrika.[2] Ovi su naime za bezvladja počinili mnogo zla u Hrvatskoj. Kad je početkom g. 1445. umro ban Matko Talovac, proglasiše se Fridrik i Ulrik „banovima čitave Slavonije“. Njihov je vojvoda Ivan Vitovec osvajao gradove zagrebačke biskupije i priorata vranskoga. Redomice je na proljeće g. 1445. zauzeo Gumnik (Bosiljevo), Garić, Raču, Hrastovicu, Gore i oba Pakraca. Prigodom juriša na Hrastovicu izgubio je Vitovec jedno oko, a kod obrane Pakraca pogibe vranski prior Ivan Talovac. Iza toga zauze Vitovec grad Gjurgjevac, koji je pripadao Talovcima; Gjurgjevac se predao tek iza dulje obrane. — Ivan Hunjad sabere 15.000 vojnika i prijedje preko Drave. Magjari su u travnju i svibnju 1446. poput Turaka pustošili plodnu Podravinu i Medjumurje. Hunjad je četovao takodjer u južnoj Štajerskoj, radi čega se 11. lipnja 1446. morao

[1] Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum, sv. II. str. 7.

[2] Ibidem, str. 38.

ispričati caru Fridriku III. Hunjad zauze gradove Gjurgjevac, Legrad i Koprivnicu, dočim je uzalud opsjedao Varaždin i Čakovac.[3] — Početkom lipnja g. 1446. sastade se na rakoškom polju kod Pešte sabor, da bira gubernatora. Sabor je najprije zaključio, da svatko mora povratiti ona imanja, što ih je ugrabio; neka se odmah poruše sve tvrdje osim onih na granici, koje služe za obranu domovine. Nato je sabor odredio prava i dužnosti gubernatora. Budući gubernator imat će takvu vlast, kakvu bi imao i kralj. Ipak ne će moći nadbiskupije i veće opatije podjelivati bez znanja i privole svojih savjetnika. Isto tako ne će moći bez privole državljana koga osuditi radi veleizdaje, a niti takve osudjenike pomilovati bez zahtjeva prelata (crkvenih dostojanstvenika), baruna (državnih dostojanstvenika) i državljana (velikaša, plemića i gradjana). Nadzor nad kraljevskim prihodima povjerit će se prelatima i barunima, da prosude, kako da s njima raspolaže gubernator. Radi kovanja krivih novaca, tvorenja krivih pečata, radi podmetanja vatre ili prinašanja patvorenih povelja, te radi dovadjanja tudje vojske mora svaki plemić i velikaš izgubiti svoj posjed. Ovakav posjed pripada kruni poput onoga posjeda, kojemu je vlasnik izumro bez potomaka. Ako takav posjed nema više od 32 sesije (selišta), može ga gubernator darovati onomu, tko će vjerno služiti svetoj kruni; no veće posjede ne smije cijepati, pa ih onda podjeljivati, već ih mora pridržati za svetu krunu, da s njima raspolaže kralj, kad odraste.[4]

Na duhovski ponedjelak 6. lipnja 1446. bude Hunjad izabran gubernatorom.[5] Još istoga dana položi on svečanu prisegu, a netom stvorene odredbe glede gubernatorovih prava potvrdi onim pečatom, kojim se služio kao vojvoda erdeljski. Nato imenuje banom Slavonije svoga nećaka Ivana Sekelja, koga hrvatska narodna pjesma zove „banović Sekula“. Uz to je Sekelj dobio grad Gjurgjevac i postao upraviteljem bogate priorije vranske. Ipak nije bio dosta jak, da skuči Fridrika Celjskoga i njegova sina Ulrika. Ovi se i nadalje zovu banovima slavonskim, te gotovo samostalno vladaju u zapadnom dijelu Slavonije. — U Hrvatskoj i Dalmaciji bijaše banom Petar Talovac, komu pomaže njegov brat Franko. No Petru se ne će pokoravati premoćni knezovi Kurjakovići i Frankopani. Uz to mu prijeti bosanski kralj Stjepan Toma, nezakoniti sin Stjepana Ostoje. Toma je koncem g. 1443. naslijedio Tvrtka Tvrtkovića. On je odmah Mlečanima javio, da je sjeo na prijestolje pokojnoga svoga strica Tvrtka Tvrtkovića; podjedno ih je zamolio, neka dobrohotno susreću njegove podanike, koji će zalaziti u mletačke zemlje (u Dalmaciju), kao što su ih susretali za života strica njegova. Mletačka je republika uvažila molbu kralja Stjepana Tome, te je 20. prosinca godine 1443. uputila svoje predstojnike u Zadru, neka se dobro slažu s podanicima kralja bosanskoga.[6] No Tvrtko je 2. rujna god. 1427. u Bobovcu izdao povelju, kojom svoga

---

[3] Epistolae Joannis de Zredna. (Schwandtner: Scriptores rerum Hungaricarum, sv. II. str. 35.) Orožen: Celska kronika, str. 70. i 71.

[4] Corpus juris hungarici, str. 302.—307.

[5] Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon, sv. X. str. 183.—185.

[6] Ljubić: Listine o odnošajih izmedju južn. Slavenstva i mlet. republike, IX. str. 178.

rodjaka Hermana Celjskoga imenuje svojim nasljednikom na prijestolju bosanskom za slučaj, ako bi Tvrtko umro bez potomaka.[7] Pošto je Tvrtko godine 1443. doista umro bez izravnih potomaka, mislio ga je naslijediti Fridrik, sin Hermana Celjskoga. Ali Ivan Hunjad izradi, da je kralj Vladislav Varnenčik potvrdio Stjepana Tomu za kralja bosanskoga. To nam kaže sam kralj Toma u listini, koju je 3. lipnja 1444. izdao u gradu Bobovcu.[8] Da mu katolici pomažu u borbi s Turcima, ostavi Toma po nagovoru pape Eugena IV. u kolovozu g. 1444. bogumilsku vjeru.[9] Kao katolik steče Toma prijatelja medju Hrvatima; zato i uze g. 1446. naslov: „kralj Dalmacije i Hrvatom".[10]

Gubernator Ivan Hunjad pokrene g. 1448. novu vojnu na Turke, da osveti smrt kralja Vladislava. Pustošeći Srbiju (jer mu se ne htjede pridružiti despot Branković) dopre 17. listopada sa 34.000 vojnika na Kosovo polje. Ovdje ga dočeka sultan Murat II. sa 120.000 Turaka. Bitka je trajala 3 dana (18.—20. listopada), a svršila se potpunim porazom kršćanske vojske. U boju pade 17.000 kršćana, medju njima takodjer Ivan Sekelj i Franko Talovac. Gubernator uteče u Srbiju, gdje ga zarobi despot Branković. Hunjad ostade zatvoren u Smederevu do konca g. 1448. Prije oslobodjenja svoga morao je despotu platiti 100.000 dukata, kao naknadu za štete, što ih je u Srbiji počinila vojska ugarska.[11]

Hunjad je godine 1449.—1452. ratovao s Ivanom Jiskrom. Ovaj se kroz čitavo to vrijeme zove „kapetan gornjih strana", te samostalno vlada u sjevernoj Ugarskoj. Istodobno se nastavljaju smutnje u južnoj Hrvatskoj. Ban Petar Talovac ratuje s nepokornim velikašima, a bosanski vojvoda Stjepan Vukčić Kosača sa Dubrovnikom (g. 1451.—1453.). Pošto je Kosači god. 1448. car Fridrik III. podijelio naslov „herceg od sv. Save", dobila je njegova oblast (Humska zemlja) ime „Hercegovina."[12] Kosača je toli jak, da pred njim strepi i njegov zet: bosanski kralj Stjepan Toma. Ovim borbama opet se okoristiše lukavi Mlečani; oni naime g. 1452. zaposjedoše: Krajinu i Neretvu, zemlje hercega Kosače.[13]

4. Ladislav Posmrtni. Car Fridrik III. boravio je g. 1452. u Rimu, gdje se krunio za cara rimskoga i vjenčao s portugalskom kraljevnom Eleonorom. Njegovu odsutnost upotrebiše ugarski, hrvatski, češki, moravski i austrijski velikaši, te se početkom ožujka 1452. sastadoše na opći sabor u Beču. Ovdje bude zaključeno, da će Fridriku složnim silama oteti Ladislava Posmrtnoga. Kada se dakle car Fridrik vratio u Bečko Novomjesto, udare na taj grad knezovi Ulrik Celjski i Ulrik Eizinger.

---

[7] Fejér: Codex diplomaticus, knj. X. sv. 6. str. 900.

[8] Kukuljević: „Spomenici bosanski i crnogorski" u „Arkivu za povjestnicu jugoslavensku", knj. II. str. 38. i 39.

[9] Rački: „Bogumili i patareni" u „Radu jugosl. akademije", knj. VIII. str. 148.

[10] Ovim se naslovom kralj Stjepan Toma služi u povelji, koju je 22. kolovoza 1446. izdao u Vranduku. (Kukuljević: Spomenici bosanski i crnogorski, str. 39.)

[11] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 259.—262.

[12] Thalloczy: „Bosnien und Herzegovina", str. 208. (Dio djela „Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild".)

[13] Ljubić: Listine, knjiga IX. str. 415. i 422.—427.

Celjski knezovi.

Herman I., knez Celjski, umro g. 1385. Žena mu Katarina, kći bosanskoga bana Stjepana Kotromanića, a sestra ug.-hrv. kraljice Jelisave (žene Ljudevita I.).

Herman II. Celjski, sudjeluje g. 1396. u bici kod Nikopolja; g. 1397. postaje hrvatskim velikašem, dobivši gradove Varaždin, Vinicu i Vrbovec; g. 1406.—1408. i 1423.—1435. ban Slavonije; umro 13. list. 1435. u Požunu. Žena mu: Elizabeta grofica Schaumburg.

Fridrik, g. 1445.—1454. ban Slavonije, umro 9. lip. 1454. Žene mu: 1. Jelisava grofica Frankopan; 2. Veronika pl. Desinić.

Ana; muž joj: Nikola Gorjanski, palatin ugarski.

Barbara „Crna kraljica“, udala se g. 1405. za kralja Sigismunda, umrla 11. srpnja 1451. u Melniku.

Ulrik, g. 1445.—1453. ban Slavonije, god. 1454.—1456. ban Dalmacije, Hrvatske i čitave Slavonije; ubijen 9. studenoga 1456. u Biogradu. Žena mu: Katarina, kći srpskoga despota Gjorgja Brankovića.

Juraj † 1443. Herman † 1452. Jelisava † 1455.

Fridrik bude prisiljen, da Ladislava 4. rujna 1452. izruči njegovu rodjaku Ulriku Celjskomu. Ovaj ga 13. rujna dovede u Beč. Sada se mladomu kralju poklone predstavnici nasljednih zemalja njegovih. Koncem g. 1452. dodje u Beč takodjer Ivan Hunjad. On se odreče gubernatorske časti, našto ga Ladislav imenuje upraviteljem kraljevskih prihoda i „vrhovnim kapetanom Ugarske“, što je u stvari značilo gotovo isto. Osim toga potvrdi mu kralj čast vojvode erdeljskoga; uzvisi ga dapače na čast „nasljednoga kneza bistričkoga“, darovavši mu grad Bistricu u Erdelju s 15 četvornih milja velikim imanjem.[1]

Pošto je Ladislavu bilo tek 13 godina, nije mogao sam vladati tolikim zemljama svojim. Ugarskom je i nadalje upravljao Ivan Hunjad, a Češkom gubernator Juraj Podjebradski. Isprvice je Ulrik Celjski — kao kraljev rodjak — bio pravi regent. On ostade uz mladoga kralja u Beču do 28. rujna 1453. Tada ga iz kraljevskoga dvora istisne Ulrik Eizinger, koji protiv njega sklopi 27. listopada 1453. ligu s Hunjadom i Podjebradskim. — Medjutim je (11. ožujka 1453.) umro Petar Talovac, ban Hrvatske i Dalmacije. Sad nastade čitav lov za bogatom baštinom njegovom. Herceg Stjepan Kosača htjede se oženiti s Petrovom udovicom Jadvigom, da bi tako došao do Klisa i drugih gradova Talovčevih; Ulrik pak Celjski uze početkom g. 1454. naslov: „kraljevina Dalmacije, Hrvatske i čitave Slavonije ban“, dočim se prije naprosto zvao „ban Slavonije“. Mlečani se uplaše, da ne bi dobili prejake susjede u Dalmaciji. Zato početkom g. 1454. uzimaju u svoju zaštitu malodobne sinove Petra Talovca i njihove gradove (Klis, Knin, Lab, Sinj, Čačvinu, Petrovac i Ključ).[2] Ipak je Ulrik Celjski poslao svoga vojvodu Vitovca u južnu Hrvatsku, da mu osvoji baštinu Talovčevu. Za toga rata umre (9. lipnja 1454.) Fridrik Celjski, stari otac Ulrikov. Vitovec prisili knezove Kurjakoviće, da mu ustupe Ostrovicu. U to se Ulrik izmirio s kraljem Ladislavom, koji ga na proljeće g. 1456. imenuje „banom Hrvatske i Dalmacije“. Ovo imenovanje javlja Ulrik 28. svibnja mletačkoj republici, koja mu 16. kolovoza 1456. šalje

[1] Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon, sv. X. str. 347.—356.

[2] Ljubić: Listine, knjiga X. str. 25., 26. i 29.

čestitku uz poruku, da s njim želi živjeti u prijateljstvu i dobrom susjedstvu.[3] Sada je Vitovec redomice osvajao Knin, Sinj i druge gradove; jedinoga Klisa nije mogao zauzeti.

Dok su u Hrvatskoj trajale domaće borbe, zaprijeti kršćanstvu velika pogibelj od Turaka. Poduzetni sultan Muhamed II. zauzme 29. svibnja 1453. Carigrad i učini ga prijestolnicom svojom. Slijedeće god. 1454. provali s velikom vojskom u Srbiju, odakle despot Branković uteče u Ugarsku. Sultan se doduše vratio kući sa 50.000 zarobljenika; ali već g. 1455. dodje ponovno i zauzme važan grad Novo Brdo. Despotu ostade samo malen dio Srbije; pa i za ovo morao je sultanu plaćati godišnji danak u iznosu od 30.000 dukata. — Opet se u Evropi javila ideja, da treba voditi križarsku vojnu na Turke. Ovu je ideju prigrlio papa Kaliksto III. On šalje u Beč i Budim svoga poslanika: kardinala Ivana Carvajala. Početkom g. 1456. uredi sabor u Budimu nužne priprave za rat s Turcima. Malo iza toga (6. travnja 1456.) stiže u Budim vijest, da će sultan udariti na Biograd i provaliti u Ugarsku. Nato Ladislav Posmrtni ode s Ulrikom Celjskim iz Budima u Beč. Sva obrana Ugarske ostade na Ivanu Hunjadu. Njega je svojski pomagao franjevac Ivan Kapistran. Glasoviti ovaj govornik uze kupiti križare. Pod njegove zastave dolaze djaci, seljaci, gradjani i redovnici. Ovi siromasi nijesu imali pravog oružja, ali zato bijahu puni oduševljenja. — Sa 120.000 Turaka dodje sultan Muhamed 20. lipnja 1456. pred Biograd. Ovamo doplovi po Dunavu i brodovlje tursko. Opkolivši Biograd sa svih strana, dade Muhamed iz 300 topova pucati na nj. U Biogradu se nalazio Mihajlo Silagji, brat Hunjadove žene Jelisave. Naskoro dodje Hunjad u pomoć šurjaku svome. Kod Slankamena sakupi 200 ladja, stavi na njih jedan dio križara, te se pusti niz Dunav. Uz obalu pratio ga je Ivan Kapistran s ostalim križarima. Pred Biogradom održi (14. srpnja) kršćanska mornarica pobjedu nad turskom. Nato udju križari u tvrdju biogradsku. Sve navale turske budu odbijene. Izgubivši mnogo ljudi, napusti sultan (23. srpnja) opsadu Biograda, te se vrati kući.[4]

Već 11. kolovoza 1456. umre u Zemunu od kuge slavodobitni Ivan Hunjad. Brzo ga je slijedio njegov bojni drug Ivan Kapistran, koji umre 23. listopada 1456. u Iloku. Plodove njihove pobjede htjede ubrati Ulrik Celjski. Kada su naime u Beč stigli dobro oboružani križari iz južne Njemačke, povede ih Ulrik (2. kolovoza) u rat, da Turke tjeraju iz Evrope. S Ulrikom podje i Ladislav Posmrtni sa 3000 Austrijanaca i s nešto Čeha. Ulrik se okoristio tom vojnom. Izradi naime, da ga je kralj u Futoku (kod Petrovaradina) imenovao „vrhovnim kapetanom Ugarske“. No time se Ulrik zamjerio Ladislavu Hunjadu, koji htjede u časti naslijediti svoga oca Ivana. Kralj stiže 8. studenoga Biograd, gdje već sutradan mladi Hunjad ubije Ulrika. S Ulrikom je izumrla porodica knezova Celjskih.[5]

Ladislav Posmrtni odgodi vojnu na Turke pod izlikom, da je zima na domaku. Znao se dapače tako pritajiti, da je ubojicu Ladislava Hu-

---

[3] Ibidem, str. 95. i 96.

[4] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 269.—273.

[5] Ibidem, str. 274.—277. Orožen; Celska kronika, str. 85.—88.

njada imenovao „vrhovnim kapetanom Ugarske“, premda je Ladislav imao tek 24 godine. Ipak mu je kralj radio o glavi, da osveti smrt svoga rodjaka Ulrika. Kralj naime dade 14. ožujka 1457. u Budimu neočekivano uhvatiti Ladislava i Matiju, sinove Ivana Hunjada.[6] Velikaši ih osude na smrt, jer da su Hunjadovci namjeravali umoriti kralja i savjetnike njegove. Ladislav Hunjad bude doista 16. ožujka pogubljen; njegova pak brata Matiju odvede kralj početkom lipnja sa sobom u Beč.[7] Iz Beča podje kralj 19. rujna u Prag, gdje se namjeravao vjenčati s Magdalenom, kćerkom francuskoga kralja Karla VII. No već 23. studenoga 1457. umre kralj Ladislav Posmrtni od kuge, koja je tada harala po Češkoj i Poljskoj.

ČEKO SAM TE . . .

Spjevao USKOČKI GUSLAR. (Zagreb.)

Čeko sam te usred bašte,
Mirišući tvoje cvijeće,
Al mi ono prošaptalo:
Nje bit ne će!

I ne pazeć na te riječi,
Ja sam dalje cvijeće brao,
Da ti kitim mermer-grudi,
Je l' ti žao?

Kasno već je u noć bilo,
S neba tiha rosa pala,
I cijela bašta tvoja
Proplakala.

Bilo mi je žao cvijeća,
Što pogiba tako mlado,
Pa sam s njime proplakao,
Moja Lado!

MOLITVA ISTARSKOGA HRVATA.

Spjevao ANTUN J. KATUNAR. (Vrh na Krku.)

Svemogući i predobri Bože,
Svrni pogled nad moju domaju,
Daj, da bratska svud se srca slože,
Svoju majku opet upoznaju . . .

Siplji vatru ljubavi nad njima,
Bûdi svuda duše uspavane . . .
Da nam širom Istre mile svima
Budućnosti ljepša zora svane . . .

PROLJETARKA.

Spjevao CETINSKI MLINAR. (Rijeka.)

Osulo se livadom
Šarovito cv'jeće,
Povrh cv'jeća šarena
Leptir popol'jeće.

Ispod gaja zelena
U debelu hladu
Pastirica mladjana
Pripaskiva stadu.

Šaren leptir livadom,
Gle, cjeliva cv'jeće;
Zar pastirče mladjano
Pastiricu ne će?

A pastirče ob'jesno
U frulicu svira
I curici rumenoj
Sve ne daje mira.

[6] Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon, sv. X. str. 545,
[7] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 278.—281.

KRITIČARI.

Spjevao STJEPAN ŠIROLA. (Zagreb.)

Mnoštvo u nas kritičara ima,
A književnog malo rada,
Stoga knjiga, miljenica naša,
Ponajviše trpi, strada . . .

„Književnici“, zvani i nezvani,
Laćaju se „oštrog“ pera,
Pa sve tuku, protiv sveg' se dižu,
Što u pero „pamet“ stjera . . .

Nadju l' gdjegod samo koje ime,
Što im nije baš po ćudi, —
Udri, lupaj bezobzirce samo,
Nek se vide — velji ljudi!

Neka strada knjiga, poduzeće...
Što se njih to mudrih tiče! —
Glavno je, da kritičar taj umni
Drlja papir, glasno viče . . .

Ni za stvar ga samu nije brige, —
Svakog valja pisca tući,
Svakog, koj u isti rog ne duva,
Svakom mrve pružit žući . . .

Pak da knjiga tako nam uspijeva,
Gdje je truju mudroznanci,
Što podižu koplje proti svakom,
Koj u njinoj nije — stranci. —

Mnogi pisci odložili pero,
Ne će, da ih tkogod blati, —
Narod pako kritičarim' takvim
Kliče: „Bog vam djelo plati!“...

ALEKSANDRU VELIKOMU.

Spjevao[1] STJEPAN ŠIKIĆ. (Senj.)

Perzijanke odabranke
Ljubio si, — ah!
Perzijance prevèjance
Tjero si u strah.

Plesao si, tresao si
Ti Perzijom svom,
Bučio si, vikao si
Cielim Istokom.

Čaše, flaše padale su
Od pomame tve.
I kraljice i carice
Opio si sve.

Punom flašom, punom čašom
Nazdravljo si svud,
Bližnji tvoji, kako koji,
Tiho: „Kralj je lud“.

Oj, ludove, imaš nove
Nasljednike sad,
Pobjednicom ti desnicom
Stjeraj ih u had.

Ti si plako, kad si skako
Ubiv druga svog.
Ovi s' šale, kada svale
Pijanicu kog.

Tebi nije, njim se smije
Žrtva pala gle,
Pa ustane i spopane
Pijanice sve.

Još će plaću tad za braću
Izbrojiti tu,
I driemovnu i vinovnu
Grdit braću svu.

Tad kartice ko latice
Lete sobom svom,
Od vesele družbe ciele
Ječi vinski dom.

Gazda čela nevesela
S kraja gledi sve,
„Pet već sati, treba spati,
Hajde, zora je!“

[1] Po pripovijedanju veseloga djaka s neke djačke proslave.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Miramar je carski dvorac na zapadu od Trsta. Leži vrlo slikovito uz more, a usred divnog perivoja. Nekada je u tome dvorcu rado stanovao nadvojvoda Maksimilijan, brat našega kralja Franje Josipa I. Otkako je Maksimilijan g. 1867. tragički zaglavio kao car meksički, stoje njegove odaje bez ikakove promjene. Stranci rado dolaze u Miramar, da vide umjetnine i krasno pokućstvo u carskome dvorcu.

Divin. Slika pokazuje ruševine stare tvrdje kao što i nove utvrde toga grada. Divinski knezovi imali su nekada prostranih zemalja širom Istre, naročito Kastav i Kastavštinu. Posljednji divinski knez Ugolin umro je g. 1399. ostavivši jedinu kćer Katarinu, koja se udala za grofa Raimberta od Walsee.

Iz kr. hvatskoga kazališta donosimo fotografije popularnih naših pjevača. Basist Tošo Lesić i operetni tenorist Zvonimir Strmac rodom su Zagrepčani. Tadeusz Lowczynski potječe iz Poljske, prvi je tenorist kr. hrv. opere i spada medju najbolje tenore, što ih je ikada imalo kazalište hrvatsko.

KNJIŽEVNOST.

„Vjesnik kr. zem. arhiva“ izlazi 4 put na godinu pod uredništvom dra. Ivana pl. *Bojničića.* Prvi svezak XV. godišta ima obilan sadržaj. Sam urednik priopćio je naredbu Marije Terezije od 26. travnja 1766. o dužnostima kmetova, zatim pismo Marije Terezije od 16. kolovoza 1749. o uredjenju „banske krajine“, te pitanja, koja su iz hrvatske povijesti bila g. 1775. stavljena djacima gimnazije varaždinske. Prebendar Janko *Barlé* iznio je povijest biskupskoga dvora i franjevačkog samostana u Ivanić-Kloštru, kako ju je latinski napisao nekadašnji zagrebački biskup Benko Vinković. Još je Barlé opisao nekadašnju kaptolsku ubožnicu sv. Elizabete u Zagrebu. Profesor dr. Rudolf *Horvat* našao je u bečkom arhivu 23 isprave, koje se odnose na povijest Podravine u 16. vijeku, jer nam prikazuju prošlost Varaždina, Koprivnice, Virja, Gjurgjevaca i Virovitice od god. 1538.—1591. Osim ovih priloga priopćio je prof. Horvat popis srijemske županije od god. 1745., zatim cijene živežu god. 1621., pa kako je hr. sabor god. 1707. budno pazio, da franjevački provincijal u Bosni iz svog naslova ne ispusti hrvatsko ime, te kako se g. 1621. kaznila uvreda, nanesena javno u saboru hrvatskom. Profesor dr. Franjo *Bučar* priopćio je račun Stjepana Konzula, poznatoga širitelja reformacije za put iz Uracha u Istru god. 1563., a dr. *Ivić* povijest srpskih doseljenika u Ugarskoj g. 1606.—1629. „Vjesnik kr. zem. arhiva“ jedini je hrvatski historijski časopis; godišnja pretplata iznosi 8 kruna, a šalje se na ravnateljstvo kr. zem. arhiva u Zagreb.

Milan Pavelić: „Pjesme“. Milan *Pavelić* poznat je već u našoj knjizi. Po nekim je listovima razasuo svoje pjesme, jednu je već zbirku „Iz zakutaka“ objelodanio, a sada je izdao oveću zbirku, koju je razdijelio u dva dijela: u „Planine i žalove“ te „Pod maslinom.“ U prvom dijelu u glavnom mu pjesme pjevaju ljepote i strahote prirode; takve su pjesme „Oluja,“ „More,“ „Planini“ i t. d. Mnoga pjesma imade legendarni karakter, te se zbog lijepe forme i dotjerane metrike ugodno čita. Iskrena je i topla pjesma „Bakica.“ Drugi dio nosi karakter nabožni (Pavelić je svećenik). Tu pjesnik ponire duhom u dubine vjere ili klanja se Bogu „u našim crkvicama“ ili ga slavi povodom Uskrsa i pjeva mu Aleluja! U pjesmi „Čovjek“ zamislio se u biće smrtnika i ništavilo ovog svijeta, a u pjesmama „Zdravo Marijo,“ „Kraljici,“ „Pred slikom neporočne“ zanosi se mišlju i ljubavi ka Gospi. Zbirka stoji 1 K. a izašla je na Rijeci troškom i štampom tiskare „Mirijam“.

Olimpijske igre u Stockholmu g. 1912. Napisao dr. Franjo *Bučar,* gimn. profesor u Zagrebu. Cijena 1 kruna. — Lijepa ova knjižica čini 19. svezak „Sokolske knjižnice“. Pisac govori o starim grčkim olimpijskim igrama, te o njihovoj obnovi u sadašnje doba. Zatim opisuje stadion u Stockholmu s pripravama za igre; redomice opisuje sve vrste olimpijskih igara, naročito pak mara-

tonsku utrku. Knjižica je urešena s mnogo slika.

Laktancije: „Kako umriješe progonitelji crkve". Preveo i bilješkama popratio Bruno *Lovrić*. Tiskom biskupske tiskare u Djakovu. — To je spomen-knjižica prigodom proslave Konstantinova jubileja. U knjižici prikazani su progoni kršćana u vrijeme Nerona, Domicijana, Decija, Valerijana, Dioklecijana, Galerija i drugih careva rimskih, te onda ističe žalostan svršetak ovih progonitelja crkve Kristove.

Dr. A. Biankini: Upoznavanje samoga sebe. Zagreb, tisak i naklada C. Albrechta, 1913. Cijena K 2.50, poštarinom K 3.— Raspačava knjižara M. Breyer u Zagrebu.

Pod ovim naslovom dao nam je dr. A. Biankini, liječnik u Chicagu, popularno i zanimljivo napisanu knjigu, primijenjenu psihologiji. Ovoj nauci dandanas se daje sve to veća važnost, jer se bez nje ne može valjano pojmiti historijska prošlost čovječanstva niti sadašnjost ljudske kulture. Mi u našoj književnosti imamo doduše više psihologija, ali su sve sistematski pisane kao školski udžbenici. — Knjiga dra. Biankinija ide za tim, da zadje u krugove inteligentnijih laika, pa je stoga pisana popularno i ne držeći se strogoga sistema; ali usto ipak ostaje na strogo znanstvenoj osnovi.

Kao moderna psihologija nadovezuje svoje tumačenje na fiziologiju i anatomiju, pa je stoga prvo poglavlje i posvećeno ovim njenim pomoćnim naukama. Literature drugih naroda imaju dosta djela ove ruke, a i u nas se osjećala odavna nestašica slične radnje. Zato ova knjiga vrlo dobro dolazi i mi je najtoplije preporučamo svakom inteligentu. Djelo je tiskara Albrecht elegantno opremila.

Pripomena. U posljednjem svesku „Prosvjete" ispala je na str. 74. ispod „Epigrama" riječ „Sakupio" pred imenom R. barun Maldini.

UMJETNOST.

Crkveni koncerat. — Cecilijino društvo za promicanje crkvene glazbe upriličilo je 12. lipnja poslijepodne u prvostolnoj crkvi koncerat. Sve tačke vrlo biranoga programa izvedene su vanredno precizno, te su pružile tisućama slušatelja pravi glazbeni užitak. Prof. i organist prvostolne crkve F. *Dugan* začarao je slušatelje divnom igrom na novo popravljenim veličanstvenim orguljama. Poznatom virtuoznošću odsvirao je svoj preludij i trostruku fugu H-dur na dva temata pokojnoga profesora i organista Vatroslava Kolandera. Prekrasno je otpjevan od starih klasika Petelinov: Ecce quomodo moritur justus. (Četveroglasni mješoviti zbor.) Koralni offertorij otpjevao je zbor prvostolne crkve vrlo čuvstveno, a isto je tako otpjevao s nuanciranjem u najveće tančine „Uskrsnu Isus doista", staru hrvatsku uskrsnu pučku popijevku pod dirigiranjem Filipa Hajdukovića, regensa chori prvostolne crkve. Od Enrica Bossia koncert za orgulje uz pratnju gudalačkog orkestra, 4 roga i dva timpana odsvirao je vanrednim shvaćanjem profesor Dugan; orkestrom je dirigirao svršeni učenik našega glazbenog zavoda Franjo Lučić, koji se pokazao vrlo spretnim dirigentom. Otpjevan je jošte „Gloria" od Ebnera, četveroglasni mješoviti zbor od Rheinbergera „Salve regina" s vrlo velikim shvaćanjem i dra. Witta „Te Deum". Ta tačka otpjevana je uz pratnju orkestra i orgulja. Dvije glasbotvorine odsvirao je Stanko Premrl, organist stolne crkve u Ljubljani; on je svojim sviranjem i predavanjem dokazao, da je izvrstan organist

Orgulje prvostolne crkve zagrebačke. Ove je orgulje za stolnu crkvu nabavio biskup Haulik. On je o tom nastojao već g. 1851. obrativši se na glasovitu firmu E. F. Walcker iz Ludwigsburga u Würtembergu. No radi mnogih neprilika mogle su ove orgulje biti dogotovljene i postavljene tekar do polovice listopada g. 1855. Svečana je kolaudacija bila 5. studenoga iste godine; a izveo ju je njemački umjetnik I. A. Seitz iz Reutlingena. S orguljama je bilo sve zadovoljno: i glazbena publika i stručnjaci, a napose biskup Haulik, koji je sam u svome oduševljenju punom ukusa napisao u novinama lijep prikaz orgulja.

Orgulje su imale 50 registara s 3 manuala i s pedalom, a stajale su 16.583 for. Neko vrijeme bijahu god. 1854. izložene u Ludwigsburgu, te su ih tako mogli glazbeni stručnjaci pregledati i o njima svoj sud izreći. Sud je bio najpovoljniji. U Zagreb su dopremljene raznim prilikama, jer je bilo manje bojazni, da će se takvim prijevozom oštetiti, nego kada bi se slale željeznicom!

God. 1868. bile su orgulje nanovo očišćene, ali prigodom potresa g. 1880. nastradaše. Tada ih je popravio graditelj orgulja Steinmayer za 3000 for.; no njegovi popravci nijesu mnogo vrijedili. Što je on dodao (registri na jezičce), danas je gotovo posve neupotrebivo.

U posljednje se vrijeme mnogo nastojalo, da se ovo izvanredno djelo usavrši i dotjera prema zahtjevima modernog orguljaštva. Mnogo je na tom radio pokojni zaslužni organist Vatroslav Kolander, te sadašnji organist prof. Franjo Dugan, koji je još g. 1908. dru. Feliksu Suku, kustosu prvostolne crkve, predložio osnovu za rekonstrukciju orgulja. Vrijedni se kustos odazvao ovom prijedlogu najpripravnije i odlučio na svoj trošak dati preurediti orgulje. Prema predloženoj osnovi načinila je tvrtka Walckerova (unuk!) troškovnik, koji iznosi 22.740 K. Svu je tu svotu isplatio kanonik dr. Suk.

Hrvatsko kazalište. — 28. i 29. svibnja — dvije večeri redom — gledali smo novitete: prve večeri finu i duhovitu francusku komediju *„Put u Meksiko“*, što su je napisali Mouëzy-eon i Nancey; a druge Dečakov *„Crveni kimono“*. — Pomenuta je komedija i obradbom svojom i igrom samom uspjela. I dok možemo govoriti o uspjehu prvoga komada, ne možemo — nažalost — spomenuti nijedne gotovo riječi u pohvalu drugome komadu. Istina, prošlo je već četiri godine, otkako se posljednji put javio na pozornici Dečak sa svojim „Ponosom“. Mislili smo stoga, da će Dečak za to vrijeme upoznati loše svoje strane i okaniti ih se. No kao da smo se u nadi našoj prevarili. Dečak se zaista nakon toga spatija pojavio na kazališnim daskama s novom aktovkom, koja je doživjela sudbinu „Ponosa“. Čudimo se samo, kako je g. intendant mogao kraj tolikih hrvatskih — svakako boljih — stvarca, što ih je primio, baš *ovu Dečakovu aktovku odabrati.*

21. lipnja davao se posljednji ovogodišnji dramski novitet. Bio je to Wedekindov *„Zemski duh“*, u kojem je gostovala naša zemljakinja: gdjica. Ančica Kernic u ulozi Lulu. — Frank Wedekind rodio se 27. srpnja 1864. u Hannoveru, a u ovoj svojoj tragediji s prologom, koja pada u godinu 1895., istakao nam je sve grozote i prokletstva putenosti.

Pokraj Ančice Kernicove gostovala je još mjeseca lipnja i druga zemljakinja gdjica. Ema Bolićeva, i to: 2. igrala je lady Macbeth, 7. Fedoru i 11. Hebbelovu Juditu.

*

I u operi imali smo gostovanja: 4. i 6. lipnja gostovala je i opet zemljakinja gdjica. Vika Engel u „Kćeri mora“ i u „Tosci.“ — 12. i 14. lipnja slušali smo primadonu lavovske opere Irenu de Bohus u „Tosci“ i „Madame Butterfly“. — 10. i 17. pohodila nas nezaboravna umjetnica Milena pl. Šugh. Jedne večeri slušasmo njezin slavujev pjev u „Faustu“, a druge u „Trovatoru“. Ovom zgodom smatramo svojom dužnosti, da od slavne uprave zatražimo, da nam na svaki način za buduću sezonu sačuva ovu vrlu umjetnicu.

*

Zabilježiti nam je jedno gostovanje u opereti. 1. i 3. lipnja nastupila je s vrlo lijepim uspjehom kao Eva u Leharovoj opereti Zágrebka Vera Schwarz, članica „Theater des Westen“ u Berlinu.

*

Ako malo bolje promotrimo ova gostovanja, to ćemo opaziti: 1. da su — osim gdje. Irene de Bohus — gostovale same zemljakinje, sama poznata, domaća, stereotipna lica; 2. da u gostovanje glasovitoga Karela Buriana misaoni ljudi nijesu vjerovali i 3. da se netko kod tih gostovanja u računima prevario. I zato su ona bila tako nenadano — uz obične fraze — prekinuta.

Sz.

SADRŽAJ.

ARNOLD GJ.: Romance i balade. — KEŠUC A.: Ljerkin Božić. — NIKOLIĆ M.: Neodoljiv čar je . . . — SIENKIEWICZ H.: Pastirska pjesan. (Preveo M. IVANIŠEVIĆ.) — KURJAKOVIĆ S.: U proljeće. — ČIČA JOSE: I žena se dade katkad nasamariti... — ANIĆ-PERIŠIN M.: Vječnost. — JESENSKY J. dr.: Večera. (Preveo K. SIMKOVIĆ-ADAMOV.) — DONČEVIĆ R.: Vapaj. — OGRIZOVIĆ M. dr.: U prilog procvatu hrvatske drame. — DESPOT I.: Ajde dušo! — STROHAL R.: Hrvatski glagolski književnik pop Ivan Vranić, Bakranin. — MAGJER R. F.: Mignon. — ILIJIĆ VJ.: Jedna ljubav. — HORVAT R. dr.: Sibinjanin Janko. — USKOČKI GUSLAR: Čeko sam te ... — KATUNAR J. A.: Molitva istarskoga Hrvata. — CETINSKI MLINAR: Proljetarka. — ŠIROLA STJ.: Kritičari. — ŠIKIĆ STJ.: Aleksandru Velikomu. — Listak. — 12 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 8. ZAGREB, KOLOVOZ 1913. GOD. XXI.

ROMANCE I BALADE GJURE ARNOLDA.

(ZAGREB.)

(Iz ciklusa „Lovor-grana sa Balkana“.)

MOLILA ME . . .

Molila me: nek bih
S bojišta joj piso —
Al ne mogu složit
Pero si i miso.

Zato misli šaljem
K njojzi uviek same,
Neka bi je milo
Podsjećale na me.

Ne znam, da li čuje,
Što joj tiho zbore —
Al znam, da joj lica
S čežnje za mnom gore.

OSTRUGE I SABLJE ZVEČE . . .

Ostruge i sablje zveče,
Poljem krvi rieka plije,
Konjaničke usred sječe
Mnogi dobar junak mrije.

Tu i on na vrancu plamnom
S dušmaninom mejdan dieli;
Bies u oku sja mu tamnom,
Znoj niz lica klizi vreli.

Ali što mu eno stala
Izjedared drjemnut ruka?
Je l' mu možda hrlo pala
Na srdašce teška muka?

Il se bolan uprav sjeti
Na seosko curče živo,
Štono ga je ovo ljeti
U tom polju baš cjelivo?

Zašt' se sada natrag trže
I pod vranca na tle smota?
Zar mu tane — mača brže —
Skrši možda nit života?

Ostruge i sablje zveče,
Poljem krvi rieka plije,
Konjaničke usred sječe
Mnogi dobar junak mrije.

GDJE JE ONO BILO . . .

Gdje je ono bilo?
Bome ne znam više!
Zrna padala su
Gusta poput kiše.

A kad smo se nato
Već na dohvat sreli —
Bodovi su naši
Divno se ponieli.

A kad sam se poslie
S jetke preno muke —
Nisam više imo
Svoje desne ruke.

Mnogi naš je mrtav
Klono na tlo crno;
Ja sam teško ranjen
Jošte napried srno.

Dušmanin je s tija
Uzmicati stao;
Ali ja sam uto
Onesvjesnut pao.

Ne žalim, što nju mi
Odrezali mladu,
Nego što mi lievom
Vojevat ne dadu!

ZAHVALA RATNIKA.

(Mjesto epiloga.)

Sveti Bože! Kako ti si htio,
Tako ovaj dugi boj se svrši;
U njem ti si udilj s nama bio,
Da se naše davno igo skrši.

Mi plačemo mnogobrojne mrtve
I žalimo one dušmanina;
Al od tvoga naučismo sina:
Da bez krvne spasa nema žrtve.

Sada, Oče, ti nas dalje vodi,
Da živimo jednom kao ljudi:
Svi u slozi i svi na slobodi —
Pa ti doviek vieka hvala budi!

DJED MATIJA.

Napisao STJEPAN E. pl. TOMIĆ.

Otkako su ga sumrtva donijeli iz šume, prebite lijeve ruke i noge, prešlo je gospodarstvo u ruke najstarijega mu sina, a djed Matija riješio se zavijek svake brige. Pô godine ležao je u krevetu, a kad su se ruka i noga, slomljene bukovim ograncima, nekako zarasle, ispuzao je van pred kuću i sjeo na kamen u dvoru, i od to doba bio je to njegov svakidašnji običaj.

Sjedeći tako po čitavi dan na kamenu bio je posve sličan svome sjedalu, tih, nepomičan, bez osjećaja, ma živ mrtvac na zemlji. Nikad ga nijesu salijetale kakove misli; on niti je mislio na prošlost, niti je razmišljao o budućnosti, baš ništa ga nije moglo trgnuti iz mrtvila, u kojem se nalazio od onoga časa, iza kako su ga teške grane goleme bukve poklopile. Svijest, koja ga je pod bukvom ostavila, kao da se nije nikad više povratila.

Jednoga dana, kad je po običáju bez misli i osjećaja sjedio na kamenu, prošla je pored njega mlada djevojka i ušla u kuću.

„Hvaljen Isus, djede!“ guknula mu ona na prolazu, premda je dobro znala, da ne će odgovor dočekati.

No za čudo, ovaj put se starac trgnuo i pogledao spram trijema, gdje je nestalo bijele djevojačke prikaze.

Misli su se, kao nekim električnim dodirom pognane, probudile; on je stao misliti i misli prikupljati u glavi.

Nekoliko časaka poslije izašla je djevojka iz kuće u dvorište.

„Mala!“ zovne je djed Matija, kad je opet pored njega prolazila.

Djevojka se silno začudila i kao okamenjena stala pred starcem.

„Čija si ti?“ upita je starac.

„Ivina, Nikolićeva,“ odgovorila mu je djevojka i htjela poći dalje.

„Stani! A što radiš ovdje? Kako ti je ime?“ upita je opet starac.

„Pa znate valjda, služim kod vas, kod vašeg sina. Zovem se Marica.“

„Hm, hm, služiš . . . Nijesam znao . . .“

I opet se starac zamisli, a djevojka otišla u vrt, da plijevi.

Kad je došlo vrijeme objedu, zbilo se novo čudo. Djed Matija zaželio je da jede s ostalim društvom kod stola, a kad su mu ostavili na volju, gdje da sjedne, sjeo je do Marice.

Jeo je po običaju malo, ali Maricu je neprestano nutkao, pače joj je sâm stavljao u tanjur najljepše komade.

Od toga je dana djed Matija sasvim promijenio način dosadašnjega života. On je doduše i dalje po veći dio dana sjedio na kamenu, ali očito se opažalo, da ga zaokupljuju neke misli. Katkad bi htio da naglo ustane, a onda bi opet mahnuo zdravom desnom rukom ispred čela kao da odgoni misli, što su se stale rojiti u glavi. Čim bi pak zveknulo zvonce na podne ili k Pozdravljenju, digao bi se i na štakama odšantucao u sobu, gdje se već družina kupila oko stola.

Njegovo je mjesto vazda bilo do Marice. Družina je opažala, da prisutnost djevojčina povoljno na njega djeluje, pa mu je spremno ostavljala njegovo mjesto. Jednoć je samo sjeo momak, sluga Ivša, do Marice ne misleći tim starcu učiniti na žao, no čim je djed Matija opazio, da je njegovo mjesto zapremljeno, okrenuo se na mjestu i otišao u svoj kiljer.

Ovaj neobični preokret u životu starčevu zanimao je ne samo kuću, već je i čitavo selo o tomu raspravljalo. Najviše je bilo takovih, koji su čvrsto vjerovali, da su djedu Matiji odbrojeni dani,

No prošlo je i pô godine, a djed Matija živio je još uvijek.

Jednoga dana poslijepodne otišla je Marica u vrt, da plijevi. Dan je bio lijep — proljetni. Visoko u uzduhu ćurlikala je ševa, slična posve sitnoj tački na neizmjernom svijetlo-plavom polju. U živici iza vrta tukli se vrapci. Njihovo cvrkutanje razlijegalo se diljem čitave živice; no u tren oka zamuknuli, a nisko iznad svježe uzoranih brazdi suknuo je kopčić i sjeo na ogorjeli hrastov panj.

Jedva što je Marica časak plijevila, iznenadi je neko čudno šklocanje. Okrene se i gotovo da nije od čuda kriknula. Djed Matija približavao se na svojoj štaci gredici, na kojoj je ona radila.

„Što radiš, Marice?“ upita je starac, a tako blagim glasom, kakav se od njega nije još nikada čuo.

„Evo, plijevim, djede,“ odgovorila mu je ona.

„Plijeviš? . . . Lagan posao . . . Dakako, za tebe i nijesu teški poslovi,“ govorio je starac, a pogledom kao da je htio uroniti u plave djevojčine oči.

„A da li se ti mene bojiš?“ upita je opet nakon male stanke.

„Eh, bojala sam se, ali sada — zašto da vas se bojim?“

„E, tako, vidiš, izgledjem kao kakvo strašilo.“

„Dakako, vi to samo tako govorite,“ nasmiješila mu se djevojka.

„Ne bojiš se dakle . . .“

Pritom je pogladi po mekanom licu, a srcem mu prostruji nešto topla, što je sasvim ublažilo njegove gotovo zamrle crte lica.

A onda sjedne do nje u travu. I dok je djevojka plijevila, on ju je neprestano pozirao plamnim očima.

Djevojka se nije nimalo obazirala na starca. Ona nije pače ni razmišljala o tom, kako on neprestano traži njezinu blizinu. A ipak to nije bilo samo ovako.

*

Promjenu u starčevu životu izazvao je jedan jedini tren. Pred njegovim je sumrtvim očima blisnula njezina ljepota i mladenačka svježina, i kao što nenadano vrcne iskra iz zaglavka, tako se nenadano u njegovu gotovo zamrlu srcu probudio život, život nov, još nikada nepoćućen.

Topli proljetni vjetrić poigravao se njegovom sijedom kosom, i to ga je blažilo. S vjetrićem dopirali iz dola, iza mlade hrastove šume, zvuci zvonara razlijevajući se melankolično po širokoj ravnici preko sela, pa tamo na jug, gdje se o suncu poput srebrne zmije caklila rijeka.

Djed Matija podigao je glavu.

„Marice, čuješ li?“ progovorio je tiho.

„A što?“ pogledala ga ona začudjeno.

„Eto nekomu zvone. Jedan umre, deset ih se radja,“ promrmlja starac.

Onda opet zašuti, a djevojka je nastavila plijeviti.

Kako je vjetrić jače popuhavao, tako su se i zvuci snažnije zalijetali. Starac se duboko zamislio. Na njegovo srce počelo se i opet slijegati pečaljenje. Život, koji mu se još pred časom pokazivao u ružičastim bojama, stao je odjednoć blijediti.

Zvonovi su još uvijek zvonili.

Djed Matija proživljavao je još jedamput čitavi svoj život, a onda najednoć gorko zaplače.

Marica prestrašeno priskoči starcu, no on odmahne rukom i mučno se digne sa zemlje.

„Život . . .“ promrmlja kroz zube. „Zar da ja imadem na život pravo?“ i ne pogledavši više djevojku odvuče se iz vrta.

Sjutradan sjedio je opet djed Matija na kamenu dvoru. Lice mu se ukočilo, a oči mu buljile u prazno. Bio je i opet bez misli i osjećaja, živ mrtvac na hladnu kamenu. Kad je došlo podne, zvala ga snaha da dodje užinati, no on je nije čuo. Kroz čitavi je dan sjedio tako nepomično, a kad su na firmamentu planule prve zvijezde, mučno se ustao i teško odvukao u svoj kiljer.

Tamo je našao na pladnju jelo, što mu ga netko od ukućana namaknuo. Jeo je, ali bez teka, kako je to i prije bivalo. Legavši u krevet usnuo je odmah tvrdim snom i spavao do jutra. Onda je i opet izišao na dvor i sjeo na kamen. I tako je to bivalo — dan na dan — bez ikakve promjene.

MOJ PUPOLJČE . . .

Spjevao USKOČKI GUSLAR. (Zagreb.)

Moj pupoljče,
Moja rano,
Moje sunce
Ogrijano!
Moja nado,
Zoro bijela,
Ah ja ne znam,
Kud si me zanijela!

Čarne oči,
Bijelo lice,
Mermer-grudi,
Trepavice.
Medna usta,
Bijele ruke,
S dodira mi
Zadadoše muke!

Pogled oči,
Još me muči,
Kucaj srca
Još mi zvuči.
S tvojih usta
Med me sladi,
I svi sad me
Ostaviše jadi!

STATISTIKA HRVATSKIH ZEMALJA.

I. HRVATSKA I SLAVONIJA.

Koncem godine 1910. obavljeni popis pučanstva iskazao je, da su bila u Hrvatskoj i Slavoniji 2,621.954 prisutna žitelja ili za 205.650 duša *više*, negoli za popisa godine 1900. Porast je dakle bio za 8·5%, te nadvisuje neznatno poprečno povećanje ugarske pole monarkije, dok za onim austrijske pole zaostaje skoro za cijeli jedan postotak (Austrija = 9·3%). Odbije li se 19.410 popisanih vojničkih osoba, onda porast prisutnoga gradjanskoga žiteljstva iznosi 201.778 ili 8·4%. Porast pak u broju gradjanskoga žiteljstva od godine 1869., otkada imamo pouzdane popisne podatke, pa do zadnjeg popisa godine 1910., vidi se iz ove skrižaljke:

God.	žiteljstvo	porast	%
1869.	1,838.198	—	—
1880.	1,892.499	54.301	2·0
1890.	2,186.410	293.911	15·5
1900.	2,400.766	214.356	9·8
1910.	2,602.544	201.778	8·4

Najjači je dakle — skoro dvostruki od današnjeg — porast pučanstva bio u godinama izmedju 1880.—1890., kad je porast u cijeloj Evropi uopće bio neobično velik. Po računu pak naravne mijene žiteljstva (višak poroda nad pomorom), imao bi za razdoblje 1900.—1910. porast iznositi 324.861 ili 13·4%, te je faktični porast prema ovomu za 119.211 ili za 5% *manji*. Ovaj gubitak slobodno možemo pripisati *iseljivanju*, i to poglavito našega domaćeg elementa u Ameriku i drugamo na zaradu.

Na pojedine županije i gradove dijelio se porast, kako slijedi:

Županija	1900.	1910.
Ličko-krbavska	209.341	204.710
Modruško-riječka	228.452	231.654
Zagrebačka	480.240	515.014
Grad Zagreb	61.002	79.038
Varaždinska	266.518	293.612
Grad Varaždin	12.930	13.398
Bjelovar.-križevačka	303.620	332.592
Požeška	229.361	265.272
Virovitička	218.171	241.042
Grad Osijek	24.930	31.388
Srijemska	366.660	397.103
Grad Zemun	15.079	17.131
Hrvatska i Slavonija	*2,416.304*	*2,621.954*

Najvećim porastom žiteljstva odlikuje se županija požeška, gdje je taj porast iznašao 15·7%; najmanji je bio porast u županiji modruško-riječkoj, gdje je taj porast iznosio tek 1·4%. Županija ličko-krbavska pokazuje pače umanjenje žiteljstva za 2·2%. Ova županija pokazuje i najmanju napučenost (33 stanovnika na četvorni kilometar), dok u tom pogledu — izuzev gradove —, prednjači županija varaždinska (s 120·3 ži-

telja na 1 četv. kilometar). Od gradova najjači porast pokazao je Zagreb (s 29·6%), zatim Osijek (25·9%), Zemun (13·6%) itd. Slabi se porast žitelja — pače nazadak — pokazuje u Lici i Primorju zato, što nam ljude Amerika odvlači, dočim se iznadnormalni porast u požeškoj i virovitičkoj županiji (10·5%) ima pripisati useljivanju stranog elementa.

Po *spolu* bio je izmedju 1900. i 1910. godine ovaj razmjer: muškaraca 1,282.398 (prema 1,209.333 u 1900. godini), a žena 1,339.556. Prema tomu broj ženskinja previsio je onaj muškaraca, te dok je pred deset godina još na 1000 muškaraca dolazilo 998 ženskinja, dolazi danas na 1000 muškaraca 1045 žena. Omjer je dakle porastao za 47 ženskinja — pak se i taj porast imade bezuvjetno pripisati iseljivanju u Ameriku, kamo pretežito odilaze muškarci. Očit je tomu dokaz i opet Lika, gdje na 1000 muškaraca dolazi pače 1156 žena. Još kod predzadnjeg popisa osim dvije županije (modruško-riječke i zagrebačke) u svim ostalim županijama zaostajale su ženske za muškarcima, dočim su kod zadnjega popisa jedino još u srijemskoj županiji izašli muškarci u pretežnijem broju od ženskih.

Po *dobi* bilo je žitelja ispod 6 godina 427.285 (16·3%), od 6 do 11 god. 367.816 (14·2%), od 12 do 14 god. 179.885 (6·9%), od 15 do 19 god. 251.520 (9·6%), od 20 do 39 god. 704.491 (26·9%), od 40 do 59 god. 480.733 (18·3%), od preko 60 god. 208.308 (7·9%), dok se za 1916 osoba ne zna, koliko su stare.

Ovaj se razmjer prema onomu od god. 1900. tek neznatno promijenio. Uzme li se kao produktivno vrijeme za svakoga čovjeka doba od 15. do 60. godine, tad je u Hrvatskoj oko 55 po sto produktivnih, a 45 po sto neproduktivnih osoba. Ovaj razmjer nije baš tako povoljan, jer zaostaje ispod prosjeka produktivnog razmjera drugih naroda, koji iznose: u Francuskoj 61·1%, u Njemačkoj 57·3%, u Engleskoj 56·07%, u Italiji 59·4% itd.

Po *obiteljskom staležu* bilo je:

	1900.	1910.
nevjenčanih	1,291.732	1,406.081
vjenčanih	983.255	1,053.658
obudovljelih	139.458	159.525
raspitanih	1.853	2.690

U ovom se dakle pogledu, uvaživši razmjere porasta žiteljstva, prilike iz godine 1900. i 1910. nijesu puno promijenile. Najbolje to pokazuju postoci, koji se odnose na: kod neoženjih i neudatih 53·4 : 53·6; oženjenih i udatih 40·7 : 40·2; obudovljelih 5·8 : 6·1 i raspitanih 0·1 : 0·1%. Najveći se postotak udovica (7·3%) nalazi u gradovima Osijeku i Zemunu, a najveći broj raspitanih u Zagrebu (0·4%). — Po *vjeroispovijesti* bilo je:

	1900.	1910.	%
rimo-katolika	1,721.616	1,877.833	71·6
grko-katolika	12.871	17.592	0·7
grčko-istočnih	616.518	653.184	24·9
luterana	30.082	33.759	1·3
kalvina	13.910	17.948	0·7
mojsijevaca	20.216	21.231	0·8
ostalih	1.291	407	—

Kod svih vjera opaža se razmjeran postotni porast; jedino je kod grčko-istočnih nazadak za čitavih 0·6% (godine 1900. bilo je grčko-istočnih 25·5%). Tomu će postotku odgovarati približno i opadanje srpskog narodnog elementa, jer se to opadanje opaža baš u onim predjelima, u kojima oni žive u većem broju. Jer popis inače po ničem drugom ne luči Srba od Hrvata, može se tek jedino po vjeri zaključivati nazadak Srba. Kod ostalih vjeroispovijesti nema napadnijih i očitijih promjena u današnjem i predzadnjem popisu. — Kao *materinski jezik* iskazalo je god.

	1900.	1910.
hrvatski	2,101.580	2,283.309
slovenski	19.875	15.776
češki	31.888	32.376
slovački	17.476	21.613
rusinski	4.673	8.317
bugarski	154	321
poljski	1.037	2.312
magjarski	90.781	105.948
njemački	136.121	134.078
talijanski	4.059	4.138
ostali	8.632	13.734
nepoznato	28	32

Postotni razvoj žiteljstva po materinskom jeziku — uzevši na oko samo važnije narodnosti — u razdoblju od god. 1880. do god. 1910. stoji u postocima ovako:

	1880.	1890.	1900.	1910.
hrvatski	90·5	88·0	87·0	87·1
češki	0·8	1·2	1·3	1·2
magjarski	2·2	3·1	3·8	4·1
njemački	4·4	5·4	5·6	5·1

Slika dakle postotnog razvitka žiteljstva po materinem jeziku nije nimalo utješljiva. Dok se magjarski elemenat razvija, za hrvatsko-srpski elemenat ne možemo reći, da je u zadnjem deceniju nazadovao, ali nije niti napredovao, jer ona 0·1% napretka upravo je neznatna. Hrvatsko-srpskog elementa imade 87·1%; no koliko od toga otpada isključivo na Hrvate, koliko na Srbe, ne da se točno odsjeći. Približno se to dade učiniti, ako se uzmu u pomoć procentualni odnosi po vjeroispovijedanju. Pretpostaviv, da su svi, koji su grčko - istočne vjeroispovijesti, Srbi, onda odbivši 24·9%, ostalo bi na čisti hrvatski katolički elemenat 62·2%. Porast stranih elemenata opaža se jedino kod magjarskog, dok svi drugi niti napreduju niti nazaduju, osim njemačkog, koji je za čitavu polovicu postotka *uznazadovao*. Pokažu li Magjari i u buduće takovo napredovanje, a Nijemci nazadovanje, tada će kod slijedećeg popisa pučanstva ova dva elementa biti medjusobno jednaka. Magjarski je elemenat najpretežniji u virovitičkoj županiji, gdje tvori oko 10% cjelokupnog žiteljstva ove županije (dok njemački u istoj županiji čini 8%). Njemački je elemenat najjači u srijemskoj županiji, gdje tvori 15% pučanstva (a magjarski

8%). Ostale narodnosti pretežito su slavenski elemenat, koji se sâm od sebe s vremenom pretapa u domaći; zato i pokazuje brojevno neznatno napredovanje, a postotno nazadovanje.

Osoba, kojima materinski jezik nije hrvatski, bilo je 1900. godine 314.724, a 1910. god. 338.645. Od ovih je znalo govoriti hrvatski 1900. godine 191.298 (ili 60·8%), a 1910. god. 222.265 (ili 70·6).

Glede *pismenosti* žiteljstva podavaju nam zadnja dva popisa ove podatke: Čitanju i pisanju vještih bilo je 1900. godine 900.051 (37·2%), a 1910. godine 1,153.784 (44%) ili od osoba preko 6 godina starosti 1900. godine 44·4%, a 1910. godine 52·6%. Dakle, ako i ne bogzna kako, ipak se prilike u ovom pogledu na bolje promijeniše.

Konačno je još spomenuti podatke o žiteljstvu, koje ima zavičajnost izvan područja kraljevina Hrvatske i Slavonije, t. j. o stranim zavičajnicima, te o onom našem žiteljstvu, što ga popis nije zatekao u domovini, jer bijaše privremeno odsutno bud s kojega razloga; to su odsutnici. *Stranih* zavičajnika bilo je 1900. god. 199.548, što je od sto žitelja činilo 8·3%, a 1910. god. 215.417 ili od sto žitelja 8·2%. Odsutnih iz Hrvatske bilo je 1900. god. 45.817, a 1910. god. 143.967, te je procenat od 1·9% skočio na 5·5%, što opet valja pripisati velikom iseljivanju iz Hrvatske.

II. BOSNA I HERCEGOVINA.

Brojenje pučanstva obavljeno je 10. listopada 1910. po četvrti put, otkako je okupirana Bosna i Hercegovina.

Prema statističkim podacima zemaljske vlade bilo je god. 1910. gradjanskoga pučanstva 1,898.644 duša naprama 1,568.092 u godini 1895., dakle porast za 21% u 15 godina. Pučanstvo je razdijeljeno na 2247 općina (medju kojima 66 gradskih općina s 278.203 stanovnika); u svemu ima 5697 mjesta i 289.690 kuća za stanovanje. I broj kuća za stanovanje porasao je za 21% od g. 1895. Po *vjeroispovijesti* bilo je: 825.418 grčko-istočnih, 612.137 muslimana (muhamedanaca), 442.197 katolika (od ovih 434.061 rimokatolik i 8.136 grko-katolika), 11.868 izraelićana, 6.342 protestanta, a 82 osobe raznih drugih vjeroispovijesti.

Od 1,898.044 stanovnika, što su ih Bosna i Hercegovina brojile prema popisu od god. 1910., otpada na bos.-herc. zem. pripadnike 1,783.453 (93·96%), a na pripadnike monarhije 108.010 (5·70%), te na inozemce 6581 (0·34%). Prirast u razdoblju 1895.—1910. bio je slijedeći: Bos.-herc. zem. pripadnika 286.209 (za 19·12%), pripadnika austrijske pole monarhije 22.841 (95·09%), Ugarske i Hrvatske 18.793 (44·36%) i inozemaca 2.109 (47·16%). Od pripadnika monarkije bijaše ih 46.859 iz austrijske, a 61.151 iz ugarsko-hrvatske polovice. Pretežni dio pripadnika monarhije i inozemaca nastanjen je u gradovima, pa u industrijalnim središtima i u kolonijalnim naseljima. U glavnom gradu Sarajevu imade 16·55% pripadnika Austrije, a 15·77% pripadnika Ugarske i Hrvatske. U čitavom sarajevskom okružju imade u svemu 22.672 pripadnika monarhije, u banjalučkom imade 19.814 pripadnika Austrije, a 16.384 Ugarske i Hrvatske, dok u bihaćkom imade 17.806 pripadnika Ugarske i Hrvatske, a samo 3.106 pripadnika

austrijske pole. Najmanje pripadnika monarkije ima u mostarskom okružju, t. j. 5.735 stanovnika.

Prvi put prigodom popisa od g. 1910. uzeo se u obzir *materinski jezik* stanovništva. Htjelo se na taj način dobiti nacionalnu sliku pučanstva Bosne i Hercegovine, koje se dotada dijelilo isključivo po vjerama. Osoba, koje su izjavile, da im je hrvatski (ili srpski) materinski jezik, bilo je 1,822.564 (96·02%), njemački 22.968 (1·21%), magjarski 6443 (0·34%), češki 7045 (0·37%), poljski 10.975 (0·58%), rusinski 7431 (0·39%), slovenski 3108 (0·16%), španjolski 7886 (0·42%), talijanski 2462 (0·13%), arbanaški 273 (0·01%), turski 129 (0·01%) i ciganski 5419 (0·29%).

Bihaćko i mostarsko okružje imadu najčišći hrvatsko-srpski karakter; u bihaćkom je hrvatsko-srpski elemenat zastupan u razmjeru od 99·19%, a u mostarskom sa 98·91%. Najslabija su u tom pogledu okružja sarajevsko (92.82%) i banjalučko (92·08). U Sarajevu imade Nijemaca 10·11%, Španjolaca (Jereja) 9·39%, Čeha 3·28%, a Magjara 2·69%. U tuzlanskom gradskom kotaru imade Nijemaca 9·99%, Čeha 3·37% i Magjara 2·2%,

Ladanjsko je žiteljstvo naravno u ogromnoj većini hrvatsko-srpske narodnosti; samo u banjalučkom okružju imade u povećem broju Poljaka (2·23%) i Rusina (1·53%).

Od pripadnika austrijske pole monarkije bilo je 10.692 s hrvatskim materinskim jezikom, a od pripadnika ugarsko-hrvatske pole monarkije 15.013 ih je iskazalo hrvatski jezik kao materinski.

Od pripadnika Bosne i Hercegovine bilo ih je samo 1878, koji nijesu poznavali hrvatski jezik. Nasuprot je 5648 zem. pripadnika Bosne i Hercegovine izjavilo, da pored materinskog jezika govore i njemački, a 2289 (muslimana) turski i 448 arapski. Širenje drugih jezika medju pripadnicima Bosne i Hercegovine bilo je dakle posve neznatno.

Pučanstvo Bosne i Hercegovine pripada ogromnim dijelom agrarnom staležu i bavi se poljodjelstvom, stočarstvom i povrtljarstvom. Broj osoba, kojima je to glavno zanimanje, iznosi 1,643.201 (nešto preko 86·57%), trgovinom bavi se 34.060 osoba, drvarskom i rezbarskom industrijom 15.937, točarstvom i gostioničarstvom 16.507, obućarskom industrijom 22.318, gradjevinskom industrijom 10.359, priugotavljanjem kovina 14.788, transportnom industrijom 18.290, kućnom poslugom i nadničarstvom 27.947, javnom službom 35.597.

Osobe, koje se bave poljodjeljstvom i stočarstvom, dijele se u više kategorija: 1. Zemljovlasnika, koji posjeduju kmetovska selišta imade 10.463 glave obitelji i 40.460 pripadnika. 2. Zemljovlasnika bez kmetovskih selišta 4281 glava obitelji i 16.963 pripadnika. 3. Slobodnih seljaka 136.856 glava obitelji i 634.789 pripadnika. 4. Poluslobodnih seljaka, i to pretežno slobodnih 14.453 glave obitelji i 95.296 pripadnika i pretežno kmetova 16.963 glave obitelji i 43.351 pripadnik. 5. Napokon inih osoba, koje se poljoprivredom bave, 20.450 glava obitelji i 43.351 pripadnik. Nesumnjivo je, da se broj samostalnih seljaka pomnožio i da se u istom razmjeru broj kmetova smanjio.

U razdoblju od 1895.—1910. broj otkupljenih kmetovskih selišta iznosio je 15.354. Čistih zemljovlasnika (zemljovlasnika sa i bez kmetova,

te slobodnih seljaka) bilo je 1895. godine 92.700 glava obitelji, a 1910. god. 151.598. Prirast je bio od 58.898 (+ 63·54%). Poluslobodnih seljaka bilo je 22.655 g. 1895., a 31.416 g. 1910. Prirast 8.751 (+38·67%). Čistih kmetova bilo je 88.970 g. 1895., a 79.677 g. 1910. Broj se smanjio za 9293 (—10.45%).

Po vjeroispovijesti na 283.141 glavu obitelji, kojih je glavno zanimanje poljoprivreda, otpada na grčkoistočne 118.752 (41.94%), na muslimane 105.638 (37·31%) i na katolike 56.897 (20·10%). Gospodujuću zemljovlasničku klasu sačinjavaju dakako muslimani; njih imade od zemljovlasnika s kmetovima 91·15%, a od zemljovlasnika bez kmetova 70·62%. Izmedju kmetova imade grčkoistočnih 73·92%, katolika 21·49% i muslimana 4·58%.

Po vjeroispovijesti bilo je: 118.752 grčko-istočnih *seljačkih* domova sa 649.854 duša. Od tih je bilo slobodnih seljaka 35.414 domova s 183.268 duša; slobodnih seljaka, koji su ujedno kmetovi 24.443 doma s 132.847 duša; kmetova 58.895 domova s 333.739 duša.

Muslimana: 105.638 domova, 430.460 duša. Od tih je slobodnih vlasnika zemlje 77.518 domova, 334.811 duša; slobodnih seljaka, koji su ujedno i kmetovi 24.467 domova, 79.522 duše; kmetova 3653 doma, 16.127 duša.

Rimokatolika: 56.897 domova, 296.587 duša; slobodnih seljaka 22.916 domova, 111.905 duša; slobodnih seljaka, koji su ujedno i kmetovi 16.865 domova, 89.690 duša; kmetova 17.116 domova, 94.992 duše.

Bosna i Hercegovina imadu 51.199 četv. kilometara. Od cjelokupnoga zemljišta otpada na pojedine kulture: njive 1,237.059 hektara; vinogradi 6,177 hektara; vrtovi, šljivici i voćnjaci 58.576 hektara; duhaništa 3,326 hektara; pašnjaci 725.555 hektara; livade 412.252 hektara; privatne šume 751.992 hektara. Ostatak otpada na državne šume i neproduktivna zemljišta.

III. Dalmacija.

Dne 31. prosinca 1910. bilo je u Dalmaciji popisano 645.686 osoba. Od toga je bilo 10.811 stranih državljana. Ti brojevi isporedjeni s rezultatom popisa od god. 1900. pokazuju, da se broj stanovništva u Dalmaciji povećao za 51.882 ili za 8·7 postotka, dok prosječno povećanje žiteljstva za čitavu Austriju iznosi 9·3%. Dalmacija je dakle zaostala za preko pol postotka (0·6) iza prosječnog porasta; ali je prema Hrvatskoj ipak za 0·1 postotka naprijed. Mnogo su povoljnije prilike za Dalmaciju bile za predzadnjeg popisa, u deceniju 1890.—1900., jer je tada porast iznosio 12·6%, dok je normala za austrijske zemlje bila 9·44%. Tada je Dalmacija u pitanju povećanja žiteljstva medju austrijskim zemljama bila na četvrtom mjestu, a danas je na jedanaestom. Razlog ovim nimalo povoljnim prilikama ima se tražiti u istom zlu, koje je učinilo, da je i prosječni procenat porasta hrvatskog pučanstva znatno pao: u *iseljivanju*, koje je u Dalmaciji iznosilo u zadnjem deceniju 31.814 osoba ili blizu 6%, dok u Hrvatskoj taj procenat prelazi 6%. Tečajem zadnjih 10 godina rodilo se u Dalmaciji 83.600 ljudi više, negoli ih je umrlo,

Po spolu dijeli se pučanstvo u Dalmaciji: na 322.763 muškarca prema 322.903 ženske. Dakle na 1000 muškaraca dolazi ravno 1000 ženskih. No po kotarima nije ipak taj razmjer jednako razdijeljen. Od 14 dalmatinskih kotara preko polovice ih je, gdje je žensko stanovništvo pretežnije od muškog, dok je u drugoj polovici opet obratno. Po *vjeri* bilo je u Dalmaciji: 538.101 rimokatolik ili 83·35%; onda 105.335 ili 16·31% grčko-istočnih, pa 2230 ili 0·34% pripadnika ostalih vjeroispovijesti. Židova je bilo 523, i to najviše u Splitu, gdje stanuju ravno dvije trećine od svih Židova u Dalmaciji uopće. Grčko-istočnjaci su koncentrirani na pojedine kotare: Boku Kotorsku, Benkovac i Knin.

Po jeziku općenja ili gledom na narodnost iskazuje zadnji popis ovo: Hrvatskim ili srpskim jezikom kao materinskim i općevnim jezikom očitovalo se, da govori 610.669 osoba ili za 45.393 osobe više, nego godine 1900. *Talijanski* jezik kao materini i općevni naznačilo je 18.028 ili 2749 osoba više, nego godine 1900., te se prema tomu procenat osoba, koje se služe talijanskim kao materinskim jezikom, kreće izmedju 2 i 3%. Najpovoljnije napredovanje u tome pogledu pokazuju gradovi Zadar i Split. Najveći porast pak (apsolutni) za hrvatski jezik u zadnjem deceniju iskazuje kotar Brač, gdje je broj ovakovih osoba porastao za 6382, a najmanji pokazuje Dubrovnik (478). Hrvatsko je dakle pučanstvo dominirajuće u Dalmaciji u sva 4 zadnja popisa pučanstva, jer je razmjer bio ovaj:

God.	hrvatski	talijanski
1880.	93·3%	5·8%
1890.	96·2%	3·1%
1900.	96·2%	2·8%

Pri popisu od 1910. godine pokazuju svi kotari osim zadarskoga hrvatski ili srpski posjed u razmjeru od 90 do 99·8%. Sam zadarski kotar, koji važi još kao posljednja kula talijanaštva, iskazuje 85% hrvatskog ili srpskog jezika, dok samo 14·1% talijanskog jezika. Osim toga pet kotara pokazuje neznatno povećanje talijanskog jezika, no koje ne odgovara ipak procentu povećanja uopće; 6 kotara pokazuje umanjenje talijanskog jezika, a tri su ostala u istom razmjeru od godine 1900. Umanjenje hrvatskog ili srpskog jezika opaženo je u zadnja dva popisa u kotaru kotorskom (2·1%!), zadarskom (1%) i splitskom (0·9%), te bi mu svakako trebalo potražiti razloge. Po pojedinim kotarima stoji ovaj razmjer hrvatskog jezika prema talijanskom: Benkovac 99·8 : 0·2; Dubrovnik 96·4 : 1·4; Hvar 97·7 : 2·2; Imotski 99·8 : 0·1; Knin 99·5 : 0·3; Korčula 98·5 : 1·5; Kotor 90·2 : 1·5; Makarska 99·5 : 0·4; Metković 99·6 : 0·2; Sinj 99·5 : 0·2; Split 97·3 : 2·4; Supetar (Brač) 98·7 : 1·2; Šibenik 99·6 : 0·4 i konačno Zadar 85·6 : 14·1%. Ukupno hrvatsko-srpski jezik s 96·2% naprama talijanskom s 2·8%. Na ostale jezike otpao je godine 1910. u svem 1%, od toga 0·5% na njemački. Od 1000 ljudi ima 962 Hrvata i Srba, samo 28 Talijana, 5 Nijemaca, a 5 drugih narodnosti.

IV. ISTRA.

Istra broji po popisu od godine 1910. u svemu 403.556 stanovnika prema 345.050 po popisu od godine 1900. Porast pučanstva bio je dakle

za 58.516 ili 16·95%. To je vrlo velik postotak prema ostalim zemljama Austrije, gdje je prosjek porasta iznosio 9·3%. Po *spolu* je u Istri bilo muškaraca 211.058 naprama 192.508 žena. Po *vjeri* je bilo: 399.870 rimokatolika, 300 grko-katolika, 1040 grčko-istočnih, 1493 evangelika, 677 izraelićana, a ostatak otpada na druge vjeroispovijesti. Po jeziku i narodnosti bilo je u Istri: 12.735 Nijemaca, 1807 Čeha, 255 Poljaka, 43 Rusina, 55.134 Slovenaca, 168.184 *Hrvata*, 147.417 Talijana, 883 Magjara i 5 Rumunja. Hrvata dakle, ne uzev u obzir Slovence, kojih je oko 12·5% sveukupnoga žiteljstva, imade upravo toliko, koliko Talijana sa svim ostalim narodnostima zajedno.

No uz Istru imade Hrvata takodjer i u ostalim dijelovima austrijskog Primorja, gdje su oni ovako zastupani:

Trst sa kotarom	2.403	ili	1·26%
Gorica i Gradiška	186	ili	0·08%
Istra	168.184	ili	43.52%
Cijelo Primorje	170.773	ili	20.64%

Kako se hrv. elemenat na Primorju razvijao, vidi se najbolje po procentualnim promjenama, koje su se dogadjale u jezičnom posjedu tih predjela kroz zadnja tri popisa tamošnjega žiteljstva:

	1890.	1900.	1910.
Trst s okolicom	0·29%	0·30%	1·26%
Gorica i Gradiška	0·03%	0·04%	0·08%
Istra	45·30%	42·58%	43·52%
Cijelo Primorje	21·44%	20·16%	20·64%

V. RIJEKA.

Talijanski elemenat na Primorju, koji je uživao pogodnosti od sustava, jedva je podoban da suzdrži bujicu slavenskog elementa; ova prodire kroz sve nasipe u tvrdjave, u kojima se taj slavenski elemenat podvrgavao prisilnom odnarodjivanju. Nema za to sredstva, kojim se talijanski elemenat ne bi poslužio, da se održi u nenaravnim pozicijama. Treba li nasilja, bit će ga, a treba li falsifikata, i njim će se poslužiti. Osobitu prigodu za falsifikate dao im je posljednji opći popis pučanstva u monarkiji. Gorica, Trst, Pulj, Rijeka i sva druga mjesta, gdje je popis pučanstva bio u njihovim rukama, primjeri su nečuvenog masakriranja slavenskoga življa. U Gorici, Trstu i Pulju morala je vlada radi preočitih falsifikata pristati na reviziju popisa. U samoj Gorici izmasakrirala je talijanaška statistika preko *tri* tisuće Slovenaca, a razmjerno i u Trstu i u Pulju.

Za grad Rijeku nije se dugo moglo čuti, kakovi su rezultati brojenja pučanstva. Predvidjalo se i znalo to, da su počinjeni veliki falsifikati. Na optimistično kazivanje Hrvata javilo se s pouzdane strane, da je broj Hrvata vrlo malen, pa da se kreće izmedju 8 do 9 tisuća; ali službenih se rezultata nije moglo dobiti. Bivši načelnik dr. Vio priznao je sâm, da je god. 1900., dakle prije jedanaest godina, bilo na Rijeci *službeno* popisanih do 20 tisuća Hrvata, pa da je velika pogibao, da u slučaju proširenja izbornog prava ne bi Hrvati osvanuli u gradskom zastup-

stvu. S druge se strane opet isticalo, da ne postoji pogibao od Hrvata. Obje protivne stranke složile su se napokon u tome, da se stvar uputi na proučavanje gradskoj delegaciji.

Tad je napokon iznesena statistika o popisu pučanstva, valjda zato, da se pokaže, kako nema od Hrvata nikakove pogibli. Kako se obavljao popis pučanstva, neka govore slijedeći brojevi popisa od godine 1910.:

Grad u užem smislu	34.167
Plase	8.058
Kozala	6.018
Drenova	1.365
Ukupno cijela Rijeka	49.608

Po vjeri:

Rimokatolika	45.474
Grkokatolika	92
Grčkoistočnih	1.395
Luterana	332
Kalvina	533
Unitaraca	14
Mojsijevaca	1.499
Bezvjeraca	264
Ukupno	49.608

Po jeziku:

Talijanskoga	23.283
Magjarskoga	3.619
Hrvatskoga	9.078
Ilirskoga	6.653
Slovenskoga	3.937
Njemačkoga	2.476
Srpskoga	70
Češko-moravskoga	135
Poljačkoga	36
Rumunjskoga	29
Francuskoga	40
Engleskoga	202
Ukupno	49.608

Dakle obistinilo se ono, da Hrvata nije nabrojeno više od 9 tisuća. Ali da ih bude samo toliko, uvedena je na Rijeci posebna „ilirska“ narodnost. Tko je „Ilirac“, to ovisi od činovnika, koji popisuje; on naime označi hrvatski jezik „ilirskim“. Naravno, da za „Ilire“ ne zna na Rijeci nitko, a etnografija ih broji medju izumrle narode, kojima se još vide tragovi u današnjim arbanaškim plemenima. Zbrojimo li Hrvate i „Ilire“ skupa, tad bi ih bilo zajedno 15.731 duša. To su Hrvati, koje službena statistika nije mogla progutati. Ali kako to, da ih dr. Vio vidi 1900. na Rijeci do 20 tisuća, a deset godina iza toga imade ih jedva 9 tisuća odnosno 15 tisuća?! Narod s podopćina svrstan je sigurno sav medju Talijane. Ali nije se samo s Hrvatima ovako postupalo. Pogledajmo broj grčkoistočnih! On iznosi 1359. Grčkoistočni imadu na Rijeci svoju crkvenu općinu i svi se gotovo priznaju Srbima. Ipak je statistika našla na Rijeci samo 70 Srba, dakle ih je progutala preko 1200!

VI. KOLIKO DAKLE IMA HRVATA?

U Hrvatskoj	1,630.000
U Bosni i Hercegovini oko	1,000.000
U Dalmaciji	520.000
U Istri i Primorju	170.000
Na Rijeci oko	25.000
U Medjumurju oko	90.000
U Ugarskoj	200.000
U Americi i drugdje	250.000
Ukupno	3,885.000

POD PROZOROM.

Spjevao BOGUMIL TONI. (Samobor.)

Svaku večer, kad su zvijezde
Stale sjati u daljinu —
Pod pendžer je njezin došo
I svirao mandolinu.

Svirao je tako ljupko,
Čeznuo je tako živo,
Zvukovima drage pjesme
Na prozor je nju dozivo.

A ona je onda prišla
Divne kose poput zlata;
Zborili su, gukali su
Sve do kasne noći sata.

A kad jednu večer došo,
Ne vidje joj milo lice,
Zatvoren je osto prozor,
Zaludu je diro žice . . .

Stisnulo ga nešto s bola,
Čudne su ga prošle sluti, —
Nije mu se to još zbilo,
A došo je bezbroj puti.

Pa je stao žudit samo,
Da tek dodje drugo veče,
Da rastjera crne misli
I dočeka vrutak sreće.

Al kad htjede da pokroči
Da svom domu tiho krene,
U bašči je njenoj zgledo:
Šuljaju se dvije sjene.

Više nije svirat došo.
Drugi dan su njega ljudi
Nakraj puta s mandolinom
Prostrijeljenih našli grudi. —

KOBNA NOĆ.

Pripovijeda STJEPAN ŠIROLA. (Zagreb.)

Stajao je pred ogledalom i ravnao svoju dugu crnu kosu, koja mu je padala u pramovima na široka ramena. U njegovu budoiru sve je porazbacano. Nije inače ni moguće! . . . Milovan naprosto ne zna, kako je noćas došao kući. Razmišljao, kako mu drago, on se sjeća, da je bio u klubu, gdje se krasnoslovila njegova pjesma uz burno odobravanje malobrojnoga općinstva. Onda je sve krenulo u dvoranu k „Zlatnomu rogu“, gdje su svirali cigani i tamburaši. Uzdržavao se od pića, ali ga je alkohol preobladao i — tu mu se izjedared prekinula nît pamćenja . . .

Kasno se probudio, jer je sunce sjalo na njegov krevet, a to je uvijek bilo oko desete prije podneva. Sad stoji Milovan pred ogledalom i gladi svoju dugu kosu, a u glavi mu sve nešto pucketa kao rudaru, kad sa svjetiljkom stupi u rov, prepunjen praskavim plinom.

„Što je samo bilo dalje?“ razmišljavaše Milovan. „Sjećam se one lijepe djevojke, kojoj sam potajice stiskao mekanu ručicu, ali dalje — dalje — — ne mogu da se dosjetim. Glava mi je teška . . . Da nijesam koga ubio? — Ah, ne! Svi su mi pljeskali. Deklamacija je uspjela sjajno . . . Ali ona ljepotica s mekanom ručicom! . . . Gdje je samo to bilo? . . . Valjda će mi to rastumačiti Vilko. Ta bili smo zajedno cijele večeri — i cijele noći . . . Oh, danas ne ću moći da radim! U glavi mi sve zuji, kao da ponavljam svoju pjesničku zdravicu. Što li će novine pisati o mojoj

pjesmi i o našem klubu? . . . Baš sam željan znati, što će napisati Mlinarić u „Svijetlu“? . . .“

I pošao je do kupaonice, gdje je pustio mlaz mrzle vode na tu veliku glavu. Bilo mu je odmah lakše. A kad je iskapio čašu mrzle vode, osjećao se osvježen i krepak, kao da i nije ništa bilo . . .

„Ah, to godi, bolje od onoga kletog šampsa, od kojega čovjek dobiva čabar-glavu“, govorio Milovan zase.

U sobi se zgražao. Ta sve je razbacano, a na pisaćem stolu prolivena tinta baš nad prvim stihovima njegove nove pjesme . . . Crn joj je sada početak — i ne vide se prvi stihovi. Da to nije zločest znak — omen? — — —

Gazdarica mu donijela kavu, koja se pušila, jer je Milovan volio vruću kavu, a to je gospodja Radetićka znala.

„O, hvala, hvala, gospodjo na bijeloj kavi! Ne mogu je danas ni vidjeti . . . Da imate crne kave, ej — te bih mogao ispiti i hektolitar.“

„Pa dobro,“ namršti gazdarica čelo, „donijet ću vam crne kave.“

„Tako, tako, molim lijepo! . . .“

Milovan Sviletić bijaše sin imućnih gradjanskih roditelja, koji su ga školovali s puno nade, da će njihov Milo postati velik čovjek.

Kroz gimnaziju vucario se Milovan vazda s dovoljnim ocjenama, a maturu je polagao do dva puta i prošao „putem milosti“ . . . Nov je život nastao za njega, kad je stupio na sveučilište. O, kako je tu ljepše! Ne moraš dolaziti redovito u školu; ne moraš strepiti, da će te profesor ugrabiti nepripravna; ne moraš učiti. Sloboda — potpuna sloboda, a tu je slobodu Milovan potpuno izrabio. On je polazio četiri godine sveučilišne nauke, t. j. on je bio upisan na sveučilištu, kojega nije polazio, nego samo, kad je bila kakva klupska sjednica.

Još u gimnaziji, negdje u šestom razredu, stao je slagati daktile i troheje, stao je graditi stihove, te su ga drugovi nazivali „poetom“. I bijaše Milovan Sviletić poet. Pisao je stihove na . . . am, vam, aj — raj kraj, maj i t. d. . . . te je u jednom poemu opisao sve svoje drugove i sve profesore. Bijaše originalan u svemu, a najviše — kad je htio što da dokaže. Stao bi tako strašno vikati, da su drugovi bježali od njega bojeći se, da nije — Bože prosti — poludio . . . Bio je dakle „pravdoljubiv“ . . .

Ta mu je mladenačka mana ostala i kao sveučilištarcu, ali bi ga ovdje znali razboritiji i ozbiljniji drugovi ušutkati. Premda mladji, Milovan je imao običaj da se u sve miješa, da svemu prigovara, sve ruši i obara, a nikada nije iznosio novoga prijedloga, niti znao navesti razlog, rad kojega je ovo ili ono obarao. Jedan šaljivdžija nazvao ga: „Ein ewiges Contra“ . . .

Drugovi su ga voljeli rad njegova živahna temperamenta i nehinjene iskrenosti. Bijaše on dobar, ali lakouman drug. Kad mu je otac poslao novaca, pozvao je on svoje drugove u gostionicu, i tu se gostilo do sitnih ura . . .

Milovan bijaše stasit i ljepušan momak. Odijevao se po najnovijem kroju — a boginju modu obožavao je nada sve.

Kao prijatelj sporta bio je član ne samo nogometnih klubova, već je s oduševljenjem zalazio na tennis-igre, gdje je bravurosno bacao lopte i osvajao mala srdašca vatrenih igračica.

Milovan se dao u zamamni vrtlog lagodnog života. Kazalište, kavane, igrališta i svake ruke zabavišta bila su mu najmilija boravišta, dok je knjiga mirno stajala na njegovu stolu. Sav mu je rad sastojao u prepisivanju skripta dobroga prijatelja Vilka Maroka, koji mu je češće savjetovao, da bar kadikad dodje na predavanje.

I poslušao bi ga koji put, da opet ne dodje. Tako prolazili dani, mjeseci i godine. U neradu i besposlici, u zabavi i samoj zabavi živio Milovan iz dana u dan tražeći vazda samo nove podražice i nove dogadjaje, koji su mu podavali novu snagu, jer bi znao kadikad i klonuti, slomljen i strven, kao da je starac od sedamdeset godina.

Jedino ga je još držalo njegovo uobraženo književnikovanje. Držao je zasigurno, da je pun istančanog umjetničkoga shvaćanja i dao se med književnike, ali ne one obične, koji pišu onako po prirodi i svome srcu; — ne, ne, on je poletio više, gore nad one sive oblake, gore pod zvijezde sjajne — do sunca mu bilo daleko —, pa je odozgo promatrao ovaj šareni svijet. Njegove pjesme, jer je pisao najviše samo stihove, morale su se razlikovati i formom i sadržajem od pjesama drugih običnih smrtnika. On je pisao novo, posve drukčije, — a svijet ga nije razumijevao, i u tome je Milivoj htio da bude velik.

„Što je meni stalo," pjeva on svome idealu, „što će svijet o meni? Moja pjesma s dušom leti kroz te magle u visine, gdje se vije, gdje se smije na zemaljske te nizine . . ."

„Što će meni zemsko lišće,
Što sa granja suhog pada?
Gore, gore — do sunašca
Nek se pjesma moja sklada . . .
Žarke zrake život daju,
Sitne zvijezde — milo sjaju . . ."

Svoje stihove štampao je Milovan bilo u kojem listu. Obilazio urednike i suradnike tako dugo, dok mu nije uspjelo naći kojega dobričinu, da mu pjesmu uvrsti u svoj „Listak", a onda se naravno po dvije nedjelje nije govorilo ni o čemu drugome, već o Milovanovoj — novoj pjesmi! — — —

Čitao nije mnogo. Nešto Heinea, nešto po ilustrovanim listovima u kavani, ili gdješto u novinama. To bijaše sva njegova lektira . . . Pa što da čita, što da uči? Ta ovaj je svijet najbolja knjiga, a Milovan je svojski nastojao, da tu knjigu iščita do kraja . . .

Znanci su ga trpjeli, jer ih je ugodno zabavljao. Bio je duhovit, pa je rado prosipavao pošalicama, koje je pabirčio po šaljivim listovima. Od svih svojih znanaca najvolio je Vilka Maroka, koji mu bijaše uistinu dobar i iskren prijatelj, ali ga nije slijedio ni u čemu. Dok je Milovan letio daleko na svojim umjetničkim krilima, Vilko je sjedio u svojoj sobici i marljivo prevrtao skripta spremajući se za ispite . . . Zato je on i

BOLESNICA.

Milovana nagovarao, da se okani bohèmskoga života i prione uz knjigu, ali Milovan bi mu rekao, da to njegov temperamenat ne podnosi.

„Ja sam rodjen za nešto više. Ja ne mogu da budem sušti šablonist, niti želim svoju karijeru prikopčati uz pisaći stô kojega ureda. Ne, moj brajko, u mene struji umjetnička krvca, — ja osjećam u svome srcu posve drugi poziv . . .“

„Ti si, moj dragi, „umjetni“ umjetnik,“ odgovorio bi mu ozbiljni Vilko, „i ja se jako bojim za tvoju budućnost“

„Pusti to, dragoviću! Moj otac ima para, a imamo i lijepih livada i polja, vinograda i šuma, pa dat će Bog, da to sve bude moje . . .“

Zabrinuti Vilko samo bi potresao glavom i s nekim saučešćem pogledavao na umjetnika Milovana.

Dok se Milovan uredio, prikopčao novu poprsnicu i šarenu kravatu, obukuo novi smoking, koji je poprskao s nekoliko kapi mirisava parfuma, došla je i gazdarica sa crnom kavom, koju je stavila na stô.

„Je li me tko tražio?“ upita Milovan srčući crnu kavu.

„Jest, vaš krojač Antonović“, odvrati starica. Rekla sam mu, da još nijeste dobili novaca od kuće . . .“

„I on je otišao?“

„Jest, ali je nešto mrmljao.“

„Neka mrmlja stari medvjed! Proganja me kao djavo zlu dušu . . . O, napisat ću ja njemu jednu „Odu“, koja će ovih poklada pobuditi salve smijeha . . .“

Gospodja je stala spremati razbacane stvari, pa onda izjedamput, kao da se nečemu dosjetila, stane pred Milovana.

„Još vas je netko tražio“ — lukavo će ona.

„Tko?“

„Vaša zaručnica“, nasmiješi se starica.

„Moja zaručnica?“ djipi uvis Milovan. „Jeste li poludili?“

„Molim. Došla je jedna ljepušna dama, pitala za vas i rekla, da je vaša zaručnica . . .“

Milovan zabode svih deset prsti u svoju dugu kosu, pa se ukočeno zagleda u veliko zrcalo . . . Nešto je smišljao i domišljao, no nije mogao da sabere sve niti podsjećanja . . . O, ta nesrećna noć!

„Pa što ste joj rekli?“ upita najzad, a neka plahost obidje inače čvrsta njegova ramena.

„Rekla sam, da spavate i pitala: bi li vas probudila, no ona je rekla, da će se vratiti oko jedanaest sati.“

„Ta tko bi to samo bio? Nije li vam rekla svoga imena?“

„Nije. Otišla je naglo. A veoma je lijepa djevojka, elegantno odjevena s ogromnim crnim šeširom i velikim naušnicama.“

Milovan je sve više zapanjeno sjedio u svojem naslonjaču i stao razmišljati, kako on dolazi do toga posjeta.

„Da nije koja od gospodjica, s kojima se zabavljao poslije društvene zabave? . . . Konobarica iz kavane k „Crvenoj ruži“ — ne može da bude? — — No bio tko mu drago, kako se može izdavati za moju za-

ručnicu? . . . Za Boga, da nijesam počinio kaku glupost? Ne, ne, Vilko bijaše uza me; on me je doveo i kući . . .“

Iza toga razmišljanja prene ga kucanje na vratima. Milovan skoči i

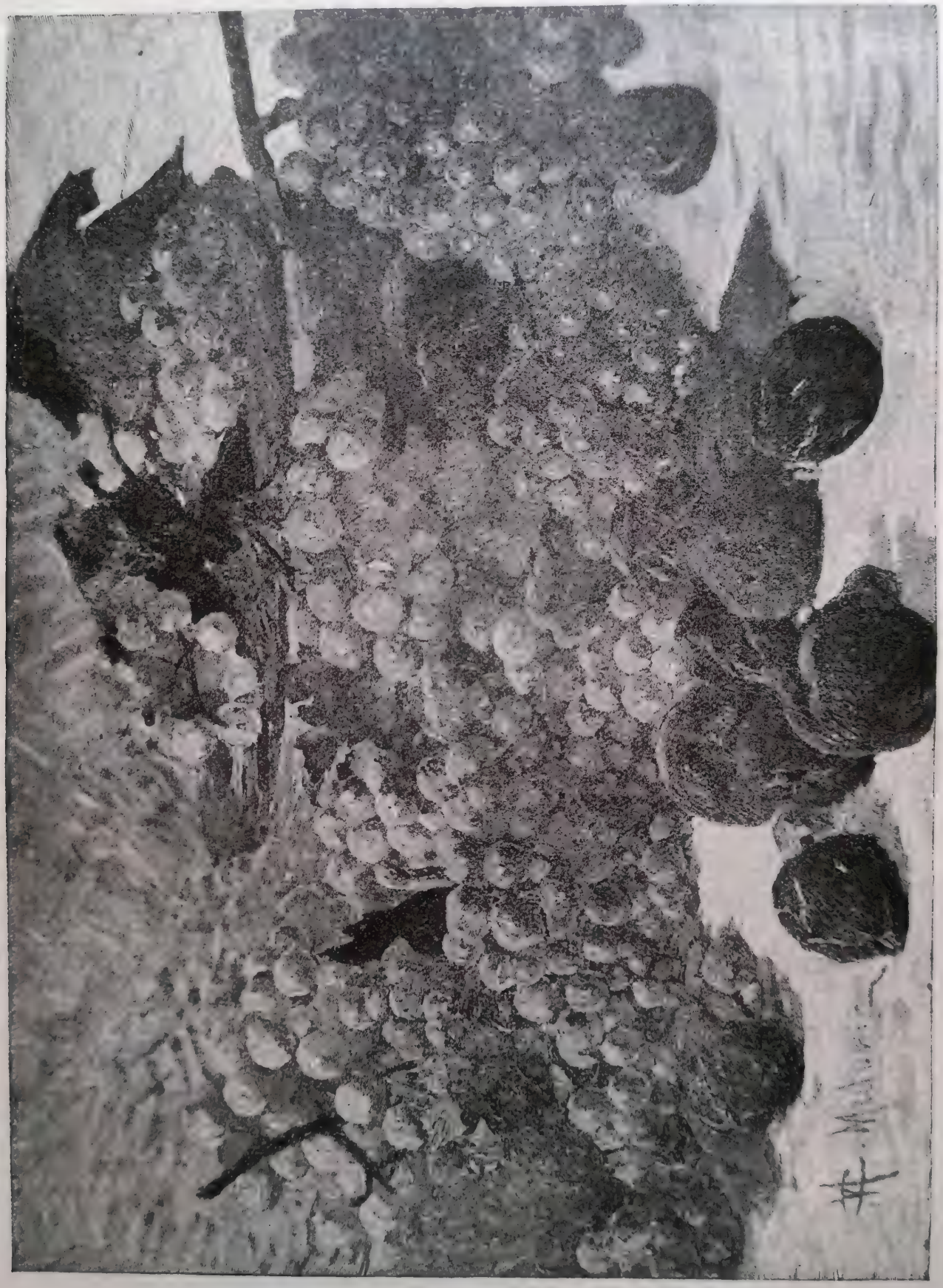

MEDOVIĆ: VOĆE.

sâm otvori vrata. — „Naprijed!“ kliknu on plahim glasom.

Na pragu je stajala krasna djevojka u velikom crnom šeširu. Nije se usudila unići, a Milovan se skamenio pred njome.

*

„Vi, Albertino?“ dahnu on kao da je poražen.

„Ja sam,“ reče ljepotica s osmjehom oko usana.

„Izvolite unići,“ ponudi kavalirski Milovan.

„Ako ne smetam,“ reče i udje.

„Ni najmanje, molim, izvolite!“ ponudi joj on stolicu kraj prozora. Oprostite samo, što je sve u neredu. Spavao sam dulje.“

„Ne smeta ništa, ni kod mene nije bolje . . . Došla sam radi računa. Noćas ste potrošili nekih trideset kruna, pak ste mi rekli, da ćete mi to platiti u svom stanu.“

Milovan ispruži svoje duge i tanke noge, a glavu spusti na prsi ne znajući, da li bdi ili spi.

Gazdarica videći svu ozbiljnost situacije mudro se i tiho izvukla iz sobe, a djevojka sad ustane i malom, mekom ručicom pogladi Milovana po glavi.

„Ukočio si se kao rak na prisoju. Osvijesti se, Milo! Nije rad novca, ali ti si mi jučer otkrio svoju ljubav, obećao me oženiti, i mi smo se zaručili . . .“

Milovan sune uvis, kao da ga je tko ubo šilom.

„Ja sam vam otkrio ljubav? Obećao ženidbu?“

„Jesi — i vrućim cjelovima zapečatio svoju „poštenu riječ“. Zato sam i došla.“

„Ali, draga Albertino, tako mi poštenja, ja o svemu tome ne znam ništa!“

„Istina, bio si dobre volje, ali si ipak bio pri svijesti i tako bijedno govorio, da treba pomoćnice tvojoj majci, i da bih ja bila vrlo dobra ženica. Jest, jest, stiskao si me za ruku i tiho šaputao, da sam tvoja zaručnica.“

„Za miloga Boga, što to govorite, ja o svemu tome ne znam ništa!“

„Ali znam ja i ja sam stvar ozbiljno prihvatila, jer mi se odavna već svidjaš. Rekoše mi, da si vrijedan i čestit mladić, pa sam rado pristala na tvoje ponude . . . A ti, Milo, danas jednostavno ne znaš ništa!“ ljubazno ga prikori djevojka ovivši mu ruku oko vrata. Milovan skoči usred sobe kao da je poludio. Ruke je turao u kosu, a očima prevraćao, da je djevojku sve hvatao strah . . .

„Ne uzrujavaj se, dragi Milo!“ pristupi ona k njemu, uhvati ga za obje ruke i stane ga koketno gledati u oči s vervom najvještije glumice. „Ne plaši se mene, dragi! Zar sam tako ružna? Vidiš u ovim grudima bije srce, puno ljubavi za te, puno čeznuća za tobom . . .“ i privinu ona njegovu drhtavu ruku na svoje toplè grudi.

Milovan je zabezeknuto gledao u kavansku konobaricu, jer on svega toga prosto nije razumio. Ma da je i bio nešto lakomislen povodeći se za modernim mladićima, koji provode dane i noći sa svojim courtisanama i ljubovcama, — Milovan bijaše čestit i prepošten mladić. Zato nije mogao da razumije, kako se usudila konobarica, inače takodjer poznata kao veoma čestita djevojka, doći k njemu u stan i izdavati se za njegovu zaručnicu . . .

„Zar sam ja nočas izgubio posvema svijest,“ razmišljao je za sebe u taj par Milovan, „da uistinu nijesam znao, što radim. Jesam li doista ovoj siroti djevojci obećao ženidbu, jesam li se zaista zaručio s njome?“

IZGUBLJENI SIN.

„Albertino, ne mučite me!“ zavapi on tako zdvojno, da se i samoj djevojci smilio. „Albertino, što vi to sve govorite i kako dolazite u moj stan?“

„Milo, ja nijesam noćas ni okom trenula. Ja sam slatko samo razmišljala o tvom obećanju . . .“

„O mome obećanju? Ja sam vam obećavao što?“

„Jest, ti si obećao, da ćeš me o Uskrsu povesti sa sobom k svojoj miloj majci i predstaviti tamo kao svoju zaručnicu, a jesenas, da ćeš me vjenčati . . . Oh, kako su mi godile tvoje riječi, Milo! — —“

„I ja sam to sve noćas govorio?“

„Jesi. I vidiš ovaj prsten na mojoj ruci? Ti si mi ga sam nataknuo, da bude svjedok našim zarukama.“

Milovan brzo pogledje na svoju ljevicu, na kojoj je vazda nosio prsten svoje majke. Prstena nije bilo, na lijepoj ruci Albertine bijaše taj prsten. No kako je dospio na njezinu ruku? . . . O, kobna noći, što li sve kriješ u sebi! — — —

„I ja sam vam dao prsten svoje majke?“

„Ta jesi, Milo, jesi! Ne čini se tako nevješt svemu. Ja sam uznešena, ja sam srećna, što ću moći biti ženom ovako vrijednoga čovjeka!“ stala je djevojka deklamirati ogrlivši mladića . . .

„Ali meni je sve to nejasno, draga moja!“ izvinu se on iz njenoga zagrljaja. „Ja ne mogu da pojmim, kad i gdje sam ja vama obećao ženidbu, kad i gdje smo se zaručili. Ja se toga prosto ne sjećam. A tko će da to posvjedoči?“

„Tko?“ upadne Albertina, „tko? Gospodin Vilko, tvoj najbolji prijatelj. On sve znade i on se veselio s nama, kad se pjenio šampanjac u naše zdravlje . . .“

„Šampanjac, šampanjac, o, to bijaše moja nesreća . . .“ uzdahnu Milovan. „Toga se još sjećam i dalje ništa, ništa, ništa —“

„O Milovane, ti govoriš tako zdvojno, tako žalosno, kao da se stidiš svoga čina, kao da se stidiš i mene . . . Je li da je tako? Sirota sam djevojka. Otac mi je podvornik, a majka mi odavna umrla. Morala sam si služiti kruh sama i dadoh se u konobarice. Nitko živ ne može pomišljati, koliko muke, jada i nevolje mora da proživi siromašna i poštena djevojka u ovoj teškoj službi. Izvržena dosadnim napadajima često i pijanih ljudi moram se boriti, da obranim svoju žensku čast, da zaštitim svoje poštenje. I kad mi se nasmije sreća, kao što mi se noćas nasmiješila, kad su me obasjale tople zrake tvoje ljubavi, — sad, o Milo, sada me odbijaš, i ledeni mraz pada po prvim cvijecima moje sreće, moje ljubavi . . .“

Milovan se stao osvješćivati.

„Djevojko,“ uze on, „ti govoriš, kao da je to sve istina. Ti govoriš tako toplo, kao da si prva glumica našega pozorišta.“

„Milovane, ja nijesam glumica, ja sam siromašna djevojka, koju ti danas ne ćeš da poznaješ, dok si je juče prstenovao prstenom svoje majke. Ja vidim, da se stidiš mojega staleža, pak evo — ja ti vraćam prsten tvoje majke“, skine ona i pruži mu prsten. „Ja te rješavam svake obveze i raskidam zaruke, koje smo noćas sklopili . . .“

Milovanu stalo bivati lakše pri duši.

SPLJET: PRISTANIŠTE.

ISKOPINE GRADA SOLINA KOD SPLJETA.

„Sad vidim, da ste razborita djevojka, s kojom se može i ozbiljnije da govori. Vi ste došli u moj stan, a zar se ne bojite, da ćete time povrijediti svoje poštenje.“

„Ne, gospodine, jer su me uvjerili, da idem poštenome čovjeku.“

„To je lijepo od vas, Albertino, i sad mogu da vam iskreno kažem, ako se sve to ove kobne noći dogodilo, kako vi pričate, onda ćete kao razborita djevojka znati, da je sve bilo u nesrećnom alkoholu, koji ubija i mene i vas i cijelo čovječanstvo. Kao razborita djevojka uvidjet ćete napokon, da vas ja ne mogu — ovako preko noći — zaručiti i vjenčati, jer vas pravo i ne poznajem i jer, jer —“

„Jer sam prosta konobarica,“ ganutljivim će glasom djevojka.

„Ta da, napokon i to. Znate, ima staleških predrasuda, kojima se ne možemo ukloniti. No u glavnom je to, što ja ne ću da se vjenčam ni s kojom djevojkom, a nijesam to ni nakanio tako brzo . . .“

„A ja sam, luda, bila tako srećna i ja sam vam povjerovala noćas.“

„Bilo je ludo od mene, i ja vas molim, da mi oprostite,“ pruži on ruku djevojci, koja je drhtala od uzbudjenja.

Gledali se dugo tako. Milovan je promatrao njezino puno, oblo i milovidno lice, njezine modre oči i crnu joj kosu, koja je virila ispod šešira.

Uto se otvorila vrata i Vilko udje.

„Ah, što to vidim?“ ostane on kraj vratiju. „Što je to, Milovane?“

„Promatram svoju zaručnicu?“

„Dakle ti je sve odala?“ upita Vilko stupiv bliže.

„Što?“

„Potkupili smo je, da te prevari, kako si se s njome noćas zaručio i obećao joj ženidbu . . .“

„Da, ali kako vidim, ona nije svoju zadaću dobro izvršila.“

„Nijesam mogla. Gospodin je stao tako zdvajati, kao da će poludjeti. Smilio mi se, pa nijesam mogla da glumim dalje.“

„I ja se nijesam zaručio s vama?“

„Kamo sreće da jeste, gospodine Milovane, ja bih bila najsrećnija djevojka na svijetu . . . Ovako — — ovako ću ostati uboga konobarica . . .“

S ovim riječima izadje Albertina naglo iz sobe otirući suze . . .

*

Tri mjeseca iza one kobne noći putovao je mlad i elegantan gospodin s vrlo ljepušnom i otmenom damom u kupeju prvoga razreda. Kad je vlak stao na stanici rodnoga grada Milovanova, izadje on sa svojom zaručnicom iz kupeja. Pred njih stupiše odebeo starčić i prosijeda ženica. Bijahu to Milovanovi roditelji.

„Evo, oče i majko, doveo sam vam svoju odabranicu. — Sirotna je, ali čestita i vrijedna djevojka, a vi ste mi dozvolili, da vam je dovedem u kuću.“

„O sinko Milovane, dobro nam došli!“ skoči Milovanova majka i ogrli Milovana i njegovu zaručnicu.

„Ti se ženiš, sinko, za se, a ne za me!“ pruži mu otac ruku i prijazno pozdravi Albertinu, koja je doista našla u Milovanovu domu potpunu sreću, dobre roditelje i — miloga mužića . . .

IPAK MI NE ĆETE UTEĆI!

RUDOLFU FRANJINU MAGJERU.

O desetgodišnjici književnoga mu rada. Spjevao pop MATE IVANIŠEVIĆ. (Bošnjaci.)

Da si nam zdravo, pjesniče dični,
Na radnoj meti svečanog dana!
Ljubavlju, vjerom i nadom punom
Skladno je pjesma Tvoja satkana.

Šetajuć baštom *„Novih Zvukovâ“*,
Pase nam duša mirisno cvieće;
A sjajni lazur rosuljom kišom
Odsieva po njem ko pramaljeće.

U prvi cvietak — svećenik pjesme —
Ulio svu si duševnu snagu.
Vjera otaca Tvoj je amanet.
Dokazo to si na svakom tragu.

Po drugom cvietu — *ljubavi* svete —
Odmnieva jeka svečanih zova,
Te srce, dušu do zviezda diže,
Od velog milja Tvojih stihova.

Treći Ti cvietak — ugrudjen *nadom* —
Andjela mira vodi po hramu
I zlobnom svietu ponosno zbori:
Da ljubiš svietlo, a mrziš tamu.

Da si nam zdravo desetog ljeta,
Pjesničkog Tvoga umnoga rada
Uz živu želju: da vila Tvoja
Mnoge još pjesme biserne sklada!

IZNENADJENJE.

Pripovijeda DRAGA AUER. (Osijek-Beč.)

Spustila se noć. Sve miruje, kao da o nečem slatkom sniva, samo lišće visokog drveća šapuće tiho, a njihov je šapat sličan pjesmi čežnje, nade, sreće . . .

S obližnjeg brda dolijeće nježno povjetarce i donosi sobom svježi, mirisni neki balzam.

U lijepom, prostranom vrtu sjedi Julija. Naslonila se na nisku klupu i uprla oči u daljinu, pa, pošto je dulje vremena bila posve nepomična, izgledala je kao isklesan kip.

Što ona to misli? Što joj srce u tom času želi i osjeća?

Uvijek je takova, ne samo ove noći, uvijek o nečem razmišlja, kao da se bori sama sobom, a ipak joj oči sjaje katkada neobičnim sjajem, koji više odaje sreću, nego tugu i nezadovoljstvo.

Po danu ju je vidjeti s malim čedancem, jedva nekoliko mjeseci starim. To je njezino dijete, premda joj ni najmanje ne sliči. U nje je tamna pût lica, kao noć mrka joj je kosa i crne su velike, žarke oči, dok je u djeteta svijetla kosa, a modre oči.

Kako se mlada majka blaženo smiješi, kada je djetešce ručicama dira, kako se oči sjaje, kada mališu šapuće slatka imena, kada ga miluje i mazi. No opet je u toj sreći neki pritajeni bô, neka zagonetna tuga. I suze znadu katkada zasjati u tom lijepom oku, i kada je njezini znanci pitaju za uzrok tome jadu, ostaje Julija mirna, jer zna, da je nitko ne će razumjeti, nitko pojmiti, već nasuprot koriti je, da je čudna i djetinjasta, te čezne za dalekim krajem na hladnom sjeveru — ona, dijete juga, mjesto da je srećna, što može uživati u svojoj domovini.

Bolesna je došla ovamo, i toplo joj sunce povratilo zdravlje, ovdje je djetešce došlo na svijet — a da je ostala kraj svog muža, možda bi već odavno trunula pod zemljom.

Takove riječi često čuje od svojih znanaca, koji ne mogu shvatiti, da se toli brzo priučila na tudji kraj, strani svijet, druge običaje. Oni ne razumiju, da se tako lako i bez suza rastala sa svojim rodnim krajem, krasnim, toplim, gdje uvijek buji mirisavo cvijeće i sada, kada se prvi puta samo povratila, da nadje lijek svojoj bolesti, da je uvijek tužna.

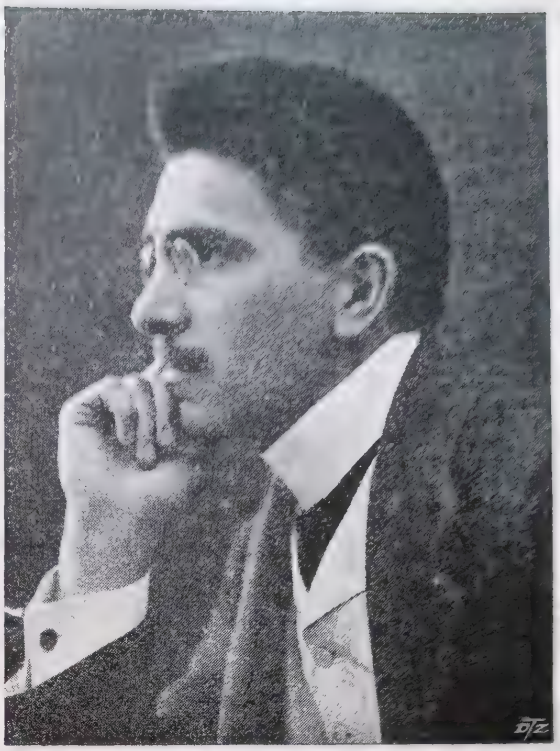

RUDOLFO FRANJIN MAGJER.

No lako je njima govoriti! Zar oni znadu, što je ljubav — kojom ona svog Pavla ljubi?

Što ona napokon mari za lijepi kraj, mirisni cvijet, što za sjaj toplog sunašca, za veliko more, kraj kojeg je odrasla, što za roditelje, braću i sestre, kada njega ovdje nema?

SPASIO GA.

Ovdje je doduše ozdravila, ali joj duša boluje od čežnje za onim dalekim, dalekim krajem, gdje je za nju vječno proljeće i ljubav.

Bilo je mnogo ovakovih noći, gdje je — kao i sada — sjedila u velikom vrtu sama, da joj nitko ne smeta u mislima.

Tiho je i nježno zvala svog Pavla imenom, a kada je vjetar zanjihao lišćem, ili se s drvlja oglasivala ptica, činilo joj se, da je on čuje, da joj odgovara . . . Šapćući govorila je slatke riječi o ljubavi, o sreći i nadi te bila uvjerena, da on na sve to misli, da u to isto vrijeme — upravo kao i ona — osjeća.

Bilo je doduše lijepo u malom gradiću, u kojem

je skoro godinu dana boravila. Svagdje je bilo cvijeća mirisna i lijepa u neizmjernoj množini.

Tu su bile naranče, limune i mandarine, ovdje su velike paome dizale ponosno glavu preko biberova grmlja. Na prozorima i oko kuća bilo je ruža u punome cvatu, u vrtovima sjenice zelenila i cvijeća, pa gredice pune ljubičica, narcisa, djurdjica, tulipana i mirisnih karanfila.

Kuća, u kojoj je Julija stanovala, stajala je na povišenom mjestu, pa kada se gledalo dolje na grad, izgledalo je sve kao velika kita raznovrsna cvijeća usred mnoštva bujnog lišća, koje ostaje uvijek zeleno.

Ovdje gore bilo je tiho, samo je katkada vjetrić zadunuo noseći sobom miris ruža, ljiljana i jasmina, talasao je lišćem, pjevao tihu pjesmu, kao da ga želi ušutkati — uljuljati u san.

Dolje je šumilo i bučilo more. Val za valom udarao o tvrdu hrid, pa se nije ni onda smirio, kada je sve ostalo snivalo tihi sanak.

Osobito je okolica bila prekrasna. Drvoredi od samih ruža, divljeg voća, pa visokih, tamnih čempresa — a mala kućica u njihovoj sredini izgledala je, kao začaran dvorac, koji je sagradjen od kraljevskoga nekog pjesnika, da zaboravi na svoj jad.

I zar svi ti čari i ljepote nisu imali toliku moć, da usreće mladu ženu? Zar Julija nije imala baš nimalo smisla za sve te dražesti i krasote?

Tu je uvijek sjalo toplo sunašce, dok je tamo daleko, u kraju, za kojim je ona težila, pirio oštar vjetar, padao snijeg u gustim, hladnim pahuljicama i pokrio bijelim velom polja, livade, staze i krovove kuća. Tu je cvalo i bujalo cvijeće — a tamo se smrzle rijeke i jezera . . .

Da, i ona je ljubila svoju lijepu domovinu, svoj rodni kraj, jer je ovdje upoznala svog Pavla, jer su tu počele cvasti ruže ljubavi njezina srca. Ovdje su oni sjedili, prisluškivali šum morskih valova, pjesme vjetra i cvrkut ptičica; odavde su gledali na grad pun cvijeća, udisali nježni miris njegov, promatrali bijele oblačiće, protkane sunčanim zrakama, pa veličanstveno more, po kojem su plovile ladje, igrali se galebi.

Najradije su sjedili na travi, u blizini mramorna kipa, što je resio vrt. Tanko se granje drvlja primicalo drugom, kao da o nečem priča, a tada bi se opet naglo razišli, kao da su se posvadjali. Drvlje je bilo tako gusto, da se tek gdjegdje vidio komadić neba . . .

Ona je tada bila najsrećnija zaručnica na svijetu. I nije dugo trajalo, a on ju je poveo sa sobom, u svoju domovinu. Pošto je Pavle bio vazda u njezinoj blizini, i jer je osjećala njegovu veliku ljubav, privikla se brzo svemu. Oči joj se nikada nisu suzom orosile od tuge za svojim domom.

Vrijeme je brzo prolazilo, srećno i blaženo vrijeme, u nepomućenoj sreći, u bezgraničnoj ljubavi. Nenadana njezina bolest pomutila je mir, rastavila jedno od drugoga.

Teškim se srcem rastala od Pavla. Plakala je dane i noći, još prije nego što je otišla, a on bi je tješio, sklopljenim rukama molio, neka se umiri, jer će još više oboliti. Molio je, da njemu za volju ide, da se čuva, jer mora za njega živjeti.

I pošla je — slaba i izmučena, da nadje lijek svojoj bolesti. Julija pisala je svaki dan svome Pavlu, a on odgovorio uvijek kad mu je

POGLED NA CIJELI DUBROVNIK.

OTOČIĆ „SAN MARINO“ S RUŠEVINOM „LOPAR“ KOD NOVOGA U VINODOLU.

bilo moguće. Tješio je i mirio veleći, da će biti opet lijepo, dok se ona povrati, i obećao posjetiti je, ako mu to prilike dopuste.

I učinio je to. Ah, kako je onda bilo krasno! Svaki je dan s njim šetala, brali su sitno cvijeće, kojim ju je okitio, kada su se odmarali, tražili su školjke, vozili se po moru i igrali, kao mala nestašna djeca, kao da ih još nikada nije morila tuga . . . Pavle je znao tako lijepo govoriti o ljubavi, tako ganutljivo o čežnji, koja ga muči, kad nije uz nju, o sreći, koja ih čeka, dok se povrati.

Tada bi Julija zaklopila oči, naslonila glavu na njegovo rame, a on bi ljubio sitno, blijedo lice, gladio mrku kosu i meke njezine tanke ruke.

No čas se rastanka opet približio. Pavle se spremao na odlazak — a Juliji zabranio liječnik poći s njim.

Kako je tužan bio dan rastanka! Bili su sami, a čitavo su vrijeme šutili, jer ni jedno od njih nije imalo snage, da što započne govoriti.

Bilo je jeseni. Kosi traci popodnevna sunca rasvijetlili su lišće drveća. Samo je još nekoje bilo tamno-zelene boje, drugo se žutilo kao zlato, šafran, naranče, gdjekoje bilo opet tamno-smedje boje, svijetlo-crvenkaste ili se rumenilo kao krv.

Sve je bilo ispremiješano od najnježnije pa do najtamnije boje, i to je izgledalo lijepo, premda tužno, jer je sjećalo na umiranje, na smrt.

„Kako se dugo ne ćemo vidjeti?“ pitao je Pavle tihu, blijedu ženu, koja je gledala na protivnu stranu, da sakrije svoje rasplakano lice.

Pošto nije odgovorila, jer su je gušile suze, počeo je Pavle nježnim glasom:

„Budi jaka, Julijo, jaka i strpljiva, da što prije ozdraviš. Skoro će i kod nas opet prolistati drvlje, a sunašce toplo grijati. I ti ćeš tada doći, da se više nikada ne rastanemo. Tada će opet sve oživjeti u našem domu, od kojeg te već nikada ne ću pustiti.“

„Ne plači“, nastavio je, kada je vidio krupne suze u očima Julije, „ali me nada, da ću te opet imati uza se, tješi i jača.“

„Ah,“ rekla je ona napokon prigušenim glasom, „tuga i čežnja jače su od nade.“

„Ali ljubav? Ljubav mora biti jača od svega, ona te mora jačati, u njoj ne smiješ smalaksati. Daj, nasmij se, dušo,“ molio je Pavle, „bar malo, samo malo!“

No i njemu nije bilo lako govoriti. Htio ju je tješiti, razveseliti nečim, ali nije znao, na kakav bi to način učinio.

Vlažni je vjetar došao s mora. Julija je zadrhtala.

„Tebi je hladno?“ pitao je on i uzeo njezinu ruku. „Hoćeš li, da krenemo natrag?“

„Ne, ne!“ molila je Julija. „Pusti, da još budemo sami, još zadnj put“.

„Kako to govoriš? Zašto zadnji puta?“

„Mislila sam prije rastanka“, odvratila je ona i zadrhtala od straha. Neka tjeskobna slutnja napunila joj dušu.

Maleno zvono sa crkvice zazvuči u tom času. Nosili su mrtvaca na groblje. To ih je oboje uznemirilo, pa, pošto je vjetar sve jače duvao, vratili se kući.

S lakim uzdahom sjetila se Julija na ono veče, pa na slijedeći dan, kada je u onu zoru s prvom ladjom otputovao njezin Pavle.

Iza toga bilo je mladoj ženi još užasnije, nego prije njegova dolaska. Razboljela se iznova i bila nekoliko mjeseci bolesna. Tada je došlo dijete na svijet. Julija se počela oporavljati i ozdravila posve, premda je bila još uvijek dosta slaba.

Mnogo je i previše zadnje vrijeme pretrpjela. Bilo je puno suza, bola i patnji — a sve samo radi Pavla, njemu za volju.

Odsada bit će sve drukčije. Još samo nekoliko dana i bit će s djetetom kod njega, da se više nikada ne rastane s njim. Liječnik je doduše rekao, da bi dobro bilo, da još jedno vrijeme ovdje ostane; no o tom ona više ne će da čuje.

Iznenadit će Pavla . . . Ah, kako će se veseliti i njoj i njihovom če-

MICIKA ŽLIČAROVA.

dancu! Kome će se više radovati, koga će prije stisnuti u zagrljaj, nježnije i jače cjelivati? Nju ili sićušno djetešce?

Prije je mislila, da bi bila ljubomorna na takovog crvića, kojeg bi Pavle mazio, isto kao i nju, ali danas je drugih misli, danas zna, da nije moguće biti ljubomoran na vlastito dijete.

* * *

U željeznici je. Naslonila vruću glavu na hladno staklo prozora i gleda van.

Kiša tihano sipi, a njoj se čini, da je nebo vedro, da joj se drvlje ili lišće, polja i livade smiješe. Sve da se veseli njezinom dolasku.

Što joj sve tog dana nije glavom prošlo! Najradije se sjeća njegovih pisama, u kojima je govorio o svojoj ljubavi, o silnoj čežnji, da bi bez nje morao umrijeti.

I zar da mu ne vjeruje? Ta to je vjerovanje toli slatko!

I neveselih se dogadjaja Julija sjeća. Tako na pr. prvih dana iza Pavlova odlaska. Kako joj je bilo sve pusto i prazno, te nije marila za najljepša mjesta njihova vrtića, ni za jedan cvijetak.

Tek nekoliko mjeseci iza toga, kada joj se djetešce prvi put nasmiješilo — njezino djetešce —, kada mu je gledala u velike modre oči, što je baštinio od oca, umirila se opet. Pavle je pisao često i mnogo, a ona je znala, da je još nije ljubio, kao sada, otkada je postala majkom.

Upravo kada je o tom razmišljala, probudilo se dijete i nasmiješilo joj se, kao da zna, kakovim se ona sada mislima zabavlja.

O, kako će se Pavle veseliti, kako će biti srećno iznenadjen! Tiho će otvoriti vrata njegove sobe, pohititi k njemu s djetetom u naručju . . . Oh, kako će ih on dragati, maziti, cjelivati! . . .

Pri toj pomisli pritisla je mlada žena još jače nježno svoje čedo na grudi. Ono je opet zaspalo, nakon što ga je nahranila. Sada mu gladi uvojke zlatne kose.

Vlak juri preko gora i planina, kroz polja i livade, no Juliji se čini, da još ne ide dosta brzo.

Polagano se počeo suton spuštati na zemlju, a ona je osjećala, da su joj oči pune suza. Brzo ih je otrla.

„Ne više plakati“, rekla je prekorno sama sebi, „bilo je dosta i odviše suza. I predugo bila sam sáma, bez ikoga, tko bi me tješio u jadu i bolu, ali odsada bit će sve drukčije, odsada uživat ću vječni raj kraj mojega zlata.“

Blaženo se nasmiješila, kad se sjetila, da Pavle i ne sluti, da ona dolazi. On i ne misli, da bi se usudila sama s djetetom prevaliti taj daleki put. Zašto da se boji? Koga, česa? Što sve ne bi učinila, samo da je što prije kraj njega!

Jedva je na cilju . . . Na kolodvoru je velika žurba, nju nitko ne gleda i ne poznaje je, a to joj upravo godi. Može bar bez oklijevanja sjesti u kola, da što prije stigne kući. Srce joj kuca od uzbudjenja vozeći se kroz poznate joj ulice, kraj kuća, gdje stanuju njihovi znanci i prijatelji. Svi će biti silno iznenadjeni, kada budu sjutradan saznali, da se povratila Oh, a on tek! Što će reći? Hoće li uopće moći govoriti od uzbudjenja i sreće?

Julijino lice plamti, a ruke joj dršću. Dijete u njezinom naručju plače, a ona ga poljupcima miri i nikako ne može pojmiti, da se i ono s njom ne veseli, ne misleći, da ga je u svojoj sreći zaboravila nahraniti, pa da je zato nemirno.

Maglovito je i hladno veče. Vjetar duva i drma staklom prozora, no Julija za to ne mari, ona ne osjeća studen.

Još samo časak — i našla se sama, s djetetom u hodniku velike kuće, njezina doma.

A ako Pavle nije kod kuće? Hoće li je novi sluga pustiti unutra?

Pokucala u vrata predsoblja, jer je samo ovdje bilo rasvijetljeno. Sluga, koji je došao, da joj otvori, promatrao je začudjeno. Nije razumio, što ona želi, jer je njezin glas drhtao od uzrujanosti.

„Pričekajte ovdje," rekao je pustivši je u predsoblje, jer mu je bilo žao, da s djetetom tako dugo stoji na hladnom hodniku. „Gospodin ima posjet, a onda ne smijem nikoga pustiti unutra . . . On tada nije ni za koga kod kuće."

Tiho, kao sjena, izgubio se sluga, a Julija i sáma ne znajući, kako, našla se najednom u svojoj sobi.

Sjela je na stolac — kao kakova tudjinka — i čekala, što će dalje doći. Dijete se na njezinu krilu jedva smirilo, kao da se uplašilo čudna izražaja na majčinom licu.

Sva sreća, čežnja, radost, nada, kao da je iščezla. U velikoj, hladnoj sobi ćutila se osamljena i nesrećna, kao još nikada u životu.

Ali zašto? Zar nije polučila svoj cilj? Ne dijeli je samo jedna soba od njega — od onoga, za kojim je tako žudjela? . . . Još samo kratak čas, i Pavle će pojuriti amo, pasti pred nju na koljena, kao lud ljubiti čas nju, čas dijete . . .

Za nekoliko časaka otvorila se uistinu vrata — on je stajao pred njom. Brzo je položila dijete na meki naslonjač, da mu poleti u susret, da mu se baci na grudi, da sakrije svoje lice, oči, koje su bile puna suza. Bile su to suze radosnice. Julija je plakala od sreće, što već nikada ne će ostaviti svog ljubljenog Pavla.

On je stajao još uvijek na istom mjestu, kao da se okamenio . . . zapanjen, zbunjen. Lice mu bijaše bljedje od zida, oči široko otvorene, a ruke, kojima je držao još uvijek vrata, drhtale su.

Što je to njemu? Je li bolestan, ili ga nenadana sreća posve smela, pa se još uvijek ne može snaći, ne nadje riječi, kojim bi je pozdravio?

Gdje su cjelovi, kojima se Julija toli veselila? Gdje zagrljaj, za kojim je toliko čeznula? . . . Gdje suze radosti nad njezinim — njihovim čedancem?

„Ah, kako si me uplašila!" rekao je Pavle iza nekoliko časaka drhtavim glasom na smrt blijedoj ženi. „Oprosti, pričekaj malo, samo časak! Imam posjet — stari moj drug . . . znaš . . . onaj iz škole . . . Odmah ću doći!"

I nestalo ga, zatvorio je vrata za sobom.

Prijatelj? Stari drug iz školske dobi? — —

Nježan izričaj djetinjeg lica blijede žene postao je ironičan. U tom času nije više izgledala, kao slaba i bolešljiva žena, koja sve popušta, svemu se pokorava. Naglo je ustala, otvorila vrata, koja su vodila u hodnik, jer je ondje čula lagane — ali brze — korake i — šuštanje svile. Hodnik je bio napunjen mirisom ružina parfuma . . .

Premda je bio potpun mrak, vidjela je Julija dosta — shvatila sve. Zgrabila je dijete i jurila s njim, kao divlja zvijer, koju gone nesmiljeni lovci, na ulicu, iz jedne u drugu, kroz čitav grad.

Kamo će? Kuda bježi bolješljiva žena s nejakim čedom u naručju kroz maglu u toj hladnoj, mrkoj noći? — — —

Ulice su joj već nepoznate, no ona sluti, kamo vode . . . I zato bježi sve dalje, dalje napram sjeveru.

Siromašno dijete cvili tako tužno, plače od glada i zime, ali majka šuti, kao da se nimalo ne brine za nj. Njegove je suze ne ganu, bez

smilovanja je, kao da joj se srce okamenilo . . . Ili se i ono smrzlo pri tolikoj zimi?

Ali ne, ta evo — sve ga više stište na svoje grudi, svojim mu dahom grije modre, hladne ručice, poljupcima smrzlo lice.

„Šuti, zlato," šapuće tiho, bolno, „šuti jadno, malo siroče! . . . Tà mi već nemamo oca, muža. Smiri se, srdašce, još samo časak, i bit ćemo zauvijek oslobodjeni naših muka . . ."

Dijete nije marilo za majčine utješljive riječi, za njezin topli dah, ni nježno cjelivanje, već je dalje plakalo . . . sve dotle, dok ga nije prekrio val hladne vode — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sve se smirilo . . . I rijeka, val i jecanje djeteta . . . Samo je vjetar duvao jako, sve jače, a noć je postala tamna i grozna, kao još nikada prije . . .

MOJ VINOGRAD.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Ja zasadih mladu lozu,
Čisti, novi — liepi sâd,
Svakim danom tuj dolazim,
U moj divan vinograd.

Sa suzama zalievam ga,
Da mi bude uviek nov,
A iz mojih zlatnih suza
Niče zlato — blagoslov . . .

PUSTITE ME . . .

Spjevao N. HRVAT. (Zagreb.)

Pustite me . . . sam ću poći tamo,
Kud me vila zove, čežnja vuče . . .
Je l' de, srce, nikog ne trebamo.
Ne treba nam, da se drugi muče,
Kako ćemo, kuda ćemo svietom:
— Pustite me . . . sam ću poći tamo,
Slobodnim si krilom i poletom . . .
Ne pitajte, kud ću ili kamo?

Ja već znadem staze svoje stare,
Znadem zvijezdu skoro ugasnutu,
Što je nekad plamne krila čare
I ljepotu — pa i ranu ljutu!
Znadem zviezdu, al' joj traka pala . . .
— Pustite me . . . sam ću tražit lieka,
Ne bi l' opet ko što prvo sjala,
Pa bi imo puta i vidjeka!

Pustite me . . . ja ću poći tamo,
K svojoj zviezdi nebu pod oblake,
Pa da skinem sivi pepel samo,
Nek mi bajne opet svietle trake!
— Pustite me, il' ću bacit zviezdu,
Nek se bezdnom skrha na komade,
A onda ću sam na pustom gniezdu,
Kao ptice plakat, a bez nade!

IMAM MIRIS JEDAN . . .

Spjevao JANKO MAJEROVIĆ. (Jastrebarsko.)

Imam miris jedan, ko dah pramaljeti,
Kad se iza zime topli život budi;
On mi srcem kreće, trepavice rosi,
I od njega pune šire mi se grudi.

Kad se noćca spusti, gluha i duboka,
Izdaleka samo ko da zvono breca,
A u toj tišini sve se nešto čini,
Ko da netko trpi, ko da netko jeca:

Moj se miris giba, izvija se nježno,
Ko iz topla gniezda krotka ptica biela:
To je duša moja, to je ljubav moja,
Tudje suze što bi svietom brisat htjela . . .

MATIJA KORVIN.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

1. Borba za prijestolje. Iza kralja Ladislava Posmrtnoga ostadoše dvije njegove sestre: Ana i Jelisava. Ana bijaše udata za saskoga vojvodu Vilima, a Jelisava za poljskoga kralja Kažimira IV. Ali na Vilima i na Kažimira nije u Hrvatskoj, Ugarskoj, Češkoj i Austriji nitko ni mislio. Tko će dakle naslijediti prerano umrloga Ladislava? Njegova nadvojvodina Austrija pripade caru Fridriku III., kao starješini roda habsburškoga. Česi izaberu (2. ožujka 1458.) kraljem svojim nekadašnjega gubernatora Jurja Podjebradskoga. Jednako se medju Ugrima i Hrvatima pojavi želja, da na prijestolje podignu kojega domaćega velikaša. Kruni se nadao palatin Ladislav Gorjanski. On bijaše po svojoj majci Ani Celjskoj u svojti s kraljevima: Sigismundom, Albrehtom i Ladislavom; uz to je i njegov otac Nikola bio 32 g. palatin ugarski, dočim je Ladislavova žena Aleksandrina bila rodjena vojvotkinja tješinska. Za prijestoljem je težio takodjer Nikola Iločki, koji bijaše vojvoda erdeljski, a ban slavonski i mačvanski. Nikola bijaše bogat i ponosan velikaš, koji se uz Ivana Hunjada proslavio u ratovima turskim. Pošto je njegova kći Jeronima bila (od g. 1455.) zaručena s Henrikom, sinom Jurja Podjebradskoga, nadao se Nikola pomoći iz Češke. — Početkom god. 1458. sastade se u Pešti izborni sabor. Na taj sabor dodje 20. siječnja i biogradski kapetan Mihajlo Silagji,[1] ali

[1] Otac toga Mihajla zove se Ladislav Svilojević, a bijaše rodom Hrvat iz Goražde u Bosni. (Fraknói: „Mathias Corvinus“, str. 7.) Ladislav se borio u vojsci kralja Sigismunda protiv Turaka i vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Sa svojim rodjakom Nikolom „Gorazda“ (iz Mečinaca u križevačkoj županiji) zapovijedao je Ladislav Svilojević u gradu Srebreniku, te su s osobitim junaštvom održali ovu tvrdju pune 4 godine; zato su obojica god. 1407. dobili od kralja Sigismunda znatne posjede u Ugarskoj. (Fejér: Codex diplomaticus, knjiga X., svezak IV., strana 654.) Kako je kraljevska kancelarija u Ugarskoj magjarizirala sva imena (ljudi i mjesta), dobio je i Ladislav Svilojević prezime „Szilágyi“ po gradu Szilágy. Ladislav Silagji imao je 3 sina (Mihajla, Ladislava i Osvalda) i 3 kćeri (Jelisavu, Sofiju i Uršulu). Kao posjednik velikog imanja Horogszeg (u tamiškoj županiji) udao je Ladislav Silagji god. 1432. svoju kćer Jelisavu za Ivana Hunjada, koji se kasnije toliko proslavio u ratovima s Turcima („Sibinjanin Janko“). Ova Jelisava rodila je Ivanu Hunjadu god. 1433. sina Ladislava, a 23. veljače god. 1440. (u Kološvaru) sina Matiju, koji je dobio pridjev „Korvin“ po gavranu (corvus), što ga je već njegov otac nosio u svome grbu.

*

Obitelj Hunjad.

Vojk s pridjevkom „Hunjad“. Prva mu žena Hrvatica iz obitelji Gospodičić de Zapolja, a druga Jelisava Moržinaj, koja se preudala za Jaroslava Čolnokošija.

Kći N. Muž joj: Sekelj. | *Ivan* * 1386. † 1456. Od g. 1439. ban severinski, a od g. 1441. vojvoda erd. G. 1446.—1452. gubernator Ugarske i Hrvatske. Žena mu: Jelisava Silagji. | *Ivan* † 1441. kao ban severinski. | *Marija.*

Ladislav, ubijen 23. ožujka 1457. | *Matija Korvin*, rodjen 23. veljače 1440., kralj ugarski i hrvatski od 24. siječnja 1458., umro 6. travnja 1490. Prva mu žena: Katarina, kći českoga kralja Jurja Podjebradskaga, a druga: Beatrica, kći napuljskoga kralja Ferdinanda.

Ivan Korvin, rodjen 2. travnja 1473. kao nezakoniti sin kralja Matije i ljubovce mu Barbare iz Vratislave. Od g. 1479. herceg liptovski i grof hunjadski, od g. 1490. herceg Slavonije, te ban Dalmacije i Hrvatske, umro 12. listopana 1504. u Krapini. Žena mu: Beatrica, kći Bernardina Frankopana, preudala se 21. siječnja 1509. za braniborskoga kneza Jurja iz kuće Hohenzollern.

Krsto, umro 17. ožujka 1505. u Krapini. | *Jelisava*, umrla g. 1508.

ne sam, već sa 15.000 vojnika. Silagji predloži za kralja svoga nećaka Matiju Korvina, sina pok. gubernatora Ivana Hunjada. Uz Matiju pristade niže plemstvo. Za njega je kod prelata (crkvenih dostojanstvenika) radio papinski poslanik Ivan Carvajal. Za Matiju izjavi se takodjer palatin Ladislav Gorjanski. On je naime 12. siječnja 1458. sa svojom ženom došao u Segedin, gdje se sporazumio s Mihajlom Silagjijem i s njegovom sestrom Jelisavom, udovicom Ivana Hunjada. Ovi obećaše, da će Matija Korvin ostaviti Gorjanskomu palatinsku čast i sva imanja, te se vjenčati s njegovom kćerkom Anom.[2] Za Matiju Korvina radio je i ostrogonski nadbiskup Dioniz Seč, koji je bio u srodstvu s odličnim obiteljima.[3] Tako bude Matija (24. siječnja 1458.) jednoglasno izabran za kralja ugarskoga i hrvatskoga.[4] Kako je pak Matiji bilo tek 18 godina, izabere sabor njegova ujaka Silagjija gubernatorom na 5 godina.[5]

Novi se kralj za vrijeme izbora nalazio u Pragu. Ondje ga je gubernator Podjebradski još 24. studenoga 1457. oslobodio iz zatvora i zaručio sa svojom 9-godišnjom kćerkom Katarinom. Doznavši pak za izbor njegov, dovede ga 5. veljače 1458. sa sjajnom pratnjom čeških velikaša do ugarske medje. Ovdje je kralja Matiju dočekala njegova majka Jelisava i ujak mu Silagji s uglednim odaslanstvom, u ime koga je kralja pozdravio biskup Ivan Vitez. Tom prigodom ponovio je kralj Matija 9. veljače svoje obećanje, da će se oženiti s Katarinom, kćerkom Jurja Podjebradskoga. Njegovo obećanje morahu svojim pečatima potvrditi: kraljeva majka i ujak, te svi članovi odaslanstva.[6] Nato je Matija (14. veljače) svečano unišao u Budim. Isprvice je mjesto njega vladao gubernator Silagji. No već u ožujku g. 1458. preuze vladu sam kralj, dočim Silagji podje u Biograd. Ma-

[2] Teleki: „Hunyadiak kora Magyarországon“, knjiga X. str. 565.—569.

[3] Theiner: „Monumenta Hungariae“, svezak II. str. 312.

[4] Teleki: Hunyadiak kora, knj. X. str. 572.

[5] Silagji se još istoga dana zove „gubernatorom izabranoga kralja“. (Teleki: Hunyadiak kora, knj. X. str. 571.)

[6] Teleki: Hunyadiak kora, knjiga X. str. 573.—577.

tija se posvema povjeri svomu odgojitelju Ivanu Vitezu od Sredne, koji je i njegovu ocu bio glavni savjetnik. Ivan Vitez bijaše rodjen Hrvat, a bio je od g. 1445. biskup u Velikom Varadinu.

Na početku vlade svoje imao je Matija dosta posla, da uredi prilike u Hrvatskoj. Otkako je naime (9. studenoga 1456.) poginuo Ulrik Celjski, vodila se ljuta borba za bogatu baštinu knezova Celjskih. Car Fridrik htjede ugrabiti Celjska imanja u Kranjskoj i Štajerskoj, a Ivan Vitovec u Hrvatskoj i Slavoniji. Uz to je i Ulrikova udovica Katarina, kći despota Gjorgja Brankovića, nastojala, da zadrži imanja Celjska. Najveća jagma nastade u južnoj Hrvatskoj. Ovdje se za kraljevskim gradovima (Knin i Ostrovica), te za baštinom knezova Talovaca (Klis, Sinj i dr.) otimahu Frankopani, Kurjakovići, bosanski kralj, Mlečani i herceg Stjepan Vukčić Kosača. Uzalud se kralj Matija brinuo, da u našim krajevima obnovi kraljevsku vlast. Pitalo se takodjer: tko će naslijediti časti, što ih je nosio Ulrik Celjski? Banom Slavonije postade uz Nikolu Iločkoga na proljeće god. 1457. Ivan Vitovec („pan Jan ban"), koji je još od god. 1453. bio podban slavonski i župan križevački. Banovima pak Hrvatske i Dalmacije imenuje kralj Matija koncem god. 1458. Pavla Špirančića i Petra Zoba.[7]

Srpski despot Gjorgje Branković umro je 24. prosinca 1456., ostavivši 3 sina: Grgura, Stjepana i Lazara. Grgur i Stjepan bijahu slijepi; zato se najmladji brat Lazar Gjorgjević proglasi despotom, te preuzme upravu Smedereva i ostataka Srbije. Da bude siguran od Turaka, izmiri se Lazar (15. siječnja 1457.) sa sultanom Muhamedom II., komu obeća godišnji danak u iznosu od 40.000 dukata. No već 20. siječnja 1458. umre despot Lazar, ostavivši samo udovicu Jelenu i kćer Maru. Sada pošalje sultan u Srbiju za despota slijepoga Grgura Gjorgjevića i njegova sina Vuka. No Jelena — porijeklom iz grčke carske obitelji Paleologa — htjede zadržati vlast u Srbiji. U tu svrhu ustupi kralju Matiji grad Golubac, a svoju kćer Maru zaruči sa bosanskim kraljevićem Stjepanom Tomaševićem. To razljuti sultana Muhameda, te on pošalje u Srbiju veliku vojsku. Turci zauzmu Golubac, pa onda provale preko Save u Slavoniju. No i Matija Korvin sabere vojsku, s kojom 9. rujna 1458. — u pratnji kardinala Carvajala — dodje u Petrovaradin. Tu ostade Matija do 1. listopada, te pomoću Carvajalovih križara potuče turske čete, koje su pustošile po Srijemu. Do 5000 Turaka bude zatjerano u Savu, gdje se većinom utopiše.[8] Premda je imao mnogo vojske, ipak nije kralj Matija nastavio rat s Turcima, nego ostade u Biogradu tečajem listopada g. 1458. Matijinom privolom podje bosanski kraljević na proljeće g. 1459. u Smederevo, gdje se 1. travnja vjenčao s Marom i bio proglašen despotom srpskim. Ali naskoro udari na Smederevo sultan Muhamed. Već 20. lipnja 1459. morade despot predati Smederevo, odakle se sa svojom ženom i

---

[7] Prviput se Pavao Špirančić i Petar Zob zovu banovima 10. veljače 1459. (Katona: „Historica critica regum Hungariae", knj. XIV. str. 193.)

[8] Antonii Bonfinii historia Pannonica sive Hungaricarum rerum decades quinque, (izdanje od god. 1744.), str. 415. Thuroczy: „Chronica Hungarorum" kod Schwandtnera, svezak I. str. 286.

punicom zakloni u Bosnu. Sada zaposjedne Muhamed čitavu Srbiju i pretvori ju u pašaluk turski.

Tečajem toga prvoga rata s Turcima odmetnuo se od kralja Matije velik broj velikaša. Palatin Ladislav Gorjanski ne htjede znati za kralja Matiju, jer se nije ispunio ugovor segedinski. Zato Matija mjesto Gorjanskoga imenuje sredinom god. 1458. palatinom Mihajla Orsaga. Radi toga uplaše se Ivan Vitovec i Nikola Iločki, da ne bi i oni izgubili časti svoje. Gorjanski, Iločki i Silagji sastanu se 26. srpnja 1458. u Šimontornji, te medju sobom sklope savez za obranu protiv svakoga, tko bi u njih dirnuo.[9] Bez obzira na to uze Matija raditi posve samovoljno. Bez dozvole sabora nametne plemstvu na jesen god. 1458. porez za rat s Turcima; svoga pak ujaka Silagjija dade 8. listopada uhvatiti i zatvoriti u Vilagoš.[10] No time steče brojne protivnike, koji odluče, da će na prijestolje podići cara Fridrika. Ovaj i onako drži ne samo krunu sv. Stjepana, nego i više gradova u zapadnoj Ugarskoj, koje mu je nekada založila kraljica Jelisava. Nikola Iločki dovede nezadovoljne velikaše i plemiće u Bečko Novomjesto, gdje su 17. veljače 1459. zamolili cara Fridrika, neka se okruni za kralja ugarsko-hrvatskoga.[11] Fridrik posluša njihov savjet, pa se dade okruniti po nadbiskupu iz Salcburga; podjedno se 4. ožujka 1459. proglasi kraljem ugarsko-hrvatskim. Kada se nato (22. ožujka) Fridriku rodio sin Maksimilijan, postade Nikola Iločki krsnim kumom budućemu caru njemačkomu.

Sada nastade u Ugarskoj i Hrvatskoj gradjanski rat. Fridrikovu je stranku u Hrvatskoj vodio knez Martin Frankopan, a Matijinu njegov rodjak Tomo Sekelj, prior vranski. Za toga su rata u Hrvatskoj god. 1459. stradali gradovi: Samobor, Jastrebarsko, Kalnik, Steničnjak, Hresno i Susjedgrad. U sjevernoj Ugarskoj vodio je kraljeve neprijatelje Ivan Giskra, dočim kraljevoj vojsci god. 1460. zapovijedahu braća Mirko i Stjepan Zapolja. Medjutim je umro Ladislav Gorjanski, a Matija se izmirio s Iločkim, Vitovcem, Silagjijem[12] i s Kanižajima. Oko mira nastojao je papa Pijo II. i kardinal Carvajal. Privremeni mir bude posredovanjem biskupa Ivana Viteza ugovoren 3. travnja 1462. u štajerskom Gracu. Po tome miru ostaje Fridriku i nadalje kraljevski naslov, te će on — dotično njegov sin — naslijediti Matiju, ako bi ovaj umro bez muških potomaka. Matija će Fridriku platiti 80.000 dukata za naknadu štete i troškova, našto će Fridrik predati Matiji grad Šoprun i krunu sv. Stjepana.[13] Ovaj mir bude potvrdjen istom g. 1463. Papa ga je potvrdio 7. svibnja, Fridrik 24. srpnja, a Matija 26. srpnja 1463.

---

[9] Teleki: Hunyadiak kora, knj. X. str. 593.—595.

[10] To sam kralj još istoga dana javlja erdeljskim Sasima. (Katona: Historia critica, knj. XIV. str. 61.) Bonfinius: Historia Pannonica, str. 412.

[11] Kovachich: Vestigia comitiorum apud Hungaros, str. 348.

[12] Kralj pusti Silagjija iz tamnice. Nato se Silagji vrati u Biograd, odakle god. 1460. poduzme vojnu na Turke. Silagji prodre čak u Bugarsku, ali ondje bude uhvaćen i odveden u Carigrad, gdje mu sultan Muhamed II. dade odrubiti glavu. (Katona: „Historia critica“, sv. XIV. str. 337.—340.) Silagjijeva udova Margareta (kći Stjepana Bathora) preudala se iza 4 godine za Pavla Banića od Lendave.

[13] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 417.

Kruna sv. Stjepana, koja bijaše 23 godine u tudjini, bude sada vraćena u domovinu. Po krunu dodje sjajno odaslanstvo, u kome bijaše takodjer Nikola Iločki.[14] Primivši 80.000 dukata, predade car Fridrik 24. srpnja krunu, koja je s velikim svečanostima 26. srpnja odnesena u Budim.

2. Propast kraljevine Bosne. Iza pada Srbije dodje red na Bosnu. Turci su još početkom g. 1459. provalili u Bosnu, te ondje palili kuće, sjekli voćke i vinograde, a hvatali stoku i ljude, kako biskupu Ivanu Vitezu 10. veljače 1459. iz Jezera kod Jajca piše kralj Stjepan Toma. Ovom prilikom udarahu Turci takodjer na tvrde gradove: Bobovac i Vranduk. Mjeseca travnja g. 1460. iznudi Hasan paša od bosanskoga kralja dozvolu, da Turci smiju preko Bosne provaljivati u vukovsku i srijemsku županiju. Radi toga zamjerio se Stjepan Toma kralju Matiji Korvinu, koji ga je opetovano tužio papi Piju II. U borbi s hrvatskim banom Špirančićem bude nesretni kralj Stjepan Toma 10. srpnja 1461. ubijen pod gradom Orihovicom na izvoru rijeke Une u Hrvatskoj.[1] Na prijestolju bosanskom naslijedi ga njegov sin Stjepan Tomašević. Ovaj se nastani u Jajcu, jer je Bobovac bio preblizu Turskoj. Mletačka republika 20. kolovoza 1461. šalje u Bosnu svoga poslanika, da čestita novomu kralju.[2] Tomašević se odmah obrati na papu Pija II., moleći od njega kraljevsku krunu i pomoć u ratu s Turcima. Papa nato pošalje u Bosnu svoje poslanike, koji početkom studenoga 1461. u Jajcu okrune kralja bosanskoga.[3] Premda je Stjepan Tomašević bio dobar katolik, ipak je živio u prijateljstvu s hercegom Stjepanom i sa drugim patarenima. Zato su njegovu krunisanju prisustvovali mnogi velikaši bosanski. Tomašević se odsada ponosio naslovom: „kralj Srbljem, Bosni, Primorju, Humsci zemlji, Dalmaciji, Hrvatom, Dolnjim krajem, Zapadnim stranam, Usori, Soli, Podrinju i k tomu“.[4]

Stjepan Tomašević sklopi g. 1462. savez s Matijom Korvinom. Podjedno prekine svaki odnošaj sa sultanom Muhamedom; uskrati mu dapače i dosadašnji danak. Zato sultan sabere na proljeće god. 1463. ogromnu vojsku (150.000 konjanika), te ju osobno povede u Bosnu. Mahomet paša dodje (19. svibnja) s prednjim četama pred Bobovac. Grad bijaše dobro utvrdjen, te bi mogao Turcima dugo odolijevati, ali ga zapovjednik Radak već treći dan izdajnički predade Mahometu. Kada se doznalo za tako brzi pad Bobovca, zavlada u Bosni silan strah. Mnogi velikaši počnu bježati u susjednu Dalmaciju. Onamo se zakloniše takodjer neki članovi kraljevske obitelji. Sam kralj uteče iz Jajca u Ključ. Ondje ga opkoli i na predaju sklone Mahomet paša, koji je kralju prisegom zajamčio život i slobodu. Istodobno je sultan zauzeo grad Jajce. Po želji sultanovoj morade nato

---

[14] Pet. de Rewa: „De sacra corona regni Hungariae commentarius“ u Schwandtnerovom zborniku, sv. II. str. 452.

---

[1] Tomašić Ivan: „Chronicon breve regni Croatiae“. („Arkiv za jugoslavensku povjestnicu“, knjiga IX. str. 18.)

[2] Ljubić: „Listine ob odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike, knjiga X. str. 179.

[3] Katona: Historia critica, svezak XIV. str. 491.—498.

[4] Miklošić: Monumenta Serbica, str. 485.

Bosanski kraljevi Kotromanići.

Stjepan „Kotroman“, ban bosanski g. 1272.—1302.

Stjepan Kotromanić, ban Bosne 1314.—1353. — *Vladislav*, umro poslije godine 1356.

Jelisava † 1387. Muž joj: Ljudevit I., kralj ugarski i hrvatski.

Katarina. Muž joj Herman I. Celjski.

Herman II. Celjski † 1435.

Stjepan Tvrtko I. od g. 1353. ban, a od g. 1377. kralj Bosne, † g. 1391. Žena mu: Dora iz Bugarske.

Vuk † prije god. 1377.

Stjepan Dabiša, kralj bos. 1391.-1395. Žena mu: Jelena Gruba, kraljica bos. 1395. do 1398.

Stjepan Tvrko II. Tvrtković, kralj bosanski 1404.—1408. i 1421.—1443.

Stjepan Ostoja, kralj bosanski 1398.—1404. i 1408.—1418. Žena mu: Kujeva.

Stjepan Ostojić, kralj bosanski 1418.— 1421. — *Radivoj*. Žena mu: Katarina.

Stjepan Toma, kralj bosanski 1444.—1461. Prva mu žena: Vojača. Druga žena: Katarina kći hercega Stjepana Vukčića, * 1422. † 1478. u Rimu.

Stjepan Tomašević, posljednji kralj bosanski 1461.—1463. Žena mu: Mara, kći srpskoga despota Lazara Gjorgjevića. — *Sigismund*, prešao na islam. — *Katarina*, prešla na islam.

uhvaćeni kralj pozvati zapovjednike drugih gradova, neka tvrdje predadu u turske ruke. Tako su Turci za 8 dana osvojili 70 gradova bosanskih. Polovicom lipnja provali sultan takodjer u oblast hercega Stjepana. Ipak nije mogao zauzeti kršne Hercegovine, jer se herceg valjano spremio. Uzalud je Muhamed udarao na Blagaj, glavni grad hercegov. Ondje dade kralju Stjepanu Tomaševiću odrubiti glavu. Nato se vrati u Tursku sa 100.000 zarobljenika bosanskih.[5]

Dok je sultan Muhamed osvajao Bosnu, provali Ali beg (mjeseca svibnja 1463.) preko Save i opustoši Srijem. Druga vojska turska prodre (početkom lipnja) iz Bosne u južnu Hrvatsku. Turci razbiju i uhvate bana Pavla Špirančića, opustoše i popale Krbavu, pa dopru sve do primorja kod Senja.[6] Brzo napredovanje tursko prestraši Mlečane. Oni se bojahu za svoju Dalmaciju. Republika mletačka uze nastojati, kako bi stvorila savez protiv Turaka. U tu je svrhu pregovarala s arbanaškim junakom Skenderbegom, s humskim hercegom Stjepanom i s vlastelom bosanskom. Boraveći u Petrovaradinu, sklopi Matija Korvin s Mlečanima 12. rujna 1463. „savez i ligu za vodjenje rata protiv zajedničkog neprijatelja“. Kralj će s Turcima ratovati u Bosni, a Mlečani u Dalmaciji i na Moreji.[7]

Matija Korvin podje osobno u rat na Turke. Vidimo ga 29. rujna 1463. u Virovitici, a početkom listopada prijedje kod Gradiške preko Save. Dolinom rijeke Vrbasa udari kralj prema Jajcu. Brzo je zauzeo varoš, ali tvrdja mu se predade istom 25. prosinca. Prije toga je Vladislav Vukčić, sin hercega Stjepana, osvojio Ljubuški, zatim župu Ramu sa gradom Prozorom i župu Uskoplje (na gornjem Vrbasu). Vladislav prizna 6. prosinca

[5] Mihajla Konstantinovića iz Ostrvice: Turska istorija. (Glasnik srbskog učenog društva, sv. 18. str. 145.—148.) Ljubić: Listine, knj. X. str. 250. i 251. Hammer: „Geschichte des osmanischen Reiches“, sv. II. str. 73.—77. Klaić: Poviest Bosne, str. 332.—339.

[6] Ljubić: Listine, str. 250 i 271.

[7] Ibidem, str. 272.—274.

vlast Matije Korvina. Jednako se Matiji pokore neki gradovi uz Vrbas i u Usori. Početkom god. 1464. ode kralj iz Jajca u Hrvatsku, te ga 17. siječnja nalazimo u Čazmi, a 28. siječnja u Dubravi. Tekar 13. veljače 1464. slavodobitno udje kralj u Budim, gdje je nekoliko dana prije toga umrla mlada kraljeva žena Katarina. Nato bude Matija 29. ožujka 1464. u prisutnosti mnogih prelata, velikaša, plemića i zastupnika svečano okrunjen u Stolnom Biogradu.[8]

Matija Korvin imenuje Mirka Zapolju „upraviteljem kraljevstva bosanskoga". Kralj je očito htio, da Zapolja bude imao što više snage; zato ga podjedno imenuje „banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije".[9] No sultan Muhamed nije bio voljan, da se odrekne jednom već osvojene Bosne. On se počne spremati za rat s kraljem Matijom. Mjeseca lipnja g. 1464. dodje u Bosnu 40.000 Turaka pod vodstvom Mahomet paše. Turci popale Hercegovinu sve do Dubrovnika. Iz Bosne provale u Hrvatsku, gdje su nemilo pustošili imanja kneza Stjepana Frankopana, te uhvatili sinovca njegova.[10] Malo iza toga udje u Bosnu sam sultan Muhamed s velikom vojskom. Pred njim je humski herceg Stjepan Kosača s narodom svojim utekao u Dubrovnik; sultan pak ode pod Jajce, da zauzme važnu ovu tvrdju. Turci su pred Jajcem salili nove topove, kojima udarahu na tvrdju kroz 30 dana. Sultan dade kopati podzemne prokope i jurišati na Jajce.[11] No sve bijaše uzalud, jer se posada hrabro držala. Kad je k tomu sultan doznao, da kralj Matija dolazi Jajcu u pomoć, obustavi opsadu, pa se vrati u Tursku. — Neuspjeh sultanov osokoli Matiju Korvina. Kralj je početkom rujna 1464. imao kod Save 30.000 vojnika. S tom vojskom odluči sam kralj udariti na Turke, da im otme istočnu Bosnu. Kralja Matiju nalazimo 14. rujna u Iloku, 24. rujna u Moroviću, a 1. listopada kod Rače na Savi. Dolinom rijeke Drine dopre kralj 18. listopada do Zvornika i počne opsjedati ovu tvrdju. Opsada se vrlo otegnula, jer je Zvornik gotovo nepristupan. Da ne izgubi vrijeme stajanjem pred Zvornikom, osvajao je Matija istodobno druge gradove medju rijekama Bosnom i Drinom. Tako je Mirko Zapolja osvojio Srebrenik, a sam kralj Srebrenicu sa bogatim rudnicima. Ipak morade polovicom studenoga 1464. napustiti opsadu Zvornika. Prigodom ove opsade izgubio je Mirko Zapolja jedno oko. Kralj se vrati u Ugarsku. Tako je u vlasti turskoj i nadalje ostala sredina Bosne.[12] U najveću nepriliku dodje herceg Stjepan Vukčić-Kosača. Da se uzmogne održati, morao je sultanu ustupiti velik dio Hercegovine, a za taoca dati mu svoga najmladjega sina Stjepana. No time se herceg zamjerio kralju Matiji Korvinu.

Slijedeće godine spremao se Matija Korvin za veliku vojnu na Turke. Sultan je po srpskomu despotu Vuku Grgureviću ponudio kralju Matiji

---

[8] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 418. i 419.

[9] Ovaj naslov daje Zapolji kralj Matija već 14. veljače 1464. (Katona: Historia critica, sv. IV. str. 676.)

[10] Makušev: „Monumenta historica Slavorum meridionalium", sv. II. str. 232.

[11] Tako sam kralj Matija piše caru Fridriku. (Katona: Historia critica, sv. XIV. str. 723. i 724.)

[12] Nodilo: „Chronica Ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae", str. 371 Bonfinius: Historia Pannonica, str. 420. 421.

mir; podjedno je nastojao, da ga odvrati od saveza s Mlečanima. No Matija odbije to, radi čega mu se 13. siječnja 1465. zahvaljuje republika mletačka.[13] Sjajno poslanstvo od 300 vitezova šalje kralj Matija 30. ožujka u Rim, da dobije pomoći iz Italije. Tomu je poslanstvu bio na čelu pečuvski biskup Ivan Česmički.[14] Poslanici predadoše papi Pavlu II. pismo, u kome kralj Matija kaže, da će sultan Muhamed god. 1465. sa čitavom svojom silom udariti na Biograd i Jajce, te osvojiti ostatak Bosne i Mačve.[15] Poslanstvo bude lijepo dočekano u Rimu, a na povratku takodjer u Mlecima. Papa javlja 26. svibnja kralju Matiji, da mu za ratne troškove daje 57.500 zlatnih forinti (dukata): povrh toga šalje mu zlatan križ s komadićem onoga drvenoga križa, na kome bijaše propet Isus Krist.[16] Mletačka je republika 16. srpnja odlučila, da će za vojnu na Turke doprinijeti 50.000 dukata; od toga je već 27. lipnja poslanstvu kralja Matije uručila 15.000 dukata.[17] U savez protiv Turaka prizvao je kralj Matija i arbanaškoga junaka Skenderbega. No od svega toga ne bi ništa vrijedna. Kralj doista udje 8. listopada 1465. s velikom vojskom u Bosnu, ali se već iza nekoliko dana vrati natrag. Samo bana Ivana Vitovca i tavernika Ivana Rozgona pošalje s 5.000 vojnika u Hercegovinu, da tu zemlju izbave od Turaka i od sebičnih Mlečane. Vitovec i Rozgon utvrde se koncem g. 1465. u gradu Počitelju na rijeci Neretvi, a Turcima otmu sve hercegove gradove. Herceg uteče pred njima u svoj grad Novi[18] na moru (danas Ercegnovi). Odanle je šarao s Mlečanima. ne bi li se njihovom pomoću održao. Za osvetu provale Vitovec i Rozgon početkom godine 1466. u mletačke već oblasti: Neretvu i Krajinu, gdje osvoje sve tvrdje i gradove. Mletačka se republika nije usudila prosvjedovati, jer se još općenito znalo, da su Neretva i Krajina (dapače i Hercegovina) od starine pripadale kraljevstvu hrvatskomu.[19] U nevolji svojoj prikloni se herceg napokon kralju Matiji. No već 22. svibnja 1466. umre herceg Stjepan Kosača u Novome. Njegovi sinovi Vladislav i Vlatko podijeliše medju se ostatak Hercegovine. Treći hercegov sin Stjepan nije dobio ništa; zato prijedje na Muhamedovu vjeru, te (kao Ahmed Hercegović) postade kasnije (god. 1497.) velikim vezirom turskim.

Matija Korvin podijelio je Mirku Zapolji na proljeće g. 1465. čast „priora vranskoga“, da mu namakne što više dohodaka. Ne zna se, što

---

[13] Ljubić: Listine, knjiga X. str. 319. Katona: Historia critica, sv. XV. str. 44.

[14] Ivan Česmički porijeklom je Hrvat, jer se rodio 29. kolovoza 1434. u Česmici kod Čazme; tamo se rodio takodjer njegov ujak: Ivan Vitez, biskup varadinski i kancelar kralja Matije Korvina. Ivan Česmički bijaše darovit latinski pjesnik, a kao pisac spada medju najbolje humaniste. U kulturnoj povijesti poznat je po svome književnom imenu: „Janus Pannonius“ (Kukuljević: „Glasoviti Hrvati prošlih vjek.“, str. 1.—19.)

[15] Katona: Historia critica, sv. XV. str. 47.—49.

[16] Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon, sv. X. str. 122.—127.

[17] Chronica Ragusina, str. 373.—376. Ljubić: Listine, knjiga X. str. 329. i 330.

[18] Ovaj grad osnovao je god. 1382. bosanski kralj Stjepan Tvrtko na ulazu u zaljev Boke Kotorske, da čini utakmicu trgovini Dubrovnika. Kralj je novome gradu dao ime „Sveti Stjepan“; ali narod ga prozove imenom „Novi“. Za razliku od drugih gradova istoga imena dobio je taj grad u 15. vijeku ime „Ercegnovi“, jer je pripadao hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači.

[19] Ljubić: Listine, knjiga X. str. 343., 346., 349.—357.

bijaše razlogom, da je kralj na jesen g. 1465. oduzeo Zapolji sve časti. U listini od 5. studenoga 1465. nije više Mirko Zapolja „upravitelj kraljevstva bosanskoga“ niti „ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ niti „prior vranski“, već jednostavno „nasljedni župan šipuški.[20] Isto tako zove se Mirko Zapolja i u listini od 29. siječnja 1466. jednostavno „nasljednim županom šipuškim“.[21] Mjesto Zapolje imenovao je kralj Matija „banom kraljevina Rame, Dalmacije i Hrvatske“ bivšega (g. 1459.) hrvatskoga bana Petra Zoba, komu je za druga dao Ladislava „de Disznos“; banom pak Slavonije opet je Nikola Iločki, inače takodjer „ban Mačve“. Svi ovi spominju se u kraljevoj listini od 24. ožujka 1466.[22]

3. Hrvatska god. 1466.—1478. Mjeseca kolovoza g. 1466. dodje kralj Matija Korvin u Hrvatsku, da uredi neke prilike. U Križevcu sabere 8. kolovoza oko sebe hrvatske velikaše i plemiće, te sporazumno s njima odredi način, kako će se u zagrebačkoj biskupiji plaćati desetina. Iz Križevca podje kralj u Zagreb, gdje je 23. kolovoza potvrdio pravila nekih cehova.[1] Tom prigodom dade kralj Hrvatima novoga bana. To bijaše kraljev ljubimac Ivan Tuz, dotada „magister kraljevskih vratara“, a odsada „ban i vrhovni kapetan kraljevina Bosne, Dalmacije, Hrvatske i čitave Slavonije“. Banov brat ili rodjak Osvald Tuz bio je još 16. travnja 1466. imenovan biskupom zagrebačkim, premda još ne bijaše svećenik, već samo klerik vesprimski.[2] Novi ban dobije zadaću, da „obnovi medje kraljevina Dalmacije i Hrvatske“, pa da osvoji grad Klis. Ovaj naime grad držala je Margareta, udovica nesretnoga bana Pavla Špirančića; za Klis pak otimahu se Turci i Mlečani, jer se iz tvrdoga Klisa može na uzdi držati sva zemlja od Spljeta do Trogira. Već sredinom rujna dodje ban Tuz pred Klis, radi čega se uzrujaše Mlečani. Bojeći se za svoj Spljet i Trogir, počnu Mlečani 25. rujna uvjeravati kralja Matiju, da se oni nikako ne će miješati u borbu za Klis. Tako pade Klis u kraljeve ruke.[3]

Kralj Matija nije nastavio borbu za oslobodjenje Bosne od vlasti turske. Mjesto toga naumi on osvojiti češko kraljevstvo. Evo, kako je došlo do toga. Papa Pavao II. prokune (23. prosinca god. 1466.) češkoga kralja Jurja Podjebradskoga kao zaštitnika t. zv. „kaležnjaka“, koji primahu sv. pričest pod prilikom kruha i vina. Njemački car Fridrik III. bude pozvan, neka Jurja zbaci s prijestolja. Kada car nije toga mogao izvršiti, zamoli on početkom g. 1468. Matiju Korvina za pomoć. Fridrik obeća Matiji, da će se odreći naslova „kralj ugarski“ i da će mu dati novaca za rat na Jurja. Matija se nadao, da će biti izabran za kralja češkoga i njemačkoga. Pošto mu je pak još g. 1464. bez potomaka umrla supruga Katarina, kći Jurja Podjebradskoga, nijesu ga više vezali rodbinski odnosi

---

[20] Teleki: Hunyadiak kora, knj. XI. str. 146. i 147.

[21] Katona: Historia critica, knjiga XV. str. 151.

[22] Katona: Historia critica, knjiga XV. str. 151.—153.

---

[1] Tkalčić: „Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba“, sv. II. str. 307.—310.

[2] Katona: Historia critica, knj. XV. str. 172.—175.

[3] Ljubić; Listine, knjiga X. str. 375.—378.

Knezovi Morovići.

Ivan Morović od plemena Gutkeled.

Ivan, god. 1405.—1435. ban Mačve, dobio g. 1397. Valpovo, g. 1404. imanja u županijama srijemskoj, bačkoj i vukovskoj (Šarengrad), a godine 1427. u križevačkoj (Veliku). Žena mu: Uršula.

Stjepan.

Stjepan.

Nikola.

Dioniz, poginuo g. 1396. u bici kod Nikopolja.

Ana. Zaručnik joj: Ivan Korogj. *Ladislav*, ban Mačve. Žena mu: Barbara Iločka. *Ivan.*

Ljudevit. *Matija*, ban Mačve, umro g. 1476. Žena mu: Margareta, kći Osvalda Silagjija.

Magdalena, živi još godine 1538. kao žena Ladislava Orsaga.

prema kralju češkomu. Zato se Matija odazove pozivu cara njemačkoga, pa 31. ožujka 1468. navijesti Jurju rat. Matija osvoji Moravsku, Šlesku i Lužicu. U Češkoj pristanu uz njega katolički velikaši, koji ga 3. svibnja 1469. izaberu češkim kraljem. Juraj Podjebradski umre 22. ožujka 1471. Nato su „kaležnjaci“ 27. svibnja 1471. za kralja češkoga izabrali poljskoga kraljevića Vladislava. Ovaj nastavi borbu s Matijom Korvinom. Do sporazuma dodje istom 7. prosinca 1478. u Olomucu. Vladislav zadrži Češku, a Matija sve druge zemlje češke krune. Još bude ustanovljeno, da će i Češka pripasti Matiji, ako preživi suparnika svoga; jednako će Vladislav zavladati Moravskom, Šleskom i Lužicom, ako prije njega umre Matija.[4] Ovaj ugovor potpisala su oba kralja tekar 21. srpnja 1479. u Olomucu, gdje je kralj Matija u znak pomirenja i u čast svoga gosta priredio sjajne svečanosti.

Dok je Matija svoje sile trošio u Češkoj, provaljivahu Turci u Hrvatsku. Kad je naime 17. siječnja god. 1468. umro junak Juraj Kastriotić Skenderbeg, pade Albanija pod vlast tursku. Odsada je Hrvatska prva na udaru Turcima. — Na proljeće god. 1468. provale Turci iz Bosne preko Like i Krbave sve do Senja. Odavle zadju u frankopansku župu Modruše, gdje su palili kuće, pustošili polja, a hvatali ljude i stoku. Iste je godine i mletačka Dalmacija stradala od provala turskih.[5] U ožujku god. 1469. nastave Turci svoje navale na Hrvatsku. Bosanski namjesnik Izabeg prodre početkom svibnja sa 20.000 Turaka preko Hrvatske u Kranjsku. Ovdje su Turci oplijenili mnoge crkve, popalili brojna sela, poubijali puno ljudi, pa se onda sa 60.000 zarobljenika vratili u Bosnu.[6] Slijedećih je mjeseci opet stradala Hrvatska, odakle su Turci odvukli preko 10.000 ljudi. Na Miholje (29. rujna) provale Turci po četvrtput iz Bosne u Hrvatsku i dopru sve do Save. Bijedni Turopoljci pobjegoše po noći u Zagreb, odakle se vidjelo, kako gore sela njihova. Bjegunci pripovijedahu, da će Turci prijeći preko Save, te oplijeniti Kaptol i stolnu crkvu. „Turski strah“ oblada Zagrepčanima; zato prestade stoljetna mržnja izmedju Kaptola i

[4] Katona: Historia critica, knj. XVI. str. 156.—159.

[5] Ljubić: Listine, knjiga X. str. 411. i 412. Savremeni Hrvat piše: „God. 1468. pridoše Turci najprvo (prviput) v Hrvate i učiniše velika zla od ljudi i od blaga“. (Glagolska kronika fra. Šimuna Klimantovića. Izdao R. Strohal u „Vjesniku kr. zem. arkiva“, knj. XIII. str. 218.)

[6] Dimitz: „Geschichte Krains“, sv. I. str. 279.

Griča, te su Gričani dozvolili kanonicima i kaptolskim gradjanima, da se zaklone u gornji grad, koji je bio dobro utvrdjen. Ipak nijesu Turci prešli preko Save, jer je kroz noć rijeka nabujala uslijed jakih kiša u Kranjskoj. Izmedju Griča i Kaptola bude tim povodom 3. listopada g. 1469. sklopljen ugovor, kojim jedni i drugi zaboravljaju na dosadašnje nepravde. Ipak su kanonici uvidjeli potrebu, da utvrde svoj Kaptol; zato odmah zamole kralja Matiju, neka im dozvoli graditi bedeme oko Kaptola. Ovu dozvolu dade kralj Matija već 17. studenoga 1469. u Budimu.[7]

Za ovih turskih provala bio je u pogibelji frankopanski grad Senj. Frankopanima su pomagali Mlečani, koji se bojahu, da će Turci provaljivati u Istru, ako osvoje frankopanska imanja. Naprotiv je Matija Korvin sumnjao, da se Mlečani žele dočepati Senja, kao što su već ugrabili toliko gradova u Dalmaciji. Zato Matija pošalje u Hrvatsku svoga kapetana Blaža Magjara[8] sa 9000 konjanika. U studenomu g. 1469. otme Blaž knezovima Frankopanima grad Senj.[9] Odsada je Senj „kraljevski" grad; u njemu zapovijedaju posebni kapetani, koji ga brane od Turaka i Mlečana. Blaž Magjar nametne Senju godišnju daću u iznosu od 400 dukata; no kralj Matija ukine ovu daću 5. ožujka 1471., kada je gradu Senju potvrdio sve stare pravice i sloboštine.[10]

Hrvatska je i god. 1470. stradala od provala turskih. Zato je kralj Matija skinuo nesposobnog Ivana Tuza, te banom imenovao Blaža Magjara, koji se u listini od 5. prosinca 1470. zove „ban kraljevina Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije". Po nalogu kralja Matije dade Blaž Magjar skinutoga bana zatvoriti, jer je radio protiv kralja; ipak bude kasnije Ivan Tuz pušten na slobodu, te je živio u Medvedgradu kod Zagreba.[11] — Još teža bijaše za Hrvatsku god. 1471. Mjeseca svibnja dopru Turci u Dalmaciji do zidina gradova Spljeta, Zadra i Šibenika. Početkom lipnja provali Izabeg preko Hrvatske u Kranjsku. Harajući sve do Ljubljane i Kranja, zadje i u Štajersku do Celja, te se onda sa 30.000 zarobljenika vrati u Bosnu. Turci su mjeseca kolovoza robili oko Zagreba, a u studenom provalili preko Krasa sve do Gorice.[12] U rujnu g. 1471. zauzmu Turci tvrdju Počitelj na rijeci Neretvi. Time dodje pod tursku vlast čitava Hrvatska izmedju Neretve i Cetine, izuzev primorsku Krajinu. Odanle odu hrvatski velikaši u Slavoniju. Tako je Vladislav Vukčić, sin hercega Stjepana, dobio od Matije Korvina gradove Veliki i Mali Kalnik, dočim se vojvoda Ivan Vlatković nastanio u Gorama. Za vrijeme ovih provala turskih dobio je Blaž Magjar u banskoj časti druga: Damjana Horvata od

---

[7] Tkalčić: „Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. II. str. 325.—331.

[8] Pravo mu je ime „Podmanicki", a bijaše rodom iz Ugarske. (Bonfinius: Historia Pannonica, str. 390.)

[9] Mlečani 23. studenoga 1469. javljaju svome poslaniku u Rim, da su Magjari nenadano zauzeli Senj, otjeravši ondješnje knezove. (Ljubić: Listine, knj. X. str. 461.)

[10] M. Magdić: „Regesta važnijih i znamenitijih izprava senjskih arkiva". („Vjesnik kr. zem. arkiva", knj. I. str. 142.)

[11] Katona: Historia critica, sv. XV. str. 439.

[12] Dlugosz: Historia Polonica, str. 476.

Litve;[13] ali nijedan nije dosta učinio za obranu domovine. Uz to bi se neprestano svadjali hrvatski velikaši. Najmoćniji knezovi Frankopani bijahu pocijepani u više loza, koje se nemilice zatirahu. Otvoren je rat bjesnio izmedju Frankopana i krbavskih knezova Kurjakovića. Time je padala otporna snaga naroda hrvatskoga. — Turci su znali dobro izrabiti kraljevu odsutnost i domaće smutnje. Sultan Muhamed dade god. 1471. na desnoj obali Save ispod Mitrovice graditi novu tvrdju, koja dobije ime „Šabac". Iz ove tvrdje moći će Turci prelaziti preko rijeke Save, te pustošiti po istočnoj Slavoniji i Srijemu.[14] God. 1471. bukne buna proti kralju Matiji, koji ratuje s kršćanima mjesto s Turcima. Buntovnici odluče skinuti Matiju, pa na prijestolje ugarsko-hrvatsko staviti poljskoga kraljevića Kažimira. U kolo buntovnika stupi Ivan Vitez (tada već nadbiskup ostrogonski), zatim biskupi: Ivan Česnički i Osvald Tuz, ban Blaž Magjar, te većina plemića i velikaša ugarskih i hrvatskih.[15] Mjeseca listopada g. 1471. provali Kažimir u sjevernu Ugarsku, ali bude suzbijen, jer se medjutim kralj na saboru u Budimu pomirio s većinom biskupa i velikaša. Kralj je 18. rujna 1471. potvrdio 31 članak toga sabora, te obećao: da će svake godine sazivati sabor, čast župana podjeljivati samo plemićima, a za kaštelane po tvrdjama namještati zaslužne domaće ljude; nijedan plemić ne će izgubiti svoje imanje bez prethodne sudbene odluke; nitko ne će biti radi veleizdaje osudjen bez privole biskupa i velikaša; kraljevski vojnici ne smiju nikomu dodijavati.[16] — Još je kralj proganjao buntovnike, kad li u svibnju g. 1472. provale Turci preko Hrvatske u Kranjsku i Štajersku. Poharavši okolinu Ptuja i Maribora, opustoše Turci na povratku imanja knezova Frankopana. Mjeseca rujna preleti 12 tisuća konjanika turskih preko Hrvatske i Kranjske čak u Furlansku. Uzalud nastojahu prestrašeni Mlečani, da Frankopane, Kurjakoviće i Zrinske slože u savez protiv Turaka. U studenomu g. 1472. provale Turci opet u Hrvatsku, odakle dopru sve do Istre i Gorice.

„Turski strah" obuzme zagrebačke Dominikance, koji su imali svoj samostan izvan gradskih zidina u (Vlaškoj ulici). Dominikanci izmole 14. veljače 1473. od kralja Matije dozvolu, da sebi u gornjem gradu uz crkvu sv. Katarine sagrade nov samostan.[17] Pavlini pak iz Remeta kod Zagreba kupiše sebi 22. siječnja 1473. u gornjem gradu uz gradski zid (kraj Dverca) kulu s kućom, da se i oni uzmognu zakloniti, ako u okolicu Zagreba provale Turci.[18] — Medjutim je Matija Korvin g. 1471. Nikolu Iločkoga imenovao „kraljem bosanskim". Nikola se g. 1472. dade okruniti,[19] pa onda uze

---

[13] Teleki: Hunyadiak kora, sv. XI. str. 451. Damjan Horvat spominje se prviput kao ban u listini od 12. rujna god. 1471. Tada on i Blaž Magjar nose naslov: „medju ostalim (častima) banovi Slavonije."

[14] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 440.

[15] Ibidem, str. 441.—444.

[16] Corpus juris hungarici, str. 358.—372.

[17] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. II. str. 352.

[18] Ibidem, str. 350.—352.

[19] U arheološkom odjelu narodnoga muzeja zagrebačkoga čuva se novac (denar), što ga je dao kovati Nikola Iločki kao kralj bosanski. Na novcu je napis: M. Nicola

raditi, kako bi Turcima oteo njihov dio Bosne. Nikola bijaše istodobno takodjer ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, te gubernator bogate priorije vranske. Uz Nikolu Iločkoga ostade i nadalje Damjan Horvat banom Slavonije.[20] Nikola se nadao, da će uspjeti u ratu s Turcima, jer se na sultana digla Perzija. Ipak nije učinio ništa. Izabeg dapače provali (mjerujna 1473.) u Hrvatsku, a porobi i susjedne zemlje: Kranjsku, Korušku i Štajersku. Nato kralj Matija imenuje 20. studenoga g. 1473. slavonskim banom svoga kr. blagajnika Ivana Ernušta.[21] Odsada je Nikola Iločki samo „kralj bosanski", a Damjan Horvat „ban Dalmacije i Hrvatske". Odmah su Turci došli pozdraviti novoga bana. Domaći ljetopisac kaže: „Turci pridoše na Božić god. 1473. v Hrvate i ostaše v Hrvatih 15 dan i učiniše vele zla." Najveća nevolja stiže Hrvatsku g. 1474. Mjeseca lipnja opustoše Turci plodno Turopolje, te okolice gradova: Dubovca, Krapine, Zaboka, Oštrca, Grebena, Rakovca, Križevca, Varaždina i Koprivnice. Iz hrvatskoga Zagorja i Podravine odvuku Turci u ropstvo do 14 tisuća ljudi i mnogo stoke. Isti su krajevi na jesen g. 1474. ponovno nastradali. God. 1475. dopru Turci u Zagorju do Cesargrada, ali ih na Sutli 24. kolovoza potuče plemić Sigismund Polhaim.[22]

Tolike nevolje sklonuše napokon kralja Matiju, te se on počeo god. 1474. i 1475. spremati za rat na Turke. Još 2. listopada 1474. zaključio je sabor u Budimu, da svako ognjište ima doprinijeti po 1 dukat za obranu kraljevine Ugarske od Turaka.[23] Pošto je pak početkom g. 1475. smederevski paša Alibeg provalio u Ugarsku, te 7. veljače zapalio Veliki Varadin i — opustošiv Bačku — vratio se kući s mnogo plijena, sazove kralj Matija sabor ugarski. Ovaj sabor 24. travnja dozvoli opet kralju, da od svakog ognjišta ubere po 1 dukat za pokriće ratnih troškova.[24] Kralja je na taj rat nagovarao Usun Hasan, vladar Perzije. Matija zbilja sakupi 60.000 vojnika, te 15. veljače 1476. zauzme Šabac, gdje su se Turci hrabro branili 33 dana.[25] Odmah sutradan javlja kralj „iz sretnoga našega tabora kod naše varoši Šapca" papi Sikstu IV. svoj uspjeh, pa dodaje: „Ja sam osvojio već mnoge i vrlo čvrste tvrdje; ali nijedna me nije stajala toliko napora i poteškoća, pa toliko ljudi i troškova."[26] Ipak nije kralj

d. g. r. Bosne, što se čita „Moneta Nicolai dei gratia regis Bosnae". Novac je nadjen g. 1903. u Kusonjama kod Pakraca. (Brunšmid: „Nekoliko našašća novaca na okupu u Hrvatskoj i Slavoniji". Vjesnik hrv. arheološkog društva, sv. VIII. str. 186. i 187.)

[20] Nikola Iločki i Damjan Horvat spominju se još u listinama od 23. svibnja i 24. kolovoza 1473. kao „banovi Slavonije". (Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. II. str. 358. i 360.)

[21] Ivan Ernušt s prišvarkom „Hampo" bijaše pokršteni Židov, a rodom iz Švedske. Kralju Matiji Korvinn poslužio je silnim svojim bogatstvom. Kralj mu god. 1470. dade Medjumurje sa gradom Čakovcem, po kojemu Ivan uze predikat „de Chaktornya". (Bojničić: „Grb bana Sigismunda Ernusta Čakovačkoga" u „Viestniku hrv. arheol. družtva" god. 1891., str. 67.)

[22] Krones: „Geschichte Oesterreichs", sv. II. str. 400. Kronika fra. Šimuna Klimantovića, str. 218.

[23] Corpus juris hungarici, str. 372.—378.

[24] Kovačić: Supplementum ad vestigia comitiorum, sv. II. str. 233.

[25] Thuroczy: Chronica Hungarorum, str. 290. Bonfinius, str. 453.

[26] Fraknói: „Mathiae Corvini, Hungariae regis, epistolae ad romanos pontifices datae et ab eis acceptae", str. 110.

nastavio rata, nego se 15. rujna 1476. oženio sa Beatricom, kćerkom napuljskoga kralja Ferdinanda.[27] Tako su Turci opet mogli (u srpnju i listopadu 1476.) pustošiti Hrvatsku. U ožujku g. 1476. umre slavonski ban Ivan Ernušt, a početkom g. 1477. slijedio ga je bosanski kralj Nikola Iločki. Nekoliko mjeseci iza smrti njegove provale 32.000 bosanskih Turaka u Hrvatsku, a preko nje u Kranjsku i Štajersku. Veli se, da su tada Turci u tim zemljama bez ikakve zapreke pustošili preko mjesec dana. Zdvojni Hrvati odaberu nato 3 poslanika, koji će zamoliti kralja, neka nešto učini za obranu Hrvatske. Matija se upravo nalazio u Austriji, gdje je ratovao sa carem Fridrikom. On je već prije nekoliko mjeseci imenovao Ladislava od Egervara banom čitavoga kraljevstva hrvatskoga.[28] Iz Korneuburga pak pošalje kralj hrvatskim staležima 18. listopada 1477. poslanicu, kojom kraljevini Hrvatskoj podjeljuje pravo, da sama upravlja zemaljskom obranom svojom. Sabor dobiva pravo, da bira zemaljskoga kapetana, koji će voditi vojsku hrvatsku. Pošto je pak Hrvatska zadnjih godina puno pretrpjela, oprašta joj kralj kroz 4 godine svaki porez, da što uspješnije odbija provale turske.[29]

Hrvati se 20. siječnja 1478. sastanu na saboru u Zdencima. Ovdje se točno ustanovilo, kako će Hrvatska suzbijati Turke. Uspjeh nije izostao. U Bosnu se ljeti g. 1478. vraćalo 20.000 turskih konjanika, koji su plijenili po Kranjskoj. Hrvatima pošalju pomoć Mlečani, da se osvete bosanskim Turcima, koji su prošle jeseni (g. 1477.) provalili u Furlansku. Knez Petar Zrinski dočeka Turke i razbije ih; ostatak im pak uništi kapetan grada Jajca.[30]

4. Hrvatska god. 1479.—1490. Matija se Frankopanima zamjerio god. 1469., kad im je oteo grad Senj. Od onda su Frankopani u življem saobraćaju s mletačkom republikom. Osobito se na kralja srde: knez Brinjski i knez Krčki. Da ih pokori, pošalje Matija god. 1479. na Frankopane svoju vojsku. Brinjski knez Ivan Frankopan izgubi Otočac, Sokol, Brinje i čitavu očevinu svoju, te potraži zaklonište u Mlecima, Kraljev kapetan Blaž Magjar — nekada ban hrvatski, a poslije vojvoda erdeljski — osvoji takodjer Novi, Bribir i druga mjesta kneza Martina Frankopana u Vinodolu. On se dapače 8. veljače 1480. preveze na otok Krk, koji je pripadao knezu Ivanu Frankopanu Krčkomu. Blaž zauzme grad Omišalj, te onda počne sa 6000 vojnika opsjedati grad Krk. Da bi spasio djedovinu roda svoga, stavi prestrašeni Ivan 22. veljače 1480. grad Krk s otokom posve u mletačku vlast.[1] Mlečani pošalju na

---

[27] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 452.

[28] U hrvatskim ispravama stoji ovako: „Vladislav iz Egervara, rusagov' kraljevstva ugarskoga Dalmacije i Hrvat' i Slovinskoga dostojni ban."

[29] Listina broj 45 u „škrinji privilegija" kr. zem. arkiva u Zagrebu.

[30] Unresti Jacobi: „Chronicon Austriacum" u Hahnovom zborniku „Collectio monumentorum veterum et recentium"), str. 642.—645.

---

[1] Ljubić: „Comissiones et relationes Venetae", sv. I. str. 47.—64. Tu je izvješće, što ga je o borbi za otok Krk podnio Antun Vinciguerra, tajnik republike mletačke.

Humski hercezi Hranići.

Hranja Vuković.

Sandalj Hranić, vojvoda humski, † 1435. Prva mu žena: Katarina, kći hrv. bana Vuka Vukčića Hrvatinića. Druga mu žena: Jelena, kći srpskoga kneza Lazara Hrebeljanovića.

Vuk. *Vukac.*

Stjepan Vukčić Kosača, od g. 1435. vojvoda humski, od g. 1448. „herceg od sv. Save"; umro g. 1466. Prva mu žena: Ana Kantakuzen, druga: Jelena, kći zetskoga kneza Balše III., a treća: Cecilija iz Firence

Vladislav, od god. 1466. veliki vojvoda bosanski, od god. 1472. gospodar Kalnika (dux de Kemlek).

Petar Balša. Potomci mu živu još g. 1552.

Vlatko, od 1466. herceg humski, g. 1482. preselio se u Mletke.

Ivan Kosača g. 1507. mletački plemić.

Stjepan, prozvan Ahmet paša Hercegović, prešao na islam, te g. 1497. postao velikim vezirom carstva turskoga; umro g. 1518.

Katarina, † 25. X. g. 1478. u Rimu. Muž joj: Stjepan Toma, kralj bosanski.

Sigismund prešao na islam.

Katarina prešla na islam.

otok svoju vojsku, koju će pomagati ratne ladje. Blažu Magjaru zaprijetiše i domaći žitelji na otoku. Zato mu ne preostade drugo, nego li da uzmakne s otoka Krka. Odsada je i Krk — poput ostalih otoka kvarnerskih — pripadao republici mletačkoj. Matija se naime nije radi Krka mogao zaratiti s Mlečanima, kad su mu upravo u to doba mnogo posla zadavali Turci. Zadnji knez Krčki umre god. 1486. u velikoj bijedi. Mlečani ga u travnju g. 1480. silom odvedoše iz Krka u Mletke. Narod ga nije žalio, jer bijaše „zao gospodin", kako piše savremeni Klimantović. „I zato ga je Bog kaznio; izgubio je svoje gospodstvo radi nepravde, koju je činio na otoku."[2]

Prešavši preko Une, Save i Drave, provališe Turci oko 24. kolovoza 1479. u Medjumurje. Ovdje su robili kod Čakovca i Nedelišća, te se onda razletili po susjednoj Štajerskoj i zapadnoj Ugarskoj. Na jesen g. 1479. Turci opet pustoše Hrvatsku, Slavoniju, Kranjsku i Štajersku. Kod Brežaca ih dočeka zagorski knez Juraj, sin nekadašnjeg bana Ivana Vitovca. Turci budu potučeni, te izgube mnogo konja i plijena. Mjeseca kolovoza godine 1480. provali u naše krajeve Daut paša. Turci zadju u Kranjsku, Korušku i Štajersku, gdje su robili i palili. Oni opustoše lijepe doline rijeke Save, Drave, Krke, Labude i Mure, te se u Bosnu vrate s velikim plijenom. Mnogo su pohvatali ljudi, koje bi onda kao roblje prodavali po carstvu turskome.[3]

Tolike provale turske sklonuše kralja Matiju, te on odluči, da će još iste godine osobno udariti na bosanske Turke. Kralja nalazimo 3. rujna 1480. u Medjumurju kod Preloga, odakle dodje 19. rujna u Zagreb. Ovdje ostade kralj duže vremena, spremajući vojsku, s kojom će Turcima oteti preostalu Bosnu. Iz Zagreba podje kralj u Čazmu, gdje ga vidimo 15. listopada, a odanle krene ravno prema Savi. Iz „svoga tabora kod prijelaza preko rijeke Save" piše kralj Matija 6. studenoga 1480. papi Sikstu IV. Javlja mu, da je već razbio 3000 Turaka, koji su htjeli robiti po našim

[2] Glagolska kronika fra. Šimuna Klimantovića, str. 219.

[3] Unrest: Chronicon Austriacum, str. 654.

stranama; sada će pak poći u Bosnu, odakle „se ne ćemo vratiti dotle, dok ne budemo Vašu Svetost mogli obradovati novim sretnim pobjedama nad Turcima.“[4] Kod današnje Stare Gradiške prijedje Matija 7. studenoga 1480. preko Save, pa dolinom rijeke Vrbasa krene prema Jajcu. Od lako oboružanih konjanika svojih sastavi posebnu vojsku, koju su vodili: hrvatski ban Ladislav od Egervara i bosanski (jajački) ban Petar Dojčin; njima se pridružio naslovni srpski despot Vuk, junački unuk Gjorgja Brankovića. Vuk je u to doba živio u Hrvatskoj, gdje je imao više gradova. Ova konjanička vojska nenadano osvane pred Vrhbosnom (Sarajevom), odakle je Daut paša jedva utekao. Banovi i despot porobe i zapale Vrhbosnu, te se stanu vraćati. Na tome ih je povratku slijedio Daut paša s nadošlim četama turskim, te je više puta dolazilo do boja. Napokon bude Daut paša potučen u bici kod Travnika, gdje pogibe 10.000 Turaka.[5] Matija se zadovoljio time, što mu se pokloniše Vlasi oko rijeke Neretve, te se početkom prosinca uze vraćati. Već 14. prosinca bijaše kralj u Zagrebu, odakle toga dana piše papi Sikstu dugo pismo, u kome potanko opisuje slavodobitnu svoju vojnu u Bosni. Da se opravda, što nije osvojio čitavu Bosnu, piše kralj, da je cijela ta zemlja posve opustošena, a preostali žitelji pobjegoše preko rijeke Drine u Srbiju; zato je kralj držao suvišnim, da osobno podje u one puste krajeve. Jošte kralj javlja papi, da je istodobno njegov kapetan Pavao Kiniži iz južne Ugarske provalio u Srbiju i potukao bega Malkočevića, zatim poharao cijelu zemlju, te se vratio u Ugarsku s velikim plijenom i sa 60.000 zarobljenih ljudi.[6] U Zagrebu ostade kralj puna 3 mjeseca. Tu ga je već dočekala njegova supruga Beatrica, da mu čestita na sretnoj vojni u Bosni. Boravak u Zagrebu upotrebi kralj u tu svrhu, da uredi prilike u Hrvatskoj. Kod nas je naime već nastalo gotovo bespravno stanje, jer banovi bijahu redomice vrlo slabi ljudi; zato su prvaci kraljevine Hrvatske zatražili, neka kralj u Zagrebu drži opći sud (judicium generale).[7]

Općemu sudu u Zagrebu nije predsjedao kralj, nego palatin Mihajlo Orsag, komu je pomagao erdeljski vojvoda Stjepan Bator, kao „sudac kraljevskoga dvora“. Time je sam kralj Matija povrijedio hrvatsko državno pravo, po kojemu je kod nas bio ban vrhovni sudac, ako osude ne izriče upravo kralj.[8] Palatin je odredio, da se za svaku županiju ima sastaviti posebno sudbeno povjerenstvo, koje će u registar unašati tužbe proti velikašima i plemićima. Takvo povjerenstvo činio je veliki župan s podžupanima, plemićkim (kotarskim) sucima i s izabranim prisežnicima. Do nas dopriješe zapisnici takvih povjerenstva samo za 3 županije (zagrebačku, križevačku i virovitičku). Iz ovih zapisnika doznajemo imena sudaca, te popis okrivljenih velikaša i plemića zajedno s oznakom njihovih zločina. U samoj zagrebačkoj županiji bila su „proskribirana“ 42 velikaša

[4] Fraknói: Mathiae Corvini epistolae ad romanos pontifices, str. 148.—151.
[5] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 476.
[6] Fraknói: Mathiae Corvini epistolae ad romanos pontifices, str. 154.—157.
[7] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 477.
[8] Dobro to opaža dr. Bogoljub Krnic u svojoj radnji „Judicium generale (opći sud) u Ugarskoj i Hrvatskoj“. („Vjesnik hrv. arheološkoga društva“, sv. IX. str. 39.)

i plemića, kojima je sudio taj „opći sud“. Medju ostalima tuženi su i ovi velikaši: 5 knezova Frankopana, 5 knezova Blagajskih, grof Petar Zrinski, zagrebački biskup Osvald Tuz, medvedgradski vlastelin (bivši ban) Ivan Tuz i krupski vojvoda Ivan Bevenjud, pa 27 plemića. Zločini su većinom veoma teški. Jedni su ljude ubijali, odnosno ih oslijepili ili drukčije osakatili; drugi su optuženi kao palikuće, odnosno kao pomagači razbojnika i tatova; treći se ogriješiše protiv kralja, patvoreći povelje i pečate, kujući ili prometajući krive novce, odnosno služeći kraljevim neprijateljima; a ima i gadnih zločina protiv ćudoredja (oskvrnuće, silovanje i rodoskvrnstvo). Nijedan od ovih optuženika nije se usudio, da osobno dodje na sud, pa da se brani; zato su svi optuženici 2. veljače osudjeni „iz ogluhe“, i to na gubitak glave i svega imetka svoga.[9] Slične zločine počinilo je 12 velikaša i plemića u virovitičkoj županiji, te 68 njih u križevačkoj županiji. Medju ovima „proskribirani“ su „zagorski“ grofovi Juraj i Vilim, sinovi nekadašnjega bana Ivana Vitovca, zatim knez Job Gorjanski, te vranski prior Bartolomej i neki svećenici. Optuženo je i 13 žena, od kojih neke radi ćudorednih zločina, 2 kao „vještice“, a 2 radi toga, što su nosove odrezale onim ženama, koje učiniše preljub s muževima njihovim. Nijedan od ovih optuženika nije došao na „opći sud“; zato budu sve tužbe uzete kao dokazane, te svi optuženici 2. veljače 1481. osudjeni na smrt.[10] „Opći sud“ potrajao je još upravo mjesec dana; nije se ipak više raspravljalo o zločinima, već su to bile gradjanske parnice privatne naravi, a ponajviše radi smetanja posjeda. No što će kralj učiniti s tolikim brojem na smrt osudjenih velikaša i plemića? Lako bi mu bilo pohvatati male plemiće; ali kako će doći do onih silnika, koji imaju za svoju obranu tvrde gradove! Zar da ih opsjeda u njihovim tvrdjama? To bi značilo samo trošiti vojsku i vremena, a kralj ima još i drugih briga. Kralju su ove stroge osude dobro došle u tu svrhu, da imade u rukama „sigurno sredstvo, kojim će hrvatske velikaše zastrašiti i prignati na pokornost.“[11] Neki se velikaši odmah pokoriše, te od kralja izmoliše pomilovanje. Takvo su pomilovanje stekli n. pr. knezovi Mihajlo, Ivan i Stjepan Blagajski.[12] Drugi su velikaši nastojali pomilovanje steći time, da kralju „za uzvrat“ ponude kao „pripomoć“ pol forinte od svakog ognjišta na svojim posjedima. Ovi su dobro znali, da je kralju puno stalo do toga, da iz Hrvatske odvuče što više novaca za nastavak rata s njemačkim carem Fridrikom. I doista vidimo, da se kraljeva srdžba daje ublažiti novcem! Kralj Matija sastavi popis onih velikaša i plemića, kojima oprašta osude „općega suda“. Nije nam se sačuvao taj popis, pa ne znamo, tko je sve bio pomilovan. Ali to pomilovanje platila je cijela Hrvatska. Kralj je naime 4. ožujka 1481. u Zagrebu izdao proglas na „sve i pojedine plemiće, te na ostale posjednike svakoga staleža i zvanja“ u županiji križevačkoj. Kralj

---

[9] Thallóczy i Barabás: „Codex diplomaticus comitum de Blagay“, str. 389.—391.

[10] Šufflay dr. Milan: „Osuda plemića križevačke i virovitičke županije od 2. februara 1481.“ („Vjesnik kr. zem. arkiva“, knj. VIII. str. 156.—164.)

[11] Krnic: Judicium generale, str. 48. i 66.

[12] Thallóczy-Barabás: Codex Blagayanus, str. 393. i 394.

im javlja, da će njegovi povjerenici pobrojiti sve njihove posjede, pa je svatko dužan, da bez oklijevanja plati pol forinte od svakoga ognjišta kao „pripomoć“ kralju.[13] Isto takav proglas upravio je kralj takodjer na druge županije. Tako je dakle globom kažnjen svaki Hrvat: bio kriv ili nevin! Čudnovata pravednost, pa još k tomu od kralja, za koga je kasnije narod hrvatski govorio: „Pokle kralj Matijaš spi, nikakve pravice ni.“

Turci su na izlazu iz Jadranskoga mora zauzeli grad Otranto, koji je pripadao napuljskoj kraljevini. U Otrantu iskrcalo se 20.000 Turaka, da ratuju dalje po Italiji. Papa Siksto i napuljski kralj Ferdinand zamole Matiju Korvina, neka im pomogne u ratu protiv Turaka. Oba lista primio je kralj Matija 9. ožujka u Zagrebu. Odmah sutradan šalje Matija u Senj svoga „kapetana“ Blaža Magjara, koji će u Italiju prevesti 400 pješaka, 200 husara (lako oboružanih konjanika) i 100 konjanika u oklopima.[14] Turci budu zbilja već u kolovozu g. 1481. bačeni iz Italije, čemu je znatno doprinio iskusni Blaž Magjar. Zato ga Matija Korvin imenuje „banom kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ mjesto slaboga Ladislava od Egervara.[15]

Početkom svibnja g. 1481. umre ratoborni sultan Muhamed II. Naslijedi ga njegov sin Bajazit II., proti komu ustade mladji brat Džem. Borbu za prijestolje tursko htjede u svoju korist upotrebiti herceg Vlatko Kosača. Na poziv bosanskih Vlaha provali Vlatko ljeti g. 1481. u Bosnu, da odanle istjera Turke. No Daut paša razbije Vlatka i prisili ga, da se — izgubivši sve, što je imao — zakloni u Ercegnovi.[16] Turci dapače pod vodstvom Ajas paše počnu opsjedati i taj grad, te ga zauzmu početkom god. 1482., premda je kralj Matija poslao u Ercegnovi nešto svoje vojske. Tako propade Hercegovina. Posljednji se herceg Vlatko nastani u mletačkim oblastima. Od cijele Hercegovine preostade samo tvrdja Kos na ušću rijeke Neretve. Ovu je tvrdju kralj Matija i nadalje branio protiv navala turskih. Kada su Turci razvalili tvrdju Kos, dade ju kralj Matija god. 1488. obnoviti.[17]

Daut paša nastavi provaljivati u Hrvatsku. Bosanski Turci prijedju g. 1482. preko Hrvatske u Kranjsku, a god. 1483. pustoše oko Ptuja u južnoj Štajerskoj. Pod jesen g. 1483. sakupe bosanske i srpske paše oveću vojsku, s kojom provale u Hrvatsku. Preko Kranjske dopre oko 7000 Turaka u Korušku, te ju oplijene i opustoše. Novi hrvatski ban Matija Gereb nagovori hrvatske knezove, neka udare na Turke, kada će se vraćati u Bosnu. Uz bana pristade grof Petar Zrinski, knez Bernardin Frankopan, Ivan Frankopan Cetinski, Mihajlo Frankopan Slunjski, srpski despot Vuk Grgurović, hrvatski banovac Gašpar Perušić, kapetan Blaž

---

[13] Listina u škrinji privilegija, br. 49. u kr. zem. arkivu zagrebačkom.

[14] Fraknói: „Mátyás királyi levelei“, svezak II. str. 104.—112.

[15] Banom hrvatskim zove kralj Blaža Magjara 11. srpnja 1482. (Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. II. str. 421.)

[16] Tako Dubrovčani 15. lipnja g. 1481. javljaju napuljskome kralju Ferdinandu.

[17] To razabiremo iz pisma, što ga je kralj Matija 18. listopada 1488. pisao mletačkom duždu Augustinu Barbadiku. (Fraknói: „Mátyás király levelei“, sv. II. str. 348. i 349.)

Magjar i mnogi plemići. Hrvatska vojska dočeka Turke kod broda Zrinskoga na Uni.[18] Ovdje se 29. i 30. listopada bila velika dvodnevna bitka. Turci bijahu posve poraženi. U boju pogibe mnogo Turaka, a do 2000 ih pade u ropstvo. Uz to oslobodiše Hrvati preko 10.000 ljudi, koje su Turci pohvatali na četovanju svome.[19] Iza ove slavne pobjede hrvatske ponudi sultan Bajazit petgodišnje primirje. Pošto su uvjeti bili vrlo povoljni, prihvati kralj Matija primirje.[20] Odsada je izmučena Hrvatska kroz više godina bila oslobodjena od provala turskih.

Primirje s Turcima upotrebi Matija u tu svrhu, da satre cara Fridrika III. Matiji se činilo, da bi on mogao cara Fridrika skinuti s prijestolja, te pomoću svojih prijatelja u Njemačkoj postati „carem rimskim", kako je nekada postao kralj Sigismund. Sa carem Fridrikom ratovao je Matija neprekidno 8 godina (1479.—1487.), te mu je god. 1479. oteo štajerske gradove Ptuj i Lipnicu, g. 1480. Radgonu u Štajerskoj i Kostanjevicu u Kranjskoj, g. 1482. Haimburg u Dolnjoj Austriji, a g. 1483. grad Kisek u Ugarskoj, koji je caru Fridriku pripadao još od god. 1440. Od straha pred Matijom preselio se Fridrik god. 1483. iz Beča u Graz. Početkom godine 1484. pošalje Matija svoje čete u Dolnju Austriju, gdje zauzmu Bruck na Litavi i Korneuburg. Matiji dobro dodje njegova „crna vojska", koja se sastojala od 6000 u crno odjevenih plaćenika. Sam je Matija 4 mjeseca opsjedao carsku prijestolnicu Beč. Kada se Beč 1. lipnja 1485. predao, uze Matija naslov: „vojvoda austrijski", te se sa Beatricom nastani u bečkome dvoru. Rat je potrajao još 2 godine. Matija zauzme 17. kolovoza 1487. Bečko Novomjesto i gotovo sve gradove u Dolnjoj Austriji; istodobno su vojske njegove pustošile i osvajale gradove po Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj i Gornjoj Austriji.[21] Bijedni car Fridrik uteče u Njemačku, gdje su ga uzdržavali gradovi i samostani, a 16. prosinca 1487. sklopi s kraljem Matijom primirje, koje se kasnije produljilo do 8. rujna 1490. Za toga primirja oboli Matija od uloga (reume), te su ga morali prenašati u nosiljkama. Poslije velikih boli umre Matija 6. travnja 1490. u Beču; tijelo mu uz veliko saučešće naroda 26. travnja sahraniše u Stolnom Biogradu u crkvi sv. Marije.

Posljednjih godina Matijina vladanja bilo je u Hrvatskoj više mira, jer se velikaši bojahu kralja, sjećajući se „općega suda" njegova. Tako je u Hrvatskoj mirno vladao kraljev sestrić Matija Gereb, koji se u hrvatskim listinama zove „ban rusagov Dalmacije i Hrvat' i slovinskoga".[22] Ovaj ban odlikovao se velikim osobnim junaštvom još g. 1463., kada je prigodom opsade Jajca u dvoboju svladao turskoga vojvodu Mustafu.

[18] Ovo se mjesto kasnije zvalo Novigrad. (I. Tomašić: „Chronicon breve regni Croatiae". Arkiv za jugoslavensku povjestnicu, knj. IX. str. 22.)

[19] Tako veselo javlja kralj Matija 6. studenoga 1483. papi Sikstu IV. (Fraknói: Mathiae Corvini epistolae ad romanos pontifices, str. 210.—212.) Imena hrvatskih velikaša, koji sudjelovahu u boju, kazuju nam Ivan Tomašić i Jakov Unrest u svojim kroničkama.

[20] Fraknói: Máthyás királyi levelei, sv. II. str. 273.—275.

[21] Bonfinius: Historia Pannonica, str. 486.—490. i 503.—506.

[22] Šurmin dr. Gjuro: „Acta Croatica", str. 294.

Kralj se toga junaštva sjetio i 10. svibnja 1481., kada je Matiji Gerebu i njegovu bratu Petru darovao grad Valpovo s ogromnim imanjem.[23] Matija Gereb ostade hrvatskim banom do g. 1489., kada je opet banom postao Ladislav od Egervara.

Za Ugarsku bio je Matija Korvin jedan od najvećih vladara. Kao izvrstan državnik umio je na uzdi držati bogate i silovite velikaše, koji su u prijašnje doba stekli odviše moći i povlastica. Kao političar umio je Matija znatan upliv steći u Italiji i Njemačkoj, pa u češkim i austrijskim zemljama. Kao vojskovodja organizirao je vojsku svoju opremivši je s puškama i topovima. Zbog neprestanih ratova držao je Matija stalnu vojsku („crna vojska"); ovu su činili većinom Česi, Poljaci i Srbi, koji bi služili za pogodjenu mjesečnu plaću. Kada je nastao velik rat, pozivao je kralj sve crkvene i svjetovne dostojanstvenike, te velikaše, plemiće i gradove, da na oružje dignu svoje ljude. Tako se znalo sakupiti do 150.000 vojnika; zato je Matija mogao gdjekad ratovati na 2 strane. K tomu je kralj na Dunavu i njegovim pritokama uzdržavao 364 ratne ladje, na kojima su kao vojnici većinom služili Srbi. Sâm kralj bio je hrabar vojvoda; zato je i za kapetane postavljao vješte ljude ne pazeći pri tom na vjeru, narodnost i odličnost obitelji. — S kraljicom Beatricom dodjoše na dvor kralja Matije mnogi Talijani, medju kojima bijaše takodjer književnika i umjetnika. Tako je i Matija postao „Mecena" poput nekih suvremenih vladara u Italiji. Matija dade prepisivati knjige starih latinskih i grčkih pisaca. U njegovo doba (god. 1473.) otvorena je prva tiskara u Ugarskoj, pa i kod nas (u Senju). Spremajući rukopise i tiskane knjige, stvorio je Matija znamenitu „Korvinsku knjižnicu". Sâm kralj bijaše naobražen čovjek i duhovit govornik; znao je govoriti u više jezika, pa i slavenski, a dopisivao je s mnogim uglednim ljudima svoga doba na latinskom, njemačkom i češkom jeziku. Na magjarskom jeziku nije Matija Korvin izdao nijedno pismo; naprotiv ima njegovih povelja na hrvatskom jeziku, pisanih tada u nas običajnim pismom (ćirilicom i glagolicom).[24]

IDE SAN VEĆ . . .

Spjevao MIRKO NIKOLIĆ. (Krapina.)

Ide san već, a mašta mi
Divne slike dočarava,
Živim svietlom njih mi riše
I noć mrku obasjava . . .

Oj, što volim svietlo ovo,
Što ga stvara mašta moja,
A volim ga to još više,
Kad je u njem slika tvoja:

Ti mi slaziš iz visina
Rujna poput rumen cvieta,
Oko tebe roj leptira
I goluba jato lieta . . .

Ti mi slaziš i sa smieškom,
Meni pružaš ruke svoje,
Dok u žarkoj u ljubavi
Gledaju me oči tvoje . . .

[23] Izvorna darovnica kralja Matije u kr. državnom arhivu u Budimpešti pod brojem 18.482.

[24] Fraknói: „Mathias Corvinus, König von Ungarn", str. 275.—316. Klaić: „Povjest Hrvata", knjiga II. sv. III. str. 154.—156.

S okićenih cviećem grudi,
Što me ljupko k sebi mame,
Otkidavaš cviet za cvietom
I milo ga sipaš na me . . .

Ko na dašku od lahora
Sve mi bliže hitra hrliš,
I ja srećan blagosivam
Čas, kad ćeš me da zagrliš . . .

Oj, što volim svietlo ovo,
Što ga moja mašta stvara — —
Doskora će bit san javom,
Ako l' nada sva ne vara . . .

GOSPIĆ.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Kraj ruševinâ domovine naše,
U tuzi ljutoj, što nam ciepa srce,
Kraj razvalinâ, koje nam ostaše,
Gospić nam raste kao krepko drvce.

Ne pozna möre, rana te ne peče;
Ne zna za grozne zgode iz prošlosti.
Iz gorâ voda u val Likin teče
I šumi samo pjesme budućnosti.

Duh moj u njemu slatko se odmara.
Ne strši ovdje trošna kula stara,
Taj svjedok dana slavnih, al' i tužnih;

Ne gledam sanja krvavih i ružnih:
Gospić je bieli oaza visoka,
Medj kršjem sinjim pokraj šumna toka!

KOMAD KRUHA.

Crtica iz armenskog života. Napisao AVETIS AHARONEAN. Prevela M. KUMIČIĆ.

Bio je hladan, vanredno hladan dan u mjesecu siječnju. Da si pljunuo, slina bi ti se u zraku sledila. Bijela je bila zemlja, bijeli zidovi i krovovi kuća, nada sve bijela bijahu stabla u ulicama i vrtovima — jednolični bijeli snježni plašt svuda se protegnuo i sve pokrio.

Noć je bila mrazna i ledena, smrznuti snijeg neprijatno je škripao pod nogama putnika, koji su se žurili i strepili od groze i užasa.

Nigdje da bi probila zraka sunca; nebo bijaše zakovano sivim oblacima. Cičom zimom zgusnute pare, pretvorene u kristalno inje, treptijahu u zraku.

Ni gavrani, ni inače toli drzoviti vrapci nisu onoga dana prema svom običaju vičući i vriščući letjeli s krova na krov, iz dvorišta u dvorište, da

se nahrane, nego su se šćućurili gdjegod na zidu, tu i tamo na kojoj grančici, tihi, žalosni, stisnuti — žestoka zima skupa ih je stiskala.

Iz svakoga kuta, iz svake luknje, iz svakog kućerka, iz svake pojatice i potleušice, odasvud, gdje se samo dašak života nalazio, dizao se dim u vis. Ljudi su se protiv zime borili nastojeći da se ugriju, čime i kako tko može.

Premda je jutro već dobrano odmaklo, sve su još ulice prazne bile, kao da je sve izumrlo. Da se tko po ovoj cičoj zimi usudio pružiti glavu iz kuće, reklo bi se, da je umom šenuo. Tek od vremena do vremena tkogod bi se poput sjene pojavio na jednom ili drugom kraju ulice, zaogrnut kožuhom, kabanicom ili burkasom, povezana nosa i ustiju. Bez najveće nužde nitko nije izlazio iz svojih udobno ugrijanih stanova. A tko je morao iz kuće, nije išao običnim korakom, nego je bježao — gotovo bez daha.

Baš u taj par pojavilo se vani, sasvim na kraju ulice dvoje djece od sedam i deset godina. Bijedni su mališi tako mršavi bili, kao da su iz groba ustali. Nisi ih mogao gledati, a da ti užas dušu ne potrese. Oba bijahu gologlavi, raskuštrane kose, po kojoj se razasulo mrazno cvijeće. I na njihovim obrvama i trepavicama nanizalo se mraznih iglica, što je onim malim jadnicima neobični, dirljivi, samilost pobudjujući izražaj podavalo. Golotinju njihovih malenih tjelèsa zastirahu dronjave krpetine, te nisi bio podoban razlikovati, što je kaputić, što hlačice, što li košulja.

Nevoljni ovi dječaci ne bijahu odavle, već došljaci. Došli su izdaleka, iz zemlje nesrećne, jer orobljene i krvlju natopljene, bez oca, bez majke, bez ikakove zaštite . . . posvemašnji mali sirotani. O svojoj bijednoj domovini, koja postade plijenom ognja i mača, mali su nesrećnici tek malo znali, a možda su i mnogo znali, ali nisu kazivali. Rekli su samo, da u njihovoj domaji ljude tuku i muče, da su im neljudi oca i majku jednoga za drugim ubili, na što su se oni od kuće odbježali i — kao prognanici — ovamo se sklonuli.

Mali sirotani slobodno su spavali u staji nekoga prilično dobroćudog gazde.

„Tu je mnogo blaga, bit će nam toplo," reče stariji.

Samo da im što toplije bude, dječaci su se smjestili u jasle velikih bivola; no ovi opazivši pred sobom neobična tjelesa uznemiriše se i stadoše puhati nadimajući nozdrve. Dječaci se prestrašiše i prebjegoše u jasle jednoga malog, slabašnog teleta, mršavog, vajnog i nevoljnog, kao što su sami bili. Majka ovog teleta kobnim je slučajem poginula, druge krave ne bijaše, koju bi moglo sisati, pak su ga hranili sijenom. Tele je pojedine vlati pobiralo, prevraćalo ih jezikom po gubici, no ne mogavši tvrdu hranu izgristi sve je opet izbacilo. I tako je uvijek bilo gladno, uvijek turobno, obješene glave, mutna pogleda, svaki dan to mršavije.

Nesrećan u nesrećnome najprije nalazi utjehu. Sirotno tele u svoje je jasle gostoljubivo primilo male beskućnike, i oni se zavolješe i sprijateljiše. I kad su noću bijedni dječaci obujmivši se čvrsto oko vrata u jaslama spavali, onda je i tele svoju malu gubicu podignulo do ruba jasala i spavajući tako svoj je topli dah otpuhivalo u lica djece.

Manji siromašak kadšto je noću iza sna skočio i previjajući se plakao je i vikao i starijem se bratu jadao, da su došli po njega, da će ga odnijeti i zaklati . . . U staji je vladao dubok mrak. Manji dječarac bojao se mraka i strepio pred demonima i zlim dusima, koji da noću traže nesrećnike. Stariji brat stiskajući ga k sebi svaki put ga je umirio i utješio, i tako bi opet skupa zaspali.

U staji im je dobro bilo, jako dobro; bilo je toplo.

Dječaci su ujutru rano ustajali i da se oduže za uživano gostoljublje, najprije bi tele počešljali, uredili i pomilovali, onda bi ispod drugih životinja blato očistili, a zatim hajd' na ulicu, da se od nemila do nedraga potucaju za komadom kruha . . . Živući tako bili su zadovoljni: zaštićeni od progonitelja . . .

Dječaci su malo ne svaki dan tumarali ulicama. Stanovnici su ih poznali vidjajući ih uvijek u istim dronjcima, uvijek bosonoge, gologlave i čupave, a nijednom jedinom da bi se ganula savjest. Šta! Bit će toplije, djeca će se uzjoguniti. Kruha dovoljno naprose, pa što će više, ušutkivahu ljudi svoju savjest.

Ali danas? . . .

Sirotani opet osvanuše na ulici. Ah, to je strašno! Zima je nesnosna, ni mlado jedne zmije ne bi smjelo po takovoj studeni vani biti. Da im se nitko ne smiluje, pomislio je neki putnik prošavši kraj njih.

„Što se skićete bosonogi naokolo? Zar ste i danas morali van izmiljeti? Dosadne žabe!“ okosio se na njih neki prolaznik, kojemu su tek oči virile iz debelog kožuha.

„Vidi, vidi, gle ih!“ reče neka debela, u krzno zamotana ženskinja svome pratiocu pokazavši mu dječake, koji su za kruhom letjeli. „Nevoljne li djece, zašto ih je Bog na svijet dao! Vrućina me podilazi gledajući ih, kako drščću. Bože moj, što nisu kod kuće ostali!“

Tako je ona ženskinja govorila, dok je u svom srcu žalila, što su joj na oči došli, jer će je proći volja za objed. „Dodju li mi na um kod stola, od grustenja ne ću moći jesti.“

Pratilac je ovu tankoćutnu ženskinju nastojao utješiti:

„Zališno je, da se radi njih uzrujavaš. Ovi su derani svemu zlu navikli i sve lako podnose. Drugačije bi bilo, kad bi se — sačuvaj nas Bože! — tvojoj ili mojoj djeci nešto slična dogodilo. Da moga Osika u poplune zamotana danas izneseš van, on bi se smrznuo. Jest, on bi se smrznuo. Ali ovi, ovi su žilavi, oni sve mogu podnijeti!“

Tumačenje je bilo tako jasno, da se ženskinja odmah umirila i sasvim ravnodušno kraj malih stradalnika prošla.

Mališi pak lutajući ulicama nisu se ni najmanje čudili, što su i po ovako nesnosnoj zimi vani, kad nigdje nisi vidio djeteta njihove dobi. Oni su znali jedino to, da — unatoč strahovite zime — makar bosonogi, gologlavi i polugoli moraju od kuće do kuće za komadom kruha. Jako su bili gladni, od jučer o podne nisu ni mrve založili.

„Oh, Gallo, kako mi je zima, ah,“ uzdahne mladji prinesavši svoje ukočene, bešćutne prste na drhtave modre usnice.

„Da, Mrto, i meni je jako zima. Sve me nešto kod srca probada. Hajdemo brže!“

„U štali je toplo. Joj, da imam kruha!“ brizne u plač mladji, a kaplje suza odmah su mu se ledile na dugim trepavicama.

„Jest, u staji je toplo, ali mi smo gladni, pa što da činimo?“ izusti stariji cvokotajući zubima.

Mladji je šutio, grizao si usnice i hukao u smrznute prste: hu, hu, hu!

Dječaci se napokon zaustaviše pred jednim velikim vratima, koja su bila širom otvorena. U dvorištu, postrance od vratiju, ležao je veliki pas stisnut u klupko. On nije djecu opazio, kada su držeći se za ručice bojazljivo stupila u dvorište. Pokročivši nekoliko koraka naprijed ugledaše mališi groznoga psa. Gallo stane na mjestu kao ukopan i šane bratu:

„Mrto, pas grize, vratimo se.“

„Ah, ja sam previše gladan, zima mi je, kamo da još idemo? U ovoj kući stanuje bogati gazda, izmolit ćemo ga komad kruha, onda ćemo se brzo u štalu vratiti. Previše je zima, vani bi se lako mogli smrznuti.“

Dječaci podjoše naprijed nadajući se, da će nečujno kraj psa proći i pokucati na gazdina vrata. No snijeg im je pod nogama škripnuo, a pas je digao glavu, opazio odrpanu djecu, zarežao, bijesno skočio i na njih navalio. U groznoj pogibelji djeca vrisnuše, obujmiše se i povališe u snijeg. Nesrećni dječaci pobudiše u psa neko smilovanje, jer se smirio i kao zastidio, što je skočio na nezaštićene sirote. Pas se opet povukao na svoje mjesto i legao položiv gubicu na prednje šape. On je sada pazio na uboge dječake, da ne bi ustali i odbježali.

Ganutljiva li prizora, što do suza dira! Dronjavi, drhtavi, bosonogi dječaci, gologlavi, modrih usnica zagrlivši se nabreklim ručicama sjedjahu u snijegu plačući gorko.

U zraku se motala krupna solika i padala u raskuštranu im kosu.

Ljuti pas na mahove je zarežao gledajući postojano, ne bi li mali nevoljnici iznebuha skočili, da ih tad pograbi i na komade rastrga.

U dvorištu ni žive duše.

Djeca su na sav glas plakala i vikala gledajući užasnutim pogledom sad psa, sad kuću, iz koje su spas očekivali. Teda-negda škripajući otvoriše se vrata, i na pragu se pojavi gazdina žena.

„Komad kruha!“ istodobno poviknuše oba sirotana uzjecanim glasom.

„Bestidne žabe, pravo sam ja rekla, da su to oni,“ smumlja žena, okrene u kuću, domalo izadje s komadom kruha, dobaci ga prestrašenoj djeci i vrati se u kuću.

Dječaci dohvatiše kruh i ustaše, da što prije ispadnu kroz kućna vrata. No za njima je i pas skočio, zalajao i mladjega bijesno za nogu ščapio. Uplašeno dijete krikne i pade na lice s kruhom u ruci. Stariji dječarac ne znajući, bi li u pomoć priskočio ili odbježao, skamenio se na mjestu i gorko zaridao.

Iz kuće pritrči žena i protjera uzbješnjelog psa. Zatim je malog sirotana primila za ruku i pomogla mu da ustane.

Dijete je ljuto uzdisalo, jer mu je pas svojim oštrim zubima zaderao meso na nozi. Iz rane su navirale guste kapi krvi razlijevajući se po

snijegu. Mališ je ručicom pokrio ranu, a ručica mu se omastila krvlju. On je prestrašeno trgne natrag, pogleda je, pak ranjenu nogu i još tužnije procvili.

Unatoč svega toga mališ je čvrsto držao kruh u drugoj ruci i šepajući i uzdišući proslijedio za svojim bracom.

Krv mu je još uvijek iz rana kapala, i oba su toliko puta uzdahnuli, koliko su novih kapi na snijegu opazili.

Drhtava, gladna djeca putem su krvlju poprskani kruh prepolovila i gutajući ga lakomo išla su naprijed.

Malo kada bit će, da je komad kruha tako skupo iskupljen.

NOĆNO VJENČANJE.

Spjevao PETAR ŠIKIĆ. (Senj.)

Šute gore, sniva more,
Tek s visina zviezde trepte,
Brzim krokom dvoje kroči,
Za čim njima srca hlepte?

Dobro oko dobro vidi,
Da su tužni zagrljeni,
Ta grlit se tko im krati —
Noć je — tako osamljeni.

Noć bi tiha, noć bi mirna
Kano oko na dno rake,
U tom miru nemir čine
Brojeć svoje tek korake.

O ta pusti brojit ne će,
Komu sve je odbrojeno,
Već jaduje, što ne ljubi
Srce srcu viek mileno.

Zagledaše, izabraše
Jedno drugo davno, davno,
Pa sad hite do crkvice,
Da potvrde izbor ravno.

Crkva stala na klisuri
Kano čuvar povrh mora,
Jedno drugom šapćuć kaže
„K njoj — ispod nje — sad je hora!“

K njoj su došli, pred njom staše,
Na koljena paše svoja,
Dragi vienac podigao:
„Da te vjenčam draga moja!“

Draga vienac ko smrt prima
I k dragomu širi ruke:
„Zar smo mladi osudjeni
Na progonstva grozne muke“.

Dragi šuti, tek se diže
Sa klecala kamenoga,
Nujan dragu nujnu prima
Sve bogatstvo srca svoga.

Sad „ispod nje — čuj, viš tamo —
Vječno ćemo svoji biti,
Niti otac niti mati,
Tuj nas ne će rastaviti.“

Mir. — Tišina. — Stoje, šute,
Svietu zadnji pogled daše —
Zagrljeni sa visoka
U doboko more paše.

*

Šute gore, sniva more,
Sa visina zviezde trepte,
Dvoj' pod vodom zagrljeni,
Zar im srca za čim hlepte?

POŠURICE.

JURATUŠ.

Priča BRANKO KRUŠEVIĆ.

„Kuda?“

„Kako? Zar se tako pita?“

„Kuda ćete?“

„Ja sam . . .“

„Ne zanima me! — Kuda želite?“

„Mene tako, mene!? Ja sam Davorin Jablunković, juratuš zagorski i mjesni sudac u miru!“

„Dobro, dobro, kuda ćete?“

„To je previše! Tko ste vi?!“

„U službi! Kuda ćete?“

„K vragu!“ riknuo je i ljutito je ostavio činovnika. A ovaj je pružao svoj brk kao alpinska cvilidreta.

I juratuš pridje k svojim kolima, a kočijaš skide kapu.

„Takvi željezničar! Madjarski dotepenac! A ja, ja! Jok! Vozi!“ zapovjedi.

Kočijaš je uzdigao glavu, jer evo gospodin si ne da ništa zabrundavati.

I podje željeznica put Zagreba, a kočijica takodjer. Ali okladu dobi prva.

Gospodin je odsjeo u gostionici k „Sidru“. Tamo su se usidrivale sve karavane zagorske, pa eto i on.

Prkos mu bje ugodan. No za večere manjkahu mu njegove mačke. Rastužio se rad njih; ali ne bje ih!

Sjutradan ujutru podje u grad. Obuče se, kao da je kod kuće. Na glavu stavi šiljastu kapu od krzna, koje je već odavno izlizano bilo, a sizalo preko ušiju! Oko vrata uze šareni rubac iz vune, „da ne prehladi grlo i dušnik, jer i onako teško diše.“ Na sebe obuče bundu, koja je nekad bila tamno-zelena, a sada je na zahtjev sunčanih traka i inih prirodnih i neprirodnih elemenata — promijenila boju. Hlače mu se ne vidješe, jer je bunda do dolje sizala.

Ali čižme! U naravnoj boji izlazile su iz čudnovatih obuča (on to nazivaše „kaloče“), koje nekad takodjer čizme bijahu, ali sada im odrezane sare.

U ruci je držao štap, bolje reći: toljagu, omašnu i dugu.

I polako je stupao, a bradom, bijelom i mokrom igrao se vjetar.

„Kao — Nikola! Sveti Nikola!“ zaori odjednom ulicom.

„Djeca, vrazi ih odnijeli!“

A gospodin Jablunković stupaše mirno i bezobzirno.

Ali djece bivalo sve više.

„Nikola! Sveti Nikola!“ vikahu oko njega vraški.

„Nikola! Nikola!“ orilo se ulicom. Starac se ražestio.

„Idete, mačke će vas!“

„Hahaha! Mačke, mačke! Nikola! Sveti Nikola!“

Djeca ismjehavahu i njega i njegove mačke!

Starac digne toljagu u zrak, pa za njima.

„Nikola! Haha! Nikola! Sveti Nikola!“ odjekivaše.

On nije mogao dalje, jer bijaše sav usopljen i umoren. — A ono se orilo.

„K vragu!“ riknu i podje natrag u gostionicu, a djeca za njim strašno i narivljivo:

„Nikola! Sveti Nikola!“

— — — — — — — — — — — —

„Uprezi brzo!“ vikne starac.

„Zakaj pak to?“

Starac ga gurne; i kočijaš posluša.

„Brzo, brzo!“

„A kaj ne bumo niš predi jeli?“ zapita sluga.

„Prokleti! Žuri se!“

Kočiju je uprezao, a juratuš mu pomagao.

„Prokleti grad! Već u pokoljenju proklet!“

A sluga je mrmljao.

„Što ti je?“

„Hm.“

„Vozi!“ vikne starac i sjede u kočiju. Kočijaš se popne i reče:

„Vrag ti toga Mikulu vzel! Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba.“

I potjera. Starac je čuo njegve riječi. Kočijaš kô u gradu!

U gospodinu je kipjelo, al' ne smjede ništa, jer bi ostao u prokletom gradu — — —

EPIGRAMI.

Lažni mecena.

Priznajem rado: davao si mnogo,
Pa ustreba li, i opet ćeš dati,
Ali tek onom, koji bude mogo
Krupnije ime tvoje . . . naštampati.

R. F. Magjer.

Cjepidlačarima.

Jer nijeste kadri rodu „djela“ dati —
Drugima iz zlobe život svedj trujete,
O glavi i duši podlo tek snujete,
I to da se zove: književnikovati?!

R. F. Magjer.

Improvizacija.

Jutrom te rano ranoranka zateče Zora,
Al' brzo ona uteče tam' iza gora;
L'jepa pred l'jepšom iščezne Zora od stida,
Lijepa ljepšoj uteče Zora iz vida!

Zv. Špoljar.

OJ GAJDAŠU!

Spjevao MIJAT CRNKO. (Petrovaradin.)

Oj gajdašu, ispij čašu,
Pa zasviraj onu našu,
Kad nam danas čaše zveče,
Nek i tvoje gajde ječe.
Svirac svira, srce dira,
Oko sijeva, a on pjeva:
„Uz vino se ljepše pjeva,
Uz pjesmu se bolje pije,
A tko pije, pjeva, ljubi,
Taj baš ništa ne dangubi.“ —
Čika Spiro, dost si sviro,
A sad hajde vino piti,
Nemoj ni ti dangubiti!

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Bolesnica. Vrlo je lijepa, a još posve mlada; pa ipak je i nju posjetio svakomu nemio gost: bolest. Njezina je obitelj poslala u primorje, ne bi li je izliječio svježi morski zrak. Bolesnica ima prilike, da iz vrta svoga uživa čaroban pogled na divno more. Ali tko zna, hoće li joj to more donijeti zdravlje, za kojim toliko žudi?

Izgubljen sin. Nije znao cijeniti očinski dom, već je bez dozvole utekao u svijet, kamo ga je izmamila želja za novim životom. Pa što li je našao u tudjemu svijetu? Zar možda ljubavi i susretljivosti? Upravo obratno! Svagdje se namjerio na tvrda srca koja znadu jedino za sebičnost. Razočaran u svojim nadama sjećao se ubogi mladić svaki dan oca svoga. Često je zaželio povratak kući, ali svagda se uplašio pred pomišlju, što li će mu reći otac, komu je nanio toliko brige i sramote. No bijeda je bivala sve veća, te je mladića, konačno ipak, prisilila, da se bez kruha i ruha vrati kući Sav nadrvan od nevolje i gorkog iskustva pade mladić na koljena pred oca svoga. A starac je srećan, što opet vidi izgubljenoga sina svoga; zato ga ne grdi psovkama, kakove je sin očekivao. Naprotiv: starac je zagrlio svoga sina, koji je eto prošao tešku školu života, te se uvjerio, da je samo u roditeljskom domu toplo srce.

Pristanište u Spljetu. Od svih gradova u Dalmaciji najveću trgovinu vodi Spljet, koji ima najbolje pristanište za brodove Kada se izgradi željeznička pruga Spljet-Aržano-Bugojno, pa time cijela Bosna dobije trgovačku svezu sa Spljetom, oživjet će spljetska luka poput one u Trstu i na Rijeci.

Solin kod Spljeta poznat je arheološkomu svijetu po ruševinama velikoga rimskoga grada „Salone“, koji je propao početkom 7. vijeka. Stupovi iz razvalina solinskih služili su kasnije u 9. i 10. vijeku hrvatskim vladarima za gradnju novih palača. Sada su i ove palače već puste ruševine, kojima života podaje samo slavni hrvatski arheolog don Frano Bulić.

Micika Žličarova. Mlada ova Zagrepčanka počela je svoju karijeru kao članica ženskoga kr. zbora u hrvatskom zemaljskom kazalištu. Naskoro se vidjelo, da bi njezino grlo moglo služiti i za solo pjevanje. Po želji Zagrepčana poslao je intendant našu Miciku na studije u Beč, odakle se vratila kao umjetnica. Sada je operna pjevačica na zagrebačkom kazalištu.

KNJIŽEVNOST.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti po zaključku skupne sjednice od 3. travnja 1913. raspisuje ovim *natječaj* za jedno djelo humanističke (historičke, filologičke, filozofičke, juridičke) struke, koje će se štampati iz prihoda „zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu“, i to uz ove uvjete:

1. Djelo ima odgovarati tački 4. zakladnice, koja glasi: „Svrha je ovoj zakladi, da da se njezinim prihodom izdavaju ona opće korisna znanstvena djela izvorna ili prevedena, koja se u smislu čl. 1. akademijskih pravila ili uopće ne mogu izdavati troškom redovnih prihoda Akademije ili istom u drugom redu.“

2. Djelo ne smije opsezati više od 20 (dvadeset) štampanih araka u osmini.

3. Akademija će na prijedlog historičko-filozofičko-juridičkoga razreda u skupnoj sjednici odlučiti, koje se od prispjelih djela ima štampati iz prihoda ove zaklade.

4. Za izvorno djelo odredjena je piscu nagrada od 80 K (osamdeset kruna) po štampanom arku; za prijevod odredit će nagradu skupna sjednica Akademije na prijedlog historičko - filologičkoga ili filozofičko-juridičkoga razreda; osim nagrade dobit će pisac (prevodilac) 10 (deset) primjeraka štampanoga djela.

5. Pravo vlasništva i sva nakladna prava na djelo, što će se štampati iz prihoda ove zaklade, prelaze na Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti.

6. Pisci (prevodioci), koji ne moraju biti članovi Akademije, valja da svoje rukopise predadu u pisarnici Akademije najkasnije do 31. prosinca 1915.

Pripominje se, da Akademija u prvom redu želi, da bi djelu bila predmetom povijest banske časti i vlasti, ili pak etika

s osobitim obzirom na sociologičke momente.

Nagrade „Matice Hrvatske“. U sjednici književno-umjetničkog odbora „M. H.“ riješeni su natječaji za nagrade iz zakladâ „Matice Hrvatske“ za god. 1912., pa su nagradjena ova djela:

1. „*Iza plime*“, roman iz istarskog života, napisao Viktor *Car* Emin, iz zaklade Dušana Kotura.

2. „*Posljednji Nenadić*“, roman iz suvremenoga hrvatskog života, napisao Andro *Kovačević*, iz zaklade Veber-Tkalčevića.

3. „*Povijest hrvatske književnosti*“, I. dio, napisao dr. Branko *Drechsler*, s uvodom V. Jagića o hrv. glagolskoj književnosti.

Ova će djela izaći medju redovitim izdanjima „M. H.“ za g. 1913.

4. Iz zaklade Kögelove za g. 1912. podijelio je odbor nagradu odboru liječnika u korist pripomoćne blagajne, i to za zbornik naučnih rasprava „*Spomenica* dru. T. *Wickerhauseru*“ u redakciji dr. M. *Čačkovića*, te pučkom spisu „*Zdravlje*“ od dr. A. *Štampara*.

Nenagradjeni rukopisi mogu se podići u „Matici Hrvatskoj“, gdje ima više natječajnih rukopisa i od prošlih godina, pa se nepoznati pisci pozivlju, da ih u roku od mjesec dana izvole podići.

Drugi književnički sastanak u Osijeku. Za grad Osijek u mnogočem je zanimljivo, kako se razvijao način proslave Narodnoga blagdana. God. 1910. objavio je tamošnji Klub hrvatskih Književnika samu proslavu posebnim letacima, na kojima je štampano par prigodnica u spomen sv. Ćirila i Metoda i neke bilješke, da će biti svečana služba božja, i da je želja „K. H. K.“ u O., da se pozivu odazove sve, što osjeća hrvatski. — Naredne godine upriličio je na taj dan Klub u samoj crkvi predavanje dra. Izidora Kršnjavija („O umjetničkoj vrijednosti gradjevine crkve sv. Petra i Pavla u Osijeku“), a naveče svečano sijelo s proslovom klupskoga predsjednika Ljuboja Dluštuša. Lanjske godine (1912.) proširena je sáma proslava Narodnog blagdana time, što je Klub na taj dan otkrio Kuhačevu spomenploču. Kako taj čitav rad na dan sv. Ćirila i Metoda (5. srpnja) rukovode hrvatski književnici u Osijeku, koje potpomažu u radu i književnici izvan osječke okolice, pa i ostali kulturni radenici u Slavoniji — to se tom zgodom održao i prvi književnički sastanak (referat R. F. Magjera „O književnoj uzajamnosti“) sa svrhom, da dogovorno porade svake godine na taj dan za dobrobit hrvatske knjige.[1] Tako se i mora shvatiti, da će dan sv. Ćirila i Metoda biti odsele za Slavoniju ne samo dan sakupljanja prinosa u rodoljubne svrhe i dan narodnog blagdana, već i dan hrvatskih književnika i kulturnih radenika za Osijek i Slavoniju.

Ove godine proslijedilo se istim putem samo još na široj podlozi. Pa i ako polako, a ono odmjerenim radom, radja taj pothvat pozitivnim uspjehom i ima nade, da će jednom uz bijeli naš Zagreb stupati i biti Osijek drugi kulturni centrum prema onoj: čim više kulturnih centara, tim će hrvatska kultura i prosvjeta biti jača, a plodovi vidljiviji u svim poljima našega javnoga nastojanja.

*

U klupskoj je dvorani, punoj otmjenog općinstva, zaslužni klupski predsjednik Ljuboje *Dluštuš* otvorio dobrodošlicom samo posijelo (drugi književnički sastanak). Razlaže u lijepom govoru, kako je došlo do toga, da je hrvatski narod odabrao sv. Ćirila i Metoda za svoje zaštitnike u času, kad je prosvjeta pokročila naprijed u našem javnom životu. Ističe, da se kultura svakoga naroda može razviti samo na temelju svoje individualnosti, a tomu je podloga materini jezik, u čem su nam najljepši uzor slavenska braća sv. Ćiril i Metod, koji su, kako je znano, za temelj svojega rada uzeli slavenski jezik i pismo. Kako valja uživati blagodati kulture sve tamo od bogataške palače pa do zadnje potleušice, osnovana je Hrvatska narodna straža u Zagrebu i Družba sv. Ćirila i Metoda u Opatiji. Prva za Hrvatsku i Slavoniju, a druga za Istru. Oba ova vrijedna društva sjećaju nas i na one, kojima je užitak kulture oteščan . . . na zapuštenu braću, koja vapi za školom, za prosvjetom. Tomu je i razlogom, da osjecki Klub hrvatskih književnika priredjuje toga dana svečana sijela (akademije) i proslave, pa i ova današnja, gdje se razlaže svrha kulturnoga nastojanja, promiče medjusobnu uzajamnost u našem radu i kaže put, kako i kojim valja proslijediti.

Hrvatski književnik pop Mate *Ivanišević* predavao je svoj temat: „Duh slavenskih apostola sv. Ćirila i Metodija u našem kulturnom radu“, gdje je — uz ino — predočio vrlo precizno: bit prave književnosti i

[1] Zaključak provedbe preuzela je „Matica Hrvatska“ u Zagrebu.

umjetnosti. Pomenuto predavanje, koje je zaokružena cjelina trajne literarne vrijednosti, izaći će u „Književnom prilogu“ osječkoga Kluba hrvatskih književnika, pa će tako biti pristupačno i najširem općinstvu.

Poslije toga proslijedila je literarna kozerija hrvatskoga novelista i slikara-umjetnika Dragana *Melkusa* pod naslovom „Gdje je taj grad?“, koja je sa svoje ljepote poznata čitaocima „Prosvjete“.

Obje tačke našle su na priznanje u srdačnom odobravanju prisutnog općinstva, a sami autori toplo od sviju pozdravljeni.

Na koncu je cand. tehn. *Vukovac* deklamovao s razumijevanjem i dobrim izgovorom Kranjčevićeva „Zadnjeg Adama“, na što je predsjednik samu proslavu proglasio dovršenom.

*

Poslije sastanka sastali se članovi i prijatelji osječkoga Kluba hrvatskih književnika u prostorijama Hrvatske čitaonice na zajedničkom objedu, gdje je palo lijepih misli i poveo se razgovor o daljnemu kulturnom radu, a što će u prilog hrvatske knjige i jezika nastojati i privesti u život rečeno društvo, koje je i ove godine sve učinilo, da je i u moralnom i materijalnom pogledu proslava Narodnog blagdana ispala, kako je to i dolično za drugi grad hrvatske naše domaje.

Spomenuti valja, da je „K. H. K.“ u O. primio više brzojavnih i pismenih pozdrava, pa — uz ine — i od akad. omladine osječke iz Zagreba, „Matice Slovenske“ iz Ljubljane, dra. Milana Ogrizovića (Zagreb), dra. Rudolfa Horvata (Zagreb), Aleks. Kešuca (Karlovac), Stj. Širole (Zagreb) i drugih. Treći književnički sastanak bit će 5. srpnja 1914. Bilo u hatar hrvatstva i kulture!

UMJETNOST.

Hrvatski slikar u Beogradu. Vladimir Becić, hrvatski slikar - umjetnik, otputovao je na poziv beogradske kr. srpske akademije znanosti u Srbiju, da izradi nekoje umjetnine, ilustracije srpskim narodnim pjesmama. Razumije se, da će umjetnik upotrijebiti priliku, da se pozabavi i s drugim taj čas za slikara toli zahvalnim motivima.

Veliko djelo o Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Društvo za promet stranaca odlučilo je da izda bogato ilustrovano djelo o Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Djelo će izlaziti u svescima počam od 1. siječnja 1914. Hrvatska će biti prikazana u 8 svezaka, u svakom svesku po jedna županija. Prvi svezak prikazivat će županiju zagrebačku. U tom svesku bit će prikazan i istorijski razvitak Zagreba u 19. stoljeću s kulturnog i prosvjetnog stanovišta. Druga sveska prikazat će županiju ličko-krbavsku i Plitvička jezera.

Na zadnjoj sjednici redakcionalnog odbora za to djelo raspisan je natječaj za umjetnički omot za to djelo. Ustanovljena je kao prva nagrada 400 K, a kao druga 200 K. Natječaj je otvoren do 1. rujna o. g., a natjecati se mogu svi hrvatski umjetnici. O radnjama odlučit će slijedeća juryja: dr. Janeček, dr. Šenoa, J. Barlé, prof. Szabo, prof. Frangeš i prof. Kovačević.

Ujedno se upozoruju svi hrvatski umjetnici, koji imadu slike hrvatskih krajeva, da to jave društvu za promet stranaca, da se može s njima staviti u sporazum glede reprodukcija tih slika nužnih za ovo djelo.

Nova Humperdinckova opera. Skladatelj popularne opere „Ivo i Marica“, profesor *Engelbert Humperdinck* dovršio je, kako berlinske novine javljaju, novu operu u dva čina, za koju je tekst napisao *Robert Misch*. Radnja se opere zbiva burne god. 1818. u jednom od Blicherovih tabora, te i sâm stari Blicher dolazi na pozornicu. Naslov novoj operi još nije ustanovljen. Više pozornica natječe se za pravo prve izvedbe, koja će na svaki način još ove godine uslijediti.

SADRŽAJ.

ARNOLD GJ: Romance i balade. — TOMIĆ E. pl. STJ.: Djed Matija. — USKOČKI GUSLAR: Moj pupoljče ... — Statistika hrvatskih zemalja. — TONI B.: Pod prozorom. — ŠIROLA STJ.: Kobna noć. — IVANIŠEVIĆ pop M.: Rudolfu Franjinu Magjeru. — AUER D.: Iznenadjenje. — KURJAKOVIĆ S.: Moj vinograd. — HRVAT N.: Pustite me ... — MAJEROVIĆ J.: Imam miris jedan ... — HORVAT R. dr.: Matija Korvin. — NAZOR V.: Gospić. — AHARONEAN A.: Komad kruha. (Prevela M. KUMIČIĆ.) — ŠIKIĆ P.: Noćno vjenčanje. — KRUŠEVIĆ B.: Juratuš. — Epigrami. — CRNKO M.: Oj gajdašu! — Listak. — 11 sl.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje Emilij Laszowski. Izdaje dr. Rudolf Horvat. Tisak kr. zem. tiskare.

PROSVJETA

SVEZAK 9. ZAGREB, RUJAN 1913. GOD. XXI.

GINEM . . .

Spjevao MIRKO NIKOLIĆ. (Krapina.)

Ginem za cjelovom tvojim
Za ognjem žeženim, tajnim,
Za tvojim posmiehom vedrim
I oka pogledom sjajnim —
I kličem mahnite duše:
O dodji, premili dane! — —
I kao slavuj ti pjevam,
Čekajuć zoru, dok svane . . .

I kličuć, pjevajuć tako
Ja srce izjedam svoje —
Oh, časovi tako su tmurni,
Sve ure kao da stoje, — —
A tamo sa gniezda mila
Za zvukom zvukovi bruje
To uzdah za uzdahom bôni
Tvog srca uho mi čuje . . .

Ginem za cjelovom tvojim,
Za gniezdom, što smo ga svili,
I pitam, zašto su ljudi
S njega nas rastavili
Baš nas, gdje naše duše
Tolikom se ljubavi vole,
A ne će rastavit one,
Koji ih za to i mole . . .

GROF S MJESECA.

Napisao ERNEST KRAMBERGER. (Zagreb.)

Za mojih sam mladih godina poznavao nekoga Momčilovića, dnevničara. Ne sjećam se već, da li je bio kod kotarskoga suda ili kod županije.

Pamtim ga kao čovjeka osebujne vrste. Nikada nismo pravo saznali, otkuda je. Jednome reče, da je Ličanin iz kraja oko Divosela ili Metka; drugome, da je ugledao svijet u Škarama kod Otočca, pa bi za šalu pokazao dugačke svoje prste, mičući ih poput škara; trećemu je očitovao, da potiče iz Ogulina; četvrtome je rekao valjda što drugo.

Po svemu sudeći imao je možda razloga, da taji, odakle jest.

Meni je rekao, da je grof s mjeseca, gdje ima velika imanja. Tako ga nazivahu i svi drugi.

Ja sam ga držao za Ličanina. Bio je naime visok, mnogo veći od svih nas u društvu — a bilo je i medju nama velikih ljudi — tako, te

mu je u niskim sobama, kake su bile u ono doba u svim gradjanskim kućama, glava dosegla strop, te je morao paziti, da njom ne udari u svjetiljku, što no je visjela u pô sobe, u kojoj smo se sastajali u veče.

Soba je bila najveća u gostionici kod „Šarana“, za naše društvo napose odredjena.

Bilo nas je u toj krčmi redovitih gosti kakovih osam, ponajviše mladići, osim trojice.

Jedan izmedju ovih bijaše starac sijede glave, blagih očiju, dobričina, major u miru, imenom Gaži. Njega smo voljeli, jer je pored svoje starosti ipak pristajao na naše obijesne, mladenačke šale.

Drugi je bio umirovljeni kapetan Abecija. Ime je dobio, jer se obično zavjeravao „Abecijom“. On je u našem kolu pripovjedač, koji je svoje pripovijetke začinjao masnim lažima.

Treći, stariji u godinama, bijaše Momčilović, muž možda kojih četrdesetih godina. Kako se isticao visokim uzrastom, tako mu je bila i glava na mršavom, koštunjatom tijelu takova, te je nikada zaboraviti nisi mogao, ako si je jedanput vidio.

Kosa mu je bila nakratko ošišana, crna kô ugljen, oči crne, okrugle, velike kô u noja, nos kukast, velik, a tako svinut, te je sredinom iskočio kao hrbat na škljoci. Pod njim usne stisnute, tanke, pokrivene crnim bodljikastim brkom, iz kojega se objesila dva dugačka na podbradku svinuta šiljka obuhvatajući ga poput okvira. Brijano lice bilo je hrapavo, kao presvučeno ježevom košom, iz koje su ispale bodljike. Oko mršavoga vrata imao je crnu vojničku ogrlicu, a iznad nje mu je poskočio grkljan poput male jabuke.

Kada se smijao, čegrtalo mu grlo, kano da kukuriječe promukao oroz, i tom je zgodom pokazao malene, istrošene zube. Hodeći klopotao bi potplatima i bacao bi noge daleko preda se.

Imao je na sebi od listopada do konca svibnja dlakav zimski kaput tamnozelene boje. Bio mu je nešto preširok. Odmah si opazio, da nije za njega skrojen, nego kupljen u bogzna kojega truljara. U njem je Momčilović bio poput dlakava jarca.

Kaput bijaše po laktima i po ledjima oglodan kô šugav.

O Božiću nas je grof s mjeseca iznenadio s novim crnim kaputom. Dao ga je naime obrnuti, te su dlake došle unutar. No, bilo da mu se to nije svidjalo, ili što je kaput prve zime dobio neku nejasnu sivu boju i neki sjaj: druge je jeseni čovjek istu kaputinu ponovno dao obrnuti, jednoga je dana ispao pred nas opet dlakav i zelen.

Mi mu čestitasmo na novom ruhu, a on se smijehom zahvalio tumačeći, da si ga je kupio na sajmu na mjesecu.

Ljeti je Momčilović nosio kaputić, koji mu je dosegnuo jedva ispod kičme, a rukavi mu bijahu prekratki. I taj je kaputić, kako nam reče, kupio na mjesecu, još dok je ondje polazio gimnaziju, a pošto je medjutim narasao, kaput mu je postao prekratak.

Momčilović je bio čovjek sujevjeran i radi toga plašljiv kô koza, ali usto pun šala kô šipak koštica. Njegove su šale i budalaštine bile obično bezazlene. Ipak je kadikad znao i ošinuti koga zagrižljivom dosjetkom.

Nekih požeških gradjana nije trpio, jer su mu bili odviše ograničenih nazora. Pogotovu nije mogao gledati nekoga Špandovića iz Arslanovaca.[1]

Taj je godine 1848. i 1849. bio član požeške konjaničke garde i dospio do Slatine u Podravini. Neprijatelja nije vidio, ali se uvijek hvastao kano da je sâm protjerao preko Drave cio bataljun Madjara.

I nama bi Špandović dodijao sa svojim hvastanjem, dok mu nije Momčilović jedne večeri rekao, da ga je godine 1849. vidio, gdje jaši na metli.

To je Špandovića tako uvrijedilo, da u napredak nije dolazio medju nas. Tome se najvećma veselio Momčilović.

Zalazio sam u društvo kod „Šarana“ već godinu i pô, a ništa se znamenito u Požegi nije dogodilo. U malim gradovima prolazi život obično mirno. Živiš od dana do dana bez znatne promjene, pogotovu u ono doba — godine 1869. —, kad u Požegi niti valjane glazbe nije bilo. Stari bo kapelnik Černovski, koji je svirao violinu i bas, nataknuvši rukavice, da mu tvrde žice toliko ne vrijedjaju prste, nije mogao sastaviti više od četiri glazbenika, majstora. Ti su nam uši raznijeli pogibeljnom svirkom. Vrijeme dakle, kako rekoh, prolazilo jednoliko, dok nam jednoga dana nije dao grof s mjeseca povoda življemu razgovoru.

Bilo je ljeto, doba kupanju. Grof, koji je uvijek tvrdio, da mu nikada dosta toplo nije, na taj je dan ipak osjetio, da si tijelo hladnom vodom osvježiti mora. Ode dakle u Orljavu, da se okupa. U tu svrhu nije otišao na ono mjesto, gdje je stajala neka vrsta kupaonice, koliba, što ju je židov Polak onamo postavio, da bude nekakova zgoda za odlaganje oprave.

Ondje Momčiloviću voda nije bila dosta čista, jer je po njoj mnogo puta plivalo perje pataka i gusaka, što su si ga istrijebile te močvarice na vodi do Burnazovića mosta.

On si je odabrao mjesto iznad Kovačićeva mlina medju vrbovom šikarom, gdje je Orljava romonila preko potočnoga šljunka pod tihim hladom, čista i bistra; mjesto samotno, ugodno i poradi plitke vode nepogibeljno.

Tu se je nalazio siguran. Čitao je naime negdje u nekoj knjizi, da su nimfe, vodene vile, u staro pogansko doba ugrabile i pod vodu potegle na nepovrat nekoga lijepog grčkog mladića, pa se bojao, da bi u dubokoj vodi i njega mogla ugrabiti nimfa.

Siromah Momčilović! Nije mu tude prijetila pogibao od vodenih vila, jer one ne biraju čovjeka ružna, nego ga stigla nevolja na četiri noge. —

Dok se kupao, on je oprao svoj crveni džepni rubac. Izišavši iz vode objesio si ga je na ramena, da ga osuši šećući po suncu. Hodeći u plivaćim gaćama pa uživajući toplinu sunca začu najednoč užasni rik „mu!“ bika požeške čorde. U tili čas provali strahovita životinja kroz granje. Noseći na rogu kaputić Momčilovićev udari jurišem na ubogoga pisara razdražena crvenim rupcem i plivaćim gaćama.

---

[1] Ulica u Požegi.

Momčilović nije bio niti je ikada htio biti španjolski „matador“ te je nalazio, da je bolje bježati, nego čekati, dok ga bik na rogove nabode.

Ne znam, da li najveći skakavac razmjerno tako daleko skače, kao što je skakao dnevničar. Začas je preletio preko bodljikavog strnjaka ne pazeći, da mu vrijedja gole noge.

Kao što se „torero“ pred bijesnim bikom na areni popne na ogradu, tako se on uhvatio za brklje i za čas je sjedio na plotu ljeskovih šiba.

Bik je malo stao iznenadjen gombalačkom vještinom mršavoga pisara, ali onda se domisli i riknuvši nagne rogove i jurišem udari na plot.

Taj se svakiput zaljuljao od navale bijesne beštije, a pisar se gore tresao i jedva se uzdržao na tom klimavom utočištu. Već ga je od straha oblio znoj, i u tom se strahu nije sjetio, da bi skočio na drugu stranu i da utekne ispred hudoga bijesa.

Grčevito se držao brklje lijevo i desno svaki čas u većoj pogibli, da će ga bik stresti.

U toj se neprilici iznenada ukaže čordaš. Taj je čovjek, surov kao njegova čorda, čovjek bez humanitarne obrazovanosti, okrutan poput divljeg Indijanca, zlorado se nasmijao. Tek kada mu je grof s mjeseca obećao platiti oku vina, pograbi za teški bič i protjera neprijatelja.

Mi smo tako saznali za dogadjaj, jer je uveče došao čordaš k „Šaranu“ i zaiskao u Momčilovića bocu vina za spas.

Nekoliko dana iza toga imalo se popuniti bilježničko mjesto u Vilićselu. Na to je imao volju medju drugima i grof s mjeseca. No trebao je, tko će ga zagovarati kod županije. U dobar se čas sjetio starog odvjetnika, špektabilisa K., najboljega prijatelja s velikim županom.

K. je bio čovjek osebujan, štono vele originalan, ali dobroćudan i zato svakome na ruku, ako je mogao u čem da pomogne. Na jedno je oko od stare navade žmirio. Upitan, zašto to, odvratio bi smijehom, da u svijetu, gdje ima toliko zla, ovo ne treba vidjeti.

Ljeti i zimi vidio si ga uvijek u istom odijelu. Samo bi, ako je bilo odviše studeno, zagrnuo staru kabanicu, naprijed dulju, odzada kraću. S velikim županom bijaše negda u školi sjedio u istoj klupi; s njim je svršio i šest razreda gimnazije i pravoslovnu akademiju bivši mu od mladosti drugom i prijateljem. Starac bijaše mudra glava i u važnim je zgodama župana uvijek dobro svjetovao. Zato je bio u presvijetloga pažena i uvažena ličnost.

Grof s mjeseca znao je, da će najbolje proći, ako dva dana prije izbora potraži staroga špektabilisa i njega zamoli, da ga preporuči za bilježničko mjesto. Na što će on sâm pred župana, da mu priopći želju i za dušu ga pograbi.

Podje dakle oko pet sati popodne do odvjetnika, jer je u to doba primao posjetnike.

Seka Tera, služavka, sobarica i kuharica u kući odvjetnikovoj, reče mu, da se špektabilis kupa, ali da to ništa ne smeta, jer u kupki prima znanca; pače se jako rado s drugim zajedno kupa. Neka samo udje.

Momčilović pokucne i čuvši: „No!“ udje.

K. je bio dobre volje i primio ga prijazno, „Oho!“ poviče. „Servus,

amice! Što vas nosi amo? Ta nije vas bilo kod mene već pô godine! Čim vas mogu poslužiti? Ako vam mogu što po volji, bit će mi drago. Ali se možemo porazgovoriti zajedno se kupajući. Evo vam na klinu plivaće gaće. Spremite se tamo za onim zaslonom. Onda lezite u drugu do mene kacu. Ima u njoj tople vode. Uvijek je pripravna, ako tko dodje, da mi bude drugom. Hodite! Svakako je bolje kupati se sa mnom, nego s predstojnikom požeške čorde."

Momčilović učini, kako mu reče odvjetnik. Prije no što je legao u kacu, ponudi mu špektabilis: „A kako bi bilo, amice, da popijemo čašu vina? Ima tamo na polici vina velika boca. U njoj su dvije oke klikuna, plemenite kapljice pleterničke. Uzmite je i ponesite odmah i one dvije čaše tamo do nje. Metnite sve ovamo na pod medju kace pa ćemo točiti i piti."

Tako je i bilo. Špektabilis i Momčilović kupali se i pili zajedno.

„Pa kako mi živite, amice?" upita odvjetnik dnevničara.

„Kako bih živio? Ko seoski pas, koji nema gospodara pa po tudjim dvorovima kosti traži, da ne crkne od glada."

„No, no; valjda nije baš tako zlo. Dosada sam bar čuo, da je grof s mjeseca uvijek dobre volje."

„Na silu, špektabilis; na silu. Tješim se za nuždu. Znadete i sâm, da imade i siromašnih grofova. Moja su imanja na mjesecu; od njih dohodaka nemam, jer je daleko do njih. Hrani me pero pisarničko. Ako na mjesec ispišem i burence tinte, iz tintarnice ne vadim dukata."

„Tješite se, amice, ima na svijetu još siromašnijih od vas. Na, potegnite, pijmo kano duge, pa zaboravite na svoje tuge."

Momčilović istrusi veliku kupicu klikuna. Vino ga ohrabrilo. „Aha," reče „to je vince! Teče kô oganj kroz žile, hrabri srce!"

„Jel'te?" nasmijao se odvjetnik. „No vašega srca ne treba hrabriti, jer ste, kako slušam, vragometno smion. Apropos, kako je bilo onda, kada ste imali mejdan s požeškim bikom? Vele, da ste ga natjerali u bijeg. Pripovijedajte mi, da čujem izvorno."

„Tko vam je to slagao, špektabilis? Nije bježao on, nego ja."

„Eto na, vidite, kako ljudi drže zeca za lava!"

„Šalite se, gospodine odvjetniče. Ha, ha! Ne želim vam zgode takove, da pokažete, je li u Vas lavlje srce."

„Pravo, amice; ne zamjerite šali. Točite i pijte."

Momčilović je malo življe potegnuo, ali ga ugrabilo, štono vele, za uši. Dok se obukao i od odvjetnika oprostio, on je posve zaboravio, zašto je došao. Tek drugi dan mu je došlo na um, što je htio. Požurio se do K., ali ga na žalost nije našao doma, a treći dan je bilo prekasno, jer je župan mjesto u Vilićselu već drugome obećao. Tako je grof s mjeseca ostao dnevničar kao što i prije.

Da zaboravi na svoje jade, on je isti dan u veče u društvu bio isprva na silu, poslije uistinu najveseliji. Pače je zapjevao. Bila mu je pjesma užasna. Ne bi samo mačke njom plašio, nego i miševe u rupe zatjerao.

U tom mu je pomogao i „Peda". U ono blaženo doba, kad je vino

još jeftino i dobro bilo, a odojaka lijepo ispečenih u izobilju, nazivahu Požežani imenom „Peda“ kokoš, u koje su bile napram tijelu prekratke noge.

Za šalu dadoše to ime Franji Tomincu, čovjeku kratka tijela ali nerazmjerno dugih krakova. Nadvisio je uslijed toga sve muškarce požeške.

„Peda“ je bio u Požegi poznat dugonja, kojega nitko drukčije nije zvao. I on sâm se je tako bio priučio tomu imenu, da je na svoje pravo ime — tako rekavši — zaboravio.

Kad je Momčilović zapjevao, Peda je udario u drugi glas, pa nije bilo drukčije, nego kano da tule dva velika kurjaka u pô šume. Nismo znali, bi li se smijali ili bi utekli. Na sreću se sjetio stari major Gaži platiti im dvije oke vina, ako zašute. To je pomoglo i mi ostadosmo.

Oko dvanaest se sati digao Peda, da će doma. Došla mu je na um stara požeška pjesma: „Ti muže, vraže, stigle te straže, otkad te nema, već mi se drema! Što nisi legla, već si ozebla, što čekaš mene, kad nije vr'eme?“ Mislio je, da je o ponoći najskrajnjije vrijeme otići. Ali dok se spremao na odlazak i dok je u ime rastanka popio još koju kupicu vina, prošla opet ura; bio natrušen.

Stupivši na ulicu, čuo je, gdje ura na fratarskom tornju odbija jedan iza ponoći. To je bilo doba, kada ga je žena dočekala metlom, jer je promašio rok, do kojeg je imao dozvolu izostati, a taj je rok bio jedamput zauvijek utanačen na deset sati najkasnije. „Jer“, rekla bi Sofija, „red u kući mora biti. Tko do desete žedje ne ugasi, nek ide žedan kući.“

Što Peda bliže kući, to mu je sporiji korak; napokon posve zapeo. Zar da ide kući? Bit će krike. Čut će susjedstvo kriještavi glas ljute žene Sofije, pa ako se od njega probude ljudi, zamijetit će, gdje pračka metla, a pošto se poslije pônoći ne metu sobe, znat će svijet, da žena njegova ledja oprašuje.

Mogao bi doduše svući čizme te se tiho ušuljati, da ga ne čuje. Ali to je već jednom pokušao, čula ga, pa je bilo naopako!

Sjetio se sada, kako izgleda ljuta baba, kada zinu na njega njezina dva zuba, da joj se na glavi trese široka kapa, pod kojim je nalik prababi najglavnijega vraga u paklu, okrene se na peti kano zvrk i povrati se nazad. Ali ne u krčmu k „Šaranu“, jer je tamo društvu već rekao laku noć, nego prešavši preko unijatskoga mosta krene u Vučjak. Tamo je stanovao Momčilović, grof s mjeseca, kod kudmendjije, starca Lucića.

Pedi je naime sunuo u glavu dobar domišljaj. On će, jer negdje noćiti mora, leći u postelju Momčilovićevu. Ovaj, kada dodje po običaju oko dva i kasnije po pônoći, neka legne na počivaljku.

Peda je znao, kako se otvaraju kućna vrata Lucićeva. Promolivši ruku kroz jamu u stupcu, potegne za kračun, stupi u dvorište i zatvorivši opet za sobom vrata uljeze u sobu.

Medjutim je grof s mjeseca popio kod „Šarana“ zadnju bocu vina, pa se otklimao kući.

Došavši u sobu — bila mjesečina — nije napalio svijeće, nego namah je svukao obuću i zbacio sa sebe kaputinu. Baš je uhvatio za prsluk, da ga skine, ali eto začu neobičan zvuk, neki mukli tutanj ondje u kutu, gdje

mu je bila postelja. Skoči naglo sa stolca, da vidi što je. Al' eno u krevetu leži hrpa, iz nje hrče poput velika mijeha.

„Grom i pakao! Netko se tamo ispružio. Što je to? Rekosmo, da je dnevničar bio strašivica. Napopade ga neki sujevjerni strah. Titravim glasom upita: „Tko je?“

Umjesto odgovora pojavi se mijeh glasnije, rekao bi, da negdje orgulje sviraju. Ujedno se ono u krevetu pomakne, u mjesečini izgleda kao truplo zmaja. Momčilović drščući od užasa pograbi za opravu i za tili čas bje obučen i opet u kuhinji vani.

U taj mah izadje stari Lucić iz svoje sobe. Obično je sâm za stolom sjedio do preko ponoći i s umišljenim nekim generalom razgovarao, nazdravljao i pio izmjenice iz dvije čaše, svoje i generalove, dok mu je žena u postelji ležala i drijemala.

Sada si je starac umišljao, da će generala na polasku ispratiti, jer reče: „S Bogom, generale, drago mi je bilo!“

„Nisam general; ja sam Momčilović, vaš stanar.“

Lucić digao svijeću visoko i žmireći gledao u Momčilovića: „Ah, ah, tako! Mislio sam, da je general.“

„Gospodaru Luciću!“

„Oj!“

„Netko leži u mojem krevetu.“

„Momčilović je u njoj.“

„Ja?“

„Dà, Momčilović.“

„Ta Bog s vama, ne vidite li, da tu stojim? A tamo u krevetu netko hrče.“

„Ne budalite, gospodine! Momčilović spava u krevetu. Možda je pijan, pili drva.“

„Ali velim vam, da sam ja tu pred vama; Momčilović sâm ja! Ne čujete li?“

„Eh, onda ste ustali i hodate; mjesečnjak ste. Idite natrag, lezite pa spavajte.“

„Kamo ću leći, kada već jedan u krevetu leži?“

„Onda ste, Bože budi s nama, dvostručnjak, dva puta isti, jedan Momčilović u krevetu, drugi tu. Očuvao Bog svakoga krštenoga od toga zla!“

Te su riječi Lucićeve pobudile najveći strah u grofa s mjeseca. Počelo mu se miješati u glavi, sijelu vinskih duhova. Nije bio siguran, da li Lucić istinu govori ili ne. Dosada bar nije znao, da je mjesečnjak. O dvostručnjaku je doduše čuo, ali mu nije bilo jasno, da bi on mogao takav biti. Mora da se osvjedoči. „Posvijetlite mi malo,“ zamoli, „da vidimo.“

Odškrinuvši malo svoja vrata prisluškivao je i vidio, da netko zaista u postelji leži, samo sada nije hrkao, već kroz noć fućkao.

„Eno ga, gospodaru Luciću: vidite li ga?“

„Vidim. Skupio se na klupko kô vukodlak i bome fućka kano na sitnu sviralu. Nisam li vam rekao, da ležite u svojem krevetu? Dvostručnjak ste. Takovi su ljudi od vraga. Ja bježim!“

Tako rekavši otklimao se starac nazad u svoju sobu i zabravio za sobom vrata.

Grof s mjeseca ostade sâm na pragu posve smeten. Je li moguće, da on u svojoj postelji leži? Ta nije, jer on evo stoji na vratima. Ali zašto je Lucić utekao? Sujevjerni dnevničar se ogledavaše plaho, pa napokon se pobere i ode nazad k „Šaranu".

Društvo je bilo na odlasku. „Ho, ho! Eto grofa s mjeseca natrag! Što je, grofe, jesi li još žedan?"

„Nisam, braćo, ali me dotjerao strah ovamo. Netko leži u mojoj postelji, hrče kô mijeh i fućka na nos. Lucić veli, da sam ja, da sam mjesečnjak ili dvostručnjak, dva puta isti. Ja mu ne vjerujem, pa sam došao, da pitam vas," Zaori smijeh naokolo.

„Vaš duh je na vašem ležaju," prihvati kapetan Abecija.

„Je li moguće?!"

„Dä, dä. Pa ako nije vaš duh, to ste vi ipak podvostručen."

„Ima li takovo što?"

„Ima. Ja sam u Zagrebu na svoje rodjene oči vidio podvostručenoga čovjeka Mikača. Bilo je u Ilici. Jedan se Mikač provezao na kolima, drugi je stajao na taracu; pozdraviše se migom očiju i mašući rukom. Bio sam tako zapanjen, da se od čuda nisam mogao snaći. Čuo sam, gdje netko za mnom reče: „To je dvostruki Mikač." Ako mi, grofe, ne vjerujete, ja ću vam se zakleti, tako mi Abecije!"

Ove riječi, što ih je rekao Abecija sasvim ozbiljno i ukočeno očima gledajući u Momčilovića, natjeraše ovog u najveći strah.

I nije lagao Abecija, ali je šaljivac prešutio, da su Mikači uistinu bili braća, blizanci, tako slični jedan drugomu, da ih na prvi mah nitko nije mogao razaznati.

Momčilović se nije usudio, da podje sâm doma. „Haj'te, braćo," pozva ih „sa mnom, da vidimo."

Društvo se smijalo toj ludoriji. Napokon se izmedju njih otkinuo tamničar Knežević, da će s njim.

Dodjoše u sobu Momčilovićevu, zapališe svijeću. U postelji ležao netko, puno dulji od Momčilovića, jer je noge preko postelje daleko u zrak ispružio.

„To su bome dugačke noge, rekao bih, da su dva kolca," reče Knežević motreći mršave gnjade i dlakave cjevanice.

„Po nogama" odvrati Momčilović, kojemu se naježila kika na glavi, groza ga hvatala, „rekao bih, da su moje."

„Fućkaš li ti kroz nos, kada spavaš?" upitat će Knežević.

„Ah, što ti ja znam! Sâm sebe ne čujem; znam samo, da se iselio Filić. S njim sam zajedno stanovao kod opančara u Prnjavoru. Veli, da spavajući odviše pilim. Ali sudeći po ovim nogama . . ."

„Misliš, da bi ti sâm kao podvostručen mogao biti u krevetu."

Momčiloviću pala kapa s glave, kika mu stršila u vis kao bodljike ježeve. „Ama, da," mucao, „ako ima još jedan Momčilović."

„To ćemo odmah vidjeti", reče tamničar drmajući spavača za rame.

„Hêj, ustaj, duše ili sotono, da vidimo, tko si!"

U taj se hip okrenuo čovjek, pokazujući lice Pedino nabrano od stotine nabora. Raskolačio oči, jer u prvi mah nije znao, gdje je.

„Peda je!“ uskliknuo Momčilović, veseo, da nije ni mjesečnjak ni dvaput isti. „Kako si došao u moj krevet?“

„Ušao sam kroz vrata.“

„Na vrata, na vrata! Ali tko ti je otvorio?“

„Ja sâm. Nekoć sam stanovao tude, pa znam, kako se ulazi.“

„A zašto si došao?“

„No, da spavam.“

„Tako? Zašto nisi otišao kući?“

„Nije mi se dalo; ovamo mi je bliže.“

„To je sve lijepo, moj brajko, ali u svojem krevetu hoću ja da spavam.“

„Ta valjda nisi čovjek bez srca i duše te ćeš me istjerati iz kreveta sad u to gluho doba noći! Lezi na počivaljku.“

„A gle! Prekratka mi je. Lezi ti na nju.“

„Ako je tebi kratka, meni je još kraća “

„Lude ste jedan i drugi,“ tumačio na to tamničar. „Primi ga za noge, pa ga izvuci, ako ne će da ide kući, kuda patri. Medjutim radite, što vas volja, ja odoh. S Bogom!“ Tamničar ode.

„Ha, znaš šta!“ poviče Peda. „Idi do moje kuće, zaišti od moje žene ključ. Ti si obučen. Dok bih se ja opremio, morao bi ti dugo čekati. Dok se vratiš, ja ću se obući i otići. Tako je najbolje. Idi, donesi mi ključ.“

Dobričina grof s mjeseca mislio je, da će se najbrže riješiti nepozvanoga gosta, ako mu učini po volji. Pokupi se i otide.

Za četvrt ure se povrati zapljuskan od glave do pete, po licu čadjav i pun nekakovih mrvica. „Idi na vraga,“ reče banuvši u sobu, „na vraga ti i tvoj ključ skupa s tvojom ženom! Tä to nije žena već vragova mati!“

„A što je?“

„A što je?“ oponašao Momčilović glas Pedin. „Što je? Lopovluk je tvoj, ludove i prefrigani lakrdijašu, zlobniče prvoga reda! Jedva sam stao pod prozor, da ću pokucnuti batinom na staklo, ali eto već je netko provirivao iza zastora. „Dobro veče!“ rekoh uljudno, kadno se prozor otvori i po meni se u tili čas prolije nešto mokro, po mirisu mastan napoj. Zinuo sam od čuda, ali u isti čas me ošine metla po licu i ženski glas mi dovikne: „Jesi li došo, bitango? Je li, u dva po ponoći dolaziš spavati? Poberi se onamo, otkuda si došao medju svoje komorate kod žednoga „Šarana“. Tamo spavaj! Na!“ i udari me po drugi put metlom. Utekoh, da me vrag ne progutne, koliko je zinuo na me. To si ti znao lopove prefrigani, zato si me poslao. Ustaj iz mojega kreveta, idi kući spavati pa ponesi moju kijaču, da toj tvojoj nadžak babi kičmu slomiš. Ustaj, ako ne želiš, da te ova moja kijača poškaklji po rebrima!“

„Ti si ljut, grofe,“ mirio ga Peda, „ljut, imaš pravo. Ali mi oprosti, jer dosada još nikada nije lijevala napoja. Da sam mogao slutiti, ne bih te poslao. Popravit ću, što sam zgriješio. Oka staroga dobroga vina te

čeka još danas o podne kod „Šarana“. Ako ne kažem istine, vrag neka dodje po me.“

Čuvši Momčilović o starom vinu, brzo se primirio i dogadjaj okrenuo na šaljivu stranu. „Šteta,“ reče, „da nema blizu gladna pseta; moglo bi me oblizati. Eto još komadić paprikaša na meni.“

Uzeo grof maleno zrcalo u ruke; ogledavajući se u njem nasmijao se: „U što je samo zamočila metlu! Crn sam kô dimnjačar. Čudim se samo, da te dosada nije raznijela na komade. Bome si srčan čovjek. Ja se ne bih usudio izostati uveče, da je moja žena.“

„Muči, muči,“ odvrati Peda. „Znam joj zato lijek. Reći ću joj, da ti je metlom izbila oko, pa ćeš tužiti. Bit će u strahu, a ja ću proći jevtino. Zato je najbolje, da joj sada ne idem na oči. Kazat ću joj ujutru, da sam ti ispirao i vezao oko.“

„Reci joj,“ prihvati Momčilović misao, „da tražim odštetu od bar dvadeset forinti, koju neka mi odmah isplati. Treba mi silno novaca.“

„Moj dragi,“ odgovori Peda, „o tome nema razgovora. Ona je takova tvrdica, da ni Bogu batine ne bi dala, da vraga ubije. Muči, muči, dvadeset forinti namaknut ću ti od drugud; znam već kako, ide izborno vrijeme, o tom ćemo se dogovoriti. Sada me samo ostavi na miru da prospavam u tvom krevetu.“

„A ja?“

„Ti lezi na počivaljku.“

„Stara je, trula, mogla bi se srušiti,“ odgovori grof.

„A, da,“ mirio ga Peda, „zašto bi se srušila? Nisi težak, mršav si i kosti su ti šuplje kô u ptice, šupalj si od glave do pete.“

„Rugaš mi se,“ plane grof, „još si bezobrazan kô krpa. Ako je šuplja ičija glava, to je sigurno tvoja.“

„St, šuti! Nisam te htio uvrijediti. Pa sve da ti je glava i šuplja, sjutra će šupljinu ispuniti pare od one dvije oke vina, što ću ti ih platiti.“

„Dvije oke,“ uskikne grof zaboravivši na gnjev, „dvije oke, evala!“ Zadovoljno se svukao i legao na počivaljku. Jedva je skupio noge, jer je bila prekratka, ali se s praskom pod njim srušila.

Grof se srdio, Peda se smijao, i bilo bi došlo do svadje, da nije lukavi Peda obećao još jednu oku vina za nedjelju. Zatim se stisnuše obadva u postelju i napokon je dvostruki hrkalački koncerat bio dokazom, da tvrdo spavaju.

Prošlo nekoliko dana. Jedne večeri, baš kada bijasmo svi na okupu kod „Šarana“ živo se raspreo razgovor o izboru novoga načelnika požeškoga.

Našlo se ljudi u gradu, koji su rovali, da uklone staroga, a na njegovo mjesto da protisnu drugoga, mladjega, tobože slobodnjaka, koji će svu Požegu povesti novim tragom i stvoriti — bogzna — što korisna. Uistinu nije bio cijeli pokret drugo nego kruhoborstvo. Kandidat za načelništvo htio se dočepati dobre službe pa je znao rječitim i lukavim postupkom predobiti polovicu gradjanstva, znao rascjepkati staru slogu u dvije stranke, dva tabora, koji se medjusobno proganjahu.

Kako obično prigodom izbora: i tu se gledalo predobiti glasove u

slučajevima bome i mitom. Najednoć uze pod večerom Peda: „Čuješ li, grofe, ne bi li ti glasovao za staroga načelnika?“

„Kako ću glasovati, a glasa nemam?“

„Nije te briga. Tko glasuje za njega, pravo će glasovanja dobiti, ako ga i nema. Trebamo glasova; deder, pristani uz nas.“ Peda primakne usta na uho Momčilovićevo te mu prišapnuo: „Obećao sam ti dvadeset, dobit ćeš trideset forinti; glasuj!“

Momčilović mu stisnuo ruku u znak, da pristaje. Glasno reče: „Vidjet ćemo.“

Zaista je Peda dva dana kasnije uručio Momčiloviću pismen poziv na glasovanje u gradsku vijećnicu i trideset forinti u ime glasovanja za staroga načelnika. Ovaj bi imao glas i nadu više, da će pobijediti, ali je došao vrag kušanja, koji je vjernost Momčilovićevu uzdrmao i njega s jedne odvratio na drugu stazu.

Kad je naime protivna stranka čula, da grof s mjeseca ima pravo glasovanja, došao je do njega izaslanik protivnika, vrag kušanja u obliku kobasičara Hanze, glavnog agenta za nov pokret, te je našemu Momčiloviću za glas ponudio četrdeset forinti.

Grof je računao, da je četrdeset više od trideset. Bio bi lud, da ne uzme više. Zato bi morao kao poštenjak povrnuti onih trideset, ali se bojati, da će mu oduzeti glas, pa će izgubiti i onih četrdeset. Računajući, da su četrdeset i trideset gotovih sedamdeset, držao je, da je najbolje, ako pridrži obadvije kapare i da ne glasuje ni za koga.

Tako i bje. Na dan je izbora mudri grof sa svojih sedamdeset forinti nekamo iščeznuo, i prem su ga tražili u svim kutovima, nisu ga nigdje našli.

Tim je dirnuo u osinjak i digao na noge cijelu vojsku neprijatelja; proganjahu ga na sve strane.

Najljuće na nj udario kobasičar Hanza: „Gdje ste bili na dan izbora?“

„To je stara stvar,“ odvrati Momčilović. „Minulo od onda već osam dana. Odonda sam bar osam puta objedovao i večerao. Pomislite samo, da iza probavljenih tolikih jela u mozgu ne ostaje uspomena; ne znam, gdje sam bio.“

„Gospodine, ne šalite se s porugom.“

„Kako? Ja da se rugam? Nipošto!“ Grof zijevnu kano da će progutnuti kobasičara. „Eto vam dokaz, da se ne šalim.“

„Ništa! Gdje ste bili na dan izbora?“

„Ne znam, žalibože. Ne govorimo o tom, što je bilo, jer to je za me tako, kano trag na vodi, što ga za sobom ostavlja čamac. Recite mi, što želite.“

„Novce nazad!“

„Ah, ah, novce! Kakovi novci? Nemam novaca nikada, jer mi se razlete kô uplašeni vrapci s plota.“

Videći Hanza, da ništa polučiti ne može, ode bijesan. Ali navališe na njega i drugi. On se branio i dokazivao, da nije lijepo od njih, što ne dadu siromahu, da zasluži koji novčić izvanrednim putem.

Kako je grot u tom poslu napokon prošao, ne znam, jer sam otišao na bečko sveučilište, a njega sam izgubio s oka.

PETROVARADIN.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Slavan i snažan, gordi pobjedniče,
Promatraš Dunaj, Bačku, Frušku goru.
Pred tobom môba na poljani kliče,
Za tobom krešti sokô na timoru.

Kamene noge Dunavo ti plâče,
Pominješ ljuti poraz Ali-paše,
I gledaš, ako iznova, junače,
Kobile turske k rieci dotrčaše.

Utaman čekaš. Mač otpaši. Ruke
Željezne bratskim gradovima pruži.
Drugi su sad nam jadi, druge muke.

Kršio prije vihor naše drvce,
Sad zmija vreba, mukli gad nas kruži;
Dušu nam truje, pogani nam srce.

NAŠE CRKVE.

Napisao prof. MARKO PEROŠ. (Zagreb.)

Proslavismo 1600. godišnjicu slobode kršćanstva. No već i prije početka te slobode, već početkom trećega stoljeća počeše kršćani izlaziti iz katakomba na javu i graditi svoje crkve. Već Tertulijan († 220.) govori o javnim kršćanskim crkvama.

Kako je namjesto krvne žrtve staroga zavjeta uvedena kod kršćana po odredbi Isusa Krista nekrvna žrtva novoga zavjeta, te kako su toj nekrvnoj žrtvi (sv. misi) imali prisustvovati svi vjernici zajedno, to su zato bile potrebne i shodne gradjevine. No kako se kršćanstvo brzo širilo, a pojedine kršćanske općine dan na dan povećavale, to je nastala potreba što većih prekritih prostorija, u kojima bi se mogla obavljati sv. misa i molitva.

Za uzor takovim zgradama — kršćanskim crkvama — posluži u u prvom početku poganska rimska bazilika. Bila je to duga i poširoka četverouglata zgrada, koje su nutarnji zidovi počivali na dva ili četiri reda stupova, opzidana izvana zidovima. Bila je to zgrada, koje zidovi — izim pročelja i začelja — ne bijahu ni u kakvoj organskoj svezi, već jednostavno pokrita drvenim krovom. Na ulazu protivnoj uskoj strani bila je udubina (apsis, concha). Takve su zgrade bile javna sastajališta starih Rimljana, mjesto, gdje su se obavljali sudački i trgovački poslovi. Možemo reći: bile su to stare burze. Prvu je baziliku sagradio M. Porcije Katon 184. pr. I. Najljepše su tri bazilike: Julija,[1] Ulpija[2] i Konstantinova.[3]

[1] Julija = Julije Cezar.
[2] Ulpija = Ulpije Trajan.
[3] Konstantinova, započeo Maksencij, svršio Konstantin.

Kako su se takove zgrade mogle brzo i jevtino sagraditi, to su ih stari kršćani uzimali tim radije za uzor svojih crkvi. Naravski da htjedoše kršćani tim svojim zgradama dati i svoj vjerski biljeg. Počeše na glavice stupova ili vod iste stavljati križ ili kršćanske monograme. Tek nakon podijeljene vjerske slobode (g. 312.) počeše graditi crkve-bazilike, koje imadu posve novi — kršćanski karakter (sv. Petar, sv. Pavao, sv. Agneza, sv. Lovrinac u Rimu i dr.). A što dalje, sve se više razvijao kršćanski karakter tih bazilika-crkvi.

Pokraj bazilika bilo je u Rimu — a i drugdje po Italiji — još za doba poganstva okruglih, četverouglatih i višekutnih gradjevina prekritih ravnim ili kubastim svodom. Bili su to kao grobni spomenici ili mauzoleji. Kasnije je bilo takvih gradjevina i u javnim rimskim kupalištima (thermama) — Agripin Panteon, hram Minervae Medicae, pak evo i hram Jupiterov u negdašnjoj palači Dioklecijanovoj, današnji hram sv. Dujma u Spljetu. I kršćani su trebali grobnice i grobne kapelice za sahranu tjelesa sv. mučenika. Tako se uz „bazilikalno“ graditeljstvo sa smjerom u duljinu razvijalo i „centralno“, pri kojemu se svi smjerovi redaju oko jednog stalnog središta — centruma — natkritog kubetom (Sv. Constanza. s. Stefano Rotondo, Galla Placidia i dr.) Uza to su trebali kršćani prema posebnim tadanjim zahtjevima pri kršćenju (zamakanje cijelog tijela u vodu) i za kršćenje posebnih zgrada. Uzor za to nadjoše u okruglim opzidanim i presvodjenim bazenima rimskih terma t. zv. caldaria. I tako nastadoše nove crkve za kršćenje — „baptisterija“.

God. 330. učini prvi kršćanski car Konstantin Veliki lijepo ležeći grad Bizantij (danas Carigrad) glavnim gradom nove rimske države i nazva ga Konstantinopol. Ovdje se imalo sve novo graditi. Gradile se i crkve. Isprva se gradile isto kao u Rimu ponajviše bazilikalno. Pače se tako gradilo i za Justinijana, koji sagradi bazilike u Konstantinopolu, Jerusalemu, Sinaji i dr. Pače se ni centralne gradjevine ne razlikovahu u glavnom od takovih rimskih. Ali zavazda nije moglo tako ostati.

Odnošaji medju Konstantinopolom i Rimom bivahu sve labaviji. A definitivnom podjelbom na istočno i na zapadno rimsko carstvo g. 395. prekide se gotovo svaka sveza. U Konstantinopol se poče uvlačiti sve više i više istočnjački duh. Kako ondje ne bijaše u izobilju starih gradjevina, kao u Italiji, da se njihovim dijelovima uzmognu poslužiti kršćani pri gradnji novih, to se stvarahu nove forme, a malo pomalo i novi „bizantinski“ slog (7.—10. stolj.). I dok se kod bazilikalne gradjevine razvija gradnja u duljinu, to se kod ovoga novog sloga spojiše prednosti bazilikalne i centralne gradjevine. Četverokutnoj ovakovoj crkvenoj gradjevini prekritoj s kubetom dodavao se dogradjeni prostor za glavni žrtvenik, za atrij, za uzlaze u gornje prostorije (ovamo su bile smještene žene) i t. d. Centralna se gradjevina prekrita s kubetom poče duljiti u duljinu. Sagradiše se sjajne crkve sv. Sofije, sv. Irene, Sina Božjega (Aja Theotokos) u Konstatinopolu, sv. Apostoli u Solunu i dr.).

Dok je taj slog bio osobito na Istoku obljubljen i upotrebljavan, to se na Zapadu gotovo isključivo gradilo samo u bazilikalnoj formi. Prekrivanje velikog prostora sa zidanim svodovima i kubetima, kako je to

bilo u bizantinskom slogu, stajalo je mnogo truda, novca i vještine. Stoga je na Zapadu bila bolje obljubljena forma bazilike. No kako je već ponestalo monolitnih stupova sa starih i trošnih rimskih i grčkih gradjevina (odakle su stari kršćani rado uzimali), to su se ti stupovi morali nadomjestiti sa zidanima. Pošto ali ovi novi nosioci zidova ne bijahu u onom objamu monolitnih stupova dosta jaki, to su se morali zidati puno deblji, da izdrže na sebi silan teret (stupovi poput onih kod sv. Marka u Zagrebu). Pod uplivom Istoka, kamo su Evropljani putovali za križarskih vojna, nastade „romanski" slog (u 11. i 12. stoljeću), slog okruglih lukova, prozora i t. d., uopće slog okruglih oblika. Ovaj se slog nije mogao dugo održati, pošto su ti debeli stupovi — bolje rekavši — pilovi zauzimali preveć od presvodjenog prostora. Stoga se išlo dalje za tim, da se ti stupovi zamijene s tanjima, ali ujedno da se odterete, t. j. da se teret gornje crkvene gradnje konstruktivno porazdijeli na ostale crkvene dijelove. Tako nastade u 13. i 14. stoljeću divni „gotski" slog sa šiljatim lukovima. Sazidaše se prostrane, ali visoke crkve. Kako je visina gradjevine stajala i mnogo novaca i vremena, to se zasitiše ljudi i toga sloga i latiše se opet starog rimskog sloga, „preporodiše" ga prema novim potrebama. Nastade u 15. i 16. stoljeću „renaisance" (preporod), koja nam kroz stoljeća ostade kao najljepši i najpodesniji slog za gradnju naših crkvi. Kako je ali bio najviši ideal renais. umijeća velika kupula sazidana na četiri pilova s jednako dugačkim dogradnjama poput grčkog krsta (takav je bio i prvotni nacrt za crkvu sv. Petra u Rimu), a i to je bilo dosta skupo, to se i u vrijeme renaisance gradilo i u obliku bazilika po mogućnosti okrunjenih s kubetom. No i s renaisancom ne bijaše svijet posve zadovoljan. Htjedoše si stvoriti crkve veličanstvene, prostrane, jedinstvene, svijetle, bez ikakovih izbočina.

Pod konac 16. stoljeća sagradi Giacomo Barozzi (Vignola) crkvu del Gesù u Rimu, i tim bi udaren temelj „baroknom" slogu. Razmakoše se pilovi po duljini — osobito pak po širini — crkve, a sve samo zato, da se dobije čim veći i jedinstveniji prostor. Iščezoše postrane ladje, koje zamijeniše postrane kapelice (kao kod crkve presv. Srca Isusovog, sv. Katarine i sv. Franje [prije restauracije] u Zagrebu) ili postrani hodnici. Nastadoše prostrane, svijetle, jedinstvene crkvene gradjevine, koje su bile u modi do početka prošlog stoljeća, a kod nas — u Hrvatskoj — do najnovijih vremena.

* * *

Izim stolne crkve u Poreču u Istri i mnogih manjih u Dalmaciji nemamo mi — barem u užoj Hrvatskoj — crkvi u starokršćanskom (bazilikalnom i centralnom), a ni u bizantinskom slogu. U romanskom slogu su tek donekle, ali „u novije vrijeme" ukrašene crkve sv. Petra, sestara milosrdnica i grčko-istočna u Zagrebu. I gotičkih crkvi imamo malo, a i te „posve" gotičke su rijetke. Posve gotičkih imamo: Stolnu crkvu i župnu sv. Marka u Zagrebu, Kapelica na groblju u Lipovcu (Slavonija). Djelomično gotičkih imamo: Franjevačku sv. Franje u Zagrebu (glavna ladja gotički rekonstruirana), Franjev. župnu u Našicama i Šarengradu (poslije

barokizirane), Franjev. župnu u Iloku, unijatsku stolnu u Križevcima. Gotičke crkve: župna u Osijeku, gor. gradu, u Franjinom dolu (Zemun), Dalju, protestantsku u Zagrebu i romansko-gotska u Djakovu jesu tek u najnovije vrijeme sagradjene. Gotovo sve ostale crkve jesu renaisanske, a ponajviše barokne, osobito one sazidane u prošlom i pretprošlom stoljeću po nekadašnjoj vojnoj Krajini. Medju ovim ima vrlo lijepih, koli samih gradjevina, toli i s lijepim i stilističnim nutarnjim namještajem: žrtvenicima, propovijedaonicama, ispovijedaonicama i t. d. Jedna je velika pogrješka u tim crkvama, da su žrtvenici gradjeni nepropisno. Gotovo sve mensae su od cigle s drvenom dogradnjom. Drveninu crvi rastočiše. Trebalo je obnove. Kolike i kolike se crkve okitiše novim žrtvenicima, ali kakovima? Evo primjera:

U lijepom i velikom slavonskom selu nekadašnje brodske pukovnije sagradjena je u „baroknom“ slogu katolička župna crkva svršetkom 18. stoljeća. Svetište je više kvadratično s poluelipsastom apsidom. U toj apsidi sagradjena je u istom slogu arhitektura i dekoracija, koja nadopunjava glavni žrtvenik. U sredini te arhitekture je ovelika gore poluokrugla slika, a nad njom plastično izradjeno i pozlaćeno božje oko, sa zrakama optočeno, s oblacima i andjelskim glavicama. Lijevo i desno su po jedan uglasti stubok (pilaster), a do istog po jedan okrugli stup. Sve s lijepim korintskim glavicama. Stuboci i stupovi nose barokno-korintske grede i profile, nad kojima se nalaze sa svake strane po jedna vaza i po jedan mali andjelak. Ispred stuboka nalazi se po jedan kip (statua). Oko jedan metar i pô ispred te arhitekture nalazi se barokna menza sa svetoshraništem (tabernaculom), nad kojim je bilo kao završetak srebrno jagnje, kako leži na knjizi zatvorenoj sa sedam pečata. Lijevo i desno od svetohraništa kleči po jedan oveći angjeo. U ostaloj crkvi, u glavnoj ladji, bila su dva jednostavna doduše barokna žrtvenika i jedan treći bogatiji, a taj je još i danas; i da se s malo troška popravi, mogao bi još dùgo spominjati na — makar i jednostavno — lijepo i stilističko uredjenje iste crkve. Osim toga su bile u crkvi dvije ispovijedaonice, propovijedaonica, krstionica, te jednostavne hrastove klupe. Sve lijepo u baroknom slogu crkve. Prije 6—7 godina počeše s obnavljanjem nutrašnjeg uredjenja. Svjetovao sam, da se stara ona barokna arhitektura (pošto je u dobrom stanju) s malo troška (oko K 1000) popravi, a s ostatkom — od kojih K 3000 — da se napravi menza i tabernaculum, slično ondašnjem, ali iz kamena. Čini mi se, da je taj moj savjet došao prekasno, jer je novi oltar valjda već bio naručen u Novom Sadu. Ali što mislite u kojem slogu? — U gotskom!!! Menza s drvetom obložena: uopće sav oltar od mekoga drva — šareno naličen. Da bude još i više šarenila, to i zidove u svetištu islikaše šareno u gotskom slogu. Ona lijepa barokna arhitektura je odstranjena. I tako se išlo godinu za godinom. Obnavljali se oltari. Sad su i ona dva manja pobočna takodjer gotska. Gotska je i nova propovijedaonica. Fijale (tornjići) propovijedaonice su „morale“ biti savijene, jer je „crkva“ bila „preniska“. Isto tako nakaziše i krstionicu. I sada je od one — negda lijepe crkve — napravljeno pravo ruglo. Ali to još nije sve. Oko iste crkve bila je i lijepa ograda s otprilike 1 metar i više visokim

podzidom te sa četverouglatim stupovima u razmaku oko 3 i pol do 4 metra. Prostor izmedju stupova ispunjavaše drvena hrastova ograda. I to je smetalo. Porušiše sav zid, svu ogradu, koja je bila dosta slikovita i lijepo dolikovala crkvi, te postaviše novu, neukusnu, željeznu ogradu. — A zašto? Radi trajnosti? Željezna ograda treba mnogo pažnje i njege. Ako ne ćemo, da nam zardja i propadne, moramo je bar svake 3.—4. godine na novo ličiti uljenom bojom. A to i onako skupu ogradu poskupljuje još i više. A da su onu staru isto onako obnovili, kako je i bila, bilo bi kud i kamo ljepše, a imali bi za dvije trećine manje troška. Hrastovo bi drvo dobili od brodske imovne općine ili badava ili uz jevtinu cijenu, a izradili bi je sami župljani, dobri drvodjelci.

U nedalekom jednom selu dao je opet u isto tako lijepoj — ako ne i ljepšoj — baroknoj crkvi moj saučenik, a sada župnik, napraviti u Tirolu glavni žrtvenik u romanskom slogu, a jer srećom nije imao dosta novaca, dao je dva krasna postrana barokna žrtvenika samo pristojno obnoviti. I tako je upravo milota pogledati tu crkvu, kad je samo gledamo zastrvši si rukama ili čimgod glavni žrtvenik, da ga ne vidimo.

Prije dvije godine sastao sam se s jednim župnikom, dobrim patriotom, pak sam mu se na sve ovo tužio. A on će mi: „I ja sam dao obnoviti svoju crkvu, ali moja je romanska.“ Poznavajući tu crkvu rekoh mu, da nije. „Ali jeste, i kotar. inžinir je rekao, da je romanska, pak sam je i tako uredio.“ Pitao sam ga, po čemu misli, da je romanska. „E, pak ima okrugle lukove, poluokrugle prozore, poluokruglu apsidu.“ Ja sam mu sada rastumačio, kako se vara i pokazao mu, da je i njegova crkva barokna. I bilo mu žao. I takovih bih primjera mogao sijaset nabrojiti. Jevtimbeni oglasi u „Narodnim Novinama“ spominjali su toliko puta pri opravku i popravku crkvi kao uvjet romanski slog.

Šteta je, što naše prečasno svećenstvo ne uči poznavanje i razlikovanje crkvenih slogova. U novije vrijeme putuju gospoda mnogo po svijetu, ali kako vidimo slabe od toga koristi. Malo šta vide i nauče. Pa kada već ne znaju, bilo bi dobro, da se obrate na kojeg stručnjaka i da ga za savjet zapitaju, te da rade onako, kako treba, t. j. neka opravljaju i popravljaju crkve i namještaj u slogu, u kojemu je crkva gradjena. A ako to baš ne mogu, tada neka rade radije u suvremenom ili još bolje u narodnom slogu. Bit će bolje i opravdanije negoli naopako. Zar to nije smiješno i bezrazložno, da je crkva gradjena pred kojih 130 godina, a da su žrtvenici i ostali namještaj u slogu, koji je bio u modi pred 500 godina.

Drugačije se to dogadjalo u svijetu. Ima crkvi, koje su se počele graditi prije 1000 godina — u bizantinskom slogu, pak ima na njima i romanskog i gotskog te renaisanskog, pače i baroknog sloga. I to se ne može uzeti za zlo. U stanovito doba radili su ljudi bizantinski, pak romanski, gotski i t. d. Svaki je znao raditi onako, kako se radilo baš u njegovo doba života. I sama crkva sv. Petra u Rimu zamišljena u renaisansi, završena je u baroku. U gotskoj crkvi sv. Stjepana u Beču ima žrtvenika i nadgrobnih spomenika svakakvoga, da i baroknoga sloga, — ali sve samo slogova, koji su se razvili iza gotičkog. I u našoj zagre-

IVAN RENDIĆ: SAN.

bačkoj stolnoj crkvi bilo je renaisanskih i baroknih žrtvenika (šteta da su ih maknuli), a i sada je propovijedaonica barokna, i nikom već ne pada na pamet, da je makne. Nikome ne smeta.

Ali smeta onaj obratni postupak, što sam ga istaknuo u ovih par sela. A zar i nije to čudnovato? Kada mi trebamo za sebe odijelo, odijevamo se po modi. Ne ćemo da se oblačimo kao naš djed, pradjed i t. d. Kada trebamo pokućstvo, kupujemo opet najmodernije, ili kada hoćemo nadokupiti koji komad pokućstva, tada tražimo da bude u istom slogu, kako su i ostali komadi, što se nalaze u toj sobi: recimo na pr. njemačka renaisansa ili barok. Pa kada to tražimo za se i za svoju kuću, zašto ne bi isto tražili još prije za kuću božju, za crkvu?

Koncil u Pragu g. 1860. propisuje u § 19.: „Ako se grade novi žrtvenici ili se ruševni popravljaju, tada moraju gledati crkveni predstojnici, da ovi budu u istom slogu, u kojemu je i crkvena gradjevina.“ Ako dakle imamo popravljati ili nanovo urediti koju crkvu, tada činimo to i zahtijevajmo, da bude u istom slogu, u kojemu je i crkva. Mi plaćamo, ali mi i zahtijevajmo, pa ako već hoće gospoda Tirolci ili koji drugi majstori da prave s nama posao, neka rade onako, kako mi hoćemo, i kako treba da se radi. A ako baš ne možemo naći nikako majstora, koji zna raditi u odnosnom crkvenom slogu, tada radije zahtijevajmo izradbu u suvremenom modernom slogu ili još bolje u našem hrvatskom narodnom. A taj naš hrvatski narodni slog gledajmo upotrebljavati osobito kod crkvi, koje su neodredjenoga sloga, nadalje zahtijevajmo narodni slog i kod crkvenih novogradnja. Neka gg. arhitekti malo razmišljaju, neka se trude. A uz dobru volju i svagdanji zahtjev hrvat. preč. svećenstva, da se u crkvama, na crkvama, na nutarnjem uredjaju, na misnom odijelu, zastavama, crkvenom posudju i t. d. upotrebljuje izrično i samo *hrvatski narodni slog*, učinili bi samo svoju domorodnu dužnost i pripomogli procvatu domaćeg obrta i umjetnosti Bogu na slavu, sebi na ponos. Zahtijevajmo to svagda i uporno, pa ako ne će i ne može jedan graditelj, hoće drugi. Već će se koji naći. A zašto se ne bi naš hrvatski narod molio dragom Bogu u svojoj narodnoj crkvi?

ZVONO LJUBAVI.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Na vrh briega stari hram se diže,
Na po trošan . . . u podrti gine,
Ali dodji k njemu malo bliže,
Pa da čuješ zvono od miline,

Kad zazvoni — kada Višnjeg slavi,
Tada, dušo, do neba se vini — —
To je moje srce — zvon ljubavi
U starom hramu — ljudskoj podrtini.

RIJEKA: ULICA TORRE.

MLADI KRALJ.

Napisao OSCAR WILDE. Preveo FRAN GALOVIĆ.

Bila je to noć prije njegova krunisanja, i mladi je kralj sjedio sam u svojoj divnoj odaji. Njegovi su dvorjanici bili svi otpušteni, i sagnuvši se po ceremonijoznom običaju onoga doba, uputiše se u veliku dvoranu palače, da prime posljednje upute vrhovnoga meštra ceremonija, jer se nekolicina njih vladala posve obično, a ne treba ni spominjati, kako to na dvoru pravi veliku smetnju.

Dječak, — jer on je bio još dječak, u svojoj šesnaestoj godini — nije bio žalostan, što su otišli, i baci se s dubokim uzdahom izbavljenja na meki jastuk svoga izvezenog loga; ležao je tuj plamenih očiju i rastvorenih ustiju kao garavi šumski faun ili kao mlada divlja zvijer, što su je lovci uhvatili. I odista njega su lovci našli. Nabasali su na nj gotovo slučajno, kad je bosonog, s frulom u ruci, išao za stadom ubogoga kozara, koji ga je othranio, i čijim ga sinom uvijek do tada držahu. Dijete jedinice staroga kralja, poteklo iz tajnoga braka s nekim, koji je rodom i plemenom bio daleko za njom, — s nekim strancem, kazivahu jedni, koji je divnim čudom svoje svirke mladu kraljevnu začarao, da ga je morala ljubiti; a drugi su opet govorili, da je to bio neki umjetnik iz Rimina, kome je kraljevna mnogo, možda i odveć časti iskazala, i koji je s mjesta iz grada nestao, a da nije svoj posao u katedrali ni dovršio —, njega su, bila mu je jedna nedjelja dana, otkinuli od usnule majke i predali nekom prostom seljaku i njegovoj ženi, što nijesu imali djece i stanovali su u odaljenom dijelu šume, kuda bi i jahač trebao iz grada čitav dan. Žalost ili kuga, kako je tvrdio dvorski liječnik, ili, kako su dokazivali neki, brzi talijanski otrov, pružen u vrču mirisavog vina, umorio je već za jedan sat, kako se probudilo, bijelo djevojče, što ga je rodilo; i kad je vjerni glasnik, što je dijete na oblučju nosio, sa svog umornog konja sjašio i pokucao na vrata pastirske kolibe, tada spustiše lešinu kraljevne u otvoreni grob, iskopan onkraj gradske kapije na zapuštenome groblju, — grob, gdje je ležala, kako se govorilo, već druga lešina, lešina mladoga čovjeka, čudesne neznane ljepote, a ruke mu bijahu svezane na ledjima sa zauzlanim konopcem, na prsima se vidjelo mnogo crvenih rana.

To je bila ta pripovijest, što se šaputala. Sigurno je bilo, da je kralj na smrtnoj postelji, možda mučen kajanjem poradi svog velikoga grijeha, a možda i u želji, da kraljevstvo ostane na njegovoj lozi, zapovjedio, da se pošalje po dječaka i priznao ga pred nazočnim vijećem svojim nasljednikom.

I čini se, da je od prvoga časka svojeg priznanja pokazivao znacima onu neobičnu strast za ljepotom, koja je tako imala na njegov život utjecati. Oni, koji su ga kroz redove soba pratili, što bijahu za nj odredjene, govorili su često o kriču veselja, koji se oteo njegovim usnama, kad je spazio fina odijela i bogate dragulje, priredjene za nj, i o gotovo divljoj radosti, s kojom je zbacio sa sebe svoj prosti kožnati haljinac i hrapavi plašt od ovčijeg runa. Dašto, katkada je žalio za lijepom slobodom svojega šumskoga života, i bio je uvijek pripravan, da se ražesti

RIJEKA: OBALA SZAPARIJEVA.

radi dosadnih dvorskih ceremonija, ali prekrasna palača —, La Joyeuse', tako su je zvali, — kojoj je on bio gospodar, činila mu se kao neki novi svijet, što je stvoren samo njemu na veselje; i kadgod je mogao uteći iz vijeća ili iz odaje za primanje, bježao bi niz velike stepenice dolje, gdje su stajali lavovi iz pozlaćena tuča, i gdje su stube bile od sjajnoga porfira, polazio je od sobe do sobe, od hodnika do hodnika kao onaj, što u ljepoti traži balzam za svoj bol, u neku ruku ozdravljenje od bolesti.

Na tim putovima otkrivanja, kako ih je on običavao nazivati — i odista bili su to za nj putovi kroz zemlju čudesa —, pratili su ga često vitki, plavokosi paževi sa uzvitlanim plaštevima i veselim, drhtavim vrpcama; ali češće bi ostajao sam, jer je brzo osjetio, da se tajne umjetnosti najbolje spoznavaju u samoći, i da ljepota, kao i mudrost, onoga ljubi, koji joj se osamljen klanja.

Mnogo čudnih pripovijesti kazivalo se u to doba o njemu. Govorili su, da ga je neki moćni načelnik, koji je došao, da ga pozdravi vatrenim govorom u ime gradjana, vidio, kako u pravoj pobožnosti kleči pred velikom slikom, što je upravo došla iz Venecije i prikazivala poklonstvo nekim novim bogovima. Drugi put nijesu znali za nj nekoliko sati i nakon dugoga traženja nadjoše ga u maloj sobi sjevernoga tornjića, gdje zuri, prepun ushićenja, u jednu grčku gemu, a u njoj bijaše izrezan lik Adonisa. Vidjeli su ga, tako se barem pripovijedalo, kako je svoje vruće usnice utisnuo na mramorno čelo starinskoga kipa, što ga kod gradnje kamenoga mosta nadjoše u koritu rijeke, i na njem je bilo napisano ime bilinskoga roba Hadrijana. Čitavu je noć proveo promatrajući bljesak mjesečine na srebrnom kipu Ediniona.

Začaravahu ga svakako neobične i skupocjene stvari i u vrućoj želji, da ih što više ima, razaslao je mnogo trgovaca, jedne, da pribave od surovih ribarskih naroda sjevernoga mora jantar, druge u Egipat, da traže one neobične zelene tirkize, što se nalaze u grobovima kraljeva i mora, da imaju magičnu moć, druge opet u Perziju po svilene sagove i posudje sa slikarijama, a neke u Indiju, da kupe gaze i zvučne slonove kosti, adulara i narukvica iz nefrita, sandalovine i plavih emalja i šalova iz fine vune.

Ali najviše se brinuo za odijelo, što će kod svoga krunisanja nositi, odijelo, odatkano iz zlata, za krunu, posutim rubinima i za žezlo s redovima i kolutima biserja. Da, o tom je on razmišljao i večeras ležeći na svom skupocjenom logu i gledajući veliku gomilu jelovine, što je u kominu izgarala. Nacrte, što su došlio d najslavnijih umjetnika, pokazaše mu pred više mjeseci, i on je zapovijedio, da radnici rade dan i noć, kako bi sve izveli, pa da se pretraži cio svijet i nadju dragulji dostojni ovoga posla. On je u mislima gledao sebe, gdje stoji pred velikim oltarom katedrale, obučen u raskošno odijelo, smiješak poigrava oko njegovih dječačkih usana i zadržava se tamo i uspiruje u njegovim tamnim, šumskim očima blještavi sjaj.

Nakon nekoliko časova on ustane, nasloni se na izrezani zaslon kamina i obzre se po slabo osvijetljenoj odaji. Stijene su bile zavješene bogatim gobelinima pokazivajući triumf ljepote. Veliki ormar, uložen s ahatima i lapislazulijem, ispunjaše jedan ugao, a nasuprot prozoru stajao je

RIJEKA: LUKA.

neobično izdjelan ormar s pregradima, s poljima od laka, zlatne pozlate i zlatnoga mozaika, i na njem su bili nježni vrčevi iz venecijanskoga stakla i jedna kupa iz tamno isprutanoga oniksa. Blijedi cvijetovi maka bili su izvezeni na pokrivaču kreveta, kanda su ispali iz umornih ruku sna, a visoki, ubraždeni štapovi slonove kosti nosili su baršunasti baldakin, odakle se izdizali, kao bijela pjena, veliki strukovi nojeva perja k blijedome srebru kasetiranoga stropa. Nasmijani Narcis iz zelenoga tuča držao je sjajno ogledalo povrh glave. Na stolu je stajala plosnata posuda od ametista.

Napolju je razbirao silnu kupolu katedrale, što se činila kao mjehur sapuna nad zasjenjenim kućama, i umorne straže, što su prolazile gore i dolje na zamagljenoj terasi na rijeci. Daleko, u nekom vrtu, pjevaše slavuj. Laki miris jasmina prodirao je kroz otvoreni prozor. On zabaci smedje pramove s čela, uzme lutnju i prodje prstima preko žica. Njegove se teške trepavice spuste, i neka neobična umornost spopane ga sasvim. Nikada nije tako jasno i s tako silnom radošću osjetio čar i tajnu ljepote.

Kad je s tornja odbijala ponoć, prihvati on zvonce. Njegovi paževi unidju, razodjenu ga s mnogo ceremonija i naliju mu ružičnu vodu na ruke i razaspu cvijeće na njegov jastuk. Nekoliko časaka nakon toga, što su otišli, on pade u san.

I kad je zaspao, sanjao je san, i to bijaše njegov san: Bilo mu je, kanda stoji u nekoj dugoj, niskoj potkrovnici, izmedju škripanja i zvečanja mnogih tkalačkih stanova. Slabo danje svijetlo prodiraše kroz rešetke prozora i otkrivaše mu mršave prikaze tkalaca, što bijahu nad okvire sagnuti. Blijeda, boležljiva djeca ćućala su na debelim gredama. I kadgod bi čunak proveli kroz osnovu, podigoše teško brdo, i kad su čunak zadržali, puštali bi da brdo padne i da pritisne niti skupa. Njihova su lica bila upala od gladi, a tanke su se ruke tresle i drhtale. Nekoliko je mršavih žena sjedjelo kod stola i šivalo. Strašan zadah ispunjaše prostor. Zrak je bio zagušljiv i težak, a sa stijena je kapala i curila voda. Mladi kralj podje k jednome tkalcu i pristupi k njemu i pogleda ga.

Ali tkalac ga pogleda mrko i reče:

„Što me gledaš? Jesi li ti uhoda, što ga je gospodar nad nama postavio?“

„Tko je tvoj gospodar?“ upita mladi kralj.

„Naš gospodar!“ poviče tkalac gorko. „On je čovjek kao i ja. Jedna je samo razlika medju nama, — on nosi lijepo odijelo, a ja hodam u traljama; i ja sam slab od gladi, dok on trpi od preobilja.“

„Zemlja je slobodna,“ reče mladi kralj, „i ti nijesi ničiji rob.“

„U ratu“, odvrati tkalac, „zarobljuju jaki slabe, a u miru zarobljuju bogataši siromahe. Mi moramo raditi, da živimo, a oni nam daju tako jadnu plaću, te umiremo. Mi radimo za njih čitav dan, i oni zgrću zlato u svoje ormare, ali naša djeca venu prije svoga vremena, i lica onih, koje ljubimo, postaju tvrda i zla. Mi gazimo grožđje, a drugi pije vino. Mi sijemo žito, a naša žitnica ostaje prazna. Mi nosimo okove, ma da ih nitko ni ne vidi, a mi smo robovi, ma da nas ljudi slobodnima zovu.“

„Da li je to odista tako?“ upita kralj.

„To je odista tako,“ odgovori tkalac, „kod mladih kao kod staraca,

SUŠAK: STROSSMAYEROVA ULICA.

kod žena kao kod muškaraca, kod malene djece kao i kod onih, što ih godine prignuše. Trgovci nas tlače, i mi moramo činiti, što nam oni zapovijedaju. Svećenik jaše mimo nas brojeći zrnca svoje krunice, ali nikoji se čovjek ne brine za nas. Kroz naše ulice bez sunca povlači se siromaštvo gladnih očiju, a nablizu je slijede grijesi nabrekla lica. Bijeda nas budi jutrom, a sramota sjedi kraj nas noću. Ali šta je tebi do toga? Ti nijesi izmedju nas. Tvoje je lice odviše srećno.“

I on se okrene namrgodjen odatle i baci čunak kroz stan; i mladi je kralj vidio, da je u nj uvedena zlatna nit.

I spopane ga veliki strah i upita tkalca:

U DALEKI-SVIJET.

„Kakovo je to odijelo, što ga ovdje tkeš?“

To je odijelo za krunisanje mladoga kralja“, odvrati on; „što je tebi stalo do toga?“

I mladi kralj glasno krikne i probudi se; i gle, on je bio u svojoj odaji, i kroz prozor je vidio veliki mjesec, medene boje, kako visi u zazamračenom uzduhu.

I on usne opet i sanjaše, i to je bio njegov san: Bilo mu je kanda leži na palubi velike galije, gdje je veslalo stotinu robova. Na sagu kraj njega sjedio je gospodar galije. Bio je crn kao ebanovina, a turban mu bijaše iz crvene svile. Velike naušnice od srebra vukle su debele njegove uši dolje, a u rukama je držao dvije bjelokosne posudice vage.

Robovi bijahu goli osim razderanih pregača oko bedara

i svaki je bio sa svojim susjedom okovan. Vruće ih je sunce peklo potpunom žegom, a crnci su trčali kroz prolaz gore i dolje i bičevahu ih bičevima od kože. Oni su pružali mršave ruke i provlačili teška vesla kroz vodu. Slana je pjena letjela pred zavinutom ladjom.

Napokon prispiju u mali zaliv i počnu ga istraživati. Laki je vjetar

ANDJEO ČUVAR.

duvao s obale i prekrio palubu i jedra finim, crvenim pijeskom. Tri Arapa dojašu na divljim magarcima i bace koplja prema njima. Gospodar galije uzme išarani luk u ruku i ustrijeli jednoga od njih u grkljan. On padne teško na suho tlo, i njegovi drugovi odjašu. Slijedila ih je neka žena u žutoj kopreni polako na devi i obazirala se od časa do časa prema lešini.

Čim su bacili sidro i jedra smotali, spuste se crnci u donji prostor i donesu dugačke ljestve od užeta gore, na kojima su visjeli teški olovni utezi. —

Gospodar galije pričvrsti krajeve na dvije željezne kuke i baci ih preko boka. Onda uzmu crnci najmladjega izmedju robova, skinu mu okove, napune mu nosnice i uši voskom i privežu mu teški kamen o bokove. Umorno je silazio ljestvama i nestao u moru. Nekoliko se mjehurića izdiglo, gdje je on potonuo. Par drugih robova gledaše radoznalo preko ladje. Naprijed na kljunu galije sjedio je čovjek i tjerao morske pse udarajući jednolično u svoj bubanj.

Nakon nekoliko vremena izadje ronilac iz vode i penjao se ljestvama teško dišući. Držao je biser u desnici. Crnci mu ga oduzmu i potjeraju ga natrag. Robovi su zaspali na svojim veslima.

Opet i opet dolazio je on gore i donosio svaki put sa sobom prekrasni biser. Gospodar galije bi mu odmjerio težinu i spremio ga u malu kesu od zelene kože.

Mladi je kralj htio govoriti, ali kao da mu se jezik prilijepio o nepce i usnice ga ne htjedoše poslušati. Crnci su čavrljali medjusobno i počeše se prepirati za niz sjajnoga biserja. Dva su ždrala kružila neprestance nad brodom.

Na to dodje ronilac po zadnji put gore, a biser, što ga je donio sa sobom, bio je ljepši nego li sve biserje Ormuzda, bijaše oblikom jednak punome mjesecu, a bjelinom bijaše ljepši od jutarnje zvijezde. Ali lice mu je bilo neobično blijedo, i kad se srušio na palubu, navre mu krv na nos i na uši. Tresao se još neko vrijeme, a onda se smiri. Crnci slegnu s ramenima i bace truplo u more.

A gospodar galije se nasmije, ispruži ruku i primi biser, i kad ga je vidio, pritisne ga na svoje čelo i pokloni se.

„Taj će biser“, reče on, „biti za žezlo mladoga kralja“, i on dade znak, da sidro podignu.

Kad je mladi kralj to čuo, krikne glasno i probudi se, a kad je pogledao kroz prozor, opazi, kako praskozorje dosiže dugim, sivim prstima izblijedjele zvijezde.

I on usne opet i sanjaše, i to je bio njegov san: Bilo mu je, kao da ide tamnom šumom, u kojoj su visjeli neobični plodovi i divni, otrovni cvjetovi. Guje su sičale za njim, kad je prolazio, a sjajne šarene papige lijetale su kriještеći od grane na granu. Goleme kornjače ležahu spavajući na vrućem blatu. A drveće bijaše puno majmuna i pauna.

Išao je tako dalje i dalje, dok nije došao na rub šume, i opazi ovdje silno mnoštvo ljudi, koji su radili u koritu isušene rijeke. Oni su vrvjeli na pećinama kao mravi. Kopali su duboke jame u zemlji i silazili unutra. Nekoliko ih je lomilo pećinu s velikim trnokopima; neki su rovali u pijesku. Oni su kidali kaktus s korijenjem i gazili rumene cvijetove. Svi se žurili naokolo i dovikivali jedan drugome, i nitko nije bio bez posla.

Iz tame jedne spilje gledahu ih Smrt i Lakomost, i Smrt reče: „Ja sam umorna; daj mi trećinu od njih i pusti me da odem.“

Ali Lakomost skrene glavom.

„Oni služe meni“, odgovori ona.

A Smrt joj reče: „Što držiš to u ruci?“

„Imam tri žitna zrna,“ odvrati ova; „što te briga zato?“

„Daj mi jedno od njih,“ poviče Smrt, „da ga posadim u svome vrtu; samo jedno mi daj, i ja ću otići.“

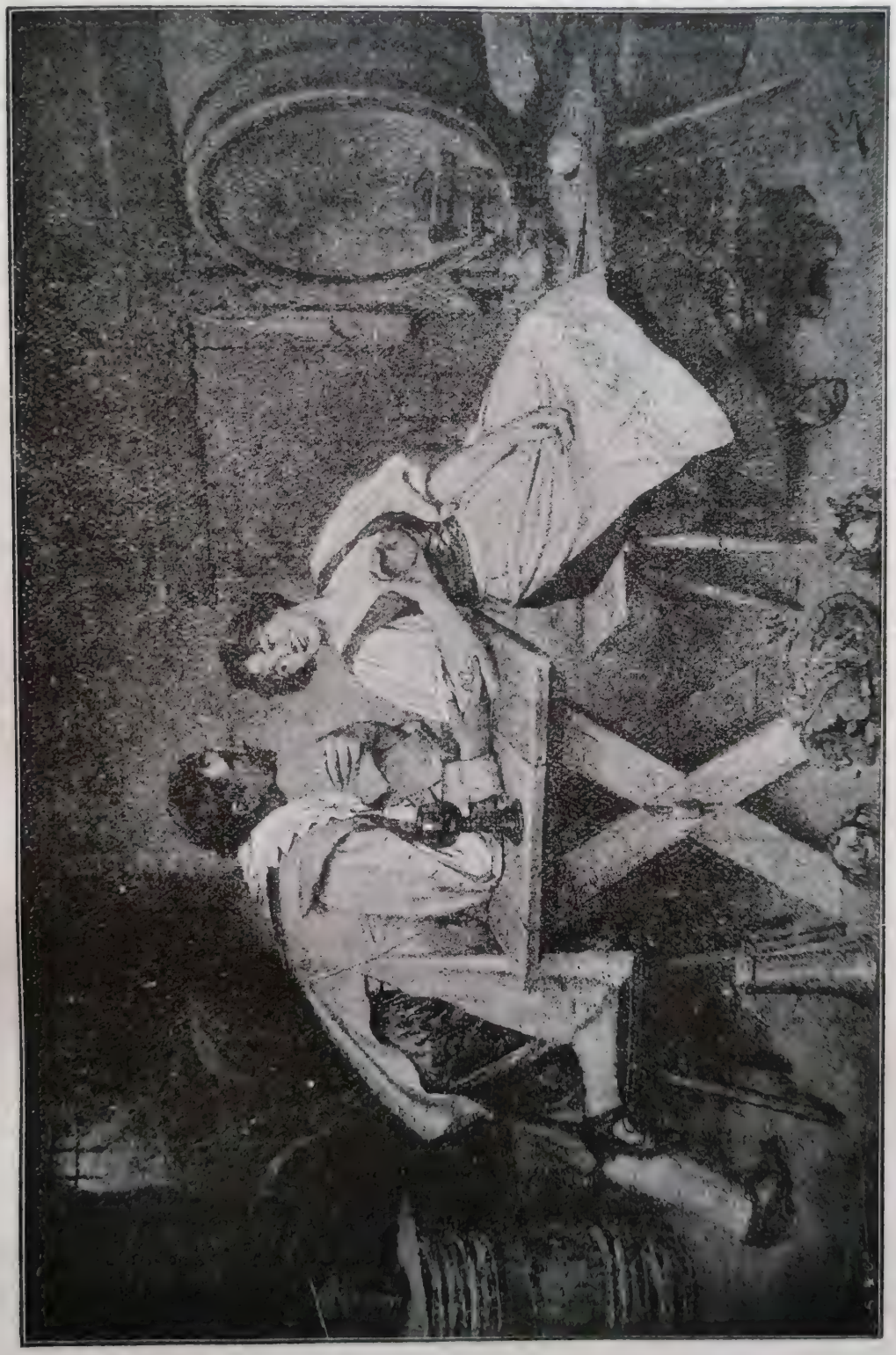

VOLIŠ LI ME?

„Ja ti ne dam ništa,“ reče Lakomost, i sakrije ruku u nabor svoje haljine.

A Smrt se nasmije, uzme jednu posudicu i zagrabi je u kalužu, a iz posudice izadje strašna groznica. Prolazila je ljudskim mnoštvom, i trećinu je svalila mrtve. Za njom se vukla hladna magla, i vodene su je zmije pratile.

I kad Lakomost ugleda trećinu mnoštva mrtvu, udari se u prsa i zaplaka. Ona se udarala o svoja besplodna prsa i vikala glasno.

„Ti si umorila trećinu svojih slugu," zavikne ona, „idi otale. U tatarskim je bregovima rat, i obadva kralja te dozivlju. Afganci su utukli crnoga bika i polaze u boj. Oni udaraju kopljima o svoje štitove i nasadili su već gvozdene šljemove. Što ti je stalo do moje doline, da ovdje ostaješ. Idi otale i ne vraćaj se više."

„Dobro", odvrati Smrt, „ali prije dok mi ne daš jedno žitno zrno, ne odlazim."

Ali Lakomost je skretala glavom.

„Ja ti ne dam ništa," promrmlja ona.

A Smrt se nasmije i podigne crni kamen i baci ga u šumu, a iz guštare divljih životinja dodje malerija u odjeći plamenoj. I prolazila je mnoštvom i doticala ga se, i svaki, koga se dotakla, umre. Trava je venula pod njenim stopama, kuda je išla.

I Lakomost se zgrozi, i pospe si glavu pepelom.

„Ti si okrutna," zavikne ona; „ti si okrutna. U zidovima opasanim gradovima indijskim vlada glad, i cisterne su presušile u Samarkandu. U zidovima opasanim gradovima Egipta vlada glad, a skakavci su došli iz pustinje. Nil nije svojih obala poplavio, i svećenici su prokleli Izidu i Ozirisa. Idi k ovima, koji te traže, a ostavi moje službenike."

„Dobro," uzvrati Smrt, „ali prije nego li mi ne daš jedno žitno zrno, ne idem otale."

„Ja ti ne dam ništa," reče Lakomost. A Smrt se nasmije opet i zazvižda kroz prste, jedna žena doleti zrakom. „Kuga" stajaše napisano na njezinu čelu, a oko nje lijetaše jato gladnih jastrebova. Ona prekrije dolinu svojim krilima, i nitko ne ostade na životu.

I Lakomost odleti vičući kroz šumu, a Smrt skoči na svoga crvenoga konja i odjaše odavde, i njezin konj bijaše brži od vjetra.

A iz blata na dnu kotline dopuze zmajevi i odurne zvijeri s ljuskama, i šakali dotrče pijeskom i udisahu zrak svojim nozdrvama.

A mladi je kralj plakao i pitao: „Tko su bili ovi ljudi, i što su tražili?"

„Rubine za krunu nekoga kralja", odgovori netko stojeći za njim.

I mladi se kralj prestravi i okrene se i opazi čovjeka, obučena kao poklonika, gdje drži u ruci srebrno ogledalo.

On problijedi i upita:

„Za kojega kralja krunu?"

A poklonik uzvrati:

„Pogledaj u ogledalo, pa ćeš ga vidjeti."

I on pogleda u ogledalo i opazivši svoje lice krikne glasno i probudi se, a jasno je sunčano svijetlo strujilo u odaju, i na drveću u vrtu pjevahu ptice.

A kancelar i visoki državni činovnici stupiše unutra i pokloniše mu se, a paževi mu doniješe odijelo od zlatnoga tkanja i postaviše krunu i žezlo preda nj. I mladi kralj pogleda obadvije stvari, i bijahu prekrasne.

One bijahu krasnije od svega na svijetu, štogod je dosada vidio. Ali on pomisli na svoje sne i reče velikašima:

„Nosite ove stvari odavde, jer ja ne ću da ih obučem.“

PRVA ŽRTVA MODE.

I dvorjanici bijahu osupnuti, a neki se medju njima smijahu misleći, da se on šali.

Ali on im progovori još jednom strogo i reče:

„Uzmite ove stvari i sakrijte ih preda mnom. Ma da i jest dan moga

krunisanja, ja ih ne ću nositi! Jer na tkalačkome stanu briga i bijelim rukama bola satkana je ova moja odora. Krv je u srcu rubina, a u srcu biserja je smrt.“ I on im ispriča svoja tri sna.

A kad su dvorjanici čuli sne, pogledaju se i prošapću:

„Zacijelo, on je poludio, jer što je san nego san, a prikaza prikaza? Šta je u tom istine, da se čovjek zato brine. Pa što da činimo sa životom onih, koji za nas rade? Zar da čovjek ne jede kruha, dok nije vidio kruha, dok nije vidio sijača, i zar da ne pije vino, dok nije govorio s vinogradarom?“

A kancelar progovori mladome kralju i reče:

„Moj gospodaru, ja te molim, ostavi se crnih misli i obuci ovo lijepo odijelo i stavi krunu na svoju glavu. Jer kako će narod znati, da si ti kralj, ako ne budeš kraljevski odjeven?“

I mladi ga kralj pogleda.

„Zar je to odista tako?“ upita on. „Zar me ne će priznati kraljem, ako ne budem obučen u kraljevsko odijelo?“

„Oni te ne će priznati, gospodaru“, poviče kancelar.

„Ja sam mislio, da je bilo ljudi, koji bijahu kraljevski,“ odvrati on, „ali moguće da i jest tako, kako kažeš. Pa ipak ja to odijelo ne ću nositi, niti ću dati da me okrune ovom krunom; već kako sam došao u palaču, tako ću je i ostaviti.“

I on zapovijedi, da svi izadju osim jednoga paža, kojega je zadržao pri sebi, jednoga dječaka, koji bijaše godinu dana mladji od njega samoga. Toga je dječaka zadržao, da ga poslužuje; pa kad se u bistroj vodi okupao, otvori veliku, starinsku škrinju i izvadi svoj prosti kožnati zobunac i rutavi plašt, što ih je nosio, kad je na brežuljku čuvao kudrave koze pastira. On se obuče u to, a u ruke uzme svoj prosti pastirski štap.

A mali paž otvori začudjeno velike plave oči i reče smiješeći se:

„Moj gospodaru, ja vidim tvoje odijelo i tvoje žezlo, ali gdje ti je kruna?“

I mladi kralj otkine jednu granu s divljega grma, što se penjao balkonom, savije ga načinivši vijenac i postavi ga na svoju glavu.

„To neka bude moja kruna,“ odgovori on.

I tako obučen ode iz svoje odaje u veliku dvoranu, gdje su plemići čekali na nj.

A plemići su se rugali, i nekoliko ih dovikne:

„Moj gospodaru, narod očekuje svoga kralja, a ti mu pokazuješ prosjaka,“ a drugi bijahu bijesni govoreći:

„On nanosi sramotu našoj državi, i on nije zavrijedio, da bude naš vladar.“

Ali on nije odgovorio ni jedne riječi, već ode napolje i sidje sjajnim porfirnim stubištem dolje i kroz tučana vrata napolje i uspne se na svog konja jašući prema katedrali, a mali je paž kraj njega bježao.

A narod se nasmije i reče:

„To jaše kraljev ludjak,“ i rugahu mu se.

Ali on pritegne uzde i reče:

„Ne, jer kralj sam ja.“ I on im pripovijedi svoja tri sna.

I jedan čovjek stupi iz mnoštva napolje i reče mu pun gorčine govoreći:

„Gospodaru, ne znaš li ti, da raskoš bogataša ne uzdržaje život siromaha? Vaš sjaj nas hrani, i vaš teret daje nam hljeba. Tvrdome gospodaru služiti, to je gorko, ali je još gorče, ne imati gospodara, za kojega možeš raditi. Zar ti misliš, da će nam gavrani donijeti hranu? Pa kakav lijek ti imaš za sve ovo? Zar ćeš ti reći kupcu: Ti moraš toliko kupiti, a prodavaču: Ti moraš tako prodati? Ja ne vjerujem. Vrati se dakle u svoju palaču i obuci grimiz i skupocjene tkanine. Što se brineš za nas i za naše patnje?“

„Zar nijesu bogataši i siromasi braća?“ upita mladi kralj.

„Jest,“ odgovori čovjek, „a ime bogatog brata je Kain.“

A oči mladoga kralja napune se suzama, i on odjaši dalje izmedju mrmljanja naroda, a maloga paža pograbi strah, i on ga ostavi.

I kad je došao do vratiju katedrale, bace vojnici svoje helebarde preda nj i rekoše:

Što tražiš ovdje? Kroz ova vrata ne smije nitko nego sam kralj.“

I njegovo se lice zarumeni od srdžbe i on im reče:

„Ja sam kralj,“ i potisne njihove helebarde na stranu i ode unutra.

I kad ga stari biskup ugleda, gdje dolazi u pastirskome ruhu, stane začudjeno pred prijestoljem i reče:

„Moj sine, zar je to tvoja kraljevska odora? I kakovom ću te krunom okruniti, i kakvo ću ti žezlo staviti u ruke? Zaista, to bi imao biti za te dan veselja, a ne poniženja.“

„Zar da veselje nosi ono, što je žalost stvorila?“ reče mladi kralj. I on mu pripovijedi svoja tri sna.

I kad ih je biskup čuo, namršti čelo i reče:

„Moj sine, ja sam starac čovjek i već sam u zimi svojih dana, i ja znam, da se mnogo zlih stvari dogadja po svijetu. Divlji razbojnici dolaze s brda i odvlače malenu djecu prodavajući je crncima. Lavovi leže i čekaju karavave i bacaju se na deve. Divlji vepar iskapa žito u dolini, a lisice izgrizu grožđje na brežuljku. Gusari pustoše obale mora i pale ladje ribara i otimlju im mreže. U slanim močvarama živu gubavci i stanuju u kućama od pletene trske, i nitko im se ne smije približiti. Prosjaci se povlače gradovima i jedu svoj kruh zajedno sa psima. Možeš li ti sve to zapriječiti? Zar ćeš s gubavcem spavati ili s prosjakom zajedno jesti? Zar će lav činiti ono, što ti zapovijedaš, ili zar će te divlji vepar poslušati? Zar nije onaj, koji je stvorio bijedu, mudriji od tebe? I zato ja ne hvalim ovo, što si učinio, već ti zapovijedam, da se povratiš u palaču i da dodješ vesela lica u odijelu, dostojnu kralja; a ja ću te okruniti zlatnom krunom i u ruku ću ti postaviti biserno žezlo. A na svoje sanje ne misli više. Teret ovoga svijeta je prevelik za jednoga čovjeka, da ga nosi, a bolovi svijeta su preteški za jedno srce, da ih trpi.“

„Govoriš li ovo u tom domu?“ upita mladi kralj i prodje mimo biskupa i uspne se stepenicama žrtvenika gore i stane pred slikom Hristovom.

On stajaše pred slikom Kristovom, a njemu s desna i s lijeva bijahu divne posude od zlata, kalež žutoga vina i posuda sa svetim uljem. On klekne pred slikom Kristovom, a velike su svijeće gorjele jasno pokraj draguljima posutog ormarića, i dim se tamjana vijao u tankim, plavetnim oblačcima kupolom. On prigne glavu u molitvi, a svećenici u tvrdim, misničkim odorama povuku se od oltara.

I najedared se začuje iz vana, s ulice divlja buka, i unutra provale plemići s golim mačevima i drhtavim perjem i oklopima od sjajnog čelika.

„Gdje je taj sanjar?“ poviču oni. „Gdje je taj kralj, što se obukao kao prosjak? — Taj dječak, što nanosi sramotu našoj državi? Jest, mi ćemo ga utući, jer on nije vrijedan, da nad nama vlada.“

I mladi kralj prigne opet glavu i moljaše, i kad je svoju molitvu svršio, ustane i okrene se i pogleda pun žalosti na njih dolje.

I gledaj! Kroz slike prozora prodre sunčani trak i obaspe ga: i zrake sunčane satkaše oko njega odijelo, što je bilo ljepše od onoga, što su ga njemu u veselje pribavili. Mrtvi štap procvate, i na njem se ukažu ljiljani, bjeliji nego biserje. Suhi trn procvate, i na njem se ukažu ruže, rumenije od rubina. Bjeliji od ljepog biserja bijahu lijerovi, a njihove stabljike bile su od sjajnoga srebra. Crvenije od rubina bile su ruže, a lišće im bijaše od suhoga zlata. On je stajao ovdje u odijelu kraljevskom, i krila draguljima posutog ormarića rastvore se, i sa kristala sjajne monstrance sine divno mistično svijetlo. On je stajao ovdje u odijelu kraljevskom, i slava božja ispunjaše prostor, i činilo se kao da se sveci u izrezanim udubinama kreću. U ponosnom odijelu kraljevskom stojaše on ovdje pred njima, i s orgulja zaore divne melodije, trubači zatrube fanfare, a mladi pjevači zapjevaju.

I narod padne u strahu na koljena, i plemići utaknu svoje mačeve u korice i poklone mu se, i biskupovo lice postane blijedo, i ruke mu zadršću.

„Okrunio te je netko veći, nego li sam ja“, povikne i klekne preda nj natle. —

I mladi kralj sidje dolje od žrtvenika i podje kući izmedju naroda. Ali nitko se nije usudio da mu pogleda u lice, jer to bijaše lice andjela.

SFINGA.

Spjevao I. E. CEROVSKI. (Dinjevac.)

Na kršnoj terasi povrh silnog mora,
Na granitnom visu, usred davna mira,
Leži mirno sfinga ponosna i hladna
U dubokoj šutnji ko boštvo svemira.
Pred njom puklo more nedogledno, tajno,
Za njom kopna tamna i sv'jetovi sunca,
Ne diše nit mari, što se burka more,
Nit što sižu gromi do zemskog vrhunca.

Vjekovi se dugi izredali pred njom
Obliveni krvlju strašne epopeje,
Naraštaje silne vidjela je ljudstva:
Nosili su tovar, a neki trofeje — —
Mnogo se je toga prom'jenilo pred njom:
I ponosne kube i šiljak zvonika,
I vrhovi tvrdi mrkih piramida,
I siromah čovjek i travka s borika — —

Ona svedjer šuti i bešćutna leži
Ko umorna misô silnih mirijada,
Bila nam je boštvo kroz vjekove duge,
Tajna ljudskom rodu što pati i strada.
— O, reci nam, sfingo, bar na koncu reci,
U što sve je prošlo — život, san i misô?
— — — — — — — — — — — — —
U granitu tvrdom zagrebla je nekoć
I odgovor ljudstvu — al ga čovjek 'zbrisô —

PJESME MILANA PAVELIĆA.

Prikazuje ANTE PETRAVIĆ.

Pavelić je svoju zbirku pjesama uredio po stalnoj i odabranoj zamisli, te tako stvorio cjelinu. To je moderno načelo, da se po mogućnosti i same pjesničke antologije urede prama principu jedinstvenosti zamisli, pa neka poetički zbornik izgleda cjelinom. Pogotovo odgovara modernome ukusu i istančanoj umjetničkoj skladnosti, kada su pjesme u zbirci jednoga liričara tako poredane, da sačinjavaju umjetničku cjelinu, pa iz te cjeline iskače glavna i predodredjena koncepcija, namijenjena zbirci.

Na prvom mjestu stavio je uvodnu pjesmu „U zimu“: Pjesnik se razgovara sa svojom golubicom, koju oprema u svijet, a to je njegova poezija, koju ovdje simbolizira golubica. Punim pravom veli, da njegova poezija „diši dušom hrvatskom“. Jer ako ima u nas pjesnika potpuno nacijonalnih, to jest onih, kod kojih je (i nadahnuće, i predmet, i zamisao, i obradba, i oblik) sve narodno, hrvatsko, to je u najvećoj mjeri kod Pavelića. Pavelić nije tražio ništa kod tudjinaca. Ako ima kakva uticaja ne tudjinskoga, nego domaćega, to je u njegovoj formi, — a ta ima nešto Kranjčevićeva u nekim pjesmama. Forma mu je uopće lapidarna, osječita, izrazita, kao u Kranjčevića, ali je jasniji, bistriji u stilu od Kranjčevića, jer je i predmet njegove poezije jasniji i odredjeniji. Po jačini pjesničkoga izraza naliči mnogo Nazoru, ali je od Nazora dotjeraniji. Nazor još traži i muči se, da zgodnim izrazom iskaže svoje grandiozne koncepcije, Pavelić je, kao i Kranjčević, došao do izraza, koji odgovara misli. Nazor hramlje u rimama, Pavelić je u rimovanju umjetnik prvoga reda. Valjda i nema u nas pjesnika, koji je Matoševe zahtjeve rimovanja sa-

vršenije proveo. Još punijim pravom šalje svoju zbirčicu k srcima momačkim, k cvjetnoj mladosti hrvatskoj, koja u srcu nosi Hrista; jer će hrvatska mladost naći u njegovim pjesmama opjevane rodne planine i žala, a pozatim ideale, što pod simbolom masline vode u luku tihe sreće.

Pavelić oživljuje uspomene svoga djetinjstva: rodnu planinu, gdje je proboravio dječakom. Sjeća se najprije svoje susjede, stare bake, s kojom za više godina javljaše stado iz paše na pašu po rodnoj planini. Kad grane proljet, eto njih dvoje iz seoca na planinu. U žarkoj himni proljetnom uskrsnuću prirode s intimnim osjećanjem evocira sve glasove, te ga sjećaju one, koja tiho sniva vječni san („Bakice moja“); samo, kad bi s prirodom svanuo uskrs i njegovoj planinskoj čeljadi. Ali „uskrs planinam još je daleko“. „Nadjá srcé se in — boji!“ rekao bi Simon Gregorčič („Na sveti večer“).

Pošto izazva sjenu drage bakice, priča dalje („U zavjetarju“) potanje svoje sretne dneve u njezinu društvu po planini uz stado i vjerna psa. Elegičnim spominjanjem bakine smrti i „bjelkova“ izginuća završava ta ugodna sjećanja personalnim kazivanjem:

A dječarac mali otišo daleko,
Da u svijetu traži istine i znanja,
Kojekud se bijuć, kud je Božja volja —
I sad eto piše mila spominjanja.

Napose („Oluja“) opisuje oluju u planini i utisak, što ga priroda u tome groznom momentu proizvadjaše na dječarčevu dušu. Kod Pavelića svugdje, pa i ovdje priroda je intimno proživljena i živim slikama oživljena. Prama utiscima, što ih primaše u dušu od oluje i njezina bijesa, i prama osjećajima, što mu se u duši prema tomu začinjahu, kuša i uspijeva da to sve naslika i iskaže stihovima, koji više puta onomatopejski zvuče.

Za sparnih dana u podnevno doba pri otpočitku pričala mu baka priče, koje mu se u duši duboko utisnuše i ostaviše žive slike iz prirodina života. Čuo od nje valjda i neke baladične i legendarne dogadjaje, pa iznosi dva: „Pod gorom“ i „Planinska legenda“. A nekud amo ide i „Šumski osvetnik“, gdje osobitim načinom i stilom žiga ismjehivanjem zatirača gorske šume, nekadanje pjesnikove najdraže družice.

Pjesnik ode u svijet, da traži istine i znanja, ali se duša navraća na djetinje uspomene, koje mu se živo i čvrsto za dušu prikovaše. Kada uporedi gradsko življenje s onim, što ga proveo u planini, diže zanosni hvalospjev „Planini“: Kroz vrijeme proteklo u traženju istine i znanja često ga hvatala želja, da pusti nauku i da se vrati svojoj planini i njezinu životu. Pa niže vrline planinskoga svijeta i života, osobito duševni mir, koji tu vlada,

To mu se čeznuće vraća svaki put i sada u životu, kada je u tako zvanom boljem društvu. Ovi su ljudi bez srca, pa se medju njima ne može nikako da dobro nadje, jer je njegovo srce ostalo uz planinske kućice („Bez srca“). Plemenito djelo, što ga seoska starica učinila („Starinski domak“) uzvisuje i uznosi dotle, da veli, e joj gradske gospodje nijesu dostojne ljubnuti ruku.

Pjesnik, nastupivši život, upoznao nesmiljene jade, što biju prosti narod, pa elegičnim sjećanjem iznaša tužne slike („Umirući dol“, „Podzimnje veče“, „Kroz noć“). Osobito mi je istaknuti elegiju „Stari grad“ (Bakar), u čijem propadanju vidi crnu sliku narodnu, kroz koju se „sav pakao naše sadašnjosti ceri.“

Pjesnik ne gubi nade. Narod je jadan, ali je dobar, bistra uma, žive vjere — pa neće propasti. Iz kukavnih će ga prilika spasiti muževi poput hrvatskoga Atanazija („Čudotvorac“), muževi jake i nepokolebive vjere, duše svijesne, smjele, junačke. Za to upravlja hrvatskoj mladosti gromku davoriju („Junaci“), ali ne kakvu davoriju patriotskih tirada s običnim i stereotipnim frazarijem, već davoriju, što je u isto vrijeme himna junaštvu, živoj vjeri, pregaranju, koje će preporoditi narod i spasiti domovinu.

U „Moru“, to jest u slikanju prizora na moru kao da pjesnik gleda sliku života i kao da se pjesmom vuče misao, da nema pobjede bez borbe.

U drugome se dijelu pjesnik simbolično zaklanja pod maslinu, naime utiče se vjeri, kao onoj, koja će jedino čovjeka u životnoj borbi i razočaranjima dignuti do ideala:

„Pokle je našao lik Hristov i u njemu se uživio („Slikar“), nastoji da zbriše iz duše neugodne dneve i uspomene prošlosti („Prazni dani“), jer u njima nije bilo — Boga.

Sa prozora vjere zagledao se pjesnik u večer, te ga „l' ora, che volge il dolce desio“ diže u vedre i nepomućene sanje, što mu ih u srce ucijepila vjera djetinjstva („Kraj prozora“). Tako jedino nalazi počinka duši („Mir“):

Ocu mira u molitvam srce se otvara milo
Kano krasnome danu rosan napukli cviet,
Odnjekud čuje se šapat čeznuća: oj, kako bi bilo,
Kako bi slatko bilo ovako snijući mrijet!

Kako bi slatko bilo, slušajuć Hristove priče,
Tonuti blaženo tako u smrtni duboki vir,
Pa se probudit, gdjeno kroz priče Isukrst sviće,
Kano sunce kroz grmenje, donoseć vječiti mir!

Taj mir, što ga duši jedino Hrist daje, ne nalazi pjesnik po iskustvu kod bogatih, odličnih ljudi, već se zakopao u srce ispod priproste haljine hrvatskoga pučanina („U našim crkvicama“) i tu je sebi sagradio hram. U tome hramu pjesnik želi kroz vas svoj život biti kandilom Hristu.

S „Čovjekom“ istupa sinteza svih pjesnikovih vjerskih misli: — i nemirno je, Gospode, srce naše, dok ne otpočine u Tebi (sv. Augustin). Tom se sintezom u isto vrijeme ističe veliko dostojanstvo čovječje, pogotovo ondje, gdje se udomio Hrist („Uskrsnuo je“). U takovom srcu vlada pravo proljeće („Vječno proljeće“), koje naslućuje drugo vječno proljeće:

Oj tamo, gdje krasuljci
Usahnut nikad neće,
Gdje uvijek se slavuljci
Na ljupko zovu vieće,

Gdje Isus popinje se
Uz vječna zelen-brdašca
I riječi slatkom trese
Tolika srećna srdašca!

Do blaženstva u Hristu dolazi se preko Marije, i za to pjesnik moli Mariju („Zdravo Marijo“):

Za grješne nas
K Svom zlatu glas
I nježnu diži ruku,
A Marijin
I Božji sin
Oprostit svom će puku.

Redaju se pohvale i himne Bogorodici, jer po njoj dobismo Hrista, pa njezinom zaštitom i posredovanjem dobivamo milosti od Boga:

Ko krsna voda sveta
Ti preporod si svieta,
Ti putokaz mu zlat;
Ti cviet si, krasa puni,
Iz kojeg med se truni
U ljudskog duha sat,
Marijo!

Ali najveća je sreća, mir i blaženstvo u čovječjoj duši, kada je potpuno, realno i jedinstveno združena s Hristom. To se postiže u sv. Pričesti („Bog s nama“), u kojoj leži vrhunac svega kršćanskoga blaga. Za to pjesnik mističkim zanosom vapije Hristu u presvetoj Euharistiji:

Goro žudnja mojih, oblače moj puni,
Što veseljem kipeć dolaziš s daljina,
Iz kog kapljam bistrim blagoslov se truni
Vrh poljana žednih Adamova sina!

Dodji, dodji, dugo izgledam Te veće,
Kao zlatno zvonce ljubav moja zvoni,
Dodji i izljubi ubogo mi cvieće,
Nek u usta njemu Tvoj se miris sroni!

Dodji, dodji! S Tobom sve se snosi lako,
U golublji guk se lavlja stvara rika,
Nit oštraci bodu, niti peče pako —
Blagoslovljen budi, snago mučenika!

Pa se pjesnik sjeća prve pričesti („Janješce“) i svih onih slasti i veselja, što ih u duši djetinjoj prouzrokuje taj „najveći i najveseliji dan“ (Napoleon), i čiju uspomenu ostavlja neizbrisivu za sav život.

Istom ovako združeno u jedno s Hristom dolazi se do pravoga mira, do prave sreće („U luci tihe sreće“). Luku tihe sreće našao je pjesnik u zakrilju gorske crkvice:

Oj planinska krasotice,
Oj vedra moja crkvice,
Kad plašt, koj zvježdje osu,
S ramena skine Vječni,
I zora svilnu kosu
S visina prospe mliječnih,
A jasni Alleluja
Sa zvona — usta tvojih —
Već probudi slavuja
U krilu gora mojih,
O kako tad treperi
U tebi moja duša,
Dok s usna divnoj vjeri
Božanske rieči sluša,
Što pune su ko trsi,
Kad jednim grozdjem zore,
Što tople su ko prsi,
Te s mlieka majci gore.

Svu skalu religijoznoga zanosa, duše napunjene živom vjerom u ovoj pjesmi iskaza adekvatnom umjetničkom formom. Na vrhuncu vjerskoga uzdignuća ovu uzvišenu himnu sreći pravoga kršćanina završava velebnom vizijom vlastite smrti:

I snim: utiša svečan god
Života mog vretence;
Ko zvon se ljuljnu gordi svod,
Zaziba sunce — brence,
Osanna golem, sladak, čist
Kroz prostorja se skrši:
Na ljubavi oblaku Hrist
U veličanstvu prši:
Zarudio me stida ćuh,
Pred Sucem padam nice:
U ruci gol mi nosi duh
Tek stručak ljubičice . . .

Ovom vizijom dokončava pjesnik svoju zbirku. Pri tom sjećamo se nehotice završne slike najbolje Gregorčičeve pjesme „Oljki“ (Maslini).

Baš pri ovom uporedjivanju iskače veličina Pavelićevih koncepcija. Lako je uvidjeti, koliko je velebnija, uzvišenija vizija Pavelićeva od Gregorčičeve, jer je spiritualna. Gregorčič, prama svojem pesimističkom naziranju, gleda u smrti svršetak oluje, koju mu prouzrokovaše svijet i vlastito srce. Njegovi su stihovi realna slika prizora, što ga sam vidje često pri svećeničkoj smrti. Pavelić se uzdignu do duhovne vizije, koju uzmognu samo maštom zamisliti. Gregorčiču smrt znači prestanak individualnih patnja i boli, što ih je onako neodredjeno pripominjao u drugim pjesmama („Pastir“, „Jastovkam“, „V delavnico sam tvojo zrl“ i t. d.). Pavelić duhom punim žive kršćanske vjere gleda u smrti novi život, život duše, na čiji prag može pouzdano stupiti onaj, koji je kroz život nosio u srcu Hrista.

Kad već spomenuh Gregorčića, red je i još nešto istaknuti u pohvalu Paveliću. Iskazah žarku ljubav Pavelićevu k planini i njezinu svijetu. Gregorčič uzdisaše za planinom („Pastir“, „Zakaj v planinski raj“). Gregorčiča vuče u planinu čežnja za pastirskim životom, za seoskim neznanjem, jer mu znanje poremetilo duševni mir i prouzrokovalo razočaranja i boli. Da je ostao prostim pastirom, toga ne bi bilo. Kruta ga sudbina vrgla u svijet znanja, i svojim znanjem valjda mu pokolebala djetinju vjeru.

Drukčije je to kod Pavelića. Nekadanji planinski dječarac pošao tražiti istinu i znanje, te zašao u svijet „kud je Božja volja“. I ne kaje se. Planinski mu svijet mio, ali ne radi njegova neznanja, nego jer ga rese vrline, koje ne bi našao kod bolje ruke. Jer ga vidi u nevolji, isisavana od tudjina, traži duše smjele, koje će ga iskupiti iz bijede. Takve junake radja samo živa vjera u nadzemaljske ideale. Planina je Paveliću sijelo čestita života duševnoga, a tjelesno napaćena. I on je niknuo kao i Gregorčič iz toga svijeta, med njime djetinjstvo proveo bezbrižno, pa se ne samo slatko sjeća toga svijeta, već mu želi bolju tjelesnu sudbinu, jer duševnu već ima.

Sve u sve: pod čednim naslovom „pjesme“ Pavelić nam poda, ne zbirku pjesama, što ih pjesniku u raznim momentima čuvstvo diktovalo, već zbornik poezije, koja sačinjava dobro promišljenu, i još bolje proćućenu umjetničku cjelinu.

Francuz bi ovakvu zbirku okrstio „une vie“. Doista je to jedan proživljeni život, što ga prikazuje od prvoga djetinjega spominjanja do vizijonarnoga nastupa u času smrti, koju pjesnik ne doživje (i mi želimo, da se to još dugo ne zgodi), ali koju iskaza onako, kakvu bi želio imati.

Zbirka započinje pričanjem realnih djetinjih doživljaja, nastavlja pri-

kazivanjem baladi i legendi, što ih u djetinjstvu zapamtio. Iz te ga sretne dobi trgnu zbiljski život: Bijeda tišti njegove „planine i žalove“, gdje zašao opet kao zreo čovjek. Sirotinja je pjesniku čestita, ali zadavljena od nevolje prigiba se pod teretom, seli, gine. Bolja ruka prazna je srca, bez ideala, pače pokvarena.

Probudjenje iz nehaja, srca puna ideala i životne energije za borbu jedino će nas spasiti: hoće nam se „junaka uma i srca“, a ne mladosti bezvoljne i sumorne, nehajne za život i borbu, kakve je danas na hrpe.

Kao da se slika tih junaka odrazuje u moru, kome pjeva:

O, kako rado ti glasove slušam,
Što šapću, dozivlju, užasom ore,
Ko osjećaji u junačkim dušam.

Te junake mora da prožima žarka, živa vjera. Kao ono slikar, kome se Hrist neizbrisivo utisnuo u dušu, preko praznih, u ludo potrošenih dana „kroz prozor“ vjere nahodi pjesnik mir, koji svijet inače ne može dati — u našim crkvicama. Razmišljajući o čovjeku, što ga duševno preporodio Hrist, sanja o „vječnom proljeću“, koje će doživjeti putem i zagovorom Marije. Združeni svetotajstveno s Hristom u njegovoj crkvi traži i nahodi sreću i konačni mir.

Sve je ovo pjesnik proživio i proćutio, pa za to i uspio, da realistički opjeva — i u prikazivanju ovih realnih doživljaja i osjećaja mi naslućujemo svu religijoznu krizu pjesnikove duše. Ovu je krizu sretno prebrodio i konačno stigao u „luku tihe sreće“, što će mu donijeti ispunjenje pjesničke vizije zadnjih stihova zbirke.

Ako nam i priča pjesnik svoje vlastite doživljaje i uspomene, intimna čuvstva i misli, želi da u isto vrijeme pruži putokaz do narodnoga preporoda. Ovaj preporod nije dosta da bude materijalan, već i duševan, jer je jedno i drugo potrebito do prave, toliko opće-narodne, koliko individualne sreće. Sintezu mišljenja za taj preporod, to jest, kakvi da ljudi niču po narodnoj njivi, poda u „Junacima“, namijenjujući tu pjesmu hrvatskoj mladosti.

Pavelić ovom zbirkom izlazi pred nas i kao mislilac i kao umjetnik. Svoje misli provadja jedinstveno kroz ove pjesme, koje prikazuju cjelinu, ne kakvim retoričkim natezanjem, već umjetničkom koncepcijom, a još umjetničkijom obradbom. Pa u ovome sretnome spoju leži sva veličina Pavelićeve poezije. Temeljna zamisao nije bogzna kako nova, jer se svadja na onu „omnia restaurare in Christo“. Mi te misli čitamo svaki dan u novinama, čujemo u propovjedima. Htijući, da te misli poetički iskaže, najprije zasnova umjetničku cjelinu, koju obdari još umjetničkijom kompozicijom, obradbom, i uresi adekvatnom formom.

Progovorih nešto o umjetničkoj vrijednosti Pavelićevih pjesama već prije (u „Novim studijama i portretima“), te istaknuh neke odlične karakteristike njegove poetičke umjetnosti. Ne mogoh da raspredam o umjetničkoj cjelini, dotično o velebnosti koncepcije i kompozicije tih pjesama, jer ih čitah rasijane po godišnjacima „Vrhbosne“, i to ne sve. Kada ih dobih sakupljene, puče mi pred očima još veća veličina Milana Pavelića kao pjesnika.

On je još jedan dokaz, kako plemenita misao može da još bolje oplemeni i digne vrijednost poeziji, samo kad je pravi umjetnik onaj, te je iskazuje. Nije u poeziji dostatna uzvišena koncepcija, hoće se kompozicija, a uz njih još i adekvatna artistička forma: izraz, koji odgovara misli i obradbi. U prvom slučaju dobijemo Preradovićevu lijepu kćer zaodjenutu u prnje; s artističkom formom bez veće koncepcije eto nam modernih praznih versifikatora. Svim trim zahtjevima udovolji Pavelić u velikoj mjeri, te zauzimlje odlično mjesto medju našim pjesnicima. Još više ga ističe karakteristika, što je on pjesnik nacijonalan u modernom smislu riječi, jer su mu i predmet i zamisao i izraz narodni.

Pavelićev je stil lapidaran; izraz osječit, tvrd kao ono njegova rodna planina, katkada buran, usilan kao i bura njegova zavičaja. Čitajući ga uvjeravaš se, da nije „sipao stihove ko iz rukava“, već mora da je svaki stih dugo i dugo izradjivao, dotjeravao, cizelirao. Takva mora da bude moderna poezija: ne prosipanje pjesama kao u vrijeme romanticizma, već pomna pažnja pri izradbi stihova, kojih neka bude što manje, ali svaki na svome mjestu, i nijedan da nije suvišan. Jer — kako u tom poslu zgodno reče odličan srpski liričar Jovan Dučić u studiji o Miloradu J. Mitroviću — „pjesnik je kabinetski radnik i učeni zanatlija na teškom poslu rime i ritma.“

ZBOGOM!

Spjevao IVAN MARUNOVIĆ. (Zagreb.)

Zbogom, majko, i srećo i tugo,
Zbogom, ljubo, siroto i drugo,
Zbogom, druzi, zbogom, prijatelji,
I proljeća divnog ljubitelji,
Zbogom pjesmo moga žalovanja —
Konac koncu mog je bolovanja!

Tužna slika konačni su dari:
Lice bl'jedo rumen bôli žari,
Kost i kožu tamne bore krase,
Mutne oči tope se i gase,
Noge, ruke, kao suho pruće,
U grudima srce umiruće.

Sjetne misli kao crni mravi
Amo tamo veru se po glavi:
Svu su moju prošlost prekopale,
Iskopine redom poredale;
Tako, tugo, rasplakuju mene,
Da oplačem slatke uspomene.

Suze moje po beznadju rone,
Kud i mene osudjena gone.
Majko, majko, sad da vidiš sina,
Tjeraju me s dragih iskopina
Tamo, gdje se mir i pokoj goji —
Teški li su teški časi moji!

I evo me — iznemogla roba
Ostaviše ponad svježeg groba,
Da još vidim: svoju zadnju svitu,
Mladu ljubu tugom obavitu,
Zadnje svjetlo s lopatom grobara
— — — — — — — — — — —
Pucaj srce, zemlja se obara!

PASTIRČE.

Spjevao N. HRVAT. (Zagreb.)

Povenulo šarno cvijeće,
Što u vrtu mome raslo.
Smrznula se sitna trava,
Kud je moje stado paslo.
Pa sad nigdje cvijeća nema,
Da ti njime kitim grudi,
A hoće li do proljeća
Niknut drugo, sama sudi!

— I došla je proljet nova
Sa svojimi divot-čari,
Nabujala bujna trava,
Pa zarasli puti stari.
Cvijeće cvalo, mirisalo,
Al mi tužno, tužno gledi
Momče mlado svoje stado
U očaju — sav u bijedi!

Je l' da hoće, janje moje,
Niknut trava, cvijeće cvasti,
A ja sretan opet tuda
Moje drago stado pasti!
Birat ću ti onda cvijeće
Ponajljepše, ponajdraže
Pa u vijenac splesti negdje,
Što ga drago dragom slaže!

Pa se trgne, bira cvijeće
Ponajljepše, ponajdraže,
Sitno cvijeće momče bere,
Pa u vijenac dragoj slaže.
To je, janje, obećanje,
Al mi tužno sunce sjaje
Kroz oblake i kroz jade,
Kad na humak tvoj mi staje!

— Procvalo je šarno cvijeće,
Što je lane tude raslo,
Nabujala sitna trava,
Kud je moje stado paslo.
Cvijeće cvate — moj andjelu!
Na tvom grobu, janje moje,
— Oko groba sitna trava
Al mi tužna proljet to je!

HERCEG IVAN KORVIN.

Napisao Dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.)

1. Kako je Vladislav II. postao kraljem Hrvatske i Ugarske. Matija Korvin nije ostavio zakonitog potomka. Imao je ipak sina Ivana, koga mu je god. 1473. rodila ljubovca Marija, lijepa kćerka načelnika Krebsa u Vratislavi. Ivan bijaše posve sličan ocu svomu. Zato mu Matija namijeni krunu sv. Stjepana. Kralj dade nezakonitoga sina svoga pomno odgojiti. On bi dječaka vazda vodio sa sobom, da ljudi u Ivanu vide prijestolonasljednika. Već g. 1479. nosi Ivan naslov: „herceg liptovski i grof hunjadski“. Kad bi izumrla koja velikaška porodica, Matija bi njezina imanja podijelio Ivanu. Tako je Ivan Korvin — medju ostalima — baštinio takodjer imanja izumrlih knezova Gorjanskih, Morovića i Marcalja u Slavoniji. Kada su god. 1488. bunu digli zagorski knezovi Juraj i Vilim, sinovi bana Vitovca, kralj im otme Varaždin, Krapinu, Grebengrad, Tra-

košćan i druge gradove, pa ih god. 1490. dade Ivanu Korvinu.[1] Matija se pobrinuo, da nezakonitom sinu svome nadje odličnu vjerenicu. On ga naime 25. studenoga 1487. zaruči sa Blankom, sestrom milanskoga vojvode Ivana Galeazza.[2] Kralj bi više puta Ivanu povjerio, da ga zastupa kod dvorskih objeda, kod primanja stranih poslanika i kod raznih svečanosti. On mu početkom g. 1490. predade na čuvanje Višegrad s krunom sv. Stjepana, zatim svoj dvor u Budimu s kraljevskom riznicom, dapače i znamenitu knjižnicu svoju.

Kad je dakle umro kralj Matija, narod je u Ivanu Korvinu gledao nasljednika njegova. Matiji su mnogi velikaši i kapetani obećali, dapače i prisegli, da će poslije smrti njegove raditi za mladoga Ivana. Zato je Ivan mirno čekao izborni sabor, koji će ga sigurno isklicati kraljem ugarsko-hrvatskim. Polako su velikaši i plemići dolazili na Rakoško polje kod Pešte, da biraju novoga kralja. Početkom lipnja 1490. stigoše onamo zastupnici kraljevstva hrvatskoga, na čelu im knez Mihajlo Blagajski.[3] Vojvoda Lovro Iločki, sin Nikole Iločkoga, dodje tek 13. lipnja. S njime su medju ostalima došli: knez Bernandin Frankopan i vranski prior Bartol Berislavić. Pošto je svaki velikaš doveo svoj banderij, sabralo se na Rakoškom polju do 15.000 konjanika.[4]

Hrvati su gotovo svi pristajali uz Ivana Korvina. Uz njega bijaše takodjer kaločki nadbiskup Varda, pečuvski biskup Ernušt, neki velikaši (Sekelji, Kanižaji i Seči), te većina nižega plemstva. No protiv njega ustanu 3 protukandidata. Njemački je kralj Maksimilijan svoje pravo temeljio na ugovoru, što ga je njegov otac Fridrik III. g. 1463. sklopio s Matijom Korvinom. Već 19. travnja 1490. piše kralj Maksimilijan iz Insbrucka državnim staležima, da prijestolje u Hrvatskoj i Ugarskoj pripada njemu.[5] Češki kralj Vladislav stade opet dokazivati, da Ugarska i Hrvatska pripadaju njemu. On je naime po svomu ocu Kažimiru sinovac Vladislava Varnenčika, a po majci Elizabeti (rodjenoj sestri Ladislava Posmrtnoga) unuk Albrehta Austrijskog i praunuk Sigismundov. Na istom je osnovu iznio svoje pravo poljski princ Ivan Alberto, mladji brat češkoga kralja Vladislava. Svaki je kandidat tražio i našao pristaša. Sebični su velikaši nastojali, da ovom prilikom izbiju što više koristi za sebe. Mnogi ne htjedoše ni čuti, da bi kraljem bio izabran Ivan Korvin. Time bi se naime ustalilo nasljedstvo na prijestolju, prestalo bi pravo izbora, te velikaši ne bi od novoga kralja mogli iznuditi razne obveze i povlastice. Velikaši bijahu veseli, što se oslobodiše pritiska, pod koji ih je stavio silni kralj Matija. Zato su sada nastojali, da na prijestolje postave čovjeka, koga bi lišili sve kraljevske moći. Oni se odluče za češkoga kralja Vladislava. Za

---

[1] Bonfinius: Historia Hungarorum, str. 506.

[2] Ugovor o zarukama priopćio Katona: Historia critica, sv. XVI. str. 828.

[3] Drugi članovi odaslanstva kraljevstva hrvatskog bijahu: Vladislav od Grebena, Pavao Rakoš, Juraj Turočki od Ludbrega, Stjepan Držić od Sredica, Petar Bočkaj od Rasinje, Petar od Gudovca, Bernardo Rohffy, Nikola Pakrački i Grgur Stubički.

[4] Bonfinius: „Rerum Hungaricarum decades IV cum dimidia“ (izdanje g. 1744.), str. 522.

[5] Schwandtner: „Scriptores rerum Hungaricarum“, sv. II. str. 453.

njega se izjavio Stjepan Zapolja, vrhovni kapetan Beča i Doljne Austrije Za 100.000 dukata prisegne Vladislavu vjernost „crna vojska“ Matijina. Uz Vladislava pristade i Beatrica, udovica Matijina. Njoj naime obećaše, da će ju oženiti 36 godišnji Vladislav, te će ona i nadalje ostati kraljica.[6]

Tako bude Vladislav 15. srpnja izabran za kralja ugarsko-hrvatskoga. Velikaši nato sastave krunidbenu zavjernicu, koja je prava izborna kapitulacija. Njome se novi kralj odreče gotovo svake samostalnosti. On je dapače morao obećati, da će ukinuti novotarije, što ih je uveo Matija Korvin. Povrh toga veli kralj: „Ne ćemo zahtijevati namet ili daću od 1 forinte (po ognjištu), nego ćemo biti zadovoljni sa starim pravednim, redovitim i običajnim kraljevskim prihodima . . . Mi ćemo većinom stanovati u Ugarskoj, da zgodnije i lakše uzmognemo doskočiti i pomoći potrebama kraljevstva . . . Imanja i vlastelinska prava ne ćemo podjelivati strancima, nego zaslužnim domaćim ljudima . . . Sadašnji se novci mogu promijeniti samo po savjetu prelata i baruna.“ Kralj će samo domaće ljude imenovati „za savjetnike, kancelare, blagajnike, posteljnike, stolnike, peharnike, komornike“ i za druge dvorske dostojanstvenike. Jednako će kralj samo domaćim ljudima podjeljivati „crkvene časti, naročito pak nadbiskupije, biskupije, opatije, prepoštije i druge prelature“. Napose pak držat će kralj sve saborske zaključke. Ovako sastavljenu krunidbenu zavjernicu potpisao je kralj Vladislav 31. srpnja 1490. u svome taboru kod Farkašhide. Poseban primjerak ove krunidbene zavjernice dao je kralj poslanicima kraljevstva hrvatskoga.[7] Vladislavu ostade samo naslov kraljevski, jer je u istinu postao lutkom u rukama silnih velikaša. Bolje od njega prodje Ivan Korvin. On je naime još 17. lipnja s prelatima i velikašima sklopio ugovor, koji u glavnom glasi ovako: Ako ne bi Ivan bio izabran kraljem ugarsko-hrvatskim, postat će kraljem Bosne. Osim toga bit će Ivan do smrti svoje „herceg Slavonije“; kao takav uživat će prihod od kunovine, te od tridesetnica u Zagrebu, Čakovcu i u drugim mjestima. Ivanu će se povjeriti i „banska čast kraljevine Dalmacije i Hrvatske“ sa svima običnim i pravednim prihodima. Pošto će za uzdržavanje Jajca i drugih gradova u Bosni i Hrvatskoj imati velikih troškova, mora mu kralj svake godine doznačiti 12.000 dukata. Herceg smije po volji u hrvatskim zemljama namještati podbane i druge službenike, ali samo takove, koji će hrvatske zemlje i stanovnike „nepokolebivo uzdržati u njihovim starim slobodama i zakonima“. Hercegu Ivanu Korvinu ostaju sva imanja i gradovi, što ih je dosada stekao, poimence u Hrvatskoj: Varaždin, Krapina, Vrbovec, Trakošćan, Vinica, Grebengrad, Lobor, Oštrc, Medvedgrad, Lukavec, Rakovec, Senj, Lipovec, Steničnjak, Ripač, Otočac, Novi, Prozor, Starigrad, Obrovac, Počitelj, Krupa, Brinje, Bilaj, Vočin, Našice, Bijela stijena, Veliki Kalnik i dr., a isto tako i naši gradovi u Kranjskoj, Štajerskoj, Ugarskoj, Austriji i Moravskoj. I ovaj ugovor potvrdio je kralj Vladislav 31. srpnja 1490., kad je sa 15.000 vojnika ulazio u Ugarsku.[8] Tako je Ivan Korvin postao „hercegom Slavonije“, a ne kraljem ugarsko-hrvatskim.

---

[6] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 523.

[7] Povelja broj 63. u „škrinji privilegija“ kr. zem. arkiva u Zagrebu.

[8] Kovačić: „Supplementum ad vestigia comitiorum“, sv. II. str. 270.

Kraljevi iz kuće Jagelo.

Vladislav Jagelo, * 1348., od g. 1381. veliki knez Litve, a od g. 1386. kralj Poljske, † 1434. Njegove žene: god. 1386.—1399. Jadviga, kći hrv.-ug. kralja Ljudevita, god. 1402.—1416. Ana, god. 1417.—1420. Jelisava, a od god. 1422. Sofija iz Kijeva, † 1461.

Vladislav I. Varnenčik, * 1424., od godine 1434. kralj Poljske, a od god. 1440. kralj Hrvatske i Ugarske, poginuo 10. stud. 1444. u bici kod Varne.

Kažimir, * 1427., od g. 1440. veliki knez Litve, a od god. 1444. kralj Poljske, † 1492. Žena mu: od god. 1454. Jelisava, kći Albrehta Austrijskoga, umrla god. 1505.

Kažimir, * 1458., g. 1471. protukralj Matiji Korvinu, † 1484., proglašen svecem.

Vladislav II., * 1456., od g. 1471. kalj Češke, a od god. 1490. kralj Hrvatske i Ugarske, † 13. ožuj. 1516. Žena mu od god. 1502. Ana grofica Foix, † 26. srp. 1506.

Ivan Alberto, * 1460., od g. 1492. kralj Poljske, † 1501.

Aleksandar, * 1461., od god. 1492. veliki knez Litve, a od g. 1501. kralj Poljske, † 1506.

Sigismund I., * 1467., od g. 1506. kralj Poljske, † 1548. Njegove žene: g. 1512. do 1515. Barbara, kći palatina Stjepana Zapolje, a od god. 1518. Bona Sforza, vojvotkinja od Milana.

Ana, * 23. srp. 1503., † 27. siječnja 1547. Muž joj od 25. svibnja 1521. **Ferdinand I.,** od god. 1526. kralj Češke i Ugarske, od godine 1527. kralj Hrvatske, a od godine 1556. car Njemačke.

Ljudevit II., * 1. srpnja 1506., od god. 1516. kralj Hrvatske, Ugarske i Češke, poginuo 29. kolovoza 1526. kod Muhača. Žena mu od 23. siječnja 1522. Marija, unuka njem. cara Maksimilijana I.

Sigismund II., * 1520. od g. 1548. kralj Poljske, † 1572.

Izabela, † 1559. Muž joj: Ivan Zapolja, kralj Ugarske.

Ana, † 1596. Muž joj: Stjepan Bathor, g. 1574.—1586. kralj Poljske.

Katarina, † 1583. Muž joj: Ivan III., kralj Švedske.

Kad je Vladislav 9. kolovoza 1490. unišao u Budim, nalazio se već njegov brat Ivan Alberto s 8000 Poljaka blizu Rakoškoga polja. Istodobno je Maksimilijan tjerao ugarske posade iz gradova u Štajerskoj i Dolnjoj Austriji. Već 19. kolovoza udje Maksimilijan u Beč, te se onda i on stane spremati za provalu u Ugarsku. Bojeći se protivnika svojih, podje Vladislav 13. rujna s ovećom vojskom u Stolni Biograd. Ondje ga je 18. rujna zagrebački biskup Osvald Tuz ovjenčao krunom sv. Stjepana.[9] — Vladislavu podje za rukom, te je Ivana Alberta potisnuo u sjeverne krajeve. No zato je Maksimilijan brzo napredovao u zapadnoj Ugarskoj. On dapače (17. studenoga) osvoji i Stolni Biograd. Maksimilijanu se pridruže neki ugarski velikaši i prelati. Uz njega pristade i gotovo sva Hrvatska. Naročito ga svojim kraljem priznaše: vojvoda Lovro Iločki, knez Mihajlo Blagajski, Ivan Frankopan Cetinski, Nikola Frankopan Tržački, vranski prior Bartol Berislavić, Ivan Hlapčić (prozvan „Kišhorvat"), Jakov i Nikola Sekelj, te svi potomci nekadašnjih banova Talovaca. U samom Zagrebu nastani se njemačka posada Maksimilijanova.[10]

Ipak nije uspio ni Maksimilijan. Nestade mu novaca za ratovanje, te nije mogao plaćati njemačke plaćenike. Naprotiv se kralj Vladislav 20. veljače 1490. u Košicama izmirio sa svojim bratom Ivanom Albertom, ustupivši mu neke oblasti u Šleskoj.[11] Sada je kralj Vladislav mogao svom

[9] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 528. i 529.

[10] Katona: Historia critica, sv. XVII. str. 235. Bonfinius, str. 540.—542.

[11] Pray: „Annales regum Hungariae", sv. IV. str. 219.

silom udariti na Maksimilijana. Najviše mu bijaše stalo do toga, da Hrvate odvrati od Maksimilijana. Iz Budima moli kralj 22. travnja 1491. hrvatske staleže, neka mu ostanu vjerni, pa će ih on braniti od vanjskih i domaćih neprijatelja, koji su njihovoj domovini zadali toliko nevolja.[12] Kraljeva vojska osvoji 29. srpnja Stolni Biograd i zapadnu Ugarsku. Istodobno udari herceg Ivan Korvin zajedno sa banom Ladislavom od Egervara na Zagreb, da opsjeda Kaptol, u kome se nalazilo 600 Maksimilijanovih vojnika. Njemačka pomoćna vojska, koja je brojila 4000 ljudi, a vodili su ju Jakov Sekelj i Reinpreht Reyhemburger, bude pred gradom razbijena, našto se u Kaptolu predade i posada Maksimilijanova. Izmedju Vladislava i Maksimilijana dodje 7. studenoga 1491. posredovanjem grofa Stjepana Batora (erdeljskog vojvode i kr. suca) i Tome Bakača Erdeda (biskupa i kr. kancelara) do mira u Požunu. Po tome ugovoru Vladislav će biti pravi kralj Ugarske i Hrvatske; ali kraljevski naslov ostaje i Maksimilijanu. Ako Vladislav ne bi ostavio muških potomaka, naslijedit će ga Maksimilijan, odnosno potomci njegovi. Ovaj ugovor mora potvrditi državni sabor ugarsko-hrvatski. Na taj će ugovor morati prisizati svi crkveni i državni dostojanstvenici u Ugarskoj i Hrvatskoj. Vladislav će Maksimilijanu u ime ratnih troškova platiti 100.000 dukata. Uz to će Vladislav pomilovati dosadašnje pristaše Maksimilijanove.[13]

Kralj Vladislav pozove 30. studenoga 1491. državne staleže, neka 2. veljače 1492. dodju na sabor u Budim. Na taj sabor dodju mnogobrojni prelati, velikaši i plemići. Hrvati su na saboru činili posebnu skupinu, koju je vodio ban Ladislav od Egervara. Iza dugotrajnih borba izdade 70 ugarskih i erdeljskih velikaša i plemića 7. ožujka 1492. ispravu, kojom prihvaćaju požunski mir. Hrvatski su staleži valjda napose vijećali i odlučivali. Oni naime 7. ožujka 1492. prihvatiše požunski mir posebnom poveljom; ovu su potpisala i svojim pečatima providila 63 „baruna, velikaša i plemića kraljevina Hrvatske i Slavonije“, medju ostalima: ban Ladislav od Egervara, knezovi Frankopani, (Bernardin, Ivan, Nikola i Mihajlo), knezovi Blagajski (Stjepan, Mihajlo), grofovi Zrinski (Petar i Pavao), zatim knez Karlo Krbavski, Ivan Hening od Susjedgrada, herceg Balša od sv. Save, Baltazar Baćan, Petar i Nikola Bočkaj, Tomaš Mogorić, Petar od Gudovca, Krsto Šubić od Perne, Juraj Kaštelanović, Juraj i Matej Gusić, Juraj Šubić, Gašpar Perušić, Gašpar Farkašić, Nikola Herković, Ivan Keglević, Vladislav od Stubice, Ladislav Pekri, Ivan i Juraj od Orehovca, Pavao Petričević i dr. U toj povelji kažu Hrvati ovako: „Dogodi li se, da milostivi naš kralj i gospodar, prejasni gospodin Vladislav, umre bez zakonitih sinova, ili da ostavi ovakove (zakonite sinove), ali da oni umru bez potomaka, tada su gospoda crkveni dostojanstvenici, baruni, grofovi, velikaši, plemići, gradovi i drugi stanovnici kraljevine Ugarske, — čitavo ovo kraljevstvo, te ostale kraljevine i pokrajine, koje k tomu spadaju, — obvezani, da svojim zakonitim i nesumnjivim kraljem i gospodarem izaberu i priznadu prejasnoga gospodina Maksimilijana, kralja rimskoga, ugarskoga,

[12] Povelja broj 65. u „škrinji privilegija“ kr. zem. arkiva u Zagrebu.
[13] Pray: „Annales regum Hungariae“, sv. IV. str. 231.

dalmatinskoga, hrvatskoga i t. d., odnosno — ako ovaj ne bi živio — jednoga od njegovih sinova; ne budu li ni ovi živjeli, tada jednoga od njegovih zakonitih muških potomaka po izravnoj lozi.“[14] — Državni sabor bavio se i drugim poslovima. Staleži se bojahu, da Vladislav doista ne bi ostao bez potomaka. Zato mu sabor nije dozvolio, da se oženi sa Beatricom, udovicom Matije Korvina, jer da je ona nerotkinja.[15] Vladislav morade nadalje potvrditi saborske odluke, kojima su umanjeni porezi i vojničke dužnosti prelata, velikaša i plemića.[16] U saborski dekret bude napose uneseno 11 članaka hrvatskih staleža. Najvažniji je prvi članak. Njime kralj obećaje, da će „kraljevinu Slavoniju (t. j. čitavu Hrvatsku) uzdržati u njezinim sloboštinama i privilegijama, oprostima i običajima“. Drugi članak glasi: „Ako Njegovo Veličanstvo sada ili u buduće stanovnicima svoje kraljevine Ugarske ma s kojega razloga nametne kakvu daću, tada ima u svojoj kraljevini Slavoniji pobirati samo polovicu takve daće, i to prema njenom običaju, koji se vazda sve do sadašnjeg vremena obdržavao.“[17]

2. Hrvatska god. 1491.—1495. Turci su nastojali, da se okoriste borbom izmedju Vladislava i Maksimilijana. Zato je u rujnu 1491. Škajin paša sa 10.000 Turaka provalio iz Bosne u Hrvatsku. Pustošeći sve do Zagreba, krenu Turci u Kranjsku. Tu su robili oko Novog mjesta, Kostanjevice i Krškoga. Na Miholje se utaboriše kod Metlike. Turci su namjeravali provaliti još i dalje, ali im smetahu nabujale rijeke. Zato se početkom listopada počnu vraćati u Bosnu. Sa sobom su vodili velik plijen, osobito mnogo zarobljenih ljudi. No Hrvati ih dočekaju kod Vrpila blizu Udbine. U boju se odlikovahu frankopanski knezovi: Ivan Cetinski i Mihajlo Slunjski. Turci bijahu posve razbijeni; 1500 ih pogibe, a isto toliko bude pohvatano. Hrvati su oslobodili 18.000 zarobljenih kršćana.[1]

Slijedeće god. 1492. provalio je Ali paša iz Bosne preko Hrvatske u Kranjsku. Ovdje su Turci od Metlike do Ljubljane počinili grozna nasilja, te onda preko Trbiža provalili u Koruško. Turke je kod Cjelovca potukla vojska kralja Maksimilijana, kojoj se pridružiše koruška vlastela. Sam Ali paša pogibe u krvavoj bici, u kojoj pade 7000 kršćana i 10.000 Turaka. Istodobno harala je druga turska vojska u južnoj Štajerskoj; i

[14] Firnhaber Friedrich: „Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II.,“ sv. I. str. 137.—139. Izvorna povelja, na koju staviše svoje pečate prisutni Hrvati, nalazi se u državnom arkivu u Beču.

[15] Pošto je kralj Vladislav više puta obećao Beatrici, da će ju uzeti za ženu, tužila ga je Beatrica papi Aleksandru VI. (Tubero: „Commentarii de temporibus suis“ kod Schwandtnera, II. str. 204.) Radi toga povela se parnica, koju je Beatrica izgubila. Papa je naime 3. travnja 1495. razriješio njezine zaruke s kraljem Vladislavom; Beatrica je dapače bila osudjena, da plati 25.000 dukata u ime troškova za ovu parnicu. Razočarana Beatrica ostavi Ugarsku, te podje u Italiju na otok Ischiju. Ondje je god. 1508. umrla posve zaboravljena i siromašna, jer je već god. 1501. njezina obitelj (pokrajna loza aragonske dinastije izgubila kraljevinu Napulj. (Isthuanffi, str. 27.)

[16] Corpus juris hungarici, sv. I. str. 480.—560.

[17] Kukuljević: „Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“, dio III. str. 11.—13.

[1] Ivan Tomašić: „Chronicon breve regni Croatiae.“ („Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“, knjiga IX. str. 22.) Dimitz: „Geschichte Krains“, sv. I. str. 295.

ovi Turci budu poraženi na povratku kroz Hrvatsku.[2] Ni u tako ozbiljno doba nije Hrvatska bila bez domaćih smutnja. God. 1492. planula je naime ljuta borba izmedju dvojice Frankopana: Ivana i Bernardina. Herceg Ivan Korvin htjede riješiti njihovu pravdu; ali Frankopani izjave, da ne priznavaju hercegova suda, jer da nasljednim grofovima po zakonu od god. 1486. može suditi samo kralj. Nato ogorčeni Ivan Korvin položi čast „hercega", a kralj dade Hrvatima dva bana: Ivana Bota i Mirka Derenčina. Frankopani se na proljeće god. 1593. izmire, pa složno udare na grad Senj, koji je nekada (do god. 1469.) pripadao njihovu rodu. Banovi prisile Frankopane, da napuste opsadu Senja, pa da uzmaknu u svoj grad Brinje. Ovdje su Bot i Derenčin opsjedali knezove Frankopane sve dotle, dok nije tane iz topa ubilo bana Ivana Bota. Kada se doznalo, da su Turci provalili u Hrvatsku, pomiri se ban Derenčin s Frankopanima, da uzmognu složno braniti domovinu.[3]

U kolovozu 1493. dodje bosanski paša Jakub (Hadum) s 8000 konjanika pred Jajce. Toga grada nije mogao zauzeti; ali zato prijedje preko Une i Kupe u Kranjsku; njegove čete porobe takodjer Štajersku oko Celja i Ptuja. Kada se s velikim plijenom vraćao, htjede Jakub paša osvojiti znameniti grad Modruše, koji je pripadao Bernardinu Frankopanu. Turci doduše prodru u predgradja, gdje spale crkve i samostane; ali tvrdje nijesu mogli zauzeti. Modruški biskup Kristofor s nekim kanonicima preselio se u Novi Vinodolski. Tako je „leta 1493. bio rasap grada Modruše, koga Turci porobiše i popališe", kako piše savremeni pisac.[4] Medjutim je hrvatski ban Mirko Derenčin skupio mnoge velikaše i plemiće na Krbavskome polju. Do 15.000 Hrvata pričeka Turke ispod grada Udbine. Jakub paša uvidi, da će ga stići poraz; zato se posluži ratnom lukavštinom. Hrvati zadju u pripravljenu im zasjedu, te budu 11. rujna 1493. hametom potučeni. U bici pogibe do 10.000 Hrvata; medju ovima takodjer Ivan Frankopan Cetinski, te 70 svećenika i redovnika. Uz to je 1500 Hrvata bilo zarobljeno. U ropstvo tursko padoše: hrvatski ban Derenčin, jajački ban Juraj Vlatković, krbavski knez Karlo Gušić i knez Nikola Frankopan.[5] Turci su sa zarobljenicima postupali nemilosrdno. Ban Derenčin morade biti prisutan, kad su Turci njegvomu sinu odrubili glavu; ovu su glavu Turci stavljali na stol, kadgod bi banu donijeli objed ili večeru.[6] — Nikada nije Hrvate zadesio teži poraz, nego li ih stiže god. 1493. na Krbavskome polju. Tu izgibe većina plemstva hrvatskoga; to je „prvo rasulo kraljevstva hrvatskoga".[7] Iz južne Hrvatske počne se bijedni narod seliti u tadašnju Slavoniju. Jakub paša pozove preostale velikaše i plemiće hrvatske, neka se do sredine god. 1494. pokore sul-

[2] Unresti: „Chronicon Austriacum", str. 750.

[3] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 554.

[4] Šurmin: „Acta Croatica", str. 377.

[5] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 555. Šurmin: Acta Croatica, str. 376. i 377. Ludovici Tuberonis, Dalmatae abbatis: „Commentarii de temporibus suis" u Schwandtnerovom zborniku „Scriptores rerum Hungaricarum", knjiga II. str. 200. i 201. Šišić: Bitka na Krbavskom polju. („Vienac" god. 1893.).

[6] Tomašić: Chronicon breve, str. 23. Bonfinius, str. 556.

[7] Tomašić: Cronicon breve regni Croatiae, str. 24.

tanu turskomu, ako hoće izbjeći sigurnoj propasti. Hrvatski staleži zamole pomoć od kralja Vladislava. Pošto im nemoćni kralj nije mogao pomoći, obrate se Hrvati na cara Maksimilijana, koji je 19. kolovoza 1493. naslijedio svoga oca Fridrika III. na prijestolju njemačkom. „Od kršćanstva ostavljeni knezovi, plemići i neplemići u Hrvatskoj" poručuju Maksimilijanu: Izlažući svoj život i blago svoje, opiremo se strašnomu neprijatelju već preko 70 godina. Poput kakve tvrdjave branimo po mogućnosti životom svojim kršćanske države. Da mi Turčinu dopuštamo, on bi danomice udarao na ostalo kršćanstvo . . . . Naši su gradovi i kuće uslijed ratova turskih djelomice prazni, podložnici i kmetovi odvedeni, a imanja oteta, porobljena i popaljena. Ne dobijemo li dakle pomoći, ne ćemo se dulje moći braniti od Turaka. Padne li pak Hrvatska, lako će Turci iz nje napadati sve kršćanske zemlje. — Car Maksimilijan upravi 20. listopada 1493. iz Radgone pismo „prelatima, barunima, velmožama i stanovnicima kraljevine Hrvatske". Car im javlja, da je svojim kapetanima Ivanu Kanižaju i Sigmundu Welspergu naložio, neka se sa svojim četama pridruže Hrvatima, čim ih pozovu staleži hrvatski. To je Maksimilijan učinio zato, što „ugarski kralj Vladislav ne može sada poslati dovoljnih četa, koje bi se oprle Turcima".[8] Novim „banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije" imenuje kralj Vladislav 22. studenoga 1493. Ladislava Kanižaja, koji bijaše brat kapetanu Maksimilijanovu. Čim je novi ban preuzeo svoju čast, odmah je morao potpisati povelju, da priznaje nasljedstvo cara Maksimilijana i njegovih potomaka na temelju mira požunskoga.[9]

Turci su mjeseca kolovoza god. 1494. kod Mitrovice prešli Savu, te pustošili Slavoniju. Iz požeške županije, Zagorja i okolice samoborske odvedoše Turci do 7000 zarobljenih ljudi. Koncem rujna g. 1494. prijedje preko Une bosanski paša Jakub sa 20 tisuća Turaka. Ostavljeni bez ikakve pomoći, pokore se Turcima neki velikaši i plemići hrvatski. Paša je dvaput uzalud pozivao Bernardina Frankopana, neka se i on pogodi sa sultanom. Da ne gubi vremena, provali Jakub paša preko Hrvatske na sjever do Save, a zatim preko Kostanjevice u Kranjsku, pa odavle u južnu Štajersku. Nigdje mu se nije nitko opirao, te su Turci bez zapreke robili i palili.[10]

Vladislav II. bijaše tako slab vladar, da su ga neki velikaši upravo prezirali. Tako n. pr. herceg Lovro Iločki, sin nekadašnjega bosanskoga kralja Nikole Iločkoga, nije baš nimalo mario za kralja; on je dapače Vladislava nazivao „volom", a ne kraljem. Imajući ogromna imanja u Hrvatskoj izmedju Save i Drave, ponašao se Lovro Iločki kao neodvisan vladar. Poput njega nijesu dolazili pred kralja takodjer brojni Lovrini prijatelji, naročito vranski prior Bartol Berislavić, pa Ivan Hlapčić (prozvan Kišhorvat) i Lovro Banić (Banfi). Ovi su poput hercega Lovre nastojali, da oslabe kraljevsku moć. Znao je Lovro Iločki, da kralja ne trpi ni

---

[8] Matija Mesić: „Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka". („Književnik" god. 1864. str. 410.)

[9] Katona: Historia critica, knjiga XVII. str. 563.

[10] Unrest: Chronicon Austriacum, str. 793.—795. Bonfinius, str. 563.

palatin Stjepan Zapolja, koji je već sada mislio na to, da kojemu od svojih sinova (Ivan i Juraj) utre put do prijestolja. Lovro Iločki prezirao je takodjer i one velikaše i biskupe, koji bijahu odani kralju Vladislavu. Medju ove spadahu: kaločki nadbiskup Petar Varda, pečuvski biskup Sigismund Ernušt i zagrebački biskup Osvald Tuz, osobito pak gjurski biskup Toma Bakač Erdedi, koji bijaše kraljev kancelar. Kralju bijahu vjerni takodjer Lovrini susjedi: valpovački vlastelin Petar Gereb i virovitički vlastelin Nikola Banić, te slavonski velikaš Bartol Dragić, koji je god. 1493. naslijedio erdeljskoga vojvodu Stjepana Bathora.[11]

Siloviti Lovro Iločki nije kraljeve pristaše puštao na miru; osobito su njegovo nasilje osjetili nadbiskup Varda i biskup Ernušt. Lovrini neprijatelji počnu kralju Vladislavu govoriti, da Lovro Iločki šuruje s Turcima, koji da su s njegovom pobudom god. 1494. provalili u Slavoniju. Oni velikaši, koji pristajahu uz kralja, dozvoliše mu 25. svibnja 1494. u Košicama, da za rat na Turke pobere „izvanrednu daću" (1 forint od svakoga ognjišta), premda je to bilo protiv ustanova krunidbene zavjernice. Iz Hrvatske nije ipak kralj dobio puno novaca, jer se južno od Save i Kupe nije ništa pobiralo, pošto su ovu zemlju Turci gotovo uništili, dočim se u sjevernoj Hrvatskoj pobirala samo polovica „izvanredne daće", kako to odredjuje 2. članak od god. 1492. o povlasticama kraljevine Slavonije. Nije se ubralo ni toliko, jer upravo najbogatiji velikaši ne htjedoše ništa platiti ili su dobili posebnu povlasticu, kojom ih kralj oprašta od plaćanja izvanredne daće. Medju ostalima nijesu ništa platili Petar Gereb, Nikola Banić, Lovro Iločki, Bartol Dragić, Ivan Hlapčić, Bartol Berislavić, te svi biskupi.[12] Ipak je kralj Vladislav sabrao znatnu svotu novaca, s kojom bi mogao nešto učiniti za obranu hrvatskih zemalja od Turaka. Mislilo se, da će on doista povesti vojnu na Turke, jer je koncem listopada 1494. došao u Petrovaradin. No mjesto na Turke pošalje kralj vojsku svoju pod vodstvom Bartola Dragića na Lovru Iločkoga. Kralj naime dodje 17. studenoga iz Petrovaradina u Bač, da prati opsadu grada Iloka, koju je rukovodio Bartol Dragić. Uzalud je palatin Stjepan Zapolja tražio, neka kralj pozove Lovru Iločkoga na sud, a ne da udara na glavni grad njegov. Uzalud je do kralja osobno došla udovica kralja Nikole Iločkoga, da izmoli milost za svoga sina Lovru. Kralj nastavi opsadu Iloka, koji se napokon 21. prosinca 1494. morao predati. S velikom pratnjom udje pobjedonosni kralj u Ilok, gdje nadje bogat plijen (3000 vedara vina, 300 skupocjenih haljina, te mnogo zlatnih i srebrnih posuda).

Početkom god. 1495. preseli se kralj sa cijelim svojim dvorom iz Iloka u Valpovo. Tu ostade 4 tjedna kao gost Petra Gereba, koji je netom bio imenovan vrhovnim sucem (judex curiae regiae) mjesto junačkoga Pavla Kinižija, koji je umro 29. studenoga 1494. Za to vrijeme osvajala je kraljeva vojska gradove Lovre Iločkoga. Naslovni srpski despot Gjorgje Branković zauze Mitrovicu, vojvoda Mezerički grad Sotin kod Vuko-

---

[11] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 566.
[12] Klaić: „Povjest Hrvata", svezak II. dio III. str. 202.
[13] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 567. i 568.

vara, a sam Petar Gereb gradove Gorjan i Cernu. Iz Valpova dodje kralj 1. veljače 1495. u Viroviticu, gdje je mjesec dana ostao gostom Nikole Banića, dočim je njegova vojska nastavila rat na Lovru Ločkoga. Tako je Petar Gereb zauzeo Bukovicu i Drenovac, a Bartol Dragić grad Kapošvar u južnoj Ugarskoj. Sam herceg Lovro Iločki nalazio se u zapadnoj Ugarskoj, gdje je imao grad Güssing. Protiv njega pošalje kralj temeškoga kapetana Josipa Soma, dočim je Matej Toth dobio zadaću, da zauzme Lovrin kaštel Grbonog (danas Kloštar kod Pitomače). Uzalud je palatin Zapolja ponovno pokušao, da kralja Vladislava primiri. Pred kralja dodje takodjer neki službenik Lovre Iločkoga, da izmoli milost za hercega Lovru; ali kralj mu ujedljivo odgovori: „Reci ti svome gospodaru, da je volu, komu se rugao, jedan rog izrastao; dapače je već iznikao i drugi rog, koji dnevice raste. Zato se nadam, da ću na svoje neprijatelje naskoro sa dva roga navaliti, te ih nemilo izmrcvariti.“[14]

Boraveći u Virovitici, održao je kralj Vladislav ondje hrvatski sabor. Tom prigodom odlučiše hrvatski staleži, da će urediti 10.000 domaćih konjanika kao neku vrst „domobranstva“; njihovo će uzdržavanje godimice stajati 40.000 dukata, ali zato će odsada Hrvatska biti sigurna od provala turskih. Po želji hrvatskih staleža imenovao je kralj „banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ bivšega hercega Ivana Korvina;[15] dotadašnji ban Ladislav Kanižaj spominje se posljednjiput 1. ožujka 1495.

Iz Virovitice zaputi se kralj početkom ožujka 1495. u Pečuh k biskupu Sigismundu Ernuštu, koji bijaše vrhovni kraljev blagajnik. Istodobno opsjedala je kraljeva vojska Orahovicu, nepredobitan grad Lovre Ločkoga. Medjutim se za Lovru i njegove drugove zauzeo car Maksimilijan. Lovro nadje zagovornika i medju ugarskim velikašima, koji se bojahu, da ne bi kralj jednom isto tako i njih satro. Kada se već kralj nešto umekšao, dodje u Pečuh i sam Lovro Iločki. Pošto je Lovro svu krivnju bacio na vranskoga priora Berislavića, steče oproštenje od dobroćudnoga kralja.[16]

Kralj Vladislav uvidio je, da Turcima ne može odolijevati; zato sklopi s njima 27. ožujka 1495. u Pečuhu primirje na 3 godine. Sada tek pustiše Turci na slobodu nesretne sužnje, koje su god. 1493. zarobili u bici na Krbavskome polju.[17]

3. Banovanje Ivana Korvina. Iz Pečuha vratio se kralj Vladislav 9. travnja 1495. u Budim. Ovamo je za 9. svibnja sazvao ugarski sabor, na koji pozove sve biskupe i velikaše, te po 10 plemićkih zastupnika iz svake županije. Ovaj sabor stvorio je važan zaključak, da kralj ne smije u buduće zvati na sabor plemićke „zastupnike iz županija, već poimence svu gospodu prelate i barune (t. j. crkvene i državne dostojanstvenike), te plemiće i velikaše.“ Odsada je dakle svaki plemić mogao doći na sabor. Plemstvu je zajamčena premoć i na kraljevskome sudu, gdje će oni imati 14 prisežnika, a svi drugi samo 6.[1]

[14] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 569. i 570.
[15] Katona: „Historia critica“, sv. XVII. str. 699. i 769. Bonfinius, str. 570.
[16] Tubero: Commentarii, str. 204. Bonfinius, str. 571.
[17] Bonfinius: Rerum Hungaricarum, str. 571.

[1] Corpus juris hungarici, str. 562.—590.

Čim je Ivan Korvin nastupio bansku čast, odmah je podbanom imenovao Ivana Gjulaja. Protiv toga ustadoše hrvatski staleži, jer Gjulaj nije bio rodom iz Hrvatske, a niti je kod nas imao kakvih posjeda. Na saboru u Križevcu 26. travnja 1495. morao je Ivan Korvin pismeno obećati, da će u buduće podbanom imenovati samo kojega „izmedju moćnijih plemića ove kraljevine Slavonije". Još je ban obećao, da će podban za podžupane namještati ugledne domaće plemiće, a ne kakve strance. Bude li podban uopće pokušao, da dirne u sloboštine domaćega plemstva, branit će plemstvo sam ban.[2]

Isprvice je novi ban imao puno posla, da uredi državu hrvatsku. Neki velikaši bijahu pravi siledžije. Oni bi po noći provaljivali na imanja svojih susjeda, pa im otimali i odvodili kmetove. Mnogo su nasilja trpjeli mali plemići, koji radi toga ljuto zamrziše na veliku gospodu. Banskoj se pak vlasti otimahu prelati, velikaši i plemići. Da bi utvrdio svoju moć, stupi Ivan Korvin u ženidbeno srodstvo s Frankopanima. Pošto naime Ivan nije postao kraljem, ostavila ga je njegova zaručnica Blanka, te se udala za cara Maksimilijana. Mjeseca ožujka 1496. vjenčao se 23 godišnji ban Korvin s 18 godišnjom Beatricom, kćerkom kneza Bernardina Frankopana. Beatrica je od svoga oca za miraz dobila gradove Bihać i Novi.[3]

U ime čitavog plemstva kraljevine Slavonije dodju početkom prosinca g. 1496. u Budim poslanici: Juraj Kapetanović od Desnice, Bernard Turoc i Nikola Vojković od Vojkovca. Ovi plemići razlože kralju, kako je „Slavonija od starine imala k u n u kao lik g r b a, te kako se ona tim grbom dosada vazda služila". Plemstvo želi, da kralj „onaj lik obnovi i tako obnovljenoga iznovice udijeli za vječno spominjanje". Vladislav se ovoj želji odazove, te 8. prosinca god. 1496. izdade znamenitu povelju. Kralj ističe, da Slavoniju i njezine stanovnike želi „uzdržati u starim zakonima, pravima i običajima". On ju dapače želi „još većim počastima odlikovati. Ova naime kraljevina, — prostirući se izmedju dviju rijeka: Save i Drave, — vodi neprestane ratove s Turcima, ... te se oružjem tako brani i održaje, da Turčin u tu oblast jedva kada ulazi, a da se ne bi iz iste naše kraljevine vraćao s najljućim porazom i štetom. Radi toga nijesmo rečenu našu kraljevinu neopravdano prozvali osobitim štitom ili pravije p r e d z i d j e m o v e n a š e k r a l j e v i n e U g a r s k e". Vladislav je dakle odlučio, da kraljevini Slavoniji „podijeli ovaj grb: U jednom su trouglom štitu dvije — gore imenovane — r i j e k e (Sava i Drava), naslikane popriječno i izravno. U sredini medju njima na preostalom prostoru — na polju naime posve neobradjenom — (nalazi se) stari njihov lik: rečena k u n a, i to u boji prirodnoj i vlastitoj. Ostala dva polja istoga štita, koja zapremaju vanjske strane rečenih rijeka, naličena su posve nebeskom (t. j. modrom) bojom. U gornjem je polju jedna z v i j e z d a, koju hoćemo nazvati Martovom (Davorovom) zvijezdom poradi neprekidnih ratova, što ih rečena kraljevina Slavonija i njezini žitelji vode protiv rečenih Turaka". Na koncu povelje kralj Vladislav dozvoljava, da se stanovnici Slavonije „odsada za sve vijeke služe

---

[2] Povelja broj 69. u „škrinji privilegija" kr. zem. arkiva u Zagrebu.

[3] Kukuljević Ivan: „Beatriça Frankopanka i njezin rod." (Vienac" god. 1885.)

tim grbom na svojim zastavama i na svima drugim vojničkim stvarima .... Suviše mogu taj grb pečatiti crvenim voskom na ispravama i na svima poslanicama".[4]

Slijedećih se godina (1497. i 1498.) na saborima u Ugarskoj vodila velika borba izmedju velikaša i plemića. Kraljev kancelar Tomo Bakač od Erdeda umio je od prelata i velikaša učiniti dvorsku stranku. Naprotiv je protonotar Stjepan Verbeci, glasoviti pravnik, vodio niže plemstvo. Ovo je neumorno radilo, da iz Ugarske istisne svaku tudjinštinu, pa da opet jednom omogući izbor narodnoga kralja. Uz plemstvo pristade i palatin Stjepan Zapolja, jer se sve više nadao, da bi jedan od njegovih sinova mogao pomoću plemstva doći do prijestolja. Plemstvo je doista na saboru u Budimu 2. lipnja 1498. sebi osiguralo ne samo prevlast kod stvaranja zakona i kod vrhovnoga sudišta, već takodjer i kod izbora kraljeva. Sabor je naime zaključio 45. članak, koji glasi: „Ako bi kralj umro bez potomaka te bi se narod sabrao na izborni sabor, ne smiju na taj sabor doći nikakvi tudji poslanici, jer ovi kušaju zavesti gospodu i narod."[5]

Još g. 1495. zavadio se ban Ivan Korvin s palatinom Stjepanom Zapoljom, koji je otimao banova imanja u sjevernoj Ugarskoj. Ova je svadja porasla g. 1497., kada je kralj Vladislav duže vremena boravio u Češkoj, te je Ugarskom upravljao sam palatin. Da ugodi svome palatinu, odluči kralj 28. listopada 1497., da će Ivana Korvina skinuti, te Hrvatskoj dati drugoga bana.[6] I zaista vidimo, da se u kraljevskim listinama tečajem god. 1498. spominje Juraj Kanižaj kao „ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije". Ipak je Ivan Korvin i nadalje zadržao bansku čast. Kralj je 13. lipnja 1498. upozorio hrvatsko plemstvo, da po starom običaju mora protonotar t. zv. banski pečat skinutoga bana predati staležima, da ga unište.[7] No već 5. siječnja 1499. javlja kralj hrvatskim staležima, da je svoju odluku promijenio, te sada opet imenuje banom Ivana Korvina mjesto Jurja Kanižaja.[8] Istodobno se Ivan Korvin nalazio u Kninu, da brani Hrvatsku, jer je minulo primirje s Turskom. Sultan Bajazit nije za sada želio rata s Ugarskom i Hrvatskom. Naprotiv se namjeravao zaratiti s mletačkom republikom, da joj otme južnu Grčku (Moreju). Da bi izazvao taj rat, naloži sultan bosanskim Turcima, neka provaljuju u mletačku Dalmaciju. Prve dvije turske čete razbije ban Ivan Korvin 2. i 3. veljače 1499.[9] Nato krene iz Bosne sultanov namjesnik Skender paša. U lipnju 1499. opustoše Turci kotare mletačkih gradova Nina i Zadra, odakle su odveli 2000 ljudi i 38.000 glava stoke. Za tih provala dodje u tursku vlast grad Makarska.[10] Turci

---

[4] Izvorna povelja broj 70. u „škrinji privilegija" kr. zem. arkiva u Zagrebu. Opisao ju dr. Ivan Bojničić: „Grbovnica kraljevine Slavonije" u „Vjesniku hrvatskoga arheološkoga društva", knj. I. str. 14.

[5] Corpus juris hungarici, str. 592.—640.

[6] Tkalčić: „Povjestni spomenici grada Zagreba", sv. II. str. 510. i 511.

[7] Povelja broj 76. u „škrinji privilegija" kr. zem. arkiva u Zagrebu.

[8] Povelja broj 86. u „škrinji privilegija" kr. zem. arkiva u Zagrebu.

[9] Ljetopis Marina Sanuda u „Arkivu za povjestnicu jugoslavensku", knjiga V. str. 25. i 26. ima pismo Ivana Korvina na rektore u Zadru.

[10] Sanudo u „Arkivu", knj. V. str. 37.—43.

dapače prodru preko Hrvatske i Istre u mletačku Furlansku. Slijedeće godine 1500. udarahu Turci na Zadar, Nin, Spljet i Trogir.[11]

Prestrašeni Mlečani počnu sebi tražiti saveznike. Brodova im dade papa Aleksandar VI., francuski kralj Ljudevit XII. i španjolski kralj Ferdinand Katolički. Na kopnu su pomoć očekivali od kralja Vladislava II., koji je protiv Turaka još 16. travnja 1499. sklopio savez sa svojim bratom Ivanom Albertom, kao kraljem poljskim. Kancelar Tomo Bakač sklone Vladislava, da je dozvolom sabora od 13. svibnja 1501. i na molbu pape Aeksandra VI. sklopio savez s Mlečanima. — Turci su i prije toga više puta zaprijetili Kninu, Ostrovici, Sinju, Klisu i drugim hrvatskim gradovima izmedju Bosne i mletačke Dalmacije; na jesen pak dodje velika turska vojska pod grad Jajce. Ivan Korvin sabere oveću vojsku hrvatsku, te ju povede prema Vrbasu, da oslobodi Jajce. Turci mu podju u susret. Tako dodje u listopadu ili studenomu do bitke, koja je trajala više sati, a svršila se potpunim porazom Turaka. Na bojištu ostade 4000 Turaka i 2000 kršćana. Ban osvoji turski tabor i topove, pa time opskrbi Jajce na dulje vremena, povjerivši grad Ivanu Gjulaju na čuvanje.[12] Ljeti god. 1502. opsjednu Turci opet grad Jajce, ali ih 2. i 3. srpnja porazi kraljev kapetan Ivan Tarcaj. Nato se ozbiljno radilo oko toga, da kralj Vladislav oslobodi Bosnu od vlasti turske. No Turci sklope mir s Mlečanima, a 20. kolovoza 1503. sedamgodišnje primirje s Vladislavom. Po tome primirju ostade Turcima čitava Hercegovina i najveći dio Bosne. Vladislav je zadržao jajačku banovinu, koju su činili gradovi: Jajce, Jezero, Banjaluka, Vrbaški grad, Levač, Bočac, Kotor, Sokol, Greben i Komotin. Turski gradovi Ključ i Kamengrad rastavljahu jajačku banovinu od preostale Hrvatske izmedju Une i Vrbasa.[13]

Dok je trajao rat s Turcima, znatno se promijeniše nutarnje prilike u Hrvatskoj i Ugarskoj. Na sam Božić g. 1499. umro je palatin Stjepan Zapolja. Sada se Ivan Korvin nadao, da će polučiti palatinsku čast; zato podje s 500 konjanika na ugarski sabor, koji se 24. travnja 1500. sastao na Rakoškom polju. No sabor izabere palatinom valpovačkog vlastelina Petra Gereba, koji bijaše do tada vrhovni sudac.[14] Da ublaži Ivana Korvina, potvrdi mu kralj bansku čast do smrti njegove. God. 1501. radio je kralj Vladislav o tomu, da se oženi s Anom Foix, koja bijaše rodjakinja francuskoga kralja Ljudevita XII. Ova ženidba bijaše zazorna caru Maksimilijanu, koji bi volio, da kralj Vladislav umre kao neženja. Ipak dodje 23. ožujka 1502. do ženidbenog ugovora. Pri tomu je kralja zastupao Hrvat Feliks Petančić, koji Anu preko Mletaka dovede u Stolni Biograd. Ovdje je ostrogonski nadbiskup Tomo Bakač 10. kolovoza 1502. okrunio Anu za kraljicu ugarsku i hrvatsku; samo pak vjenčanje obavilo se u Budimu, ali bez velikih svečanosti, jer kralj nije imao dosta novaca.[15]

---

[11] Sanudo u „Arkivu", knj. V., str. 116.

[12] Isthuanffi: „Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV.", str. 30.

[13] Hammer: „Geschichte des osmanischen Reichs", sv. II. str. 616.

[14] Isthuanffi: Historiarum, str. 29.

[15] Katona: Historia critica, knj. XVIII. str. 323.—328.

Kraljica je 23. lipnja 1503. rodila kćer Anu. Odsada je kralj trebao više novaca za uzdržavanje svoga dvora. Zato je počeo od pojedinih županija tražiti potpore u obliku t. zv. izvanredne daće. No protiv toga ustade ugarski sabor, koji se 24. travnja 1504. sastao na Rakoškom polju.[16] Odmah na početku toga sabora dodje vijest, da je u Valpovu umro palatin Petar Gereb. Sabor izabere palatinom Mirka Perena, koji je kao palatin potpisao već i zaključke toga sabora. Novi palatin oženi se sa Dorom Kanižaj, udovicom palatina Petra Gereba, pa milošću kralja Vladislava dobije znatne Gerebove posjede u Slavoniji (poimence Valpovo i Šarengrad). — Ivan Korvin umre 12. listopada 1504. u Krapini, gdje je najradije stanovao. Brzo ga je slijedio njegov jedinac Krsto, koji umre već 17. ožujka 1505. Kad je pako god. 1508. umrla i banova kći Elizabeta, izumre s njome rod slavnoga Ivana Hunjada. Banova se udovica Beatrica 21. siječnja 1509. udade za kraljeva nećaka Gjuru Braniborskoga (iz obitelji Hohenzollern), koji je naskoro potratio brojna imanja Ivana Korvina.[17]

PJESMA O ŠKOLJKI.

Spjevao STJEPKO TRONTL. (Sarajevo.)

Vitoroga o školjko sjaja živa
U tebi tajni svijet duše sniva.
U tebi slušam šum i glase one
Ko jeka pjesme mora štono zvone.

To more pjeva . . . Sniva veličajno,
A pučina mu beskrajna se tajno
U suton i daljinu nekud gubi,
I s mjeseca se trakom sneno ljubi — —
To more pjeva . . . Stalo da se budi,
Nabujale mu iz dna silne grudi,
A bijela pjena u vis šika, prska,
Gdje pusti val o golu hrid se smrska.

Jel l', školjko, more je u takvom trenu
Izbacilo te laku kano pjenu
Na pijesak, gdje si sama zaostala,
Zaboravljena, školjko moja mala.

Tugaljiv znam ti šum i glase one
Ko jeka pjesme mora štono zvone.

I moj je valjda duh u beskrajnome
Lijeto carstvu; al' je davno tome,
I ja to ne znam; pokoj moj se muti,
I s čežnje trne srce, nešto sluti . . .
I slušam duše tajne glase one
Ko jeka pjesme svemira što zvone.

[16] Corpus juris hungarici, str. 670.–690.
[17] Rattkay Georgius: „Memoriae banorum regni Croatiae", str. 110.

OTILIJA I BRANKO.

Pripovijeda DRAGAN MELKUS. (Osijek.)

Zavoljeli se iskreno dvoje mladih: Otilija i Branko. On činovnik s izgledom u budućnost, ona tetošena miljenica svojih. Kad se zaručiše, bijaše nenavidnih prijateljica i družica, a još više majkica:

„Vidi ti, zašto baš ova?! . . . Zašto nije zaprosio moju Katicu ili, draga susjedo, vašu Ivku? Premlada je Otilija . . . molim vas — istom osamnaest vele . . . Skoro dijete! . . . Tko je to vidio?! Zar to da su razboriti roditelji! . . . Čujem, da i nema ništa van „auštafir“ . . . S Katicom dobio bi hiljadice, a nije ni ružna . . . ta poznajete moju Katicu! . . . Mnogo si utvara taj mladić, mnogo . . . Da sam ga ja htjela loviti! Hm, loviti?... Nije mi ni na kraj pameti . . . jok!“

„Oprostite: moja Ivka je Otilijina prijateljica . . . Zato sam i ja šutjela . . . Bome, i Ivka bi pristala za gospodina Branka . . . Izabrao si on drugu, pa neka, neka mu je! . . . Ima muških glava u carevini, ima hvala Bogu na pretek! Dočekat ćemo i mi!“

„Nije Otilija ni iz Slavonije . . . Pomislite! . . . Dvije je godine ovdje i već našla muža; a naše čekaj, pa čekaj! . . . Ne znaš današnju gospodu. Vodimo djevojke po plesovima, na tenis, na koncerte i ne pitajte kuda, — a somovi ne će da se ulove u mrežu! . . . Taki su eto: jedan traži novaca, a drugoga začara plavokosa bez imutka . . . Da, da, „blondinke“ su „modern“, što ćemo!“

„Umirite se, susjedo. Ne zaboravite onu narodnu: strpljen — spašen!“

*

Da se samo govorilo, kako tako; ali zlobnice pisale i slale anonimna pisma, pa lagale i mazale, trudeći se i mučeći, da razvrgnu zaruke . . . U lice slatke i medene, mile i dobre, dolazile vrijedne te Abderićanke čak i čestitati, hineći ugodno iznenadjenje:

„Živjela! Da bude sretno i beričetno! . . . I zaslužili ste, dobra i čedna frajlice! . . . A kada će biti vjenčanje? . . . Razumije se, imate pravo, sasma u tišini . . . Čemu i trošiti na gozbu, gdje je i onako sve skupo!“

Prijetvornice jedne! Srce im je kipjelo od jeda i zavisti!

*

Vjenčanje Otilije i Branka obavilo se rano ujutru. Znatiželjnici se počeli kupiti pred crkvom, kada su mladenci već davno bili na putu.

Čemu da pričam o prvim danima mladoga braka? Neopisivo čuvstvo ispunjava srca kod prvog cjelova; duše se sjedinjujuju, stvarajući od dva bića jedno . . .

Dani i mjeseci prolazili letimice . . . Naskoro se Otilija osjetila majkom. Da ste je vidjeli i ponosnu i sramežljivu! Izvršit će poziv prirode — darovat čovječanstvu čedo, za koje se u dubini srca svoga nada, da će danas, sjutra, uzraste li, svladati velike zadaće, što ga sigurno čekaju . . .

Šaputalo se po kući tajnovito, platno se rezalo i šilo, stvarale se košuljice, a raspravljalo, hoće li sinčić ili kćerkica ugledati svijetlo svijeta.

I nadošao težak čas Otilijin . . .

Sin . . .

Izmučena i blijeda leži mlada majka, sa blaženim smiješkom oko umornih ustiju, — a do nje djetešce, ružičasto i mekano poput kadife, Zvonkom ga okrstiše.

Branko podigao glavu, pokazujuć veselo svoga prvorodjenca svojti, prijateljima i znancima. Dakako, da se po starom hrvatskom običaju svečano proslavila ova dogodovština, važna ne samo za Otiliju i Branka, važna možda i za domovinu. Tko zna, koju mu je znamenitu ulogu sudba dosudila! . . . Nastao nov život u obitelji. Sve se kreće oko Zvonka — „našeg malog Zvonka“ . . . Valja ga čuvati od prehlade, njegovati ga, ugadjati mu.

Branko razvija temeljito misli o uzgoju. Ovako će i onako: učinit će od Zvonka plemenita čovjeka, poletnih misli . . . I sličan je Zvonko ocu svome: ista usta, isti oblik glave, iste duge ruke i noge — jedine sjajne modre oči materinje su.

Hranila ga majčica i Zvonko pio tečno, gledajuć desnim okom u nju, žmirkajuć lijevim, uhvativ se ručicom za punane grudi . . . Ne bi se Otilija mijenjala ni s kime na svijetu! Ona bijaše uvjerena, da nema od nje sretnije žene na kruglji zemaljskoj. Pjevala mu sve moguće pjesmice, ljuljala ga na koljenima, grlila ga i milovala.

Počeo Zvonko da razborito gleda oko sebe. Zanimala ga okolina; smijao se glasno, načubio mala ustašca: u . . . u . . . u . . . u, pripovijedajući na svoj način. Otac zakucao na tamburici „Kolo“, a mališ sluša pozorno . . .

„Naš mali Zvonko i naš mali Zvonko, kako je mio i krasan dječarac!“ spominjalo se od jutra do večeri!

*

Uza svu pažnju, uza svu brigu ipak je Zvonko obolio nenadano. Naškodilo mu nesnosno vruće ljeto. Pozvaše liječnika.

„Nije ništa ozbiljna“, izjavio liječnik. „Ne bojte se, proći će . . .“

Dolazio liječnik dnevno, propisivao lijekove, tješio na smrt uplašene roditelje: „Novi način liječenja — postom — spasit će sigurno djetešce.“

O, taj novi način! . . . Malome bivalo sve gorje i gorje. Nagnuo finu glavicu ne stranu, oči bivale sve veće, nježno lišce propadalo . . . Ne izgubiše nadu ni otac ni mati. Njihov Zvonko, zlatni Zvonko zar da umre? Ne, ne, nije moguće, ne može da budne!

Ali providnost odlučila drugačije.

Mjesec prodirao blijedim zrakama kroz otvorene prozore u sobu, u kojoj postrance plamsahu svijeće. Zvonko se primirio, počivao spokojno, jedva dišući. Ujedared se vedje počele polagano spuštati preko očiju nenaravna sjaja . . . tih vjetarac prohuji nečujno i ponese angjeosku dušicu u nebeske visine . . .

Očajni roditelji zaridaše gorko, klečeći pred mrtvim izmučenim tjelešcem sinčića svoga.

Pokopane nade, pokopano sve, što su neizrecivo ljubili Otilija i Branko . . .

*

Na zvijezdi našoj odigravaju se kud i kamo strašnije, neponjatnije tragedije. — No Branku i Otiliji bijaše Zvonko najdraže, što su imali; zato bol za njime neopisiva . . .

Vrijeme zacijeljuje i najljuće rane, zacijelit će i ovu. Mladi su, dat će Bog djece . . . Svejedno ostaje Zvonko u njihovim srcima u neizbrisivoj uspomeni. Prviput shvatiše, što znači biti roditeljem; okusiše i slatkoću i gorčinu braka . . .

VARKA.

Spjevao JANKO MAJEROVIĆ. (Jastrebarsko.)

Ah, kuda hitiš tako naglo,
Ti liepa varko mladih dana?
Ah, stani... jednom raj još slatki
Da s lica zrem ti nasmijana!

Još jednom daj zabòraviti mi,
Iluzija da tek si pusta;
Još jednom u snu opojnome
Da čujem šapat s tvojih usta!

Bar časkom stani... al' ti gineš,
Tek maglice te tanke prate . . .
Ti gubiš se . . . a ja toliko
Istočih vrele krvi za te.

Zar nikad više? „Nikad više,
I tisuć puta nikad više — —“
Kô grom po kamnim hridima se
U tisuć glasa jeka njiše — —

— — I minu naglo kao vjetar,
Ko dà je nikad bilo nije;
Iz neznana je tajnog došla,
U neznan joj se staza vije — —

Pa idi samo — i odnesi
Najsladje moje uspomene,
Tek pokoj daj mi i povrati
Slobodu duše zasužnjene!

RASPUŠTENICA.*

Napisao BRANKO JOVIĆ. (Srijem.)

Zagušljiv, vlažan vazduh od posljednjih dana sabrao se s večera u guste oblake, te mrak pade na zemlju prije vremena. Noćnu tišinu prolomi divlji vjetar. Fijuk njegov dolazio je sa sviju strana. Uzburkani vazduh hvatao se u koštac, prosjecao se i kidao je u svome bijesu samoga sebe. Krupne kaplje kiše, s početka rijetke, učestaše sve većma. Naskoro se izrodi silan pljusak, u kome je vjetar malo po malo izumirao. Kiša je postajala sve jača, sve burnija i najzad je tako pljuštala, kao da je htjela da u jedan mah prospe na zemlju čitave oblake.

Poslije ponoći stiša se sve. Mrki oblaci gomilahu se jedan preko drugoga i gonili se po nebu; ali je kiša ućutala. Sela i polja spavala su obgrljena mirom i pomrčinom.

Po drumu su jurila kola oštrim kasom. Konje je već znoj probio od tereta, jer su točkovi duboko upadali u zemlju, parali je i vukli sa sobom

* Raspuštenica = rastavljena žena.

silno blato. Kočijaš je gonio konje bez prestanka, ne dajući im ni da odahnu. — Ostrag je sjedjela Natalija. Slabunjavo tijelo svoje uvila je u debeo ogrtač. S ledja, gdje ju je kiša najviše šibala, probila je voda mjestimice kroz odijelo. Sa tih mjesta širila se studen po cijelom tijelu. Jeza je Nataliju prolazila i ona se tresla od zime.

No u ovaj mah nije Natalija primjećivala hladnoću. Glavu svoju spustila je duboko i poduprla rukama, pa utonula u sumorne misli. Tamo, u onoj poznatoj sobi, leži sada teško oboljela jedinica njena, leži njena Emilija. Vatra je poduzima, bolovi joj razdiru mlado tijelo, a kraj nje nema majke njene, da joj poljupcima bolove ublaži. Nju dvori sada tudja majka, a u tudje majke nema nježnosti.

Još se Natalija sjeća živo, — ta sjeća se toga toliko puta, — kad je lani otišla, odvučena neodoljivom željom, da vidi svoju Emicu, da vidi svoga djaka. Ogrlila je tada to milo stvorenje, baš kad je izlazilo iz škole, i obasula ga suzama i poljupcima: „Emice, dušo, ja sam tvoja mama!“

I bezazleno se dijete zaplaka. Gleda bojažljivo majku svoju, pa joj kroz plač odgovara:

„Ti nisi moja mama . . . Tata kaže, da me ti ne voliš . . .“

Majci se cijepalo srce u grudima. „Volim te, čedo moje drago, volim te kao dušu svoju!“ A suze kaplju, da je uguše! . . .

* * *

Sinoć je Nataliji stigao glas, da je Emica opasno bolesna. Ostavila je posao, najmila je kola i pojurila, da vidi svoju kćerku.

Putem su je pratili vjetar i kiša i mračna noć; ali kad majka hita k bolesnom jedinčetu svome, onda nema za nju nikakvih prijepona.

Tuda, tim drumom, vozili se negda svatovi, vodeći Nataliju u nov dom. Bila je tada neiskusno mlado djevojče, puno slatkih snova. Ljubila je svoga muža neizmjerno. Polazila je za njega puna pouzdanja, puna vjere u srećan život, koji čeka njihov brak.

Devet je godina prešlo od toga doba. I tih devet godina načinili su pravu pustoš u Natalijinoj, negda punoj, srećnoj duši. Sada nema u njoj više onih milih slatkih snova; nestali su, izumrli. Oni rumeni obrazi njeni sada su žuti i upali; blistave oči njene, koje su onda veselo u svijet gledale, sada su tavne, ugašene. Dani dolaze i prolaze, ali nesrećnoj Nataliji ni jedan ne može sreće da donese. Ljubav njena, negda tako silna i odana; pa vjera njena, negda tako jaka, — uništene su za sva vremena!

Nataliji izadjoše pred oči strašni prizori, kad je muža uhvatila u nevjeri. Od toga doba stizao je Nataliju udar za udarom. No najsilnije zaboljelo je Nataliju onda, kad je sud pri razvjenčanju odredio, da jedino dijete njihovo pripadne ocu.

Poslije razvjenčanja živjela je Natalija povučeno kod stare majke. Šila je haljine mladim djevojkama i cijelu zaradu stavljala na stranu, čuvajući je za jedinče svoje. Ta kćerka njena, što sada bolna leži, jedina je radost materina. Danju majka za nju radi i na nju misli, a noću o njoj sanja. Sada joj se pomutila i ta radost!

Prohujali dani njeni dugo bi mogli pričati o silnoj čežnji materinjoj za djetetom. I što je Natalija više žudjela da vidi dijete, tim je više njen bivši muž, koji se odmah poslije razvjenčanja oženio sa dragom svojom, spriječavao taj sastanak. Znao je, kako je teško majci bez djeteta, i time joj se osvećivao.

Sada se Nataliji kćerka razboljela. Za bolest njenu javila joj sestra negdanjega muža. Ovu će priliku Natalija upotrijebiti, da dovede kući svoju Emicu. Otići će s kolima upravo u dvorište bivšega muža svoga. Izaći će pred njega, pa će ga zamoliti meko i dirljivo. Ponizit će se, pasti će pred njim na koljena i zavapit će: „Daj mi dijete, daj mi kćerku moju! Daj mi je ma samo za nedjelju dana, da je dvorim i njegujem u bolesti!“ O, ala će biti srećna, kad vidi Emicu u svome stanu. To će biti svečani trenuci u njenome životu. Čuvat će je, kao oči svoje; ni odmicati se ne će od postelje njene. Grlit će je i ljubit će je do mile volje. Iz očiju će čitati svaku želju njenu . . .

* * *

Kroz tamnu noć već su počeli da prodiru prvi znaci zore. Kola su prošla kroz seoske ulice. Sanjivo selo se isteže i budi oda sna.

U dvorištu trgovca N. stadoše kola. Natalija sidje na zemlju i podje prema kući. Psi upoznaše negdanju gazdaricu, pa se počeše umiljavati oko nje. Iz jedne sobe dolazila je kroz prozor svjetlost od lampe. To je soba bolne kćerke njene.

Majci burno zakuca srce. Žurnim korakom prodje kroz hodnik i otvori vrata osvijetljene sobe.

Kad ugledaše Nataliju na vratima, zakukaše u glas sakupljene žene. Majku teknu nješto posred srca, pa ciknu kao zvijerka na smrt ranjena. Noge joj se podsjekoše, te ona klecajući, posrćući pridje k odru umrlog djeteta. Raširi ruke nesrećna majka, obgrli njima jedino dijete svoje, pa mu ljubi ledene obraze, pa mu ljubi oči zaklopljene, — ljubi, ljubi, a guši se u groznim suzama. Zatim prisloni svoju glavu na kćerkino lice, pa zavrišti za izgubljenim jedinčetom; zavrišti tužno, neveselo i taj vrisak parao je srce u grudima.

SAN.

Spjevao MIĆA A. PERIŠIN.

Tišina je noćna šumnim krajem pala;
Uspavala more i svu ponoć mrku.
Po kamenu gradu magla popadala
Obasula Senje i Ružicu crkvu.

Svud san i samoća. Tek u noćnom zraku
Sa pučine duge sitan vjetar duva;
I vitice mrsi uskoku junaku,
Što na pušku nažet noćnu stražu čuva.

A ko priča jedna iz odavnih dana,
Ko da netko broji biser sa djerdana,
Pršti voda tiho sa starog fontana.

Grad kamenit spava ko car usred bajke,
A na mirnu valu pozaspale šajke,
Ko na mekim grudma jedinče u majke.

U HRVATSKOME SELU.

Napisao DRAGAN B. BAČIĆ. (Alleghany, Amerika.)

Po visokim hridinama umirao je dan, a njegovo svijetlo oko, kao da je zakrvavljeno plakalo na zapadnom nebu . . . Hridi su gorjele u žaru njegovih svesilnih suza, a zelena se polja protegnuše daleko, daleko, sa sjenkama sutona na sebi . . .

Život se danji staračkí vuko kroz sela i dolove cvjetne, kao da je nemoćan jecao pred rijetkim plavilom noći, što dolazi pred njim jaka i ponosna . . .

Lagano, lagano trnula se vatra na gorama i bivalo sve tiše i tiše . . . Nad poljima lijegala je blaga sjeta mliječnog predvečerja, a zrakom lebdio je opojni i svježi miris starih borova, pomiješan sa zadahom tamnih trâvâ . . . Mrači se, mrači, biva sve tamnije i tamnije, a nebo gâli i smiješi se noć . . . Utihnulo je selo i stislo se; drijema, dok ga ne probude blistavi traci rujne zore . . . Djevice sitne i rumene, punih grudi ko jabučice, stoje pod višnjama i pričaju preslatke priče o dragim vojnima, što negdje u gradu pod tudjim haljetkom nose hrvatska srca, ili što preko burnog oceana trgaju svoje jake mišice, gube zdravlje i kvare živote . . . .

I pripovijedaju one tako, — dugo, dugo, dok im se ne slože zvonka drhtava grla i dok se nad seoskim kućicama ne razlije njihova tiha i sjetna pjesma:

Ej lane,
Moje lane b'jelo . . .
Ja Te čekam vjerna . . .

Čeznutljivi glasovi čistih i ojadjenih duša toče se u prostoru; pada na njih zvjezdana noć; odbijaju se od trošnoga zvonika i gube se u gustim tracima mjesečine . . .

Tamo pred zidanom kućom do crkve začuo tudjin ovu pjesmu i dobacio sinu:

„Moritz, willst du nicht singen?!"

Oba se nasmijaše grubim hihotom . . .

A od zidina staroga hrama odbijahu se još dugo u noć plačni i slabi glasovi puni straha, vjere i skromne molbe:

Moje lane b'jelo,
Ja Te čekam vjerna-a-a . . .

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

U daleki svijet. Umro je seljak, a iza sebe ostavio udovicu sa mnogo djece. Ne može jadna majka dulje hraniti svu djecu; zato šalje najstarijega sina u službu: u „daleki svijet“. Sama ga je ispratila do križanja izvan sela. Tu je izgrlila milo svoje čedo, pa onako tužna gleda za njim, kako ide u tudji svijet. A dječak je suzama natopio prve korake, što ih je sproveo izvan okrilja majčinog. Hoće li u tudjini naći sreću, koju mu je namijenila majka njegova? Bože, daj!

Prva žrtva mode. Čudimo se, što divljaci probijaju nos ili usnicu, da onamo stave zlatan kolut kao ures. A zar mi ne činimo nešto isto takova, kada sitnoj djevojčici probijamo uši, da uzmognemo u nje staviti zlatne naušnice! Kako je to neprirodno i nedolično! Ali to je „moda“, kojoj se svatko bezuvjetno pokorava. Kolike li će jošte žrtve od ove uboge djevojčice tražiti svesilna moda?!

KNJIŽEVNOST.

„Dubrovnik i Ljudevit Veliki.“ Napisao dr. Božo *Cvjetković*, profesor u Dubrovniku. — Ova radnja iznosi na vidjelo odnose republike dubrovačke prema ugarsko-hrvatskome kralju Ljudevitu I. Rasprava počima sa god 1358., kada se „republika sv. Vlaha“ stavila pod zaštitu kralja Ljudevita, a svršava sa god. 1382., kada je umro kralj Ljudevit. Da stvar bude jasnija, prikazao je pisac u kratskim potezima takodjer povijest Dubrovnika od njegova osnutka (god. 614.) do god. 1358. Rasprava je vrijedna pažnje, a pisac ju je posvetio svome učitelju dru. Konstantinu Jirečeku.

Zdravstvena sobna gimnastika. Profesor gimnastike u zagrebačkoj kr. realnoj gimnaziji Josip Prikril, preveo je pod natpisom „Moj sistem“ knjigu danskoga časnika J. P. Müllera. Ova je knjiga dosad u raznim jezicima štampana u milijun primjeraka, pa već to opravdava njezino hrvatsko izdanje, tim više, što knjige u tom smjeru u nas jošte nema. Knjiga je pisana za zdrave ljude, da se održe u zdravlju i ljepoti. Sistem, u njoj razložen, razlikuje se od većine sobnih gimnastičkih sistema time, što za ove vježbe ne treba nikakovih sprava, nego se mogu na svakom mjestu izvoditi. Još se Müllerov sistem razlikuje od drugih sistema time, što operira ujedno i vodom, zrakom i vježbama u disanju. Pisac traži od svojih sljedbenika samo 15 časa na dan, pa im zajamčuje potpuno pomladjivanje organizma. Izmedju prvoga i drugoga dijela vježbe dolazi kupanje. Osobitost vježbe prije kupanja stoji u tome, da ona ne jača samo mišice, na što se redovno upiru drugi sistemi, već u velike uzima obzir na unutrašnje organe, jer pisac vrlo dobro kaže: „Životna snaga ne nalazi se doista u rukama“. Važnije je imati zdrave i jake unutrašnje organe, nego jake mišice. Müllerova knjiga, čiji sadržaj razjašnjavaju mnoge ilustracije, naći će jamačno u izvrsnom prijevodu prof. Prikrila i kod nas oduševljenih prijatelja. Mi ju najtoplije preporučujemo. Dobiva se u knjižari J. Sokola, Marovska ulica 21, cijena joj je K 2.20. Za vježbaoca veoma je još potrebna posebna tabela vježbi, koja se dobiva uz cijenu od 30 filira.

„Naše diecezanske sinode.“ Napisao Janko *Barlè*. Primili smo ovu zanimivu studiju poznatoga historičara hrvatskoga. Barlè opisuje sve sinode zagrebačkih biskupa poimence: Augustina Kazotija, Osvalda Husa, biskupa Luke, Šimuna Erdeda, Jurja Draškovića, Gašpara Stankovačkoga, Nikole Zelnicaja, Franje Ergeljskoga, Benedikta Vinkovića, Martina Borkovića, Jurja Branjuga i Franje Thauzya. Posljednji sastanak svećenstva zagrebačke dieceze održao je god. 1803. biskup Maksimilijan Vrhovac. Ova je rasprava lijep prilog povijesti crkve hrvatske.

Popis kulturnih društava književnih, prosvjetnih, časopisa itd. Primili smo pod naslovom „Književne bilješke“ knjižicu, gdje su opisana (uz izvadak društvenih pravila) sva hrvatska, srpska i slovenska društva, časopisi i kulturni pothvati. Rečenu knjižicu, koja opsiže 63 stranice, dobiva svatko besplatno, ako pošalje uz tačnu adresu marku od 5 filira upravi Kluba hrvatskih književnika u Osijeku (Gajev trg 4). Kako iz nje upoznajemo sva naša kulturna društva, preporučamo, neka si je svatko za vremena

pribavi, a Klub i u buduće poradi ovako lijepo za dobrobit naše knjige!

„Ženidba čovjeka sa stanovišta sociološkog, osobito s obzirom na odnošaj žene." Napisao Milivoj *Javorović*. — U najnovije doba mnogo se govori i piše o tomu, kako da se sačuva hrvatski živalj. Navadjaju se razni uzroci, radi kojih propada hrvatski narod, a poduzimaju se i neke mjere, da se tomu propadanju stane na put. To je potaklo i pisca ove knjige, da pokuša pokazati put rješenju toga socijalnoga zla. Pisac uspješno dokazuje, da je brak najbolja zaštita protiv nemorala. Knjiga je pisana vrlo zanimivo, a stoji samo 1 krunu.

Hrvatskim omladinskim piscima i nakladnicima. Gg. omladinski pisci, koji žele da bude govora o njihovu radu i izdanjima u godišnjem pregledu najnovijih hrvatskih omladinskih izdanja (poput onoga nedavno štampanoga u zagrebačkoj „Prosvjeti" pod uredništvom Laszovskoga, a u prijašnjim godištima u sarajevskom „Školskom Vjesniku", „Glasu Matice Hrvatske", „Letopisu Matice Šolske" u Ljubljani, „Književnom prilogu" osječkoga Kluba hrvatskih književnika i drugdje), ovim se putem umoljavaju, da mi pošalju po jedan primjerak svojih najnovijih izdanja (eventualno i štampane kritičke članke o hrvatskoj omladinskoj književnosti) uz tačnu adresu, pa ću im rado uzvratiti kojom svojom knjigom. Jer nije pravo, da dotični kritičar traži autore, u ovom slučaju širom rasijane hrvatske omladinske pisce, već treba da i sami vode računa o sebi. — Kao svake godine tako će i ove (za god. 1914.) izaći almanak za mladež, pa molim sve hrvatske omladinske pisce i ostale naše književnike, da mi pravodobno pošalju svoje rukopise (osobito su dobro došle kraće pjesme, pripovijesti, priče i slično iz dječijega života). U koliko od poslanih rukopisa ne udje u almanak, uvrstit ću u oml. časopis „Milodarke". *R. F. Magjer*, Osijek, 1.

Književna obznana. — Izašla je nova knjiga: „Kroz Koruško, Salzbursku i Bavarsku do Dresdena i natrag". Napisao Milan *Stahuljak*, profesor varaždinske gimnazije. I. svezak: „Od Varaždina do Salzburga". Cijena 1 kruna. Knjiga je namijenjena školskoj mladeži, širim slojevima naroda, te onima, koji kane putovati opisanim krajevima. Osim toga ide knjiga u susret onim faktorima, koji nastoje oko što življeg prometa stranaca u Hrvatskoj. Knjiga se dobiva u knjižarama, zatim kod pisca u Varaždinu (sada u Zagrebu) i kod sunakladnika: J. Stjepušina u Sisku.

Boccacciova 600-godišnjica. U Certaldu obdržavat će se od 6. do 8. rujna o. g. proslava 600-godišnjice Boccaccieva rodjenja. Pokroviteljstvo svečanosti preuzeo je sam talijanski kralj Vittore Emanuele, koji je osobiti štovatelj Boccaccijevih djela, jer ga uz Dantea i Petrarcu smatra stvoriteljem talijanske literature. U svečanosnom odboru nalaze se talijanski ministar nastave Credaro, prefekt Fiorence, predsjednici Danteovskih društava i Cruska-akademije, te mnogi talijanski i strani učenjaci. Dne 6. rujna bit će svečan doček gostiju u gradskoj vijećnici u Certaldu, zatim spomenslava na spisateljevom grobu, gdje će držati svečani govor Morello. Dne 7. rujna čitat će se jedna novela iz Decamerona (Fra Cipolla), a 8. rujna obdržavat će se svečana historička povorka. Kralj je obećao, ako ikako bude moguće, da će prisustvovati proslavi.

XLI. glavna skupština i svečana sjednica „Hrv. pedagoško-književnoga zbora" održane su dne 23. i 24. kolovoza o. g. pod predsjedanjem prof. Milana Pejnovića. U glavnoj skupštini primljen je najprije na znanje izvještaj tajnikov o društvenom radu u godini 1912./13. Prema tomu izvještaju izdao je „Hrv. pedagoško-književni zbor" za god. 1912. u „Knjižici za učitelje" „Eksperimentalnu didaktiku" od dra. Paje R. Radosavljevića, a za narednu godinu izdat će „Pedagošku hrestomatiju" od prof. Riste Ognjanovića i „Početnu stvarnu ili zavičajnu obuku" od prof. Stjepana Basarička. — U „Knjižnici za mladež" izdao je „Zbor" za godinu 1912. „Izabrane ruske pripovijetke za mladež" u prijevodu Ludevita Krajačića, a kao nagradnu knjigu izvan ciklusa u god. 1913. „Čudnovate zgode šegrta Hlapića" od Ivane Brlić-Mažuranićeve sa slikama Naste Šenoa-Rojc. Uza to izdavao je zbor pedagošku reviju „Napredak" u mjesečnim svescima, pa dvaput mjesečno „Hrv. učiteljski dom", list za školsku politiku i unapredjivanje interesa učiteljskoga stališa, a za mladež iluštrovani časopis „Smilje". — „Hrv. pedagoško-književni zbor" imade 1196 članova utemeljitelja, 43 počasna člana, 82 prava, 48 članova dopisnika i 182 člana pomagača.

Prema blagajničkom izvještaju primio je „Zbor" u 1912. godini 31,335 K 52 f., a iz-

dao 30.887 K 12 f. Imovina „Zborova“ iznosila je na svršetku 1912. godine 207.383 K 13 f. U godini 1912. povećana je čista imovina za 4174 K 14 f.

† **Don Nikola Šimić.** Dne 18. kolovoza 1913. preminuo je u Igranima pokraj Makarske bivši tajnik „Matice Dalmatinske“ i pisac don Nikola Šimić. Zadnjih deset godina nije se naša javnost susretala s njegovim imenom, jer se bijaše sasvim povukao u tišinu; ali je zato osamdesetih godina revno sudjelovao u mladjem književnom pokretu Dalmacije i znao je, da oko svoje „Iskre“ okupi lijep niz pisaca.

Šimić se rodio u Igranima god. 1854. Pučku je školu izučio u Makarskoj, gimnaziju u Splitu, a bogosloviju u Zadru. Bio je redjen za svećenika god. 1878. i služio je neko doba kao upravitelj župe u Brelima i kao kapelan u Srednjem selu na Šolti, a već god. 1881. bio je u Zadru kao tajnik „Matice Dalmatinske“. Miho Pavlinović pročitao je bio književne prvence Šimićeve, omilio mu njegov narodni stil, književni ukus i oštro opažalačko oko, pa ga je pozvao u Zadar, da bude tajnikom „Matice“, a u isto doba i suradnikom „Narodnoga Lista“. Šimić je suradjivao kod „Nar. Lista“ u dvije periode: od 1. travnja 1881. do konca 1882. i kasnije od 1. svibnja 1888. do konca studenoga 1900. U razmaku od g. 1882. do g. 1888. razvio je najveću književnu djelatnost uredjujući stari Matičin „Koledar“. Pokrenuo je i lijepu dalm. smotru „Iskru“, u kojoj su uz Šimića kao urednika revno suradjivali: Miho Pavlinović, fra. Ivan Despot, R. Katalinić Jeretov, Jakša Čedomil (dr. Čuka), Juraj Carić, M. Sabić, A. Kriletić, braća Ostojići, A. Verona itd. Šimić je najradje prevadjao novelice iz talijanske moderne literature, osobito iz seoskoga života (n. pr. Verginu „Cavalleria rusticana“), a napisao je i originalne crte u istom genru. Tako su nastale njegove „Slike i crte iz seoskog života“, pune plastike i realizma, a pisane čistim narodnim jezikom lapidarnoga stila. „Iskra“ je naskoro prestala, ali ju je Šimić god. 1890., pod dojmom rodoljubnog oduševljenja i prijateljskih nagovora i obećanja za Kačićeva slavlja, opet pokrenuo i živila je za jedno četiri godine, davajući zanimivih priloga specifično dalmatinske književnosti. — Osim „Koledara“ pisao je Šimić za „Maticu“ još nekoliko knjiga kao „Pučku prosvjetu“ (izdanu god. 1889.), „Markove uspomene“, „Pučki uljudnik“, a preveo je i poznatu Smilesovu „Štednju“ (god. 1886.).

UMJETNOST.

Biblički komad na engleskoj pozornici. Engleska je cenzura do sada uvijek budnim okom pazila, da se ne obradjuje na engleskim pozornicama nikakvo bibličko gradivo. Sad je napokon lord Chamberlain odobrio izvedbu jednog bibličkoga komada pod naslovom „Josip i njegova braća“ od Louisa *Parkera*. Taj će se komad u kraljevskom kazalištu prikazivati dne 2. rujna o. g. Prvi čin odigrava se u Kanaanu, a dalnja tri u Egiptu. Sir Herbert Beerbohm-Tree prikazivat će 106-godišnjeg Jakoba.

„Posljednja noć don Juana“. Čuveni francuski književnik Rostand, poznat u cijelom svijetu po svome „Cyran de Bergerac“, napisao je komediju u dva čina pod naslovom: „Posljednja noć don Juana“. U toj komediji crta Rostand posljednje časove neobičnoga junaka, komu se još jednom redaju njegovi doživljaji; sve se to zbiva u nekom sentimentalno-šaljivom obliku. Rostand je ovu komediju napisao u svome dvorcu u Cambon, a prviput će se glumiti već naredne sezone u Parizu.

Predstave pod vedrim nebom. Hrvatsko zemaljsko kazalište u Zagrebu priredilo nam je ovoga ljeta neobičan užitak. Na čistini usred šume u Maksimiru prikazivala se 17. i 20. kolovoza Gundulićeva „Dubravka“, a 24. kolovoza Shakespearova komedija „San ljetne noći.“ Oba komada uspjela su veoma lijepo.

SADRŽAJ.

NIKOLIĆ M.: Ginem . . . — KRAMBERGER E.: Grof s mjeseca. — NAZOR V.: Petrovaradin. — PEROŠ M.: Naše crkve. — KURJAKOVIĆ S.: Zvono ljubavi. — WILDE O.: Mladi kralj. (Preveo Galović F.) — CEROVSKI I. E.: SFINGA. — PETRAVIĆ A.: Pjesme Milana Pavelića. — MARUNOVIĆ I.: Zbogom! — HRVAT N.: Pastirče. — HORVAT R. dr.: Herceg Ivan Korvin. — TRONTL STJ.: Pjesma o školjki. — MELKUS D.: Otilija i Branko. — MAJEROVIĆ J.: Varka. — JOVIĆ B.: Raspuštenica. — PERIŠIN M. A.: San. — BAČIĆ D. B.: U hrvatskome selu. — Listak. — 9 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski,** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 10. ZAGREB, LISTOPAD 1913. GOD. XXI.

LEGENDA O PONORNICI ITARARE.[1]

Spjevao ANTE PETRAVIĆ. (Zagreb.)

I.

Tiho teče rijeka Mandù
U prašumskoj udolini,
Šumsko rašće ogleda se
U njezinoj zrcalini.

Grmast bambus, vitu palmu,
Voden sipo i piniju
U visoko uzrastjele
Orkideje obaviju.

Granjem skaču kolibrići,
Papagaji i arare;
Uz korito šetaju se
Tapiri i kapivare.

Tek makúku s podaljega
Posakriven zafićukne,
Odjeka mu kroz prašumu
Kô glas ljudski snažno hukne.

Priroda je veličajna,
Što prašumu okružava,
Ljudska srca ta samoća
Tajstvenošću približava.

I prašuma zbližila je
Dvoje dragih sred tog čara,
Ona njima milo šapće,
I srca im razgovara:

„O Jahiro, sunce moje,
Sjećaš li se one noći,
Kad te zgledah zarobljenu
Zamagljenih, suznih oči:

Njihov čar me osvojio,
O prašume divni cvjete.
Odvesmo te; plakala si
I jecala kano diete.

Ja te tješih slatkim šaptom
Kano majka svoje čedo,
I začaran i dan i noć
Gledah tvoje lice bliedo.

A kad prvi cjelov tvoj mi
Dotakao vrela usta,
Mojem žiću istom tada
Ogranula sreća pusta.

O Jahiro, zlato moje,
O prašume cviete ubav,
Kô ocean velika je
I duboka moja ljubav.

Nego kaži, srno moja,
Što si tako zamišljena?
Sve nekako činiš mi se
Nešto tužna, izmučena.

„O Antonio, ti ni ne znaš
Kolika je ljubav moja!
O Antonio, pričat ću ti
Uzrok mojeg nepokoja:

Nakon mojeg zarobljenja
Sakupi se naše pleme,
Jer kacika ja sam kćerka
Osvetit će svoje sjeme.

[1] Prema putopisu M. i S. Seljana „Kroz Južnu Ameriku“.

Pozovnuše sva plemena
Proti bjelcim u boj ljuti:
Čast plemena da osvete
Svi će rado poginuti.

Al svećenik siedi stupi
Preda četu sakupljenu,
Zaustavi smjele borce,
Progovori svom plemenu:

Stan'te, braćo, svoje glave
Izgubiti zar ste ludi?
Bielih zrna ubojita
Prosukat će vaše grudi.

Radje mladca pošaljite
U logor im kô prebjega;
Kršćani će povjerovat
I kô svoga primit njega.

Lako tad će zasužnjenu
Nagovorit on Jahiru,
Koju glavar bielih ljubi,
Da pomieša njim ariru.

To će piće omamit ih,
Sve će zaspat u logoru,
Glas makúku čas osvete
Javit će po dogovoru.

Uzalud me više dana
Na osvetu nagovara,
I da će me rad izdajstva
Kaznit s neba Niandižara.

O Antonio, samo za te
Odrekoh se kuće svoje,
A znam dobro da je za to
Proklelo me pleme moje!“

II.

Prolažahu tako dnevi
U ljubavi, puni čara,
Al u logor jednog dana
Naglo banu gospa Klara.

Doznala je, da Antonio,
Njezin dragi, Indijanku
Strasno ljubi i cjeliva
I po noći i po danku.

Tim dolaskom u dno srca
Ucmiljena bje Jahira,
I Antoniu progovori,
Neka ragje jednu bira:

„Čuj, Antonio, ne možemo
Obje dvije tako stati;
Ovako mi srce vene,
Ovako mi život pati.

Ja odlazim. K bistrom Mandú
Do obale ja ću poći,
Ako li me pravo ljubiš,
Ti ćeš onda za mnom doći.

Čekat ću te dokle mjesec
Za daleke zadje gore;
Ne dodješ li, ne ću više
Dočekati rujne zore.

Ne dodješ li, o Antonio,
Ja se zaviek praštam s tobom,
Tihi vali bistrog Mandú
Bit će mojim vječnim grobom.“

I kô srna lakonoga
Udalji se rastužena,
U prašumsku guštavinu
Zamaknula njena sjena.

A Antonio kô kip gleda,
Gdje mu ljubav iščezava,
Duboka kô sinje more
Tuga srcem ovladava.

Pa se trgnu; do njega se
Došuljala gospa Klara:
— Ostaj sa mnom, o Antonio —
Šapuće mu puna žara.

III.

Okolinu rieke Mandú
Sjaj mjeseca obasjao,
Kroz prašumsko zelenilo
Bliedim zrakam prodirao.

Srebrnastim svojim svietlom
Nad tihanom riekom brodi,
I otkriva kraj prašume
Živo biće tu na vodi:

To Jahira na osami
Svog Antonia zdvojno čeka,
Neprestano osluškiva,
Dolazi li ko s daleka.

Prolaze joj dugo sati,
Tišina je kô mir grobni,
Tek na prekid katkad dopre
Kaskavela čegrt kobni;

Il s visokog granja ridji
Urlikavac zaurliče,
A prašumom tugaljivo
Ječi noću odjek kriče.

I već mjesec počinje se
Za daleke skrivat gore,
Što im bojom modruljastom
Zarubljuje vršne bore.

Na očajnu Indijanku
Zadnje svoje zrake siplje:
Kraj vode se ona grči
I od jada zubim škriplje.

Kad mrak pade, glas odjeknu:
„O Antonio, s neharnosti,
Što me pusti da dokončam,
Niandižara nek ti prosti!“

Ponosito osovi se
I na glavu vienac stavi,
Što od šumskog birnog cvieća
Za vjenčanje s riekom savi.

Zatim vodom nešto pljusnu
Kroz mrak noćni i tišinu:
To Jahiru vir vodeni
Ponie rječnu u dubinu . . .

IV.

Kroz prašumu mir se stere,
Da se noći disaj čuje;
U logoru sve počiva,
Tek komarci sitno zuje.

Na svom logu Antoniu
Bol nemila grudi mori,
Lik Jahire neprestano
Pred očima živo zori:

Prividja je pokraj rieke,
U čeznuću gdje ga čeka:
— O Antonio, dogji, dogji! —
Tlapi mu se čut s daleka.

Blizu njega gospa Klara
Svaki trzaj njegov prati,
Šaptajuć mu milim gukom
Prolaze joj noćni sati.

Dugo u noć oba ćute,
Ali sanak svlada ženu,
Tad Antonio brzo usta,
Iz šatora mučke krenu.

Pamik zore. Kroz prašumu
Brzim krokom ljubav goni,
Kroz jutrnji mir se čuje,
Gdje Mandúa tiek romoni.

Na mamurnom bliedom licu
Zrcale se strah i nada,
Da l' i njemu zora sviće
Ili tama vječna pada?

Stade u sav glas dozivat:
— O Jahira, o Jahira. —
Ali samo glasno jeku
Tog poziva razabira.

*

Kada prispje do obale,
Užas prodje žiće cielo:
Bistra voda ljupko plâče
I Jahire dräga tielo.

Tuga grozna, bol nemila
Na mjestu ga tu ukoči,
Kano da je od kamena
U Jahiru uprô oči.

Niemo zvirla. Tek dubokim
Uzdasima stenju grudi,
A pamet mu pomračena
Za Jahirom mrtvom žudi.

U to žamor neki začu,
Što ga trže skamenjena:
To je s pratnjom dohrlila,
Da ga spasi biela žena.

Skoči. Vali bistrog Mandú
Ponieše ga svojim virom,
I združiše u svom logu
Na vjenčanje sa Jahirom.

Sa obale gospa Klara
Gleda biesna to vjenčanje,
Žuč joj sjeda razlila se,
Strašnu kletvu baci na nje:

„Prosjela se, rieko Mandú,
Što mi dragog moga ote!“
I tu kletvu opetova,
Punu biesa i strahote.

Rasrdi se Niandižara,
Baci silan oganj s neba,
A zemlja se u stožerim
Svojim tvrdim uskoleba:

Silan oganj sve pohara
Uz tutanj i grmljavinu,
Rieka, žena i sva pratnja
Propa groznu u dubinu . . .

Kroza bujno zelenilo
Kada dodješ do tog kraja,
Ta se gola osamina
Od prašume sva odvaja.

Kô navaljen moćnom rukom
Skup kamenja kraj pokriva;
Pokročiš li na kamenje
Kô praznoćom odjekiva:

Tu podzemnoj u pećini
Muklo šumi Itarare,
Što proklestvom označi je
Srdžba silnog Niandižare.

NAŠ RAZRED.

Napisao JOVAN HRANILOVIĆ (Novisad).

I.

Više puta sam već pokušao, da saberem u cjelinu i zaokvirim ma u koje vrsti pismenom sastavku svoje uspomene na moje drage i mile saučenike na gimnaziji i kasnije na sveučilištu u Zagrebu i Beču. Što me više pristiže jesenje života, to mi življe izlaze pred oči one školske razredne sobe, u kojima sam sa svojim škoskim drugovima proveo dobru četvrtinu svoga vijeka, i sve me češće salijeću mile uspomene na drage moje školske drugove i na naše mile učitelje i profesore. Sve me nešto goni, da pribilježim te mile slike iz davnine, kako ih ne bi nestalo baš sasvim netragom u valovlju vječne mijene.

Većine naših nastavnika već odavna nema na životu, a sve se više suzuje i krug živih mi saučenika, rasijanih diljem hrvatske nam drage otačbine i po inozemstvu. I što dalje, to sve većim strahom uzimljem u

ruke dnevne naše listove, sve se bojeći, da u njima ne nadjem i opet dojavu smrti kojega od dragih mi davnih školskih drugova.

Kada čovjek udje u jesenje života i ogleda se oko sebe te u duhu prebroji grobove milih mu drugova po godinama, školskom drugovanju, staležu i zajedničkom djelovanju i nastojanju u službi otačbine, nehotice mu se nameće duši slika otočića, što ga sve više podronjuju i suzuju valovi mora vječnosti, što se oko njega zatalasavaju, odnoseći sa njega po malo u nedozirne dubine nestajanja i obnove faunu i floru. Sve više se čovjek u tomu dobu osjeća osamljenim na tom svijetu, i misao mu se nekud sve češće povraća u prošlost. Obuzimlje ga neka bojazan, kada dodje u priliku, da učini nova poznanstva i sve se nekud ogleda u natrag, kao da hoće, da dovikne mrtvim i živim svojim znancima iz davnine: vi ste ipak najviše moji i nebojte se, vas mi ipak nitko iz srca istisnuti ne će.

Nedavno, nekoliko časaka prije nego li se probudih, dodje mi na snu sjenka dragog i davnog upokojenog druga, da mi izrazi veselje i zadovoljstvo, što na njega ne zaboravljam u dnevnim svojim molitvama. Dugo još poslije toga, kada se probudih, kano da mi je pred okom bila slika njegova mila lica i u ušima kao da mi je podrhtavao njegov sjetni glas: ostaj mi i dalje i uvijek tako vjeran.

O dragi, mrtvi moj druže, ja i ne mogu nikada da zaboravim na one, što su momu srcu dragi, ma da ih je nestalo ispred mojih tjelesnih očiju. Tvrdo vjerujem, da ću se s njima sastati u vječnosti i ne ću ni na čas da prekinem veze s njihovim dušama.

I ako su izblijedile žive šare mnogoj miloj slici mojih uspomena iz davnine, ipak nije nijedne, pa ni onih iz djetinskog doba, iz moga rodišta u malenom, osamljenom dalmatinskom seocu Kričkama i u vrletnim planinama žumberačkim, sasvim netragom nestalo u široj mojoj svijesti. Uvijek su još žive u mojoj duši i mogao bih prenijeti ih na papir. Ali one i onako zanimaju tek mene; a trebalo bi mnogo mastila, pera i artije, da pribilježim i one samo, koje bi možda i još koga osim mene zanimale.

Kako li je teško zaokviriti u cjelovitu sliku sve uspomene i na jednog jedinog znanca i druga, a kamo li da se sastavi kaleidoskop svih ličnih uspomena na sve poznanike diljem života, srcu drage i nedrage.

Povjest pojedinca, povjest jedne obitelji, povjest izvjesnog kruga znanaca, prijatelja, drugova, — kako li je to široko polje za proučavanje duše čovjeka i psihe čovječanstva, — kako li je sve to neiscrpno vrelo nauci psihologa i sociologa i obradi beletriste. K čemu posezati u svijet fabule i izmišljotine, kada je dovoljno zagrabiti u živo vrelo života, kako nas na to upućuje nedostižni realista Goethe.

II.

Zarekao sam se bio nekim svojim saučenicima, kadno se nadjosmo na okupu, da se predstavimo svom odličnom školskom drugu, nadbiskupu-koadjuturu metropolije zagrebačke, da ću pokušati napisati u velikim crtama povjest našega razreda, koji je hrvatskoj nam otačbini dao takova odličnika, kakav je naš omiljeni saučenik, presvijetli dr. Ante Bauer, koji danas na zadovoljstvo i radost hrvatskoga naroda upravlja metropolijom

zagrebačkom. Već radi samog njega trebalo bi, da se pribilježe uspomene na naš razred, koji je otačbini nam hrvatskoj osim njega darovao još mnogo drugih odličnika u raznim strukama i staležima.

Ali nije to tako lako napisati uspomene ni na pojedinca od svojih drugova, da zainteresuju i šire krugove, a kamo li je tek teško sastaviti u cjelovitu sliku uspomene na tako brojnu skupinu ljudi. Ta to bi bila svoje vrsti povjest jednog mikrokozma, jednog fragmenta savremenog života. Od više od stotine mojih saučenika u prvom gimnazijalnom razredu na gimnaziji zagrebačkoj, kojima su povremeno pridolazili u više razrede, u sjemeništni licej i kasnije na sveučilište sa drugih gimnazija, poimence iz Varaždina i Požege, još i drugi školski nam drugovi, maturiralo je g. 1875. u Zagrebu nas šezdeset i četiri javnih i privatno svršenih osmoškolaca.

Značilo bi napisati povjest savremenog života naše otačbine, da i u najkrupnijim crtama sastavim u cjelinu povjest života tolikih mojih školskih drugova, od kojih je dobra trećina još i danas na životu. Priznajem, da se ne osjećam jakim, da se poduhvatim toga posla.

Osim toga imade, kako je to svakomu razumljivo, i štošta, o čemu se, radi raznih razloga i obzira barem za sada još ne može i ne smije pisati. Razumije se, gdje je mnogo svjetla, mora da ima i sjenke; ali mirne duše mogu reći, da mi s te strane ne bi bio težak posao. Malo je, koliko pamtim, bilo tako skladnih razreda, tako u ugodnoj uspomeni u širokim slojevima ostalih djačkih drugova, kao što su bili moji dragi saučenici, koji su i kasnije u školi života, rasijani diljem domovine u raznim staležima, bili na ponos svojim nastavnicima.

Da iskupim zadanu riječ, evo me, da iznesem barem neke uspomene na dragi moj razred, na drage moje žive i mrtve saučenike. Ako iko, barem će oni od njih, što su još na životu, dodju li im pred oko ovi moji skromni retci, čitati ih s onakovim osjećanjem, kako sam ih napisao.

III.

Bilo nas je nekih stodvadeset učenika u I. razredu zagrebačke gimnazije u dva paralelna odjelka, sa svih strana otačbine. Bilo nas je troje saučenika iz našega grko-kat. sjemeništa. Najdarovitiji od svih naših saučenika, najodličniji djak, jednako sposoban za sve predmete, a i tjelesno vrlo lijep i simpatičan, bijaše pitomac grk. sjemeništa, svećeničko dijete Gjuro M. Pravi genij, ali žalibože baš je on od svih nas najgore u životu prošao. Neobuzdane prirode sa izvjesnim psihopatskim sklonostima, kao siroče, ostavši prerano bez oca i matere, nije se mogao dulje u sjemeništu i na gimnaziji održati nego do kraja prvog semestra šestog razreda. Profesor prirodnih nauka J. zatekao ga je jednom prigodom nepripravna. Htjede mu dati za onaj put hrdjavu notu. Zamolio je profesora, neka mu oprosti i neka mu dopusti, da se u toku od dva dana pripravi iz cjelokupnog materijala mineralogije. Ajde da vidimo i to čudo, reče profesor s prezirnim podsmjehom.

Ali na njegovo najveće začudjenje Gjuro M. je doista u toku od dva dana savladao sav propisani materijal iz mineralogije. U vrijeme od

dviju noći, spavajući samo po dva tri sata, pročitao je svu tu suhoparnu knjigu, upamtio sve formule i sav raspored pojedinih poglavlja i grupa. Jednom riječi naučio malo ne doslovce na izust svu mineralogiju, propisanu za oba semestra istoga razreda.

Jednako je on bio izvrstan filolog, istoričar i matematičar, a pisao je i crtao neobično krasno, bio je u svim predmetima prvi djak. Ali u ćudoredju uvijek je zapinjalo, dok nije najposlije dobio consilium abeundi.

Pretucao se je kasnije i probijao kroz život kojekako, kao pomoćni učitelj i pisar po raznim kancelarijama, padajući kao žrtva svojih prekih sklonosti sve dublje. Uz to mu je i sušica podgrizala život te je umro, navršivši jedva tridesetu godinu. Sjajan talenat propao je netragom. Vanredno pamćenje, brzo shvatanje, intuitivno pronicanje u jezgru svake stvari, tek nije u njega bilo stvaralačkoga dara i jake moralne podloge.

Koliko li je njemu sličnih talenata u istim prilikama propalo netragom, da nije od njih bilo nikomu koristi, već samo štete, dok su srednji talenti u zgodnim prilikama i dalje doprli i više koristili općoj i domovinskoj stvari. Mogao bih navesti mnogo dokaza zato i iz povjesti moga razreda i u opće iz povjesti raznih krugova mojih poznanika. Nije talenat sve: u životu probija sebi put većim uspjehom jaka i sredjena volja — naročito ustrajnost i savladjivanje sama sebe, gdje se radi o pravdi i istini. Dakako tamo, gdje je i velika talenta i jake volje i solidne spreme i zgodnih prilika, postižu se ne samo obični, već vanredni uspjesi, ali ljudi takova soja nemaju na pretek ni veliki narodi, a kod nas malih treba kad se medju nama pojave, cijeniti ih kao providencijalne pojave. Žalibože naša malenkost razbire se i u tomu, što i naše malobrojne velikane mjerimo mjerilom naše malenkosti, zapažajući više njihove ljudske slabotinje nego li njihove vanrednosti i vrline.

Tako zvani dobri djaci, ako se nisu tek slučajem i dobrom srećom ili biflanjem protisnuli u prve redove, obično su i kasnije u školi života uredni, pouzdani, i ustrajni. Površnjaci, nenaučeni na red, već računajući uvijek na tudju pomoć, na dobar slučaj, na sreću ili kakovu smicalicu, ostaju redovno do kraja života vječnom igračkom slučajnosti i prilika, površni, nepouzdani bez stalna cilja i pravca. Još najbolje kao da prolaze u životu srednji talenti, ako je u njih zgodan temperamerat, umilna ćud i dobra volja.

Od mojih saučenika, što ih je bilo većeg talenta, svi su više manje i u životu dobro prošli. Naš razred je do sada dao otačbini nam hrvatskoj, osim nadbiskupa-koadjutora metropolije zagrebačke, tri sveučilišna profesora, od kojih su još i sada dvojica u službi, dra. Tomislava Maretića i dra. Franju Spevca, dva velika župana, pok. Petra Jurkovića i Stjepana Beloševića, više visokih činovnika kod hrvatske vlade u raznim odjeljenjima: Franju pl. Žigrovića, Radoslava Partaša, Gustava Koretića; kod septemvirata: odličnog djaka i odličnog juristu Stjepana Plivarića; u financijalnoj struci: Filipa Peroka, Svetozara Matića, Gjuru Kamenara, Ivana Kukolića; kod sudstva: Vladimira Čačića, Adama Balenovića, Petra Kušta, pok. Ćiru Pavkovića, Aleksu Mikaca; kod vojske: pok. Kolomana Hranilovića, Mirka Banutaja; u liječničkoj struci Andriju Longhina, pok. Sla-

voja Mařika, F. Vinklera, G. Gjurkovečkoga, Vilka Peičića; u odvjetničkoj struci: Mirka Antolkovića, pok. Milana Vardijana i nezaboravnog pjesnika Antu Kovačića, koji je takodjer bio jedno vrijeme našim saučenikom, u jednoj paralelci. Veterinarskoj struci dali smo Franju Lisaka.

Naši su školski drugovi: Ivan Gostiša, zemaljski školski nadzornik, uvijek odličan djak, i kasnije pridošli iz Varaždina i Požege profesor Adolf Zagoda i Zv. Žepić. Učiteljskoj struci dali smo Dragutina Jovana i neko vrijeme Mirka Tkalca.

Naš je konškolarac bio, uvijek odlični djak, idealni i nježni pjesnik, profesor, pok. Janko Kamenar.

Tako je naš razred dao malo ne svima svjetovnačkim staležima u otačbini odličnih članova. Mnogi od njih zauzimaju i danas visoke položaje u domovini i nema ni jednoga medju njima, radi koga bi se pred svijetom morali stiditi. Mnogi od njih proslavili su se ne samo kao izvrsni članovi svoga staleža, već i kao stručnjački pisci u raznim strukama. Nijedan razred nije dao razmjerno toliko doktora raznih struka; sami ti doktori zapremili bi polovicu klupa u jednom školskom razredu.

Kada smo se poslije maturantskoga ispita razišli na razne sveučilišne fakultete najvećim dijelom u domovini, a neki izvan domovine, poimence u Beč, znali smo, da se mnogi od nas više nikada ne ćemo ni vidjeti ni sastati na putu života. Znali smo, da će nas porazbacati po raznim krajevima diljem domovine, da će nadoći i ispoljiti se u kasnijem nam životu raznolike suprotnosti i da će razmak kruga našeg staleškog djelovanja a naročito nesredjenost naših političkih socijalnih i kulturnih prilika i neprilika, a u prvom redu tok duga vremena učiniti svoje, da izblijede naše saučeničke uspomene i oslabe veze saučeničkog drugovanja i zajedništva. Znali smo, da će možda mnogomu od nas izgubiti se u duljem toku života malo ne svaki spomen na gdjekojega od nas, te da će možda doći vrijeme, kada ćemo, slučajno susretnuv se na putu života, morati zastati, zamisliti se u prošlost, da oživimo crte lica davnog školskog druga i osvježimo uspomene na njega, veseleći se, da smo se još živi susreli i da smo sačuvali jedan na drugoga uspomenu.

To mogu s ponosom reći, da je naša saučenička ljubav uvijek bila jača od kasnijih u životu ispoljenih suprotnosti u političko stranačkom i socijalnom životu. Koliko je meni poznato, uvijek su moji saučenici u svakoj prilici s pouzdanjem obraćali se jedan na drugoga, priticali jedan drugomu na pomoć djelom i savjetom, kao da smo članovi jedne porodice i bratstva. I najmanja medjusobna uslužba još je više utvrdjivala naše uvjerenje, da saučeništvo razvija neku posebnu vrst ljubavi, idealnije i nesebičnije altruističkije, nježnije i milije nego li je ona, koja nam se zajedništvom krvi i dužnosti automatski nameće. Mogao bih navesti dirljivih doživljaja u tom pogledu iz života mojih saučenika; ali to spada u sferu intimnosti, koje sačinjavaju dragocjeni poklad saučeničkog bratstva, gdje cijenu takovih čina ljubavi obasjavaju i osvjetljuju zrake onosvjetskog sunca, što prosijeva altruizam biblijske nauke: neka ne zna lijeva, što je dobra učinila desna.

Mi svećenički drugovi podržavali smo uvijek i na bogoslovnom fa-

kultetu i kasnije u životu prijateljske i bratinske veze sa našim svjetovnjačkim školskim drugovima.

IV.

God. 1900. sastadosmo se u Zagrebu, da proslavimo dvadesetpetu godišnjicu maturalnog ispita. Nadjosmo se na okupu u odličnom jednom zagrebačkom hotelu, svećenički i svjetovnjački školski drugovi. Još nas je tada bilo na životu nekih četrdeset i šest drugova, ali na sastanak u Zagreb nisu mogli svi doći. Svi odsutni su se, osim jednoga, pismeno javili i naveli razloge, zašto ne mogoše doći, uvjeravajući nas, da će toga dana u duhu biti s nama na sastanku. Nekoje od njih nikada ne vidješe moje oči od god. 1875. amo. Tko zna, hoćemo li se u opće ikada više na ovom svijetu sastati. Sva je prilika, da ne ćemo, jer eto i jesenje života nam primiče se kraju.

Nas nekih četrdeset, što se na sastanku nadjosmo, zahvalismo se ponajprije u crkvi božjoj providnosti, što nam je dala doživjeti taj sretni dan. U crkvi svete Katarine odslužio je sv. misu u našem prisustvu dr. Ante Bauer, tada sveučilištni profesor i narodni zastupnik, a sadanji nadbiskup-koadjutor metropolije zagrebačke. Jedan od azistenata bijaše mu nezaboravni naš drug, tadašnji župnik sv. Marka u Zagrebu, dr. Stjepan Boroša, koji je na najveću našu žalost u jeku muževnog doba nekoliko godina kasnije u Rimu umro, od kuda mu je tijelo u Zagreb preneseno. Svećenički mu drugovi sakupiše potrebnu svoticu novca za skromni spomenik. Plemenit i pošten i dobričina do skrajnosti, nije ni na najodličnoj župi zagrebačke nadbiskupije stekao nikakova imetka. Ali zato mnogi siromašak, mnogo naše kulturno i humanitarno društvo orosiše mu grob suzom žalosti i zahvalnosti.

Poslije sv. službe božje dadosmo se učesnici te lijepe svečanosti zajednički slikati. Slika je, kako čujem, lijepo ispala, ali je žalibože ja u onim teškim za mene danima ne mogoh vidjeti ni kasnije dobiti. Tim življa ostade mi u duši slika živih mojih školskih drugova na tom sastanku. Proveli smo preugodno cijeli dan zajedno, a medju nama naš omiljeni bivši razrednik, umirovljeni sada ravnatelj gimnazije zagrebačke Mirko Divković. Na životu nam još ostadoše od tolikih naših profesora samo naš ljubimac Tadija Smičiklas, predsjednik jugoslavenske akademije, zatim proslavljeni pjesnik i kritičar dr. Franjo Marković i ravnatelj F. Petračić.

Već dugo prije toga pomreše ostali naši mili protesori u doljnjo i gornjo gimnazijalnim razredima: Macun, Peksider, Golub, Stjepan Kućas, Miroslav Nagel, dr. Julije Šajatović, Josip Janda, ravnatelj Bradaška, Eugen Kovačević, Jovo Gvozdanović i još neki, koji su kao suplenti kratko vrijeme bili naši nastavnici.

Mili Bože, nikada ne ću zaboraviti na one ugodne sate, provedene u društvu mojih saučenika iza dvadeset i pet godišnjeg rastanka. Nekoji od nas jedva smo se mogli prepoznati. Vrijeme i prilike proizvedoše tako velike promjene, te smo morali zastajati, da rekonstruišemo crte našeg obličja izpred dvadeset i pet godina. Ta to su po spoljašnosti bili sasvim drugi ljudi, nego li oni, što no se god. 1875. razidjoše na sveučilišne nauke.

U ona doba još svježa, mlada lica poprimiše u školi života jasno ispoljena obilježja borbe za opstanak. U jasno izraženim crtama i borama na licu i čelu mogli smo i bez poznavanja Lavaterove nauke o fiziognomici pročitati povjest unutarnjosti i sastaviti sliku suštine duše svakog pojedinca.

Kolike li promjene u razmaku vremena od dvadeset i pet godina! Neko je u šali spomenuo bio, da je filoksera kose ljuto haračila po glavama naših saučenika i da bi mogli napuniti mali vagončić, da pokupimo svijetom sve pogubljene zube i vlasi.

Najveseliji i najraspojasaniji bio je medju nama toga dana naš drug dr. Milan Vardijan, kr. javni bilježnik u Glini. On je predložio bio, da sastavimo malu statistiku svega, što smo u toku od dvadeset i pet godina dali narodu i otačbini; naročito da izbrojimo, koliko je naš razred dao drobnine populaciji naše otačbine. Bio bi to mali bataljunčić u mirno vrijeme.

Razumije se, osvježili smo naše djačke uspomene. Za čudo najživlje su nam se usjekli bili u pameti najkomičniji doživljaji pojedinaca u razredu. Meni padoše na pamet dva naša saučenika Crnogorca u petom i šestom gimnazijalnom razredu: Jovo Popović i Savo Martinović i njihovo komično natezanje sa izgovaranjem njemačkih rečenica i pojedinih riječi. Sjećao sam se, kako je Jovo Popović jednom prigodom bio opjevao povjest jednog sata iz matematike, gdje ih je nekih četrdeset naših saučenika bilo palo, ne mogavši ni jedan riješiti na ploči zadanog matematičkog zadatka. Srokove je imao ispisane na jednoj kartici papira, pak je tako u brzo verzificirao matematičku pogibiju četrdesetorice ranjenika. Pred opisom pada svakog pojedinca metnuo je stereotipne stihove: „Ide bratac . . ., glavom klima; ali u glavi malo ima. Dobro poče, ali brzo presta, — jer mu znanja u tikvici nesta.“

Neki su od nas znali još i iza dvadeset i pet godina za čudo vjerno gestom i glasom imitovati pojedine naše profesore, naročito u situaciji srčbe i nervoznosti.

Nedugo poslije sastanka umro je naglom smrću baš naš dragi Milan Vardijan, a malo kasnije i drugi naš dobri drug liječnik dr. Vinkler, takodjer naglom smrću od kapi. Mi smo dakako pripravni bili na to, da će se kod eventualnih idućih naših jubilarnih sastanaka sve više suzavati i proredjivati broj živih naših drugova, jer ni naš razred nije imun bio od redovne kobne pratnje života iza četrdesete godine: skleroze, šećerne bolesti, i kako li se sve ne zovu sve te razne dekompozicije i degeneracije čovječjeg tjelesnog organizma. Ipak, što više čovjek zamiče u carstvo starenja, doimaju ga se to bolnije vijesti o smrti vršnjaka i školskih drugova, i čovjek se nekuda sve više osjeća osamljenim na svijetu, na kraju krajeva malo ne ravnodušno čekajući, kada će doći i na njega red, da ga ga zahvati kosa smrti. Malo po malo zatvara angjeo smrti prozore života, pripravljajući nas na dugi san smrti, kako to lijepo veli Makso Nordau, ocjenjujući više poetski nego filozofski utješnu poznatu Maeterlinckovu knjigu o problemu smrti. — Što više dozrijeva klas, sve se više prigiblje

k zemlji, kano da traži počinka u njenom krilu, — veli negdje naš stari srijemski Ilirac Ilija Okrugić. —

Na sastanku god. 1900. uglavismo, da ćemo se od tog vremena sastajati svake pete godine. Nismo se više sastali i tko zna, hoćemo li se više ikada barem u priličnom broju sastati na ovom svijetu. Moja misao, što dulje živim, sve to češće oživljuje mi sliku dragoga moga razreda i traži svijetom drage školske drugove. Ploveći raznim rijekama života i boreći se s valovjem mijene veselih i tužnih časova, eto nas malo po malo svijuh na utoku u more vječnosti — na vrelu vječne istine, ljepote, pravde i ljubavi. —

V.

Nad pisaćim mojim stolom visi slika mojih svećeničkih saučenika, koji su zaredjeni u svećenike g. 1879. Medju njima sam i ja, ma da sam radi ondašnjih teških prilika moje križevačke biskupije primio svećenički red još u mjesecu prosincu g. 1878, nekoliko mjeseci prije ostalih mojih saučenika.

U svemu nas je na toj slici uokvireno u fotografskoj snimci dvadeset saučenika-svećenika. Ne znam, kako moji drugovi za tu sliku nabaviše moju fotografiju, možda su ju dali preslikati iz „Vijenca“, ili kojeg drugog časopisa ili kolendara. Bio sam preugodno iznenadjen, kada mi jednog dana stiže pošiljka iz Zagreba od dobroga našega druga, dr. Stjepana Boroše, a u njoj na fotografskoj snimci i moja slika sa još devetnaest mojih milih saučenika-svećenika, na čelu im dr. Anton Bauer, ne samo po alfabetu već po svemu i onda i sada prvi medju nama. Kako li smo ponosni, što je providnost božja upravo njega u tako teškim danima naše otačbine odabrala, da bude poglavicom metropolije zagrebačke kao nadbiskup-koadjutor cum jure successionis! Kako li smo sretni i ponosni, što je upravo naš razred dao domovini prvog po položaju crkvenog veledostojnika! Zahvalni smo božjoj providnosti, što je zraka njegove milosti tim vanrednim sjajem obasjala naš dragi razred. Boljeg i dostojnijeg za to važno i odlično mjesto nije se moglo naći. Mi njegovi saučenici to najbolje znademo, jer ga u dušu poznajemo i preuzimamo pred narodom hrvatskim jamstvo za njega. Neka su blagoslovljeni oni, što poradiše na tom, da se postavi o bok čestitom nadbiskupu metropoliti, umnom i rodoljubnom hrvatskom sinu, dru. Jurju Posiloviću, tako dostojan uman i rodoljuban hrvatski sin kao koadjutor nasljednik cum jure successionis. To je tako velika tekovina u današnjim našim prilikama, da joj domašaj tekar oni mogu ocijeniti, kojim su poznate prelijepe vrline duše, srca, uma i značaja toga odabranika za tako važno mjesto i sve ono, radi čega se baš sada stostruko više moramo veseliti toj pobjedi, tomu ispunjenju želja i nastojanja hrvatskog nam roda, da na to preodlično mjesto dodje odličan domaći sin.

Meni dobro poznata skromnost miljenika moga razreda ne dopušta mi, da više o tom govorim. Sve ostalo prepuštam povijesti, u koju s odlikovanjem našega dragoga saučenika ulazi s nekim posebnim pravom i naš dragi razred, koji ga je za to odlično mjesto u prvom redu u osnovci spremio.

Još se sjećam prijatnoga dojma omalena, crnomanjasta mladića sa velikim, živim i dubokim crnim očima u kleričkom odijelu, kada se prvi put s njime sastadoh u sedmom razredu gimnazije u nadbiskupskom liceju u Zagrebu, kamo je došao sa prijateljem Josipom pl. Hadrovićem sa gimnazije Varaždinske, kao pitomac nadbiskupskog zagrebačkog sjemeništa. Svi smo ga odmah zavoljeli poradi njegove dobrodušnosti i trezvenosti. Bio je uvijek odličan djak u svim predmetima, naročito se je isticao brzim, lakim i temeljnim shvatanjem i pronicanjem u jezgru stvari. Bio je izvrstan matematičar. Nije u njega bilo grandilokvija, ni velike geste u govoru, nije volio kolorature, romantike i sentimentaliteta; njegova je osebina bila: preciznost jasnoća i jezgrovitost. Takav je ostao svega svoga vijeka: kao profesor, i kao narodni zastupnik. Dao mu dragi Bog samo duga života i zdravlja! On će i dalje biti ponosom svomu razredu i dragoj nam otačbini.

Na slici mojih saučenika iz godine 1879. naslikano nas je u svemu dvadeset školskih drugova, što se posvetismo svećeničkom staležu. Nisu žalibože svi doživjeli ni dana redjenja, kamo li kasnijih naših sastanaka. Rasporedani smo na slici u glavnom alfabetskim rasporedom, tek u posljednjem petoredu uokvirene su slike onih, kojih fotografija nije na vrijeme stigla ili su prije redjenja umrli. Evo imena dragih mojih drugova na toj slici, s kojima sam proveo djakovanje u nadbiskupskom liceju zagrebačkom i kasnije u prvom tečaju bogoslovije na bogoslovnom fakultetu u Zagrebu: dr. Ante Bauer, Matija Bestić, dr. Stjepan Boroša, Andrija Ciprijanović, Anton Gerber, Josip pl. Hadrović, Dragutin Kindlein, Miško Kovačić, Vjekoslav Miljan, Gjuro Ortner, Makso Šnap, Franjo Tadić, Josip Vimer, Ivan Varga, Ivan Vörös, Franjo Živoder, Ignjat Ignjatović, Mijo Novosel, Vid Varga. Neke od njih nisam poslije odlaska na sveučilište u Beč nikada više vidio, a neki su već odavna u carstvu duhova.

Kako smo se našli na okupu u Zagrebu god. 1911., da se poklonimo nadbiskupu koadjutoru, našem saučeniku, bilo nas je na životu tek dvije trećine. U gostoljubivom domu našeg druga, prebendara nadbiskupske stolne crkve u Zagrebu Kindleina i kasnije na ručku kod dra. Bauera, nadjosmo se tek nas dvanaestorica. Hoćemo li se barem mi još koji put u životu u tom apostolskom broju sastati? Morali bismo se požuriti, jer smo zamakli u duboku jesen života, — a hora ruit.

I ako smo svi bili veseli i razdragani, kada se nadjosmo oko našega miljenika, nadbiskupa-koadjutora, nismo se ipak mogli oteti tuzi, kada se sjetismo na već upokojene naše drage drugove: Stjepana Borošu, Matiju Bestića, Josipa Vimera, Franju Živodera i druge, koji su već odavna legli na vječni počinak. — Kolika bi to bila radost, da nam je ostao na životu naš nezaboravni dobri drug Boroša. Imali bismo u Zagrebu: na nadbiskupskoj stolici saučenika dra. A. Bauera, na najodličnijoj župi metropolije zagrebačke, na župi sv. Marka, opet saučenika, neprežaljenog našeg Stjepana, na župi sv. Petra u Zagrebu: našeg čeličnog Gjuru Ortnera, a u zboru prebendara našega dobroga Karla Kindleina!

Nikada ne mogu pomisliti na dobroga našeg Šteficu, a da mi suze ne orose oči. Uspomena na njega sižu u najprve razrede doljnje gimna-

zije zagrebačke, gdje smo se natjecali u crtanju glava: Napoleona Bonaparte, bana Jelačića i biskupa Strossmayera. U duši mi je živa simpatična Stjepanova slika iz licejskoga vremena. Kada bi u zimsko doba otišao profesor iz razreda, mi smo pohrlili k peći, da se malo ogrijemo. Naš dragi Stjepan uvijek se je držao one: festina lente, te je uvijek došao prekasno k peći. Još kao da ga vidim, gdje nas, koji smo prije došli, moli: dajte mi barem, da mi se ogrije jedno rebarce i lopatica!

Ja sam ga vrlo volio, jer sam mu zagledao bio u plemenitu i predobru dušu, a i on je uvijek bio veseo, kada sam se mogao otrći od posla na pohodu u Zagreb ili kao urednik „Obzora“ i „Vijenca“, da mu budem kadikad gostom na ručku ili večeri u gostoljubnom njegovom župnom domu kraj crkve sv. Marka. Znao je doći na ručak u gostionu, gdje sam ja bio aboniran, samo da budemo zajedno. Kada ga je majstor Bukovac slikao, dao se je naslikati, držeći u ruci Matičinu zbirku mojih pjesama. A ja nosim uvijek svježu u duši sliku moga dragoga, umnoga i čestitoga školskog druga, koji je prerano domovini i drugovima iz oka iščeznuo i u grobu se smirio.

Najčešće sam se sastajao u toku moga svećenikovanja sa mojim dragim Josom Hadrovićem, župnikom u Visokom kraj Križevca, čovjekom zlatna srca i čelična značaja, rodoljuba srcem, dušom i djelom.

Nekoliko puta pohodio me je u Novom Sadu naš dragi Franjo Tadić, naš dragi Futer, župnik i dekan u Lipovljanima, opći naš ljubimac, uvijek vedar, nasmijani i živahan, pun ljubavi za svoje saučenike i drugove. Jedva nekoliko puta nadjoh se sa dragim i simpatičnim našim Androm Ciprijanovićem, sa umnim našim dragim Gjurom Ortnerom, sa nježnim i dobrim našim Karlom Kindleinom i sa uvijek tihim i preskromnim, svakom dobru voljnim našim Vjekoslavom Miljanom, župnikom sv. Nedjeljskim kraj Samobora.

Godinama se već spremam, da barem jedan put još u životu pohodim redom još žive moje svećeničke drugove u njihovu domu, da osvježim i još jednom proživim s njima mladenačke naše uspomene, i da ih vidim, gdje su i kako su. Uvijek se nadje kakova zapreka, te do sada ne mogoh ispuniti svoje želje, koja postaje sve življom i jačom, što više sunce života klone k zapadu.

Dadne li dragi Bog, da mi se ipak ta želja ispuni, nastavit ću ovaj moj sastavak, kojim htjedoh, da se odužim obećanju, da pribilježim barem neke drage uspomene na moj dragi razred, koliko se to dade u uskom okviru.

Možda će skromni ovaj moj pokušaj potaknuti još koga, da razmišlja o tom, kako u opće ne bi bilo na odmet, da se otmu zaboravi uspomene na zajedničko djakovanje i da se priberu u cjelinu barem u velikim potenzima i za šire krugove zanimljive crte iz života pojedinih razreda. Vještu peru ne bi bilo teško, iz pojedinačkih ovakovih mozaičkih sličica sastaviti općenitu sliku života izvjesnih slojeva savremenog društva. Mnogo što šta bilo bi nam jasnije u stvaranju mišljenja o mnogim pojavama u životu naše inteligencije, da imamo pred okom i doba i prilike njenog djakovanja.

U NEBO PLAVO . . .

Spjevao N. HRVAT (Zagreb).

U nebo plavo uprto ti oko,
Nevinost iz kog rajska sieva čista:
A duh ti krilan krili se visoko
Pred priesto zlatni vječno što se blista!

I svaka rose kaplja suza to je
Iz oka suznog prolivena toga;
I svaki cvjetak nježni šarne boje
To vapaj tvoj — il uzdah srca tvoga!

Svejedno ideš do nebesa plavi'
I preko trnja, gdje se krvca lije,
I s viencem makar trnovim na glavi
Al ideš dalje — njegov plam te grije!

Ta svaki vapaj tvoj — il uzdah srca
Ko cvjetak dršće nježni šarnih boja;
A natapa ga smirom tvoja krvca
I cvate košto ljubav vječna tvoja!

I meni daj, ah jedan časak barem,
Da čitam u tom oku, što se krije
Il ne — daj suzu grku da otarem
— — Domajo, kad je drugi otro nije!

ELVIRA I DINKO.

Napisao ALEKSANDAR KEŠUC (Karlovac).

I.

Dinko Ilinić bijaše mladić žarke, pjesničke duše. Njegova nježna vanjština kao da bijaše odraz nježne mu duše. Osrednji mu, ponešto slabašni stas, kretnje, a osobito milo mu lice, na komu sjahu velike modre oči, pa visoko, umno čelo i ljupka usta, koja bijahu, osim idealne forme, još i vječno malo nasmijana, i sitne, no guste tamne pahuljice na sočnim usnama, — sve to bijaše vrlo privlačivo i zaodjeto nekom nježnom nevinošću.

Bio je sanjar, idealist živeći samo svojim nutarnjim životom, koga je razumio, koga je tražio, i koji je bio u velikoj opreci sa životom zbiljskim, vanjskim. Sve oko njega pričinjalo mu se surovim, pustim i bešćutnim. I on je ćutio bolove, što mora da živi, da opći i da se više ili manje prilagodjuje ljudima bez poleta i bez dubljeg i nježnijeg osjećaja.

Služeći u gradiću K . . . kao učitelj nastanio se na kraju grada, samo da bude što manje u ljudskoj vrevi, a što više medju livadama i poljima,

gdje je sve puno zdrave prirode. Šećući uzanim puteljcima sočnih livada, urešenih šarenilom mirisnog cvijeća, i slušajući zuj kukaca i poj malih ptičica, nad čim svim sjaše puno, toplo sunce tako često, rasla bi mu duša napunjajući se nečim velebnim i žarkim.

Da tu, na tim uzanim stazama, pa i u prisojima umilnih gajića, kojih toliko bijaše u tom kraju, otvarala bi mu se srcu puna duša razgovarajući se s njime kao dobro dijete ili kao dobri andjeo.

I zaista on je ćutio to dobro dijete, toga dobrog andjela — svoju dušu. Pričinjala mu se je kao nešto žarkog i djetinje nevinog, što se mora da sakriva pred surovim svijetom. I on je ćutio prema njoj nešto, što veoma naliči samilosti. „Zatvorena si, dušo moja, po cio dan", kliktao bi pun toplog zanosa, i strpljivo snošiš bolove; a kada dodje čas, da proviriš iz svoga zatvora, tad ne vidim u tvojim sjanim očima prekora, već samo nevinog, žarkog zanosa.

II.

Kako je bio ljepušast i mio, to nije čudo što je i on doživio svoj roman.

U njemu su se krile mnoge kreposti; bio je izvrstan pjevač, te je još kao djak zadivio slušaoce svojim metalnim baritonom. Svijet mu je proricao sjajnu budućnost. Osim toga je bio kao stvoren za glumca. Svojom bujnom maštom tako bi se uživio u ulogu, da bi zanio gledaoce. Sam mu je ravnatelj zavoda rekao: — „Čovječe, vi ste za pozornicu stvoreni." — Za slikarstvo i glazbu bio je takodjer nadaren; slagao je i vrlo nježne pjesme, a za svoje učiteljsko zvanje bio je tako nadaren, da je jednom učitelj pedagogije javno rekao: — „Ostane li Dinko takav, kakav je danas, to će biti umjetnik — učitelj."

On je dakle mogao biti uzgojen za mnogo toga. Mogao je doći u položaj, u kom bi bio opće štovan i vidjen. Mogao je biti zaokružen srebrom i zlatom i ovjenčan slavom.

Zašto nije odabrao drugi put, nego put muke i poniženja? Uzrok je bio u njegovoj naravi, koja je jedino žudjela za tišinom i mirom.

Posve je naravno, da su ga odmah pograbila razna društva, čim je došao u svoje novo mjesto. Tako je dospio u pjevačko, glazbeno i diletansko društvo, ističući se svuda svojom neobičnom nadarenošću.

Njemu to nije prijalo. Mučilo ga je. Najvolio bi, da ga puste na miru, da nesmetan slijedi poziv svoje naravi. Često bi uskliknuo pun nezadovoljstva, kada bi iza svoga mukotrpnog rada morao da bježi na razne pokuse: „Zašto mi ne dadu mira? Kad bi mi prijao tako burni život, zar si ga ne bih bio odabrao?"

No svejedno je išao i kad bi već bio tamo, tad bi razvijao svoje sposobnosti do udivljenja. U kratko je vrijeme postao ljubimcem čitavoga otmenog svijeta i gledajući onako okruženog uzavrelom svjetinom nitko ne bi pomislio, za čim čezne njegova duša.

III.

Za kratko vrijeme nasta u gradu šapat, da se kćerka nekoga otmenog trgovca zaljubila u nj. Bila je to djevojka puna ljepote i smjelosti. Glu-

meći jednom s njime u ulozi, u kojoj je bila njegova ljubovca, tako joj se to usjeklo u srce, da se uznemirila. Izmedju njih nasta intimniji saobraćaj, i svijet već šaputao, da će se uzeti.

I njega je zanijela djevojka. U žaru električnih svjetiljaka i pod dojmom opojne vrućine, vreve i glazbe bijaše mu njena blizina puna slatke ljubavi. U takovim časovima bila bi njegova narav daleko potisnuta u zaborav.

„Eleonora", šaputao bi joj opojen, „ti ni ne znaš, koliko te ljubim; ja sam opojen, lud, u meni sve kuha, vri; buni mi se narav, i ja ni sam ne mogu reći, što mi je i kako mi je zapravo."

Ona bi ga gledala svojim velikim crnim očima užareno, vruće, stiskala bi svoje sočne usne do krvi, kao da ustavlja bujicu strasti i pritiščući mu ruku ispod svojih pazuha, ma nuz jednu grud vodila bi ga kao omamljena opojnom vrevom.

„To je život," kliktao bi u takovim časovima. No u isto doba kuckalo bi u njemu ono nešto, kao da hoće van, da ga zaštiti. A on bi osjetio to kuckanje i postao nešto sjetan, njegov bi pogled bi uperen koso u vis i bio bi trenut kao ukočen i da zatomi ono nešto, šaputao bi si: Vratit ću se, vratit ću se.

IV.

I daleko je došao Dinko s njome. Zalazio je i u kuću i postao joj zaručnikom. Nego ipak bi se često pitao, sjedeći sâm u svojoj čednoj sobici: „Što mi smeta u svemu tome? Nijesam li zaručnik otmene i bogate djevojke, koja me upravo do ludila ljubi? — Što mi to smeta?"

„Ništa, ništa," govorio si je napadno želeći time ugušiti ono nešto, što je ipak smetalo. — „Ništa, ništa — ja sam sretan."

No u isto je doba dobro ćutio, da se ono nešto, ne da ugušiti, da mu ipak smeta, i da ipak nije posve srećan.

Što je to?

V.

„Dinko," govorila mu je ona jednom šećući s njime gradskim drvoredom punim kićenog svijeta, „da se razumijemo, — ja hoću da i kao žena budem slobodna. Ne ću da budem podčinjena. Današnja je žena ropkinja svoga muža, a ja hoću da sam mu ravnopravna suvladarica; od muža zahtijevam, da me sluša, a ne da me muči prkosom."

„Da, draga Elviro, posve se slažem s tobom. I ja hoću da mi je žena ravnopravna, no ja držim, da to ona i jest. Koliko opazih, to se i danas žena i muž dogovaraju prije, no će nešta da poduzmu, a to je ipak znak ravnopravnosti. Istina je, da se donekle muškarac smatra glavom obitelji, da je on prva odgovorna osoba, ali time se ni najmanje ne krnji značaj ravnopravnosti, jer u normalnom braku nikada ne poduzima muž nešto posve svojevoljno, apsolutistički, nego sporazumno sa ženom. Ima slučajeva, u kojima je žena posve neuputna. U takovim slučajevima ne može ona dogovorom sudjelovati, ne može svjetovati i t. d. prosto, jer se u stvar ne razumije. Tu, dakako, radi muž na svoju ruku. No i tad to

NA LJULJANKI.

učini nježno i obzirno, da je ne povrijedi. Ima brakova, u kojima je muž visoko obrazovan i nadaren nad ženom. Posve je naravski, da će kormilo njihova uzajamnog života biti u njegovim rukama, inače bi sličio vještu mornaru, komu nevježa u kormilarenju smeta, radi čega im brod vrluda. Vidio sam i to, da je žena darovita, a muž ograničen. U tom slučaju sve ovisi o njoj; ona svjetuje, odredjuje i t. d., a on sluša. I to je razumljivo. Ali u slučaju, gdje je oboje iskusno, spremno i valjano uzgojeno, tu vlada i danas medjusobni dogovor, sporazum — ravnopravnost. Ne razumijem — čemu je tad isticati."

„To zahtijeva duh vremena", uleti ona nešto razdražena. „Mi ne ćemo da budemo ropkinje, mi ne ćemo da se bavimo pospremanjem soba, uzgajanjem derišćadi i t. d. Jesi li me razumio? Hoćemo ravnopravnost. Prvo: „muž nas mora slušati, drugo: on mora shvaćati našu težnju za modernizmom, inače nema ni govora o ravnopravnosti." Tad najednom postane življa, priključi mu se posve blizu i vragoljasto i umiljato mu poče: „Je li ti ćeš mi posve dozvoliti? Ja ću pušiti, ići na zabave, naša će kuća biti stjecište otmenog svijeta, naš salon će biti uvijek pun, a ti — je li? — a ti ćeš biti galantan, te nam ne ćeš smetati, već ako ćeš htjeti k nama, to ćeš mi se najaviti? Je li, Dinko, je li?" Dinkov je pogjed bio upiljen nekud u neopredijeljenu daljinu. Ćutio je, da se ovaj čas zbiva u njemu znamenit preokret. Drhtao je. —

Ona je nastavljala: „Jeli, da se slažeš? Reci, reci, Dinko!"

„Da", odgovorio je on čudnim tuđim glasom ni ne trenuv okom.

„Znala sam, da si dobar," laskala mu ona, „i život će nam biti pun žarkih boja, pun sočnosti; mi ćemo ga užiti punom mjerom i bit ćemo sretni, — je li?"

„Da", odgovorio je i opet suho i ukočeno.

„Tako si ja umišljam život, dragane", nastavljala je ona raspoloživo, „tako ga ćutim. Vreva otmenog svijeta, glazba, ples, pjesma, prijatelji — to je sanja moje duše. Mislim da je to i tvoja sanja, inače — zašto bi ti bio u svakom društvu — je li?"

Dinko je šutio. Ćutio je, kao da mu se magli pred očima, kao da će se onesvijestiti. Istom na ponovni njezin upit lecne se i odgovori vrlo plaho: „Da".

A ona se smijala — baš punano i slatko i gurnuvši ga laktom tepala mu je umiljato: O, ti, ti, zaljubljeniče!"

— —

„Što mi to smeta?" pitao se, došavši kući i bacivši se više kao očajan na stari, otrcani divan. „Zar mi ne baja o životu, o kojem joj sanja duša? „Mislim, da je to i tvoja sanja, rekla mi je i ona je onaj čas bila srećna. Njoj tada nije ništa smetalo. A meni? — — — Ja naličim bolesniku, koji silom zatomljuje svoju bolest; gradi se zdravim, a ono nešto u njemu grize i grize. Grize li i mene? — O, da, sada počimam, da podležem onom nečemu, što je u mojim grudima toliko puta tužno zujilo — — —" „I što to samo znači? — — —" „Od neko doba, kada sanjam o svojoj zaručnici, tad vidim, da to nije njeno lice, nego lice one moje male su-

sjede Elvire, što često — jedva zamjetno — sepesajući polazi mimo moga stana.“

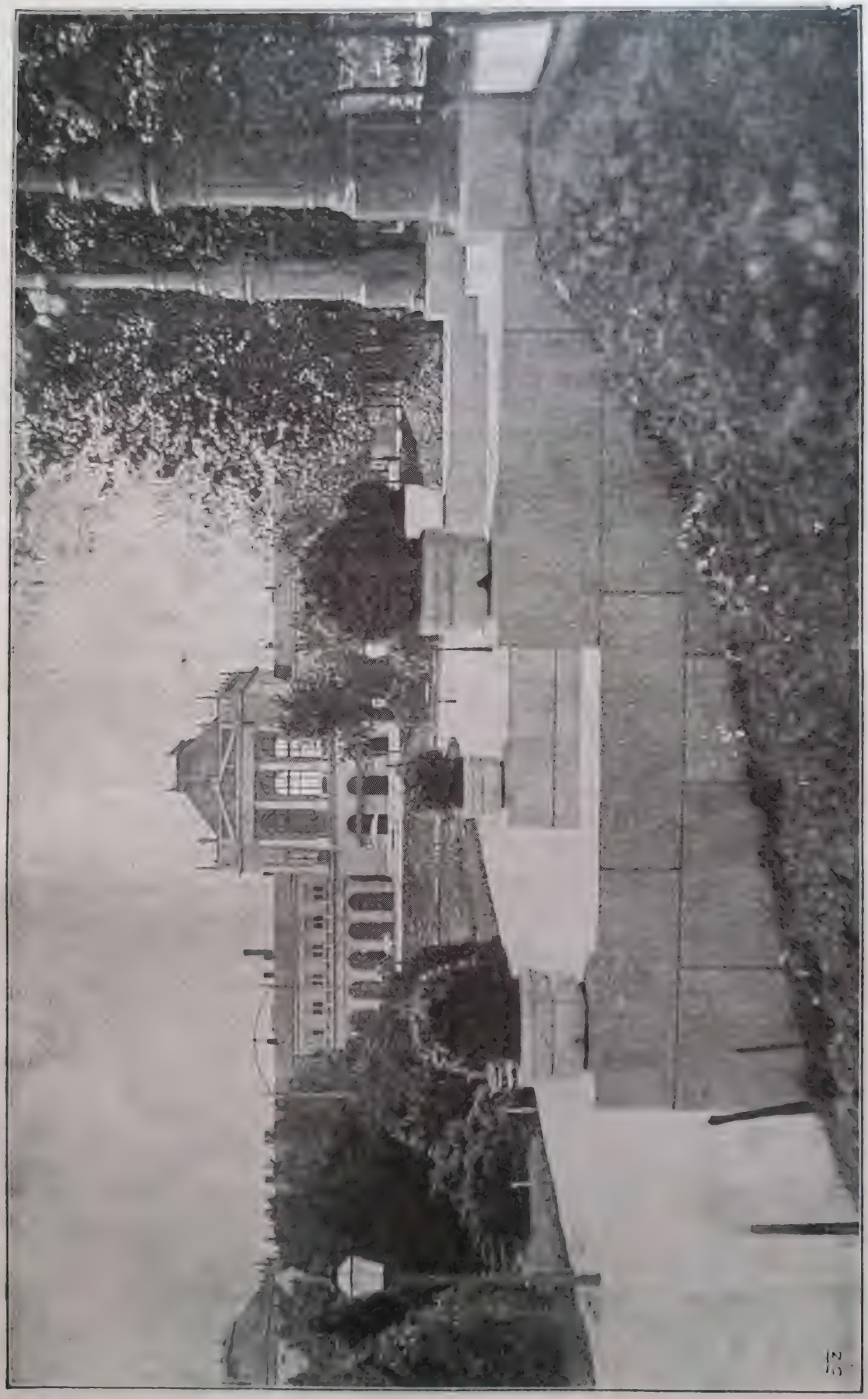

ZAGREB: PERIVOJ NA TRGU FRANJE JOSIPA.

„Elvire? Što mi se to curče u snu javlja upravo, kad sanjam o svojoj zaručnici? N. pr. žurim se do svoje zaručnice. Znam, ona me čeka u

*

svome vrtu, u sjenici, oko koje se povija divlja loza i oko koje mirišu potočnice i sočni zumbuli; već sam se kao krišom provukao preko dvorišta, odškrgnuo mala vrtna vratašca i već se žurim uzanim puteljkom, čije cvjetne krajeve oblijeću pčele i bumbari, i — eno je. Čeka me na ulazu, gledajući u me žarkom ljubavi. — Elviro — kličem zanosno i drščući i pun nekog toplog i svetog pieteta pristupam k njoj.“

A ona, moja zaručnica, stoji na ulazu, ruke joj počivaju na nježnim grudima, a na licu joj lebdi nedužni djevojački stid, — stid pun dobrote, pun tople, tihe, svete ljubavi.“

„Elviro — kličem ja i pritištem je na svoje grudi, Elviro, — i čudno je to — znam da sam pošao k svojoj zaručnici, k Eleonori, osjećam, da je Eleonora dvadesetgodišnja plavka, bujne, našešurene kose i snažnih grudiju, snažnog tijela, osjećam, da joj se na licu zrcali smjelost, gotovo drska smjelost, iz koje kao da govori — sve znam, što hoću, znam, za čim idem, — a Elvira je petnaestgodišnja crnka, oniskog i nježnog stasa, nježnih, jedva vidnih grudiju, s okruglastim licem, koje sjeća na boju ljubica i s tamnim obrvicama, ispod kojih zure u svijet, dva neba, dva žarka crna oka, puna podatne, nevine stidljivosti.“

Takove misli obuzimale su Dinkovu dušu sjedeći na starom divanu. Njegovo lice odavaše umornost i bol. U njemu se borila dužnost i narav. — „Ne,“ klikne odjednom, skočiv na noge, „ne, tako ne smije dalje. Čemu da srćem u propast? Ja ćutim, da je moj osjećaj života posve drugačiji, nego njezin. Moj život je kod Elvire.“ — Dinko je sjeo i napisao:

Eleonoro!

Već dugo osjećam u duši borbu. Zaručnik sam Vaš, i zato me straši pomisao, da počimam biti nezadovoljan. Jest, Eleonoro, radije, da Vam otvoreno reknem, da moram prekinuti veze s Vama. U opojnom žaru raznih koncerata, na kojima prisustvovasmo nas oboje, očarali ste me, i mi ćutismo sreću, vjerovasmo, da se ljubimo i da smo stvoreni jedno za drugo. No tad je malo pomalo dolazilo objašnjivanje, i ja stadoh ćutjeti, da je Vaš život daleko od moga. Vi volite buku i cilik ciganjskih gusala u raskošnoj, namirisanoj dvorani, ja tišinu i pjev slavuja u čednom gaju. Vi volite biti opkoljeni prijateljima i prijateljicama vječno raspravljajući s njima, mene bi to uzrujavalo do očaja. Pomisao, da bih Vam se morao u vlastitoj kući najaviti kao svaki stranac, kad ste u društvu prijatelja i prijateljica, pobudjuje u meni stravu. Vaše neprestano naglašivanje svojih prava ubijalo bi me. Ja se dosta naraspravljam u svom teškom zvanju, — kod kuće hoću da odahnem. Po svemu tome je razumljivo, da nâs dvoje nije jedno za drugo. Upitali bi me, da li Vas zato osudjujem? — O, ne. — Svaki si čovjek neka priredi život, kako ćuti. Baš zato i prekidam svaku svezu s Vama, ostajući Vam ipak prijatelj, da si možete naći muža prema svojim sklonostima. Život je raznolik, i što jednog čini nesrećnim, drugog usrećuje. Završujem želeći Vam srećniji izbor.

Dinko.

Brzo je dobio odgovor. Bio je promišljen i kratak:

„Slažem se potpunoma. Završujem s time, da sada imamo oboje iskustvo, da se prije svake sveze treba medjusobno dobro upoznati.“

Eleonora.

Tako je Dinko i opet bio slobodan.

VI.

Od tog je časa odlučio, da će potpuno slijediti svoju narav. Odbijat će od sebe sve ono, što se ne slaže s njegovim ćućenjem. Čemu da zavaravam i sebe i druge, govorio si je. Nije li to bijedno, kad ja ćutim odvratnost prema noćnoj društvenoj vrevi punoj dima, kihota i razdraživanja, pa ipak zalazim onamo samo, da mi se ne prigovara. Ne, dolje s obzirima. Nikome za volju ne ću više da se ponizujem pred samim

DOBRA LOVINA.

sobom. Moj vodić neka bude moja duša, koju hoću potpunoma da slijedim. —

Dinko se je zaista veoma promijenio. Nu ta promjena bila je samo izvanjske naravi. Njegova bo nutrinja bila je uvijek ista, samo što je on prije često griješio prema njoj. Odrekao se je svega, u čemu je do tog vremena brao lovorike.

Eleonora je puna proračunivosti i mudrovanja, te gotovo da i poljupce stupnjevima mjeri, Elvira ćuti poput bezazlenog djeteta, koje nigdje ne vidi zla; — ona ne mudruje.

Eto, ja ovaj čas osjećam, da ona mala draguljica nije Eleonora, pa ipak u isti mah osjećam, da me toj nedužnoj djevojci nešto neodoljivog, velikog i moćnog vuče. I ja šećem s njome, s malom Elvirom tobože po Eleonorinu vrtu, ali i taj je vrt posve sličan Elvirinu. Zašto mi se u

snu javlja Eleonora u slici Elvire? Znači li to preokret? Da li je to u savezu s onim, što me smeta?

Ja ljubim sve ono, što je tiho, nepatvoreno i puno istinske naravi. Ne ljubim buke, patvorenosti i silovitog iskrivljivanja naravi. — Možda u tom leži razlog?

Elviru često vidjevam. Kad gledam kroz prozor svoga stana, tad je vidim, kako polazi mimo gledajući me ljupko i povjerljivo, kao malo dijete. Tako to biva često i meni je, meni zaručniku ponosne i vidjene Eleonore, tako toplo i tako milo, kad ona prolazi mimo.

I čudno je to, da sve manje mislim na Eleonoru, a sve više na Elviru. — Poslije škole, kada polazim kući, upravo me obuzima slatko čuvstvo pri pomisli, da ću i opet vidjeti svoju malu susjedu.

A Eleonora? Ona sa svojim zahtjevima, ona, koja se nikad ne može prošetati sa mnom, a da nas tkogodj ne prati, ona, koja se tako proračunano kreće, smije i koja sanja samo o društvu, cigaretama i prijateljima? O, sada potpunoma osjećam, što je njena duša. Ja toga ne volim, govorio si je, a kad ne volim, ne ću da činim.

Živio je samo za školu, a izašav iz nje posvetio bi se čitanju i izletima u livade i polja i ćutio je mir. U isti čas, kako je odlučio slijediti nagon svoje duše, pojavila se u njoj slika male Elvire. Tiho se je i spokojno smiješio. Bilo mu je, kao da je to posve razumljivo i već odavno.

Bilo je to jedne nedjelje u svibnju. Sve je bujalo, mirisalo, cvalo. Sunce je naginjalo za onisku šumovitu planinu zalijevajući posljednjim tracima vrhove šuma. Izmedju draga i dražica osuli se njegovi ružični traci i po poljima i livadama poput bengalskog svjetla svuda podavajući neki tihi, umirujući dojam — kao pred san.

Dinko je lagano koracao prema obližnjem gaju. Bio je spokojan, miran poput naravi, koja ga je okružavala. Odjednom podiže glavu i stane. Puteljkom prema njemu išla je Elvira. Obučena u laku svjetlo-modru haljinu sa širokom poput krvi crvenom vrpcom oko pasa, nježno raskuštrana, užarenih obraza i s ovećom kitom potočnica bijaše slika toga dana.

Došli si jedno pred drugo, gledajući si umiljato i povjerljivo u oči, kao stari znanci.

— Elviro — kome nosite cvijeće? — upita on nježno i ganuto.

— Majci — odgovori ona ponešto kao uzduhana zarumeniv i pogledav ga stidno.

— A gdje ste ubrali to lijepo cvijeće? — on će opet istom da štogodj pita.

— Kraj potoka ispod šumice; — o koliko ga je tamo!

— A nije li vas bilo same strah?

— O ne, bilo nas je više, — odvrati ona prijatno.

I njih dvoje podjoše natrag prema njenoj kući bez dogovora.

VII.

Od sada nije bilo dana, da se ne bi sastao s njome. Bivalo je to sad na ulici, sad pred crkvom, sad u polju, gdje bi brali cvijeće. Njihovo

druženje bilo je nježno i nedužno, kao u djece. Ne rekoše si, da se ljube, ali osjećaše, da im je vrlo pusto, kad nijesu skupa. Dinko se je osokolio,

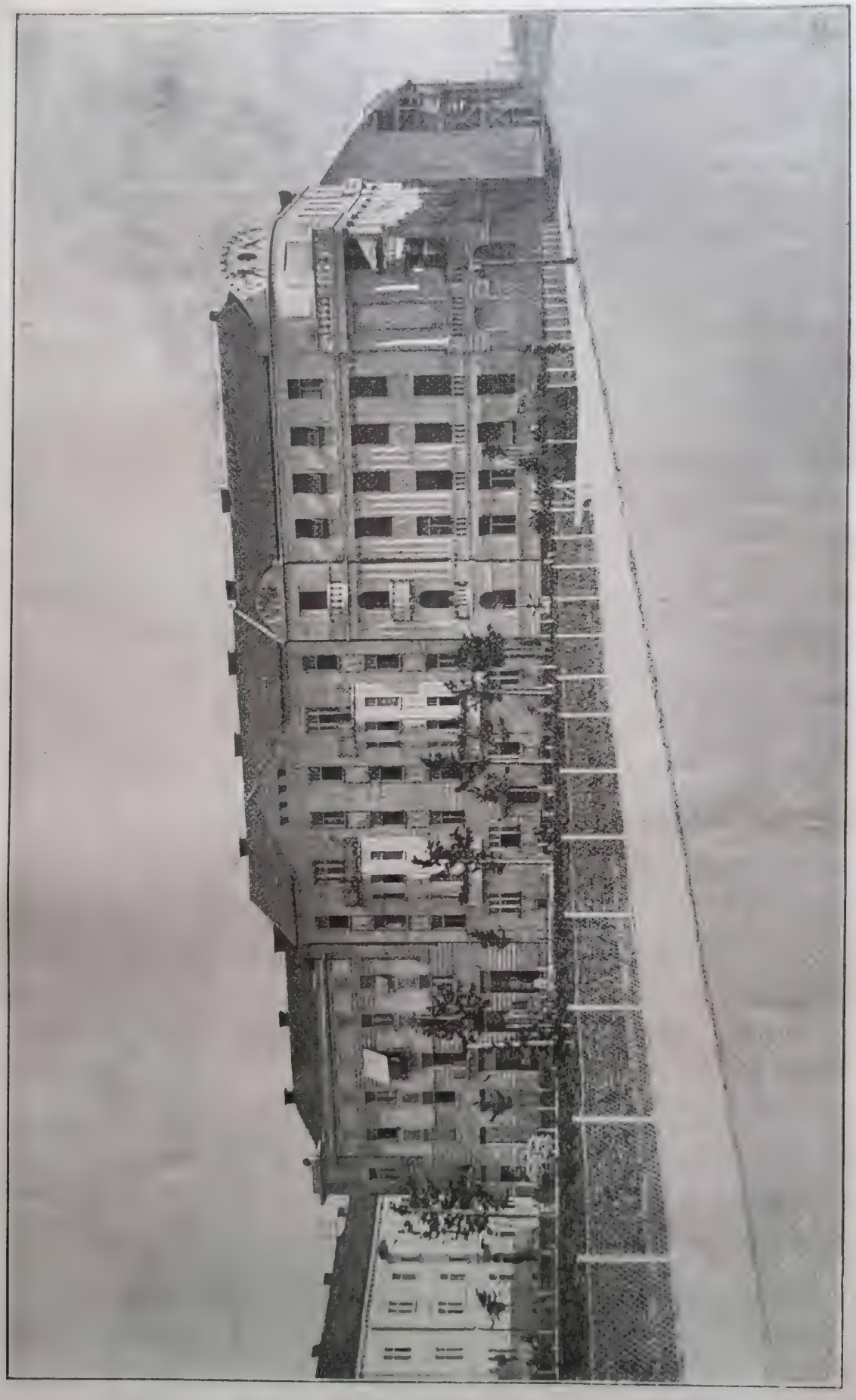

ZAGREB: TRG DRA. ANTE STARČEVIĆA.

te je i u njezin vrt zašao. Tu bi po cijele popodneve sproveli čitajući, ili zabavljajući se istom čimgodj. Elvirina majka, udova, dobro je opažala,

što se to razvija. Pomisao, da bi se ovo dvoje moglo uzeti, veoma joj je godila. Ona ga je dobro proučila i svidjao joj se

Malo ih je, mislila je, koji bi u njegovim godinama bili tako nedužnih zahtjeva kao on. Svaka je majka oštrovidna, a kad joj se tkogodj približi ženskom djetetu, tad joj se postostruči vid. Ona je ćutila sreću svoga djeteta i bijaše joj vrlo prijatno. Ipak se nije miješala medju njih, nego se je pričinjala, kao da svega toga ne vidi.

Jedne večeri stajahu Elvira i Dinko u vrtu kraj stare i već izrezuckane i natrule klupice, nad kojom se povijahu jorgovanove grane, okićene teškim cvatovima. Bijaše uokolo tiho, mjesec je jasno sjao, oko njih je odisalo toplo proljeće. Oni stajahu jedno naprama drugom šuteći. Oboje kao da je ćutjelo, da si oto veče moraju nešto reći, što već odavna buja u njima. Nedaleko od njih u gustom bukovom grmu malog perivoja biljisao je slavuj sladjano i ljupko. Dinko se je zagledao vrh njene glave u zvijezdano nebo, ona je pognula glavu na grudi, gnječeći okrajak bijele pregače. Bijaše uzrujana. Tad se odjednom ukaže majka. Lagano je pristupila i stala je pred njih milo ih gledajući. Elvira i Dinko bijahu u neprilici. Bilo im je, kao da su zatečeni u nečemu nedopustivom.

— No, poče majka, gospodine Dinko, mene bi kao majku veoma veselilo, kad bih znala za svrhu vašeg sastajanja; ta već cio svijet šaputa. —

Elvira porumeni kao krv. Oči joj se orose i uznemire. Ćutila je kao da joj se magli pred očima. I Dinko se smeo. Ta on dosele nije ni Elviri ništa rekao. Nu ubrzo se sabere i rekne važnim glasom:

— Gospodjo, pojmim vašu skrb i posve je pravo, što ste me zapitali. Zaista nijesam ni opazio, da je to već tako daleko. Reći ću vam: Elviru ljubim potpunim žićem, jer je njena duša srodna mojoj i velim vam, da ću biti najsretniji, kad ću svoju milu Elviru moći nazvati svojom ženom. —

Majci se vedriše i širiše obrazi. Njena ponešto zgurena pojava, kao da se je izravnala, porasla. — A ti, Elviro? — osvrne se majka nježno — kćeri, što ti misliš? — — —

Elvira podigne svoju orošenu i užarenu glavu, pogleda u Dinka s velebnom ljubavi i pouzdanjem i šane — majko, isto. — Majka je zaplakala. Iz njenih ustiju proizlazilo je nešto slično blagoslovu, podiže ruke i obujmi oboje. I po prvi puta i kao besvijesno nadjoše se i Elvira i Dinko u zagrljaju.

A mjesec je tiho, tiho plovio i šaputao — život vam bio miran, kao pogled moj, i zapirlitao je slabi vjetrić šapćući — i zadojen vam bio mojom svježinom, cvjetni jorgovani uzdrhtali — i mirisao vam mirisom mojih cvjetova, — i sladjahan vam bio poput moje pjesme — biljisao slavuj, a rijeka je iza vrta zašumila — i ponosan poput moga toka. — —

Elvira se i Dinko trgoše.

Sanjali smo, dušo, časom — šapne joj on nježno — ah, kakov li to bijaše san?! — — —

I ogledaše se.

Majke više nije bilo. Ona se je odvukla podalje roneći tople suze. — Podjimo, dušo, on će zanosnom nježnošću — vrijeme je. — I podjoše.

NA TALIJANSKOM TRGU.

VIII.

Elvira se nije ni sjećala svoga oca. Bile su joj istom dvije godine, kad je umro. Bio je sudbeni pristav i kako je još veoma malo služio, to mu je udova, Elvirina majka, dobila vrlo malu mirovinu. Shrvana tugom za ljubljenim drugom, bila bi pala u očaj, da je nije uzeo k sebi mužev brat, koji se je bavio poduzetničtvom.

Bio je to čovjek pedesetih godina, zdepast, krupan i omašan u svim dijelovima. Osobito mu se isticale upravo ogromne šake i velika glava obrasla prosijedom, ruskom bradom. I hod mu bijaše nespretan; njihao se je hodeći, kao barka na moru. Čitao je i pisao slabo gotovo nikako. Ipak je bio vješt poduzetnik, te je i stekao lijepi imetak. Bio je skroz pošten, konzervativan i tvrdoglav. Ženio se nije nikad. Pripovijedaju, da je u svojoj mladosti nesretno ljubio. Uoči vjenčanja umrla mu je zaručnica. Od onda se nije više ženio. Vječno mrk, pobudjivao je u drugih nepovjerenje i odbijanje. Zaista dugi život probavljen izvan kuće u vječnom natezanju sa surovim radnicima i neprestanom zgrtanju novca kao da je oko njegova srca savio krutu koru, te je bio za sve oko sebe kao bešćutan. Ipak je i u njemu kucalo dobro i nježno srce. Svoju sinovku ljubio poput pravog oca i uvijek bi govorio, da se samo za nju muči. — Često bi izbivao izvan kuće sad u ovom ,sad u onom mjestu. Tako su majka i kći većinom godine bile same živući veoma, veoma skromno, makar su imale svega dosta.

Upravo u to vrijeme, kad su se približili Elvira i Dinko, bio je i opet odsutan, nu nadali su se skorom mu dolasku. I majka i kći bijahu uzrujane pri pomisli na njegov dolazak. Ta ovajput će saznati nešto posve novog, znamenitog. Njegovu mezimicu Elviru hoće netko da uzme. — Kako će to primiti stric? — Ne će li prigovarati, da je još premlada, neiskusna ili će ga ta vijest razveseliti? — Svakako o njemu ovisi mnogo. —

I majka i kći čekale strica vječno uznemirene. Ipak su se nadale do bru, pa je taj nemir, ako i neizvjestan, ipak bio ugodan, oživljujući. Kocka je pala, kocka je pala, govorila je majka, sad se ne može stati. — A Elvira? — Ona je samo pjevuckala, po stoputa obišla sve kutove kuće, trgala cvijeće, razgovarala s njegovim laticama i samo je mislila o svome dragome Dinku. — — —

IX.

Stric se je vratio.

U kući nastao novi život. Sve se je radilo samo, da mu bude ljepše. Elvira, kao da je ovajputa svojom živosti natkrilila svaki prijašni doček, — skakutala je i umiljavala mu se poput male curice. Često je blijedila i rumenila. Opažalo se je, da je veoma uzrujana. Stari je stric samo mucao i kao roktao i gladeći je i milujući je svojim šakama ćutio je, da mu je jako, jako prirasla srcu i da će sve, sve učiniti, da je usreći.

Jedne mu večeri ispripovijedi Elvirina majka sve.

Stric se je mrgodio kašljući. Klimao je glavom, kao da prosvjedu. Napokon će surovo:

— Ne, to ne će biti. Ja se nijesam toliko mučio, da je podam za

ubogog i prezrenog učitelja; ona će poći za gospodina, jesi li čula, za gospodina, koji ima i časti i vlasti, a to je moj inžinir. Mlad je i fin, kao

ZAGREB: JURIŠIĆEVA ULICA.

kakvi trgovac, a vozi se u automobilu. Ja sam mu već i spomenuo, a on me je potrepkao po ramenu, veleći — gazda Janko, pa ne bi to ni loše

bilo; — a je li mlada ta ribica i je li feš? — O, velim ja, mlada, ko pile o Petrovu, a feš kô štukica. — Pa živio, kazao je on smijući se baš od srca. — Dakle, je si li čula za inžinira ili — s Bogom.

Majka se je uprepastila, gledajući u njegovo uzrujano i srdito lice. Tad zalomi rukama jecajući:

— Janko, ona ga ljubi — ne unesrećuj mi djeteta!

— A, larifari — ljubi, ljubi, — on će nehajno, — ljubav je pjena na sunčevom žaru; kad se razgrije, onda je nestaje; — jesti se mora i nadalje. — Samo ti pusti toga gospodičića. — — —

X.

Dinko je se neko vrijeme sustezao od polaza u kuću. Bilo je, kao da se pred strogom stričevom pojavom ustručava. Opazio je i to, da ga ni ne gleda najbolje.

Ipak se odvaži jednoga dana. Sam si je govorio, da se ne ima zašto skrivati, kad je načistu s Elvirom i njezinom majkom, a namjera mu je poštena.

Elvira je upravo bila sa stricem u dvorištu. Ona mu je vrlo veselo govorila nešto o pilićima, koji su se upravo onih dana izlegli. Mali su i dražesni nespretnjakovići čipkali i kljuckali oko svoje do Boga brižljive majke. Elvira se je rastapala i od srdačnoga smijeha klikćući — gledajte ih, striče, gledajte; eno onaj je žut kao cekin, a na glavi ima crnu mrlju, kao kapu. I smijala se Elvira i uživala, što može dragome stricu, da pokaže piliće, oko kojih je ona vodila brigu. Tad se najednom uozbilji i ustrmi pogled nekud neopredijeljeno preko strica i preko dvorišta. Na licu joj se ukaže neka zamišljena blaženost. Sjetila se je Dinka. — Njezino je ponašanje svih ovih dana u opće bilo takovo, — iz velike prokšenosti naglo bi zapadala u zamišljenost, iz grozičavog rumenila u blijedilo. Pa nije to ni čudo kod petnaestgodišnje čiste i nepokvarene djevice. —

Ob onom razgovoru izmedju majke i strica ništa nije znala; stric do toga uopće nije ništa držao, to je za nj' bilo „larifari", a majka je zazirala od pomisli, da je ucvili. —

Kod njih je bilo, kao kad se nad mjestom nadviju teški oblaci i svi puni tjeskobe čekaju, kad će jednom da provale i da bude neizvijesnosti kraj. Nu oblaci se ne miču, — samo vise. —

Tako je bilo i u stričevoj kući.

Nu sirota Elvira nije od svega toga ništa znala. Istom ju je ponešto smetalo, što nema Dinka. Nu i to je razumjela; ta srodne se duše sporazumljuju i bez dogovora.

Elvira nije ni opazila, kada je, kao na iglama, unišao Dinko.

Stric Janko ustrmi u nj' strog pogled. Dinku bude neprilično; nije znao, što da reče i zaboravio je i pozdraviti. — Sad ga i Elvira opazi i izvi joj se iz grudiju jedva čujni, nu pun života, usklik.

Nu prije, nego li je mogao Dinko da šta reče, zagrmi stric:

— Čujte vi, gospodičiću, da mi se kupite iz kuće! — Elvira nije za vas; za nju će se naći muž. — Je li, milo? — upita on Elviru, okrenuv se k njoj.

Elvira je stajala ukočena, nijema razočarano zureći preda se. Dinko je problijedio kao krpa. U taj mah pojavi se i majka i razabravši, što se dogadja, inštiktivno obujmi bijednu kćer, kao da je želi zaštititi od zla. Trenut je to bio pun groze — kao vječnost.

MILOSRDNI SAMARITANAC.

— Idite, izdere se stric Janko i pokaže na vrata.

Dinko učini kret, kao da će poći. Nu zastane i naoko posve mirno reče: —

— Ja idem, nu vi ćete ubiti ono, što vam je najmilije. — S Bogom bijedna Elviro!

Rekavši tako, htjede da ode. Taj čas zaljulja se ona. Iz grudiju joj provali očajni krik — tvoja, tvoja, krikne i pade mu bez svijesti u naručaj. — — —

Svi se uzvrpoljili. Majka se u prvi mah uhvati za glavu i stade mahnito plakati. Stric se je tresao od groze. Dinko položi bijednu djevojku na zemlju i stade je očajno zazivati cjelujući je.

U to se Elvira gane, usne joj se pomaknu i jedva čujno šane — Dinko. —

Stricu su kapale suze iz očiju. Gusta prosijeda brada bijaše nakapana njima. Bog zna, otkad ih već nije prolijevao? — Ni sam se toga više nije sjećao. Samo je sada ćutio nešto velikog i jakog, što ga je sasvim nadvladalo. Lagano, kao k svetinji, pridje k njoj, a suze mu sveudilj kapahu, poklekne kraj nje i primio je za ruku zapitav je nježno:

— Elviro, ljubiš li zbilja Dinka?

— Da — striče, odvrati ona stidno.

Neka vas blagoslovi Svemožni — izusti on kao molitvu. — — —

Pol godine iza toga bijahu svatovi. Ljudi gledahu za njima znatiželjno, a mnogi šaputahu: „To su Elvira i Dinko.“

Bili sretni! — — —

SUSRET S MLADOŠĆU.

Sonet KARLA HÄUSLERA (Križevac).

Dvije dobre druge, Kleo i Suzana,
Od kojih jedna zlatnih kosa pram,
A druga zlatnog srca svoga hram
Već drugom dade, bol su mojih rana.

U sjeti toj si meni melem, mana,
Što pade s neba, kadno ostah sam.
U oku Tvom taj plam je dragi alem kam,
Od Boga dan, a san je mladih dana.

Ah, otkrij zato, otkrij, zlato, tko si,
Suzana jesi l' il si možda Kleo
Il rasipnica, što sad sama prosi?

Pristupiv bliže žena skinu veo,
A onda šanu kažuć lica svoja:
— Zaboravi li mene? — Ja sam mladost tvoja!

O ŽIVOTU I NAOBRAZBI NAŠIH POPOVA GLAGOLAŠA.

Priopćio R. STROHAL (Zagreb).

Budući da su popovi glagolaši bili malo ne jedini hrvatski glagolski književnici, držim s toga, da je vrijedno, da se iz bližega upoznamo sa načinom njihova života i sa njihovom naobrazbom. Mi možemo prilično sigurno pratiti način života i naobrazbu naših popova glagolaša ća tamo od 15. vijeka. Kako su oni živjeli i kako su se naobrazivali prije toga vremena, možemo tek nagadjati. Ali nepobitna je činjenica, da su već od 12. vijeka bili napredniji oni popovi glagolaši, koji su stupali u redove, od svoje braće svjetovnih svećenika. Razlog tomu imademo tražiti, što je u redovima jedan drugoga poticao na duševni rad, dočim su bili svjetovni svećenici prepušteni u svojoj naobrazbi više sami sebi, a osim toga imali su i većih porodičnih i gospodarskih briga, jer su bili popovi glagolaši svjetovni redovno oženjeni, dočim su u redove primali samo neoženjene. Osim toga su redovi osnivali u svojim samostanima škole, u većim samostanima dapače takove, da su se mladići mogli sistematski izobraziti za svećeničko zvanje. Od redova, koji su zavoljeli slavensko bogoslužje i hrvatsko glagolsko pismo, ističem na prvom mjestu Benediktinski red, koji je imao već rano svojih samostana po hrvatskom narodu. Najgorljiviji pristaše slavenskoga bogo-

NARODNA NOSNJA U LICI.

služja bili su Benediktinci na otoku Krku. Početkom 12. vijeka (god. 1120.), kada je bila smještena napisna ploča na njihovoj crkvi u sv. Luciji kraj Baške, nalazimo na otoku Krku dva Benediktinska samostana, jedan u sv. Luciji, a drugi u Otočcu kraj Vrbnika, koji su bili u to vrijeme pod zajedničkom upravom. U 13. vijeku (god. 1252.) spominje se još i treći Benedinktinski samostan u Omišlju. Da su Benediktinci na otoku Krku bili gorljivi pristalice slavenskoga bogoslužja i hrvatske glagolske knjige, najjasnijim nam je dokazom to, što su si na svoju crkvu smjestili već god. 1120. hrvatski glagolski gradjevni napis, koji je podjedno najstariji originalni spomenik hrvatskoga pisma, što ga do danas poznamo. Medju Benediktincima držim, da imademo tražiti i začetak hrv. umjetne knjige. Nema sumnje, da su se neka bar njihova djela, koja danas ne nose nikakova potpisa, sačuvala u kasnijim glagolskim prijepisima. Za Benediktincima povedoše se u ljubavi za slavensko bogoslužje i hrvatsku glagolsku knjigu najviše Franjevci trećega reda, osobito oni u Istri, Dalmaciji, po istarskim i dalmatinskim otocima. Oni osnovaše više samostana, tako samostan sv. Franje u gradu Krku izmedju god. 1290. i 1297., samostan sv. Ivana, sada sv. Mihovila u Zadru god. 1439., samostan sv. Pavla prvoga pustinjaka na otočiću Galevcu g. 1448., samostan sv. Mihovila arhandjela na Zaglavi na Dugom otoku god. 1451., samostan sv. Marije od milosti na otoku Prviću u selu Luci kod Šibenika god 1463., samostan sv. Marije na Biaru pred Osorom god. 1465., samostan sv. Nikole na Porozini na Otoku Cresu god. 1465., samostan sv. Grgura u Kopru god., 1467., samostan sv. Marije neoskvrnuto začete na Glavotoku god. 1468., samostan sv. Jerolima u Martinšćici na otoku Cresu god. 1479., samostan sv. Franje u Rabu god. 1479., samostan sv. Marije Mandaljene na Dubašnici god. 1500., samostan sv. Stjepana na školjiću Sustipancu kod Šibenika god. 1511. i samostan sv. Marije na Božjem polju kraj Vižinade god. 1536.

UZ VLASTELINSKI DVORAC.

Od 15. vijeka bila je sprema za svećeničko zvanje i kod naših popova glagolaša prilično uredjena. Početne nauke izučio bi dječak kod kuće. Prvi su mu učitelji bili popovi glagolaši. Oni su dječake u svom selu ili mjestu naučili čitati, pisati, računati i glavno iz nauka

vjere. Kada bi dječak naučio valjano početne nauke i ako je bio darovit, preporučio bi ga njegov plovan biskupu, da mu dozvoli primati sv. redove, t. j. da mu dozvoli pripravljati se za svećeničko zvanje. Redova je bilo sedam, i to: 1. red vratara ili ostijara, 2. red čtaca, 3. red zaklinjavca ili ekšorčista, 4. red akolita, 5. red apustolskoga, 6. red evanjelskoga i 7. red mašnika. Prva četiri reda su se zvala *„mali redi“*, a tri posljednja *„veli“* ili *„veliki redi“*. Prvi se je red mogao primiti sa navršenom 14. godinom, apostolski red, t. j. prvi veliki red mogao se primiti sa navršenom 21. godinom, evanjelski sa navršenom 22. godinom, a mašnički red mogao se primiti sa navršenom 24. godinom. Dok je mladić primao redove, t. j. od navršene 14. do 24. godine zvao se je *žakan* ili redje *dijak*. Dakle bio žakanom punih deset godina. Prije nego je postao žaknom, učio je najmanje dvije godine čitati, pisati, računati i početke ili temelje kršćanskoga nauka, te se je zvao ove dvije godine školanom. Tako se spominje u matici krštenih iz Bribira 17. prosinca 1616. Matij školan. Ime *žakan* ostalo je ovakovu žaknu i poslije godine 24., ako nije iz budi koga razloga postao popom, već se posvetio kakvom drugomu zvanju, n. pr. notarskomu ili od 16. vijeka dalje da je otvorio sam kakovu školu, t. j. da je postao školnikom, koga su plaćali roditelji, koji su k njemu slali djecu u školu, (obično 20 krajcara od djeteta na mjesec), ili da je postao općinskim pisarom, koji je narodu sastavljao razne isprave poput javnih notara, samo što nije vodio točnih knjiga ili protokola poput javnih notara i t. d. Od 16. vijeka dalje nalazimo i učenih žakana, koji su u narodu živjeli i djelovali. —

Prema tomu bio je redovno svaki mladić, koji je htio postati popom dvije godine školan i deset godina žakan, t. j. zajedno dvanaest godina. Stoga je sve do danas ostalo u narodu uvjerenje, da svaki pop mora svršiti dvanaest škola. Redove je primao od biskupa. Biskupije bile su onda znatno manje osobito u Istri i Dalmaciji, pa nije bilo mladiću teško doći do biskupa.

Kada daje biskup mladiću prvi red, daje mu u ruke ključe crkvenih vrata, kojima ima zatvarati i otvarati crkvena vrata, govoreći mu: „Vi, ki se redite, činite kako prave sluge božje, da budete moći pravi račun bogu dati i vratiti ot onih, ki se zatvaraju i otvaraju timi ključi. — Kao vratar imade žakan primati u crkvu dostojne i tjerati iz crkve nedostojne.

Kada daje biskup žaknu drugi red, daje mu u ruke misal, govoreći: Vazmite i primite te knjige i budite govoritelji riči božjih. Ljubveno v bozi i verno napunite službu vašu! I tako čineći ćete biti dilnici s onimi, ki su ot počela počeli navišćat rič božju!“ Zadaća žakna u drugom redu (čtaca) bila je, da je imao u crkvi čitati lekcije i profecije.

Kada daje biskup žaknu treći red, daje mu u ruke knjige, govoreći: „Vazmite i da bude znamenana voda od toga govorenja; da vi to morete popraviti, vazmite i imijte oblast zvrh katikumeni i skrčenih i nemoćnih!“ Zadaća žakna u trećem redu (zaklinjavca ili ekšorčista) bijaše zaklinjati i izgoniti djavle iz čovjeka, da uzmogne primiti tijelo božje, košto i obavljati druga zaklinjanja.

Kada daje biskup žaknu četvrti red, daje mu u ruke svijećnjaki li

duplir govoreći: „Imaš oblast napravljat sviće na službu božju v crikvi!“ Nadalje ima mu dati ampulice od vina i vode i reći mu: „Vazmi to, da budeš držan pripravljati i poslužiti k posvećenju telese i krvi gospodina našega Isuhrista!“ Zadaća žakna u četvrtom redu (akolita) bijaše, da je nosio svjetionike i da je podavao vino i vodu kod službe božje, stoga se je zvao hrvatski „svićonosac“. Svijeću imao je nositi, kada se je čitalo evandjelje i prikazivalo posvetilište. Tim se je imalo prikazivati ono veselje i ona svjetlost, o kojoj govori sv. Ivan: „Bi svitlost istoka, ka posvećuje vsakoga človika!“

Redovi od 1.—4. primahu se redovno izmedju 14. i 21. godine života, a morali su biti žakni prije krizmani.

Kada daje biskup žaknu peti red, ima mu dati prazan s patenom bukal, bacil i ubrus, da time služi u crkvi svećenicima i biskupima, govoreći: „Znajte službu, ku ste prijali i komu služite. Ako ste prvo bili leni, sada imate biti brzi na službu božju. Ako li ste dosada vele spali, otsele najprvo imate bditi, ako li ste dosada bili nečisti, da jure imate biti čisti. Tolikoj stavite oštij na oltar, koliko bude zadovolj puku, da ne ostane i da ne izgine. Ubrusi perite u jednom sudu, a kompurale v drugom, ne na vkup. Va onom, v kom se peru kumpurali, nima se ništar ino prati i onu vodu ot onih kumporali položite v krstilnicu i pripravite se na službu i na zapovid božju, da bude bogu prijatno vaše čisto služenje!“ Zadaća žakna u petom redu (apustolskoga) bijaše, da je imao služiti kod žrtvenika evandjeoskomu.

Kada daje biskup žaknu šesti red, daje mu u ruke misal, govoreći: „Vazmite i čtite evanjelije za živih i za mrtvih vu ime gospodnje!“ Nadalje ima metnuti biskup ruke vrhu glave njegove, govoreći: „Prosim te, gospodine bože, da mu ti pošlješ duh sveti!“ i konačno mu dati štolu i reći: „Vazmite tu štolu i druge stvari i dalmatiku i ča k tomu pristoji, kako je narejeno!“ Zadaća žakna u šestom redu (evanjelskoga) bijaše, da je imao čitati evandjelje u crkvi i ljudima ga propovijedati (razjasniti) i da je imao služiti redovniku kod žrtvenika.

Kada je žakan primio šest redova, navršio 24. godinu života i vladao se prema propisima, zašto je morao imati još potvrdu od svoga plovana, mogao je još primiti i sedmi red tako zvani red mašnika i postati popom. Sam čin obavljao se ovako: Biskup podao je žaknu kalež i patenu, u kaležu moralo je biti vina, a u pateni oštije i reći mu: „Vazmi sasud, da budeš mogal služiti mise u ime gospodnje!“ Nadalje ima biskup i svi prisutni popovi, koji su svi obučeni u svečanom pontifikalu, položiti ruke povrh glave žaknove, mažući mu biskup ruke uljem i svetom krizmom i reći: „Mi vsi molimo gospodina boga ljubvenim zakonom, jure imaš oblast blagosloviti i posvetiti!“ Konačno metne mu biskup štolu na grlo i obuče ga u planitu i reče: „Vazmi brime i jaram gospodinj i vzami svitu od čistoće!“ Tim obredom bio je žakan zaredjen u popa ili svećenika.

Mladići, koji su se odlučili posvetiti svećeničkom zvanju, naobrazivali su se za to zvanje praktički, vršeći razne crkvene čine, i teoretski, učeći osobito filozofiju i teologiju. Filozofiju su učili tri godine, a teologiju dvije godine. Koje su još predmete učili i koliko godina, nijesam za

sada mogao pronaći. Naobrazivali su se mladići ili u samostanima ili kod kuće, gdje je bilo više popova. Poznato je, da je poslije krstaških ratova jako ponarasao broj svećenstva u zapadnoj Evropi, a tako je bilo i kod nas, osobito u istarskim i dalmatinskim biskupijama. Najviše je popova bilo bez sumnje u krčkoj biskupiji. Tu nalazimo u razmjerno dosta malenim mjestima, koja su jedva imala 1000 ili 1500 stanovnika, da je istodobno u takvim mjestima djelovalo po 50 svećenika. Ovi su davali i mladim žaknima i teoretsku naobrazbu, koji su bili, čim su primili prvi red, pod neprestanim strogim nadzorom mjesnoga plovana, a pod vrhovnim nadzorom svoga biskupa, te morali točno praktički vršiti sve crkvene čine, koji su spadali na red, koji su obavljali. Svakako sistematičnija bila je naobrazba u samostanima (Franjevačkim) nego li kod kuće od svjetovnih popova. U samostanima se je redovita školska obuka podjelivala u jednim od Male gospodje (8. IX.) do Petrove, a u drugim od Svih svetih (1. XI.) do Velike gospodje (15. VIII) Obuka se je podjelivala prije i poslije podne svaki dan osim nedjelje, blagdana i četvrtka. Dva puta u tjednu imali su djaci mjesto obuke konferenciju, na kojoj su imali raspravljati pred svojim profesorima (lektorima) i rektorom o gradji, koja se je medjutim predavala. U 17. i 18. vijeku morali su se profesori filozofije i teologije najviše držati u svojim predavanjima knjiga Ivana Duns Scotta. Svoja predavanja diktovali su profesori svojim učenicima. Čini se, da je ogromno glagolsko djelo, koje se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom I. d. 40. bila priručna knjiga profesora franjevaca u 17. vijeku, iz koje su diktovali svojim đacima predavanja. Dakako da imade u tom djelu i takove građe, koja nije spadala u strogu školsku obuku, kao na primjer propovijedi, ali je bila svakako u svezi sa naobrazbom žakana. Nu imademo i glagolskih rukopisa iz 18. vijeka, koji jasno pokazuju, da su đačke bilježnice, u koje su bilježili predavanja svojih profesora. Takav je n. pr. akademijski rukopis I. a. 34. U ovom se rukopisu nalazi na listu 226 b. ova bilješka: „1715. činih spisat ove knjige je žakan Barić Mandić u Veju (= u Krku) na 11. juleja, kada bihomo vsi žakni od otoka na skuli i tumači nam je pop Jivan Tomasić, to je kalonik od Veje pod biskupom Petrom Pavlom Karolom ;“ Sve ove đačke bilježnice nijesu jednako velike, u nekima ima više građe, u drugima manje. Vrlo je lijep primjer đačke bilježnice akademijski rukopis III. a. 18., ali na žalost imade bilje-mjestimice iščupanih listova. Napisan je bio već u 17. vijeku. Manje đačke žnice jesu na primjer akademijski rukopis IV. a. 122., u kojemu nalazimo krasne građe za naše kanonsko osobito ženidbeno pravo, ili rukopis, koji se čuva u kr. sveučilišnoj biblioteci pod signaturom S. M. 32. F. 21., što ga je prepisao god. 1833. žakan Mirko Dorčić za žakna Baru Suzića i t. d. Zapt je bio u samostanima vrlo strog. Iz samostana smjeli su se žakni udaljiti samo dvaputa u tjednu u izvan školsko vrijeme sa dozvolom svojih profesora i sa znanjem gvardijana, komu su imali biti u svem podložni. U samostanu moglo se je naobrazivati samo toliko svjetovnih žakana, koliko je bilo mjesta. Prvenstvo imađahu uvijek franjevački žakni.

U samostanima, u kojima su se spremali mladići za svećeničko zvanje,

bila je redovno i samostanska biblioteka, koju je rukovodio jedan Franjevac, koga je gvardijan odredio. Ovaj je dobio od gvardijana prijepis inventara svih knjiga i ključ od biblioteke. Briga je njegova bila, da čuva knjige osobito od prašine i moljaca i da ih dade čitati onima, koji bi došli u biblioteku, košto i nastojati o tom, da se knjige umnožaju. Knjige su se smjele čitati samo u biblioteci.

Prije konačnoga zaređenja u popove morali su se žakni podvrći ispitima. Ispita bila su dva, jedan prije zaređenja teoretsko praktični i drugi na dan zaređenja više formalan i strogo praktičan. Izpitači bili su za Franjevce u samostanima dotični profesori, a za svjetovne svećenike oni, koje je biskup za svoju biskupiju odredio, obično ih je bilo po šest. Takovi ispiti obavljali su se u sjelu biskupije, te im je obično i sam biskup predsjedao ili barem prisustvovao.

SENJ.

Sonet VLADIMIRA NAZORA. (Kastav.)

Na ušću dräge pod lomnim Vratnikom
Rukama on se hvata za bregove.
U zimskoj noći urlajem i rikom
Putnike plaši, što pred Krkom plove.

Što riče? — Priča nasrtaj tatarski,
O uskoku, o Jurju Senjaninu,
I kako pane Martin Posedarski,
I duge borbe proti Mlečaninu.

Sve urlä: „Ture! Mlečiću! Rabata!
Čemu me ubi!“ — Sa Nehaja jato
Kukviža krešti. Talas na pučini.

Pod kandžijom se vjetra pjeni. Dršće
Mornaru srce; misli: eto srće
Uskočka ladja u buri i tmini.

ZARUČNICA VUKA.

Slika iz života. Napisao BRANKO JOVIĆ (Srijem.)

I.

Napupilo je cvijeće.

Sunce raskrilo na zalasku blage, proljetne zrake, pa obgrlilo njima cvijetne leje.* Jedri pupoljci probijaju ovdje-ovdje svoje zelene ogrtače i kroz njih veselo proviruju raznobojni cvijetići. Zanosan miris njihov izdiže se, pa pomiješan s toplim sjajem sunčanih zraka, opija i uspravljuje rascvijetanu lipu, sa čije se grane razliva sjetna pjesma zaljubljenoga slavuja.

*) leja = aleja.

Djevojče zali posljednju leju, pa ostavi kantu na uzanu, krivudavu, lijepo očišćenu stazu. Lakim koracima dodje do vratašca, otvori ih i zagleda se niz ulicu. Postoja malo, pa se vrati i poče brižljivo razgledati i plijeviti travu izmedju strukova bujnoga cvijeća.

Mnoge dane provela je lijepa djevojka tu, medju cvijećem. Hiljade nijemih pupoljaka neprimjetno su krali za to vrijeme i usisavali u sebe ružičaste snove njezine. Ti mladjani snovi njeni mirisom su prenošeni od jednog pupoljka k drugomu, pa sada umije svaki cvijetić da priča silne priče o neizmjernoj ljubavi i o čarobnoj sreći, koja čeka lijepu djevojku i njenog Milenka. Ti snovi, ti uzdisaji za dalekim vjerenikom lijepe djevojke bili su uvijek jednoliki, baš kao i ono jecanje tužnoga slavuja, ali su ipak imali svakog dana novu draž, novu zanimljivost.

I sad zbira kradom nijemo, mirišljivo cvijeće misli mlade djevojke. Pupoljak pupoljku šapće, listak s liska prenosi vatrenu ljubav, silne želje i neodoljivu čežnju za lijepim vjerenikom, te sve cvijeće trepti, strepi i dršće kao i srce njeno.

Vratarca skrinuše i udje unutra pismonoša. „Gospodjice Vuko, imate jedno pismo!“

Djevojče se trže iz misli. Snovi njeni na mah iščeznuše. Uzme pismo, otvori ga i poče čitati. Srce joj burno zakuca, grudi joj se silno zatalasaše.

Hitro kao srna skoči u kuću i još s vrata javi: „Majko, babo! Evo pisma iz Graca! U nedjelju će doći Milenko!

* * *

Na onom mjestu, na kome je sunce zašlo, svjetlucalo se još malo zaostale rumeni, ali je i ona sve blijedja i slabija bivala. Ovdje-ondje po gdje koja zvijezda iskrsne i zatrepti kroz večernji suton, koji je u debelim slojevima padao i zaogrtao nježne pupe i mlado lišće mirisnoga cvijeća.

Pod lipom stoji djevojka Vuka. Preko njena lica razlila se beskrajna sreća. Po toj sreći pliva duša, u toj sreći igra srce njeno. Puni joj obrazi plamte, da izgore od silne radosti. U nedjelju će doći Milenko!

I cvijetne leje sve su oživjele. Izgleda ti, da se i njihovi pupoljci uzbudjeno, uzburkano nadimaju, kao i grudi mladog djevojčeta, kao da i oni dišu puni sreće, puni radosti, života i jedrine. Čini ti se, da i njih usrećava, da i kroz njih struji: „U nedjelju će doći Milenko!“

II.

Rascvjetalo se cvijeće.

Sa modrikastog, zažarenog neba upeklo je sunce, pa prži i žiže. Išarane leje prosiplju obilato miris po zagušljivom, vrelom vazduhu. Ništa se ne miče. Sve ćuti, samo što monotono bruji roj pčela i leptirića namamljenih mirisom od cvijeća.

Preko staze predje Vuka i skloni se u hlad pod lipu. Četiri su godine prošle od prvog doba. Ono nekadanje djevojče, sada je prešlo dvadeset, izraslo i raskrupnjalo se. Od pupoljka sazreo je svijet. Tijelo jedro, snažno, kao saliveno. Iz njega lije mladost i zdravlje. Obrazi rumeni, puni i obli, oči krupne, crne i blistave.

Sjela djevojka na klupu, podnimila se, te brižan pogled prikovala za plavi cvijetak zumbulov; no sumor s lica odaje, da joj misli nijesu kod tog cvijetka.

Kakav teret mori lijepu djevojku?

Prošle godine, propalo je gotovo sve imanje roditelja njenih; ali u tim godinama, u kojima je Vuka bila, ne pojima se dobro propast materijalna. Odmah poslije toga ubio se iz očajanja njezin babo, ali kod mladog svijeta vrijeme brzo izbriše iz srca tugu za roditeljem.

Dušu lijepe djevojke tište drugi jadi.

Lane joj je vjerenik položio u Gracu posljednji ispit iz pravnih nauka. Sada tamo služi vojsku, a na jesen će im biti vjenčanje. No već duže vremena, za čitavih pet mjeseci, nije Vuka dobila nikakva glasa. Pisala mu je nebrojeno puta, ali odgovora nigda nije primila.

— Bože blagi, zašto mi ne piše?

Silne noći provela je Vuka u besanici. Mnoga zora ugledala ju je okupanu u suzama. Nedjeljama, mjesecima ni za časak drugih misli do jedino ove: — „Bože blagi, zašto mi ne piše!“

Iz dana u dan izlazila je Vuka tu pod lipu, da dočeka pismonošu. Kadgod čuje njegove korake, prostruji kroz Vuku i nada i stepnja. Radovala se, a i bojala od pisma. Šta će jadnica, ako joj pismo javi, da se Milenko razbolio u tudjini? Srce bi joj puklo od brige! Ali je Vuka zaman čekala, jer nijedan dan ne donese glasa o draganu njenom . . .

Na jedan mah se trže. Uzdrhta sva kao mlado, tanko šibljiče, pa ustade s klupe. Pred njom je stajao pismonoša i pružao joj pismo. Ona pogleda na adresu i kliknu u divljoj radosti: „Milenkov je rukopis, on mi piše!“

Kao u groznici razdere Vuka omot, da izvadi pismo i stade ga čitati. Datirano je bilo u Gracu, a glasilo je ovako:

Poštovana gospodjice! Današnjom poštom šaljem Vam 3800 forinti. To je sav novac, što ga je vaš pokojni otac potrošio na moje školovanje, zajedno sa šest postotnim kamatima. Ovim je naša vjeridba raskinuta, jer se ja odavle ženim. Dr. Milenko Perić.“

Vuka dočita pismo, ali još ne može da se sabere i da shvati sav užas njegova sadržaja. Najedamput joj puče pred očima. Kroz tijelo prodje joj laka drhtavica i ona se strese. Zatim osjeti, kako joj nestaje zemlje pod nogama i preko lica njena stade se navlačiti studeno blijedilo, svijest joj se pomrča i . . . Vuka sruši se na zemlju nemoćna i besvijesna.

* * *

Već devet dugih dana i noći dvori stara majka bolesno jedinče, svoju Vuku. Ni makla se nije od nje za to vrijeme. Svaki uzdah kćerkin zapara srce majčino; kod svakog jauka kćerkina majka premire.

Vrućica je danas dostigla vrhunac.

Na postetji plamti, gori i drhće bolesnica u zanosu. Uz obraze joj udaraju mlazevi vrelog plamena. Talasi vatre i vrućega znoja poduzimaju je i oblivaju. U prsima sve se isušilo, usne joj sagorele. Vuka guta vodu, mlata rukama, bunca i gura sa sebe lake pokrivače.

Malo zatim poče se sve stišavati, Vukine se ruke malaksalo spustiše. Vatra stade popuštati. Oči joj se zaklopiše. Neko je vrijeme još bolno ječala, pa onda nestade svega, samo se čulo teško i odmjereno disanje.

Kriza je srećno prešla.

Poslije pet do šest sati probudi se bolesnica. Stade se podizati na ruke i siliti da nešto kaže. — Majka joj pritrča.

„Jesi li mu vratila novce?“ zapita Vuka slabim, jedva razumljivim glasom. To su joj bile prve svijesne riječi poslije onog kobnog pisma.

„Jesam, čedo, odmah sam vratila.“

Vuka odobri, klimnuvši glavom, pa se spusti umirena na bijele jastuke.

III.

Svenulo je cvijeće.

Jednolik, sumoran oblak prekrilio je cijelo nebo. Jesenji vjetar diže sa zemlje prosuto lišće, te se titra njime. Sve odiše na vlagu, pa vene i trune.

Kroz baštu hoda klecavim koracima Vuka, naslonjena na majku svoju. One blistave oči njene sad se ugasile i duboko utonule. Mjesto onih rumenih, punih obraza — stoji sada žuto-tamna, upala koža.Ono negda oblo i bujno tijelo — sada je opalo i izmršavilo i svaka se kost može izbrojati.

U bašti vlada nijema tišina i grozna strahovita pustoš, baš kao i u duši Vukinoj. Po izgaženim lejama razbacani su žuti, svenuli cvijetići. U njima nema više mirisa, nema života. Tako je i u srcu Vukinu!

„Jesi li čula, majko, kada će mu biti vjenčanje?“ zapita tiho, žalostivo. Od toga glasa — kamen bi se rasplakao.

„Ostavi se tih misti, kćeri moja! Prezri ga, zaboravi. Sutra ćemo ići u goste k teti Mari. Njeno je mjesto u planini, pokraj njega teče Dunav. Svjež će te vazduh okrijepiti i oporaviti od bolesti tvoje.“

Vuka se tužno osmjehnu. Nikad nije u smješku bilo tako malo smijeha kao u ovome. Bolne usne njene bolno ponavljaju: „Reci mi, majko moja mila, kada će mu biti vjenčanje?“

Materi grunuše suze. „Što vazda o tome misliš, nesrećno dijete moje? Ne spominji ga, zaboravi ga! Kažu, da će se vjenčati na Mitrov dan.“

Vuka saže glavu dolje i zamisli se.

Vjetar tužno fijuče i titra se sa svenulim, požutjelim cvijećem i lišćem, a to lišće tajanstveno šušti i šapće: „O Mitrovu će mu biti vjenčanje!“

* * *

Došao je Mitrov dan.

Na obalu dunavsku slegao se silan svijet, pa samo vrvi i gmiže. Leden vjetar duva silovito. Talasi se snažno dižu, pa sa hukom i prijetnjom udaraju bijesno o obalu; ali gomila svijeta ne razilazi se, nego sve to veća biva.

Mitrov je dan, pa ipak ne igra kolo. I momci i djevojke otišli iz kola listom na Dunav. Otišlo tamo i staro i mlado, te je selo ostalo pusto, kao da je izumrlo.

Na obali usrijed sakupljenog svijeta, leži mrtvo tijelo zaručnice Vuke, izbačeno iz Dunava. Pokraj lješine klekla jedna starica. Studen vjetar igra se krajevima od njene marame, a ona poklopila suhim staračkim rukama svoje lice, te plače, pišti i nariče sjetno-neveselo.

USKOČKI SONETI.

MIĆO A. PERIŠIN (Zagreb).

ZBOR.

Tišina . . ., a ponoć mirnim morem šeta,
Na tamnim joj grudma dršću zvjezde vrele,
Pod laganim velom nosi tavna ljeta:
Uspomeni meke ko od svile b'jele.

O podjimo, vilo, moru na mostove,
Što ih voda ljubi dno kamena grada.
Tamo Senjan Ivo sve Uskoke zove
I junačkim zborom medju njima vlada.

Riječ mu svaka valja konja nekovana,
A oko mu vrijedi poljub sa ustana,
Od tri zlatna bolja sablja mu djerdana.

Slušat ćemo Ivu, kako plamno zbori,
I gledat, gdje čelo strašnoj četi gori
Ko da će u bjesu cio sv'jet da sori.

PROSCI.

Niť se vile bude na tankome valu
Niť putuju ždrali u daleke kraje,
Već to lete šajke bliže k mirnu žalu
I jedro im bijelo u mjesecu sjaje.

Probudi se, Gospo, iz svilenih sanja,
Prosci su ti došli iz dalekih strana,
Čudni prosci idu tiho bez pjevanja,
Na srcu im svima jedna teška rana.

I kol'ko su, Gospo, ljubomorni na te
O, svaki bi dao cijelu sreću za te
I kitne bi tebi sakupio svate.

Sa ljubavi njine silne i beskranje
Sve će grozne jednom prozboriti tajne
I s neba će zvijezde popadati sjajne.

VATRA.

Al! to prosci nisu, što te iz sna bude,
Ne nose ti vjenca nit bijela krina,
Gledaj sred tišine plamne vatre rude
I sa tvojih šajka gore do visina.

Ne to prosci nisu! To su dusi neki,
Što donose samrt iz dalekih strana
I trgaju grimiz i svilen i meki,
Otkidaju ruže iz tvog djulistana.

Jad golemi srce njihovo pomami,
Zato strašnom tajnom dršću njime plami
Ko studeni dugom teške, ledne kami.

I odlaze pjesmom veseli i čili
Košto nikad jošte sretni nisu bili
Il' ko da su silno sunce dohvatili.

POLAZAK.

Već sve šajke stoje i dobri junaci,
Valjda na put kane niz zelene vale,
Pre neg' iza gora prvi planu traci,
Spremni da pučinu lakim šajkam žvale

Al' se bojim jako dobra biti ne će
Jer sve nijemo idu i duboko šute,
U potajno neko sastaju se vjeće
I ko da se nešto dosta teško ljute.

Pa k brzijem šajkam brže bolje stižu
I konope driješe i katarke dižu
I veslima vitim niz pučinu skližu.

Odmataju jedra od bijela tkiva
I tko kuršum bježe, a oku ih skriva
Pučina široka i daljina siva.

KRALJICA MORA.

U dvorcu sred dvora voda sneno pljušti,
Gdje kraljica mora u mjesecu snije,
A oko nje proljet u pričama šušti
I u vazi ruža od ljubavi mrije

Sve tišina veje po sanenu valu
Ko da jedna draga tiho mrije basna
I polazi lako po zaspalu žalu,
Gdje ti slatko spavaš, moja Gospo krasna.

Već duge zemane čekaš prosce svoje,
U bokoru ruže rascvjetane stoje
I s dosade venu sred ložnice tvoje.

Al' što na pučini dršću sneni vali?
Il' se vile bude? Il' putuju ždrali?
Il' su prosci tvoji iz daljine pali?

JOVINA PUŠKA.

Istinita pripovijest popa MATE IVANIŠEVIĆA (Bošnjaci.)

Bio Jovo po zanatu kasapin, a uz kasapnicu držao i gostionicu, u kojoj se nalazila i hrvatska čitaonica mjesta Vrpolja. Uz ta dva zanata bavio se Jovan i lovom. A bio vam Ivan Begović — ili kako ga cijelo selo zvalo „naš Jovo“ — strastven lovac. Lov mu bijaše najmilija zabava. Tek bi uhvatio malo pusta i slobodna vremena, mašao bi za svoju milu, krasnu i dobru pušku i s njome hajde u lov na ptice kvarice, lisice, jazavce, a po najradije na zeceve. U kotaru vrpoljačkom vrvili zecevi kao leptiri, pa bi si Jovo znao često dobrom zečijom pečenkom omastiti brk i zasladiti želudac.

Bilo jednoga lijepoga jesenskoga dana, baš nekako u vrijeme, kada će se brati kukuruzi, a kao obično svakoga dana u predvečerje skupilo se i dne 21. rujna g. 1898. u hrvatskoj čitaonici u Vrpolju oveće društvance mjesne inteligencije, — što no se veli, i na čašu razgovora. Tu kod odugačkoga stola sjedi domaći župnik dobričina Talinger, kapelan Miško Čvrstić, bilježnik Grbić — inače sveopći „kum“, oružnički stražmeštar Turjaković — nazvan po prijateljima „prota“, učitelj Šokčević s nadimkom „gajdaš“, poštar Stević i trgovac Steinfeld, poznat u selu samo pod imenom „Judica“.

Društvo sjedi i ugodno se zabavlja u razgovoru, spominjaći se raznih zgoda i nezgoda iz prošloga života. Svi su na okupu samo nema — Jove.

— A gdje ga je Jovo danas? upitat će župnik.

— Gdje? Znate, kud on ide najradije! odvrati bilježnik Grbić.

— Zar je opet otišao u lov? župnik će.

— U lov, da! potvrdiše svi.

— Ta vidio sam ga već danas u ranu zoru, kad je došao iz lova. Bio je sav mokar i blatan od rose, — reče župnik.

— Valjda je tražio zeca u kukuruzima, — javi se svojim piskutavim glasom „Judica".

— Čini mi se, da ga nije našao, — potvrdi župnik, — jer Jovo obično kad štogod ulovi, pokuca bilo na moj, bilo na kapelanov prozor, da se pohvali; al danas u jutro Jovo ni mukajet. Nekud je letio, kao da ga vile tjeraju. Valjda ga je pratila zla sreća.

— Tomu sam ja kriv! reče uz veseli smijeh Turjaković.

— Zašto? Kako to? upitaše svi, a kum Grbić napuni prazne čaše.

— Ja baš počeo spremati svoje oružnike u službu, kad al opazim kroz prozor, što gledi u Jovinu bašču, Jovu. Bilo je rano u jutro. Siva, prozirna maglica još se vukla u debelim naslagama zrakom. Sunce još nije granulo, pa rosa padala poput sitne kišice. Bilo je malo i oladno. Jovo se sav usaptio i objesivši pušku o rame, koracao žurno kroz bašču, kao da ga tko goni.

— Kuda ćeš, Jovo, u svu zoru? doviknem mu, ali Jovo ni da se obazre, nego vještački prekoračivči ogradu, nestane ga u kukuruzima, koji su uz šuštanj lišća zujali kao pčele u pčelinjaku. Ja mu ipak iz svega glasa doviknem:

— Sretan put, Jovo!

— E pa zar vi ne znate, da se lovca nesmije buniti u njegovu poslu i putu, a pogotovo zaželjeti mu sretan put? upita kapelan Čvrstić, koji je sam bio lovac, a upravo s Jovom često polazio lov.

— Ta znam ja to vrlo dobro. Lovci su jako osjetljivi i sujevjerni, pa sam baš navlastito Jovi zaželio sretan put, da ga malo nakvasim, naljutim i pecnem u ranu zoru, — reče Turjaković.

— I vidite, — prihvati župnik, Vi ste, mili naš „oče proto" zaista krivac, da Jovo jutros nije ništa ulovio, pače je eto otišao i po drugi put u lov, a Bog zna, hoće li i poslije podne što uloviti!

Dok se društvo tako zabavljalo i raspredalo o Jovi, naš Jovo vraćao se veselo kući iz lova. Boci mu se micali od radosti, a ponosno je svaki čas pogledao na torbu, preko koje je visila lovina. Ta ulovio je poslije podne dva krasna zeca! . . . Ipak na „oca protu" malo se srdio, jer da mu „prota" jutros nije doviknuo sretan put, ne bi mu se zacijelo pripetila nezgoda, on bi i jutros donio lovinu. Ali ovako je zlo prošao. Jovo je bio silno praznovjeran i vjerovao u kojekakve lovačke bajke i vraćalije, a tu je vjeru u njem još više utvrdio onaj jutarnji „peh", koji ga je snašao. Evo što mu se dogodilo! Najprije mu „prota" zaželio sretan put, onda se tek Jovo sjetio, da je u žurbi zaboravio ponijeti fišeka za pušku i vratio se natrag kući, preskakivajući ograde i plotove baščina, samo da nitko ne opazi. Uzevši fišeke i opet na brzu ruku otišao je u polje pod staru krušku i tuj sio na panj, da čeka zeca. I zaista! Dok je Jovo tako sjedeći na panju čekao, iskoče iz kukuruza dva golema zeca, a Jovo uperi pušku prvom pred glavu i kad je mislio, da je nišan dobar, odapne, ali puška ne opali. Pusti drugi kokot, — ali puška sveudilj šuti. Zeceva medjutim, dok je Jovo s puškom mundučio kao pijan s gaćama, nestalo u

obližnjoj šumici. A što je bilo? Jovo metnuo u pušku mjesto punih, prazne fišeke. Eto tomu je svemu zlu bio kriv taj nesretni „prota“, jer mu je u zoru zaželio sretan put.

Ali zašto je popoldašnja lovina sjajno uspjela? To se i vidjelo na Jovinu nasmijanom licu. Jovo došavši kući, odmah upita ženu:

— Ima li koga u čitaonici?

— Ima, ima?

— Tko je tamo? Jovo će nestrpljivo.

— Ta sva naša gospoda! Već su me do dva do tri puta pitali za tebe.

— A što si im rekla?

— Rekla sam im, da si otišao u lov.

— Izvrsno! klikne Jovo. Sad ću im ipak djelom pokazati, da sam lovac, kakvoga nema u blizini.

Jovo objesi pušku o klin u prvoj sobi, koja je bila uz čitaonicu. U tu sobu tek su nedjeljom i blagdanom zalazili otmjeniji njegovi gosti kao obrtnici i ugledniji seljaci, a služila je ujedno kao Jovina pisarna i spavaća soba. Iz te sobe vodila su troja vrata: jedna u čitaonicu, druga u hodnik, a treća u pokrajnu veliku sobu, koju su znali osobito u jesensko i zimsko predvečerje napuniti kojekakvi baraberi i vandruzije, bitange i probisvjeti, prosjaci i putnici, koji po medjusobnom dogovoru i principu hodočastiše cestom od Broda preko Djakova u Osijek i opet sve polako od sela do sela natrag, pripijevajuć i rišuć u pjesmi svoju vlastitu sliku:

U Gjud idu,
S ruke jedu;
Kad iz Gjuda
Onda duda!

U Vrpolju kod Jove Begovića bio je glavni vandrokaški stan ili kako se veli po baraberskom leksikonu: „Herberg“. Svi ti vandrokaši voljeli su i poštivali Jovu. Svaki baraber i vandrokaš, koji bi kod Jove prenoćio, morao je prepiliti dvije cjepanice, te iz bunara izvući dva kabla vode, koju je Jovo u svom poslu u kasapnici i u gostioni trebao. Osim toga bi Jovo s vandrokašima i nešto malo pazario. Neki bi popio i po koji „deci“ klipare, a neki bi mu davali naprošeni kruh i kukuruzne klipove, čim je Jovina žena mogla u izobilju hraniti pernatu živad, a i male prasce. Riječu Jovo je vandrokašima u svemu bio sklon, oni su se kod njega osjećali kao u svojoj kući. Stoga je naš Jovo u cijelom vrpoljačkom srezu i još dalje bio poznat kao „kralj i gospodar“ svih slavonskih barabera, vandruzija i prosjaka.

Društvo u čitaonici još neprestano raspravljalo o Jovi kao lovcu, kad al na jedanput lupi Jovo medju gospodu, noseći u ruci dva golema zeca.

— Evo ga! oglasi se prvi „Judica“, ugledavši Jovu.

— Lupus in fabula! reče veselo župnik.

— Ti Jovo, kao grom iz neba, pa u rebra! vikne učitelj Šokčević.

— A kakovo je to čudo? upita ironički Turjaković, uprvši prstom u zeceve.

— To je moja pô poldašnja lovina! veselo odjavi Jovo. Da mi nijesi jutros spleo one vračalije, zaista bi danas ulovio ne dva, nego četiri zeca.

— Tko zna, jesi li i ove ti sam ubio! pecne ga „kum“ Grbić.

— A tko bi drugi, već ja sam! ponosno će Jovo.

— Čast Jovi! On je „šicar“, kakvoga treba tražiti! potvrdi kapelan Čvrstić.

— Samo mu puška ni ruka ve valja! ujedljivo će „prota“.

— Što? Da Bog dâ, Ti jezik pregrizô! Ne vrijedjâj moje puške i moje ruke! Ni tvoja žandarska ne zgadja i ne nosi tako, kao moja! reče ljutito Jovo, sav pocrvenivši što od uzbudjenosti, što opet od dobroga vinca, kojega je istrusio punu veliku čašu kao iz osvete proti prijatelju Turjakoviću. Turjaković poznavajući dobro srce Jovino, da ga ublaži i primiri, zapjeva sa učiteteljem onu Jovinu:

Grlo moje, mili druže,
Kol'ke čaše ti istruže!
A gledj' ove, što tu stoje,
Kak' se one jako znoje!
U grlo ih treba livat,
Braca Jovo, semper vivat!

— Tako, tako, prijatelju Turjakoviću! reče župnik. Ta vam baš valja! Čujete, prijatelju Jovo? Kako vidim, većina je našega društva Vama i na današnjoj lovini i na Vašoj dobroj i prokušanoj puški zavidna. Što ćete, kad je to već u zločestoj naravi ljudskoga srca, koje nikada ne miruje, nikada nije zadovoljno. Opreke su nastale medju Vama i Vašim prijateljima odnosno članovima ove naše skromne čitaonice, kojoj ste Vi, Jovo, dični potpredsjednik, Ja ću biti tako slobodan staviti jedan prijedlog, da se te male opreke izravnaju.

— Čujmo! Živio naš župnik i predsjednik! povikaše svi jednoglasno.

— Izvolite samo staviti prijedlog, gospodine predsjedniče, reče Jovo.

— Dakle čujte! Ja i onako sigurno znam, da ste Vi, dragi Jovo, naumili sutra prirediti u čitaonici malu veselu večericu, da nas kao svoje počastite ovom lovinom. Da to pako ne bude samo onako jednostavno, mi ćemo ta dva zeca danas izdražbovati, a ubrani ćemo novac poslati družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru.

— Prima se! Tako valja! Živio naš župnik! kliknuše svi.

— Dalje! Da se vi Jovo i naš mili „prota“ za sve vijeke pomirite, odnosno da Vam Turjaković ne smeta u Vašim putevima, kad polazite u lov, a opet da se vidi, da li, Jovo, Vaša puška što vrijedi ili ne, predlažem, neka ju ocijene gospodin kapelan Čvrstić i gospodin poštar Stević, jer su obojica izvrsni „šicari“ i lovci. Po njihovu sudu od Vas dvojice tko izgubi pravo, neka plati deset kruna za družbu sv. Ćirila i Metoda. Dakle, gospodo, primate li moj prijedlog upita smješeći se župnik Talinger.

— Primamo primamo! Tako valja! rekoše svi veselo.

Jovo medjutim donio friškoga „trnavca“, razdragani prijatelji ustadoše, kapelan Čvrstić zapjeva svojim tankovitim glasom: „Lijepo ti je rano uraniti u prozorje, kad slavulji poje“, što i ostali radosno prihvatiše, a kad su rek' bi do kraja otpjevali tu nježnu i dirljivu narodnu pjesmicu, kucnuše se i iskapiše upravo slatko i srdačno kapljice rujnoga „trnovca“.

Uz smijeh i razne dosjetke promuntaše oba zeca. Sada je imala doći na red Jovina puška pred komisiju.

— Idi, Jovo, po pušku! reče „prota".

I ode Jovo. Prijatelji čekaju i čekaju, ali Jove nema.

— Taj je valjda zaspao? oglasi se „Judica".

— Ne, otišao je kovaču, da mu napravi novu pušku! naruga se učitelj.

— Bit će, da Jovo čisti pušku, da se i u tom talu pokaže revan i hvale vrijedan, — reče bilježnik.

— Čini mi se, da uopće i nema svoje puške! pridoda „prota."

— Ako vas Jovo čuje, teško vama prijatelju, — reče župnik.

— No ja bih svoju već tri puta donio! nestrpljivo će kapelan i dok oni svi tako u šali i besjedi, evo ti bane u sobu Jova. Sav je problijedio, brkove griska, ne može da govori. Ljut je i srdit i bolan i tužan. Kao da si ga polio mrzlom vodom.

— Što je, Jovo? Gdje vam je puška? upita župnik.

— Ne - ma je, ne - - ma! jedva promuca Jovo.

Prijatelji se zgledaše. Vidjeli su, da se Jovo ne šali. Cijelo mu lice odavaše neki posebni znak zabrinutosti, tuge i iznenadjenja. Sav je drhtao od uzrujanosti.

— Pa što je Jovo? Recite nam za ime Božje? upita ga i opet župnik.

— Puške nema, te nema! Netko mi ju ukrao ili sakrio! izusti Jovo, a iz oka mu kanuše dvije tri krupne suze.

— Ne budali, Jovo! poviče Turjaković, dok se ostali ozbiljno skupiše oko Jove, te ga tješili i hrabrili. A Jovo sveudilj uzdisao, duboko jecao. Ta volio bi, da mu je propala i kasapnica i gostionica i čitaonica, samo da mu nije nestalo njegove dobre i omiljele puške . . . Turjaković kao oružnik dao se prvi na posao. Za čas evo ti njega i još jednoga oružnika službeno u Jovinu kuću. Tu sastaviše s Jovom zapisnik.

— Jovo, reci nam, gdje si ostavio pušku? upita Turjaković sasma ozbiljno i službeno.

— Kad sam iz lova došao kući, pitao sam ženu, tko je u čitaonici. Ona mi reče, naša gospoda. Otišao sam u svoju spavaću sobu i objesio pušku o klin, uzeo lovinu i pošao u čitaonicu, — reče Jovo.

— Jeli bilo koga u prednjoj sobi? upita Turjaković.

— Nije!

— A je li tkogod zalazio u tvoju sobu?

— Žena veli, da nije nikoga vidjela.

— E, Jovo, stvar je sada u našim rukama, premda je teška i neizmjerna, — reče Turjaković. Smiri se i strpi, mi ćemo već polako ispipati, u koga je tvoja puška. Ta valjda nije u zemlju propala? Sinut će ona kao sunce iza oblaka. Znaš, Jovo, mi smo ti oružnici „vražji dečki".

— Ako je nadješ, „proto", dat ću veliku veselicu! klikne Jovo ponešto umiren oružničkim obećanjima.

Oružnici marljivo propitkivali i tražili Jovinu pušku na sve strane, ali njoj ni traga ni glasa. Sumnjali su na neka dva tri vrpoljačka zvjerokradice, pretražili im kuću, stan, staju i sve moguće, ali nema nigdje Jovine puške. Kao da ju zemlja progutala! . .

Od toga kobnoga dogodjaja, kako je netragom nestalo Jovine puške, prošlo mjesec dana. Jovo neprestano bugario za svojom puškom. Žalio za njom kao za rodjenim djetetom. Prijatelji ga tješili, no Jovo bio neutješljiv, vazda neveseo i zamišljen. Nije više vjerovao ni u iskusnu službu oružnikâ, koji su doista uložili sav trud, da pronadju krivca i Jovinu pušku.

Jednoga dana bilo i opet u čitaonici društvo na okupu. Tu je i Jovo. Neobično je veseo. Opazio to župnik, pa upita Jovu:

— Jovo, brate, baš mi je drago, da je sa vašega lica nestalo onih tmurnih oblačina. Valjda ste zaboravili na svoju pušku ili ju je pronašao naš Turjaković.?

— Nešto pogadjate, gospodine župniče, — prihvati Jovo radosno. Po našim oružnicima ne bih ja nikada došao do svoje puške, negó nešto je drugo po srijedi.

— A što je to, Jovo? povikaše svi u glas. Zar si našao pušku?

— Ne mogu Vam baš pozitivno reći, da sam je našao i da je već u mojem posjedu, ali onako od prilike znam, gdje je. Za koji dan, ako bude sreće, visjet će ona o mojem klinu i tući zeceve kao i prije.

— A kako si doznao? upitaše svi radoznalo.

— Ako baš želite saznati, reći ću Vam! odvrati Jovo.

— Ta reci nam, Jovo, po Bogu brate!

— Otišao ja prekjučer poslom u Vinkovce, — poče Jovo pripovijedati, a društvo ga pozorno i napeto slušaše. Svršivši svoj posao, skrenem čika Gliši na čašu piva. Sami znate, da je u Vinkovcima kod čika Gliše najbolje pivo, a može se vazda nešto tečnoga i prizalogajit. Tuj se sastanem sa jednim starim znancem i zemljakom iz Gaboša. Prvo mi bilo, da svom zemljaku ispripovijedim, kakvo me zlo snašlo s mojom puškom. On me pozorno slušao, a napokon mi reče sasma povjerljivo;

— Znaš li ti, Jovo, što ćeš učiniti?

— Što, reci mi?

— Ima ti u Vinkovcima jedna gospodja imenom Bradvarić, koja se sa svoje dvije kćerke u velike bavi sazivanjem dobrih duhova ili kako to kod nas zovu spiritizmom. Vele ljudi, da ona kroz te duhove sve saznade, pogodi i pronadje. Otidji k njoj, ne žali troška, pa ćeš i ti za cijelo saznati, gdje se nalazi tvoja puška.

Savjet moga zemljaka vrlo mi se svidio, razvedrio me i razveselio i ja se odmah uputim do rečene gospodje. Bradvarićka stanovala je preko puta kod željezničke stanice. Imala je dvije kćerke. Jedna je podučavala u glazbi, a druga u pjevanju. Nijesu bile ni lijepe, ni ružne, ali ipak privlačive. Uz put bavile se mati i kćerke spiritizmom. Stan gospodje Bradvarićke bio je vazda pun stranoga svijeta. Dozivala ona duhove i tako svijetu odavala sve tajne. Svaki plaćao po mogućnosti. Dakle i ja došao k njoj, da saznam, gdje mi je puška. Primila me vrlo usrdno i susretljivo. Kad sam joj saopćio, zašto sam došao, odvede me u pokrajnu sobu, gdje su bile njene kćerke. Sobom se širila polutama i ugodan miris od parfuma.

— Gospodine! reče mi stara. Predajem vas u moćnu zaštitu moje djece, one će Vam sve kazati, što želite.

I žena na to ode.

Mladja gospodjica pristupi k meni i upita me:

— Vjerujete li Vi, gospodine, u Boga?

— Vjerujem! rekoh odvažno.

— I u duhove, koji su se preselili s ovoga svijeta?

— E pa — vjerujem! odvratim malo zbunjen.

— Dobro! Sada ćemo sazvati dobri duh pokojnoga Plavšića iz Vrpolja i on će nam reći, gdje se nalazi vaša puška. Vi pak budite sasma miran.

— On je po ženi moj rodjak! rekoh veselo.

— Tim bolje za nas! Znam, već mi je rekla majka.

Na to starija gospodjica sjede glasoviru i zasvira neku veoma ganutljivu i krasnu pjesmu. Meni je bilo tako voljko pri duši, da sam mislio: ja sam u raju medju samim andjelima. Ta na sve sam zaboravio onaj čas i na moju pušku! Kad je gospodjica dovršila pjesmu, ustane sa svoga sjedala mladja gospodjica, rastvori veliku lepezu i poviče umiljatim glasom:

— Dobri duše pokojnoga Plavšića! Ovdje je gospodin Ivan Begović iz Vrpolja. Da li ga se još sjećate?

Nije prošlo čas, dva, a djevojka se nasmiješi i pokaza mi hartiju, na kojoj je bio napisan primljeni odgovor:

— Poznajem! On je moj rodjak!

Zatim djevojka nastavi molbenim glasom:

— Dobri duše! On želi saznati, gdje se nalazi njegova ukradena puška?

Odgovora nije odma bilo. Čekali smo nekih osam časaka i djevojka mi pruži napisan ovaj odgovor:

— Puška će se nalaziti u Osijeku, gornjem gradu, u kući broj 77., Pejačevićeva ulica i to za osam dana. Sada još ide od ruke do ruke.

— Evo, gospodine, to mi je saopćio duh pokojnoga Plavšića. Vrlo je mio i ljubezan. Vaša je stvar sada sigurna. Držite se toga naputka i za osam dana naći ćete Vašu pušku. Ako ju ne nadjete, izvolite opet doći k nama i mi ćemo se već onda pobrinuti za daljnje uspješne korake.

— Hvala vam, dobra mila gospodjice! Odvalili ste mi velik kamen, koji mi je tištio grudi! rekoh veseo. A molim, što sam dužan?

— Samo 100 kruna! odvrati djevojka hladnokrvno, dok je starija sestra i opet prebirala po tipkama glasovira čuvstveno, zamamljivo, čarobno.

Malo sam ju čudno pogledao. Činilo mi se ipak premnogo, ta i moja puška ne vrijedi više! Al ne bilo inako, izvadim banku, pružim ju djevojci, preporučim se i odem, a da nijesam ponovnu vidio staru Bradvarićku.

Eto Vam, gospodo i braćo, razlog, zašto sam veseo danas. Samo da ne moram čekati još onih osam dana! To je za me velika neizvjestnost!

Kad je Jovo svršio, prijatelji se zgledaše i svi prasnuše u porugljiv smijeh.

— Ma, brate Jovo, ako te nitko nije namajstorio i nasadio, ama baš te je ta baba! vikne učitelj Šokčević,

— Sprdaj se ti, učo, s tvojim plavim nosom, a ne s menom! srdito će Jovo, koji je o istinosti dobivene upute od mlade Bradvarićke bio tako silno uvjeren, da bi pošao i na noževe, a pogotovo kad mu je tajnu

otkrio i saopćio sam duh pokojnoga Plavšića, njegova rodjaka. Siromah Jovo nije mogao svojim slabim razumijevanjem dosegnuti prefriganost onih mladih djevica, da je postao žrtvom najprostije vračolije; vračolije iz zanata, koji se bavi zagljupljivanjem neukoga svijeta; zanata, koji pod zvučnim imenom spiritizma na najprefriganiji način izmamljuje od nerazumnoga svijeta novac, a sebi kroz laž i rafineriju čini sveopću reklamu.

— Jovo, mani se ćorava posla! reče bilježnik Grbić. Bolje da si onih 100 kruna dao za družbu sv. Ćirila i Metoda, barem bi učinio plemenito i rodoljubno djelo, a ovako si nasjeo modernoj i lukavoj babi-vračari. — Dakle i ti „kume“, ne vjeruješ?! Vidi se, kakvi ste mi prijatelji! Valjda Vam je žao, što ću pronaći svoju pušku! usprotivi se srdito Jovo i htjede otići.

— Prijatelju! prihvati riječ župnik, koji je dosele mirno slušao cijeli razgovor. Vi ste, Jovo, svakako na krivom putu. Kažu, da je spiritizam nekakva polu-znanost, ali znanost negativna, koja nema nikakva temelja, ni smisla, znanost, koja se kosi sa zdravim razumom, sa svakom pozitivnom znanošću, a napose koja se kosi sa naukom Crkve Hristove. Ta samozvana znanost vindicira si prvenstvo, da oni ljudi, koji se tom znanošću bave, mogu dozivati nekakve duhove i s njima općiti. Medjutim to je najveća glupost! Dokazano je, da je tako zvani spiritizam puko zavaravanje neukih ljudi i najprostija vrsta vračanja, u koje vjeruju ljudi, koji ne misle dalje od nosa. Vas je, brate Jovo, kako sam razabrao iz Vašega razgovora, ta Bradvarićka i njene dvije kćeri naprosto zanijela i prevarila, a da Vas je i očarala, vidi se po tom, jer je u savez s vašom puškom dovela nekakvi duh pokojnoga našega prijatelja Plavšića, samo da što više u Vama utvrdi tobožnju istinu. Pustite Vi pokojnoga Plavšića, neka počiva u miru Božjem! Što znači ono tajinstveno sviranje na glasoviru? Što ona polutama u sobi? Što onaj pisani odgovor? A tko ga je pisao? Ta, moj Jovo, Vas je ta rafinirana žena skupa sa svojim izvježbanim kćerima prozrela skroz na skroz! Vi ste joj skupo nasjeli kao nitko! Moj brate, otvoreno Vam velim: Bradvarićka Vas je naprosto prevarila i ona pada pod udar kaznenoga zakona i evo glave s mene, ako Vi ma bilo i za sto dana svoju pušku nadjete u Osijeku . . . Ludorija, opojena i ništa drugo!

— Tako je! potvrdiše svi, a Jovo je šutio i mislio si svoje, jer se nije htio župniku protiviti, a opet sve da je i htio, nije mogao nikako navode i razloge pobiti.

U to prispjelo i doba večere, a gospoda, zaželjevši jedan drugomu „lahku noć“, razidjoše se svojim kućama.

Toga dana nije bilo Turjakovića u čitaoničkom društvu. On je bio u službi, obilazeći sa svojim drugom oružnikom svoj opredijeljeni rajon. A upravo bi njega valjda najvećma zanimala Jovina najnovija pripovijest, jer se zaista barem dosele mnogo trudio, da pronadje ukradenu pušku.

Bilo je upravo jedanaest sati u noći, kad je Turjaković sa svojim drugom prispio do tako zvane „budrovačke stražarnice“. Kod te stražarnice običavahu se oružnici ma u koje doba odmoriti, željeznički stražar

potvrdio bi im svojim potpisom kontrolnu knjigu i onda bi otišli dalje svojim službenim putem. Kud oružnici idu, kada su u službi, to nitko ne smije znati. Takav je red i propis. To je „oružnička službena tajna“. I Turjaković pokucao kod stražara Ferka na prozor.

— Tko je Božji? javi se krupnim glasom Ferko.

— Oružnici!

— Odmah, odmah, gospodo! i već je Ferko otvorio vrata svojim starim znancima i gostima.

— Kako je Ferko? upita Turjaković. Vidim, da ste sami. A gdje je žena i djeca.

— Otišli su u kaćmar u berbu, pa me ostaviše samoga kao kaludjera.

Turković pruži službenu knjigu Ferki na potvrdu i dok je Ferko pisao, razgledao se naš „prota“ svojim pronicavim očima po sobi. Na jednom se nešto promijeni u licu, namrgodi, ustane, pristupi bliže, kimne, zadovoljno glavom i reče blago:

— Ferko, kako vidim, Vi imate novu pušku!

— Ta . . . da . . . znate . . . službena, — odvrati Ferko zbunjeno.

— Al je u vas nova! ozbiljno će stražmeštar. Prije ste imali drugu.

— Da . . . znate . . . gospodine . . . ovu sam nedavno kupio, — promuca Ferko.

— Kupio!? upita oružnik i premjeri svojim hajdučkim okom Ferka od glave do pete.

— Da, molim, kupio sam je!

— Oprostite, dragi Ferko, ja moram znati, kada i od koga ste kupili ovu pušku? Govorite živu istinu, u ime zakona vas opominjem!

— Kada i od koga? upita Ferko promišljajuć, opaziv, da se tu radi o nekakvoj ozbiljnoj stvari, a sa Turjakovićem nema šale.

— Da! reče Turjaković oštro.

— Pravo ću Vam reći, kad baš moram! Kupio sam je prije mjesec dana od Tunje Redačića iz Budrovaca.

— Što? od Tunje Redačića?! nasmija se Turjaković zlovoljno, jer je isti Tunja Redačić bio „fina tica“, poznat kao zloglasan i opak čovjek, a na rabošu i u crnoj knjizi upisan kod svih oružnika .Već je bio i „specijalnim gostom“ i „začasnim gradjaninom“ punih šest godina u Mitrovici. Krasan čovjek!

— Ferko! Ova je puška od danas zaplijenjena. Ona je ukradena od jednoga poštenoga čovjeka i ja je već davno tražim! reče Turjaković, uze pušku i oprosti se sa Ferkom.

— Dakle lija dolijala?! Puška je Jovina u našim rukama. Sada ćemo ravno u Budrovce, da ispitamo toga „pobru“ Redačića, odakle njemu puška. Tko zna, što se tu sve još ne sakriva! reče zadovoljno Turjaković svomu drugu oružniku.

Treći pijetli zapjevali, a oružnici u selo. Zora već svitala. Podjoše ravno do kuće Franje Redačića. Zatekoše ga na avliji. Pojio je konje,

— Tunjo! vikne stražmeštar.

Tunja se brecne, opazivši oružnike. Nemili gosti u svu zoru! pomisli . . .

— Pristupi bliže!

— Izvolite, gospodine?

— Poznaješ li ovu pušku?

Franjo se malko zamislio, pogledao pušku uzduž i poprijeko i napokon onako „lopovski“ odgovori:

— Ne poznajem!

— Ne laži, hajduče, već govori istinu! vikne Turjaković, da se uplašila sva živad, koja je s velikoga duda silazila dolje u dvorište.

— A kako ću Vam drukčije reći, kad je nikada nijesam vidio!

— Lažeš, pseto nijedno! oštro će Turjaković i zapovijedi svomu drugu, da Tunju sveže i onako malo pritegne.

— Najposlije — reći ću vam!

— Govori, lopove!

— Vidio sam je kod našega „vaktera“ Ferka.

— I njemu je prodao, — prekine ga stražmeštar.

Tunja je šutio, al oružnik kvačio sve jače i više kruti lanac oko ruke.

— Govori, huljo!

— Da! reče Tunja, sav problijedivši.

— Odakle ti puška? Govori, jer inače teško tebi! Živa ću te peći, ako mi ne kažeš istinu! zaprijeti se Turjaković.

— Kupio sam ju od Ignje Čaklovića iz Vrpolja.

— Tako! klikne Turjaković i blaženo pogleda svoga druga, koji se i sam od veselja nad tom uspjelom lovinom smiješio.

— E pa dobro! Ti ćeš sada s nama u Vrpolje, da te suočim sa Čaklovićem, a budeš li lagao ili tajio, znaš, što te čeka!

Nakon tri sata već je bila stvar riješena. Čaklović Ignjô poznati zvjerokradica, razbijač, pustahija, lopov i obješenjak priznao je pred oružnicima, da je on ukrao dne 21. rujna pred večer Jovinu pušku, koja je visjela o klinu u onoj sobi pred čitaonicom i da ju je odmah drugi dan od straha pred oružnicima prodao za 10 kruna Tunji Redačiću, a ovaj opet Ferku za 20 kruna,

Čaklovića i Redačića stigla je zaslužena kazna, Ferko je izgubio 20 kruna, a „prota“ Turjaković dostojanstveno i službeno uručio pušku Jovi, koji je istom sada bio sav sretan i blažen, što je došao do svoje rodjene puške.

U vrpoljačkoj čitaonici sastajalo se i nadalje društvo, a razdragani rujnim „trnavcem“ prijatelji peckali Jovu:

— No, Jovo, hoćeš li opet Bradvarićki u Vinkovce, ako ti nestane puške?

— Nek se ona objesi! Žao mi je sada tek mojih sto kruna! Pravo

je rekao naš gospodin župnik, da me je ta ženetina naprosto zavela i prevarila. Da ne bi našega „prote“ Turjakovića, nikada meni moje puške! odgovarao bi Jovo veselo, a kada bi mu prijatelji zapjevali onu njegovu; „Grlo moje, mili druže, kolke čaše ti istruže!“ — rastapao bi se od milinja i nosio sve litru za litrom dobroga i raspjevanoga „trnavca.“

Jovo i nadalje išao marljivo u lov, a iz zahvalnosti dijelio odsada svaku lovinu sa stražmeštrom Turjakovićem . . .

GLEDO SAM BIJEDU.

Spjevao I. E. CEROVSKI (Dinjevac).

Gledô sam b'jedu — —
Gdje ciničkim rûgom je sjela
na predvraću kolibe trošne
i mrtvački v'jenac je plela — —
i suhom je ledenom rukom
siromaštva grubo se takla,
na prošnje i grožnje i suze
tek nehajno glavom je makla — —

A ljudi ko aveti suhe
vukli se tremovljem tupo,
i snosili neznani život
sudbônosno, vječno i glupo — —
Al b'jeda ih draškala svedjer
sa sm'ješkom i pogledom tupim:
— — — da ljudi i drukčije živu
u palačam' sjajnim i skupim — —

U bljesku da ob'jesnom gori
i biser i zlato i cv'jeće,
dvoranom da zuje akordi
od glazbe i sreće — — —
— — — I mjesto sirotinjskog žiga,
bez žulja, bez suza i plača
da pripinju ordene sm'ješne
na grudi junaka plesača — —

I da se na mekom futelju
bljedolika djevica mâzi —
a kraj nje se čelavci siti
vrte u silnoj ekstazi — — —
Gledô sam sam b'jedu
Gdje ciničkim rûgom je sjela
na predvraću kolibe trošne
i mrtvački v'jenac je plela — —

NA GROBLJU.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

Sjedio sam u sred groblja,
ispod lijepe javor grane,
gledao sam spomenike
i križeve potrgane.

Gledo vijence — suho lišće,
čito pjesme — gledo slike,
gledo, kako — zaspali su,
niti šuma, kamo vike.

Svi jednaki — leže kosti
jednim ruhom odjevene,
niť se tkogod Bogu moli,
niť spominje svoje žene.

Zemlja ih je izravnala:
Krune, časti, mudra-benu,
stara, gluha, — lijepa mladca,
jaka muža — slabu ženu.

Nitko ništa tuj ne ište,
niť im uska međa smeta,
niť ih tišti bolest kruta,
niti čari ovog svieta.

Blato — zemlja — đubre pusto,
raspada se gadni kao,
nitko nikog ne dozivlje,
a duše im — Bog bi znao! . . .

Otresle se duše zemlje,
i otišle k Bogu svome —
blago onoj, što počine,
u tom carstvu vječitome.

NEVRAT-LADJA.

Spjevao STJEPKO TRONTL. (Sarajevo.)

Boriti se nije znao
Ni prkosit silnom valu;
S misli samih a o borbi
Klonuo je — na obalu!

Prekrio je rukom oči,
O svojoj je mašto sreći:
Doplovit će njegva ladja,
On će smiren u nju leći.

Oblake će gledat bijele,
Slušat onu buru ljutu,
On će život do sna vječnog
Prosnit na svom snenom putu.

I otvori plave oči,
Klizne njima po pučini:
Kako? . . zar?! ta može l' biti,
Il' se njemu to tek čini:

Mimo njega već je davno
Otplovila ladja, eno,
Oči njegve tek joj stižu
Jadro suncem pozlaćeno! . .

Stisnulo se srce njegvo
I teška ga tuga snadje.
Zaplako je gledajući
Kud mu nesta nevrat-ladje.

POŠURICE.

OSVEĆENA PLJUSKA.

Lakrdija sa pjevanjem u jednom činu. Napisao RUDOLFO DEVIDE (Zagreb).

L i c a:*

Škrtić, posjednik.
Berić, upravitelj tvornice duhana.
Lovro, sluga u Škrtića.
Kohn, staretinar.
Sapunić, brijač.
Jarić, krojač.
Pavel, podvornik kod Berića.

P o z o r n i c a:

(Priprosta soba imućnoga skupijaša Škrtića. Desno i lijevo vrata. Usred sobe stol i dva stolca).

I. LOVRO, sam.

Lovro: (drži u ruci butelju sa etiketom i list) Za gospodina Škrtića. (čita etiketu) Izvrsna graševina baruna Turkovića u Kutjevu. Cijena 2 K 40 f. — Hm, hm, to je za moga dragoga gospodara prefino. Ne ćemo mi to njemu priuštiti. Pa kad je već danas njegov imendan, popit ću ja to vino u njegovo zdravlje, tim više što moram danas ostaviti to blaženo mjesto, gdje sam se uvijek ko crv namučio, a nikada do sita najeo i kaplje vina okusio. Prije 14 dana sam otkazao, jer me je nedužna pljusnuo. Pa da je i bio u pravu, mogao je negodovanje drugačije iskazati, ali dvadeseti vijek ne trpi, da se sa slugama ovako postupa. Medjutim ta će ga pljuska još mnogo stajati, a osnova osvete već je zamišljena. Nu sad na posao! — (otvori oprezno čepovnu prevlaku tako, da se ista ne ošteti.) Tako, čepovna prevlaka je ostala čitava, pa će mi u varci dobro poslužiti. (vadi čepom izvadi čep.) Novi čep imadem u pripravi. (pomiriše bocu na otvor) Miriše kao ružica. A sad u zdravlje našega godovnjaka! (pije) Aaa! Izvrsna kapljica! Takovog vina nijesam još u svome životu pio. (pije podulje). — Aha — ha! Izvrsna kapljica! Kao ulje ide kroz grlo. (opet pije) A — ha! (pije) — No, šta je to? Zar nema više ništa unutra? — Šteta, baš je bilo dobro.

Škrtićev (glas iza kulisa) Lovro!

Lovro: Ej čekaj, stari. Sad treba da brzo izvedem do kraja prvu točku mog osvetnog programa.

Škrtićev (glas izvana.) Ništarijo! Zar sjediš na ušima!

Lovro: Samo se ti deri. (Ode desno).

Škrtić: (dodje s lijeva u kućnoj haljini i kapici, sa crnom knjižicom u ruci.)

II. ŠKRTIĆ, sam.

Škrtić: Već pol sata zovem toga magarca, da mu predam službinsku knjižicu. Što li se s tim čovjekom moram najaditi, to je već odviše. Nu danas i onako odlazi! Samo, da što god ne odnese sa sobom! Meni se sve čini, da taj mazgov imade duge prste. Doduše još nijesam primjetio, da mi je štogod nestalo, ali ja nemam u nikoga pouzdanja. Od sada ne ću ni

* U pomanjkanju lica mogu nekoja glumiti po dvije uloge.

držati sluge. Prvo prištedim, jer sluge dandanas traže velike plaće a drugo sigurniji sam za svoje stvari. (viče) Lovro!

Lovro: (udje s desna sa buteljom, kakva je bila na početku i pismom u ruci.)

III. ŠKRTIĆ I LOVRO.

Lovro: (smješeći se) Dobro jutro!

Škrtić: Ja sam te pol sata zvao, ali ti kao da ne čuješ.

Lovro: (mirno) Ja sam od danas tjelesni sluga grofice Nemanić, a ovdje još čekam samo na svoju knjižicu. (za se) Plaću sam već primio.

Škrtić: Kakovu to bocu držiš u ruci? To je sigurno za mene?

Lovro: Jest. To je donio služnik uz ovo pismo. (pokazuje)

Škrtić: Daj ovamo!

Lovro: Ali mi prije dajte moju knjigu.

Škrtić: Ne boj se, da ću je zadržati, ta jedva čekam, da se izgubiš! Evo ti je. (hoće mu predati, ali najednom se sustegne.) Ipak, hoću da se uvjerim, da li su tvoji džepovi nevini. Pošto odlaziš, lako je moguće, da si štogod za uspomenu turnuo u džep.

Lovro: Doduše to je od vas veoma nedelikatno, ali da budete umireni, možete pregledati džepove.

Škrtić: Hm, taj rubac veoma je mojima sličan.

Lovro: Vaši rupci su providjeni monogramom.

Škrtić: Ali i monogram se dade skinuti.

Lovro: Pogledajte platno toga rupca, pa ćete se uvjeriti, da je finije od vaših rubaca.

Škrtić: (gleda drugi i treći džep) Tuj nema ništa. (izvadi iz četvrtog džepa duhankesu) To nije moje.

Lovro: I ja mislim.

Škrtić: (oduzme mu butelju i pismo) Ali to je moje, a ti si mi htio oteti. (dade mu knjigu) Sad se nosi!

Lovro: (otvara knjižicu — za se) Da vidimo, kakovu mi je svjedodžbu dao. (čita) Zdrav otpušten. (Škrtiću) Ej gospodaru, zar nijesam zaslužio bolju svjedodžbu? — Mjesec dana sam vas vjerno služio uz slabu plaću i još slabiju ili bolje nikakovu hranu, odlazim na vlastiti zahtjev, a vi mi napisaste — zdrav otpušten. To nije u redu.

Škrtić: Možeš mi hvaliti, da nijesam napisao, da si danguba i niš koristi, te da bi me svega pokrao, da ti nijesam uvijek gledao na prste. — A sad se gubi!

Lovro: To je sve laž, kao što je i laž, da sam „zdrav otpušten". Zdrav nijesam, pošto već osam dana trpim na kurjim očima, a otpušten nijesam, jer sam sâm otkazao radi pljuske, za koju vam jamčim, da ću se osvetiti. Takovi čini se ne zaboravljaju, a vi ćete još danas osjetiti, kako se osvećuje uvrijedjeni ponos. (ode naglo na desno.)

IV. ŠKRTIĆ, sam.

Škrtić: (otvori vrata, kojima je Lovro zalupnuo, te gleda za njim) Na hodniku je vješalo sa odjećom, da nije odavde štogod odnio! — Nu hvala Bogu sve je na svome mjestu. Ali da vidim, što sam to dobio. (čita sadržaj etikete) „Izvrsna graševina baruna Turkovića u Kutjevu" (tare ruke) Sjajno! Sjajno! (čita naslov pisma) Blagorodnom gospodinu Bonifaciju Škrtiću. Ovdje. (otvori list i čita.) „Štovani prijatelju! Pošto radi bolesti ne mogu, da ti osobno dodjem čestitati prigodom današnjeg imendana, to ti šaljem po služniku bocu izvrsne kapljice uz izraz najsrdačnijih želja i ostajem tvoj odani prijatelj Franjo Korper". — Gle, gle, nijesam ni mi-

slio na to, da je danas moj imendan, a moj plemeniti Francek je na to mislio, i to tako kavalirski mislio. Plemenito je od njega, da je poslao tu izvrsnu kapljicu, a još je plemenitije, da nije osobno čestitati došao, jer bi ga onda morao počastiti. Ali, moguće da još tkogod dodje, a ja sam još u noćnoj haljini! Odmah idem, da se preobučem. (Ode lijevo).

V. Staretinar KOHN, sam.

Kohn: (izvana) Handle tandle! (kuca nekoliko puta zatim udje.) Obučen u staro salonsko odijelo sa nabitim cilinderom. Pod pazuhom i na ramenima imade stara odijela, kišobran i t. d.. Ušavši pjeva po napjevu iz Freudenreichovih „Graničara“:

Handle tandle, dragi ludi,
Sve jeftino bum vam dal,
Možete me najt posvudi,
Ich bekant bin überal.
Ja kupujem stara roba,
I jeftino se ga dam.
Kad hoćete svako doba,
Geschäft machen, dojdem k vam.

Moram se ga vama sagen
Na Geschäft sem uvek sklon.
Kad je treba, thun Sie fragen,
Gde je tandler Moritz Kohn!

To ga se je slavno ime,
Kak na svetu nema već,
Zakaj se ponosil s nime
Odmah bum ga vama reć.
(govori).

Ja sam se ga najslavneši tandler od ova svet, kajti se ga sovem Kohn, a svi se ga Kohni slavni ludi. Jedna se ga je slavno, kajti se ga je zmislil cukerbekeriju, zato se ga cukerbekerija zove auch „Konditoraj“. Jedan se ga pak Kohn otkrila semlu, za to se ga semla zove „Kon-tinent.“ A jedan opet Kohn je prvi zazidala Musik-verein, za to se ga Musikverein zove takaj „Kon-servatorij“. Ja sem se ga pak berimt, kakti gewesener Politiker, kad sem išel u audienciju zum Kossuth Ferenz na konferencio. Ali da ne bum imal preveć kon-flikta sa moja politische Gegnern, stupil sam u fuziju, da se ga ugnem kon-fuziji. Kad sam pustil politika dobil sem tandlersku kon-cesiju, pa se ga delam kšefte mit meinen konpanjon Itzig, koji je prije bil kondukter i kon-trolor u Kon-stantinoplu. Naš posel se ga ide dobro, pa se ga ne trebamo bojati kon-kurencije, niti kon-kursa.

Škrtić: (dolazi s lijeva obučen u trošno izlizano odijelo, sa istrošenom ogrlicom i starom zamazanom kravatom).

VI. ŠKRTIĆ I KOHN.

Skrtić: Tako evo me!

Kohn: Guten Morgen! khospon Škrtić!

Skrtić: (istom ga sada opazi, za se) Taj čovjek je bio ovdje sam. Da nije šta uzeo! (ogledava se, zatim glasno) Šta želite?

Kohn: To si ga bi moral ja vas pitati. Ja sam se ga na ulico zestal vaši sluga, a on mi se ga je rekel, da me sovete gore, da se ga napravite s menom ein Geschäft. Sad se ga ne znam, ako hoćete kaj kupiti ili prodati. Ja sve tobro platim i jeftino prodam.

Škrtić: Moj sluga vas je poslao? Ta ja više nemam sluge.

Kohn: Pustimo komedije! Zeit ist Geld! Alzo kaj se ga imala za prodat?

Škrtić: Do djavola! Ta rekoh vam da vas nijesam dao zvati!

Kohn: Got der gerechte! Kaj se ga tak kričala? Em se ga imam zdrave uši.! Ihr Diener mi se ga rekla, da hoćete mit mir ein Geschäft ma-

chen i ja sem se ga tošel, ali za norco se ne dam delati.

Škrtić: (otvori širom vrata) Ako se odmah ne izgubite, bacit ću vas napolje!

Kohn: Topro! Ja idem, ali to se ga vas bude skupo koštalo. Kohn se ga ne da držati za norc!

Škrtić: (pokaže mu vrata) Van! —

Kohn: Ja se ga vama poslala Itzig, Lewy, Stern, i sve druge zagrebačke tandlere. (ode)

Škrtić: (viče za njim) Ali svi budu letjeli van! Samo, da nije za moga odsuća štogod uzeo. Butelja je netaknuta, a čini se da inače ništa ne manjka. U buduće kad idem iz ove sobe uvijek ću zaključati vrata. Hm, Lovro ga je poslao. Tako se dakle taj magarac osvećuje. Ali sada ću otvoriti butelju. (kucanje) Opet netko, (vikne) Unutra!

Brijač Sapunić udje sa torbicom.

VII. ŠKRTIĆ I SAPUNIĆ.

Sapunić: (duboko se nakloni i govori veoma brzo) Sluga sam pokoran! Sluga ponizan!

Škrtić: Šta že —

Sapunić: (ga prekida) U prvom redu dozvolite, da čestitam. Čuo sam, da vam je danas imendan, pa vam želim zdravlje, dug život i puno penez. Veseli me, da ste se mene sjetili.

Škrtić: Ali ja —

Sapunić: (brzo) Do sada nijeste nikada dali mene zvati, ali se nadam, da ćete ostati mojom ništarijom, pardon mušterijom. (porine mu stolac) Molim izvolite sjesti.

Škrtić: (nešto srdito) Ta šta vi namjeravate?

Sapunić: Hehe vi ste danas na šalu raspoloženi. Ali molim vas sjednite. (silom ga posjedne, pa dok Škrtić zabezeknuto gleda, izvadi brzo iz iz kovčega ručnik i britvu) Mi smo odmah gotovi. (veže mu ručnik oko vrata.)

Škrtić: Ali ja vas nijesam dao zvati.

Sapnić: (izvadi iz torbice posudu i sapun te pravi sapunicu) Hahaha! Vi ste zgodni! Silom me hoćete o protivnom uvjeriti.

Škrtić: (skoči te trga ručnik sa sebe.) Ja se uvijek sam brijem.

Sapunić: Ali danas ste poslali vašega slugu po mene.

Škrtić: I opet taj lopov Lovro!

Sapunić: (opet ga posjedne i meće ručnik oko vrata te ga brzo stane sapunati) Sad budite mirni, da vas ne porežem.

Škrtić: Ali —

Sapunić: (brijuć ga prekida) Pst! samo se malo izvolite strpjeti. (svedjer ga brije) Kako rekoh, ja se nadam da ćete i nadalje ostati moja mušterija. Najbolje je, da se abonirate. Možemo odmah opredijeliti dane. Recimo svake srijede i subote. Ja radim brzo i najtočnije, te imam u gradu najotmenije mušterije, pa bi mi veoma laskalo, da i vaše velecijenjeno ime mogu zabilježiti u registar svojih mušterija. — Eto mi smo već gotovi. (opere mu lice i skine ručnik.)

Škrtić: Koliko sam dužan za to prisiljeno brijanje?

Sapunić: Samo 80 filira, a čim se mjesečno abonirate imat ćete veliki popust.

Škrtić: Vrag neka se abonira, ali ja ne! Pa 80 filira tražite za to struganje! Zar vas nije strah vječnoga suda? —

Sapunić: O molim to je taksa za jedan put u u kuću.

Škrtić: (daje mu novac) Tu imate 50 filira, pa ako mi još jednom dodjete, bacit ću vas preko svih stuba napolje, da si oba reda zubi polomite.

Sapunić: Ove grubijanštine spravite za sebe a meni platite još 30 filira. Prije ne idem odavle.

Škrtić: (baci mu na stol 20 filira) Tu imate još 20 filira, pa se nosite.

Sapunić: (pobere) A za preostalih 10 filira kupite si uže pa se objesite, majmunska škrtice! (ode naglo na desno.)

Škrtić: (viče za njim) Ti nijesi ni užeta vrijedan, brijačka krvopijo! — To je već odviše, kakovih neprilika mi pravi magarac Lovro. Sad je već valjda kraj tim ludorijama i ja ću moći mirno otvoriti bocu! (kucanje desno) Sada će biti valjda kakav čestitar. Sakrit ću bocu, da mu ne trebam ponuditi vina. (pokrije butelju novinama, opet kucanje) Slobodno!

VIII. ŠKRTIĆ I JARIĆ.

Jarić: (krojač stupi u sobu s desna. Suh je, ovisok, sa šiljastom bradicom! Govori sitnim glasom) Sluga najponizniji! (izvadi kožnatu mjeru „centimetar" te podje do Škrtića i mjeri ga oko struka.)

Škrtić: Ma, čovječe, šta to radite i tko ste vi?

Jarić: Iz kakovog sukna želite odijelo? Ja bih vam preporučio svjetlu boju. Što se pako tiče kroja bit će najmodernije izradjeno.

Škrtić: Ma, čovječe, tko vam je rekao da trebam odijelo? —

Jarić: Ta zar mi to nijeste poručili po vašem sluzi! (bilježi u bilježnicu) 53—80 cm. — A sada ću vam pokazati uzorke sukna.

Škrtić: (bijesan) Vi mi ne ćete ništa pokazati, već ću ja vama pokazati vrata, ako ih odmah sami ne nadjete.

Jarić: Gospodine, kakav je to način! Vi ste poslali po mene, a sad me držite za ludu.

Škrtić: Ja nijesam po vas poslao, već je moj bivši sluga izveo ludu šalu, koja mi je već više neprilika prouzročila.

Jarić: Tako! I ja da gubim svoje skupocijeno vrijeme! (mirnije) Kad sam već ovdje, moguće da se ipak odlučite za odijelo. Jamčim vam, da ćete biti potpunoma zadovoljni.

Škrtić: Ne, ne, pustite me! Ja ne trebam nikakvog odijela.

Jarić: A ja bih ipak rekao da trebate, jer ovo, što je na vama, tako je izlizano, da ga ni prosjak ne bi obukao.

Škrtić: To na vas ne spada! A sad idite!

Jarić: Platite mi barem dangubu četiri krune. Moje je vrijeme skupocijeno.

Škrtić: Ako hoćete četiri puta po glavi, a ne 4 krune. Vi ste odviše bezobrazni.

Jarić: Tko je bezobrazan? to ste vi. Ne idem smjesta, dok mi ne platite 4 krune, a svaki četvrt sata čekanja stajat će napose jednu krunu.

Škrtić: Vidim, da moram upotrijebiti silu. (otvori vrata, pograbi Jarića i nosi ga van.)

Jarić: (maše rukama i nogama po zraku i viče) Čekajte, ja ću vam se osvetiti. Sve zagrebačke krojače ću vam poslati, da vas zagnjave.

Škrtić: (turne ga van) Ako još jednom dodjete, letjet ćete kroz prozor.

Jarić: (izvana bijesno) A vi ćete na redarstvo. (čuje se izvana udarac, zatim zveket).

Škrtić: (otvori vrata, te se zdvojan primi za glavu) Tako, sad mi je taj orangutan razbio prozor na hodniku. Ao, Lovro, lopove, razbojniče! Tko će mi taj kvar nadomjestiti? Nu neka mi sada još tko dodje, s tim ću brzo biti gotov, (uzme butelju i vadi — čep). Hoću li dospjeti da otvorim tu butelju? (kucanje, — bjesno) Do 100 djavola, tko je to opet?

Podvornik *Pavel:* (priprosto obučen stupi u sobu, s desna u ruci mu je velika kutija smotaka.)

IX. ŠKRTIĆ I PAVEL.

Pavel: Dober dan jim želim!

Škrtić: (ljutito) Do vraga, kako bi bio taj dan dobar, kad se neprestano ljutim!

Pavel: Ali, dragi gospon, kaj se oni puntaju! Ak jim je proti voli zišlo, naj si s tega niš ne delaju, tak im je već na svetu, da se zlo i dobro menja, pak im velim, da bu pak na dobro okrenulo.

Škrtić: Ne brbljajte, već recite, što želite?

Pavel: Ja znaju, ja bi jim si toga puno želel, kad bi mi moglo biti, najviše penez, ali kad ni drugač, dobro je i ovak kak je.

Škrtić: Ja mislim šta tražite ovdje?

Pavel: Ja ovde nisem niš zgubil, pa niti niš ne išćem.

Škrtić: Ta za boga, čovječe, ja vas pitam, što vas je dovelo ovamo.

Pavel: Ja gdo bi me dovel. Došel sem sam, — cufus.

Škrtić: A tko vas je poslao i zašto?

Pavel: Moj gospon su mi dali tu škatulu cigarov i rekli su, da je to za njih.

Škrtić: Vi nijeste valjda pravo čuli.

Pavel: Je rekli su naj, to odnesem gospodinu . . ., čekajte, kak mi je rekel?

Škrtić: Reko vam je, da odnesite Lovri Plantiću.

Pavel: Riftig! Čini mi se, da su mi gospon tak rekli.

Škrtić: Onda odnesite te cigare k njemu. On je odmah tu preko na Starčevićevu trgu br. 10. kod grofice Nemanić.

Pavel: Je, gospon su mi rekli, da on stanuje vu ovoj hiži.

Škrtić: Stanovao je do prekjučer a onda se je preselio grofici Nemanić. Samo pitajte tamo za Lovru Plantića.

Pavel: Sad ipak prav ne znam, je li mi je gospon rekel to ime.

Škrtić: Posve je sigurno, jer je Plantić već pitao za te cigare.

Pavel: Je onda bu tak kak oni veliju. Tak zbogom i fala lepa. (ode na desno).

X. ŠKRTIĆ: sam.

Škrtić: (tare zadovoljno ruke) To je dobra ideja! Više je nego sigurno, da je Lovro naredio, da mi se šalju smotke, koje bih morao skupo platiti. Tu se je zlo namjerio, jer će taj sa cigarama poći k njemu, kao i svaki, koji se još po njegovoj lopovštini ovdje pojavi. Svakoga ću poslati k njemu, da mu prisjednu takove ludorije. Sada je napokon vrijeme, da otvorim butelju. Dosta sam se najadio, te zaslužujem okrijepu dobre kapljice (izvadi čep iz butelje, te jedva je to učinio, čuje se kucanje) Opet netko! No i s time ću brzo dokrajčiti (vikne) Unutra!

Berić: (udje s desna elegantno obučen).

XI. ŠKRTIĆ I BERIĆ.

Berić: Sluga pokoran!

Škrtić: O gospodin Berić. Koja čast za mene! Izvolite sjesti.

Berić: Napokon sam doznao, da ćete ipak prodati treću parcelu zemljišta, radi kojega sam već nekoliko puta bio kod vas. Ta vijest me je tako obradovala, da sam vam odmah poslao kutiju najfinijih smotaka iz moje tvornice, te sam sada došao, da konačno ugovorimo.

Škrtić: (zapanjeno) Šta? Vi ste mi poslali smotke? —

Berić: Čitavu kutiju. — Zar ih nijeste primili? —

Škrtić: (udara se po glavi) O ja luda. Ja sam te smotke poslao onom lopovu, misleći, da ih moram platiti.

Berić: Kako? —

Škrtić: Ne pitajte me! Odviše me jadi! Dakle vi bi kupili parcelu? —

Berić: Naravno!

Škrtić: Nu prije nego posao sklopimo dozvolite, da vam ponudim čašu izvrsne kapljice. Kutjevačka graševina.

Berić: O molim vrlo rado.

Škrtić: (natoči mu iz butelje u čašu) Izvolite kušati. Takovog vina ima malo gdje.

Berić: Hvala lijepa. (digne čašu k ustima te nagne na oveći gutlaj, zatim napravi kiselo lice, te baci čašu silom na tla) Lopovština, kojoj se ne bih od vas nadao! Sram vas bilo, da ste ovako neozbiljni! Tko hoće drugoga držati za ludu, sam je najveći glupan. Sad si tražite kupca za zemljište, ja ga ne ću kupiti, što više odvraćat ću i druge. (ode naglo na desno),

XII. ŠKRTIĆ zatim LOVRO.

Škrtić: (gleda zapanjeno za odlazećim, zatim natoči u drugu čašu buteljin sadržaj i pokuša, ali odmah napravi kiselo lice) Ocat! Dakle i tu sam nasamaren. Danas na moj imendan, kao da se sve zlo na mene urotilo. Sigurno je i to Lovrino maslo. Ako će mi taj nitkov i nadalje praviti neprilika, to ću na koncu još i poluditi. (kucanje desno) Eto, komedija se nastavlja. (viče srdito) Nema gospodara kod kuće. (desno vrata se otvaraju. Lovro udje sa gorućom smotkom).

Lovro: Ha, ha, kad ja ne bih prepoznao glas moga dragoga gospodina Škrtića.

Škrtić: (posrne kao da će ga kap udariti) I ti se još usudjuješ —?

Lovro: Bila mi je sveta dužnost, da se dodjem zahvaliti za fine cigare, koje ste mi poslali. Tolikoj plemenštini ne bih se od vas nadao.

Škrtić: (zamahne rukom da ga pljusne).

Lovro: (suzdrži mu ruku) Polako, gospodine. Zar vas nije prva pljuska dosta mnogo stajala?

Škrtić: (za se) Još mi se i ruga! (glasno i smireno) No dobro. Šta je bilo, bilo je, a ti si me ipak vjerno služio, pa ajde da te podvorim čašom vina. (ponudi mu).

Lovro: Hvala lijepa! To je vino prefino za mene. U ostalom, ja sam se već naužio fine graševine.

Škrtić: Ha, ti si mi ispio graševinu i nalio octa?

Lovro: (smije se) Hahaha! Malo sam se našalio. Ali moram vam priznati „izvrsna kapljica“. —

Škrtić: (zamahne ljutito buteljom spram Lovre).

Lovro: (pobjegne desno).

Škrtić: (padne kao bez svijesti na stolac) O nesrećo jedna! Zvijeri krvoždna! Toliko neprilika! Razbit prozor, razbijena čaša. Ja silom obrijan. Pa moje dobro vino i fine smotke, a sve — zbog jedne pljuske!“ —

(Konac.)

TRNJE I KUPINJE.

Sitne pjesmice STJEPANA ŠIROLE (Zagreb).

I.

Onaj, koj me ogovara,
Kome sam na putu, —
Nek mom radu prigovara,
Grješku traži ljutu . . .

Onaj, koji teško gleda
Rad, priznanje drûga,
Nek se plašit time ne da —
Poljana je duga . . .

II.

Ima kod nas mnogo ljudi
Tjesnogrudnih tako,
Da im često zavist budi
Dobro djelo svako. —

Ti su ljudi epigoni
I previše mali; —
Njim' tek ono milo zvoni, —
Njih kad tkogod hvali. —

III.

Slabić duhom i na djelu
Med prve se gura —
I svog znanja pregršt cijelu
Pred svijet će da tura. —

On ne vidi, kolika je
Duševna sirota, . . .
Al svijet u njem prepoznaje
Pravog — Don Quixhota!

IV.

Ne koristi dizat glavu
I sama se diže; . . .
Istinu tu božju pravu
Priroda prisiže. —

Jer tko vrebaca se plaši,
Taj ne sije proje, —
A kukavci mudri naši
I sjene se boje . . .

V.

Tko svom bratu zavidan je
Na časti i slavi, —
Taj junaku priličan je
S hoblinjem u glavi.

Ako drug ti mnogo vrijedi,
Nek te to veseli; —
Čemu da te ono jedi,
Svijet što cijeni cijeli?

VI.

Zaludu je bacat ljagu
Na radine ruke, —
To im ne će skinut snagu,
Već ti zadat muke . . .

Marne ruke, bistra glava —
Uz toliko volje, —
Zavidniku to je strava,
To ga bije, — kolje . . .

VII.

Nema druge sirotanu,
Već da mudro šuti,
Da mu danci ne osvanu
Sramotni i ljuti. —

Ne koristi kopat jamu
Pod jačim od sebe, —
Niti praznu mlatit slamu,
Gdje nije potrebe! . . .

LISTAK.

KNJIŽEVNOST.

„Iz najnovije hrvatske omladinske književnosti“. Primili smo knjižicu pod gornjim naslovom. Tu hrvatski pjesnik *F. R. Magjer*, — koji se za dokolice bavi i štivom za mladež, prikupljajući već više godina gradju za povijest hrv. oml. književnosti, — razlaže način, kojim putem trebala bi udariti produkcija u novijoj hrv. oml. knjizi. U tu svrhu preporuča zajednička izdanja i koncentraciju književne produkcije na taj način, da bi se svaki omladinski pisac bavio i specijalizirao u jednoj struci, a ne kao što sada — u nestašici stalnih omladinskih izdanja — mnogi oml. pisci troše svoje sile uzalud. Krajnje je zaista vrijeme, da se poradi i oko saniranja prilika u hrv. oml. književnosti, a na korist naše uzdanice.

„Razvoj gospodarstvenog života“. Pod tim naslovom preveo je umirovljeni tajnik zagrebačke trgovačke komore Milan Krešić zadnje djelo čuvenoga francuskoga ekonomista i slavljenoga filantropa Frederika Passy-a, koji je prošlog ljeta u Parizu umro u visokoj starosti od devedeset godina.

Stari je Passy u toj knjizi od sto i pedeset stranica nanizao lijep broj članaka, koji sadržavaju promatranja gospodarstvene naravi. Ovo veoma poučno — u Krešićevu prijevodu i našim krugovima pristupno — promatranje preporuča se po svom spretno razredjenom i vještački obradjenom gospodarstvenom gradivu širem općinstvu. Knjižara Trpinac raspačava knjigu uz neznatnu cijenu od 1 K 50 fil.

„Olimpijske igre u Stockholmu“, naslov je knjizi, koju je napisao dr. F. Bučar, i koja je izašla kao XIX. svezak „Sokolske knjižice.“ Knjiga sadržaje 30 originalnih ilustracija i opis starodavnih olimpijada u Grčkoj, kao i razvoj modernog olimpijskog pokreta, koji je nanovo započeo prije 20 godina u Parizu. Osobito opširno opisane su prošlogodišnje olimpijske igre u Stockholmu, kojima je pisac pribivao. Na koncu dodani su dosadašnji rezultati posljednjih olimpijskih igara u Ateni, Londonu i Stockholmu, koji će napose zanimati naše sokolstvo i hrvatske športaše. Cijena ukusno opremljenoj knjizi jest samo 1 K, a dobiva se u svim knjižarama.

„Vjesnik kr. zem. arkiva“ izlazi svake četvrt godine, a uredjuje ga sveučilišni prof. dr. Ivan pl. Bojničić, ravnatelj kr. zem. arkiva. Najnoviji svezak sadržaje 12 priloga. Janko Barlè priopćuje nekoliko zanimivih podataka za životopis hrvatskoga povjesničara Antuna Vramca; zatim odredbu gradskoga poglavarstva u Zagrebu od g. 1726. glede plaćanja nadnice i nekih drugih radnja; napokon dozvolu kralja Leopolda za popravak zagrebačkih gradskih zidina. Dr. Aleksa Ivić iznio je 10 ćirilskih listina, što ih je našao u kr. zem. arkivu zagrebačkom, zatim u kr. ug. državnom arkivu u Budimpešti i u bečkom državnom arkivu. Dr. Dane Gruber dovršuje svoju opširno zasnovanu raspravu o dukljansko-barskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice 13. stoljeća. Emil pl. Laszowski iznio je poziv bana Nikole Frankopana na vojnu proti Turcima god. 1618.; Rudolf Strohal životopis sv. Jerolima iz glagolskoga rukopisa, koji se čuva u arkivu jugoslavenske akademije; a Julije Kempf priloge za povijest Židova u požeškoj županiji god. 1787. i popis Židova u požeškoj županiji god. 1822. Dr. Rudolf Horvat priopćio je beriva činovnika srijemske županije god. 1746., zatim odredbe glede trgovanja u Varaždinu god. 1588. i 1601., te vrlo zanimivu namiru podžupana Gjure Petričevića, koji je god. 1632. prodao kapetanu Stjepanu Berislaviću svoga kmeta za 100 forinti. Pretplata za „Vjesnik kr. zem. arkiva“ iznosi 8 kruna na godinu, a šalje se ravnateljstvu kr. zem. arkiva u Zagreb.

Zvonimir pl. Vukelić: „Kazališna kronika.“ Utisci i dojmovi u sezoni hrvatskoga zemaljskoga kazališta god. 1912./3. Strana 114, cijena 1 kr. — U ovoj su knjizi sabrane sve kritike, što su o pojedinim predstavama prošlogodišnje sezone izlazile u „Hrvatskoj“. Ove kritike imaju vrijednost za našu kulturnu povijest, premda su pisane često u šaljivom tonu. Vukelić se naime u kritici vazda obazire na dnevne dogodjaje, naročito pak na javni život u Zagrebu. Zato se u ovoj knjizi nalaze takodjer dnevne bilješke o našoj publici, a ne samo o glum-

cima i autoru djela. To je na neki način i kazališna i zagrebačka kronika, pisana vrlo duhovito, radi čega se čita lagano i ugodno.

Kerubin Šegvić: Jača od smrti. Četiri pripovijesti iz dalmatinskoga života. Naklada piščeva. Cijena 1. kruna 20. Nabavlja se kod pisca u Zagrebu i u svim knjižarama.

Godine 1895. pojavi se u „Vijencu" pod pseudonimom „Piere Lucki" kao pisac novela iz dalmatinskoga života Kerubin Šegvić. Te su novele doista pobudile u književnom svijetu veliku senzaciju sa svježosti stila i plastičkog prikazivanja nama u Banovini veoma slabo poznatog dalmatinskog života. Od onda pa do godine 1900. to se je ime javljalo često po književnim časopisima, osobito u „Nadi", „Prosvjeti" i „Novom Vijeku". Od onda ga veoma rijetko susrećemo na tom polju. Čim se je povukao iz novinarsko-političkog rada, evo ga vidimo, da se opet povraća na novelističko polje, te šalje u svijet četiri veoma lijepe i ganutljive pripovijesti iz dalmatinskog svijeta. Prva je uzeta iz Pelješca, druga iz života katolika u Boci kotorskoj, a treća iz života pravoslavnog življa iz istoga kraja, a četvrta najopsežnija uzeta je iz Spljeta. Dogodjaji su, veli pisac u uvodu, istiniti, ali ih je on idealizovao. On nije dogodjaje fotografirao, nego ih je naslikao na svoj način, dao im je svoju dušu.

U sve četiri pripovijesti je jedna osnovna misao: vjera, zadata riječ, koja je jača od smrti.

U četvrtoj pripovijesti prikazuje nam borbu izmedju materijalizma i idealizma, sukob načela izmedju oca i sina. Otac obogaćeni gradjanin, ali duševno siromah, sve mjeri mjerilom zlata i imetka, rob ukorijenjenih predrasuda i malogradskih sitnarija. Sin pun zanosa i ideala prezire vanjski sjaj i bogatstvo, tražeći duševnih užitaka i u njima sreću. — Mi ovu zbirku toplo preporučamo.

Njemačko-ruska literarna konvencija. Dne 14. kolovoza stupio je na snagu novi njemačko-ruski ugovor za zaštitu djela literature i umjetnosti. I za Rusiju i za Njemačku imade taj ugovor veliku važnost, jer je njime njemačkim autorima zajamčena i u Rusiji zaštita njihovih djela. Po ruskom pravu smjelo se do sada svako u inozemstvu izašlo djelo prevoditi na ruski ili na ma koji drugi jezik i bez privole dotičnog autora. Sada će i u Rusiji imati jedino njemački autori pravo, da izdaju prijevode svojih djela, ili da izdaju dozvolu za prijevod, što naročito mora biti objavljeno s autorovim potpisom. To pravo prestaje, ako se autor s njime ne posluži tečajem pet godina. Kod znanstvenih, tehničkih i nastavnih djela skraćen je taj rok na tri godine.

UMJETNOST.

Hrvatsko zemaljsko kazalište u Zagrebu otvorilo je novu sezonu 1. rujna 1913. s prikazivanjem *„Tomislava"*, ove dramatizovane „historije", koju je napisao dr. Stjepan pl. Miletić. Kazalište se time odužilo uspomeni pokojnoga zaslužnog intendanta. Prikazivanje „Tomislava" ponovljeno je 8. rujna, ali nije polučilo željeni uspjeh ni kod premijere ni kod reprize. „Tomislav" nije drama prema sadašnjem ukusu i zahtjevu. — Nije uspjela ni premijera komedije *„Zmija djevojka"*, koju je napisao ruski pisac Riškov. Ova je komedija mjestimice upravo dosadna, premda je isti Riškov napisao takodjer komediju „Državni stan", koja se prošle sezone kod nas prikazivala s velikim uspjehom. U „Zmiji djevojci" istaknuo se g. Dragutin Freudenreich kao simpatičan „mladi" djed. — Od repriza spominjemo Sardouovu dramu *„Fedora"*, koju je kazališna uprava iznijela 13. rujna. Brojna publika srdačno je pozdravljala gdju. Strozzi, koja je u naslovnoj ulozi i opet pokazala, da je velika umjetnica, „prvakinja" naše drame.

Kod *opere* opazismo neke promjene u personalu. Ostaviše nas: basista Kaulfus i baritonista Ourednik. Kaulfusa je naslijedio Slovenac g. Križaj, dočim će Ourednika prema potrebi zamjenjivati g. Bogdan pl. Vulaković. Na hrvatskoj operi ne službuje više dirigent g. Zuna, koji je krasno vodio našu operu; njega će zamjenjivati „kao gost" g. Nikola Faller, koji nam je od prijašnjih godina poznat kao vrstan dirigent. Opereta dobila je posebnoga dirigenta g. Hrazdiru, koji je dosele djelovao u Brnu i u Ljubljani.

„Novo naučena" Goldmarkova opera *„Kraljica od Sabe"*, vrijedila je za mnoge kao premijera, jer se ova opera nije kod nas izvodila već mnogo godina. Nije to ni čudo, kad Goldmark puno traži od pjevača i od orkestra. Prva izvedba „Kraljice od Sabe" nije zadovoljila kritiku, koja je prigovorila, da opera nije bila dovoljno uvježbana; zato su slijedeće izvedbe bile slabo posjećene, premda su pjevači i pjevačice (naročito gdja. Polak, gdjica Korošec, g. Jastrzebski i g. Vušković) dobro ispunili teške svoje

zadaće. Općenito se opažalo, da sadašnji orkestar zaostaje za prošlogodišnjim. Kod ove opere manjkao je balet. — S velikom simpatijom pozdravila je publika gdju. Maju Strozzi, koja je krasno pjevala u Verdijevoj operi „*Traviata*“ i u Puccinijevoj operi „*Madame Butterfly*“. Jednako su dobro bile posjećene opere „*Carmen*“ i „*Werther*“„ u kojima se na neko vrijeme od Zagrepčana oprostila gdja. Anka Horvat. Ova izvrsna umjetnica polazi naime na gostovanja u sjeverne zemlje, te će pjevati u Pragu i Krakovu, u Dresdenu i Münchenu.

Od komičnih opera iznesen je na repertoir „*Seviljski brijač*“ od Rossinija. Zagrepčani rado slušaju ovu operu, koja obiluje krasnim napjevima. Divan sklad izmedju teksta i glazbe učinio je Rossinijevu operu besmrtnom. U toj operi čarobno pjeva gdja. Maja Strozzi. Lijepo se istaknuo takodjer g. Lesić kao Don Bartolo. Novi bijahu za nas g. Lowczynski kao grof Almaviva, g. Vušković kao Figaro i g. Križaj kao don Bazilio.

S velikim uspjehom pjevala se 18. rujna „novo naučena“ opereta „*Barun ciganin*“. Ovu operetu skladao je god. 1885. glasoviti Ivan Strauss, taj „kralj bečkih valčika i osnivač prave njemačke operete“. Poput Straussova „*Šišmiša*“ obišao je „Barun ciganin“ svjetske pozornice; davao se dapače i na dvorskim operama u Beču i u Dresdenu. U toj opereti odlikovahu se: gdja Polak, te gg. Grund, Strmac i Bojničić. „Barun ciganin“ održat će se dugo na repertoiru našega kazališta. *Z. K.*

Pasionske igre u Vrbovcu. Tečajem mjeseca kolovoza i rujna ove godine dolazili su svake nedjelje i blagdana iz bliza i daleka u Vrbovac gosti, da vide neobične glumce: seljake. Nastojanjem vrbovačkog župnika Stjepana Pavunića i kapelana Mihovila Ivšića sastavljena je grupa od 60 seljaka i seljakinja, koji su prikazivali muku Isusa Krista. Predstavljalo se bez šaptaoca, premda je predstava trajala preko 4 sata. Seljaci su dobro glumili, a riječi izgovarali tako lijepo i razgovjetno, kako se rijetko kada čuje i u kazalištu; to je zasluga zagrebačkoga glumca Devića, koji je seljake uvježbao.

„Car Diokleciian“. Tako se zove historijska drama, koju je napisao dr. Milan *Ogrizović*. Pisac je dramu čitao 1. rujna u Zagrebu pred nekolicinom hrvatskih književnika; ovi se o drami izraziše vrlo povoljno, te se s velikim zanimanjem očekuje izvedba njezina.

Osječko kazalište. U prvi mah bilo je gotovo nevjerojatno, da će se u Osijeku moći osnovati i održati hrvatsko kazalište, no danas je već to utvrdjena stvar, jer se evo početkom listopada otvara s e d m a sezona ovoga miljenčeta požrtvovnih rodoljuba osječkih. Prošle je godine radi nepovoljnih prilika kazališni posjet u Osijeku dosta popustio, pa je bila pogibelj, da se ove godine personal ne će više ni sastati. Ali se odbor ipak osmjelio, da podvostručenim silama i novom energijom primi stvar u ruke. U to ime razaslan je na tamošnje općinstvo poziv s programom i s popisom pomladjenog umjetničkog osoblja. Ravnateljem opere postao je Andrija Mitrović, a dramaturgom Dušan Budimirović. Umjetnički personal broji 50 osoba, medju kojima je — osobito u opernoj struci — dosta novih članova.

Narodno kazalište za Dalmaciju. Na incijativu nezavisnih odbora gradova Dubrovnika, Splita, Šibenika i Zadra osniva se jedna samostalna dramatska družina za Dalmaciju. Ravnatelj Petar V. Ćirić, koji je sa svojom družinom gostovao diljem Hrvatske kroz skoro tri decenija, te je svojim radom poznat, pozvan je od mjesnih odbora i kazališnih prijatelja u Dalmaciji, da svoju družinu reorganizuje, te da s njome udari temelj ovom novom kulturnom zavodu našeg naroda. Ravnatelj Ćirić odazvao se tome pozivu, te je već podnio molbu za ustup kazališta u Dubrovniku. Družina će stajati pod pokroviteljstvom kralj. hrv. nar. kazališta u Zagrebu i zemaljskog odbora u Zadru.

SADRŽAJ.

PETRAVIĆ A.: Legenda o ponornici Itarare. — HRANILOVIĆ J.: Naš razred. — HRVAT N.: U nebo plavo. — KEŠUC A.: Elvira i Dinko. — HÄUSLER K.: Susret s mladošću. — STROHAL R.: O životu i naobrazbi naših popova glagolaša. — NAZOR V.: Senj. — JOVIĆ B.: Zaručnica Vuka. — MIRO A. PERIŠIN: Uskočki soneti. IVANIŠEVIĆ M.: Jovina puška. — CEROVSKI I. E.: Gledo sam bijedu. — KURJAKOVIĆ S.: Na groblju. — TRONTL S.: Nevrat-ladja. — DEVIDE R.: Osvećena pljuska. — ŠIROLA S.: Trnje i kupinje. — Listak. — 9 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 11. ZAGREB, STUDENI 1913. GOD. XXI.

SANAK MAJKE.

Spjevao SANE KURJAKOVIĆ. (Karlovac.)

KARLOVCU · VIŠA I OBĆA PUČKA DJEVOJAČKA ŠKOLA U

Već polako tone jarko sunce,
i umire pred očima dan,
jarko sunce zadje za vrhunce,
mene blagi savladao san.
Snivao sam: — vidjeh u snu majku,
i pastirski držao sam stijeg,
po Jugovu šetao sam mome,
i gledao moj zeleni brijeg . . .

Zoro bijela — sunce ogrijano,
moj živote — bistrog oka vid,
vidjeh majku, kako drva vuče,
kako pada — i bilo me stid. —
„Majko moja, — daj mi drva ova,
da ih nosim milom domu mom!“
A stara se nasmijala majka: —
„Evo sinko, — nosi domu tvom!“

I ja vukoh drva na plećima,
sve krvavi oblio me pot;
ali jao, — nema doma moga,
i stari mi već odnijeli plot.
Još jabuka stoji potrgana,
i uglova raznaje se trag,
ovdje nekoć bilo mi je lijepo,
ljubila me majka — otac drag.

Bacih drva, pa se sjedoh na njih,
digoh pogled u nebeski svod,
samac, Bože, ja sam na drvima,
ostavi me: otac — mati — rod . . .
Ali evo moje majke stare,
Ko da pita boli svojoj liek: —
„Nemaš, sinko, više doma tvoga,
prodo si ga — prodo za uviek! —

Nego žuri — sada k brdu mome,
gdje je majke tvoje mili stan,
već jutarnje eno siju zvijezde,
i skoro će ogranuti dan!“ —
I podjosmo preko Jaševice
sve do groblja penjući se gor': —
„Evo, sinko, gdje mi kosti leže,
to je tvoja pjesma — i moj dvor!“

PAMETNI SLUGA.

Humoreska ERNESTA KRAMBERGERA (Zagreb).

„Aleksa! Oj Aleksa!“ — dozivao svojega momka vlasteoski šumar Zukanović, u kojega sam bio gost na četrnaest dana. Trebao ga je, da ga pošalje na poštu, a stanovao je u šumi do majura Senkovaca, podrug sata od Slatine, gdje su bili dućani i pošta, ako je trebalo, da se što dobavi odanle. „Aleksa, gdje si? Oj, Aleksa!

„Oj, oj!“ — odazove se glas odnekle iz kuta, ali se onaj, koji se javio, nije pokazao.

„A gdje je samo taj ludov?“ — mrmljao šumar i napregne glas: „Aleksa, dodji der već jednoć!“

„Evo me; idem“ — odgovori napokon čovjek dolazeći iz zakutka.

Bio je neobičan. Na nogama vukao čizme, svaka teška deset kilograma, okovane potkovama i na potplatu posijane su velikim željeznim čavlima. Sare mu klopotahu oko mršavih lisnica, da je bilo čuti, kano da pucaju zaušnice.

Modra surina mu bila prevelika, opšivena po prsima i rukavima sa žutim već otrcanim gajtanom. Lijevi rukav se objesio daleko preko ruke, a desni mu bio zasukan do poderanoga lakta, iz kojega se promolila krpica rubače.

Na pô ledja širila se poput zemljovida na četiri ugla crna zakrpina.

Uske modre hlače turio u sare. Na njima su ostali tragovi prišivene uzduž krakova žute pruge, ali oko koljena imao je milijun starih mrlja i masnih pjega, jer si je valjda uvijek ruke o hlače brisao.

Velika kapa pružila kožnat štit daleko preko nosa, a odzada se objesila poput kese niz bodljikavu glavu. Pod štitom kesila se velika usta puna širokih zubi, pravo gladno žvakalo, dok mu oba uha stajahu uz obraz ko prepečene pogače. Možda ih nikada, dok je živ, oprao nije.

„Ako je taj momak“ mišljah — „tako pametan, kako izgleda, ne znam, kako s njim prolazi Zukanović.“

„Otkuda ti taj — uzor sluga? —“ upitah prijatelja.

„He, he, eksemplar; jelda? Dalo mi ga je vlastelinstvo. Mi ovdje u šumi nemamo izbora.

Medjutim je momak došao do praga, na kom je stajao Zukanović. „Bog te vidio, Aleksa, gdje si?“

„Eh, pa da oprostite, gospodine, bio sam u kravljoj štali. Besa se otelila, kumovo sam.“

„Otelila Besa? Što je? Bičić ili junica?“

„Eh, pa to se još ne zna. Istom za osam dana će se znati.“

Prasnusmo smijehom obadva, iznenadjeni mudrim odgovorom.

I Aleksa se smijao goropadno.

„Šta se smiješ, budalo?“

„Smijem se, jer se smijete vi. Smije se kum, mora i kumče da se smije.“

„Mudro, Aleksa, premudro. Ali sad uzmi veliku torbu. Ići ćeš u Slatinu. Ja ću dotle, dok ti dodješ, napisati pismo.“

„Pa dobro! Idem, gospodine.“ Okrene se, ode. Sare klopotahu po lisnicama, kesa na kapi odskakala.

Dok će Aleksa po torbu, mi sjedosmo, da napišemo, ja svojoj ženi, Zukanović službeni list.

Davno smo svršili svoje, već je prošlo po sata, Alekse nema. Zukanović otišao, da pita za njega, nitko ga u kući nije vidio. Prošao sat, podrug sata, Alekse nema. Zukanović se ljutio ko zmaj.

Već se je medjutim i naoblačilo nebo, pala i kiša i opet se izvedrilo, već je minuo i drugi sat, al eto ti najednoć pred pisarnom klopot. Aleksa ide, sare mu lupaju po lisnicama, potkove i čavleni potplati krešu po taracu na hodniku; kuc, kuc na vrata, upane Aleksa u sobu mokar od glave do pete, ko da su ga iz Drave izvukli. Velika kožna torba mu visi o remenu do preko koljena, s nje se cijedi kišnica, mokra kapa spuzila mu se do ušiju i za njima zapela. Izgledao klopac ko stara gljiva.

Došao nam smijeh, na što se nakesio i on.

„Ama Aleksa“, — će Zukanović, koga je ljutost prošla —„Bog te vidio, gdje si?“

„Pa evo me, gospodine.“

„A gdje si bio tako dugo?“

„Pa u Slatini, gospodine.“

„U Slatini? A nisam ti ništa ni reko, što da svršiš.“

„Pa nisam ništ' ni svršio, gospodine.“

„Ha, ha, strijela božja! A gdje ti je pamet?“

„Pa u glavi, gospodine.“

„Imaš ju?“

„Pa imam, gospodine. Drugo mi otac nije ni ostavio, gospodine.“

Nije bilo druge, morali smo se smijati, kesio se opet i on.

„Neka te nosi voda, Aleksa!“ — šumar će. „Ako je u tebe pamet, danas ti je pala u pete. Sâm si kriv, što moraš opet natrag u Slatinu, jer nisi čekao, da ti kažem, što da svršiš tamo.“

„Pa idem, gospodine, ako ćete pa baš i u Osijek.“

„Dobro dakle. Pazi sada što ti reknem. Evo ti ova dva pisma u torbu; na! Idi sada s njima na poštu. Uz put ćeš donijeti iz dućana četiri vunta, to su dvije kile i dvadeset deka pirinča (riže). Jesi li razumio?“

„Pa jesam: da uz put u dućanu uzmem četiri vunta i dva ćilima pirinča.“

*

Ne tako! Četiri vunta pirinča po novoj su mjeri dvije kile i malo više. Znaš li sada?“

„Pa znam. Kako ne b' znao? Već bi i tele upamtilo, kada tako lijepo tumačite.“

„Dobro dakle. Ajde sada pa se žuri.“

„Pa 'oću, dà. Evo me natrag, ni konj ne bi brže.“ — Ode.

„Bedak je“ — reče prijatelj Zukanović — „ali dobar.“ Nikada ga nisam ljuta vidio, a što je najveće čudo, ne kune ko drugi momci.“

Prošo opet sat i pô, al eto ti Alekse natrag; žuri se. Čizme lupaju brzo po hodniku, sare ćuškaju po nogama, vrata se otvore, stupi on u sobu. Znoj mu curi niz lice, izvana se osušio.

Smije se, zadovoljan je. „Pa nisam li siguran, gospodine? Evo pirinč, četiri vunta i dva kilina, ili kako se već zove.“ Metne na stô ogroman špagom svezan fišek.

„Dakle ipak četiri kile i više“ — nasmije se Zukanović. — „Ajde, beno. A torba, gdje ti je?“

„Torba? Nju sam ostavio u dućanu. Idem po maum[1] po nju.“

I prije nego, što bi tko što reko, okrene se i otklopota natrag u Slatinu. Za dva sata se vratio iznemogao i bez duše. Donio torbu i u njoj obadva lista; na pošti nije ni bio, jer ga Zukanović nije iznova sjetio, da ide onamo.

Ha, ha! I to ti je sluga, kojemu otac nije ništa drugo ostavio od pameti. Ha, Ha!

KRALJEVICA.

Spjevao VLADIMIR NAZOR. (Varaždin.)

Oh Kraljevice, mandule cvjetaju
U vrtu tvome, dok veljačko sunce
Još bliedo zlati bïla i vrhunce,
A slane alge s mora mirisaju.

S talasa silnog kada vjëtar puhne
I ljubicama vonjaju ti ceste,
S grančica onih latice se trune
Na zelen kose mladjane nevjeste.

Znam želju tvoju-Procvjetalim granam,
Proljeća svakog lupaš o pendžere
Staroga grada; lupaš ali zahman

Što davno minu, ne vraća se više . .
Dä tebi lišce lista, cvieće diše,
Al' tudja ruka sočni plod nam bere,

[1] Maum = mahom

JOŠ O ŽIVOTU I NAOBRAZBI NAŠIH POPOVA GLAGOLAŠA.

Priopćio R. STROHAL (Zagreb).

Tako je bilo, dok nijesu bila u 18. vijeku osnovana dva sjemeništa za svjetovne popove glagolaše. Sve do prve polovice 17. vijeka ženili su se svjetovni žakni glagolaši redovno prije zaredjenja. Tek u drugoj polovici 17. vijeka bio je posvema proveden celibat i medju popovima glagolašima. Nijesu ga istodobno provele sve hrvatske biskupije, neke prije, neke kasnije. Tako se čini, da je bio proveden celibat u krčkoj biskupiji prvih godina 17 vijeka, dočim je bio proveden u senjskoj istom oko sredine 17. vijeka. U potvrdu ove svoje tvrdnje, da su se popovi glagolaši ženili sve do prve polovice 17. vijeka, navodim neke dokaze.

Već sam god. 1910. štampao u Vjesniku kr. zem. arhiva u Zagrebu oporuku novljanskoga župnika (plovana) Mikule Kargačina od god. 1615., kojom ostavlja svoju imovinu svojim sinovima Jurju i Ivanu. U Stašićevoj notarskoj knjizi, što ju je štampala Staro-slavenska akademija krčka pod br. 18. nalaze se ove riječi: „Kravu 1, ku je ubil pokojni plovan bašćanski, da pitaju za nju njega (= plovanova) sina“ od 21. IX. 1638. Najviše potvrde za ovu svoju tvrdnju nalazim u Bribirskim maticama krštenih, vjenčanih i mrtvih, koje se nalaze u jednoj knjizi u akademijskom rukopisu pod signaturom I. c. 54. Evo ih nekoliko: a.) Leta kako zgora (1603.) uze za svoga tovariša (= druga, ženu) Grgur, sin popa Ivana Botrića, hćer Martina Brozovića, imenom Katarinu; b.) Item (1603,) uze sebi za tovariša sin popa Matija Milonića imenom Ivan a to hćer Mikule Plovanića imenom Katarinu; c.) Leta kako zgora (1604.) kersti pop Ivan Špal popu Antonu (Županiću) hćer imenom Katarinu. Kumi bihu Ivan Tomić svoju ženu i Juraj Botrićev sin svoju ženu; d.) Leta kako zgora (1605.) kersti pop Ivan Botrić sina Matiju Špalu, popovu sinu, imenom Jurju. Kumi bihu pop Anton Županić a žena Martina Sudenića, Ivan Antonić svoju ženu; e.) Leta kako zgora (1606.) krsti pop Ivan Špal Vicku Grbčiću hćer imenom Jelenu. Kumi bihu Juraj Botrić i hći popa Ivana Špala Marica; f.) Item (1607.) uze sebi (za tovariša) Juraj Ligatić hćer popa Matija Milonića imenom Ursu. Kumi bihu Anton Pernić svoju ženu imenom Maricu, Mikula Sušić svoju ženu Maricu; g.) Item (1607.) uze sebi za tovariša Ivan, sin popa Špala, hćer Ivana Žumčića imenom Jelenu. Kumi bihu Mikula Rušić (i) Anton Parac; h.) Leta kako zgora (1608,) kersti pop Anton Županić hćer imenom Jelenu, a to sinu popa Špala imenom Matiju. Kumi bihu žena Ivana Šimca imenom Marica, kum sin Ivana Radovanića imenom Ivan i žena Martina Sudenića imenom Dorka; i.) Leta kako zgora (1608.) krsti pop Matij Sudenić hćer popa Botrića sinu Jurju imenom Maricu. Kumi bihu Juraj Jurčić s Maricu Grgura Skočilića nevestu i hći Valjkovića Lucija; j.) Leta kako zgora (1610.) krsti pop Matij Sudenić sina Ivana Ivanu Ivanušiću. Kumi bihu Ivan Tomić svoju nevestu imenom Katarinu, drugo Matij Tomićević s ženu Ivana, popa Matija (Milonića) sina, imenom Katarinu; k.) Leta kako zgora (1610.) kersti pop Matij Sudenić hćer imenom Ursu, a to popu Martinu Ugri-

niću, ku je imel po bludu sa hćeru Grgura Korpesa Maricu, u četertom budući rod. Kumi bihu žakan Stipan Dorić, a kume žena Mikule Dražića Diva i Marica, hći Čorina. (Pouzdamo znadem samo za popa Martina Ugrina ili Ugrinića, da nije bio u Bribiru oženjen, i to s razloga jer je zavolio svoju rođakinju Maricu, hćer Grgura Korpesa (u 4. koljenu), pa je nije mogao ženiti. Živio je s njom u konkubinatu, a zvala se je njegovom gazdaricom ili kuharicom); l.) Item (1611.) kersti pop Ivan Botrić hćer popu Martinu Županiću imenom Katarinu. Kumi bihu Matij Pećarić svoju ženu Maricu i žena Jurja Juretića Jelena; m.) 1612. uze sebi za tovariša Mikula Sušić Maricu, hćer popa Ivana Špala; n.) Item (1613.) kersti pop Matij Sudenić sina Matiju Kraljiću imenom Petra. Kumi bihu žakan Mikula Žumčić, kuma bi žena Ivana, popa Matija Milonića sina, imenom Katarina; o.) Leta 1614. uze sebi za tovariša Stipan Brozović hćer popa Ivana Botrića. Kumi Martin Juretić i Ivan Pancić; p.) Item (1618.) uze sebi za svoga tovariša Ivan Radovanić hćer popa Antona Županića Maricu; r.) Item (1620.) kersti pop Martin Ugrin hćer popu Antonu Županiću imenom Ursu. Kumi bihu Ivan Radovanić svoju ženu Ursu i žena Matija Krajačića imenom Lucija; s.) Item (1621.) kersti pop Martin Ugrin sina Jurju Pipiniću imenom Martinom. Kumi bihu pop Anton Županić svoju hćeru imenom Katarinu, drugo Martin Juretić svoju ženu Maricu; t.) Leta kako zgora (1621.) kersti pop Martin Ugrin hćer popu Martinu Županiću imenom Jelenu. Kumi bihu Ivan Mikuličić svoju ženu Jelenu; u.) 1622. uze sebi za tovariša Juraj Dacijar hćer popa Antona Županića imenom Katarinu; v.) 1632. kersti pop Martin Županić sina popu Jurju Jurčiću imenom Jurja. Kumi bihu Mikula Kraljić žena Stipana Sušića; z.) 1638. kersti pop Gergur Županić hćer popu Ivanu Plovariću imenom Jelenu. Kumi bihu Barić Županić svoju ženu Jelenu i t. d., i t. d.

Kada se je žakan oženio i kada je bio zaredjen, služio je tako zvanu mladu ili prvu misu redovno u mjestu svoga rodjenja, t. j. kod kuće. Ta se je zgoda obavila uvijek vrlo svečanim načinom. Kod same službe držao je jedan od starijih svećenika prigodnu propovijed, a poslije službe božje sastali su se takovom zgodom u javnoj kojoj zgradi ili plovaniji (župnom dvoru) ili vrlo rijetko u kući mladomisnika mjesni svećenici, a katkada i iz susjedstva i rodjaci i prijatelji mladomisnika na svečani ručak. Tom zgodom došao bi službeno medju ovo društvo i javni notar, koji bi pobilježio darove, što su ih obećali roditelji i prijatelji mladosniku. „I tu bi učinjen obet (= obećani dar), a to za boga i za njega (mladomisnika) hranu.“ Darovi su bili raznovrsni ili u zemljištu ili u živini ili u vinu ili u žitu ili u pokućtvu ili u odijelu ili u tjelesnom radu. Majka je obično dala sinu mladomisniku „postilju furnitu (opremljeni krevet.)

Budući da je bilo istodobno u jednom te istom mjestu redovno više popova glagolaša, bio je uvijek medju njima jedan plovan (župnik), jedan viceplovan, dočim su stariji svećenici sačinjavali kaptol i kapitul, ako i nijesu imali uvijek naslov kanonika. Prihodi za toliko svećenstvo dolazili su od raznih crkvi, kapela i žrtvenika. Takvi prihodi zvali su se „beneficia.“ Nu ipak nijesu imali svi svećenici stalna beneficia, već su mnogi živjeli od dnevnih zaslužbi, koje su sastojale u sv. misama, krštenjima,

vjenčanjima i pokopima. Pojedini svećenici upravljali su kapelama i takovi su se zvali „kapelani“, a drugi manjim župama, koje nijesu imale naslova plovanije već kuratije i takvi su se zvali „kurati.“

Redovno su vršili popovi glagolaši, osobito svjetovni, svoje svećeničko zvanje u mjestu svoga narodjenja. U privatnom svom životu živjeli su vrlo skromno i umjereno ni u čem se ne razlikujući u životu od ostaloga naroda. Imali su svoje kuće, vinograde, polja, oranice, šume, lazove i t. d., jedan više, drugi manje, te su svoja zemljišta sami obradjivali poput ostaloga naroda. Oni su se ženili iz naroda, njihove žene bile su vrlo skromne, nigdje se nijesu javno isticale, svoje su sinove i kćeri ženili i udavali za obične pučane i pučanke.

Glavnom su svojom zadaćom smatrali, da narod uzgajaju što ćudorednije, osobito mnogo su posvećivali truda i brige, da uzgoje u hrvatskom narodu valjani i ćudoredni porodični život, pa su stoga od svih grijeha najviše progonili blud. Veliku su brigu posvećali i sv. ispovijedima, koje su upravo rigorozno provodili. Ali svaki pop glagolaš nije bio odmah ispovijednik. Za taj se posao tražila posebna kvalifikacija i specijalna dozvola od biskupa za svjetovne svećenike, a za redovne ili samostanske svećenike od biskupa u sporazumu sa provincijalom dotičnoga reda. Svaki pop, koji je htio postati ispovijednikom, morao se je jošte podvrći posebnom ispitu iz discipline o svetoj ispovijedi. Što se je od prilike pitalo na takovom ispitu, pokazuje nam bilježnica, koja se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom III. a. 18. od lista 45.—65. Cijelu je ovu bilježnicu napisao neki franjevački žakan prema predavanju svoga profesora. Medjutim obični ispovijednik nije mogao odriješiti pokornika od svakoga grijeha, od težih grijeha mogao je odriješiti pokornika biskup, a od najtežih rimski papa. Obično se navode 19 ili 20 slučajeva, u kojima biskup odrješuje pokornika, a 9 ili 10, od kojih papa. Do biskupa je morao ići pokornik sam, da ga odriješi, samo u slučaju bolesti pokornikove ishodio je to odrješenje župnik pismenim putem od biskupa, dočim ga je ishodio od pape uvijek pismenim putem i to preko svoga biskupa. Svi oni, koji su morali tražiti odriješenje od biskupa ili pape, bili su u prokletstvu, dok nijesu takovo odrješenje dobili. Ljudi su se imali ispovijedati redovno kod svojih župnika (koji su se kod popova glagolaša zvali „plovani“, u Istri katkada „farmani“ ili „fajmeštri“, u Dalmaciji „parohijani“, a u zagrebačkoj biskupiji „plebanuši.“) U ispovijedima upoznali su se župnici sa ćudorednim stanjem svoje župe, pa su ga prema opaženim grijesima mogli blagohotno ispravljati. Kod drugoga svećenika mogli su se ljudi ispovijedati samo dopuštenjem svoga župnika. Stoga su i donosili takova dopuštenja ljudi, koji su putovali u strani svijet, ne samo od svoga župnika već i od biskupa, kojima su i prijavljivali svoj odlazak u strani svijet. Nad župama ili plovanijama jednoga kotara ili distrikta imao je nadzor arhiprvad (= arcidjakon), nad ovima biskup, nad više biskupija arcibiskup, a nad svima arcibiskupijama rimski papa.

Ja ne poznam iz historije većih rodoljuba, koji bi bili više za hrvatski narod učinili nego baš popovi glagolaši. Dok su junaci hrvatski na bojnim poljanama branili hrvatski narod od Turaka i drugih neprijatelja, odga-

jali su popovi glagolaši hrvatski narod najsavjesnije. Oni su učinili svojim odgojem hrvatski narod pitomim i krotkim, premda ga je divljačtvo tursko, koje mu je prijetilo nekoliko vijekova, sililo, da i on podivlja i da se uz tursko divljačtvo poživinči.

Da uzmognu probuditi u narodu jaka vjerska čuvstva, pratili su popovi glagolaši razvoj crkvene latinske i talijanske literature, te prevodili ili preradjivali znamenitija latinska i talijanska crkvena djela na hrvatski jezik, da se ovakovim prijevodima ili preradbama posluže i ona njihova braća svećenici, koji nijesu bili vješti latinskom i talijanskom jeziku. Oboružani teološkim znanjem, koliko se je u ono vrijeme tražilo, pratili su popovi glagolaši hrvatski narod od kolijevke do groba. Oni su se približili duši narodnjoj i narodu samomu kao nijedna druga vrsta hrvatske inteligencije. Nikli su u narodu i živjeli su u narodu sa narodom podjednako. Dijelili su s njime sve dobro i zlo. Sav svoj pjesnički i poučni književni rad pisali su samo za narod i radi naroda. Stoga je i narod ne samo razumio njihov književni rad već ga i poznavao, dok je ostao cijeli ostali književni rad hrvatskih pjesnika sve do Andrije Kačića Miošića hrvatskomu narodu posve tuđ. Popovi glagolaši, gdjegod ih je bilo, dotjerali su pučku prosvjetu tako daleko, da je već u 15. i 16. vijeku bilo dosta pismenih ljudi u hrvatskom narodu, možda ne mnogo manje nego li danas.

Po primjeru Talijana počeli su i naši popovi glagolaši osnivati razne bratoštine. Svrha je bratovštinama bila u prvom redu bogoljubna, da se ojačaju religiozna čuvstva u narodu. Ali pored ove glavne svrhe prosvjećivali su popovi glagolaši narod prigodom duhovnih vježbi, što su ih imala obavljati braća raznih bratovština, čitajući im razne svoje duševne proizvode, a tko nije mogao sam producirati duševnih radnja, prepisivao je tudje i čitao ih narodu.

Ali nijesu popovi glagolaši uvijek radili samo na prosvjeti hrvatskoga naroda, već su oni bili i prvi liječnici hrvatskoga naroda. Oni su pomno bilježili u svoje knjige, osobito a tako zvane kvadirne lijekove, za koje su znali, da su ljudima koristili. Tako su nastale u nas razne ljekaruše, koje su kasniji naraštaji prepisivali i latinicom i koje su se sačuvale u takovu obliku sve do danas. Dakako da su i naši popovi glagolaši vjerovali i u razne čarolije, da mogu pomoći bolesnicima. Popovi glagolaši obavljali su nadalje pored svoje glavne službe još i neke sporedne. Oni su bili u starije vrijeme malo ne jedini u hrvatskom narodu javni notari ili bilježnici, a kasnije kanciliri. Tom svojom službom došli su u još uže veze sa narodom, jer su mu obavljali sav privatno-pravni posao i djelovali na narod pomirljivo u njihovim privatno-pravnim razmiricama.

Popovi glagolaši pratili su i savremene dogadjaje, u koliko su se ticali hrvatskoga naroda, pa su sastavljali kratke kronike, i tako obavještivali hrvatski narod i o raznim svjetskim dogodjajima.

Za sav rad nijesu popovi glagolaši tražili nikakvo priznanje ni nikakove slave na ovom svijetu. Oni su sav svoj rad smatrali svetom svojom dužnosti i iščekivali su za ovaj svoj rad jedino priznanje onkraj groba pred prijestoljem božjim. Stoga i nijesu svojih duševnih proizvoda u starije

vrijeme potpisivali i samo stoga mi ne doznajemo za imena naših najstarijih glagolskih književnika iz 14. i 15. vijeka.

Broj starih popova glagolaša stao je padati u 18. vijeku, dok ih u prvoj polovici 19. vijeka sasma nestade u hrvatskom narodu. Popove glagolaše istiskivao je iz hrv. naroda novi način obuke, koji se je provadjao u novim osnovanim gimnazijama, kakve su počeli prvi osnivati kod nas po uzoru njemačkih i talijanskih Isusovci (u Zagrebu i Rijeci), a za njima Paulinci, Piariste i Franjevci. U tim novim gimnazijama bio je latinski jezik glavni predmet, a na stariji način obuke nije se nikaki obzir uzimao.

Crkvene knjige, kojima su se služili popovi glagolaši u svom crkvenom poslu, bile su isprva sve napisane, dapače još dugo iza kako su bile naštampane prve glagolske crkvene knjige služili su se mnogi popovi glagolaši rukopisnim crkvenim knjigama. Mnogi žakni su takove crkvene knjige prepisali prije no su zaredjeni bili, a mnogi su ih oporučno baštinili od starijih svećenika.

KUD TI BLUDI SJETNA MISO?

Spjevao USKOČKI GUSLAR. (Zagreb.)

Kud ti bludi sjetna miso?
Kuda pogled tvoj se vije?
Zašto se od mene daljiš?
Koga tvoje oko zrije?

Evo gledaj, čedo moje,
Kako nam se proljet smiješi,
Gledaj cvijeće, gledaj ruže,
Proljet čarna nek te tješi.

Gle slavulja, gdjeno ljubi
Posred cvijeća drugu svoju,
Tako i ti, ranče milo,
Uživat ćeš ljubav moju.

Gle lepira, gdje uživa
Na cvijeću ljuven-čari,
Pa zar tvoje srce mlado
Za to, dušo, ništ' ne mari?

Gledaj ovo, pa mi kaži:
Bil' ti tako ljubit znala?
Ded ja čekam: reci, reci,
Vragoljanko moja mala!

Ah ti šutiš, milje moje,
To je tebi prosta šala,
Na te riječi ögrlî me,
Ja bih znala, ja bih znala!

JOŠ SU ŽELJNI.

Spjevao IVAN MARUNOVIĆ. (Zagreb.)

Još su željni mojih suza,
da me tare udes zao —
krivo im je što već dugo
nisam suzom proplakao.

Plakat? rad' kog? zemlje? neba?
Mnogu mi je gorku dalo —
Davno se je moje oko
Nad njim pusto isplakalo!

Aj, sve nade oplako sam
i niz čitav želja mali' —
sve u suze pretočio,
Zbogom moji ideali!

U BRATOVIM SVATOVIMA.

Češki napisao JOSIP HAVLIK, preveo SELIM RAKOŠEV.

Gospodin Borivoj Kunadra dobio je list. To samo po sebi ne bješe ništa vanredna, a ipak je to važno, ko i to što je bio gospodin Kunadra i kakav je bio onaj list. Dalje pričanje rastumačit će sve. Zato ću ukratko reći, što se dogodilo, kad je otišao listonoša.

Gospodin Kunadra sjedeći zlovoljan za svojim pisaćim stolom u prvi čas gledao je naslov, zatim opet pečat, mahnuo je nekoliko puta glavom, a napokon potražio je škare, da otvori zamotak, a nije prošlo još ni četvrt sata, kad je pročitao cijeli list. Opet mahnuo glavom, ostavio je list i zamislio se. U tom došao je šef. Brzo je počeo da okreće velike listove, a kad ga vidio kod drugih vrata, da hoće opet, da ode, prestao je, uzeo je list i čitao ga ponovo. I opet je mahnuo glavom i odlučno rekao sam u sebi: „Naravno, da ću ići!“

Prema toj čvrstoj odluci morao je da izmoli kratak dopust, što je značilo, da ništa mislio nije. A odmah nakon toga javljalo mu se u mozgu, bi li možda bilo bolje, da ne ide nikuda. To mu je dalo povoda, da je ponovno počeo da pretresa taj prijepor. A na koncu nakon jednosatnog umovanja nije znao, za što da se odluči, za ili proti. Prokleti list!

Gospodin Borivoj Kunadra bio je kao i obično primoran, da se za savjet i odluku obrati na više moći.

„Imam, nemam, imam, nemam“, počeo je da šapće zabrinuta lica i pri tom se lagano doticao dugmeta na svojoj trošnoj bluzi od gore do dolje, dok kod zadnjeg nije izgovorio: „nemam!“

A pošto se nije mogao da zadovolji s tim odgovorom čudnog svojeg proroštva, počeo se doticati dugmeta na prsluku, i to dosta jako, kao da je htio svako da zakrene, i šaptao je u sebi: „imam, nemam“ . . . dok nije dospio do zadnjega, na koje je dospjelo: „imam!“

„Za Boga,“ — promrmlja, — „da li sam lud?“

Nakon toga zgrabio je na pisaćem stolu ležeći list i čitao ga još jednom:

„— očekujem dakle, dragi brate, da ćeš bar Ti zastalno doći u moje svatove; otpiši odmah, kamo i kad da pošaljem kola pred tebe. Tvoj . . . i t. d.“ . . .

Očekivati od gospodina Borivoja Kunadre nešto stalna i zahtjevati od njega, da se odluči odmah, bješe isto toliko, kao da bi mu glavu turio u mravinjak. Bio je neodlučan i plašljiv, da je upravo grozota, sve je razmišljao veoma dugo; za svakim korakom naprijed slijedio je odmah korak natrag, svakom napretku redovno nazadak, a ako se napokon i odlučio za kakvu stvar, skoro da bi poludio od same brige, da li je to dobro i kakav će svršetak biti.

Gospodin Kunadra bio je živa sredina. U srednjim godinama, srednje veličine, srednje širine. Ni mudrac, ni glupak, ni krasan, ni odvratan, ni kicoš, ni nemarnjak. Osim toga imao je ženu i troje djece, dobro srce i plave oči, kestenjavu kosu, a isto tako i bradu, a nikakova znaka. Uz to bio je sa svakim dobar, jer nije imao svojeg suda i nikom se ni u čem

protivio nije. U uredu je radio, što je htio gospodin šef, a kod kuće, što je htjela žena. Tako je bilo najbolje. A zašto bi si napokon razbijao glavu s koječim, a napokon bi si pribavio možda i neprijatelja? Ta svako znade, što i kako bi, a prema tomu se treba i ravnati, tako bar čovjek ima ime, ako ništa drugo ne . . .

Što se tiče društvenog položaja, bio je gospodin Borivoj Kunadra izvršujući član poreznoga ureda u praškom predgradju, dakle činovnik u tom velikom vijku za dobivanje raznih daća iz džepova svojih bližnjih. Zato mu plaćao njegov predstojnik prvog dana svakog mjeseca šestdeset i jednu forintu dvadeset i pet novčića, i ako je neko došao, da moli za odgodu isplate duga, jamačno ne bi zaboravio, da mu se pokloni s pozdravom: milostivi gospodin pristav! Što je trebao dalju odgodu, tim je pozdrav bio ponizniji.

Ipak to ne spada amo! Gospodin Kunadra sjedio je i premišljao, sjedio i prebrojavao dugmeta na prsluku i bluzi četvrt sata i još četvrt sata i još nije znao, da li bi se odlučio za svatove ili ne.

„Gospodine pristave, nužno već trebam iskaz zaostataka," prekinuo ga dosadni gospodin šef, koji mu plaćao svakog prvog šestdeset i jednu forintu, dvadeset i pet novčića

„Odmah, odmah!" uzrujano uhvatio se za glavu. A gospodin još nije pružio ruke za iskazom. Znao je već, što znači takav „odmah" kod gospodina Kunadre, i s kretnjom, koja je jasno govorila: dobro, poznamo se — i opet je otišao.

„Odmah, odmah," još uvijek vikao je za njim gospodin pristav, udarajući s obje ruke po pisaćem stolu, gdje je u jednom času skupio i složio sve papire u jednu rpu.

„Za Boga, poludjet ću," mrmljao je, „sve mora da bude odmah i odmah!"

A tog dana ipak gospodin poreznik nije dobio iskaz. Svakako ga gospodin Kunadra uopće do podne našao nije, a kad su nakon dvanaest svi otišli iz pisarne, morao je još da traži u rpi svih drugih tiskanica i papira izgubljeni bratov list.

Praznu dvoranu prošao je još stari podvornik, koji je odslužio vojništvo i koji se odlikovao velikim sijedim brcima a la Heinau.

„Za što ovaj čovjek danas ne odlazi? progundjao je za čas i uredio je brkove s dostojanstvom štopskog tamničara. A kad je i to ostalo bez uspjeha, zazveketao je sa sveskom ključeva. A „onaj čovjek" u svojoj velikoj uzrujanosti nije vidio ništa, nije čuo ništa, samo da uzmogne još danas, da sve dovrši, zato se nije ni obazirao na njega. Kad je sjedoglavac sve to opazio, odbio je sat pol jedan, što ga naputilo, da promjeni taktiku. Uzrujano njegovo lice počelo se pomalo da hladi i silio se, da se na njemu pokaže izraz službene odanosti; zafrkani brci prestali su da gospodare i kad se spustili, zadrhtao je: i „pokorno molim, čim bih mogao da poslužim milostivom gospodinu pristavu."

Posljedica zadovoljila je obojicu. Za sat nakon toga bio je gospodin Kunadra već kod kuće, već je objedovao i opet raspravljao u krugu svoje porodice kao u državnom saboru pitanje, da li da ide ili da ne ide.

„Pogledajmo to momče“, mudrovao je, „što se spominje mene i ženi! (Momku je dvadeset i sedam godina.) Otkud mu ta odvažnost? No uvijek sam ga najvolio, njemu moram da idem u svatove!“

A mjesto da bi poštena porodica uzela ovu odluku s odobrenjem na znanje, odmah je došla sa svojim predlozima. Prva stranka htjela je na svaki način, da ide s njim, a druga bila je toga mišljenja, da bi se prešlo preko predloga gospodina oca jednoglasno na dnevni red, t. j. da ostane kod kuće. A kad se nije dalo ni na kakav način radi velike vike ustanoviti niti razlika predloga, tim manje kakav odgovor na nj, za to se gospodin Kunadra opet povratio svojem omiljelom proroštvu.

„Da se dovrše svi sporovi, učinimo eto ovako!“ odlučno je rekao. „Bedrik daj škare! Odmah! Izrežimo ovdje iz novina dva slična komadića čista papira, na jedan ću napisati: idem, na drugoga: ne idem; svijmo oba, tako, i sad, Bedriše, šešir amo!“

Kad su mu donijeli službeni cilindar, bacio je gospodin Kunadra u njega oba slična zamota papira i počeo je, da se s njima vrti kao s rešetom.

Za čas ponovno je zapovijedio: „Ružice! Ti si najmanja, idi i izvuci mi jedan papirić! što je napisano na njemu vrijedi i dogodit će se!“

Odlučeno. Ružica je jedva utisnula zamazane ručice do dna visokog cilindra i već mu dala papirić. Važno ga razmatao i uz sveopću tišinu pročitao je: „ne idem!“

U zboru je zbilja nastalo neočekivano veselje. „Slava! Ne ćeš ići, ne ćeš ići!“ čuli se razni glasovi malih članova zbora i krila domaćeg kaputa gospodina oca bila su u velikoj opasnosti.

„No što je, ostat ću kod kuće!“ zadovoljio se. A samo za čas i to za nevolju. Odmah zatim sunula mu u glavu misao, da je ipak Franju najvolio i da bi mu pristajalo da kao najstariji prisustvuje bratovoj svadbi. I ma da je proglasio zaključak slavno i sa svom odlučnošću, da će se pokoriti prvom ždrijebanju, ipak je odmah opet počeo da razmišlja, hoće li ići ili ne. Posljedica je bila, da je kroz nekoliko časaka opet predložio: „Svake dobre stvari su tri, djeco! Vucimo ponovno, i to tri puta! A držat ću se onog, što izvučete dva puta!

I ne uvažajući prosvjed, bacio je opet papiriće u šešir i zapovijedio: „Vratislave, vuci!“

A ovaj odmah se pokorio nalogu i izvukao je: idem. „Dobro, Vratislave, sad još jednom! A Vratislav izvukao je drugi i treći put: ne idem.

Opet je nastala cika. A gospodin pristav zlo premjerio Vratislava i srdito je otisnuo šešir.

„A i što bi tamo u svatovima?“ izgovorio je sada konačni govor vodja oporbe, to jest gopodja pristava. „Šteta novaca! Samo pomisli, koliko bi te put stajao! Radije bi upotrijebio novac za domaće potrebe! Bedrik treba zimski kaput i cipele, Vratislav šešir i hlače, Ružica cijelu opravu a i ja još malo ne ću imati u čemu o praznicima da izadjem na ulicu! —“

„Ah“, proderao se odvratno gospodin muž.

„No a ti idi“, srdito će mu ona: „za što sve te komedije? Po svemu

vidim, da svakako hoćeš da budeš ondje. Ukratko, rad si da sve sam uživaš, a na nas i ne obazireš se —“

„A ti mi opet sve uskraćuješ“, prekinuo je srdito, „samo radi, ubijaj se i brini —“

Domaće zborovanje svršilo se sa srdžbom. Gospodin Kunadra ni rječce više nije rekao i sav srdit otišao je u pisarnu.

U večer ni o čem ni spomenuo nije. A drugi i treći dan govorio je samo malo, i jer mu svadba stalno uzrujavala srce, klonio se svega, što ga podsjećalo na nju. Ljutio se i prkosio je. Osvjedočen je bio, da mu se nanosi krivica, a odlučio je, da sve podnese hrabro, premda mu je bilo vrlo teško, šta više, moglo bi se reći, da mu vrila sva unutarnjost. Dragi Bog znade, što se je tada dogadjalo s njim. Žena je imala pravo, da je htio na svaki način, da bude u svatovima kraj svih proroštva i njezinih prosvjeda.

Obzirom na njegovu tvrdoglavost, a donekle u nadi, da će se ipak kao i inače pokoriti njezinoj volji, prestala se srditi na njega. Očekivala je, da će se sam okrenuti. A gospodin Kunadra ustrajao je pri svojem, i sad je počela da potanje premišlja o cijeloj stvari. A posljedica tog bila je „Borivoj je kao dijete“, rekla je sama sebi „čini protivno od onog, što mi hoćemo. Jer sam htjela da ostane kod kuće, hoće da silom ide, a sutra ću mu reći: idi, i ostat će kod kuće.“

A kad je sutra dan gospodin Borivoj Kunadra opet odlazio šuteći u pisarnu i kad se opet nije oprostio s njom običnim poljupcem, stala mu na put upravo na vratima.

„Borivoje, poljubac!“ rekla mu primoranim i usiljenim smiješkom.

„Što ti je stalo za njega“, odgovorio je sav zbunjen, ustavivši se i porumenivši od same zabune, kao nekad ona pred petnaest godina, kad se radilo o prvom poljupcu.

„No?“ silila ga, „moram li možda da molim?“

„Mani me se“, polako mahao je glavom ne znajući, kako bi se u srdžbi vladao.

„Borivoje, no, ne srdi se! Predomislila sam se; čemu da ne ideš na tako nedužnu zabavu, idi, idi!“

„Sve je dobro“, slabo se branio, „a što s novcima?“

„Ta ne će nestati pol svijeta, a zabavljat ćeš se, samo idi, s moje ti strane prosto.

„Ne mogu više, sad je kasno, sutra su već svatovi!“ Ako pišeš odmah, još danas, list će stići onamo tek sutra na večer; onda bi tek mogli poslati konje do Votica. A kad bi ja tek onamo stigao? Tek noću nakon svatova!

„Pa što“, zamislila se malo, „možda se to dade urediti nekako drukčije, idi.“

„To je već nemoguće! Ne mogu, ne mogu nikamo!“

„A ipak možda možeš —“

„Mani se!“ odlučno joj odgovorio. Zatim zašumjelo je kao plašljivi cjelov i vrata su zalupila.

„Tako“, odlanula je gospodja pristavova, „sad je dobro. Tako sam htjela. Ne srdiš se i ostat ćeš s nama kod kuće!“

Gospodin Kunadra otišao je od kuće s čvrstom odlukom, da ne će ići. „Dobro je“, govorio je srdito u bradu, „sad me opet sili, kad vidi, da se srdim, a baš ne ću ići, ne i ne!“

Pri tom je stalno ustrajao skoro puna dva sata, to je upravo tako dugo, dok je bio u uredu. A kad je ostavio samo za čas pero, već se opet zamislio o tim prokletim svatovima. Sjetio se, kako bi se ondje sastao sa starom majkom, s braćom i sestrama,, koje već vrlo dugo vidio nije, i da bi se pozabavio sa starim prijateljima i drugovima iz mladih dana. Sve ih je vidio u duhu za stolovima, punim zdjela, tanjira i čaša, i srce mu zaželjelo, da sjedi medju njima. Vidio je vrpce i ružmarin za njihovim šeširima i na oglavnicima hitnjih konja; glazba svira, omladina podcikuje, neko se smije i pjeva, smješka, rumeni . . .

„Eh što, žena ima pravo, možda bi se ipak dalo urediti na neki način“, ponavljao je u duhu i metnuvši pred sebe veliki zemljovid Češke, koji je visio na zidu, mjerio je, računao i kombinirao.

Gospodja pristavova umalo da se nije onesvijestila, kad joj muž u podne ražarena lica još s vrata priopćio, da će ipak poći. Nije je toliko iznenadilo to, što je opet promijenio svoju odluku, tom je već bila navikla, već zato, što joj se nacrt, tako dobro zasnovan i promišljen, izjalovio tako nekršćanski.

„Slušam te i otići ću!“ oglasio se hrabro.

„A imaš li dopust?“

„Imam.“

„A kako s novcima?“

„Ta ne će stati pol svijeta —“

„Ali stići ćeš onamo noću —“

„I to —“

„A što ćeš onda?“

„Ne ću ići s Franjinom željeznicom do Votica, već jamačno sa zapadnom do Přibrama. Odakle do Nečine, rodnog kraja nevjeste, treba samo tri sata, a odatle lako ću stići do njih i — iznenadit ću ih baš kod objeda. Čudit će se! Što veliš na to?“

Gospodja pristavica imala bi mnogo tomu da rekne, ali ne će, da se opire; radi tog ostala je kod svog zadnjeg: pa idi. Ipak nije zvučalo tako odlučno i prijazno, a gospodin Kunadra još to nije ni primjetio i vrlo dobro raspoložen spremao je putni kovčeg.

I za čudo, dobra volja ni onda ga nije ostavila, kad mu ona odbrojala petnaest lijepih, novih forinti s mnogim uzdahom i s mnogom poukom, kako mora štedjeti i kako mora imati na umu, da Bedrih nema zimskog kaputića ni cipela, Vratislav šešira ni hlačica, Ružica oprave, a ona skoro ništa, tako da se stidi, da govori o tome.

Maglovito jesenje jutro. Gospodin Borivoj Kunadra stišće se u kutu željezničkih kola; zima mu u cijelom tijelu, a vlak ga nosi dalje i dalje od toploga domaćeg ognjišta. Dakle ipak ide! Plaho njegovo oko plašljivo gleda, a dobroćudan njegov izraz tako je pun umornosti i neugod-

nosti, kao da ide na pogreb a ne u svatove. Čas je gladio rijetku bradu, sad je bez cilja gledao van u gustu maglu, a po glavi umornoj od vožnje roji mu se sijaset teških misli. Tako mu čudno u srcu! Dok je sjedio u pisarni, naslikao bi taj put najjasnijim bojama i mnogo bi trpio, da ih se očuva. A sada kad ide, zaista već ide, opet ga more razne misli i bojazni i opet premišlja, ne bi li bilo možda pametnije, da je poslušao i ostao kod kuće. Skoro mu već žao za onima, koje je ostavio kod kuće, i ne osjeća nikakove želje prema onima, kojima ide. A u duhu računa sa ženom, što će nepotrebno da potroši, a opet i opet padaju mu na um njezine riječi: što je takva svadba? A on se već naučio, da radi samo po njezinim riječima, da se pokori samo njezinu savjetu i da misli samo onako, kako ona misli, da mu se uvijek činila svaka njegova misao, šta više i samostalan čin, ako je uopće moglo do toga da dodje, nepristojnim ili nepametnim! Jadni Kunadra!

U Zdicama, gdje je morao da izadje i da čeka četvrt sata, da podje vlakom prema Přibramu, već se počela da radjà u njegovoj glavi misao, ne bili bilo dobro da ovdje čeka, dok ne podje vlak u Prag, i da se opet vrati kući svojim milima, koji su ga pustili tako teško. A jer ni u Zdicama ne traje četvrt sata cijelo po-podne, razumije se, da gospodin Kunadra nikako nije mogao da bude na čisto sa svojom odlukom. Dodajem, da je stigao do Přibrama.

Sreća mu bila sklona. Bješe nedjeljni sajam. Odmah „kod krune“ saznao je od prvog sluge, da ima ondje kola, kakva bi mu trebala; to ga ohrabrilo za dalje putovanje. Brzo se prikazao gospodaru kola. I raspreo je ovaj razgovor:

„Dakle milostivi bi gospodin, recimo, rado do Nečine?“

„Jest.“

„No, ja idem još dalje i rado ću, recimo, povesti gospodina sobom.“

„A kad ćete krenuti? Ja idem k Šulu na ručak. Istom se danas udaje kći, koju uzima moj brat, i rad sam da stignem onamo u pravo doba.“

„Ah, Šula, recimo, poznam dobro, a gospodin je brat mladoženjin? No, veseli me. Ne brinite se ni za što! Za dva smo sata ondje. A kako da ne? recimo, dva konja i prazna kola? Idem po kočijaša —“

„A gdje je?“

„Dovezao je amo na trg par posuda sa šljivama. Već su prodane i već ih istovaruju. Onda ćemo malko, recimo, nahraniti konje a za tim krenut ćemo.“

„A što imam da platim?“

„Ah, što da platite? Što da platite, ne će mnogo stajati. Veoma jeftino! Kočijašu dat ćete pedeset novčića i platit ćete mu, recimo, nešto ovdje za ručak.“

Pogodili se. Za pol sata stigao je kočijaš s kolima i dao je malo konjima da jedu. Zadovoljno je pogledao putnika, primio je pet groša, i naručio je nešto jela i pića.

Od tog časa trpio je gospodin Kunadra muke kao u očistilištu. Skoro da nije prestao vaditi sat iz džepa, da ide u blatno dvorište i da računa,

koliko će ga stati, prije nego ode od te „krune“. A mir gospodarev bio je zaista vrijedan čudjenja.

„No, što je, Franjo?“ neprestano zapitkivao je vozača. A Franjo, koji je imao u želucu „nešto jela“ i u ustima porculanastu lulu, jedva je okrenuo glavu: „Imaju još zobi“ i pušio dalje.

Kroz četvrt sata ohrabrio se gospodin Kunadra, da ga opet potjera.

„Ne brinite se, milostivi gospodine“, dodao je Franjo, „imamo dosta vremena!“ I ispivši treću kositrenu posudu, okrenuo je uz značajni štropot prema gostioničaru, koji je sjedio nešto podalje. Ponovo mu natočio. Gospodar je mirno pušio i pijuckao, jer je bilo toplo i jer je znao, da ga ništa koštati ne će, a i gospodin Kunadra je pušio i jeo, a samo za to, da rastjera svoje brige i da se riješi tereta svojeg.

„No, hoćemo li?“ opet ga opomenuo kroz četvrt sata.

„Još ću da napojim konje i onda ću ih zapregnuti“, tješio ga Franjo. Na to se ražalostio gospodin Kunadra i Franjo se pobrinuo jamačno od same dobrote, da ga što više utješi. Tako se to zatezalo, da su upregli tek oko pola jedan.

Gospodin Kunadra plaćao je tužnim srcem za Franju „bagatelu“ u iznosu jedne forinte i deset novčića.

Metnuo je pod njega nekoliko snopića slame straga, da sjedi dobro i na mekom, Franjo je zapregnuo konje, gospodin Kunadra duboko je uzdanuo i otišli su.

„Prrr —“ najednom oglasio se gospodar pred dućanom nekog trgovca željezom u prvoj ulici. „Moram uzeti još nešto željeza za Lebenharta.“

Sišao je s kola, otišao je u dućan, ogledao je željezo, zapitkivao je za ovo i ono, i napokon ga složio na kola.

Gospodin Kunadra morao je da ustane i da čeka. Tim su ga pomakli nešto na stranu; jedva bješe još mjesta za kovčeg.

„Dalje“, zapovijedio je zatim gospodar i otišao je prema kolima. Stigli su pred drugi dućan.

„Čekaj, moram za načelnika da kupim par potrebnih stvari za blagoslov!“

Otišao je u dućan i ponovno je iskušavao strpljivost gospodina Kunadre. Napokon počeo je šegrt da nosi: šešire, šećer, rpu različitih zamotaka i nekoliko modela za kolače. Naš putnik bio je tako opkoljen, da se jedva snaći mogao.

A da se dovrši mjera tih odvratnosti, slijedilo je treće zaustavljenje. Gospodar kupio je za sebe: mnogo soli, nekoliko vrpci i lančića, vreću bijela brašna i nekoliko lonaca.

Poslije tih novih „obveza“ bilo još gore. Zaista ne bješe više prostora za sve stvari, i zato je morao gospodin Kunadra primiti u naručje najfinije izmedju njih, i to tri litrena lonca, koji su zazvučali, ako se i najmanje dotakli jedan drugog.

„I tomu vele prazna kola“, dodao je glasno.

Tako su se izvukli iz Přibrama i vukli se do vrha „Nove gostione.“

Bila je studen u mjesecu listopadu, maglovito, mračno i hladno. Oštar sjeverozapadnjak tjerao mu u lice sitnu kišu i točkovi kola upadali

su u blato. Cesta je još kratka. Još se nešto dalo po „carskoj cesti“ a kad su iza Dubna krenuli prema Višnovi poljskim putem, ta vožnja bila je puna briga i tereta.

Kola se naginjala sad lijevo, sad desno i upadala u glib, a gospodin Kumadra se radi tog s umorenim tijelom ljuljao sad lijevo, sad desno, sad

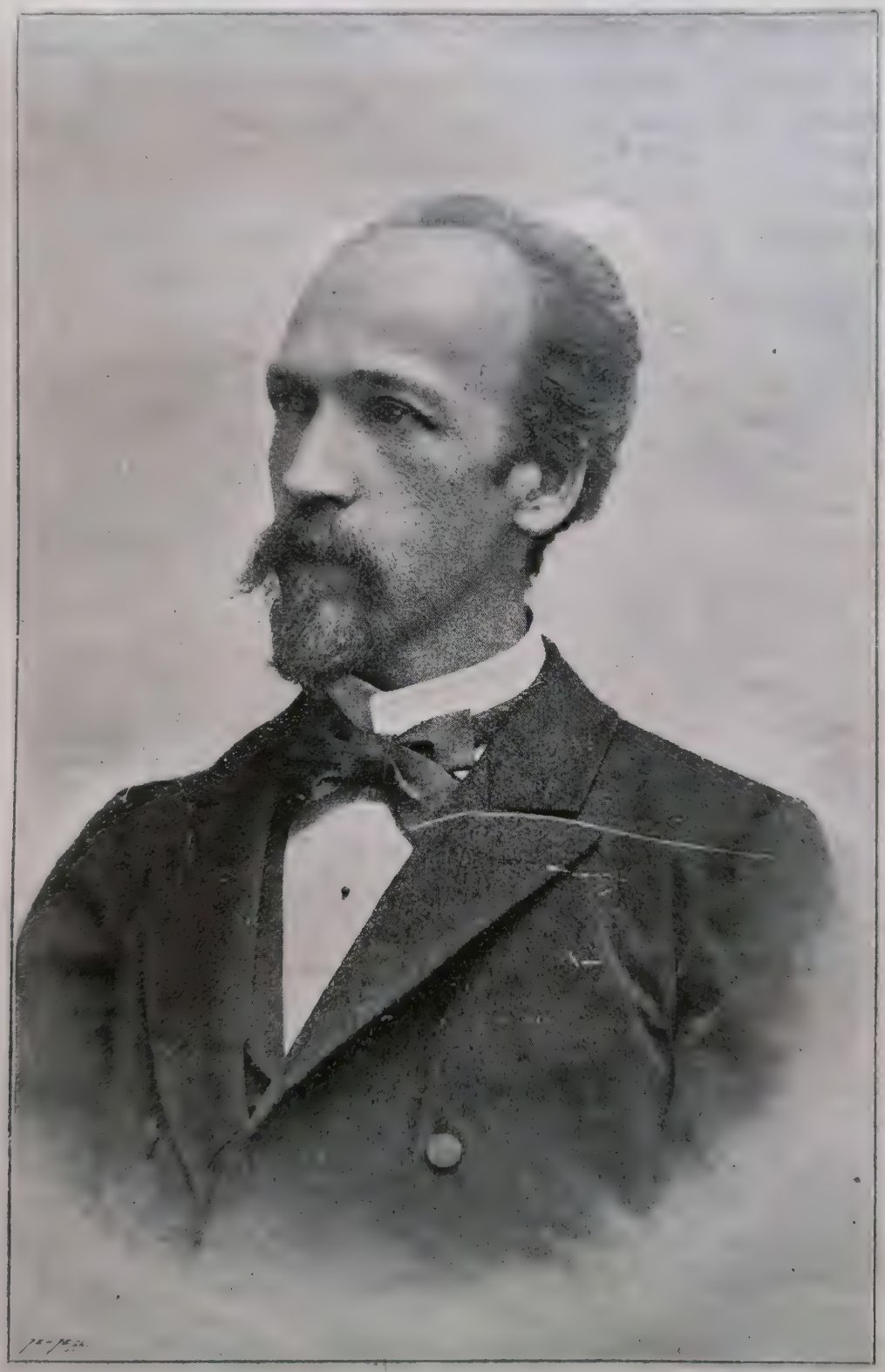

DR. GJURO ARNOLD.

naprijed sad opet natrag. Noge su mu odrvenile, tako da nije mogao s njima ni da makne, ledja već nije osjećao od mnogog ljuljanja. U kiselo lice duvao mu vjetar a kiša ga udarala, a u tamne, suzne oči dolazio mu dim iz lule spreda, od gazde i Franje.

Veselo putovanje! Konji se ustavili. Bjehu dvije mrcine, koje nijesu htjele dalje, i primali su udarce Franjina biča s vrlo velikom strpljivošću. Osobito desni konj. I Franju je to uzrujalo nekoliko puta.

„Prama!“ uskliknuo je i udario, da je zrakom zazvučalo po njezinoj grivi, a draga „Prama“ jedva je okrenula glavu i nastavila je dalje mirno svojim polakim korakom.

„Lijepo idete“, mrmljao je straga gospodin Kunadra. Napokon pred Višnovom ipak su nešto „poletjeli“. Išli su niz brijeg i natovarena kola svojom težinom tjerala su konje brže. Pramu su dugo udarali straga, prije nego je počela da kasa; konačno se ipak razmahala.

Lijepo je štropotalo i veselo škripalo, nagibalo se sad lijevo, sad desno, čas gore, čas opet dolje; gospodin Kunadra odskakivao je i ljuljao se sad amo, sad tamo, kako je već morao, a najednom ču prasak . . . . .

Prvi lijevi točak udario je o kamen i sav se razletio, kola su prednjim dijelom pala na zemlju, čudnovato, da gospodar i Franjo nijesu razbili lubanju a gospodin Kunadra zaletio se preko lonaca glavom u gospodarev kožuh.

„Taj prokleti, recimo prokleti . . . život“, tužio se gospodar. „Do hiljadu vragova“, pomagao mu gospodin Kunadra, gledajući žalosno na ostatke povjerene mu glinene robe, a kad je ustao, da sidje s kola, pali mu crepovi pred noge.

„Do hiljadu vragova!“ ponavljao je ogorčen stojeći sav ukočen u nagnutim kolima i držeći u smrznutim, crvenim rukama, jedino, što je sačuvao: dva žuta držala . . .

Nije moguće opisati, u kakovom se duševnom stanju nalazio pol sata, prije nego je Franjo posudio u selu točak i polugu i prije nego su s istom podigli kola, da su mogli metnuti točak na osovinu. I gospodaru nimalo nije godio taj dogodjaj. Mučao je kao pravi sjeverni medjed, kad je bacao crijepove lonaca u jarak kraj ceste i metao slomljen točak u kola.

Kad je napokon bilo sve pripravljeno koliko toliko, morao je da sjedne straga, jer je gospodin Kunadra odlučio, da sjedne sprijeda s Franjom. A jamačno ne bez uzroka. Mislio je naime, da mu ne će biti samo zgodnije sjedjeti, nego da će ga i lakše moći potjerati k bržoj i uspješnijoj vožnji. A da ne bi naišao kod zadnjeg na kakav odpor, dobro je promislio. Još prije nego se odlučio da rekne: vozite, ponudio je gospodaru nekoliko dobrih smotaka iz zalihe, spremljene za najmilije u svatovima, a Franji je opet utisnuo par groša u žuljave ruke. I krenuli su.

Kola su polako drndala kao prije u Viborskim šumama. S mrcina se kao pušilo, a znoj nije manjkao.

„Prama“ vikao je Franjo.

„Prama“ pomagao mu gospodin Kunadra. Ali uzalud. Uzeo je uzde sam u ruke i puckao je bičem nad glavama konja, ali „prama“ se na to ni osvrtala nije.

„Morate je ošinuti“, svetovao je Franjo; i tad ju štipao i trgao je kajase, što je jače mogao, i puckao bičem kraj glave i kraj nogu, ali prije je dosadilo njemu, nego kobili. Jedva je kretala glavom i plela lijeno sa svojim mršavim nogama, uvijek za cijeli korak zaostajući za svojom dru-

RAB.

garicom, koja je pošteno nastojala, da se ne bi sva kola zavalila gorje u blato. Vukla ih sama, „prama“ je učinila zgodnije i pustila je, da vuče sama.

To bješe lijepo! Gospodin Kunadra je resignirano dao uzde opet u vještije ruke, okretao se po oblačnom nebu i bilo mu žao, što nije bio kod vjenčanja bez sumnje, da ne će biti ni na ručku. Pa pošto onda i ide onamo? Bog ga zaveo!

Naskoro se trgnuo iz tih žalosnih misli. Po kraju čulo se sviranje klarineta a s njima kao za okladu sviranje trubalja, — a to ga sve podsjećalo na nekakovu polku. Šum i buka različitih glasova miješali se sa svirkom i gubili se odjekujući po mirnoj dolini.

„A što je to?“ skočio je teško iskušani gospodin pristav, gledajući napeto prema nedalekom selu, kojemu se približavali. Bješe Nečin, cilj njegova današnjeg putovanja.

„Za Boga!“ brzo se ražalostio, „da su to svatovi!“ Odvest će se još do bratova stana!

„I to, to“, govorili su oboje na kolima, „ta dobro poznamo starog Šula! Taj, dragoviću moj, ne bi držao svatove jedan dan! Najeli su se i idu u gostionicu, tako je! Ondje će plesati do zore i tek nakon zajutarka poći će k mladoženji —“

„Ne, ne!“ prigovarao je žalosno u nekakvoj nesrećnoj slutnji. „Stići će onamo pod noć i ondje će tek da plešu. Potjerajte samo, molim vas, potjerajte brzo, da i opet ne zaostanem.“

Franjo se dao nagovoriti, i procedura s mrcinama ponovno je otpočela „Prama!“ uskliknuo je jakim glasom, i naskoro počeše padati udarci.

Jadnica počela se okretati i mahati glavom, kao da samo muhe tjera, ali Franjo se rasrdio.

„Ti mrcino, zar za tebe baš ništa ne vrijedi moja riječ?“ Srdit vukao je kajase, bič je zviždao po zraku i počeo je, da udara mrcinu po glavi i mršavim nogama, a nakon toga po mršavim ledjima, da joj se vidjele pruge u svakom smjeru. Ali i ta lekcija je ipak pomogla. Letjeli su i nije dugo trajalo, kad su stigli u selo do prvih kuća.

Ali i opet zlo! Iz sela na protivnoj strani odlazio je čitav niz kola, napunjenih veselih svatova, koji su cikali, pjevali, mahali rupcima i bocama nad glavama, a kraj tog se čuli hici.

„Samo da smo stigli za deset časaka prije, bar bi mogao otići s njima“, milo je govorio gospodin Kunadra.

„Prokletstvo“, dodao je gospodar, „to je recimo, ali samo tiho —“

Pred kućom nevjestinih roditelja stajala je još rpica ljudi, koji su gledali za njima.

„Bi li ustavio? Hoćete li k njima?“

„Bože sačuvaj!“ odgovorio je gospodin Kunadra skoro plačući, „ta niko me ovdje ne pozna! A što bih ondje? Što bi mislili o meni?“

„Pa što ćete uraditi?“

„— Samo vozite dalje“, rekao je isprekidanim glasom, pogledao je na kraj, u koji je polazio s takvom željom, s takvim nadama i kamo je napokon dospio nakon tolikih žrtava i zaprjeka, i tužno je oborio glavu.

Kola se opet polako pomicala, sad mu već bilo svejedno. U glavi mu bilo mračno i pusto kao u toj tihoj pokrajini, koja se gubila u večernjim sjenama. Zadubio se u tako mračne misli, da nije imao više smisla ni za što oko sebe, šta više, skoro ni za ciku, koja je katkad odjeknula iz daljine.

Gospodar išao je samo do Vermerica. Ovdje je dakle morao konačno

NARODNA NOŠNJA NA KORDUNU.

s kola. Dali su mu kovčeg; bio je oderan i malo mokar, ali nije se na to ni osvrtao.

Kamo sada? palo mu na um, a nije promišljao o tom. Uopće je bio bez ikakve jasnije misli. Kao automat napustio je misao i išao je dalje cestom prema Zrubku. Odande se opet jasnije čula buka. Svatovi se

prevozili preko rijeke, a jer je bilo mnogo kola i jer je smjelo na splav samo po dvoje, trajalo je prevažanje dosta dugo. Činilo mu se, da će ih naskoro stići ondje. Naskoro, velim, a to znači, da je opet stigao prekasno. Uputio se, što je brže mogao, a stigavši sav u znoju do obale, morao je da tužno dozna, da je ipak stigao kasno. Splav sa zadnjim kolima vidio, ma da bješe već mrak, koji mu skrivao oči kao crn zastor. Vidjeli se ondje kao silhuete, svaki s nečim u ruci i s gudalom na ramenu ili pod pazuhom.

„Ah, svirajte mi ili ću vas pustiti na splavu prema Pragu!“ kričao je prevozač. I otpočeli su, kako su još mogli. Još su nekako mogli. Pijani brodar pjevao je s njima, gosti na kolima cikali su a oni, koji su već čekali na njih na drugoj strani u dvorištu gostione i ponovno pili, odgovarali su ijujukanjem i pjevanjem. Bio je čas opće raspojasanosti, veselja i buke, sve je bilo onako, kako je jadni gospodin Kunadra zamišljao kod kuće, samo što nije bio medju njima i što nije imao krila, da preleti k njima.

„Broo-oo-daru!“ vikao je, koliko je mogao, a oni ondje u onolikoj buci nijesu čuli njegov glas.

„Brodaru, brodaru!“ ponovno je napinjao suho grlo, — ali uzalud!

Sjeo je na kamen, bilo mu da zaplače, umoran do očaja.

Svatovi za nekoliko časaka opet su otišli iz gostionice. „O brate, brate“, zavapio je gospodin Kunadra, očajno mašući za njima rukama. Ali ipak ga nijesu čuli. Bio je sam ovdje.

Studen vjetar duvao je u njega i šumio je kroz požutjelo lišće starih lipa, stojeći kraj bijele crkvice za njim; lišće je padalo i šumjelo oko njega, a rijeka je zapljuskivala blatnim talasima pod njegovim nogama. Stresao se kao u groznici, zazeblo ga u svim udovima.

„Kraj je već“, rekao je sam u sebi „ne idem više onamo! A opet se stresao, jer se preplašio tih iznenadnih riječi. Otkud mu sad pale na um, kad je već skoro na cilju svoga puta? Počeo je da o njima razmišlja. Ako se preveze, za pol sata lako će biti u krugu svojih prijatelja, u svojem rodnom kraju, gdje bi ga privila na grudi tako rado njegova stara majka i braća i sestra; ali što će mu reći? javio se drugi glas, ne će li mu se smijati? ne će li biti cilj zabadanja, što dolazi poslije svadbe i kako će da rastumači, zašto nije otpisao pravovremeno, da je mogao stići u vrijeme i zgodno? Ne će li biti sramota, da prizna svu svoju neodlučnost? A čime, da se izgovori? Lagati ne zna i ne umije! Ah, šta sad da počne? Kako da odluči u zadnjem času?

Uzalud se muči. Tako gledajući u tamu, u tu crnu tminu tupo nastojeći, da se domisli nečem pametnom, ali to nije mogao, te je stajao neodlučan. Koliko ga razmišljanja i muke stalo, prije nego je otišao od kuće i iz svog ureda, da bi opet mogao da ugleda svoj prvi dom, a sad sjedi ovdje skoro na njegovu pragu i ne može, da se odluči, da ga prekorači! Da ima bar toliko snage, da se okrene od njega i da opet prodje! A on ne čini ništa. Samo sjedi ovdje za hladne noći i razmišlja, ne čuje i ne vidi, samo sjedi i stište ugrijanu glavu medju dlanove . . . Prokleta neodlučnost!

Napokon se ipak ganuo. Kao što se katkad javi iskra iz već mrtvog

MAKARSKA.

pepela, tako je njemu sunula u glavu bar jedna dobra misao. Uvidio je naime, da je skrajnje vrijeme, da učini nešto za riješnje iz svog žalosnog položaja. Ustao je i izravnao je ukočene udove. Već sam od sebe nije očekivao nikakav odlučan čin, radi čega se opet utekao običnoj jednostavnoj i smiješnoj manipulaciji.

„Da li će se vratiti ili ne? Desnom rukom uhvatio za najgornje dugme na dugom svojem kaputu i brzo je govorio: ići, vratiti se, ići, vratiti se; na zadnje došlo je: vratiti se.

Jadnik! Okrenuo se i okljevajući se spremao se za povratak. A tek što je koraknuo tri koraka, opet se ustavio. Što da uradi, da li da se tomu odmah i prviput pokori? To je ipak nemoguće. Pokušat će drugačije! Zvat će brodara. Ako ga čuje, znak je da ide, ako ga pak ne čuje, znači, da će se povratiti.

I ponovno je vikao: „Brodaru!“ a čas zatim još jednom: „Brodaru!“

Niko se nije odazvao, niko odgovorio. Samo se čuo izmedju lipa vjetar, ovdje ondje zašumio je pali list, a rijeka je polako tekla naprijed,

KRAPINA.

LJEPOTICA RUŽA U CVIJECU.

MALE PLESAČICE.

žuboreći sama sebi tužnu, uvijek istu svoju uspavanku. A svuda okolo njega prostirala je mrka noć svoja krila.

Gospodin Kunadra je duboko uzdanuo, još jednom bolno je pogledao na onu stranu, gdje bješe nekad njegova koljevka, okrenuo se i pošao je.

U obližnjim Voborama prenoćio je i drugi dan zarana polako pješice po blatu pošao je Přibram. Poslije podne stigao je onamo i nastanio se u svratištu „kod austrijskoga cara".

Bio je rad da još istog dana ode vlakom do Praga, a da li je mogao? Što bi mu rekli kod kuće, da je otišao tako brzo iz svatova? I što bi im rekao? da uopće bio nije? Vrlo bi mnogo škodio svojem ugledu Mora se dakle lagati. Htio ili ne htio. A još ne zna, hoće li se zabuniti? Da vrag sve odnese. A kući zaista ne mogu.

Crno salonsko odijelo u kovčegu bilo mu na smetnju. Frak mu skroz na skroz promočen finim vinom, kojeg je ponio sobom u dvije boce. Obje se razbile a jamačno onda, kad se slomio točak; od boca preostali su samo komadići stakla a od kaputa obična krpa. Kovčeg se morao da osuši a kaput morao je poslati krojaču.

Pri tom je dobio vremena za dalje razmišljanje i jadanje. Na sreću pribrajao se onom velikom broju ljudi, koji se nikad ne kaju radi svoje gluposti i nedaća, već uvijek zbace krivicu sa sebe na koga, ili na što drugo.

Gospodin Borivoj Kunadra imao je mnogo razloga, da jakim glasom zavapi nad sobom: Gospodine pristave, muže, oče, ti si glupak i ludjak! A on se samo tužio na „neumoljivu svoju sudbinu" i na onu „pramu" i na gluhog prevažača.

Drugog dana se tek spremio za odlazak. Ah toliki troškovi! Dobro, da je još uzeo sa sobom i sve svoje tajne prištednje, inače ne bi mogao kući i sastavljanje računa štedljivoj ženi moralo bi ga dovesti do očaja. U tom pogledu nije znala za „pardon" i zaista radije je volio, da je uz njega cijela komisija za škontraciju nego kod kuće samo ona.

Nije ni potrebno dodati, da tu noć uopće nije spavao i izmišljao je samo nacrte i sastavljao različite kombinacije, što i kako će da laže kod kuće. A zarana počeo je, da sprema sve, što mu bilo potrebno. Bilo mu vrlo teško! A konačno je ipak sve uredio po svojem najboljem znanju i iskustvu.

„Konobaru, što sam dužan?"

Konobar je izvadio pločicu i računao, a kad je konačno rekao svotu, ježila se kosa na glavi gospodinu Kunadri; a glavno je tek imalo da dodje,

„Morate mi se još pobrinuti za dva pečena pileta," zapovijedio je drhtavim glasom.

„— dva pileta", ponovio je suhoparnije konobar i dodao mirno običnu svratišnu svotu računu;

„par golubića"

„— par golubova", popravljao je konobar i pisao u račun svotu za par golubova;

„— pol guske", zapovijedao je gospodin Kunadra što dalje sve tiše

„— pol guske“, blebetao je za njim konobar i mirno je dodao dotičnu brojku;

„— i tanjir kolača“, više je izdanuo nego izrekao gospodin pristav.

„Još rpu kolača“, oglasio se konobar, „molim, vaše blagorodstvo, zapitat ću u kuhinji —“

BOSANSKI SVATOVI.

I otrčao je. Gospodin pristav za čas tro je oči, pred kojima mu titralo, a zatim opet čelo, koje mu se htjelo da raspukne. U to dotrčao je konobar, rekao je svotu, koja je već premašila njegov okrugli novac, a on je brojao forintu do forinte s uzdahom, koji je presenećivao svojom

dužinom i potresnom tugom, konačno se domislio još nečem. Doći u listopadu iz pokrajine a bez voća — to nikako ne ide! I otišao je te je kupio omot jabuka i krušaka a tek nakon tog pošao je na željeznicu.

Večer iza tog bila je u porodici gospodina Borivoja Kunadre prava pravcata slava. Bio je dočekan vrlo srdačno, i pitanje se za pitanjem redalo.

„Tako, što radi mamica? Kakva je mlada? Kakvu je opravu imala? Ko je bio kum, ko stari svat? Ko je bila djeveruša? Ko je sve bio prisutan, što ste radili, što govorili, gdje spavali? Je li brat dobio s njom dosta novaca? Koliko je jastuka donijela? Je li jako plakala? Koliko je kola bilo, koliko stolova bješe za objedom i što su sve jeli kod mlade a što kod mladoženje.

Jadni Kunadra! Na sve morao je da odgovara potanko, i za djecu, kojoj su takvi svatovi bili španjolsko selo, morao je još svakom posebno da tumači. To bješe previše, nijedna kaznena rasprava ne bi mogla biti groznija. Odgovarao je, pitao, tumačio, a kraj tog znojio se od straha i grozote, da se u čemu ne zabuni u tom velikom ukrštanju različitih pitanja.

Radje brzo razvezao donesene darove. „Ovo je od mamice, ovo je od brata, ono je dala nevjesta," tumačio je uzastopce. Djeca nijesu znala što bi prije pograbila. Pilećim batacima metali su kruške a golubiću kolače. Od svega su morali da dobiju a nijesu bili siti. —

„A otkud ta guska?" nenadano ga prekinula žena.

„Od austrijskog cara", otelo se nesrećniku, koji nije oklijevao s odgovorom.

„Od austrijskog cara?" —

Pocrvenio je kao puran; sva mu uha gorila. Djeca se smijala plješčući ručicama, ne znajući ni zašto, a gospodja pristavica u čudu zaboravila je da zatvori usta. Nije ju bilo lako osvjedočiti, da vele ondje u bratovom selu gostionici svratište „kod austrijskog cara".

Napokon došlo je deset sati i njegov spas. Legao je u svoj dragi, čedni krevet, ali ni u njemu danas nije mogao da zaspi. Sve te brige, koje je morao da podnese zadnjih dana, i sve laži, koje je danas morao da izgovori a još prije, da ih izmisli, teretile su njegova slaba ledja.

Ako bi zadremao, mučili ga i uznemirivali različiti strašni snovi; sad slaba „prama", sad polomljen točak, nabujala rijeka, konobari s računima metar dugim, Franjo sa strašnim bičem, sve ga to ponovno mučilo, sve mu to ponovno uzrujavalo uzrujane živce. Prevrtao se kao teško bolestan čovjek, glava mu gorila, katkad je zastenjao bolno.

U to se oglasila žena iz obližnje postelje povjerljivo, a ipak oštro: „Oče —"

„Što?"

„Odakle ona guska?"

„Daj mi mira, valjda sam već rekao."

„Od „cara austrijskog", rekao si."

„Ali molim te —"

„Ali šuti, ta mi stvar sumnjiva."

„Idi, idi, strašivice, što sve misliš?"

„Što mislim? Da si se zabunio —“

„Pusti me, molim te, da malo zaspim —“

„Pa spavaj, spavaj, ujutro ćemo govoriti. Je si li mi mnogo donio natrag od petnaest forinti?“ dodala je opet.

VELIKA TAJNA.

Gospodinu Kunadri pojavio se na čelu smrtni znoj, a nije mogao da odgovori.

„Dobro“, prošaptala je njegova bolja polovica, „ipak mi sutra ne smiješ ostati dužan odgovor.

„Ne ću“, uzdahnuo je“.

„— i prijateljima tvojim zahvalit ću se odmah sutra sama za njihove darove.“

Nesvijest je uhvatila gospodina Kunadru. Očajno se prevrnuo na drugu stranu. I ležao je otvorenih očiju buljeći u mrak, ni daha nije mogao da istisne iz grudiju, ležao je i premišljao, mučio se i patio do ranog jutra. —

A onda je morao u pisarnu. Tako očajan, umoran i izmučen još nikad nije bio kao tada. Putem je još razmišljao o teškoj ispovijedi, koja ga u podne čeka kod kuće, i strah mu skoro obamro uda, bilo mu hladno, glavu je jedva nosio, nogama je zapletao. A kraj tog je još računao u duhu, koliko ga stali nesrećni bratovi svatovi.

„O“, uzdisao je, „žena je imala pravo kao uvijek. Bedrih bi lako imao zimski kaput i cipele, Vratislav šešir i hlačice, Ružica cijelu opravu, ona ogrtač, a ja, stari magarac, mirnu savjest i novac! A gdje sad, da uzmem sve to? —“

„Milostivi gospodine, izvolite izabrati! Imam svježe i lijepe —“

Gospodin Kunadra poplašen digao je glavu prema babi, koja mu nudila na trgu svoje velike vijence i cvijeće. Kad ga oslovila prva, silile su ga redom i sve ostale, kraj kojih je morao da ide.

„Bože moj, a ko mi je umro?“ pograbio se gospodin Kunadra za glavu; i trajalo je prilično dugo, prije nego se sav neispavan i veoma uzrujan kao što je bio, povratio i osjetio, da mu je lice upravo takovo, kao da mu u vječnost otišla cijela porodica. Htio se tomu da nasmije, a nije mogao. —

„Vražji dečko“, progundrao je izgubivši se u labirintu svojih nestalnih misli, „svemu je on kriv! Zašto se ženio takav gizdelin? I ako se ženio, zašto mi pisao o tome? A kada je pisao, zašto se pismo izgubilo nije? Izgubi ih se na tisuće —“

Kad je nakon dvanaest sati opet išao iz ureda, nije bio više tako uzrujan. U velikom službenom poslu zaboravio je nešto na svoje lične brige; neke mu se kao savjesnom činovniku u poslu posve izgubile iz glave, a kraj tog imao je već i sastavljen i dogotovljen potpun račun, po kojem mu ostalo od primljenih petnaest forinti cijelih sedam, te je išao mnogo slobodnije i veselije kući.

Kod kuće ga nenadano čekao kazališni prizor. Na stolu sandučić, u njemu svakovrsna pečena perad i rpa velika kolača sa šljivama, a kraj svega toga njegova draga polovica sa zaplakanim licem.

„A što je to?“ izrazio je skromno svoje začudjenje gospodin Kunadra.

„A što je to? — evo čitaj!“

Dobio je upravo pod nos izazovno mu predani list i čitao je:

„Dragi prijatelji!

Jer niko od vas nije nam došao u svatove, šaljemo vam — vam —“

Dalje nije mogao. Počelo mu se mračiti pred očima, gledao je u kobni list, a nije mogao da čita, a nije se usudio da podigne oči s njega da pogleda nju, koja je postala božjom i njegovom voljom njegova žena i koja je stajala pred njim s licem velikog inkvizitora.

„No, što ćeš reći na to, uzorni gospodine muže!“ govorila je slobodno i odmjereno, naglašujući posebno svaki slog.

A gospodin muž ni rječce nije rekao.

„A gdje je bio gospodin pristav, kad nije bio ni kod kuće, ni u svatovima?“

Gospodin pristav opet je šutao.

„A što si radio cijela tri dana i — cijele dvije noći?“ govorila mu sve jače i strasnije.

Stajao je mirno kao gluhonjem . . .

„Ti bezbožniče“, dobacila mu do srca dirljivo, „ti lažo, ti varalice, ti, ti — —“ Grčevit plač je gušio i isprekidao dalje riječi. Tako samo slagati, tako prevariti, pravu svoju ženu, dvije noći, u tim godinama, za svu moju dobrotu, i ti, ti Kunadro. Radi li tako još kakav vjeran muž i otac troje djece? Sramota, stidi se, gubi mi se ispred očiju, ne ću da te vidim, ne ću i ne ću — — —“

. . . Jadni gospodin Kunadra zaista je otišao: ništa mudrije mu nije palo na um.

Išao je i razmišljao, da li da se udavi, ubije, otruje ili objesi. Kroz sav život nije doživio tako što.

A u grob mu se ipak još nije htjelo. I zamislio se i odlučio se nakon dugog lutanja, da se pokoran opet povrati kući i da moli oproštenje.

Pošto je kao iskusan činovnik znao, da je dobro opremiti svaku molbu s dokazanim prilozima, napravio je isto takovu.

Kad je došao na večer, da se ispovijedi o svemu pokorno i iskreno i kad je obavio u katekizmu propisanu pokoru, nije zaboravio, da priloži lijep ogrtač s crvenom podstavom, koja se iz daleka krasno svijetlila.

Gospodja pristavica pregledala je dugo s očima pravog suca molbu, ogledajući se na njegovo dobro lice, i dobro je pregledala dotični prilog, krasne cvjetiće, prije nego mu povjerovala.

„To je svakako ljubazan čin“, radovala se u duhu, „a što da ga u nedjelu na večer objesim „kod Brejške“ na čaval, s baršunom lijepo van?“

ERNESTO VITEZ CAMMAROTA.

A dobro joj srce poskočilo i brzo reklo, da je njezin taj čovjek i da nije toliko kriv . . .

Odmah za tim slijedilo je oproštenje svih grijeha i odrješenje.

„Ali, Borivoje, poljubac!“ zadovoljna viknula je, milo se smijeći, I ne čekajući, da se odluči na to, zagrlila je nesrećnika tako iskreno i pritisnula je svoje bujne usnice tako vruće na njegove, da nije mogao da dane. —

I taj poljubac poslije tolikih gorkih trenutaka bio je za njega zaista ključ slatkom izvoru porodične sreće i zadovoljstva, bio mu otkup, plaća i zadovoljstvo — a što i to pomaže? — bio je tako skupo plaćen, da mu nije osobito godio.

Bijednik je taj Kunadra! Do smrti veli, da ne će ići nikom u svatove!

USPOMENE.

Spjevao M. CRNKO (Petrovaradin).

Umire svjetlo kao zimnje sunce,
Dogara spomen na zanos i sreću,
A hram već davno opustio bijeli,
Ja na te slike ni misliti ne ću.

Večeri tihe nisko gorom lete,
Daleko tamo pruža im se sjena,
Svježina hlada obavija zenit,
A starka zemlja žmuri kao snena.

Da pridjem k tebi, da zatajim sebe,
Bi'l našo jošte mjesto mojih žrtvi,
I onaj oltar na kom tamjan palih,
Andjele one, što su sada mrtvi?

Carevala je u sunčanoj zemlji
Na obalama divnog onog mora,
Gdje uvijek cvijeće lotosovo cvate
I nježne mirte i šume lovora.

Dvori joj sjali u gorućem zlatu,
Svud mladost, raskoš, proljeće, napitak —
Ko guste magle kad iščeznu s vida
Rasplinuo se i taj sjajni bitak.

Da pridjem k tebi i da te zapitam . . .
Al čemu budit uspomene blijede,
Kad prošlost krije kamenito stijenje,
Pod kojim mi se topli dasi lede.

FRAGMENTI IZ DNEVNIKA NESREĆNOG MLADIĆA.

Napisao USKOČKI GUSLAR (Zagreb).

Kod prijatelja nadjoh zabačenu knjigu punu prašine i zamolih ga, da mi je posudi. On je već zaboravio na nju, pak mi je pokloni. Bio je to dnevnik nesrećnog mladića. Svidio mi se, pak evo htio bih da izvadim iz njega nekoliko fragmenata, jer mi se čine zgodnim za naš mladi svijet. Neka taj vidi, kako često pogibaju mladi sanjari, koji se osjećaju nešto više od nas običnih ljudi.

Evo ih:

O, draga mladosti, o zvijezdo lijepa! Je li te ičije pero opisalo u čitavoj tvojoj ljepoti i ljupkosti? Je li itko od ljudi razmišljao o tebi, o tvojoj nevinosti, o tvome djevičanstvu? Sjećam se prvoga proljeća, kad sam počeo shvaćati i razumijevati, kad sam kao nejako čedo znao razabirati, što je lijepo i dobro, što je ružno i zlo. Poslaše me, da tjeram s pastirima staru rumenku. Onoga veselja, one sreće nijesam više nikada u grudima osjećao. Prvo i nepomućeno veselje medju pastirima! Žarko sunce milo mi se smješkalo iza onih grimiznih oblačića, koji su se križali po plavom nebu poput mladih jaganjaca po zelenoj drazi. Ja sam tjerao veseo svoju rumenku kroz gaj, u kome se odrazivalo moje veselje i nevina mladost. Sa svake grane, iz svakoga grmečka pozdravljale su me male ptice pjevajući himnu novoj proljeti i mojoj mladosti. Ja sam slušao i smijao se njihovome skakutanju, trčao za svakom, da je uhvatim. Čudio sam se, što su bježale. Nijesam znao, da se boje ljudi. Sad ih razumijem, jer se i ja mnogih bojim . . . .

Pastiri su pjevali, a iz daljine zvečao je čarobni rog. Ja sam ga slušao i pitao pastire: „Tko je taj, što svira?“ Nijesu mi znali reći. Od onoga dana često sam slušao rog i pitao za umjetnika, koji je očarao moju mladu nevinu dušu.

* * *

Jednoga dneva, kad je sunce lagano silazilo na zapad i zlatne zrake odbijalo u malom potočiću, oko kojega su se igrali mladi — poput snijega bijeli — jaganjci, slušao sam opet divnu melodiju. Ja sam već zaboravio na one slatke glasove pune melankolije i čežnje za nečim dalekim . . . . .

Oh, kad bih bio znao skladati! Kad bih imao dušu Bethowenovu ili fantaziju Chopinovu, ja bih se sjetio pjesme i stvorio bih glazbu vječne čežnje, u koju bih ulio sve čare drage mladosti. To bi bila pjesma nad pjesmama, pjesma, kakve nije još čuo ljudski rod.

Sumrak je već lagano silazio nad tihu dolinu. Pastiri su skupljali bijela stada i tjerali ih kući, a ja sam stao pokraj tiha žala i slušao čarobne glasove, što su milo romonili u večernji sumrak. Dovijeka bih bio slušao ovu pjesmu.! Potočić je žuborio tiho, pospano, stada su mučala, a čarobni glas gubio se poput mojih nevinih misli negdje daleko iza onih gora . . . . .

Ni tada nijesam doznao za umjetnika čarobnoga roga. Sad znadem· Bila je to mladost, što je šetala livadama i šumama uz proljetne vode, Nitko je nije mogao vidjeti. O, da sam onda znao štogod o njoj, pošao bih za glasom njezina roga i zamolio, da mi se ukaže, da me povede u svoje djulistene, u svoje zlatne dvore. Nije to dala sudba, koja me je odsudila na muke i patnje kroz ovaj kratki život.

Još sam poslije toga često slušao taj rog i pitao ljude. Možda su znali, ali nijesu htijeli reći.

* * *

Odrastao sam, i poslaše me u školu. Počeli su me učiti knjige. O te knjige odniješe moju nevinost, istjeraše iz duše nevinu misao o dalekim' zvjezdama, o vječnoj sreći i raju. Veseliji sam bio, dok nijesam prekoračio školskoga praga. Zadovoljniji sam bio,, dok nijesam počeo čitati knjiga. O, vi srećni prijatelji mladih dneva! Ne znate čitati, a veseli ste, nemate mnogo, a zadovoljni ste. Ja sam čitao i upoznao svijet. Nijesam u knjigama našao, što sam imao bez njih. One su me otjerale od rodnoga doma, od milih majčinih grudi. Uzele su mi ono veselje, što sam ga imao prvih dana drage mladosti. Oh, ti ljudi uzeli bi mi i srce, kad bi ga mogli izvaditi iz grudi!

* * *

Dali su mi učenije knjige, a ja sam ih čitao i sve više se odaljivao od onoga prvoga života. Držeći se tih knjiga, išao sam u posjete i na zabavė. Sa prvim pohodima počinje moja tužna istorija.

Dotle me je ispratila mladost suznim očima, jer dalje nije mogla da me prati u svijet strasti i zloća. Ona je nevina i čista poput ljiljana u polju, a mene su knjige odvratile od nje. Ja sam je ostavio na žalu bijesnoga mora i zaplovio u nepreglednu pučinu na ladji života. Ona je tugovala i zvala me poput Arijadne, koju je ostavio Tezej samu na obali. Htio sam se vratiti k njoj, ali nijesam mogao, jer me valovi naniješe na struju, koja me je nosila daleko uz burni šum mora. Nijesam je mogao više čuti, tek iz daljine vidio sam, kako je rukama mahala i zvala me. More je bješnjelo, mladost je plakala.....

* * *

Došao sam u zemlju, gdje je živio drugi svijet. Mjesto onih malih kućica gledao sam velike palače okićene cvijećem. Gledao sam lijepe gospe u svilenim odjećama, mlade djeve andjeoske ljepote.

Po krasnom parku šetali su ljudi sa cilindrima i bijelim rukavicama. Na povišenom mjestu svirala je glazba, a po taktu koracale su mlade djeve i sitnim nožicama poskakivale, smiješeći se svojim kavalirima. Svaka je imala pune grudi ruža, što joj je darovao njezin dragi.

Opazio sam jednu samu, što je stajala na kraju. Na grudima imala je plavu ružu. Bila je vitka poput tanane jele u šumi. Imala je duge vlasi koje su se spuštale niz ramena kao teška kineska svila. Iz modrih očiju sjala je njezina čista duša, i neka duboka čežnja gledala je iz njih. Htio

sam pobjeći nekamo daleko od svijeta, da sanjam o skladnim crtama njezina crvenoga lica, o plavim očima i dugoj kosi. Uto joj se pridružio moj prijatelj i razgovarao s njom. Bio je to njezin rodjak. Pozdravih ga i on me prikaže njoj.

Bio sam sramežljiv i šutio, a na njezine upite tiho odgovarao. Ona me je začarala, — ja sam bio u nju zaljubljen. Nijesam mogao mirno spavati, uvijek mi je bila pred očima. Nijesam znao, što je to i uzeo sam knjige. To je ljubav, čitao sam. O, vi knjige, što sve ne znate. Hvala vama Ja ću joj reći poput onoga mladića: „Gospodjice, ja vas ljubim!“

Mnogo puta htio sam joj reći, ali nekako nijesam mogao. Prolazili su dani u lijepoj zabavi u onom parku, a ja nijesam mogao, da joj rečem ono čuvstvo.

* * *

I došla je jesen. Šareno cvijeće počelo je venuti, parkovi su sve više i više gubili svoj proljetni čar. I ona nije htjela više tamo boraviti. Rekla je, da ide doma. O, ja sam čeznuo, da znam, gdje je njezin dom. Kako lijepo mora biti tamo, gdje ona boravi! Tamo vlada vječna proljet i cvate lotosovo cvijeće, tamo pjevaju rajske ptice i slave nju: kraljicu mladosti, kraljicu ljepote.

Svi smo je molili, da još ostane, a ona nije htjela. Plakalo je cvijeće, suzile su tamne noći za svojom kraljicom; a ona je ostala kod riječi. Gledala je svakog jutra suze po blijedom cvijeću, što su ih isplakale noći; a ona je ipak otišla. Ja sam za njom plakao . . . Nijesam znao, da ima tako tvrdo srce. Cvijeće je od tuge umiralo, a ja sam pošao za njom u bijeli svijet . . . . .

Lutao sam krajevima nepoznatim i pitao ljude. Oni je nijesu poznavali, i jedni su me žalili, gledajući moju tugu, a drugi su me nazivali ludom . . . . .

* * *

Došao sam u dolinu tihu, kuda je hrlio potočić romoneći tužnu pjesmu o smrti, što je pomorila njegove drugove: bijele liljane i rumene ruže. Tamo ispod poveloga grma opazih jedan cvijetak, koji se borio sa smrću. Okolo su ležali njegovi drugovi blijedi, izmučeni od smrtne borbe, a on je za njima plakao . . . Htio sam ga uzeti na grudi, ali me molio, da ga ostavim, jer voli da pogine tu, gdje snivaju njegova braća. Ostavih ga, da počiva ondje, gdje je ugledao svijet, gdje je proveo najljepše dane svoje mladosti. Pomislih: hoće li i meni dati ljudi, da počivam na rodjenoj grudi uz prijatelje mladih dana?

Potočić je tiho plakao za cvijećem, a ja sam pošao dalje, da ne slušam bolne pjesme . . . . .

* * *

Stigoh u krasan grad. Lutajući širokim ulicama zamišljen u svoju mladost, opazih nju. Srce mi je drhtalo . . . Htio sam joj se pridružiti, ali nijesam mogao. Pošao sam za njom, ali tako, da me nije vidjela.

*

Oj, nesrećna li mene! Na kući, kamo je unišla, bio je fatalni broj 13. Pripovijedali su mi, da je taj broj nesrećan. Ja sam vjerovao i zaplakao sam sa zle kobi.

Udaljio sam se s nekim strahom i pošao da dalje tumaram ulicama velikoga grada. Iz daljine čuo sam glas milozvučne glazbe i pošao sam tamo.

U kavani vrtio se šarolik svijet, svirali su cigani uz bubnje i cimbale, a čepovi od šampanjca letjeli su o strop i natrag padali na polupijane glave. Gusti se dim — poput magle — povlačio ispod stropa. Cigani su svirali . . . . .

Gledao sam ga. Imao je crnu kosu kao noć, lice tamno kao večernji sumrak. Oči su mu zaiskrile, bile su crne pune bijesa, a onda su opet mirno gledale, nekamo kroz prozor, bile su kao čežnja za nečim davno izgubljenim.

Stiskao je violinu na grudi i povukao gudalom preko struna. Udario je živahan, bijesan d- akord, a za njim veseo pun a- dur. To je bila njegova mladost . . . . .

Daleko tamo iza onih gora rodila ga mati ciganka. To su bili glasovi njegove vesele mladosti. To je bio bijesan raskošan ples njegovih mladih ljeta.

Bila su krasna kao čarobno oko njegove matere, jasna kao žarko nebo nad ugarskom pustom. On je svirao pjesmu svoje mladosti . . . . .

Gusle su kipjele, grmjele, bolno klicale, zamirale . . . . .

Iz njih se odsijevala bjesnoća, ljubav i strast za onom lijepom Hatidžom, što ju je davno ljubio, ali su mu je oteli . . . . .

Gusle su grmjele, kipjele, zamirale, a onda tiho cvilile u mol- akordu kao da plaču za lijepom Hatidžom . . . . .

Tiho su drhtale strune pod njegovom rukom i plakale . . . . .

To su bili melankolični akordi, tuga za veselom, davnom mladošću . . . . .

On je odsvirao s družbom, okrenuo se u kut i zaplakao . . . . .

Ja sam ga razumio i vidio mu suzu, gdje je silazila niz tamno njegovo lice . . . . .

Čas kasnije svirao je na zahtjev gostiju veselu polku, ta on je cigan, on plače i pjeva.

Sad ga nijesam razumio i srdit jurnuo sam kroz vrata u tamnu noć iz one kavane, gdje su bjesnjele i plesale crne strasti . . . . .

Ležao sam u krevetu. Tko bi spavao iza onih ciganskih gusala! Slušao sam burne, tihe, sanljive i melankolične akorde ciganove violine, ja sam ga razumio . . . . .

Sjeo sam za stô i počeo sam pisati. Ja sam joj pisao, da je ljubim. U pismo sam stavio svu ljubav i tugu za njom. Pričao sam joj o ciganskim guslama, njegovoj mladosti i ljubavi.

Napisao sam joj priču njegovih gusala, jer i ja sam osjećao onakovu ljubav prema njoj . . . . .

Ovo pismo poslah pun nade, da će mi ljubav uzvratiti. Moja nada bila je velika kao nepregledno more, čvrsta kao gorske hridi.

* * *

Vani je sniježilo, vjetar je nemilo lupao o moje prozore, a ja sam u tihoj sobici čitao roman nesrećne ljubavi. U glavnom junaku romana gledao sam svoje bolove i tuge, ja sam ga zavolio.

Ljudi istih duševnih procesa najbližu su, jer isto osjećaju i proživljuju.

Čitao sam njegovo tužno pismo, ljubio je kao i ja.

Upravo, kad pročitah list, što mu je odgovorila, donese mi listonoša zamot. Bilo je njezino pismo.

Drhtavim rukama uzeh ga otvarati i ljubiti.

Otvorih, pročitah.

Izrugala mi se: „Život je borba za opstanak", zvečalo mi je tužno u ušima. Nijesam razumio ovih riječi i čitao sam dalje: „Vi ste sanjar . . To su ružičasti sni . . . . .

Klonuo sam . . . . U glavi mi je šumjelo. Slušao sam bijesne, tihe, sanljive i tužne glasove ciganske violine o lijepoj Hatidži.

Sad sam ga najbolje razumio, jer i ja sam imao lijepu mladost kao on. Ljubio sam lijepu djevojku, a sad evo preda mnom stoji: „Vi ste sanjar . . . . . To su ružičasti sni . . . . .

* * *

I ona je imala roditelje. Jednoga dana lutao sam opet po gradskim ulicama zamišljen u svoje jade i tuge.

Tamo izvan grada čuo sam glasove, koji su me sjećali na melankoličke zvukove ciganske violine . . . . .

Ja sam opet zaronio mišlju u svoju mladost i nesrećnu ljubav, žurio se, da stignem glazbu.

Velika povorka u crnini kretala je lagano prema brežuljku poput tamnih oblaka, kad se skupljaju, da izbace sav gnjev blagoga neba na griješnu zemlju. Svima je na licu odsijevala tuga, kao da i oni plaču za nečim izgubljenim . . . . .

Približio sam se kolima, koja su vukla dva crna konja. Tuga me slomila . . . Opazih nju iza kola zaplakanu. Stupala je tužna, snuždena — kao Nioba. —

Pokraj nje išla je njezina mati pod crnom koprenom, a iza njih svirala je glazba pun tuge Bethowenov „Totenmarsch".

Pitao sam ljude, čemu ona plače. Rekoše mi, da joj oca prate na groblje.

Ja sam je sa strane gledao. Crna koprena pokrivala je one plave oči i blijedo lice. Bujne kose spuštale su se niz ramena ispod koprene, te bi zadrhtale, kad bi zajecala, kao zlatne strune na harfi, kad ih dirne mladi sanjar, koji plače i tuži za nečim, što je davno izgubio . . . . .

Ja sam je gledao i činila mi se u onoj pozi kao andjeo tuge i bola.

Žalio sam je i htio sam da podijelim njezinu tugu, da ja uzmem veći dio, ali nijesam se usudio, da joj to rečem u onom času.

Stupao sam dalje s povorkom i osjećao veću tugu od svih, osim nje . . .

Makar mi je rekla, da sam sanjar, ja sam je volio, jer sam se mnogo i mnogo nadao . . . . .

Nije me opazila, a ja sam stojao kraj nje kod groba, kamo su joj spuštali oca.

Drhtala je i jecala gledajući u tamni grob, gdje će joj odsada počivati najmiliji stvor.

Gledao sam je, i činilo mi se, da gledam siroče, što plače na obali divljega mora, koje mu je progutalo zadnji dar velikoga dobročinitelja, i ja sam morao zaplakati . . . . .

Pogreb se svršio, ja sam joj izrazio svoje najtoplije saučešće, a ona mi je rekla tiho, žalosnim glasom, poput one violine: „Hvala!“

* * *

Prošlo je godinu dana od smrti njezina oca. Bio je dušni dan.

Ja sam koracao tužan i snužden uz brežuljak prema groblju.

Stigao sam gore u predvečerje. Stupio sam na groblje.

Lagani vjetrić pirio je tiho po snenom groblju . . . . .

Tiho su šuštile grančice žalosnih vrba, drhtalo je dugo palmino lišće, koje je čeznulo za žarkim, balzamnim, južnim podnebljem . . . . .

Tresao se bršljan i stiskao k tamnom zidu, kao da bi mu htio nešto potihance pričati, da ne čuju oni ljudi, što su klečali na grobovima svojih dragih.

Žarke zrake sunca sa zapada igrale su se sa zlatnim slovima velikih spomenika, pod kojima su snivali gavani, kao da im je htjelo reći: „Ovako ste se vi igrali s dukatima, a ova raja, što oko vas spava, tražila je od vas koru hljeba, al' joj nijeste dali. Nijeste je držali za ljude, a sad snivate skupa jedan uz drugoga!

Ujedno je obasjavalo željezne i drvene križeve, kao da je htjelo reći onima ispod njih: „Snivajte slatko, i oni, koji su vas prezirali i proganjali, spavaju ovdje kraj vas. Tješite se, da nijeste sada manji od njih tamo, kao onda, kad ste ovdje bili!

Sredinom groblja koracali su ljudi i nosili vijence, da kite grobove dragih pokojnika.

Tamo u sjeni čempresa klečala je ona i plakala . . . . .

Bila je tužna kao sama tuga, koju prate jadi i nevolje. Blijedo lice zakrila je rukama, a suze su kapale na grob njezine sreće . . . . .

Oko nje drhtale su svijećice, što ih je ona svojom rukom zapalila, kao sitne zvijezde, kad milo trepere za tihe ljetne noći.

Vjetrić je njihao tanke grančice vrba i čempresa, koje su drhtale kao strune, kad ih dira lagana umjetnička ruka.

Ja sam stao u blizini i tuga me shrvala. Bilo mi je kao da slušam pjesmu tihu, pjesmu vječnog bola.

Onaj čas trpio sam i ćutio možda više od nje same!

Nijesam mogao više ustrajati i ostavio sam groblje u večernji sumrak, da isplačem bolove . . . . .

* * *

Kasnije sam je često vidjao. Bila je vesela i s drugima se često zabavljala, a ja sam iz prikrajka gledao. Oko nje bilo je više mladih gospodičića, ona im je pričala o mladom sanjaru, koji joj dosadjuje fantastičnim listovima, a oni su se porugljivo smijali. S gradioznim kretnjama klanjali su joj se i odilazili s porugljivim smiješkom u uskoj, modernoj odjeći, glatkih i blijedih lica. To su bili reprezentanti-moderne dobi.

Gledajući to htio sam da sakupim sve sile, pa da se osvetim, da ih uništim, a nju da ugrabim i podjem daleko, gdje nema zlobe ni zavisti..

Ja bih to učinio, ali možda ona ne bi htjela poći sa mnom, možda me nije voljela.

Vidio sam, da nije bilo moguće boraviti u tome gradu i pošao sam daleko odanle.

* * *

Prošlo je dosta dugo, otkad je nijesam vidio. Već sam zaboravio na njezino lice i plave oči. Jednoć sam joj pisao o svojim patnjama i bolima u dalekoj tudjini.

Teško mi je bilo u tudjem svijetu bez dragih prijatelja, bez ičije pomoći.

Pošao sam stanovati u nisku kuću, nekud pod zemlju, jer sam bio u onom gradu jedan od bijednika .....

Čekao sam svako veče u tamnoj sobici na pomoć dobrih ljudi i punio svoj dnevnik svaki dan sve crnijim jadima .....

* * *

Vani je sniježilo i vjetar je silno udarao o moje prozore, a ja sam se stisnuo iznemogav od zime u krpe na uskoj postelji ..... Poštar mi je donio pismo. Sjećao sam se rukopisa, ona mi je pisala.

Otvarao sam pismo i nekako mi je bilo toplije, nada me nije ni sada ostavila.

Prevarih se. Bilo je kratko, bez srca: „Sanjajte i dalje, ludi sanjaru, o plavim ružama i zlatnim strunama, o raju i sreći na ovoj zemlji!

Ispod prozora zacvilio je vjetar tužno, a ja sam se sjetio ciganove violine i plakao za davno minulom mladošću .....

KUD ĆE ZLATO?

Spjevao N. HRVAT (Zagreb).

More bjesno na obalu skače
I podriva žalo od kamena,
I stoljetnu tako pjesmu plače
Nesmirene duše, srca strena!

A po moru ladja plovi smjela
Ponajdražeg zlata puna sva je,
Rodne bježi gradove i sela
A cilj skreta u daleke kraje!

A na žalu tamo neko plače,
A puk gleda pjenu oko ladje
I gdje more na obalu skače,
Ali nigdje pokoj si ne nadje!

Dok ostavi tudje, pusto žalo,
Vratit će se ladja noći treće,
Srce jadno, što si dočekalo,
Al se zlato tvoje nikad ne će;

ZAGREBAČKI JESENSKI ZBOR.

Napisao prof. MARKO PEROŠ. (Zagreb).

Zbor je izvedeno od zbrati i sabrati se. Na zbor se sastaju ljudi, da se o nečem posavjetuju ili dogovore. U Lici ali znači zbor po prilici isto, što i hram crkve ili prošćenje. Na takove se zborove sastaju ljudi hrpimice. Već je od davnine u običaju, da se na zboru nadju i ljudi trgovci i obrtnici, koji donose na prodaju svoju robu.

Slično je i u stranom svijetu osobito u Njemačkoj. Komu nisu poznate t. zv. Leipziger Handels Messen, prema kojima je uredjen i naš zagrebački jesenski zbor. Ondje su tri takova zbora. Jedan o novoj godini (od 3. do 16. siječnja), drugi o uskrsu (od bijele nedjelje daljne tri) a treći o Miholju, koji počima zadnje nedjelje u kolovozu a traje 3 tjedna. Ondje je takav zbor veliki sajam, veći i posjećeniji nego obični godišnji sajmovi. Prodaje se na malo i veliko: staklena, porculanska, kovinarska, kožarska, drvena i galanterijska roba, pak igračke, tkanine, pamuk, papir itd. Jednom riječi to je vrlo veliki sajam svakovrsnom robom. Onamo dolaze ljudi ne samo iz okolice, ne samo iz Njemačke nego i iz drugih i dalekih zemalja, dapače i sa drugih kontinenata. Ne može se izreći, od kakove je važnosti takav zbor za trgovinu i industriju toga grada i okolice. I oni, koji ne donose svoju robu na prodaju, to je barem šalju kao uzorke na izložbu, za koju je sagradjena posebna zgrada. Inače se kao i kod nas obdržavaju po svijetu zborovi uza crkvene svečanosti, te su se oko velikih crkava podigle velike trgovine. Uopće se zborovi uvadjaju u gradove, u kojima je slabiji promet i trgovina, da se onamo čim više navuče trgujući i kupujući svijet.

Pošto i kod nas u Hrvatskoj, napose u Zagrebu, stoji slabo sa trgogovinom i obrtom, to se i kod nas odlučiše i u društvo složiše neki ljudi, da uredjuju ovakove zborove, gdje bi bilo prilike poboljšanju toga lošeg stanja trgovine i obrta. I ove godine upriličiše zbor (treći). Uza sve pisanje, napor, znojenje i materijalni uspjeh (?) ne vjerujem, da ne požališe, što ga upriličiše. I ova je godina vrlo loša. Novac skup, prilike na Balkanu ne sredjene, a kod nas samo jad i zlo po svuda. Svuda samo životarenje, uzdisanje i izdisanje. Niti imamo što da prodamo,niti što da kupimo. Niti imamo, što da pokažemo niti čim da se podičimo. Ali zato ipak upriličismo zbor — sastanak, recimo, na čašicu vina ili piva. Ah te čašice flašice koliko se puta opetovaše, kolike li se izpraznište! Tu, tu su mogli gledati stranci, kakvi su Hrvati majstori.

A što smo imali drugog u zboru? Što? Izložbe, zabave kakove? Uz par domaćih iznimaka izložiše sve sami Česi (!), trgovci sa medičarskom robom, posudjem, granatima, strojevima, igračkama itd. Zar se nisu mogli pokazati domaći? Zar trgovac iz tako dalekoga svijeta mora i može k nama doći, da nam nosi ispred nosa naše pare? A mi samo jadikujemo, kako propadamo! Propadamo da, ali uz nerad i čašicu. Skrajnje je vrijeme, da se otrijeznimo, progledamo i da počnemo marljivo raditi — i moramo uspjeti. Ta koliko imamo samo stolara i tokara. Zar ti baš svi moraju da rade samo vrata, prozore, ormare, karniše itd.? Zar ne bi i

više njih našlo i kako dobre zaslužbe, izradjujući igračke, ali ljepše i ukusnije od izloženih českih. Zar ne bi i više njih moglo naći zaslužbe, izradjujući razne predmete potrebne u sobama, u kuhinji i djeci za školu, sijaset onih raznolikih predmeta, što su nam nudili Česi na prodaju A zar i naši medičari i voštari ne smogoše kakve nove oblike, prilagodjene našem hrvatskom narodnom duhu, zahtjevima i prilikama, ukrašene narodnim ukrasom, slikama, napisima itd. Zar se ne mijenja u svemu moda danomice? Zar ne bi i oni mogli u svom poslu nešto novoga pronaći? Zar baš mora sin raditi kano otac? Dati treba nešto, pokazati treba a kupaca će se već dosta naći. U tom nam evo prednjači udruga zagrebačkih i petrinjskih gospodja narodnim vezivom. Kako to ide? Ide, i te kako dobro ide. Ide sve, kad hoćemo, jer je lijepo, jer nam je srcu drago, a strancu novo i originalno, pak se kupuje. A da taj put slijedimo u svakoj struci, da svuda njegujemo naš narodni ukras, imali bi po svuda uspjeha.

Ta pogledajmo detaljnije taj naš zbor! Što smo pokazali, kako smo se prikazali, što smo izložili, a prema tomu i kakove smo poslove napravili? Okolo na okolo, što smo vidili? — Prazninu, po svuda prazninu. Dvije tri osobe se vrtile na južnoj strani okolo „stranih“ izložaka, Viktorinovog svjetla itd., a na sjevernoj i istočnoj strani sjatilo se mnogo svijeta. Pošli smo da vidimo, što je ondje. — Pivovare, vinare, K. Rabus i sin, pečenjari, pak vrtuljci, orijaški kotači, čuda nevidjena, senzacija 20 stoljeća *„samo za odrasle“* (!), lov na race za *odojki* (!), itd. Svuda puno, a ponajviše kod pivara i vinara. A i što ćeš napokon? Došao si na zbor i platio ulazninu. Pregledao si i zadnji kutić. Nagutao se i previše kamenoga praha, pak kuda ćeš, kamo ćeš trudan i umoran nego na čašicu „domaćeg“ (kada bi samo bio). Ali i tu nam tudjin konkurira (Tirol, Ugarska itd.) Što ćeš, kamo ćeš, kada nemaš druge zabave i užitka. Niti ima kavane (izim turske), niti mljekarne — a toliko ih je po Hrvatskoj. Jeste li mogli dobiti sira i vrhnja, pak maslaca itd? Ne! Ni za lijek! A naših narodnih jela? Ta kad ih nemamo, reći ćete. O imamo, imamo! Ali ih treba prirediti dati, platit će se to i te kako masno. A što inače imadosmo? Dali pristojne zabave, predavanja itd? Imali smo utrke sa košarama, u vrećama, na štakama, jedna uspjelija od druge pak utrku pasa sa gospodarima! Smiješni smo li! Dajemo narodu zabavu kao za malu djecu. Pa da ne pukneš, ne od smijeha, nego od jada i srama! A ostale zabave — vrtuljci, senzacija, lov na patke — sve kano da si u „Njemačkoj“ ili gdje drugdje! Žalosno! A čim se dakle pokazasmo kano Hrvati? Ničim! Gdje nam ostadoše narodne igre, naši narodni običaji? Gdje su nam predavanja recimo sa naslovom: kako da se iskoristi naša trgovina i obrt sa odnošajima na Balkanu? ili kako da se pridigne naš obrt osobito malo obrt itd. Sigurno bi bilo natjecatelja sa dobrim mislima, a najbolje predavanje moglo se nagraditi, — ta platila bi publika baš kao i pasje itd. utrke.

U proljeće se počelo pisati, da će se prirediti zbor i da će se pri gradnjama uzeti u obzir na hrv. narod. slog i poveselismo se! I glavni zgoditak zborove lutrije da će biti sobni namještaj za gospodinovu sobu izradjen u hrvat. narod. slogu, vrijedan 10.000 kruna. Tko da se ne obraduje: Ali kada se sve svrši, kada se na vrijeme još ne dovršene vratnice

otvoriše, — kakovu golotinju ukaza taj naš zbor! Obećanje pusto radovanje! Sve se rasplinu. Ulaz — imao bi izgledati monumentalan — ali kakvog oblika? Sličnog, kakav je sada u modi na njemačkim izložbama. A što je ponajglavnije nama posve tudj — a strancima poznat i dosadan. I tako sve po redu. Svi paviljoni mnogo para stoje, ali malo vrijede, forme stupova tek same obične temeljne forme, okrugle ili četverobridne bez ikakve umjetničke obradbe, bez ikakvog ukrasa a pogotovo bez hrvat. narodnog obilježja. Kao da se hotomice izbjegavalo svakom plastičnom ukrasu, kao da se bojalo od boje. Mi Hrvati, pak da se bojimo od boje! Da se ne bojimo, nego da se u nju i te kako razumijemo, svjedoči najbolje izložba hrvat.-narodnih veziva u Draškovićevoj školi. Ali mora čovjek imati smisla i volje, pa kada već ne može ili ne umije plastički da pokaže narodni karakter, neka ga pokaže barem pomoću boje. Kako li bi se sa malo truda, sa malo sredstava oživjele one tek samo temeljne forme. Stupovi bo i grede u zboru jesu samo tek mrtve mase, stupovi i grede. A zašto su, što nose, kako podupiru itd., to bi imalo da kaže tek ono, što im manjka, — a to je umjetnička forma (struktivna forma), to je arhitekt, ukras. Dakle podičiti se ne možemo golotinjom, a ni opravdati ju ne možemo, jer ako nismo imali dosta novaca, da nešto čestita stvorimo, da mirne duše strance u goste pozovemo, radje da nismo radili sada ništa, nego čekali na bolja vremena. Ako smo pako već silom htjeli raditi, tada da smo napravili ove godine koji paviljon manje, ali svakako bolje, osobito pako da smo radili onako, kako bi to morali i mogli pokazati, da smo radili kano Hrvati, narod poseban i kulturan, a ne kano vječni oponašatelji tudjega. Ta kako se mora pričiniti onim jadnicima domaćima i stracima, koji se vratiše sa leipziške izložbe, te svratiše u naš zbor? Tu im se morade prikazati sva naša duševna i financijalna mizerija u potpunom smislu! Da je taj „naš“ zbor bio uredjen ukusom hrvatskoga naroda, mi bi se u njemu osjećali kao kod kuće, mi bi u njemu rado boravili i s njim se dičili. Takav zbor bi bio i strancu nov, originalan i zanimiv a stoga i privlačiv, pak bi ga i oni rado posjećivali i svakomu preporučivali, da si ga razgleda.

Čemu nam dakle bijaše zbor?

Kako sam već spomenuo, zbor je veći sajam. Veći i posjećeniji nego li obični godišnji sajmovi. Na nj se donosi roba na prodaju ili se barem pošalju na izložbu uzorci, da se ljudi sjete i upoznadu sa firmom i njenim produktima.

Kod nas je u Draškovićevoj školi u jednom ovećem šatoru te nekim omanjim paviljonima upriličena izložba, u kojoj oko dvije trećine izložiše Česi svoje medičarske, staklarske, kovinarske produkte itd. kano i igračke i razne predmete od drva.

Od naših izložiše na čelu ženske udruge za promicanje i sačuvanje narodne umjetnosti i obrta zagrebačka i petrinjska. Te marne gospodje pokazaše za kratko vrijeme, što se može voljom i trudom učiniti. Medju mnogim i raznolikim predmetima (vanjkuši, bluze, torbice, rupci, ovratnici itd.) imade prekasno izvedenih primjeraka u raznim tehnikama. Bijelo i u bojama. Nu ponajviše se goji t. zv. posavačko vezivo te dalmatinske čipke,

Velika i vječna šteta, što tim marnim gospodjama nije dan veći prostor, — barem cijela ona soba, da se naše narodno umijeće uzmogne čim dostojnije i čim sjajnije predstaviti našoj i stranoj publici. Dok te dvije udruge ne steku članice, koje će izvrsno upoznati i proniknuti naš narodni ukras, bit će ponajbolje, da se za sada ostane kod kopiranja dobrih starih uzoraka i usavršivanja istih. Jedino, što bih još mogao zaželjeti, bilo bi, da se bolje pripazi kod slaganja boja. Ne smije se reći: e tako je na uzorku bilo. Ni uzorak nije sv. Pismo. Sve seljakinje nisu imale jednako fini ukus, a gdjekoje nisu mogle dobiti svilu i ostali materijal onako bojadisan, kako bi to one htjele. Neke boje su pak vremenom više a neke manje izblijedile. I to bi sve mogao biti uzrok, koji bi nas mogao lako zavesti. Osobito se opaža taj nesklad boja pri konturiranju ukrasa. Tamna boja je na svjetloj tkanini prejaka, stoga se svjetlije konturira, da bude prelaz meklji. Presvjetla pak boja ukrasa konturira se tamnijom, da bude prelaz jači, oštriji. Ali ne smije biti ni preslab ni preoštar. Inače svaka čast i hvala! Samo naprijed!

Gg. Hudetz (kartonaža), Schindler (liniranje knjiga), Trstenjak (hladionici), Schmid (šeširi), Schreiner (opeke, ploče i peći), Penkala (olovke i pera), Presečki, Skrbić itd. istakli su solidnost i ljepotu svoje robe.

Izloženo je i nekoliko soba pokućtva: Jedna od Frölicha, dvije od prvog bjelovarskog trgov. dion. društva u Zagrebu, dvije od tvrtke Bothe i Ehrman, od stolarske udruge. Sve sobe sadašnje mode, jednostavne i besprikorne izradbe. Od soba imamo još dvije u hrvat. narod. slogu. Obje su sobe za gospodina. Jedna od prve hrv. stolarske zadruge u Zagrebu, a druga od tvrtke Bothe i Ehrman u Zagrebu. Obje su iz hrastovine, ali vrlo različne. Zadrugina ukusnija oblikom, izradbom i u bojami. Postignuta je potpuna harmonija boja — a dojam je miran, kakav i treba za ovakovu sobu. Jedino nisu trebali po svuda oni pilasteri, kano ni osnove glave, a ni izrezane daske na popunama stola i mornara. Pilaster nije u narodu nikada imitacija stupa, nego je pačetvorina ukrašena narod. ukrasom. Ovnove glave premda krasno rezbarene, nisu na svome mjestu te su nam tudje. (Madjari ih upotrebljuju). Na popunama stola i ormara nije trebalo onih izrezanih dasaka poput taraba ili ograda, nego se je moglo jednostavno staviť kakav narodni ukras i to uložen u drvo. Čudnovato je, da naši stolari ne će da prihvate našu narodnu tehniku sa tikvica, štapova, preslica, frula itd. To bi bilo vrlo lijepo, a jeftinije nego li (ulošci.) Ukras sa paljenimi konturami pod bojadisan crveno, plavo, zeleno itd. nije prema ukusu hrvatskoga naroda.

Posve je neukusna i nenarodna soba tvrtke Bothe i Ehrman. Koliko se prije pisalo o toj sobi, koliko se hvalilo. — Pa eto! — Što smo vidjeli? Nema gotovo čovjeka, komu bi se svidjela. Svaki se pitao, kamo bi s tom sobom, da ga zapadne sreća ili nesreća, da je dobije, U istinu je čudnovato, kako se je mogla takova firma, koja je stvorila toliko vrlo finih i ukusnih — upravo umjetničkih namještaja tako dati zavesti i napraviti onako neukusni namještaj, koji nije na čast niti njoj, niti hrvatskomu narodu. Već se prije znalo čemu je ta soba, da je opredijeljena za jednog gospodina, te što će sve u nju doći. Prema tomu se je imalo i

postupati te poraditi vrlo oprezno na tom, da bude čim veći sklad i čim veći mir. Ovako se je pako stvorila soba, u kojoj kad bi čovjek morao proboraviti godinu dana, ili bi oslijepio ili poludio.

Pomislimo si cijeli namještaj iz naravne hrastovine izrezuckan svakako samo ne onako, kako je običajno kod pokućtva naših seljaka. Osim toga prenatrpan sa paljenim ukrasima, pobojadisanim šarenima (crvenom, plavom, zelenom, žutom itd.) bojama pomiješanim sa „lakom". Gledajuć to, neprestano su nam dolazile pred oči iz prizemlja Češke igračke i ostali drveni predmeti neukusno izšarani lakovnim bojama. Jasno crvena kožna presvlaka aplicirana je sa kožnatim ukrasima prešarenim u bojama, a više madžarskoga oblika. U zagrebačkom umjetno obrtnom muzeju ima jedan kožuh iz Slavonije sa prekrasnim ukrasima glede boja i oblika. Da se je to uzelo za podlogu te dekoracije, bilo bi kud i kamo bolje i mirnije. Dodajmo sad k tomu šarenilu još šareni uvez knjiga, slike pak plakete, kipove, sagove i t. d. — eto tad cjelokupnog dojma, koji bi gospodara tjerao iz te sobe a ne zadržavao ga, da čim dulje boravi u njoj. Vidi se, da je osnivač te sobe premalo zalazio u seljačke sobe. Nema ondje gotovo nikakvoga šarenila. Sve je jednostavno, ali posve drugačije ukrašeno nego vanjština kuće. Šareni su samo ponjavci na postiljama i slike na stijenama. Kako se je samo moglo one ukrase pobojadisati sa lakovnim bojama, kroz koje se ne vidi struktura drva? Ta kada se već nije htijelo upotrijebiti ulaganje drva u drvo, mogla se upotrijebiti već spomenuta tehnika se tikvica i t. d. — Konture se urežu oštrim nožem. Jezgra se od oraha spali na svijeći ili vatri dok se ne pretvori u mastan ugljen. Tim ugljenom se predje preko urezanih kontura, koje se tim ispune kao nekom zeleno crnom bojom. Jedan dio se prema ukrasu i potrebi naliči lučavkom slabijom ili jačom, prema tomu želi li se svjetliji ili tamniji ton — poput pržene Terra di Siena. Hvale je vrijedno nastojanje odbora za lutriju, da je sve zgoditke nabavio kod kuće. Tim se samo pomaže domaća umjetnost, obrt i književnost. A tako i treba. Vrlo se loše prikazalo društvo za promet stranaca u Zagrebu, kano da je htjelo samo reći: „ovdje sam i ja!" Ali kako? Mlado je doduše i ono, ali se je ipak moglo bolje iskazati. Zadaća je tomu društvu, da uznastoji privlačiti strance u naše krajeve. Prema tomu je ali i zadaća te dužnost društva, da uznastoji sačuvati u našim krajevima naš hrvatski narodni karakter. Nije dosta, da su od prirode lijepa Plitvička jezera, nego se mora vidjeti, da su to hrvatska jezera! Sve, što se okolo gradi i radi, da se radi u hrvatskom narodnom duhu. Nije dosta, da ističemo strancu ljepotu našega Primorja, nego da sačuvamo osebine i karakter našeg hrvat. narod graditeljstva te sve i svuda upućivati na pravi put i kuditi nekoreknost. Eno kako nam nakaziše ubavo Selce one dvije tudjinske vile. Kano da su se rode spustile na slanu morsku vodu medju jato naših galebova. Ili Crikvenica! Što je na njoj hrvatskoga? Izgleda više kano kakav madžarski gradić na Dunavu i t. d. Tu moramo da sačuvamo, što imamo, i novo da pravimo onako, kano *Hrvati*, da uzmogne stranac gledati ne samo prirodnu krasotu nego i ljepotu tvorevina duše *hrvatskoga* naroda. Da nas stranac nauči poštivati i da mu boravak medju nama bude čim ugodniji i zabavniji, moglo

bi uznastojati to društvo, da naši umjetnici i obrtnici počnu izradjivati razne male predmete potrebne za svagdanju porabu i nakit stanova — hrvatskim narodnim ukusom, — da se tada ta roba predade na prodaju trgovcima po svim našim krajevima, osobito po kupalištima i ljetovalištima. Time bi imali Hrvati i te kakve koristi, a olakšali bi strancima izbor pri kupovanju raznih uspomena. Ta što bi se dalo svega toga napraviti, ali treba pobude i volje, a tu bi si slavno to društvo moglo steći nemalih zasluga. —

Spomenemo li još gg. Budickog (automobili.) Boškovića (željezna roba), Viktorina (sa svojim svjetlom) te Gretića (sa kolima) to su i oni uz ostale češke izložitelje istakli tek svoje firme, da se za njih znade.

Izložba povrća i voća pokazala je bar donekle, što lijepa imamo i da (barem tu) napredujemo.

Ponajbolji posao napravio je g. Rabus. Ali svaka čast. To je pošteno i zaslužio. Samo za dojduću godinu da ne zaboravi na hrvatski „kulen.“

Na sred zbora nalazila se gotovo prazna staklena žara hrvat. narodne straže. Mora da joj je bio prevelik oblik, kad je ni bakrenim novcem ne mogosmo napuniti. Žalost, žalost! Dao Bog, da se sve do skora preokrene u veselje!

KAD USPOMENE MORE...

Spjevao K. JELOVAC (Split).

Kroz vrata cv'jećem osute terase
U sobu mi se ljetna ponoć šulja,
Iz bližnjeg gaja donoseći glase
Cvrčkove dreke i pjesme slavulja.

Tek ja sam budan, jad mi steže grudi,
A mozak žeže, kô da bolju vrije —
I kunem srce, kad spomene budi,
I kunem život, kad pelenom klije...

Al' srce ne će da prestane biti
U kamen tvrdi ne će da se stvori,
A ja ne mogu blage suze liti
Da stišam vatru, što u meni gori.

Ne mogu plakat, kada oko ne će,
Ne mogu praštat, dok me srdžba guši,
A misô samo u prošlost pol'jeće,
Da jecaj spr'ječi i suze presuši.

Ja ne znam molit niti praštat lako,
Ja ne znam plakat da srcu odlane
I ćutim samo uv'jek bit će tako,
Dok zadnja kap u moju čašu kane.

SIJENE.

Spjevao BOGUMIL TONI (Samobor).

Ja vam hvatam svijetle zrake
Jedne zvijezde zlate,
S ganućem je svetačkijem
Moje oči prate.

I od svake njene zrake
Moja dršće duša,
I od svakog njenog plama
Srce sreću kuša.

Oko nje je djelak neba
Plavetne vedrine,
Prema kome oblačine
Plove iz daljine.

Hoće'l barem s drugog kraja
Vijor da se javi,
I da one mutne sjene
Makar gdje sustavi . .

Il će na tu krpu neba
Oblak stići tamni
Zastrt moju zvijezdu zlatu,
Zadnji trak joj plamni . . .

HRVATSKA POČETKOM 16. VIJEKA.

Napisao dr. RUDOLF HORVAT (Zagreb).

1. **Ban Andrija Bot.** Iza rane i neočekivane smrti hercega Ivana Korvina dobije Hrvatska dva bana; jedan bijaše Andrija *Bot* od Bajne, a drugi Franjo *Balaša* od Gjarmata. Novim banovima naložio je kralj Vladislav II., neka odmah sazovu sabor, na kojem će se odrediti sve, što je potrebito za obranu kraljevine Slavonije. Bot i Balaša namjeravahu na proljeće godine 1505. doći u Zagreb, da se inštaliraju u bansku čast. Tadašnji Zagrepčani nijesu valjda bili pristaše novih banova, kad vidimo, da se boje nasilja prigodom dolaska njihova. Gradjani se dapače obratiše na samoga kralja Vladislava s molbom, neka ih zaštiti od svakoga nasilja. Kralj se odazvao njihovoj molbi, te je 30. ožujka 1505. javio Botu i Balaši, da je žitelje grada Zagreba uzeo u posebnu svoju zaštitu; zato banovi prigodom svoga ulaza u Zagreb ne smiju gradjanima nanijeti nikakovu štetu ili nasilje, već neka ih puste na miru sa svim pravima njihovim; što će pak potrošiti prigodom svoga boravka u gradu, to neka plate vlastitim svojim novcem.[1]

S novim banovima nijesu bili zadovoljni staleži hrvatski. Osobito se prigovaralo, što je banom imenovan okrutni Balaša, premda nije imao ni posjeda u kraljevstvu hrvatskom. Najviše je vikao podban Bernardin Turoc, vlastelin u Ludbregu. Turoc je razglasio, da će dati ubiti svakoga plemića, koji bi se usudio doći na sabor, što su ga sazvali Bot i Balaša. Sam kralj Vladislav morade ustati na obranu novih banova. Kralj je Turocu 9. travnja 1505. zabranio daljnje rovarenje, jer da Bot i Balaša moraju bansku čast preuzeti i sabor održati. Ipak nije došlo do inštalacije Bota i Balaše, koji se još 12. listopada 1505. zovu samo „izabrani banovi kraljevine

[1] Tkalčić: „Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba", svezak III. str. 38.

Dalmacije, Hrvatske i Slavonije."[2] Balaša nije uopće nikada ni postao pravim banom hrvatskim. Mjesto njega dobije Andrija Bot početkom god. 1506. za druga u banskoj časti: Marka *Mišljenovića* iz Kamičca. Mišljenović je do tada bio kaštelan kraljevskoga grada u Budimu.[3] Ondje su mu kao rodjenom Hrvatu dali nadimak „*Horvat*", te se kasnije Marko i kao ban zvao „Horvat", a ne „Mišljenović".[4]

Njemački car Maksimilijan imao je po svome sinu Filipu Lijepomu dva unuka: Karla i Ferdinanda. Da bi habsburškoj dinastiji osigurao pravo na prijestolje hrvatsko, ugarsko i češko, radio je Maksimilijan god. 1505. o tomu, da jednoga od svojih unuka zaruči s Anom, jedinicom kralja Vladislava II. Istodobno nastojala je takodjer Jadviga, udova palatina Stjepana Zapolje, da kraljevnu Anu predobije za svoga sina Ivana. Tako nastade borba za ruku djevojčice, koja je navršila tekar 2 godine. Kralj odbije molbu Ivana Zapolje, čime je ogorčio Magjare, koji u Ivanu Zapolji gledahu budućega kralja svoga. Zapoljine pristaše pretegnuše na ugarskome saboru, što ga je kralj 28. rujna 1505. sazvao na Rakoško polje kod Budima. Da se caru Maksimilijanu i bilo kojemu Nijemcu za uvijek osujeti dolazak na prijestolje ugarsko, stvorila je Zapoljina stranka 12. listopada 1505. ovaj zaključak: Kolikogod puta i kadgod bude ova kraljevina lišena gospodara i kralja, a da ne preostanu iza njega muški baštinici, koji bi ga imali naslijediti po pravu i običaju ove kraljevine, ne ćemo odsada nikada više svojim kraljem izabrati baš nikoga od stranih naroda, nego ćemo jednodušnim sporazumom i voljom — na Rakoškom polju, a ne drugdje — za svoga gospodina i kralja uzeti jedino Ugrina, koji bude za ovu službu zgodan i sposoban.[5]

Sabor je o tome zaključku svome sastavio ispravu, koja počima s imenima prisutnih članova sabora. Tu je poimence nabrojeno 10 crkvenih dostojanstvenika, 53 velikaša i državna dostojanstvenika, te 125 plemićkih poslanika iz 52 ugarske županije. Na listini spominju se i obadva hrvatska „izabrana bana" (Andrija Bot i Franjo Balaša). Ipak se može reći, da Hrvati nijesu kumovali ovome zaključku, jer na listini manjkaju imena hrvatskih biskupa i velikaša, nema dapače ni imena izaslanika kraljevine Slavonije (oratores regni Sclavoniae). Ovi izaslanici (Juraj Kaštelanović, Ilija Bošnjak, Mirko Hasag i Bernardin Turoc) zamoliše kraljevskoga suca Petar od sv. Jurja i Bozina, neka im „za zaštitu njihovih prava" dade ovjerovljen prijepis spomenute isprave. Oni su to i dobili, te se ovaj prijepis još i sada čuva u kr. zemaljskom arkivu zagrebačkom.[6]

Kralj Vladislav II. ne htjede potvrditi zaključka sabora ugarskoga od 12. listopada 1505. Bez kraljeve potvrde nije taj zaključak mogao postati zakonom; zato nije mogao ni doći u zbornik zakona (corpus juris hungarici). Tečajem naredne zime spremao je car Maksimilijan vojsku, s

---

[2] Katona: Historia critica regum Hungariae, knjiga XVIII. str. 426.
[3] Kukuljević: Jura regni Croatiae etc., sv. I. str. 254.
[4] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, sv. III. str. 54, 56, 60 i 61.
[5] Katona: Historia critica, knj. XVIII. str. 433.
[6] Povelja broj 116 u „škrinji privilegija".

kojom će provaliti u Ugarsku, da silom izvojšti priznanje svoga prava na prijestolje ugarsko-hrvatsko. Kralj Vladislav htjede Maksimilijana primiriti. Zato njegovi poslanici 20. ožujka 1506. u Bečkom Novom Mjestu sklope s Maksimilijanom ženidbeni ugovor, po kojemu će kraljevna Ana poći za Maksimilijanova unuka Ferdinanda. Kako je kralj Vladislav očekivao sina, jer mu žena bijaše trudna, stavljena je u ženidbeni ugovor točka, da će se budući prijestolonasljednik vjenčati s Marijom, unukom cara Maksimilijana. Ipak se Maksimilijan 1. svibnja 1506. odlučio, da povede vojnu na Ugarsku, pa da tako kazni svoje „nevjernike", te „grubu i nerazboritu obijest" nekih velikaša. Početkom mjeseca lipnja provali grof Salm iz Štajerske u Ugarsku, gdje zauzme gradove Šoprun i Požun, te osvoji otok Čalokez. Neko se vrijeme na toj vojni osobno nalazio sam car Maksimilijan, komu se pridruže takodjer hrvatski velikaši: Ivan Karlović Krbavski i Anž Frankopan Brinjski. Usred rata rodi kraljica Ana 1. srpnja 1506. sina Ljudevita. Time postade pitanje o nasljedstvu u dogledno vrijeme bespredmetnim. Zato su ugarski poslanici u Beču 19. srpnja 1906. utanačili s Maksimilijanom mir, koji je 5. kolovoza u Budimu potvrdio i kralj Vladislav. Po tome miru vratio je Maksimilijan sve, što je u ratu osvojio i zarobio; no zato je u ugovor stavio očitovanje, da sebi i svojim potomcima pridržaje sva nasljedna i druga prava, što ih je dosada imao „na kraljevinu Ugarsku i na kraljevine, koje njoj pripadaju".[7]

Kralja Vladislava zadesi 26. srpnja 1506. velika žalost, jer mu je od groznice u babinjama umrla mlada i duhovita žena Ana. Kralja obuze teška briga za budućnost nedorasle djece njegove. Ovu mu je brigu još povećao ugarski sabor, koji se 24. travnja 1507. sastao na Rakoškome polju. Kralj je naime zamolio staleže, neka njegova sina Ljudevita okrune 1. srpnja 1507.; no sabor ne htjede ispuniti kraljevu molbu. Osim toga proglasio je taj sabor Ivana Zapolju vrhovnim kapetanom kraljevine Ugarske; podjedno je zaključio, da kralj mora za sve državne poslove tražiti privolu državnoga vijeća.[8]

Strah pred strankom Ivana Zapolje približi kralja Vladislava još većma caru Maksimilijanu. U Konstanzu bude na jesen god. 1507. sklopljen ženidbeni ugovor, koji je glasio ovako: Kraljević Ljudevit uzet će Katarinu, najmladju unuku cara Maksimilijana; umre li Katarina prije vjenčanja, zamijenit će ju njezina starija sestra Marija. Onaj od carevih unuka (Ferdinand i Karlo), koji će za baštinu dobiti Austriju i Tirolsku, uzet će Anu, kćer kralja Vladislava. Ovaj ugovor potvrdio je kralj Vladislav 12. studenoga 1507. posebnom ispravom,[9]

U Hrvatskoj su god. 1506. i 1507. bez ikakve zapreke vladali banovi Andrija Bot i Marko Horvat. Čini se, da je Marko Horvat bio nešto nasilne ćudi. Vidimo naime, da kralj Vladislav 19. studenoga 1506. poziva grad Zagreb, neka kraljeve tridesetničare (carinske činovnike) u Zagrebu

---

[7] Kollar A. F.: „Auctuarium diplomaticum tabulas continens pactorum et foedorum ab Ursino Velio memoratorum", str. 270.

[8] Corpus juris hungarici, knjiga I, str. 692-702.

[9] Kollar: Auctuarium diplomaticum, str. 277. i 325.

štiti od svih nasilnika, poimence pak od bana Marka Horvata.[10] Kralj je 7. lipnja 1507. banovima Botu i Horvatu naložio, neka zagrebačke gradjane zaštite od onih plemića, koji ih sile na plaćanje mitnice.[11] Koncem god. 1507. rasrdio se kralj na banove hrvatske, jer nijesu dosta revno pobirali „pripomoć" (subsidium) u kraljevini Slavoniji. Kralj digne Bota i Horvata sa banske časti, a za banove postavi Ivana *Ernušta* od Čakovca i Jurja *Kanižaja*. Ovu promjenu javlja kralj 12. siječnja 1508. gradskome poglavarstvu u Zagrebu.[12] Andrija Bot ne htjede se odreći banske časti. To bijaše kralju poznato već 25. siječnja 1508., kada poziva poglavare grada Zagreba, neka s oružanom silom podupiru Jurja Kanižaja, ako mu Andrija Bot ne bi htio predati bansku vlast.[13] Ipak nije novomu banu ništa pomoglo; on se morao zadovoljiti vršenjem vlasti u tadašnjoj Slavoniji, dočim je Andrija Bot i nadalje banovao u južnoj Hrvatskoj, napose pak u Primorju.

2. Hrvatska god. 1508.—1512. Kralj Vladislav sazove za 13. svibnja 1508. novi sabor, koji mu je uslišao želju, te mladi kraljević Ljudevit bude 4. lipnja u Stolnom Biogradu okrunjen za kralja ugarsko-hrvatskoga. Prije krunisanja sina svoga morao je kralj Vladislav 27. svibnja 1508. izdati ispravu, kojom obećaje, da će njegov sin budno čuvati i štovati pravice svojih podanika; još je kralj morao u toj ispravi obećati, da svoga sina ne će predati kojemu tudjemu vladaru. Ova neke vrsti krunidbena zavjernica izdana je za Hrvatsku napose, te se još i sada čuva u kr. zemaljskom arkivu.[14]

Početkom god. 1508. htjede car Maksimilijan s ovećom vojskom poći u Rim, da ga papa okruni carskom krunom. Kako je Maksimilijan morao iz Tirola putovati kroz mletačku pokrajinu u Italiji, zabrani republika mletačka prolaz vojsci Maksimilijanovoj. Zato odustade Maksimilijan od namjeravanoga puta, zadovoljiv se time, što ga je krški biskup Matej Lang u Tridentu 4. veljače 1508. proglasio „izabranim carem rimskim". Na proljeće god. 1508. dodje izmedju Mlečana i cara Maksimilijana do otvorena rata, koji se vodio u slovenskim i hrvatskim krajevima Mlečani zauzeše najprije Goricu, Divin i Vipavu, zatim 6. svibnja Trst, a po tom Pazin s većim dijelom austrijske Istre. Kapetan Ivan Navagier dovede mletačku mornaricu u kvarnerski zaljev, te ju oboruža s 1500 ljudi, koji dodjoše iz Cresa, Krka i drugih otoka hrvatskih. Od god. 1465. pripadao je Habsburgovcima grad *Rijeka*. Tu se nalazio carev kapetan Ivan Rauber sa 250 vojnika. Navagier pozove 26. svibnja grad Rijeku, neka se predade. Pred većom silom uzmakne Rauber još istoga dana u Ljubljanu, a Rječani prisegnu vjernost republici mletačkoj.[2]

---

[10] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knj. III. str. 54.
[11] Ibidem, knj. III. str. 56. i 57.
[12] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knj. III. str. 60.
[13] Ibidem, knj. III. str. 61. i 62.

---

[1] Povelja broj 118 u „škrinji privilegija".
[2] Marin Sanudo: „Odnošaji skupnovlade mletačke prama južnim Slavenom". („Arkiv za povjestnicu jugoslavensku", knj. VI. str. 304.).

Poput Rijeke dodje 28. svibnja 1508. pod mletačku vlast i susjedni *Trsat,* u kojemu je takodjer do tada bila njemačka posada, premda je Trsat pripadao Bernardinu Frankopanu. Ban Andrija Bot zatraži od Mlečana, neka Trsat povrate njemu; ali Navagier odvrati, da je grad oteo Nijemcima, pa ga ne da Hrvatima. U Trsat namjesti on Jeronima Crnotića iz Raba, kao što je i upravu grada Rijeke predao svojim ljudima (providur Andrija Mula i kapetan Jeronim Querini).[3] Mlečani su iza toga zauzeli još 5 kaštela u Istri, poimence Kastav, Mošćenicu, Lovran, Berseč i Lupoglav.[4] Toliki neuspjesi slomiše cara Maksimilijana, te on 6. lipnja 1508. sklopi s Mlečanima primirje, po kojem im ostavi sve, što osvojiše.

Medjutim se Mlečani zamjeriše papi Juliju II. On je od njih tražio, da mu odstupe Ravenu i druge gradove u Romagni, koji su nekada pripadali papinskoj državi. Jednako su Mlečani ugrabili i neke primorske gradove u napuljskoj kraljevini, koja je tada pripadala aragonskome kralju Ferdinandu Katoličkomu. Francuski kralj Ljudevit XII. htjede Mlečanima kao vojvoda milanski (lombardski) oteti gradove: Bresciju, Bergamo, Ćremu i Cremonu. Car pak Maksimilijan želio je natrag osvojiti izgubljenu Istru s Rijekom i Trsatom, pa Goricu i Vipavu s Trstom, a povrh toga ugrabiti Furlansku, Roveredo, Veronu, Padovu, Treviso i Vincenzu. Izmedju svih ovih vladara bude 10. prosinca 1508. u Cambrayu utanačena „liga" na zator Mlečana. Tako dodje god. 1509. do velikoga rata u Italiji i u našem Primorju. Car Maksimilijan sastavi znatnu vojsku, s kojom zauze Roveredo, Veronu, Vincenzu i Padovu. Druga vojska njegova otela je Mlečanima Goricu, Trst i austrijsku Istru. Tom prigodom istaknuo se Krsto Frankopan, sin modruškoga kneza Bernardina. Krsto je od god. 1505. službovao u Maksimilijanovoj vojsci, te je god. 1509. zauzeo Divin i Pazin, a hrabro se borio kod Raspa i Novigrada. Ban Andrija Bot udari na Rijeku, odakle mletački kapetan pobjegne na otok Krk.[5]

Mjeseca lipnja 1509. sastavi ban Bot oveću vojsku (350 konjanika i 1500 pješaka), s kojom provali ú t. zv. mletačku Istru. Labinski načelnik Filip Minio javlja 13. lipnja u Mletke, da je Bot tom prigodom iz labinske i plominske okolice odveo stoku u vrijednosti od više tisuća dukata.[6] Frankopanima se činilo, da bi sada mogli Mlečanima oteti otok Krk, što ga izgubiše god. 1480. U tome pogledu pomagao je Frankopane i ban Bot. Senjani se u lipnju g. 1509. sa 30 ladjica zapute na otok Krk, gdje oplijene neka mjesta. Time se prividno Franjo di Prioli tako uplašio, da je zatražio pomoći od Angjela Trevisanija, glavnoga mletačkoga pomorskoga zapovjednika.[7] Trevisani pošalje na Krk 3 ladje, a podjedno zamoli u Mlecima dozvolu, da banu Botu otme grad Senj. Ove dozvole nije republika dala zato, da se ne bi protiv nje digao takodjer kralj Vladislav.[8] Republika je naime dobro znala, da car Maksimilijan i kralj Ljudevit XII.

---

[3] Sanudo, knj. VI. str. 305.
[4] Ibidem, str. 306.
[5] Sanudo: Odnošaji skupnovlade mletačke, str. 315.
[6] Ibidem.
[7] Sanudo u „Arkivu", knj. VI. str. 315.
[8] Ibidem, str. 316.

nagovaraju kralja Vladislava, neka stupi u kanbrejsku ligu. Kad je papa 27. travnja 1509. udario mletačku republiku crkvenim prokletstvom, pozove kralja Vladislava, neka Mlečanima otme Dalmaciju. Vladislav se upravo nalazio u Pragu, gdje je svoga sina Ljudevita dao 11. ožujka 1509. kruniti češkom krunom. Iz Praga pozove kralj 12. srpnja 1509. hrvatske bановe Ivana Ernušta i Jurja Kanižaja, neka odmah dodju u Budim, gdje će se raspravljati o vojni za oslobodjenje Dalmacije.[9] Vijeće je doduše u Budimu zaključilo, da će u Dalmaciju poslati 6000 vojnika; ali nije izvelo taj zaključak, premda se mjeseca rujna u Zadru govorilo o kraljevu dolasku.[10]

Kod Omišlja na Krku sabere Trevisani 15 ladja i 3000 konjanika, od kojih bijaše 300 s otoka Krka. U ranu zoru 2. listopada 1509. krene Trevisani prema Rijeci, koja leži nasuprot Omišlju. Riječani junački dočekaju neprijatelje. Ipak su Mlečani provalili u grad, pa ondje po ulicama i kućama ubijali Riječane. Kad je čitav grad bio oplijenjen, zapale ga Mlečani s više strana; pri tom je Trevisani govorio, da će se jednom za Rijeku reći: „Ovdje je *bila* Rijeka“. Odmah iza toga udare Mlečani takodjer na riječku tvrdju, u kojoj se opet nalazila njemačka posada. Zauzevši i tvrdju, dade Trevisani 40 ljudi okovati u željezo. O svemu tomu podnio je Trevisani 5. listopada u Mletke izvješće, u kome se brani, da su „živinski“ mornari protiv njegove volje tako opustošili Rijeku.[11]

Mletačka republika bojala se, da ne bi kralj Vladislav stupio u kanbejsku ligu. Da Ugre i Hrvate odvrati od „ligaša“, podje 12. listopada 1509. iz Mletaka u Hrvatsku dr. Petar Pasqualigo kao poslanik republike. Pasqualigo iskrcao se 25. listopada u Bagu, gdje ostade do 4. studenoga. Neposredno prije njegova dolaska provališe u Hrvatsku turske čete, koje su opustošile imanja knezova Mihovila, Anža i Bernardina Frankopana.[12] Ovoj provali radovahu se Mlečani, jer su u Turcima gledali svoje saveznike. Turska je provala tako uplašila Hrvate, da su odmah zazirali od rata s Mlečanima. Time je Pasqualigu bilo znatno olakšano djelovanje. On dodje k Ivanu Karloviću u lički Novigrad, gdje su s njime pregovarali knezovi: Juraj Mrsinjski, Nikola Zrinski i Antun Blagajski. Svi oni knezovi sastaviše četu od 450 konjanika, s kojom su Pasqualiga 11. studenoga dopratili u Bihać. Ovdje se Pasqualigo sastao sa banom Botom, koji se pomirio s mletačkom republikom. Pasqualigo stiže 15. studenoga u Zagreb, gdje ostade do 22. travnja 1510. Njemu podje za rukom, da je veći dio gospode hrvatske predobio za sporazum s republikom mletačkom.[13]

U to vrijeme počela se raspadati kanbrejska liga. Mlečani su naime papinskoj državi vratili gradove u Romagni, našto papa Julije 24. veljače 1510. mletačku republiku riješi crkvenoga prokletsva. Odsada je papa nastojao, da kralja Vladislava predobije za savez s Mlečanima protiv Turaka. Pasqualigo dodje 29. travnja u Budim, a 17. svibnja u Ostrogon,

---

[9] Katona: Historia critica, knj. XVIII. str. 570.—573.
[10] Sanudo u „Arkivu“, knj. VI. str. 318.
[11] Sanudo: Odnošaji skupnovlade mletačke, knj. VI. str. 318. i 319.
[12] Ljubić Šime: „Commissiones et relationes Venetae“, tomus I. str. 108.
[13] Sanudo, str. 320. i 323.—326. Ljubić: Commissiones, I. str. 109.—119.

*

gdje je kralja Vladislava zamolio, neka cara Maksimilijana izmiri s mletačkom republikom. Istodobno boravili su kod kralja njemački i francuski poslanici, koji su Vladislava odvraćali od Mlečana. Neki političari nastojahu Pasqualiga uvjeriti, da će biti najbolje, ako se Mlečani dobre volje odreknu Dalmacije. Trogiranin Petar Berislavić (tada prepošt kaptola u Stolnom Biogradu) dokazivao je, da bi i neznatna vojska mogla osvojiti Dalmaciju, gdje nitko ne trpi Mlečane. I doista bude 5. srpnja 1510. zaključeno voditi rat za oslobodjenje Dalmacije.[14] Nato podju Petar Berislavić i Ambroz Šarkanj u grad Konstanz, gdje 1. listopada 1510. izjave, da kralj Vladislav stupa u kanbrejsku ligu, te će 1. travnja 1511. započeti rat s Mlečanima. U tome ratu dobit će kralj Vladislav pomoći od svojih saveznika. Maksimilijan dat će Vladislavu 1000 pješaka i 12 topova, a kraljevi francuski i aragonski 24 ratne ladje i 6 teretnih brodova.[15]

Mletački poslanik Pasqualigo umio je ipak zapriječiti rat za oslobodjenje Dalmacije. On se naime utekao uspješnomu sredstvu: podmićivanju. Glavni ljudi na kraljevu dvoru (palatin Mirko Peren i kardinal primas Tomo Bakač Erdedi) nastojahu, da kralj ostane uz mletačku republiku. Medjutim se u Italiji sklapala „sveta liga", koju je papa Julije II. proglasio 5. listopada 1511. U toj ligi radili su papa, Mlečani, Švajcari i Španjolci o tomu, da Francuze istisnu iz Italije. Hrvati se više nijesu zanimali za ratove u Italiji, jer im je opet zaprijetila ozbiljna pogibao od Turaka.

Sve pored primirja provaljivahu Turci u hrvatske zemlje. Ništa nije koristilo ni to, što je kralj Vladislav 6. srpnja 1510. na dalnje 3 godine produljio primirje s Turcima.[16] Najviše je stradala Dalmacija, u kojoj su Turci god. 1510. oplijenili okolicu Splieta, Šibenika i Trogira. Na ladjama svojim dopriješe Turci i pod grad Omiš. Mlečani se ne usudiše dići na Turke, jer su moljakali tursku pomoć u ratu protiv cara Maksimilijana. U srpnju g. 1510. otjerao je Turke ispred Trogira domaći junak Kožulić; kod Omiša pak potuče Turke u studenomu g. 1510. knez Andrija Novaković s Omišanima i Poljičanima, kojima se pridružio banovac Grgur iz Klisa.[17] Uzalud poručuje kralj 3. svibnja 1511. ugarskome saboru u Budimu: „Turci neprestano uznemiruju Hrvatsku, naročito grad Knin, te će propasti i ostatak njezin, ako se dovoljno ne zaštiti." Ipak Ugarska nije ništa učinila za obranu Hrvatske. Oko 2000 Turaka dodje 22. kolovoza 1511. pod grad Modruše. Kad ga nijesu mogli zauzeti, razlete se po Hrvatskoj. Nitko ih nije progonio, te su više dana plijenili i palili oko Ribnika, Dubovca, Ozlja, Metlike i Mehova. Banovi nijesu mogli dizati i uzdržavati vojske, kad im kralj nije slao plaće. Tako je na pr. kralj banu Andriji Botu dugovao 16.000 dukata, što je u ono doba bila velika svota.[18] No kako bi kralj plaćao banove, kad je i sam trpio veliku oskudicu! Radi

---

[14] Sanudo u „Arkivu", knj. VI. str. Ljubić: Commissiones, I. str. 120. i 122. Mesić: „Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka" („Književnik", god. I. str. 531.—535.)

[15] Engel: „Geschichte des ungarischen Reichs", sv. III. dio II. str. 148.

[16] Isthuanffi: Historia Hungarica str. 38.

[17] Sanudo: Odnošaji skupnovl. mlet. u „Arkivu", VI. str. 347, 351, 355 i 360—364.

[18] Ibidem, str. 371.

njega moralo se početkom srpnja g. 1512. državno vijeće u Budimu domišljati, „kako da se pronadje način, da bi Njegovo Veličanstvo sa svojom djecom imalo o čemu živjeti; pošto su naime razdavani ili založeni svi kraljevski prihodi, snašlo je Njihova Veličanstva takovo uboštvo, da više puta nijesu imali što jesti.“ Kraljevo je siromaštvo još napadnijim činio golem imetak Ivana Zapolje, koji je g. 1510. postao vojvodom erdeljskim. Ivanova sestra Barbara udala se 8. veljače 1512. u Krakovu za poljskoga kralja Sigismunda I. Tako se obitelj Zapolja vinula do još veće slave i časti.[19] Bogat bijaše i ostrogonski nadbiskup Tomo Bakač Erdedi, koji je imao 85.000 dukata godišnjeg prihoda.

Poslije g. 1510. ne spominju se više hrvatski banovi Ivan Ernušt i i Juraj Kanižaj. Kralj se naime izmirio s Andrijom Botom, koji opet banuje sve do svoje smrti 13. rujna 1511.[20] Sada se za bansku čast otimao Juraj Zapolja. Njegov brat Ivan dodje početkom god. 1512. u Budim, te zatraži od kralja Vladislava, neka Jurja imenuje banom hrvatskim. Ali tomu se opre državno vijeće, jer se dvorska stranka bojala, da bi time previše ojačali Zapoljinci. Banom postade 25. ožujka 1512. palatin Mirko Peren, vlastelin valpovački. Peren je ovu službu primio pod uvjetom, da može pobirati daće u Hrvatskoj, a povrh toga prihode zagrebačke tridesetnice i grada Senja, pa sve ovo trošiti za svoju plaću, za uzdržavanje krajiških gradova i za plaćanje vojske.[21]

Medjutim su janjičari u Carigradu 23. travnja 1512. zbacili sultana Bajazita II., pa na prijestolje stavili njegova sina Selima I. Ovaj se nije obazirao na ugovore oca svoga. Uopće je Selim I. bio ratoboran sultan. To je naravno najprije iskusila nesretna naša domovina. Već početkom srpnja g. 1512. provale bosanski Turci u Hrvatsku, razvale neka sela biskupa zagrebačkog, te zarobe mnogo ljudi i stoke. Na jesen provale Turci u srebreničku banovinu (nekadašnju Usoru), osvoje cijelu banovinu, a zauzmu glavni grad Srebrenik i sve tvrdje: Tešanj, Barku, Sokol i Vaju.[22] Početkom studenoga g. 1512. udare Turci na grad Skradin. Turci opustoše primorje, ali Skradina ipak nijesu mogli zauzeti. Zimi je prijetila opasnost gradu Kninu. Početkom pak g. 1513. provale Turci u župu Cetinu. Ovdje su osvojili 3 manje tvrdje (Vir kod Imotskoga, Čačvinu u Posušju i Nutjak na Cetini); bili bi osvojili i sam Sinj, da se nije razlila rijeka Cetina.[23]

3. Ban Petar Berislavić. Sreća bijaše za Hrvatsku, da je na proljeće g. 1513. banom postao junački Petar Berislavić, biskup vesprimski. Rodom Hrvat iz Trogira — nije Berislavić htio živjeti pod vlašću mletačkom. Pošavši medju svećenike, postigne Petar visoke časti; velik je ugled uživao i na dvoru kralja Vladislava II.

Berislavić se kao ban hrvatski oduševljeno latio posla, da domovinu

---

[19] Isthuanffi: Historia Hungarica, str. 39.
[20] Ljubić: Commissiones et relationes Venetae I. 127. Sanudo, str. 37.
[21] Mesić: Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. v. („Književnik“, II. str. 76. i 77.)
[22] Theiner: „Monumenta Hungariae“, tomus II. str. 594.
[23] Sanudo u „Arkivu“, knj. VI. str. 398.—403.

svoju obrani od propasti turske. Novi papa Leo X. pošalje mu u tu svrhu mjeseca lipnja 50.000 dukata.[1] Tako je Berislavić na brzu ruku mogao sastaviti prilično vojsku. Naskoro mu se pružila prilika, da pokaže vojvodsku sposobnost svoju. Mjeseca kolovoza g. 1513. provale Turci u današnju „Banovinu“ (izmedju Une i Kupe). Ovdje su Turci najprije pustošili i robili, a onda opsjedali grad Blinju. Berislavić se 15. kolovoza utabori nedaleko Dubice. Njemu se pridruže: knez Nikola Zrinski, Mihovil Frankopan Slunjski i Franjo Berislavić. Sutradan (16. kolovoza) udare Turci na Hrvate, ali ih stiže potpun poraz. Preko 2000 Turaka pade u boju ili na bijegu.[2] Sjajna ova pobjeda proslavi ime bana Berislavića. Papa mu pošalje blagoslovljen mač i šešir; kralj ga imenuje vranskim priorom i županom dubičkim; neki gradovi hrvatski dadoše na gradska vrata uklesati datum pobjede banove. Ipak nije ni taj poraz primirio bosanske Turke. Koncem veljače g. 1514. eto ih pred Skradinom. Oko 10.000 Turaka udari i na Knin. No ovdje ih zadesi nesreća; Turci budu suzbijeni, te se vrate u Bosnu, ostavivši pod Kninom 500 mrtvih.[3] Mjeseca rujna provale u Hrvatsku 4000 Turaka, koji porobe i opustoše imanja krbavskoga kneza Ivana Karlovića. Ovi Turci dopru i u susjedne kotare mletačke Dalmacije, te se onda u Bosnu vrate sa 3000 zarobljenika i s mnogo stoke. Koncem g. 1514. provale Turci opet u južnu Hrvatsku, gdje osvoje Karin i još 2 grada, a zarobe mnogo ljudi. Za ove su provale najviše stradali plemići stare hrvatske župe Luke.[4]

Ostrogonski nadbiskup kardinal Tomo Bakač Erdedi otputovao je 2. listopada 1511. u Rim na crkveni sabor lateranski. Odanle se Bakač vratio tekar na proljeće g. 1514. s papinskom bulom, koju je proglasio na Uskrs 16. travnja u Budimu. U toj buli papa Leo X. povjerava Bakaču, da naviješta križarski rat protiv Turaka. Odmah počnu u Budim dolaziti brojni seljaci, koji su tražili vojvodu za taj rat. Medjutim se kralj Vladislav izmirio sa sultanom Selimom, te kardinal Bakač pozove seljake, neka se vrate kući. No 60.000 „križara“ izabere svojim vodjom Jurja Dožu, junačkoga Sikulca iz Erdelja. Seljaci se obore na svoju gospodu. Od Budima do Temešvara plane u svibnju g. 1514. „seljački rat.“ Buntovnici su plemiće ubijali, a dvorce njihove palili. Stjepan Bator, kapetan dolnje Ugarske, bude od seljaka potučen i potisnut u Temešvar. Dok je Doža taj grad opsjedao, sastavi erdeljski vojvoda Ivan Zapolja znatnu vojsku (22.000 ljudi), te podje Batoru u pomoć. Doža bude uslijed svoje nesmotrenosti ranjen i zarobljen, a „križari“ većinom raspršeni. Zapolja dade uhvaćene seljake grozno mučiti. Sam Doža bude stavljen na željezan stolac, pod kojim su naložili vatru; tu su nesretnika štipali razbijeljenim kliještama, a na glavu mu stavili željeznu ražarenu krunu.[5]

U Budimu sastade se 18. listopada 1514. sabor, koji je stvorio stroge

---

[1] Ljubić: Commissiones et relationes Venetae, tomus I. str. 138.
[2] Tubero: Comentarii de rebus etc., str. 283. Sanudo u „Arkivu“, VI. str. 405. i 406.
[3] Ljubić: Commissiones, I. 139. Sanudo u „Arkivu“, knj. VI. str. 409. i 410.
[4] Sanudo, str. 434.—443.
[5] Isthuanffi: Historia Hungarica, str. 42—50.

zakone protiv seljaka. Odsada se kmet ne smije seliti, jer je vezan na zemljište vlastelina svoga. Kmetovi ne smiju imati oružja; nadje li se u koga puška, neka mu se za kaznu odsječe desna ruka. Jošte su kmetovima povećane daće i besplatne službe, što ih moraju davati svojoj vlasteli. Odsada je kmet pravi „tlačnik." Ako seljak podje u svećenike, ne može više postati biskupom, kao što je postao Tomo Bakač Erdedi. Sve ove zaključke potvrdio je kralj Vladislav 14. studenoga 1514.[6] Isti ovaj sabor proučio je i primio „običajno pravo kraljevine Ugarske", kako ga je sastavio protonotar Stjepan Verbeci. Taj zbornik privatnoga prava poznat je pod imenom „Tripartitum," te je vrijedio kao zakon sve do god. 1848. Njime su za ugarsko i hrvatsko plemstvo bile osigurane tadašnje plemićke povlastice u političkom i socijalnom pogledu.[7]

Da bi Turke zastrašio, poduze ban Berislavić u svibnju g. 1515. navalni rat. No bosanski paša hametom ga porazi tako, da je ban jedva utekao sa 25 konjanika.[8] Nato se paša obori na jajačku banovinu, da ju slomi, kao što je god. 1512. nestalo banovine srebreničke. Najprije su Turci zauzeli gradove Jezero i Bočac, a zatim opkolili grad Jajce. Sada je zaprijetila ozbiljna pogibao, da će Turci zauzeti Jajce, pa time dobiti u svoje ruke ovaj bedem kršćanstva. Radi sudbine Jajca uplašio se i sam papa Leo X. Zato papa 15. lipnja 1515. moli Mlečane, neka pošalju novaca za obranu Jajca.[9] Ipak je paša morao u srpnju napustiti opsadu Jajca, jer je doznao, da gradu ide u pomoć vojska. Odsada je Berislavić neumorno nastojao, da grad Jajce opskrbi živežem, zairom i posadom. Njegovom se brigom ta predstraža Hrvatske održala još nekoliko godina.

Kralj Vladislav II. umre 13. ožujka 1516. u Budimu. Vladislav je doživio 61 godinu; kraljevao je 45 godina u Češkoj, a 25 godina u Hrvatskoj i Ugarskoj. Bio je lijep čovjek visoka uzrasta, a veoma pobožan, šutljiv i milosrdan. Nikomu nije odbijao molbe. Savremeni biskup Dubravski veli, da je kralj Ugrima i Hrvatima vazda odgovarao „bene", a Česima „dobře." Uslijed prevelike darežljivosti osiromašio je kralj toliko, da nije imao ni vina u pivnici svojoj. Na samrti ostavio je 400.000 dukata duga. Naslijedio ga je njegov desetgodišnji sin Ljudevit II., komu je kralj Vladislav odredio odgojitelje: budimskoga kaštelana Ivana Bornemisu i markgrofa Jurja Braniborskoga, sina svoje sestre Sofije; odgojitelje nadzirat će kardinal Tomo Bakač od Erdeda, nadbiskup ostrogonski.[10]

Kada se 24. travnja 1516. sastao državni sabor u Budimu, htjede plemstvo birati „gubernatora", koji će Ugarskom upravljati, dok mladi kralj ne postane punoljetan. Ova čast bijaše namijenjena erdeljskom vojvodi Ivanu

---

[6] Corpus juris hungarici, sv. I. str. 704—740.

[7] Zbornik štampan je prviput god. 1517. u Beču pod naslovom „Tripartitum opus juris consuetudinarii inclíti regni Hungariae", što bi na hrvatskom jeziku značilo: „Običajno pravo slavne kraljevine Ugarske u tri dijela." Varaždinski bilježnik Ivan Pergošić preveo je „Tripartitum" na hrvatski jezik, a štampao ga je knez Juraj Zrinski god. 1574. u svojoj tiskari u Nedelišću kod Čakovca.

[8] Ljubić: Commissiones et relationes Venetae, sv. I. str. 141.

[9] Sanudo: „Odnošaji skupnovlade mletačke" u „Arkivu", knj. VI, str. 454—457.

[10] Katona: Historia critica, knj. XVIII, str. 950—955.

Zapolji. No sabor odluči, da će uz kralja upravljati „državno vijeće“, koje se sastojalo od 12 vijećnika (5 crkvenih i 7 državnih dostojanstvenika)[11]. Slaba je to bila uprava, jer se vijećnici starahu više za sebe, nego li za opće dobro; na saborima pak redovito se očitovala nesloga izmedju sebičnih velikaša i goropadnih plemića. Dvorsku je stranku vodio palatin Mirko Peren, a plemićku 28 godišnji vojvoda Ivan Zapolja i daroviti Stjepan Verbeci. Peren se prislanjao na Habsburgovce, dočim je plemstvo mrzilo sve tudjince, a naročito Habsburgovce.

Kraj takvih prilika bijaše banu Berislaviću teško suzbijati navale turske. Kralj mu nije mogao ništa pomoći, a Mlečani se upravo radovahu svakoj neprilici banovoj. Jedini papa Leo X. iskreno se brinuo za obranu Hrvatske. Papa je Berislaviću u tu svrhu slao novaca, žita, puščanog praha i oružja. „Vidim i poimam“ piše papa Berislaviću „tvoj težak položaj. Na tvoju utjehu poručujem ti, da na sve strane nastojim oko toga, da ti od kršćanskih vladara što prije dodje dovoljna pomoć za uspješnu obranu krajine tvoje. Dotle pako stoj hrabro kao dosada, pa ne pusti, da ti narod klone duhom.“[12] Papa se doista obraćao na kršćanske vladare u Evropi. Tako je 15. svibnja 1516. francuskome kralju Franji I. pisao: „Gradovi, na koje Turci ne prestaju udarati, imadu veliku važnost. Ako Turcima u ruke pade ma i jedan od njih, — n. pr. Jajce, Knin, Klis ili Skradin, — ne će se Ugarska više moći obraniti, a Turci će imati otvoren put preko Jadranskoga mora do talijanskih zemalja.“[13] Sličnim je riječima papa takodjer poljskoga kralja Sigismunda poticao, neka Hrvatima priskoči u pomoć. U tome pismu daje papa Petru Berislaviću naslov „ban ili potkralj“ (Dalmatiae et Croatiae banus seu vicerex), pa ističe, da pogibelj od Turaka ne prijeti „samo Dalmaciji i Hrvatskoj, nego i cijeloj kraljevini Ugarskoj, te susjednim pokrajinama, dapače i čitavome kršćanstvu“.[14] Bosanski je paša g. 1517. udarao na Klis i Skradin. Mnogo je stradala i Krbava;[15] Jajce se pak nalazilo u vječitoj pogibelji. Početkom g. 1518. htjede Berislavić opet Jajce opskrbiti hranom i zairom. Zato provali u Bosnu sa 10.000 vojnika. U susret mu izadje bosanski namjesnik s jakom turskom vojskom. Tako dodje do bitke, u kojoj Berislavić hametom potuče Turke. Namjesnik bosanski pade u boju, a prvi njegov doglavnik bude zarobljen. Na proljeće g. 1518. udare Turci i opet na Skradin i Ostrovicu. Berislavić nije imao dosta sredstava, da brani hrvatsku granicu, koja se protegnula odviše na dugo. Ostavši bez pomoći, morahu Skradinjani obećati Turcima harač u iznosu od 100 dukata na godinu.[16] — O Martinju godine 1518. uzmanjka posadi u Jajcu hrane. U nevolji svojoj provali posada iz grada, pa udari na Turke, koji su nosili živež u neku susjednu tvrdju. Turci budu sasječeni, a živež donesen u Jajce. Tako se posada održala do početka

---

[11] Kovachich: Supplementum ad vestigia comitiorum, sv. II. str. 360.
[12] Katona: Historia critica, knj. XIX. str. 24.
[13] Ibidem, str. 17.
[14] Katona: Historia critica, knj. XIX. str. 19.—23.
[15] Sanudo: „Odnošaji skupovlade mletačke“ u „Arkivu,“ knj. VIII. str. 29.
[16] Ibidem, str. 32—37. i 41.

godine 1519., kada ju je opet Berislavić opskrbio hranom i zairom.[17] Car Maksimilijan umre 12. siječnja 1519., a već 5. veljače umre i palatin Mirko Peren. Time je znatno ojačala stranka Ivana Zapolje. Ipak bude palatinom izabran temeški župan Stjepan Bator, pristaša dinastije habsburške, a ne Ivan Zapolja, koji se natjecao za palatinsku čast. — Nemoćni kralj Ljudevit II. sklopi 28. ožujka 1519. trogodišnje primirje sa sultanom Selimom I. U tome se ugovoru izričito spominju Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. Pa ipak nije to primirje vrijedilo za hrvatske zemlje. Već o Ivanju g. 1519. provale Turci u Krbavu. Bosanski je namjesnik dapače poručivao knezu Ivanu Karloviću, da će mu Turci svakih 14 dana dolaziti u pohode.[18] Opet su drktali hrvatski gradovi: Knin, Skradin, Ostrovica i Klis, za koje se kralj nije ništa brinuo. Početkom g. 1520. provale 3000 Turaka preko Hrvatske u Istru. Uz to su Turci stali sve češće harati u selima oko Zadra Šibenika, Trogira i Spljeta.[19] To uplaši republiku mletačku. Po njenoj odredbi pregledao je kapetan Ivan Mauro sve gradove u Dalmaciji. Mauro je 22. ožujka 1520. izvijestio, da bi trebalo bolje opremiti mletačke gradove: Zadar, Nadin, Vranu i Novigrad.[20]

Mjeseca svibnja g. 1520. haraju Turci u Hrvatskoj od Une do mora. Berislavić se upravo nalazio u Otočcu, kad li mu stiže vijest, da Turci robe i pale oko Drežnika. Junački ban odmah poleti u Bihać, odakle se 20. svibnja 1520. sa 300 vojnika zaputi prema Drežniku. Na putu doznade, da se 800 Turaka nalazi u „Vražjoj gori“ kod Korenice. Berislavić udari na ove Turke i natjera ih u bijeg. No kada su Hrvati progonili Turke, dospije ban u neku zasjedu. Turci mu u okršaju odrube glavu, koja bude kasnije zajedno s tijelom banovim pokopana u Vesprimu.[21] — Berislavićeva smrt rastuži papu Leona X., kralja Ljudevita II. i poljskoga kralja Sigismunda, a najvećma Hrvate. Dugo se kod nas sačuvala uspomena na junaka, koji bijaše i biskup i ban. Zato se i poslije smrti njegove u Hrvatskoj tečajem 16. i 17. vijeka nalazilo odličnih svećenika, koji su pasali mač i udarali na Turke. („Mašu maši, britku sablju paši“.) To se nije držalo nečasnim, jer je tako radio slavni Petar Berislavić.

4. Ban Ivan Karlović. Iza smrti Berislavićeve ostade Hrvatska godinu dana bez bana. Čini se, da je kralj Ljudevit uopće namjeravao Hrvatsku posve napustiti. On se barem u to doba pred mletačkim poslanikom izrazio, da opustošena Hrvatska za njega ne vrijedi ništa. — Na nesreću Hrvatske postade u rujnu g. 1520. sultanom Selimov sin Sulejman II. To je najmoćniji i najslavniji sultan turski. Sulejman se odmah početkom g. 1521. uze spremati za veliku vojnu. Za tih priprava udare bosanski Turci na grad Jajce. U gradu se nalazio hrvatski plemić Petar Keglević,

[17] Sanudo u „Arkivu,“ knj. VIII. str. 55.

[18] Ibidem, str. 64.

[19] Sanudo u „Arkivu,“ knj. VIII. str. 67.—73.

[20] Ljubić: „Commissiones et relationes Venetae,“ tomus I. str. 154.—157.

[21] Marnavich-Verancsics: „Vita Petri Berislavi Bosnensis, episcopi Vesprimensis, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque bani etc.“ (Monumenta Hungariae historica. II. Scriptores, volumen III. str. 277.—281.) Sanudo, VIII. str. 81. Insthuanffi, str. 59. Tomašićeva kronika u „Arkivu,“ knj. IX. str. 24.

koji je tada bio ban jajački. Keglević zamisli ratnu varku, koja mu je posve uspjela, pa Turci budu pod gradskim zidinama posve razbijeni.[1]

Koncem lipnja g. 1521. dopre Sulejman sa 100.000 Turaka do Dunava. Turci zauzmu (7. srpnja) grad Šabac, a onda prijedju na lijevu obalu Save. Što bijaše sela i gradova u nizini savskoj, sve postade plijenom turskim. Sultanove čete zauzmu Mitrovicu, Slankamen, Karlovce i druge gradove u jugoistočnom Srijemu. Nato se Turci obore i na Zemun. U gradu se nalazila posada od 400 šajkaša, kojima je zapovijedao Hrvat Marko Skoblić. Premda se Skoblić junački branio, ipak su Turci zauzeli Zemun. Sada udari sultan svom snagom na Biograd, te ga 29. kolovoza prisili na predaju.[2]

Pad Biograda otvori oči mladome kralju Ljudevitu. On uvidi, da mora nešto učiniti, ako hoće, da svoje zemlje obrani od Turaka. Početkom studenoga g. 1521. dade Hrvatima novoga bana: Ivana Karlovića.[3] Ivan bijaše zadnji muški potomak slavnih krbavskih knezova Kurjakovića. Premda je puno trpio od provala turskih, ipak se Karlović brojio medju prve knezove hrvatske. On je naime posjedovao gotovo čitavu Liku i Krbavu, kao što i velik dio Hrvatske na jugu od Velebita. Karlović je od rane mladosti svoje ratovao s Turcima, jer im je vazda bio prvi na udaru. Poznavajući dakle način, kako Turci četuju, bio je Karlović upravo stvoren za bana hrvatskoga. Osim toga bijaše Karlović u srodstvu s najuglednijim hrvatskim knezovima: Zrinskim i Frankopanima. Njegova je naime majka Dora bila iz obitelji Frankopan, loze brinjsko-tržačke; Karlovićeva pako sestra Jelena udala se za Nikolu Zrinskoga (oca junaka sigetskoga).

Turci su novoga bana počastili svojim pohodom već u ožujku 1522. Ban im se naskoro osvetio. Sredinom travnja 1522. vraćahu se Turci iz Kranjske i zapadne Hrvatske, gdje su narobili veliki plijen. Ban sakupi 2000 konjanika, s kojima udari na Turke, pa ih razbije i otme im dio plijena.[4] Prije su Turci po Hrvatskoj ponajviše pustošili i palili; rijetko bi se kada sustavili pred kojim gradom, da ga opsjedaju. Turci su na tolikim provalama pohvatali seljake ili ih prisilili, da se odsele u sigurnije krajeve. Tako se dogodilo, da je na granici hrvatsko-turskoj bilo mnogo gradova bez okolišnih sela. U ovim pustim gradovima stoje malene posade. Počevši od g. 1522. nastoje Turci, da redomice zauzmu ove branike hrvatske. Koncem svibnja g. 1522. dodje hercegovački paša sa 25.000 Turaka i s mnogo topova pred Knin. Već iza nekoliko juriša udje paša u Knin, nakon što je posadi dozvolio, da slobodno ode iz grada. Doznavši za pad Knina, prestraše se Skradinjani, te pobjegnu u Šibenik i na otoke. Tako su Turci bez ikakve borbe 29. svibnja zaposjeli i Skradin. Odmah iza toga dade paša opsjedati Klis. U tvrdji se nalazila posada

---

[1] Lud. Tubero: „Commentarii de rebus, suo tempore gestis." (Schwandtner: „Scriptores rerum Hungaricarum," tomus II. str. 360.)

[2] Isthuanffi: Historia Hungarica, str. 63. Tubero: Commentarii, str. 364, 365, 372 i 377. Sanudo u „Arkivu," knj. VIII. str. 121.—132.

[3] Sanudo: Odnošaji skupnovlade mletačke, Arkiv VIII. str. 140. i 141.

[4] Ibidem, str. 149.

od 300 vojnika. Turci su nebrojeno puta jurišali na Klis, ali bez uspjeha. Branitelji — poimence: knez Petar Monoković, te kapetani: Petar Kružić i Grgur Orlovčić — dapače provaljivahu iz grada. Izgubivši mnogo ljudi, ode paša 18. lipnja ispred nepredobitnoga Klisa.[5]

U teškim ovim časovima nije Hrvatska dobila pomoći ni od kralja ni od Ugarske. Tamo je 11. lipnja 1521. umro nadbiskup Tomo Bakač Erdedi. Doživivši 86 godina, stekao je silan imetak, što ga je većinom ostavio svome sinovcu Petru, od kojega potječe glasovita hrvatska velikaška obitelj Erdedi. Drugomu rodjaku Šimunu Erdedu namaknuo je Tomo g. 1518. čast biskupa zagrebačkoga. Poslije smrti Tome Bakača oborila se Zapoljina stranka još jače na palatina Stjepana Batora. Sam kralj Ljudevit bude prisiljen, da u lipnju g. 1523. skine Batora; ali mu već u rujnu g. 1524. povrati palatinsku čast, jer su Zapoljinci htjeli birati gubernatora, koji bi pomagao mladome kralju. Tako se borbe i smutnje nastaviše bez kraja, jer se i dvorska stranka oborila na Ivana Zapolju, što nije znao obraniti Severin i Oršovu, koje gradove Turci g. 1524. zauzeše i razoriše. U osamljenosti svojoj upiru Hrvati svoj pogled na Njemačku. Tamo je cara Maksimilijana naslijedio njegov unuk Karlo V. K ovomu podje stari knez Bernardin Frankopan, te ga zamoli za pomoć. Sjajno je Bernardin 19. studenoga 1522. govorio na njemačkom saboru u Nürnbergu. Sabor obeća nešto pomoći za Hrvatsku, koja je „štit i vrata kršćanstva“, kako reče Bernardin.[6]

Više pomoći dobije Hrvatska od nadvojvode Ferdinanda, brata Karlova. Ferdinand je od cara Maksimilijana baštinio t. zv. habsburške nasljedne zemlje, t. j. Kranjsku, Štajersku, Korušku, Rijeku, Trst, Goricu, Tirol, Vorarlberg, gornju i dolnju Austriju, te habsburška posjedovanja u u Istri, Furlanskoj i Švapskoj. Hrvatska je „predzidje“ za te zemlje. Zato je Ferdinand nastojao, da Hrvatsku učini sposobnom za odbijanje Turaka. Padne li Hrvatska, postat će Turci prvi susjedi Ferdinandove države. Osim toga je Ferdinand podupirao Hrvate iz političkih razloga. Ferdinand se naime 11. prosinca 1520. oženio s Anom, jedinom sestrom kralja Ljudevita II. Ferdinandova pak sestra Marija bijaše još 28. srpnja 1515. vjenčana s Ljudevitom II.; nju je zagrebački biskup Šimun Erdedi 11. prosinca 1521. u Stolnom Biogradu okrunio za kraljicu ugarsku i hrvatsku. Ako dakle slabi kralj Ljudevit II. umre bez potomka, naslijedit će ga Ferdinand po ugovorima i po rodbinskim svezama.

Ferdinand je g. 1522. preuzeo obranu hrvatskih gradova na medji turskoj. Vojničke službe podjeljuje Ferdinand hrvatskim plemićima, koji ga radi toga smatraju vladarem svojim. Tako i sam ban Karlović 15. ožujka 1522. piše Ferdinandu pismo, u kojem ga zove „premilostivim gospodarem svojim“. Ferdinandov glavni vojvoda grof Nikola Salm dolazi u Hrvatsku s vojskom, te banu pomaže braniti Bihać, Krupu i druge gradove na Uni. Hrvatska je uza sve to ljuto stradala i g. 1523. Turci su provaljivali bez prestanka. Za tih provala pade u prosincu g. 1523. i Ostro-

[5] Šime Glavić: kronika str. Sanudo u „Arkivu,“ knj. VIII. str. 150.—152.
[6] Ranke: „Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation,“ sv. II. str. 86.

vica, glavni bedem stare lučke županije, koju su Turci opsjedali već u kolovozu g. 1523.[7] Iz Ostrovice držali su Turci na uzdi Karlovićeve gradove: Obrovac, Kličevac i Zelengrad na jugu od Velebita. Sada mostarski paša odluči, da će osvojiti i Klis, taj zadnji bedem južne Hrvatske. On pošalje svoga vojvodu Mustafu početkom veljače g. 1524. pod Klis. Turci opkole tvrdju sa svih strana, te je posadi naskoro uzmanjkalo hrane i pića. Ipak se hrabro održala. Skradinski biskup Toma Niger izmoli od pape Klementa VII. potrebite novce, barut i hranu za oslobodjenje Klisa. Nato su senjski kapetani Petar Kružić i Grgur Orlović sabrali 1500 pješaka i 40 konjanika. Ovi junaci doplove na 40 brodića iz Senja 10. travnja u Solin, odakle pohite prema Klisu. Ovdje dodje do bitke, u kojoj budu Turci hametom potučeni. Čitav tabor turski zajedno s topovima i bojnim spravama pade u ruke pobjeditelja.[8] Sad je Klis bio dobro opskrbljen!

Turci su u Hrvatsku provaljivali i poslije poraza pod Klisom. Najviše stradahu imanja bana Ivana Karlovića i kneza Nikole Zrinskoga, jer bijahu prva na udaru. No Turci su dopirali takodjer i dalje: do Modruša, Grobnika, Ozlja, Metlike, Jastrebarskoga i Samobora. Narod hrvatski počne opet ostavljati opustošena polja i popaljena sela, da ne pane u ropstvo tursko. U svojoj povelji od 17. svibnja 1524. dozvoljava kralj Ljudevit, da se na ugarska imanja (Enyng i Batthyan) kraljeva peharnika Franje Baćana smiju preseliti Hrvati, koji „radi straha i neprestanih provala turskih ne mogu mirno i sigurno prebivati“ u kraljevini Hrvatskoj.

Karlović je uvidio, da ga kralj kao bana hrvatskoga ostavlja bez ikakve pomoći u neravnom boju s Turcima. Mjesto pomoći dade mu kralj početkom g. 1524. druga: novoga bana Ivana Taha.[9] Mjeseca lipnja sastanu se na saboru u Križevcu hrvatski i slavonski prelati, velikaši i plemići, te odluče, da „nipošto ne će primiti novoga bana.“ Ipak je Tah zaposjeo banske gradove. Radi svega toga odreče se Ivan Karlović u kolovozu g. 1524. banske časti.[10]

MLADOMISNIKU PAVLU K.....

Spjevao ANTUN J. KATUNAR (Vrh na Krku.)

Težak put si odabrao žiću:
Bogu služit — duši vidar biti,
A nevoljom ovog svijeta biću
Nadu jačat — uz njeg suze liti . .

Težak put je . . . ali volja jaka,
Nek te diže u visine, gore . . . .
Otkud vjera, ta božanka zraka,
Kazat će ti otajstvene dvore . . .

Pavle dragi, zasuči rukave
I lati se truda golemoga
Trijebit mane, te otrovne trave
Vinogradom Gospodara svoga . . .

Sretan sad si i sretan ćeš biti
Posred ove bezvijerstva tmuše . . .
Radosnice ti ćeš suze liti
Bogu svome privadjajuć duše . . .

---

[7] Šanudo: Odnošaji, Arkiv, VIII. str. 166 i 169.
[8] Ibidem, str. 173.—179.
[9] Mesić: „Gradja mojih rasprava u „Radu“. („Starine“, knj. VII. str. 215.)
[10] Ibidem, str. 217.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Dr. Gjuro Arnold rodio se 24. travnja 1854. u Ivancu kod Varaždina. Pučke i srednje škole polazio je u Varaždinu i Zagrebu. Položivši g. 1873. ispit zrelosti, posvetio se Arnold filozofiji, te se osposobio za profesora povijesti i zemljopisa. Na zagrebačkom sveučilištu polučio je 17. srpnja 1880. doktorat filozofije, našto je specijalnu filozofiju dvije godine učio na sveučilištima u Göttingenu, Berlinu i Parizu (na Sorboni). Na jesen g. 1882. vratio se u Zagreb, gdje je na gimnaziji službovao sve do g. 1889., kada bude imenovan ravnateljem učiteljske škole zagrebačke. Arnold postade 21. kolovoza 1894. profesorom pedagogije i filozofije na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, gdje štovan od profesora i djaka službuje još i sada. — Upravo se navršuje punih 40 godina, što dr. Gjuro Arnold radi na književnom polju, jer je 49. broju „Vijenca“ g. 1873. štampana prva Arnoldova pjesma „Pri povratku“. Poznavajući veliku skromnost, koja rijesi cijelo biće Arnoldovo, upozorujem na ovaj književni jubilej, da ne bi ostao neopažen. Bez ikakvoga pretjerivanja mogu reći, da Arnold spada medju one pjesnike, kojih se pjesme najviše i najradje čitaju. „Arnold je kao pjesnik pretežno lirik dubokog osjećaja, nježnih i uzvišenih misli, a savršene forme. On pjeva od srca, a ne zato, da slaže srokove; zato se pjesme njegove s nasladom čitaju, te će vazda zadržati svoj čar i dojam na mlada, nepokvarena srca.“ Dvije zbirke Arnoldovih pjesama izdala je „Matica Hrvatska“, kojoj bijaše više godina predsjednikom. — Arnold je radio takodjer na znanstvenom polju. Po raznim časopisima štampane su njegove rasprave pedagoškoga ili filozofskoga sadržaja; u „Radu“ jugosl. akademije izadjoše Arnoldove studije „Zadnja bića“ i „Psihologija bez duše.“ Arnold je od g. 1891. član jugosl. akademije, a god. 1899. bio je izabran rektorom sveučilišta hrvatskoga. Svojim rodoljubljem, uzornim značajem i ozbiljnim radom stekao je Arnold u narodu hrvatskom zaslužene simpatije. Prigodom 40 godišnjice književnoga rada čestita „Prosvjeta“ svomu odličnomu suradniku, želeći mu od srca dug život i krjepko zdravlje!

Dr. R. H.

Naši gradovi. „Prosvjeta“ je tečajem ove godine donijela slike raznih gradova hrvatskih. Sada evo donaša sliku Raba, Makarske i Krapine. **Rab** je svojom historijom bogat grad na otoku Rabu uz hrvatsko Primorje. U najnovije doba opaziše Nijemci i Česi, da Rab imade kranu obalu, uz koju se može urediti cijeli niz kupališta. Zato u ljetno doba grnu onamo stranci, te će Rab naskoro postati omiljelo ljetovalište. — **Makarska** je gradić u Dalmaciji ispod gore Biokova, dočim je **Krapina** metropola divnoga Zagorja hrvatskoga.

Dalmatinski svatovi. Ispod ove slike stavljen je pogrješno napis „bosanski svatovi,“ jer je slika snimljena u Poljicama kod Spljeta.

KNJIŽEVNOST.

„Najljepše pripovijesti iz života“. Tako se zove knjiga, koju je izdala „Slavenska knjižara“ u Zagrebu za mladež i za odrasle. Knjizi je ovaj sadržaj: Vučji kralj i njegova bijela vučica; Medonja Sijedonja; Lija Mudrolija; Kudronja Mudronja. Knjiga ima 80 stranica, tiskana je na boljem papiru, lijepo je tvrdo uvezana, a stoji 80 filira, s poštarinom 10 filira više.

Mala knjiga za zabavu i pouku. Nakladom Dragutina Rebernjaka počela je u Zagrebu izlaziti „Mala knjiga za zabavu i pouku“, koja će izlaziti u kratkim razmacima. Ova će biblioteka donašati izvorne radnje i odabrane prijevode najboljih pisaca. Cijena je pojedinoj svesci tako niska, da ju može svaki radnik, seljak i djak lako nabaviti. Dosada su izašla dva sveska „Male knjige za zabavu i pouku.“ Prvi svezak donaša zbirku narodnih šala i satira pod naslovom „Iz veselog društva“, sabrao i odabrao Marijan Veselić. Cijena 30 filira, poštom 5 filira više. Drugi svezak donaša „Dvije aktovke“ od Milana Ribarića („Dva putnika“ i „U zaborav“). Ove su aktovne vrlo prikladne za naše diletante. Cijena je knjizi 60 filira. Naručuje se kod nakladnika

Dragutina Rebernjaka, Zagreb, Bogovićeva ulica 4. Iznos se može poslati u poštanskim markama.

Publija Vergilija Marona pastirske pjesme. Preveo prof. Josip Virgilij Perić. Štampano u Zadru. Prof. Perić izdao je 1909. prijevod Theokritovih pastirskih pjesama a sada nam evo prevede i Vergiove. Snabdio ih je instruktivnim uvodom i tumačem riječi i imena.

Rat na Balkanu. Mihael Šerihov opisao je u ovoj knjizi bojeve kod Lozen-grada i krvave bitke kod Lile-Burgasa, Bulaira, Podima i Šarkeja. Pisac je kao bugarski vojnik i sam sudjelovao u tome ratu, pa živo priča o dogodjajima, karakterizujući ratne zgode i nezgode. Knjižica ta ugodno se čita, može se nabaviti kod autora (Zagreb, Vodnikova ulica br. 2.) za 1 krunu. Kako je evo izdan prvi dio, sa zanimanjem očekujemo i drugi. Preporučamo.

Mićun M. Pavičević posvetio je cio red pjesama crnogorskim junacima, a izdala ih je dvorska knjižara „Njegoš" V. N. Martinovića na Cetinju. Cijena 50 para.

„Kamatnik." Drama u četiri čina. Napisao Martin Sulić. Cijena 1·60 K. Vlastita naklada, a komisiona Vinka Jurića u Splitu.

Dr. Hinko Lehner; „Kako se liječi mucanje." U ovoj knjizi dr. Hinko Lehner, jedini specialista ove bolesti u kraljevini Hrvatskoj, iznosi jasne podatke o mucanju i mucavim, te kako se najlakše i najjednostavnije liječi. U uvodu veli, da u Hrvatškoj ima do 10.000 mucavih ljudi; od ovih traže možda 20 liječničku pomoć, a 9980 ostaje ih bez liječnika. Uzrok je toj žalosnoj činjenici, što je liječenje te bolesti ostalo u rukama pojedinih inozemnih zavoda, a pošto je život i liječenje u tim zavodima skopčano s velikim troškom, kojega većina takvih nesretnika ne može podmiriti, prepustili su ovi svoju bolest volji božjoj i ostali nesretni kroz cijeli život. Jer što može mucav čovjek postati? Možete li zamisliti mucava odvjetnika, profesora, učitelja, liječnika, časnika, suca, svećenika? Cijela karijera, cijela budućnost, cijeli život uništen je takvomu nesretniku!

U prvom poglavlju ističe učeni liječnik opće razmatranje ove bolesti i poziva se čak na Demostena, koji je stavljao šljunak pod jezik, te se po uputi glumca Satyra vježbao u govoru šećući se po morskoj obali. U ostalim poglavljima govori pisac o uzrocima mucanja, kako možemo djecu očuvati od mucanja, o naravi i simptomima mucanja, kada treba liječiti, kako dugo liječenje traje, općenito liječenje i specijalno liječenje.

Ovu bi knjigu trebao da ima svaki nastavnik i nastavnica, jer nema škole, u kojoj nema mucave djece. Knjiga je napisana u glatkom i lakom stilu.

3. i 4. broj „Književnog Priloga" osječkoga Kluba hrvatskih književnika izašao je s raznim biranim i zanimljivim sadržajem. Na prvom mjestu nalazi se sonet hrvat. pjesnika Ljuboja *Šaptinovčanina*, posvećen Budislavu pl. Budisavljeviću i koračnica hrv. pjev. društva „Zrinjski" pod naslovom „Naša pjesma". Pop Mate *Ivanišević* priopćio je svoj referat „Duh slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda u našem kulturnom radu", gdje poletnim stilom iznaša potove valjane književnosti i umjetnosti. Dragan *Melkus* duhovito crta književno-umjetničke naše prilike u beletrističkom obliku „Gdje je taj grad?", a Josipa pl. *Glembay* niže u lakom obliku niz „Doživljaja", ovaj put sam „Uvod" čavrljanja i lijepu crticu „Sreća u nesreći", koja će naći svojih čitatelja, imenito u ženskom našem svijetu. Od ostale beletristike valja spomenuti nastavak F. *Maglajlićevog* romana „Izdisaji slobode", R. F. *Magjerov* sonet „Priča", I. J. *Milovićeva* narodna pjesma „Pismo Crnogorke bratu", „Hrvatske aforizme" od Kornelija *Bosiljčevića* i J. *Oršićevu* pjesmu „Sunce sjeda". U poučnom dijelu prikazuje Ljuboje *Dlustuš* u oduljem prikazu Ogrizovićevu dramu „Banović Strahinja", raščinjajući osobitom spremom i pravim kritičarskim okom do u sitnice ljepotu ovoga djela; takovim prikazima ne obiluje naša novija književnost. A. *Kovačević* prikazuje zadnjega Ilirca: Ferdu Filipovića, o kojemu naša javnost slabo što znade, priopćivši njegov životopis i književno-prosvjetno nastojanje. Listak kao svagda donosi i ovaj puta niz raznolikih sastavaka iz književnosti i umjetnosti. — „Književni prilog" dobivaju klupski članovi besplatno, a cijena mu je godišnje 6 K. Pretplata se šalje upravi Kluba hrvatskih književnika, a rukopisi uredništvu u Osijeku (Gajev trg 4.)

Roman jednoga mladića. Ovih je dana doštampana knjiga pod naslovom „Izgubljeno zvanje". Nema kod nas savremenijeg i zanimljivije pisanog djela od ove knjige. Pisac vještim načinom opisuje vlastiti svoj životopis, opisujući, kako ga je vla-

stita majka učinila nesretnim, pošto ga je odvratila od zvanja, za koje je bio pozvan. U talijanskom jeziku, s kojega je djelo prevedeno, doživjelo je isto 25 izdanja. Ovo je sigurno za nj najbolja preporuka. Oprema djela je sasma moderna, a jezik čisto književni. Cijena je, razmjerno prema opremi, veoma niska, (elegantno vez. 1 K, a ukusno broš. samo 60 fil.). Preporuča se osobito roditeljima i odraslijoj mladeži. Djelo je izdao književni zbor franj. bogoslova u Zagrebu „Duns Scot", a narudžbe prima samostan otaca Franjevaca, Zagreb, Kaptol 9.

Kalendar Srca Isusova i Marijina za prostu godinu 1914. S dozvolom crkvenih i redovničkih starješina izdalo je uredništvo „Glasnika presv. Srca Isusova". God. IX. Nakladom hrvatske misije družbe Isusove, Zagreb. Tiskara i litografija C. Albrecht.

Ovaj kalendar, namijenjen pobožnom hrvatskom katoličkom puku, uredjen je s najvećom pomnjom, te je bogato ilustrovan. Već listovi kalendarija svakog mjeseca imaju sliku kojega znamenitog prošteništa s kratkim historijatom. Sve, što je nužno za uputu valjanomu katoliku, nalazi se u ovom kalendaru, a zabavno-poučni sadržaj, koji je vrlo obilat, izvrsno je probran i uredjen. Od sastavaka spominjemo: „Konstantin Veliki", čiju spomen slavi ove godine katolička crkva, jer je on prije 1000 godina milanskim ediktom dao kršćanstvu slobodu i zabranio proganjati kršćane. „Ura je stala"; „Pustite k meni malene"; „Neprocijenjena krv Gospodina našega Isusa Krista"; „Kod Hrvata u Tirolskoj"; „Naopaki uzgoj"; „Afrički mučenici iz god. 1886."; „Gospa od Škrpjela"; „Crkva u željezničkim kolima"; „Parobrodarski kapetan"; „Dodji kraljevstvo tvoje"; „Katolička crkva u Bugarskoj"; „Nesretni sin još nesretnije majke"; „Moći sv. Januarija u Napulju"; „Gore srce k Bogu"; „Starinske umjetničke ure"; „Irski apostol trieznosti"; „Medjunarodni 23. euharistički kongres u Beču 1912."; „Prilike u Portugalskoj"; „Nemoj prosim te kleti" od M. Rihtarića; „Skopaljska Gračanica u Bosni"; „Martin Borković, biskup zagrebački"; „Balkanski rat god. 1912. i 1913." od dra. R. Horvata"; „Najviša u župa u Bosni"; „Moć i pomoć kamelskoga škapulara"; „Pijevo družtvo za katoličku štampu" i t. d. i t. d. Dakle velika i lijepa knjiga sa vrlo raznolikim savremenim sadržajem, koju najtoplije preporučamo svim Hrvatima katolicima. Ovaj lijepi kalendar stoji samo 80 filira, poštom 90 filira. Tko naruči pet komada, ne plaća poštarine; tko rasproda 10 komada, dobiva jedan na dar. Naručuje se u Zagrebu kod hrvatske misije družbe Isusove ili kod uredništva Glasnika presvetoga srca Isusova.

UMJETNOST.

Hrvatska opera u Ljubljani. Braća Slovenci uzdržavahu tečajem više godina u Ljubljani svoje kazalište, na kojemu se izvodila takodjer opera i opereta. Ima i na hrvatskom kazalištu u Zagrebu nekoliko vrsnih pjevača, koji su nekada bili članovi slovenskoga kazališta u Ljubljani. No početkom ove jeseni ostala je Ljubljana bez svoje opere. Zato je g. Vladimir pl. Treščec, intendant hrvatskoga kazališta, gradskomu poglavarstvu u Ljubljani stavio ponudu, da bi hrvatska opera tečajem zimske sezone 1913./4. uz primjerenu subvenciju 48 puta gostovala u slovenskom zemaljskom kazalištu. Ovu ponudu objeručke prihvatiše svi Slovenci, te je ljubljansko gradsko zastupstvo 6. listopada odredilo znatnu subvenciju za gostovanje hrvatske opere, koja je sada baš u punoj snazi svojoj. Gostovanje je već u listopadu započelo, te se s velikim uspjehom pjevala opera „Trovator." Mi se iskreno radujemo, što je i time ojačala sveza izmedju Hrvata i Slovenaca.

„Operušani golub", tragikomedija u 3 čina od Johna Galsworthya, izvodila se u hrvatskom kazalištu u Zagrebu 24. listopada 1913. To je zapravo slika iz života u velikom engleskom gradu. Slikar Welwyn, dobroćudan čovjek, hoće da pomogne svima, koji trpe. On rasiplje svoj imetak, a u svoj stan prima ulične protuhe, koji zlorabe njegovu dobrotu. Komedija svršava s tragičkom socijalnom pozadinom, a Welwyn ostaje nepopravljiv optimista. Glumilo se izvrsno. Sjajan bijaše g. Borštnik kao slikar Welwyn, g. Pavić kao francuska protuha Ferrand, g. Freudenreich kao pijani kočijaš Timson, a gdja. Dimitrijević kao gdja. Megan.

„Bogorodičin nakit", nova opera Wolf-Ferrarijeva, pjevala se na hrvatskom kazalištu u Zagrebu 17. listopada 1913. Ova „dramska opera", isprepletena šaljivim epizodama, pripada najmladjoj talijanskoj t. zv. verističkoj školi. Tu se uz pobožnost Napuljaca iznosi kao kontrast razbojništvo njihovih „kamorista" (apaša), uz molitvu kradja, uz procesiju Bogorodici obijestan

ples djevojčura. Glazba je doduše sporedna, ali ipak vjerna sadržaju ove opere. Krasna je serenata u drugom činu. Mjestimice izbijaju slatke pučke popijevke napuljske. Opera bijaše izvrsno uvježbana, a dirigirao ju je g. Albini. Od pjevača istaknuše se g. Lowczynski, Vušković i Strmac, te gdja. Polak i gdjica Sons.

Verdijeva stogodišnjica rodjenja proslavljena je 9. listopada 1913. u glazbenom svijetu. Nije to ni čudo, jer svatko voli krasne melodije iz Verdijevih opera. Hrvatsko zem. kazalište u Zagrebu priredilo je poseban „Verdijev ciklus", te će izvoditi 6 Verdijevih opera (Rigoletto, Traviata, Trovator, Krabuljni ples, Aida i Othelo). U tome ciklusu sudjeljuju svi naši operni pjevači i pjevačice, a dirigira g. Nikola Faller. Verdijev ciklus našao je u Zagrebu dobar odziv, te su već mjeseca listopada s velikim uspjehom pjevane prve 4 opere.

„Ridjokosi". Tako je kod nas okrštena aktovka „Poil de carotte" (Mrkvina dlaka), što ju je napisao Jules Renard. To je tragedija dječaka, koji prerano upoznaje sve gorčine životne zbilje, jer vidi razdor u braku svojih roditelja. Dječak čezne za roditeljskom ljubavi, te najprije otkriva patničko srce svoga oca, a kasnije počima razumijevati i majku svoju. Ova aktovka glumila se 15. listopada 1913. na hrvatskom kazalistu u Zagrebu. Ridjokosoga dječaka igrala je gdja. Hržić, a njegove roditelje g. Borštnik i gdja. Grbić.

Zlatko Baloković. Mladi hrvatski guslač Zlatko *Baloković* doživio je velik triumf u Berlinu, gdje je početkom listopada 1913. priredio prvi svoj koncerat. Strogi sudije u Berlinu ne mogu smoći dovoljno riječi, da istaknu vještinu našega Zlatka. To bijaše pravi umjetnički ispit, poslije kojega može Zlatko poći na turneju po cijelome svijetu. Mi se radujemo, što je u Balokoviću ponovno oživio slavni Krežma. Uvjereni smo, da će Zlatko služiti na ponos, hrvatskome narodu, iz kojega je niknuo.

Jurica Tkalčič. U Parizu živi glasoviti čelista Jurica *Tkalčić*, rodom Hrvat iz Zagreba. Po nagovoru svojih prijatelja priredio je Tkalčić u Zagrebu 14. listopada 1913. prvi svoj koncerat. Tako su njegovi zemljaci imali priliku, da upoznaju najvećega hrvatskog virtuoza na čelu. Tkalčićeva je tehnika upravo savršena. Čovjek se mora čuditi, s kakvom lakoćom Tkalčić izvodi veoma težak Haydnov D-dur koncert i vratoloman „Vodoskok" Davidovljev. Tkalčić je odgudio takodjer dvije svoje krasne skladbe: „Uspavanku" i „Pierrotovu serenadu." Obadvije skladbe odlikuju se bujnom glazbenom fantazijom. Juricu je na glasoviru pratio njegov brat Ivica Tkalčić.

Bečki „Tonkünstleri" priredišе 15. listopada 1913. opet svoj koncerat u Zagrebu. Dvorana hrv. glazbenoga zavoda bijaše dupkom puno, jer je taj bečki orkestar poznat sa svoje vrsnoće. U orkestru naime sviraju sami umjetnici. Paomu večeri odnijela je peta E-mol simfonija od Čajkovskija. Svidjela se takodjer lijepa simfonijska „Moldava" iz Smetaninoga ciklusa „Moja domovina." Orkestar je izvodio takodjer skladbu „Te deum laudamus," koju je skladao mladi hrvatski skladatelj Antun Gnezda, koji djeluje u tudjini. U toj skladbi isprepletene su himne svih balkanskih država, koje sudjelovahu u posljednjem ratu s Turcima.

„Djulabije." Pod ovim naslovom objelodanio je skladatelj F. S. Vilhar u dva sveska sveukupne svoje samopjeve sa glasovirskom pratnjom. Prvi svezak stoji pet, a drugi svezak tri krune. „Djulabije" mogu se naručiti jedino kod skladatelja samoga u Zagrebu, Gundulićeva ulica 55. Tko unapred pošalje spomenutu svotu, dobije djelo slobodno od poštarine.

SADRŽAJ.

KURJAKOVIĆ S.: Sanak majke. — KRAMBERGER E.: Pametni sluga. — NAZOR V.: Kraljevica. — STROHAL R.: Još o životu i naobrazbi naših popova glagolaša. — USKOČKI GUSLAR.: Kud ti bludi sjetna miso? — MARUNOVIĆ I.: Još su željni. — HAVLIK J.: U bratovim svatovima. (Preveo RAKOŠEV SELIM.) — CRNKO M.: Uspomene. — USKOČKI GUSLAR: Fragmenti iz dnevnika nesrećnog mladića. — HRVAT N.: Kud ćeš zlato? — PEROŠ M.: Zagrebačka jesenski zbor. — JELOVAC K.: Kad uspomene more. — TONI B.: Sjene. — HORVAT R. dr.: Hrvatska početkom 16. vijeka. — KATUNAR A. J.: Mladomisniku Pavlu K. Listak. — 10 slika.

„Prosvjeta" izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Izdaje **dr. Rudolf Horvat.** Tisak **kr. zem. tiskare.**

PROSVJETA

SVEZAK 12. ZAGREB, PROSINAC 1913. GOD. XXI.

MOJIM GUSLAMA.

od 1873. do 1913.

Spjevao GJURO ARNOLD. (Zagreb.)

Gusle moje, već sam davno htio
Ozlovoljen razbit vas o kami, —
Ali čim bih onda ganjô bio
Teške snove u života čami?
Tako ste mi četrdeset ljeta
Bile branom od nevoljâ svieta.

Ostanite to još koje vrieme . . .
Dugo, mislim, više trajat ne će:
I moja će usta da zanieme
Na dohvatu onosvjetske sreće;
Onda će vas svojta meni bliža
Objesit na grudi moga križa.

I kad topli vjetrić grobljem dune,
Za njim sitna kiša škropit stane:
Brujem će se vaše sjetit strune
Na sve sa mnom provedene dane, —
A ja ću se trgnut ispod drače
Što me ovdje ipak netko plače!

SUDAC DETEKTIV.

Slika iz moderne kriminalistike. Napisao dr. MILAN GRUBER. (Zagreb.)

Ne mislite, da je to možda naslov kakova kriminalno-policajnog romana à la Sherlock Holmes, kakvi su danas u modi u svjetskoj književnosti. Ne, stvar je naučna, ali sa svim tim ima nešto zajedničkoga s ovim čuvenim tipom modernoga detektiva. On je heroj t. zv. crvene literature, kako su Francuzi simbolički okrstili one nebrojene legije kriminalnih romana, koji u novije doba poplavljuju knjižarska tržišta svih naroda i uzbudjuju pravi kaos u fantaziji fanatičnih čitalaca. Kao što su nekad ljubavni fantastični, realistični i naturalistični romani gospodovali na poprištu lijepe knjige, tako je policajni roman deviza današnjeg vremena. Epoha savremenog romana mogla bi se gotovo nazvati erom Sherlocka Holmesa, jer taj slavljeni engleski detektiv svojim ekscentričnim pustolovinama zadahnjuje nepregledne falange senzacionalnih pisaca, da pišu romane, novele i pripovijesti u stilu tipičnog policajnog romana. Tako je u svim literaturama obiju hemisfera procvala nova species romana, koji su tek imitacija, a često i nehotična parodija svoga velikog uzora.

Ovu vrstu književnosti nazvaše stoga crvenom, što je glavna sfera ovakvih romana krvava pozornica zločina. Čovjek bi se gotovo usudio ustvrditi, da je taj pojav neki virus, neki mikrob, koji je zarazio savremene duhove, u kojima i onako vlada nezatajiv intelektualni metež. Ova je zaraza na očitu štetu prave i solidne književnosti, jer se mase nemisaonih čitalaca grozničavom pohlepom mašaju za publikacijama crvene literature, koja u njihovim dušama proizvodi demoralizatornu sugestiju. Nije nikakva hiperbola, kad se veli, da su ovakvi romani prava škola zločina. Ovakva su djela za mlada srca i krilatu maštu prava pošast i otrov, za koji nema uspješnog antidota. Ona su zamamna, ali otrovna biljka, koju bi trebalo iz duševnog carstva omladine iščupati sa svim korijenjem.

No ne da se objektivno poreći, da je i ovaj korov književnosti donio na drugoj strani neki koristni plod. Kriminalno-policajni roman stvorio je *tip detektiva*, klasični literarni tip, komu je istraživanje zločina bitno područje rada. Ovaj tip razvio je taj roman upravo do idealne savršenosti tako, da je postao zanimivim objektom za studij moderne kriminalistike. Od primitivnog imaginarnog detektiva, koji je bio fantastični plod poletne pjesničke mašte, razvio se realni tip znanstvenoga detektiva. Kriminalna znanost nije mogla prezreti oštroumne zamisli i logične zaključke genijalnih detektiva u čuvenim kriminalnim romanima te je došla do uvjerenja, da njihove pustolovine nijesu samo plod piščeve mašte, već da su realistični refleksi svih onih kalejdaskopskih dogodjaja, što se inače zovu prozom života. Kriminalna znanost došla je na misao, da bi se i *sudska procedura u istraživanju zločina* mogla poslužiti metodom policajnog detektiva, koja ne samo u romanima, nego i u zvaničnoj praksi može pokazati na nebrojene zamjerne uspjehe. Posljedica ovog uvjerenja bila je težnja, da se tip fantastičnog i pustolovnog detektiva iz romana metamorfozira u tip znanstvenoga detektiva te da se konvencijonalno istraživanje u kriminalnim stvarima reformira na osnovu savremene napredne znanosti. Ova nova metoda u kazneno-pravnom postupku služi se svim pomagalima, koja joj podavaju psihologija i druge pozitivne znanosti, a ima uključivo svrhu, da skine gustu zavjesu, koja prekriva onaj pravno-psihološki misterij, što ga nazivljemo zločinom. Moderna znanstvena metoda ima zadaću, da svestrano proučava zagonetno pozorište zločina, da ispituje i razjašnjuje tragove, koji otkrivaju sam zločin i ustanovljuju istovjetnost zločina. Sinteza ove metode dade se ukratko izraziti ovim prividno paradoksalnim načelom: *sudac iztražnik ima preuzeti ulogu detektiva.*

Za otkriće zločina i uglavu zločinca glavni je uvjet, da se tačno oriše i precizno ustanovi *slika* onoga *mjesta*, na kojem se je odigrala zločinska tragedija, drugim riječima, da dobijemo vjernu sliku o samoj pozornici zločina. Stara kriminalistična metoda služila se posve elementarnim sredstvom protokolarnog postupka. Sudsko povjerenstvo na uredovnu obavijest o zločinskom dogodjaju polazi na „lice mjesta", pregleda, većinom dosta površno i automatski samo mjesto i objekt zločina, presluša na brzu ruku i šablonski očevice i lica, koja su u bližoj vezi s dogodjajem i žrtvom, liječnički vještak obavi svoju pregledbu te se na osnovu ove autopsije sastavi zapisnik, u kojem se reproducira rezultat povjerenstvenog oče-

vida. Uspjeh ovoga zavisi isključivo o intuitivnom talentu i intelektualnoj oštroumnosti sudskog izaslanika i njegova liječničkog suradnika. Kasnije se pored protokolarnog postupka počelo i nacrtima, na kojima bi se u prostim i krupnim crtama narisalo pozorište zločina. No kako su te slike potjecale od ljudi, koji ne bijahu vješti risanju, bile s uvećinom primitivne, manjkave predodžbe, kojima se mogao okoristiti samo onaj, što je sam živim očima uhvatio u svojoj duši sliku zločinskoga mjesta. Tek u najnovije doba došlo se na misao, da se pozornica zločina *fotografski* snimi. Prema tomu označuje *fotografija* važnu fazu u razvitku materijalnih rekvizita za kriminalnu proceduru. Fotografija ima zadaću, da predoči sliku mjesta i predmeta zločina te uopće cijelog ambijenta zločinskog djela. Fotografije su znamenito pomagalo u onom nerijetko komplikovanom i misterijoznom procesu, u kojem se ima pronaći i uglaviti krivac. Sudac istražnik dobio je u fotografiji krepku i pouzdanu potporu za svoje tegotno djelovanje. Njemu nije više potreba, da se oslanja lih na svoje pamćenje i na sliku, što mu je ostala u duhu iza obavljene autopsije. Ova je predodžba često veoma nejasna i labilna, jer vremenom oslabe prvi neposredni dojmovi, i izblijede crte momentane spomen-slike. Po psihološkim zakonima noviji dogodjaji brišu utiske starijih, a pamćenje je opet rezultat individualnih umnih sposobnosti. Danas se može u svako doba poslužiti vjernom i nepromjenljivom fotografskom reprodukcijom, koja mu služi uspješnim pomagalom, da i nakon dužeg vremena osvježi svoje pamćenje i izazove u svom duhu prvobitnu cjelokupnu sliku. Kad svestranim proučavanjem svih odlučnih činjenica delikta i minucijoznim ispitivanjem svih suvislih momenata pronikne duboko u samo biće zločina, onda s pomoću fotografije može otkriti mnoge sporedne crte i ustanoviti nove detalje, koji su mu u žurbi i površnosti prvog pregledavanja izmakli. Fotogratija je jednom riječi sredstvo, kojim može svaki put, kad mu se prohtije, ponoviti autopsiju kriminalnog pozorišta, a da ne treba nanovo polaziti na mjesto dogodjaja, gubiti dragocjeno uredovno vrijeme te se izložiti naporu, koji je skopčan sa svakim sudskim očevidom.

Uporaba fotografije za kriminalno uredovanje nije davnoga datuma. Francesko pravosudje upotrebilo je prvi put god. 1854. fotografski aparat u kriminalnom postupku, a tek god. 1868. načinjena je prva fotografija jednog zločinskog mjesta. Danas poznaje kriminalno sudovanje znatan napredak na tom polju. Ne samo u Londonu, Parizu, Berlinu, Dresdenu i Bruxellesu, nego i u drugim velikim gradovima imaju kriminalna sudišta posebne fotografske urede. Ovi imaju zadatak, da snime više totalnih i specijalnih vidika sa zločinskog pozorišta. Tako se dobije potpuna unutarnja i spoljašna slika, na kojoj se, kao u kakvom kinematografu, plastički prikazuje čitav razvoj zločina, počevši od onog časa, kad su se na njegovoj pozornici pojavili glavni sudjelovači: zločinski subjekt i objekt, pa sve do zaglavnog prizora kriminalne tragedije. Moderni znanstveno-istražni postupak usavršio je ovu metodu t. zv. *fotogrametrijom* ili *metričkom fotografijom (photogrammétrie* ili *photographie métrique)*, po kojoj se mogu konstruirati aparati, što izradjuju takve fotografije, na kojima se mogu naknadno preinačiti prvobitni oblici i povećati snimljene dimenzije.

Ali ne samo aparatima, nego i fizijologijom služi se nova znanstvena metoda. Naročito poklanja pažnju *fizijološkim studijama o zločinčevu hodu* ili *stupajima:* Prvi poticaj za ovaj studij dali su braća Weber, koji su upoznali važnost tragova čovječjega hoda za kriminalno istraživanje te su stali proučavati njegove oblike, mjeru i dimenziju. Od svojih eksperimentalnih studija stvorili su poseban znanstveni sustav. Ovo su djelovanje nastavili i dalje usavršivali ostali iztraživači, poimence *dr. Duchenne, Carlet, Vierordt, Gilles de la Tourette, Marey* i *Muybridge,* potonji sa svojom hromofotografskom metodom. U njihovim je djelima sabrana ogromna dokumentarna gradja o fizijologiji ljudskoga hoda i o tragovima čovječjih koraka, i to obzirom na spol i dobu, na oblik noge, formu obuće i sve druge srodne i značajne činjenice. Čovjek ne bi rekao, od kolike važnosti može biti trag čovječjeg hoda za nagadjanje o tjelesnoj konštrukciji i dosljedno identičnosti individua. Po formaciji stupaja može se prilično izvjesno zaključiti, da li je bila noga bosa ili obučena, da li je stanoviti individuum lagano ili hitro hodao, da li je trčao, da li se je putem ustavljao i uopće cijela narav i način njegova hodanja. Prema ovim opažanjima i zaključcima izvedena su posebna sustavna pravila, koja svojom individualnom aplikacijom otvaraju i dalji pogled u s prvine zamršeni labirinat delikta i vode do takovih metodičkih i logičkih konsekvencija, koje često puta upravo zapanjuju svojim otkrićima. Na osnovu toga eksperimentalno-fizijološkog sustava može se po tragovima hoda naslućivati, dapače i prilično vjerojatnošću zaključivati na dobu, ćud, značaj, zvanje te uopće na fizičku i intelektualnu konstituciju kriminalnog individua. Prema otiscima bose noge mogu se precizno opredijeliti biljezi, koji mogu biti pouzdan putokaz kod ispitivanja tjelesne konstrukcije, a dosljedno i identičnosfi individua. Na tom je području osobito uspješno pomagalo *antropometrija,* kojom se na osnovu opredijeljenih dimenzija pojedinih dijelova tijela mogu komparativno i analogno ustanoviti i dimenzije inih dijelova, koji nijesu ostavili nikakvih tragova, a u daljnjem postupku konstruirati i čitava formacija tijela. U tu svrhu služe ploče Roletta i Manouvriera, kao i t. zv. Bertillonovi koeficijenti.

Ovaj dio znanstvene metode vrlo je važan za sudačko istraživanje. Buduć da se cijeli sustav osniva na tragu koraka, posvećuje se velika pažnja pitanju, kako ih treba plastički prikazati i njihove oblike trajno sačuvati. Ovomu eksperimentalnom radu nadovezuje se drugi, koji sačinjava poseban studij, u kojem su sadržana pravila, kako treba čovječje stope tumačiti i proučavati, kakove treba izvadjati zaključke iz njihovih oblika, u kratko kako treba sudac iztraživalac čitati iz tih mrtvih otisaka zločinčevih tragova. Napokon dolazi posao komparacije, prema kojoj se fotografirani otisci koraka, nadjenih na mjestu zločina, isporedjuju s nogama i stopama osumnjičenog individua. Ovaj se posao obavlja tako, da se istraženiku nataru stopala s crvenim anilinom, tipografskim crnilom ili olovom, a zatim mora bosonog stupati po čistom podu, da ostavi na s njem tragove svojih stopala. Onda se ovi bojadisani otisci isporedjuju oblikom fotografiranih otisaka, naravno u slučaju, ako su se na mjestu zločina našli tragovi bosih nogu.

Osobito povoljne rezultate postigla je ova znanstvena metoda u proučavanju tragova, što ih ostavljaju *ruke* i *prsti*. Kako je poznato, pokrivena je kod svakog čovjeka koža na prstima čitavim kompleksom sitnih nabora i crtica, koji su raznolikog oblika: ravni, kosi, okrugli i krivudavi. Ovi potezi teku po dužini i širini prstiju, a i upoprijeko. Promatra li se njihova cjelokupna slika kod raznih ljudi, vidi se, da je kod svakoga drugačija, dapače se ta slika i kod istog čovjeka na svakom prstu inače prikazuje. To je čitava mreža svakojakih, često ispretrganih i nesuvislih ogranaka, koji su tipična i značajna osebina svakoga individua te su stalni i nepromjenljivi bez obzira na dobu, način života i doživljaje čovjeka. Nikakvi fizijološki, niti patološki uzroci ne proizvode kakve mijene na njihovoj konfiguraciji. Ova je činjenica važan rekvizit u postupku, kojim se ima ustanoviti identičnost zločina. Kad se naime na nekom mjestu zločina nadju jasni ili bar iole zamjetni otisci prstiju, mogu se oni isporediti s faktičnim otiscima stanovitog osumnjičenika, pa ako su oboji otisci sasvim jednaki i istovjetni, onda se može potpunom stalnošću zaključiti, da fotografirani otisci nesumnjivo potječu od istog individua. Ovakvi se otisci mogu smatrati pravim signalementom dotičnoga individua. Ali naravno, glavni je uvjet, da ti otisci moraju biti absolutno istovjetni, da u njima ne smije biti ni najsitnije razlike u detaljima, jer je empirijom i znanstvenim eksperimentima utvrdjeno, da je mrežica sićušnih žilica, nabora i crtica na prstima svakog čovjeka upravo jedinstvena i individualna.

Kriminalna je praksa ustanovila, da se kod zločinskih žrtava, koje su ugušene, opažaju na vratu karakteristični otisci zločinčevih prstiju, i to navlastito u slučaju, kad je žrtva bila nemoćna, da se opire nasrtaju. Ako je naprotiv bilo borbe izmedju zločinca i njegove žrtve, onda ima ne samo na vratu, nego i na ostalim čestima tijela jačih i vidnijih tragova. Nadje li se krvavi otisak ljevice na lijevoj podlaktici usmrćenog čeljadeta, može se izvjesno zaključiti, da je u toj borbi učestvovala i treća osoba. Često puta nadje se na truplu ili na nekom predmetu ili mjestu takovih otisaka ruke, na kojima se vidi trag kakve abnormalne formacije, n. pr. da manjka koji prst ili da je samo djelomice nakažen. Ovakva činjenica može služiti izvrsnim kazalom, da se lakše i sigurnije udje u trag zločincu i uglavi njegova istovjetnost.

Osim ovih predmeta i momenata, ima još i bezbroj *sitnica*, koje u postupku kaznene istrage igraju zamašnu ulogu. Ovakve sitnice izmaknu često u prvi čas očima najoštroumnijeg i najiskusnijeg suca, ali ako se u daljem toku postupka može njima poslužiti, bit će mu od neprocjenive koristi. Ove su sitnice gdjekada same po sebi priproste, neznačajne i posve neznatne, dapače se sucu istraživaču na prvi mah pričinja, da ih nije potrebno ni zamjetiti, a kamo li upamtiti njihovu sliku i prilagati im kakovu važnost. To su obični predmeti, koji služe čovjeku u bud kakovu svrhu u svagdanjem životu, predmeti, koji nemaju prividno ništa individualna ili karakteristična za pojedinu ličnost, no kod racijonalne uporabe na osnovu znanstvene istraživačke metode mogu biti od

velikog zamašaja, pače i odlučnosti, kad se radi o pitanju, da se osumnjičena osoba identifikuje s pravim krivcem.

Služi li se sudac rezultatima moderne kriminalne znanosti, metodom eksperimentalno-znanstvene procedure, mogu ga ovakve sitnice dovesti do takovih izvanrednih i neslućenih činjenica, koje će svojim dedukcijama presenetiti i zadiviti i najprokušanijeg kriminalistu. Tako nadjoše jednom na dnu stepenica jednog podruma mrtvu ženu, kojoj je bila razbita lubanja i prebita hrptenjača. Sudsko-liječničkim razlegdom ustanovljeno je, da je te ozlede morala zadobiti padom. Na stijeni povrh najgornje stepenice, u visini od kakovih četiri do pet stopa, našao se svježi trag krvi koja je prema boji i obliku mrlja morala potjecati od krvarenja arterije. Oko desne sljepočice trupla bila je u istinu brazgotina, kroz koju je istekla krv iz arterije. Po ovim se činjenicama moglo logično zaključiti, da je umorena žena morala biti ranjena još gore navrh stepenica, pa da je tek zatim bačena niza stube. Eto jasne predmnjeve, da smrt nije nastala padom, nego da je počinjeno umorstvo.

No ne samo trag krvi, nego i druge mnogo manje sitnice, kao trag mokrače, pljuvačke, kakove tekućine, mogu odavati značajne biljege, po kojima se može naslućivati na provenijenciju stanovitih osoba. Pomnjivo i minucijozno sudačko istraživanje, koje se služi raznim pomagalima i priručnim sredstvima, što mu ih savremena znanost i tehnika stavljaju na raspolaganje, može često naći ključ za riješenje takovih zagonetnih tajna, o kojima se na prvi pogled čini, da su više plod mašte, nego zbiljskog života.

Ali ne samo očiti, nego i *nevidni tragovi* mogu služiti putokazom, kojim se iz labirinta zločinske tame izlazi na svjetlo istine. Moderna kriminalna znanost posvetila je pažnju ovakvim tajinstvenim sredstvima te se stala baviti otkrivanjem nezamjetnih tragova. Kud god zločinac prolazi na svakom putu, kao i na svakom predmetu, koga se dotakne, ostavlja ne samo očite, nego i tajne tragove. Tako je nastalo pitanje, zašto se ne bi istraživalo i ove nevidne tragove, zašto se ne bi učinilo, da postanu jasni i zamjetni i prostomu oku? Znanstvena metoda u istražnom prestupku zamislila je ovu sasvim logičnu konjekturu: ako tragovi one mrežice tanahnih žilica i crta, što se nalaze na prstima svakog čovjeka, prikazuju takav karakteristični nacrt, koji se može smatrati očitim signalementom krivca, zašto se onda ne bi na svakom predmetu, koji se slučajno nadje na pozorištu zločina ili u njegovoj neposrednoj blizini, tražilo takovih tajnih tragova, koji bi mogli odavati kakovo značajno obilježje krivčeve ličnosti.

Da razjasnimo stvar jednim primjerom. Uzmimo u ruke komadić papira, a zatim ga pogledajmo dobro s obiju strana. Prostim okom ne vidi se na njem nikakva traga, navlastito, ako prsti nijesu bili nečisti ili oznojeni. Nv umočimo li papir u rastopinu 10% sodnog hyposulfita, pomiješanu s nekoliko kapi alkohola, opazit ćemo na jednom, da će prije nevidni tragovi prstiju izaći na vidjelo, jer će se na papiru jasno razbirati ona mrežica žilica i crtica, o kojoj smo govorili. Daljnjim kemičkim procesom

postizava se dapače još pregnantnija slika, koja će biti dovoljno jasna, da se taj naslikani nacrt isporedjuje mrežicom na prstima živih osoba.

Ovim se načinom može dobiti ne samo otisak prstiju, nego i ruku ili inih česti tijela, što su došle u doticaj s nekim komadom papira i ostavile na njem nevidiv trag. Ovakom se metodom dobiva naravna fotografija onog dijela čovječjeg tijela, što je ostavio svoj otisak na nekom predmetu. Tako se može naći na papiru trag pijesti, što je bila na njem položena, zajedno s cijelom mrežom krupnijih žilica i nabora, kao i tanahnih poteza, a isto tako tragovi usnica, uha, nosa, dapače i pojedinih partija lica.

Ovakva metoda, kojom se iznose na vidjelo nevidni tragovi čovječjega organizma ili predmeta, služi zgodnim pomagalom, osobito u onim slučajevima, gdje sama fotografija ne dostaje potpuno za istražni postupak. Tragovi i otisci ili su sasvim nevidljivi, ili su tako nezamjetni, da ih nije moguće prostim okom razbirati, pa dosljedno da ne mogu služiti podlogom za kriminalni postupak, za stvaranje kombinacija ili dedukcija, dapače da ih se ne može ni fotografski snimiti. Jedino se kemičkim putem može postići njihov otisak ili fotografija, a onda mogu služiti pouzdanom osnovkom ili mjerilom za proučavanje zločina i konstatovanje svih njegovih detalja.

U novijem kaznenom postupku kod velikih kulturnih naroda igra uopće fotografija važnu ulogu. Fotografska je ploča u stanovitom pogledu mnogo osjetljivija, nego li ljudsko oko. Nije nimalo paradoksno, kad se veli, da ona može vidjeti i ono, što ljudsko oko ne vidi. Ima li se, primjerice, ispitati žućkasta mrlja krvi, što je već više puta isprana, pokazat će se crnom ili sivom na osjetljivoj fotografskoj ploči, ako se umetne kakav plavi prozračni predmet izmedju objektiva i predmeta, koji se ima fotografirati.

Fotografija je izvrsno pomagalo, osobito kod istraživanja lažnih ili krivotvorenih isprava, spisa i pisama. Tu se obično uspješno upotrebljuje t. zv. *mikrofotografija*, kojom se mikroskopičnim načinom može dobiti povećana slika predmeta. Fotografija služi i onda, ako treba pročitati kakav zatvoreni spis ili list u omotu, a da se ne mora formalno ogriješiti o zakonsku odredbu, kojom je zabranjena povreda listovne tajne. U jednom kaznenom slučaju upotrebila se za to ova metoda: zatvoreni list bio je položen na staklo stalka, a na list se položila osjetljiva ploča, koja je sasvim jednaka i sukladna s listom tako, da su se rubovi ploče doticali lista; onda se stalak zatvorio i položio na nekoliko časova blizu plinske ili električne svjetiljke. Kad se je ploča propisanim načinom razvila, dobio se negativ, na kojem se rukopis zatvorenog pisma ukazao u bijelim crtama, jer kroz papir omota nisu prodrle svijetle zrake samo na onim točkama na kojima bijahu crnilom napisana slova.

U istražnom je postupku naravno najvažniji problem, da se ustanovi identičnost zločinca i njegove žrtve. Sve se djelovanje usredotočuje u pitanju, tko je onaj individuum, što je počinio zločin i tko jo ona lješina, što se je našla na mjestu zločina? Današnji istražni postupak, koji se osniva na eksperimentalno-znanstvenoj bazi, ima u tu svrhu više dragocjenih

sredstava, koje smo dosele izložili. To su otisci prstiju, antropometričke mjere, fotografija lica, čitavog tijela, pojedinih dijelova ili markantnih biljega i t. zv. *kolorimetrija* t. j. fotografiranje boje okrivljenikovih očiju, kose i puti. Moderno znanstvena metoda ima i t. zv. *portret Bertillonov*, kojim se može zabilježiti svaka crta čovječje fizijognomije. Svaki čovjek, koji ima pred sobom ovakvu sliku, što se može smatrati živim signalementom stanovite osobe, može izmedju stotine i stotine ljudi vrlo lasno prepoznati nekog čovjeka, makar ga nije nikad prije u životu vidio. S pomoću ovakvih živih potreta može se isporedjivati razne fizijognomije, dok se napokon ne pronadje ono lice, koje je s njime sasvim istovjetno. U tom isporedjivanju polaže se dandanas velika važnost na nos i na uši, jer su ova uda za konstatovanje identičnosti mnogo važnija od drugih tjelesnih dijelova, poimence očiju, kao što se prije mislilo. Ovaj postupak vrijedi za živa čovjeka krivca.

Mnogo je teži i zamršeniji posao, kad se ima agnoscirati neka lješina. Tu treba pomno pregledavati, ispitivati obličje i cijelu pojavu čovjeka, zatim posebice pojedine česti tijela, poimence glavu, ruke, noge, vrat, prsi i bokove, i to sve na golom tijelu. Naročito sem ora posvetiti velika pažnja osebujnim naravnim obilježjima i profesijonalnim znakovima. Veliku ulogu igra odjeća i obuća trupla, kao i sve pojedinosti toalete, jer to podaje karakteristični izražaj svakomu pojedincu. Zatim se moraju izraditi vjerne i precizne fotografije mrtvaca, na osnovu kojih ima sudac udesiti pravac i sadržaj istražnog postupka. Revnim i potankim pregledavanjem i ispitivanjem pojedinih dijelova tijela, može se često i na najsitnijim čestima ne samo trupla, nego i kostura otkriti značajnih biljega, po kojima se može naslućivati, a često i pouzdano zaključiti na zanimanje i društveni položaj usmrćenog individua. Ispituje li se mikroskopskim načinom ili kemijskom analizom boja tijela, ruku, lica ili nokata, mogu se pronaći izvjesna obilježja, koja odavaju dapače značaj, ćud i druge osebujne vlastitosti. Po drugim različnim indikacijama može se ustanoviti i mnogo pojedinih crta i sitnica iz života mrtvog čeljadeta. Ima li čvrste i žuljevite ruke, mrku i prostu put ili možda probušene uši, može se odtuda nesumnjivo izvesti, da potječe iz pučkih slojeva. Ako je truplo raskomadano na manje česti, onda se može spol opredijeliti prema formaciji pojedinih komada ili po drugim biljezimâ, koji su karakteristični za oznaku spola. Ako se na kojoj česti trupla nalazi tragova dugih vlasi ili se opažaju otisci steznika, onda je više, nego vjerojatno, da je lješina ženskog spola. Svaki i najsitniji dio tijela, ako se tačno i pomnjivo istražuje, podaje obilnu i pouzdanu gradju, po kojoj se može nagadjati ili ustanoviti identičnost zlikovca ili njegova žrtve.

Sav sudački istražni postupak mora biti osnovan na sustavnoj zakonskoj podlozi, na logično-psihološkoj metodi, uopće na strogo znanstvenom stajalištu[1], Osobito logično rasudjivanje i zaključivanje te psihološka analiza mora biti sucu onaj putokaz, koga se treba nepomično i

[1] Glavna načela ove znanstvene istražne metode izložena su u čuvenom djelu *Alfreda Niceforo* pod naslovom „*La Police et l' Enquête judiciaire scientifique*“, koje je izišlo u Parizu 1907. sa mnogo fotografskih slika i dokumenata.

čvrsto držati u rješavanju kriminalnog problema. On mora eksperimentalnom i eksaktnom znanstvenom metodom sabirati gradju za zgradu istražnog postupka. Tu gradju podaje mu proučavanje mjesta, na kojem se je zločin dogodio i ispitivanje svih predmeta i čitava okoliša, što sačinjavaju ambijenat i stafažu svakoga zločina. On mora mravinjom marljivošću i bistrinom sokolova oka sabirati činjenice, koje su u uskoj vezi s osobama zločina i njegove žrtve, s njihovim sadanjim životom i s njihovom prošlošću — sve činjenice, koje se mogu smatrati pretečom kriminalne drame. U kratko, bitna radnja suca istražnika sintetizovana je u zadatku: on mora podati posvemašnju rekonstrukciju samoga zločina u cjelini i u detaljima s totalnom predodžbom njegova pozorišta. On mora izvesti tačnu klasifikaciju svih istražnih činjenica te ih mora prema njihovoj kvalifikaciji i važnosti razvrstati u glavne i sporedne. Kod te rekonstrukcije kriminalnog akta mora postupati po svim pravilima logike te se mora služiti svim znanstvenim pomagalima: analize i sinteze, indukcije i dedukcije. Na osnovu sabranog i kritički pročišćenog materijala činjenicâ mora stvarati hipoteze i konjekture, a u tom se mora svagda služiti analogijom i asocijacijom ideja. Sve logične zaključke mora savjesno i precizno ispitivati ponovnim detaljnim istraživanjem i proučavanjem onih dogodjaja koji su se već zbili ili koji se u svezi s kriminalnim slučajem još uvijek zbivaju, a zatim mora ustanovljene činjenice medjusobno isporedjivati prema toku i razvitku dogodjaja. U jednu riječ, moderna kriminalna znanost stvorila je savršenu metodologiju sudačkoga istraživanja. Sudac istražnik, koji je dobio je po toj metodi karakter znanstvenoga detektiva, što ga poznamo iz kriminalnih romana i dosadašnje policajne prakse. Sa svim tim ne može se poreći, da je imaginarni detektiv romana služio impulzom i uzorom današnjoj znanstvenoj metodi, kojom se služi sudac u istražnom postupku. No znanost, ne samo kriminalna, nego poglavito psihološka i logička kao i ostale pomoćne znanosti razvile su i usavršile ovaj tip suca, koji analogijom nazvasmo sudačkim detektivom. A to je i sasvim naravno, jer zbiljski život i bogati rezultati znanosti zadivljuju često puta mnogo više, nego li najfantističniji zamišljaji romana.

POBRATIMU DRU. GJURI ARNOLDU

(O četrdesetoj godišnjici pjesnikovanja.)

Spjevao JOVAN HRANILOVIĆ. (Novi Sad.)

Pobratime najbliži mi duši,
Miljem mi je srce razdragano,
Gledajući na miloj ti slici
Umno čelo slavom obasjano,
Četrdeset svršuje se ljeta,
Što ti zvijezda na Parnasu sinu,
Sipljuć svjetlo biserne ti duše
Na hrvatsku dragu otačbinu.

Kroz zvukovlje divne lire tvoje
Zbori duša hrvatskog nam roda,
Kroz nju sjaju tvoji ideali: —
Vjera, ljubav, pravda i sloboda.
Sav tvoj život pjesma nam je divna
Obasjana zlatom duše tvoje;
Pjesme tvoje, cvijeće srca tvoga
Rod hrvatski k srcu privio je.

Eno stiže jesenje života,
Sipljuć cvieće na umno ti čelo.
A ti svedjer čeličan i vedar
Vršiš sjajno započeto djelo.
I dok mnogom klonula su krila
U valovlju teške nam sudbine,
Ti nas svjetlom sjajne svoje duše
Vodiš hrabro kroz očaja tmine.

Blago tebi, umni naš pjesniče,
„Imô si se i roditi zašto“,
Ma da nije sve se ispunilo,
O čemu si u zanosu maštô.
Rod hrvatski zaboravit ne će,
Da si njemu sav svoj život dao,
I na svaku svedjer žrtvu spreman,
Da si uviek na biljezi stao.

Sva mi duša od zanosa gori,
Pjevajuć ti pjesmu na pozdravlje;
Miljeniče roda hrvatskoga,
Tvoja slava narodno je slavlje!
Dokle bude na svietu Hrvata,
Ime tvoje slavom ovjenčano
U povjesti naših velikana
S ushitom će biti spominjano.

IZ ŽIVOTA.

Crtice BRANKA JOVIĆA. (Srijem.)

1. Posljednja nada.

U mome kupe-u, putujući od Indjije prema Budimpešti, bilo je svega nas petero. Dva djaka sa putničkim kovčezima i neispavanim licem, jedan starac, seljak sa svojom babom i ja. Vrućina je bila tako jaka, da smo se svi kupali u znoju, ma da je već bilo oko šest sati poslije podne.

Djaci su živo i bezbrižno razgovarali o kolu, kadrilu o nekim plesačicama i igračicama. Kada čovjek još pogleda njihovo mamurno i razbarušeno lice, postaje mu jasno, da su noćas morali biti na kakovoj zabavi, koja je bar do zore trajala.

U uglu je sjedio deda sa svojom babom i brisao znoj sa čela. Bio je to plećat, snažan starac, prav kao svijeća, visok kao bor, ma da su mu kosa, brkovi i guste obrve bili k'o snijeg bijeli. Obrazi još rumeni, ali oči su ga već gotovo izdale. Baba je bila sitna, malena, pogurena od starosti, a na zbrčkanom joj čelu hiljade bora. Cijeli izgled njezin činio je utisak mirne dobre duše. Povučena, bojažljiva udubila se u neke sumorne misli, te oči samo što joj ne zaplaču.

Željeznica zasvira i poče po malo da se zaustavlja.

„Kako se to samo drma!“ reče starac babi, čudeći se.

„Jesam li kazala, da je tako?!“ podsjeti ga baba, trgnuvši se iz misli.

Starac potvrdi glavom. Željeznica stade. Djaci se digoše, poskidaše svoje kovčege i podjoše.

'Oćemo l' i mi?“ zapita starac okrenuvši se prema meni.

„A kud putujete vi?“

„A?„ pita starac.

„Putujete l' vi u Karlovce?“ ponovim ja.

„Nije, nego u Varadin“ (Petrovaradin).

„Onda ne treba još“, viknem jako, jer sam vidio, da deda ne čuje dobro. — „Vozite l' se vi sada prvi put željeznicom?“

„Da“, odgovori starac, „Ona se vozila jedanput, al' ja nikad do sad“.

Baba se nagne starcu bliže, pa mu vikne: „Podaj gospodinu, nek' pročita.“

Starac klimnu glavom i stade tražiti nešto po ćemeru. Izvadi otud dvije hartije i pruži ih meni. Bili su to brzojavi. Na oba ista adresa: Milan Radović u Brestaču, a datirani su u Petrovaradinu. Na jednom je stajalo: „Infanterist Vasa Radović opasno obolio. Vojnička bolnica“ Drugi je brzojav malo duži i glasio je; „Vasa donesen sa manevra u špitalj. Ne zna ništa za sebe. Razbolio se pri marširanju od sunčane žege. Dodjite odmah. Dušan Stojić.“

Pročitam brzojave i zapitam: „Tko je taj Vasa?“

„Moj unuk, vojnik“

„A Dušan?„

„Za kum — Dušana pitaš? I on je vojnik, Vasin drug.“

„Vi sad putujete, da vidite, šta je s Vasom? Je l' te?

„Da“, potvrdi stari i riječju i glavom.

„A da gdje vam je sin?“

„Je l' Vasin otac? Umr'o je, gospodine. Svi su pomrli, nikog više nema, samo nam Vasa ost'o. On nam je sad posljednja nada, al' se eto i on razbolio.“

„Kad je umr'o Vasin otac?“

„Prije mjesec dana,“ reče starica i briznu u plač. Sad tek primjetih na njoj crninu.

Starica se gušila u suzama, a i deda se nešto zakašljavao. Vidjeh, da sam ih ražalostio, te prestanem sa daljnjim raspitkivanjem. Sunce se već bilo smirilo. Prvi sumrak se počeo hvatati. Željeznica zviždnu.

„Sada dolazi Petrovaradin“ rekoh.

Kao da sam ih elektrizovao. Ustadoše, užurbaše se. Iz pokreta njihovih čitao sam i radost i strepnju. Nestrpljivo su čekali, dok voz stane.

„Eno kum Dušana!“ poviče obradovana starica, ugledavši kroz prozor jednog vojnika. Ne videći dobro, teturao se starac bojažljivo preko stepenica, a za njim je silazila baka. Pomognem joj, da sidje i dodam njen popriličan zavežljaj, u kome su bili darovi za bolesnog Vasu.

Stajao sam kraj otvorenih vrata željezničkih i posmatrao njih dvoje. U žurbi onoj ne rekoše mi ni „Zbogom.“

„Kako je Vasi?“ pitao je još iz daleka starac. Vojnik je ćutao. Starac mu pruži ruku. „Gdje je Vasa, šta je to s njim?“

„Umr'o je!“ s mukom izgovori vojnik.

„Šta, šta? . . .“

„Umr'o je danas oko četiri sata“ ponovi vojnik jače.

Starac se zaljulja. Uhvati se rukama za glavu pa jeknu. Šešir mu spade dolje, a on dočepa svoju sijedu kosu, pa je stade čupati od muke,

Starica zadrhta, spusti svoj zavežljaj na zemlju, izvuče iz džepa bijelu maramicu, prinese je k očima, pa plače, bože, plače.

Željeznica zazvižda i krenu se. Nagnuo sam glavu kroz prozor i kroz sumrak sam gledao starca i staricu kao skamenjene na onom mjestu. On gologlav bije se u snažne prsi, pa jauče za posljednjom nadom svojom, a ona pogurena, sva se trese od plača, te pišti i nariče kao sinja kukavica.

2. Bratinska ljubav.

Ovaj dogadjaj, koji ću ispričati, gledao sam svojim očima još kao dijete od osam godina. Mnoge stvari prije i poslije toga iščezle su iz mojih uspomena. Nekih se opet sjećam kao kroz san, u magli su mi, nejasne. Ali ovo, što pričam, tako mi je živo, tako svježe u pameti, kao da se jučer dogodilo.

Bilo je to u vrijeme granice, u mome rodnom mjestu K., šezdesetih godina prošloga vijeka.

U istom sokaku, sa mnom stanovala je Jovanka „lijepa Jovanka". I danas, kad hoću da zamislim najveću ljepotu, kad hoću da predstavim sebi gorsku vilu, njena mi slika izadje pred oči.

Svatko se živi čudom čudio, da je tako nježno djevojče mogla odnjegovati prosta, graničarska kuća. Čini mi se, da je priroda u njoj oživjela najljepši stvor pjesničke mašte. Ne znam, šta većma da istaknem na njoj. Da li rumene usne ili stidljiv pogled, gustu crnu kosu ili bijelo lice, struk, uzrast ili čarne oči? O skromnosti, o vrijednoći, o poštenju, o dobroti lijepe Jovanke na daleko se priče pričale.

Pjesme su usta, kroz koja srce govori. A srca mladih momaka imala su mnogo, jako mnogo da kažu lijepoj Jovanci. Slušao sam ih svake večeri, svake noći, kad mojim sokakom izvijaju pjesme o dragani, o ljubavi. Jedna je tužna, u srce te dira, — sama žudnja, sama čežnja; druga vesela, razdragana, — puna nade i uzdanja. A svaka je pjesma Jovanci, njojzi upravljena; pred očima svakoga pjevača ona je lebdjela, sva mladjana srca za njom su uzdisala — — —

Pa opet, lijepa Jovanka nije bila srećna, nije bila zadovoljna. Oči njene vječito su tužne, nevesele, čelo njeno sumor obavio; na usnama joj se rijetko, vrlo rijetko osmejak ukaže. Dok djevojke mlade s momcima kolo vode, dok drugarice u svatove po gostima idu, lijepa se Jovanka nigdje živa ne pojavljuje. Kakve boli tište mladjanu djevojku? Što se krije od svijeta i društva? Ne, to nije bila tajna djevojkina: cijelo selo znade uzrok njenoj tuzi.

Bila je siroče, bez oca i majke. Jedan jedini brat bila joj je cijela rodbina. Brat kraj sestre, pravi demon kraj božjeg angjela. Ako nije u tamnici, on je u krčmi; ako ne pije, a on se karta; ako se ne tuče, zacijelo se sprema da pali ili krade. Toliko objesti, toliko razuzdanosti i surovosti na daleko nije bilo. Bojao se nije nikoga, ni Boga ni ljudi, poštovao ni štedio nije nikoga, ni staro ni mlado. Svatko se od njega klonio, svatko se od njega čuvao, a opet je svakog uvrijedio, svakome dosadio.

Silne noći probdila je seja, suzama oblivena zbog stida i sramote, koju joj je nanosio rodjeni brat njezin. U samoći, povučeno, trajala je najljepše dane svoje mladosti. A i kud bi mogla otići u društvo? Ta svagdje se govori, svuda se priča i pretresa o novim kradjama, o novoj tučnjavi i zločinu brata njenoga.

Al' jednoga dana prevrši se čaša grijeha, koji su padali na dušu njegovu. Baciše ga u okove za užasno, za grozno nedjelo. Teretila su ga dva ubijstva. Dvije nevine žrtve pozivale su zakon i pravdu na osvetu. U ono je vrijeme vojnički sud sudio u granici. Pred njim je dokazano zločinstvo Jovančina brata i sud ga osudi na smrt, na vješala? — — —

Smrtna presuda izvršit će se na ledinama mjesta K. Slegao se silan svijet iz daleke okoline. Na hiljade se skupio narod, da vidi lijepu Jovanku, da vidi njenu duševnu borbu izmedju žalosti i stida, izmedju tuge i sramote.

Našoj su djevojci poštenje i obraz najveća svetinja. A sada najstidljivijoj djevojci, uzoru djevojačkog poštenja, vode brata, jedinoga brata, najvećeg zlikovca i ubojicu, na vješala . . . To je sramota, koju narod ne može ni poslije trećega koljena da zaboravi. Da li će se moći Jovanka javno ukazati, da pred cijelim svijetom oplače i ožali svoga brata? Ili će se sakriti, stidom savladana, daleko od svakog pogleda čovječjeg, da tamo proklinje hudu sreću svoju, koja joj je preko rodjenog brata udarila na čelo vječiti žig sramote?

Nastupi odredjeni čas.

Okružen vojnicima koračao je osudjenik kroz gomilu svijeta. Okorjeo u zločinu sada je, u posljednjem trenutku, skrušen, blijed, gotovo nesvijestan, zurio tupo i pljašljivo na sve strane. Kad ugleda vješala, zastade, zadrhta, pa klone. Noge mu otkazaše uslugu. Jedan od vojnika dohvati ga i vukući dovede do vješala.

Meni zaigra slika pred očima. Učini mi se, da sanjam, pa da mi se pomrsila sveza snu. Ovda-onda opazim nejasno, nerazgovjetno čas popa, čas krvnika, čas osudjenika . . . A kad mi se razbi magla ispred očiju, ugledah krvnika, gdje skida crvene rukavice i baca ih u jamu pod osudjenikom, koji je tek za jedan pedalj nad zemljom visio, nepomičan; lice mu pomodrilo, usta poluotvorena, a oči razrogačene — — —

Iz gomile izadje Jovanka. Sve se umiri. Nastade nijema, grobna tišina. U svakoga zastade disanje. Hiljade očiju prate joj svaki pokret.

Raspletene kose, nesigurnim korakom, klecajući, posrćući pridje seja k bratu nesrećnome. Raširi ruke ljepota djevojka, obgrli njima jedinoga brata svoga, završišta i zajeca gorko, pa mu ljubi ukočene oči, pa mu ljubi drile usne, a vrele suze potokom joj teku — — — — — — — — — — — — — Pognuo glavu sakupljeni svijet. Usne se grče u svakoga i svačije oko odmeknulo, ovlažilo.

Oj ljubavi bratinska! Golema je, neizmjerna je moć tvoja. Silna je žalost za izgubljenim bratom i onda, kad mu zakon osudu izriče, kad mu pravda život oduzima.

PJESME SANE KURJAKOVIĆA.

(Karlovac.)

ZASPALI SU.

Već je davno sunce zašlo,
čujete li, gore — zvieri,
prestanite i snivajte:
ljudi, sela — carske dveri!

Vi, slapovi, stan'te sada,
utonite u sred vira,
i slavulji, umuknite,
već sam željan slatkog mira.

A, kad dodjoh blizu groblja, —
možda i ti legli nisu,
otprem vrata, — grobar viče: —
„Ne otvaraj — zaspali su!„

POD SPOMENIKOM.

Dok si bio u životu,
želio si samo blaga,
novca, zemlje, kuća — časti,
a sad prošlo sve bez traga . . .

Od svega ti dobra tvoga
ostalo je ruha malo,
i to zemlje, što te krije,
a drugo se rasipalo.

Živio si — i umro si
željan svega, — ludo velja,
ja bez blaga i bogatstva
pun sam pjesme i veselja.

KOSAC.

Kosio sam zelen travu,
moje slatke, mile nade,
rascvatene lijepe ruže,
i pupoljke jošte mlade . . .

Gledao sam, gdje na suncu
moje slatke ruže venu,
ja zagrlih bijelu ružu
Ko djevojku ostavljenu.

NA VRHUNCU ŽIVOTA.

S Bogom, dušo, — s Bogom, sele zlata,
uspesmo se na zlaćane visi,
došlo doba, da se rastajemo,
na taj časak ni mislila nisi . . .

„Kud ćeš dragi, — kud ćeš od tvog zlata,
ta još nismo nit' života pili, —
čekaj malo!“ . . Nemam kada dušo,
slazim tamo, gdje smo nekoć bili!

JEDAN DAN NA SUDU.

Napisao DRAGAN MELKUS. (Osijek.)

Petak je.

Stubište i predvorje kr. kotarskoga suda u ubavom sijelu jedne slavonske županije puno je puncato i stranki i svjedoka i odvjetnika. Tužba se gomila na tužbu, pa i deset sudaca ne bi moglo riješiti sve to u pravo vrijeme, kamo li pet, makar i najmarljivijih.

Mlada se ljepušasta ženica dogurala do ulaza sučeve sobe. „Ljubim ruke, poglaviti, ljubim ruke!“ . .

Molim, došla sam, da tužim susjedu Katu. Ovdje su odmah i svjedoci, koji su svaku riječ čuli . . .“

„Danas ih ne treba; istom kasnije, kod glavne rasprave“ odgovori sudac.

„E, onda ajte „k Zlatnome bunaru“ na čašu piva! Ja plaćam! . . čim svršim, evo i mene!“ — uputi svoju pratnju tužiteljica, koja zatim nastavi: „Moja susjeda dakle Kata . . . moj muž . . . oprostite, što nije i on došao, u poslu je . . .“

„Nemojte okolišati“ opomene sudac. Recite, što želite kratko i jasno!“

„Ne, nijesam ja počela. Sačuvaj Bože! . . Vazda sam pazila: jezik za zube, Rezo, ne brbljaj ma što! . . Zar je pošteno i u redu lagati, da ja njenog muža rado gledam, da sam u njega — što no se veli — zaljubljena, za njim da trčim, ko kakva luda? . . . Ako to nije uvrijeda poštenja, poglaviti, onda ja ne znam što je uvrijeda! . . . Sada dolazi glavno molim . . . Kata došla pretprošle srijede — ako nije bio četvrtak — u naše dvorište, u jutro, pa na mene: „Ti, zlobnice, ti si ovaka, pa onaka, ništarija, stid te bilo! . . .“ Nazvala me, nazvala . . .“

Samo recite istinu, pravu pravcatu istinu!“ reče sudac.

„Nazvala me, kako se već zovu nevaljale žene . . . A ja njoj pomagala rublje prati, dječicu joj darivala, posudjivala krunice u nepovrat! I meni takova što, meni, koja imam toli plemenito srce! . . .

Nečuveno! . . . Ljubomorna je guska, to je . . .“

„Nemojte sad Vi vrijedjati . . . jer i to mora u zapisnik!“, opomene je sudac!

„Pa kad baš valja cijelu istinu iskazati“ nastavi žena „i ovo o guski je istina!“

„Možete ići! Gotovi smo!“ prekine je sudac.

„Ljubim ruke, poglaviti! Službenica! Klanjam se“ . . . Kad je žena bila već kod vratiju, okrene se ponovno. Ja ću joj pokazati! U zatvor mora, u zatvor, na globu ne pristajem! . . .

Za čas unidje u sučevu sobu otmjena „dama.“ Sve šušte svilene suknje, a oštar parfem napunjava prostorije.

„Dobro jutro, velemožni, dobro jutro . . . Hoću da sudbeno otkažem mome stanaru. Nije s njime moći živjeti!“

„Zašto“ zapita sudac. „Zar ne plaća uredno?“

„Točan je platac, čast . . . Ali ne podnašam njegovo arogantno ponašanje. Ne gleda me, ignorira . . . Valjda imam i ja kao kućevlasnica,

koja dajem toliki državi porez, neka prava, na primjer: stan pregledavati, ima li što za popraviti ili nanovo udesiti . . . A on me, pomislite, ne pušta unutra, u mojoj rodjenoj kući!“

„Ne pušta u svoj stan, velite?“

„Da . . . S početka sam često dolazila. Bili su sa mnom ljubezni, susretljivi. Dok čovjek prodje četiri sobe, kuhinju, smočnicu, podrum, treba vremena. I pomalo se pripovijeda — od devet je odmah i dvanaest!“ Sudac se ironički nasmiješi . . . „Taj nered! . . . Kreveti ne namješteni, prašina“ . . .

„A jeste li te posjete opetovali?“ zapita sudac.

„Svaki tjedan, dva tri puta . . .“

„Toga ne mora nitko trpjeti, ni ja ne bih!“

Dama u svili i parfemu zarumenila se, ali je svejedno energično zahtjevala, da se stanaru sudbeno otkaže.

Slijede nebrojene malične tužbe. Plijenidbe se i dražbe urgiraju, stranke se nadvikuju medjusobno . . . Ženskadija neoprana jezika šepiri se, dok i najstrpljivijemu sucu ne dosadi, te ju daje ili ukloniti ili ju kazni globom ili ju šalje u „bajbok.“

Naš seljak, razumije se, potpisuje mjenice od stare navike, ma i ne znao drugo pisati; on potpisuje kao jamac — za koju forinticu ili za dvije tri litre šiljera. Seljak uzme iz štedionice novac, da namiri porez ili koji drugi dug. Od toga dobivaju nešto žiranti, nešto se zapije, ili ženi kupi svilenu maramicu, a na koncu konca nije ni platio ono, zašto je zapravo digao zajam. Otplaćivati je seljaku veoma teško. On psuje na kamate, na kaputaše, na štedionice i na advokate. Mjenica biva utužena, te zajedno s troškovima vraća konačno trostruku glavnicu.

Da vam je zaviriti kad god u sudske rješidbe, vidjeli biste, kako narod sa svog lakoumlja stradava. Ništa to njemu: čim se dočepa krajcarice, hajd opet u krčmu, da svoju nevolju zatomi u špiri.

Nijesu ipak svi takovi. Ima ih, hvala Bogu, valjanih, poštenih i ozbiljnih račundžija.

SVETOJ NOĆI . . . . .

Spjevao ANTUN J. KATUNAR (Vrh.)

Uvenulo šarno poljsko cvijeće,
Majku narav leden pokrov krije,
Po stablima rijetko ptica lijeće,
Vjetar sniježne pahuljice vije . . .

Mrak je svuda, . . . tek visoko svijeće
Žarkim plamom krijese svod cijeli . . .
„Slava Bogu“ — selom pjesma lijeće
Svetoj noći sve se sad veseli.

Eno tamo — čudna zvijezda brodi . . .
Ko da reći svemu svijetu želi:
„Kralj poštenja i pravde se rodi.“ . .

Sveta noći, sve ti se veseli, —
— Dok bogataš rujno vince pijuć . . .
Uz krunicu bijednik suze lijuć . . .

DVIJE GOLUBICE.

BADNJAK NEŽENJE.

Napisao o. PLACIDO BELAVIĆ. (Amerika.)

U jednoj apoteci snuždeno sjedi ljekarnik na sveto badnje veče. — Svjetiljka na stolu odrazuje se tmurnim, bledjanim sjajem, a zidna ura nekako nemirno tuče. Zamisli se u svoje mlado doba. Bože mili, koliko mu dolazi u pamet ugodnih časova, ali bogme još više i pustih razočaranja. — — —

Ta nije baš on ni sam. Mnogi si predočuje ovaj varavi svijet ružičastom putanjom, svoju nedoglednu budućnost blištavom i sjajnom, ali najednoč pade na nj s obzorja ružičastog iščekivanja meteor — ljuta razočaranja. — Napokon da je ljudsko žiće uvijek povoljno i slatko, konačno bi ipak dosadno bilo, jer čovjek voli promjenu, no žalibože često puta doživi je — gorku. — Naš ljekarnik bio je sin ubogih roditeljâ, te se je morao iškolati vlastitom mukom i prijegorom. Sada se baš sjeća svoje rodne kućice tamo daleko iza planina, gdje mu starica majka kuburi i svija se u ljutim bolovima. — Jadnom kanu vrele suze u to blagoslovljeno veče. —

Ta kako i ne bi. Netom je dobio brzojav, da mu je starica majka na umoru. Jadnik ima baš večeras službu, te ne će moći svojoj rodjenoj patnici, ni da zaklopi zamrle vedje. Ne će je moći ni da isprati na groblje, da joj nakvasi humak suzama sinovske harnosti i ljubavi. Dok se je tako udubio u sjetne misli najednoč začuje: Crrrk, crrnk! Odmah otvori vrata ljekarne te spazi na pragu jednu drščuću djevojčicu.

Ljekarnik će ljupko: — Hajde, djevojčice, unutar, da se tu barem jadjana malko ugriješ, te ujedno uzme sniježnim pahuljicama ovlaženi recepat.

Kad se je malo već smirila, upita je uljudno: — No, tko je neznanko moja, kod tebe bolan? Mala bolno odvrati: — Moja uboga majčica, tako joj je pozlilo, da se jako bojim, hoće li dočekati zoru!

Na receptu je stajalo: — Kafrova injekcija — zadnje utočište!

— Imadeš li tatu?

— Ah, mili moj tata odavna je već umr'o, a brat mi je negdje u Americi, gdje mu se je zametnuo trag. —

— A šta ćeš onda, ako ti majka umre?

— Ne znam ni sama, mamina bolest sve nam je u kući pozobala, no dragi će se Bog već i za mene pobrinuti!

Ljekarnik se duboko zamisli:

— Glej, meni je teško na duši, a kako je tekar majci ove sirotice, kada mora u najvećoj sirotinji da zapusti ovaj nježan cvijetić svoje materinje ljubav, koji bi mogao ofuriti mraz ljudske hinbe i pokvarenosti.

Kad je već priredio lijek, pruži joj ga s primjedbom:

— Imadeš doduše i ti krasan božić, možemo si baš dati ruku. No pazi, mala, da ti se danas sutra što ne dogodi, što bi te moglo još ljuće ugristi, nego li materinja bolja!

Mala izvadi iz rupčića krunu, te će potišteno: — Koliko, gospodine, stoji lijek?

Ljekarnik sažalno reče: — Tebe ne košta baš ništa, nego pobrzaj kući, da si još nadješ mater živu!

U sebi će: — Ja svoje borami ne ću nikada vidjeti!

Na odlasku utisne maloj u ruku pet kruna. —

Kad je mala odjurila kući motrio ju je sažalno, dok mu konačno ne iščesnu s vida, ne mareći ni za mećavu gustih pahuljica, koje ga obasipavahu. —

Jedino je oćutio u ruci vrelu kaplju suze, taj alem zahvalne sirotice.

POSVETA ZASTAVE RIJEČKE ŽUPANIJE NA GROBNIČKOM POLJU 25. SVIBNJA 1862.

To mu bješe najobilnija plaća za njegovo kršćansko milosrdje.

Pomisli: — Ipak nijesam ni ja najnesretniji, imade ih sijaset, kojima je ovo veče gorčije nego li meni — —

Zar da očajam, da Boga vrijedjam?

Najednoč zazvoni u župnoj crkvi tajanstveno zvono na polnoćku, te se je miločujno odzvanjalo i do ljekarne.

Metnuvši svoju vlastitu krunu u kasu, sav blažen prilegnu i zaspi.

To mu je bio najtužniji, al i najganutljivi badnjak. —

*

SMIJEŠAK.

Spjevao I. E. CEROVSKI (Dinjevac).

— Kad ovako iza bôla
skladnom crtom usta svine,
čini mi se kao sunce
kad na cvijeću jutrom sine.
Al taj sm'ješak r'jetko kada
dolazi na usta moja,
da zasine povrh duše
kano sunce poslje boja. —

Dodju katkad nujni časi,
kad sve nešto mrzne, boli,
sve je pustoš, sve je tama,
nigdje traga vedroj dôli. —
Tek kada se misô smiri,
ko da život nov procvjeta,
divna crta usta svija
i sm'ješkom me vedro sreta. —

Razagno je oblak crni
i sa čela i sa lica,
napunio grudi c'jele
samog milja i pjesmica. —
I lagodno, ko na valu
uzdiže se polet smjeli
i opet mi drag se čini
i taj život i sv'jet b'jeli — —

U IŠČEKIVANJU.

Spjevao N. HRVAT (Zagreb).

Kud mi brzaš tako brzim tijekom?
Stani časak, Dunaj vodo ladna,
Dok natrgam perunike plave,
Što tud raste — i ocvate jadna!

S nje ću vijenac povit za vjenčanje,
Kad me dragi pred oltar povede.
— Postaj malo barem, ter mi reci,
Dal već kući s vojne kobne grede.

Čekat ću ga, dok sunce ne zadje
Za zelene gore, kršne stijene,
I vidim, kojoj voli momi
Il će prsten njegov dopast meni!

— Dok u riječi lijepa moma bila,
Tajni glasak prestravi je vesma;
Srcê joj u grudi drhtat stalo:
Tä čula je: to je njegva pjesma;

„Gdje me čuješ i srce i dušo?
Kad u dalji pogled ti se gubi?
— Doveče ću po te — Dunaj mani,
Jer je srce otvoreno da ljubi!“

STARI KNEZ.

Poljski napisao: ROMAN STACHIEWICZ, preveo SELIM RAKOŠEV.

Za kišovite noći sjedio je stari knez kraj prozora i gledao je u drvoredu mirno lišće kestenja. Nije bilo ni mjeseca, ni zvijezda, nije se osjećao život u naravi, bješe posve tiho i vlažno. Izvadio je svoju skupocjenu krunicu iz baršunaste škatuljice i prebrojavao je zrnca i molio se svojim uspomenama. Zanosio se u duhu u davna vremena srcem a tudja radi kasnijih grijeha. — Obilazio je u mislima perivoje pune leptirova i vrbe nad širokom rijekom. Stari je knez u kišovitoj noći postao sentimentalan i zadovoljan. Prošlo je, što mu davalo život, ugasli su žarki dragulji, koje je željno tražio, zaboravio je, gdje su one livade, na kojima je brao cvi-

OSIJEK: ŽUPANIJSKA ULICA.

jeće, što mu evo još u starosti miriše nježnije od nekadanjih cjelova. Palo je cvijeće s ruža, nastali su cjelovi vlažni.

— Ne ćemo te više savijati uz ogradu trošnu, gospodine i gospodaru moj, ne ćemo uzdisati za mjesečne noći. Sve da te i tražim, zaboravljena ružo, ne bih te našao, jer si poginula, vladarice moja, još prije nego li ti se glava posula bijelim cvijetom. Ali ipak mi se čini, da mi srce dršće na spomen ustiju tvojih i ruke, da mi odišu po tijelu tvojem. Gdje li ste, ugodne šetnje, kroz tudje i velike gradove!

Stari je knez osjećao, kako u njemu nešto nestaje, kako to umire trne i gine.

— A onda sam izgubio i sram i stid i pao sve niže i dublje.

Došao je pred sud, da ispovijedi svoje ugasle strasti i zaboravljene

grijehe. Tražilo se od njega, da oda sokole svoje i pjesme svoje, da priča pobjedonosne juriše i sramotne poraze ljubavi svoje, da svima rekne snove svoje i nazove svoje jelene gorske.

Sjetio se knez one zimske noći, kad se vraćao s plesa iz carskog dvora. Bila je veljača.

— Nosio sam te, terete slatki, ko ružu preko snjegova i brao ti cvijeće s ustiju vječno racvalih. Ti spavaš na mojem ramenu, suzo moja, daješ mi u snu ruke i obrve i tijelo mirisno tvoje. Mirišeš po ružmarinu, dušo moja. U očima su ti skrivene ljubice, u ustima neki čudni dvostruki klinčaci, ti uzdahu moj! Radi tebe pao sam u bezdno ljubavi, gušim se pljuskom cjelova tvojih, vadim safije iz očiju tvojih, bogati majdane besanice moje. — Ne mogu da živim, a da ne mislim na tebe; svezan sam

BOSANSKA DUBICA.

čežnjom za tobom, ne spavam bez tebe. Primio sam otajstvo duše i tijela tvoga, postao sam slugom, bratom i gospodarom tvojim, primio sam tvoje zaručne kite cvijeća, popio vrelo s tvog života.

Ljubljeni druže moj! Upoznao sam kraj edenski, doletio u bajnu zemlju, gdje ptice jedu alemno voće, a zelene grane stenju od užitka. Ti si ljubav moja gorovita, ti si zrio grozd opojne loze, ti si mi sve.

Stari je knez zanijekao sve i vratio se u svoj dvor.

Stari knez zaboravio je, da živi dvostrukim životom: za sebe i za druge. Zaboravio je, da će ga i opet pitati, da li se sjeća velike hrastove šume i crvenih kapa kroz trnje, što ih je skidao s glava ponosnim i mrkim momcima.

— Poljupci su ti duži od daha, a usne mekše od vune, gdje si se izgubio u mraku? Rumeni mjesec počeo se dizati . . .

* * *

Opet su pozvali starog kneza iz dvora u grad, da nad njim skrhaju štap pravde, koja mu ne dopušta, da u tudjim vrtovima gazi cvijeće i

NARODNA NOŠNJA U ZAGREBAČKOJ OKOLICI.

koja to drukčije zove nego on. On se zgrozio i pošao. Doveli su pred njega nekadanje uspomene njegove, što su se tamo izobličile, da se poplašio od njih. Tako su lijepa bila ta lica i nekad i još jučer za kišovite večeri, a sad po danu stoje smrknuta, povela, stara i gadna.

— Dao si mi pospana usta, meka ko letnje veče, a dobra ko sunčano svjetlo. Gledao si me kao ispovijednik, a duša ti je drhtala u oku kao vjerni, pitomi golub.

Sjeća ih se po redu:

— Ovo je onaj, što je bio vitak i lijep kao perunika s dubokim očima i tamnim kao safir. Onaj je bio stasa kao ljiljan i lica kao mramor, očiju kao žeravice, koja ne će da se gasi, kao opal što vječno mijenja boje. Ah, i ti si tu, trešnjo moja, jagodo mirisava, cvijete neuzbrani, pjesmo nepjevana!

RUSKINJA.

Sve to bješe u davno, fosilno doba. Danas su ostarjeli, pogurili se kao i stari knez.

Prvi je iskazao, što je bilo na jezeru. Knez je to u sebi zvao pjesmom, sjeća se šta više i prispodobe, kojom je na čamcu rekao ovom sad pomodrelom licu, da je „grm ruža.“ Knez se preplašio i zanijemio je kao kamen.

— Je li to fantom, prikaza? Je li to ribarče, kojem je nekad šaptao:

reci mi pravo, slobodno, po čemu, kako, otkud ti poznaš želje i težnje moje, misli, ćud, te uvijek unapred znaš, što želim, veliš prije što osjećam, žudim, prije nego se pojavi želja? Pričaš mi slatko da ljubiš. Koga? Mene? A za što? Kroz cijelu, veliš, noć o meni samo misliš. Na vratu ti je kosa već sasvim mokra. Ah kako se ono veli: carior est auro iuvenis, cui levia fulgent ora nec amplexus aspera barba terit!

Onda je iskazivao drugi. Knezu nestala je zemlja pod nogama. Pred očima mu nastala neka praznina, raširio je ruke i naskoro pa bi izgubio svijest. Svjedok iskazivao je.

— Nosio sam te, terete slatki, ko ružu preko snjegova, brao i cvijeće s ustiju vječno rascvalih.

Onda je knez uvidio, da je u istinu tragična bitka, da zaista leži propast njegova, — pa povrativši se u stari grad djedova svojih, izvadio skupocjenu krunicu uspomena svojih iz baršunaste škatuljice i raskinuo je, da se rasulo zrnje po podu. U ruci ostao mu samo veliki crveni rubin kao kap krvi. To je bio kamen njegova prvog i najvećeg grijeha. Bio je svjetao i topao kao najčvršći zagrljaj u hladovini starog oraha.

Kad se približavala zora i pijetli zakukurikali, legao s prosutim zrncima pod uzglavljem, osvjedočen, da mu ih nitko oteti ne može, jer zrnca njegove krunice teku po njegovoj krvi.

I tako je knez zaspao.

NOVIGRAD U PRIMORJU.

Spjevao VLADIMIR NAZOR. (Pazin.)

Ponose Zrinskih, diko Frankapana,
Kad knez te Petar kraj mora dogradi,
Osjeti da ga slatka ljulja sanja,
I meka ruka po čelu ga gladi.

Sanjaše: ispod bijelih arkada,
Po širnom dvoru, starog zdenca oko
S čedom se igra Frankopanka mlada;
U trku dijete klikće kao sokô.

Stupaju holi knezi u dvorište.
Starijem od njih suzom oko sinu,
Gledajuć onu mazu materinu.

Sanjaše; a nad tobom, Novigrade,
Ne vidje, kako oblačine grade
U prvom ruju krvavo stratište.

PROVALA NIKOLE ZRINSKOGA IZ SIGETA.

ZEMALJSKI MUZEJ U SARAJEVU.

U Sarajevu je 4. listopada 1913. otvoren krasan muzej. Možemo bez ikakova pretjerivanja reći, da takovih palača nema nijedan muzej na cijelom Balkanskom poluotoku. Tom prigodom iznosimo po „Narodnoj Obrani“ kratku povijest zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Četvrt stoljeća postoji u Sarajevu taj veličajni znanstveni zavod kao državna inštitucija. To je zavod, kojim se naša Bosna može ponositi, jer se svojim radom prodičio u cijelom kulturnom svijetu. Njime se možemo i mi ponositi, jer je to drugi zavod te ruke u hrvatskoj zemlji. Treba da se naročito i zato ponosimo njime, jer su mu prve temelje položili dva Hrvata, a treći mu je uz bok, duša toga zavoda, Hrvat dr. Ćiro Truhelka.

Dva su Hrvata prve temelje položili tomu zavodu, Kosta Hörmann i dr. Julije Makanec.

Kada je valjalo osnovati civilnu upravu u Bosni i Hercegovini, zapala je perovodju hrvatske vlade Kostu Hörmana, glavna zadaća pri tome; on je prvih godina bio duša zemaljske uprave. On je prvi proveo popis naroda u Bosni i Hercegovini, on je začetnik cijele administrativne legislature bosanske, a što je glavno on je začetnik gotovo svake kulturne uredbe u Bosni. On je prikupljivač muslimanskih narodnih pjesama u Bosni i Hercegovini, on je uz svoga prijatelja dra. Julija Makanca i prvi sakupljač bosanskih starina. Dr. Julije Makanec bio je u prvo doba okupacije policajni liječnik u Sarajevu; prigodice stale su ga medjutim zanimati razne iskopine pri gradnji željeznice u doline Bosne, koje su upućivale na predistorijsko doba, kao i fragmenti raznih spomenika iz rimskoga doba i srednjega vijeka.

MARKO VUŠKOVIĆ, u operi „Prvi grijeh“.

Sve se prikupljalo, i o svemu se tomu u javnosti izvješćivalo. Pridružilo im se pomalo nekoliko prijatelja i iz domaćega kola, medju kojima osobito vrijedi spomenuti vrijednoga i za svaku naprednu stvar zauzetnoga pokojnoga Mehmed-bega Kapetanovića, a od naših Hrvata kanonika An driju Jagatića. Osnovaše god. 1885. muzejsko društvo. Za cigle dvije godine prikupilo je to društvo gradje, arheološke, etnografske i prirodne. Ovu smjestiše u šest soba, i to je bio početak bosanskog muzeja.

Svratiše na to pažnju ministra Benjamina pl. Kállaya, tadanjega vrhovnoga upravitelja Bosne. Čovjek naprednih ideja i velike koncepcije, ubrzo

je razabrao veliku važnost toga pothvata, koji je izdašno potpomagao, a na prijedlog Hörmanov upriličio je muzej kao državnu organizaciju, i već 1. veljače 1888. otvoren je taj zavod kao Bosansko-hercegovački zemaljski muzej.

Namakoše zavodu stručnoga čuvara u osobi Osječanina dra. Ćire Truhelke, koji je od onda zavodu duša. U prvom redu stručnjak u paleografiji, naročito bosanskih bogumila iz srednjeg vijeka ima od njega obilnih radova i iz raznih epoha predistorije, kao i iz rimskog doba, osobito su mu uz to obilne i zamjerne raznolike njegove etnografske zbirke i radnje, koje u veliko popunjava svojom vještinom u crtanju.

Tadanji vladin i poslije dvorski savjetnik Kosta Hörmann bio je muzeju prvim ravnateljem, te je takvim ostao sve do godine 1906., kada je k vladi prešao kao odjelni predstojnik nutarnjega odjela.

God. 1889. počeo je izlaziti kao muzejsko glasilo „Glasnik Zemaljskog Muzeja“, u četiri godišnja sveska. Taj je list imao u prvom redu služiti znanstvenim svrhama, u drugom popularizovanju muzejskih ciljeva; ovo mu je potonje steklo dosta radnika iz širih slojeva, koji su mu pribavljali raznoliku etnografsku i folklorističku gradju.

Znanstvenomu svijetu svih krajeva objavljuju se pomena dostojni i trajne vrijednosti radovi iz „Glasnika“ u njemačkom prijevodu pod naslovom „Wissenschaftliche Mitteilungen des bosn.-herc. Landesmuseums“.

Do 1906. bio je „Glasniku“ urednikom Kosta Hörmann, od onda je urednikom današnji vladin savjetnik i ravnatelj muzeja Ćiro Truhelka.

STANISLAV JASTRZEBSKI, u operi „Pelivan sv. Gospe“.

Rijetke su prehistorijske zbirke, kakvu ima bosanski muzej, ta na samom Glasiun prerovaše nekih 50.000 grobova iz bakrenog doba; vrijedno je dalje spomenuti paleolitičke i neolitičke nalaze od Sobunara i Butmira kod Sarajeva, pak ostanke od predistorijskih sojenica iz Une i Save. U velike je predistorijske nahodjaje osvijetlio pok. rudarski satnik Vaclav Radimsky u svome djelu „Prehistorijska nalazišta“; rimske je ceste riječju i kartografski prikazao pokojni dvorski savjetnik Filip Ballif, a rimsko doba u opće sadanji kustos dr. Karlo Patsch; sredovjeku paleo-

DRAŠKOVIĆEV GRAD U BISAGU.

grafiju, osobito bogumilsko doba i entografiju uspješno obradjuje dr. Truhelka; zoološku stranu pak naročito drugi kustos Otmar Reisner.

A kamo glavni začetnik, dr. Julije Makanec? Njega na žalost i na štetu muzeja već davno nema medju živima: on je godine 1891. kao liječnik pratio bosanske muslimanske hadžije na putu u Meku, ali mu je u mjesecu srpnju te godine u Džidi te godine život ukinula pošalina u najljepšoj dobi, u 36. godini života.

U šest soba bila je najprije smještena muzejska gradja; muzej se medjutim širio i širio, da mu je najzad trebalo 56 soba i tri dvorane, a zadnjih mu godina podigoše prostrane, veličajne dvore, u koje ga ove godine preseliše.

Sarajevski muzej, kome je od godine 1910. intendantom odjelni predstojnik i. s. Kosta Hörmann, a ravnateljem dr. Ćiro Truhelka, po bogatim je svojim zbirkama izašao na glas u cijelom učenom svijetu. Predistorijske zbirke toga muzeja iznose 31.500 brojeva, rimske 3.500, numizmatičke 12.500, etnografske 3.400, objekti i 120 potpunih kostima sa 1.800 brojeva, antropološke zbirke 440, mineraloško-geološke zbirke 5.500, zbirka kičmenjaka sa potpunim reprezentantima faune svih balkanskih zemalja 26.200 brojeva, zbirka beskičmenjaka pohranjena je u 700 ormara i u 200 kutija; botanička zbirka ima 31.000 brojeva.

Ovo je bogatstvo sada smješteno u prekrasnim prostorijama nove muzejske zgrade, što je sagradjena paviljonskim sistemom na zemljištu od 26.000 četvornih metara. Na poticaj g. Hörmanna odlučila se zemaljska vlada za gradnju po paviljonskom sistemu s razloga, što je svakako najbolje, da budu sva muzejska bogatstva Bosne i Hercegovine sakupljena u jednom centralnom muzeju, a da se ne grade razni manji lokalni ili posebni muzeji i za pojedine skupine. U drugu pak ruku opet ne bi bilo zgodno, da razne zbirke, koje nijesu ni u kakvoj medjusobnoj vezi, a koje sve više rastu, budu združene u jednoj zgradi.

ZAPAD SUNCA U CRIKVENICI.

KUPA.

Pjesma u prozi. Napisao IVO RUKAVINA (Novoselo).

Snivam o milim obalama i o tvojim tihim vodama, Kupo!

Jer su se u tvojim valima rasplinuli dani djetinstva — i jer su u tvoje dubine utonuli sni mladosti. Pa mi sumorno milinje obavija dušu od toga sjećanja, a duh mi se krili nad tvojim obalama.

Uvijek mi se činiš ista: ovdje si zelenkasta, u sjenama malo tamnija, a tamo u daljini kod zavoja takmiš se s nebesima u plavilu, a sa suncem u srebrenilu.

Nepromjenljivo kao vrijeme iz nevida u nevid tečeš tiho i polako od zavoja k zavoju s gdjekojim uvelim listom ili pahuljom maslačkom, što

IZ HRVATSKOGA PRIMORJA.

u tamnim vodama uz obale putuju kao vječni putnici, — a gdje im je cilj? —

Čunak li ribarev puže po tebi, rado se sklanja u prikrajak pod vrbe; prhne li strašljivi ptić od obale k obali, maknu li se bijeli oblaci na nebesima, — sve se to u tebi odrazuje, jer si ti meko ogledalo svemu, a strašljiv će ti ptić i žalosnu pjesmu zapjevati.

Listaju li još vrbe uz tvoje krajeve, naginju li se još nad mračnu vodu kao oni, koji se nadgledaju nad zdenac života i nastoje da se nasrću. —

Proljećem procvatu dugi redovi trna uz tvoje obale prebijelim cvijećem, pa se čini u slatkome sumraku, kad zvona zazvone nad rascvalim krajem — kao da kleče žalosne djevice u bjelini i da mole.

A kad utone sunce za žalfiju i rumeniku na nedoglednom polju i

okrvavi zapad i obrubi oblake zlatom, — dižu se rojevi ozlaćenih mušica i titrajući cvile tugaljivu pjesmicu nad mirnim vodama.

A kad utone srpasti mjesec na daleki zapad za nedoglednim poljem, pomiču se po nebesima nepromijenljiva zvijezdja i prave tanušnu plavkasto blijedu prugu u crnim vodama.

A kad se u sumornoj ljetnoj noći prekriju zvijezde noćnim oblacima, oživi mrtvo polje, gdje cvate žalfija i rumenika, grahorica plava i crvena: tu se iz prekrite stajaće vode dižu modrušasti plamićci prema nebesima, čas ovdje, čas ondje, pa se čini kao da izlaze ukleti dusi, da se prošeću gluhim mracima.

A kad u rano jutro otkrenem glavu od sunca na istoku, vidim na

GROF ILIJA ZRINSKI.

tananom granju rosu, gdje treperi, a u daljini nad travom dugačak pram magle, koja je nejasna kao slutnja i mutna kao suza žalosti.

O mile uspomene!

U ZIMNU VEČER . . .

Spjevao R. F. MAGJER. (Osijek).

U zimnu večer . . . mekan sumrak pao
Kô velo lako i ulica tamni;
Suvlažnom maglom rasvjetljuju okna
Užgane svijeće i trakovi plamni.

Od časa na čas prodje čovo koji
I smiješkom vedrim brza ulicama;
Što kašnje vrijeme — sve to više nose
Svežljaje — što li? — svojijem kućama.

A žurba i tu. Čeka s' večer sveta.
Nasrijed sobe borić krcat svijetli —
Najljepše sve, što ima tko u domu,
Gdje prvi već se pozdravljaju pijetli.

U zimnu večer . . . čas još, pa će doći:
Čas duše svake, dugo željkovani.
— — Kraj kuće moje žena u to prošla
S vijencem. Žuri . . . tamo groblja k strani.

Zelen mu svježa puna bône sjete:
Umjesto lišća — ariš, bor i jela,
Umjesto cvijeća — češeri se njišu
Pozlate puni i snijega bijela.

Ne znam joj dušu, al slutim — kad Badnjak
Iz doma u dom krene s darovima:
Djeci će mrtvoj milošće razastrt,
A svijet šaputat: sretan Božić svima!

POD OKNOM.

Šala ERNESTA KRAMBERGERA (Zagreb.).

Svršetkom pedesetih i početkom šezdesetih godina bila je Kamila Poslavskijeva najljepša djevojka u Vinkovcima, sijelu štopa tadanje brodske pukovnije.

Kada bi prolazila ulicom, svaki bi joj se divio ponovno, pa ma da ju je vidio svaki dan. Jer svaki je dan bila drukčija, ali ljepotom jednaka. Velim drukčija zato, jer se umjela tako odijevati, da si svaki put na njoj spazio nešto novo. Bilo da se drugač počešljala, ili je boja oprave bila druga, svaki se put ona činila, da je još ljepša i dražesnija danas, no što je bila jučer.

Crnina joj je pristajala svejedno kao što joj pristajala boja modra, siva, ili druga boja, a kada bi se pokazala u bjelini, obasuta bijelim čipkama, bilo je, kano da se krilat andjeo spustio iz oblaka.

Njeno lice pod ružičastim suncobranom dobilo sjaj jutrenje zore, a pod bijelim reko bih, da je dražest djevojačkog joj obraza još nježnija.

Djevojka je mnogim muškarcima bila predmet obožavnja, a mladim gospodjama i djevojkama istih godina povod zavisti i nezadovoljstva.

Bila je neobična ne samo ljepotica, nego i vanredna ukusom i modnim nazorima. U ono doba nosile su dame još danas starim ljudima

poznate krinoline nalik izvana desetaku, iznutra pak košu, pod kojim se pilići hrane, a da kvočka do njih ne može.

Kamila nije htjela da bude ko bačva. Ako bi druge gospodje bile poput čunjeva, ozdo široke, ozgo uzane i šiljate, ona je svojom nošnjom tijelo poljepšavala a ne onakazila ko druge modi za volju.

Njojzi nije smetalo ni najmanje, što su druge frnjile nos žaleći ju, jer za modu smisla nema. Iste one pako najvećma su se žestile, što je uživala priznanje cjelokupne gospode u mjestu.

Kada bi prolazila ulicom, neki se miris po ljubicama osjetio, a tamno plava*) kosa, u dva debela perčina ovijena oko lijepe glavice, sjala ko zlatnim sjajem.

Kako kukci i leptiri mirisom namamljeni cvijeće obliću i na suncu se griju, tako su mlada gospoda išla tragom lijepe Kamile. Na svakom si uglu vidio jednoga ili dvojicu, gdje čekaju i vrebaju, ne bi li odnekle ispala, da je pozdrave, da ugrabe koji prijazni smiješak usana, rumenih ko zrele trešnje, da s njom progovore po koju riječ i da je otprate komadić puta, pa bilo samo do druge, treće kuće.

Bila za njom jagma ko što ose idu na zrelo voće. Prijazna sa svakim ipak nije nijednoga odlikovala, a ipak se svaki nadao, da će vremenom predobiti njeno srce.

Najžešće se za njom raspalio mladi Šandor Tombor. Bio za njom ko lud. Za njega ko da je spjevana naša: Na te mislim, kada zora sviće, na te mislim, kad se svrši dan, na te mislim, kad se svako biće sprema, da prosniva tihi san.

I on je na nju mislio vazda, sanjarski hodao, sanjarski radio; kud je pogledao, nju je vidio, uvijek vidio ono lijepo njezino lice, one mile oči, obli obraz nježan ko zrela breskva; pred dušom mu lebdio onaj divni stas, one oble ruke, gdje proviruju kroz čipke kao ružičasti cvijet jabuke.

Svagdje je osjetio miris ljubica, što ga je ona voljela i s njim uvijek mirisala. Znalo je u štopu mlado i staro, da Šandor Tombor za nikoga i za ništa ne mari do nje, da je zaljubljen do vrh glave.

Da li je Kamila opazila taj njegov žar, da li je imao on nade na kakov uspjeh, nije nikome rekla. Ali, jer znademo, da su ženske vrlo tanke ćudi i veoma oštro razabiru i odmah opaze, ako ih tko voli, te se nikako ne ćemo prevariti, ako držimo, da je i Kamila davno opazila, tko je u broju njezinih sljedilaca i štovalaca najushićeniji.

Kamila, kći vlasteoskog upravitelja u Voćinu, bila je u kući svojega roda, kod tetke, udate za Perišu Barkovića, c. kr. kapetana krajišničke uprave. Kapetan je bio skroz vojnik, čovjek u dobi od kojih četrdeset pet godina, udoban, ali strog. Ljubio je dobro jelo, dobru kapljicu i dobar san. Noćni mu je otpočinak vrijedio nada sve, jer se danju dosta naprezao sa svojom službom, koju je točno i uvijek bez prigovora obavljao.

---

*) U nas neki zamjenjuju „plav i modar.“ Pišu n. pr. plavo nebo, plave oči, itd. Plav (lat. flavus) jest žut, poput zrela klasa. Plav jest njem. „blond“ a modar jest „njem. blau.“ Nebo, oko, dakle nije plavo, već modro“, a kosa jest plava, t. j. žuta ko zlato.

Zato mu nije bilo milo, što ga u noći češće bude pjesme obožavatelja njegove nećakinje, koji su baš u tiho doba očitovali svoja čuvstva, što su im srce uznemirivala.

Jedamput bi pjevao samo jedan glas titrastim nježnim vapajem (slavulji najćutljivije dirnu ženske ganutljivim glasom, kad je naokolo sve tiho i zvijezde na nebu bliskaju), da tako kroz prozore lijepu spavačicu u srce dirne i u slatki san uljulja, ili bolje rekuć iz njega probudi, ne bi li možda ustala i zvjedljivo se iza zastora nalukavala, da vidi koji vjerni seladon bdije, da joj kaže, kako mu ljubav spavati ne da.

Drugi put koji zaljubljenik sazvao dva i više prijatelja, da mu pomognu i u tri ili četiri glasa ispjevaju ono, što njega u duši peče.

Nije se trebao bojati, da lijepa Kamila ne će saznati, ko joj je priredio uspavanku. Ima u svakom mjestu zvjedljivaca, ima starih gospodja, ne ću da kažem baba, i zavidnih druga, koje već u zoru drugi dan saznadu, tko je pjevao, ako već i same nijesu prepoznale svojtu pod prozorom. Glas leti po mjestu ko preplašena mačka i najkašnje o podne znadu svi, što se i gdje se što zbilo sinoć.

Kapetanu Barkoviću (spavao je u sobi do Kamiline) nije bilo drago, da se pjevanje pod oknom gusto ponavlja. Bilo je doduše mnogo puta skromno, prošlo mirno i on je mogao opet skoro zaspati.

Ali se već dogodilo, da su pjevanke bile bučnije. Pjevači bi zvali u pomoć poganskoga boga Baccha, pokrovitelja vinstva. Za njega znademo, da su ga pratili obijesni rogati, kozonogi satiri i vazda pijani Silen te su štropućući i skačući digli halabuku.

Tako su i pjevači gdjekada odviše glasno ili možda neskladno oduška dali nutarnjem ognju. Tada su se psi iz komšiluka, razdraženi neskladnim zvucima, umiješali u zbor i tuleći i režeći očitovali svoje negodovanje.

Bilo još gore, ako je onda slijedio bombardma te su pjevači kamenjem gonili razlajanu pasad, pa bi se pjevanka za dlaku pretočila u mačju deraču.

U takim zgodama razbudjeni kapetan od jada nije mogao zaspati te mu se gdjekoja kletva izmakla,

Uopće nije mario za glazbu. Glas bo flaute njemu bijaše zviždanje, gitara mu brenkala, glede gusala i basa krupno se izrazio, da prasci dreče a krmača grokće.

Dosta o tome, kapetanu dodijaše pjevači pod oknom, jer što je odviše, ni s kruhom nije dobro, pa odluči, da će zgodom svemu učiniti kraj.

Zapovijedi, da njegova dva momka pripreme škaf pun stare sirutke i napoja. U toj su tekućini plivale ljuske lukovica, odresci mrkve, trula jaja i kojekakovi drugi kuhinjski otpaci, dok je u škrinji bila zaliha pepela, a uz škrinju lopata i lonac. Za sve to naš Šandor na žalost nije znao.

Jedne večeri u mjesecu lipnju naumio je, da će se Kamili pod oknom oglasiti. Već je nekoliko dana nigdje nije vidio, a uzroka, zašto se ne pokazuje, nije znao. U kuću Barkovićevu nije smio, pa je mislio, da će biti najbolje, aku ju sjeti da je živ i da se nje željno spominje. Prilika je bila zgodna, jer se kapetan nekamo odvezao, pa ga nije bilo doma.

*

Zamolio je Krašu, u djačkim krugovima nazvan lord Chandas, pa Wallinga, Koczy-a, Gjurića i Longinovića (nazvan Alba Longa), da mu budu na ruku. Ne će da, kako drugi običavaju, pjesmom uspavankom iznenadi dragu, već mora da je nešto neobično.

Krašo je izvrstan guslač; njegovu će svirku popratiti Koczy drugim guslama, Walling gitarom, Gjurić na flautu a Longinović na violončelu. Ta će petorica odigrati odabranu Verdijevu kavantinu iz opere Attila. To je nešto umiljato, ali živo, puno žara, onako, kako i njegovo srce kuca, uzbibano, zanosno.

Umoli lorda Chandosa, Krašu, da sastavi i priredi kvintet. Prijatelj mu učini po volji, sastavi i sa braćom uvježba skladno složenu lijepu tu kompoziciju glasovitoga Talijana.

Šandor bio ushićen. On sam doduše nije bio glazbi jako vješt, ali opet je imao toliko smisla, da je uz dobar sluh umio držati takt. Da njemu bude zasluga, on će usred petorice stojeći kao kapelnik rukom udarati takt. Ako ih Kamila možda kroz prozor motri, vidjet će ga. Radosno mu se srce uskolebalo.

Prije no što će započeti koncerat pod oknom obožavane Kamile, Šandor je Tombor pozvao braću u posebnu sobu gostione kod „Modre kuglje“ najodličnijeg svratišta u štopu, da se okrijepe i za pothvat bolje raspolože.

Točio im je plemenitu karlovačku kapljicu, srijemsku Salaksiju, od koje ti, piješ li malo više, zaigra ne samo srce, nego i svi živci. Iza Salaksije došle boce Mandićevca iz Strossmayerovih vinograda. Što je Salaksija prejaka, to će pitomiji Mandićevac (piješ ga ko ulje) ublažiti i društvo svirača spraviti baš na onaj stepen, koji grije ali ujedno i ushićuje.

Noć je bila vrlo ugodna, nebo puno zvijezda, vazduh proziran, pun mirisa lipovog cvijeta; noćni su kukci zujili oko cvijeća na nasadima u drvoredu rubom trga, što no stoji u pô štopskog mjesta, ophvatan ogradom od letava.

Zgrade štopskih časnika, stan generalov, pukovnikov, potpukovnikov i stanovi majora oko trga i druge velike kuće, gimnazija, se digle u tmini, nijeme ko crne tajne. Iza spuštenih zastora probijalo gdjegdje svjetlo iz iz soba. Sve je mirno, amo tamo ide koji prolaznik, noge mu lupaju po taracu; straže pred časničkim stanovima hodaju po daskama amo tamo, nose pušku na ramenu, bodeži su nataknuti.

Samo pred velikom stražom stoji roj ljudi poredan u dva reda; stoje ljudi nijemo, nepomično ko zid, pred njima stoji ljudina; spustila bradu do prsiju, oko prsa se mota široka teška vrpca; u desnici drži srebrenim gajtanom omotanu palicu, koja završuje srebrenom kijom.

U svjetlu dvijuh svjetiljaka, što no gore na obadva kraja glavne straže, vidiš, da su vojnici, bubnjari i trubači svih bataljuna. Ima ih mnogo, jer je doba vojničke koncentracije; došli su graničari cijele pukovnije na ljetnu vježbu; u Vinkovcima vrvi od momčadi i časnika.

Inače se u to noćno doba šeću po trgu gospodje i gospoda, jer glazba svira. Ali danas je bila velika vježba cijeli dan, sve je doma pa se odmara.

Na crkvenom tornju odbija muklo deveti sat. Jedva je otkucnuo zadnji udarac, kada no kod glavne straže zaori zapovjed: „Gewehr heraus! (Na oružje!) Zapfenstreich, habt acht!“ (Mirozov, pozor!)

U taj čas zatrljaju bubnjevi svih bataljuna i momčad krene oko trga. Vodi ju bradati pukovnijski bubnjar, pred pojedinim odjelima bubnjara i trubača idu bataljunski bubnjari i trubači svaki nosi palicu, manju od one, što ju ima bradaš, ali gajtanom i srebrenom kijom urešenu.

Iza bubnjeva zasviraju trublje i tako izmjenice bubnjajući i trubeći obidje svojta oko trga dva puta, dok se mirozov ne dovrši.

Nastala je tišina, zatim se izmijenjivale straže, odbila deseta ura.

Društvo mladića još je sjedilo u sobi kod „Modre kuglje“ čekajući, da vrijeme odmakne. Već je konobar Bajza dvaput morao izaći na ulicu vidjeti, da li je sve već mirno.

Jest! Samo još frarajtor*) obilazi po trgu.

Dočekali jedanaest. „Sad je, braćo, hora. Udesite glazbala, pa da idemo!“

Tihe su ulice, tiho je na trgu, tiho je u kućama, tiho je i oko kuće kapetana Barkovića i tamno. Daleko, tamo pred glavnom stražom, svjetli tračak od svjetiljke ko malena krijesnica u velikom mraku.

Tada, čuj! zaškripi nešto na taracu. Oko ugla sa trga dolazi, vuće se, šulja se nešto crno, polagano, ide sve bliže, jedan, dva pa tri, četiri, pet i napokon šest. Šesti u mraku izgleda ko da se produljio u vis ća do blizu prvoga kata.

Bili su to Šandor Tombor sa prijateljima. Svaki pod pazuhom nosi svoje glazbalo. On si je, da bude svirka pod oknom što svečanija, posudio od gostioničara Švarca novu novcatu kabanicu i novi njegov visoki cilindar, jer mu je bilo daleko kući po svoj.

Zato je u mraku bio vidjeti neobično velik. Mislio je, da će u tom odijelu kao kapelnik pobuditi veću pozornost, ako Kamila na prozor dodje vidjeti, tko to svira.

Došavši pred kapetanovu kuću, postaviše se pod prozor, za kojim (Šandor je tako nagadjao) krasotica spava, glazba u polukrugu dalje odzada, Šandor pred njima tik pod prozor, dosegnuvši visokim tuljkom do kvaka na zidu.

Je li svaki na svom mjestu? Jest! Tombor se ogledao krugom, digne ruku: Pst! i zamahne. Kavatina započe.

Čuje se u tihoj noći blagi glas flaute, skladno šaptaju sitne i krupne gusle, gitar zuji, violočelo gunda, i malo po malo jače i glasnije uzdišu glazbala; lijepo je čuti.

Mačka na bližnjem krovu iz žlijebi skočila, stala, rep nakuštrila i zelenim očima bulji u dubinu na neobični pojav. Amo tamo zazveči prozor, promole se široke bijele spavaće kape, bijeli rukavi i rubače, zvjedljivci gledaju van. Ća preko puta iza svodova trgovca Gige Jankovića kuće poka-

*) Frarajtor je iskvarena njem. riječ „Freireiter“. To je u staro doba bila vrst vojničke policije na konju. U doba, kada se dogodilo, što pripovijedamo, bio je frarajtor jedan od najnižih potčasnika. Ljeskovačom bi hodao po trgu, da pazi na red.

zuju se tajnovite sjene. Sada promaljaju glave iza stupova, sad opet nestanu za zidom; sada niknu, pa se opet gube nekamo u tminu.

Šandor stoji naprvo pod prozorom, maše rukom taktujući, da mu se drma tuljak na glavi. Ha! Sada na eno na oknu zastor se malo miče, rastvorio se, za njim u bjelini netko stoji!

Šandor se rastapa od miline: To je dražesna moja Kamila! prišapćuje mu srce, brže mu zakuca.

Baš su dovršili polagani C dur andante i prelaziti na življi f dur allegro moderato, kada se u taj mah prozor otvori. Već je Šandor digao ruku, da će dragoj dobaciti kiticu miomirisnih ruža i jasmina, kada no bijesno zagrmi krupni glas kapetana Barkovića (već je u devet sati se povratio): „Kakova je to svinjarija?! Naprvo, momci! Sipajte, lijevajte, lupajte!“

I u tili je čas sa visokoga prizemlja padao na Šandora i novu kabanicu pepeo pomiješan sa starom sirutkom i napojem, lupala po tuljku trula jaja, prilijepile se ljuske na ramena i na ledja nevoljnoga posve smušenoga kapelnika. Taj je zapanjen stajao na mjestu, dok mu se drugovi — brzo shvativši položaj — razletili netragom u sokačić put bližnje Ervenice.

Dok je Šandor opazio, da je u pogibli, već su one sjene iza svodova Gigine kuće skokom dotrčale, da batinama mlate po iznebušenome mladiću. Šandor je letio velikim skokovima iz ulice na trg, za njim batinama vojnici, što ih je okrutni kapetan bio postavio, da u napredak osujeti nemile mu podoknice.

Odnekle nahrupili i psi, sa svih strana zaorio porugljiv smijeh, topot bjegunaca i progonitelja digao svu ulicu na noge.

Šandorova se kabanica u bijegu raširila ko jedro na brodu, pogodi ga po njoj ljeskovača, da je zatutnjilo ko hitac iz topa, a lajav mu pas odadre komad kabanice.

Došavši do ugla skrene na trg, ondje bubne nadošloga odnekle staroga profesora Sebastijanovića glavom u pô ledja, otisnuvši ga na zid a natukavši sebi tuljak do nosa.

Stao je, jer nije vidio. Tu ga stigla sudbina. Momčad ga pograbi za šiju i odvede na glavnu stražu.

U sobi kod profuza bilo još nekoliko časnika. Nasmijali mu se gledajući u tužno to lice. Kabanica puna ljusaka, mokra, poderana, tuljak zgnječen, šaren od pepela, lice pod njim sivo, na brku vise, mrvice mrkve, cijeli čovjek gotova nakaza.

„Ho, ho“, — vikao jedan — „eto nam jednoga iza čabra!“

„Ne, ne!“ — oglasio se drugi. Iz kokošinca je nikao, puna su mu ledja od jajinjih ljusaka.“

„No“, — prišije treći — „ako taj nije iz pepela, eto moje glave.“

„Ta to je Šandor Tombor!“ — čudio se četvrti. — „Kicoš vinkovački! Žalostan si mi danas delija, moj Šandore!“

Poručnik Herzog, švaba iz Neudorfa (Novog sela), čovjek pust, lakrdijaš, sam zagorio od ljubavi napram Kamili, kotrljao se od smijeha.

Zlorado reče! „Gotov je, da ga ovakova pokažemo našim gospoji-

cama, ne bi li se koja zaljubila u njega, osobitol ijepa Kamila. Ha, ha!“ Porugljivo je buljio u smetenoga mladića.

Šandor je šutio, da ne bude svadje. Natporučniku Katušiću, čovjeku mirnu, ozbiljnu, mladić se milio. Otpusti vojnike, Šandora odvede u sobu za inšpekciju odredjenu i pošto ga je momku dao malo očistiti, pusti ga na slobodu, jer nije ništa skrivio.

Šandor ode osramoćen. Nije mu bilo žao, što je za kabanicu i tuljak morao platiti, ali je žalio, što se izvrgao smijehu. Drugi dan bo bio je u svačijim ustima.

Kako je o tome mislila lijepa Kamila, mi ne znamo; ali smo osvjedočeni o tome, da ljubavi škodi, ako zaljubljenik bude povodom poruge.

U TOM JE ZNAKU POBJEDA!
(GODINE 313.)

Spjevao*) BOŽIDAR pl. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI. (Ivanec.)

Maksencij pogan, pustopašnik strašan,
San sasnio je upravo užasan:
Da Konstantin ga vel'ki car proganja,
I da se bezbroj ljudi caru klanja.

Al san bje java: poganin uminu . . . —
Na vječnom nebu sveti krst nam sinu,
Što vjere naše štit je moćan, krasan
I vazda drag nam i kô sunce jasan.

Dà, krst taj braniti će vjekom slavno
Hrvatsko naše kraljevstvo pradavno,
Kom sinci Bogu i kralju su svomu
Vjek vjerni bili i milom svom domu!

FERDINAND i ZAPOLJA.

Napisao dr. RUDOLF HORVAT. (Zagreb.).

1. Bitka na Muhačkome polju. Iza odstupa Karlovićeva ostade Hrvatska bez bana. Za Ivana Taha, koga je kralj Ljudevit II. početkom g. 1524. imenovao banom, nijesu još uvijek htjeli čuti ni hrvatski ni slavonski staleži. Najveći mu je protivnik zagrebački biskup Šimun Erdedi. Nikakova ugleda nije u Hrvatskoj uživio niti sam kralj Ljudevit, koji posve nemoćan gleda, kako država strada, dok se ugarski velikaši bore s plemićima. Čini se, da je ova borba bila prenesena i u Hrvatsku. Vidimo naime, kako hrvatsko plemstvo 30. studenoga 1524. moli austrijskoga nadvojvodu

*) Za proslavu milanskog edikta u katoličkom djetičkom društvu u Varaždinu dne 23. studenoga 1913.

Ferdinanda, neka banom ne imenuje nikoga od hrvatskih velikaša, jer da ovi ne mogu ni sami sebe braniti, a ipak nastoje plemiće učiniti kmetovima.[1] Medjutim su Turci nesmiljeno provaljivali u Hrvatsku. Mjeseca studenoga g. 1524. pustoše oko Skrada i Dubovca imanja Bernardina Frankopana, odakle povedoše preko 2000 ljudi u ropstvo.[2] Stari se Bernardin morade iz Modruša seliti u svoj novi grad Ogulin. Početkom g. 1525. nastrada i Primorje hrvatsko. Turci iz Skradina provale u Podgorje, pa 27. veljače zauzmu Bag. Pošto su taj grad oplijenili i popalili, odvedu sa sobom 300 ljudi, medju njima takodjer knezove Ivana Posedarskoga i Grgura Banića, te plemiće Ivana i Gašpara Perušića.[3] Na proljeće g. 1525. zapale Turci grad Modruše, a opustoše Vinodol i okoliš Bakra, gdje su zarobili mnogo ljudi. Sada počnu i hrvatski primorci bježati iz nesigurne domovine svoje. Jedni se nastane na mletačkom otoku Krku, a 500 ih prijedje čak u Italiju, gdje se nasele u Apuliji, Markama i u Abruzzama.[4] Potomci ovih bjegunaca stanuju i danas u talijanskoj pokrajini Molise. Pošto kralj Ljudevit nije Hrvatima slao nikakove pomoći, obraćahu se pojedini velikaši na kraljeva šurjaka nadvojvodu Ferdinanda, u komu je svatko gledao budućega kralja. Tako je n. pr. knez Nikola Zrinski 22. listopada 1524. ustupio dvije svoje tvrdje na rijeci Uni (Novigrad i Dobru Njivu), u koje će Ferdinand staviti svoju vojsku za obranu od Turaka.[5] Ferdinandova pak sestra Marija, žena kralja Ljudevita, kupila je 27. listopada 1524. od markgrofa Gjure Braniborskoga grad u Varaždinu za 11.000 forinti, a tvrdje Medvedgrad, Rakovec i Lukavec za 22.000 forinti.[6]

Da Hrvatska ne bude bez odgovornog branitelja, imenuje kralj 12. ožujka 1525. banom Franju Baćana. Ovaj odmah sazove sabor, na kome htjede Hrvate pomiriti sa svojim drugom: banom Tahom. Premda mu je taj posao bio uzaludan, ipak dodje Ivan Tah po kraljevoj želji u Hrvatsku, te počne uz Baćana vršiti banske poslove. Naši ga staleži uza sve to i nadalje ne priznavahu banom svojim. Kralj Ljudevit 23. travnja 1525. poziva Baćana i Taha, neka pomno paze, da Turci ne zauzmu Jajce i Banjaluku.[7] — U to je doba zaista najveća pogibelj prijetila gradu Jajcu. Turci su znali, da taj grad ne mogu zauzeti na juriš. Zato je paša bosanski odlučio, da će posadu u Jajcu gladom prisiliti na predaju. U tu svrhu opkoli grad sa svih strana. Vojsku svoju razmjesti takodjer po uskoj i strmoj dolini, kojom iz Hrvatske vodi put u Jajce. Posada je prije godimice po 4 puta dobivala hranu. Sada su to Turci umjeli zapriječiti kroz 18 mjeseci. Kad je u Jajcu zavladao strašan glad, počnu Turci na grad pucati iz 7 velikih topova. Ipak se branitelji ne htjedoše predati. O nevolji njihovoj doznade i državno vijeće u Budimu, gdje se u to doba nalazio

---

[1] Mesić: Gradja mojih rasprava. („Starine", knj. V. str. 221.—222.)

[2] Theiner: Monumenta Hungariae, tomus II. str. 648. Sanudo, VIII. str. 190.

[3] Sanudo: Odnošaji mletačke skupnovlade, „Arkiv", knj. VIII. str. 196.

[4] Ibidem, str. 200.

[5] Firnhaber Friedrich: Vincenzo Guidoto's Gesandschaft am Hofe König Ludwig's von Ungarn." („Quellen und Forschungen zur vaterl. Geschichte", g. 1849. str. 115.)

[6] Ibidem, str. 116.

[7] Mesić: Gradja mojih rasprava. („Starine", knj. V. str. 236. i 237.)

Krsto Frankopan, sin staroga Bernardina. Krsto se dobrovoljno ponudi, da će Jajce opskrbiti hranom, ako mu kralj dade potrebita sredstva. Vijeće mu sve obeća, a vrlo malo ispuni. Na račun kraljevske blagajne spremi Krsto 1000 pješaka i 200 konjanika; nadvojvoda Ferdinand pošalje mu 500 konjanika; sve ostalo dadoše hrvatski staleži. Tako je Krsto početkom lipnja g. 1525. sabrao 4000 pješaka i 2000 konjanika. S ovom vojskom prijedje on 7. lipnja kod Gradiške preko Save. Boreći se neprestano s Turcima, koji su mu na putu stavljali svakojake zapreke, udje Krsto 11. lipnja u Jajce. Podavši posadi hrane, vrati se Krsto istim putem natrag.[8]

Sve se divilo vojvodskoj vještini Krste Frankopana, koji je ovajput spasio Jajce od sigurne propasti. Ljudi su govorili, da bi kralj morao toga proslavljenoga vojvodu nagraditi. Sam Krsto zamoli, neka se njegovu rodu vrati grad Senj, što ga je Frankopanima g. 1469. oteo kralj Matija Korvin. Ipak nije Krsto dobio nikakove nagrade. Krsto se 30. kolovoza 1525. ljuto zavadio s nadbiskupom Salkajem, predsjednikom kraljevoga vijeća. Radi toga sukoba bio je Krsto i zatvoren, te se 14. rujna gorko izjadao svome prijatelju Antunu Dandulu: „To je evo ona nagrada, koju sam ovdje u Ugarskoj dobio za svoje zasluge“.[9] Zato se Krsto na jesen g. 1525. iz Budima zlovoljan vrati u Hrvatsku, odakle će se opet na proljeće g. 1526. zaputiti u Njemačku.

U toba provaljivahu bosanski Turci u susjedne krajeve hrvatske. Najviše je stradalo Modruško polje; Klisu pak i Jajcu zaprijeti velika opasnost. Banovi hrvatski (Baćan i Tah) nijesu mogli Turke odbijati. Ivan Tah se koncem g. 1525. više i ne zove banom. U nevolji svojoj sve to više upiru Hrvati oči u austrijskoga nadv. Ferdinanda. Iz Ugarske naime nije Hrvatska mogla očekivati nikakove pomoći, jer se ondje još jače zaoštriše stranačke borbe. Na saboru, koji se 3. srpnja 1525. sastao u Hatvanu, pobijedila je Zapoljina stranka. Palatin Stjepan Bator bude skinut sa svoje časti, a novim palatinom postade Stjepan Verbeci. Ali naskoro se Verbeci zavadio s Ivanom Zapoljom. God. 1524. umro je naime knez Lovro Iločki bez potomaka. Njegovim se nasljednikom smatrao Ivan Zapolja na temelju nekih ugovora. No Verbeci kao savjestan pravnik držao je, da bogata baština Lovrina pripada državi. Radi toga ne htjede Zapolja poduprijeti Verbecija na saboru, koji se 23. travnja 1526. sastao na Rakoškome polju. Tako bude Verbeci skinut, a Bator opet postade palatinom.[10]

Hrvatski staleži dodju 25. siječnja 1526. u Križevac, gdje se držao sabor. Ovdje su Hrvati zaključili, da će „tražiti drugoga gospodina, koji će ih braniti“, pošto ih ne zaštićuje kralj njihov. Krsto Frankopan im predloži, neka se posve priljube uz cara Karla V. i nadvojvodu Ferdinanda. Mjesec dana iza toga prionu doista hrvatski staleži uz Ferdinanda. On izaberu poslanike, koji zamole Ferdinanda, neka Hrvatsku primi sasvim u svoju vlast. U to ime neka se proglasi kraljem bosanskim, pošto Bosna

---

[8] Cijelu vojnu opisao je sam Krsto Frankopan 23. lipnja 1525. u Zdencima. (Arkiv VIII. str. 202.—210.) Isthuanffi: Historia hungarica, str. 71.—73.

[9] Mesić: Gradja u „Starinama“, knj. V. str. 243. i 244.

[10] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 74.—77.

i onako pripada Hrvatskoj.[11] Ferdinand nije na to pristao, da ne uvrijedi kralja Ljudevita, rodjaka svoga. Ipak odluči, da će na hrvatskoj granici kroz godinu dana uzdržavati svoju vojsku. „Vrhovnim kapetanom" ove „vojske protiv Turaka" postade 27. ožujka 1526. dalmatinski Hrvat Nikola Jurišić, koji je već nekoliko godina stajao u službi Ferdinandovoj.[12]

Medjutim se Sulejman II. spremao za veliku vojnu na Ugarsku. Sa 100.000 vojnika i 300 topova krene sultan 23. travnja 1526. iz Carigrada. Vojska mu se putem do Biograda podvostručila. U očigled tolike pogibelji nije kralj Ljudevit ništa poduzimao za obranu države. Papin nuncij Burgio piše: „Neprijatelj je već na granici, a mi još nemamo nijednoga topa. Kralj Ljudevit ne govori o pogibelji, a niti je pravo ne poznaje; on spava do podneva, pa tek onda ide u vijeće". Jošte veli Burgio: Staleži traže, neka kralj ide u rat sa svojom četom, premda „kralj nema ni čižama", kamo li novaca za uzdržavanje vojske. Kralj ne bi mogao otpraviti „ni svoga glasnika, da mu nijesam dao za to potrebitih novaca." Radilo se o tomu, da kaločki nadbiskup Pavao Tomori zapriječi Turcima prijelaz preko Save. Tomori je u ovu svrhu tražio 4000 pješaka i 10.000 konjanika, a dobio samo 500 pješaka i 1000 konjanika. Tako su Turci bez zapreke prešli u Srijem. — Dok se sultan odmarao u Biogradu, dodje veliki vezir Ibrahim 9. srpnja pod Petrovaradin. Ovu je tvrdju branio Juraj Alapić s 1000 vojnika veoma hrabro, odbivši 2 jaka juriša. Turci zauzmu Petrovaradin istom 28. srpnja, kada su već izginuli svi branitelji osim 90, kojima je veliki vezir dozvolio slobodan odlazak. Nato se Sulejman zaputi prema Iloku, te i njega zauzme 7. kolovoza iza kratke opsade. Slabo utvrdjeni Osijek predade se Turcima 14. kolovoza bez ikakova otpora. Ovdje dade sultan odmah sutradan graditi veliki most preko Drave. Prešavši na lijevu obalu dravsku, dade sultan 23. kolovoza most razvaliti, pa onda sa 200.000 Turaka krene uz Dunav prema Muhaču. Tu se utaborio kralj Ljudevit sa 20.000 tisuća vojnika, što ih bijaše u brzini sabrao. Na molbu kraljevu dodju mu u pomoć i Hrvati. Biskup Šimun Erdedi i knez Petar Erdedi dovedu 700 konjanika. Uz njih dodje knez Mihajlo Zrinski, senjski biskup Franjo Jožefić i njegov rodjak Juraj Kobasić, knez Matija Frankopan Slunjski, senjski kapetan Grgur Orlovčić, knez Ivan Banić, pa Ivan Tah i ban Franjo Baćan. Hrvatska ta vojska (oko 6000 ljudi) stiže na Muhačko polje 26. kolovoza. Drugi Hrvati ostadoše kod kuće, da brane svoju domovinu, jer je i njoj prijetila pogibelj. — U zadnji se čas iz Njemačke u Hrvatsku vratio Krsto Frankopan. Njemu poruči kralj, da ga želi imenovati vojvodom svoje vojske. Nijedan naime član „državnoga vijeća" kraljeva nije nikada bio u boju! Krsto poruči kralju, da će za koji dan doći sa četom svojom; neka se dakle kralj dotle nipošto ne upušta u bitku. No Krsto je imao mnogo zavidnika. Ove je državni kancelar Brodarić uzalud odvraćao od preranoga boja. „Zar ćemo našu slavu prepustiti Hrvatima?" vikahu neki vijećnici. Ratno vijeće zaključi, da ne treba čekati na dolazak Krste Frankopana. I doista dodje 29. kolovoza na Mu-

[11] Theiner: Monumenta Hungariae, tom. II. 746.—750.
[12] Ibidem, str. 753—766.

hačkome polju do strašne bitke. Turci su upravo satrli vojsku Ljudevitovu. Gotova sva vojska kršćanska pogibe u boju i na bijegu ili dopane ropstva turskoga. Medju ostalima izgubiše glavu: 2 nadbiskupa (Salkaj i Tomori), djakovački biskup Jure i još 4 biskupa, zatim Matija Frankopan Slunjski, Mihajlo Zrinski, Juraj Zapolja, Grgur Orlovčić i 500 velikaša i plemića. Na bijegu je zaglavio i sam kralj Ljudevit II. u malenom ali nabujalom potoku Čele, kamo se strovalio s konjem svojim.[13]

Vijest o tom užasnom porazu dopre 2. rujna u Zagreb. Dan prije toga stiže ovamo Krsto Frankopan, koji je s knezom Ivanom Karlovićem i sa 350 konjanika jurio u kraljev tabor. Krsto umiri Hrvate posebnim proglasom, što ga je 3. rujna upravio na sav narod. Krsto zaklinje Hrvate, neka ne zdvajaju, jer još nije sve propalo. Još ne zna Krsto, da je poginuo i sam kralj. Zato javlja, da su neka gospoda „protiv kraljeve volje nepromišljeno i nerazložno" udarila na Turke i doživila poraz. No kralj je sretno utekao u Budim, gdje će dočekati njemačke, češke i poljske čete; kralju ide u pomoć Ivan Zapolja sa 40.000 vojnika.[14] I doista nijesu Turci udarili na Hrvatsku, već na Ugarsku. Sultan udje 10. rujna u Budim i oplijeni kraljevski dvor. Zapalivši Budim i Peštu, vrati se srednjom Ugarskom (izmedju Tise i Dunava) 7. listopada u Petrovaradin, odakle podje u Carigrad.[15]

2. Kako je Ferdinand postao kraljem. Doznavši, da je iza nesretne bitke kod Muhača 29. kolovoza 1526. zaglavio kralj Ljudevit II., sastanu se Hrvati 23. rujna nas aboru u Koprivnici. Ovdje izaberu Krstu Frankopana „regentom i protektorom" hrvatskim, ne obaziruć se nimalo na bana Franju Baćana. Pošto je pak Ljudevit II. umro bez djece, raspravljalo se na saboru koprivničkom takodjer o prijestolonasljedstvu. Sabor izabere poslanstvo, koje će kraljici udovici Mariji izraziti sažaljenje, te se upustiti u dogovore s njezinim bratom Ferdinandom.[1] Istodobno se o tome živo raspravljalo u Ugarskoj. Verbeci je Madjare vatrenim govorima odvraćao od Ferdinanda Habsburškoga. On iznese ideju: neka se Ivan Zapolja oženi s Marijom, udovicom kralja Ljudevita II. Kad je Marija odbila ponudu Zapoljinu, pozove Verbeci plemstvo ugarsko, neka 14. listopada dodje u Tokaj na izborni dogovor. Ovdje se odlučilo, da će kralja ugarskoga birati 5. studenoga na saboru u Stolnome Biogradu. Nato dade Zapolja s vojskom svojom zaposjesti Višegrad, Budim i Ostrogon; u Višegradu se dobavio i krune ugarske. Plemstvo je u Zapolji gledalo svoga narodnoga kralja, kakav je nekada bio Matija Korvin. Zato bude Zapolja na saboru u Stolnome Biogradu (10. studenoga) jednoglasno izabran, a sutradan i okrunjen za kralja ugarskoga.[2] Na taj sabor dodje i Krsto Frankopan, koga

[13] Brodarić: „Descriptio cladis Mochacs." (Prilog Bonfinovu izdanju od god. 1606.) Izvještaji nuncija Burgija kod Theinera: Monumenta Hungariae, tom. II. str. 767.—798. Dnevnik sultana Sulejmana kod Hammera: Geschichte des osmanischen Reichs", sv. II. str. 49. i dalje. Katona: Historia critica, knj. XIX. str. 638.—720.

[14] Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knj. III. str. 251. i 252.

[15] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 88. i 89.

[1] Šišić dr. Ferdo: „Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae," volumen I. str. 9—13. Laszowski: „Monumenta Habsburgica," sv. I. str. 20 i 21.

[2] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 89 i 90.

Rodoslovlje Habsburgovaca do Ferdinanda I.

Rudolf I., g. 1273.—1291. car njemački. Žena mu: Gertruda od Zollern-Hohenberga.

Albreht I., g. 1298.—1308. car njemački. Žena mu: Elizabeta Koruška. — *Rudolf* † 1290. *Ivan Parricida* — *Clementia*, žena Karla Martela napuljskoga. — *Guta*, žena češkoga kralja Većeslava II.

Rudolf, kralj češki, † 1307. — **Fridrik Lijepi**, car njemački, † 1330. — *Leopold* † 1326. — *Albreht* † 1358. — *Henrik* † 1327. — *Oto* † 1339.

Albreht † 1395. — *Rudolf* † 1365. — *Fridrik* † 1362. — *Leopold* † 1386.

Albreht † 1404. — *Vilim* † 1406. — *Leopold* † 1411. — *Ernst* † 1411. — *Fridrik* † 1439.

Albreht II., car njemački, kralj ugarski i hrvatski, † 1439. Žena mu: Elizabeta, kći cara Sigismunda. — **Fridrik III. (IV.)**, car njemački 1440.—1493. — *Albreht* † 1463. — *Sigismund* † 1496.

Ana. Muž joj: Vilim Mišanjski. — *Elizabeta*. Muž joj: Kažimir IV., kralj poljski. — *Ladislav Postumus*, kralj ug., hrv. i češki † 1457. — **Maksimilijan I.**, car njemački 1493. do 1519. Prva mu žena: Marija, kći burg. vojvode Karla Smjeloga; druga mu žena: Blanka Marija, kći vojvode milanskoga.

Vladislav II., kralj češki, hrvatski i ugarski, † 1516. — *Filip I. Lijepi*, kralj Kastilije 1504.—1506. Žena mu: Ivana, kći kralja aragonskoga.

Karlo V., kralj španjolski 1516.–1556. i car njemački 1519.—1556. † 1558. — **Ferdinand I.**, kralj češki, ugarski i hrvatski, car njemački. Žena mu: Ana, kći Vladislava II., kralja ugar., hrv. i češkoga. — *Marija*, Muž joj: Ljudevit II., češki, hrvatski i ugarski kralj.

je od Habsburgovaca odvratila neodlučnost Ferdinandova. Zapolja je znao cijeniti odličnoga pristašu svoga. Zato imenuje Krstu vrhovnim vojničkim zapovjednikom u Ugarskoj, a podjedno i banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije; uz to mu obeća 20.000 forinti gotova novca i još neke darove. Odsada je Krsto Frankopan vjerno služio Zapolji, komu nadje u Slavoniji mnogo pristaša. Na stranu Zapoljinu prijedje i zagrebački biskup Šimun Erdedi. Njemu je novi kralj obećao bogatu biskupiju u Jegri, a uz to dopustio, da pridrži i zagrebačku biskupiju; podjedno ga je 12. prosinca 1526. imenovao svojim kancelarom.[3] I bivši ban Ivan Tah pristade uz Ivana Zapolju, nakon što je od Ferdinanda lukavo izmamio 900 dukata.

Da se priznade Ferdinandovo pravo na prijestolje ugarsko, sazove palatin Bator državni sabor. Malobrojne pristaše „austrijske stranke“ izaberu Ferdinanda na saboru u Požunu 16. prosinca 1526. kraljem ugarskim.[4] Više je pristaša nalazio Ferdinand u Hrvatskoj. Ovdje su ga velikaši i plemići štovali radi toga, što im je već više godina pomagao u borbi s Turcima. Hrvatski staleži odluče, da će 21. prosinca držati u Cetinu izborni sabor. Na taj sabor pošalje Ferdinand 5. prosinca svoje punomoćnike: bečkoga prepošta Pavla Obersteina, mehovskoga prefekta Ivana Puchlera, te svoje kapetane: Ivana Kacijanera i Nikolu Jurišića.[5] — Za ovo je znao Krsto Frankopan. On sazove staleže tadašnje Slavonije na sabor u Križevac. Ovdje ga staleži 18. prosinca priznadu banom svojim; podjedno odluče, da će kralja birati početkom g. 1527. I doista odredi Krsto, da

[3] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 29 i 39—43.
[4] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 91.
[5] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 49.

će se izborni sabor držati 5. siječnja u Dubravi, gradu biskupa zagrebačkoga. Na taj sabor pozove on i staleže iz Hrvatske. Bojao se, da oni ipak ne će doći. Zato im zaprijeti: „Ne dodjete li na raspisani sabor u Dubravu i ne priznate li Zapolju kraljem svojim, dat ću vam oči iskopati.[6]

Radi loših puteva stignu Ferdinandovi poslanici u Cetin istom na Badnjak. Od hrvatskih velikaša dodjoše na cetinski sabor: Andrija Mišljenović Uzdoljski, biskup kninski i opat topuski, zatim krbavski knez Ivan Karlović, onda brinjski knezovi Krsto i Vuk Frankopan, pa knezovi: Nikola Zrinski, Stjepan Blagajski, te Juraj Frankopan, knez cetinski i slunjski. Medju plemićima spominju se: Krsto Šubić od Perne, Bernardo Tompić od Zečeva, Ivan Kobasić od Brekovice, zatim Janković, Križanić, Čipčić, Babonožić, Skobljić, Antun Otmić, Novaković, Izačić, Gusić, Zimić i Grgur Otmić, plemićki sudac županije zagrebačke. Izrično se jošte spominje, da su na tome saboru bili zastupnici gradova, slobodnjaka i ostaloga naroda hrvatskog tako, da je tu bila zastupana „čitava Hrvatska“ („universitas regni Croatiae“).[7]

Sabor je u Cetinu započeo svoje djelovanje 30. prosinca 1526. Prvi su dan Hrvati ispitivali ugovore od g. 1463., 1491. i 1506., na temelju kojih je Ferdinand izvodio svoje pravo na Hrvatsku. Za Hrvate je od posebne važnosti bila povelja, kojom su 7. ožujka 1492. velikaši i plemići hrvatski priznali Habsburgovcima nasljedstvo za slučaj, ako bi izumrla hrvatska loza Jagelovića. Na večer 30. prosinca ustanovi sabor cetinski, da Ferdinand ima nedvojbeno pravo na prijestolje hrvatsko. Isto pravo pripada i Ferdinandovoj supruzi Ani, jedinoj sestri Ljudevita II. Sutradan je sabor cetinski raspravljao o uvjetima, uz koje će Ferdinanda birati za kralja svoga. Punomoćnici Ferdinandovi pismeno se zavjeriše, da će biti ispunjena ova 4 uvjeta: 1. Ferdinand će u Hrvatskoj uzdržavati 1000 konjanika i 200 pješaka. Staleži i redovi dozvoljavaju, da posebni kapetan kraljev zapovijeda nad 200 konjanika i 200 pješaka. Naprotiv će se medju hrvatske velikaše i plemiće podijeliti 800 konjanika; kralj će za uzdržavanje i plaću svakoga konjanika davati mjesečno po 3 dukata. 2. Da se Hrvatska lakše brani od Turaka, držat će Ferdinand primjeren broj vojnika u susjednoj Kranjskoj. 3. Kralj će dati pregledati i opskrbiti hrvatske tvrdje. Stalne će posade uzdržavati u Klisu, Bihaću, Ripaču, Senju Otočcu i u Starom gradu (ispod Velebita). 4. Ferdinand će potvrditi i obdržavati sve „povlastice, pravice, sloboštine i zakone, koje su kraljevini Hrvatskoj te njenim stanovnicima i žiteljima nekada dali i podijelili prijašnji prejasni vladari“.[8] — Ove su rasprave potrajale na staru godinu do 4 sata po podne. Pod večer izabere sabor Ferdinanda kraljem hrvatskim. Na novu godinu 1527. u jutro podju velikaši i plemići u samostansku crkvu sv. Marije, gdje polože prisegu vjernosti kralju Ferdinandu i kraljici Ani. Dok su učesnici sabora u crkvi pjevali „Tebe Boga hvalimo“, zvonjela su zvona i gruvali topovi, a glasnik je po ulicama cetinskim javljao,

---

[6] Thallóczy L. és Barabás S.: „Codex diplomaticus comitum de Blagay,“ str. CCV.
[7] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 50.
[8] Codex Blagayanus, str. CCII—CCIV i CCXIII. Šišić: Acta comitialia, I. 54 i 55.

da je Hrvatska dobila novoga kralja. Još istoga dana sastave Hrvati povelju, kojom Ferdinanda proglašuju „pravim, zakonitim, nedvojbenim i naravnim kraljem našim i čitave ove slavne kraljevine Hrvatske.“ Ovu su povelju učesnici sabora providjeli pečatima svojim. Sa listine visi na svilenim vrpcama 7 pečata. Prvi je pečat kninskoga biskupa Andrije Tuškanića, drugi kneza Ivana Karlovića, treći Nikole Zrinskoga, peti Jurja Frankopana, šesti Vuka Frankopana, a sedmi kneza Stepana Blagajskoga. Četvrti je pečat kraljevine Hrvatske, koji prikazuje šahovsko polje sa 64 kocke (po 8 kocaka u 8 redova), a ima napis „Regni sigillum.“ To je prvi spomen hrvatskoga pečata. Izvornik ove povelje sabora cetinskoga čuva se još i sada u c. i kr. tajnom arkivu u Beču.[9]

Sutradan iza proglašenja Ferdinandova dodje u Cetin poslanik Krste Frankopana. Po njemu je Krsto velikaše i plemiće hrvatske ponovno pozvao, neka svakako dodju na sabor u Dubravu. „Ako ne možete doći, tada sami odredite dan, kada bih ja mogao doći k vama“. No sabrani Hrvati poruče Krsti: „Mi smo već sebi izabrali kralja, i to Ferdinanda. Bez njegova znanja i privole ne smijemo ići ni na koji sabor izvan zemlje, a niti sazivati nove skupštine“. Tako se Krsto morao zadovoljiti, da se u Dubravi drži sabor samo za Slavoniju.[10] — Na cetinskom saboru raspravljahu staleži takodjer o pitanju, kako da se obrane od Zapoljinaca. O tomu govore Hrvati u svojoj adresi, koju su 3. siječnja 1527. upravili kralju Ferdinandu ovako: Mi se ne bojimo samoga Krste Frankopana, jer smo mu posve dorasli; ali ako Krsti pomogne vojvoda Ivan Zapolja, onda ćemo postradati. Zato Vaše Veličanstvo molimo, da nam što prije pošalje oveći broj vojnika i bojnih sprava. Jednako molimo, da nam V. V. u roku od 10 dana pošalje tromjesečnu plaću za onih 800 konjanika, što ćemo ih mi sami unovačiti i uzdržavati; inače nam zbog oskudice novaca ne će biti moguće, da štogod poduzmemo u obranu našu i ove kraljevine“. Staleži još mole kralja, neka Nikolu Jurišića imenuje svojim namjesnikom u Hrvatskoj.[11]

Na odredjeni dan (5. siječnja 1527.) dodju u Dubravu: ban Krsto Frankopan, zagrebački biskup Šimun Erdedi, podban Mirko Bradač od Ladomerca, Petar Erdedi, Ivan Banić od Virovitice, Mihajlo Kešerev i mnóga druga gospoda iz Slavonije. Zapolju zastupahu na saboru Banić i Kešerev. Ovi su jednostavno proćitali zaključak, što ga je 12. listopada 1505. stvorio ugarski sabor na Rakoškom polju. Po tome zaključku, koji nikada nije postao zakonom, obvezaše se ugarski staleži, da „ne će nikada više kraljem svojim izabrati baš nikoga od stranih naroda, bio on ma kojeg jezika“. Ovaj zaključak nije vezao kraljevinu Slavoniju, jer njezini poslanici („oratores“) na spomenutom saboru nijesu primili stvoreni zaključak. Pa ipak sabor u Dubravi uzme zaključak rakoškoga sabora za ustuk protiv nasljednog prava Ferdinandova, te 8. siječnja 1527. jednoglasno izabere Zapolju kraljem hrvatskim.[12]

---

[9] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 51—53.

[10] Thallóczy—Barabás: Codex Blagayanus, str. CCIX. i CCX.

[11] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 55 i 56.

[12] Ibidem, str. 71—78.

Frankopani Ozaljski.

Nikola Frankopan, ban Hrvatske i Dalmacije g. 1394.—1432. Umro 26. VI. 1432. Žena mu: Doroteja, kći Nikole Gorjanskoga.

Stjepan, spominje se g. 1416.—1481. God. 1474. stekao grad Ozalj, po kome dobije pridjevak „Ozaljski.“ Žena mu: Ižota, kći Nikole III., markgrofa od Este.

Bernardin, živi g. 1453.—1530. Žena mu: Lujza Aragonska, sestrična Beatrice, žene kralja Matije Korvina.

Matija † 1518. Žena mu: Sofija Thuz, udovica Andrije Heninga od Susjedgrada.

Krsto, g. 1526. i 1527. ban hrvatski, poginuo 27. IX. 1527. kod Varaždina. Prva mu žena: Apolonija Lang iz Augsburga († 1520.); druga žena: Katarina Dragić, udova Ladislava Kanižaja.

Ferdinand g. 1508. izabrani biskup modruški. Žena mu: Marija, kći despota Jovana Brankovića.

Beatrica. Prvi joj muž: herceg Ivan Korvin, a drugi: Juraj markgrof Braniborski.

Marija Magdalena. Muž joj: Matija Pongracz.

Veronika. Muž joj Grgur Štefković.

Stjepan † 1577. Žena mu Katarina, kći Ivana Josipa Eck de Hungerspach.

Katarina † 1562. Od g. 1543. muž joj: Nikola Zrinski, ban hrvatski i junak sigetski

Čudno se ponašao hrvatski ban Franjo Baćan. On je odmah iza bitke kod Muhača pošao u Požun na dvor kraljice Marije, gdje se priključio „austrijskoj stranci“. Kad je Baćan vidio, da od Ferdinanda ne će izbiti velike koristi, ostavio je Požun, te se zaputio k Zapolji u Budim. Baćan je Zapolju pratio u Stolni Biograd, gdje je 10. studenoga sudjelovao kod izbora Zapoljinog. Ali tom prigodom opazio je Baćan, da Zapolja u velike cijeni Krstu Frankopana, koji je Baćana tako uspješno 23. rujna izigrao na saboru u Koprivnici. Zato Baćan ostavi Zapolju, te ponovno prijedje u tabor „austrijske stranke“. Ferdinand je Baćanu 30. studenoga obećao 6000 dukata za uzdržavanje 500 lako oboružanih konjanika, ali nije toga obećanja ispunio. Zato Baćan 21. prosinca 1527. piše kralju Ferdinandu dugo pismo, u kome ga moli novaca, a podjedno mu javlja, da je Zapolja darovao Krsti kraljevske gradove: Senj i Bihać. „Ako se ovdje ukorjeni Krsto, bit će teže raditi s njime“. Tko drži Bihać, tomu se moraju pokoravati staleži kraljevine Hrvatske. Zato neka kralj stavi svoju posadu u Bihać, da ne padne u ruke Krsti ili Turcima. Za Senj nema tolike pogibelji, jer taj grad čuva kapetan Petar Kružić, koji je neprijatelj Krste Frankopana.[13]

Po ustanovama zlatne bule od g. 1356. pripada u Češkoj pravo nasljedstva takodjer ženskoj lozi kraljevske porodice. Tako se Ferdinand kao suprug Ane, kćeri kralja Vladislava, bez velikih napora popeo na prijestolje češko. Ferdinand bude 25. listopada 1526. izabran za kralja češkoga, a 21. siječnja 1527. krene iz Beča u Prag, gdje su ga Česi 24. veljače okrunili za kralja svoga. Da bi se krunio takodjer za kralja ugarskoga i hrvatskog, na to nije u taj čas mogao misliti. U Hrvatskoj pristadoše uz njega svi osim senjskoga biskupa Franje Jožefića, bana Krste Frankopana i njegova oca Bernardina. U Slavoniji su Ferdinanda priznavali: Ljudevit

[13] Thallóczy L. és Hodinka A: „Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum,“ sv. I. str. 574.

Pekri, Petar Keglević, Ivan Alapić, Ivan Kaštelanović, Ladislav More i još neki plemići. Najmanje je pristaša imao u Ugarskoj, gdje su njegovu vlast priznavala samo 3 grada na granici (Požun, Šoprun i Starigrad). Ipak se Ferdinand nadao, da će Ivana Zapolju potisnuti pomoću svoga brata Karla, koji je car njemački i kralj španjolski. Boraveći u Pragu, imenovao je kralj Ferdinand 9. ožujka 1527. ponovno Franju Baćana „banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije," te je napose hrvatske i napose slavonske staleže pozvao, neka Baćana „za bana priznaju, dužnu mu čast i štovanje iskazuju, te neka se pokoravaju njegovu sudu i vlasti."[14]

Odmah na proljeće g. 1527. započne u Hrvatskoj i Slavoniji borba izmedju pristaša Ferdinandovih i Zapoljinih. Slutilo se, da će Turci na svoju korist upotrijebiti ovaj gradjanski rat. Lako će im pak biti osvajati Hrvatsku, kad se Ferdinand još nije ni maknuo, da ispuni uvjete, pod kojima ga je sabor u Cetinu birao za kralja hrvatskoga. Uzalud mu hrvatski velikaši 28. travnja 1527. iz Cetina upravljaju predstavku: „Neka znade Vaše Veličanstvo, da se ne može naći, da bi Hrvatsku ma koji vladar silom podjarmio. Po smrti našega posljednjega kralja — sretne uspomene Zvonimira — svojevoljno se pridružismo svetoj kruni ugarskoj, a sada Vašemu Veličanstvu. Prije su nas pomagali papa i Mlečani, a imali smo i drugih prijatelja. Otkada Vaše Veličanstvo izabrasmo za kralja, svi nas ostaviše."[15] Hrvatski je sabor izabrao 2 plemića (Bernarda Tompića i Mihovila Skobljića), koji će kralju Ferdinandu prikazati, kako Hrvatska trpi od gladi i drugih neprilika. Sabor upućuje poslanike, neka kralju kažu i ovo: Nitko neka ne misli, da mi nijesmo mogli učiniti drugo, nego li se dati pod okrilje Vašega Veličanstva. Prošle je godine turski sultan k nama poslao svoje povjerenike, koji su nas molili, neka se predademo njemu. Turci obećavahu, da će nam ostati djedovina naša, pa da ne će biti vrijedjani naši običaji, vjera i sloboda; kmetove naše oslobodit će na 10 godina od svake daće. Pri tom se sultan pozivao na to, što pod sobom imade već mnoge kršćanske zemlje, kojima je ostavio staru vjeru i običaje. Nas dapače ne će siliti, da ratujemo sa drugim kršćanima. Turci su nas već više puta molili, neka im dopustimo, da preko Hrvatske provaljuju u pokrajine Vašega Veličanstva. Obećavahu nam, da će naša imanja ostaviti netaknuta, a uz to da će nam ostaviti i sav plijen osim zarobljenih ljudi. Otkako smo pod vladom Vašega Veličanstva, napastovahu nas Mlečani, neka zajedno s njima sklopimo mir s Turcima, pa će nam tada dati velike nagrade. Velike nam je ponude stavljao takodjer erdeljski vojvoda (Zapolja), koji se sada naziva kraljem.[16] — Početkom g. 1527. harali su Turci po Lici, Krbavi i po susjednoj Hrvatskoj sve do Istre i Kranjske Šibenski poturica Muratbeg dodje 26. ožujka pred Karlovićev grad Obrovac na rijeci Zrmanji ispod Velebita. Kako je Turaka bilo 2000, a branitelja samo 25, morao je knez Juraj Posedarski 30. ožujka predati

---

[14] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 92 i 93.

[15] Chmel Joseph: „Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527." (Wien 1846.), str. 43—48.

[16] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 97—99.

Obrovac.[17] Naskoro iza toga provali bosanski namjesnik Usrefbeg u Liku i Krbavu. Hrvatskoj ne priteče u pomoć ni kralj Ferdinand ni ban Franjo Baćan ni itko drugi. Redomice osvoje Turci gradove Udbinu, Komić i Mrsinj, a narod odvedu u ropstvu, na koliko se nije za vremena s plemstvom ličkim zaklonio u druge krajeve hrvatske.[18] Tako je Ivan Karlović izgubio djedovinu svoju. Dvaput se Turci pojave pod Klisom; ipak je ovu tvrdju sretno obranio grof Petar Kružić.

Da Hrvatska ne bude bez branitelja, imenuje Ferdinand u srpnju g. 1527. banom takodjer Ivana Karlovića. Kralj je to učinio na ponuku hrvatskih staleža, koji su mu glede bana Baćana 28. travnja 1527. poručili ovo: Niti pokojnomu kralju Ljudevitu niti Vašemu Veličanstvu nijesmo obećali, da ćemo Franju Baćana držati za bana svoga. Ipak smo pripravni, da ga priznamo za bana, ako se obveže, da će stanovati medju nama (čega dotada nije činio). Molimo pako kralja, neka u buduće ne imenuje banom nikoga, tko ne želi ostati medju nama. — Ferdinandu je kr. vijeće u Beču 26. svibnja 1527. predložilo, neka banom imenuje Nikolu Jurišića, pa da se tako u jednoj ruci nadje banstvo i vrhovno vojničko zapovjedništvo. No kralj nije poslušao svoje savjetnike, već je pozvao hrvatske staleže, neka mu sami označe nekoliko zgodnih osoba, dostojnih za bansku čast, pa neka kralja obavijeste o sposobnostima ovih kandidata; kada kralj doznade za sve to, imenovat će banom jednoga od predloženika.[19] Time je kralj hrvatskome saboru podijelio pravo, da predlaže kandidate za bansku čast. Sabor se ovim pravom služio sve do god. 1790.

Novi ban bijaše siromah, jer mu Turci oteše sva imanja. Karlović se već 15. srpnja 1526. tužio nadvojvodi Ferdinandu, da mora svoju staru majku „držati i hraniti u kućama drugih ljudi.“ Zato mu Ferdinand 20. srpnja 1528. za uzdržavanje dade gradove: Rakovec i Medvedgrad.[20] Vojske svoje nije mogao poslati u Hrvatsku, jer ju je trebao za ratna Zapolju. Krenuvši sa 21.000 vojnika iz Beča, osvoji Ferdinand redomice gradove: Gjur, Komoran, Ostrogon, Višegrad i Budim. Zapolja uzmakne prema Tisi; no Ferdinandov vojvoda Nikola Salm poleti za njim, te ga 27. rujna 1527. razbije kod Tokaja.[21] Zapolja je u nevolji pozvao u pomoć svoga vjernoga vojvodu Krstu Frankopana. Krsto sabere 10.000 pješaka i 3000 konjanika, pa iz Križevca krene prema Ugarskoj. Na putu zaustavi se kod Varaždina, gdje bijaše u tvrdji posada Ferdinandova, dočim je

[17] Thallóczy—Hodinka: Codex diplomaticus, I. 658 i 659. Glavić: Kronika. (Arkiv. IV. str. 40.) Karlović je 14. travnja 1527. zamolio kralja Ferdinanda, neka uzradi, da napuljski potkralj (dakle podanik Ferdinandova brata Karla, kralja španjolskoga), koji ima znatnu mornaricu, Turcima otme Skradin i Obrovac. (Laszowski: Monumenta Habsburgica, sv. I. str. 59.)

[18] O padu Like i Krbave javlja Krsto Frankopan 27. svibnja 1527. (Kukuljević: „Acta croatica,“ str. 222.)

[19] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 101 i 104—108.

[20] Karlović je već 28. studenoga 1526. o tomu pregovarao s kraljem, a 14. travnja 1527. ponudio 4000 forinti (dukata) za Medvedgrad i Rakovec. Kralj mu je ove gradove založio za 6000 for., a 20. srpnja 1528. konačno i darovao s obzirom na vjernu službu Karlovićevu. (Laszowski: Monum. Habsburgica, sv. I. str. 28, 58, 61, 63 i 109.)

[21] Sam kralj Ferdinand javlja 1. listopada 1527. iz Budima banu Baćanu o pobjedi kod Tokaja. (Laszowski: Monumenta Habsburgica, sv. I. str. 79.)

varoš pristala uz Zapolju. Kad je Krsto pregledavao gradske utvrde, pogodi ga 26. rujna 1527. tane iz topa. Nato Krsto podje prema Koprivnici, ali umre u Martijancu. Smrću Krstinom raspade se i vojska njegova.[22]

3. Turci pomažu Zapolji. Kad je Zapolju izdala ratna sreća, ostave ga i pristaše njegove. Velikaši i plemići ugarski pristanu većinom uz Ferdinanda, koji bude ponovno biran za kralja. Nato se dade Ferdinand 3. studenoga 1527. svečano okruniti u Stolnom Biogradu. Hrvati priznadoše to krunisanje. Sam bisknp Šimun Erdedi prisegne 7. siječnja 1528. u Ostrogonu vjernost kralju Ferdinandu, koji nato 18. siječnja 1528. pozove staleže u Slavoniji, neka se pokore banovima Ivanu Karloviću i Franji Baćanu.[1] Zapolja uzmakne u Erdelj, odakle uteče u Poljsku. On je odsada nastojao, da se pomoću vanjskih vlasti domogne prijestolja ugarskoga. Biskup Jozefić nadje Zapolji saveznika u francuskome kralju Franji I., koji bijaše nepomirljiv protivnik Habsburgovaca.* Sam pak Zapolja pošalje u Carigrad svoga poslanika, koji mu 29. veljače 1528. u savez dovede sultana Sulejmana. — Hrvatska je prva iskusila taj savez. Bosanski Turci udare na Jajce i zauzmu važni taj grad.[2] Sada pade pod vlast tursku i onaj dio Hrvatske izmedju Save, Une i Sane. Početkom listopada g. 1528. provali bosanski paša s 5000 Turaka preko Otočca u Hrvatsku. Turci namjeravahu oplijeniti Kranjsku. No budni Petar Kružić doznade namjeru njihovu. Kranjska se gospoda slože sa banom Karlovićem, te 5. listopada dočekaju Turke ispod grada Belaja na rijeci Mrežnici. Karlović zadobije 18 rana, ali ipak potuče Turke. Karlović je i 20. rujna 1528. potukao mostarskoga pašu kod Udbine.[3]

Kad je Zapolja bio siguran, da će mu pomoći sultan turski, vrati se na jesen god. 1528. u Erdelj. Posebnim proglasom (24. veljače 1529.) pozove narod, neka se vrati pod njegovu zastavu, jer će Sulejman satrti pristaše Ferdinandove. Odmah iza toga plane gradjanski rat u Slavoniji, gdje se ponovno digoše Zapoljinci protiv kralja Ferdinanda. Glavni su Zapoljinci: Šimun i Petar Erdedi, Ivan Banić (Banffy), Ivan Tah, Ivan Ernušt i Urban Baćan. Zapoljinci održaše 25. lipnja 1529. sabor u Požegi, gdje su Urbana Baćana izabrali svojim kapetanom.[4] Biskup Erdedi, vodja stranke Zapoljine, počne u Zagrebu opsjedati Grič, koji je pristajao uz Ferdinanda. U Griču se nalazio grof Nikola Thurn sa 700 Španjolaca, koji su Ferdinandu služili za plaću. Španjolci dobiju pomoć iz Kranjske i Štajerske, te onda (13. srpnja) uzmu za uzvrat opsjedati Kaptol i utvrdjeni grad biskupa zagrebačkoga. Španjolci bi valjda i uspjeli, da ih nije (8. rujna) odazvao Ferdinand za obranu Beča.[5]

[22] Zermegh: „Rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem Hungariae reges commentarius.“ (Schwandtner: „Scriptores rerum hungaricarum,“ sv. II. str.385 i 386.)

[1] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 145 i 146.

* Francuski je kralj već 5. veljače 1527. opomenuo bana Baćana, neka bude vjeran kralju Ivanu Zapolji. (Laszowski: Monumenta Habsburgica, sv. I. str. 37.)

[2] Za pad Jajca znade Ivan Zapolja već 8. travnja 1528. (Pray Georgius: „Epistolae procerum regni Hungariae,“ tomus I. str. 341.—343.)

[3] Laszowski: Monumenta Habsburgica, sv. I. str. 114.—120.

[4] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 187. i 188.

[5] Zermegh: Rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem, str. 395. i 396.

Obitelj Zapolja.

Ivan Gospodičić, vlastelin u Zapolji (kod Nove Gradiške).

Ladislav s pridjevkom „*Zapolja.*“

Nikola.	**Mirko**, g. 1465. postao grofom šipuškim, a g. 1485. palatinom ugarskim, † 1487. Žena mu: Uršula Bebek.	**Stjepan,** grof šipuški, g. 1489. postao namjesnikom u Austriji, a 29. ožujka 1492. palatinom ugarskim, † 25. prosinca 1499. Prva mu žena: N. Drugeth, a druga: Jadviga, vojvotkinja Tješinska.	*Uršula.* Muž joj: Mirko Derenčin, ban hrvatski.

Djeca od prve žene:		Djeca od druge žene:			
Kristina. Muž joj: Ivan Drugeth.	*Veronika.* Muž joj: Petar Buthkai.	*Barbara* † 1514. Muž joj: poljski kralj Sigismund I.	**Ivan,** g. 1511. postade vojvodom erdeljskim, 11. stud. 1526. kraljem ugarskim, a 8. siječnja 1527. kraljem hrvatskim; umro 22. srpnja 1540. Žena mu: Izabela, kći poljskoga kralja.	*Gjuro,* poginuo g. 1526. na Muhačkom polju.	*Magdalena.*

Ivan Sigismund, vojvoda erdeljski, † 14. ožujka 1571.

Vjeran svome obećanju krene Sulejman 10. svibnja 1529. iz Carigrada u rat protiv kralja Ferdinanda. Sa 300.000 Turaka i 300 topova prijedje sultan kod Zemuna preko Save, a kod Osijeka preko Drave. Na Muhačkom polju dočekao ga je Ivan Zapolja sa 500 pristaša svojih. U znak pokornosti poljubi Zapolja ruku Sulejmanovu. Nato ga sultan povede sa sobom do Budima. Ovdje ostade Zapolja sa 3000 janjičara, a Sulejman ode prema Beču. Ferdinand ostavi u Beču 12.000 vojnika, pa uteče u Prag. Sultan dodje 27. rujna pod Beč i opkoli grad sa svih strana. Opsada je trajala do 14. listopada. No sultan se uvjerio, da još dugo ne će moći zauzeti Beča; zato se zadovolji time, što su njegove čete oplijenile i poharale Austriju, Štajersku, dapače i Bavarsku. Na povratku otpočine sultan u Budimu. Istom sada predade Zapolji krunu ugarsku, čime ga priznade i zakonitim kraljem. Podjedno se sultan zakune, da će Zapolji kao „bratu svome“ pružiti pomoć u „svakoj nuždi“ njegovoj.[6]

Kad je Sulejman otišao iz Ugarske, opet se osmjelio Ferdinand. Njegova vojska provali u Ugarsku, te osvoji sjeverne i zapadne krajeve. Budima ipak nije mogla zauzeti. Istodobno je bjesnio gradjanski rat u Slavoniji. Ljudevit Pekri osujeti sabor, što su ga 25. siječnja 1530. u Križevac sazvali Zapoljinci, te pohara imanja zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda.[7] Zapolja je Šimuna Erdeda imenovao banom svojim, a Ivan Banić bude izabran palatinom ugarskim. Gradjanski rat u Slavoniji upotrijebe Turci, koji su u to vrijeme utvrdili Osijek i u njemu uredili svoj tabor.[8]

Hrvati su oko 20. siječnja 1530. u Topuskom održali sabor, te sastavili adresu, u kojoj kralja Ferdinanda mole, neka im što prije pošalje po-

[6] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 101—110.

[7] To javlja kralju 31. siječnja 1530. sam Ljudevit Pekri. (Šišić: Acta comitialia, sv. I. str. 211—213.) Isto kazuje i Petar Erdedi. (Šišić: Acta com., I. str. 238. i 242.)

[8] Još u travnju g. 1528. dovedoše Turci pred Osijek znatnu količinu drvene gradje, da podignu drvenu tvrdju, u kojoj će zapovijedati Mehmedbeg. (Laszowski: Monumenta Habsburgica, sv. I. str. 159.)

Krbavski knezovi Kurjakovići.

Kurjak, knez Krbavski od plemena Gušić, spominje se god. 1298.—1304.

- *Budislav*, spominje se 1304.—1346.
  - **Karlo**, 1380.—1411. Ban Hrv. i Dalm. 1409.—1411.
  - *Grgur*, † prije g. 1380.
    - *Karlo*, 1413—1453, umro prije g. 1461. Žena mu: Margareta Nelipić.
      - *Pavao* 1453—1469.
      - *Karlo* 1460—1469. Žena mu: Doroteja.
        - **Ivan Torkvat Karlović**, ban hrvatski g. 1521.—1524. i 1527. do 1531. Umro 9. kol. 1531.
        - *Jelena*. Muž joj Nikola Zrinski.
- *Pavao* 1304—1340.
- *Vladislava* 1340.—1346. Muž joj: vojvoda Nelipić, knez Kninski.
- *Grgur* 1304.—1360.
- *Gjuro* 1357.—1385. Žena mu: Jelisava 1358.
- *Budislav* † prije g. 1348.
  - *Nikola* 1384.
- *Tomo*, † 1. veljače 1401.
  - *Petar* 1411.
  - *Franjo* 1411. do 1436.
- *Butko*, † 15. velj. 1401.
- *Nikola*, 1380—1388.
- *Karlo*, † prije g. 1380.
  - **Pavao**, 1380.—1411. Ban Hrv. i Dalm. 1410.—1411. Umro g. 1432.
    - *Toma* 1432.—1460.
      - *Ivan* 1446. do 1469.
      - *Grgur* 1446.—1457.

moći. Bosanski Turci već osvajaju gradove na granici. Najveća pogibelj prijeti Kostajnici, jer njezin vlasnik — despot Stjepan Berislavić — pregovara s Turcima. Hrvati mole kralja, neka pomiluje zatvorenoga senjskoga biskupa Jozefića, koji se kaje, što je nekada služio Zapolji.[9] — Nato je Ferdinand 8. ožujka 1530. iz Praga odgovorio Hrvatima, da će uvažiti njihove želje, premda biskup Jozefić mora još neko vrijeme ostati u zatvoru. Podjedno je kralj 17. ožujka 1530. vojskovodju Ivana Kacijanera imenovao generalom čitave vojske, koja će Hrvatima doći u pomoć iz Kranjske, Štajerske, Koruške i Tirolske.[10] Slabo je Kacijaner pomagao Hrvate, kad ni sam nije imao dosta novaca i ratne zaire. Turci popale Orahovicu i Mikleuš ispod gore Papuk. To otvori oči Hrvatima, te se Ferdinandovci i Zapoljinci počnu dogovarati o miru. Najviše je za mir nastojao Petar Erdedi, koji 9. lipnja 1530. izrazuje svoj strah, da će Turci pustošeći imanja Ferdinandovaca uništiti i Zapoljince.[11] Radilo se o tomu, da dodje do sastanka izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca. No skoro je došlo i do oružanoga sukoba, jer je Pekri neprestano pustošio imanja Zapoljinaca u Slavoniji, u Baćan u Ugarskoj. Već su Zapoljinci sastavili jaku vojsku (9000 ljudi), da udare na Ferdinandovce. Ipak je prevladao razbor, te u taboru kod Dišnika i Novoga Dvora dodje 8. listopada do primirja izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca.[12]

Sada je Ferdinand pokušao, ne bi li Sulejmana predobio za sebe. Nikola Jurišić dovede 17. listopada 1530. u Carigrad poslanstvo, po kojemu Ferdinand obeća godišnji danak, ako mu sultan prepusti čitavu Ugarsku. No Sulejman odgovori: Ugarska je moja, jer sam ju mačem osvojio. Dadoh ju pak Ivanu Zapolji, koji me je prvi zamolio. Ferdinand mora ustupiti onaj dio Ugarske i Hrvatske, koji se još nalazi u vlasti njegovoj.

---

[9] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 207—209.

[10] Ibidem, str. 221, 222, 227 i 228.

[11] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 248—250.

[12] Ibidem, str. 253—266.

Vidjelo se, da će naskoro doći do velikog rata. Prvi su to opet iskusili Hrvati. Na jesen g. 1530. prisvojiše Turci sebi Kobaš na ušću Orljave u Savu. Ondje su Turci podigli drvenu tvrdju, iz koje 13. studenoga 1530. poharaše cijelu Posavinu naročito Oporovac, Bijelu Stijenu i posjede braće Svetački. Biskup Erdedi sakupi vojsku, s kojom Ivan Tahi udari na Turke, ali bude kod Kobaša hametom potučen. Turci su početkom lipnja g. 1531. opet iz Kobaša harali po županiji požeškoj, odvodeći ljude i stoku.[13] — Sulejman se za opsadu Beča spremao čitave god. 1531. Iz Carigrada krene 25. travnja 1532. sa 140.000 Turaka i 120 topova. U Biogradu pridruže mu se bosanski Turci i 15.000 Tatara iz južne Rusije. Sultan krene ravnim putem prema Beču, dočim su njegove ladje po Dunavu (preko Budima) vozile teške topove i druge sprave za opsjedanje. Na putu se Turci 4. rujna zaustave kod Kiseka. U tome je gradu zapovijedao hrvatski junak Nikola Jurišić. On odluči, da će Turke neko vrijeme zadržati, kako bi se Ferdinand mogao bolje pripraviti kod Beča. Jurišiću podje namjera za rukom, premda je imao samo 700 ljudi. Sultan izgubi kod Kiseka 25 dana. U to vrijeme sabere Ferdinand kod Beča pomoću svoga brata Karla 90.000 pješaka i 30.000 konjanika. Ovo sklone sultana na povratak. Ferdinand je htio, da progoni Turke, koji su nesmiljeno pustošili Štajersku; ali njemačke se čete odmah vrate kući. Prešavši kod Maribora preko Drave, stigne Sulejman 23. listopada u Vinicu kod Varaždina. Paleći hrvatska sela, dodju Turci do Rasinje, te zauzmu i unište ovaj grad Ljudevita Pekrija. Da što jače postrada Slavonija, razdijele se Turci u 2 vojske. Jednu je sam sultan vodio preko Koprivnice plodnom Podravinom, a drugu veliki vezir Ibrahim preko Križevca u Posavinu. Kudagod je turska vojska prolazila, svagdje se čuo jauk naroda hrvatskoga. Turci su na putu popalili sva sela i sve varoši; ostadoše samo tvrdi gradovi, jer Turci nijesu imali vremena a ni opsadnih sprava za osvajanje. Sultan je iz naših krajeva odveo u ropstvo 50.000 ljudi. Istom kod Gorjana poruči vojsci svojoj, neka se primiri, jer je sada stupila na tursko zemljište.[14]

Jurišićev rodjak Jerolim Zadranin dodje 10. siječnja 1533. u Carigrad, da izmoli mir, a već 11. veljače javlja Hrvatima, da je sultan svojim pašama zabranio provaljivanje u hrvatske zemlje.[15] Sulejman poruči Ferdinandu, da će ga primiti za „sina“ svoga, ako mu predade Stolni Biograd. Ferdinand je uvidio, da mu u borbi s Turcima slabo pomaže brat Karlo; zato na jesen g. 1533. prihvati uvjet Sulejmanov, te 6. listopada 1533. javi Hrvatima, da je sklopio primirje sa sultanom.[16] — Sada je Zapolja izgubio sve pristaše svoje; prodje ih volja da se u nesretnoj domovini dulje kolju s pristašama Ferdinandovim. Šimun i Petar Erdedi priznadoše Ferdinanda svojim kraljem 6. kolovoza 1534. na dogovoru u Vašarhelju. Ondje se s kraljem Ferdinandom pomirio takodjer Tomo Nadaždi, koji je baštinio Steničnjak i mnoga druga imanja, što su ih nekada imali Juraj

[13] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 269, 270 i 284.
[14] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 117—122.
[15] Kukuljević: Acta croatica, str. 243. (Kukuljević je krivo označio g. 1543.)
[16] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 320.

i Ladislav Kanižaj.[17] Toga pomirenja nije dočekao ban Ivan Karlović, jer je umro već 9. kolovoza 1531. u Medvedgradu, a pokopan bio u Remetama kod Pavlina.[18] Namjesnikom banske časti imenuje kralj Ferdinand 27. kolovoza 1531. kninskoga biskupa Andriju Tuškanića; ali ovaj biskup umre na povratku iz Beča u Hrvatsku.[19] Nato i Franjo Baćan 30. rujna 1531. zamoli kralja Ferdinanda, neka ga riješi banske časti.[20] Sada je kralj želio banom imenovati Ljudevita Pekrija. S njim je kralj vodio dugotrajne pregovore, jer s radilo o tomu, koliku će vojsku kralj uzdržavati za bana.[21] Pošto se nije mogao pogoditi s Pekrijem, imenuje kralj 25. svibnja 1533. svojim komesarom Petra Keglevića, nekadašnjega bana jajačkoga. Keglević dobije svu sudačku, upravnu i vojničku vlast u Hrvatskoj i Slavoniji. Kralj će mu uzdržavati 100 lako oboružanih konjanika, koji će brati po 3 fr. na mjesec. Osim toga dobivat će Keglević mjesečno 150 fr. za svoju plaću i za razne izdatke.[22] Petar Keglević nazivao se „namjesnik kraljevina Hrvatske i Slavonije". On je po kraljevu nalogu pozvao hrvatske i slavonske staleže, da 24. lipnja 1533. dodju na sabor u Zagreb. Njegovu se pozivu odazvaše mnogi velikaši i plemići, te je to bio prvi zajednički sabor za Hrvatsku i Slavoniju. Ipak su još iste godine održani posebni sabori, i to u Varaždinu za Slavoniju, a u Topuskom za Hrvatsku.[23]

4. Ban Petar Keglević. Hrvati nijesu bili zadovoljni s time, što je kralj Ferdinand imenovao Petra Keglevića banskim namjesnikom. Vidi se to iz adrese, što ju kralju upravlja hrvatsko plemstvo, sabrano 30. studenoga 1534. u gradu Ripaču na rijeci Uni. Plemići mole kralja, neka im „dade bana, koji će u svakom pogledu biti sposoban i dostatan za vršenje tolike službe."[1] Protiv djelovanja „komesara" Petra Keglevića ustadoše takodjer hrvatski velikaši, koji se 26. siječnja 1535. sastadoše u gradu Cetinu.[2] Medjutim nije ni sam Keglević želio dulje obnašati svoju čast, jer mu kralj nije slao odredjene plaće. Keglević dapače 11. srpnja 1535. iz svoga grada Kostela u Zagorju otvoreno poruči kralju, da se zahvaljuje na službi. Možda je Keglevića na ovaj odstup sklonula činjenica, da je kralj svome kapetanu Ljudevitu Pekriju za stalno obećao bansku čast, te mu već unaprijed odredio isplatu polovice banske plaće.[3]

Početkom rujna g. 1535. sastade se u Topuskom hrvatski sabor. Uz brojno plemstvo dodjoše u taj sabor takodjer velikaši: Stjepan Blagajski, Petar Keglević, Franjo Tah, Ivan Alapić, Gašpar Šubić Peranski i 4 Frankopana, poimence Juraj Slunjski, Vuk Brinjski, Stjepan Ozaljski i Nikola Tržački.

[17] Ibidem, str. 325—330.

[18] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 289.

[19] Ibidem, str. 290. i 291. Pošto je Knin bio u turskoj vlasti, uživao je biskup Andrija dohotke cistercitske opatije u Topuskom.

[20] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 293 i 294.

[21] Ibidem, str. 291—297.

[22] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 307.

[23] Ibidem, str. 311—321.

[1] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 330 i 331.

[2] Ibidem, str. 335.

[3] Bojničić dr. Ivan: „Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku." („Vjesnik kr. zem. arkiva," knjiga VII. str. 205.)

Sabor sastavi 9. rujna adresu, koju kralju u Beč odniješe plemići Ivan Tompić i Mihovil Budišić. Adresa je sastavljena dosta oštro. Hrvati naime mole kralja, neka se pobrine, da Hrvatska bude zaštićena od provala turskih i da se u Hrvatskoj vrši pravda, što znači: neka kralj imenuje bana. Već prije 3 godine ustanovilo se u Varaždinu, koliko ima kralj hrvatskoj gospodi platiti za izvršene službe prema obećanju, što ga na izbornom saboru u Cetinu dadoše kraljevi punomoćnici; pa ipak još nije kralj podmirio ovaj obračun. Zato Hrvati poručuju kralju, da se moraju s njime razići, ako ih namjerava pustiti u skrajnoj pogibelji. Neka im kralj izvoli vratiti povelju, što ju na cetinskom saboru dadoše punomoćnici kraljevi. Sabor prosvjeduje i protiv toga, što vlastela iz Ferdinandovih nasljednih zemalja po svojim agentima mame hrvatske kmetove, koji se „bez broja" naseljuju u Kranjskoj, Koruškoj, Štajerskoj i Austriji.[4]

Ova adresa uplašila je kralja Ferdinanda, te on brzo odgovori Hrvatima, da ih umiri. Kralj je obećao, da će „bane odmah izabrati i namjestiti," a kmetovima onemogućiti seobu u austrijske zemlje; svojedobno nagradit će kralj sve Hrvate, koji mu vjerno služe.[5] Hrvati su na ugarskome saboru, koji se 19. studenoga 1535. sastao u Požunu, po svojim poslanicima ishodili zaključak: „U kraljevini Slavoniji ozbiljno će se Njeg. Veličanstvo pobrinuti, da se namjesti ban za obranu kraljevine i za povratak općega mira."[6] Kralj je ugarskome saboru odgovorio, da će imenovati bana i zadovoljiti svim „tegobama", što ih izniješe poslanici kraljevine Slavonije. Ipak je sve ostalo kod obećanja, jer Hrvati i nadalje nijesu imali bana, te se u zemlji već tečajem prve polovice g. 1536. veoma teško osjećalo bezvladje. — Bez ikakova povoda provali smederevski paša Mahmud Jahiogli sredinom kolovoza g. 1536. u Slavoniju i zauzme Brod na Savi. Turci vele, da su oko Požege osvojili i popalili 39 sela, a u ropstvo odveli do 60.000 Hrvata. Tom prigodom dodje pod tursku vlast lijepa požeška kotlina i plodna Posavina izmedju Broda i Gradiške. Sada propade i stari kaptol sv. Petra (danas selo Kaptol) kod Požege[7]. Ivan Kaštelanović javlja 24. kolovoza 1536. kralju, da je Hrvatska dospjela u veliku pogibelj, te se može reći, da je većinom već u turskim rukama[8]. — Ovolika nesreća razjari Hrvate. Oni poruče Ferdinandu, da će sebi izabrati drugoga kralja, ako ih on ne će ili ne može braniti; njima da je svejedno: zvao se hrvatski kralj Ferdinand ili Ivan (Zapolja). Ova je prijetnja koristila. Na jesen g. 1536. pošalje Ferdinand u Hrvatsku nešto vojske pod vodstvom Ivana Kacijanera[9]; kraljevi pak savjetnici počnu Hrvate tješiti, da će na proljeće g. 1537. sam Ferdinand doći u Hrvatsku i voditi rat na Turke. — Prije početka vojne dodje glas o padu grada Klisa. Turci su već više puta iskusili, da Klisa ne mogu zauzeti na juriš; zato ga naumiše predobiti gladom. Da uzmognu priječiti dovoz hrane, sagrade Turci u

[4] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 337—341.
[5] Ibidem, str. 342 i 343.
[6] Corpus juris hungarici, sv. II. str. 34.
[7] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 164.
[8] Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 357.
[9] Ibidem, str. 364.

neposrednoj blizini Klisa 3 tvrdje: u Solinu, Ozrinu i u Kučini. Tursku je namjeru upoznao kliški i senjski kapetan Petar Kružić. On ishodi, da mu je papa u pomoć poslao 700 Talijana, a Ferdinand grofa Thurna sa 2000 Nijemaca. S ovom vojskom stane Kružić opsjedati novo podignute tvrdjave turske. No kad je Turcima (12. ožujka 1537.) u pomoć došao bosanski beg Amurat, pobjegnu Talijani i Nijemci na ladje. Na tome bijegu izgubi život i junački Kružić. Doznavši za njegovu smrt, predade se posada kliška pod uvjetom, da smije slobodno otići u Senj[10]. Tako je Senj pomnožao broj „Uskoka" svojih.

Do početka rujna g. 1537. sabralo se u Koprivnici 16.000 pješaka i 8000 konjanika. To bijahu vojnici iz Hrvatske, Kranjske, Štajerske, Koruške, Tirolske, Austrije, Češke i zapadne Ugarske. Mjesto kralja Ferdinanda preuzme vodstvo general Ivan Kacijaner. On povede vojsku prema Virovitici, kamo stiže 10. rujna. Odavle pošalje Pavla Bakića sa 1000 konjanika u Sopje, gdje su Turci početkom g. 1537. zauzeli prijevoz na Dravi i tvrdju biskupa zagrebačkoga. Kacijaner s ostalom vojskom dodje 13. rujna u Valpovo, gdje ostade do 20. rujna, jer su vojnici stradali od raznih bolesti i od jesenskih kiša. Iz Valpova krene Kacijaner pod Osijek, da zauzme ovu tvrdju tursku. No u Osijek dodje prije toga Mehmed Jahijapašić sa 15.000 Turaka. Mehmed se pobrinuo za to, da kršćanskoj vojsci uzmanjka hrane. Kacijaner naskoro uvidi, da Osijeka ne će moći zauzeti. Zato napusti opsadu, da mu vojska ne izgine od gladi. Ipak bude kršćanska vojska na povratku 9. listopada kod Gorjana potučena i rastepena, jer je Kacijaner kukavno utekao[11].

Opet se Ferdinand uplašio, da će Hrvati otpasti od njega. Zato im obećaje, da će g. 1538. pomoću svoga brata cara Karla V. voditi veliku vojnu na Turke. Mjesto Kacijanera imenuje kralj Nikolu Jurišića generalom svoje pomoćne vojske u Hrvatskoj. Pošto pak Hrvati još od smrti Ivana Karlovića (god. 1531.) nemaju priznatoga bana, dade im Ferdinand 9. prosinca 1537. dva bana: Petra Keglevića i Tomu Nadaždija. Novi banovi budu inštalirani 6. siječnja 1538. na saboru u Križevcu. Ovaj sabor odredi iznimne mjere za obranu Hrvatske. Svaki velikaš i plemić hrvatski mora od 36 kmetskih kuća po 1 konjanika naoružati, te ga kroz godinu dana na svoj trošak uzdržavati na granici kraljevstva. Ako bi pak u domovinu provalio Turčin s ovećom silom, te bi zauzeo koji grad ili tvrdjavu, tad je svaki velikaš, plemić i posjednik dužan, da osobno pograbi oružje zajedno s petinom kmetova svojih, — u skrajnoj nuždi dapače i sa svima kmetovima svojim. Osim toga će Hrvatska za redovitu obranu svoju uzdržavati 300 plaćenih vojnika, i to 200 pješaka i 100 konjanika, da se uzmognu suzbijati manje provale turske. Vojskovodjom čitave hrvatske insurekcije (narodnog ustanka) bit će ban. Kada Turci gdjegod provale u Hrvatsku, dužni su velikaši i plemići, da to susjedima svojim jave gruvanjem iz mužara i palenjem vatre. Od svakih 20 kmetskih kuća

---

[10] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 137 i 138.

[11] Laszowski: „Tri priloga za povjest Kacijanerove vojne u Slavoniji god. 1537." („Vjesnik kr. zem. arkiva," knj. III. str. 157—168.)

imat će velikaši i plemići po jedna kola hrane u pripravi za opskrbu vojske. Jednako će dvadeseti dio priroda svoga otpremiti u pogranične gradove: Viroviticu, Nove Dvore i Kraljevu Veliku. Po kraljevoj želji odredjuje hrv. sabor, da se za god. 1538. pobire od svakoga dimnjaka po 2 for. ratne daće (subsidium); ali taj novac ne će dobiti kralj, nego će se upotrijebiti za obranu domovine.[12]

Ferdinand je obećao, da će stalnu vojsku svoju staviti u krajiške gradove. U tu mu svrhu već koncem god. 1537. knezovi Frankopani na saboru u Dubravi ponudiše svoje gradove: Cetin, Slunj, Drežnik i Tržac; Kobašić: Brekovicu; Zrinski: Krupu, Novi, Pakrac i Raču; Blagajski: Otok i Bušević; pleme Svetački: Novsku, Britvičevinu i Suboticu; zagr. biskup: Hrastovicu i još 2 grada; zagr. kaptol: Veliki Gradac; Nadaždi: Sredice i Kraljevu Veliku; Urban Baćan: Vočin; Tahi: Čaklovac, Kamengrad i Račicu; Keglević: Bijelu Stijenu; Ladislav More: Orahovicu; Kaštelanović: Sirač i Zelinjak; Franjo Baćan: Kristalovec; Petar Palfi: Dijankovec; Franjo Kapelski (Kapolnay): Belu i Oporovec; Ladislav Banić: Drenovac i Mikleuš; Baltazar Banić: Korogj; Ladislav Kerečenj: Brezovicu; Juraj Paške: Pašinec; Ljudevit Pekri: Petrovinu. Još su kralju bili ponudjeni gradovi: Dubica i Kostajnica, što ih je nekada imao despot Stjepan Berislavić.[13]

Ferdinand se nije usudio, da g. 1538. vodi obećanu vojnu na Turke; oni pako gradovi, što ih je preuzeo na Krajini hrvatskoj, dobiše preslabe posade. Tako su Turci 24. travnja 1538. zauzeli Dubicu. Na vijest o tomu pobjegne iz susjednog Jasenovca mala posada, zapalivši prije toga tvrdjavu. Isto tako uteče posada iz Subotice (Subocki grad). Jasenovac i Subotica pripadahu obitelji Svetački (Zempče). Hrvati se uplaše, da će sada pasti Hrastovica, a možda i sam Zagreb, jer su Turci probili obrambenu liniju na rijeci Uni. Zato junački banovi dignu odmah u Hrvatskoj narodni ustanak. Dok je Keglević bolovao, otjera Nadaždi pomoću Marka Tomašovića tursku posadu iz Jasenovca.[14]

Poslije dugih pregovora sklopio je Ivan Zapolja 24. veljače 1538. u Velikom Varadinu mir s kraljem Ferdinandom i s njegovim bratom carem Karlom pod ovim uvjetima: Zapolji se priznaje naslov „kralja ugarskoga, hrvatskoga i dalmatinskoga“, a od zemalja cijeli Erdelj i onaj dio Ugarske, koji ga je dosad priznavao kraljem svojim; preostali dio Ugarske, te cijela „Slavonija s Hrvatskom i Dalmacijom“ ostaje kralju Ferdinandu. Poslije Zapoljine smrti dobit će Ferdinand čitavu Ugarsku s Erdeljem. Ostavi li Zapolja sina, naslijedit će očeva imanja, koja će dobiti naslov „Šipuška kneževina“; povrh toga oženit će se s kojom kćeri Ferdinandovom. Dolično bit će opskrbljene takodjer Zapoljine kćeri odnosno udovica njegova. Ako na Zapolju navale Turci, branit će ga Ferdinand kao „brat“. Ovaj ugovor ostaje tajnom, a objavit će se samo to, da je Zapolja sklopio s Ferdinandom primirje na godinu dana[15].

Još god. 1537. došlo je do rata izmedju Mlečana i Turaka. Mlečani

---

[12] Kukuljević: „Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“, sv. III. str. 21—28.
[13] Fraknói dr. Vilim: „Monumenta comitialia“, sv. II. str. 233—235.
[14] Fessler-Klein: Geschichte von Ungarn“, sv. III. str. 488 i 489.
[15] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 144. Lopašić: Prilozi u „Starinama“, str. 157.

sastave 8. veljače 1538. u Rimu „svetu ligu“, u koju stupiše: papa Pavao III., car Karlo V. i Ferdinand I. Naprotiv su sultana Sulejmana pomagali francuski kralj Franjo I. i glasoviti gusar Hajredin Barbarosa. Veliki pomorski rat vodio se takodjer na Jadranskome moru, gdje ljuto stradahu nekadašnji hrvatski gradovi: Omiš, Kotor, Ercegnovi i Risan. Uzalud nastojahu Mlečani, na Turcima otmu Skradin i Obrovac. Dogodilo se baš protivno: da je naime Usrefbeg 20. travnja 1538. Mlečanima oteo dalmatinske tvrdje Nadin i Vranu. Mlečanima pomagahu u tome ratu „Uskoci“, koji stanovahu u hrvatskom primorju, te na svojim malim ladjama dopirahu u sve kutove Jadranskoga mora. Ovaj rat potrajao je sve do 2. listopada 1540., kada se Mlečani izmiriše s Turcima[16].

Jadno stanje Hrvatske ocrtao je ban Petar Keglević u pismu, što ga je 21. svibnja 1538. pisao kralju Ferdinandu ovako: Padom Dubice otvoren je Turcima put u Hrvatsku. Bez kraljevih četa ne možemo Turke istjerati iz Dubice. Kralj je obećao plaćati banove i banske vojnike, a još nije poslao novaca. „Medju mojim četama ima i takvih vojnika, koji počevši od 6. siječnja nijesu primili ni pare plaće“. „Mnogi se tuže na siromaštvo i nestašicu u krajiškim gradovima“, te hoće napustiti očinske domove i tvrdje. „Molim Vaše Veličanstvo, da nam pošalje što više vojske, jer inače propade kraljevina uz preslabe sile naše. Ne žalimo svoga života i glave svoje; ali ne ćemo da ludo ginemo“[17].

Iste se godine povećala obrambena snaga Hrvatske. Iz Bosne su naime Nikoli Jurišiću poručili mnogi „Vlasi“, da žele uskočiti ispod vlasti turske. Većina ovih Vlaha bijaše katoličke, a manjina grčko-istočne vjere. Ferdinand je po savjetu Jurišićevu dozvolio, da se ovi Vlasi nastane po Bilogori i uz pritoke Čazme, odakle su Turci g. 1532. odvukli narod hrvatski. Na prijedlog Jurišićev izdade kralj 5. rujna 1538. u Lincu novim stanovnicima Hrvatske posebna privilegija. Vlasi će kroz 20 godina biti oprošteni od svakoga poreza; no zato moraju ići u boj na Turke, kadgod to od njih zatraži kralj ili vojvoda njegov. Vlasi dakle ne će biti kmetovi, nego vojnici, koji u mirno doba obradjuju polja i timare stada svoja. To je eto zametak krajine u Slavoniji.[18] — Prije toga nastanilo se nekoliko stotina bosanskih obitelji u žumberačkim gorama. Ovi su „Uskoci“ dobili 16. srpnja 1544. poseban privilegij, po kojemu ih kralj Ferdinand oslobadja od svih poreza, nameta, carine i maltarine; naprotiv će Uskoci pomagati kralja u borbi s Turcima.

Sulejman je kralju Ferdinandu g. 1539. dozvolio primirje. No iz toga primirja budu izuzeti Ivan i Nikola Zrinski, sinovi g. 1534. umrloga kneza Nikole. Oni se sultanu zamjeriše time, što je Nikola 27. listopada 1539. u Kostajnici dao ubiti Kacijanera, koji htjede Turcima izdati grad Kostajnicu.[19] Početkom g. 1540. provale bosanski Turci preko Une, te opustoše imanja knezova Zrinskih. Iste godine dodje 30.000 Turaka pred Zrinj,

[16] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 144. Lopašić: „Prilozi za poviest Hrvatske 16. i 17. v. iz štajerskoga zemaljskog arkiva u Gradcu.“ („Starine“, knj. XVII. str. 154).

[17] Fraknói: Monumenta comitialia, sv. II. str. 262—264.

[18] Lopašić: „Spomenici hrvatske Krajine“, sv. I. str. 5 i 6., sv. III. str. 388—390.

[19] Barabás Samu: „Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio“, sv. I. str. 16 i 17.

te opsjedne grad sa sviju strana. Turke su vodili Usrefbeg iz Bosne i Amurat iz Klisa. Ipak je Nikola Zrinski junački obranio kolijevku roda svoga. Kad mu pak brat Ivan dovede pomoć, uzmaknu Turci.[20] — Sam se kralj Ferdinand osjećao dužnim, da nagradi vjernost knezova Zrinskih. Zato im 24. srpnja 1539. pokloni Kostajnicu, a 18. siječnja 1541. Medvedgrad, na koji su i onako imali prava.[21]

Sve nevolje, u kojima se nalazila Hrvatska, nijesu mogle kralja Ferdinanda sklonuti, da Hrvatima pomogne, kako je već više puta obećao. Kralj nije ni banovima slao novaca za njihovu plaću i za uzdržavanje vojske. Tako sam kralj Ferdinand 28. veljače 1539. priznaje, da je Kegleviću za bansku plaću i za uzdržavanje konjanika dužan 20.000 forinti, te obećaje, da će taj dug kroz 3 godine isplatiti. Sigurno je kralj isto tako postupao s Tomom Nadaždijem, koji se radi toga koncem g. 1539. odrekao banske časti. Nato kralj 12. siječnja 1540. javi Kegleviću, neka on odsada bude jedini ban, pa ga tješi: „Tebi niti ne treba druga. Da pako službu uzmogneš lakše vršiti, odlučili smo, da ti držimo 300 lako oboružanih konjanika, s kojima ćeš se služiti prema potrebi".[22] Istodobno (12. siječnja 1540.) imenuje kralj štajerskoga zemaljskoga kapetana Ivana Ungnada vrhovnim kapetanom svojih četa u Slavoniji, dočim će Nikola Jurišić i nadalje biti zemaljski kapetan za Kranjsku, te voditi brigu za hrvatske tvrdje na rijeci Uni.

Ivan Zapolja oženio se 2. ožujka 1539. s Izabelom, kćerkom poljskoga kralja Sigismunda. Izabela rodi 7. srpnja 1540. u Budimu sina Ivana Sigismunda. Tomu se Zapolja veoma uzradovao, ali ga već 11. srpnja u Szász-Sebesu udari kap, od koje i umre 22. srpnja 1540. u 53. godini života svoga. Sada bi Ugarska po ugovoru u Velikom Varadinu od 24. veljače 1538. imala pripasti kralju Ferdinandu. I doista zauzme Ferdinandova vojska g. 1540. gradove: Peštu, Vac, Višegrad i Stolni Biograd. No kad je g. 1541. opsjedala Budim, porazi je Mahmud paša Jahiogli. Uz to se 23. lipnja 1541. diže Sulejman na četvrtu vojnu. Sultan dodje 26. kolovoza pred Budim, gdje odluči sudbinom Ugarske. Erdelj i Zatisje (t. j. Ugarsku na lijevoj strani rijeke Tise) dade malomu Zapoljinom sinu Ivanu Sigismundu kao kneževinu. Ostali pak Zapoljin dio Ugarske pridruži sultan carstvu turskomu. U samome Budimu nastanio se Sulejman paša, poturica magjarski. — Dok se to zbivalo u Ugarskoj, planuo je u Hrvatskoj domaći rat izmedju biskupa Šimuna Erdeda i knezova Zrinskih. Ratovalo se oko Zagreba i u „Banovini" izmedju Une i Kupe. Za toga rata pogibe Ivan Zrinski, opsjedajući g. 1541. biskupov grad Vinodol kod Hrastovice.[23] Uzalud se god. 1542. pobudom pape Pavla III. sabrala velika vojska kršćanska, da Turke baci iz Budima i Ugarske. Ova bi vojska kod opsade Pešte dapače i nastradala, da je nije spasio Nikola Zrinski, koji u zgodan čas dodje sa 400 hrvatskih vitezova, „kao da je bio poslan angjeo s neba".[24]

[20] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 148. Lopašić: Prilozi u „Starinama", XVII. 164.

[21] Barabás: Codex Zrinianus, sv. I. str. 12—14. Kukuljević: „Dogodjaji Medvedgrada". („Arkiv", knj. III. str. 114.)

[22] Isthuanffi: Historia hungarica, str. 148—158.

[23] Mesić Matija: „Život Nikole Zrinjskoga", prilog broj 15.

[24] Vramec Antun: „Kronika", str. 58. Isthuanffi: Historia hungarica, str. 160—165.

PREDRAG I NENAD.

Sonet KARLA HÄUSLERA. (Križevci.)

Uz sfingu žene mlad se Nenad pati
I sav u čudu pita je ko dijete:
„Za čežnje proljetne i sanje svete
Dah pobijeljenog groba zar tek možeš dati?“

Ko andjeo čuvar brat ga Predrag prati.
On korak upravi mu k sreći Lete,
Tu baci sijedu vlas i kose sfinge klete,
Pa k mladjahnoj tad s njime krenu Zlati.

Zatomi — reče — boli nutarnje!
Zar nije oko Zlatkino ko Febo,
Što sja u kaplji rose jutarnje? —

Kad odoše, osjetiv nadahnuće:
„Da — kliknu Nenad — nešto kao nebo
I kao vječni raj ja vidjeh, ko — čeznuće!“

BEZ CILJA.

Spjevao TOMISLAV DIKLIĆ. (Zadar.)

Prošla si sama u mraku otajne noći,
Prošla si sama obalom zgasnute tajne,
Gledo sam samo, gledo, Tvoje oči bajne,
Kad prošla si sama u mraku otajne noći.

U oku tvome drhtaše neka suza,
Stupala si gordo, ponosno i smjelo.
Iz zakutka gledao sam Tvoje lice b'jelo,
Kad u oku Tvome drhtala je suza.

Daleko se gube putevi i staze,
Kud ponosni stupaj Ti upravljaš smjelo;
A daleke čežnje crno krije velo
I u duši gordoj crne guje plaze.

I proći će duge i besnene noći,
Pa proći će vjeci, cilju ne ćeš doći —
Cilju svojih čežnja i ponosnih nada
— Vjetar vani huji, škropac bjesno pada.

LISTAK.

NAŠE SLIKE.

Grof Ilija Zrinski. Hrvatska loza knezova Zrinskih izumrla je g. 1703. s Ivanom Antunom, sinom nesretnoga bana Petra Zrinskoga. No jošte živi ona grana roda Zrinskoga, koja se koncem 15. vijeka iz Hrvatske odselila u Mletke. U boju naime s Turcima na Krbavskom polju 9. rujna 1493. poginuo je i knez Petar Zrinski uz mnoge druge velikaše i plemiće hrvatske. Iza toga poraza zavladala je u južnoj Hrvatskoj tolika nesigurnost, da se narod počeo seliti u tudje zemlje. Martin, sin poginuloga kneza Petra Zrinskoga, odselio se u Mletke, gdje je stupio u vojničku službu. Kako su svi Zrinski bili dobri junaci, postade ovaj Zrinski g. 1500. zapovjednikom konjaničke čete na jonskom otoku Zante, koji je tada pripadao republici mletačkoj. Naskoro je Martin Zrinski umro, jer se sačuvala isprava, kojom mletačka republika g. 1508. njegovom 25 godišnjemu sinu Aleksandru s obzirom na zasluge pokojnog mu oca daruje imanje na otoku Kefaloniji u Jonskome moru. Kasnije stekoše Zrinski takodjer posjeda na jonskom otoku Krfu. Daleko od kolijevke svoje — a živeć medju samim Grcima — dijelila je ova grana knezova Zrinskih sudbinu jonskih otoka. Do g. 1797. pripadahu ovi otoci mletačkoj republici, zatim Francuskoj, onda Engleskoj, koja ih je g. 1863. odstupila Grčkoj. Na otoku Krfu ima svoj posjed grof Ilija Zrinski, koji se piše „Zrin o Sdrin". On dobro znade, da mu rod potječe iz Hrvatske, te kupuje svaku knjigu, u kojoj se govori o knezovima Zrinskim. Engleska je vlada g. 1841. priznala Zrinskima grofovski naslov; talijanska pak vlada redovito se daje zastupati po kojemu članu ove obitelji Zrinskih. Tako je i sada živući grof Ilija Zrinski bio talijanski konzul najprije u gradu Krfu, a kasnije u Prizrenu (sve do početka posljednjega rata srpsko-turskoga). Ilija Zrinski vjenčao se g. 1885. s Marijom Conemenos u ablanskome gradu Prevezi. Njegova je supruga iz vrlo odlične obitelji, jer joj otac bijaše kancelar u turskome carstvu; ona poznaje više jezika, medju ostalima takodjer francuski i njemački. Ilija Zrinski ima sina Gjuru i tri kćeri: Adu, Alinu i Margaretu; njegova je sestra Uranija poznata kao grčka pjesnikinja. Po želji svoga muža dopisuje grofica Marija Zrinski sa sveuč. profesorom i hrv. zem. arhivarom drom. Ivanom pl. Bojničićem, koji mi je pružio ove podatke, te koji izradjuje povijest mletačko-grčke loze knezova Zrinskih.

Dr. Rudolf Horvat.

KNJIŽEVNOST.

„Matica Hrvatska". Za god. 1912. podala je „Matica" svojim članovima ovaj književni dar: 1. V. Jagić i Branko Drechsler: „Povijest hrvatske književnosti." U velikoj osmini, ilustrovano sa 66 slika. 2. O. Kučera i S. Plivelić: „Novovjeki izumi", knj. IV. (Sa radnjama: 1. Najnoviji izvor jakih električnih struja: dinamo izmjenične struje. 2. Električna rasvjeta. 3. Električni akumulator.). Ilustrovano. — 3. Dr. J. Šilović: Uzroci zločina. (Pučka sveučilišna predavanja.) 4. V. Car Emin: Iza plime. Roman iz savremenog istarskog života. — 5. Andro Kovačević: Posljednji Nenadić Roman iz hrvatskog savremenog života. — 6. A. Aškerc: Izabrane pjesme. Izbor pjesama velikog slovenskog pjesnika, priredio i uvodom popratio dr. Albert Bazala. — 7. Bude Budisavljević: S ličke grude. Izbor pripovijedaka iz ličkoga života. Uvod o piscu napisao J. Pasarić. — 8. I. S. Turgenjev: Dim. Roman. Preveo Mirko Divković. Sva su redovita izdanja ukrašena originalnim inicijalima, što ih je izradio slikar T. Krizman.

Originalne uveze u platnu za čitavo kolo od osam knjiga izradio je po nacrtima slikara Tomislava Krizmana „Matičin" knjigoveža Bogumil Šoban, te stoje 7 K. — Uvezi se naručuju kod B. Šobana u Zagrebu Nikolićeva ulica br. 12.

† **Antonin Frič.** Česi su izgubili opet jednoga velikoga čovjeka stare generacije, koja je stvarala uvjete današnjem češkom napretku. Karakteristično je, da su ti ljudi osobiti prijatelji i ostalih Slavena, osobito nas Hrvata. U tu generaciju spada i prof. Antonin Frič, zoolog i paleontolog, koji je 15. studenoga 1913. umro. — Frič se rodio

g. 1832. u Pragu, gdje je polazio i školu. Tri godine studirao je pravo, a onda je prešao na medicinski fakultet; no po svršenim naukama nije se dao na praksu, nego se više bavio naukom. Osobito je mnogo putovao po cijeloj Evropi, pa je opetovano bio u Hrvatskoj, Dajmaciji i Crnoj Gori. Za zasluge naučnom polju postao je članom mnogih akademija, medju njima Jugoslavenske akademije u Zagrebu, češke akademije u Pragu, državnog geološkog instituta u Beču, antropološkog društva u Londonu i t. d. S njime gube Česi velikog naučnog pionira, a mi Hrvati dobroga prijatelja.

„Danica", koledar društva sv. Jeronima za god. 1914. U zabavnom dijelu nalaze se ovi prilozi: 1. Lijepa Mara. Pripovijeda dr. M. Šenoa. 2. Remetsko zvonce. Balada. Spjevao Ferdo Rožić. 3. Iz prošlih dana. Pripovijeda P. Leber. 4. Prigorčice. Spjevao V. Gjurin. 5. Glavita djevojka. Pripovijeda Franjo Sudarević. 4. Hrvatski mučenici: Petar Zrinski i Krsto Frankapan. Epska pjesma u 4 pjevanja. Spjevao Sane Kurjaković. 7. Starica. Pripovijeda Stj. Širola. 8. Zlatna zrnca. Sastavio Lujo Varga Bjelovarac. 9. Za vrijeme bojeva. Pripovijeda F. R. 10. Oj oblaci kuda. Crtica. — U tom zabavnom dijelu nalazi se takodjer 45 različitih slika.

U poučnom dijelu nalaze se ovi članci: 1. Iz ličke povijesti (sa dvije slike). Prigodom 200 godišnjice smrti Marka Mesića napisao prof. dr. Rudolf Horvat. 2. Flamansko selo. Nap. dr. Rudolf Eckert. 3. Kako bi trebalo urediti pravo nasljedstva za seljake. Nap. dr. Milan Gruber. 4. Kad kuća gori, porez na polje bježi. Nap. Josip Šafran. 5. Zrak. Nap. Nikola Maraković. 6. O svetoj euharistiji. 7. Remete (sa slikom). Nap. Janko Barlè. 8. Novi bosansko-hercegovački biskupi. 9. Hrvatski kmetovi. Napisao dr. Rudolf Horvat. 10. Društvo sv. Rafaela. Nap. dr. Svetozar Rittig. 11. Prilozi za naše racionalno pčelarenje. Nap. dr. Valent Čebušnik. 12. Hrvatsko povjereništvo sv. Zemlje (sa dvije slike). Nap. O. Engelbert. 13. Ivan Mažuranić 1814.—1914. (sa slikom). Nap. F. R. 14. Pijevo društvo za katoličku štampu.

„Povijest kraljevine Hrvatske." Izašao je treći svezak ovoga djela, što ga je napisao dr. Rudolf Horvat, kr. profesor u Zagrebu. U tome svesku prikazao je prof. Horvat povijest kraljevine Hrvatske od god. 1387. do god. 1500. Knjiga je pisana vrlo pregledno, te ju svatko može lako razumjeti. Za svaku činjenicu navodi prof. Horvat odnosne izvore ispod retka, kako to i zahtijeva historijska kritika. Horvatova povijest zapremit će više svezaka, a sadržavat će sve dogodjaje u Hrvatskoj do g. 1912. Da i manje imućni uzmognu kupiti ovu povijest Hrvatske, prodaje se svezak po 60 filira. Cijela omašna knjiga, uvezana u krasne originalne korice, stajat će šest kruna. Djelo se naručuje kod prof. Horvata u Zagrebu, Kačićeva ulica br. 20.

„Porezni priručnik poduzeća i zadruga, obvezanih na javno polaganje računa". Uredili i sastavili: Baić-Konjović. Strukovnih i financijalnih djela i rasprava, koja duboko zasjecaju na socijalne kao i gospodarstvene interese našeg naroda, imademo na hrvatskom jeziku dosta malo, uslijed čega naša javnost vrlo slabo poznaje cijeli naš porezni sustav i načela, na kojima isti počiva kao i principe, po kojima imade tražiti zaštitu svojih interesa, da paralizira fiskalna ograničenja i djelovanja.

U novije doba pokazuje se i u tom neki napredak, jer se našlo poznatih financijalnih strukovnjaka, koji su pojedine pozitivne zakonske ustanove učinili pristupačnim javnosti, te su gradivo uredili tako, da svaki porezovnik ima čistu sliku pred sobom ne samo o postojećem pozitivnom pravu, već i o onim uzrocima, koji su odlučno uplivali na stvaranje toga prava.

Jedno od takovih djela jest „Porezni priručnik poduzeća i zadruga, obvezanih na javno polaganje računa", izdan po Konjoviću i Baiću. Cijeli materijal razdijeljen je u 4 dijela, a cijena je djelu 8 kruna.

UMJETNOST.

Hrvatsko zemaljsko kazalište. Tečajem mjeseca studenoga g. 1913. razvilo je hrv. zem. kazalište neumornu djelatnost, jer je izvelo 37 predstava. S velikim uspjehom davane su opere u Zagrebu i u Ljubljani, gdje je kazalište dupkom puno, kad gostuje hrvatska opera. Bez pretjerivanja možemo reći, da je sada hrvatska opera došla do svoga vrhunca, te će polučiti krasan uspjeh, podje li na gostovanja širom slavenskoga juga (u Sarajevo, Dubrovnik, Spljet, Biograd, Niš, Sofiju i dr.). Savršeno se izvodi svih 6 Verdijevih opera (Traviata, Trovar, Aida, Rigoletto, Otello i Krabuljni ples), koje čine poseban „Verdijev ciklus" ovogodišnje kazališne sezone. Ovaj ciklus uvježbao je daroviti Nikola Faller, a kazališna je publika svaku Verdijevu operu dočekivala i primala s očitom radošću, nasladjujući se krasnim

melodijama talijanske glazbe. Ne ćemo ipak pogriješiti, ako reknemo, da je najbolje izvedena „Aida“, u kojoj se istaknuše gdja Anka Horvat i gdjica Mira Korošec, te gg. Jastrzebski, Vušković, Križaj i Lesić. Otkako imamo toli dobru operu, manje se njeguje o p e r e t a. Kazališna je uprava takodjer u tome polučila velik uspjeh, što je zagrebačku pobliku odučila od prijašnjega prevelikog zanimanja za operetu, a priučila ju na pleminitiji užitak, što nam ga pruža dobra opera. Početkom mjeseca studenoga iznijela je uprava kao novitet Renyevu operetu „Suzi“, koja obiluje humorom, a ima i nekoliko ljupkih melodija. U glavnoj ulozi odlikovala se naša izvrsna „operetna diva“ gdja Polak, koja sa sve većim uspjehom pjeva i u operi. — Marljivo se radilo takodjer u d r a m i, koja nam je tečajem mjeseca studenoga dala tri noviteta. Molnarov „Vuk“ (17. studenoga) nije u Zagrebu doživio onolik uspjeh, kao u Beču; ipak je nekoliko puta napunio kazalište, te je publiku dobro pozabavio. Bez razumijevanja ostala je Maeterlinkova „Smrt Tintagilessa“, premda se prigodom premijere (19. studenoga) odlikovala gdja Vavra u svoj teškoj ulozi. Publici se mnogo bolje svidjela Kleistova komedija „Razbijeni vrč“, gdje je Freudenreich stvorio novu dobru figuru.

Zagrebačko je kazalište 26. studenoga zadesio težak udarac smrću Ljerke pl. Šram, ove darovite i simpatične glumice hrvatske.

Ljerka pl. Šram rodila se 22. siječnja 1874. kao kći odvjetnika i narodnoga zastupnika dra. Lavoslava Šrama. Na daske hrvatske pozornice stupila je prviput kao 13-godišnja djevojčica dne 2. prosinca 1887. Kao učenica Adama Mandrovića debutirala je 28. svibnja 1888. u ulozi Hedvige u Henleovoj veseloj igri „Po intendanciji“, pa je od te godine postala stalnim članom hrvatskoga kazališta. S početka je igrala naivke, te mlade, vedre i vesele ljubavne uloge, s kojima je publici ušla u volju; tomu je mnogo doprinosila prirodna joj dražest i krasota. Poslije se iz Ljerke razvila potpuna glumica, bez koje više nije mogao biti repertoar francuskih i njemačkih salonskih igara. Najveći joj je uspjeh bio iza „Psyche“ u „Madame Sans-Géne“, a zatim su dolazile kreacije većega stila. Svojom krasnom pojavom i lijepom dikcijom u govoru bila je kao stvorena za vile i fantastične likove priča, a svojim veselim temperamentom u Molièrovim i Shakespeareovim komedijama razdragala je više puta općinstvo. Posljednji put glumila je Ljerka pl. Sram u Dečakovu „Crvenom kimonu“ dne 30. svibnja o. g. Slava Ljerki Šramovoj!

Stogodišnjica Fernkornova. Navršilo se stotinu godina, što se 14. studenoga 1813. u Erfurtu rodio Antun pl. Fernkorn, jedan od najvećih kipara prošlog vijeka. U mladosti plah i skroman, ničim nije odavao velikih sposobnosti, što se u njemu kriju. Kao 20 godišnji mladić počeo se zanimati za umjetnost, te je učio u Schwanthalerovom atelieru i u Stiegelmajerovoj ljevaonici kovina. Već prvi početni radovi odavali su velikog umjetnika; no u njima se krila i silna ekstasa, koja nije slutila na dobro. Prvi kip, što ga je za javnost izradio, bio je sv. Juraj, fontaina za palaču kneza Montenuovo, od kojega i mi u Zagrebu imademo drugi odlijevak. Proslavljen tim kipom dobio je Fernkorn g. 1859. nalog, da izradi pobjednički kip nadvojvode K a r l a. Nakon ozbiljnog studija anatomije konja, u čemu nije mu ni prije ni poslije bilo premca, izradio je uz pripomoć inžinira Rajmunda Eisla kip, koji prikazuje nadvojvodu na konju, što se propeo, pa je ravnoteža tog kipa još i danas zagonetkom. Za lijevanje toga orijaškog spomenika uredio je Fernkorn dozvolom Nj. Veličanstva bečku ljevaonicu kovina, u kojoj se i danas lijevaju najveće umjetnine. Godine 1865. povjerena je Fernkornu izradba pobjedničkog kipa principa Eugena. Fernkorn je izradio taj kip, no kritika ga je nazvala neuspjelim, što je na tankoćutnog umjetnika tako djelovalo, da je posve klonuo, te mu je um potamnio. On je već godine 1858. i 1859. bio pokazivao tragove smućenosti; no brižnom njegom Vincenza Priesnitza bio se Fernkorn toliko oporavio, da je mogao kip princa Eugena dovršiti. To je bilo zadnje njegovo djelo. Svijest ga je sve više ostavljala i g. 1866. otpremiše ga u zavod za umobolne, u komu je proboravio punih 12 godina. Uvijek tih i miran, s velikim šeširom na glavi, prolazio je zavodskim perivojem, govoreći o velikoj zagonetki života i sigrajući se sa djecom liječnika. Dne 16. studenoga 1878. oslobodjen je svih patnja ovoga svijeta i preselio se u vječnost. Mi imademo njegovom velikom duhu zahvaliti tri naša najljepša spomenika: bana Jelačića, Sv. Jurja i Marijin kip na Kaptolu. Po njima će i u našem narodu biti trajno sačuvan spomen na velikog umjetnika Antuna pl. Fernkorna.

U atelieru Dragana Melkusa. Udoban i prostran atelier. Naokolo ukrasi — sve sami narodni ćilimovi, tikvice sa tradicionalnim

kuburama, štitovima uz neke kipove i dekorativne ukrase. Zamislite si sada još oveći pisaći stol sa mnoštvom novina, brošura, a mimo njega harmonij, kraj kojega se niže slika do slike, dobit ćete predbježno sliku ukusno ukrašene slikarske radionice majstora . . . sa slavonske ravni.

Mene su u ostalom više zanimale najnovije Melkusove risarije, nego sobni namještaj. Već kod ulaza zapelo mi oko na oveću uljenu sliku . . . prizor prije bure. Uz svojedobnu „Slavonsku idilu“, koja je na osječkoj slikarskoj izložbi odnijela prvenstvo, bit će spomenuta slika dostojni pendant. Melkus je čovjek čuvstava, voli „nastrojenje“; a to se baš vidno odrazuje u slici „Prije bure“, na kojoj je osobito prikazan tmurni onaj zrak prije oluje, nad kojim se valja grdna oblačina, čije se konture jasno odrazuju u jednom dijelu rukava slavonskog potoka. Kad čovjek dulje zagledava ovaj prirodni pojav, čini ti se, kao da zaista vidiš pred sobom u svoj prirodnoj ljepoti, koja očarava, zanosi. Kraj ove slike — pukim slučajem — prislonjena je „Večer“, izradjena u modernoj tehnici i više ponitilistički, a gdje se osobito ističe onaj magleni veo, koji slici daje posebnu dražest. U istom genreu izradjene su slike „Drvo u osami“, „Jutro“, „Kasna jesen“ sa osobito značajnom pozadinom, gdje zamiru zadnji sunčani traci kroz žuto i uvehlo lišće. Ovamo bih ubrojio i osječku „Tvrdjavu u noći“, koja otkriva novu stvaralačku snagu našega umjetnika, koji želi oživjeti najhistorijski dio Osijeka, u koji dosele još nitko nije zagrabio, a što će, sudeći po ovoj slici, biti vrlo zahvalan predmet.

Ugodno me iznenadilo, što se Melkus dao na intenzivno slikanje portreta i čovječjega tijela. Već otprije poznati „Starac“ (studija), pa najnovija studija „Deda Bertić“ (iz Kukujevaca), koja ima sve oblike valjanoga portretisanja, a što se u velike uzdiže nad običnošću.

Tako primjerice na slici „Akt s ledja“ vrlo je fino izradjena putenost, iz koje probija jedrina i mladost, pa „Portret gdjice. A.“ i poluakt „Čežnja“, na kojoj je osobito puna nježnosti partija vrata i nadimanih mladenačkih grudiju. Po svojoj kompoziciji je slika „Djevojka i roda“ ozbiljan prikaz materinstva, a „Portret gdjice S.“ pun nježnosti i vedrine, s onim vazda nasmijanim smješkom oko usana i nešto pritvorenih crnih očiju.

Uz ino treba još spomenuti, da sprema portret vinkovačkoga župnika i poznatog dobrotvora Jakova Stojanovića, kojim će biti ukrašena dvorana osječkoga kluba hrvatskih književnika.

Sve u sve: Najnovije radnje zasvjedočuju, da je Melkus i ako daleko od Zagreba, u najboljoj stvaralačkoj snazi, valjan slikar ravne Slavonije, kojoj uzima motive sa mnogo „nastrojanja“, a povrh toga i slikar portreta, koji se plastičnošću i ljepotom uzdižu daleko nad običnim portretisanjem.

Vidi se, da je valjani učenik prof. monakovske akademije Gabla i Lindenschuntha i da već tamošnja odlikovanja (medaljom i diplomom priznanicom) opravdavahu sve nade, koje sada vidjamo dijelom i oživotvorene.

Trebao bih spomenuti i najnoviji književni rad Melkusa; ali to ću ostaviti za zgodniju priliku, koja će se ubrzo pružiti povodom izdanja najnovije rukoveti njegovih novela. Pa onda dolazi još njegov publicistički i kritičarski rad na polju kazališta i umjetnosti.

Jednom riječju: čovjek rijetke energije, tim više, što je danas ušlo u običaj mnogo raspravljati i kritikovati, a slabo je pravih . . . radenika.

Dragan je Melkus pako lijep primjer, da čovjek može i kao slikar-umjetnik i kao književnik djelovati s uspjehom, a da za to ne treba ma čiju pomoć ili čak kritičarsku milost. Bilo tako i u buduće! *S-r.*

SADRŽAJ.

ARNOLD G.: Mojim guslama od 1873. do 1913. — GRUBER M. dr.: Sudac detektiv. — HRANILOVIĆ J.: Pobratimu dru Gjuri Arnoldu (o četrdesetgodišnjici pjesnikovanja). — JOVIĆ B.: Iz života. — KURJAKOVIĆ S.: Pjesme. — MELKUS D.: Jedan dan na sudu. — KATUNAR A. J.: Svetoj noći . . . — BELAVIĆ P.: Badnjak neženje. — CEROVSKI I. E.: Smiješak. — HRVAT N.: U iščekivanju. — STACHIEWICZ R.: Stari knez. (Preveo SELIM RAKOŠEV). — NAZOR: Novigrad u Primorju. — Zemaljski muzej u Sarajevu. — RUKAVINA I.: Kupa. — MAGJER R. F.: U zimnu večer . . . — KRAMBERGER E.: Pod oknom. — KUKULJEVIĆ SAKCINSKI B. pl.: U tom je znaku pobjeda! — HORVAT R. dr.: Ferdinand i Zapolja. — HAUSLER K.: Predrag i Nenad. DIKLIĆ T.: Bez cilja — Listak. — 14 slika.

„Prosvjeta“ izlazi početkom svakoga mjeseca. — Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, za inozemstvo 20 kruna. Pojedini svezak stoji 1 krunu 20 filira. Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb Kačićeva ulica broj 20. — Rukopisi se ne vraćaju. — Plativo i utuživo u Zagrebu.
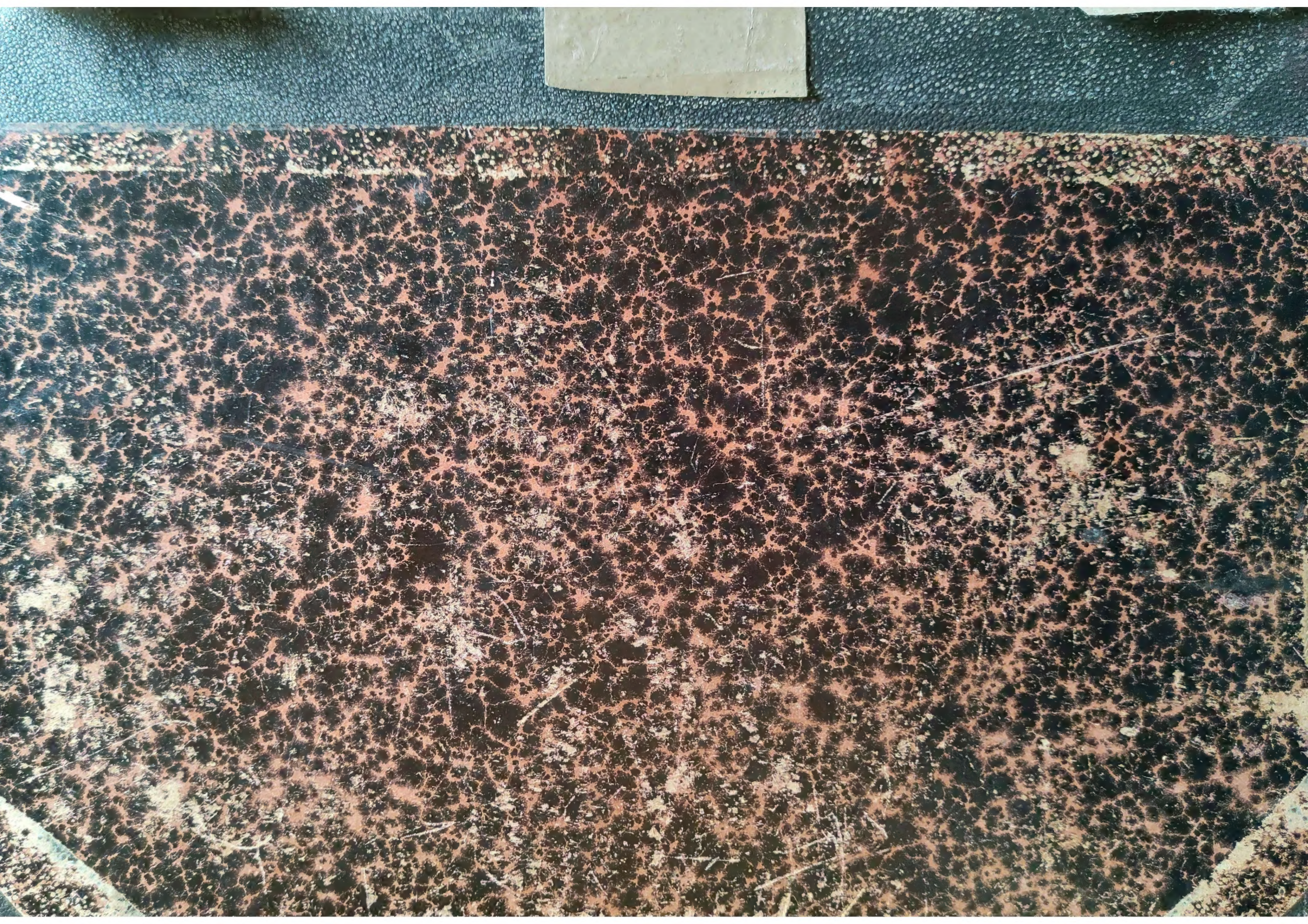
Uredjuje Emilij Laszowski. Izdaje dr. Rudolf Horvat. Tisak kr. zem. tiskare.